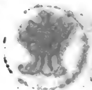

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
TOMUS TERTIUS.

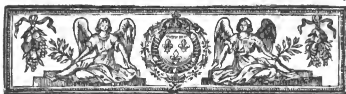
PARISIIS,

Apud FRANCISCUM MUGUET, Regis & Illuſtriſſimi Archiepiſcopi Pariſienſis Typographum.

M. DC. LXXXV.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XII.

I. ANIMALIUM omnium, quæ nosci potuere, naturæ generatim membratimque ita se habent. Restant neque ipsa anima carentia (quandoquidem nihil sine ea vivit) terra edita, [1] ut inde eruta dicantur, ac nullum sileatur rerum naturæ opus. Diu fuere occulta ejus beneficia, summumque munus homini datum, arbores, silvæque intelligebantur. Hinc primum alimenta, harum fronde [2] mollior specus, [3] libro vestis. [4] Etiamnum gentes sic degunt. Quo magis ac magis admirari subit, [5] ab iis principiis cædi

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Vt inde eruta*] Ut deinde metalla dicantur, quæ sunt e terra eruta.

2. *Mollior specus.*] Tum scilicet, uti Naso cecinit, lib. 1. Metam.

Cum primum subiere domos, domus antra fuerunt,
Et densi frutices, & juncta cortice virga.

3. *Libro vestis.*] Et arborum libro, inquit, seu cortice, mollior hominum in illis rerum primordiis vestis fuit.

4. *Etiamnum gentes.*] Ad rationem maxime ædium hic gentium mos spectat. Habuit nimirum Plinius ante oculos eximium Vitruvii locum, lib. 2. cap. 1. ubi multa eleganter de priscorum hominum vita, & de initiis humanitatis atque tectorum, & incrementis eorum. Nam ut aliqua ex iis delibemus: *Ad hunc diem*, inquit, *nationibus exteris ex his rebus ædificia constituuntur: ut in Gallia, Hispania, Lusitania, Aquitania, scandulis robusteis, aut stramentis*, &c.

4. *Ab iis principiis.*] A cultu corporis tam simplice, ad tam luxuriosam in vestitu ædibusque lautitiam delapsos esse mores.

montes in marmora, vestes ad Seras peti: unionem in Rubri maris profundo, smaragdum in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera: nimirum quoniam parum erat collo crinibusque gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitæ, & arbores ante alia dicere, [6] ac moribus primordia ingerere.

CAPUT. I. II. Hæc fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo præcellentem [1] arborem dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, & in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: [2] ut Jovi esculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin & Silvanos, Faunosque, [3] & dearum genera silvis, ac sua numina, tanquam & cælo, attributa credimus. Arbores postea blandioribus fruge succis hominem mitigavere. Ex iis recreans membra olei liquor, viresque potus vini: tot denique sapores annui sponte venientes: & mensæ (depugnetur licet earum causa cum feris, & pasti naufragorum corporibus pisces expetantur) etiamnum tamen [4] secundæ. Mille præterea sunt usus earum, sine quîs vita degi non possit. Arbore sulcamus maria terrasque admovemus: arbore exædificamus tecta. Ex arbore & simulacra numinum fuere, nondum pretio excogitato [5] belluarum cadaveri: antequam, ut a Diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, & mensarum pedes. Produnt Alpibus coërcitas, & tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se

NOTÆ.

6. *Ac moribus.*] Atque inculcare animis legentium, qui prisci hominum mores fuerint, quibus initiis mores nostri ad hanc luxuriam venerint.

Sect. II. 1. *Arborem dicant.*] Qui mos hodieque obtinet: nam proceras arbores, ruri præsertim, in vestibulis sacrarum ædium positas videmus.

2. *Ut Jovi esculus &c.*] Lepide in eam rem Phædrus, lib. 3. Fabular.

Olim quas vellent esse in tutela sua
Divi legerunt arbores: quercus Jovi,
Et myrtus Veneri placuit, Phœbo laurea,
Pinus Cybelæ, populus celsa Herculi.
Minerva admirans, quare steriles sumerent,
Interrogavit: causam dixit Jupiter:
Honore fructum ne videamur vendere.
At me Hercule narrabit quod quis voluerit,
Oliva nobis propter fructus est gratior.
Tum sic Deorum genitor, atque hominum sator:
O nata, merito sapiens dicere omnibus:
Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria.

3. *Et Dearum.*] Dryadas, Hamadryadasque intelligit, quas Semideas appellat Ovidius, epist. 4. vers. 49.

Aut quas semideæ Dryades, Faunique bicornes, &c.

4. *Secundæ*] Arbores, inquit, mensas etiamnum secundas subministrant: poma nimirum: quæ mensis, ut vocat Horatius, lib. 4. ode 5. alteris ponebantur. Hinc illud ejusdem vatis, lib. 1. Satyr. 3. vers. 7. ab ovo, quod erat cœnæ initium, usque ad mala, qui cœnæ finis.

5. *Belluarum.*] Elephantorum ebori.

Italiæ, quod Helico ex Helvetiis [6] civis earum, fabrilem ob artem Romæ commoratus, ficum ficcam & uvam, oleique ac vini [7] præmissa remeans secum tulisset. Quapropter hæc vel bello quæsisse venia sit.

III. Sed quis non jure miretur, arborem [1] umbræ gratia tantum ex alieno petitam orbe? [2] Platanus hæc est, mare Ionium in Diomedis insulam ejusdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ, & jam ad Morinos usque pervecta, ac tributarium etiam [3] detinens solum, ut gentes vectigal [4] & pro umbra pendant. [5] Dionysius prior, Siciliæ tyrannus, Rhegium in urbem transtulit eas, domus suæ miraculum, ubi postea factum [6] gymnasium: nec potuisse in amplitudinem adolescere, [7] & alias fuisse in Italia, ac nominatim Hispania, apud auctores invenitur.

IV. Hoc actum circa [1] captæ Urbis ætatem: tantumque postea honoris increvit, [2] ut mero infuso enutriantur: compertum id maxime prodesse radicibus: docuimusque etiam arbores vina potare.

NOTÆ.

6. *Civis earum.*] Helvetiarum scilicet.

7. *Præmissa.*] Ita libri omnes. Diligentem exquisiti olei ac vini delectum ea vox significare mihi videtur: etsi aliter forte Rhodigino visum, lib. 6. cap. 6. Hujus porro commenti Livius auctor est, lib. 5. ubi Gallorum gentem ex vulgi fama tradit, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes transisse, &c.

Sect. III. 1. *Vmbra gratia.*] Ex qua fructus alius, præterquam umbræ, percipi nullus possit.

2. *Platanus*] Gallis, *Plane.*

3. *Detinens solum.*] Ita MSS. non *pertinens.* Inter silvas suas Morini platanonas habebant, pro quibus vectigal populo Rom. pendebant. Solarium id vectigalis genus Pandectæ vocant, quod pro solo penditur.

4. *Et pro umbra.*] Pro arboribus alioqui infrugiferis, ac solius umbræ beneficio commendandis, pro qua etiam vectigal pendere gentes cogerentur. Hunc locum Cujacius in Observ. præpostera interpretatione corrumpit.

5. *Dionysius prior.*] Hoc est, senior, ὁ πρεσβύτερος. Hæc totidem fere verbis Theophr. lib. 4. hist. plant. cap. 7.

6. *Gymnasium.*] Sic Theophr. loc. cit. ἐν τῷ Λυκείῳ, αἳ εἰσι νῦν ἐν τῷ γυμνασίῳ. Successit igitur hortis gymnasium, sive palæstra, ubi athletæ exercebantur.

7. *Et alias fuisse.*] Vide Notas & Emend. num. I.

Sect. IV. 1. *Capta Vrbis.*] Romæ a Gallis captæ, anno V. C. CCCLXIV. Vide Notas & Emendationes num. II.

2. *Vt mero infuso.*] Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 9. pag 351. *Hortensius platanos suas vino irrigar[illegible]suevit: adeo ut in actione quadam, quam habuit cum Cicerone susceptam, precario a Tullio postulasset, ut locum dicendi permutaret secum: abire enim in villam necessario se velle, ut vinum platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet.* Martialis, lib. 9. epigr. XI.

Crevit & affuso latior umbra mero.

Elegans de eodem argumento Epigramma Philippi, in Anthol. Græca, lib. 1. cap. 59. quam Grotius ita transtulit:

Frondiferam platanum me de radice revulsam
Straverat insani vis truculenta Noti.
Lota resurrexi Bromio: mihi scilicet astu

V. Celebratæ ſunt primum in ambulatione [1] Academiæ Athenis cubitorum XXXIII. [2] a radice ramos antecedente. Nunc eſt clara [3] in Lycia gelidi fontis ſocia amœnitate, itineri appoſita, domicilii modo, cava LXXX. atque unius pedum ſpecu, nemoroſa vertice, & ſe vaſtis protegens ramis, arborum inſtar, agros longis obtinet umbris: ac ne quid deſit ſpeluncæ imagini, ſaxeæ intus crepidinis corona muſcoſos complexa pumices: tam digna miraculo, ut Licinius Mucianus ter Conſul, & nuper provinciæ ejus Legatus, prodendum etiam poſteris putarit, epulatum intra eam ſe cum duodeviceſimo comite: large ipſa toros præbente fronde, ab omni afflatu ſecurum, [4] optantem imbrium per folia crepitus, lætiorem, quam marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubuiſſe in eadem. Aliud exemplum [5] Caii principis, in Veliterno rure mirari [6] unius tabulata, laxeque ramorum trabibus ſcamna patula, & in ea epulati, cum ipſe [7] pars eſſet umbræ, XV. convivarum ac miniſterii capace triclinio, quam cœnam appellavit ille [8] nidum. Eſt Gortynæ in inſula Creta juxta fontem platanus una, inſignis [9] utriuſque linguæ monumentis, nunquam folia dimittens: ſtatimque ei [10] Græciæ fabuloſitas

NOTÆ.

Imber is, & bruma gratior imbre fovit.
Sic mihi vita redux: aliorum corpora flectit
Evius: at noſtrum rectius eſſe dedit.

Sect. V. 1. *Academia.*] Hoc eſt, in Lyceo. Quanquam enim, ut Cicero ait, lib. 1. Acad. quæſt. n. 17. *qui erant cum Ariſtotele Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo: illi autem qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt al[illegible] gymnaſium*, &c. tamen & ipſum Lyceum, inſtitutumque Ariſtotelis Academiæ nomine fruebatur: unde & idem Tullius, lib. 5. de Fin. n. 7. *Ariſtoteles*, inquit, *in Academia vetere numeratur.* Vide Notas & Emend. num. III.

2. *A radice.*] Ita M S S. omnes, Reg. Colbert. Pariſ. &c. Sententia eſt, non tam patulis hanc platanum diffuſam ramis, quam radicibus fuiſſe.

3. *In Lycia.*] Ita libri omnes. Diverſa hæc a Lydiaca platano, quam monili aureo Xerxes donavit, ut refert Ælian. lib. 2. Var. hiſt. cap. 14.

4. *Optantem.*] Cave credas Pintiano legenti, *captantem*. Captatur ille crepitus auribus, ſi quidem adſit: ſi non adſit, optatur.

5. *Caii.*] Caligulæ.

6. *Unius tabulata.*] Unius platani ramos late diffuſos, tabulatorum inſtar, & ſcamnorum.

7. *Pars eſſet umbræ.*] Sic libri omnes: etſi Pintianus malit, *cum impar is eſſet umbra*. Secordia eſt, Caïum Caligulam obeſitate corporis maximam umbræ, quam platanus efficeret, partem occupaſſe: nihilominus XV. convivas, cum miniſtris ac ſervis ſub eadem umbra latuiſſe.

8. *Nidum.*] Quam feſtiva tranſlatione Virgilius lib. 2. Georg. verſ. 209. arbores appellat antiquas avium domos: tam lepide Caïus hominum nidum iſtud, quod platanus præbuit, triclinium vocat.

9. *Utriuſque linguæ.*] Nam de ea Græce Theophraſtus, lib. 1. hiſt. plantar. cap. 15. ex eoque Latine Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 7. pag. 51.

10. *Græciæ fabuloſitas.*] Plinius ipſe initio libri quarti, de tertio Europæ ſinu: *Omnis Græcia fabuloſitas, ſicut & litterarum claritas, ex hoc primum ſinu effulſit.*

superfuit, [11] Jovem sub ea cum Europa concubuisse: ceu vero non alia ejusdem generis esset [12] in Cypro. [13] Sed ex ea primum in ipsa Creta (ut est natura hominum novitatis avida) platani satæ regeneravere vitium: quandoquidem commendatio arboris ejus non alia major est, quam Solem æstate arcere, hieme admittere. Inde in Italiam quoque ac suburbana sua, Claudio principe, [14] Marcelli Eserníni libertus, sed qui se potentiæ causa Cæsaris libertis adoptasset, spado Thessalicus prædives, & merito [15] dici posset is quoque Dionysius, transtulit [16] id genus. Durantque etiam in Italia portenta terrarum, præter illa scilicet, quæ ipsa excogitavit Italia.

VI. Namque & [1] chamæplatani vocantur coactæ brevitatis: quoniam [2] arborum etiam abortus invenimus. Hoc quoque ergo in genere, pumilionum infelicitas dicta erit. Fit autem & serendi genere, & recidendi. Primus [3] C. Matius ex equestri ordine, Divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia [4] intra hos LXXX. annos. CAP. II.

VII. [1] Peregrinæ & cerasi, Persicæque, & omnes quarum Græca nomina aut aliena: sed quæ ex his incolarum numero esse cœpere, dicentur inter frugiferas. In præsentia externas persequemur, a sa- CAP. III.

NOTÆ.

11. *Jovem sub ea.*] Theophr. loc. cit. ἐπὶ ταύτῃ, ubi ἐπὶ αὐτῇ ἢ ὑπ' dictum: etsi arbori insidere ipsi Europa videtur in nummo ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ, apud Ant. August. Dial. 3. pag. 85.

12. *In Cypro.*] Varro, & Theophrast. locis citatis, similem exstitisse & in Cypro platanum pariter prodiderunt.

13. *Sed ex ea.*] Ex Gortynensi platano aliæ deinceps satæ, non eandem retinuêre dotem, ut nunquam folia dimitterent: quæ laus illius propria & peculiaris fuit: sed nativum retulere arboris ejus seu vitium seu ingenium: ut quemadmodum opacitate frondium æstate solem arcerent, sic hieme foliorum amissione, totum admitterent.

14. *Marcelli.*] Is est Marcellus Æserninus, quem Cn. Piso cædis Germanici accusatus, patronum petiit, ut scribit Tacitus, lib. 3. Annal. Tiberii principatu vixit: Filius fuit Claudii Marcelli Æsernini, qui cum L. Arruntio Consulatum gessit, anno V. C. DCCXXXII.

15. *Dici posset... Dionysius.*] Cujus factum imitatus esset, de quo dictum est, sect. 3. Forte satius, *ut merito dici posset.*

16. *Id genus.*] Platani Gortynensis.

Sect. VI. 1. *Chamæplatani.*] Nostris, *des planes nains.*

2. *Arborum... abortus.*] *Abortus dicitur*, inquit Festus, *quod non sit tempestive ortus.* Nunc Plinius *abortum* vocat, quod infeliciter, nec justa mensura ortum est: sed pumilionum brevitate.

3. *C. Matius.*] Augusto carum hunc fuisse Tacitus innuit, lib. 12. Annal. pag. 191. Libros tres edidisse, quos inscripsit nominibus coci, cetarii, & salgamarii, auctor est Columella, lib. 12. cap. 44. pag. 448. Alius videtur a C. Matio, quem inter Julii Cæsaris Dictatoris amicos refert Sueton. in ejus vita, cap. 52.

4. *Intra hos LXXX.*] Circa annum V. C. DCCL. qui ante Christum natum fere tertius, ex æra vulgari.

Sect. VII. 1. *Peregrinæ.*] E peregrinis primum terris advectæ. In MSS. Reg. 1. 2. *cerasæ.* In Colbert. 2. *cerasea*, forte pro *cerasia*: nam Græcis & ὁ κέρασος, & ἡ κερασία arbos vocatur. De cerasis dicetur lib. 15. sect. 30. De Persicis eodem libro, sect 13. Nam & ex cæli jam sunt hujus incolæ, solique nostri-

lutari maxime orsi. [2] Malus Assyria, quam alii vocant Medicam, [3] venenis medetur. Folium ejus est [4] unedonis, intercurrentibus spinis. [5] Pomum ipsum alias non manditur: odore præcellit foliorum quoque, qui transit in vestes una conditus, arcetque animalium [6] noxia. [7] Arbor ipsa [8] omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis vero subnascentibus. Tentavere gentes transferre ad sese propter remedii præstantiam fictilibus in vasis, dato [9] per cavernas radicibus spiramento: qualiter omnia transitura longius seri arctissime transferrique meminisse conveniet, ut semel quæque dicantur. Sed [10] nisi apud Medos, & in Perside, nasci noluit. Hæc est autem, cujus grana Parthorum proceres [11] incoquere dixi-

NOTÆ.

2. *Malus Assyria.*] Nostris, *un Citronnier:* Galeno, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 109. Μηλέα Μηδική.

3. *Venenis.*] Vide quæ dicturi sumus, lib. 23. sect. 55.

4. *Vnedonis.*] Id arboris genus est, quod nostri vocant, *un arbouzier:* cui folia lauri simillima. Unde & ipsius Assyriæ mali folia cum laurinis confert Athenæus ex Theophr. lib. 3. pag. 83. ἔχει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο φύλλον μὲν ὅμοιον, καὶ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆς δάφνης, &c. Virgilius quoque, lib. 2. Georg. vers 131.

Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro:
Et si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat.

Apud Theophr. lib. 4. hist. plantar. cap. 4. non δάφνης, sed ἀνδράχνης, librariorum incuria legitur. Solinus Plinium transcribit, cap. 46. pag. 75.

5. *Pomum ipsum.*] Quod κίτριον Græcis dicitur, teste Galeno loc. cit. Citreum malum ipsi Plinio, lib. 15. sect. 14. nostris, *un citron.* Accepit hæc Plinius a Theophr. loc. cit. Accepit & Athenæus, lib. 3. pag. 83. ubi adjungit avorum suorum memoria edi cœptum esse citrium malum, cum ad illa usque tempora nemo inter esculenta habuisset.

6. *Noxia.*] Hoc est, ut recte Oppius apud Macrob. lib. 2. Saturn. cap 15. pag. 375. interjectum vesti rineas necat. Theophr. & Athen. loc. cit. ἱμάτια ἄκοπα διατηρεῖ, *vestes servat illæsas.* Diosc. loc. cit. ἄβρωτα ab erosionis vitio vindicat. Hinc apud Nævium poëtam teste Macrobio, *citrosa vestis.*

7. *Arbor ipsa.*] Solinus, aliique modo citati.

8. *Omnibus horis.*] Hoc est, quocumque anni tempore. Theophr. πάσας ὥρας. Diosc. δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Eleganter Palladius lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de citreo, pag. 95. *Asserit Gargilius Martialis*, inquit, *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi: quibus solum & cælum tepidum est, & humor exundans: per gradus quosdam sibi semper poma succedere, cum maturis se acerba substituant: acerborum vero ætatem florentia consequantur: orbem quendam continuæ fecunditatis sibi ministrante natura.* Plinius *omnes horas* more Græco dixit: nam *annalia tempora*, inquit Cælius Aurel. lib. 3. cap. 8. fol. 274. b. hoc est, ver, æstatem, autumnum, atque hiemem, *Græci horas appellant.*

9. *Per cavernas.*] Per vasorum foramina. Breviter Theophr. εἰς ὄστρακα διατετρημένα, *in vasis perforatis.*

10. *Nisi apud Medos.*] Solin. loc. cit. At Palladii postmodum diligentia in Italia arbos ea convaluit, atque alio inde propagata.

11. *Incoquere diximus.*] Libro sup. sect. 15. Hæc pariter ex Theophr. Plinius, & Athen. lib. 3 pag. 84. Virgilius quoque, lib. 2. Georg. vers. 134.

Animas, & olentia Medi
Ora fovent illo.

mus

mus esculentis, commendandi halitus gratia. Nec alia arbor laudatur in Medis.

VIII. Lanigeras Serum in mentione gentis ejus [1] narravimus. [2] * Item Indiæ arborum magnitudinem. Unam e peculiaribus Indiæ *Cap. IV.
[3] Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus. [4] Herodotus eam Æthiopiæ intelligi maluit, in tributi vicem regibus Persidis e materie ejus [5] centenas phalangas tertio quoque anno pensitasse Æthiopas, cum auro & ebore, prodendo. Non omittendum id quoque: [6] vicenos dentes elephantorum grandes, quoniam ita significavit, Æthiopas eadem causa pendere solitos. Tanta ebori auctoritas erat, [7] Urbis nostræ trecentesimo decimo anno: tunc enim auctor ille historiam eam condidit Thuriis in Italia. Quo magis mirum est, quod [8] eidem credimus, qui Padum amnem vidisset, neminem ad id tempus Asiæ Græciæque, aut sibi cognitum. [9] Æthiopiæ forma, [10] ut diximus, nuper allata Neroni principi, raram arborem Meroën usque a Syene fine imperii, per [11] DCCCXCVI. M. passuum, nullamque aliamque [12] nisi palmarum generis esse docuit. Ideo for-

NOTÆ.

Sect. VIII. 1. *Narravimus.*] Libro 6. sect. 20.

2. *Item India.*] Libro 7. sect. 2.

3. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 116.

Sola India nigrum Fert ebenum.

Adde Solinum, cap. 52. pag. 81.

4. *Herodotus.*] Libro 3. sive Thalia, pag. 201. num. 97. Subscribit Diosc. lib. 1. cap. 129. ubi Æthiopicam oigramque ebenum in primis commendat: Ἔβενος κρατίστη ἡ Αἰθιοπικὴ καὶ μέλαινα. Lucanus quoque lib. 10. vers. 117.

Ebenus Meroëtica vastos
Non operit postes.

Ubi *Mareotica* in libris vulgatis perperam legitur. Nam idem vers. 303.

Ambitur nigris Meroë fecunda colonis,
Læta comis ebeni.

Sed ab iis propterea Virgilius non discedit, qui omnem Æthiopiæ plagam Indiæ oomine complectitur.

5. *Centenas.*] Herod. loc. cit. ducentas, διηκοσίας φάλαγγας ἐβένου, hoc est, fasces ebeoi ducentos. De hac voce *phalangas* egimus, lib. 7. sect. 57. nota 68.

6. *Vicenos.*] Herod. ἐλέφαντος ὀδόντας μεγάλους εἴκοσι.

7. *Urbis nostræ &c.*] Cum annum ætatis XL. Herodotus ageret, Olympiadis LXXXIV. anno 1. ex P. Petav. lib. 13. de Doctr. Temp. pag. 574. De tempore tamen conditæ ab Herodoto historiæ dissentit a Plinio Lucianus in Herodoto: ab utroque Suidas, & Eusebius io Chron.

8. *Eidem credimus.*] Libro 3. Thalia, num. 115. pag. 206.

9. *Æthiopiæ forma.*] Quam nos Græco nomine Geographicam, sive Chorographicam delineationem vocamus: & historicam narrationem rerum in ea regione singularium.

10. *Ut diximus.*] Libro 6. sect. 35.

11. *DCCCXCVI.*] Sic MSS. Reg. Colb. & Paris. Tamen lib. 6. sect. 35. spatium id ex ipso Neronis exploratum relatu, DCCCLXXIII. mill. passuum esse pronunciavit.

12. *Nisi palmarum.*] Nec fuit igitur e palmarum genere ebenus, neque ex eo verius quod apud nos pro ebeno venditur: sed Gaïaci potius Iodorum genus, quale a Dalecampio describitur, lib. 2. hist. plant. cap. 20. pag. 166. non quod Italis *Egano* & *Giegano* dicitur, etsi aliter visum Aloysio Anguill. lib. de simp. part. 4. pag. 86.

taſſis in tributi auctoritate [13] tertia res fuerit ebenus.

IX. [1] Romæ eam Magnus Pompeius in triumpho Mithridatico oſtendit. Accendi [2] Fabianus negat: uritur tamen odore jucundo. [3] Duo genera ejus: rarum id, quod melius, arboreum, [4] trunco enodi, materie nigri ſplendoris, ac [5] vel ſine arte protinus jucundi: [6] alterum fruticoſum cytiſi modo, & tota India diſperſum.

CAP. V. X. [1] Eſt ibi & ſpina ſimilis, ſed deprehenſa vel lucernis, igni protinus tranſiliente. Nunc eas exponam, quas mirata eſt Alexandri Magni victoria, orbe eo patefacto.

XI. [1] Ficus ibi exilia poma habet. [2] Ipſa ſe ſemper ſerens, vaſtis diffunditur ramis: quorum imi adeo in terram curvantur, ut annuo ſpatio infigantur, novamque ſibi propaginem faciant circa parentem in orbem, quodam opere topiario. Intra ſepem eam æſtivant paſtores, opacam pariter & munitam vallo arboris, decora ſpecie ſubter intuenti, proculve, fornicato ambitu. Superiores ejuſdem rami in excelſum emicant, ſilvoſa multitudine, vaſto [3] matris corpore, [4] ut LX. paſſus plerique orbe colligant, umbra vero bina ſtadia operiant. Fo-

NOTÆ.

13. *Tertia res.*] Quoniam, ut dictum eſt, cum auro & ebore, Perſicis regibus ebenum Æthiopes penſitarent.

Sect. IX. 1. *Romæ.*] Solin. c. 52. p. 82.

2. *Fabianus negat.*] Affirmat Dioſc. lib. 1. cap. 129. *Recens*, inquit, *ebenus igni admota, ob pinguitudinem accenditur: διὰ τὴν λιπαρίαν ἀνάπτεται. Vetus prunis impoſita, cum odore jucundo & citra fumum.*

3. *Duo genera.*] Hæc accepta a Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 5.

4. *Trunco enodi.*] Et qui ſit venarum pectinumque expers, ac lævore ſimilis cornui elaborato, μὴ ἔχουσα κτηδόνας, ἐμφερὴς κέρατι εἰργασμένῳ τῇ λειότητι, inquit Dioſc. loc. cit.

5. *Vel ſine arte.*] Theophr. *ſine ætate:* commendat enim eam in primis, quæ quem habet colorem, cum non decurſu temporis acquirit, ſed ſtatim ac cæſa eſt, a natura habet.

6. *Alterum.*] Rectius id Plinius, quam Theophraſtus, qui de utroque ebeni genere pronunciat, ἔστι δὲ τὸ δένδρον θαμνῶδες, ὥσπερ ὁ κύτισος. Fruticoſum dicitur, quod multos habet a radice fruticantes ramos.

Sect. X. 1. *Eſt ibi.*] In India. Hujus libri, ac loci index, *Spina Indica.* Hanc ſimilem ebeno, atque ad lucernarum lumen tranſlucentem Plinius facit.

Sect. XI. 1. *Ficus ibi.*] In India. Vide Notas & Emend. num. IV.

2. *Ipſa ſe.*] Quæ hac ſectione continentur, ſumma fide Plinius ex Theophraſto tranſtulit, lib. 1. hiſt. plant. cap. 12. maxime vero e libro 4. cap. 5. Hujus Indicæ ficus iconem Cluſius exhibet, lib. 1. Exotic. cap. 1. pag. 2. Eſt & in Eyſtettenſi horto.

3. *Matris corpore.*] Stirpis, truncive. Sic Virgil. lib. 2. Georg. verſ. 23.

Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum &c.

4. *Ut LX. paſſ. plerique.*] Rami ſcilicet in orbem fuſi. Ita M S S. omnes, Reg. Colb. &c. Credibilius id nimirum, quam quod Theophraſtus ait loc. cit. vel unius caudicis craſſitudinem LX. ſæpiſſime, XL. crebrius paſſus æquare: Καὶ τὸ πάχος τοῦ στελέχους ἔνια πλειόνων ἢ ἑξήκοντα βημάτων, τὰ δὲ πολλὰ τετταράκοντα. Quanquam non ſum neſcius & pedem βῆμα ſignificare: unde apud Heſych. Βηματίζειν, τὸ τοῖς ποσὶ μετρεῖν.

liorum latitudo [5] peltæ effigiem Amazonicæ habet: hac causa fructum integens, crescere prohibet. Rarusque est, [6] nec fabæ magnitudinem excedens: sed per folia Solibus coctus prædulci sapore, dignus miraculo arboris: gignitur [7] circa Acesinem maxime amnem.

XII. [1] Major alia: pomo & suavitate præcellentior, quo [2] sapientes Indorum vivunt. Folium [3] alas avium imitatur, longitudine [4] trium cubitorum, latitudine duûm. [5] Fructum cortice mittit, admirabilem succi dulcedine, ut uno quaternos satiet. Arbori nomen [6] palæ, pomo arienæ. Plurima est in [7] Sydracis, expeditionum Alexandri termino. [8] Est & alia similis huic, dulcior pomo, sed [9] interaneorum valetudini [10] infesta. [11] Edixerat Alexander, ne quis agminis sui id pomum attingeret. CAP. VI.

NOTÆ.

5. *Pelta effigiem.*] Et magnitudinem. Theophr. loc. cit. τὸ δὲ γε φύλλον τὸ ἔλαττον ἔχει πέλτης. Addit Plinius, Ἀμαζονικῆς. Pelta porro Thracum propria fuit. Amazonica peculiarem formam habuit, qualem diximus lib. 3. sect. 6. Scutum id erat, Lunæ æqua portione divisæ, sive jam semiplenæ, ut aïunt, imaginem referens. Pelta proprie clypeus, scutum umbone carens. Hesych. & Suidas: Πέλτη, ἀσπὶς ἴτυν μὴ ἔχουσα.

6. *Nec faba.*] Theophr. Καρπὸν δὲ σφόδρα μικρὸν, ἡλίκον ἐρέβινθος. *Fructum fert admodum exiguum, magnitudine ciceris.* Nempe eadem fabæ veterum, ut suo loco dicturi sumus, quæ ciceri, rotunditas fuit.

7. *Circa Acesinen.*] Theophr. περὶ τὸν Ἀκεσίνην, quo de amne dictum est lib. 6. sect. 23.

Sect. XII. 1. *Major alia.*] Hæc rursum idem Theophr. totidem verbis, lib. 4. hist. plant. cap. 5.

2. *Sapientes.*] Gymnosophistæ scilicet.

3. *Alas avium.*] Theophr. hanc arborem, cujus folium alas avium imitatur, ab ea qua sapientes Indorum vivunt, diversam facit. Verba scriptoris Græci sunt ista: Καὶ χρῶνται τροφῇ τῶν Ἰνδῶν οἱ σόφοι .... Ἕτερον δὲ, οὗ τὸ φύλλον τὴν μὲν μορφὴν πρόμηκες, τοῖς τῶν στρουθῶν πτεροῖς ὅμοιον ἃ παρατίθενται παρὰ τὰ κράνη. Et Græcis quidem στρουθὸς avis quælibet dicitur: sed Attici τὸν στρουθὸν struthocamelum solent appellare, ut ex Hesychio liquet. Et sic accepisse Theophrastum apposita nota demonstrat, cum ait galeis imponi ea folia.

4. *Trium cubit.*] Theophr. duûm tantum, μῆκος δὲ ὡς διπηχυαῖον. At videtur mutilus Theophrasti locus, quem Plinius integrum reddit.

5. *Fructum cortice.*] Ex ipso candicis cortice fructus enascitur.

6. *Pala, &c.*] Aliunde hæc nomina Plinius, quam ex Theophrasto hausit. Arbori nomen esse *Tala*, ait Arrianus in Indicis, pag. 522. Clusius hanc Muzam esse existimat, lib. 2. hist. plant. cap. 10. pag. 229. cujus iconem apud Matthiolum vide, in lib. 1. Diosc. pag. 223. & 224.

7. *Sydracis.*] Ita libri omnes. Hos Syndracos idem appellat, lib. 6. sect. 25.

8. *Est & alia.*] Ex Theophr. iterum, lib. 4. hist. cap. 5.

9. *Interaneorum.*] Ventris & intestinorum: ἐν τῇ κοιλίᾳ δηγμὸν ποιεῖ, καὶ δυσεντερίαν, inquit Theophr. *morsus in alvo facit, & dysenteriam.* Haud frustra sunt, qui Tamarindorum arborem hanc esse augurantur: nam & hujus dactyli alvum cient, teste Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 220.

10. *Infesta.*] Ita libri omnes: non *infesto*, ut vult Gronovius. Eodem pomo dulcis arbos, eodem infesta valetudini.

11. *Edixerat.*] Theophr. loc. cit.

XIII. [1] Genera arborum Macedones narravere, majore ex parte sine nominibus. Est & terebintho similis cetera, pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, præcipuæ suavitatis. [2] In Bactris utique hanc aliqui terebinthum esse proprii generis potius, quam similem ei, putaverunt. [3] Sed unde vestes lineas faciunt, foliis moro similis, [4] calyce pomi, cynorrhodo. Serunt eam in campis, nec est gratior [5] villarum prospectus.

*CAPUT VII.

XIV. Oliva Indiæ sterilis, præterquam oleastri fructu. * [1] Passim vero quæ piper gignunt, juniperis nostris similes: quanquam in fronte Caucasi Solibus opposita gigni tantum eas aliqui tradidere. Semina a junipero distant parvulis siliquis, quales in faseolis videmus. [2] Hæ, priusquam dehiscant, decerptæ, tostæque Sole, faciunt quod vocatur piper longum: paulatim vero dehiscentes maturitate, ostendunt candidum piper: quod deinde tostum Solibus, colore rugisque mutatur. Verum & iis sua injuria est, atque cæli intemperie carbunculantur, fiuntque semina [3] cassa & inania, quod vocant [4] brechma, sic Indorum lingua significante abortum. Hoc ex omni genere asperrimum est, levissimumque, & pallidum. [5] Gratius nigrum: [6] lenius

NOTÆ.

Sect. XIII. 1. *Genera.*] Sic rursum Theophr. lib. 4. hist. cap. 5.

2. *In Bactris.*] Theophr. loc. cit.

3. *Sed unde.*] Genus hoc arboris alterum, unde vestes conficiunt, ἐξ οὗ τὰ ἱμάτια ποιοῦσι, inquit Theophr. *Lineas* Plinius addidit: Sic enim libri omnes: unde hoc lini genus esse quoddam intelligas, quod ut subjungit idem statim, seritur in campis

4. *Calyce pomi.*] Calyx est folliculus, quo dehiscente, in sua folia primum se flores pendunt, ut in rosis: mox pomum fructusve emergit. Theophr. folium moro simile pariter esse tradit, totam stirpem cynorrhodo: τὸ μὲν φύλλον ὅμοιον τῇ συκαμίνῳ· τὸ δ᾽ ὅλον φυτὸν (rectius Plinium legisse arbitror, τὸ μήλου κύτινον) τῆς κυνοῤῥόδου ὅμοιον.

5. *Villarum prospectus.*] Hoc est, vincarum. Vide Notas & Emend. num. V.

Sect. XIV. 1. *Passim vero.*] Plinium transcribit Solinus, cap. 52. pag. 81.

2. *Hæ.*] Siliquæ nimirum, quibus piper continetur Fuit hæc veterum opinio, piper ante maturitatem collectum, candidum esse: idem maturitate nigrescere. Ita non Plinius modo, ejusque transcriptor Solinus loc. cit. Sed & Diosc. lib. 2. cap. 189. Auctor libri de simp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 997. Galenus ipse, lib. 8. simplicium med. pag. 217. aliique. E recentioribus contra Clusius, lib. 1. Arom. cap 22. pag. 182. & alii bene multi, quibus Salmasius favet, in Solin. pag. 1026. ubi Clusium transcribit, diversas albi ac nigri piperis plantas esse censuerunt, uti vitis albæ ac nigræ Utrisque Saracenus in notis ad Diosc. experientiaque ipsa adversatur: constat enim piper album, quod ad nos convehitur, ipsum piper nigrum esse, cortice suo nigro rugosoque spoliatum: quo cortice nudatur tum, cum Soli objectum torretur. Longum vero piper a rotundo diversum in Bengala nasci, auctor est idem Clusius loc. cit. a quo recte pingitur, quale nos vidimus.

3. *Cassa.*] Diosc. loc. cit. ἄτροφον, κενὸν, καὶ κοῦφον, *nutrimento defectum, cassum seu inane, ac leve.*

4. *Brechma.*] In Indice libri hujus, *Breema.* In MSS. *Brioma.* Diosc. loc. cit. ὃ καλεῖται βεράσμα.

5. *Gratius.*] Suavius, ori jucundius, & magis aromaticum: ἥδιον, εὐστομώτερον, καὶ μᾶλλον ἀρωματίζον. Diosc. loc. cit.

6. *Lenius.*] Imbecillius pallido & nigro. Vide Notas & Emend. num. VI.

utroque candidum. [7] Non eſt hujus arboris radix, [8] ut aliqui exiſtimauere, quod vocant zimpiberi, alii vero [9] zingiberi, quanquam ſapore ſimile. [10] Id enim in Arabia atque Troglodytica in villis naſcitur, parvæ herbæ, radice candida. Celeriter ea cariem ſentit, quamvis in tanta [11] amaritudine. Pretium ejus [12] in libras, VI. [13] Piper longum facillime adulteratur Alexandrino ſinapi. Emitur [14] in libras, X. XV. Album, X. VII. nigrum, X. IV. Uſum ejus adeo placuiſſe mirum eſt. In aliis quippe ſuavitas cepit, in aliis ſpecies invitavit: huic nec pomi nec baccæ commendatio eſt aliqua: ſola placere amaritudine, & hanc in Indos peti. [15] Quis illa primus experiri cibis voluit? aut cui in appetenda aviditate eſurie non fuit ſatis? [16] Utrumque ſilveſtre gentibus ſuis eſt, & tamen pondere emitur, ut aurum vel argentum. Piperis arborem jam [17] & Italia habet, majorem myrto, nec abſimilem. Amaritudo grano eadem quæ [18] piperi muſteo creditur eſſe. Deeſt toſta illa maturitas, ideoque & rugarum colorîſque ſimilitudo. Adulteratur juniperi baccis mire [19] vim trahentibus. In pondere quidem multis modis.

XV. Eſt etiamnum in India piperis grani ſimile, quod vocatur [1] garyophyllon, grandius fragiliuſque. Tradunt in Indico luco id

NOTÆ.

7. *Non eſt.*] Sic Dioſc lib. 2. cap. 189. de pipere: ἡ δὲ ῥίζα αὐτοῦ οὐκ ἔστι ζιγγίβερ, καθάπερ εἶναι ὑπέλαβον.

8. *Vt aliqui.*] Quos inter Dioſcorides Alexandrinus fuit, aliique, quos erraſſe Galenus recte admonet, tomo 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 92.

9. *Zingiberi.*] Et Galeno Γιγγίβερι, lib. 6. de facult. ſimp. med. cap. 175. Noſtris, *Gingembre.*

10. *Id enim.*] Hæc pariter Dioſc. lib. 2. cap. 190. Oribaſ. lib. XI. pag. 197. & Auctor libri de ſimp. med. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 999. Scimus & ex Americanis inſulis ad nos advehi.

11. *Amaritudine.*] Hoc eſt, acrimonia. Sic voces illas, *acre, aſperum, acerbum, amarum*, Plinius ſæpe permutat.

12. *In libras VI.*] Hoc eſt, ſex denariis libræ ſingulæ zingiberis permutantur Monetæ Gallicæ, aſſes æreï ſunt octo & quadraginta.

13. *Piper longum.*] Auctor libri mox cit. inter Galeni opera, pag. 997. *Adulteratur*, inquit, *longum piper, ſinapi & gummi formatis in ſpeciem piperis longi*, &c. Et pag. 1001. *Eſt autem efficaciſſimum ſinapi Alexandrinum*, &c. Vide etiam Galen. lib. de theriac. ad Piſon. cap. 12. pag. 948.

14. *In libras, X. XV.*] Hoc eſt, denariis XV. Gallicæ monetæ, centeni ſunt ac viceni aſſes: ſeu libræ ſex, ut vulgo vocant. Sic album denariis VII. Gallicæ monetæ aſſibus ſex & quinquaginta. Nigrum denique, denariis IV. monetæ noſtræ aſſibus tribus ac tricenis. Sic longum albo, album nigro, fere dimidio carius æſtimatum.

15. *Quis illa.*] MSS. omnes, *quis ille.*

16. *Vtrumque.*] Piper, & zingiberi.

17. *Et Italia.*] Italici piperis arbores non unius tantum generis vidiſſe ſe Matthiolus teſtatur, in lib. 2. Dioſc. pag. 578.

18. *Piperi muſteo.*] Recentiſſime lecto, decerptoque ex arbore, νεοδρέπτῳ.

19. *Vim trahentibus.*] De hac voce dicemus lib. 36. ſect. 30.

Sect. XV. 1. *Garyophyllon.*] Caryophylli noſtri, quibus utimur ex Indicis Moluccarum commerciis ad condituras, diverſi omnino ſunt ab hoc aromate, quod Plinius eo nomine agnoſcit. Nam neque

gigni. Advehitur odoris gratia. [2] Fert & in ſpinis piperis ſimilitudinem, præcipua amaritudine, foliis parvis denſiſque, [3] cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata, lignoſaque, buxei coloris. Hac in aqua cum ſemine [4] excepta in æreo vaſe medicamentum fit, quod vocatur Lycion. [5] Ea ſpina & in Pelio monte naſcitur, [a] adulteratque medicamentum. Item aſphodeli radix, aut [6] fel bubulum, aut abſinthium, [7] vel rhus, vel amurca. Lycion aptiſſimum medicinæ, quod eſt [8] ſpumoſum. Indi in utribus camelorum aut rhinocerotum id mittunt. Spinam ipſam in Græcia quidam [9] pyxacanthum Chironium vocant.

CAPUT VIII. XVI. [1] Et macir ex India advehitur, cortex rubens radicis magnæ,

INTERPRETATIO.

[a] *Adulteratque.*] *Ea ſpina admixta ſincerum* adulterat Lycium : *neque ea ſpina ſolum*, ſed & aſphodeli radix, &c.

NOTÆ.

ii grana ſunt, neque ulla in re piperi ſimiles, præter colorem. Fortaſſe potius *Cubebe* ſit hoc Plinii granum, ut recte conjici a Scaligero puto, Exercit. 147. in Cardan. pag. 496. & Exerc. 148. pag. 499. De Cubebis multa Cluſius, lib. 1. cap. 23. Dalecamp. lib. 18. hiſt. plant. cap. 39. aliique.

2. *Fert &c.*] Subintellige, India. Lycium Indicum deſcribit, nec ab eo diverſum, quod a Dioſcoride proponitur, lib. 1. cap. 132. ut Dalecampio viſum : nam Indicum quoque illud eſt, etſi in Cappadocia, Lyciaque pariter gignitur. Ait eſſe arborem ſpinoſam, fructu piperis inſtar nigro, amaro, denſo, levi : foliis buxi ſimilibus, denſiſque : ramis trium cubitorum, aut paulo longioribus : cortice pallido : radicibus numeroſis, latis, lignoſis. Quæ omnino cum Pliniana deſcriptione congruunt. Lycium porro quid ſit, ignorari etiam a peritis herbariis pronunciat Anguillara, lib. de ſimp. part. 3. pag. 62. Nos arborem in Goana Indiæ regione, aliiſque *Hacchic* : ſuccum ipſum *Cate*, vocitari, Cluſio credimus, lib. 1. cap. 10. pag. 163.

3. *Cypri modo.*] De cypro dicemus ſect. 52.

4. *Excepta.*] Expreſſa. Vide Notas & Emend. num. VII.

5. *Ea ſpina.*] Ejuſdem quidem nominis, ſed generis omnino diſparis, perinde tamen ignoti : ex quo vilius medicamentum fiebat, quod adulterinum vocabant.

6. *Fel bubulum.*] Inter coquendum Lycium admixto felle bubulo, vel abſinthii ſucco, vel amurca, inquir Dioſc. loc. cit.

7. *Vel rhus.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

8. *Spumoſum.*] Quod igni accenſum, dum reſtinguitur, rubentem ſpumam mittit, inquit Dioſc. loc. cit. & poſt eum Oribaſius, lib. XI. pag. 205. Plinius ipſe, lib. 24. ſect. 77. de Lycio : *Spuma ejus ac flos quidam oculorum medicamentis additur.* Vide quæ ibi dicturi ſumus.

9. *Pyxacanthum.*] Πυξάκανθα Dioſc. quia ſpina eſt buxi folio. Plinius, lib. 24. ſect. 77. *pyxacanthon chironiam.*

Sect. XVI. 1. *Et macir.*] Dioſcoridi, lib. 1. cap. 110. Oribaſ. loc cit. Galeno, lib. 7. de fac. ſimp. med. pag. 205. Μάκερ φλοιός ἐστιν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς κομιζόμενος, &c. Sic & Aëtius, tum in MS. noſtro Græco, tum in edit. Lat. libro 1. de re med. pag. 23.

nomine arboris suæ: qualis sit ea, incompertum habeo. [2] Corticis melle decocti usus in medicina ad dysentericos præcipuus habetur.

XVII. [1] Saccharon & Arabia fert, sed laudatius India: est autem mel [2] in arundinibus collectum, gummium modo candidum dentibus fragile, amplissimum nucis avellanæ magnitudine, ad medicinæ tantum usum.

XVIII. Contermina Indis [1] gens Ariana appellatur, cujus spina lacrymarum pretiosa, myrrhæ similis, accessu propter aculeos [2] anxio. Ibi & frutex pestilens [3] raphani, folio lauri, odore equos invitante, qui pæne [4] equitatu orbavit Alexandrum primo introitu:

NOTÆ.

2. *Corticis melle.*] Hoc est, cum melle. Ita Galenus, & Aëtius quoque loc. cit. Ab ea vi nomen arbori a Lusitanis inditum refert A Costa, lib. Arom. cap. 12. *Arbore de las Camaras*, hoc est, Arbor dysenteriæ: a Brachmanis Medicis, *Macre*. In provincia Malabarica & Cocini regno nasci, ibique visam a se idem testatur.

Sect. XVII. 1. *Saccharon.*] Dioscoridis, apud quem hæc totidem verbis exstant, lib. 2. cap. 104. Pliniique σάκχαρον, ros ille matutinus fuit, quem apes mellis fingendi gratia colligunt: quare in arundinibus collectum, Plinio dicitur: non, uti saccharum nostrum, ex iisdem expressum, ac deinde coctum, coactumque in pyramidales formas Num ros cæli ipse foret, num arundinis ipsius humor dulcis, Seneca subdubitat, epist. 85. Ipsum rorem esse, quem Sol in arundinibus cogat, ad similitudinem salis, mellisque dulcedinem, affirmant Galenus, lib. 7. de fac. simp. medic. pag. 207. Oribas, lib. x1. fol. 205. ubi Marcoron. vocat: Alex. Aphrod. in Problem. & Isidor. lib. 20. Orig. cap. 2. Ex iisdem arundinibus, quibus & nostrum excipitur, senio confectis, lacrymæ seu gummi modo effluere, ac concrescere, unus credidit Saracenus in notis ad Diosc.

2. *In arundinibus.*] Non dixit, *ex arundinibus*. Aliud tamen sacchari genus fuit, apud antiquos, ex ipsis arundinum radicibus expressum, ut ait Solinus cap. 52. pag. 81. & Lucanus, lib. 3. vers. 237.

Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos.

Et Isidor. lib. 17. Orig. cap. 7. *In Indicis*, inquit, *nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt: unde & Varro ait:*

Indica non magna nimis arbore crescit arundo:
Illius e lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeant succo concedere mella.

Sed & sacchari genus istud a nostro dispar est ac diversum: arundines quoque ipsæ forte dissimiles: quanquam & sacchari nostri feraces apud Indos sunt plurimæ: aut si sunt eædem, diversus humoris eliciendi modus. Exprimebatur olim ab Indis ipsis ad potum duntaxat: a nostris hodie coquitur, densaturque in saccharum.

Sect. XVIII. 1. *Gens Ariana.*] Simile quiddam de Ariana spina recitat Theophr. lib. 4. hist. plant. cap. 5. sed codice ibi valde mendoso.

2. *Anxio.*] Infesto, molesto, difficili.

3. *Raphani.*] Subintellige, magnitudine, ex Theophr. loc. cit. unde hæc manarunt: ἄλλο δ' ὕλημα, μέγεθος μὲν ἡλίκον ῥάφανος· τὸ δὲ φύλλον ὅμοιον δάφνῃ, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῇ μορφῇ. Cur raphanum, non brassicam, ῥάφανον verterit, alibi dicturi sumus, ubi de brassica & raphano agemus.

4. *Equitatu orbavit.*] Quod præsentis noxæ venenum id foret: τοῦ δ' εἴ τις φάγοι, ἀποθνήσκειν. Theophr.

quod & in Gedroſis accidit. [5] Item laurino folio & ibi ſpina tradita eſt, cujus liquor aſperſus oculis, cæcitatem inferret omnibus animalibus. [6] Necnon & herba præcipui odoris referta minutis ſerpentibus, quarum ictu protinus moriendum eſſet. Oneſicritus tradit in Hyrcaniæ convallibus ficis ſimiles eſſe arbores, quæ vocentur occhi, ex quibus [7] defluat mel horis matutinis duabus.

CAPUT IX.

XIX. Vicina eſt Bactriana, in qua [1] bdellium nominatiſſimum. Arbor nigra eſt, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici naturaque. [2] Gummi alii brochon appellant, alii malacham, [3] alii maldacon. [4] Nigrum vero & in offas convolutum, hadrobolon. Eſſe autem debet [5] tranſlucidum, ſimile ceræ, odoratum, & [6] cum fricatur, pingue, guſtu amarum citra acorem. In ſacris vino perfuſum, odoratius. Naſcitur & [7] in Arabia, Indiaque, & Media, ac Babylone. Aliqui [8] peraticum vocant ex Media advectum. [9] Facilius hoc & cruſtoſius, amariuſque: at Indicum humidius [10] & gummoſum. Adulteratur [11] amygdala nuce. [12] Cetera ejus genera cortice &

NOTÆ.

5. *Item laurino.*] Vide Notas & Emendationes num. IX.

6. *Necnon & herba.*] Theophr. loc. cit.

7. *Defluat mel.*] Arbori nomen eſſe *Queſt*: melli, *Xirqueſt*, vel ut vulgo *Siracoſt*, quod Perſica lingua lac ex arbore vox ea, *Queſt*, ſonat, auctor eſt Cluſius, lib. 1. cap. XI. pag. 164.

Sect. XIX. 1. *Bdellium.*] Græcis Βδέλλα & βδέλλιον.

2. *Gummi.*] Quod ex arbore bdellio manat, & ipſum quoque bdellium nominatum. Sed quod ſub eo nomine nunc proſtat in officinis, adulteratum eſt. Sincerum eſt, quod vocant Luſitani, *Anime*, quale a Nicol. Monardo deſcribitur, lib. de Simpl. Med. cap. 1. Bactrianum tamen Indicumque Bdellium, Benjuïnum officinarum eſt: *Benjoin*, ſive *Benzoin*.

3. *Alii maldacon.*] In Indice hujus libri. *Malodacon.* Apud Dioſc. lib. 1. cap. 80. litteris permutatis, μάδελκον.

4. *Nigrum.*] Alterum hoc bdellii genus eſt: alterum enim ſubalbidum, quod præſtantiſſimum. Dioſc. loc. cit. ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ῥυπαρὸν καὶ μέλαν, ἁδρόβωλον, παλαθῶδες, κομιζόμενον ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς. *Eſt & alterum bdellium, ſordidum, ac nigrum, grandioribus glebis, in offas convolutum, quod ex India advehitur.*

5. *Tranſlucidum.*] Gummi videlicet. Iſidorus, lib. 17. Orig. cap. 8. *Bdella Indiæ & Arabiæ arbor, cujus lacryma melior Arabica. Eſt enim lucida, ſubalbida, levis, pinguis, æqualiter cerea, & quæ facile molliatur, neque ligno vel terra commixta, amara, odoris boni. Nam ex India ſordida eſt, & nigra, & majori gleba.*

6. *Cum fricatur.*] Ita libri omnes. Alii, *cum friatur*, male.

7. *In Arabia.*] Quare & Saracenica arbor, a Dioſc. appellatur.

8. *Peraticum.*] Sic libri omnes. Περατικὸν ἐκ περάτων γῆς, quod ab extremo fine terrarum petitur.

9. *Facilius.*] Tractabilius, nec æque tactu adhæreſcens, atque illud quod humidius eſt.

10. *Et gummoſum.*] MSS. *gumminoſum.*

11. *Amygdala.*] Hoc Benjoïnum illud eſt, quod amygdaloïdes vocant, propterea quia ungues, ſeu maculas candidas admixtas habet, amygdalarum inſtar, ut recte obſervat Cluſius, lib. 1. Arom. cap. 5. pag. 156.

12. *Cetera.*] Sive Benjuïni, ſive *Anime* genera reliqua, etiam ſcordaſti cortice admixto, vel gummi ejus arboris adulterantur. Δολοῦται δὲ μιγνύμενον κόμμι, inquit Dioſc. Varia Benjuïni genera enumerat idem Cluſius loc. cit.

[13] ſcordaſti

[13] ſcordaſti. Ita vocatur arbor æmulo gummi. Sed deprehenduntur (quod ſemel dixiſſe & in ceteros odores ſatis ſit) odore, colore, pondere, guſtu, igne. Bactriano [14] nitor ſiccus, multique candidi [15] ungues. Præterea ſuum pondus, quód gravius eſſe aut levius non debeat. Pretium ſincero in libras [16] x. terni.

XX. [1] Gentes ſupra dictas Perſis attingit, Rubro mari (quod ibi Perſicum [2] vocavimus) longe in terra æſtus agente, mira arborum natura. Namque eroſæ ſale, invectis derelictiſque ſimiles, ſicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexæ ſteriles arenas ſpectantur. Eædem mari adveniente fluctibus pulſatæ, reſiſtunt immobiles. Quin & pleno æſtu operiuntur totæ : apparetque rerum argumentis [3] aſperitate aquarum illas ali. Magnitudo miranda eſt, ſpecies ſimilis [4] unedoni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

XXI. [1] Tylos inſula in eodem ſinu eſt, repleta ſilvis, qua ſpectat Orientem, quaque & ipſa æſtu maris perfunditur. Magnitudo ſingulis arboribus fici, flos ſuavitate inenarrabili, pomum [2] lupino ſimile, propter aſperitatem intactum omnibus animalibus. Ejuſdem inſulæ excelſiore ſuggeſtu [3] lanigeræ arbores alio modo, quam Serum. His folia [4] infecunda : quæ, ni minora eſſent, [5] vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali amplitudine [6] cucurbitas, quæ maturitate ruptæ oſtendunt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo fa- CAP. X.

NOTÆ.

13. *Scordaſti.*] In Indice hujus libri, *Scordacti.* MSS. Reg. 1. 2. & Colb. 2. ac Chiffl. hoc loco, *Scorti.* Simile bdellio gummi fundere ac pæne par, æmulumque, dicitur.

14. *Nitor ſiccus.*] Vide Notas & Emend. num. X.

15. *Vngues.*] Lucentes ac læves, inſtar unguium, maculæ : quales in Benjoïno amygdalino deprehenduntur. Dioſcoridi bdellium, quod & a Bactriano diverſum, & *Anime* a Luſitanis appellari ſuperius diximus, lævorem coloremque unguis æqualiter præfert in tota gleba, ὄνυχι ἐοικός : quæ verba Serapion male accepit.

16. *X. terni.*] Denarii terni : monetæ Gallicæ, aſſes quatuor & viceni.

Sect. XX. 1. *Gentes.*] Quæ hac ſectione continentur, ea totidem verbis habet Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 8.

2. *Vocavimus.*] Libro 6. ſect. 28.

3. *Aſperitate.*] Salſitudine.

4. *Vnedoni.*] *L'arbouſier.* Theophr. ὅμοια τῇ ἀνδράχνῃ dixit, hoc eſt, portulacæ: quam folio ſimilem unedoni eſſe dicemus lib. 13. ſect. 40.

Sect. XXI. 1. *Tylos.*] Et hæc rurſum expreſſa fideliſſime ex Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 9. De Tylo, Plinius lib. 6. ſect 32.

2. *Lupino.*] De quo lib. 18. ſect. 36.

3. *Lanigera.*] Quas Goſſympinos ſive goſſypinos mox appellabit.

4. *Infecunda.*] Hoc eſt, lanæ minime feracia, qualia Serum eſſe diximus, lib. 6. ſect. 20.

5. *Vitium.*] Vitis foliis ſimilia, ὅμοια τῇ ἀμπέλῳ, πλὴν μικρά, inquit Theophr.

6. *Cucurbitas.*] Fructus cucurbitarum ſimiles. Eadem refert Herod. lib. 3. Thalia, n. 106. Fructum deſcribit eleganter Julius Pollux, lib. 7. cap. 17.

*Cap. XI. ciunt. * [7] Arbores vocant goſſympinos : fertiliore etiam Tylo minore, quæ diſtat x. M. paſſ.

XXII. Juba circa fruticem lanugines eſſe tradit, linteaque ea Indicis præſtantiora. Arabiæ autem arbores, ex quibus veſtes faciant, [1] cynas vocari, folio palmæ ſimili. Sic Indos ſuæ arbores veſtiunt. [2] In Tylis autem & alia arbor floret albæ violæ ſpecie, ſed magnitudine quadruplici, ſine odore, quod miremur [3] in eo tractu.

XXIII. [1] Eſt & alia ſimilis, folioſior tamen, roſeique floris : quem noctu comprimens, aperire incipit Solis exortu, meridie e pandit. Incolæ dormire eum dicunt. [2] Fert eadem inſula & palmas, oleaſque, ac vites, & cum reliquo pomorum genere ficos. Nulli arborum folia ibi decidunt. Rigaturque gelidis fontibus, & imbres accipit.

XXIV. Vicina his Arabia flagitat quandam [1] generum diſtinctionem, quoniam [a] fructus iis conſtat radice, frutice, cortice, ſucco, lacryma, ligno, ſurculo, flore, folio, pomo.

Caput XII. XXV. [1] Radix & folium Indis eſt maximo pretio. [2] Radix coſti

INTERPRETATIO.

a *Fructus iis conſtat.*] Vtilitatem ea *genera* afferunt, radice &c.

NOTÆ.

7. *Arbores.*] Quas proxime attigit, & lanigeras vocavit. Hæc enim a ſuperioribus hactenus perperam divulſa. In Indice libri hujus, *goſſypinon* In M^S. hoc loco, *goſſympinos.* Theophr. & Herod. loc. cit. δένδρα ἐριοφόρα, arbores pariter lanigeras vocant : arbores, inquam, ut intelligas ab ea planta ſeu frutice differre, unde legitur goſſypium noſtrum, *le coton:* de quo lib. 19. ſect. 2. etſi nihil diſcrepare viſum eſt Dalecampio, lib. 2. hiſt. plant. c 221. ſed errore falſo.

Sect. XXII. 1. *Cynas.*] In Indice hujus libri, *Chynas.*

2. *In Tylis.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 9.

3. *In eo tractu.*] In quo ſunt fere omnia, quæ ibi gignuntur, odorata.

Sect. XXIII. 1. *Eſt & alia.*] Theophr. loc. cit Contrariæ indolis eſt *Parizataco*, Malabaricæ Goanæque regionis arbos, quam Chriſt. a Coſta deſcribit, lib. Arom. cap. 37. quæ flores aperire incipit Solis occaſu, amittit exortu : idcirco Arborem Triſtem vocant. Eadem a Cluſio deſcribitur, pingiturque, lib 2. cap. 1. pag. 225.

2. *Fert eadem.*] Theophr. loc. cit. & Auguſt. lib. 21. de Civit. cap. 5.

Sect. XXIV. 1. *Generum.*] Aromatum, quæ ipſa gignit. Conſtant enim ea, 1. radice, ut coſtus : 2. frutice, ut cinnamomum, & caſia. 3. cortice, ut macir. 4. ſucco, ut ſtyrax, panax, & ſilphium. 5. lacryma, ut balſamum, &c.

Sect. XXV. 1. *Radix & folium.*] Radix ea coſti eſt : folium, nardi. Hæc κατ' ἐξοχὴν, & radix, & folium, appellantur. A malobathro, quod folium Indicum pariter vocant, & in paludibus Indicis gignitur, longe iſtud diverſum, ut recte admonet Dioſcor. lib. 1. cap 11. quanquam id nardo ſimilem vim habet, ut docet Galenus, lib. 7. de fac. ſimp. med. pag. 205.

2. *Radix coſti.*] Hæc quoque Dioſc. lib. 1. cap. 15. Nomen etiamnum retinet in officinis, *Coſtus.* Deſcribitur accurate a Charaſio, in Pharmacopœïa Galenica, cap. 20. pag. 292.

gustu fervens, odore eximio, frutice alias inutili. Primo statim introitu amnis Indi in Patale insula, duo sunt ejus genera: nigrum, [3] & quod melius, candicans. Pretium in libras [4] X. V I.

XXVI. [1] De folio nardi plura dici par est, ut principali in unguentis. [2] Frutex est gravi & crassa radice, sed brevi ac nigra, fragilique, quamvis pingui, situm redolente, [3] ut cyperi, aspero sapore, folio parvo densoque. Cacumina [4] in aristas se spargunt: ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. [5] Alterum ejus genus apud Gangem nascens, damnatur in totum, [6] ozænitidis nomine, virus redolens. Adulteratur & [7] pseudonardo herba, quæ ubique nascitur crassiore atque latiore folio, & colore languido in candidum vergente. Item [8] sua radice permixta ponderis causa, & gummi, spumaque argenti, aut stibio, [9] ac cypiro, cyperive cortice. [10] Sincerum quidem levitate deprehenditur, & colore rufo, odorisque suavitate, & gustu maxime siccante os, sapore jucundo. Pretium spicæ [11] in libras

NOTÆ.

3. *Et quod melius.*] Diosc. loc. cit. & Oribas. lib. x I. pag 202.

4. *X. V I.*] Ita scribendum, non XVI. Hoc est, denarii sex: monetæ nostræ, asses octo & quadraginta.

Sect. XXVI. 1. *De folio nardi.*] De Indica nardo hæc sunt accipienda.

2. *Frutex est.*] Diversi igitur generis a Syriaca nardo, Celtica, Creticaque: quæ genera omnia, non frutices, sed herbæ sunt, ut mox dicetur.

3. *Vt cyperi*] Sic Diosc. lib. 2 cap. 6. *ἢ μετ᾽ ὐ κυπερίζει ἐν τῇ ὀσμῇ*, odore cyperum imitatur De cypero, cui odor est qui nardum imitetur, dicemus, lib. 21. sect. 70 At in MSS. Reg. Colb. Chiffl. & Paris. hoc loco, *aut cupressum* legitur.

4. *In aristas.*] Auctor libri de simp. med. ad Paternian. inter Galeni opera, tom. 13 pag. 999. *Spica nardi*, inquit, *ad similitudinem cognominata est: similis est enim spica frumenti, & plurimas habet velut aristas, &c.* Statius, lib. 5. Silv.

Odoratas nec Arabs decerpsit aristas.

Spicæ, seu aristæ, folio parvo densoque constant. Nardus idcirco Indica gemino nomine commendatur, spicæ, & foliorum. Quanquam nardi spica a Galeno lib. 1. de antid. cap. 14 pag. 887. pro radice accipitur, quoniam quæ pars spicæ nomen habet, radici est proxima. Nardi aristarum iconem Clusius exhibet, lib. 1. Arom. cap 33. pag. 202. Hæc *νάρδος πιστική*, hoc est, vera, in sacris codicibus, ex qua magni pretii unguentum fiebat. In Batavia Indiæ agro nascitur.

5. *Alterum.*] Hæc pariter Diosc. lib. 1. cap. 6.

6. *Ozænitidis*] Ab ὄζαινα, quod odore fœdo nares feriat.

7. *Pseudonardo*] Lectam a se pseudonardum in Genebra monte Delphinatus, testatur Charasius, in Pharmacop. Galen. cap. 20 pag. 292 Quamobrem hallucinantur ii qui putant esse lavendulam, *la Lavande.*

8. *Sua radice.*] Radiculis seu fibris tenuibus.

9. *Ac cypiro.*] Has voces ex MSS. Reg. & Colb. addidimus De cypito, cui candor odorque vicinus nardo, dicemus lib. 21. sect 69. De stibio, lib. 33. sect. 33. Habet his paria Diosc. lib. 1. cap. 6.

10. *Sincerum.*] Diosc. loc cit.

11. *In libras X. C.*] Denarii centum, monetæ Gallicæ libras efficiunt quadraginta Nunc vilius emitur, multo expeditiore ac frequentiore commercio apud Indos, quam olim fuit, ut notat Garcias, lib. 1. Arom. cap. 33. pag. 202.

x. c. [12] Folii divisere annonam : ab amplitudine hadrosphærum vocatur [13] majoribus foliis, [14] x. L. Quod minore folio est, mesosphærum appellatur : emitur x. LX. Laudatissimum microsphærum e minimis foliis : pretium ejus x. LXXV. Odoris gratia omnibus major recentibus. [15] Nardo color qui inveteraverit, nigrieri melior. [16] In nostro orbe [17] proxime laudatur [18] Syriacum, mox Gallicum, tertio loco [19] Creticum, quod aliqui [20] agrium vocant, alii phu, folio [21] olusatri, caule cubitali, geniculato, [22] in purpura albicante, radice obliqua [23] villosaque, & imitante avium pedes. Baccharis vocatur nardum rusticum, [24] de quo dicemus inter flores. Sunt autem ea omnia herbæ præter Indicum. [25] Ex iis Gallicum & cum radice vel-

Notæ.

12. *Folii .... annonam.*] Hoc est, pretium aliud alii nardi folio mercarores fecere : majori, minus : minimo, maximum. Ita MSS. omnes, non *folia*. Quod porro de foliis nardi Plinius, hoc de malobarhro quoque, quod Indicum folium κατ' ἐξοχὴν vocant, prodidir Auctor Peripli maris Erytbræi : qui tria malobarhri genera facit : primum quod majore folio, hadrosphærum : forre quod in sphæras seu pilulas folia ea convolverentur : quod ex minore, mesosphærum : quod ex minimo denique, microsphærum. Γίνεται δὲ γένη τρία· ἐκ μὲν τοῦ μείζονος φύλλου, τὸ ἁδρόσφαιρον, μαλάβαθρον λεγόμενον· ἐκ δὲ τοῦ ὑποδεεστέρου, τὸ μεσόσφαιρον· ἐκ δὲ τοῦ μικροτέρου, τὸ μικρόσφαιρον. Nota locutio, *incendere annonam*, vel ut Varro loquitur, *excandefacere annonam :* Galli dicunt, *encherir*.

13. *Majoribus foliis.*] Sic Auctor Peripli mox laudatus. At in M S S. Reg. & Colb. *pipulis* legitur, forte pro *pilulis*, seu sphærulis.

14. *X. L.*] Ita MSS. omnes. Denarii quinquaginta, sunt monetæ Gallicæ, libræ viginti. Denarii LX. libræ viginti quatuor. Denique LXXV. libræ tricenæ.

15. *Nardo color.*] Rufus.

16. *In nostro orbe.*] In Romano imperio. Nam quare Syriaca nardus diceretur, quam tamen India mitteret, perridiculam rationem Dioscorides excogitavit, lib 1. cap 6. vel ab aliis proditam probavit : quod nempe montis Indici in quo nardus nasceretur, pars una Syriam, altera Indos spectaret : quod ante nos risit Dalecampius, lib. 8. hist. plant. cap. 21. Syriaca dicitur, quæ in Syria oritur : ut Gallica, Creticaque, quæ in Galliis Cretaque provenit.

17. *Proxime.*] Post Indicum.

18. *Syriacum*] Spicam nardi Syriacæ ad torminosos commendat Scribonius Largus, Compos. 113. Gallicam, Κελτικὴν νάρδον Diosc. lib. 1. cap. 7. In officinis Spica Celtica dicitur : recte pingitur a Clusio, lib 4. hist. planr. cap. 39. & a Matthiolo, in lib. 1. Diosc. cap. 7. pag. 33. In Pyrenæis montibus frequens.

19. *Creticum.*] Et Creticæ nardi meminit Galenus, lib. 1. de Antid. cap. 14.

20. *Agrium.*] Hoc est, silvestre. Diosc. lib. 1. cap. 10. Φοῦ, οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἀγρίαν νάρδον καλοῦσι. Ex hac porro Dioscoridis ac Plinii descriptione, (sunt enim ambæ geminæ ac plane pares,) nardum Creticam liquet esse eam, quam & herbarii & officinæ vocant Valerianam majorem, ut Matthiolus animadvertit, a quo recte depingitur, in loc. Diosc. cit. pag. 39. In Gallia frequens, locis montuosis.

21. *Olusatri.*] Ἱπποσέλινον, de quo lib. 19. sect. 48.

22. *In purpura.*] Caulis, inquit, in purpura albicat. Diosc. ait caulem purpurascere : flores in purpura albicare : καυλὸν ἐμπόρφυρον, ἄνθη ἐν τῷ λευκῷ ὑποπόρφυρα.

23. *Villosaque.*] Fibrosa.

24. *De quo dicemus*] Libro 21. sect 16.

25. *Ex iis Gallicum.*] Diosc. lib. 1. c. 7.

litur, abluiturque vino. Siccatur iu umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab Indico differens, Syriaco tamen levius. [25] Pretium x. III. In his probatio una, ne sint fragilia, & arida potius, quam sicca, folia: [26] Cum Gallico nardo semper nascitur herba, quæ hirculus vocatur, a gravitate odoris [27] & similitudine, qua maxime adulteratur. Distat, quod sine cauliculo est, & quod minoribus foliis, quodque radicis neque amaræ, neque odoratæ.

XXVII. Nardi vim habet & asarum: quod & ipsum aliqui [1] silvestre nardum appellant. Est autem ederæ foliis, rotundioribus tantum mollioribusque, flore purpureo, radice Gallici nardi: [2] semen acinosum, saporis calidi ac vinosi. [3] Montibus in umbrosis bis anno floret. Optimum in Ponto, proximum in Phrygia, tertium in Illyrico. Foditur cum folia mittere incipit, & in Sole siccatur, celeriter situm trahens, ac senescens. Inventa nuper & in Thracia herba est, cujus folia nihil ab Indico nardo distant. CAPUT XIII.

XXVIII. [1] Amomi uva [2] in usu est, Indica vite labrusca: ut alii existimavere, frutice [3] myrtuoso, palmi altitudine: carpiturque cum radice, manipulatim leniter componitur, protinus fragile. [4] Laudatur quam maxime Punici mali foliis simile, nec rugosis, colore rufo. Secunda bonitas pallido. Herbaceum pejus, pessimumque can-

NOTÆ.

25. *Pretium X. III.*] Ita scribendum, non conjunctim XIII. Hoc est, denarii tres, monetæ Gallicæ asses viceni quaterni.

26. *Cum Gallico.*] Reliqua deinceps habet totidem verbis Diosc. loc. cit. & Oribasius, lib. 12. pag. 208. Inter nardi Celticæ fasciculos herbam eam, quæ hirculus dicitur, Carol. Clusius deprehendisse se testatur, lib. 1. Arom. cap. 31. ubi ejus iconem repræsentat. Vidit & Lobelius, ut eidem credimus, in Notis MSS. ad lib. Aloys. Anguillaræ, de simp. pag. 23.

27. *Et similitudine.*] Cum nardo Celtica, ut testis est Clusius, qui contulit.

Sect. XXVII. 1. *Silvestre nardum.*] Ἄσαρον, οἱ δὲ νάρδον ἀγρίαν καλοῦσι, Diosc. lib. 1. cap. 9. a quo iisdem ferme verbis describitur. In officinis retinet nomen. Galli *Cabaret* vocant. A Matthiolo recte pingitur, in locum Dioscor. cit. pag. 36.

2. *Semen acinosum.*] Florem habet purpureum, inquit Oribasius lib. XI. fol 191. in quo semen est acino simile. In MSS. Reg. & Colb. *radice Gallici nardi simile acinosum*

3. *Montibus.*] Hæc Diosc. & Oribas. locis citatis

Sect. XXVIII. 1. *Amomi uva.*] Uvam vocat, quoniam uvæ similis fructus est: ut arbor ipsa labruscæ viti. Dioscor. lib 1. cap. 14. Ἄμωμόν ἐστι θαμνίσκος οἱονεὶ βότρυς, &c Ipsum est, quod in officinis vidimus *Amomum racemosum* appellari, quodque luculenter a Charasio describitur, in Pharmacop. Galen. cap. 20. pag. 295. In MSS. *Amomi juba*, lectione haud aspernanda.

2. *In usu.*] In compositione Theriacæ. Vide Charasium, loc. cit.

3. *Myrtuoso.*] Simili myrto, quam ipsius plantæ veram esse faciem tradit Nicol. Maronea Veron. lib. de Amomo, pag. 54. Vide Notas & Emendationes num. XI.

4. *Laudatur.*] Diosc. loc. cit.

didum, quod & vetustate evenit. Pretium uvæ in libras [5] X. LX. friato vero amomo [6] X. XLVIII. [7] Nascitur & in Armeniæ parte, quæ vocatur Otene, & in Media, & in Ponto. Adulteratur foliis Punicis, & gummi liquido, ut cohæreat convolvatque se in uvæ modum. Est & quæ vocatur [8] amomis, minus venosa atque durior, ac minus odorata: quo apparet, aut aliud esse, aut colligi immaturum.

XXIX. [1] Simile his & nomine & frutice [2] cardamomum, semine oblongo. Metitur eodem modo [3] & in Arabia. Quatuor ejus genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax [4] fricanti, quod maxime laudatur: proximum e rufo candicans: tertium brevius atque nigrius. Pejus tamen varium & facile tritu, odorisque parvi: [5] qui verus, costo vicinus esse debet. Hoc [6] & apud Medos nascitur. Pretium optimi in libras [7] X. duodecim.

XXX. Cinnamomo proxima [1] gentilitas erat, ni prius Arabiæ divitias indicari conveniret, causasque, quæ cognomen illi felicis ac beatæ dedere. Principalia ergo in illa thus, & myrrha: hæc & cum Troglodytis communis: * [2] thura, præter Arabiam, nullis, ac ne

*Caput XIV.

NOTÆ.

5. *X. LX.*] Denarii sexaginta, hoc est, monetæ Gallicæ, libræ viginti quatuor.

6. *X. XLVIII.*] Denarii XLVIII. monetæ Gallicæ efficiunt libras novemdecim, cum assibus quaternis. Friatum amomum uva fracta dicitur, acinique a pediculo divulsi.

7. *Nascitur.*] Non in India solum, inquit, sed & in Armenia. Ad Pontum vero quod attinet, Busbequius, qui eas lustravit oras, sic retulit, epist. 1. pag. 34. *Amomum, quod Dioscorides etiam in Ponto nasci scribit, nequicquam magno studio requisivimus: ut nesciam stirpsne ea interierit, an solum verterit.*

8. *Amomis.*] Ἀμωμὶς Dioscoridi, loc. cit. qua amomum ipsum adulterari scribit, ut & Oribasius, lib. XI. fol. 189. Haud recte pingitur a Clusio, lib. 1 Arom. cap. 31. neque a Dalec. pag. 1814.

Sect. XXIX. 1. *Simile his.*] Amomo, & amomidi.

2. *Cardamomum.*] Καρδάμωμον, de quo Diosc. lib. 1. cap. 5. In officinis retinet nomen. Describitur a Charasio, loc. cit. ea plane facie, qua ipsi vidimus.

3. *Et in Arabia.*] Et in India, inquit, & in Arabia metitur eodem modo: hoc est, carpitur cum radice, manipulatimque componitur. Diosc. loc. cit.

4. *Fricanti.*] Vel *frianti*, frangenti. Diosc. δυσθραυστον. Oribas. lib. XI. fol. 200. quod difficulter frangitur.

5. *Qui verus.*] Subintellige, odor. Confidenter nimis emendat Dalecampius, *Quod versus, costo vicinius.*

6. *Et apud Medos*] Hoc est, non in India solum, & Arabia. Dioscor. loc. cit.

7. *X. duodecim.*] Denarii notam, quæ exciderat, adjecimus. Efficiunt duodeni, monetæ Gallicæ, libras quatuor, cum assibus sedecim.

Sect. XXX. 1. *Gentilitas.*] Nominis affinitas, propter quam proxime post amomum & cardamomum dici de cinnamomo videbatur opportunum.

2. *Thura.*] Transcribit hic Plinium Solinus, cap. 33. pag. 62. Plinius Theophrastum, lib. 9. histor. plantar. cap. 4.

Arabiæ quidem universæ. In medio ejus fere sunt Atramitæ, [3] pagus Sabæorum, capite regni Sabota, in monte excelso, a quo octo [4] mansionibus distat regio eorum thurifera, [5] Saba appellata, quod significare Græci mysterium dicunt: spectat ortus Solis æstivi, undique rupibus invia, & a dextra mari scopulis inaccesso. [6] Id solum e rubro lacteum traditur. Silvarum longitudo est, [7] schœni XX. latitudo dimidium ejus. Schœnus patet Eratosthenis ratione, stadia XL. hoc est, passuum quinque millibus: aliqui XXXII. stadia singulis schœnis dedere. Attolluntur [8] colles alti, decurruntque & in plana arbores sponte natæ. [9] Terram argillosam esse convenit, raris fontibus ac nitrosis. Attingunt & Minæi, pagus alius, per quos evehitur uno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecere, maximeque exercent: a quibus & Minæum dictum est. Nec præterea Arabum alii thuris arborem vident, ac ne horum quidem omnes. [10] Feruntque MMM. non amplius esse familiarum, quæ jus per successiones id sibi vendicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu feminarum, funerumque, cum incidant eas arbores aut metant, pollui: atque ita religione merces augeri. Quidam promiscuum jus iis populis esse tradunt in silvis: alii per vices annorum dividi.

XXXI. Nec arboris ipsius quæ sit facies, constat. Res in Arabia gessimus, & Romana arma in magnam partem ejus penetravere: [1] Caius etiam Cæsar Augusti filius inde gloriam petiit, nec tamen ab ullo (quod equidem sciam) Latino arborum earum tradita est facies. Græcorum exempla variant. [2] Alii folio piri, minore duntaxat, & herbidi coloris prodire. [3] Alii lentisco similem subrutilo. [4] Quidam

NOTÆ.

3. *Pagus.*] Non χώμην ea vox, vicumve: sed regionem, præfecturam, toparchiamque significat. Glossæ: *Pagus*, ἐπαρχία, χώρα, νομός. De his egimus lib. 6. sect. 32.

4. *Mansionibus.*] Mansio iter est unius diei. Mansiones camelorum mox appellantur, sect. 33.

5. *Saba*] An ἀπὸ τοῦ σέβειν, quod in cultu Deorum præcipuus thuris usus est? Σαβοὺς appellatos esse, qui Deo Sabasio, hoc est, Baccho, initiati forent, scribit Harpocration, pag. 265.

6. *Id solum.*] Terra, humus.

7. *Schœni* XX.] De schœnis egimus, lib 6 sect. 30.

8. *Colles alti.*] Iidemque operti nive, inquit Theophr. lib. 9. hist. plant. cap. 4.

9. *Terram argillosam.*] Theophr. loc. cit.

10. *Feruntque MMM.*] Deest in Reg. & Colb. 2. familiarum numerus. At in Colb. 3. *Feruntque non amplius esse familiarum quinque, quæ jus*, &c. Habet hæc quoque Solinus, tacito familiarum numero, c. 23 p. 62. & 63.

Sect. XXXI. 1. *Caius etiam Cæsar.*] Vide quæ diximus lib 6. sect. 32.

2. *Alii folio.*] Theophrastum signat, loc. cit.

3. *Alii lentisco.*] Et arboris specie, & ipso fructu, sed folio subrutilo. Theophrast. loc. cit. quod & Garcias probat, lib. 1. Arom. cap 6. pag. 157.

4. *Quidam.*] Sic Theophr. loco citato. Fuit Antigonus, de quo hic sermo, Macedoniæ rex, Demetrii Poliorcetæ F.

terebinthum esse, & hoc visum Antigono regi allato frutice. [5] Juba rex iis voluminibus, quæ scripsit ad C. Cæsarem Augusti filium ardentem fama Arabiæ, tradit [6] contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici, succum amygdalæ modo emittere: talesque in Carmania apparere, & in Ægypto satas studio Ptolemæorum regnantium. [7] Cortice lauri esse constat: [8] quidam & folium simile dixere. Talis certe fuit arbor [9] Sardibus. Nam & Asiæ reges serendi curam habuerunt. Qui mea ætate legati ex Arabia venerunt, omnia incertiora fecerunt, quod jure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeantibus: quibus credi potest, matrem quoque terete & enodi fruticare trunco.

XXXII. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi. Jam quæstus [1] alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia [2] circa Canis ortum flagrantissimo æstu, incidentibus qua maxime videatur esse prægnans, tenuissimusque tendi cortex. Laxatur hic plagâ, [3] non adimitur. [4] Inde prosilit spuma pinguis. Hæc concreta densatur, ubi loci natura poscat, tegete palmea excipiente, alibi area circumpavita. Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo [5] corticosum. Silva divisa certis portionibus mutuâ innocentiâ tuta est: neque ullus [6] saucias arbores custodit: nemo furatur alteri. At hercules Alexandriæ, ubi thura interpolantur, nulla satis custodit diligentia officinas. [7] Subligaria signantur opifici: persona adjicitur capiti, densusve reticulus:

NOTÆ.

5. *Juba.*] Plinius lib. 6. sect. 31. & nos in Auctorum indice.

6. *Contorti.*] Solinus, *intorto vimine:* male. Nam aliud vimen, aliud caudex est. Vimina sunt virgæ thuris, quas minime intortas esse, sed teretes, ex Plinio mox liquebit.

7. *Cortice lauri.*] Lævi ex omni parte cortice, lauri ritu. Theophr. loc. cit. λειόφλοιον ἐστὶ πᾶν ὥσπερ ἡ δάφνη.

8. *Quidam & folium.*] Hæc pariter ex Theophr. loc. cit. δαφνοειδὲς καὶ λειόφυλλον. Nec certe multum abludit a similitudine cum lauri foliis ramus ille, quem in Trajani nummo mulier dextra tenet, cum epigraphe, ARAB. ADQ. hoc est, *Arabia adquisita.*

9. *Sardibus.*] Plinius iterum, lib. 16. sect. 59. *Vixit & in Lydia thuris arbor.* Ex Theophr. loc. cit.

Sect. XXXII. 1. *Alteram vindemiam.*] MSS. Reg. Colb. & Chiffl. *alteram viam* haud pœnitenda lectione: subintellige, *metendi.*

2. *Circa Canis.*] Theophr. lib. 9. hist. cap. 2.

3. *Non adimitur.*] Sic arbos inciditur, ut nihil de cortice detrahatur.

4. *Inde prosilit.*] Quæ deinceps sequuntur ad eum usque locum, *At hercules Alexandriæ:* ea totidem verbis Theophrastus habet, lib. 9. histor. plantar. cap. 4.

5. *Corticosum.*] Admixtum corticem habet: διὸ καὶ φλοιῶ ἐνίοις προσεῖναι. Theophr. loc. cit.

6. *Saucias.*] Incisas, ac thus emittentes.

7. *Subligaria.*] Vox Martiali etiam usurpata, lib. 3. Epigr. 87. Cicero subligaculum dixit, tegumentum qno obscena velantur. Signabantur ea porro opifici, ab hero, impresso anulo, ne partem thuris aliquam opifex in ea conji-

nudi

nudi emittuntur. Tanto minus fidei [8] apud nos pœna, quam apud illos silvæ habent. [a] Autumno legitur ab æstivo partu. Hoc purissimum, candidum. Secunda vindemia est vere, ad eam hieme corticibus incisis. Rursum hoc exit, nec comparandum priori. [9] Illud carpheotum, hoc dathiatum vocant. [10] Creditur & novellæ arboris candidius, sed veteris odoratius. [11] Quidam & in insulis melius putant gigni. Juba in insulis negat nasci.

Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, masculum vocamus, cum alias non fere mas vocetur, ubi non sit femina. Religioni tributum, ne sexus alter usurparetur. [12] Masculum aliqui putant a specie testium dictum. Præcipua autem gratia est mammoso, cum hærente lacryma priore consecuta alia miscuit se. [13] Singula hæc manum implere solita invenio, [14] cum minore diripiendi aviditate lentius nasci liceret. Græci [15] stagoniam & atomum tali modo appellant: minorem autem [16] orobiam. Micas concussu elisas [17] mannam vocamus. Etiamnum tamen inveniuntur guttæ, [18] quæ tertiam partem minæ, [19] hoc est,

INTERPRETATIO.

[a] *Autumno.*] Autumno legitur quod incisis æstate arboribus manavit.... vere quod incisis hieme corticibus fluxit.

NOTÆ.

ceret. Eam ob rem persona vultui obducebatur, aut reticulus, *un mouchoir*, ne videret opifex quo thus deferret, aut ubi reconderetur.

8. *Apud nos.*] In orbe Romano, atque in primis Alexandriæ.

9. *Illud.*] Quod autumno legitur. In MSS. Reg. Colb aliisque, *Carfiathum, & Dathiatum:* quæ barbara potius, quam Græca vocabula esse reor: etsi aliter Salmasio visum, in Solin. pag. 505. ubi *Carphioton & Dadioton* legi jubet.

10. *Creditur.*] Thophr. loc. cit.

11. *Quidem & in insulis.*] Arabiæ vicinis. Theophr.

12. *Masculum.*] Etiamnum in officinis, *l'Encens mâle, ou Oliban.* Virgilio, *Mascula thura.*

13. *Singula.*] Theophr. loc. cit. Singulæ, inquit, glebæ, seu guttæ, mole sua manum implent: pondere tertiam minæ partem æquant.

14. *Cum minore.*] MSS. Reg. Colb. Chiffl. Parif. *cum inope.*

15. *Stagoniam.*] Σταγονίας Diosc. lib. 1. cap. 81. a stillando, ἀπὸ τοῦ στάζειν. Et ἄτομος sive ἄτμητος, indivisus, integer, qui sectionem passus non fuerit. Ἀτμήτου λιβανωτοῦ meminit Hesychius: Polemon item apud Athen. l. XI. p 462.

16. *Orobiam.*] Sic Diosc. loc. cit. Δευτερεύει δ' ὁ ὀροβίας, *secundas tenet Orobias appellatus.* Nam ab ὄροβος, hoc est ab ervi magnitudine: quo sensu ὀροβιαῖον ἐρέβινθον, cicer ervi mole appellat Galenus, lib. 6. de fac. simp. med.

17. *Mannam.*] Ita Sextus Platon. cap. 2 de lepore, num. 6. thuris mannam vocat, quod alii thuris micas, & pollinem. Glossæ: *Thuris pollen, Μάννα.*

18. *Quæ tertiam.*] Theophrast. loco citato.

19. *Hoc est, XXVIII.*] Minæ nomen hoc primum loco Plinius ad Romanæ libræ pondus accommodat: quam LXXXIV. denariorum esse disertis verbis admonet, lib. 33. sect. 46. Nam tertia pars LXXXIV. denariûm, denarii sunt XXVIII. Vide Notas & Emend. num. XII.

XXVIII. denariorum pondus æquent. [20] Alexandro magno in pueritia sine parcimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum devicisset thuriferas gentes, supplicaret. At ille Arabia potitus, thure onustam navem misit ei, exhortatus ut large Deos adoraret.

Thus collectum [21] Sabota camelis convehitur, porta ad id una patente. [22] Digredi via capitale leges fecere. Ibi decimas [23] Deo, quem vocant Sabin, mensura, non pondere sacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impensæ publicæ tolerantur. Nam & benigne certo [24] itinerum numero Deus hospites pascit. Evehi non potest, nisi per [25] Gebanitas: itaque & horum regi penditur vectigal. Caput eorum Thomna abest a Gaza nostri litoris in Judæa oppido [26] XLIV. XXXVI. millia passuum, quod dividitur in mansiones camelorum LXV. Sunt & quæ sacerdotibus dantur portiones, scribisque regum certæ. [27] Sed præter hos & custodes, satellitesque, & ostiarii, & ministri populantur. Jam quacumque iter est, alibi pro aqua, alibi pro pabulo, aut pro mansionibus, variisque portoriis pendunt, ut sumptus in singulos camelos denariûm [28] DCLXXXVIII. ad nostrum litus colligat: iterumque imperii nostri publicanis penditur. Itaque optimi thuris libra [29] X. VI. pretium habet: secunda X. V. tertia X. III. Apud nos adulteratur resinæ candidæ [30] gemma perquam simili: sed deprehenditur, [31] quibus dictum est, modis. [32] Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quam [33] in micas frietur.

NOTÆ.

20. *Alexandro.*] Hoc totidem verbis Plutarchus in Apophthegm. pag. 179.

21. *Sabota.*] Τὰ Σάβωτα, vel ut auctor Peripli, τὰ Σάββαθα, numero multitudinis. Vide lib. 6. sect. 32.

22. *Digredi.*] In MSS. *Degredi.*

23. *Deo.*] Solem ait esse Theophr. lib. 9. hist. cap. 4. Jovem tamen hunc intelligunt aliqui, & Assabinum vocant, Plinio teste sect. 43.

24. *Itinerum.*] MSS. omnes, *iterum.* Sententia est, certo dierum numero, mercatores qui thus vehunt, pro hospitio uti ædibus ei Deo sacris, ejusdemque sumptibus ibi ali.

25. *Gabanitas.*] De his & de Tomna oppido, egimus lib. 6. sect. 32.

26. *XLIV. XXXVI.*] Ita MSS. omnes. Hoc est, quadragies & quater centena, ac triginta sex millia passuum.

27. *Sed præter hos.*] Theophr. loco citato.

28. *DCLXXXVIII.*] Monetæ nostræ, libræ sunt 267. cum assibus quaternis.

29. *X. VI.*] Denarios sex. Libræ sunt e nostris duæ, cum assibus octo. Denarii quinque, asses sunt quadrageni. Tres denique denarii, asses efficiunt quatuor & vicenos.

30. *Gemma.*] Gemmam pro mica, seu gutta dixit.

31. *Quibus dictum est, modis.*] Nempe odore, colore, pondere, gustu, igne, ut dictum est sect. 19. Ita Diosc. lib. 1. cap. 81.

32. *Probatur.*] Dioscor. loc. cit.

33. *In micas.*] *In miculas minutas, & ut sabulum dissipetur*, inquit auctor libri de simp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 1002.

XXXIII. Myrrham in iisdem silvis permixta arbore nasci tradidere aliqui, plures separatim : quippe multis in locis Arabiæ gignitur, ut apparebit [1] in generibus. Convehitur [2] & ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabæi transitu maris. Sativa quoque provenit, multum silvestri prælata. [3] Gaudet rastris atque ablaqueationibus, [4] melior radice refrigerata. Cap. XV.

XXXIV. [1] Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro & intorto, crassiore, [2] quam thuris, & ab radice etiam, quam reliqua sui parte. Corticem lævem, similemque [3] unedoni : scabrum alii, [4] spinosumque dixere. [5] Folium olivæ, verum crispius, & aculeatum : Juba olusatri. Aliqui similem [6] junipero, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore juniperi. Nec non fuere, qui e thuris arbore [7] utrumque nasci mentirentur.

XXXV. Inciduntur bis & ipsæ, [1] iisdemque temporibus, sed a radice [2] usque ad ramos qui valent. Sudant autem sponte prius, quam incidantur, [3] stacten dictam, cui nulla præfertur. Ab hac sativa, &

NOTÆ.

Sect. XXXIII. 1. *In generibus.*] Cum myrrhæ genera plura dicentur, sect 36.

2 *Et ex insulis.*] Uti de thure dictum est sect. sup. De his insulis odoriferis egimus lib. 6. sect. 32.

3. *Gaudet.*] Solinus, cap. 33 pag. 63. Diodor. quoque, lib 5. Bibl. pag. 317. ἐπιζεῖται δ' περισκαφείσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ῥιζῶν *Effossa circum radices terra*, quod ablaqueare dicunt, *succus emanat.*

4 *Melior.*] Solini paraphrasis : *Radices nudatæ, pinguiore fluunt lacryma.*

Sect. XXXIV. 1. *Arbori.*] Solinus, loc. cit. ex Plinio : Plinius ex Theophrast lib. 9. histor. cap 4.

2. *Quam thuris.*] Vide Notas & Emend. num. XIII.

3 *Vnedoni.*] *L'arbousier.* Theophr. loc cit. τῇ ἀνδράχνῃ, hoc est, portulacæ, cujus folia unedoni simillima : quam ob causam quoties fere ea vox ἀνδράχνη apud Theophrast. occurrit, unedonem Plinius vertit. De unedone dicemus, lib 15. sect. 27.

4. *Spinosumque.*] Spinæ Ægyptiacæ similem facit Diosc. lib. 1. cap. 77.

5. *Folium olivæ, &c.*] Solinus, & Theophr. loc. cit.

6. *Junipero.*] Theophr. terebintho : reliqua in utroque scriptore paria ac gemina sunt.

7. *Vtrumque nasci.*] Thus scilicet, ac myrrham. Theophr. loc. cit

Sect. XXXV. 1. *Iisdemque.*] Quibus thuris arbor, hoc est, æstate & hieme, ut dictum est sect 33. Vere & æstate dixit Diodor. Sic. lib. 5. Bibl. pag. 317.

2. *Vsque.*] Usque ad ramos qui possunt incidi.

3. *Stacten dictam.*] Duplex est vis hujus vocis στακτή. Nam & myrrham sonat, quæ sponte manet ex arbore : & recentis myrrhæ pinguedinem, quæ per se unguentum faciat sine oleo Priore significatu, a Plinio modo accipitur : posteriore, libro 13. sect. 2. & a Diosc. lib. 1 cap. 73. & 77. Ab Athenæo quoque, lib. 15. pag. 688. Denique a Theophrast. loc. cit. ubi στακτὴν myrrham omnem vocat, quæ fluit ex arbore : ut distinguatur a πλαστῇ, quæ in pastillos conformatur. Plinii sententiam de stacte quæ ex arboribus sponte manet, secuti sunt Mercurialis, lib 5. Antiquit. lect. cap 24. aliique quos citat & sequitur P Servius, lib. de odoribus, pag. 57. ubi eam sententiam egregie tuetur. E vetustioribus subscribit Solinus, cap. 33. pag. 63. *Sponte manans*, inquit, *pretiosior ex ea sudor est : elicitus corticis vul-*

in silvestri quoque [4] melior æstiva. Non dant ex myrrha portiones Deo, quoniam & apud alios nascitur. Regi tamen Gebanitarum quartas partes ejus pendunt. Cetero passim a vulgo coëmptam in folles conferciunt, nostrique unguentarii [5] digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

CAP. XVI. [6] Genera complura: Troglodytica silvestrium prima. Sequens Minæa, in qua & Atramitica est, & Ausaritis Gebanitarum regno. Tertia [7] Dianitis. Quarta [8] collatitia. Quinta [9] Sembracena, a civitate regni Sabæorum mari proxima. Sexta, quam [10] Dusaritin vocant. Est & candida uno tantum loco, quæ in Messalum oppidum confertur. Probatur [11] Troglodytica pinguitudine, & quod aspectu aridior est, sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris. Sembracena prædictis caret vitiis, ante alias hilaris, sed viribus tenuis. [12] In plenum autem probatio est minutis glebis, nec rotundis, [13] in concretu albicantis succi & tabescentis: utque fracta [14] candidos ungues habeat, gustu le-

NOTÆ.

nere vilior judicatur. Ac si poëtas licet in partes advocare, Ovidius, lib. 10. Metam. vers 499. ubi Myrrhæ puellæ in arborem describit transformationem:

Quæ quanquam amisit veteres cum corpore sensus,
Flet tamen: & tepidæ manant ex arbore guttæ.
Est honor & lacrymis: stillataque cortice myrrha
Nomen herile tenet, nulloque tacebitur ævo.

4. *Melior æstiva.*] Quæ æstate incipitur, legiturque autumno.

5. *Digerunt.*] Odore & pinguitudine genera myrrhæ diversa discriminant.

6. *Genera.*] A regionibus, in quibus nascuntur, pleraque nomen sortita. De his regionibus libro 6 qui de Geographicis agit, dictum est abunde, sect. 32. Troglodyticæ primas attribuunt, & Diosc. lib. 1. cap. 77. & Galenus lib. 2. de antid. cap. 14.

7. *Dianitis.*] Ita libri omnes. Forsan ab insula Dia, cujus meminit Strabo, lib. 16. pag. 777.

8. *Collatitia.*] Quæ non uno genere constabat, sed ex permixtis earum generibus, quarum portiones a mercatoribus diversarum regionum, sacerdotibus, scribis, custodibus, satellitibusque conferebantur, ut dictum est sect. 33. Vide Notas & Emend. num. XIV.

9. *Sembracena.*] De hoc oppido, & de Messalo diximus lib. 6 sect. 32.

10. *Dusaritin.*] Δουσαρηνοὶ Arabes Ptolemæo cogniti, lib. 6. cap. 7. in Arabia felice. Tertull. in Apolog. *Unicuique provinciæ & civitati suus est Deus, ut Syriæ Astarte, ut Arabiæ Dusares.* Dusarin quoque Arabum Deum Stephanus vocat. Is autem Bacchus ipse est. Nam Hesychius ex Isidoro, Δούσαρες τὸν Διόνυσον Ναβαταῖοι ὀνομάζουσι. Igitur vel a Dusarenis populis apud quos nascebatur, vel a Dusari Deo, cui offerebatur, id ei myrrhæ nomen factum.

11. *Troglodytica.*] Silvestris nimirum, & quæ ἐργασίμη a Diosc. dicitur lib. 1. cap 77. Nam sativa Troglodytica, quam Diosc. laudat, & Galenus loc. cit. adeo non sordium & squaloris plena est, ut διαυγὴς potius dicatur, & pellucida: & hæc, ut dictum est, silvestri præfertur.

12. *In plenum.*] Universe, generatim. Hæc Diosc. quoque loc. cit.

13. *In concretu.*] Dum liquida concrescit.

14. *Candidos ungues.*] Intercurrentes lineas candidas, unguium speciem præ se ferentes, ac læves: ἐν τῷ θλασθῆναι ἔνδοθεν λευκὰς, ὀνυχοειδεῖς, ἔχουσα διαφυάς, λεία. Talem probat & Charasius, in Pharmac Galen. pag. 296. talem & ipsi vidimus.

niter amara. Secunda bonitas intus [15] varia. Pessima, intus nigra: pejor, si etiam foris. Pretia ex occasione ementium varia. Stactæ vero [16] a XIII. ad XL. Sativæ summum, [17] X. XI. Erythrææ, [18] ad XVI. [19] Hanc volunt Arabicam intelligi. Troglodyticæ [20] nucleo, XVI. ejus vero, quam [21] odorariam vocant, [22] XIIII. Adulteratur lentisci glebis, [23] & gummi. Item cucumeris succo amaritudinis causa: sicut ponderis, spuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur sapore gummi, dente lentescentis. Fallacissime autem adulteratur Indica myrrha, quæ ibi de quadam spina colligitur. Hoc solum [24] pejus India affert, facili distinctione: tanto deterior est.

CAPUT XVII.

XXXVI. [1] Ergo transit in mastichen, quæ & ex alia spina fit in India, itemque in Arabia: lamam vocant. Sed mastiche quoque gemina est: quoniam & in Asia Græciaque reperitur [2] herba radice folia emittens, & carduum similem malo, seminis plenum: lacrymaque erumpit incisa parte summa, vix ut dignosci possit a mastiche vera. Nec non [3] & tertia in Ponto est, bituminis similior. Laudatissima autem [4] Chia candida, cujus pretium [5] in libras XX. nigræ vero XII. [6] Chia e lentisco traditur gigni gummi modo: adulteratur, [7] ut thura, resina.

NOTÆ.

15. *Varia.*] Quæ intus varii coloris est, secundas tenet. Undequaque concolorem laudat Diosc. loc cit.

16. *XIII. ad XL.*] Ita MSS. omnes. Denarios hic subintellige: quorum quadrageni, libras efficiunt monetæ Gallicæ, sedecim. Ter & deni, libras quinque, asses quaternos.

17. *X. XI.*] Denarii undecim Libræ sunt quatuor, & asses octoni.

18. *Ad XVI.*] Sedecim denarii, sunt libræ sex, asses octo.

19. *Hanc.*] MSS. omnes, *hac.*

20. *Nucleo.*] Subintellige pretium. Quod in thure micam, mannam, pollinem: id in myrrha nucleum vocat: nempe grana concussa.

21. *Odorariam.*] Sic MSS. omnes, non *adorariam.*

22. *XIIII.*] Denarii quatuordecim, libræ sunt quinque, & asses duodeni.

23 *Et gummi*] Adulteratur gummi macerato in aqua, in qua myrrha maduerit, & cum myrrha permixto, inquit Diosc. loc. cit.

24. *Pejus*] Quam quod alibi nascitur: cum Indica omnia sint fere reliquis toto orbe nascentibus præstantiora.

Sect. XXXVI. 1. *Ergo transit.*] Igitur ea myrrha, quæ ex Indica spina colligitur, in mastichen degenerat, & mastiche verius appellanda: quæ mastiche & ex alia rursum Indica spina legitur: item & in Arabia: utrobique lamam seu laïnam vocant.

2. *Herba.*] Helxine, de qua lib. 21. sect. 56. Ἰξίνη Theophrasto dicta, lib. 6. hist. cap. 4 unde hæc descriptio totidem ferme verbis excepta.

3. *Et tertia.*] Quæ nigra, ut dicetur lib. 14. sect. 25.

4. *Chia candida.*] De qua Galenus, lib. 7. de fac. simp. med. pag 206. Μαςίχη ἡ μὲν λευκὴ ϗ Χία. Nostris, *du Mastic*: in officinis *Mastix* & *Mastiches.*

5. *In libras XX.*] Subintellige, denarii: quorum viceni libras monetæ Galliciæ octonas æquant: duodeni, libras quaternas, cum assibus sedecim.

6. *Chia e lentisco.*] Diosc. lib. 1. cap. 90.

7. *Ut thura.*] Quæ resinæ candidæ gemma seu mica adulterari dixit, sect. 33. Vide Notas & Emend. num. XV.

XXXVII. Arabia etiamnum & [1] ladano gloriatur : forte casuque hoc & injuria fieri [2] odoris, plures tradidere. [3] Capras maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum appetentius, tanquam intelligant pretia, [4] germinum caules prædulci liquore turgentes, distillantemque ab his [5] (casus mixtura) succum improbo barbarum villo abstergere : hunc glomerari pulvere, incoqui Sole : & ideo in ladano caprarum pilos esse : sed hoc non alibi fieri, quam in [6] Nabatæis, qui sunt ex Arabia contermini Syriæ.

Recentiores ex auctoribus [7] strobon hoc vocant : traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi, atque ita succum villis inhærescere : verum autem ladanum Cypri insulæ esse (ut obiter quæque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine :) [8] similiter hoc & ibi fieri tradunt, & esse [9] œsypum hircorum barbis genibusque villosis hærens, [10] sed ederæ flore deroso, pastibus matutinis, cum est rorulenta Cypros. Deinde nebula Sole discussa, pulverem madentibus villis adhærescere, atque ita ladanum depecti.

[11] Sunt qui herbam in Cypro, ex qua id fiat, ledam appellant : (etenim illi [12] ledanum vocant :) [13] hujus pingue [14] insidere itaque

Notæ.

Sect. XXXVII. 1. *Ladano.*] In officinis retinet nomen, quod in Creta fit, teste Bellonio, lib. 1. Observ. cap. 7. sed minime sincerum illud quidem : imo nullarum vitium.

2. *Odoris.*] Odoratorum fruticum, quos maleficum animal capræ rodunt

3. *Capras.*] Accepta hæc ab Herod. lib. 3. Thalia, pag. 206.

4. *Germinum caules.*] Vel germina caulium.

5. *Casus mixtura.*] Habent has voces M S S omnes : sed glossema inutile esse, quod ab ora in contextum irrepserit, recte censuit Pintianus

6. *Nabatæis.*] De his, lib. 6. sect 32.

7. *Strobon.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

8. *Similiter.*] Quemadmodum in Arabia : succo nempe ex germinibus erosis stillante, ac barbis hircorum adhærescente, &c.

9. *Œsypum*] Sordes pecudum, sudoremque feminum & alarum adhærentes lanis œsypum vocant, inquit Plinius, lib. 29. sect. 10. cum Diosc. lib. 2. cap. 84.

10. *Sed ederæ flore.*] Vide Notas & Emend num. XVII.

11. *Sunt qui herbam*] Paulo illi laxius accepto herbæ nomine locuti : nam fruticem, θάμνον, cum Diosc. lib. 1. cap. 128. & αὐτόφυτα ipsa verius dixissent. Sic Plinio lib. 24. sect. 61. herba sabina dicitur, quæ frutex est. Ut ii porro herbam genere muliebri ledam, sic Diosc. virili fruticem λῆδον vocat, aitque esse alterum cisthi genus : quod unus omnium recte describit Prosper Alpinus, lib. de plantis Exot cap. 40. In Creta hodieque nascitur. Genera ejus plura depinguntur a Clusio, lib. 1. hist. rar. plant. cap. 50. quæ fere omnia in horto Regio vidimus.

12. *Ledanum vocant.*] Id medicamentum scilicet, eumve succum, quem alii ladanum appellavere. Λήδανον Herodoto, lib. 3. Thalia, pag 206.

13. *Hujus pingue.*] Hujus herbæ foliis pinguitudinem quandam verno tempore aiunt insidere : φύλλα λιπαρὰ ... κατὰ τὸ ἔαρ ἐπιπατούμενα, inquit Diosc. lib. 1. cap 128.

14. *Insidere itaque attractis funiculis.*] Ita M S S omnes. Funiculos, inquit, in fruticem eum, seu folia fruticum inji-

attractis funiculis : herbam eam convolvi, atque ita offas fieri. Ergo [15] in utraque gente bina genera, [16] terrenum & factitium. Id quod terrenum eſt, friabile : factitium, lentum.

[17] Necnon & fruticem eſſe dicunt in Carmania, & ſuper Ægyptum per Ptolemæos tranſlatis plantis : aut (ut alii) generante & id thuris arbore : colligique, ut gummi, inciſo cortice, & caprinis pellibus excipi. Pretia ſunt laudatiſſimo in libras, [18] aſſes XL. Adulteratur myrti baccis, & aliis animalium ſordibus. Sinceri odor debet eſſe ferus, & quodammodo ſolitudinem redolens : ipſum viſu aridum, tactu ſtatim molleſcere, accenſum fulgere, odore jucundo gratum. [19] Myrtata deprehenduntur, crepitantque in igne. Præterea [20] ſincero calculi potius e rupibus inhærent, quam pulvis.

XXXVIII. [1] In Arabia & olea dotatur lacrymâ, qua medicamentum conficitur, Græcis [2] enhæmon dictum, ſingulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. In maritimis eæ fluctibus æſtuque [3] operiuntur. Nec baccæ nocetur, cum conſtet & in foliis ſalem relinqui. Hæc ſunt peculiaria Arabiæ : & pauca præterea communia, alibi dicenda, quoniam [4] in iis vincitur. Peregrinos ipſa mire odores & [5] ad exteros petit. [6] Tanta mortalibus ſuarum rerum ſatietas eſt, alienarumque aviditas.

XXXIX. Petunt igitur in [1] Elymæos arborem [2] bratum,

NOTÆ.

ciunt, quibus funiculis pinguitudo ea adhæreſcit : iiſdem attractis ea exprimitur, deraditurque, & in offas cogitur, circa quas herbam ipſam ſeu folia convolvunt. Ita fere Dioſc. loc. cit.

15. *In utraque gente.*] Arabica, & Cypria.

16. *Terrenum.*] Terrenum eſt quod hircorum, caprarumve villis adhærens, glomeratur pulvere. Factitium, quod funiculis ex herba ea legitur.

17. *Necnon.*] Tertium ladani genus.

18. *Aſſes X L.*] Seu denarii quaterni : monetæ Gallicæ aſſes duo ac triginta.

19. *Myrtata.*] Myrti baccis adulterata, ut dictum eſt.

20. *Sincero.*] Subintellige, ladano.

Sect. XXXVIII 1. *In Arabia.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap 8.

2. *Enhæmon.*] Ἔναιμον, Theophr. hoc eſt, ſiſtendo ſanguini utile, ut Gaza vertit : vel ut alii, quod cruentis injicitur vulneribus. Celſus, lib. 5. cap. 19. *Ex emplaſtris*, ait, *nulla majorem uſum præſtant, quam quæ cruentis protinus vulneribus injiciuntur : ἔναιμα vocant.* Sunt qui hanc lacrymam eſſe officinarum *Elemni* putant, quæ ex Arabia & Perſide affertur. Neque id immerito : quia vires utrique eædem : ſanguinem enim fluentem ſiſtit : inflammationeſque arcet.

3. *Operiuntur.*] Prorſus ut eæ oleæ pelagiæ eſſe videantur, aut certe iis ſimiles, de quibus rurſum lib. 13. ſect. 51. De his enim id quoque Theophr. prodidit, loc. cit.

4. *In iis vincitur.*] Præſtantiora ſunt ea in aliis regionibus, quam in Arabia.

5. *Ad exteros*] Hoc eſt, ab exteris. Similis locutio ſect. 1. *Veſtes ad Seras peti* : atque alibi ſæpius, ut conſtabit ex Indice.

6. *Tanta mortalibus.*] In eam ſententiam multa præclare Plinius Junior, lib 8. epiſt. 20. ad Gallum.

Sect. XXXIX. 1. *Elymæos.*] De Elymaïde, lib. 6. ſect. 31.

2. *Bratum.*] Ita MSS. non *brutam*. Et in Indice libri hujus, *Bratus arbor.* Pe-

XXXVII. Arabia etiamnum & [1] ladano gloriatur : forte casuque hoc & injuria fieri [2] odoris, plures tradidere. [3] Capras maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum appetentius, tanquam intelligant pretia, [4] germinum caules prædulci liquore turgentes, distillantemque ab his [5] (casus mixtura) succum improbo barbarum villo abstergere : hunc glomerari pulvere, incoqui Sole : & ideo in ladano caprarum pilos esse : sed hoc non alibi fieri, quam in [6] Nabatæis, qui sunt ex Arabia contermini Syriæ.

Recentiores ex auctoribus [7] strobon hoc vocant : traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi, atque ita succum villis inhærescere : verum autem ladanum Cypri insulæ esse (ut obiter quæque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine :) [8] similiter hoc & ibi fieri tradunt, & esse [9] œsypum hircorum barbis genibusque villosis hærens, [10] sed ederæ flore deroso, pastibus matutinis, cum est rorulenta Cypros. Deinde nebula Sole discussa, pulverem madentibus villis adhærescere, atque ita ladanum depecti.

[11] Sunt qui herbam in Cypro, ex qua id fiat, ledam appellant : (etenim illi [12] ledanum vocant :) [13] hujus pingue [14] insidere itaque

NOTÆ.

Sect. XXXVII. 1. *Ladano.*] In officinis retinet nomen, quod in Creta fit, teste Bellonio, lib. 1. Observ. cap. 7. sed minime sincerum illud quidem : imo nullarum virium.

2. *Odoris.*] Odoratorum fruticum, quos maleficum animal capræ roduut

3. *Capras.*] Accepta hæc ab Herod. lib. 3. Thalia, pag. 206.

4. *Germinum caules.*] Vel germina caulium.

5. *Casus mixtura.*] Habent has voces M S S omnes : sed glossema inutile esse, quod ab ora in contextum irrepserit, recte censuit Pintianus.

6. *Nabatæis.*] De his, lib. 6. sect 32.

7. *Strobon.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

8. *Similiter.*] Quemadmodum in Arabia : succo nempe ex germinibus erosis stillante, ac barbis hircorum adhærescente, &c.

9. *Oesypum*] Sordes pecudum, sudoremque feminum & alarum adhærentes lanis œsypum vocant, inquit Plinius, lib. 29. sect. 10. cum Diosc. lib. 2. cap. 84.

10. *Sed ederæ flore.*] Vide Notas & Emend num. XVII.

11. *Sunt qui herbam*] Paulo illi laxius accepto herbæ nomine locuti : nam fruticem, θάμνον, cum Diosc. lib. 1. cap. 128. & αὐτόφυα ipsa verius dixissent. Sic Plinio lib. 24. sect. 61. herba sabina dicitur, quæ frutex est. Ut ii porro herbam genere muliebri ledam, sic Diosc. virili fruticem λῆδα vocat, aitque esse alterum cisthi genus : quod unus omnium recte describit Prosper Alpinus, lib. de plantis Exot. cap. 40. In Creta hodieque nascitur. Genera ejus plura depinguntur a Clusio, lib. 1. hist. rar. plant. cap. 50. quæ fere omnia in horto Regio vidimus.

12. *Ledanum vocant.*] Id medicamentum scilicet, eumve succum, quem alii ladanum appellavere. Λήδανον Herodoto, lib. 3. Thalia, pag 206.

13. *Hujus pingue.*] Hujus herbæ foliis pinguitudinem quandam verno tempore aiunt insidere : φύλλα λιπαρίαν τινὰ κατὰ τὸ ἔαρ ἐπισπώμενα, inquit Diosc. lib. 1. cap 128

14. *Insidere itaque attractis funiculis.*] Ita M S S. omnes. Funiculos, inquit, in fruticem eum, seu folia fruticum inji-

attractis funiculis: herbam eam convolvi, atque ita offas fieri. Ergo [15] in utraque gente bina genera, [16] terrenum & factitium. Id quod terrenum est, friabile: factitium, lentum.

[17] Necnon & fruticem esse dicunt in Carmania, & super Ægyptum per Ptolemæos translatis plantis: aut (ut alii) generante & id thuris arbore: colligique, ut gummi, inciso cortice, & caprinis pellibus excipi. Pretia sunt laudatissimo in libras, [18] asses XL. Adulteratur myrti baccis, & aliis animalium sordibus. Sinceri odor debet esse ferus, & quodammodo solitudinem redolens: ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere, odore jucundo gratum. [19] Myrtata deprehenduntur, crepitantque in igne. Præterea [20] sincero calculi potius e rupibus inhærent, quam pulvis.

XXXVIII. [1] In Arabia & olea dotatur lacrymâ, qua medicamentum conficitur, Græcis [2] enhæmon dictum, singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. In maritimis eæ fluctibus æstuque [3] operiuntur. Nec baccæ nocetur, cum constet & in foliis salem relinqui. Hæc sunt peculiaria Arabiæ: & pauca præterea communia, alibi dicenda, quoniam [4] in iis vincitur. Peregrinos ipsa mire odores & [5] ad exteros petit. [6] Tanta mortalibus suarum rerum satietas est, alienarumque aviditas.

XXXIX. Petunt igitur in [1] Elymæos arborem [2] bratum,

NOTÆ.

ciunt, quibus funiculis pinguitudo ea adhærescit: iisdem attractis ea exprimitur, deraditurque, & in offas cogitur, circa quas herbam ipsam seu folia convolvunt. Ita fere Diosc. loc. cit.

15. *In utraque gente.*] Arabica, & Cypria.

16. *Terrenum.*] Terrenum est quod hircorum, caprarumve villis adhærens, glomeratur pulvere. Factitium, quod funiculis ex herba ea legitur.

17. *Necnon.*] Tertium ladani genus.

18. *Asses X L.*] Seu denarii quaterni: monetæ Gallicæ asses duo ac triginta.

19. *Myrtata.*] Myrti baccis adulterata, ut dictum est.

20. *Sincero.*] Subintellige, ladano.

Sect. XXXVIII 1. *In Arabia.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hist. plant. cap 8.

2. *Enhæmon.*] Ἔναιμον, Theophr. hoc est, sistendo sanguini utile, ut Gaza vertit: vel ut alii, quod cruentis injicitur vulneribus. Celsus, lib. 5. cap. 19. *Ex emplastris*, ait, *nulla majorem usum præstant, quam quæ cruentis protinus vulneribus injiciuntur: ἔναιμα vocant.* Sunt qui hanc lacrymam esse officinarum *Elemni* putant, quæ ex Arabia & Perside affertur. Neque id immerito: quia vires utrique eædem: sanguinem enim fluentem sistit: inflammationesque arcet.

3. *Operiuntur.*] Prorsus ut eæ oleæ pelagiæ esse videantur, aut certe iis similes, de quibus rursum lib. 13. sect. 51. De his enim id quoque Theophr. prodidit, loc. cit.

4. *In iis vincitur.*] Præstantiora sunt ea in aliis regionibus, quam in Arabia.

5. *Ad exteros*] Hoc est, ab exteris. Similis locutio sect. 1. *Vestes ad Seras peti*: atque alibi sæpius, ut constabit ex Indice.

6. *Tanta mortalibus.*] In eam sententiam multa præclare Plinius Junior, lib 8. epist. 20. ad Gallum.

Sect. XXXIX. 1. *Elymæos.*] De Elymaïde, lib. 6. sect. 31.

2. *Bratum.*] Ita MSS. non *brutam*. Et in Indice libri hujus, *Bratus arbor.* Pe-

[3] cupresso fusæ similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, & cum miraculo [4] historiis Claudii Cæsaris prædicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus [5] contra ligna alia remedio. Nascitur ultra [6] Pasitigrin in finibus oppidi Sittacæ in monte Zagro.

XL. Petunt & in Carmanos arborem [1] strobum ad suffitus, perfusam vino palmeo accendentes. Hujus odor redit a cameris ad solum jucundus, sed aggravans capita, citra dolorem tamen. Hoc somnum ægris quærunt. His commerciis [2] Carras oppidum aperuere, quod est illis [3] nundinarium. [4] Inde Gabbam omnes petere solebant, dierum xx. itinere, & Palæstinam Syriam: postea Characem peti cœptum, ac regna Parthorum ex ea causa, auctor est Juba. Mihi ad Persas etiam prius ista portasse, quam in Syriam aut Ægyptum, videntur, [5] Herodoto teste, qui tradit singula millia talentûm thuris annua pensitasse Arabas regibus Persarum.

Ex Syria revehunt [6] styracem, acri odore ejus in focis abigentes [7] suorum fastidium. Cetero, non alia ligni genera sunt in usu, quam odorata: cibosque Sabæi coquunt thuris ligno, alii myrrhæ, [8] oppidorum vicorumque non alio, quam ex aris, fumo atque nidore.

Interpretatio.

[8] *Oppidorum.*] Non alius ibi ex oppidis, vicisque, quam ex aris, nidor convolvitur.

Notæ.

regrina hæc arbos fuit, a sabina herba, quæ & brathy appellata est, de qua lib. 24. dicetur sect. 61. diversa. Hebræis, ut quidam volunt, ברת, cujus mentio in sacris paginis, Cant. 1. 17.

3. *Cupresso fusæ.*] Pumilioni, atque in latitudinem magis fusæ, quam in sublime elatæ.

4. *Historiis.*] Quas Claudius Cæsar scripsit, ut diximus in Auctorum indice.

5. *Contra ligna*] Quorum gravis exitiosusque fumus: ut sunt ipsius myrrhæ sarmenta.

6. *Pasitigrin.*] De Pasitigri, Sittace, & Zagro, lib. 6. sect. 31.

Sect. XL. 1. *Strobon.*] In Indice libri hujus, ex MSS. omnibus, *Stobrum.*

2. *Carras.*] Mesopotamiæ, sive Arabiæ, ut dictum est lib. 5. sect. 21.

3. *Nundinarium.*] Ex libro 8. sect. 77. forum nundinarium dixit: epulas quoque nundinarias Ulpianus: Plautus, coquum nundinalem.

4. *Inde Gabbam.*] Ita libri omnes. De ea lib. 5. sect. 16. De Palæstina Syria, sect. 14. De Characе, lib. 6. sect. 31.

5. *Herodoto.*] Libro 3. Thalia, pag. 202. Ἀράβιοι δὲ χίλια τάλαντα ἀγίνεον λιβανωτοῦ ἀνὰ πᾶν ἔτος. Dario nempe Persarum regi id vectigal Arabes pensitabant.

6. *Styracem.*] De quo dicemus sect. 56.

7. *Suorum.*] Subintellige, odorum, sive lignorum odoratorum. Solini paraphrasis, cap. 33. pag. 63. *Arabes sarmentis myrrhæ ignes fovent. quorum fumo satis noxio, nisi odore cremati storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.*

[8] Ad

[8] Ad hunc ergo sanandum urunt styracem [9] in pellibus hircinis, suffiuntque tecta. Adeo nulla est voluptas, quæ non assiduitate fastidium pariat. Eundem & ad serpentes fugandas urunt, in odoriferis silvis frequentissimas.

XLI. [1] Non sunt eorum cinnamomum aut casia: & tamen Felix appellatur Arabia, falsa & ingrata cognominis, quæ hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo [2] inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Diis intellexerat genita, [3] adhibens urendis defunctis. Periti rerum [4] asseverant, non ferre tantum annuo fetu, quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, acervatimque congesta honori cadaverum, quæ Diis per [5] singulas micas dantur. Nec minus propitii erant [6] mola salsa supplicantibus, imo vero (ut palam est). placatiores. Verum Arabiæ etiamnum felicius mare est: ex illo namque margaritas mittit. Minimaque computatione [7] millies centena millia sestertiûm annis omnibus India & Seres, [8] peninsulaque illa imperio nostro adimunt. Tanto nobis deliciæ & feminæ constant. Quota enim portio ex illis ad Deos quæso jam, uti ad inferos, pertinet? CAPUT XVIII.

XLII. Cinnamomum & casias fabulose narravit antiquitas, princepsve [1] Herodotus, avium nidis, & privatim phœnicis, [a] in quo situ CAPUT XIX.

INTERPRETATIO.

[a] *In quo situ.*] In quo terrarum tractu.

NOTÆ.

8. *Ad hunc.*] Nempe nidorem abigendum, fastidiumque sanandum. Ita libri omnes.

9. *In pellibus hircinis.*] Hæc verba suo loco mota existimat Pintianus, reclamantibus omnibus libris.

Sect. XLI. 1. *Non sunt eorum.*] Non sunt Arabum propria & peculiaria: sed ab Æthiopia ad eos deferuntur.

2. *Inferis debeat.*] Cum odores ii magno redempti pretio, in mortuorum busta & rogos insumantur, ibi cremari soliti, & ungendis corporibus adhiberi. Quo Juvenalis allusit, Satyr. 14.

Et matutino sudans Crispinus amomo,
Quantum vix redolent duo funera.

3. *Adhibens.*] Hæc vox abest a MSS.

4. *Asseverant.*] In MSS. omnibus, *adstruxerunt.*

5. *Singulas micas.*] Minuta grana. Tibull. lib. 4. Eleg. 1.

Parvaque cælestes pacavit mica.

6. *Mola salsa.*] Utrumque morem complexus est Poëta Comicus, in Amphitr. act. 2. sc. 2. v. 108.

Prodigiali Jovi
Aut mola salsa hodie, aut thure comprecatum oportuit.

Mola, inquit Festus, a molito farre, dicitur far tostum & sale sparsum, quod eo molito hostiæ aspergantur.

7 *Millies.*] Monetæ Gallicæ libræ sunt, ut vocant, 10000000. seu decem milliones.

8. *Peninsula.*] Arabia, de qua nunc sermo: quam peninsulam inter duo maria procurrentem vocat, Rubrum, Persicumque, lib 6. sect. 32.

Sect. XLII. 1. *Herodotus.*] Libro 3. Thalia, pag. 205. & 206.

Liber pater educatus esset, ex inviis rupibus arboribusque [2] decuti carnis quam ipsæ inferrent pondere, aut plumbatis sagittis. [3] Item casiam circa paludes propugnante unguibus diro vespertilionum genere, aligerisque serpentibus: his commentis augentes rerum pretia. [4] Comitata vero fabula est, ad meridiani Solis repercussus inenarrabilem quendam [b] universitatis halitum [5] e tota peninsula existere, [6] tot generum auræ spirante concentu, Magnique Alexandri classibus Arabiam [7] odore primum nunciatam in altum. Omnia falsa, siquidem cinnamomum, idemque cinnamum, nascitur in [8] Æthiopia Troglodytis connubio permixta. Hi mercantes id [9] a conterminis, vehunt per maria vasta ratibus, quas neque gubernacula regant, neque remi trahant vel impellant, non vela, non ratio ulla adjuvet, cum omnium instar ibi sint, homo tantum & audacia. Præterea hibernum mare [10] exigunt circa brumam, Euris tum maxime flantibus. [11] Hi recto cursu per sinus impellunt, atque [12] a promontorii ambitu [13] Argeste deferunt in portum Gebanitarum, qui vocatur Ocila. Quamobrem illi maxime id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores, & multos interire. Contra revehunt vitrea, & ahena, vestes, fibulas cum armillis ac monilibus. Ergo negotiatio illa feminarum maxime [14] fide constat.

[15] Ipse frutex duûm cubitorum altitudine amplissimus, palmique

INTERPRETATIO.

b *Vniversitatis.*] Omnium simul odorum.

NOTÆ.

2. *Decuti.*] Nidis per se ac sponte discissis, sive dehiscentibus, cum impares essent carnium ponderi ferendo: vel sagittarum jactu dejectis.

3. *Item casiam.*] Herod. loc. cit. pag. 205. n. 110. de casia: de cinnamomo idem Theophr. lib. 9. hist. cap. 5.

4. *Comitata vero.*] Sic MSS. non *commutata*. Simili forma loquendi usus lib. 9. sect. 58. *Comitatur fama unionis ejus parem*, &c.

5. *E tota peninsula*] Arabia, ut diximus.

6. *Tot generum.*] Tot odorum, quot in Arabia nascuntur, afflatu suavi simul adspirante.

7. *Odore primum.*] Odore Arabiam prope positam ex alto sensisse.

8. *Æthiopia.*] De hac gente Æthiopum dictum est lib. 6. sect. 34.

9. *A conterminis.*] Troglodytæ ab Æthiopibus.

10. *Exigunt.*] Decurrunt. Ita libri omnes.

11. *Hi recto.*] Euri rates impellunt per singulos sinus, ita ut a terra vix illæ abscedant, sed oram semper legant.

12. *A promontorii.*] Arabici nimirum ejus promontorii a quo ad continentem Troglodytarum 1. mill. pass. intervallum est, ut dictum est lib. 6. sect. 32.

13. *Argeste.*] Ventus est, qui ab occasu solstitiali spirat, ut diximus lib. 2. sect. 46. De Ocila egimus lib. 6. sect. 26.

14. *Fide constat.*] Ex mutabili feminarum ingenio pendet. Nam si affectare illæ monilia armillasque desierint, tum sublata omnis permutatio negotiatioque intelligetur.

15. *Ipse frutex.*] Ita fere Theophr. lib. 9. hist. cap. 5.

minimus, IV. digitorum craſſitudinis, ſtatim a terra ſex digitis ſurculoſus, arido ſimilis. Cum viret, non odoratus, folio [16] origani, ſiccitate gaudens, ſterilior imbre, [17] cæduæ naturæ. Gignitur in planis quidem, ſed denſiſſimis in vepribus, rubiſque, difficilis collectu. [18] Metitur non niſi permiſerit Deus: [19] (Jovem hunc intelligunt aliqui: Aſſabinum illi vocant:) XLIV. boum, caprarumque, & arietum extis impetratur venia cædendi. Non tamen aut ante ortum Solis, aut poſt occaſum licet. Sarmenta haſta dividit ſacerdos, Deòque partem ponit: reliquum mercator in maſſas condit. Eſt & alia fama cum Sole dividi, ternaſque partes fieri: [a] dein [20] ſorte gemina diſcerni: [21] quodque Soli ceſſerit relinqui, ac ſponte conflagrare.

[22] Præcipua bonitas virgultorum tenuiſſimis partibus, ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviore menſura, atque ita ordine. Viliſſimum, quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo ſumma gratiæ. Qua de cauſa præferuntur cacumina, ubi plurimus cortex. Ipſum vero lignum in faſtidio eſt, [23] propter origani acrimoniam: xylocinnamomum vocatur. [24] Pretium eſt in libras XX. Quidam cinnami [25] duo genera tradidere, candidius, nigriuſque. Quondam præferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium præferunt candido. [26] Certiſſima tamen æſtimatio ne ſit ſcabrum, atque ut inter ſeſe tritum tarde frietur. Damnatur in primis molle, [27] aut cui labat cortex.

Jus ejus a Gebanitarum rege ſolo proficiſcitur: is edicto mercatu

INTERPRETATIO.

[a] *Dein ſorte.*] Repetita iterum ſubſortitione diſcerni, *qua cui ſit tribuenda pars: qua ſoli, qua Jovi, qua mercatori.*

NOTÆ.

16. *Origani.*] De quo dicemus lib. 20. ſect. 67.

17. *Cædua.*] Hoc eſt, quæ cæditur. Sic ſilvam cæduam dicimus.

18. *Metitur.*] Hæc Solinus a Plinio mutuatur, cap. 30. pag. 57.

19. *Jovem.*] Solem alii, ut diximus ſect. 33. & Solinus loc. cit.

20. *Sorte gemina.*] Ita M S S. omnes, Reg. Colb. &c. non *ſorte cremia.*

21. *Quodque Soli.*] Solin. loc. cit. a Plinio: Plinius a Theophr. loc. cit.

22. *Præcipua.*] Et hæc a Theophr. accepta, lib. 9. hiſt. cap. 5.

23. *Propter origani.*] Quoniam origani inſtar guſtui acerbum eſt. Dioſc. non cinnamomum, ut Dalec. affirmat, ſed amomum dixit origanum olere, lib. 1. cap. 14.

24. *Pretium.*] Xylocinnamomi pretium in libras ſingulas denarii viceni: Gallicæ monetæ, libræ octo. An legendum potius, *in libras X. X.* hoc eſt, *denarii deni?*

25. *Duo genera.*] Candidum, & nigrum, λευκὸν καὶ μέλαν, aliaque genera Dioſc. affert lib. 1. cap. 13. Idem nigrum candido anteponit.

26. *Certiſſima.*] Similia habet Dioſc. lib. 1. cap. 15. a quo & ſcabra caſia rejicitur, cap. 12.

27 *Aut cui labat.*] Cui cortex a caudice ſponte ſejungitur. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

vendit. Pretia quondam fuere in libras [28] denariûm millia. Auctum id [29] parte dimidia est, incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. Id acciderit ob iniquitatem præpotentium, an forte, non satis constat. Austros ibi tam ardentes flare, ut æstatibus silvas accendant, invenimus apud auctores. Coronas ex cinnamo [30] interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus. Radicem ejus magni ponderis vidimus [31] in palatii templo, quod fecerat Divo Augusto conjux [32] Augusta, aureæ pateræ impositam: [d] ex qua guttæ editæ annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum incendio consumptum est.

XLIII. Frutex [1] & casia est, juxtaque cinnami campos nascitur:

INTERPRETATIO.

d *Ex qua.*] Ex qua radice guttæ manantes.

NOTÆ.

28. *Denariûm millia.*] Denarii mille, monetæ nostræ libras efficiunt quadringentas.

29. *Parte dimidia.*] Ita ut pretium foret in libras, denarii mille & quingenti: hoc est, monetæ Gallicæ, libræ sexcentæ.

30. *Interrasili.*] Partim cælato, partim plano. Sic *Interrasa* vasorum latera dixit lib. 33. sect. 49. *Interrasum* marmor, lib. 35. sect. 1. Papias: *Interrasilis, anaglypha, sculpta.* Vvill. Brito, in Vocabul. *Interrasile dicitur interpolatum cælatura, & plana. Planum enim inter cælaturas, quasi rasum videtur.* Rasili igitur interrasile opponitur, quod subinde cælatura & plano variatur ac distinguitur. Alexander:

Quod nunc sculpturis, nunc planitie variatur,
Hoc & non aliud opus interrasile dicas.

Anonymus de gestis Constantini M. *Laminam auream jussit interrasilem fieri.* Anastasius Bibl. in Leone III. *Hic idem Præsul fecit .... crucem anaglypham interrasilem ex argento purissimo.* Plura apud V. Cl. Du Cangium in Glossario vide, unde ista fere decerpsimus.

31. *In palatii.*] Vidit & Galenus in scriniis Trajani, cæterorumque Impp. usque ad Severum, cui coævus fuit, ipso ita prodente, lib. 1. de antid. cap. 13. pag. 884. Hodie nullam ejus esse notitiam ait Pancirol. lib. rerum Memorab. tit. 9. pag. 28. Pharmacopolæ in medicamentorum compositione, ut Charasius monet, in Pharmac. pag. 295. cinnamomi nomine, nihil hodie aliud, præter casiam intelligunt, quam Canellam vocamus. Et sane casiam optimam in cinnamomum degenerare, auctor est idem Galenus, cap. XI. pag 882. At Petr. Quinqueranus, Ep. Senec. lib. 2. de laud. Provinc. fol. 58. *Lites sint*, inquit, *inter litigantes: Ego vidi, tetigi, esitavi, verum atque nativum cinnamomum, frequenter repertum inter ignobiliora fragmenta, ex odore vinoso facile semper venatus quod quærebam; &c.*

32. *Augusta.*] Livia. A Tiberio & Livia perfectum id fuisse, tum Dio testatur, lib. 56. pag. 600. tum veteres Tiberii nummi, quos habemus, in quibus Templum visitur, cum epigraphe, ROM. ET. AUG. Quanquam alii non templum ibi esse, sed aram, censent. De Augustæ cognomine dicemus, l. 15. sect. 40.

Sect. XLIII. 1. *Et casia.*] Græcis κασία. Nos Canellam vocamus: quod suo volumine tubos & canales imitatur. Hæc ejus fruticis descriptio a Theophr. accepta, lib. 9. hist. cap. 5. Accuratius paulo a Charasio expeditur, in Pharmac. pag. 166. Ab insula Taprobane, sive Ceïlano, nunc ad nos advehitur.

ſed in montibus craſſiore ſarmento, [2] tenui cute verius, quam cortice, quem contra atque in cinnamo, [3] levari & exinaniri pretium eſt. Amplitudo frutici trium cubitorum. Color triplex. Cum primum emicat, candidus pedali menſura: dein rubeſcit addito ſemipede: ultra nigricans. [4] Hæc pars maxime laudatur; ac deinde proxima: damnatur vero candida. Conſecant ſurculos longitudine [5] binûm digitorum: mox præſuunt recentibus coriis quadrupedum ob id interemptarum, ut iis putreſcentibus vermiculi lignum erodant, & excavent corticem [6] tutum amaritudine. [7] Probatur recens maxime, & quæ ſit odoris molliſſimi, guſtuque quam maxime fervens potius, quam lento tepore leniter mordens, colore purpuræ, quæque plurima minimum ponderis faciat, brevi [8] tunicarum fiſtula, & non fragili. Lactam vocant talem barbaro nomine. Alia eſt [9] balſamodes, ab odore ſimili appellata, ſed amara, ideoque utilior medicis, [10] ſicut nigra unguentis. Pretia nulli diverſiora. Optimæ in libras [11] x. L. ceteris x. v.

His addidere mangones, quam [12] daphnoïden vocant, [13] iſocinnamon cognominatam: pretiumque ei faciunt [14] x. ccc. [15] Adulteratur ſtyrace, & propter ſimilitudinem corticum, [16] lauri tenuiſſimis ſurcu- CAP. XX.

NOTÆ.

2. *Tenui cute.*] Nempe interiore libro, ex quo fiſtularum tubuli parantur, quam canellam dicimus. Alioqui craſſi corticis ſarmentum habet, ἔχει δὲ ῥάβδον παχύφλοιον, inquit Dioſc. lib. 1. cap. 12.

3. *Levari.*] Hoc eſt, a caudice ſeu ſtirpe eximi. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

4. *Hac pars.*] Sic Dioſcor. lib. 1. cap. 12.

5. *Binûm digitorum.*] Vide Notas & Emend. num. XIX. Sumpta hæc a Theophr. loc. cit.

6. *Tutum.*] A vermiculorum eroſione tutum, propter amaritudinem.

7. *Probatur.*] Dioſc. lib. 1. cap. 12. probat recentem, odore vinoſo, guſtu mordacem, & aromaticam.

8. *Tunicarum fiſtula.*] Tunicæ, ſeu corticis, qui fiſtulæ inſtar habet, cum vaginæ in morem a ligno ſejungitur, divelliturque, anguſto foramine ac meatu. Sic auctor libri de ſimp. med. ad Patern. tomo 13. operum Galeni, pag. 989. Caſiæ fiſtulas appellat quoque Scribonius Largus, Compoſ. 36. Caſiam fiſtulam, Plin. Valer. lib. 2. cap. 37. Sic Galenus lib. 1. de antid. cap. 14. pag. 887. σύριγγα καλῶν.

9. *Balſamodes.*] Quæ Dioſcoridi purpuraſcens, roſæ odorem ſpirans, & ad uſus medicos maxime accommodata. Βαλσαμώδης.

10. *Sicut nigra.*] Quæ vilis habetur, εὐτελής, Dioſc. loc. cit.

11. *X. L.*] Denarii quinquaginta. Monetæ Gallicæ, libræ, ut vocant, viginti. Denarii quinque, libræ duæ.

12. *Daphnoiden.*] Δαφνοειδῆ, a ſimilitudine cum lauri cortice, ut mox dicetur Ab indigenis Ἄχυ id genus vocatur: ab Alexandrinis mercatoribus Δαφνῖτις, inquit Dioſc. loc. cit. Caſia daphnitis Scribonio Largo laudata, Compoſ. 39. & Oribaſio, lib. XI. fol. 200.

13. *Iſocinnamon.*] Quaſi pari virtute cum cinnamo: ab ἴσον & κίναμον.

14. *X. CCC.*] Denarios trecentos. Monetæ noſtræ, libras centum & viginti.

15. *Adulteratur.*] Caſia ſtyrace adulteratur, & lauro.

16. *Lauri.*] MSS. omnes, *laurus*.

lis. Quin & [17] in nostro orbe seritur: extremoque in margine imperii, qua Rhenus alluit, vivit in alveariis apum sata. Color abest ille torridus Sole, & ob id simul idem odor.

XLIV. Ex confinio casiæ cinnamique, & [1] cancamum ac [2] tarum invehitur, sed per Nabatæos Troglodytas, [3] qui considere ex Nabatæis.

CAPUT XXI.

XLV. Eo comportatur & serichatum, & gabalium, quæ intra se consumunt Arabes, nostro orbi [1] tantum nominibus cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. Pervenit tamen aliquando serichatum, & in unguenta additur ab aliquibus. Permutatur in libras [2] x. vi.

XLVI. [1] Myrobalanum Troglodytis, & Thebaïdi, & Arabiæ, quæ Judæam ab Ægypto disterminat, commune est, nascens unguento, [2] ut ipso nomine apparet. Quo item indicatur & glandem esse arboris, heliotropio, [3] quam dicemus inter herbas, simili folio. Fructus magnitudine [4] avellanæ nucis. Ex his in Arabia nascens Syriaca appellatur, & est candida: contra in Thebaïde nigra. [5] Præfertur

NOTÆ.

17. *In nostro orbe.*] Casia nempe aromatica, sed degenerans, cæli solique natura. De ea rursum idem lib. 16. sect. 59. ubi de peregrinis arboribus, quæ alibi nasci fastidiunt: *Vivit* tamen, inquit, *in Italia piperis arbor: casia vero etiam in septentrionali plaga.* Nugantur, qui casiam alteram hic intelligunt, de qua lib. 21. sect. 29. cum sit ea Italici magis cæli, quam septentrionalis.

Sect. XLIV. 1. *Cancamum.*] Dioscoridi lib. 1. cap. 23. Κάγκαμον arboris est Arabicæ lacryma, myrrham quadantenus referens, virosi gustus. Garcias lib. 1. Atom. cap. 8. putat esse Lusitanorum *Anime*: verum id esse bdellium diximus superius, sect. 19. Esse *Laccam* officinarum defendit Matthiol. in loc. Diosc. cit. Ab Amato Lusitano, in eundem Diosc. lib. Enarrat. 23. recte coarguitur.

2. *Tarum.*] Aëtius, lib. 16. cap. 137. pag. 155. *Tari*, inquit, *quod est lignum aloës.* In officinis & Agallochi, & Ligni aloës nomen habet: sed rarum admodum. In India solum nasci Garcias tradit, lib. 1. Arom. cap. 16.

3. *Qui considere.*] Qui ex Nabatæis Syriæ vicinis huc commigrantes, sedes ibi suas posuere.

Sect. XLV. 1. *Tantum nominibus.*] Neque magis etiamnum cognita.

2. X. *VI.*] Denarii sex, monetæ nostræ asses octo & quadraginta.

Sect. XLVI. 1. *Myrobalanum.*] Ita Dioscor. lib. 4. cap. 160. a quo βάλανος μυρεψική, glans unguentaria nominatur. In officinis priscum retinetur nomen, *Myrobalan*: sed res plane diversa. Ibi genera quinque Myrobalanorum, quæ ex America advehuntur: sed ea veteribus prorsus incognita: pruna potius, quam glandes, appellanda. Plinii & Dioscoridis myrobalanum officinæ *Ben* vocant.

2. *Vt ipso nomine.*] Μύρον unguentum, βάλανος glandem sonat. Martialis, lib. 14. Epigr. 57. cui lemma, *Myrobalanum.*

Quod nec Virgilius, nec carmine dixit Homerus,
Hoc ex unguento constat, & ex balano.

3. *Quam dicemus.*] Libro 22. sect. 29.

4. *Avellana.*] Sic Dioscor. loc. cit. Hinc myrobalano nomen apud Hispanos, *Avellana della India.*

5. *Præfertur illa.*] Syriaca, Dioscor. loc. cit.

illa bonitate [5] olei, quod exprimitur: sed copiâ Thebaïca. Inter hæc Troglodytica vilissima est. Sunt qui Æthiopicam iis præferant, glandem nigram, [6] nec pinguem, nucleoque gracili, sed liquore, qui exprimitur, odoratiori, nascentem in campestribus. Ægyptiam pinguiorem esse, & crassiore cortice rubentem: & quamvis in palustribus [7] nascatur, breviorem siccioremque. E diverso Arabicam viridem ac tenuiorem, & quoniam sit montuosa, spissiorem. Longe autem optimam Petræam, ex quo [8] diximus oppido, nigro cortice, nucleo candido. [9] Unguentarii autem tantum cortices premunt: medici nucleos, tundentes affusa eis paulatim calida aqua.

XLVII. Myrobalano in unguentis similem proximumque usum habet [1] palma in Ægypto, quæ vocatur [2] adipsos, viridis, odore mali cotonei, [3] nullo intus ligno. Colligitur autem paulo ante, quam incipiat maturescere. Quod si relinquatur, [4] phœnicobalanus vocatur, & nigrescit, vescentesque [5] inebriat. Myrobalano pretium in libras [6] X. bini. [7] Institores & fæcem unguenti hoc nomine appellant. CAPUT XXII.

XLVIII. [1] Calamus quoque odoratus in Arabia nascens, communis Indis atque Syriæ est, [2] in qua vincit omnes, a nostro mari [3] centum L. stadiis. [4] Inter Libanum montem, aliumque ignobilem,

NOTÆ.

6. *Nec pinguem.*] Ita MSS. omnes: ubi perperam editi, *& pinguem.*

7. *Nascatur.*] In MSS. omnibus, *nascitur.*

8. *Diximus oppido.*] Petra, de quo oppido dictum est lib. 6. sect. 32.

9. *Unguentarii.*] Sic Theophr. tum lib. 4. hist. cap. 2. tum lib. de odorib. Τῷ καρπῷ δὲ τοῖς κελύφεσι, inquit ille priore loco, χρῶνται οἱ μυρεψοί, κόπτοντες· εὐώδες γάρ τι ἔχει. *Contuso fructus putamine unguentarii utuntur: est enim odoris jucundi.*

Sect. XLVII. 1. *Palma in Ægypto.*] Palma hoc loco fructus arboris est, ipsa nimirum balanus. Solinus eadem refert cap. 32. pag. 61. & Diosc. lib. 1. cap. 148. ubi palmam Ægyptiam Arabicæ myrobalano similem pariter esse prodit.

2. *Adipsos.*] Ἄδιψος, a siti quam sedat. Græcis δίψα vel δίψος *sitis.*

3. *Nullo intus ligno.*] Hoc est, molli adhuc teneroque nucleo. Colligitur enim, antequam is gignatur. Diosc. loco citato.

4. *Phœnicobalanus.*] Hoc est, palma cum nucleo. Diosc εἰ δὲ ἀφεθῇ πεπαινόμενος, γίνεται φοινικοβάλανος.

5. *Inebriat*] Si copiosius eo vescare. Diosc.

6. *X. bini.*] Denarii bini, qui monetæ nostræ asses omnino sedecim.

7 *Institores.*] Negotiatores.

Sect. XLVIII. 1. *Calamus.*] In officinis *Calamus Aromaticus* vocatur: sed perrarus: sic ut pro eo *Acorum verum*, qui ex Tartaria convehitur, in trochiscis & medicamentis myropolæ adhibeant.

2. *In qua vincit.*] Qua in Syria qui calamus provenit, ceteris aliarum gentium bonitate antecellit.

3. *Centum L. stad.*] XVIII. M. DCCL. passus.

4. *Inter Libanum.*] Hæc ad verbum ex Theophr. lib. 9. hist. cap. 7.

non (ut quidam existimavere) Antilibanum , in convalle modica juxta lacum , cujus palustria æstate siccantur , [5] tricenis ab eo stadiis calamus [6] & juncus odorati gignuntur. Sane enim dicamus & de junco , quamvis alio herbis dicato volumine , quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. Nihil ergo a ceteris sui generis differunt aspectu : sed calamus præstantior odore , statim e longinquo invitat , mollior tactu , meliorque qui minus fragilis : & qui [7] assulose potius , quam raphani modo frangitur. [8] Inest fistulæ araneum , quod vocant florem. Præstantior est , cui numerosius. Reliqua probatio , [9] ut niger sit. Damnatur alibi. Melior , quo brevior , crassiorque , & lentus [10] in frangendo. Calamo pretium [11] in libras , X I. junco , X V. [12] Traduntque juncum odoratum & in Campania inveniri.

XLIX. Discessimus a terris Oceanum spectantibus ad [1] convexas in nostra maria. * Ergo Æthiopiæ subjecta [2] Africa [3] Hammoniaci lacrymam stillat in arenis suis : ([4] inde nomine etiam Hammo-

*Caput XXIII.

Notæ.

5. *Tricenis ab eo.*] Juxta eum lacum , ubi siccata palus est , spatio stadiorum tricenûm , seu M M M. D C C L. pass.

6. *Et juncus.*] In officinis, *Juncus odoratus*. Nunc ex Nabatæa Arabiæ regione defertur : & ævo ipso Plinii , ut ipse docet lib. 21. sect. 72. Describitur a Charasio, in Pharmac. pag. 305.

7. *Assulose.*] Qui in assulas multas frangitur , inquit interpres Oribasii , lib. X I. pag. 200. εἰς πολλὰς σχινδαλμοὺς θραυόμενος , inquit Dioscor. lib. 1. cap. 17. quem Oribasius transcribit. Assulose vel assulatim fracta dicuntur ea fragmenta , quæ in longitudinem dissecantur : cujusmodi sunt , quæ desiliunt , cum franguntur asserculi.

8. *Inest fistula.*] Serapionis interpres, cap. 105. *Canna ejus plena est cujusdam rei , similis textura aranea , cujus color est albus & viscosus.* Oribasii interpres , loc. cit. *Fistulis aranearum plenus.* Secutus Diosc. loc. cit. γέμων ἀραχνίων τ̃ σύριγγα. Araneum vocant junci medullam , quæ telæ aranearum similis est.

9. *Ut niger sit.*] Ille nimirum Syriacus juncus : nam is color , ut statim subdit , damnatur alibi : subalbidus commendatur in Indico, ὑπόλευκος , ut monet Diosc. loc. cit. subcandidus , ut Oribasii interpres loc. cit.

10. *In frangendo.*] Præsertim dum dente frangitur , dum commanducatur , ἐν τῇ διαμασήσει γλίσχρος , inquit Diosc. loc cit.

11. *In libras X I.*] Denarii scilicet undecim : monetæ nostræ , libræ quatuor & asses octo. Quindeni , libræ sex.

12. *Traduntque.*] Id quidem ait ab aliis tradi : sed fidem ipse suam non adstringit. Et vero falsum esse Matthiolus asseverat , in lib. 1. Diosc. cap. 16.

Sect. X L I X. 1. *Convexas.*] Quæ nostro mari prætenduntur. Forte *conversas* sincerius. Sic libro 6. sect. 22. *versa in meridiem plaga :* quæ familiaris ei admodum locutio est. Africæ nunc oram intelligit , quæ mediterraneo alluitur : deinde Syriam , Ægyptum , & Asiam minorem.

2. *Africa.*] Pars Africæ , quæ juxta Cyrenen. Diosc. lib. 3. cap 98.

3. *Hammoniaci.*] Adhuc in officinis pharmocopolarum nomen servat , *Gomme Ammoniac.*

4. *Inde nomine etiam Hammonis.*] Ita M S S. Reg. Colb. &c. Hoc est , Hammonis oraculo ipsi nomen est etiam ab arenis : ἄμμος enim arenam sonat. Alii ab arietino Jovis vultu , ut diximus lib. 5. sect. 5. nominis originationem petunt. Quamobrem Ovidio lib. 5. Metam. dicitur *Corniger Ammon.* Et cornigerum sane Jovem numismata exhibent,

nis

nis oraculo, juxta quod gignitur [5] arbor :) [6] quam metopion vocant, resinæ modo aut gummi. [7] Genera ejus duo : [8] thrauston, masculi thuris similitudine, quod maxime probatur : alterum pingue & resinosum, quod [9] phyrama appellant. Adulteratur arenis, velut nascendo apprehensis. Igitur quam minimis glebis probatur, & quam purissimis. Pretium optimi in libras, [10] asses XL.

L. [1] Sphagnos [2] infra eos situs in Cyrenaïca provincia maxime probatur, [3] alii bryon vocant. Secundum locum obtinet Cyprius, tertium Phœnicius. Fertur & in Ægypto nasci : quin & in Gallia : nec dubitaverim. [4] Sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales [5] in quercu maxime videmus, sed odore præstantes. Laus prima candidissimis, atque [6] altissimis : secunda rutilis, nulla nigris. [7] Et in insulis petrisque nati improbantur : omnesque quibus palmarum, atque non suus odor est.

LI. [1] Cypros in Ægypto est arbor [2] ziziphi foliis, semine co- CAP. XXIV.

NOTÆ.

5. *Arbor.*] Ferulacea illa quidem, δένδρον ναρθηκῶδες, Dioscor. loc. cit. & Galeno, lib. 6. de fac. simp. med. cap. 17. pag. 155. Arbori nomen Ἀγασυλλίς, ex eodem Diosc.

6. *Quam metopion.*] Quam nempe lacrymam μετώπιον vocant. Id quoque nomen lacrymæ sive succo galbani attributum, auctore Diosc. lib. 3. cap. 97. quoniam cum Hammoniaco similitudinem habet, ut Plinius docet, sect. 57.

7. *Genera.*] Reliqua deinceps totidem verbis habet Diosc. lib. 2. cap. 98. & Oribasius, lib. XI. pag. 189.

8. *Thrauston.*] Θραυστὸν, sive ut habet Diosc. θραῦσμα, quasi fragmentum, sive friaturam dixeris.

9. *Phyrama.*] Φύραμα, hoc est, mixtura : quoniam admixta terra calculisve sordidum.

10. *Asses XL.*] Sive denarii quaterni : monetæ Francicæ, asses duo ac triginta.

Sect. L. 1. *Sphagnos.*] Dioscoridi, lib. 1. cap. 20. Σπλάχνον. Hesychio, Σφακὸς, & Φάσκος. Aliis etiam σφάγνος.

2. *Infra eos situs.*] Infra eas regiones in quibus Hammoniacum legitur : nempe propius a mari, in Cyrenaïca provincia.

3. *Alii bryon.*] Βρύον Diosc. Galli *Mousse.* Muscum Latini vocant.

4. *Sunt enim.*] Hæc deinceps ad verbum Oribasius, lib. XI. fol. 193.

5. *In quercu.*] In quercu, cedro, & populo alba. Diosc. loc cit. & Oribas. Galenus item, lib. 6. de fac. simp. med. pag. 166. Adde & ægilopem, seu fagum Latinorum, cujus villos iis similes, quos quercus habet, præter odorem, nunc Plinius præcipue signat, ipso teste, lib. 16. sect. 13.

6. *Altissimis.*] Recte. Nam ut Theophrast. ait, lib. 3. histor cap. 9. & post illum Plinius lib. 16. sect. 13. cubitali longitudine maxime commendantur.

7. *Et in insulis.*] Hæc τῶν βρύων genera in insulis nata a superiore diversa sunt : terrestre, saxatile, marinum. Vide Dalec. lib. XI. histor. plantar. cap. 59.

Sect. LI. 1. *Cypros.*] Mira in hac arbore describenda Plinium inter ac Dioscoridem dissensio est : Illi cyprus est ziziphi foliis : isti, oleæ : illi semen coriandri simile : isti, sambuci : illi, semen candidum, & odoratum : isti, nigrum. Et arborem tamen esse, & in Canopo atque Ascalone nasci, inter utrumque convenit : plane ut licet natale solum, ac nomen ipsum utrique arbori idem sit, genus omnino dispar esse constet.

2. *Ziziphi.*] *Jujubier.* De hac arbore, lib. 15. sect. 14.

riandri, [3] candido, odorato. Coquitur hoc in oleo, premiturque postea, quod [4] cyprus vocatur. [5] Pretium ei [6] in libras, x. v. Optimum habetur [7] e Canopica in ripis Nili nata: secundum Ascalone Judææ: tertium Cypro insula, odoris suavitate. [8] Quidam hanc esse dicunt arborem quæ in Italia ligustrum vocetur.

LII. [1] In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. [2] Radix unguentis expetitur. [3] Tradunt, in quocumque frutice curvetur arcus cælestis, eandem quæ sit aspalathi, suavitatem odoris existere: sed si in aspalatho inenarrabilem quandam. Quidam eum [4] erysisceptrum vocant, alii sceptrum. [5] Probatio ejus in colore rufo vel igneo, tactuque spisso, & odore castorei. Permutatur in libras x. v.

LIII. In Ægypto nascitur & [1] maron, pejus quam Lydium,

NOTÆ.

3. *Candido.*] Vide Notas & Emend. num. X X.

4. *Cyprus vocatur.*] Κύπρος, quod non arbori modo, sed & unguento nomen est: est enim hic Cyprus, unguentum cyprinum. Sic τὸ Κύπρου dixit Theophr. lib. de odorib. pag. 187. pro ipso unguento. Sic ἶριν & οἰνάνθην pro irino & œnanthino dixit Apollonius apud Athen. lib. 15. pag. 688. Sic νάρδον nomine, non herba tantum, sed unguentum ex nardo paratum designari solet, tum a Græcis, præsertim Diosc. lib. 1. cap. 76. tum a Latinis. Horatius, lib. 2. Carm. ode 11.

Dum licet, Assyriaque nardo
Potamus uncti.

5. *Pretium ei.*] Unguento videlicet.

6. *In libras, X. V.*] Ita MSS. omnes. Denarii quinque, Francicæ monetæ asses sunt quadraginta.

7. *E Canopica.*] Subintellige, arbore cypro, in Nili ripis, juxta Canopum nata.

8. *Quidam hanc.*] Errant ii, neque vero Plinius audire se illos ait. Et cyprus quidem peregrina arbor est, non hujus cæli, solive: ligustrum, quod Gallis *Troëne*, ne arbor quidem est, sed frutex: & in sepibus passim ac fruticetis ubique provenit. Cypro semen coriandri, quod rotundum est, ac subflavum: atrum ligustro, & altera parte latum, modiceque concavum. Cypro Dioscoridis folia oleæ similia sunt, flores suavis odoris: quæ gemina dos a ligustro abest: quare nec Plinii nec Dioscoridis cypros esse illud potest.

Sect. LII. 1. *In eodem.*] In Ægypto. Vide quæ dicturi sumus lib. 24. sect. 69.

2. *Radix.*] Et toto etiam alterius aspalathi frutice, sive ligno, utuntur unguentarii ad unguenta spissanda, ut recte Diosc. lib. 1. cap. 19.

3. *Tradunt.*] Id vero in aspalatho maxime, & rhamno, evenire tradit Aristoteles, sect. 12. problem. 3. pag. 746. Vide etiam Theophr. lib. 6. de causis, cap. 25. pag. 382. cujus verba afferemus, lib. 21. sect. 18.

4. *Erysisceptrum.*] Dioscor. loc. cit. Ἀσπάλαθος, οἱ δὲ ἐρυσίσκηπτρον, θάμνος ἐστὶ ξυλώδης, ἀκάνθας πολλὰς κεκτημένος. Ab incubitu & innixu iridis, Rhodig. lib. 22. cap. 31. & post eum Salmasius, in Solin. pag. 1020. ἰρισκήπτρον malunt. Male.

5. *Probatio.*] Probatur, inquit Diosc. ponderosus, detracto cortice rubens, aut in purpuram vergens, densus, odoratus, gustuque subamarus.

Sect. LIII. 1. *Maron.*] Retinet in officinis hortisque nomen. Vidimus in horto Regio. Describitur a Charasio perquam accurate, in Pharmac. pag. 382.

majoribus foliis ac variis. Illa brevia ac minuta, & odorata.

CAPUT XXV.

LIV. Sed omnibus odoribus præfertur balſamum, [1] uni terrarum Judææ conceſſum, [2] quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum xx. non amplius, altero pauciorum. Oſtendêre [3] arbuſculam hanc urbi Imperatores Veſpaſiani. Clarumque dictu, a Pompeïo Magno in triumpho arbores quoque [4] duximus. Servit nunc hæc, & tributa pendit cum ſua gente, in totum alia natura, quam noſtri externique prodiderant. Quippe viti ſimilior eſt, quam myrto. [5] Malleolis ſeri dicitur; nuper vincta, ut vitis: [6] & implet colles vinearum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſæ ſuſtinent. Tondetur ſimiliter fruticans, ac raſtris niteſcit, properatque naſci, intra tertium annum fructifera. [7] Folium proximum rutæ, [8] perpetua coma. Sæviere in eam Judæi, ſicut in vitam quoque ſuam. Contra defendêre Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Seritque nunc eum [9] fiſcus: nec unquam fuit numeroſior, aut procerior. Proceritas [10] intra bina cubita ſubſiſtit.

Arbori [11] tria genera. [12] Tenui & capillacea coma, quod vocant eutheriſton. Alterum ſcabro aſpectu, incurvum, fruticoſum, odo-

NOTÆ.

Sect. LIV. 1. *Uni terrarum.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 9. hiſt. plant. cap. 6. Dioſcoridis ævo etiam in Ægypto naſcebatur, ipſo id prodente, lib. 1. cap. 18. In officinis, *le Baume blanc de Judée.* Sed vix haberi poteſt, niſi adulterinum.

2. *Quondam.*] Alexandri M. ævo, & Theophraſti, a quo hæc manarunt.

3. *Arbuſculam.*] M S S. omnes, Reg. Colb. Pariſ. Chiffl. *arbutum.*

4. *Duximus.*] In M S S. *diximus.* Supra ſect. 9. ebenum arborem in Mithridatico triumpho Romæ oſtenſam a Pompeïo dixit.

5. *Malleolis.*] Ramulis ex ſtirpe deciſis, & in terram defoſſis. Galli malleolos, *des marquotes*: malleolis ſerere, *marquoter*, vulgo dicunt. Habet hæc Solinus quoque, cap. 35 pag. 65.

6. *Et implet.*] Et, ſi non vinciatur, ſe ipſa in collibus ſuſtinet, nec adminiculatione eget. Juſtinus lib. 36. in vinearum morem excoli prodidit. Solinus: *Jam nobis latiſſimi colles ſudant balſama.*

7. *Folium.*] Ex Theophr. loc. cit. Sic etiam Dioſc. lib. 1. cap. 18.

8. *Perpetua.*] Perpetuo virens, ἀείφυλλος. Theophr.

9. *Fiſcus.*] Fiſco Principis addictus balſami reditus omnis: Arborem is idcirco colendam ac ſerendam curabat.

10. *Intra bina.*] Simeon Sethi: Μικρόν ἐστι τὸ δένδρον φυτὸν πηχέων ἔλαττον δύο. Tit. *de balſamo.*

11. *Tria genera.*] Sic Dioſc. loc. cit. διαφέρειν αὐτὸ ἑαυτοῦ τραχύτητι, καὶ μήκει, καὶ ἰσχνότητι. Quod Salmaſius non intellexit, cum Plinium erroris inſimulat, in libello, cui titulum fecit, Præfationis in Plinium, pag. 96.

12. *Tenui &c.*] Hoc eſt, quod tenues ſurculos gerit, & capillaceæ gracilitatis virgulta, quæ ob gracilitatem facile tonderi & amputari poſſint: τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες τὸ θάμνου θεριστὸν · ἴσως διὰ τὸ εὐχερῶς θερίζεσθαι, ἰσχνὸν ὄν. Dioſc. loc. cit. Cave enim de capillaceis foliis hæc accipienda putes, quæ Plinius paulo antea cum Theophr. & Dioſc. ruta ſimilia eſſe recte dixit. Unus etſi Juſtinus, lib. 36. Plinii verba perperam interpretatus, ejuſmodi folia balſamo attribuit, qualia in piceis arboribus cernere eſt.

ratius : hoc [13] trachy appellant. Tertium eumeces, quia eſt reliquis procerius, lævi cortice. Huic ſecunda bonitas, noviſſima [14] eutheriſto. [15] Semen eſt vino proximum guſtu, colore rufum, nec ſine pingui : pejus in grano, quod levius atque viridius. Ramus craſſior, quam myrto. [16] Inciditur vitro, lapide, oſſeiſve cultellis. [17] Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari ſupervacua patiens. [18] Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet.

Succus e plaga manat, quem opobalſamum vocant, [19] ſuavitatis eximiæ, ſed tenui gutta ploratu, [20] lanis parva colligitur in cornua. Ex his novo fictili conditur, craſſiori ſimilis oleo, & [21] in muſto candida. Rubeſcit deinde, ſimulque dureſcit e tranſlucido. [22] Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æſtivo unam concham impleri juſtum erat. [23] Omni vero fecunditate e majore horto [24] congios ſenos, minore ſingulos, [25] cum duplo rependebatur argentum. Nunc etiam ſingularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æſtatibus, poſtea deputatur.

Et ſarmenta quoque in merce ſunt. [26] DCC. IIs. amputatio ipſa ſurculuſque veniit [27] intra quintum devictæ annum. Xylobalſamum vocatur, & coquitur in unguentis : pro ſucco ipſum ſubſtituêre offi-

NOTÆ.

13. *Trachy.*] Τραχὺ *aſperum.* Et mox εὐμήκης, *procerum.*

14. *Eutheriſton.*] Εὐθέριστον, quod facile amputatur. Solent certe ſurculi, non folia, amputari.

15. *Semen.*] Sive fructus, καρπὸς, Dioſc. loc. cit. In officinis Carpobalſamum : ſed ſincerum hodie nullum fere. Vide Charaſ. in Pharmac. pag. 308.

16. *Inciditur.*] Hæc Solinus, cap. 35. pag. 65.

17. *Ferro.*] Tacit. lib. 5. hiſtor. pag. 116. *Si vim ferri adhibeas, pavent venæ : fragmine lapidis, aut teſta, aperiuntur.* Vitalia Plinius vocat, interiora, quæ cortice, veluti cute, ambiuntur. Theophr. tamen & Dioſc. locis cit. σιδηροῖς ὄνυξι ferreis unguibus ſcribunt incidi arborem : quod Plinio non adverſatur, qui hoc unice velit, ſic librandum ictum eſſe, ut ne quid ultra corticem violetur : tutiuſque idcirco ferri acie abſtinere.

18. *Incidentis.*] Solinus loc. cit.

19. *Suavitatis.*] Balſamum bene ac ſuaviter olere, adverſus quoſdam recentiores, probat Petr. Servius, lib. de odorib. pag. 10.

20. *Lanis.*] Lanis colligitur, ſive excipitur : mox iiſdem expreſſa lacryma, in cornua parva reconditur.

21. *In muſto.*] Dum novella, ac recens.

22. *Alexandro.*] Et hæc ex Theophr. lib. 9. hiſt. plant. cap. 6.

23. *Omni vero.*] Hoc eſt, maxima & annua fecunditate : cum maxime fecunda lacrymæ arbos eſt. Vide Notas & Emend. num. XXI.

24. *Congios.*] Congius ſextarios ſex continet. De ſextario dicemus l. 21. ſect. ult.

25. *Cum duplo.*] Theophraſti & Dioſcoridis ævo.

26. *DCC. IIs.*] Hoc eſt, ſeſtertiis ſeptingentis, ut diximus, lib. 7. ſect. 40. non uti Salmaſius putat, in Solin. pag. 593. ſeptingenties ſeſtertio. Ita porro MSS. omnes : Reg. Colb. Pariſ. Chifft. non, ut editi, *DCCC. amputatio.* &c.

27. *Intra quintum devictæ.*] Poſt eam arborem, Judæamque devictam. Ita MSS. proxime laudati. Frigide editi, *intra quintum demum annum.* Nummi Veſpaſiani, & Titi, IUDAEA. CAPTA.

cinæ. [a] Corticis etiam ad medicamenta pretium est. Præcipua autem gratia lacrymæ, [28] secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum: [30] e semine autem maximum & ponderosissimum, mordens gustu, fervensque in ore. [31] Adulteratur Petræo hyperico: quod coarguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis.

Lacrymæ probatio, ut sit pinguis, tenuis, ac modice rufa, & in fricando odorata. Secundus candido colos, pejor viridis crassusque, pessimus niger: quippe ut oleum senescit. Ex omni incisura maxime probatur, quod ante semen fluxit. Et alias adulteratur seminis succo, vixque maleficium deprehenditur gustu amariore: esse enim debet lenis, non subacidus, odore tantum austerus. [32] Vitiatur & oleo rosæ, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, [33] cera cypria, prout quæque [34] res fuit. [35] Nequissime autem gummi, quoniam ipsum quoque [36] inhærescit manu inversa, & in aqua sidit: [37] quæ probatio gemina est. Debet sincerum & inhærescere: sed hoc [38] e gummi

INTERPRETATIO.

a *Corticis.*] Valet cortex ad medicamenta, & est in pretio.

NOTÆ.

28. *Secunda semini.*] Sive fructui, sive pomo. Solini paraphrasis, cap. 35. pag. 65. *Secundum in pretiis locum poma obtinent.*

29. *Buxosum.*] Colore buxeo.

30. *E semine.*] Diosc. similiter, lib. 1. cap. 18.

31. *Adulteratur.*] Asportatur ab oppido Arabiæ Petra semen hyperico simile, inquit Diosc. quo balsami fructus adulteratur: sed ex eo fraus dignoscitur, quod majus illud sit, inane, ignavum, sapore piperis. De hyperico dicemus lib. 26. sect. 53. & 54.

32. *Vitiatur.*] Hæc similiter Diosc. loc. cit. Vide Notas & Emend. num. XXII.

33. *Cera Cypria.*] Quod κηρωτὴν Dioscorides, hoc Plinius ubique ceram appellat: alii ceratum vertunt. Cave porro credas ceram cypriam, quam κηρωτὴν κυπρίνην nunc Dioscorides vocat, a Cypro insula cognominatam, quæ ceræ laudem nullam habet. Nomen enim ἀπὸ τῆ κύπρυ, qua de arbore dictum est sect. 52. Ceratumque cyprinum ex cera oleoque cyprino, certa portione paratur, ut ex cera oleoque rosaceo, rosaceum cerarum.

34. *Res fuit.*] Subintellige, in promptu, ad manum, obvia.

35. *Nequissime.*] Nequissime adulteratur, quia difficillime fraus deprehenditur.

36. *Inhærescit.*] Ita recte: non *inarescit*, ut Salmasio placet, pag. 494. in Solin.

37. *Quæ probatio.*] Sinceri balsami. Geminam hanc notam in sincerissimo balsamo candido, quod ex America ad nos missum est, deprehendimus: nam manu inversa hæret tamen: & in aqua sidit primum, sed mox emergit: Judææ balsamum semper sidit.

38. *E gummi arescere.*] Sed ut inhærescat gummi addito, id non fit, nisi fragili crusta simul enata arescat.

arefcere addita fragili crufta evenit. Et guftu deprehenditur. [39] Carbone vero, quod cera refinaque adulteratum eft, nigriore flamma. Nam melle mutatum ftatim [40] in manu contrahit mufcas. [41] Præterea finceri denfatur in tepida aqua gutta fidens ad ima [42] vafa, adulterata olei modo innatat: & [43] fi metopio vitiata eft, circulo candido cingitur. [44] Summa probatio eft, ut lac coagulet, in vefte maculas non faciat. Nec manifeftior alibi fraus: [45] quippe millibus denariûm, fextarii empti vendente fifco trecentis denariis, veneunt: In tantum expedit augere liquorem. Xylobalfamo pretium [46] in libras x. v.

LV. Proxima Judææ Syria fupra Phœnicen [1] ftyracem gignit, circa [2] Gabala, & Marathunta, & Cafium Seleuciæ montem. [3] Arbor eft eodem nomine, cotoneo malo fimilis, lacrymæ ex auftero jucundioris, intus fimilitudo arundinis, fucco prægnans. In hanc circa Canis ortus advolant pennati vermiculi erodentes: ob id [4] in fcobe fordefcit. Styrax laudatur poft fupra dicta ex [5] Pifidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minime. Ex Amano Syriæ medicis, fed unguentariis magis. Colos in quacumque natione præfertur [6] rufus, & pinguiter lentus: deterior furfurofus, & cano fitu obductus. Adulteratur cedri refina vel gummi, alias melle, aut amygdalis amaris: omnia-

NOTÆ.

39. *Carbone.*] Igni impofitum, deprehenditur id quod cera refinave adulteratum eft.

40. *Contrahit.*] Congregat. Sic lib. 28. fect. 42. *Sanguine cervino contrahi ferpentes tradunt.*

41. *Præterea.*] Habet hoc quoque Simeon Sethi, tit. de balfamo.

42. *Adulterata.*] Diofc. loc. cit.

43. *Si metopio.*] Et metopio adulterari balfamum, fcribit etiam Diofc. lib. 1. cap 18. Eft autem metopion Hammoniaci lacryma, ut diximus fect. 50.

44. *Summa probatio.*] Hæc pariter Diofc. loc. cit. & auctor libri de fimp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 997.

45. *Millibus denariûm*] Purum balfamum, ἄκρατον, vendente fifco in fingulos fextarios trecentis denariis venibat. Inftitores qui a fifco emebant, fic liquorem illum augebant, admixtis alienis fuccis, ut mille denarios facerent ex ea menfura, pro qua trecentos dediffent. Mille denarii, monetæ noftræ funt libræ ut vocant, omnino quadringentæ. Trecenti, libræ centum ac viginti.

46. *In libras X. V.*] Ita MSS. Denarii quinque, quale cypri pretium effe diximus fect. 52.

Sect. LV. 1. *Styracem.*] In officinis *Storax*, gummi, feu lacrymæ induratæ genus: fed illud perrarum, ac vix unquam adulterationis vitio carens.

2. *Gabala.*] Unde ftyrax Γαβαλίτης a Diofc. laudatur, lib. 1. cap. 79. De his oppidis in Geographicis egimus, lib. 5.

3. *Arbor eft.*] Diofc. loc cit.

4. *In fcobe.*] Scobe arboris admixta, quæ vermiculorum erofione fit, adulteratur ea lacryma, atque adeo vilefcit, fordetque. Diofc. loc. cit & auctor libri de fimp. medic. tom. 13. operum Galeni, pag. 1000.

5. *Pifidia.*] Pifidiacum, Ciliciumque ftyracem commendat etiam Diofc loc. cit. Pamphylium Galenus, lib. 1. de antid. cap. 14. pag. 889. cujus regionis oppidum Side. Sed hic MSS. omnes *Sidone* habent, præter Chiffl. Et vero de ftyrace Pamphylio mox dicetur

6. *Rufus.*] Diofc ξανθὸς, καὶ λιπαρὸς, ῥητινώδης, rufus, pinguis, refinofus. Idem mox furfurofum improbat, τὸν πιτυρώδη.

que ea deprehenduntur gustu. Pretium optimo, [7] x. VIII. Exit & in Pamphylia, [8] sed acrior, minusque succosus.

LVI. Dat & [1] galbanum Syria in eodem Amano monte [2] e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo [3] stagonitin appellant. [4] Quod maxime laudant, cartilaginosum, purum ad similitudinem [5] Hammoniaci, minimeque lignosum. Sic quoque adulteratur faba, aut [6] sagapeno. [7] Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes. Permutatur in libras, [8] x. v. Medicinæ hoc tantum.

CAPUT XXVI.

LVII. [1] Panacem & [2] unguentis [3] eadem gignit, nascentem [4] & in Psophide Arcadiæ, circaque Erymanthi fontes, & in Africa, & in Macedonia: [5] ferulâ sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra jacentibus, ampla magnitudine [6] rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine [7] in muscariis dependente, ut

INTERPRETATIO.

a *Sequens.*] Vilium pretium.

NOTÆ.

7. *X. VIII.*] Ita MSS. omnes. Denarii octo, Gallicæ monetæ asses sunt LXIV.

8. *Sed acrior.*] Sic MSS. Reg. Colb. Paris. non *aridior.*

Sect. LVI. 1. *Galbanum.*] Retinet in officinis nomen.

2. *E ferula.*] Ex arbore ferulacea. Galenus, lib. de fac. simp. med. pag. 140. Χαλβάνη, ὀπὸς ἐστὶ ναρθηκώδους φυτοῦ.

3. *Stagonitin.*] Ipsa resina, quæ galbanum dicitur, etiam σταγονῖτις appellatur, quod guttatim fluit: arbor eodem nomine, quod illam guttatim emittat Σταγόνες guttæ sunt.

4. *Quod maxime.*] Diosc. lib 3. cap. 97.

5. *Hammoniaci.*] Quo idcirco permixto galbanum adulterari prodit Dioscorides, loc. cit.

6. *Sagapeno.*] In MSS. *Sacopenio.* Recte Nam Sacopenio, quod est inferioris notæ adulterari galbanum, simile veri est: cum sagapenum, quod pretii majoris est ac facultatis, adulterari galbano prodat auctor libri de simp med. ad Paternianum, tomo 13. operum Galeni, pag. 999. *Sagapenum,* inquit, *est lacryma generis .... Hoc ipsum galbano aliqui adulterant, formatis ex eo guttulis ejusdem magnitudinis.* De utroque dicemus opportunius, lib. 20. sect. 75.

7. *Sincerum.*] Nicander, in Theriac. pag 4. & Diosc. loc. cit.

8. *X. V.*] Ita MSS. Reg. Colb. & Chiffl. Denarii quinque, asses sunt XL.

Sect. LVII. 1. *Panacem.*] Pharmacopolis, *Panaces Heracleum* dicitur: ipsique Diosc. lib. 3. cap. 55. Πάνακες Ἡράκλειον. Succus vero, Opopanax. Vide Charas. loc. cit. pag. 297. De eo rursum, lib. 25. sect. XI. Pingitur a Dodonæo, pag. 305. a quo spondylium etiam alterum appellatur. Vidimus in horto Regio.

2. *Unguentis.*] Maxime irino. Vide Notas & Emend. num. XXIII.

3. *Eadem gignit.*] Syria nimirum. Theophr. lib. 9. hist. cap. 10. Γίνεται δὲ περὶ Συρίαν.

4. *Et in Psophide &c.*] Diosc. loc. cit. De his regionibus in Geographicis egimus.

5. *Ferula.*] Arbor ferulacea peculiaris generis. Hæc descriptio totidem fere verbis exstat apud Diosc. loc. cit.

6. *Rotundis.*] Ad folia ficulnea proxime accedentibus. Diosc.

7. *In muscariis.*] Muscarium dicitur ea veluti coma quarundam herbarum, in qua semina dependent, qualis est ferulæ, feniculi, anethi, & similium. Σκιάδιον Dioscorides appellat loc. cit. quasi umbellam: σκιάδιον, inquit, ἐπ' ἄκρῳ, ὡς ἀνήθου.

ferulæ. [8] Excipitur succus inciso caule messibus, radice in autumno: [9] laudatur candor ejus coacti. [a] Sequens pallido statera. Niger color improbatur. Pretium optimo in libras [10] x. bini.

LVIII. [1] Ab hac ferula differt, quæ vocatur spondylion, foliis tantum, quia sunt minora, [2] platani divisura. Non nisi in opacis gignitur. Semen eodem nomine [3] silis speciem habet, [4] medicinæ tantum utile.

LIX. Dat & malobathron [1] Syria, arborem folio convoluto, [2] arido colore: ex quo exprimitur oleum ad unguenta: fertiliore ejusdem Ægypto. [3] Laudatius tamen ex India venit. In paludibus ibi [4] gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans, scabrumque, quodam salis gustu. Minus probatur candidum. Celerrime situm in vetustate sentit. [5] Sapor ejus nardo similis esse debet sub lingua. Odor vero in vino suffervefacti antecedit alios. In pretio quidem prodigio simile est [6] a x. singulis ad x. ccc. pervenire libras: oleum autem ipsum in libras, x. lx.

INTERPRETATIO.

a *Sequens.*] Vilius pretium pallido est.

NOTÆ.

8. *Excipitur.*] Diosc. loc. cit. & Theophr. lib. 9. hist. cap. 10. Galenus opopanacem & ex radice parjtet, & ex caule inciso colligi prodit, lib. 8. de simp. med. fac. Καὶ ὁ χαλβάνωτος ὀποπάναξ γίνεται τῶν ῥιζῶν αὐτῶν καὶ τῶν καυλῶν ἐκτεμνομένων.

9. *Laudatur.*] Diosc. loc. cit.

10. *X. bini.*] Ita M S S. omnes. Denarii bini, asses sunt sedecim.

Sect. LVIII. 1. *Ab hac ferula.*] Hæc totidem verbis Diosc. lib. 3. cap. 90. Σφονδύλιον, &c. Depingitur a Dalecampio, lib. 6. hist. plant. cap. 22

2. *Platani divisura.*] Divisa sunt spondylii folia exiguis per ambitum incisuris, ut platani.

3. *Silis speciem.*] Hoc est, seselis, quod seli Romani veteres appellavere. Diosc. loc. cit. σπέρμα δ' ἐπ' ἄκρῳ ἔχων σεσέλει.

4. *Medicinæ.*] Ad quos usus adhibeatur, dicemus lib. 24. sect. 16.

Sect. LIX. 1. *Syria.*] Hinc Horatius, lib. Ode 7.

Coronatus nitentes
Malobathro Syrio capillos.

2. *Arido colore.*] Io Chiffl. *colore aridi foli.*

3. *Laudatius.*] Et jam alterius generis malobathrum. Μαλάβαθρον Diosc. lib. 1. cap. xi. Galenus lib. 7. de fac. simp. med pag. 205. aliique Græci appellant. Etiamnum in officinis *Malabathrum*, & *Folium Indum.*

4. *Gigni tradunt.*] Incerta id fama tradi haud obscure ionuit: tradidit tamen Diosc. loc. cit. & ex recentioribus Dalecampius lib. 18. hist. plant. cap. 15. aliique: quos hallucinatos esse recte evincit Charasius in Pharmac. pag. 294. ubi arboris iogentis folium esse ait in Cambaïæ regno, aliisque Indiæ locis coatæ. Ante eum viderat Saracenus, in ootis ad Diosc. ficititiam hanc esse Malobathri descriptionem, qualis a Dioscoride, & ab iis quos Plioius commemorat, ounc affertur.

5. *Sapor ejus.*] Diosc. loc. cit. & Charasius.

6. *A X. singulis.*] A denariis siogulis. Denarius Romanus Gallicæ monetæ præstat asses octo. Trecenti, libras centum & viginti. Sexagiota denique, libræ vigioti quatuor.

LX.

CAPUT XXVII.

LX. Oleum & [1] omphacium est, [2] Fit duobus generibus, & totidem modis, ex olea, & vite: olea adhuc alba expressa: deterius ex [3] druppa: ita vocatur priusquam cibo matura sit, jam tamen colorem mutans. Differentia, quod [4] hoc viride est, illud candidum. [5] E vite fit psythia aut amminea, cum sint acini ciceris magnitudine, ante Canis ortum. In prima [6] lanugine demetitur [7] uva, ejusque [8] melligo. [9] Reliquum corpus Sole coquitur. Nocturni rores [10] caventur. In fictili condita melligo colligitur: subinde Cyprio ære servatur. Optima, quæ rufa, acriorque, & aridior. Pretium omphacio libras in [11] X. VI. Fit & alio modo, cum in mortariis uva immatura teritur: siccataque in Sole, postea degeritur in pastillos.

CAPUT XXVIII.

LXI. [1] Eodem & [2] bryon pertinet, uva populi albæ. Optima circa Gnidum aut Cariam, in sitientibus aut siccis, asperisque: secunda in [3] Lyciæ cedro. Eodem & [4] œnanthe pertinet: est autem vitis labruscæ uva: colligitur, [5] cum floret, id est, cum optime olet: siccatur in umbra substrato linteo, atque in cados conditur. Præcipua ex [6] Parapotamia: secunda ab Antiochia, atque Laodicea Syriæ:

NOTÆ.

Sect. LX. 1. *Omphacium.*] Ὀμφάκιον Dioscoridi, lib. 1. cap. 29. ita dictum, quia ex acerbis & immaturis uvis oleisve exprimitur. Catoni, oleum viride.

2. *Fit duobus.*] Genera sunt, olea, & vitis: ex singulis generibus fit oleum duobus modis.

3. *Druppa.*] De hoc genere & nomine dicemus lib. 15. sect. 2.

4. *Hoc viride.*] Hoc, quod ex druppa fit: illud, quod ex alba.

5. *E vite.*] De his vitium nominibus dicemus, lib. 14. sect 4. & XI.

6. *Lanugine.*] Hoc est, incipientis uvæ pubertate, ut dicetur lib. 23. sect. 4.

7. *Uva.*] In MSS. Reg. Colb. Chiffl. &c. *juba.* Male.

8. *Melligo.*] Cum ex effervescente succo ceu lanugo quædam, in ambitu lateribus vasis adhæserit, tum ea pariter demetitur. Decuti in subjectum liquorem Diosc. jubet, lib. 3. cap. 5. Plinius, seponi. Quid melligo esset, nec Ruellius intellexit, lib. 1. de nat. stirp. pag. 269. nec ante nos alii.

9. *Reliquum*] Reliquus succus e vite expressus, sive omphacium ipsum, *le Verjus.* Sed hic parandi modus obsolevit.

10. *Caventur.*] Obstant enim, quominus spissescat, cogaturque. Κωλύουσι γὰρ αἱ δρόσοι τὸ συστῆναι αὐτό, Diosc. lib 3. c. 5.

11. X. *VI.*] Denarii seni, asses octo & quadraginta, monetæ nostræ.

Sect. LXI. 1. *Eodem.*] Ad unguenta facienda, quæ ex silvis petuntur.

2. *Bryon.*] Βρύον, quæ vox muscum sonat, Gallis *Mousse*: ut diximus sect. 51. A similitudine aliqua uvam in populo alba vocat, tum hoc loco, tum libro 24. sect. 31.

3. *Lyciæ cedro.*] De cedro Lycia, libro seq. sect. XI. Βρύον τὸ ἐπὶ κεδρίνοις εὑρισκόμενον ξύλοις, quod in cedrinis lignis reperitur, commendat etiam Galenus, lib. 6. de fac. simp. med. pag. 166.

4. *Oenanthe.*] Οἰνάνθη, inquit Diosc. lib. 5. cap. 5. καλεῖται ὁ τῆς ἀγρίας ἀμπέλου καρπὸς ὅτε ἀνθεῖ, vitis silvestris, sive labruscæ fructus, cum floret: qui maturitatem nunquam assequitur.

5. *Cum floret.*] In MSS. *cum flore.* Geopon. auctor, lib. 5. cap. 49. pag. 161. Ἀμπέλου τῆς οἰνάνθης .... ἀρχὴ τῆς χρείας τοῦ ἄνθους. At Galenus, lib. 8. κατὰ τόπους, cap. 1. *Oenanthen appello*, inquit, *vitium silvestrium germen cum floribus*: Οἰνάνθην δ' ὀνομάζω τὸ τῶν ἀγρίων ἀμπέλων ἐκβλάστημα σὺν τοῖς ἄνθεσιν. Palladium vide in Junio, tit. XI.

6. *Parapotamia.*] De his regionibus libro 5. & 6. diximus.

tertia ex montibus Medicis. Hæc utilior medicinæ. Quidam [7] omnibus iis præferunt eam, quæ in Cypro insula nascitur. Nam quæ in Africa fit, ad medicos tantum pertinet, vocaturque massaris. Omnibus autem ex alba labrusca præstantior, quam e nigra.

LXII. Est præterea arbor [1] ad eadem unguenta pertinens, quam [2] alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen. Laudatur Hammoniaca maxime, mox Ægyptia, dein Syriaca, duntaxat in locis sitientibus odorata, pingui lacryma, quæ in unguenta additur [3] ad domandum oleum.

LXIII. In Syria gignitur & cinnamum, [1] quod camacum appellant. Hic est succus nuci expressus, multum a succo vero cinnami differens, vicina tamen gratia. Pretium in libras, [2] asses quadraginta.

NOTÆ.

7. *Omnibus.*] Non ad medicos tantum, sed ad omnes usus. Ita MSS. non *omnis*.

Sect. LXII. 1. *Ad eadem.*] Unde unguentum ἐλάτινον apud Diosc. lib. 1. cap. 54.

2. *Alii elaten.*] Diosc. lib. 1. cap. 150. Φοῖνιξ ἣν ἔνιοι ἐλάτην ἢ σπάθην, περικάλυμμά ἐστι τοῦ καρποῦ τῶν φοινίκων ἀκμὴν ἀνθούντων. *Palma quam nonnulli elaten*, (hæc vox Latinis & abietem sonat,) *aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrum est.* Hæc in ipsam quoque arborem nomina cadere Plinius putavit: rectene an secus, an errore proprio, an eorum etiam qui ei præiverint, statuere haud proclive est. Quin etiam cum ad unguenta spissanda addi lacrymam, quam hæc arbor exsudet, Plinius dicat: Dioscorides ad eum usum id involucrum adhiberi velit: non eandem arborem utrumque descripsisse, planum est: etsi vires in medicina utrique quædam affines.

3. *Ad domandum oleum.*] Ad cogendum, spissandumque: sic enim domatur oleum, cujus natura per se plus æquo fluida. Cave ideirco credas apud scriptorem Græcum εἰς τύψιν ἐλαίου temere legisse Plinium, pro εἰς στύψιν ἐλαίου. Nam in oleo τύψιν nec imperitus quisquam fingere valeat, nec peritus intelligere.

Sect. LXIII. 1. *Quod camacum.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV.

2. *Asses quadraginta.*] Qui denarii quatuor: nostræ monetæ asses triceni ac bini.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. E*T alias fuisse in Italia, ac nominatim Hispania, apud auctores in- Sect. 3.*
venitur.] Haud dubie Theophrastum signat, ut diximus, a quo
hæc plane ad verbum accepta. Sic porro ille lib. 4. cap. 7.
Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἀδρίᾳ πλάτανον οὔ φασιν εἶναι, πλὴν περὶ τὸ Διομήδους
ἱερόν. Σπανίαν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πάσῃ. Non videtur porro relictus
dubio locus, quin Plinius præpostere legerit, ἐν Σπανίᾳ δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, aut ita
certe recitantem libertum audierit. Atque adeo genuina videtur vulgati codicis
Pliniani lectio, quam & MSS. omnes tuentur: cum alioqui sic mutanda foret,
ex vero Theophrasteæ orationis intellectu. *Et raras fuisse in Italia, ac nominatim
in Adria, apud auctores invenitur.* Quod porro proxime antea legitur, *Rhegium
in urbem*, sic conspirante consensu exhibent libri omnes: etsi has voces *in urbem*
glossema esse arbitratur Fulvius Ursinus, in append. ad librum P. Ciacconii, pag.
99. Nec favet M S. codex ullus, nec ratio ipsa, Pintiani conjecturæ, qui paulo
post pro iis vocibus, *domus sua miraculum*, substituit, *domus sua umbraculum.*

II. *Circa capta Urbs ætatem.*] Vetus Dalec. cod. *circa Capua urbis ætatem.* Ma- Sect. 4.
le. Adeone enim insignes hujus urbis ortus, & Romanis commendabiles visi sunt,
ut signandos inde fastos, & denotanda tempora Plinius putaverit?

III. *Academia Athenis, cubitorum XXXIII*] Et Academiæ nomine Lyceum Sect. 5.
intelligi, & arboris amplitudinis cubitorum XXXIII. non ut est hactenus edi-
tum, XXXVI. ex Varrone & Theophrasto didicimus. Sic enim ille lib. 1. de re
rust. cap. 37. *Alia enim*, inquit ille, *radices angustius diffunduntur, ut cupressi:
alia latius, ut platani: usque eo, Theophrastus scribit, Athenis in Lyceo, cum etiam-
num platanus novella esset, radices trium & triginta cubitorum egisse.* Theophrasti
verba sunt ista, e lib. 1. hist. plant. cap. XI. Ἤδη δὲ ἐν τῷ Λυκείῳ ἡ πλάτανος, ἡ
κατὰ τὸν ὀχετὸν, ἔτι νέα οὖσα περὶ τρεῖς καὶ τριάκοντα πήχεις ἀφῆκεν, &c.

IV. *Ficus ibi exilia poma.*] In Chiffl. cod. *eximia.* Falso, cum & pauca & exi- Sect. 11.
lia ficum eam ferre poma constet, ex Theophr. quem Plinius hoc loco transcri-
bit. Sic enim ille, lib. 4. hist. plant. cap. 5. Ὀλίγον δὲ θαυμαστῶς τὸν καρπὸν, οὐχ
ἔτι κατὰ τὸ τοῦ ὀρόβου μέγεθος. Et paulo ante: καρπὸν δὲ σφόδρα μικρὸν, ἡλίκον ἐρέβινθος,
pomum fert exiguum valde, ciceris magnitudine, similitudine fici, ὅμοιον δὲ σύκῳ.

V. *Nec est gratior villarum prospectus.*] Sic emendavimus ex Reg. 1. 2. & Paris. Sect. 13.
codicum auctoritate. Prius *ullarum* legebatur, Pintianus *vinearum* malebat. Vil-
lam pro vinea diminute dictum a Plinio suspicamur, quod ita exigere Theo-
phrasti locus videtur, quem cum hæc scriberet, habuit ante oculos. Sic enim ille,
lib. 4. hist. plant. cap. 5. Φυτεύουσι δὲ ἐν τοῖς πεδίοις αὐτὸ κατ' ὄρχους· διὸ καὶ πόρρωθεν ἀφο-
ρῶσιν ἄμπελοι φαίνονται. *Seruntur in campis ordinatim: quamobrem eminus cernentibus
vinea esse existimantur.*

VI. *Lenius utroque candidum.*] Subintellige, *piper.* Ita Reg. 2. At in Reg. 1. Sect. 14.
Levius. In Chiffl. *lentius.* Ut ut est, imbecillius ac minus efficax noluit dicere, ἀσθε-

ὑλῶδες, ut Diosc. lib. 2. cap. 189. sed minus acre, mitius, benignius: quale nos quoque gustu experti sumus.

Sect. 15. VII. *Hac in aqua cum semine excepta.*] Radice nimirum expressa cum semine. Sic Oribasius, lib. XI. pag. 205. *Succus ex Lycio exprimitur tusis una cum frutice radicibus, &c.* Unde apparet scripsisse Dioscoridem, lib. 1. cap. 132. non uti hodie legitur, χυλίζεται ἐκ τῶν φύλλων sed ἐκ τῆς ῥίζης, quod Plinius ipse confirmat, lib 24. sect. 77. *Coquuntur in aqua tusi rami, radicesque*, &c. Idem Oribasius paulo post, ex semine quoque expresso, & in Sole siccato, confici succum tradit.

Ibid. VIII. *Vel rhus.*] Prius in libris editis, *vel thus*, legebatur: At MSS. Reg. Colb. Chiffl. Paris. *vel rhus*: quod Plinianæ menti sane congruentius est: nam lib. 24. sect. 77. ubi hæc eadem fere de Lycio repetuntur, *Adulteratur*, inquit, *amaris succis, etiam amurca, ac felle bubulo.* At inter succos amaros nemo sane thus censuerit. Ex rhoë vero succum elici, qui Lycii similitudinem ac vim referat, auctor est Diosc. lib. 1. cap. 147.

Sect. 18. IX. *Item laurino folio.*] In antiquissimis MSS. & probatæ fidei, Reg. 1. 2. Paris. &c. *Item lario folio.* Si Theophrastum audimus, unde hæc alioqui manasse dentur, *item nullo folio* scribendum fuit: sic enim ille lib. 4. hist. plant. cap 5. Ἑτέραν δὲ ἄκανθάν τινα εἶναι· ταύτην φύλλον μὲν οὐδὲν ἔχειν· πεφυκέναι δὲ ἐκ μιᾶς ῥίζης .... ὀπὸν ἐκρεῖν πολύν, ὃς ἀποτυφλοῖ τὰ ἄλλα ζῷα πάντα. *Aliam autem esse spinam, folio nullo, radice singulari .... succum ex ea multum effluere, qui cacitatem reliquis animalibus inferat*, &c.

Sect. 19. X *Bactriano nitor siccus.*] Ita MSS. omnes, non ut editi, *nidor.* Et forte rectius *nitor suus*, cum Pintiano scripseris, hoc est, peculiaris ac proprius, ut statim sequitur, *Praterea suum pondus.* Sed siccum ξηρὸν Dioscorides commendat in primis, lib. 1. cap. 80.

Sect. 28. XI. *Frutice myrtuoso.*] Sincera hæc lectio est librorum omnium, tum MSS. tum etiam editorum: quam dum convellere Salmasius nititur, in Solio. pag. 1069. ut *frutice botruoso* legat, & ab exemplarium fide temere discedit, & vocem invehit in latinitatem, non modo Plinii stilo alienam, sed ceteris, quos quidem legi, scriptoribus incognitam, præter unum Appuleïum, hominem Africanum, cap. 66. in descriptione bryoniæ. Denique ταυτολογίαν Plinio perridiculam affingit: si sit hæc hujus loci sententia: alios ex Iudica vite, alios ex βοτρυώδει frutice, quod plane idem est, amomi uvam nasci dixisse.

Sect. 32. XII. *Tertiam partem mina, hoc est, XXVIII. denariorum.*] Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. Chiffl. Paris. & Rigalt. quem Salmasius vidit, ipso prodente in Solin. pag. 508 quanquam in libris vulgaris, XXXIX. Ciaconius lib. de ponder. pag. 42. Agricola lib. 4. de pond. pag. 104. & Mariana lib. de pond. pag. 66. XXIX. Hotomanus, lib. de re nummar. pag. 114. & Pintianus XXXIII. reponere nituntur: Sed minæ voce, hoc loco Plinius, ut in prioribus Notis indicavimus, pro libra Romana abutitur: nec Atticam intelligit, quæ centum drachmarum fuit: cujus tertia pars proinde drachmæ XXXIII. fuere. Sic idem libro 14. sect. 21. quas *mellis decem libras*, ad oxymeli concinnandum postulat, has ipse libro 23. sect. 29. *mellis minas decem* appellat.

Sect. 34. XIII. *Crassiore, quam thuris.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Haud inanis tamen Dalecampii conjectura, legentis, *crassiore quam cruris.* Sic enim Theophr. lib 9. hist. plant. cap. 4 παχύτερον δ' ἢ κνημιαῖος, *crassiore quam sit sura hominis.*

Sect. 35. XIV. *Quarta, collatitia.*] Ita libri omnes, etiam MSS. At cum nullum hic myrrhæ genus enumeretur, quod non a patria, in qua nascitur, nomen obtineat, præter istud: quid si legas, *Quarta Caucalitia?* Nam Diosc. lib. 1. cap 77. de myrrhæ generibus disserens, ἡ δὲ Καυκαλὶς, inquit, λεγομένη, *alia Caucalis nuncupatur.*

Sect. 36. XV. *Adulteratur, ut thura, resina.*] A veterum omnium exemplarium consensu non discedo, quorum hæc constans lectio est: quanquam, si Dioscoridem

unum in consilium advocem, [id quod quidam inconsulte facere ausi sunt, ut Plinium erroris insimularent,] legi posse videtur, *Adulteratur thure & resina:* sic enim ille, lib. 1. cap. 90. δολοῦται δὲ λιβάνῳ καὶ ῥητίνῃ στροβιλίνῃ μιγνυμένῃ αὐτῇ. At vero nunc respicit, ut diximus, ad eum locum auctor, in quo similiter adulterari thura scripsit.

X V I. *Stroben hoc vocant.*] Ita Reg. & Colb. At in Indice libri hujus tum his ipsis codicibus, tum aliis consentientibus, *strobolon* legitur. Sect. 37.

X V I I. *Sed edera flore deroso.*] Rectene an secus senserint ii, quorum placita de ladano Plinius refert, qui ex ederæ succo, seu flore deroso, atque ex matutino rore qui ex eodem flore decutitur, inhærescitque barbis hircorum, constare crediderunt, non est nostrum dijudicare, quod Plinius ipse reliquit in medio, rem indicans tantum, non judicans. Duo interim ausim affirmare: Primum, minime deceptum Plinium, ut Dalecampio aliisque visum est, neque κισσοῦ hoc est, ederæ, pro κισθοῦ, hoc est, pro cistho frutice, apud scriptorem Græcum, unde hæc mutuatus sit, temere legisse: quoniam ἐκ κισσοῦ fieri ladanum Galenus affirmet, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 191. Diosc. lib. 1. cap. 128. aliique: nam alteram de ladano sententiam statim huic subjungit Plinius, quæ ex leda herba, seu verius frutice, nasci ladanum asseverat: est autem leda cisthi genus, ut diximus. Et de edera ita veteres aliquos sensisse, testis adhuc est, cujuscumque demum is fidei est, auctor libri de simp. med. ad Patern. inter Galeni opera, tom. 13. pag. 996. *Aliquando etiam*, inquit, *genibus & feminibus caprarum qua edera vescuntur, adhærens hoc ipsum ladanum invenitur*, &c. Nisi forte Plinium transcribit, quod ab eo factitatum non semel intellexi. Alterum quod subnotari non pigeat, istud est: multo minus Jos. Scaligerum audiendum, cum lib. 1. epist. 17. ad Franc. Vertunianum, legi præcipit, *sphærula flore deroso:* ac sphærulam σφαίραν vocat, cisthi corymbum: nam & M S S. pugnant codices universi, & a Pliniano maxime stilo id abhorret. Nec minus confidenter ab exemplarium omnium fide discedit, dum ex iis verbis, *cum est rorulenta Cypros*, postremam hanc vocem *Cypros* expungit: aut cum pro *attractu funiculis*, *tractis* legit, & *funiculis* eradi jubet: etsi eam vocem sententiamque Dioscorides his verbis præ se ferat, loc. cit. ἔνιοι δὲ καὶ τὰ σχοινία ἐπισύρουσι τοῖς θάμνοις, &c. Ibid.

X V I I I. *Aut cui labat cortex.*] Prius legebatur, *aut cui albet cortex.* Verum inter cinnamomi genera nullum memoratur, cui cortex sit albidus. In M S S. Reg. Colb. Paris. *cui labit cortex.* In Chiffl. teste Dalec. & in Tolet. teste Pintiano, *cui labitur.* Nos propius litterarum ductus & codicum vestigia secuti, *cui labat cortex.* Adjuvant mirum in modum Plinius sect. 44. ubi in casia corticem, contra atque in cinnamo, levari & exinaniri, pretium esse ait: ubi *labare* codex Toletanus: Reg. & Colb. *levare* legunt. Sect. 42.

X I X. *Longitudine binûm digitorum.*] In libris editis, *binûm cubitorum*, contra omnium exemplarium fidem, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. &c. quodque haud paulo est gravius, contra Theophr. ipsum a quo hæc manarunt: sic enim ille lib. 9. histor. cap. 5. Ὅταν δὲ τέμνωσι τὰς ῥάβδους, κατακόπτειν ὡς διδάκτυλα τὸ μῆκος, ἢ μικρῷ μεῖζω, &c. Sect. 43.

X X. *Semine coriandri, candido, odorato.*] Sic libri omnes tum M S S. tum editi ante Hermolaum, qui *flore candido* reposuit, ut Dioscoridi, vel ea saltem parte cum Plinio conveniret. At sequitur statim, *Coquitur hoc in oleo*, quod sane de semine accipiendum est. Itaque quod prætermisit Barbarus, Dalecampius confecit: dum ex eodem Diosc. *Coquitur hic*, legi jubet. Nos in peregrina ignotaque arbore, invitis exemplaribus omnibus, aut nihil movendum, aut quærendum amplius, arbitramur. Sect. 51.

X X. *Toto die æstivo unam concham impleri justam erat. Omni vero fecunditate e majore horto congios senos, minore singulos, cum duplo rependebatur argentum*] Sic totidem plane syllabis & apicibus libri tum editi, (etsi horum nonnulli *argento* male:) tum vero etiam M S S. Quæ tamen Budæo, lib. 5. de asse, Sal- Sect. 54.

masioque non placent. Ille, *anni vero fecunditate e majore horto congios senos singulis annis, cum & duplo* &c. Salmasius, pag. 591. in Solin. *Concham impleri justum erat homini. Anni vero* &c. At formam hanc loquendi, *impleri justum erat homini*, quo demum scriptore tuebitur? quo codice? Budæum coarguit Theophrastus, a quo hæc excerpta: sic enim ille lib. 9. histor. cap. 6. Γίνεται δὲ ἐκ μὲν τοῦ μείζονος παραδείσου ἀγγεῖα δώδεκα ὅσον ἡμιχοαῖα· ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου, δύο μόνον. Impleri ex majore horto vasa semichoëa duodecim, hoc est, congios senos: ex altero vero duo tantum, hoc est, congium unum. Est enim χοῦς Græcis, qui Romanis congius, ut alibi dicemus. Diosc. quoque, lib. 1. cap. 18. Ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον ἔτος μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χοᾶς &c.

Ibid. XXII. *Vitiatur & oleo rosa, cypri.*] In libris editis, *cyperi*, male. Nam Diosc. lib. 1. cap. 18. Δολοῦται δὲ ποικίλως, οἱ μὲν γὰρ χρίσματα μιγνύουσιν αὐτῷ, ὡς τὸ τερεβίνθινον, κύπρινον, σχίνινον, σίσινον, βαλάνινον, &c. Et vero M S S. Reg. Colb. Paris. Chiffl. *cypri* habent.

Sect. 57. XXIII. *Panacem & unguentis.*] Reprehendit hoc loco Plinium Dalecampius: negat panacem unguentis utilem. At tuetur Plinium Theophrastus, qui ad unguentum irinum panacis radicem utilem esse testatur, propter suavitatem eximiam: lib. 9. histor. plantar. cap. 10. Χρήσιμος δὲ καὶ πρὸς τὸ ἴρινον μύρον διὰ τὴν εὐωδίαν.

Sect. 63. XXIV. *Quod camacum.*] Ita M S S. Reg. Colbert. Paris. Chiffl. &c. ubi *caryopon* substituit Hermolaus. In indice hujus libri, *Comacum.* Libro item 13. sect. 2. *comacum:* ubi Plinius Theophrastum transcribit, ut dicemus. Paulo post, *Multum a succo vero cinnami differens:* ubi libri editi, *multum a surculo veri:* M S S. *Multum masculo vero*, Salmasius parum sane apposite, pag. 1307. in Solin. *multum a masculo viro.*

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XIII.

I. HACTENUS in odoribus habent pretia silvæ: erantque per se mira singula: juvitque luxuriâ omnia ea miscere, & e cunctis unum odorem facere: ita reperta sunt unguenta. * Quis primus invenerit non traditur. [1] Iliacis temporibus non erant: nec thure supplicabatur: [2] Cedri tantum & citri suorum fruticum in sacris fumo convolutum nidorem noverant, jam rosæ succo reperto: [3] nominatur enim quoque in olei laude. Unguentum [4] Persarum genti se debet. Illi madent eo, [a] & accersita commendatione, [5] ingluvie natum virus exstinguunt. Primum, quod equidem inveniam, [6] castris Darii regis expugnatis, in reliquo ejus apparatu Alexander cepit scrinium unguentorum. Postea [7] voluptas ejus a nostris

*CAP. I.

INTERPRETATIO.

[a] *Et accersita.*] Et adsciscunt accersuntque unguento commendationem *eo nomine, quod ejus ope* fœtorem oris ex ingluvie ortum exstinguunt.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Iliacis.*] Non erant, inquit, iis temporibus ea genera unguentorum ac nomina, quæ luxuria excogitavit, cum e multis simul permixtis unum odorem fecit. Hic Plinium perperam incusat, quem non intelligit, Hieron. Mercurialis, lib. de Decor. cap ult. Vide Athenæum, lib. 15. pag. 688.

2. *Cedri citrique.*] Vide quæ dicturi sumus, sect. 30.

3. *Nominatur.*] Iliad ψ'. vers. 186.
Ῥοδόεντι δὲ χρῖεν ἐλαίῳ
Ἀμβροσίῳ.

4. *Persarum &c.*] Vide Notas & Emendationes num. I.

5. *Ingluvie natum.*] Ex ingluvie natum fœtorem oris & animæ, unguentorum copia vincere nituntur. Persarum notat intemperantiam, sive Parthorum, qui quanto plus biberint, tanto plus sitiunt, ut dicitur lib. 14. sect. 28.

6. *Castris Darii.*] Plinium transcribit hic Solinus, cap. 46. pag. 74. Egit de hoc scrinio unguentorum jam antea Plinius lib 7. sect 30.

7. *Voluptas ejus.*] Unguenti scilicet. Respicit enim ad superiorem sententiam, *Unguentum Persarum genti se debet.*

quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitæ bona admissa est: honosque & [8] ad defunctos pertinere cœpit. Quapropter plura de eo dicemus. [9] Quæ ex his non erunt fruticum, ad præsens nominibus tantum indicabuntur: natura vero eorum suis reddetur locis.

II. Unguentis cognomina dedere aliis patriæ, aliis succi, aliis arbores, [1] aliis causæ. Primumque id scire convenit, [2] mutatam auctoritatem, & sæpius transisse gloriam. Laudatissimum fuit antiquitus in Delo insula: postea [3] Mendesium. Nec mixtura & compositione tantum hoc accidit: sed iidem succi varie alibi ad quælibet prævaluere, aut degeneravêre. [4] Irinum Corinthi diu maxime placuit, postea Cyzici: simili modo rhodinum [5] Phaseli: quam gloriam abstulere Neapolis, Capua, Præneste. [6] Crocinum in Solis Ciliciæ diu maxime laudatum, mox Rhodi. [7] Oenanthinum in Cypro, postea Adramytteo. [8] Amaracinum in Coo: postea [9] eodem loco prælatum est melinum. [10] Cyprinum in Cypro, deinde in Ægypto, ubi [11] Mendesium & Metopium subito gratius factum est. Mox hæc abstulit

Notæ.

8. *Ad defunctos.*] Lepide Martialis dicterium inde traxit in hominem, qui convivas exterius affatim, interius parce perfuderat: lib 3. Epigr 12.

Vnguentum, fateor, bonum dedisti
Convivis, here, sed nihil scidisti.
Res salsa est, bene olere, & esurire.
Qui non cœnat, & unguitur, Fabulle,
Is vero mihi mortuus videtur.

9. *Quæ ex his*] Quæ unguenta erunt non ex fruticibus, sed ex herbis, arboribusve conflata.

Sect. II. 1. *Aliis causæ.*] Ut megalium, propter gloriam & commendationem: regale, propter Parthorum reges, quorum caula ita temperabatur.

2. *Mutatam.*] Aliud alia ætate unguentum in pretio fuisse.

3. *Mendesium.*] Ab Ægypti nomo seu præfectura id nomen ei unguento datum. Ea enim genera nunc Plinius enumerat, quibus patriæ appellationem dedere.

4. *Irinum.*] Quod fit ex iride, de qua dicetur lib. 21. sect. 19. Transcripsit hæc Plinius ex Apollonio Herophili discipulo ac sectatore, cujus orationem de eo argumento satis prolixam ex libro *De unguentis* recitat Athenæus lib. 15. pag. 688. Ἴρινον μὲν ἐν Ἤλιδι χρηστότατον, καὶ ἐν Κυζίκῳ, &c.

5. *Phaseli.*] In confinio Lyciæ, Pamphyliæque, lib. 5. sect. 26. Ibi rhodinum prævaluit, quod ex rosa. Apollonius: Ῥόδινον δὲ κράτιστον ἐν Φασήλιδι, καὶ τὸ ἐκ Νέας δὲ πόλεως, καὶ Καπύης.

6. *Crocinum*] Ex croco. Apollonius: Κρόκινον δ' ἐν Σόλοις ταῖς Κιλικίαις, καὶ ἐν Ῥόδῳ.

7. *Oenanthinum.*] Ex œnanthe, de qua lib. sup. sect. 62. Vide Notas & Emend. num. II.

8 *Amaracinum.*] Ex amaraco, de quo lib. 21. sect. 15. Ἀμαράκινον δὲ Κῷον, inquit Apollonius, καὶ μήλινον.

9. *Eodem loco*] In Coo prælatum est unguentum melinum, quod a malis cotoneis, ex quibus fiebat, nomen invenit, ut dicetur lib. 23. sect. 54 An vero Apollonii mens ea fuerit: an Μήλινον intellexerit, amaracinum quod in Melo insula pararetur, alii æstiment.

10. *Cyprinum.*] Quod ex cypro Ægyptia arbore, de qua superiore libro, sect. 52. Apollonius: Κύπρινον δὲ προκέκριται τὸ ἐν Αἰγύπτῳ· δεύτερον δ' ἐστὶ τὸ Κυπριακὸν, καὶ τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ τούτων τὸ ἀπὸ Σιδῶνος.

11. *Mendesium &c.*] De utroque mox dicetur. Apollonius: τὸ δὲ Μετώπιον καὶ Μενδήσιον κάλλιστα ἐν Αἰγύπτῳ σκευάζεται.

Phœnice,

Phœnice, & cyprini laudem Ægypto reliquit. [12] Panathenaïcon ſuum Athenæ perſeveranter obtinuere. Fuerat & [13] Pardalium in Tarſo: cujus etiam compoſitio & mixtura obliterata eſt. Narciſſinum quoque [14] ex flore narciſſo deſiit componi.

[15] Ratio faciendi duplex: ſuccus, & corpus. Ille olei generibus fere conſtat, hoc odorum. Hæc ſtymmata vocant, illa hedyſmata. Tertius inter hæc eſt color, multis neglectus. Hujus cauſa adduntur [16] cinnabaris & anchuſa. Sal aſperſus olei naturam [17] coërcet. Quibus anchuſa adjecta eſt, ſal non additur. Reſina aut gummi adjiciuntur ad continendum odorem in corpore. Celerrime is evaneſcit atque defluit, ſi non ſunt hæc addita.

Unguentorum expeditiſſimum fuit, primumque, ut veriſimile eſt, [18] e bryo & balanino oleo. Increvit deinde [19] Mendeſium, balanino reſina mixta, magiſque etiamnum [20] Metopio. [21] Oleum hoc eſt, amygdalis amaris expreſſum in Ægypto. Cui addidere [22] omphacium, cardamomum, juncum, calamum, mel, vinum, myrrham, ſemen balſami, galbanum, reſinam terebinthinam. E viliſſimis quidem hodieque eſt, ob id creditum & in vetuſtiſſimis eſſe, quod conſtat

Notæ.

12. *Panathenaïcon.*] Apollonius: Τὸ δὲ Παναθηναϊκὸν λελεῖφθαι ἐν Ἀθήναις.

13. *Pardalium.*] Neque illud ſolum, ſed & nardinum: niſi ſit fortaſſis idem: nam Apollonius loc. cit. Νάρδινον δὲ τὸ ἐν Ταρσῷ.

14. *Ex flore narciſſo.*] Vide lib. 21. ſect. 75.

15. *Ratio.*] Duo ſunt, inquit, quibus unguenti confectio conſtat: ſuccus, ſive oleum: & corpus, ſive odores. Oleum, quod & ἥδυσμα, condimentum eſt, quo veluti condiuntur odores. Odores ipſi corpus ſunt, qui in oleum adduntur, ut ſerventur quaſi conditi. Sic in ſalgamis, condituræ vicem muria obtinet: herbæ, pira, mala, ceteraque ſimilia, corporis. Heſychio ἥδυσμα eo ſenſu ἄρτυμα condimentum dicitur. Στύμματα odores, ſive aromata vocitantur, quod in oleum additi corpus faciunt, & oleum ſpiſſant. Sic Galenus στύμματα accepit, lib. 3. κατὰ τόπους, cap. 1. Hæc aliter Dioſcorides: quem qui ſemper in partes vocat, ut Plinium intelligat, male calculum ponit.

16. *Cinnabaris &c.*] De cinnabari lib. 33. ſect 39. De anchuſa, lib. 22. ſect. 23. Admiſceri anchuſam ad unguenti colorem auctor eſt etiam Theophr. lib. de odorib. pag. 189.

17. *Coërcet.*] Ne ranceſcat: πρὸς τὸ μὴ φθείρεσθαι, inquit Dioſc. lib. 1. cap. 53.

18. *E bryo.*] De bryo, lib. ſup. ſect. 50. De balanino oleo, ſect. 46. ejuſdem libri.

19. *Mendeſium.*] Cui parando balaninum oleum, reſinamque, caſiam, ac myrrham Dioſcorides deſiderat, lib. 1. cap. 72. Aliud eſt Galeni forte Mendeſium, quod ex liliis conficit & aromatibus, tom. 2. in Explic. vocum Hippocr. pag. 81.

20. *Metopio.*] Id ei unguento nomen, propter admixtum galbanum. Lignum enim e quo galbanum emanat, μετώπιον Ægyptiis appellatur. Ita Dioſc. lib. 1. cap. 71.

21. *Oleum hoc eſt.*] Sic Dioſc. loc. cit. & Apollonius apud Athen. loc. cit. At Galenus proxime ante laudatus, ex ſpinæ Ægyptiæ flore fieri metopium prodidit.

22. *Omphacium.*] De quo ſup. libro, ſect. 60.

[23] oleo myrteo, calamo, cupreſſo, [24] cypro, lentiſco, malogranati cortice. Sed divulgata maxime unguenta crediderim roſæ, quæ plurima ubique gignitur. Itaque ſimpliciſſima [25] rhodini mixtura diu fuit, additis omphacio, flore roſæ, crocino, cinnabari, calamo, melle, junco, ſalis flore [26] aut anchuſa, vino. Similis ratio & in crocino, additis cinnabari, anchuſa, vino. Similis & in [27] ſampſuchino, admixtis omphacio, calamo. Optimum hoc in Cypro & Mitylenis, ubi plurima ſampſuchus. Miſcentur & viliora genera olei e myrto, lauro, quibus additur ſampſuchinum, lilium, fenum Græcum, myrrha, caſia, nardum, juncus, cinnamomum. E malis quoque cotoneis & ſtruthiis fit oleum, ([28] ut dicemus) melinum, quod in unguenta tranſit, admixtis omphacio, cyprino, ſeſamino, balſamo, junco, caſia, abrotano. [29] Suſinum tenuiſſimum omnium eſt. Conſtat ex liliis, balanino, calamo, melle, cinnamomo, croco, myrrha. [30] Et idem cyprinum ex cypro, & omphacio, & cardamomo, calamo, aſpalatho, abrotano. Aliqui & in cyprinum addunt myrrham & [31] panacem. Hoc optimum [32] Sidone, mox Ægypto, ſi non addatur ſeſaminum oleum. Durat & quadriennio. Excitatur cinnamomo. [33] Telinum fit ex oleo recenti, cypero, calamo, meliloto, feno Græco, melle, [34] maro, amaraco. Hoc erat celeberrimum [35] Menandri Poetæ Comici ætate. Poſtea multo ſucceſſit propter gloriam

NOTÆ.

23. *Oleo myrteo.*] Iiſdem ferme rebus oleum myrteum conficit Dioſcor. lib. 1. cap. 48.

24. *Cypro, lentiſco.*] Dioſc. κυπείρῳ, σχοίνῳ, hoc eſt, cypero, junco. Plinius apud eum ſcriptorem, unde uterque hauſit, κύπρῳ, σχίνῳ, legit.

25. *Rhodini.*] Roſacei, de quo Dioſc. lib. 1. cap. 53. *L'huile roſat.*

26. *Aut anchuſa.*] Dioſc. loc. cit. utrumque adhibet, anchuſam & ſalem: ἄγχουσαν καὶ ἅλας. At Plinius ſuperius admonuit, quibus anchuſa adjecta eſſet, ſalem non addi.

27. *Sampſuchino.*] Ex ſampſucho ſive amaraco, de quo lib. 21. ſect. 35. Ut ſampſuchinum parat Dioſcorides ſimili fere ratione, vide lib. 1. cap. 58.

28. *Ut dicemus.*] Libro 23. ſect. 54. De unguento melino Dioſcor. lib. 1. cap. 55.

29. *Suſinum.*] Σούσινον, hoc eſt, lirinum, ſive liliaceum: de quo eadem fere Dioſc. lib. 1. cap. 62.

30. *Et idem.*] Hoc eſt, pariter tenuiſſimum. De cyprino eadem fere Dioſc. lib. 1. cap. 65. & Theophr. lib. de odorib. pag. 187.

31. *Panacem.*] De quo libro ſup. ſect. 57. Hujus ſuccum, qui opopanax dicitur, in cyprinum unguentum aliqui addunt.

32. *Sidone.*] Phœniciæ urbe. Apollonius ante appellatus, apud Athen. lib. 15. pag. 688. cyprinum quoque laudat τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ τούτου τὸ ἀπὸ Σιδῶνος. Sed eidem præfert Ægyptium: adeo frequenter unguentorum mutata auctoritas eſt.

33. *Telinum.*] Nomen habet ἀπὸ τοῦ τήλεως, hoc eſt, a feno Græco, de quo lib. 24. ſect. 120. Eadem de telini confectione, Dioſc. lib. 1. cap. 57. ubi accuratius de ſingularum rerum pondere.

34. *Maro.*] De eo diximus lib. ſup. ſect. 53. Et illud in unguentis adhibet Theophr. lib. de odor.

35. *Menandri.*] Vide Auctorum Indicem.

appellatum [36] megalium, ex oleo balanino, balsamo, calamo, junco, xylobalsamo, casia, resina. Hujus proprietas, ut ventiletur in coquendo, donec desinat olere: rursus refrigeratum odorem suum capit.

Singuli quoque succi nobilia unguenta faciunt. In primis [37] malobathrum: postea iris Illyrica, & Cyzicena amaracus: [38] herbarum utraque. Pauca his, & alia alii miscent: qui plurima, alterutri mel, salis florem, omphacium, [39] agni folia, panacem, externa omnia. Prodigiosa cinnamomino pretia. [40] Adjicitur cinnamo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, juncus, balsami semina, myrrha, mel odoratum: unguentorum hoc [41] crassissimum. Pretia ei [42] a x. xxv. ad x. ccc. Nardinum, [43] sive foliatum, constat omphacio, balanino, junco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. In hoc genere conveniet meminisse, herbarum, quæ nardum Indicum imitentur, [44] species novem a nobis esse dictas: tanta materia adulterandi est. Omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quæ maxime nares feriunt: crassiora myrrha, suavioraque: medicinæ autem utiliora croco: acerrima per se amomo. Hoc & capitis dolores facit. Quidam satis habent aspergere, quæ sunt pretiosissima, [45] ceteris decoctis. [46] Myrrha & per se unguentum facit sine oleo, stacte duntaxat: alioqui nimiam amaritudinem affert. Cyprino viride fit, [47] susino un-

NOTÆ.

36. *Megalium.*] A magnitudine virium nomen habet. Ephesi primum laudatum, mox Alexandriæ, unguentum Μεγάλειον, auctor est Athen. lib. 15. pag. 689. Ejus conficiendi rationem hausit Plinius a Theophr. lib. de odorib. pag. 188. Vide Notas & Emendationes num. III.

37. *Malobathrum.*] De quo libro sup. sect. 59.

38. *Herbarum utraque.*] E genere herbatum utraque. Vide Notas & Emend. num. IV.

39. *Agni folia.*] Hoc est, viticis, quem Græci agnon vocant, ut dicetur lib. 24. sect. 38.

40. *Adjicitur cinnamo.*] Hæc totidem verbis Diosc. lib. 1. cap. 74.

41. *Crassissimum.*] Quam quidem crassitudinem a myrrha obtinet, inquit Diosc. loc. cit. quod & Plinius post paulo affirmat.

42. *A X. XXV. ad X. CCC.*] A denariis xxv. ad denarios ccc. Denarii xxv. monetæ Gallicæ, libræ sunt decem omnino. Trecenti, libræ vicenæ supra centenas.

43. *Sive foliatum.*] A folio nardi, de qua libro sup. sect. 27. Hæc Diosc. totidem verbis lib. 1. cap. 75. Τὸ καλούμενον Ῥωμαϊστὶ φυλίατον, Galeno, lib. 3. κατὰ τόπους, cap. 1. pag. 391.

44. *Species novem.*] Superiore libro, sect. 26. & 27. Eæ sunt: pseudonardus, nardus Syriaca, Celtica, Cretica, cyperus, cypirus, baccharis, hirculus, asarum.

45. *Ceteris decoctis.*] Vide Notas & Emendationes num. V.

46. *Myrrha & per se.*] Hoc est, sola. Diosc. lib. 1. cap. 73. Στακτή, inquit, vocatur pinguitudo recentis myrrhæ cum aqua exigua contusæ & expressæ: ea perquam odorata ac pretiosa est: quippe quæ unguentum per se faciat, quod stacte nominatur: καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν οὖσα μύρον τὸ καλούμενον στακτή, &c.

47. *Susino unguinosum.*] Pinguiusculum. Unguen succus est paulo pinguior, ex quo aliquid ungi potest. Usus ea voce Plinius iterum, lib. 23. sect. 77.

guinosum, Mendesio nigrum, rhodino candidum, myrrha pallidum. Hæc sunt antiquæ inventionis genera, & postea officinarum furta. Nunc dicetur cumulus ipse deliciarum, & summa auctoritas rei.

CAP. II. [48] Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur, [49] constat myrobalano, costo, amomo, cinnamo [50] comaco, cardamomo, nardi spica, maro, myrrha, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo, junco, œnanthe, malobathro, serichato, cypro, aspalatho, panace, croco, cypiro, amaraco, [51] loto, melle, vino. Nihilque ejus rei causa in Italia victrice omnium, in Europa vero tota, præter irin Illyricam, & nardum Gallicum, gignitur. Nam vinum, & rosa, & myrti folia oleumque, communia fere omnium terrarum intelliguntur.

III. Siccis odoribus constant, quæ [1] diapasmata vocantur. Nam fæcem unguenti [2] magma appellant. [3] Inter omnes potentissimus odor, quisquis novissime additur. Unguenta optime servantur [4] in alabastris, odores in oleo: quod diuturnitati eorum tanto utilius est, quanto pinguius, [5] ut ex amygdalis. Et ipsa unguenta vetustate me-

NOTÆ.

48. *Ergo regale.*] Βασίλειον μύρον, Clementi Alexandr. lib. 2. Pædag. pag. 177. & Crateti apud Athen. lib. 15. pag. 690. Βασιλικὸν Galeno, lib. 3. κατὰ τόπους cap. 1. pag. 391.

49. *Constat.*] Hæc Plinius ex Theophrast. lib. 9. hist. cap 7.

50. *Comaco.*] Ita MSS. omnes, non *comaro*: & Theophrastus ipse loc. cit. De cinnamo comaco, sup. libro sect. 63. De calamo juncoque Syrio, sect. 48. De serichato, sect. 45. ejusdem libri.

51. *Loto.*] Sic Theophr. loc. cit. Frustra libri vulgati, *colato melle.*

Sect. III. 1. *Diapasmata.*] Sunt odores sicci, sive in pulverem triti, ut corporibus inspergantur ad sudores coërcendos, ut Plinius docet lib. 21. sect. 73. sive in pastillis mixti, ad fœtorem oris & animæ depellendum: quo sensu Martialis lib. 1. Epigr. 88.

Ne gravis hesterno fragres, Fescennia, vino,
Pastillos Cosmi luxuriosa voras.
Ista linunt dentes jentacula: sed nihil obstat,
Extremo ructus cum venit a barathro.
Quid quod olet gravius mixtum diapasmate virus,
Atque duplex anima longius exit odor? &c.

Qui diapasmata componunt, inquit Theophr. lib. de odorib. pag. 183. sicca siccis: qui unguenta, humidis humida: unguentarii, μυρεψοὶ, humida siccis admiscent.

2. *Magma*] Μάγμα, unde κρομμυόμαγμα, Diosc. lib. 1. cap. 26. Gallis, *Le Marc*, sive ut vulgo pronunciant, *le Mar.*

3. *Inter omnes.*] Theophr. lib. de odor. pag. 185. Ἐπικρατεῖ γὰρ εἰς τὸ ἔσχατον ἐμβαλλόμενον, &c.

4. *In alabastris.*] Vide librum 36. sect. 12.

5. *Ut ex amygdalis.*] Theophr. loc. cit. pag. 184. Τὸ γὰρ χρονιώτατον.... ἐπεὶ φύσει ἥκιστα δεκτικὸν ὀσμῆς εἶναι διὰ τὴν πυκνότητα καὶ τὸ λίπος· αὐτῶν δὲ τούτων τὸ λιπαρώτατον, οἷον τὸ ἀμυγδάλινον. *Oleum enim ætatem ferre diutissime potest... alioqui suapte natura omnium minime odorem concipit, propter densitatem ac pinguitudinem: eorumque pinguissimum quodque, ut ex amygdalis.* Qui hunc locum non vidit Dalecampius, dissidere Plinium a Theophrasto credidit.

liora. [6] Sol inimicus his : quamobrem in umbra [7] coquuntur plumbeis vasis. [8] Experimentum eorum inversa manu capitur, ne carnosæ partis calor vitiet.

IV. Hæc est materia luxus e cunctis maxime supervacui. Margaritæ enim gemmæque ad heredem tamen transeunt : vestes prorogant tempus : unguenta illico exspirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeunte femina odor invitet etiam aliud agentes : exceduntque [1] quadragenos denarios libræ. Tanti emitur voluptas aliena : etenim odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed & hæc aliqua differentia signanda sunt. In M. Ciceronis monumentis invenitur, unguenta gratiora esse, [2] quæ terram, quam quæ crocum sapiant : quando etiam corruptissimo in genere magis tamen juvat quædam ipsius vitii severitas. Sed quosdam crassitudo maxime delectat, [3] spissum appellantes : linique jam, non solum perfundi, unguentis gaudent. Vidimus etiam [4] vestigia pedum tingi : quod [5] M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. [6] Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque, ab ea parte corporis ? Nec non aliquem ex privatis audivimus jussisse, spargi parietes balinearum unguento : atque CAP. III.

NOTÆ.

6. *Sol inimicus.*] Theophr. lib. cit. pag. 191. Διαφθείρει δὲ τὰ μύρα καὶ ὥρα θέρμη, καὶ τόπος, καὶ ὁ ἥλιος, &c. *Corrumpit*, inquit, *unguenta calida tempestas, locus, Sol, si in aprico ponantur. Quocirca unguentorum institores cœnacula quærunt, & umbras opacissimas. Sol enim & æstus odores aufert .... Proinde in vascula plumbea diffundunt*, εἰς ἀγγεῖα μολυβδᾶ ἐγχέοντες, *& alabastros requirunt, quia frigidus ille est lapis, & unguentis utilissimus.*

7. *Coquuntur.*] Forte rectius *conduntur*, ex Theophr.

8. *Experimentum.*] De unguentorum, inquit, suavitate ac præstantia experimentum sumitur, prima manus parte, quæ volæ opponitur : unde unguentarii eam semper partem unguento tangunt : ne si volæ, quæ pars est manus maxime carnosa, id imponatur, ejus calore pereat statim unguenti bonitas. Theophr. loc. cit. Τί δή ποτε ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς ἥδιστα τὰ μύρα φαίνεται· διὸ καὶ οἱ μυροπῶλαι τοῦτο μυρίζουσι τὸ μέρος .... ὅτι τὸ θερμὸν ἐκλείπον, οὐδ' ἀλλοιοῖ.

Sect. IV. 1. *Quadragenos.*] Monetæ nostræ efficiunt libras sedecim.

2. *Quæ terram.*] Ex deperditis Tullii libris locus hic depromptus est : sed similis ei alter exstat lib. 3. de Orat. n. 69. *Licet hoc videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis : & magis laudari quod terram, quam quod crocum olere videatur.* Vide Notas & Emend. num. VI. Colligit hinc Plinius, nec vitium ipsum, hoc est, unguentorum usum, placere posse, nisi severitatis speciem aliquam præ se ferat.

3. *Spissum.*] Vel, nr qnidam codd. legunt, *stypsim*, στύψιν. Sunt enim στύμματα in unguentis, nt diximns, spissamenta.

4. *Vestigia pedum.*] Id Athenis multo antea factitatum admonet Athenæus lib. 15. pag. 689.

5. *M. Othonem.*] Eum qui Neroni successit, quem Tacitus lib. 1 hist. pag. 9. gratum Principi ait fuisse æmulatione luxus : ungnentorum prodiga effusione, Plutarchus in Galba, pag. 1061.

6. *Quæso.*] Quî tandem pervenire ad alios potest unguenti voluptas ab ea parte corporis ? quî juvare transeuntes ?

[7] Caïum principem, [8] solia temperari : ac ne [a] principale videatur hoc bonum, [b] & postea quendam ex servis Neronis. Maxime tamen mirum est, hanc gratiam penetrasse & in castra. Aquilæ certe ac signa, pulverulenta illa, [9] & custodibus horrida, inunguntur [10] festis diebus : utinamque dicere possemus, quis primus instituisset. Ita est, nimirum hac mercede corruptæ terrarum orbem devicere aquilæ. Ista patrocinia quærimus vitiis, ut per hoc jus sumantur sub casside unguenta.

V. Quando id primum ad Romanos penetraverit, non facile dixerim. Certum est Antiocho rege Asiaque devictis, [1] Urbis anno DLXV. [2] P. Licinium Crassum, L. Julium Cæsarem Censores edixisse, ne quis venderet unguenta [3] exotica : sic enim appellavere. At hercules jam quidam etiam in potus addunt : tantique amaritudo est, ut odore prodigo fruantur [4] ex utraque parte corporis. [5] L. Plotium,

INTERPRETATIO.

a *Principale.*] Principis proprium. | b *Et postea.*] Etiam postea.

NOTÆ.

7. *Caïum.*] Caligulam.

8. *Solia.*] Solium vas est in quo sedentes lavantur, *un bain*. Frequens Celso locutio : *Desidere in solio : Descendere in solium.*

9. *Et custodibus.*] Custodum virtute horrida, hoc est, metuenda signa : Hæc enim signiferorum in acie constantia fuit, ut vitam prius, quam signa amitterent. Vel horridos integumento signiferos indicat, quibus & loricatum pectus, & capita pellibus animantium obvoluta, uti ex lapidibus effinguntur a Lipsio, lib. 4. de Milit. Rom. dial. 9. Sic autem habent MSS. Reg. Colb. Chiffl. &c. non *custodiis* : quod ut idem Lipsius interpretetur, lib. 4. de Milit. Rom. dial. 5. ad castrorum carceres frustra confugit : adeo intutum est sola ingenii conjectura niti.

10. *Festis diebus.*] Rebus lætis, militiaque prospera, obviamque itionibus. Vetus inscriptio apud Oiselium in Thes. Numism. pag. 468. CORONIS. INLATIS. SIONISQUE. VNCTIS. Nempe signa ornari mos fuit laurus, florumque coronis, & unguentis.

Sect. V. 1. *Vrbis anno DLXV.*] Ita MSS. omnes, & editi. Annus hic est quo plane devictus Antiochus, domitaque Asia est.

2. *P. Licinium.*] Fuere hi Censores anno Urbis DCLXV. post Asiam domitam annis centum, quibus unguenti luxuria penetravit ad Romanos, ac legibus primum coërcenda fuit. Refert hæc quoque Solinus, cap. 46. pag. 74.

3. *Exotica.*] Ἐξωτικὰ, peregrina, externa, atque adeo pretii carioris. Plautus in Mostell. act. 1. sc. 1. v. 41.

Non omnes possunt olere unguenta exotica,
Si tu oles.

4. *Ex utraque parte.*] Intus, potando : foris, liniendo.

5. *L. Plotium.*] A Velleïo lib. 1. Plancus Plotius dicitur, L. Munatii Planci frater, cujus opera a Triumviris proscriptus est : unde dicterium militum, qui Munatii Lepidique, ejus qui Triumvir fuit, de Gallis triumphantium, currum sequebantur :

De Germanis, non de Gallis, duo triumphant Consules.

Prænomen ei Lucius fuit, ut non modo hic Plinii locus edocet, sed & nummus antiquus apud Patin. pag. 212. in Plautia gente.

L. Planci [6] bis Consulis Censorisque fratrem, proscriptum a Triumviris, in Salernitana latebra [7] unguenti odore proditum constat: quo dedecore tota [8] absoluta proscriptio est. Quis enim non merito judicet periisse tales?

VI. Cetero terrarum omnium Ægyptus accommodatissima unguentis: ab ea Campania est, copiâ rosæ. * Judæa vero inclyta est vel magis palmis: quarum natura nunc dicetur. Sunt quidem & [1] in Europa, vulgoque Italia, [2] sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum, verum immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem. Contra in Oriente ex his vina, gentiumque [3] aliquibus panis: plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem jure dicentur externæ. Nulla est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum, nisi in calida: frugifera vero nusquam, nisi in fervida.

* Cap. IV.

VII. [1] Gignitur levi sabulosaque terra: majore in parte & nitrosa. [2] Gaudet & riguis, totoque anno bibere cum amet, [3] anno sitienti. [4] A fimo quidem etiam lædi putant: & Assyriorum pars aliqua, si non rivis [5] misceatur. Genera earum plura: & prima fruticem non

NOTÆ.

6. *Bis Consulis.*] Semel quidem ordinarii, M. Æmilio Lepido collega, anno V. C. DCCXII. Semel suffecti, & extraordinarii, ut arbitror, anno DCCXVIII. quo Gellium abdicasse se magistratu, & alterum in ejus locum fuisse suffectum, docent fragmenta Capitolina.

7. *Unguenti odore.*] Rem narrat Valerius Max. lib. 6 cap 8. n. 5. a quo hæc Plinius mutuatus est: sed Caïum is male prænominat, pro Lucio. *Adjunxit se iis cladibus*, inquit, *C. Plotius* (lege *L. Plotius*) *Plancus, Munatii Consularis, & Censorii frater, qui cum a Triumviris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore vitæ genere & odore unguenti occultam salutis custodiam detexit.* Refert id etiam Solinus, cap. 46. pag 74.

8. *Absoluta.*] Liberata a crimine. Quo sensu Claudianus:

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos.

Sect. VI. 1. *In Europa.*] In Græcia quidem sterilescere docet Theophr. lib. 2. hist. cap. 3.

2. *Sed steriles.*] Petr. Quiqueranus, lib. 2 de laud Provinc. fol. 59. *Negat*, inquit, *Plinius palmas in Italia frugiferas, nec alibi omnino, nisi fervidis plagis. Vulgaris tamen est apud nos hodie palmarum fetura. Insignis quidem inter ceteras una in Olbiensi agro* (*Hieres* in Provincia) *visitur & specie & proventu. Quadringentesimo atque quinquagesimo ab hoc anno, ex vetustis domini rationibus satam constat. Dactylos eos plurimi nostrum lubentissime esitant: me tamen scio, ne in fames quidem condimento, modo mediocri, gratos habiturum.*

3. *Aliquibus panis.*] Æthiopibus. Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

Sect. VII. 1. *Gignitur.*] Theophrastus lib 2. hist. cap 8. ἐν γῇ ἀμμώδει, in sabulosa terra: Auctor Geopon. lib. 2. cap 9. ἐν ἁλμυρᾷ, in salsuginosa seri jubet.

2. *Gaudet.*] Palladius, lib. 11. in Octobri, tit. 12. pag. 151. de palma: *Circumfodiatur assidue, ut rigatione continua æstatis vincat ardores.*

3. *Anno sitienti.*] Ita MSS. editique libri. Cæli rores imbresve bibere detrectat arbos: sola rigatione gaudet. Nec palmæ naturam norunt, nec Plinii stilum sapiunt, qui hoc loco reponere satagunt, *& non sitienti.*

4. *A fimo.*] Theophr. loc. cit.

5. *Misceatur.*] Si non rivis, sive aquis inlicibus, fimus misceatur, quod Rhodii facere solent, inquit Theophr. loc cit.

excedentia : sterilem hunc, aliubi & ipsum fertilem, brevique ramorum orbe foliosum. [6] Tectorii vicem hic parietibus plerisque in locis præstat contra aspergines. [7] Procerioribus silva, arbore ex ipsa foliorum aculeo fruticante circa totas pectinatim, quas silvestres intelligi necesse est. [8] Incerta tamen libidine etiam mitioribus se miscent. Reliquæ teretes atque proceræ, densis [9] gradatisque corticum pollicibus, ut orbibus, faciles se ad scandendum Orientis populis præbent, [10] vitilem sibi arborique indutis circulum, mira pernicitate tum homine subeunte. Coma omnis in cacumine, [11] & pomum est : non inter folia hoc, ut in ceteris : sed suis inter ramos [12] palmitibus racemosum, utraque natura uvæ atque pomi. [13] Folia cultrato mucrone, lateribus in sese bifidatis, bella primum demonstravere gemina :

NOTÆ.

6. *Tectorii.*] Vice linimenti incrustationisque parietum, adseri proxime hi frutices solent, contra aspergines imbrium : parietibus applicantur, adrepuntque. Galli dicunt, *en espalier.*

7. *Procerioribus.*] Sunt e proceriorum palmarum genere silvæ ingentes : cujus folia aculeata, pectinatimque disposita sunt, ex ipso arboris caudice prodeuntia, ita plane ut totam arborem ab imo trunco ad cacumen ambiant.

8. *Incerta.*] Sic MSS. omnes, & editi. Alii *incesta* malunt, quasi μεταφορικῶς sceleratam eam libidinem appellet, qua se mitiori copulet arbor silvestris.

9. *Gradatisque.*] Gradatim ascendentibus : iisdem simul arborem circumambientibus. Pollices vocat crebros veluti ungues squamatos, qui per corticem caudicis gradatim disponuntur. Vide palmæ iconem apud Lobelium, pag. 637. & apud Dodon. pag. 807.

10. *Vitilem.*] Induunt sese, inquit, Orientis populi, una cum ipsa arbore, circulum vimineum : tum pede nituntur in arborum pollices, de quibus proxime dictum est : manibus, circulum cui insident, gradatim ac subsultim attollunt : sic usque ad partem eam arboris, ubi sunt rami fructusque, celerrime scandunt. Vide Notas & Emend. num VII.

11. *Et pomum est.*] Etiam in cacumine, inquit, pomum est : nec solum ἀκρόκομος palma est, sed & ἀκρόκαρπος, ut Theophr. ait, lib. 1. hist. cap. 23.

12. *Palmitibus.*] Palmitem appellat loculum corticosum, (ἐλάτην & σπάθην vocat Diosc. lib. 1. cap. 150.) quod involucrum est floris fructusque palmarum : eo dehiscente, flores prodeunt pendentqueque numerosi, instar racemi longissimi.

13. *Folia cultrato mucrone.*] Folia in mucronem ita desinunt, ut cultri, seu vomeris speciem referant, lateribus in longum exporrigentibus sese in canaliculi morem. Eadem folia lateribus in cacumine bifidis, seu divisis, διχιδῆ, ut gemina simul in bello acie, vel ut gemino pariter unius aciei cornu, seu latere, alave gemina hostem peteremus, olim demonstravere: nunc eadem in alios finduntur usus. Vide Notas & Emend. num. VIII. Duplex seu gemina acies dicta est, cum in cornua duo secta, dexterum, ac sinistrum : quo de argumento plura Lipsius, lib. 4. de Militia Rom. dial. 6. Auctor gemini in acie una cornu Pan, teste Polyæno, lib. 1. Stratag. Διονύσου στρατηγὸς ἦν ὁ Πάν. Οὗτος πρῶτος τάξιν εὗρεν, ὠνόμασε φάλαγγα, κέρας ἔταξε δεξιὸν καὶ λαιόν. Ταύτῃ τοι ἄρα κερασφόρον τὸν Πᾶνα δημιουργοῦσι. *Bacchi dux fuit in militia Pan. Is primum reperit ordinem, nominavit phalangem, cornu instituit dextrum & lævum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgo fingunt.* Ut nempe bifidis palma foliis geminam aciem, seu bella gemina commonstrat, sic & Pan cornuta fronte : ac versa vice.

nunc

nunc ad funes, vitiliumque nexus, & capitum levia [14] umbracula finduntur.

Arboribus, imo potius omnibus quæ terra gignat, herbiſque etiam, utrumque ſexum eſſe diligentiſſimi naturæ tradunt: quod in plenum ſatis ſit dixiſſe hoc in loco: nullis tamen arboribus [15] manifeſtius. [16] Mas in palmite floret, femina citra florem germinat tantum [17] ſpicæ modo. Utriſque autem prima naſcitur pomi caro: [18] poſtea lignum intus, hoc eſt, ſemen ejus. Argumentum, quod parvæ ſine hoc reperiuntur in eodem palmite. Eſt autem oblongum: non, ut olivis, orbiculatum. Præterea cæſum a dorſo pulvinata fiſſura, & in alvo media pleriſque umbilicatum, unde primum ſpargitur radix. Seritur autem [19] pronum, & bina juxtà compoſita ſemina, ſuperque totidem, quoniam infirma ſingulis planta eſt: quaternæ coaleſcunt. Multis candidiſque lignum hoc a carnibus diſcernitur tunicis, aliis corpori adhærentibus: laxeque diſtans, tantum cacumini filo adhæret. Caro matureſcit anno. Quibuſdam tamen in locis, [20] ut in Cypro, quanquam ad maturitatem non perveniat, grato ſapore dulcis eſt: & folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior, nec ut devoretur corpus, verum [21] ut exſpuatur, ſucco modo expreſſo. Et in Arabia languide dulces traduntur eſſe palmæ: quanquam Juba apud Scenitas Arabas præfert omnibus ſaporibus, quam vocant Dablan. Cetero ſine maribus non gignere feminas ſponte edito nemore confirmant: circaque ſingulos plures [22] nutare in eum pronas blandioribus comis. [23] Illum erectis hiſpidum, afflatu viſuque ipſo & [24] pulvere

NOTÆ.

14. *Vmbracula.*] Subintellige, texenda. Sic galeros hodie ſtramineos teximus. De uſu foliorum palmæ dicetur iterum lib. 16. ſect. 37. Et ſcopas e palmis laudat Martialis in Xeniis, lib. 13. Epigr. 82.

15. *Manifeſtius.*] Quam palmæ. Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 9. Tralatitium Claudiani carmen huc pertinet, in Nupt. Honor. & Mar. v. 65.

Vivunt in Venerem frondes, omniſque viciſſim
Felix arbor amat: Nutant ad mutua palmæ
Fœdera.

16. *Mas.*] Hæc Theophr. lib. 2. hiſt. plant. cap. 8. iiſdem verbis.

17. *Spicæ modo.*] Vel racemi. Tamen in MSS. *ſpina.* At Theophr. καθάπερ στάχυς, lib. 1. de cauſis, cap. 24. pag. 227.

18. *Poſtea lignum.*] Hoc eſt, nucleus, naturæ durioris: quam Plinius ligno, oſſiculo Theophraſtus, aliique comparant: ὀστᾶ τῶν φοινίκων vocat Auctor Geopon. lib. 10.

19. *Pronum.*] Semen nimirum, ſeu nucleus: cujus ſupina pars ὑπτία ea eſt, quam Plinius dorſum appellat: πρανὴς ſive prona ea, in qua umbilicus. Hæc rurſum ex Theophr. loc. cit.

20. *Vt in Cypro.*] Genus id eſſe palmarum ei inſulæ peculiare ac proprium tradit Theophr. loc. cit.

21. *Vt exſpuatur.*] Quemadmodum Punici mali ſuccum ſorbere ſolemus: nucleos commanducare quidem, ſed ſtatim exſpuere, nec deglutire.

22. *Nutare in eum.*] In mares ſingulos nutant plures feminæ. Hoc multo uberius Leontius explanat, in Geopon. lib. 10. cap. 4. pag. 251.

23. *Illum erectis.*] Subintellige, comis.

24. *Pulvere.*] Quem e maris palmæ foliis in feminas ventus defert: eo enim

etiam reliquas maritare : hujus arbore excisa viduas post sterilescere feminas. Adeoque est Veneris intellectus, ut coïtus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

VIII. [1] Seruntur autem palmæ & trunco, duûm cubitorum longitudine [2] a cerebro ipso arboris, fissuris diviso atque defosso. [3] Et ab radice avulsæ vitalis est satus, & ramorum tenerrimis. In Assyria, ipsa quoque arbor strata in solo humido tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. [4] Ergo plantaria instituunt, anniculasque transferunt, & iterum bimas. [5] Gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem circa Canis ortus. [6] Nec ferro attingunt ibi novellas : sed religant comas, ut in altitudinem exeant. Robustas deputant [7] crassitudinis gratia, [8] semipedales ramorum relinquentes truncos, qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum [9] diligi. [10] Ergo ubi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed longius paulo. [11] Quædam in Syria & Ægypto in binos dividunt se truncos : in Creta & in ternos, quædamque & in quinos. [12] Ferunt

NOTÆ.

pulvere mas illas sibi maritas facit. Theophr. loc. cit. & lib. 2. de causis plant. cap. 13. pag. 248. & lib. 3. cap. 23. pag. 287. Tradunt hoc ipsum Prosper Alpinus, & Guillandinus, oculati testes.

Sect. VIII. 1. *Seruntur autem.*] Hanc palmæ sationem, quæ trunco ipso fit, explicat Theophr. lib. 2. hist. cap. 8. Truncus, inquit, seu caudex summa arboris parte, ubi cerebrum est, duûm cubitorum longitudine præciditur : deinde finditur, deorsumque depangitur, ac defoditur, qua parte cerebri ipsius humor ac teneritudo est, ut defluat.

2. *A cerebro.*] Cerebrum Latini, & medullam : Galenus lib. 4. de fac. simp. medic. cap. 15. *ἐγκέφαλον* vocat *τὸ ἀκρότατον μέρος τοῦ φοίνικος*, hoc est, summam palmæ partem : & alibi, *τὴν κορυφὴν τοῦ φοίνικος, ἣν ὀνομάζουσιν ἐγκέφαλον.* Theophr. quoque loc. cit. sic appellat. Dioscorides vero lib. 1. cap. 150. *ἐγκάρδιον*, quoniam vis palmæ vitalis in ea parte tota est posita.

3. *Et ab radice.*] Stolonibus ab radice avulsis ; vel ramorum tenerrimis e corpore matris ablatis, atque defossis, ut fusius dicturi sumus, lib. 17. sect. 13. Sic Geopon. Auctor, loc. cit. *ὁ φοῖνιξ ἀπὸ παραφυάδων φυτεύεται.*

4. *Ergo plantaria.*] Plantarum seminaria, *des pepinieres.* Hæc sunt adhuc e Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

5. *Gaudent.*] Theophr. loc. cit.

6. *Nec ferro.*] Theophr. loc. cit.

7. *Crassitudinis gratia.*] Ut crassiores evadant. Theophr. non deputari ramos aït, ut crassiores fiant : sed tum amputari, quum facti sunt crassiores : *ἐπειδὰν δὲ ἤδη γένηται καὶ πάχος ἔχῃ.* An legit Plinius, *ὡς πάχος ἔχῃ.*

8. *Semipedales.*] *Ὅσον σπιθαμὴν*, inquit Theophr. loc. cit. Est autem duodenûm digitorum *σπιθαμὴ*, seu pollicum novem: pedis dodrantem Latini vocant.

9. *Diximus.*] Sect. 7. *Gignitur levi sabulosaque terra : majore in parte, & nitrosa.* Nam ut idem ait lib. 31. sect. 45. nitri natura non multum a sale distat. Vide & quæ dicemus lib. 17. sect. 3.

10. *Ergo ubi.*] Sic Theophr. loc. cit. & Geopon. Auctor, lib. 10. cap. 4. pag. 251. Id apud Babylonios fieri idem Theoph. prodidit, lib. 3. de causis, cap. 22. pag. 286.

11. *Quædam.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

12. *Ferunt statim.*] Hoc vero de fecundiore quodam palmæ genere narrat Theophr. loc. cit.

ſtatim in trimatu. In Cypro vero, Syria, Ægypto, quadrimæ: aliquæ quinquennes, altitudine hominis, nullo intus pomi ligno, quamdiu ſunt novellæ, ob id [13] ſpadonum accepto nomine.

IX. Genera earum multa. Sterilibus ad materias, operumque lautiora, utitur Aſſyria & tota Perſis. [1] Sunt & cæduæ palmarum quoque ſilvæ, germinantes rurſus ab radice ſucciſæ. Dulcis medulla earum in cacumine, quod [2] cerebrum appellant: exemptaque vivunt, quod non aliæ. Vocantur autem [3] chamærepes, folio latiore ac molli, ad vitilia utiliſſimo. Copioſæ in Creta, ſed magis in Sicilia. E palmis prunæ vivaces, ignisque lentus.

Fructiferarum aliis [4] brevius lignum in pomo, aliis longius: his mollius, illis durius: quibuſdam oſſeum lunatumque, dente contra faſcinantes religione poſitum. Aliud pluribus veſtitum paucioribuſve tunicis: aliud craſſioribus tenuioribuſve. Ita fiunt undequinquaginta genera, ſi quis omnium perſequi velit nomina etiam barbara, vinorumque ex iis differentias. [5] Clariſſimæ omnium, quas regias appellavere ab honore, quoniam regibus tantum Perſidis ſervarentur, Babylone natæ uno in horto [6] Bagoü: ita enim vocant ſpadones, qui apud eos etiam regnavere. Hortus ille nunquam niſi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe præcipuam obtinent nobilitatem [7] ſyagri, proximamque margarides. Hæ breves, candidæ, rotundæ, acinis, quam balanis, ſimiliores. Quare & nomen a margaritis accepere. Una earum arbor [8] in Chora eſſe traditur: una & ſyagrorum. Mirumque de ea accepimus, [9] cum phœnice ave, quæ putatur ex

NOTÆ.

13. *Spadonum.*] Ab Ariſtotele, εὐνοῦχοι ſpadones, & ἔνορχοι quaſi teſtibus carentes, & ἀπύρηνοι nuclei expertes appellantur, ita referente Athen. lib. 14. pag 652.

Sect. IX. 1. *Sunt & cæduæ.*] Theophr. iiſdem verbis, loc. cit.

2. *Cerebrum.*] Ἐγκέφαλον & ἐγκάρδιον, ut diximus.

3. *Chamærepes.*] Χαμαιῤῥωπεῖς, ſive ut apud Theophr. legitur, χαμαιριφεῖς. Eſt enim humile palmæ genus, unde nomen. Suidas, χαμαιρεπὴς, χαμαὶ ῥέπων. Hujus palmæ effigiem exhibet Dalec. lib. 3. hiſt. cap. ult. pag. 369. ex Matthiolo. *Ceſaglioni* vocant Itali, Siculi, Sardi, inquit Anguillara, lib. de ſimp. part. 4. pag. 71.

4. *Brevius lignum.*] Nucleus, quod alii oſſiculum vocant. Hæc ex Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8.

5. *Clariſſimæ.*] Theophr. loc. cit.

6. *Bagoü.*] Βαγώυ. Hæc vox lingua Perſica eunuchum ſonat. Apud Plutarch. lib. de fortun. Alex. orat. 2. pag. 337. Βαγώας ὁ εὐνοῦχος. Ovid. lib. 2. Amor. eleg. 2. verſ. 1.

Quem penes eſt dominam ſervandi cura, Bagoë.

7. *Syagri.*] Σύαγροι, vel συάγρειοι, quaſi aprugnas dixeris: quod ferinum ſaporem referrent, ut mox dicetur, qualem in apris novimus.

8. *In Chora.*] In parte Ægypti inferiore, quæ Χώρα vocatur Alexandriæ, ut dictum eſt lib. 6. ſect. 39. Eo nomine & in Notitia Imp. ſect. 65. locus eſt haud procul Pariſiis poſiti, urbe Galliarum: ſed qui nihil iſtuc pertineat.

9. *Cum phœnice ave.*] Impoſuit, opinor, auctoribus fabulæ de phœnice ave vox ambigua φοῖνιξ, quæ & palmam

hujus palmæ argumento nomen accepisse, iterum mori ac renasci ex seipsa : eratque, cum hæc proderem, fertilis. Ipsum pomum grande, durum, horridum, & a ceteris generibus distans sapore ferino, quem ferme in apris novimus : evidentissimeque causa est nominis. [10] Quarta auctoritas sandalidum, a similitudine appellatarum. Jam in Æthiopiæ fine quinque earum nec plures arbores tradunt, non raritate magis, quam suavitate mirabiles.

Ab his [11] caryotæ maxime celebrantur, & cibo quidem, sed & succo uberrimæ. Ex quibus præcipua vina [12] Orienti, [13] iniqua capiti, [14] unde pomo nomen. Sed ut copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas in Judæa, nec in tota, sed [15] Hiericunte maxime. Quanquam laudatæ & [16] Archelaïde, & [17] Phaselide, atque [18] Liviade, gentis ejusdem convallibus. Dos his præcipua succo pingui lactentibus : [a] quodamque vini sapore in melle prædulci. [19] Sicciores in hoc genere [20] Nicolai, sed amplitudinis præcipuæ,

INTERPRETATIO.

a *Quodamque.*] Et quendam vini ac mellis prædulcem saporem refert.

NOTÆ.

arborem, & phœnicem avem significat. Soli fertilitas fecit interdum ut ex palma arbore, cadente dactylo vel palmula, altera arbos in deficientis locum pullularet. Inde ad cognominem avem translata fabula, quam ex seipsa renasci dixerunt : ut sæpe ex causis levissimis narrationum portenta nascuntur.

10. *Quarta*] Nam primus locus regiis, Syagris secundus, tertius margaridibus debetur. Postremus sandalidibus, quibus est a soleæ similitudine nomen, quam Græci σανδάλιον vocant.

11 *Caryota.*] Καρυωτοὶ φοίνικες, Græcis appellatæ, quasi palmæ nucales, seu nuciferæ.

12. *Orienti.*] Arabibus, ut dictum est lib. 6. sect. 32. aliisque, ut dicetur lib. 14. sect 19.

13. *Iniqua capiti.*] Sic Diosc. lib. 5. cap. 40.

14. *Vnde pomo nomen.*] Forte rectius ἀπὸ τῆ καρύου, quæ vox nucem sonat, ejus appellationis originationem duxeris, quam a κάρῳ vel κάρος, hoc est a sopore & gravedine capitis. Nam si inde nomen quod vina ex hujusmodi arborum palmulis expressa, καρηβαρίαν gignunt, tentantque cerebrum, jam per ἰῶτα, non per ὖ ψιλὸν notandæ Cariotides videbuntur. Caryotas laudat Petron. Satyr. pag. 140.

15. *Hiericunte.*] Hujus agri palmetum ut sibi locaretur, Herodes magna mercede a Cleopatra, cui illud Antonius eximii muneris loco dederat, impetravit. Auctor Josephus, lib. 1. belli Jud. cap. 13.

16. *Archelaide.*] Prope Hiericuntem. Vide Notas & Emend. num. IX.

17. *Phaselide.*] Φασηλίδος palmeta laudat Josephus, lib. 2. belli Jud. cap. 8. pag. 789. quæ Liviæ Augustæ testamento Salome reliquerat. Stephanus : Φασηλίς, πόλις Ἰουδαίας ἀπὸ Ἡρώδου κτισθεῖσα, τοῦ πρώτου βασιλέως, &c.

18. *Liviade.*] Λιβιὰς Josepho & Ptolemæo infra Machærunta ad Jordanem urbs fuit, ab Herode in honorem Liviæ Augustæ condita. A Juliade, quæ ad mare Galilææ fuit, diversa.

19. *Sicciores in eo genere.*] Nempe caryotarum.

20. *Nicolai.*] Id eis palmulis nomen inditum ab Augusto Cæsare, qui eo genere cibi capiebatur, quod Nicolaus Da-

[21] quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus ſpecioſæ, ſed ſapore caryotarum ſorores, ob hoc Adelphides dictæ, proximam ſuavitatem habent, non tamen eandem. [22] Tertium ex his genus patetæ, nimio liquore abundat: rumpitque ſe pomi ipſius, etiam in ſua matre, ebrietas, calcatis ſimilis.

Suum genus e ſicciore turba [23] junceis, prælonga gracilitate curvatis interim. Nam quos ex his honori Deorum dicamus, [24] chydæos appellavit Judæa, gens [25] contumelia numinum inſignis. In totum arentes [26] Thebaïdis atque Arabiæ, macroque corpore exiles, & aſſiduo [27] vapore [28] torrentes, cruſtam verius, quam cutem, obducunt. In ipſa quidem Æthiopia [29] friatur, (tanta eſt ſiccitas,) & farinæ modo ſpiſſatur in panem. Gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, ſed majore, quam mali, amplitudine: [30] coïcas vocant. [31] Triennio matureſcunt: ſemperque frutici pomum eſt ſubnaſcente alio. Thebaïdis fructus extemplo in cados conditur, cum ſui [32] ardoris anima: ni ita fiat, celeriter

NOTÆ.

maſcenus Peripateticus, ei admodum familiaris, id genus dactylorum ſæpe ad eum mitteret. Ex his & placentæ factæ & panes, quibus nomen idem Nicolaï fuit. Auctor Athenæus lib. 14. pag. 652. De hoc Nicolao multa Photius in Bibl. cod. 189. pag. 469.

21. *Quaterni cubitorum.*] Ita libri omnes: Planius diceret, *quaterni cubitum unum longitudine efficiunt.* Sic enim Theophr. lib 2. hiſt. cap. 8. unde hæc manarunt: Καὶ γὰρ σφαιροειδεῖς ἔνιοι, ὡς τέτταρας εἰς τὸν πῆχυν εἶναι.

22. *Tertium .... pateta.*] Nempe ex caryotarum genere. Φοίνικες πατητοὶ mentio apud Alex. Trallian. lib. 7. cap. 8. Galenum lib. 10. meth. med. cap. 9. alioſque. Πατητὸς a πατέω, *conculco*: quod cum ejus pomum dehiſcit, calcata appareat. Vide Notas & Emend. num. X.

23. *Junceis.*] Vide Notas & Emend. num. XI.

24. *Chydæos.*] Hoc eſt, plebeïas, viles, ac vulgares. Suidas: Χυδαῖος, εὐτελὴς, παμπληθής. Gloſſæ Græco-Lat. Χυδαῖος, *Vulgaris*. Χυδαῖος ἄρτος, *Cibarius*. Χυδαῖος ἄνθρωπος, *Gregarius*. Χύδην, *Paſſim, promiſcue.* Vide Onomaſticon Roſweydi, in Vitas Patrum, verbo *Chydæum vinum*, pag. 1021. Vide & Epiphan. lib. 1. adverſ. hæreſ. pag. 18.

25. *Contumelia numinum.*] Quod caryotas præſtantiores raro admodum, & tum quidem ingenti pretio gentilibus divendebant, idololatriæ obtentu, ne falſorum numinum myſteriis inſervirent: viles tantum ac vulgares pretio commodo diſtraherent. Vel quod præter verum Numen, numina alia ſpernerent.

26. *Thebaïdis.*] Thebaïcas palmulas laudat Petronius loc cit.

27. *Vapore.*] Calore, ut diximus lib. 2. ſect. 40.

28. *Torrentes.*] Ita libri omnes, pro *torridæ*.

29. *Friatur.*] Ea cruſta ſeu cutis. Diverſum id genus eſt palmulæ a ſuperioribus, ut Theophraſt. monet, lib. 2. hiſt. cap. 8. unde hæc accepta.

30. *Coïcas.*] In omnibus Theophr. libris, Κόϊκας. At Pliniani MSS. Reg. Colb. &c. rectius, *Coecas*, vel *Coïcas*. Nam Heſychius, Κόϊκας, ἐν Αἰθιοπίᾳ φοίνικος εἶδος. Quin etiam Theophr. lib. 1. cap 16. κόϊκος meminit.

31. *Triennio.*] Theophr. l. 2. hiſt. c. 8.

32. *Ardoris anima.*] Cum eo calore, quo feta eſt palmula, cum pendet ex arbore. Uſus ea voce iterum lib. 14. ſect. 3.

exſpirat : marceſcitque non retoſtus furnis. Ex reliquo genere plebeïæ videntur. Syri & Juba [32] tragemata appellant. Nam in alia parte Phœnices, Ciliciæque, populari etiam nomine a nobis appellantur [34] balani. [33] Eorum quoque plura genera. Differunt figura rotunditatis aut proceritatis. [35] Differunt & colore, nigriores ac rubentes. Nec pauciores [37] fico traduntur colores. Maxime tamen placent candidi. Diſtant & magnitudine : [38] prout multi cubitum effecere. Quidam ſunt non ampliores faba. Servantur hi demum, qui naſcuntur in ſalſis atque ſabuloſis, ut in Judæa, & Cyrenaïca Africa. Non item in Ægypto, Cypro, Syria, & Seleucia Aſſyriæ. Quamobrem ſues, & reliqua animalia ex his ſaginantur. Vitiati aut vetuſti ejus pomi ſignum eſt, cecidiſſe candidam verrucam, quæ racemo adhæſerit. Alexandri milites palmis viridibus ſtrangulati ſunt. [39] In Gedroſis id factum eſt pomi genere, alibi copiâ evenit. [a] Eſt enim tanta muſteis ſuavitas, ut finis mandendi non niſi periculo fiat.

CAP. V. X. Syria præter hanc peculiares habet arbores. In nucum genere [1] piſtacia nota. [2] Prodeſſe adverſus ſerpentium traduntur morſus,

INTERPRETATIO.

[a] *Eſt enim.*] Eſt enim recentibus palmulis tanta ſuavitas, ut finis mandendi nonniſi cum vitæ periculo fiat.

NOTÆ.

32. *Tragemata.*] Græci palmulas exſiccatas τραγήματα, hoc eſt, bellaria, ſeu levia munuſcula nuncupant. Papias in Vocabulario : *Collibia ſunt apud Hebraos qua nos vocamus Tragemata, vel vilia munuſcula, ut cicer frixum ; uva paſſa, poma diverſi generis.* Regula S. Pachomii, cap. 52. *Si vero ſint tragematia, vel poma, dabit ei janitor ex his comedere qua poterit.* Inde vox Gallica, *des dragées*, quæ ſecundis inferuntur menſis.

33. *Balani.*] Βάλανοι, nuces. Quod *Phœnices* hoc loco palmulas ſignificare, ſeu φοίνικας putet Salmaſius, pag. 1322. vix ferri æquo animo poteſt. Phœnice regio notiſſima eſt, quæ & Phœnicia.

34. *Eorum quoque.*] Ita M S S. omnes : etſi Græcis ἡ βάλανος feminei generis ſit. Sic lib. 15. ſect. 25. Sardianos balanos vocat.

35. *Differunt &c.*] Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8.

36. *Fico.*] Ita M S S. hoc eſt, quam fico Theophr. loc cit.

37. *Prout multi.*] Ut de Nicolais dictum eſt proxime, quaternos cubitum longitudine efficere

38. *In Gedroſis.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 5.

Sect. X. 1 *Piſtacia.*] Hæc Indiæ Nicander adſcribit, in Theriac. pag. 63. Syriæ, Dioſc. lib. 1. cap. 177. Galenus, lib. 2. de fac. alim. cap 30. pag. 354. tom 6. Alexandriæ Ægypti, ſed Berrhœæ Syriæ multo uberiore proventu. De his multa Palladius, lib XI. in Octob. tit. 12. pag. 152. Βιστάκια, & Πιστάκια Græcis, teſte Athenæo, lib. 14. pag. 649. nobis *des Piſtaches* : arbos ipſa, *un piſtachier.*

2. *Prodeſſe.*] Nicander, loc. cit.

[3] & potu & cibo. In ficorum autem,[4] caricas, & minores ejus generis, quæ [5] cottana vocant. [6] Item pruna in Damasco monte nata; & myxa: [7] utramque jam familiarem Italiæ. Ex myxis in Ægypto & vina fiunt.

XI. [1] Juniperi similem habent Phœnices & cedrum minorem. [2] Duo ejus genera, Lycia & Phœnicia, differunt folio: nam quæ durum, acutum, spinosum habet, [3] oxycedros vocatur, ramosa & nodis infesta: altera odore præstat. Fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem sapore. [4] Et majoris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert: frugifera non floret: & in ea antecedentem fructum occupat novus. Semen ejus cupresso simile. Quidam [5] cedrelatem vocant. Ex hac resina laudatissima. Materiæ vero ipsi æternitas: itaque & simulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro [6] Apollo Sosianus, [7] Seleucia advectus. [8] Cedro similis in Arcadia est arbor: in Phrygia [9] Frutex vocatur.

XII. [1] Syria & terebinthum habet. [2] Ex his mascula est sine fructu. [3] Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitu- CAP. VI.

NOTÆ.

3. *Et potu.*] Sive trita ex vino bibantur, sive edantur, ἐσθιόμενα δὲ καὶ πινόμενα ἐν οἴνῳ λεῖα, ἐμπροσθοτονικοῖς βοηθεῖ. Dioscor. loc. cit. Dalec. igitur frustra, *& potu.*

4. *Caricas.*] Ficuum genus peculiare Syriæ, a Cauneis diversum, ut dicetur lib. 15. sect. 21. alioqui & cauneæ & caricæ, non peculiare ficuum genus fuere, sed siccatæ ficus.

5. *Cottana.*] Hesychius: Κόττανα, εἶδος σύκων μικρῶν. Sic etiam Athenæus lib. 9 & Juvenal. Satyr. 3.

6. *Item pruna.*] De his lib. 15. sect. 12. ubi & de myxis dicetur.

7. *Utramque.*] Subintellige, arborem.

Sect. XI. 1. *Juniperi.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 3. histor. plant. cap. 12. & Geopon. auctor, lib. XI. cap. 1. ἀρκευθίς ἐστιν ὅμοιος κέδρῳ μικρῷ &c.

2. *Duo ejus.*] Nempe cedri minoris. Theophr. loc. cit.

3. *Oxycedros.*] Oxycedron Theophrasti esse juniperum primam Dioscoridis, ait Lobelius in notis MSS. ad Anguillara, pag. 45.

4. *Et majoris.*] Nunc auctores alios a Theophrasto sequitur.

5. *Cedrelaten.*] Ἀπὸ τοῦ κέδρου καὶ ἐλάτης, quond non humilis, ut cedrus minor, sed in proceritatem crescit, instar abieris.

6. *Apollo Sosianus.*] Causam hujus appellationis, hactenus incompertam, aperiemus inferius, lib. 36. sect. 4. num. 8.

7. *Seleucia.*] Pieria cognominata, in Syria, prope Antiochiam. Egimus de ea lib. 5. sect. 18.

8. *Cedro similis.*] Quoniam, opinor, ut in cedro frugifera antecedentem fructum occupat novus, sic in Arcadica arbore, quod mirum magis, & exacti, & præsentis, atque etiam tertii incipientis anni fructus legatur, teste Theophr. lib. 3. histor. cap. 12. Atque idcirco in Indice hujus libri Plinius sic locum hunc notat: *Quæ arbores trium annorum fructum pariter habeant.*

9. *Frutex vocatur.*] Id vero non fruticis hoc loco, sed arboris proprium ac peculiare nomen videtur.

Sect. XII. 1. *Syria.*] Et in Gallia Narbonensi frequens. Gallis, *Terebinto.*

2. *Ex his mascula.*] Ex Theophr. lib. 3. hist. cap. 15. hæc derivata.

3. *Feminarum &c.*] Theophr. loc. cit.

dine : alteri pallidus , [4] cum vite maturescit , non grandior faba, odore jucundior, tactu resinosus. Circa Idam Troadis , & in Macedonia brevis [5] arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. [6] Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem , nigri splendoris : [7] flos racemosus olivæ modo, sed rubens : [8] folia densa. [9] Fert & folliculos emittentes quædam animalia, ceu culices, lentoremque resinosum , qui & cortice erumpit.

XIII. [1] Etiam rhus Syriæ [2] mascula fert, sterili femina, folio ulmi paulo longiore & piloso, foliorum inter se semper contrariis pediculis, gracili brevique ramo. [3] Pelles candidæ conficiuntur iis. [4] Semen lenti simile, cum uvâ rubescit, quod vocatur rhus , [5] medicamentis necessarium.

CAPUT VII.

XIV. Ex Ægypto multa genera , [1] quæ non alibi. [2] Ante omnia

NOTÆ.

4. *Cum vite.*] Altera, inquit Theophrast. fructum protinus rufum promit, magnitudine lentis : altera viridem primum edit, χλωρὸν, (Plinius χλωρὸν legit , quod & pallidum & viride sonat :) deinde eundem rubore tingit , & cum vite maturescentem nigrum denique reddit , [illegible] magnitudine , resinosum , & odoratiorem.

5. *Arbor hac.*] Cui fructus cum vite maturescit. Theophr. loc. cit. Ἔστι δὲ τὸ δένδρον , περὶ μὲν τὴν Ἴδην καὶ τὴν Μακεδονίαν βραχὺ &c.

6. *Materies.*] Iisdem verbis hæc Theophrast. loc. cit.

7. *Flos.*] Theophr. hoc tantum : ἄνθος δὲ ὅμοιον τῷ τῆς ἐλαίας · τῷ χρώματι δὲ ἐρυθρόν. *Flos olea , sed rubens.*

8. *Folia densa.*] Ab eodem pediculo numerosa , lauri figura , conjugatim ut in sorbo. Theophr.

9. *Fert &c.*] Theophr. Fert , inquit, & folliculos quosdam concavos , ut ulmus , quibus bestiolæ , tanquam culices innascuntur. Fit in his resinosum quiddam lentumque : resina tamen non inde legitur , sed manat e cortice sive ligno, ἀπὸ τοῦ ξύλου. De his terebinthorum gallis , quarum usus in Thracia Macedoniaque maximus, vide Bellon. lib. 1. Observ. cap. 65.

Sect. XIII. 1. *Etiam rhus.*] Συριακὸς ῥοῦς Galeno , lib. 6. κατὰ τόπους , cap. 7. pag. 507. Rhus Syriaci meminit Scribonius Largus , Compos. 111. Marcellus Empir. cap. 27. muliebri genere , Rhus Syriacæ. Apud Colum. & Pallad. pro *rore Syriaco* , lege *rhoe Syriaco* , Vulgo *Rhus & Rous*. In officinis *Sumach* , Arabum lingua. Pingitur a Dodonæo , pag. 767.

2. *Mascula.*] Accepta hæc a Theophrast. lib. 3. hist. cap. 18.

3. *Pelles.*] Tingunt his foliis coriarii alba coria , inquit Theophr. βάπτουσι δὲ τούτῳ καὶ οἱ σκυτοδέψαι τὰ λευκὰ δέρματα. Ita & Dioscor. lib. 1. cap. 147. Quod Græcis βάπτειν , hoc Plinio , ceterisque Latinis scriptoribus *conficere* est. Hinc *confectores* pro tinctoribus & infectoribus , apud Vopiscum in Aureliano.

4. *Semen.*] Seu fructus , καρπός. Theophr.

5. *Medicamentis.*] Vide Galenum lib. 6. κατὰ τόπους , cap. 1. quibus adde ea quæ dicenda sunt lib. 24. sect. 79.

Sect. XIV. 1. *Qua non alibi.*] In alias tamen deinde terras peregrinata hæc arbos est , quæ primo loco tractatur. In Rhodo & Caria nasci Dioscorides prodidit , lib. 1. cap. 181. Eadem enim est συκόμορος & ficus Ægyptia , ut recte observat Maldonatus in Lucam , cap. 19. Quin & in Syria nasci sycomorum constat ex sacra pagina , tum vetere , tum nova.

2. *Ante omnia ficus.*] Transcribit hic Plinium Solinus , cap. 32. pag. 61. Plinius Theophrastum , lib. 4. histor. cap. 2. Ἐν Αἰγύπτῳ γάρ ἐστιν ἴδια δένδρα πλείω ,

ficus, ob id Ægyptia cognominata. [3] Arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu. [4] Pomum fert non ramis, sed caudice ipso. Idque ipsum ficus est prædulcis, sine granis interioribus, perquam fecundo proventu, [5] scalpendo tantum ferreis unguibus: aliter non maturescit. Sed cum factum est, quarto die demetitur, alio subnascente: [6] septeno ita numerosa partu, per singulas [7] æstates multo lacte abundante. Subnascitur, etiam si non scalpatur, fetus quater æstate, prioremque expellit immaturum. Materies proprii generis inter utilissimas. [8] Cæsa statim stagnis mergitur: hoc est [9] ejus siccari. Et primo sidit, postea fluitare incipit: certoque [10] fugit eam alienus humor, qui aliam omnem rigat. Cum innatare cœperit, [11] tempestivæ habet signum.

XV. Huic similis quadamtenus quæ vocatur [1] Cypria ficus in Creta. Nam & illa in caudice ipso fert pomum, & ramis, cum in craſ-

NOTÆ.

ὅτε συκάμινος &c. Eadem, ut diximus, συκόμορος appellata. Indigenæ nunc ficum Pharaonis vocant: Syri, *Gieumeiz.* Iconem Mathiolus accuratam exhibet, in lib. 1. Diosc. pag. 285.

3. *Arbor moro.*] Theophr. loc. cit. & Diosc. lib. 1. cap. 181. τοῖς φύλλοις ἐοικὸς μορέᾳ, unde nomen συκόμορος.

4. *Pomum.*] Solinus: *Poma non ramis tantum gestitant, sed & caudice.* Parum fideliter. Theoph. & Diosc. ad verbum Plinio suffragantur. Una sycomorus ex trunco, majoribusque ramis, non ut aliæ arbores, e tenuibus surculis, qui in cacuminibus sunt ramorum, plurimos fructus emittit. Jac. de Vitriaco, lib. 1. cap. 85. *Sunt ibi præter ficus communes, quædam singulares ficuum species, fructus in ipsis truncis absque ramis & foliis facientes .... sed ipsi trunco adhærentes: has autem ficus Pharaonis appellant.*

5. *Scalpendo.*] Maturescere non potest, nisi scalpatur. Theophrast. Καὶ πέττειν οὐ δύναται, ἂν μὴ ἐπικνισθῇ.

6. *Septeno.*] Ita Solinus loc. cit. At Theophr. *terno, aut ut alii prodiderunt, etiam uberiore proventu:* οἱ μὲν τρεῖς, οἱ δὲ πλεονάκις.

7. *Æstates.*] Primo vere arborem eam lac fundere, ait Dioscor. loc. cit. Ὀπίζεται δ᾽ ἡ τὸ δένδρον πρὶν καρποφορεῖν ἔαρος ἀρξάντος, &c. Theophr. idcirco πολύοπον vocat, multo lacte abundantem. At non de arbore Plinio sermo est, sed de partu seu pomo, quod æstatibus singulis lacte abundat: ut de Cypria ficu mox dicetur. Quare hic *abundante* recte ex M S S. editisque codicibus legitur, non *abundans*, ut Salmasius velit.

8. *Cæsa statim.*] Theophr. loc. cit. Τμηθὲν γὰρ ἔτι χλωρόν, &c. *Cæsum etiamnum viride lignum, fundum petit: protinus in stagna injiciunt: madefactum porro in profundo siccatur: cumque siccum fuerit, innatat, emergitque.*

9. *Ejus siccari.*] Hac arte siccatur. Similis locutio ea tralatitia, *Scire tuum nihil est.*

10. *Fugit eam.*] Ita M S S. omnes. Non *siccat*, ut Guillandinus reponit, lib. de papyro, membro 16. nec *fugit*, ut Pintianus. Solini paraphrasis: *Fit humore sicca.* Hujus miraculi causam investigat Licetus, lib. 5. de quæsitis per epist. pag. 287. & seq.

11. *Tempestiva.*] Ad opera fabrilia tum tempestiva materies putatur, & bene condita, Theophr. loc. cit. Καὶ δοκεῖ καλῶς τότε τεπελχεῖναι, &c.

Sect. XV. 1. *Cypria ficus.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. histor. cap. 2.

ſitudinem adolevere. [2] Sed hæc germina emittit ſine ullis foliis : radice ſimilis populo, folium ulmo. [3] Fructus quaternos fundit : toties & germinat. Sed groſſus ejus non matureſcit, [4] niſi inciſura emiſſo lacte. [5] Suavitas & interiora, fici : magnitudo, ſorbi.

CAPUT VIII. XVI. [1] Similis & quam Iones ceroniam vocant: [2] trunco & ipſa fertilis, [3] ſed pomo ſiliquæ. [4] Ob id quidam Ægyptiam ficum dixere, errore manifeſto. Non enim in Ægypto naſcitur, ſed in Syria, Ioniaque, & circa Gnidum, atque in Rhodo : ſemper comantibus foliis, flore candido, cum vehementia odoris : [5] plantigera imis partibus, & ideo ſuperficie [6] flaveſcens, ſuccum auferente ſobole. Pomo antecedentis anni circa Canis ortus detracto, ſtatim alterum parit : poſtea florem [7] per Arcturum : hieme fetus enutriente.

CAPUT IX. XVII. Ægyptus & [1] Perſicam arborem ſui generis habet, [2] ſimilem piro, folia retinentem. Fertilitas aſſidua ei, ſubnaſcente [3] craſtino fructu : [4] maturitas eteſiarum afflatu. [5] Pomum longius piro, in-

NOTÆ.

2. *Sed hæc.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

3. *Fructus.*] Theophr. loc. cit.

4. *Niſi inciſura.*] Niſi pomo ipſo immaturo inciſo, emiſſoque lacte, inquit Theophr.

5. *Suavitas*] Hæc ad verbum ex Theophr. Ἡ δὲ γλυκύτης προσεμφερὴς τῷ σύκῳ, καὶ ἔσωθεν τοῖς ἐρινεοῖς. *Dulcedo ficubus non abſimilis : interiora plane cum groſſis paria.*

Sect. XVI. 1. *Similis.*] Ficui Cypriæ, Theophr loc. cit. Ταύτῃ δὲ παραπλησία καὶ ἣν Ἴωνες κερωνίαν καλοῦσι. Gallis, *Carouge:* multum hæc Nicææ in Gallia cognita, & maris Liguſtici accolis : In Apulia pariter & Campania frequens.

2. *Trunco.*] Hoc eſt, quæ non ramis, ſed ipſo caudice, ut ficus Ægyptia, fert pomum : ἐκ στελέχους. Theophr.

3. *Sed pomo.*] Subintellige, fertilis : nam fructui ſiliqua nomen eſt, & eſt ibi *ſiliqua* in gignendi caſu. Etiam quod & arbori nomen, idem pomo Galli fecere : *des carouges.* De iis rurſum dicetur lib. 15 ſect 26.

4. *Ob id*] Quia nempe eſt trunco fertilis. Quæ ſequuntur, expreſſa plane ad verbum ex Theophr. lib. 4. hiſtor cap. 2.

5. *Plantigera.*] Theophr. ἐκ τῶν κάτω παραβλαστητικόν. Superficies, ſumma pars arboris eſt.

6. *Flaveſcens.*] Theophr. ὑποξηραινόμενον, *areſcens.* Conſequitur nempe ſiccitatem flavedo.

7. *Per Arcturum.*] Theophr. περὶ Ἀρκτοῦρον καὶ ἰσημερίαν ἀνθεῖ, *circa Arcturum, æquinoctiumque floret.* De Arcturi exortu, lib. 18. ſect. 74.

Sect. XVII. 1. *Perſicam.*] Ita MSS. omnes. Περσέα dicitur a Theophr. lib. 4. hiſtor cap. 2. Straboni quoque, lib. 17. Eadem Perſea Plinio, lib. 15. ſect. 13.

2. *Similem piro.*] Folio, flore, ramo, toto denique aſpectu. Theophraſt. loc. cit.

3. *Craſtino fructu.*] Ubi maturum fructum decerpſeris, inquit, edendo alteri ſuccedaneo die jam craſtino laborat arbos. Κατὰ πᾶσαν ὥραν πεπαίνει, inquit Theophr. omni anni tempore, vere, æſtate, autumno, hieme.

4. *Maturitas.*] Perfectius tum concoquitur, quam reliquis anni temporibus. De Eteſiarum flatu dicemus lib. 18. ſect. 68.

5. *Pomum longius.*] Par piro, ἡλίκον ἄπιος, facit Theophr. ſed oblongum, σχῆμα δὲ προμακρον. Amygdalam Ægyptiam Plinius vocat, lib. 15. ſect. 34.

clusum [6] amygdalæ putamine, & corio, [7] colore herbido : [8] sed ubi nux illi, huic prunum, differens brevitate ac mollitie : & quamvis bladiatur prædulcis suavitas, innocuum. [9] Materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. Simulacra ex ea factitavere. [10] Non eadem gratia, quanquam [11] fideli materie, ex arbore quam balanum [12] appellavimus, magna ex parte contorta : [13] navalis itaque tantum est.

XVIII. At e diverso [1] cuci in magno honore, palmæ similis, quando [2] & ejus foliis utuntur ad textilia. [3] Differt quod in brachia ramorum spargitur. Pomo magnitudo, quæ manum impleat, color fulvus, commendabilis succo ex austero dulci. [4] Lignum intus grande, firmæque duritiæ, ex quo [5] velares detornant anulos. [6] In eo nucleus dulcis, dum recens est : siccatus durescit ad infinitum, ut mandi non possit, nisi pluribus diebus maceratus. Materies crispioris elegantiæ, & [7] ob id Persis gratissima.

XIX [1] Nec minus spina celebratur in eadem gente duntaxat nigra,

NOTÆ.

6. *Amygdala.*] Instar amygdalæ, inquit, putamen habet & corium coloris herbidi : sed ubi nux durior in amygdala est, hic tenerior cortexmolliorque, pæne pruni instar : is enim cum nucleo manditur : ut dicetur lib. 15. sect 34.

7. *Colore herbido.*] Χρῶμα δὲ αὐτοῦ ποῶδες, inquit Theophr.

8. *Sed ubi nux.*] Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ ἐντὸς κάρυον, ὥσπερ τὸ κοκκύμηλον, πλὴν ἔλαττον καὶ μαλακώτερον. *Nucem habet intus, quemadmodum prunum : sed longe minorem, molliorem que.*

9. *Materies.*] Theophr. iisdem verbis, lib. 4 histor. cap. 2.

10. *Non eadem gratia.*] Quia non recta, sed contorta arbos ea est, quæ balanos appellatur : οὐκ εὐφυὲς δὲ, ἀλλὰ παρεστραμμένον. Theophr. loc cit

11. *Fideli materie.*] Ad vetustatem, uti de terebintho dictum sect. 12.

12. *Appellavimus.*] Libro sup. sect. 47.

13. *Navalis*] Ad navigia compingenda, εἰς τὰς ναυπηγίας, inquit Theophr. loc. cit.

Sect. XVIII. 1. *Cuci.*] Theophr. loc. cit. κουκιοφόρον arborem vocat, plane ut idem pomo nomen fuisse videatur.

2. *Et ejus foliis.*] Meminit Auctor Peripli maris Erythræi, πλεκομένων φύλλων κουκίων, e foliis cucinis.

3. *Differt.*] A palma nimirum. Sic Theophr. loc. cit. a quo hæc manarunt.

4. *Lignum intus.*] Seu nux, quæ nucleum, ut in prunis, Persicisque, continet. Πυρῆνα vocat Theophrastus, Gaza nucleum.

5. *Velares.*] Quibus aulæa, vela, cortinæque contrahuntur, aut expanduntur. Theophr. loc. cit. Ἐξ οὗ τοὺς κρίκους τορνεύουσι τοὺς εἰς τὰ στρώματα τὰ ποικίλα.

6. *In eo nucleus.*] Pars nucis interior, teneriorque. Unde parœmia Plautina apud Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 374. *Qui e nuce nucleos esse vult, frangit nucem.* Nempe e Curcul. act. 1. sc. 1. vers. 55.

7. *Ob id Persis.*] Ut suis lectulis pedes inde tornarent. Theophr. loc. cit. Καὶ οἵ γε δὴ Πέρσαι πάνυ ἐτίμων αὐτό, καὶ ἐκ τούτου τῶν κλινῶν ἐποιοῦντο τοὺς πόδας.

Sect. XIX. 1. *Nec minus spina.*] Ἄκανθος Theophrasto, lib. 4. hist. cap. 3. a quo quæ hac sectione comprehenduntur, Plinius ad verbum expressit. Hæc acacia est, de qua lib. 24. sect. 67. ut recte vidit Saracenus, in notis ad Diosc lib. 3. cap. 15. Vide quæ dicturi sumus, lib. 24. sect. 67.

quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id utilissima [2] navium costis. Candida facile putrescit. Aculeus spinarum & in foliis. Semen in siliquis, quo coria perficiuntur gallæ vice. Flos & coronis jucundus, & medicamentis utilis. [3] Manat & gummi ex ea. Sed præcipua utilitas, quod cæsa anno tertio resurgit. Circa Thebas hæc, ubi & quercus, [4] & Persica, & oliva, ccc. a Nilo stadiis, silvestri tractu, & suis fontibus riguo.

CAP. X. * [5] Ibi & prunus Ægyptia, non dissimilis spinæ proxime dictæ, pomo mespili, maturescens bruma, nec folia dimittens. [6] Lignum in pomo grande, sed [7] corpus ipsum natura copiaque, messium instar incolis. Purgatum enim tundunt, servantque ejus [8] offas. [9] Silvestris & circa Memphim regio tam vastis arboribus, [10] ut terni non quirent circumflecti: [11] unius peculiari miraculo, nec pomum propter, usumve aliquem, [12] sed eventum. Facies enim spinæ folia habet, [13] ceu pennas, [14] quæ tactis ab homine ramis cadunt protinus, ac postea renascuntur.

CAP. XI. XX. Gummi optimum esse [1] ex Ægyptia spina convenit, vermiculatum, colore glauco, purum, sine cortice, dentibus adhærens. Pretium ejus in libras, [2] x. III. Deterius [3] ex amygdalis amaris,

Notæ.

2. *Navium costis.*] Herodot. lib. 2. Euterpe, num. 96. pag. 124. ubi & hujus spinæ faciem ait esse loto Cyrenæo similem, ex ea gummi manare, &c.

3. *Manat & gummi.*] Quod acanthinon Marcellus Empiricus vocat, cap. 14. & 20. In officinis, *Gomme Arabique.*

4. *Et Persica.*] Superius explicata, quam Theophrastus Περσέαν appellat.

5. *Ibi.*] Circa Thebas. Hæc porro prunus Ægyptia, inter ignotas referenda arbores. A Theophrasto pariter describitur, lib. 4. histor. cap. 3.

6. *Lignum.*] Quod alii nucem, alii nucleum vocant.

7. *Corpus ipsum.*] Pomi caro, quæ nucem ambit.

8. *Offas.*] Παλάθας, massas: nam tusum illi fructum in globos massasque fingunt. Theophr. Massulas offasque promiscue Columella nuncupat, lib. 12. cap. 38.

9. *Silvestris.*] Rursum hæc Theophr. lib. 4. hist. cap. 3.

10. *Ut terni.*] Ut complecti caudicem homines vix terni queant. Theophrast. Prius *circumplecti* minus sincere legebatur: In MSS. Reg. Colb. &c. *circumflecti.*

11. *Unius.*] Unius vero ex iis arboribus peculiare miraculum est.

12. *Sed eventum.*] Τὸ συμβαῖνον simpliciter Theophrastus non dixit, sed τὸ συμβαῖνον πάθος. Rectius forsan dixisset, propter affectum frutici peculiarem, & qui ipsi a natura contigit.

13. *Ceu pennas.*] Theophrastus καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν. Sic Plinius legit, ut in vulgatis exemplaribus habetur. Gaza vero, ὅμοιον πτερίσι, *simile filicibus.* Sed perinde est, sive πτερίσι legas, sive πτέρυξι. Est enim πτερὶς filix sic appellata, teste Diosc. lib. 4. cap. 186 quod ἐσχισμένα καὶ ἀναπεπταμένα φύλλα ἔχει ὡς πτέρυξ, folia incisa, expansaque habet, instar pennæ avium.

14. *Quæ tactis*] Theophrast. loc. cit.

Sect. XX. 1. *Ex Ægyptia.*] De qua diximus sup. sect. Acacia est, ut ex Diosc. liquet, apud quem hæc totidem verbis exstant, lib. 1. cap. 133.

2. *X. III.*] Denarii tres, monetæ Gallicæ asses quatuor & viginti.

3. *Ex amygdalis.*] Diosc. l. 1. c. 176.

[4] & cerafo, pessimum ex prunis. Fluit & ex vitibus, infantium hulceribus aptissimum: & aliquando ex olea, dentium dolori: ulmo etiam in Coryco monte Ciliciæ, ac junipero, ad nihil utile: ex ulmi vero gummi & culices ibi nascuntur. Fit & ex sarcocolla [5] (ita vocatur arbor) [6] commis utilissima pictoribus ac medicis, simile pollini thuris: & ideo candida, quam rufa, melior. Pretium ejus, quod supra.

XXI. Nondum palustria attigimus, nec frutices amnium. Prius tamen quam digrediamur ab Ægypto, & papyri natura dicetur, cum chartæ usu maxime [1] humanitas vitæ constet & memoria. Et hanc Alexandri Magni victoria repertam, auctor est M. Varro, condita in Ægypto Alexandria. [2] Antea non fuisse chartarum usum: [3] in palmarum foliis primo scriptitatum: deinde quarundam [4] arborum

NOTÆ.

4. *Et cerafo.*] De gummi ex cerafo, Galenus, lib. 7. de fac. simp. medic. pag. 189. & Diosc. lib. 1. cap. 157. Ex prunis, idem Diosc. cap. 174. Ex vitibus, idem lib. 5. cap. 1. Ex olea, idem lib. 1. cap. 141. quod ad dentium quoque dolorem commendat. De ultimo in Notis & Emend. num. XIII.

5. *Ita vocatur arbor.*] Diosc. lib. 3. cap. 99. Ἡ δὲ σαρκοκόλλα ἐστὶ δάκρυον δένδρου γεννωμένου ἐν Περσίδι, ἐοικὸς λιβανωτῷ, &c. *Sarcocolla lacryma est arboris in Perside nascentis, similis thuri, &c.* De hac iterum dicetur, lib. 24. sect. 88.

6. *Commis utilissima .... similis pollini .... candida, quam rufa, melior.*] Ita constantissime MSS. omnes: non ut vulgo editi, *gummi utilissimum .... simile .... candidum, quam ruffum, melius. Commis* pro *gummi* veteres dixere: quod & alibi sæpius observaturi sumus.

Sect. XXI. 1. *Humanitas.*] Non ἡ παιδεία, disciplina & eruditio, ut Scaligero in Guilland. visum est, sed cultus humanæ vitæ, quo scilicet homines brutis antecellunt, qui sermonis commu nione cum absente per litteras præcipue continentur.

2. *Antea non fuisse.*] Lucanus, lib. 3. vers. 222.

Nondum flumineas Memphis contexere biblos.
Noverat, &c.

Verum dissentit a Varrone Cassius Hemina, ut dicemus sect. 27.

3. *In palmarum foliis.*] Cultri dorso primum levigatis. Ita libri omnes, etiam MSS. & Isidorus, lib. 6. Orig. cap. 12. *At vero,* inquit, *historia majore modulo scribebantur, & non solum in charta, vel membrana, sed etiam & in omentis elephantinis, textilibusque malvarum foliis, atque palmarum.* Suidas quoque. Λυδοὶ καὶ Ἴωνες τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Φοίνικος τοῦ Ἀγήνορος εὑρόντος ἔλαβον. Τούτοις δὲ ἀντιλέγουσι Κρῆτες, ὡς εὑρέθησαν ἀπὸ τοῦ γράφειν ἐν φοινίκων πετάλοις. De malvis res perinde nota: Cinna misit amico Aratea,

Lævis in aridulo malvæ descripta libello.

Sed in *palmarum foliis* scripsisse se Plinius ipse admonet sect. 28. extrema.

4. *Arborum libris.*] Interiori cortice, ut fagi, fraxini, tiliæ, aliarumve arborum. Venant. Fortunat. Carm. ad Flavum:

Scribere quo possis, discingat fascia fagum,
Cortice dicta legi sit mihi dulce tui.

Et mox:

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis,
Quodque papyrus agit, virgula plana valet.
Pagina vel redeat perscripta dolatile charta, &c.

De tilia Suidas, verbo Φιλύρα. Xiphilinus in Domitiano, aliique. Isidorus, lib. 6. cap. 13. *Liber est interior tunica corticis, quæ ligno cohæret, in qua antiqui scribebant .... ante usum chartæ de libris arborum volumina fiebant.*

libris. Postea publica monumenta [5] plumbeis voluminibus : mox & privata [6] linteis confici cœpta, [7] aut ceris. [8] Pugillarium enim usum fuisse etiam ante Trojana tempora invenimus apud Homerum. Illo vero prodente, [9] ne terra quidem ipsa, quæ nunc Ægyptus, intelligitur : (cum in Sebennytico saltem ejus nomo [10] nonnisi charta nascatur :) postea adaggerata Nilo. Siquidem [11] a Pharo insula, quæ nunc Alexandriæ ponte jungitur, noctis dieique velifico navigii cursu terram fuisse prodidit. Mox æmulatione circa [12] bibliothecas regum Ptolemæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolemæo idem Varro

Notæ.

5. *Plumbeis.*] Laminis nimirum malleo tenuatis & extensis. Nam volumina cum audis, cave plumbeos putes convolvi oportuisse libros : nihilo sane magis quam hosce chartaceos, quos exaramus. Hesiodi liber, ἔργα ϗ ἡμέραι, plumbeis in laminis scriptus asservabatur a Bœotis, teste Pausan. Plumbeam chartam pectore sustinuisse Nero dicitur apud Sueton. cap. 20. vocis conservandæ gratia. Laminam plumbeam appellat Plinius, lib. 34. sect. 50. Et ante Sueton. Josephus lib 1. Antiq Jud Χάρτας μολυβδίνους dixit.

6. *Linteis.*] Linteorum librorum frequens apud Livium mentio, ut l. 4 p 73. quos in æde Monetæ repositos, Licinius Macer annalium scriptor, sæpe citabat auctores. Vopiscus quoque in Aureliano, p 211. *Inveni nuper*, inquit, *in Vlpia Bibliotheca inter linteos libros Epistolam Divi Aureliani*, &c. At non hæc charta nostra vulgaris fuit, quæ fit ex linteis contritis & maceratis : quod multo posteriore ævo repertum. Lintei dicebantur libri, quod in telam linteam descripti, quemadmodum hac ætate pingere in iisdem pictores solent. Carbasinos vocat Martianus Capella, in proœmio Grammat. Ante XIII. seculum a Christo nato, chartæ nostræ receptum usum docet Joinvillei epistola ad S. Ludovicum Franciæ regem, quæ in ejusmodi charta exarata, visa a nobis & perlecta est. An priore ævo cognita ea fuerit, incompertum.

7. *Aut ceris.*] Isidorus, lib. 6. cap. 9. *Cera litterarum materies, parvulorum nutrices. Ipsa dant ingenium pueris, primordia sensus : quarum studium primi Græci tradidisse produntur. Græci enim & Tusci primum ferro in ceris scripserunt .... Postea institutum est, ut in cera ossibus scriberetur*, &c. Tamen M S S. vel *cedis* vel *scedis* habent : forte pro *schedis*, quæ nihil aliud sunt quam pagellæ ligneæ, & *dedolati ligno codicilli*, ut loquitur Hieronymus, in epist. ad Nicæam Quæ sincerior lectio videtur, cum sequatur, *Pugillarium enim* &c.

8. *Pugillarium.*] Codicillos Plinius ipse appellat lib. 33 sect. 4. *Cum Homerus codicillos missitatos epistolarum gratia indicet.* Eo nomine nunc tabellæ ceteæ vulgo intelliguntur : a Plinio ligneæ pagellæ simul complicatæ. Nam Homeri locum hunc respicit, Iliad. ζ' v. 69.

Πόρε δ' ὅγε σήματα λυγρὰ,
Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά.

Fuere & pugillares cittei, ossei, eburnei.

9. *Ne terra quidem.*] Ne ipsa quidem Ægyptus sive pars ea, quæ Delta dicitur, ante Trojana tempora fuisse intelligitur, si Homero credimus : sed postea adaggerata Nilo. Multo igitur minus cognita tum papyrus, præter quam in Sebennytico saltem Ægypti nomo nihil fere nascitur.

10. *Nonnisi charta.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. Chartam papyrum vocat μεζυμυχρῶς, quoniam ex papyro fit.

11. *A Pharo.*] Vide quæ diximus, lib. 2. sect 87.

12. *Bibliothecas.*] De his agemus, lib. 35. sect. 2.

[13] membranas Pergami tradidit repertas. Postea promiscue patuit [14] usus rei, qua constat immortalitas hominum.

XXII. [1] Papyrum ergo nascitur in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatæ stagnant, [2] duo cubita non excedente altitudine gurgitum, [3] brachiali radicis obliquæ crassitudine, [4] triangulis lateribus, [5] decem non amplius cubitorum longitudine in gracilitatem [6] fastigatum, [7] thyrsi modo cacumen includens [8] semine nullo, aut usu ejus alio, [9] quam floris ad deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur: nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum. [10] Ex ipso quidem papyro navigia te-

NOTÆ.

13. *Membranas.*] E pellibus animantium. Hieronym. epist. ad Chromat. Jovin. & Euseb. ubi de litterarum raritate expostulans: *Chartam*, inquit, *defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia: & si alicubi Ptolemæus maria clausisset, tamen Rex Attalus membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartæ pellibus pensaretur. Unde & Pergamenarum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est.* Et nunc Pergamenas Galli, *parchemins*: vitulinas pellas exquisitius temperatas, *velins* appellant.

14 *Usus rei.*] Nempe papyri.

Sect. XXII 1. *Papyrum.*] Frutex ille, ex quo papyrus seu charta fit. Accepta hæc papyri descriptio ex Theophr. lib. 4. hist. plant. cap 9. Iconem exhibet Dalecamp. lib. 18. hist. p. 1883

2. *Duo cubita*] Ubi aquæ non excedunt cubitûm duûm altitudinem. Theophr.

3. *Brachiali.*] Radix & obliqua, & crassitudine brachii est, qua nempe parte brachium manui committitur, ut auctor est Theophr. Πάχος μὲν ἡ ῥίζα καρπῷ ἀνδρὸς εὐρώστου. Κάρπον Galli vocant *le poignet*, manus internodium. Theophr. non unam ait esse radicem in papyro obliquam: sed plures e majore radice prodeuntes, easque tenues & exiles. Φύεται δὲ ὑπὸ τῆς γῆς αὐτῇ, πλαγίας ῥίζας εἰς τὸ πηλὸν καθιεῖσα λεπτὰς καὶ πυκνάς. Quam lectionem Scaliger frustra solicitat: & Salmas. in Solin pag. 536.

4 *Triangulis.*] Triangulari, inquit, caule constat: quod & experientia monstravit, non in papyro solum, sed & in maxima parte herbarum. Triangulo scapo duos e papyro scipiones habuisse se scribit Goropius Becanus, lib. 10. Hieroglyph. pag. 162. Itaque de caule accipienda hæc Theophrasti verba: αὐτὸ δὲ τὰς παπύρους καλουμένας τριγώνους, μέγεθος ὡς τετραπήχεις.

5. *Decem non amplius.*] Theophrastus decem & amplius cubitorum longitudinem radicibus attribuit: cauli, seu scapo, tantum quaternûm.

6. *Fastigatum.*] Acuminatum.

7. *Thyrsi modo.*] Fert sane papyrus χαίτην cæsariem, ex capillamentis plurimis constantem, thyrsi modo: nam thyrsus, sive hasta ea aculeata, quam in Orgiis quatiebant, desinebat in comam: unde χαιτοφόροι Bacchæ, eædemque θυρσοφόροι thyrsigeræ appellantur. Cassiodorus lib. XI. Epist. 38. *paludum pulcram cæsariem* vocat, *virgultis molliorem, herbis duriorem*, &c.

8. *Semine nullo.*] Nullum fert semen hæc coma seu cacumen. Theophr. Καρπὸν δὲ ὅλως οὐδένα.

9. *Quam floris.*] Pro floribus, inquit, papyro Dii coronantur. Laudat coronam e papyro Agesilaus apud Plutarchum, pag 617 Ridet Athenæus, ceu male olentem, lib 15. pag 676. Cave autem hic florem e papyro fingas: neque enim ullum papyrus ex se florem fundit. Vide Notas & Emend. num. XIV.

10. *Ex ipso quidem.*] Ex caule, seu ligno, quod papyrum supra vocavit: aliis papyrus etiam dicitur. Lucanus lib. 4. vers. 136.

xunt: & [11] e libro vela, tegetesque, nec non & vestem, etiam stragulam, ac funes. [12] Mandunt quoque crudum, decoctumque, [13] succum tantum devorantes. [14] Nascitur & in Syria, circa quem odoratus ille calamus, lacum. [15] Neque aliis usus est, quam inde, funibus rex Antigonus in navalibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper & in Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est eundem usum habere chartæ. Et tamen adhuc malunt Parthi [16] vestibus litteras intexere.

* CAP. 10 XII. XXIII. Præparantur [1] ex eo chartæ, diviso acu in prætenues, sed quam latissimas, [2] philuras. * [3] Principatus medio, atque inde scissuræ ordine. Hieratica [4] appellabatur antiquitus, religiosis tantum voluminibus dicata, [5] quæ ablutione Augusti nomen accepit: sicut secunda Liviæ, a conjuge ejus. Ita descendit hieratica in tertium nomen. Proximum [6] amphitheatricæ datum fuerat a confecturæ loco.

NOTÆ.

Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

11. *E libro.*] Theophr. loc. cit. ἐκ τῆς βίϐλου. Sic & storeas Monachorum ex papyro, mattasque confectas legimus in Regula Solitar. cap. 47. alibique passim.

12. *Mandunt.*] Caulem, seu scapum, non radices. Theophr. & Herod. in Euterpe, lib. 2. n. 92. pag. 122.

13. *Succum tantum.*] Id deinde quod ita commanducatum est, ut in malis Punicis facimus, exspuentes. Theophr.

14. *Nascitur.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. De calamo diximus, lib. sup. sect. 48.

15. *Neque aliis.*] Theophr. De sparto dicemus lib. 19. sect. 7.

16. *Vestibus litteras.*] Sic Petrarcha, teste Thomasino, in Petrarcha redivivo, cap. 23. cum deambularet solus, ne quæ subito eruperant cogitationes evanescerent, pellita quadam in veste quâ erat indutus, scriptitare solebat subito quæ venerant in mentem. Sic Cosmes Eunuchus Abbas apud Sophron. vel Joan. Moschum, cap. 40. non absone præcipiebat: *Cum inveneris aliquid ex opusculis S. Athanasii, nec habueris chartas ad scribendum, in vestimentis tuis scribe illud.* Vide quæ de vestibus olim scriptis collegit Phil. Rubenius, Electorum lib. 2. cap. 1.

Sect. XXIII. 1. *Ex eo.*] Ex caule. Sic acu solemus cæparum tunicas ab aliis alias divellere.

2. *Philuras.*] Sic tenues ex papyri tunicæ, ex quibus charta fit, appellantur. Græcis φιλύρα tilia est, cujus e libro interiore olim chartæ parabantur.

3. *Principatus medio.*] Scilicet papyro, tunicisque seu philuris inde avulsis: hæ inter ceteras habuêre principatum, ob tenuitatem. Quo propiores cortici, eo viliores.

4. *Appellabatur.*] Charta ex mediis philuris confecta. Libris ritualibus & sacris dicata: inde nomen: nam ἱερὸν *sacrum* sonat.

5. *Quæ ablutione.*] Sic MSS. Reg. Colb. aliique, & quos Turnebus vidit, ipso prodente, lib. 7. Advers. cap. 2. pag. 192. non *adulatione*. Hieratica, inquit, cum officinæ Romam translatæ sunt, in Augusti nomen transiit, quando ibi lota diligentius & retractata est: Sic Liviæ nomen accepit, quæ secundæ notæ, sive bonitatis, quia ex secundis philuris erat contexta: Hieraticæ appellatio tertiæ attributa, quia ex tertiis: sicut Amphitheatrica ex quartis, & ita deinceps ordine, Saïtica, Taneotica, & Emporetica, quæ ex postremis philyris, corticique proximis conflabatur.

6. *Amphitheatrica.*] Ita libri omnes. Et fuisse sane Amphitheatrum Alexandriæ, tota deliciis diffluente, simile veri est. Frustra Guillandinus *Arthribitica* reponere nititur.

Excepit

Excepit hanc Romæ [7] Fannii ſagax officina, tenuatamque curioſa interpolatione [8] principalem fecit e plebeia, [9] & nomen ei dedit. Quæ non eſſet ita recurata, [10] in ſuo manſit amphitheatrica. Poſt hanc Saïtica, ab oppido, ubi maxima fertilitas, [11] ex vilioribus ramentis: propiorque etiamnum cortici [12] Leneotica, a vicino loco, pondere jam hæc, non bonitate, venalis. [13] Nam emporetica inutilis ſcribendo, involucris chartarum, [14] ſegeſtriumque in mercibus uſum præbet: ideo [15] a mercatoribus cognominata. Poſt hanc [16] papyrum eſt, extremumque ejus [17] ſcirpo ſimile, ac ne funibus quidem, niſi in humore, utile.

[18] Texuntur omnes madente tabula Nili aqua: Turbidus liquor glutinis præbet vicem. [19] Primo ſupina tabula ſcheda adlinitur longitudine papyri, quæ potuit eſſe, reſegminibus utrinque amputatis: [20] tranſverſa poſtea crates peragit. Premitur deinde prælis, & ſiccantur Sole

NOTÆ.

7. *Fannii.*] De Rhemmio Fannio Palæmone, Grammatico Vicetino, (is enim hoc loco intelligitur,) vide inſcriptionem veterem in Orthographia Aldi, p. 779. & Suetonium lib. de illuſtr. Gramm.

8. *Principalem.*] Dignam principe loco.

9. *Et nomen.*] Ut Fanniana diceretur, ſect. ſeq.

10. *In ſuo.*] In ſuo nomine & ordine.

11. *Ex vilioribus*] Ex philyris poſtremis, propioribuſque cortici. De Saïtica præfectura, lib. 5. ſect. 9.

12. *Leneotica.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Pariſ. &c. Libri vulgati, *Taniotica.* Iſidorus lib. 6. cap 10. Teneoticam legit. *Teneotica*, inquit, *a loco Alexandria, qui ita vocatur, ubi fiebat.*

13. *Emporetica.*] Iſidorus loc. cit. *Emporetica, quod ea merces involvuntur, cum ſit ſcripturis minus idonea.*

14. *Segeſtriumque.*] Pro chartis, inquit, & ſegeſtribus, mercium involucris adhibetur. Segeſtria vulgus apud nos appellat, *des ſerpillieres*, quibus merces involvi ſolent Voſſium vide in Etymologico.

15. *A mercatoribus.*] Quos Græci ἐμπόρους vocant

16. *Papyrum.*] Nunc demum ventum eſt ad extimum corticem, quod papyrum vocat.

17. *Scirpo.*] Feſtus: *Scirpus eſt id, quod in paluſtribus locis naſcitur leve & procerum, unde tegetes fiunt.* Brevius juncum dixiſſet.

18. *Texuntur omnes.*] Omnia genera chartarum ſuperius memorata texuntur ſuper tabula, ſive aſſere ligneo, qui Nili prius aqua madeat: hæc enim aqua glutinis inſtar eſt, cum præcipue eſt turbida. Texi porro papyrus dicebatur, quod plane in morem telarum peragi ſoleret, & ſtamen ſuum, ſuumque ſubtemen, haud minus quam tela, haberet. Vide Notas & Emendationes num. XV.

19. *Primo ſupina.*] Erecta paululum ſupinaque tabula, ſcheda ſeu philyra primo adlinitur, quæ ea longitudine ſit, qua papyrum eſt, unde exſecta philyra eſt, reſegminibus utrinque amputatis. Mox ab utroque illius latere alia atque alia adjungitur: ut pluribus tabula ſternatur philyris, quemadmodum in tela ſtamen filis pluribus conſtat parallelis. Caſſiodorus loc. cit. de papyro: *junctura ſine rimis, continuitas de minutis, viſcera nivea virentium herbarum, ſcripturabilis facies, quæ nigredinem ſuſcipit ad decorem, &c.*

20. *Tranſverſa.*] Deinceps, inquit, aliæ philyræ tranſverſæ ſuperponebantur, quæ cratem peragerent: crates enim ſic texuntur, ex directis ſcilicet, tranſverſiſque virgis. Sic etiam in tela ſubtemen ſtamini tranſverſum inſeritur. Quare chartam omnem bilicem fuiſſe, ut telam, ſcito. Hoc uno diſcrimine, quod in conficienda charta ſubtemen ſtamini ſolum imponebatur, & connectebatur idem glutini ope: in tela autem ſtamini ſubtemen inſeritur, decurritque per medium, mutuo amplexu, veluti nodo conſtrictum.

[21] plagulæ, atque inter se junguntur, proximarum semper bonitatis diminutione ad deterrimas. Nunquam plures scapo, [22] quam vicenæ.

XXIV. Magna in latitudine earum differentia: XIII. digitorum [1] optimis: duo detrahuntur [2] hieraticæ: Fanniana denos habet: & uno minus amphitheatrica: pauciores Saïtica: [3] nec malleo sufficit: nam emporeticæ brevitas sex digitos non excedit. Præterea spectantur in chartis, tenuitas, densitas, candor, lævor. [4] Primatum mutavit Claudius Cæsar: nimia quippe Augustæ tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis. Ad hoc transmittens litteras lituræ metum afferebat [5] ex aversis: & alias indecoro visu pertranslucida. [6] Igitur e secundo corio statumina facta sunt: e primo, subtegmina. Auxit & latitudinem. Pedalis erat mensura, & cubitalis [7] macrocollis: sed ratio deprehendit vitium, [8] unius schedæ revulsione plures infestante paginas. Ob hæc prælata omnibus Claudia: Augustæ in epistolis aucto-

NOTÆ.

21. *Plagulæ.*] Utraque igitur scheda sic contexta, ex duplici serie rectarum, transversarumque philyrarum, plagulæ appellabantur: nos papyri folia vulgo vocamus. Ex his plurimæ, hoc est, vicenæ simul jungebantur, ut scapum efficerent: proximæ, sive extimæ, meliores: deinde bonitatis diminutione deterrimæ in medio.

22. *Quam vicenæ.*] Folia nos hodie quaterna & vicena in papyri, ut barbari aïunt, manu: ut Latini, scapo, ponimus.

Sect. XXIV. 1. *Optimis.*] Augustæ, & Liviæ: maxime vero Claudiæ, de qua inferius.

2. *Hieraticæ.*] Quæ terrium, ut dictum est supra, nomen obtinuit. Fuit hæc undenûm digitorum.

3. *Nec malleo.*] Adeo angusta est, ut malleum latitudine non adæquet: multoque minus Emporetica par malleo fuit: cum ejus brevitas sex digitos non excederet.

4. *Primatum.*] Primas Augustæ chartæ ademit: dedit Claudiæ a se cognominatæ.

5. *Ex aversis.*] Subintellige, litteris. Ita M S S. omnes, non *adversis.* Aversa litiera est, quæ a tergo scripta est: sic charta aversa ὀπισθόγραφος. In translucida charta metus, inquit, lituræ fitit ex aversa scriptura. Lituram intellige, maculam quæ funditur ex atramento in chartam bibulam.

6. *Igitur.*] Igitur jam non ex tenuissimis primis philyris, quibus Augusta tota constabat, sed partim ex primis, partim ex secundis chartam laudatus proxime Imperator curavit confici, cui primatum arrogavit: Cum antea Augustæ chartæ stamen subtemenque fieret ex iisdem, hoc est, primis philyris, atque adeo nimia ejus tenuitas foret: Liviæ stamen subtemenque pariter e secundis: Claudius medium ex utraque genus excogitavit, quod calamos toleraret, nec transmitteret litteras: ex primis philyris, (corium μεταφορικῶς vocat) chartæ sui nominis fieri stamen, seu statumen, præcepit: ex secundis, subtemen. Locum hunc una M S S. codicum ope sanavimus: quibus Scaligeri, Guillandini, aliorumque conjecturæ pessum eunt.

7. *Macrocollis.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. non *macrocolis*: hoc est, μακροκόλλοις, non μακροκώλοις. Chartæ olim inter se jungebantur, & glutino compingebantur. Majore modulo compaginatam chartam μακρόκολλον vocabant. Hæ *charta majores* apud Suetou. in Augusto.

8. *Unius scheda.*] Cum plagula una longior eximebatur a prælo, ut siccaretur Sole, abstrahi in totum ea vix poterat, quin scheda aliqua transversa seu philura a sua pagina divelleretur, subjectasque paginas (nos folia dicimus) iis adhærescens, læderet, infestaret, corrumperet.

ritas relicta : Liviana suam tenuit, [9] cui nihil primæ erat, sed omnia secundæ.

XXV. Scabritia [1] lævigatur dente, conchave : sed [2] caducæ litteræ fiunt. Minus sorbet politurâ charta, magis splendet. [3] Rebellat sæpe humor incuriose datus primo, [4] malleoque deprehenditur, aut etiam [5] odore, cum fuerit [6] indiligentior. Deprehenditur & [7] lentigo oculis : sed inserta mediis glutinamentis [8] tænia, fungo papyri bibula, vix nisi littera fundente se : tantum inest fraudis. Alius igitur iterum texendis labor.

XXVI. Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fervente aqua, minimo aceti asperſu : nam fabrile, gummisque, fragilia sunt. Diligentior cura : mollia panis fermentati colata aqua fervente : minimum hoc modo [1] intergerii : atque etiam [2] lini lenitas superatur. Omne autem glutinum, nec vetustius esse debet uno die, nec recentius. Postea malleo tenuatur, & iterum glutino percurritur, iterumque constricta erugatur, atque extenditur malleo. Ita sunt longinqua

NOTÆ.

9. *Cui nihil.*] Quæ nullas primæ, hoc est, Claudiæ dotes haberet : haberet autem omnes secundæ, hoc est, Augustæ.

Sect. XXV. 1. *Lævigatur.*] Complanatur, erugatur, politur. Chartarum nunc vitia expedit.

2. *Caduca.*] Fugax est, instabilisque scriptura : Moderato tamen polita attritu non sorbet atramentum papyrus, sed retinet : & nitore tum magis oculis placet.

3. *Rebellat.*] Humorem vocat liquorem Nili turbidum, qui glutini, ut diximus, vicem præbebat in texendis chartis : hic si primo incuriose & minus temperate datus fuerat, rebellabat interdum, & quod esset humore passim nimio madida, scribenti veluti resistebat, ac reluctabatur.

4. *Malleoque.*] Quia exprimitur malleo humor, exsudatque sub ictibus, qui minus probe fuit prælo exsuctus.

5. *Odore.*] Prodit etiam labem odor, chartâ præsertim negligentius prælo compressa, siccataque, fœtidus ac situm olens: qui nec prælo elisus est, nec insolatu dissipatus.

6. *Indiligentior.*] Ita libri omnes. Forte rectius, *indulgentior*, hoc est, largior, abundantior, humor scilicet.

7. *Lentigo.*] Macula lentiginosa, chartarum plagulis aspersa, colore subrufa, qualis in hominum ore conspicitur. Hæ sordes, hi nævi deprehenduntur oculis, obversa ad Solis lumen charta.

8. *Tænia.*] Tænia, inquit, hoc est, inanis quidam in plagulis ductus, cui vel gluten non adhæsit, vel illitum evanuit, aut corruptum est, jam neque malleo, neque oculis, sed vix aliter quam scriptura ipsa deprehenditur : nam dum sola papyri fungosa, bibulaque raritas, absque tectorio ullo, calamis scribentium occurrit, litteram sive atramenti scriptutam, dum haurit, diffundit : itaque ea combibitur, & utramque chartæ faciem, tam aversam, quam adversam, inquinat.

Sect. XXVI. 1. *Intergerii.*] Cum esset gluten illud tenuissimum, levissimumque, minimum inter singulas schedas spatium occupabat. Intergerium vocat medium glutinamentum quod inter duas schedas interjectum erat. Ab intergerivo pariete ducta metaphora. Vide Voss. in Etymol.

2. *Lini lenitas.*] Ita MSS. omnes, non *Nili*, ut editi, quod est ineptum. Hoc inquit, glutine lævior fit charta, ita ut ne lino quidem chartæ lævitas cedat.

monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quæ apud [1] Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post cc. Jam vero Ciceronis, ac Divi Augusti, Virgiliique sæpenumero videmus.

CAPUT XIII.

XXVII. Ingentia exempla [1] contra Varronis sententiam de chartis reperiuntur. Namque Cassius Hemina, [2] vetustissimus auctor Annalium, quarto eorum libro prodidit, [3] Cn. Terentium scribam agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. [4] Pamphilo Coss. ad quos [5] a regno Numæ colliguntur anni [6] DXXXV. & hos fuisse [7] e charta: majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis: quapropter in re tanta ipsius Heminæ verba ponam. Mirabantur alii, quomodo illi libri durare potuissent: ille ita rationem reddebat: Lapidem fuisse quadratum circiter in media arca vinctum [8] candelis quoquoversus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse: propterea arbitrari eos non computruisse. Et [9] libros citratos fuisse: propterea arbitrarier tineas non tetigisse. In his libris scripta erant philosophiæ [10] Pythagoricæ. Eosque combustos [11] a Q. Petilio prætore, quia philosophiæ scripta essent. Hoc idem tradit [12] L. Piso Censorius

NOTÆ.

3. *Pomponium.*] Diximus de eo lib. 7. sect. 18.

Sect. XXVII. 1. *Contra Varronis.*] Qui ante Alexandriam conditam usum chartæ ex papyro Ægyptia confectæ, fuisse negabat, ut dictum est sect. 21.

2. *Vetustissimus.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

3. *Cn. Terentium.*] Vide Notas & Emendationes num. XVII.

4. *Pamphilo.*] Ita libri omnes, etiam MSS. Tamen in vetere nummo familiæ Bæbiæ, apud Patin. p. 45. TAMPIL. ex una parte, ex adversa, M. BAEBI. Q. F. Tampilum dixere veteres pro Tamphilo: ut *triumpum*, pro triumpho: & in nummis TROPAEA, pro TROPHAEA. Gessere hi Consulatum anno Urbis DLXXIII. Livio teste, lib. 40. pag. 510. ubi Corn. Lentulus, & Bæbius Pamphilus appellantur.

5. *A regno Numæ.*] Ab initio regni: quod ille capessivit anno V. C. XXXIX.

6. *Anni DXXXV.*] Plutarchus in Numa, pag. 74. annos numerat fere quadringentos: sed magno errore.

7. *E charta.*] Quæ ex papyro Ægyptia esset conflata.

8. *Candelis.*] Candelis tortilibus, cujusmodi nos lina habemus tenuiter incerata.

9. *Libros citratos.*] Quibus videlicet interjecta citri folia, quorum hæc propria dos, ut arceat animalium noxia, hoc est tineas, quemadmodum dictum est libro sup. sect. 7. ubi vide quæ in Notis adjecimus, de citrosa veste. In libris hactenus editis, *cedratos* legitur. At MSS. Reg. Paris. Tolet. *citratos*.

10. *Pythagoricæ.*] Livius, lib. 40. pag. 513. hoc ipsum referens, *Adjicit Valerius Antias*, inquit, *libros Pythagoricos fuisse: vulgata opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide.*

11. *A Q. Petilio.*] Livius loc. cit. Lactantius, lib. 1. cap. 22. Plutarch. in Numa, pag. 74. ex Pisone, ὡς ἱςόρηκε Πείσων.

12. *L. Piso.*] Vide Auctorum Indicem. In libris vulgatis perperam C. *Piso*.

primo commentariorum : sed [13] libros septem juris pontificii, totidemque Pythagoricos fuisse : Tuditanus decimo tertio, Numæ decretorum fuisse : ipse Varro Humanarum antiquitatum sexto, Antias secundo, duos pontificales Latinos, totidem Græcos præcepta philosophiæ continentes. [14] Idem tertio ponit, quo comburi eos placuerit. Inter omnes vero convenit [15] Sibyllam ad Tarquinium [16] Superbum [17] tres libros attulisse : ex quibus igni duo cremati ab ipsa, tertius cum Capitolio [18] Syllanis temporibus. Præterea Mucianus ter Consul prodidit nuper se legisse, cum præsideret Lyciæ, Sarpedonis a Troja scriptam in quodam templo epistolæ chartam. Quod eo magis miror, si etiamnum Homero condente [19] Ægyptus non erat : aut cur, si jam hic erat usus, [20] in ipsa illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistolas, prodidit. [21] Sterilitatem sentit hoc quoque : factumque jam Tiberio principe inopia chartæ, ut e Senatu darentur arbitri dispensandæ : alias in tumultu vita erat.

XXVIII. Æthiopia, Ægypto contermina, insignes arbores non fere habet, præter laniferas, quarum natura in descriptione Indorum atque Arabiæ [1] dicta est. [2] Propior tamen huic natura lanæ, [3] majorque CAP.XIV.

NOTÆ.

13. *Libros septem.*] Latinos nempe de jure Pontificum, totidemque Græcos de disciplina sapientiæ, ut ait Valer. Max. loc. cit.

14. *Idem.*] Nempe Valerius Antias. De his scriptoribus diximus in Auctorum indice. *Quo comburi*, hoc est, qua causa.

15. *Sibyllam.*] Cumanam vocat Solinus, cap 2. pag. 14. Varro apud Servium, Erythræam. Et Cumis Erythræam vaticinia edidisse auctor est Aristoteles.

16. *Superbum.*] Ita Dionys. Halic. lib. 4. Antiq. Rom. pag. 259. & Gellius lib. 1. cap. 19. pag. 83. At Varro apud Lactant. lib. 1. cap. 6. Suidas, aliique, id Tarquinio Prisco factum adjudicant. Quin Solinus ipse quoque, loc. cit. quamvis ex Plinio Superbum vocet, cum tamen rem gestam esse narret Olymp. L. Priscum omnino videtur intelligere. Quid quod & Plinius, lib. 34. sect x 1. Sibyllæ juxta Rostra positam esse statuam Tarquinii Prisci ætate significat ? Illud nimirum est : utrique Tarquinio Superbi cognomen indidit antiquitas. Sic Digest. lib. 1. tit. 2. de orig. juris, §. 2. de legibus regiis, Pomponius dum Tarquinium Superbum Demarati filium vocat, Priscum intelligit, ut Cujacius ante nos vidit.

17. *Tres libros.*] Hæc paulo aliter Gellius, & Dionys. Halic. locis citatis, quos tu consule.

18. *Syllanis.*] Vide lib. 33. sect. 5.

19. *Ægyptus.*] Delta Ægyptiacum, ut dictum est, sect. 21.

20. *In ipsa illa Lycia.*] Bellerophonti in Lycia existenti. Homericos versus recitavimus, sect. 21.

21. *Sterilitatem.*] Est quandoque, inquit, etiam hujusce rei, hoc est, papyri annua sterilitas, penuria, annonaque carior. Erat adhuc Cassiodori ævo mos ille scribendi in papyro Ægyptia : Eustathii temporibus plane obsoleverat, hoc est, sæculo duodecimo, ut observat Allatius, in Animadv. ad Antiq. Etrusc. n. 55. pag. 97.

Sect. XXVIII. 1. *Dicta est.*] Libro 12. sect. 21. & 22.

2. *Propior tamen huic.*] Peculiari Æthiopiæ arbori, quæ lanifera fuit.

3. *Majorque.*] Quam gossympinis arboribus, quarum folliculos cucurbitas appellavit, cotonei mali amplitudine, libro sup. sect. 21.

folliculus granati modo mali : similesque & inter se arbores ipsæ. Præter hanc palmæ , quales [4] retulimus. Insularum arbores ambitu Æthiopiæ , & nemora odorata , in mentione earum [5] dicta sunt.

CAPUT XV.

XXIX. Atlas mons peculiari proditur silva , [1] de qua diximus. Confines ei Mauri , quibus plurima [2] arbor citri , & mensarum insania , [3] quas feminæ viris contra margaritas regerunt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate , & quod magis mirum est , illo ævo empta [4] HS. $\overline{X}$. Memoratur & Galli Asinii , [5] HS. $\overline{XI}$. Venumdatæ sunt & duæ [6] a Juba rege pendentes : quarum alteri pretium fuit [7] HS. $\overline{XII}$. alteri paulo minus. Interiit nuper incendio [8] a Cethegis descendens , [9] HS. $\overline{XIV}$. permutata , latifundii taxatione , si quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo amplissima adhuc fuit , unius commissæ [10] ex orbibus dimidiatis duobus , a rege Mauretaniæ [11] Ptolemæo , quatuor pedum & semipedis [12] per medium ambitum , crassitudine [a] quadrantali. Majusque miraculum in ea est artis , latente

INTERPRETATIO.

[a] *Quadrantali.*] Quadrantem *pedis unius , hoc est , pollices tres* , crassitudine *obtinuit.*

NOTÆ.

4. *Retulimus.*] Sect. 9.

5. *Dicta sunt.*] Libro 6. sect. 36. & 37.

Sect. XXIX. 1. *De qua diximus.*] Libro 5. sect. 1.

2. *Arbor citri.*] Gemina fuit arbos citri veteribus cognita : & malus nempe Assyria , de qua sup. libro : & hæc citrus Atlantica quam Græci θύια vocabant : Vide Notas & Emend. num. XVIII.

3. *Quas feminæ.*] Hanc citrearum mensarum insaniam feminæ viris objiciunt , ut margaritarum luxum viri feminis vicissim exprobrant.

4. *HS.* $\overline{X}$.] Hoc est , sestertiûm decies centena millia : Gallicæ monetæ , ut nunc sunt pretia metallorum , libræ sunt Turonicæ , ut vocant , 100000. Vide Notas & Emend. num. XIX.

5. *HS.* $\overline{XI}$.] Hoc est , sestertiûm undecies centena millia : Turonicæ libræ , 110000.

6. *A Juba rege pendentes.*] Quia Jubæ demortui cum reliquis bonis mensæ illæ duæ sub titulo pependerunt , cum sub hasta venirent : is enim in auctionibus mos fuit. Vide Notas & Emend. num. XX.

7. *HS.* $\overline{XII}$.] Ita MSS. omnes , non XV. ut editi : crescente nimirum gradatim mensarum pretio. Sestertiûm duodecies centena millia , libræ sunt Turonicæ 120000.

8. *A Cethegis.*] Quæ Cethegorum familiæ fuerat : ex qua Consul Corn. Lentulus Cethegus , de quo sect. 27. Vide Notas & Emend. num. XXI.

9. *HS.* $\overline{XIV}$.] Sestertiûm quatuordecies centena millia : Turonicæ libræ, 140000.

10. *Ex orbibus.*] Erant enim eæ mensæ orbiculatæ : quare Mauros orbes appellat Martialis, lib. 9. Epigr. 23. elephantinis dentibus , hoc est , pedibus eboreis suffultos :

Ut Mauri Libycis centum stent dentibus orbes.

11. *Ptolemæo.*] Jubæ filio , de quo in Auctorum indice , verbo *Juba.*

12. *Per medium.*] Itaque totus mensæ ambitus pedum novenûm fuit.

junctura, quam potuisset esse naturæ. Solidæ autem a Nomio Cæsaris liberto [13] cognomen trahentis, [14] tribus sicilicis infra quatuor pedes, totidemque infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omittendum videtur, Tiberio principi mensam quatuor pedes [15] sextante & sicilico excedentem, tota vero crassitudine sescunciali, operimento laminæ vestitam fuisse, cum [16] tam opima Nomio liberto ejus esset. [17] Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum, quod sub terra totum fuerit: & rarius quam quæ superne, quæque gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur, arborum vitium est, quarum amplitudo ac radices æstimari possunt [18] ex orbibus. Sunt autem cupresso feminæ etiamnum silvestri similes folio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mauretaniæ, qui laudatissimam dedit citrum, jam exhaustus.

XXX. Mensis præcipua dos in venam crispis, [1] vel in vortices parvos. Illud oblongo evenit discursu, ideoque tigrinum appellatur: hoc intorto, & ideo tales pantherinæ vocantur. Sunt & undatim crispæ, majore gratia, [2] si pavonum caudæ oculos imitentur. Magna

NOTÆ.

13. *Cognomen trahentis.*] Nomianæ cognominatæ: & solida illa quidem fuit, uniusque trunci, non ex dimidiatis duobus, ut superior.

14. *Tribus sicilicis.*] Sicilicus quarta pars pollicis est, sive unciæ. Volusius: *Dividitur uncia in quatuor sicilicos, id est, in quatuor quartas.* Festus: *sicilicum dictum, quod semunciam secet.* Pollices duodeni pedem constituunt. Fuit igitur huic mensæ amplitudo pedum non omnino quaternûm. Deerant solum tres sicilici, hoc est, pollicis unius dodrans, seu partes tres. Sic crassitudo semipedem non æquabat: tantumdem semipedi deerat, ne solidus semipes foret, nempe dodrans pollicis unius.

15. *Sextante.*] Sextans pars est assis sexta, sive unciæ duæ. Assem appello rem integram quamcumque, seu ponderis, seu mensuræ, cujus pars duodecima uncia appellatur. Hanc igitur mensam Plinius ait longitudinis habuisse pedes quaternos. & binos præterea pollices, & pollicis quadrantem, sive sicilicum: crassitudine vero sesquipollicem æquavisse.

16. *Tam opima.*] Tot partibus amplior: cum nempe novenos pedes circuitu liberti mensa contineret: principis, tantum quaternos.

17. *Tuber hoc.*] Id laminæ operimentum e radicis tubere est, sive nodo: cujus laus præcipua est, quod sub terra conditum totum fuit, ubi rarius tuber gignitur, quam superne: nam & in ramis tubera oriuntur. De his arborum nodis Seneca, lib. 7. de benef cap. 10. *Video istic mensas, & æstimatum lignum Senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit.* Vide Notas & Emend. num. XXII.

18. *Ex orbibus.*] Ex integris mensis, quæ ex tubere uno fiebânt. Has mensas, ut diximus, orbes Martialis vocat.

Sect. XXX. 1. *Vel in vortices parvos.*] Sic MSS. Reg. Colb. &c. non, ut editi, *vel in vertice variis*, nullo plane sensu. Crispam in vortices parvos mensam vocat, quæ ad instar vorticum intorte crispatur: in venam, quæ venatim.

2. *Si pavonum caudæ*] Nec in mensis modo, sed & in spondis cubilium lautioribus hæ pavonum caudæ expetitæ. Martialis, lib. 14. Epigr. 85. cui lemma: *Lectus pavoninus:*

vero [3] post has gratia, extra prædictas, crispis densa veluti grani congerie, quas ob id a similitudine [4] apiatas vocant. Summa vero omnium in colore. Hic maxime mulsi placet, suis refulgens venis. [5] Post hæc amplitudo est : [6] jam toti caudices juvant : [7] pluresque in una.

Mensæ vitia : lignum, ita vocatur materia [8] surda, & indigesta simplicitas, aut platani foliorum modo digesta : item ilignæ venæ similitudo, vel coloris : & quibus maxime obnoxias fecere æstus ventique, rimæ, aut capillamenta rimas imitata. Postea [9] muræna nigro transcurrens limite : variisque [10] cornicum punctis apprehensus, papaverum nodo, & in totum atro propior colos, maculæve discolores. Virides terra condunt barbari, & illinunt cera. Artifices vero frumenti acervis imponunt septenis diebus, totidem intermissis : mirumque ponderi quantum ita detrahatur. Naufragia docuere nuper, hanc quoque materiam siccatam mari, duritie incorrupta spissari,

Notæ.

Nomina dat sponda pictis pulcherrima pennis
Nunc Junonis avis, sed prius Argus erat.

Hinc & pavonatilis pannus nomen accepit, de quo Du-Cangius in Glossario consulendus.

3. *Post has.*] Post undatim crispas, præter venatim, vorticatimque crispas, quæ semper principatum obtinuere. Ad hujus ligni naturam, venerem, crispatumque, proxime accedit id lignum, quod majorum memoria eximio fuit in honore : *Madium* vulgus nominat, non illepido nitore placens, ambitioso venarum discursu, sese undulatim crispante, interveniis mulsiplici formarum decore splendentibus, punctorumque acervo exhilaratis. Id potoriis vasis & lancibus dicavit avita mundities. Materiæ declarat æternitatem duratio, quando c c. annorum fere vasa in ædibus sacris inveniuntur, nullam adhuc cariem sentientia. Abiitque mos in vulgus vocandi ligna, quæ lepide undulato crispatu fluctuarent, Madrata, *Madré*. Ruellius, lib 1. de Nat. stirp. pag. 143. artifices fabros a se consultos ait, quodnam esset genus hoc ligni : responsumque, esse silvestris cupressi vel cedri genus : deferri ex India, Syriaque : sed nunc exolevisse.

4. *Apiatas.*] Ab apio : quoniam mensæ densa veluti grani congerie crispæ, apii semen & grana dense congesta referebant : quo sensu guttatas aves dixit Fridericus II. Imper. lib. 2. de Venat. cap. 20. hoc est, guttis diversi coloris inspersas.

5. *Post hæc.*] Post colorem ac formam, proxime amplitudo laudatur.

6. *Jam toti.*] Ut ex uno caudice solida mensa constet. Vide Notas & Emend. num. XXII.

7. *Pluresque.*] Ut dimidiatis orbibus orbis integer mensæ compingatur, qualis Ptolemæi fuit, superius laudata.

8. *Surda.*] Nec crispa, nec virgata, sed simplex. Res surdas, herbas surdas, surdum colorem, aliaque similia, pro obscuris scilicet & ignobilibus in indice Pliniano vide.

9. *Muræna.*] Ductus in longum limes tramesve niger, murænæ similitudine.

10. *Cornicum.*] Nec placet, inquit, mensa variis interstincta punctis, eo colore quem in cornicum plumis deprehendimus : nec colos ille cinereus, qui papaverum nodum refert, atque adeo fere atrum omnino colorem. Vide Notas & Emend. num. XXIII.

non

non ullo modo vehementius. Nutriuntur optime, splendescuntque, manu sicca fricatæ a balineis maxime: nec a vinis læduntur, [11] ut his genitæ.

Inter pauca nitidioris vitæ instrumenta hæc arbor est: quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. * Nota etiam Homero fuit: * CAP. XVI. [12] thyon Græce vocatur, ab aliis thya. Hanc itaque inter odores uri tradit in deliciis [13] Circes, quam Deam volebat intelligi, magno errore eorum, qui odoramenta in eo vocabulo accipiunt, cum præsertim [14] eodem versu cedrum laricemque una tradat: in quo manifestum est de arboribus tantum locutum. [15] Theophrastus, (qui primus a Magni Alexandri ætate scribit, quæ [16] circa urbis Romæ quadringentesimum quadragesimum gesta sunt annum,) magnum jam huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum [17] contignationes, quandamque immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ. Radice [18] nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera. Præcipuam autem esse eam arborem [19] circa Hammonis delubrum: nasci & in inferiore Cyrenaïcæ parte. De

NOTÆ

11. *Vt his genitæ.*] Quod in mensis, quarum gratia maxima est, si e citri arbore fiant, vina potantur.

12. *Thyon Græce.*] Hesychius: Θύα, ἔνιμα δένδρον. Eustathius in Odyss. ε. vers. 1523. Θύον δένδρον. Apud Athen. lib. 5. pag. 207. θύα. Apud Theophr. lib. 5. hist. cap. 5. Τὸ δὲ θύον, οἱ δὲ θύαν καλοῦσιν, &c. Didymus in eum Homeri locum, Θύον· εἶδος δένδρου, ἢ φυτοῦ.

13. *Circes*] Tribuit Circæ Plinius, quod Calypso Homerus, Odyss. ε. vers. 60. Sed fefellit tanti viri memoriam Virgiliana lectio, in qua similis cedri usus deliciis Circes attribuitur, lib. 7. Æneïd. vers. 10.

Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu: tectisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum.

14. *Eodem versu.*] Odysseæ, ut dictum est, lib. 5. vers. 60.

Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
Δαιομένων.

Ita omnino Didymus Homeri scholiastes, ita & Eustathius legit. At Plinium vidisse in suis exemplaribus necesse est,

Κέδρου τε, πεύκης τε, θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει.

Nam vocem πεύκη pinum interdum, quandoque etiam laricem vertit, ut suis locis dicemus.

15. *Theophrastus.*] Libro 5. histor. plant. cap. 5.

16. *Circa urbis Romæ.*] Vide quæ diximus in Notis & Emend. ad librum tertium, num. XL.

17. *Contignationes.*] Theophr. ὀροφάς. Etiam & januas ex eadem arbore θύα fieri auctor est Athen. lib. 5. pag. 207.

18. *Nihil crispius.*] Sic Theophr. loc cit. Quare fallitur Anguillara lib. de simp. parte 2. pag. 47 eumque secutus Salmasius in Solin pag. 953. & 954. qui Homeri Theophrastique θύον sabinam esse herbam putant, quæ hac dote caret: nec tantæ crassitudinis aut radicem aut caulem habet, ut ex ea vel mensarum orbes pedum novenûm, imo ne binûm quidem, vel contignationes domorum, aut januarum postes fieri potuerint.

19. *Circa Hammonis.*] Theophrast. loco citato.

mensis tamen tacuit : & alias nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, quæ novitia apparet.

XXXI. [1] Alia est arbor eodem nomine, [2] malum ferens execratum aliquibus odore & amaritudine, aliis expetitum, domos etiam decorans, nec dicenda verbosius.

CAPUT XVII.

XXXII. Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem [1] arborem loton gignit, quam vocant celtin, & ipsam Italiæ familiarem, sed [2] terra mutatam. Præcipua est circa Syrtes atque Nasamonas. [3] Magnitudo, quæ piro : quanquam Nepos Cornelius brevem tradit. Incisuræ folio crebriores, [4] quæ ilicis videntur. Differentiæ plures, eæque maxime fructibus fiunt. [5] Magnitudo huic fabæ, color croci, sed ante maturitatem alius atque alius, sicut in uvis. Nascitur densus in ramis [6] myrti modo, non ut in Italia, cerasi : tam dulci ibi cibo, ut [7] nomen etiam genti terræque dederit, nimis hospitali advenarum [8] oblivione patriæ. [9] Ferunt ventris non sentire morbum,

NOTÆ.

Sect. XXXI. 1. *Alia est arbor.*] Citrum aureolam intelligit, quam nos Aurantiam vocamus, *l'Oranger*, hortis hodieque & ædibus decorandis, ramorum petulantia, & fructuum jucunditate expetitam.

2. *Malum.*] Aurantium nostrum est, *l'Orange* : veterum, ut quidem reor, ἑσπερικὸν μῆλον.

Sect. XXXII. 1. *Arborem loton.*] Ex Theophrast. lib. 4. histor. cap. 3. Ἐν Λιβύῃ δὲ ὁ λωτὸς πλεῖστος καὶ κάλλιστος. Lotus hæc Africana seu Lotophagica, a Matthiolo recte pingitur, in lib. 1. Diosc. pag. 157. Florentiæ *Vva d'India* dicitur : Venetiis pro ligno sancto, sive Guaïaco, divenditur. In Italia nunc frequens : nec tamen ea est lotos Italica Plinii, cum hujus baccæ cerasorum instar pendeant e ramis, nec sint, ut myrta, παράλληλα.

2. *Terra mutatam.*] Soli natura, cælique. Hanc fabam Græcam vocat, lib. 16. sect 53. & lib. 24. sect. 2. Non est Gallorum *Micocoulier*, ut Dalecampius putavit, lib 3. hist. cap. 21. cum hujus arboris fructus fœtidus sit, & ingrati saporis : Lotos Italica a suavitate fructus, qualis in Africanæ loti fructu notabatur, nomen acceperit. Ea esse potius nobis videtur, quam *Alisier* vocant, uti dicemus lib. 16. sect. 53.

3. *Magnitudo.*] Hæc deinceps ferme ad verbum ex Theophr. lib. 4. histor. cap. 4.

4 *Magnitudo huic.*] Fructui Africanæ loti. Theophr.

5. *Quæ ilicis.*] Sic MSS. Reg. &c. Theophr. φύλλον δὲ ἐντομὰς ἔχει, καὶ πρινῶδες. Ilicem intellige, *quæ spinas non habet*, ut ait Columella lib. 6. cap. 3. Vide Matthiol. in l 1. Diosc. pag. 206. & 207.

6. *Myrti modo*] Theophr. de fructu loti Africanæ : Nascitur, inquit, myrtorum modo, densus in ramis, alterna serie positus, ut alter alteri adversus respondeat : φύεται δὲ καθάπερ τὰ μύρτα παράλληλα.

7. *Nomen etiam genti.*] Lotophagorum, a quibus & insula Lotophagitis. De his egimus in Geographicis, lib. 5. sect. 7.

8. *Oblivione patriæ.*] Nam qui cibum illum gustassent, ibi sedes ponere, securi patriæ ac parentum, volebant. Accepta hæc ab Homero, Odysseæ libro 9. vers. 94.

Τῶν δ᾽ ὅστις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπὸν, &c.

9. *Ferunt ventris.*] Stomachine, an alvi ? Theophr. καὶ ἔτι πρὸς τὴν κοιλίαν ἀγα-

qui eum mandant. [10] Melior sine interiore nucleo, qui in altero genere osseus videtur. [11] Vinum quoque exprimitur illi, simile mulso, quod ultra [12] denos dies negat durare idem Nepos: baccasque [13] concisas cum alica ad cibos doliis condi. Quin [14] & exercitus pastos eo accepimus, ultro citroque commeantes per Africam. [15] Ligno colos niger. [16] Ad tibiarum cantus expetitur. E radice cultellis capulos, brevesque alios usus excogitant. Hæc ibi natura arboris.

Est autem eodem nomine [17] & herba, & [18] in Ægypto caulis in palustrium genere. [19] Recedentibus enim aquis Nili riguis provenit [20] similis fabæ caule, foliisque [21] densa congerie stipatis, brevioribus tantum, gracilioribusque: cui fructus in capite papaveri similis incisuris, omnique alio modo: [22] intus grana, ceu milium. Incolæ

NOTÆ.

θιν. Venter apud Plinium passim pro ventriculo, ut κοιλία apud Græcos ἀντὶ τοῦ στομάχου sumitur. Alias εὐστόμαχα, quæ stomacho utilia: εὐκοίλια Medici vocant, quæ ut Cato & Celsus aïunt, bonam alvum faciunt, seu leniter ducunt alvum. Sic Dioscorides accepit, lib. 1. cap. 157. de cerasis.

10. *Melior.*] Suavior, ἥδιον δὲ ἀπύρηνος. En quod paulo ante monuit, loti differentias plures fieri diversitate fructuum.

11. *Vinum.*] Herod. lib. 4. Melpom. pag. 281. num. 187.

12. *Denos dies.*] Polybius in fragmentis libri 12. pag. 1489. οὐ δύναται δὲ πλέον δέκα μένειν ἡμερῶν, de Africana loto agens. Recitat hæc Athenæus, lib. 14. pag. 651. ex Polybio.

13. *Concisas.*] Ita MSS. Alii *contusas* malunt. Polyb. loc. cit. μετὰ χόνδρου κόψαντες, *cum alica tundentes.* De alica dicemus, lib. 22. sect. 61.

14. *Et exercitus.*] Ophello duce, cum expeditionem susciperet adversus Carthaginienses. Theophr. loc. cit. de loto Africana.

15. *Ligno.*] Et hanc in Africana loto Theophrastus dotem agnoscit, τὸ δὲ ξύλον, μέλαν.

16. *Ad tibiarum.*] Hoc ipsum de eadem loto Theophrast. ξύλον δὲ εἰς τε τοὺς αὐλοὺς χρῶνται. Tibiæ ejuscemodi Alexandrinis φώτιγγες sunt appellatæ, teste Athen. lib. 4. pag. 182. & λώτινοι αὐλοί. Ovidius, lib. 4. Fastor. vers. 190.

Et horrendo lotos adunca sono.

17. *Et herba.*] Quæ Dioscoridi, lib. 4. cap 111. lotus sativa & trifolium vocatur: λωτὸς ἥμερος, οἱ δὲ τρίφυλλον. Addit in hortis nasci. Trifolium odoratum vocant: equis pabulum gratissimum: unde & equinum dictum.

18. *In Ægypto caulis.*] Hunc iisdem verbis describunt Herod. lib. 2. Euterpe, num. 92. pag. 112. Theophr. lib. 4. hist. cap. 10. Dioscor. lib 4. cap. 114. Iconem illius accuratam exhibet Prosper Alpinus, oculata fide, lib. de plantis Exotic. cap 16. pag. 213.

19. *Recedentibus.*] Ita etiam MSS. Theophr. ὅταν ἡ χώρα κατακλυσθῇ, *cum rura inundantur.* Quare forte rectius, *residentibus*, hoc est, stagnantibus, legeris. Callixenus apud Athen. lib. 15. pag. 677. ἐν λίμναις, in paludibus.

20. *Similis fabæ.*] Diosc. & Theophrast. καυλὸς ἐστὶ τῷ τοῦ κυάμου ἐμφερής. Quod de faba Ægyptia intellexisse Theophrastus videtur.

21. *Densa congerie.*] Theophr. loc. cit. caulis folia cum Ægyptiæ fabæ foliis confert: sed minora ait esse & graciliora: floris vero foliola tenuitate proxima esse liliaceis, multa densaque stipata congerie. Utramque dotem caulis unius foliis temere contulisse Plinius videtur.

22. *Intus grana.*] Diosc. & Theophr. loc. cit.

capita in acervis putrefaciunt: mox separant lavando, [23] & siccata tundunt, eoque pane utuntur. Mirum est, quod præter hæc traditur: [24] Sole occidente papavera ea comprimi, & integi foliis: ad ortum autem aperiri, donec maturescant, flosque qui est candidus, decidat.

CAPUT XVIII. [25] Hoc amplius in Euphrate tradunt, & caput ipsum & florem vesperâ mergi usque in medias noctes, totumque abire in altum, ut ne demissâ quidem manu possit inveniri. Verti deinde, paulatimque subrigi, & ad exortum Solis emergere extra aquam, ac florem patefacere, atque etiamnum insurgere, ut plane ab aqua absit alte. [26] Radicem lotos hæc habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, qualis & castaneas tegit. Interius candidum corpus, gratum cibis, sed crudo gratius decoctum, sive aqua, sive pruna. Nec aliunde magis, quam purgamentis ejus, sues crassescunt.

CAPUT XIX. XXXIII. [1] Cyrenaïca regio loton suæ postponit paliuro. Fruticosior hæc, fructuque magis rubens, cujus nucleus non simul mandatur, jucundus per se, atque suavior e vino, quin & vina succo suo commendans. [2] Interior Africa ad Garamantas usque, & deserta, palmarum magnitudine & suavitate constat, nobilibus maxime circa delubrum Hammonis.

XXXIV. Sed circa Carthaginem Punicum malum cognomine [1] sibi vindicat: [2] aliqui granatum appellant. Divisit & in genera: [3] apyrenum

NOTÆ.

23. *Et siccata.*] Capita nimirum, vel grana potius, quæ capitibus continentur Theophr. & Diosc. Item Diod. Sicul. lib 1. Bibl. pag. 30. Vide lib. 22. sect. 28.

24 *Sole.*] Theophr. & Diosc. locis citatis.

25. *Hoc amplius.*] Reliqua deinceps quæ hac sectione narrantur, accepta a Theophr lib. 4. hist. cap. 10. & lib. 2. de caussis, cap. 26. pag. 262. unde Ægyptiam loton eandem esse cum Euphratica colligas.

26 *Radicem.*] Herod. Theophr. & Diosc. loc cit.

Sect. XXXIII. 1. *Cyrenaica.*] Et hæc summa fide Plinius transtulit ex Theophr. lib. 4 hist. cap. 4. Hujus paliuri meminit apud Athen. lib 14. Diphilus Siphnius.

2. *Interior.*] Theophr. loc. cit.

Sect. XXXIV. 1. *Sibi vindicat.*] Africa.

2. *Aliqui granatum.*] Malum granatum Marcellus, lib. de medic. cap. 27. pag. 193. aliique: quod nomen hodieque servatur, arbori quidem, *un Grenadier*: pomo, *une Grenade*: ab interiorum granorum multitudine. A Pœnis alterum nomen deduci volunt: alii a colore puniceo, quo fructus & flos constant.

3. *Apyrenum.*] Ita MSS. Reg. Colb. Paris. Toler. & Salmant. Græci ἀπύρηνον scribunt. Πυρὴν nucleus est: ἀπύρηνον, quod eo caret. Latini tamen ex usu, non apyrenon, sed apyrinon dicunt. Martialis lib. 13. Epigr. 43.

Lecta suburbanis mittuntur apyrina ramis,
Et verna tuberes: quid tibi cum Libycis?

Et Epigr. 42.

Non tibi de Libycis tuberes & apyrina ramis,
De Nomentanis sed damus arboribus.

Eadem Plinius dulcia vocat, lib. 23. sect. 57.

vocando, [4] cui lignosus nucleus abest: sed candidior ei natura, & blandiores sunt acini, minusque amaris distincti membranis. Alia structura eorum quædam, ut in favis, communis. Nucleos habentium [5] quinque species: dulcia, acria, mixta, acida, vinosa. [6] Samia & Ægyptia distinguuntur [7] erythrocomis, & leucocomis. Corticis major usus [8] ex acerbis ad perficienda coria. [9] Flos balaustium vocatur, [10] & medicinis idoneus, & tingendis vestibus, quarum [11] color inde nomen accepit.

XXXV. In Asia & Græcia nascuntur frutices: epipactis, quem alii elleborinen vocant, parvis foliis, quæ pota contra venena prosunt, [2] sicut erices contra serpentes: * [3] & in quo nascitur granum

CAP. XX.

* CAPUT XXI.

NOTÆ.

4. *Cui lignosus.*] Hoc est, cui non est durus acinus, seu granum Non igitur apyrina dicuntur, quæ nullum omnino nucleum habeant, sed quæ mollem adeo, ut mandi possit, ac pro nihilo haberi. Seneca, ep 85. pag. 368 *Sic sapiens*, inquit, *imperturbatus dicitur, quo modo apyrina dicuntur: non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est &c.*

5. *Quinque species.*] Dioscor. l 1 c. 151. tres tantum species enumerat, *γλυκεῖαν, ὀξεῖαν, οἰνώδη*, dulcem, acidam, vinosam.

6. *Samia.*] Alia, præterea, inquit, Samia Punica sunt, alia Ægyptia: & quidem utraque bifariam dividuntur: Sunt enim Samia erythrocoma, sunt & leucocoma. Ægyptia quoque iisdem differentiis distinguuntur. Sic nucleos habentium genera sunt omnino novem, quod verbis expressis ait ipse lib. 15. sect. x1

7. *Erythrocomis.*] Ita MSS. omnes Non igitur a granorum colore, sed a fronde comaque rubra vel alba, nomen hæc habent. Malunt alii a granorum colore, *τὸν κόκκον*, erythrococca & leucococca dici.

8. *Ex acerbis.*] Viridibus, immaturis.

9. *Flos balaustium*] Scriptoribus Græcis, *βαλαύστιον* flos est punicæ silvestris non domesticæ Officinæ tamen Plinium sequuntur, quibus balaustium silvestris, domesticæque florem promiscue significat. Et Marcellus Empir. cap 17. pag. 124. balaustium vocat *florem mali granati, quo coriarii utuntur*: quod genus acerbum quidem, non tamen silvestre est.

10. *Et medicinis.*] Dioscoridem vide lib 1 cap. 154. ipsumque Plinium, lib. 23. sect 60.

11. 11. *Color inde.*] Balaustinus appellatus.

Sect. XXXV. 1. *Epipactis.*] Ἐπιπακτίς. Vide Notas & Emend num. XXIV.

2. *Sicut erices.*] Subintellige folia. Nicander in Theriac. pag. 43. adversus serpentium ictus ita præcipit:

> Λάζεο δ' ἀνθεμόεσσαν ἄφαρ πολύφυλλον ἐρείκην,
> Ἥν τε μελισσαῖον περιβόσκεται ἰλαμὸς ἔρπων.
> *Quin & florentem prompte frondentis erices*
> *Tolle comam: hanc pascunt volitantque examina circum.*

Ubi Scholiastes, pag. 28. ait ericen habere folia ederæ affinia, longiora tamen & asperiora: ἐρείκη δὲ, εἶδος βοτάνης, ἥτις φύλλα ἔχει τῷ κισσῷ παρεμφερῆ, μακρότερα δὲ καὶ τραχύτερα. In Gallia frequens, *Bruiere*. De ea rursum lib. 24. sect. 39.

3. *Et in quo.*] Subintellige, & fruticem alium, in quo &c. Sic Diosc lib. 4. cap. 173. qui ex eodem fonte Græco hausit, ex quo hortum suum Plinius rigavit. Θυμέλαια, οἱ δὲ χαμέλαιαν, οἱ δὲ πυρὸς ἄχνη, ἢ κνέωρον, (sic enim legendum, ex Galeno in Glossis: ἡ κνέωρος χαμέλαιον.) Describitur accurate, pingiturque a Clusio, lib. 1. hist. rarior. plant. cap. 57. pag. 87.

Gnidium, [4] quod aliqui linum vocant: fruticem vero thymelæam, alii chamelæam, alii pyros achnen, alii cneftron, alii cneoron: eſt ſimilis oleaſtro, foliis anguſtioribus, [5] gummoſis ſi mordeantur, myrti magnitudine: ſemine, colore & [6] ſpecie farris: [7] ad medicinæ tantum uſum.

XXXVI. [1] Tragion fruticem ſola Creta inſula gignit, terebintho ſimilem & ſemine, quod contra ſagittarum ictus efficaciſſimum tradunt. Eadem & [2] tragacanthen, ſpinæ albæ radice, multum prælata apud Medos aut in Achaïa naſcenti. Pretium ejus [3] in libras x. III.

XXXVII. [1] Tragon & Aſia fert, ſive ſcorpionem, veprem ſine foliis, racemis rubentibus, ad medicinæ uſum. [2] Myricen & Italia, quam alii tamaricen vocant: Achaïa autem [3] bryam ſilveſtrem: [4] inſigne in ea, quod ſativa tantum ferat gallæ ſimilem fructum. In Syria & in Ægypto [5] copioſa hæc eſt, [6] cujus infelicia ligna appellamus, quæ tamen [7] infeliciora ſunt Græciæ. Gignit enim arborem [8] oſtryn, quam & oſtryam vocant, [9] ſolitariam circa ſaxa aquoſa,

NOTÆ.

4. *Quod aliqui linum.*] Οἱ δὲ λῖνον καλοῦσιν, inquit Dioſc. loc. cit. διὰ τὸ εἶναι τῷ σπαρτῷ λίνῳ θάμνον τῇ φύσει παρόμοιον, quoniam frutex ſativi lini ſimilitudinem refert.

5. *Gummoſis.*] MSS. Reg. Colb. &c. *gumminoſis.* Interpres Oribaſii, lib. XI. fol. 198. *viſcoſa glutinoſaque folia mandendo*, quæ Dioſc. ὑπόγλισχρα dixit, ἐν τῷ διαμασᾶσθαι, καὶ κολλώδη.

6. *Specie farris.*] Intus nimirum, ubi ejus ſeminis, medulla albet quam maxime. Ita MSS. omnes, & editi.

7. *Ad medicinæ.*] Vide Dioſc. loc. cit.

Sect. XXXVI. 1. *Tragion.*] Hæc totidem verbis Dioſc. lib 4. cap. 49. Τράγιον φύεται μὲν ἐν Κρήτῃ μόνῃ, &c. De ea dicemus lib. 27. ſect. 115.

2. *Tragacanthen.*] Τραγάκανθαν. Hæc Plinius ex Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 1.

3. *In libras X. III.*] Denarii terni, monetæ Gallicæ aſſes quatuor & viginti

Sect. XXXVII. 1. *Tragon & Aſia.*] Sic MSS. & libri hujus index, non *Tragion.* Plinius ipſe quoque rurſum, lib. 27. ſect. 116. ubi de ea uberius.

2. *Myricen.*] Dioſcoridi lib. 1. cap. 116. Μυρίκη: Herbariis, Tamariſcus Gallis, *du Tamarin.* Pingitur a Matthiolo, in lib. 1. Dioſc. pag. 150.

3. *Bryam.*] Quia fructum fert veluti florem compage muſcoſum, inquit Dioſc. loc. cit. καρπὸν ὥσπερ ἄνθος φέρει βρυώδη κατὰ τὴν σύστασιν, qui demum in pappos evolat: quare nec fructus proprie, nec ſemen eſt.

4. *Inſigne in ea.*] Dioſc. loc. cit.

5. *Copioſa hæc.*] Sativa nempe, & fecunda. Dioſc.

6. *Cujus infelicia.*] Myricæ in Italia lignum infelix vocatur, quia ſterile. *Infelices arbores*, inquit Plinius, lib. 16. ſect. 45. *exiſtimantur, damnataque religione, quæ neque ſeruntur unquam, neque fructum ferunt*: qualis eſt vulgaris myrica, ſive Italica.

7. *Infeliciora.*] Quoniam, ut ſtatim additur, oſtrys, in domum illata mortes miſeras facere proditur.

8. *Oſtryn.*] Ὄστρυν & ὀστρύαν Theophraſtus vocat, lib. 3. hiſt. cap. 10. ubi Rob. Conſtant in Notis ait, oſtryn eſſe *Syringam* Etruſcorum, & a ſe Florentiæ viſam: a nobis hic in horto Regio.

9. *Solitariam.*] Quid hac voce velit auctor, haud ſatis compertum. Nam μονοειδὴς, quo vocabulo utitur Theophraſtus, aliud ſonat: nempe unius ſpeciei arborem eſſe, ſine ullo maris ac feminæ diſcrimine. Quod ſi *ſolitarium* non

similem fraxino cortice, & ramis, folio piri, paulo tamen longioribus crassioribusque, ac [10] rugosis incisuris, quæ per tota discurrunt: semine hordeo simili & colore. Materie est dura atque firma: [11] qua in domum illata, difficiles partus fieri produnt, mortesque miseras.

CAPUT XXII.

XXXVIII. Nec auspicatior in Lesbo insula arbor quæ vocatur [1] evonymos, non absimilis Punicæ arbori, [2] inter eam & laurum folii magnitudine, figura vero & mollitie Punicæ, flore candidiore, statim [3] pestem denuncians. [4] Fert siliquas sesamæ similes: intus granum quadrangula figura, spissum, [5] letale animalibus: nec non & in folio eadem vis. Succurrit aliquando præceps alvi exinanitio.

XXXIX. Alexander Cornelius arborem [1] eonem appellavit, ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quæ nec aqua nec igni possit corrumpi, sicuti nec viscum: nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

XL. [1] Adrachnen omnes fere Græci portulacæ nomine interpretantur, [2] cum illa sit herba, & andrachne vocetur, unius litteræ diversitate. Ceterum [3] adrachne est silvestris arbor, neque in planis nascens,

NOTÆ.

idem valet, atque in locis solis desertisque nascens, ex aliis auctoribus, quam ex Theophrasto, Plinium hæc excerpsisse necesse est

10. *Rugosis.*] In fibris ipsis, quæ plurimæ a media seu crassiore fibra instar costarum procurrunt, folio corrugato. Theophr. loc. cit.

11. *Qua in domum.*] Theophr. loc. cit. *Λέγεται δὲ ὡς καὶ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίαν εἰσφέρειν· δυστόκους γάρ φασι· καὶ δυσθανεῖν ἐὰν ᾖ.*

Sect. XXXVIII. 1. *Evonymos.*] Εὐώνυμος Theophrasto, lib 3. hist. cap 18. unde hæc accepta Gallis *du Fusain*: etsi aliis aliter visum scimus. Anguillara, de simp. parte 4 pag. 81. affirmare nil dubitat: Statuere nihil audet Ruellius, etsi multæ, inquit, delineationes favent, lib. 1. de nat stirp. pag 154.

2. *Inter eam.*] Majore folio quam chamædaphne: sed molli, ut Punica Theophr. loc. cit. *Καὶ τὸ φύλλον ἔχει δαφνῶδες· μεῖζον δὲ ἢ χαμαιδάφνη, καὶ μαλακὸν ὥσπερ ἡ ῥόα.*

3. *Pestem denuncians*] Quoniam letalis est animantibus cibus.

4. *Fert siliquas.*] Theophr. loc cit. Sesama vel sesamum, *de la Jugeoline.* Evonymi siliquas vulgus scrota nominant sacerdotum, quod intus ervi magnitudine grana mollibus involuta membranis testiculorum modo contineantur.

5. *Letale, &c.*] Pecus enecat, si gustetur, præsertim capras, nisi purgentur. Theophr. *Τοῦτο ἐσθιόμενον ὑπὸ τῶν προβάτων, ἀποκτείνει· καὶ τὸ φύλλον, καὶ ὁ καρπός· καὶ μάλιστα τὰς αἶγας, ἐὰν μὴ καθάρσεως τύχῃ.*

Sect. XXXIX. 1. *Eonem.*] Et in Indice *Eon* hæc arbos vocatur.

Sect. XL. 1. *Adrachnen.*] MSS. Reg. Colb. & Paris. ubique *andraclen*, cum de hac arbore silvestri agitur, scribunt: cum de portulaca, *andrachnen.*

2. *Cum illa.*] Portulaca nimirum, quæ ἀνδράχνη Galeno, lib 6. de fac. simp. med. cap. 43 pag 156 Gallis, *du Pourpier.* Græcis recentioribus ut apud Phavorinum, χοιροβότανον, quæ vox porculacam sonat. Unde & Appuleïus, cap. 103. *Latini portulacam, alii porcastrum, Græci andrachnen.* Et andrachnen vocat Columella, lib. 10. Hort. pag 318.

3. *Adrachne est.*] Frequens in Creta provenit, & tota fere Græcia Ἀδράχλα vocatur, teste Clusio, lib. 1. histor. rarior. plant cap. 31. pag. 48. ubi accurate pingitur. Apud Theophr. ἀνδράχνη sæpe, pro ἀδράχνη scribitur.

similis [4] unedoni, [5] folio tantum minore, & nunquam decidente: [6] cortice non scabro quidem, sed qui [7] circumgelatus videri possit, tam tristis aspectu est.

XLI. Similis & [1] coccygia folio, magnitudine minor. [2] Proprietatem habet fructum amittendi lanugine, (pappum vocant:) [3] quod nulli alii arborum evenit. [4] Similis & apharce, bifera æque quam adrachne. Priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis: quales eos, non traditur.

XLII. Et ferulam inter externas dixisse conveniat, arborumque generi adscripsisse: quoniam quarundam naturæ [1] (sicut distinguimus) lignum omne corticis loco habent, hoc est, forinsecus: ligni autem loco fungosam intus medullam, ut sambuci: quædam vero inanitatem, ut arundines. [2] Ferula calidis nascitur locis, atque trans maria, [3] geniculatis nodata scapis. [4] Duo ejus genera: narthecam Græci vocant, assurgentem in altitudinem: narthecyan vero semper humilem. [5] A genibus exeuntia folia maxima, ut quæque ter-

NOTÆ.

4. *Vnedoni.*] *L'arbousier:* Arbutum Latini aliter vocant.

5. *Folio tantum minore.*] Hæc habere Plinius videtur a Theophr. lib. 3. hist. cap. 16. *Παραπλήσιον δὲ τὸ φύλλον καὶ ἡ ἀνδράχνη ἔχει τῷ κομάρῳ· μέγεθος δὲ οὐκ ἄγαν μέγα. Adrachne folium habet simile arbuto: neque insigni magnitudine est.* Hæc ultima verba retulisse ad folium Plinius videtur: Theophrastus de tota arbore accepisse: qui paulo ante de arbuto dixerat: *ἡ δὲ κόμαρος ἡ τὸ μιμαίκυλον φέρουσα τὸ ἐδώδιμον, ἐστὶ μὲν οὐκ ἄγαν μέγα, non est admodum magna arbos.* Majora sunt certe adrachnes, quam arbuti, latioraque folia.

6. *Cortice.*] Imo, lævi, λείῳ, Theophr. loc. cit. & lib. 9. hist. cap. 4.

7. *Circumgelatus.*] Περιπηγνύμενον, Theophr. Arbores περιρρήγνυσθαι dicuntur, quæ læduntur gelu, quarum cortex hieme rumpitur. Hujus vero non hieme, sed æstate finditur.

Sect. XLI. 1. *Coccygia.*] Sic etiam in Indice scribitur. Hesychio Κόκκυξ, quam pro suo more βοτάνην vocat.

2. *Proprietatem.*] Theophr. loc. cit. *Ἴδιον δὲ ἔχει καὶ τὸ ἐκπαπποῦσθαι τὸν καρπόν. Peculiare in hac, fructum lanugine, qua pappus vocatur, interire.* Lanuginem e floribus, fructibusve deciduam, tam Græci quam Latini pappum dixere.

3. *Quod nulli alii.*] Sic Theophr. loc. cit. Simile quiddam tamen & in salice animadvertimus: fructum scilicet in pappum evanescere.

4. *Similis & apharce.*] Theophr lib. 3. hist. cap. 6. Ἀνδράχνη καὶ ἀφάρκη, &c.

Sect. XLII. 1. *Sicut distinguimus*] Ita M S S. Reg. Colb. aliique, non vero *distinguemus*.

2. *Ferula.*] Græcis νάρθηξ. In Apulia frequens, inquit Matthiolus, a quo recte pingitur, in lib. 3. Diosc. pag. 792. qualem in horto Regio vidimus.

3. *Geniculatis.*] Scapum sive caulem habet, geniculis quibusdam, id est, internodiis articulisque distinctum.

4. *Duo ejus.*] Νάρθηκα & ναρθηκίαν Theophr. vocat lib. 6. hist. cap. 2. unde hæc manarunt: Ferulam & ferulaginem Gaza vertit: recte.

5. *A genibus.*] A nodis illis, sive articulis, de quibus dictum est. Sic Theophr. ambo ferulæ genera dicit esse *γονατώδη, ἀφ' ὧν τά τε φύλλα βλαστάνει,* & cetera, quæ paulo uberius ille quam Plinius.

ræ

ræ proxima. [6] Cetero natura eadem, quæ anetho, & fructu similis. Nulli fruticum levitas major : ob id gestatu [7] facilior, baculorum usum senectuti præbet.

XLIII. Semen ferulæ, thapsiam quidam vocavere : decepti eo, quoniam [1] ferula sine dubio est thapsia, sed sui generis, foliis feniculi, [2] inani caule, nec excedente baculi longitudinem : [3] semen quale ferulæ, radix candida. Incisa lacte manat, & contusa succo : [4] nec corticem abdicant. Omnia ea venena : [5] quippe etiam fodientibus nocet : si minima aspiret aura, intumescunt corpora : faciemque invadunt ignes sacri : [6] ob id cerato prius illinunt. [7] Quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici, permixtam aliis : [8] item in alopeciis, sugillatisque, ac liventibus : [a] ceu vero remedia desint, ut scelera non tractent. [9] Sed ista prætexunt noxio instrumento : tantumque impudentiæ est, ut venenum artis esse persuadeant. [10] Thapsia est in Africa vehementissima. [11] Quidam caulem incidunt per messes,

Interpretatio.

[a] *Ceu vero.*] Quasi vero remedia desint, *rogandique* sint ne venena tractent.

Notæ.

6. *Cetero.*] Florem habet, fructumque, anetho similem. Theophr. Ἐνταῦθα δὲ τὸ, τι ἄνθος, καὶ ὁ καρπὸς . . . . καθάπερ τὸ ἄνηθον.

7. *Facilior.*] In MSS. *facilius.*

Sect. XLIII. 1. *Ferula sine dubio.*] *Ferulaginem, quam Græci Thapsiam vocant*, inquit Cælius Aurelianus, lib. 2. Chron. cap. 1. Θαψία Dioscoridi, lib. 4. cap. 157. ubi quæ de rhapsia hic narrantur, totidem verbis exstant. In Sicilia *Turbith* appellatur, teste Anguillara, par. 14. pag. 292. cui & Lobelius suffragatur in Notis MSS.

2. *Inani caule.*] Hoc est, habens quandam intus inanitatem, ut arundines : quod Plinius paulo ante dixit, sect. sup. seu medulla etiam fungosa carens.

3. *Semen, quale.*] Diosc. Σπέρμα . . . . τῷ τοῦ νάρθηκος ἐμφερές.

4. *Nec corticem.*] Lac, inquit, a medicis incidendo elicitur : tundendo, exprimitur succus : nec corticem in medendi usu abjiciunt : nam purgandi vim habent ea omnia, δύναμιν ἔχει καθαρτικήν, &c. Diosc.

5. *Quippe etiam.*] Diosc. loc. cit. & Theophr. lib. hist. cap. 9. quod quidem experimento comprobatum a se Jul. Scaliger in Animadv. testatur.

6. *Ob id cerato.*] Vel ceroto : medicamentum est ex cera rebusque aliis conflatum. Κηρωτὴ Græcis : Gallis *du Cerat.*

7. *Quibusdam.*] Quos Dioscorides enumerat, loc. cit.

8. *Item in.*] Diosc. loc. cit. Est porro ἀλωπεκία defluvium capillorum. Sugillata facies dicitur, quæ lividis dehonestata maculis apparet : Sic enim sunt fere in facie sugillata, ut vibices in corpore. Thapsiæ succum una cum nitro appositum, livores statim eximere, scribit etiam Marcell. Empir. cap. 19. pag. 131.

9. *Sed ista.*] Deesse remedia illi prætexunt, ut res noxias medicamentis admisceant, & venenis abutantur : tantumque impudentiæ est, ut carere iis artem medicam posse negent.

10. *Thapsia est*] Vim ei eximie calefactoriam Galenus attribuit, lib. de fac. simp. medic. cap. 8. pag. 177. Θαψία θερμαίνει ἐστι καὶ ἰσχυρῶς δερματικῆς δυνάμεως.

11. *Quidam.*] Diosc. loc. cit.

& in ipsa excavant radice, quo succus confluat, arefactumque tollunt. Alii folia, caulem, radicem tundunt in pila, & succum in Sole coactum dividunt in pastillos. [12] Nero Cæsar claritatem ei dedit initio imperii, [13] nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi cum thure, [14] ceraque, & secuto die contra famam cutem sinceram circumferens. [15] Ignem ferulis optime servari certum est, easque in Ægypto præcellere.

CAPUT XXIII. XLIV. Ibi & capparis, firmioris ligni frutex, [2] seminisque & cibi vulgati, caule quoque una plerumque decerpto. [3] Cavenda ejus genera peregrina: siquidem Arabium pestilens, Africum gingivis inimicum, Marmaricum vulvis, & omnium [4] inflationibus. Apulum vomitus facit: stomachum & alvum movet. Quidam id [5] cynosbaton vocant, alii [6] opheostaphylen.

XLV. [1] Fruticosi est generis & sari, circa Nilum nascens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitudine, coma papyri, [2] similique manditur modo: radice ferrariis officinis præcipua, carbonis usu, propter duritiam.

CAPUT XXIV. XLVI. Non omittendum est & quod Babylone seritur in spinis, quoniam [1] non aliubi vivit, sicut & viscum in arboribus: sed illud in

NOTÆ.

12. *Nero Cæsar.*] Hæc Plinius Valer. a nostro transcripsit, lib. 3. de re med. cap. 47.

13. *Nocturnis*] Tacitus, lib. 13. Annal. pag. 205. *Nero itinera urbis & lupanaria veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat .... adeo ut ipse quoque acciperet ictus .... Deinde ubi Cæsarem esse, qui grassaretur, pernotuit,* &c. Vide & Sueton. in Nerone, cap. 26

14 *Ceraque.*] Ita etiam M S S. omnes. Tamen Plin. Valer. *cerussaque* videtur legisse: Sed male. Nam Diosc. *σὺν λιβανωτῷ καὶ κηρῷ ἴσοις, cum thure & cera æquis partibus.*

15. *Ignem ferulis.*] Et his furatus ignem Prometheus fingitur.

Sect. XLIV. 1. *Ibi & capparis.*] In Ægypto. Diosc. lib. 2. cap. 204 *Κάππαρις θάμνος ἐστὶν ἀκανθώδης*, &c. Gallis, *un Caprier*: fructus, *capre & câpe.*

2. *Seminisque.*] Sive fructus. Diosc. *Ταριχεύεται δὲ ὁ καυλὸς αὐτῆς καὶ ὁ καρπὸς εἰς βρῶσιν*, caulis ac fructus cibi gratia sale condiuntur. Sic etiam interpres Oribasii, lib. xi. pag. 200.

3. *Cavenda.*] Hæc quoque Diosc. loc. cit. & Galenus, lib. 7. de fac. simp. medic. pag. 185.

4. *Inflationibus.*] Marmaricum vehementer inflat, inquit Diosc. *ἐμπνευματοῖ ἰσχυρῶς* Omnia Plinius inflare ait.

5. *Cynosbaton.*] Sic Oribas. loc. cit. quod hamatas nimirum rubi modo spinas habet.

6. *Opheostaphylen.*] Et in indice hujus libri, *ophiostaphylen*: quasi anguinam uvam. In Nothis Diosc. pag. 448. *Κάππαρις, οἱ δὲ κυνόσβατος, οἱ δὲ καππαρία, οἱ δὲ ὀφιοσκόροδον, οἱ δὲ ὀφιοσταφύλη*, sic enim legendum, non *φυλοσταφυλον*.

Sect. LXV. 1. *Fruticosi.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hist. cap. 9. *Τὸ δὲ σάρι* &c. Hesych. *Σάριον, φυτόν τι γινόμενον ἐν τοῖς περὶ Αἴγυπτον ἕλεσι.* Omnes Ægypti peculiarem faciunt. In M S S. Reg. Colb. Chiffl. Paris. *Fruticosi est generis & sariphe.* Atque ita pariter in indice hujus libri.

2. *Similique.*] Plinius, de papyro, sect. 22. libri hujus: *Mandunt quoque crudum, decoctumque, succum tantum devorantes.* Idem de sari Theophr.

Sect. XLVI. 1 *Non aliubi.*] Quam in spinis: sicut viscum non alibi crescit, quam in arboribus.

ſpina tantum, quæ regia vocatur. [2] Mirum, quod eodem die germinat, quo injectum eſt. Injicitur autem ipſo Canis ortu, & celerrime arborem occupat. Condiunt eo vinum, & ideo ſerunt. Spina illa naſcitur & Athenis in [3] longis muris.

XLVII. Frutex eſt & [1] cytiſus, ab Ariſtomacho Atbenienſi miris laudibus prædicatus [2] pabulo ovium, aridus vero etiam ſuum: ſpondetque jugero ejus [3] annua H-S. vel mediocri ſolo reditus. Utilitas, quæ ervo, ſed ocyor ſatietas, perquam [a] modico pingueſcente quadrupede, ita ut jumenta hordeum ſpernant. [4] Non ex alio pabulo lactis major copia aut melior, ſuper omnia [5] pecudum medicina a morbis [6] omni uſu præſtante. [7] Quin & nutricibus in defectu lactis aridum, atque in aqua decoctum, potui cum vino dari jubet: firmiores celſioreſque infantes fore. Viridem etiam gallinis, aut ſi aruerit, madefactum. [8] Apes quoque nunquam deſore cytiſi pabulo contingente, promittunt Democritus & Ariſtomachus. Nec aliud minoris impendii eſt. Seritur [9] cum hordeo: [10] aut vere, ſemine, ut porrum: vel caule, autumno ante brumam. Si ſemine, madidum: & [11] ſi deſint imbres, ſatum ſpargitur. Plantæ cubitales [12] ſeruntur ſcrobe pedali.

INTERPRETATIO.

[a] *Medico.*] Modico *cytiſi pabulo* pingueſcit quadrupes.

NOTÆ.

2. *Mirum.*] Theophr. lib. 2. de cauſis plant. cap. 23.

3. *Longis muris.*] Μακρὰ τείχη ea ſunt, de quibus egimus lib. 4. ſect. XI.

Sect. XLVII. 1. *Cytiſus.*] Κύτισος θάμνος ἐστι, &c. Dioſc. lib. 4. cap. 131. Quæ vera ſit cytiſi facies diſceptant inter ſe herbarii. Vide Dalecamp. lib. 2. hiſt. cap. 64. Genera ſex diverſa vidimus in horto Regio.

2. *Pabulo ovium.*] Colum. lib. 5. cap 12. pag. 206. *Cytiſum in agro eſſe quam plurimum maxime referet, quod gallinis, apibus, bubus quoque, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt: quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ovibus: tum etiam quod octo menſibus viridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis, &c.*

3. *Annua H-S.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. in quibus *annua IIS.* legitur, hoc eſt, annua ſeſtertia. Neutro genere ſeſtertium ſeſtertios mille æquat, monetæ Gallicæ, libras, ut vocant, Turonicas centum.

4. *Non ex alio.*] Colum. loc. cit. & Ariſt. lib. 3. hiſt. anim. cap. 16. pag. 392.

5. *Pecudum medicina.*] In pecudum medicina.

6. *Omni uſu.*] Sive aridum, ſive decoctum præbeatur, utiliſſimum.

7. *Quin &*] Colum. loc. cit. *Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cytiſum aridum in aqua macerari oportet*, &c. Vide & Hippocr. lib. 1. de morb. mul. tex. 73. pag. 460.

8. *Apes quoque.*] Cytiſo apes allici, idque eam ob cauſam propter alvearia ſeri ſcribit Dioſc. lib. 4. cap. 113.

9. *Cum hordeo.*] Eodem tempore atque hordeum.

10. *Aut vere, ſemine.*] Contra Columella, loc. cit. autumno, ſemine: plantis vere ſeri jubet.

11. *Si deſint imbres.*] Tum ſpargi, hoc eſt, rigari quindecim proximis diebus Columella præcipit.

12. *Seruntur,*] MSS. Reg. & Colb. *perferuntur.*

N ij

[13] Seritur per æquinoctia tenero frutice : perficitur triennio : demetitur verno æquinoctio, cum florere desinit, vel pueri vel anus vilissima opera. Canus aspectu : breviterque, si quis exprimere similitudinem velit, [14] angustioris trifolii frutex. Datur animalibus post biduum semper : [15] hieme vero quod inaruit, madidum. [16] Satiant equos denæ libræ, & portione minora animalia : obiterque inter ordines allium & cæpe seri fertile est. Inventus hic frutex in Cythno insula, inde translatus est in omnes Cycladas, mox in urbes Græcas, magno casei proventu : propter quod maxime miror rarum esse in Italia. Non æstuum, non frigorum, non grandinum, aut nivis injuriam expavescit. Adjicit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam ligni.

CAPUT XXV.

XLVIII. [1] Nascuntur & in mari frutices arboresque, [2] minores in nostro. Rubrum enim, & totus Orientis Oceanus refertus est silvis. Non habet lingua alia nomen, quod Græci vocant phycos : [3] quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur : hic autem est frutex. [4] Folia lata colore viridi gignit, quod quidam prason vocant, alii zostera. [5] Alterum genus ejusdem, capillaceo folio, simile feniculo, in saxis nascitur : [6] superius in vadis haud procul litore : verno utrumque : [7] & interit autumno. [8] Circa Cretam insulam nato in petris [9] purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte Aquilonis,

NOTÆ.

13. *Seritur per æquin*] Colum. loc. cit.

14. *Angustioris*] Folia, inquit, trifolii similia sunt, sed minora.

15. *Hieme vero.*] Colum. loc. cit. *Aridum si dabis, parcius præbeto, quoniam vires majores habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto.*

16. *Satiant equos.*] Colum. loc. cit. *Equo abunde est viridis pondo XV. bubus pondo vicena : ceterisque pecoribus pro portione virium.* In Chiffl. cod. *Et ad portionem minora animalia.*

Sect. XLVIII. 1. *Nascuntur.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 4. hist. cap. 7. Negat Plutarchus, in quæst. Natur. statim initio, pag 911. aqua marina arbores ali posse : cujus placiti causas affert. Addit in mari Rubro, quæ plantæ germinant, eas fructum ferre nullum : ali autem fluvialibus aquis, quæ multum cœni ingerant : itaque eas haud procul a terra nasci.

2. *Minores.*] Et plantæ vetius quam arbores. Theophr.

3. *Quoniam alga.*] Φῦκος, inquit, Latini algam vocant : verum algæ nomen herbæ ei quæ in aquis marinis nascitur, verius accommodatur, quam frutici, quem nunc describimus.

4. *Folia lata.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit Τῦ γὰρ φύκυς τὸ μέν ἐστι πλατύφυλλον... χρῶμα ποῶδες ἔχον, ὃ δὴ καὶ πράσον καλοῦσί τινες, οἱ δὲ ζωστῆρα. Πράσον a colore viridi, quo porrum refert. Ζωστὴρ a cinguli forte similitudine

5. *Alterum.*] Theophr. iisdem verbis, loc. cit.

6. *Superius.*] Primum nempe genus, quod & prason & zostera vocant.

7. *Et interit*] Theophr. loc cit. neque de zostere hoc tradit, neque de capillaceo genere : sed de tertio quodam, quod ad Herculis columnas gigni ait, cujus nec nomen tradit

8. *Circa Cretam.*] Et hæc accepta a Theophr. loco cit. De secundo seu capillaceo genere intelligenda

9. *Purpuras.*] Hoc est, vestes & lanas eo colore tingunt, qui purpureum imitetur, ac vincat : κάλλιον ἡ χρόα τῆς πορφύρας.

[10] aut spongiis. [11] Tertium est gramini simile; radice [12] geniculata & caule, qualiter calami.

XLIX. [1] Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactucæ, rugosiore tantum, [2] jam hoc interius nascens. [3] In alto vero abies & quercus cubitali altitudine. [4] Ramis earum adhærent conchæ. [5] Quercu & tingi lanas tradunt. [6] Glandem etiam quasdam ferre in alto: naufragis hæc deprehensa urinantibusque. [7] Et aliæ traduntur prægrandes circa Sicyonem: [8] vitis enim passim nascitur: [9] sed ficus sine foliis, rubro cortice. [10] Fit & palma fruticum generis. [11] Extra Herculis columnas porri fronde nascitur frutex, & alius lauri, & thymi, qui ambo ejecti in pumicem transfigurantur.

L. [1] At in Oriente mirum est, statim a Copto [2] per solitudines nihil gigni, præter spinam, quæ sitiens vocatur, & hanc raram admodum: [3] in mari vero Rubro silvas vivere, laurum maxime, & olivam ferentem baccas, & cum pluat, fungos, qui Sole tacti mutantur in pumicem. [4] Fruticum ipsorum magnitudo ternûm cubitorum,

NOTÆ.

10. *Aut spongiis.*] Theophrasti hæc eo loci sententia est, a qua discedere paululum Plinius videtur: Parte insulæ Aquilonia copiosius ac melius genus hoc fuci marini provenire, ut & spongias, aliaque similia: *ὥσπερ αἱ σπογγιαὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα.* Sed forte legendum, *ut spongiis.* Tamen in MSS. Reg. Colb. &c. *aut spongiis.* Interpolavit Hermolaus, *aut cum spongiis.*

11. *Tertium.*] Theophr. loc. cit.

12. *Geniculata.*] Nodis & articulis, seu geniculis distincta, instar graminis, *ῥίζα γονατώδης, ὥσπερ τῆς ἀγρώστιδος.* Theophr.

Sect. XLIX. 1. *Aliud genus.*] Theophrast. lib. 4. hist. cap. 7.

2. *Jam hoc interius.*] Hoc est, fere intra litus, propius a terra: *προσγείους* dicunt Græci. Theophr. de his: *φύεται*, inquit, *ἐπὶ τῶν λίθων τὰ τοιαῦτα πρὸς τῇ γῇ, καὶ τῶν ἐχίνων.*

3. *In alto vero.*] *Ἐν βυθῷ ποντίαν*, hoc est, pelagiam, sive in alto nascentem Theophr. agnoscit loc. cit. quod non satis animadvertêre ii, qui Plinii fidem hoc loco desiderant. Quercus marinæ iconem vide apud Petr. Lambecium, lib. 6. pag. 294.

4. *Ramis earum.*] Theophrast. loc. cit.

5. *Quercu.*] Theophr.

6. *Glandem etiam.*] Theophrast. loc. cit. Polybius lib. 34. apud Athen. lib. 7. pag. 302. ait in Lusitanico mari gigni glandiferas quercus, quarum fructu thynni vescantur, ut glande terrestri sues.

7. *Et aliæ.*] Theophr. loc. cit.

8. *Vitis enim passim.*] Hoc est, & perinde in alto: *καὶ πρὸς τῇ γῇ, καὶ ποντία ἄμπελος.* Theophr. loc. cit.

9. *Sed ficus.*] Theophrast. *ἡ δὲ συκῆ ἄφυλλος μὲν, τῷ μεγέθει δ' οὐ μεγάλη. χρῶμα δὲ τοῦ φλοιοῦ φοινικοῦν.* Ita Plinius, ita & Gaza legit. Unus Dalecampius legit *εὔφυλλος.*

10. *Fit & palma.*] Ita MSS. omnes. Hæc uberius Theophr. loc. cit.

11. *Extra Herculis.*] Theophrast. loc. cit.

Sect. L. 1. *At in Oriente*] Hæc rursum ex Theophr. lib. 4. hist. 8.

2. *Per solitudines*] In terra, *ἐν τῇ γῇ*, Theophr. Hæc spina *δίψας* eidem dicitur, hoc est, siticulosa: eaque ibi rara, propter fervores, & aquæ penuriam.

3. *In mari vero.*] Theophr. loco proxime citato.

4. *Fruticum.*] Theophr. loc. cit.

est : [5] caniculis referta, vix ut prospicere e navi tutum sit, remos plerumque ipsos invadentibus.

LI. [1] Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse, exemptam Sole protinus in salem arescentem. [2] Juncos quoque lapideos perquam similes veris per litora : & in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornûs ramosas, & cacuminibus rubentes : cum tractarentur, vitri modo fragiles, in igne autem ut ferrum inardescentes, restinctis colore suo redeunte. Eodem tractu insularum silvas operit æstus, quanquam altiores platanis populisque altissimis. Folia iis lauri, flos violæ & odore & colore. [3] Baccæ, ut oleis, & ipsæ odoris jucundi, autumno nascentes, foliis [4] nunquam deciduis. Harum minores totas integit mare. Maximarum cacumina exstant, ad quæ naves religantur, & cum recessit æstus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab eisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentes : fructu earum lupino simili.

LII. Juba tradit, circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari, Isidis crinem, corallio similem, sine foliis : præcisum mutato colore in nigrum durescere : cum cadat, frangi. Item, alium qui vocatur [1] charitoblepharon, efficacem in amatoriis : [2] spathalia eo facere & monilia feminas : sentire cum se capi, durarique cornûs modo, & hebetare aciem ferri. [3] Quod si fefellerint insidiæ, in lapidem transfigurari.

NOTÆ.

5. *Caniculis.*] Marinis canibus vel inter ramos vel inter ipsas radices delitescentibus : his mare totum illud infestum fuit. Theophr. ἡ δὲ θάλαττα θηριώδης. πλείους δὲ ἔχει τὰς καρχαρίας. Hesychius : Καρχαρίας, ὁ θαλάσσιος κύων, καὶ ἰχθύος εἶδος. De caniculis egimus, lib. 9. sect. 70.

Sect. LI. 1. *Qui navigavere.*] Theophrast. loc. cit.

2. *Juncos*] Reliqua deinceps, quæ hac sectione continentur, ex eodem Theophrasti loco petita.

3. *Baccæ, ut oleis.*] Fructus, magnitudine olivæ. Theophr. Καρπὸν δ' ἡλίκον ἐλαία.

4. *Nunquam deciduis.*] Imo, vere deciduis, si Theophrasto credimus, τοῦ δὲ ἔαρος ἀποῤῥεῖν.

Sect. LII. 1. *Charitoblepharon.*] Χαριτοβλέφαρον, a venustate genarum & palpebrarum, quæ ejus fruticis succo tingerentur, traxisse nomen videtur.

2. *Spathalia.*] Muliebria sunt ornamenta, armillæ loco & brachialis. Tertull. lib. de cultu femin. *Nescio an manus spathalio circumdari solita, in duritia catenæ stupescere sustineat.*

3. *Quod si fefellerint.*] Si præcidatur ex improviso, ante nimirum quam potuerit sentire se capi, tum quasi ex dolore, transfigurari in lapidem. Hoc loco interpres Gallicus, ut alias sæpissime, cæspitavit.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I VNGUINTUM *Persarum genti se debet.*] Locum hunc ita resin- *Sect.* 1.
ximus admonitu codicum Reg. Colb. & Paris. cum prius perperam legeretur, *Persarum esse debet gentis unguentum.* Salmasium non audio, qui pag. 947. in Solin. pro *ingluvie*, quæ vox paulo post sequitur, *inluvie* reponit, & ἀλουσίᾳ seu balnei & lavationis neglectum ea voce signari hoc loco putat.

II. *OEnanthinum in Cypro, postea Adramytteo.*] In libris vulgatis, hæc inter- *Sect.* 2.
seruere Plinii interpolatores: *deinde in Ægypto præpositum:* quod nescio unde haustum sit: nam neque ea verba M S S. ulli agnoscunt, neque Apollonius ipse, cujus orationem Plinius, ut diximus, hoc loco transcribit: Οἰνάνθη δὲ Κυπρία, inquit ille, καὶ Ἀδραμυττηνή. Theophr. lib de odoribus, pag. 187. Οἰνάνθινον ἐν Κύπρῳ.

III. *Megalium.*] A magnitudine virium id ei unguento nomen adscriptum, *Ibid.*
Plinium secuti diximus Neque nos tamen præterit scriptores alios in alias abire partes. Nam a Siculo quodam, cui Megalo nomen fuerit, appellationem deductam ait Sosibius apud Athen. lib. 15. pag. 690. Et Julius Pollux lib. 6. cap. 19. pag. 296. Μύρον Μεγαλεῖον ἀπὸ Μεγάλλου Σικελιώτου. Suidas quoque, pag. 112. tom. 2. & ante istos Galenus, lib. 2. κατὰ τόπους, cap. 2. pag. 380. Quin & de nomine discrepant Nam Helladius in Chrestomathia, apud Phot. in Bibl. cod. 279. pag. 1585 Μύρον Μεταλλεῖον vocat, ὅτι εὗρε Μέταλλος Συρακούσιος. Hesychius quoque: Μεταλλεῖον μύρον... Μέταλλος γάρ τις Σικελιώτης τὴν τοῦ μεταλλείου μύρου κατασκευὴν εὗρεν· μέμνηται δὲ καὶ Φερεκράτης.

IV. *Herbarum utraque. Pauca his, & alia alii miscent.*] Ita rescripsimus ad- *Ibid.*
monitu codicum Reg. Colb. & Paris. cum prius perperam legeretur, *Herbarii in utraque pauca, sed alia alii* &c. perinde ac si herbariorum munus foret, odores miscere, non myropolarum potius, seu unguentariorum.

V. *Ceteris decoctu.*] His verbis subjungunt ista libri vulgati, *impendio parcen-* *Ibid.*
tes: sed non eadem est vis, nisi una decoctis: quæ nulla omnino M S S. exemplaria agnoscunt, non Reg. 1. 2. aut Colb. 1. 2. 3. aliive: idcirco ea, ceu spuria adjectitiaque, erasimus.

VI. *Unguenta gratiora esse, quæ terram, quam quæ crocum sapiant.*] Brodæus *Sect.* 4.
lib. 4. Miscell cap. 5. eumque secuti Scaliger, & Salmasius in Solin. p. 1063. legunt, *quæ ceram, quam quæ crocum sapiant.* Sic Plinio Tullioque vim faciunt. Nam quid uterque scripserit, Plinius sic aperte declarat, lib. 17. sect. 3 ut dici planius nihil possit Ibi enim genera terrarum optima investigans, sic ait: *Certe Cicero, lux doctrinarum altera: Meliora, inquit, unguenta sunt quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. Hoc enim maluit dicere, quam redolent. Ita est profecto: illa terra erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus qualis sit terræ odor,* &c. Quid jam argutiis opus, ut recepta dudum Plinii Tulliique lectio convellatur?

Sect. 7. VII. *Faciles se ad scandendum ... prabent, vitilem sibi arborique indutis circulum.*] Mira hactenus hujus loci depravatio fuit: Sic enim libri vulgari, *utilem sibi arborique indutis circulum.* At Reg. codex 2. erroris admonuit, in quo diserte legitur, *vitilem sibi arboremque indutis circulum.* Reg 1. & Colb. *prabentsutilem*: unde *prabent, vitilem* legendum quoque conjicias. Morem hunc palmas conscendendi Lucianus attigit in Syria Dea, pag 1069 ubi de homine Priapum ligneum conscendente: ὁ δὲ ἐς αἰδοῖα ἀνιὼν· σειρῇ μακρῇ ἑωυτόν τε ἅμα καὶ τὸν φαλλὸν περιβάλλει, &c. *Porro*, inquit, *ascensus iste in hunc modum illi fit. Catena longa sepsum pariter & Priapum circumdat: deinde ascendit in ligna quadam ex ipso Priapo prominentia. Ascendens autem pariter & catenam utrinque attollit, hanc perinde moderans, ut habenas auriga. Quod si vero quispiam id non vidit, vidit autem eos qui palmas conscendunt, sive in Arabia, sive in Ægypto, sive alio aliquo loco, intelligit facile quod dico*: εἰ δέ τις τάδε μὲν οὐκ ὄπωπεν, ὄπωπε δὲ φοινικοβατέοντας, ἢ ἐν Ἀραβίῃ, ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἄλλοθί κου, οἶδε τὸ λέγω.

Ibid. VIII. *Bella primum demonstravere gemina.*] Torsit mirifice hic locus conjectorum ingenia, cum in libris vulgatis legi cernerent, *bellas primum demonstravere gemmas.* Alii enim scribendum censuerunt, *bullas cum primum demonstravere gemmeas.* Dalecamp. lib. 3. hist. plant. cap. 18. *novellas cum primum demonstravere gemmas*: Alii, *tenellas.* At quas, quæso, gemmas, gemmeasve bullas demonstrare palmarum folia possunt? Nam delicias Sabellicus facit, qui gemmas interpretatur, pictas luxurioso eo sæculo figuras in divitum pavimentis, quas scopæ monstrare, sive retegere ideirco dicantur, quod scopis pavimenta converrerentur, e palmarum foliis texi solitis. Ruellii medici alias eruditi sane me piget, qui cum hunc locum non intelligeret, lib. 1. de nat. stirp. pag. 216. exscripsit tamen, *bellas primum monstravere gemmas.* In M S S. Reg. Colb. &c. *gemmas* legitur. Nostram emendationem ipsa per se orationis series, interpretatioque defendit: Duplicem enim ab hisce foliis ad hominum vitam fructum pervenisse Plinius indicat: Alterum, ut ad similitudinem bifidorum foliorum, ut diximus, bellandi geminâ acie ratio, gemina in bello cornua, geminæ acies excogitatæ sint. Alterum, ut ipsa ad funes vitiliaque opera textura prosint: *Primum*, inquit, *gemina demonstravere bella: nunc ad opera vitilia finduntur.* Mos est Plinio scilicet, quæ quibus ex rebus, quas natura finxerit, artes initium ortumque habuerint, indicare obiter. Sic lib. 10. sect. 12. de milvis: *Idem videntur*, inquit, *artem gubernandi docuisse cauda flexibus: in cælo monstrante natura, quod opus esset in profundo.*

Sect. 9. IX. *Archelaide.*] Dalecampius hoc loco, *& Cappadocia* inquit, *Archelaide*, de qua nimirum lib. 6. sect. 3. Quid? adeone Plinius stipes fuit, ut Archelaïdem Cappadociæ, Judææ convallem esse putaverit? Fuit Archelaïs non Cappadociæ modo, sed & Judææ oppidum, haud procul Hiericunte: In Tabula Peuting. *Hiericunte, XII. Archelaide, XII.*

Ibid. X. *Tertium ex his genus pateta.*] Ita M S S. editique libri, & recte: nam primum caryotarum genus, Nicolaï: alterum, Adelphides: paretæ, tertium. Quid igitur causæ est cur hic Dalecampius *alterum* reponat, pro *tertium*?

Ibid. XI. *Suum genus e sicciore turba junceis, pralonga gracilitate curvatis interim. Nam quos ex his honori Deorum dicamus, chydaos appellavit Judaa, gens contumelia numinum insignis.*] Proprii, inquit, & peculiaris cujusdam generis, iidemque siccioris naturæ, ut in caryotarum genere Nicolaï, juncei sunt, interdum curvati, ob prælongam junceamque gracilitatem: propter quam & junceorum illis est appellatio indita. Prius legebatur: *Suum genus e sicciore turba dactylis.* At in codicibus M S S. vocis illius *dactylis*, nec vola nec vestigium, ut aïunt. In Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Chiffl. teste Dalecampio, Paris. & in aliis, quos Salmasius vidisse se profitetur, in Solin. pag. 1322. *Suum genus e sicciore turba jacens.* Qui Parmensem editionem accuravit, *dactylis* primus adjecit, annexuitque cum altera voce *jacens*: *Suum genus e sicciore turba jacens dactylis.* Priorem

ex his expunxere confidentius deinceps secuti. Salmasius posteriorem immutavit, loco cit. ac primum quidem *Ægyptus*: deinde se ipse retexens, *balanis* reposuit, pro *dactylis*: quod vetustiore ævo dactylos nemo scriptorum apud Græcos Latinosve, pro palmulis usurparit: idque verbum medio tantum ævo irrepserit, Suidæ fere temporibus. Alii plura hoc ipso in loco immutare aggressi sunt: *fuum genus e ficciore herba*, nonnulli: qui quid ficcior turba sit, haud intellexere: cum palmulæ sint, quibus minus est ſucci, aut liquoris. Sic libro 15. sect. 13. *Ingens postea turba prunorum, versicolor, nigra, candida.* Prius enim palmas ebrias ac nimio liquore abundantes commendavit auctor: nunc *turbam ficciorem*: mox *arentes in totum*. Alii, *e ficciore turba Idais*: voluntque lusisse Judæos similitudine nominis, dum Chydæos appellavere, quos Idæos alii nuncuparent: At & id longius a vetere scriptura discedit, non minus quam *balani*, *dactylique*: & de Idæis dactylis altum est apud veteres silentium, præterquam de iis hominibus qui id habuere nomen in Creta, ut diximus libro septimo. Alii, *curvatu in terram*: At *interim* pro *interdum* dici, Plinio familiare est, quod ex indice nostro intelliges. Nemo ex iis itaque auctoris mentem est assecutus, nemo priscæ scripturæ vestigiis, ut debuit, institit: nos, ut remur, utrumque feliciter. Nam quid affinius ei voci *jacens*, quam *junceis*? cum præsertim in libris manu exaratis *jūceis* superposita lineola alteri litteræ, pro *junceis*, scribi mos sit: Quid similius veri, quam junceum id pomi genus, quod e ficciore turba fuit, a *pralonga gracilitate*, & veluti juncea, qua nota a ceteris generibus secernitur, nomen accepisse? Quid enim aut junco ficcius, aut in longitudine gracilius? Quid denique vero propius, quam ut superioribus palmârum generibus sua diligenter a Plinio attributa nomenclatio est, syagrorum, caryotarum, Nicolaorum, patetarum, adelphidum, sandalidum, margaridum, aliarumque, ac singularum nominis causa indicata, id quoque ab eo in his minime prætermissum? Junceos itaque nuncupatos significat, causamque statim affert, quia prælonga gracilitate curvantur interim: quo fere modo sandalides a similitudine nomen habuere. Juncei porro, ne quid omittam, masculeo, ut aïunt, genere signantur, ut syagri, chydæi, & Nicolaï: ut fructus subintelligas, balanosve: vel Græco more locutum scito: nam τὰς φοίνικας virili genere Græci efferunt, τὰς πατητὰς, τὰς χαρυωτὰς, &c. Sect. 14.

XII. *Sed hæc germina emittit sine ullis foliis: radice similis populo: folium ulmo.*] Sic totidem plane litteris ac syllabis M S S. Reg. Colb. Paris. Chiffl. At Salmasius in Solin. pag. 462. *Sed hæc germen amittit sine ullis foliis ut radicem, similis populo*, &c. quæ nec Latina, nec Pliniana, nec vera sunt. Libri vulgati tolerabilius: *Sed hæc germina emittit sine ullis foliis radices similia. Caudex arboris similis populo*, &c. Quanquam enim interpolata lectio videatur, defendi tamen ex Theophrasto potest, ita scribente, lib. 4. histor. cap. 2 Πλὴν ὅτι βλαστὰ τινα ἀφίησι μικρὸν ἄφυλλον ὥσπερ ῥίζιον, περὶ ὃ ὁ καρπός. Τὸ δὲ στέλεχος μέγα, καὶ παρόμοιον τῇ λευκῇ· φύλλον δὲ τῇ πτελέᾳ. *Nisi quod germen quoddam e caudice nascitur exiguum, ac sine foliis, instar radicis, cui fructus adhæret. Caudex ipse ingens, & populo alba assimilis: folium ulmo.* Sect. 10.

XIII. *Ulmo etiam in Coryco monte Cilicia.*] Hæc Plinius ab alione quopiam scriptore hauserit, an ex Theophrasto, quem pessime acceperit, non ausim statuere. Hujus hæc quidem sententia est, lib. 3. histor. plant. cap. 14. ἐν ταῖς κωρύκοις τῆς πτελέας, in ulmi folliculis gummi & culices gigni, θηρία ἄττα κωνωπώδη. An iis verbis agi de Coryco Pamphyliæ monte Plinius putavit? Est ibi κώρυκος folliculus, & ut Hesychius ait, θυλάκιον, φύσα. Quare eadem cum Theophrasto scribens Dioscorides, lib. 1. cap. 111. φύσας vocat: ubi de ulmo, τὸ δὲ ἐν ταῖς φύσαις ὑγρὸν τὸ εὑρισκόμενον ἐκβλαστήσει κολλῶν ἰσχύει, &c. Sed de peculiari forte ulmi genere, quod in Coryco monte nascatur, hæc Plinius ab incerto nobisque incognito auctore acceperit. Sect. 11.

XIV. *Aut usu ejus alio, quam floris.*] Ita Reg. 2. At Reg. 1. Colbert. 3. aliique, *quam foris* habent: ut sit fortasse sententia, non Ægyptiis hunc morem

fuisse, sed foris, hoc est, externis gentibus, ut papyro Deos coronarent. Florem quidem certe, ut diximus, nullum papyrus habet.

Sect. 23. XV. *Texuntur omnes madente tabula .... liquor glutinis præbet vicem. Primo.*] Ita MSS. Reg. Colb. & Paris. in quibus, *madente tabula*, mox *glutinis præbet invicem*, legitur: non ut libri vulgati, *Texuntur omnes tabulæ madentes ... liquor vim glutinis præbet cum primo.* Traducit se Guillandinus, cum legit postea, *siccantur suta plagula:* & Scaliger in Guillandinum, dum mavult, *siccantur sola plagula*, existimatque, destructo cratis contextu, qui fuerat operose concinnatus, exemptas schedas seorsim siccari. Guillandinus etiam paulo ante, *Transversa postea cute peragitur.* Sed piget ista similiaque commemorare, quæ præter conspirantem codicum consensum, ipsa orationis Plinianæ, quam planissimam esse demonstravimus, textura convellit, ac rejicit.

Sect. 27. XVI. *Cassius Hemina vetustissimus auctor.*] Negat Guillandinus *vetustissimum* recte dici, qui Plinium annis LXX. vix antecessit. Simlerum sequitur Guillandinus: Dalecampius Guillandinum. *Verissimum* invitis exemplaribus reponunt. Errorem convellimus in Auctorum Indice, quem tu, lector, consule.

Ibid. XVII. *Cn. Terentium.*] Sic cum Varro appellat, apud August. lib. 7. de Civit. Dei, cap. 34. Sic etiam Festus, verbo *Numam.* Quamobrem qui L. Petilium pro Terentio dixerunt, ut Valerius Max. lib. 1. cap. 1. num. 12. aliique, ut a Plinio dissident, sic aberrant a veritate: ac Prætoris nomen, qui libros inventos comburi jussit, pro ejus nomine, qui invenit, falso supponunt.

Sect. 29. XVIII. *Arbor citri.*] In libris vulgatis perperam, *arbor cedri*, reclamantibus MSS. tum hoc loco, tum in Indice hujus libri ac loci, in quo sic lemma istud legitur, *De Atlantis arboribus, & citreis mensis.* Adde Plinium ipsum lib. 5. sect. 1. ubi ebori air citroque Atlantis silvas exquiri. Veterum tamen nonnulli ex similitudine nominum citrum, cedrumque confuderunt. Eudemus in Lexico Rhetorico: κίτρον, κέδρος. At exsors tanti criminis Plinius noster esto De mensis ex ea arbore confectis, Martialis lib. 14. Epigr. 89. cui lemma inscriptum, *Mensa citrea:*

Accipe felices, Atlantica munera, silvas:
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

Et epigramm. 90. citream mensam, cum Plinio, e Maurorum fieri arboribus scribit: *De mensa acerna:*

Non sum crispa quidem, nec silva filia Maura.

Denique lib. 12. Epigr. 67.

Et Maurusiaci pondera rara citri.

Petron. in Satyr, pag. 422.

Ecce Afris eruta terris
Citrea mensa.

Lucanus, lib. 9. vers. 426.

Tantum Maurusia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat usum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum nostræ venere secures,
Extremoque epulas, mensasque petivimus orbe.

Ibid. XIX. *Empta HS. $\overline{X}$.*] In MSS. sestertiorum numerus, quo venumdata Ciceronis mensa dicitur, plane desideratur. At sequentium mensarum pretium, omnium exemplarium conspirante consensu ita exprimitur, uti fere libri vulgati habent: Asinii quidem, HS. $\overline{XI}$. Jubæ, HS. $\overline{XII}$. (non XV.) Denique Cethegorum, HS. $\overline{XIV}$. vel ut in Reg. 2. HS. $\overline{XIII}$. crescente videlicet pretii æstimationisque numero: plane ut Ciceronis mensa HS. $\overline{X}$. taxata fuisse videatur: etsi Tertullianus lib. de Pallio, sub finem, pag. 119. hunc Plinii locum transcribens aliter statuat: æstimatamque velit Ciceronis quidem,

quingentis millibus nummum : Asinii, bis tantum. Sed vel corruptis haud dubie Plinii exemplaribus est impulsus in fraudem : aut rem Minerva crassiore satis habuit narrare, de pretio tam religiose signando haud admodum solicitus. Nam ad illud visus alludere Plinius, quod apud Senecam legere me memini, nempe libro 7. de benef. cap. 9. pag. 136. *Video istic mensas, & æstimatum lignum Senatoris censu*, &c. Porro Senatoris censum H S. $\overline{XII}$. hoc est, duodecies centenûm millium nummûm fuisse, norunt omnes ex Suetonio in Augusto, cap. 41. *Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa, duodecies sestertiûm taxavit, supplevitque non habentibus.*

X X. *A Juba rege pendentes.*] Sic restituimus admonitu codicum Reg. Colbert. Paris. aliorumque quos Ciaconius vidit, ipso prodente, lib. de Triclin. pag. 11. & 12. non, ut libri vulgo editi, *Juba rege vendente.* Nec inscitum etiam foret aut inelegans, si legeretur, *a Juba rege pendente* : Pendere enim ii dicebantur, quorum nomina delata ad judices, fere ob æs alienum, publice proposita ac suspensa erant. Sueton. in Domit. cap. 9. *Reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, universos discrimine liberavit.* Et ante in Claudii vita, cap. 9. de ipso, antequam imperium capesseret : *Ad eas, inquit, rei familiaris angustias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare non posset, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit sub edicto præfectorum.* Hoc est, Claudii bona & prædia, publice obnoxia edicto Præfectorum ærarii diu venalia pependere, cum emptorem non invenirent. Ibid.

X X I. *A Cethegis descendens.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati, quos confidenter nimis sprevit Budæus, lib. 3. de asse, fol. 78. cum legit *attegiis descendens*, quæ vox Juvenali nota, Satyra 14. Maurorum mapalia sonat. Sed profecto ludit operam : cum aliud nihil Plinius velit, quam ejuscemodi supellectilem haud pretio magis & ipsa materie, quam dominorum nobilitate civitati notam fuisse. Unde quæ cujusque mensa fuerit, quam modo laudat, diligenter expedit. Pertinet huc illud Senecæ, libro de Tranquill. animi, pag. 677. *Placet, inquit, mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota*, &c. Ibid.

X X I I. *Nomio liberto ejus esset. Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum.*] Ibid.
Sincerissima hæc omnium M S S. lectio, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. &c. quæ sic in vulgatis libris interpolata legitur : *liberto ejus esset, cujus materia erat tuber. Hoc est radicis vitium, maximeque in eo laudatum*, &c. Atqui proxime sequitur, *arborum vitium est.* Sic paulo post sect. 30. ubi ex eorumdem codicum admonitu scripsimus : *Post hac amplitudo est : jam toti caudices juvant, pluresque in una. Mensa vitia : lignum*, &c. Pliniani corruptores verius quam correctores ita ediderant : *Post hac amplitudo est jam totius caudicis. Juvant plura quoque in una mensa vitia.* Quibus verbis nec elegantia adest ulla, nec probabilis subest sententia : sed Plinianæ menti adversa penitus, qui vitia mensarum, quæ deinceps enumerat, adeo non laudat, ut damnet potius improbetque.

X X I I I : *Variisque cornicum punctis apprehensus, papaverum nodo, & in totum atro propior color.*] Si vulgatos hactenus libros consulas, nihil hic sani : *variisque corticum punctis apprehensus papaverum modo.* In M S S. *nodo* legitur : *cornicum*, ex animi conjectura rescripsimus : etsi in Reg. 1. & Colb. *corvum*, in Reg. 2. *corticum* legitur. Muirænæ pariter, & cornicis color citreis in mensis damnatur : quid sint corticum puncta, aut ad colorem quid præstent, haud satis compertum. Sect. 30.

X X I V. *Epipactis, quem alii elleborinen.*] In libris hactenus editis, *Epicactis, quem alii embolenen.* Nos locum sanavimus, tum ex Dioscor. lib. 4. cap. 109. Ἐπιπακτὶς, inquit, οἱ δ' ἑλλεβορίνην, θαμνίσκος μικρός, ἐλάχιστα φυλλάρια ἔχων· πρὸς τὰ δηλητήρια δὲ πίνεται, καὶ πρὸς τὰ ἐν ἥπατι πάθη. Tum ex ipso Plinio, lib. 27. sect. 52. ubi eadem plane cum Dioscoride refert. Sect. 35.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XIV.

I. EXTERNÆ arbores, indocilesque nasci alibi, quam ubi cœpere, & quæ in alienas non commeant terras, hactenus fere sunt. Liceteque jam de communibus loqui, quarum omnium peculiaris parens videri potest Italia. Noscentes tantum meminerint, naturas earum a nobis interim dici, non culturas: quanquam [a] & colendi maxime in natura portio est. Illud satis mirari non queo, interiisse quarundam memoriam, atque etiam nominum, quæ auctores prodidere, notitiam. Quis enim non [1] communicato orbe terrarum, majestate Romani imperii, [b] profecisse vitam putet commercio rerum ac societate [2] festæ pacis, omniaque etiam quæ occulta ante fuerant, in promiscuo usu facta? At hercules non reperiuntur, qui norint multa ab antiquis prodita: tanto priscorum cura fertilior, aut industria felicior fuit, [3] ante millia annorum inter principia litterarum Hesiodo præcepta agricolis pandere orso, subsecutisque non paucis hanc curam ejus, unde nobis crevit labor: quippe cum requirenda sint non solum postea inventa, verum etiam ea, quæ invenerant prisci, [4] desidiâ rerum internecione memoriæ inducta. Cujus somni causas quis alias, quam publicas mundi, invene-

INTERPRETATIO.

[a] *Et colendi maxime.*] Etiam maxima culturæ pars pendet a natura.

[b] *Profecisse vitam.*] Profecisse *homines* in vita, *ex usu rerum.*

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Communicato.*] Orbe terrarum facto promiscui usus, amplitudine imperii Romani.

2. *Festæ pacis*] Latæ & jucundæ. Sic lib. 2. sect. 45. *Nunc vero pace tam festa, tam gaudente rerum proventu*, &c.

3. *Ante millia.*] Sic M S S. Reg. Colb. Th. De ætate Hesiodi diximus in Auctorum indice.

4. *Desidia &c.*] Propter hominum desidiam memoria rerum intermortua, deleta, exstincta. In M S S. Reg. 2. Colb. 3. & Chiffl. *indicta*. In Colb. 2. Th. aliisque, *inducta*.

rit? Nimirum alii subiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, & avaritiæ tantum artes coluntur. Antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, ideoque & ingeniis, quadam [5] sterilitate fortunæ, necesse erat animi bona exercere: [6] regesque innumeri honore artium colebantur, & in ostentatione [7] has præferebant opum, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia, & operæ vitæ. Posteris [8] laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: postquam Senator censu legi cœptus, judex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam census: postquam cœpere [9] orbitas in auctoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo: pessum iere vitæ pretia: omnesque [10] a maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac servitute sola [11] profici cœptum. [12] Hanc alius alio modo, & in aliis adorare: eodem tamen, habendique ad spes, omnium tendente voto. Passim vero etiam egregii aliena vitia, quam bona sua, colere malle. Ergo hercules voluptas vivere cœpit, [13] vita ipsa desiit. Sed nos obliterata quoque scrutabimur: nec deterrebit quarundam rerum humilitas, sicut [14] nec in animalibus fecit. Quanquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de causa [15] hortorum dotes fugisse: & e tantis, quæ retulit,

NOTÆ.

5. *Sterilitate fortunæ.*] Cum spes nulla foret extra patriæ angustias amplificandæ fortunæ.

6. *Regesque.*] Ut Hieron, Attalus, aliique, de quibus in Auctorum indice diximus.

7. *Has præferebant.*] Hanc opum suarum partem præcipuam ducebant.

8. *Laxitas mundi.*] Latitudo possessionum amplior.

9. *Orbitas in auctoritate.*] Quoniam qui liberis carerent, horum benevolentia, spe hereditatis adeundæ, omni obsequiorum genere captaretur.

10. *A maximo bono.*] A libertate scilicet. Sunt enim liberales artes, quæ ingenio coluntur, atque idcirco dignæ sunt liberis ingenuisque hominibus. Unde & ingenuæ quoque a Tullio appellatæ.

11. *Profici cœptum.*] In M S S. *cœpta.* Forte, *perfici cœpta.*

12. *Hanc alius.*] Servitutis, inquit, genera diversa fuere, mira & servientium animorum diversitas, dum alius alium & alio modo coleret: eodem tamen omnium aspirante voto, nempe ad spem habendi, ditescendique. Vide Notas & Emend. num. I.

13. *Vita ipsa.*] Homines ipsi. Familiaris Plinio ea locutio est: Infra, sect. 5. *Quantum postea* CCXXX. *annus vita profecerit*: hoc est, homines profecerint, hominum usus & experientia, in vita. Sect. 29. *Nec segniter in eo vita elaboravit.* Libro seq sect. 1. *Hesiodus cultum agrorum docendam arbitratus vitam.* Plura ex Indice verborum exempla repete.

14. *Nec in animalibus.*] Ne animalculorum quidem, quæ insecta vocant, tractatione prætermissa: actum est enim de iis volumine operis hujus undecimo.

15. *Hortorum dotes.*] Nihil de hortorum cultura scripsisse. Sic enim ipse lib. 4. Georg.

Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti, &c.
Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Prætereo, atque aliis post commemoranda relinquo.

[16] flores modo rerum decerpsisse, [17] beatum felicemque gratiæ, XV. omnino generibus uvarum nominatis; tribus oleæ, totidem pirorum, malo vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.

II. Unde autem potius incipiemus, quam a vitibus? quarum principatus in tantum peculiaris Italiæ est, ut vel hoc uno omnia gentium vicisse, [1] quam odorifera, possit videri bona: quanquam
* CAP. I. ubicumque [2] pubescentium odori nulla suavitas præfertur. * Vites jure apud priscos magnitudine quoque [3] inter arbores numerabantur. Jovis simulacrum in urbe Populonio ex una conspicimus, tot ævis incorruptum: item Massiliæ pateram. Metaponti templum Junonis vitigineis columnis stetit. Etiam nunc scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. Nec est ligno ulli æternior natura. Verum ista ex silvestribus facta crediderim.

III. [1] Hæ vites tonsura annua coërcentur, & vis earum omnis evocatur [2] in palmites, aut deprimitur in propagines, [3] succique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad cæli mores, solique ingenia. In Campano agro populis nubunt: maritasque complexæ, atque per ramos earum procacibus brachiis [4] geniculato cursu scandentes,

NOTÆ.

Verum hanc desertatum a præcellentissimo vate partium possessionem occupavit cum laude, & insigni commendatione doctrinæ, atque elegantiæ, R s N. RAPINUS, e Societate nostra, singulari opere de cura Hortorum: quod opus exceptum ubique cum admiratione, in Gallia finitimisque regnis jam tot fere, quot ipsum Maronem, typis excusum, redditum est etiam Anglico carmine, & quidem expolito.

16. *Flores modo.*] Hoc est, ea tantum attigit, quæ floridiore, ut ita dicam, oratione narrari, exornarique: quæ nitorem & ornamentum recipere possent: unde in eo Georgicôn opere tam crebræ digressiones a proposito, quibus occurrat satietati & fastidio.

17. *Beatum.*] Felicem, inquit, virum, qui tantam sit gratiam consecutus, tam paucis etiam ex frugiferarum arborum numero appellatis: quarum tamen tractationem integram sibi proposuisse eo opere videbatur. Barbarus hunc locum præpostere interpretatur.

Sect. II. 1. *Quam odorifera.*] Hoc est, præter odorifera: vel, odoriferarum terrarum bonis exceptis. Vide Notas & Emend. num. II.

2. *Pubescentium.*] Vitium nempe florescentium. Martialis, lib. 3 Epigr. 65.

Vinea quod primis floret cum cana racemis, &c.

3. *Inter arbores.*] Horatius l. 1. Ode 18.

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Et Ulpianus, l. 47. dig tit. 7. arboris appellatione vites quoque censeri ait.

Sect. III. 1. *Hæ vites.*] Ita MSS. omnes. Nempe sativæ, sive mites, quæ silvestribus opponuntur: eæ namque quotannis tonsæ, aut in propaginem depressæ, suppeditare materiæ seu ligni copiam vix queant ad opera intestina, cujusmodi proxime recensita sunt.

2. *In palmites.*] Palmites sunt utilia in fructum flagella vitium.

3. *Succique.*] Vini tantum gratia exire & crescere sinitur, idque pluribus modis, quos deinde expedit. Sunt porro modi illi dispares, pro cæli more, & soli ingenio.

4. *Geniculato cursu.*] Quoniam in vitium palmitibus internodia quædam articulique sunt, geniculorum instar, γονατώδη, quibus modo huc, modo illuc repunt.

cacumina æquant, in tantum sublimes, [5] ut vindemitor [6] auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine crescunt, dividique, aut potius avelli nequeunt. Villas & domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus [a] loris memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius existimavit. Una vitis Romæ in Liviæ porticibus subdiales inambulationes [7] umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Ulmos quidem ubique exsuperant. Miratumque altitudinem earum Ariciæ ferunt legatum regis Pyrrhi [8] Cineam, facete lusisse [9] in austeriorem gustum vini, merito matrem ejus pendere in tam alta cruce. Rumbotinus vocatur, & alio nomine [10] populus arbor Italiæ Padum transgressis, [11] cujus tabulata in orbem patula replent, puroque [12] perductæ dracone in palmam ejus, inde sub rectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eædem modici hominis altitudine adminiculatæ [13] sudibus horrent, vineamque faciunt : [14] & aliæ improbo reptatu pampinorumque superfluitate, peritia domini amplo discursu atria media complentes. Tot differentias vel sola tantum Italia recipit. [15] Stat provinciarum aliquarum per se

INTERPRETATIO.

[a] *Loris.*] Flagellis, *ceu quibusdam* loris se se spargendo dilatantibus.

NOTÆ.

5. *Vt vindemitor.*] Vindemitor operam suam locans vineæ putandæ, apud Prætorem hac exceptionis formula utebatur, ut si casu interiret, rogi sibi jus & sepulcri foret, locantis sive auctorantis impendio. *Excipere* hoc loco est, nominatim cavere, ac nominatim pacisci de rogo ac tumulo.

6. *Auctoratus.*] Ad hanc operam periculosæ plenam aleæ quasi pretio obligatus. Vide quæ de hac voce dicturi sumus, lib. 36. sect. 24. num. 8.

7. *Vmbrosis pergulis.*] Pergulæ sunt tabulata e vite opere topiario structa. Hinc apud Columellam lib. 3. cap. 2. pergulanæ vites, quæ pergulas exornant, arundinibus impositæ : *Vne treille.* Vites pergulas alio significatu dixit Petrus de Crescentiis, l. 4. c. 4. extremo, p. 143.

8. *Cineam.*] Diximus de Cinea, lib. 7. sect. 24.

9. *In austeriorem.*] Et hanc austeritatem nostro tempore magna ex parte ferunt Ariciæ vina, inquit Andr. Baccius, lib. 6. de vinis Ital. pag. 181.

10. *Populus arbor.*] Alii *opulus arbor* malunt, quam corno similem facit Columella. Vide Notas & Emendationes num. III.

11. *Cujus tabulata.*] Hoc est, ramos, truncosque projectos in morem tabulati: Hos vites amplexæ replent.

12. *Perducta dracone.*] Ita M S S. non *producto.* Draconem vocant palmitem emeritum, multis annis durarum : Palmam, partem eam trunci seu caudicis, cujus ab utroque latere ramuli, velut digiti e palma volaque manus, subriguntur : cui trunco vitis applicata innititur, ut dicemus lib. 17. sect. 35.

13. *Sudibus.*] Palis, pedamentis. Gallis, *des échalas.* Unde *échalasser une vigne*, palos figere, quibus vitis adminiculetur.

14. *Et alia improbo.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

15. *Stat ....per se vitis.*] Et hæc vitis erecta, Græcis ὀρθάμπελος appellatur : in Andegavensi, Vasconicoque Galliæ agro frequens. Apud Monspelienses ita coluntur vites, ut stipites vix cubitum excedant, nec pedamentis utantur : Ramos fere quotannis omnes abscindunt, stolonibus modo parvis relictis.

vitis sine ullo pedamento, artus suos in se colligens, & brevitate crassitudinem pascens. Vetant hoc aliubi venti: ut in Africa & in [16] Narbonensis provinciæ partibus. Excrescere [17] ultra suos pollices prohibitæ, semperque [18] pastinatis similes, herbarum modo [19] vagantur per arva, ac succum terræ passim uvis bibunt, quæ ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore Africæ parte exsuperant. [20] Uva non aliubi gratior callo, ut inde possit invenisse nomen duracina.

Namque genera magnitudine, colore, saporibus, acinis innumera, etiamnum multiplicantur vino. Hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo, nitentque viridi. Candicans enim nigerque, vulgares. Tument vero mammarum modo [21] bumasti. Prælongis [22] dactyli porriguntur acinis. Est illa naturæ lascivia, ut prægrandibus adhærerant parvi, mites, & suavitate certantes: [23] leptoragas has vocant. Du-

Notæ.

16. *Narbonensis.*] Plinius lib. 2. sect. 46. *Item in Narbonensi provincia clarissimus ventorum est Circius, nec ullo violentia inferior, &c.*

17. *Ultra suos pollices.*] Sic lib. 17. sect. 35. num. 15. *Ut semper pollices tantum relinquantur:* Ne ventorum scilicet vehementiæ injuriæque pateant. Quid sint in vite pollices, nescisse Dalecampius videtur, qui *ultra senos pollices*, infelici conjectura legi hoc loco jubet. Nos libro 17. sect. 35. n. 15. de iis dicturi sumus: ubi & de justa altitudine vitis agitur, quæ sine pedamento ordinatur, qualis ea est de qua nunc instituta oratio est.

18. *Pastinatis.*] Quoniam dum pastinatur vitis, sarmenta vinitores humi jacère patiuntur, donec vite putata ea suis iterum pedamentis alligent. At hæc sparsis sponte semper per terram palmitibus jacet, ut dicetur lib. 17. sect. 35. num. 6.

19. *Vagantur.*] Et hæ prostratæ vites appellantur, quæ a trunco enatæ statim serpunt, ac veluti projectæ per humum porriguntur, proferuntque fructus jucundissimos: apud Andegavenses & Rupellenses, crebræ. In Asia quoque, & Africa, ut Plinius monet, lib. 17. sect 35. num. 15. multis in locis terra cubilia præbet uvis. Gallis, *Vignes courantes.*

20. *Uva non aliubi gratior.*] Ita libri omnes, etiam M S S. non *crassior*, ut Turnebo placuit, lib. 25. Adv. cap. 26. pag. 899. Et gratam esse uvam ad gustum ait auctor, & callo præditam: hoc est, carne seu corpore ad morsum paulo solidiore ac duriore: nunc *Maroquin* vocant: qualem in horto Regio vidimus: unde forte nomen uvæ datum, Duracinæ. In omnibus M S S. legitur, *Durus acinus.* Meminit uvæ duracinæ Suetonius in Augusto, cap. 76. ipsius verba recitans ejusmodi: *Dum lectica ex regia domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uvæ duracinæ comedi.* Prope Vesuvium ab arboribus id genus uvarum pendet, teste Sanfelic. in descrip. Campan.

21. *Bumasti.*] Βυμαστοὶ, quasi vaccæ mammas magnitudine referant. Βϋ in compositione dictiones auget, quod sæpius dicendum erit. Bumamma Varroni, lib 2. de re rust. cap. 5. & Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. hæc uva dicitur. Virgilius, lib. 2. Georg. vers. 102.

Et tumidis, bumaste, racemis.

Hoc uvarum igitur genus rotundatur acino, ut id quod proxime sequitur, porrigitur prælongo.

22. *Dactyli.*] A digitali gracilitate, ut ait Plinius sect. 4. Gallis, *Raisins au long grain.*

23. *Leptoragas.*] A tenuitate acinorum, seu granorum uvæ. Est enim ῥὰξ uvæ granum: λεπτὸς, tenue: unde λεπτόραγες.

rant

rant aliæ per hiemes, [24] pensili concameratæ nodo. [25] Aliæ in sua tantum continentur anima ollis fictilibus, & insuper doliis inclusæ, [26] stipatæ vinaceis circumsudantibus. Aliis gratiam, qui & vinis, [27] fumus affert fabrilis: iisque gloriam præcipuam in fornacibus Africæ Tiberii Cæsaris auctoritas fecit. Ante eum [28] Rhæticis prior mensa erat, & [29] uvis Veronensium agro. [30] Quin & a patientia nomen acinis datur passis. Conduntur & musto uvæ, ipsæque vino suo inebriantur. Aliæ decoctæ in musto dulcescunt: aliæ vero sobolem novam in matre ipsa exspectant [31] translucidæ vitro: additque acinis eandem, [32] quam in doliis amphorisve, duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa [33] pediculo. [34] Jam inventa per se in vino pi-

NOTÆ.

24. *Pensili.*] Suspendi eas jubet e camera, & nodo ligari. Quæ ita suspendantur, opportunissimas esse duracinas auctor est Varro, lib. 1. de re rust. cap. 58 ex Catone, cap. 7. Hæc uva pensilis Horatio, lib. 2. Satyr. 2. v. 121.

Tum pensilis uva secundas
Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu.

Plauto, in Pœnulo, act. 1. sc. 2. v. 99.

Uva passa pensilis.

Sic hodieque Provinciales uvæ in horreis maxime suspenduntur.

25. *Alia in sua . . . . anima.*] Anima vis ea est, qua fructus quilibet & poma ipsa pollent, dum a matre pendent, aut ubi statim decerpuntur. Plinius lib. 13. sect. 9 de palmulis: *Thebaidis fructus extemplo in cados conditur, cum sui ardoris anima: ni ita fiat, celeriter exspirat, &c.* Varro, loc. cit. *Uvam Ammineam, & Apiciam in ollis commodissime condi Cato ait.* Has aliasque arbitror, ab ollis in quibus conderentur, Ollares appellatas a Martiali, lib 7 Epigr. 19. Idem de Venucula tradit Horatius, ut dicturi sumus sect. seq

26. *Stipata vinaceis.*] Vinacea sive vinacei hic sunt grana, seu retrimenta uvæ jam pressæ: *le marc des raisins déja foulez.* Græci πμφυλα vocant.

27. *Fumus affert.*] De hoc more Horatius, lib. 2. Satyr. 4. vers. 74.

Rectius Albanam fumo duraveris uvam.

Cæl. Aurel. lib. 4. Chron. cap. 3. *Item uva, inquit, & magis fumi vapore siccata, quam fabrilem appellant.* Iterum *uvas fabriles* idem dixit, lib. 3. cap. 2.

28. *Rhaticis.*] Qua de vite Maro, lib. 2. Georg. vers. 96.

Et quo te carmine dicam, Rhatica?

In Valle Telina, ut vocant, ad flumen Adduam, crescunt eæ vites.

29. *Et uvis.*] M S S. omnes, *& ullis.* Latere hic proprium agri nomen suspicamur. An *& Tulliis?* An *& visulis*, de quibus sect. seq.

30. *Quin & a patientia*] Quia Solem passi, cujus calore siccantur: vel ignem, ut docet Columella, lib. 12. cap. 16. de uvis passis faciendis, pag 423. Nonius paulo aliter, cap. 1. n. 38. *Passum, inquit, est proprie rugosum, & siccum: unde & uva passa dicta est, quod sit rugis implicata. Lucilius Satyr. lib 9. Rugosi passique senes eadem omnia quærunt.* Gallis, *Rasins secs, Raisins sechez au Soleil, Raisins de passe*, quales sunt Corinthiaci acini, quasi rugis impliciti. Sic passa frons & caperata dicitur, quæ rugis exasperata.

31. *Translucida vitro.*] Adeo tenui membrana seu cute, ut per eam, ceu per vitrum, succus inclusus, vinaceique transluceant.

32 *Quam in doliis.*] Laudat Plutarchus, in Sympos. lib. 5. Probl. 3 picata & resinata vasa, quod & gratum odorem vinis impertirent, & omnem aquositatem tollerent.

33. *Pediculo*] Pediculus appellatur id quo mala, pira, cerasa, uvæ & hujusmodi alia sustinentur. *Les queuës.*

34. *Jam inventa per se.*] Hoc est, sine ulla admixtione picis uva picem resi-

cem resipiens, Viennensem agrum nobilitans, Arverno, Sequanoque & [35] Helvico generibus non pridem illustrata. Atque hæc Virgilii vatis ætate incognita, a cujus obitu [36] XC. aguntur anni. Quid quod insertæ castris summam rerum imperiumque continent? [37] Centurionum in manu vitis, [38] & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis [39] pœnam ipsam honorat. [40] Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese [41] vino ipso remedia sint.

NOTÆ.

piens. Quod ex ea fit vinum, Delphinates hodie appellant *Vin de Violette*, teste Nic. Chorier, lib 1. pag. 55. Vitis ipsa Allobrogica, & eadem picata vocatur sect. seq Ex ea laudatur lib. 23. sect. 24. *vinum quod sponte natura sua picem resipit, picatumque appellatur.* De eo vini genere Martialis, l. 13. Epigr. 107.

Hæc de vitifera venisse picata Vienna
Ne dubites: misit Romulus ipse mihi.

Plutarchus quoque, loc. cit. ἐκ γὰρ τῆς περὶ Βίενναν Γαλατίας ὁ πισσίτης οἶνος κατακομίζεται, διαφερόντως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Uvam incolæ vocant, *Raisin de livre, ou de Dauphiné.* Vidimus in Horto Regio.

35. *Helvico.*] Quod & Helvenacum appellat lib. 23. sect. 24. ab Alba Helvorum, de qua diximus lib. 3. sect. 5.

36. *XC. aguntur anni.*] XCV. dicere oportuit, si loqui exacte, & accurate voluit: aut errasse Donatum necesse est, qui Virgilium obiisse asseverat, anno V. C. DCCXXXV. decimo Calend. Octob. C. Sentio Saturnino, Q. Lucretio Vespillone Coss. Scripsit hæc enim Plinius anno DCCCXXX. Tito Vespasiano sextum jam Consule, uti ex præfatione ad eundem liquet, & ipso rursum apertius ita prodente, sect. 5. libri hujus, & lib. 28. sect. 3. Est porro Plinius alias ut sæpe vidimus, in signandis annorum ac temporum epochis, supra fidem diligens & accuratus.

37. *Centurionum.*] Vitis Centurionum insigne fuit: hac plectebant eos qui plagas merebantur, quod pigre & lente nimis Aquilas sequerentur. Spartianus in Hadriano, pag. 5. vitem simpliciter accipit pro Centurionatu: *Nulli vitem*, inquit, *nisi robusto & bonæ famæ daret.* Et Juvenalis, Satyr. 14. vers. 193.

Aut vitem posce libello,

Hoc est, Centurionatum posce libello supplici, quem porrigas Imperatori. Livius in Epist. lib. 57. de Scipione Africano: *Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus: si extraneus, virgis cecidit.* Cassiodorus, lib. 7. Variar. in formula Principis Dalmat. epist. 22. *Tu vitem tenes improbis minantem.* Et in actis Martyrum, B. Marcellus Centurio Martyr: *Ecce projicio vitem.* Centurio quidam apud Tacitum, Annalium primo, militaribus facetiis *Cedo alteram* dictus, quod fracta vite in tergo militis, clara voce alteram, ac rursus aliam proposcerat.

38. *Et opimo.*] Præmium fuit fortitudinis opimum vitis, quæ tradebatur iis qui Centurionatus munere & honore donabantur. Cujus honoris ac muneris sane opimi spes, tardos alioqui mortis metu milites, ad sua signa cogebat. Lipsius lib. 2. de milit. Rom. legit, *latas aquilas.* At MSS. omnes, *lentas.*

39. *Pœnam .... honorat.*] Quoniam cives tantum Romani vite cæderentur, uti ex Livio proxime antea diximus.

40. *Necnon vineæ.*] Vinea in re militari machina fuit, tabulatis cratibusve constrata, quæ subjectis rotulis impellebatur, cujus tecto muniti obsidentes, murorum fundamenta subruebant. Dicitur autem vinea, a similitudine illius vineæ, quæ jugata dicitur, & in tectum attollitur.

41. *Vino ipso.*] Ita libri editi, & Reg. 2. Vel vino quoque ipso, inquit, vites, prosunt: cum sit alias tardum dictu, pluribusne id prosit an noceat, ut dicetur lib. 23. sect. 19.

IV. Genera vitium numero comprehendi posse unus existimavit Democritus, [1] cuncta sibi Græciæ cognita professus. [2] Ceteri innumera atque infinita esse prodiderunt, quod verius apparebit ex vinis. Nec omnia dicentur, sed maxime insignia : quippe quæ totidem pæne sunt, [3] quot agri. Quamobrem celeberrimas vitium, aut quibus est aliqua proprietate miraculum, ostendisse satis erit. CAP. II.

1. Principatus datur [4] Ammineis propter firmitatem, [5] senioque proficientem vini ejus utique vitam. Quinque earum genera : ex iis germana [6] minor acino, melius deflorescit, imbres tempestatesque tolerat : [7] non item major, [8] sed in arbore, quam in jugo, [9] minus obnoxia. [10] Gemellarum, quibus hoc nomen uvæ semper geminæ dedere, asperrimus sapor, sed vires præcipuæ. Ex iis minor austro læditur, ceteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte, Surrentinisque collibus. In reliquis Italiæ partibus [a] non nisi arbori ac-

INTERPRETATIO.

[a] *Nonnisi arbori.*] Nonnisi ut scandat arborem vitis ea idonea est.

NOTÆ.

Sect. **IV.** 1. *Cuncta sibi Græciæ.*] Non tamen gentium simul exterarum, quas Plinius nihilominus hic quoque complectitur. Cave eos audias, qui contra librorum omnium fidem, *cuncta sibi egregie*, hoc loco reponunt.

2. *Ceteri innumera.*] Signat inprimis Maronem, cujus hi noti versus, lib 2. Georg. vers. 103 de vitium generibus:

Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus, neque enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ, &c.

3. *Quot agri.*] Accepit hoc a Theophr. lib. 2. hist. cap 7. & a Columella lib. 3. cap. 2. pag. 88.

4. *Ammineis.*] Virgilius, l. 2. Georg. vers. 97.

Sunt etiam Amminea vites, firmissima vina.

A regione nomen habent, in qua natæ primum, ut dicemus in Notis & Emend. num. V. De his multa Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 84.

5. *Senioque.*] Vetustate vim meliorem acquirunt.

6. *Minor acino.*] Vide Notas & Emend. num. **VI.**

7. *Non item major.*] Columella, loc. cit. de Ammineis: *Duas germanas cognovimus : quarum minor .... longe præcedit majorem, quia imbres & ventos fortius patitur : nam major celeriter in flore corrumpitur, & magis in jugo, quam in arboribus.*

8. *Sed in arbore.*] Cum arbores scandit. Quam in jugo positam Latini, Galli vocant, *en treille*. Jugata vinea dicta est a similitudine militaris jugi, quod ita fiebat, ut duabus defixis in terram hastis, tertia superligaretur.

9. *Minus obnoxia.*] Imbribus, tempestatibusque.

10. *Gemellarum.*] Et hæ quoque, ut germanæ, bifariam dividuntur : altera enim major, minor altera. Columella, p. 85. *Verum & aliæ duæ gemino, quæ ab eo quod duplices uvas exigunt, Gemellæ vocantur, austerioris vini, sed æque perennis. Earum minor vulgo notissima : quippe Campaniæ celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit. Hilaris inter æstivos Favonii flatus : Austris affligitur. Ceteris itaque partibus Italiæ non tam vineis quam arbusto est idonea, &c.* Meminit harum etiam Isidorus lib. 17. Orig. cap. 5.

commodata. [11] Quintum genus lanatæ, [12] ne Seres miremur, aut Indos, adeo lanugo eam vestit : prima ex Ammineis maturescit, ocyssimeque putrescit.

2. [13] Proxima dignitas Nomentanis rubente [b] materia : quapropter quidam rubellas appellavere vineas. Hæ minus fertiles, [c] vinaceis & fæce nimia, [14] contra pruinas fortissimæ, siccitate magis quam imbre, æstu, quam algore vexantur. Quamobrem [15] in frigidis humidisque principatum obtinent. Fertilior quæ minor acino, & folio scissa minus.

3. [16] Apianis apes dedere cognomen, præcipue earum avidæ. [17] Ex eis duo genera, lanugine & ipsa pubescunt. Distant, quod altera celerius maturescit, quanquam & altera properante. [18] Situs frigidos non respuunt : [19] & tamen nulla celerius imbre putrescunt. Vina primo dulcia, austeritatem annis accipiunt. [20] Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potissima nobilitas peculiaribus atque vernaculis Italiæ.

INTERPRETATIO.

[b] *Materia.*] Ligno *vel sarmento* rubente.

[c] *Vinaceis.*] Propter vinacea, & fæcem nimiam.

NOTÆ.

11. *Quintum.*] Columella, loc. cit. *Lanatam quoque Ammineam quidam maxime probant, quæ hoc vocabulum non ideo usurpat, quod sola ex omnibus Ammineis, verum quod præcipue canescit lanugine. Sane boni vini, sed levioris, quam superiores. Crebram quoque materiam fundit, atque ideo propter pampini densitatem sæpe parum recte desflorescit, eademque maturo fructu celeriter putrescit.* Apud Isidor. loc. cit. *Lagana* pro *lanata* perperam scribitur.

12. *Ne Seres miremur.*] Quorum lanigeras arbores mirati sumus lib. 6. sect. 20. Indorum libro 12. sect. 21.

13. *Proxima.*] Et hæc accepta a Columella, loc. cit. *Nomentana vini nobilitate subsequuntur Ammineas, fecunditate vero etiam præveniunt .... Sed earum quoque feracior & minor, cujus & folium parcius scinditur, & materia non ita rubet, ut Ammineis : a quo colore rubelliana nuncupantur : eademque facinia, quod plus quam cetera, facis afferunt.* Nomentana uva laudatur a Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. A Nomento Italiæ oppido, nomen habet, de quo lib. 3. sect. 9. Nomentanæ similis Veïentana, teste Martiali, lib. 1. Epigr. 104.

Et Veïentani bibitur fæx crassa rubelli.

Nisi *Nomentani* ibi pro *Veïentani* legi oportet.

14. *Contra pruinas &c.*] Columella, loc. cit.

15. *In frigidis.*] In solo frigido, humidoque.

16. *Apianis.*] Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 86. de vitibus Apianis : *Pluviis, ventisque, & apibus afferunt prædam, quarum vocabulo propter hanc expopulationem cognominantur.* Et hæc habet etiam Isidor. lib. 17. cap. 5. Apiana uva in Gallia *Raisin Muscat :* Italis *Muscatella*, a muscarum telis quibus impetitur : non a moscho, ut quibusdam visum.

17. *Ex eis duo genera.*] Columella, loc. cit. *Duæ*, inquit, *lanata qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem vetustatis.*

18. *Situs frigidos.*] Colum. loc. cit.

19. *Et tamen nulla.*] Isidorus, loc. cit.

20. *Etruria nulla magis.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

Ceteræ advenere Chio, Thasove. [21] Græcula non inferior Ammineis bonitate, prætenera acino: & uva tam parva, ut nisi pinguissimo solo colere non prosit. [22] Eugeniam Taurominitani colles cum generositatis cognomine, misere Albano tantum agro: quoniam translata statim mutatur. Namque est aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam suam relinquant, nec usquam transeant totæ. Quod & in Rhætica Allobrogicaque, [23] quam supra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi. Fecundæ tamen, bonitatis vice copiam præstant: eugenia ferventibus locis, Rhætica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu maturescens, & colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt. Reliquæ ignobiles. Aliquando tamen cæli aut soli opera non fallunt vetustatem, [24] sicuti Fecenia, & cum ea florens [25] Biturica, [26] acino rarior, nunquam [27] floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventisque & imbribus resistunt: meliores

NOTÆ.

21. *Gracula.*] Non unius generis id nomen, aut loci, est: Nam Columella, loc. cit. pag. 87. Græcularum vitium generis ait esse Marcoticas, Thasias, Psythias, &c.

22. *Eugeniam.*] Græcis εὐγένεια & εὐγενία nobilitatem ac generositatem sonat. Colum. loc. cit. pag. 86. *Frigidum ac roscidum solum & cælum commodissime sustinent eugenia, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco vix nomini suo respondent.*

23. *Quam supra picatam.*] Sect. sup. In Allobrogicis quoque vini jucunditatem cum regione mutari, prodidit Columella loc. cit.

24. *Sicuti Fecenia.*] Ita libri omnes, etiam MSS. De fæcinia seu rubelliana, egimus paulo superius hac ipsa sect. Num ea nunc quoque intelligatur, considerandum.

25. *Biturica.*] Colum. lib. 3. cap. 21. *Uva Biturica fructibus opima.* Et ejusdem libri cap. 2. pag 86. *Possunt tamen etiam secunda nota vites proventu & ubertate commendari, qualis est Biturica, ... Nam & vetustatem vinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos venit. Jam vero ipsa fecunditate præstant .... tum etiam patientia: quippe turbines, imbresque fortissime sustinent, & commode fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius quam humores sustinent, humores commodius quam siccitates, nec caloribus tamen contristantur.* Isidorus quoque, lib. 17. cap. 5. *Biturica a regione nomen sortita*, &c. In MSS. Reg. 1. Th. Colbert. & Chiffl. *Bituriaca.* In Reg. 2. *Biturigiaca.* Biturigum porro Viviscorum agrum, qui nunc Burdegalensis & Vasconicus appellatur, signari hoc loco credimus: etsi sua quoque laus est Bituticensium vino, qui Cubi dicti sunt. De utrisque egimus lib. 4. sect. 33.

26. *Acino rarior.*] Acini sunt uvæ grana, non nuclei seu vinacei quæ granis singulis includuntur.

27. *Floris obnoxii.*] Nempe tempestatibus, ut ex Columella diximus. Obnoxium præcise Latini dixere olim, quod nos imbecillum, tenerum, ac patens injuriæ. Seneca, lib. 3. Natur. quæst. cap. 26. pag 874. *Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissime corpus adolescit?* Et ep. 65. pag. 298. *Quidquid in me potest injuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Florus, lib. 4. cap. 4. pag. 175. ubi de Octavio Cæsare, quem *intra decem & octo annos tenerum, & obnoxium, & opportunum injuria juvenem* fuisse ait.

tamen algentibus locis, quam calidis : humidis, quam ſitientibus. [28] Viſula magis quam denſo uvarum partu, impatiens variantis cæli, ſed contra tenorem unum algoris æſtuſve conſtans. [29] Quæ minor eſt ex eo genere, melior. In eligendo ſolo moroſa, pingui putreſcit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quærit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. Uva ejus indecora viſu, ſapore jucunda : niſi matura protinus rapitur, etiam non putreſcens cadit. [30] Contra grandines eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

4. Inſignes jam colore inter purpureas nigraſque medio [31] helvolæ, ſæpius varianti, & ob id varianæ a quibuſdam appellatæ. Præfertur in his nigrior : utraque alternis annis fertilis, ſed melior vino, cum parcior. [32] Et Preciæ duo genera magnitudine acini diſcernuntur, quibus materies plurima, uvaque [33] ollis utiliſſima, [34] folium apio ſimile. [35] Baſilicam Dyrrachini celebrant, Hiſpaniæ cocolobin vocant. Rarior uvâ, æſtus auſtroſque tolerat : capiti inimica, copiâ larga. Hiſpaniæ duo genera ejus faciunt : unum oblongo acino, alterum rotundo : noviſſimas vindemiant. Quo dulcior cocolobis, hoc melior. Sed & auſtera tranſit in dulcem vetuſtate : & quæ dulcis fuit, in auſteritatem : tunc Albanum vinum æmulantur. Tra-

NOTÆ.

28. *Viſula.*] Vide Nntas & Emend. num. VIII.

29. *Qua minor.*] Hæc vero Argitis proprio nomine a Columella appellatur, lib. 3. cap. 2. pag. 87. *Viſula deinde*, inquit, *& minor argitis terra mediocritate lætatur*, &c. Meminit ejus Maro, lib. 2. Georg. verſ. 99.

Argitiſque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.

29. *Contra grandines.*] Columella, loc. cit.

31. *Helvolæ.*] Colum. loc. cit. *Sunt & helvolæ, quas nonnulli varias appellant, neque purpureæ, neque nigræ, ab helvo, niſi fallor, colore vocitatæ. Melior eſt nigrior abundantia vini, ſed hæc ſapore pretioſior*, &c. Ex iis uvis vinum conficitur dubii coloris, quod Gallis dicitur, *Vin paillet.* Græci κιῤῥὸν vocant. Helvus color Varroni lib. 2. de re ruſt. cap. 5. inter rubeum, & album.

32. *Et Preciæ.*] Vel *Pretiæ*, nam utroque nimirum modo diverſis in codicibus legitur. Columella, loc. cit. *Sicut Pretiæ* (nempe vites) *major, & minor, quæ generoſitate vini commendantur, & frequentibus, materiis frondent*, &c. Meminit vitis hujuſce Maro, lib 2. Georg. verſ 95. *Purpureæ, preciæque.* Has a maturitate quaſi præcoquas appellari Servius, ut ſolet, divinat.

33. *Ollis utiliſſima.*] Apta maxime in ollis ſervari, ut Venucula, de qua mox dicemus.

34. *Folium apio.*] Diſſectis nempe alte foliis, quales Veſontione vidit Bauhinus, T. 2. Herb. Univerſ lib. 15. pag. 33. cujus uvæ ſimiles iis quas Burgundi vocant *Raiſins fendans.*

35. *Baſilicam.*] Colum. pag. 86. *Baſilicam .... Cocolubem vocant Hiſpani*, &c. Hodie in Granatenſi regno copioſiſſima, teſte Chriſt. a Vega, in libris de arte med.

dunt vesicæ vitiis utilissimum ex his potum. [36] Albuelis summis arboribus fertilior est, Visula imis. Quamobrem circa easdem satæ diversitate naturæ locupletant. [37] Inerticulam e nigris appellavere, justius sobriam dicturi, inveterato præcipue commendabilem vino, sed viribus innoxiam : siquidem temulentiam sola non facit.

5. Fertilitas commendat ceteras, principemque [38] helvenacam. Duo ejus genera : major, quam quidam longam : minor [39] quam emarcum appellant, non tam fecundam, sed gratiorem haustu. Discernitur folio circinato : verum utraque gracilis. Furcas subdere his necessarium : alioqui ubertatem suam non tolerant : maritimo afflatu gaudent, [40] roscido odore. Nulla vitium minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea : vino quoque, quod genuit, æstatem non exsuperans : nec alia macro solo familiarior. [41] Græcinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit, arbitratur non naturam ejus repugnare Italiæ, sed culturam, [42] avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem suam absumi, si non præpinguis soli ubertas lassescentem sustineat. [43] Carbunculari negatur : magna dote, si verum est, aliqua in vite cælo non esse jus.

6. Æstum fert [44] spionia, quam quidam spineam vocant, autumnisque & imbribus pinguescit. Quinimo nebulis una alitur, ob id [45] Raven-

NOTÆ.

36. *Albuelis.*] Colum. pag. 87. *Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in jugo : in summa arbore, quam in ima*, &c. De Visula proxime dictum est.

37. *Inerticulam.*] Columella loc. cit *Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci ἀμέθυστον appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod & boni vini est, & innoxia : unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis nervis, quamvis in gustu non sit hebes.* Et hæc habet etiam Isidor. lib. 17. cap. 5.

38. *Helvenacam.*] Quæ & Helvica dicta est sup. sect. Nunc in Picenis, præsertim prope Maceratam colitur.

39. *Quam Emarcum.*] *Quam Galliarum incolæ*, inquit Columella pag. 88. *Emarcum vocant, mediocris vini*, &c. In cod. Th. *marcum.*

40. *Roscido odore.*] Quid si *roscida odore* legas, ut ante nos visum Dalecampio est ?

41. *Græcinus.*] Egimus de eo in Auctorum Indice.

42. *Avide palmites.*] Carpit vinitorum præproperam festinationem, qui vites, ut palmites uvasque quam celerrime ferant, urgent avidius, spe lucri propioris. Plinius supra, sect. 3. statim initio, de vitibus : *Vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines*, &c.

43. *Carbunculari.*] De carbunculatione dicemus, lib. 17. sect. 37. num. 4.

44. *Spionia.*] Spioniam Columella laudat, pag. 88. dapsilem musto, & amplitudine magis uvarum, quam numero fertilem.

45. *Ravennati agro.*] Palustri videlicet, & uliginoso. Hinc est quod Martialis lib. 3. Epigr. 56. Ravennatia vina detrectans, simulque penuriam aquæ salubris objiciens, facete ludit :

Sit cisterna mihi, quam vinea, malo Ravennæ,
Cum possim multo vendere pluris aquam.

Hodie tamen exsiccatis paludibus, vineisque studio excultis, vina condunt haud pœnitenda, teste Andr. Baccio, lib. 5. pag. 264.

nati agro peculiaris. [46] Veniculam inter optime deflorescentes, & ollis aptissimam, Campani malunt sirculam vocare, alii staculam: [47] Tarracina numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam [e] perinde ac solum valeat. [48] Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenus. Ibi enim [49] Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeïanam aliqui vocant, Latio demum feracem: sicut horconia in Campania, tantum vilitatis [50] cibariæ, [51] sed ubertate præcipua. Tolerat & annos [52] mœrica, contra omne sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rubescentibus.

CAP. 10
III.
7. Et hactenus publica sunt genera: cetera regionum locorumque, aut ex his inter se [53] insitu mixta. [54] Siquidem Thuscis peculiaris est [55] Tudernis, [56] atque etiam ejus nominis Florentia. Est opima Aretio talpana, & etesiaca, & conseminia. [57] Talpana nigra candi-

INTERPRETATIO.

e Perinde ac solum.] *Ingenium ac vires mutat*, pro varia soli, *in quo seritur*, indole.

NOTÆ.

46. *Veniculam.*] Ceteri venuculam vocant: Horatius, lib. 2. Satyr. 4. *Venucula convenit ollis.* Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. Colum pag. 84. *Vt venucula, eademque scirpula, atque sticula*, &c Ea in ollis condebatur: unde ollaris dicta. Martiali, lib. 7. Epigramm. 19.

Illic & uva collocantur ollares.

Hodie Venetis *Marzemina*. Sic far venuculum, apud Colum. lib. 2. cap. 6.

47. *Tarracina numisianam.*] Hanc a Venucula diversam Columella facit, pag. 84. & 88. Numesiana dicitur Isidoro, lib. 17. cap. 5.

48. *Surrentinis.*] E testis Surrentinis, in quibus conditur, accipere vim aliquam id vini genus videtur. De calicibus Surrentinis dicemus, lib. 15. sect. 46.

49. *Murgentina.*] Translata e Siciliæ oppido Murgento, prope Symæthum, de quo lib. 3. sect. 14. Columella, pag. 88. *Vt Murgentina, eademque Pompeiana.*

50. *Cibaria.*] Alii escariam vocant, quæ mensis tantum & cibo, non item vino sit utilis

51. *Sed ubertate.*] Igitur Plinii horconia fuerit fortassis ea, quæ Columellæ arelaca major vocatur, *quam omnium quæ cognita sint, copiosissimam* ait esse.

52. *Mœrica.*] Columell. loc. cit *Merica*. In Reg. Colb. & Th. *Metica*.

53. *Insitu mixta.*] Insitione, cum ramum, ut ait Ovidius, ramus adoptat: surculo ex vite una resecto, & in alteram implantato.

54. *Siquidem Tuscis.*] Tuscæ vites, si Martiali credimus, non admodum vino insignes Libro 1. Epigr. 27.

Vva nec in Tuscis nascitur ista jugis.

55. *Tudernis.*] A Tuderte, ut reor, oppido, quod olim Tuscorum fuit ut dictum est lib. 3. sect. 19.

56. *Atque etiam ejus nominis.*] Ac pariter Tusci soli ac nominis, uva Florentia In MSS. *atque etiam nominis Florentia*. Forte, *atque etiam nominis sui Florentia*, ut sententia sit, uvam hanc suo nomini respondere, quod nunquam sit floris obnoxii.

57. *Talpana.*] MSS omnes, *Talpona*, a talpæ forte colore nomen sortita: ut etesiaca ab etesiis ventis, quibus flantibus variare ea uva creditur Conseminia vinea Columellæ, lib. 3. cap 21. ea est, quæ ex variis vitium seminibus, generibusque constat.

dum

dum facit mustum. Etesiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit: [58] mirumque, fecunditate cessat. Conseminia nigra, vino minime durante, uvâ maxime: post XV. dies, quam ulla alia, metitur: fertilis, sed cibaria. Hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mutantur. Evenit hoc & quibusdam aliis, [d] pessimi generis argumento. [59] Irtiola Umbriæ, Mevanatique & Piceno agro peculiaris est, Amiternino [60] pumula. Iisdem bannanica [61] fallax est: amant tamen eam. [62] Municipii uvam Pompeii nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. Municipii & Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivæ. Novissima hæc uvarum ad hoc tempus reperta est. [63] Vinaciolam soli noverunt Sabini, & [64] Laurenti. Nam [65] Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non [66] Tarentinum genus aliqui fecere, prædulci uva. [67] Capnias, & bucconiatis, & tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, [68] quam gelaverit. [69] Phariâ gaudent Pisæ: [70] Mutina

Interpretatio.

d *Pessimi generis.*] Quod indicium est e pessimo genere *ac semine* eas vites esse.

Notæ.

58. *Mirumque &c.*] Cum plurimum vitis ea tulit, tum lassescit ac deficit, atque ubertatem sterilitate mutat.

59. *Irtiola.*] Vel *Irciola*, ut in MSS. Irtiolæ vitis meminit Columella, lib. 3. de re rust. cap. 2. pag. 88. Andr. Baccius, lib. 5. pag. 258. legit *Itriola*, quoniam ἰτριὰς apud Athenæum ex Aristoph. dulciarii genus est. Nunc utrumque nomen Italicis auribus ignotum. Pro Italiæ passulis accipi eam vocem posse idem putat, pag. 269. Mevaniaque agrum his uvis hodie abundare.

60. *Pumula.*] Sic cod. Th. At Colb. 2. *Pomula.*

61. *Fallax est.*] Haud certi constantisque proventus Bannanica unde nomen acceperit, incompertum.

62. *Municipii.*] Pompeïanam & Tiburtinam uvam, de municipiorum nomine, traxisse appellationem ait. De his municipiis egimus, lib. 3. sect. 9. & 17.

63. *Vinaciolam.*] *Vinaciola vitis*, inquit Baccius, lib 6. pag. 281. *in altis arboribus sublevata, tenue & aquea ferme substantia vinum edebat.*

64. *Laurenti.*] De Laurento oppido, in Ostiensi agro, lib. 3. sect 9.

65. *Gauranas.*] A Gauro monte, de quo lib 3. sect. 9. quo translatæ Falernæ vites, sed ibi degeneres.

66. *Tarentinum.*] De eo genere dicemus sect. 8.

67. *Capnias.*] A quodam quasi colore fumi, qui καπνὸς est Græcis, sortita hæc uva nomen videtur Hinc οἶνος Καπνίας Beneventi in Italia præcellens, teste Athenæo, lib. 1. pag. 31. non a fumo, quo vinum suffitum fuerit, ut Barbaro visum, sed ab uvæ colore.

68. *Quam gelaverit.*] Martiali teste, lib 1. Epigr. 44 in mensarum deliciis fuere,

Quæ de tardis servantur vitibus uvæ.

69. *Pharia.*] MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl *Paria.*

70. *Mutina.*] Ut Pharia Pisani agri, ita Mutinensis Prusinia peculiaris fuit.

Prusiniâ, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. [71] Mirum, ubi cum Sole circumagi uvam, quæ ob id [72] streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. [73] Dixit Virgilius Thasias, & Mareotidas, & lageas: complurésque externas, quæ non reperiuntur in Italia.

8. Sed sunt etiamnum insignes uvâ, non vino, ambrosiaca, [74] duracina, [75] sine ullis vasis in vite servabilis: tanta est contra frigora, æstus, tempestatesque firmitas. [76] Nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se sustinens: non item dactylites digitali gracilitate. Columbinæ [77] e racemosissimis: & magis purpureæ cognomine [78] bimammiæ, quando non racemos, sed uvas alias gerunt. Item [79] tripedanea, cui nomen a mensura est. [80] Item scirpula [81] passo acino. Et Rhætica [82] in maritimis Alpibus appellata, dissimilis [83] laudatæ illi. Namque hæc brevis, conferta acino, degener vino, sed cute omnium tenuissima, nucleo [84] quem Chium vocant, uno ac minimo, [85] acinum prægrandem unum alterumve habens. Est & nigra Amminea, cui Syriacæ nomen imponunt. Item Hispana ignobilium probatissima.

Notæ.

71. *Mirum ubi.*] Ita M S S. proxime laudati. Forte, *ibi*: vel *ubi*, pro *alicubi*. Libri vulgati, *ubique*.

72. *Streptos.*] Στρεπτὸς, versatilis, seu versabilis, quæ circumagatur.

73. *Dixit Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 91.

Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ:
Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos.
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.

Thasiæ vites ab insula Thaso nomen habent, de qua lib. 4. sect. 23. *Mareotides*, ab Ægyptia palude cognomine, ut recte Strabo lib. 17. pag. 796. & Scholiastes vetus Horatii, ad illud vatis ejus carmen, lib. 1. ode 37.

Mentemque lymphatam Mareotico, &c.

Lageas denique Macrobius quoque commendat lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Quod ad maturitatem currant velociter, ut lepus*, dictas putat Isidorus, lib. 17. origـ cap 5. A colore leporino alii appellationem repetunt.

74. *Duracina.*] De ea diximus sup. sect.

75. *Sine ullis vasis.*] Quibus condendis non est vasis opus, cum in ipsa vite commode asserventur. Quibus in vasis doliisve servari uvas mos olim fuerit, dicetur libro seq. sect. 18. num. 4.

76. *Nec orthampelos.*] Hoc est, vitis erecta, sive surrecta, de qua sup. sect. ubi & de dactylite, quæ Græcis δακτυλίτης. Dactylos vocat Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 83.

77. *E racemosissimis.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c.

78. *Bimammia.*] Quoniam geminas semper uvas ferunt, quæ crassitudine mammas æmulentur. Eædem bumasti superius appellatæ. Notæ Maroni purpureæ, lib. 2. Georg. vers. 65.

79. *Tripedanea.*] Columell. pag. 84.

80. *Item scirpula.*] Reg. Colb. Th. Chiffl. *scripula*.

81. *Passo acino.*] Rugoso, sicco.

82. *In maritimis*] A Genua ad Vesulum montem qui Padum fundit.

83. *Laudata illi.*] Superiore sect.

84. *Quem Chium.*] M S S. proxime laudati, *quod Chii vocant*.

85. *Acinum prægrandem.*] M S S. iidem, *acinum prægrande*. Acinus nostris, *un grain de raisin*: nucleus *un pepin*.

9. [86] In pergulis vero feruntur [87] escariæ appellatæ, [88] e duracinis, albæ nigræque : & bumasti totidem coloribus : ac nondum dictæ [89] Ægia, & [90] Rhodia, & [91] uncialis, velut a pondere acini. [92] Item picina omnium nigerrima : & coronario naturæ lusu [93] stephanitis, acinos foliis intercursantibus : & quæ [94] forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam visu cinerea, [95] & rabuscula, & [96] asinusca : minus tamen, caudas vulpium imitata, [97] alopecis. [98] Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabæ magnitudine, nucleo molli & minimo, obliquis [99] racemis præ-

NOTÆ.

86. *In pergulis.*] De pergulis diximus sect. 3.

87. *Escariæ*] Esui accommodæ, secundisque mensis.

88. *E duracinis.*] Ex jam appellatis vitibus, duracinas ait, & bumastos in pergulis seri : ex nondum dictis, Ægiam, Rhodiam, &c. Vide Notas & Emend. num. I X

89. *Ægia.*] Ab Ægio Achaïæ oppido, haud procul Corintho, de quo lib. 4. sect. 6.

90. *Rhodia.*] Virgil. lib. 2. Georg. vers. 101.

Non ego te mensis & diis accepta secundis
Transierim, Rhodia.

Meminit & Macrobius, lib. 2. Saturn. cap 16. pag. 279. Eadem Hipponia appellata, apud Athen. lib 14. pag. 654.

91. *Vncialis.*] Unciaria, Columellæ Lib. 3 cap. 2 pag. 84. & Isidoro, lib. 17. cap. 5.

92. *Item picina.*] Ita M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. a colore picis. Prius *pucina* legebatur. At aliud Pucinum vinum est, de quo sect. 8.

93. *Stephanitis*] Hoc est, coronaria. Et in coronam quoque vites ponuntur, ut in Gallia Narbonensi. Quin etiam, inquit Carol. Steph. in Vineto, pag. 298. non longe ab Aurelianensi agro, vites jugatæ, sive simplici jugo canteriatæ, ita collocantur, ut unumquodque jugum aut canterium vites in coronam ducat, nec tam ornamenti, quam ubertatis gratia. Verum hæc omnia artis sunt, & culturæ : quod Plinius genus uvæ laudat, sic plane a natura est : nec alio ritu coronam imitatur, quam quod uvæ intercursantibus foliis distinguantur : ut in coronis folia floribus admiscentur. Stephanitæ vites & a Columella laudantur, loc. cit.

94. *Forenses.*] Etiam vetusto nomine retento rusticis nostris, *des forars.*

95. *Et rabuscula.*] In M S S. *rabucula.* Forte *ravuscula*, ob colorem qui ad ravum, hoc est, ut Nonius interpretatur, fulvum, inclinet.

96. *Asinusca.*] Ita M S S. & Macrobius, loc. cit

97. *Alopecis.*] Ἀλωπεκὶς. *Raisins barbus.*

98. *Alexandrina.*] Ab Alexandria Troadis, non Ægypti, juxta montem Idam : unde Idæa vitis a Theophrasto dicitur, lib. 3. hist. cap 17. ἄμπελος περὶ Ἴδης : cujus montis pars Phalacra est. Scholiastes Nicandri, pag. 53 Φαλάκρα, ἀκρωτήριον Ἴδης. Hesychius : Φαλάκραι, τόπος τῆς Ἴδης Φάλακρον, ἀκρωτήριον Ἴδης. Quæ in Apennino vocatur *Vigna del Orso*, hanc Idæam vitem esse aiunt Aloys. Anguillara, & Rob. Constantinus : eandemque ἀρκτοσταφυλὴν Galeno dictam, lib. 7. κατὰ τόπους, cap 4. Verum hujus Galenicæ vitis fructus austerus, dulcis Idææ est.

99. *Racemis prædulcibus.*] Racemus Græcis βότρυς, Gallis *une grappe* : ea scilicet uvarum testa, quæ plurima grana continet.

dulcibus, folio parvo & rotundo, sine divisuris. [100] Septimo hinc anno, in Narbonensis provinciæ Alba Helvia, inventa est vitis uno die deflorescens: [101] ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conserit.

CAP. IV. V. [1] Catonum ille primus, triumpho & Censura super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum, præceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, inter prima vero agrum colendi, [2] illius ævi confessione optimus ac sine æmulo agricola, pauca attigit vitium genera, quarumdam ex iis jam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia ejus indicanda est, ut in omni genere noscamus quæ fuerint celeberrima, anno sexcentesimo Urbis, circa captas [3] Carthaginem ac Corinthum, cum supremum is diem obiit, & quantum postea [4] CCXXX. annis vita profecerit.

[5] Ergo de vitibus uvisque ita prodidit: Qui locus vino optimus dicetur esse, & ostentus Solibus, Ammineum minusculum, & geminum eugenium, [6] helvinum minusculum conserito. Qui locus crassior aut nebulosior, Ammineum majus, aut Murgentinum, [7] Apicium Lucanum serito. Ceteræ vites miscellæ maxime in quemvis agrum conveniunt. [8] In lora recte conduntur. [9] Quas suspendas duracinas, Ammineas majores: [10] vel ad fabrum ferrarium pro passis hæ recte servantur. Nec sunt vetustiora de illa re Latinæ linguæ præce-

NOTÆ.

100. *Septimo hinc anno.*] Sic Reg. 1. cod. & Colb. 3. aliique. non ut vulgati libri, *septem his annis.*

101. *Ob id tutissima.*] Nam cum uno die deflorescat, vix est in eam imbribus tempestatibusque jus.

Sect. V. 1. *Catonum ille.*] Major idem, & Censorius appellatus: de cujus triumpho e citeriore Hispania, Plutarchus in ejus vita, pag. 342. de Censura, pag. 345.

2. *Illius ævi.*] Reg. 1. & Colbert. 3. *Ille vero ævi.* Reg. 2. & Chifflet. *Ille ævi.*

3. *Carthaginem &c.*] Eodem utraque urbs excisa anno, Urbis nempe DCVIII. quod de Corintho quidem disertis verbis Plinius asseverat lib. 34. sect. 3. De Carthagine, Velleïus, lib 1.

4. *CCXXX. annis.*] Scripsisse se hoc opus significat anno Urbis conditæ DCCCXXX.

5. *Ergo de vitibus.*] Hæc e Catonis libro de re rustica desumpta sunt, cap. 6. pag. 12. & 13.

6. *Helvinum.*] Reg. 1. & Chifflet. *helvium.* Reg. 2. Colb. & Th. *helvinum.* Cato helveolum vocat: & qui Catonem transcripsit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 25. De his uvarum generibus, nominibusque diximus, sup. sect.

7. *Apicium.*] Cato, loc. cit. *Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi Ammineum majus, aut Murgentinum, aut Apicium Lucanum serito.* Sic Varro quoque, loc. cit.

8. *In lora.*] Cato, cap. 7. pag. 13. Quid lora sit, dicemus sect. 12.

9. *Quas suspendas.*] Subintellige, idoneas esse. Cato, loc. cit. *Quas suspendas, duracinas, Ammineas majores, & scantianas opportunissimas esse. Vel ad fabrum ferrarium pro passis ea recte servantur.*

10. *Vel ad fabrum.*] Si fumo fabrili exponantur, ut dictum est sect. 3.

pta : tam prope ab origine rerum sumus. Ammineam proxime dictam, Varro scantianam vocat.

In nostra ætate pauca exempla consummatæ hujus artis fuere : verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus, e plebe libertina, LX. jugerum non amplius vineis excultis [11] in Nomentano agro, atque [12] $\overline{\text{CCCC}}$. nummûm venumdatis. Magna fama & Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit, in Campaniæ rure [13] Literno, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum [14] Africani colebat exsilium. [15] Sed maxima, ejusdem Stheneli opera, Rhemmio Palæmoni, alias Grammatica arte celebri, in hisce XX. annis [16] mercato rus [17] $\overline{\text{DC}}$. nummûm in eodem Nomentano decimi lapidis ab

NOTÆ.

11. *In Nomentano agro.*] Martialis, lib. 1. Epigr. 106. de vino Nomentano:

In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum,
Exuit annosa mores nomenque senecta,
Et quidquid voluit testa vocatur anus.

12. $\overline{\text{CCCC}}$. *nummûm.*] Ita Reg. 2. aliique : hoc est, quadringenties nummûm, sive sestertiûm millibus : nam lineola superposita, ut sæpe monuimus, centena millia subintelligi indicat. Sunt ea monetæ Gallicæ, Turonicæ, ut aïunt, libræ, 4000000. seu quatuor milliones : qua ex æstimatione, libris circiter 67100. jugerum unumquodque veniit : quod pretium sua se magnitudine, nimioque excessu commendat. Quod si CCCC. millibus nummûm, cum Hermolao legi malis, cui haud sane assentimur, esset modo pretium LX. jugerum, libris taxatum 40000. singulorum vero jugerum, libris fere 671. quod si verum foret, imminuisse tunc communem vinearum taxationem Acilius, non auxisse deprehenderetur.

13. *Literno.*] De quo lib. 3. sect. 9.

14. *Africani.*] August. lib. 3. de Civit. Dei cap. 21. *Scipio ille Romæ, Italiæque liberator, ejusdemque belli Punici confector, victor Hannibalis, domitorque Carthaginis .... inimicorum accusationibus cessit, carensque patria, quam sua virtute salvam & liberam reddidit, in oppido Liternensi egit reliquam, complevitque vitam, &c.* Idem tradunt Valer. Max. lib. 5. cap. 3. pag. 258. & Livius lib. 38. pag. 485. Hanc Literninam Scipionis Africani villam describit egregie Seneca, ep. 86. pag. 373. Et pag. 374. *In ea villa,* inquit, *didici ab Ægialo, diligentissimo patre familiæ, (is enim nunc hujus agri possessor est :) quamvis vetus arbustum posse transferri.* Unde Ægiali quæ fuerit ætas, intelligimus.

15. *Sed maxima.*] Palæmoni, inquit, Grammatica quoque arte elato, ante XX. annos mercato rus sexcenties millibus nummûm, maxima contigit fama, ejusdem Stheneli operâ, hoc est, dum in colendis suis vineis culturam Stheneli imitatur. Sic paulo post, *cura Stheneli, dum agricolam imitatur.* De Rhemmio Palæmone multa Suetonius lib. de illustr. Gramm. cap. 23. Tiberii & Claudii temporibus vixit.

16. *Mercato rus.*] Ruris nomine certum aliquem jugerum modum a Plinio nunc signari non dubitandum. Centuriam Budæus intelligit, quam in agris jugera ducenta significare, auctor est Columella, lib. 5. de re rust. cap. 1. post Varronem lib. 4. de ling. Lat.

17. $\overline{\text{DC}}$. *nummûm.*] Centena millia, ut prius, lineola superposita signari remur : sunt autem sexcenties sestertiûm centena millia, libræ Gallicæ 6000000. sive sex milliones.

Urbe diverticulo. Est autem usquequaque nota [18]vilitas mercis per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam & neglecta per indiligentiam prædia paraverat, ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Hæc aggressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primo, [19] quæ nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis [20] cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intra octavum annum [21] cccc. nummûm emptori addicta pendente vindemia. [22] Cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis strues, [23] litteris ejus altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante: novissime Annæo Seneca, principe tum eruditionis, [24] ac potentiæ, quæ postremo [25] nimia fuit super ipsum, minime utique miratore inanium, tanto prædii ejus amore capto, [26] ut non puderet inviso alias & ostentaturo tradere palmam eam, emptis [27] quadruplicato vineis illis intra

NOTÆ.

18. *Vilitas mercis.*] Maxima fuit, inquit, vilitas pretii, rure illo prioris domini negligenti cultura male habito: & alioqui constituto in Nomentani agri haud feracissimo tractu.

19. *Quæ nota mire in illo fuit.*] Non sunt hæc verba spuria, ut Pintianus censuit, sed genuinus auctoris fetus, carpentis obiter Grammatici mores, ut paulo post & Senecæ, *principis tum eruditionis ac potentiæ, quæ postremo nimia fuit super ipsum.*

20. *Cura Stheneli*] Adhibens culturæ genus illud quo Stheneli agricola, ex præscripto ejus, uteretur.

21. *cccc. nummum.*] Quadringenties sestertiûm, seu iv. millionibus.

22 *Cucurritque nemo non.*] Prius legebatur, mendose utique, *non nemo.*

23. *Litteris ejus*] Vicini, inquit, non eandem adhibentes in colendis vineis suis diligentiam, cum fructus multo tenuiores deinde perciperent, pigritiam suam altioribus ejus litteris excusabant: quasi is reconditiore quadam doctrina præditus, veneficiis, magicisque incantationibus, non operoso culturæ genere tam insignem uvarum profectum assequeretur. Habet aliud prorsus affine, nec minus lepidum, Plinius noster, lib. 18 sect. 8. de C. Furio.

24. *Ac potentiæ.*] De potentia Senecæ & auctoritate, locuples testis est Tacitus, lib. 14. Annal. pag. 236. scribens accusatum apud Neronem fuisse Senecam, *tanquam ingentes, & privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret: hortorum quoque amœnitate & villarum magnificentia, quasi principem supergrederetur:* (ejusdem verba hæc sunt:) *Verum Mors Burrhi infregit Senecæ potentiam,* &c. Intra quadriennium regiæ amicitiæ ter millies sestertium paravisse auctor est idem, lib. 13. Annal. pag. 204. & Dio, lib 61. pag. 694. hoc est, monetæ Gallicæ libras, ut vocant, 30000000. sive triginta milliones.

25. *Nimia fuit.*] Neronem in Senecæ perniciem excitavit. Forte rectius, *Nimia ruit super ipsum.*

26. *Ut non puderet.*] Non puduit Senecam, inanium rerum alioqui minime miratorem, tam insignis culturæ palmam tradere Palæmoni, inviso alias homini, quique ob peculiarem vanitatem, ingenitamque jactantiam, in suæ industriæ ostentationem, cum magna Senecæ emptoris invidia, ambitiose de ea foret gloriaturus. Non puduit, inquam, Senecam confiteri, eximium in colendo agro, ac singularem virum fuisse Palæmonem: neque id verbis modo confiteri, sed facto: emptis nempe vineis illius quadruplicato pretio, quo Palæmon ipse coëmerat.

27. *Quadruplicato.*] Emerat Palæmon sexcenties sestertiûm, ut diximus: quæ summa quadruplicata efficit Gallicæ monetæ libras 24000000 seu 24. milliones. Laudat Juvenalis Satyr. 10. v. 16.

Magnos Senecæ prædivitis hortos.

decimum fere curæ annum : digna opera, quæ in Cæcubis Setinisque agris proficeret : quando & postea sæpenumero [28] septenos culeos singula jugera, hoc est, amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, [29] idem Cato denos culeos redire ex jugeribus scripsit, efficacibus exemplis non maria plus [30] temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.

VI. Vino antiquissima claritas [1] Maroneo, in Thraciæ maritima parte genito, ut auctor est [2] Homerus. Neque enim fabulosa, aut de origine varie prodita consectamur, præterquam [3] Aristæum primum omnium in eadem gente mel miscuisse vino, suavitate præcipua utriusque naturæ sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito aquæ miscendum [4] Homerus prodidit. [a] Durat etiam vis eadem in terra generi, [5] vigorque indomitus. Quippe cum Mucianus ter Consul ex his qui nuperrime prodidere, [6] sextarios singulos [7] octogenis aquæ misceri compererit præsens in eo tractu. Esse autem colore nigrum,

INTERPRETATIO.

a *Durat.*] Huic *vini* generi in eadem *illa* terra durat ea generositas.

NOTÆ.

28. *Septenos.*] Octonos Columella, lib. 3. cap. pag. 90. Culeus mensura vicenas amphoras continens, vel quod idem est, urnas quadragenas : hac nulla major liquoris mensura. Culeus modios nostros duos & semis capiebat, inquit Budæus lib. 5. de asse. Amphora pars est octava modii nostri : *la huitiéme partie d'un muid.*

29. *Idem Cato.*] In libro Originum, quem Varro in hanc ipsam rem laudat, lib. 1. de re rust. cap. 2. *Annon M. Cato scribit in libro Originum sic ? Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in singula jugera dena cullea vini fiunt.*

30. *Temerata.*] Mercatorum audacia & lucri cupiditate, ac naufragiis.

Sect. VI. 1. *Maroneo.*] Athenæo, lib. 1. pag. 26. ὁ ἐκ Μαρωνείας οἶνος. A Marone Evanthei filio, Bacchi nepote Thraciæ rege, nomen habet, a quo & Maronea ejusdem oræ civitas, de qua lib. 4. sect. 18. Hodie *Marogna.* Vini tam nobilis vix hodie restare nomen ait Andr. Baccius, lib. 7. pag. 335.

2. *Homerus.*] Odyss. 9. v. 197.

3. *Aristæum*] De eo diximus lib. 7. sect. 57. Hunc τὸ μελισσουργικὸν invenisse primum scribit Apollonii Schol. ad lib. 2. Argon. vers. 500.

4. *Homerus prodidit.*] Ejus hæc carmina loc. cit. vers. 208.

Τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρὸν,
Ἓν δέπας ἐμπλήσας, ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
Χεῦ'· ὀδμὴ δ' ἡδεῖα &c.

5. *Vigorque.*] M S S. omnes, *rigorque.*

6. *Sextarios.*] Sextarius congii sexta pars fuit : inde nomen : eam mensuram capiebat, teste Budæo, quam lingua nostra ternos septariolos vocat, hoc est, ternos semisextarios, *trois demi-sétiers :* Hic dodrans est pintæ Parisiensis, quæ quaternos capit.

7. *Octogenis.*] Sic M S S. omnes, non *octonis*, quod interpolatorum obtrusit audacia.

odoratum, vetuſtate pingueſcere. [8] Et Pramnio, quod [9] idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. Naſcitur [10] Smyrnæ regione, juxta delubrum Matris Deûm. In reliquis claritas generi non fuit.

[11] Alicui anno fuit omnium generum bonitas, [12] L. Opimio Conſule, cum [13] C. Gracchus Tribunus plebem ſeditionibus agitans interemptus : ea cæli temperies fulſit, quam [14] cocturam vocant, Solis opere, natali Urbis [15] DCXXXIII. Durantque adhuc vina [16] ducentis fere annis, jam in ſpeciem redacta mellis aſperi : etenim hæc natura vinis in vetuſtate eſt : nec potari per ſe queunt, ſi non pervincat aqua, uſque [17] in amaritudinem carie indomita. [18] Sed ceteris vinis commendandis minimâ aliquâ mixturâ medicamenta ſunt : quod, ut ejus temporis æſtimatione in ſingulas amphoras centeni nummi

NOTÆ.

8. *Et Pramnio.*] Shol. Nicandri, in Alexiph. pag. 58. Πράμνιος ὁ οἶνος, ἀπὸ ἀμπέλου Πραμνίας, ἢ ἡ μέλαινα πῶς γελῶν.

9. *Idem Homerus.*] Iliad. λ. v. 638. Οἴνῳ Πραμνείῳ, &c.

10. *Smyrna.*] Et in Icaro inſula, ubi ſcopulus Pramnius, unde vino nomen, teſte Eparchide apud Athen. lib. 1. pag. 30. Et in Leſbo, teſte Ephippo apud eundem, pag. 28 Et in Ephesioo agro, qui Smyrnenſi finitimus, teſte Alciphrone ibidem, pag. 31.

11 *Alicui anno.*] Inde novæ ſententiæ petunt initium codices omnes MSS. Reg. Colb Th. &c. Recte. Prius legebatur : *claritas generi non fuit alicui. Anno fuit &c.*

12. *L. Opimio.*] Q. Fabio Max. Allobrogico collega.

13. *C. Gracchus.*] Vide quæ dicenda ſunt, lib. 33. ſect. 14.

14. *Cocturam.*] Cum fructus eſt bene Solibus coctus, ut Plinius alibi dicit : quod in omni genere vini hoc Opimii conſulatu contigit. Martialis l. 2. Epigr. 40.

Cæcuba ſaccentur, quæque annus coxit Opimi.

Et lib. 3. Epigr. 26.

Maſſica ſolus habes, & Opimi Cæcuba ſolus.

Et Petronius :

Falernum Opimianum.

15. *DCXXXIII.*] Ut diximus lib. 2. ſect. 29. dicemuſque iterum, ſect. 16. libri hujus.

16 *Ducentis fere.*] Minus annis tribus: nam ſcripſiſſe hæc ipſe ſe prodit anno DCCCXXX. ut vidimus ſup. ſect. Vide Notas & Emend. num. X.

17. *In amaritudinem.*] Quam caries vetuſtatis induxit : quæ nec domari, niſi plurimum aquæ miſceatur, queat. Catullus, Epigr. 27.

Miniſter vetuli puer Falerni,
Inger mi calices amariores :

Hoc eſt, meraciores, ob vetuſtatem amariores. Cur autem vetuſtate vinum amareſcat, diſce ex Theophr. lib. 6. de cauſis, cap. 10. pag. 362. Plinius lib. 23. ſect. 22. *Quo generoſius vinum eſt, hoc magis vetuſtate craſſeſcit, & in amaritudinem corpori minime utilem coit.*

18. *Sed ceteris.*] Vina, inquit, quæ ab Opimio Conſule uſque in præſens durant, minima portione addi ſolent in alia vina, commendationis & ſuavitatis gratia : & ob id medicamentorum pretio veneunt : nam ut eo tempore, hoc eſt, Opimii Conſulatu, licitatum vinum putemus in ſingulas amphoras, nummis ſeſtertiiſve centenis : (Gallicæ monetæ ſunt libræ omnino decem :) tamen ex his amphoris ſingulas uncias Caïo principe conſtitiſſe vidimus tot nummis ſive ſeſtertiis, quot uſura centenûm nummûm illorum continet, per annos CLX. multiplicata ſemiſſibus : quæ uſura civilis & modica eſt. Uſura ſemiſſis eſt, cum de centenis nummis ſe-

ſtatuantur,

ſtatuantur, ex his tamen, uſurâ multiplicatâ ſemiſſibus,[19] quæ civilis ac modica eſt, in [20] Caïi Cæſaris Germanici filii principatu,[21] anno CLX. ſingulas uncias vini conſtitiſſe nobili exemplo docuimus, referentes vitam [22] Pomponii Secundi vatis, cœnamque quam principi illi dedit. Tantum pecuniarum detinent vini apothecæ. Nec alia res majus incrementum ſentit ad viceſimum annum,[23] majuſve ab eo diſpendium, non proficiente pretio. Raro quippe adhuc fuere, nec niſi in nepotatu, ſingulis teſtis [24] millia nummûm. Viennenſes ſoli [25] picatæ ſua, quorum genera diximus, pluris permutaſſe, ſed inter ſeſe amore patrio creduntur. Idque vinum frigidius reliquis exiſtimatur in frigido potu.

VII. Vino natura eſt, hauſto accendendi calore viſcera intus, foris infuſo refrigerandi. Nec alienum fuerit commemorare hoc in loco, quod Androcydes ſapientia clarus ad Alexandrum Magnum ſcripſit, intemperantiam ejus cohibens: Vinum poturus rex, memento te bibere [1] ſanguinem terræ: cicuta hominum venenum eſt, [2] cicutæ vinum. Quibus præceptis ſi ille obtemperaviſſet, profecto [3] amicos in temulentia non interemiſſet. Prorſus ut jure dici poſſit, neque vi- CAP. V.

NOTÆ.

mis in menſe redit, in anno nummi ſeni: Galli dicunt, *ſix pour cent*: ſive, quod eodem recidit, cum e centenis aſſibus ſemis as in menſe, ſive ſemiſſis lucri fit. (unde uſuræ ſemiſſi primo nomen:) in anno aſſes ſeni penduntur: uti ex Columella conſtat, lib 3. cap. 3. pag. 92. Vide quæ de uſura centeſima appellata Gothofredus habet, in Cod. Theod. lib. 2. tit. 33. de uſuris, lib. 1. pag. 234. & quæ Juſtellus in Cod. Eccleſiæ univ. pag. 74 Itaque ſi amphora, ſive quadrantal; (id eſt, ut Feſto placet, verbo *Publica pondera*, LXXX. vini libræ,) Opimio Conſule centum nummis venit: faciunt autem LXXX. libræ uncias DCCCCLX. efficitur ut ſemiſſes uſuræ, hoc eſt, nummi ſeni annorum CLX. nummos DCCCCLX. inferant: atque ita ſingulæ vini unciæ DCCCCLX. nummis ſive ſeſtertiis conſtitere: quæ monetæ noſtræ libræ ſunt XCVI.

19. *Qua civilis ac modica.*] Sic Perſius Satyr. 5 verſ. 149. quincunces uſuras *modeſtas* vocat:

Quid petis, ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, peragant avidos ſudare deunces?

20. *Caïi Cæſaris.*] Caligulæ.

21. *Anno CLX.*] Poſt annos CLX. ab Opimio Conſule: nempe anno Urbis DCCCXCIII. ipſo Caligula tertium, L. Gellio Poplicola Coſſ.

22. *Pomponii.*] De eo diximus lib. 7. ſect. 18.

23. *Majuſve ab eo.*] Poſt eum annum, nempe viceſimum.

24. *Millia nummûm.*] Sive ſeſtertiûm. Monetæ ſunt libræ omnino centum.

25. *Picata ſua.*] De quibus egimus ſect. 3.

Sect. VII. 1. *Sanguinem terræ.*] Haud abſimili fere tranſlatione *ſanguinem uvæ*: vinum appellant codices ſacri, Geneſ. 49. 11. Deuter 32. 14 &c.

2. *Cicuta vinum.*] Quæ vis vini ſit adverſus cicutam dicetur lib. 23. ſect. 23. & lib. 25. ſect 95. Dat operam Androcydes, ut Alexandro perſuadeat, tanquam re potentiſſima parcius ut utatur vino, quod veneni venenum id ſit: unde non diſpari ſenſu terræ eſſe ſanguinem dixit.

3. *Amicos.*] Clytum, & Calliſthenem. Vide Senecam, lib. de ira, cap. 17. & lib. 6. Natur. quæſt. cap. 23.

ribus corporis utilius aliud, [4] neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit.

CAP. VI. VIII. 1. Genera autem vini alia aliis gratiora esse, quis dubitet? aut non [1] ex eodem lacu aliud præstantius altero [2] germanitatem præcedere, sive testa, sive fortuito eventu? Quamobrem de principatu se quisque judicem statuat. Julia Augusta [4] LXXXII. annos vitæ [5] Pucino vino retulit acceptos, non alio usa. Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo afflatu paucas coquente amphoras: nec aliud aptius medicamentis judicatur. Hoc esse crediderim, quod Græci celebrantes miris laudibus, [6] Prætianum appellaverunt ex Adriatico sinu. [7] Divus Augustus [8] Setinum prætulit cunctis, & fere secuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis [9] ab ea saliva. Nascitur supra [10] Forum Appii. [11] Antea Cæcubo erat generositas ce-

NOTÆ.

4. *Neque aliud voluptatibus.*] Quas præmatura scilicet morte abrumpit, si modus potandi absit. Vide Notas & Emend. num. XI.

Sect. VIII. 1. *Ex eodem lacu.*] Lacus dicitur id vas quod mustum continet, cum prælo exprimitur, transmittitque cum in dolia conditur: *une cuve*: vinum ex eodem lacu, *vin d'une mesme cuvée.*

2. *Germanitatem præcedere.*] Hoc est, præstantius esse altero, quod ex eodem lacu haustum, atque adeo germanitatis, sive fraternitatis, si fas est ita dicere, vinculo quodam conjunctum sit. Simili tralatione palmas cujusdam generis caryotarum sorores vocat, libro sup. sect. 9.

3. *Sive testa.*] Nam a testa seu dolio saporem quendam vinum accipit: & ex picatis quidem doliis olim expetitum.

4. *LXXXII. annos.*] Igitur ab anno vitæ quarto id vini genus in potu adhibuit: nam LXXXVI. omnino vixit, teste Dione lib. 58. pag. 621. ἓξ καὶ ὀγδοήκοντα. Hæc Julia, quæ & Livia, Augusti conjux.

5. *Pucino.*] Vino ei nomen a castello est, de quo egimus lib. 3. sect. 22. Hodieque vinum ibi dotis eximiæ haberi scribit Joan. Candidus, lib. de rebus Aquileiæ, quem Baecius laudat, lib. 6. pag. 328. In Notis quæ falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum, pag. 144. *Pucinum.*

6. *Prætianum.*] Ita MSS. omnes: Reg. Colb. Th. non *pyctanon*, ut Hermolaus scripsit.

7. *Divus Augustus.*] Et Rhætico etiam vino delectatum scribit Suetonius, in ejus vita, cap. 77.

8. *Setinum.*] Ab oppido Setia, *Sezza*, haud procul Tarracina. Martialis, lib. 13. Epigr. 112.

Pendula Pomptinos quæ spectat Setia campos,
Exigua vetulos misit ab urbe cados.

Athenæo, lib. 1. p. 26. οἶνος Σετῖνος, quod vinum simile Falerno dicit. Silio, lib. 8.

Ipsius mensis seposta Lyæi Setia.

9. *Ab ea saliva.*] Ita libri omnes. Hoc est, ab eo vini liquore, cum, uti par est, omnino deferbuit. Plinius lib. 23. sect. 22. *Sua cuique vino saliva innocentissima est:* hoc est, naturalis sapor. Alia sententia libro undecimo, sect. 12. mel idem appellat quandam siderum salivam. Setinis porro vinis cibos concoqui Plinius tradit lib. 23. sect. 21.

10. *Forum Appii.*] De quo lib. 3. sect. 9. Ibi nunc *Casarillo di S. Maria*, IV. mill. pass. infra Setiam, juxta paludes Pomptinas.

11. *Antea Cæcubo.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 115.

Cæcuba Fundanis generosa coquuntur Amyclis,
Vitis & in media nata palude viret.

leberrima in palustribus populetis, sinu Amyclano : quod jam intercidit, & incuria coloni, locique angustia : magis tamen fossa Neronis, quam [12] a Baïano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.

2. Secunda nobilitas Falerno agro erat, & ex eo maxime [13] Faustiano. Cura culturaque id collegerat. Exolescit hoc quoque, copiæ potius, quam bonitati, studentium. Falernus ager a [14] ponte Campano læva petentibus [15] Urbanam coloniam Syllanam nuper Capuæ contributam incipit. Faustianus autem circiter quatuor milliaria vico prope [16] Cedias, qui vicus a Sinuessa VI. millibus abest. Nec ulli in vino major auctoritas : solo vinorum flamma accenditur. Tria ejus genera, austerum, dulce, tenue. Quidam ita distinguunt : [17] summis collibus Gauranum gigni, mediis Faustianum, imis Falernum. Non omittendum autem nulli eorum quæ celebrentur, jucundum saporem uvæ esse.

3. Ad tertiam palmam [18] varie venêre Albana Urbi vicina, præ-

NOTÆ.

Sinus Fundanus, qui & Amyclanus, & Formianus, & Caïetanus dictus est, non minus quam Pomptinæ paludes aquis restagnantibus & palustribus oppletur. Cave cum credas de palude Pomptina ipsa aut Plinio nunc, aut Martiali, esse sermonem : quem tamen errorem Plinio affingit Cluverius in Ital. antiq. Ager Cæcubus, de quo lib. 3. sect. 9. nomen vino dedit.

12 *A Baiano lacu.*] Qui & Avernus proprie appellatus, a Baïarum vicinitate Baïani cognomen invenit. Hoc Neronis inceptum describit uberius Tacitus, lib 15. Annal. pag. 254. & Tranquillus in Nerone, cap. 31.

13. *Faustiano.*] Nunc *Falciano* dicitur, ubi nobilissimum hodieque Falernum nascitur, incolis *Vino Razzese* appellatum.

14. *Ponte Campano.*] Fuit ille Savoni amne impositus, (quo de amne diximus lib. 3. sect. 9) in via Consulari, quæ ab urbe Capua ducit Sinuessam : ut recte vidit Gothofredus in cod. Theod. lib. 9. tit. 40. de pœnis, pag. 304. Vide etiam Camill. Peregr. in Campan. pag. 448. Hujus etiamnum nomen testat in vicino pago, *S. Giovanni a Ponte Campano.* Quæ villa fortassis ea est, cujus Horatius meminit, lib. 1. Satyr. 5.

Proxima Campano ponti quæ villula, tectum
Præbuit, &c.

15. *Urbanam coloniam.*] Quæ Ptolemæo lib. 3. cap. 1. Forum Popilii : a Carinola seu Calenensi civitate, & Savone amne haud procul : diœceseos Capuanæ, cujus jurisdictioni olim quoque contributa. Tab. Peuting. segmento 4.

Sinuessa VI.
Ad Ponte Campano, III.
Urbanis, III.

Appellatione ea *Urbanis*, indicatur colonia Urbana Syllana.

16. *Cedias.*] Hic campus Ceditius, cujus meminit Plinius, lib XI. sect. 97. & Ceditiæ Tabernæ in via Appia, a domini nomine vocatæ apud Festum Gruter. pag. 448. COLONIS SINUESSANIS. ET. CEDIANIS.

17. *Summis collibus.*] Montium scilicet eo tractu assurgentium.

18 *Varie venere.*] Variam fuisse eorum vini generum auctoritatem indicat, aliudque alio tempore præcelluisse : aut varia vini Albani genera exstitisse, quod & Athenæus prodidit lib 1. pag. 26. alterum subdulce, acerbum alterum : ὁ μὲν γλυκάζων · ὁ δ' ὀμφακίας.

dulcia, ac rara [19] in austero. Item [20] Surrentina [21] in vineis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata, propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Cæsar dicebat consensisse medicos, ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse generosum acetum. Caius Cæsar, qui successit illi, nobilem [22] vappam. [23] Certant Massica æque, [24] ex monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia. Nam Falerno contermina Statana [25] ad principatus venere non dubie: palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, sicut rerum proventus occasusque. Juncta his præponi solebant [26] Calena: & quæ in vineis arbustisque nascuntur, [27] Fundana. Alia ex vicinia Urbis Veliternina, Privernatiaque. Nam [28] quod Signiæ nascitur, austeritate nimia continendæ utile alvo, inter medicamina numeratur.

4. [29] Quartum curriculum publicis epulis obtinuere a Divo Julio (is enim primus auctoritatem his tribuit, [30] ut in epistolis ejus ap-

NOTÆ.

19. *In austero.*] Ita MSS. omnes. Rara esse ait Albana vina, quibus sit austera suavitas, ut ait Tullius lib. 3. de Orat. n. 101. Falernum quoque geminum Athenæus agnoscit loc. cit. austerum, & subdulce, *αὐστηρὸς ϗ γλυκάζων.*

20. *Surrentina.*] Laudat hæc vina Martialis, lib. 13. Epigr. 110. & Ovid. lib. 15. Metam. vers. 710.

Surrentino generosos palmite colles.

21. *In vineis.*] Palatis vitibus, *vignes échalassées.*

22. *Vappam.*] Vinum corruptum, subtestumque vox ea sonat: *vin poussé, vin tourné.* Horatius, lib. 1. Satyr. 5. vers. 16.

Absentem cantat amicam
Multâ prolutus vappâ nauta.

23. *Certant.*] De tertia palma, sive de tertio nobilitatis gradu certant cum Albanis Massica. Laudat Horatius lib. 1. Ode 1. *veteris pocula Massici.*

24. *Ex monte Gauro.*] Hoc est, e monte Massico in Gauranum translatis vitibus vina expressa.

25. *Ad principatus.*] Ad primam palmam: ut ceteris omnibus generibus anteponerentur.

26. *Calena.*] Ab oppido cognomine, de quo diximus lib. 3. sect. 9.

27. *Fundana.*] A suis quæque oppidis cognominata: de quibus lib. 3. egimus. *Φυσώδεις εἶναι* Athenæo, lib. 1. pag. 27. Et Privernas ager, & Veliterninus, hodieque vini ferax, teste Baccio, lib. 6. pag. 287. & 289. Privernatia commendat Galenus apud Athen. lib. 1. pag. 26.

28. *Quod Signiæ.*] Martialis quoque, lib. 13. Epigr. 116.

Potabis liquidum Signina morantia ventrem:
Ne nimium sistant, sit tibi parca sitis.

Celsus item lib. 4. cap. 5. ad resolutionem stomachi medendam, vinum Signinum ob insignem austeritatem commendat. Hodieque ea vis ei vino est, teste Baccio, lib. 6. pag. 289. Vide & Cælium Aurel. lib. 4. cap. 3.

29. *Quartum.*] Quartum auctoritatis ac nobilitatis locum: ab aurigis ducta metaphora, qui curru in Circo certabant.

30. *Vt in epistolis.*] Meminit harum Tranquillus in ejus vita, cap. 56. *Epistolæ quoque ejus ad Senatum exstant, quas primum videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertisse, cum antea Consules & Duces nonnisi transversa charta scriptas mitterent. Exstant & ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus: in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, sic structo litterarum ordine, ut nullum*

paret) [31] Mamertina, circa Meſſanam in Sicilia genita. Ex iis [32] Potulana, ab auctore dicta, in loco proximo Italiæ laudantur præcipue. Eſt in eadem Sicilia & Taurominitanis honos, lagenis pro Mamertino plerumque ſubditis.

5. [33] Ex reliquis autem a ſupero mari [34] Prætutia atque Ancone naſcentia, & quæ a palma una forte enata [35] Palmenſia appellavere. In mediterraneo vero [36] Cæſenatia ac [37] Mæcenatiana. In Veronenſi item Rhætica, Falernis tantum poſthabita [38] a Virgilio. Mox ab intimo ſinu maris, [39] Adriana. Ab infero autem [40] Latinienſia, Graviſcana, Statonienſia. Etruriæ palmam [41] Luna habet,

NOTÆ.

verbum effici poſſet: quæ ſi quis inveſtigare & perſequi vellet, quartam elementorum literam, id eſt, d pro a, & perinde reliquas commutet.

31. *Mamertina.*] Laudat hæc Athenæus, lib 1. pag. 27. Martialis quoque, lib. 13. Epigr. 117.

Amphora Neſtorea tibi Mamertina ſenecta
Si detur, quodvis nomen habere poteſt.

Hoc eſt, vel Opimiana dici, vel Falerna poteſt, aut Cæcuba: & cum præſtantiſſimo quoque vino de bonitate contendere.

32. *Potulana.*] Athenæo lib. 1. pag. 27. Ἰωταλῖνος οἶνος pro Ποταλῖνος ſcribitur, & præcipuæ commendationis eſſe dicitur.

33. *Ex reliquis autem a ſupero mari.*] Vina hæc ſupernatia appellara, ut Perſica, de quibus libro ſeq. ſect. XI. Vetus inſcriptio apud Reineſ. pag. 337. NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET. ARIMIN.

34. *Prætutia.*] De Prætutiano agro, lib. 3. ſect. 18. Juxta Anconam Sirolum oppidum eſt novo nomine, ubi Prætutianus olim ager, ſuo adhuc vino celebre, inquit Andr. Baccius, lib. 5. pag. 259. Anconitanum laudat Athen. lib. 1. pag. 26.

35. *Palmenſia.*] In Palmenſi agro genita, de quo lib. 3. ſect. 18. ubi nunc caſtellum, *Torre de Palma*. Palmenſes uvas incolæ hodie Maranas vocant a vicino pago. In vinis non habet uſum: ſed in menſis tantum. Baccius, lib. 5. pag. 256. MSS. *Palmeſia* præferunt, & libri hactenus editi, veteri more, pro *Palmenſia*: quemadmodum in Veſpaſiani nummis, ROMA. RESURGES. pro *Roma Reſurgens*. Sic apud Reineſium, vetus inſcriptio, MESIBVS. DVO.... pro menſibus duobus, pag. 947. iterumque pag. 1003. MESES. VI. Sic paſſim in lapidibus & MSS. COS. & PROCOS. pro *Conſul*, & *Proconſule*.

36 *Cæſenatia.*] A Cæſena, de qua lib. 3. ſect. 20. Noſtris temporibus, inquit idem Baccius, pag 261. tam copia quam gratia facile laudem eam exſuperant vina Cæſenatia, quam a vetuſtis ſcriptoribus habuere. Laudant ea Cato, Varroque, lib. 1. de re ruſt.

37. *Mæcenatiana.*] Forte a Mæcenate Auguſti familiari, nomen adepta

38. *A Virgilio.*] Libro 2. Georg. verſ. 95.

Et quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

Rhætorum oppidum Verona dicitur, lib. 3. ſect. 23.

39. *Adriana.*] Ἀδριανὸς οἶνος Athenæo, lib. 1. pag. 33. ab Atria oppido in intimo ſinu Adriatici maris poſito, ut vidimus lib. 3. ſect. 20. & vino & mari nomen.

40. *Latinienſia.*] Et his generibus a ſuo quibuſque agro nomen. Nos de iis dudum in Geographicis egimus, lib. 3.

41. *Luna habet.*] Hodieque vina Lunenſia Romæ gratiſſima. Baccius, lib. 6. pag. 307. Ex ora Genuenſi vinum e Quinque terris nominatum, eximiæ nobilitatis eſt: idem, pag. 308.

[42] Liguriæ Genua. Inter Pyrenæum Alpesque Massilia gemino sapore, quando & condiendis aliis [43] pinguius gignit, quod vocant succosum. [44] Bæterrarum intra Gallias consistit auctoritas. De reliquis in Narbonensi genitis asseverare non est: quoniam officinam ejus rei fecere [45] tingentes fumo, utinamque non & herbis, ac medicaminibus noxiis. Quippe [46] etiam aloën mercantur, qua saporem coloremque adulterant.

6. Verum & longinquiora Italiæ ab Ausonio mari, non carent gloria, [47] Tarentina, & Servitiana, & [48] Consentiæ genita, & Tempsæ, ac [49] Babiæ, [50] Lucanaque antecedentibus Thurinis. Omnium vero eorum maxime illustrata Messalæ potu & salute, [51] Lagarina, non procul [52] Grumento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem, sive cura, sive casu, ad quartum a Neapoli lapidem [53] Trebellicis: juxta Capuam [54] Caulinis, & in suo agro

NOTÆ.

42. *Liguriæ Genua.*] Vinum Ligusticum vilioris notæ fuisse Martialis innuit, lib. 3. Epigr. 82.

Ligurumque nobis saxa cum ministrentur, &c.

43. *Pinguius.*] Nigrius, crassiusque. Sed & delicatius vinum haber Massilia hodie, cui a S. Laurentio nomen fecere.

44. *Bæterrarum.*] Haud procul Bæterris vinum generosum ab agro in quo provenit, nomen habet, *vin muscat de Frontignan.* Sed & reliqua Gallia vina sunt regalibus cœnis expetita: e Campania Remense, & quod *vin d'Hay* vocant, aliaque propemodum infinita.

45. *Tingentes fumo.*] Fumo adulterantes, ut saporem mutarent, ac vetustatem referrent. Martialis, lib. 10. Epigramm. 36.

Improba Massiliæ quidquid fumaria cogunt,
Accipit ætatem quisquis ab igne cadus.

Et lib. 3 Epigr. 82.

Vel cocta fumis musta Massilianis.

46. *Etiam aloën.*] Sic M S S. Reg. &c non, ut editi omnes vulgo, *aloen.*

47. *Tarentina.*] Laudar hæc vina Martialis, lib. 13. Epigr. 125. & Athen lib. 1. pag. 27. Pro *Servitiana*, etsi ita M S S. omnes habent, Andr. Baccius lib. 5. pag. 241. legit *Seberiniana*, ab urbe nobili, quam vulgus appellat, *San-Severina*, Archiepiscopali sede ornata, quæ Stephano Σιβέρινη, cujus ager hodieque optimi vini ferax.

48. *Consentia.*] De Consentia & Tempsa, lib. 3 sect. 10.

49. *Babiæ.*] Apud Athen. lib 1. pag. 27. inter vina Italia Βαβῖνος οἶνος laudatur: quem Plinius nunc forte signat.

50. *Lucanaque.*] E Lucaniæ vinis, inquit, Thurina ceteris antecedunt Θουρῖνον οἶνον laudat ex Strabone Stephanus, pag. 311.

51. *Lagarina.*] Quibus salutem suam Messala retulit acceptam: ut Pucino Livia De Messala sene egimus in Auctorum indice A Lagaria quondam urbe Lagaritana vina nomen habent, teste Strabone, lib. 6. pag. 263. Prope Thurios fuit: nec oppidi hodie ullum, nec vinearum superest vestigium.

52. *Grumento.*] De eo, lib. 3. sect. 15.

53. *Trebellicis.*] Ὁ ἐν Νέα πόλει Τρεβελλικὸς οἶνος, inquit Galenus apud Athen. lib. 1. pag. 27. εὔκρατος τῇ δυνάμει, εὐστόμαχος, εὔστομος.

54. *Caulinis.*] Quæ Falernis similia fuisse ait Galenus loc. cit. De vinis Caulinis vide Camill. Peregr. in Campan. Fel. pag. 515.

[55] Trebulanis: alioqui semper inter plebeïa & [56] Trifolinis gloriata. Nam [57] Pompeïanis summum decem annorum [58] incrementum est, nihil senecta conferente. Dolore etiam capitum [59] in sextam horam diei sequentis infesta deprehenduntur. Quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est, patriam terramque referre, non uvam: & supervacuam generum consectationem in numerum, cum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hispaniarum [60] Laletana copiâ nobilitantur: elegantiâ vero [61] Tarraconensia, atque [62] Lauronensia: & Balearica ex insulis, conferuntur Italiæ primis. Nec ignoro, multa prætermissa plerosque existimaturos, quando suum cuique placet, & quocumque eatur, fabula eadem reperitur: Divi Augusti judiciorum ac palati peritissimum e libertis, censuram vini in epulas ejus facientem, dixisse hospiti de [63] indigena vino, novum quidem sibi gustum esse eum, atque non ex nobilibus, sed Cæsarem non aliud poturum. Nec negaverim & alia digna esse fama: sed de quibus consensus ævi judicaverint, hæc sunt.

IX. Nunc simili modo transmarina dicemus. In summa gloria post Homerica illa, de quibus [1] supra diximus, fuere [2] Thasium Chium- CAPUT VII.

NOTÆ.

55. *Trebulanis.*] Trebulani cognomine Balinienses, de quibus in Campania dictum est, lib. 3. sect. 9. dedere huic generi nomen: non Trevium Calabriæ oppidum, ut Baccius existimat, lib. 5. pag. 267.

56. *Trifolinis.*] Campania, inquit, & Trifolinis vinis gloriatur, sed quæ inter plebeïa & vulgaria numerari oporteat. Ab agro cognomine traxere nomen Vide Notas & Emend. num. XII.

57. *Pompeianis.*] A municipio ejus nominis, prope Vesuvium, de quo lib. 3. sect. 9.

58. *Incrementum.*] Bonitatis, ac durationis.

59. *In sextam horam.*] In meridiem.

60. *Laletana.*] De quibus jam dixi lib. 3. sect. 4. Martialis, l. 7. Epigr. 52.

Et Laletana nigra lagena sapa.

Et lib. 1. Epigr. 27. *Fæx Laletana.* Copia magis, quam bonitate, commendari ea Plinius significat.

61. *Tarraconensia.*] Idem Martialis, lib. 13. Epigr. 118.

Tarraco, Campano tantum cessura Lyæo,
Hæc genuit Tuscis æmula vina cadis.

Silius quoque lib. 3.

Latio tantum cessura Lyæo Tarraco.

62. *Lauronensia.*] Λαύρων Tarraconensis Hispaniæ oppidum fuit, a Sertorio igni vastatum, ut auctor est Plutarchus in ejus vita, pag. 577.

63. *Indigena vino.*] Ibi genito, nec aliunde advecto: *du vin du païs.*

Sect. IX. 1. *Supra diximus.*] Sect. 6.

2. *Thasium &c.*] Utrumque laudat & Athen lib. 1. pag. 28. Idem pag. 32. ex Chio genere illud antepouit, quod Arvisium vocant: Χρηστότερος δ' ἐστὶν ὁ Χῖος, καὶ ὁ Χῖος ὁ καλούμενος Ἀρούσιος. Sic & Galenus scribit, lib. 2. κατὰ τόπους, cap 1. pag. 364. & lib. 4. cap. 6. pag. 431. De eo Virgil. Eclog. 5. vers. 71.

Vina novum fundam calathis Aruisia nectar.

Et Silius lib. 7.

Tmolus, & ambrosiis Arvisia pocula succis.

Ab Arvisio ejus insulæ monte, si Vibio Sequestro fides, pag. 342. id vino ei nomen. Chium hodieque vinum summo in pretio est.

que : ex Chio quod Arvisium vocat. His addidit [3] Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas, [4] circiter CCCCL. annum urbis Romæ. Nunc gratia ante omnia est [5] Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte suæ naturæ mare sapit. [6] Nec Tmoliti per se gratia, ut vino : sed [a] [7] cujus dulci admixto, reliquorum duritia suavitatem accipiat, simul & ætatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his dignatio est [8] Sicyonio, Cyprio, Telmesico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. In Ægypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi nobile, [9] Thasia, [10] æthalo, peuce. Post hæc auctoritas [11] hippodamantio, [12] Mystico, [13] cantharitæ. [14] protropo

INTERPRETATIO.

[a] *Cujus dulci admixto.*] Cujus vini mustum si reliquis admisceatur.

NOTÆ.

3. *Lesbium.*] Quo nullum suavius aiunt Alexius apud Athen l. 1. pag. 28. & Archestratus, pag. 29.

4. *Circiter CCCCL*] Ita M S S. omnes, Reg. Colb Chiffl &c.

5. *Clazomenio.*] Ab urbe cognomine, de qua lib. 5 sect. 31.

6. *Nec Tmoliti.*] A Tmolo monte, de quo lib. 5 sect. 30. Vinum Tmolites commendat Vitruvius, lib. 8. cap 3. pag. 161. *Item Lydiam Tmoliten :* Sic enim legendum, non *Meliton*, ut in editis.

7. *Cujus dulci.*] Græcorum ritu loquitur, quibus γλυκὺς οἶνος, mustum est, & vinum dulce.

8. *Sicyonio &c.*] Et hæc a suis cognominata oppidis, de quibus in Geographicis egimus Sicyonium laudat Athenæus lib. 1. pag. 33 Berytio porro, Tyrioque, Gazetum adjungi, sive Gazeticum, quod ex eodem fere tractu, potuit, a Gaza scilicet urbe Palæstinæ. Commendant enim id vini genus Sidonius Apollin. Carm 17. ad Omnatium, Corippus lib. 3. num. 3. Cassiodorus, lib. 12. Ep. 12. Fortunatus, lib. 4. de vita S. Martini, Gregor Turon. de gloria Conf. cap 65. & alii

9. *Thasia.*] Et Thasiam in Ægypto vitem appellatam esse rursum idem tradit sect 22.

10. *Æthalo, peuce.*] Græca hæc sunt nomina, quibus fuliginosam, piceamque uvam designat, ceu hanc appellationem a colore traxerint. Forte etiam *anthalo* rectius, quod probe floreat, ab ἀνθάλλω.

11 *Hippodamantio*] Vino huic factam appellationem a generositate crediderim : δαμάζειν enim *domare* est : vox altera ἵππος, nihil aliud fere in compositione quam significata vocabulorum intendit.

12. *Mystico.*] An ab insula Mysto, de qua lib. 4 sect. 19.

13. *Cantharitæ*] A vite ejus nominis vino huic appellatio est. Meminit Theophrast. lib. 2. de causis plant. cap. 20. ἄμπελος ἡ λεγομένη κανθαρίας.

14. *Protropo.*] Πρότροπος οἶνος, protropum dicitur vinum, quod suopte impulsu atque uvarum pondere defluit, antequam uvæ calcentur. Institores appellant *Mere-goute : le vin qui vient sans avoir esté pressuré.* Mustum lixivum appellat Columella, lib. 12. cap. 27. *ante quam prælo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit.*

Gnidio,

Gnidio, [15] Catacecaumenitæ, [16] Petritæ, [17] Myconio. Nam [18] Mesogiten capitis dolores facere compertum est: nec Ephesium salubre esse: quoniam mari & defruto condiatur. [19] Apamenum mulso præcipue convenire dicitur, sicut Prætutium in Italia. Est enim hæc proprietas generum, ut dulcia utique inter se [20] non congruant. Exolevit & [21] protagion, quod Italicis proximum fecerant Asclepiadis scholæ. Apollodorus medicus, in volumine, quo suasit Ptolemæo regi quæ vina biberet, Italicis etiam tum ignotis, laudavit in Ponto Nasperceniten, mox [22] Oreticum, [23] OEneaten, Leucadium, Ambracioten, & quod cunctis prætulit [24] Peparethium: sed minoris famæ esse dixit, quoniam [25] ante sex annos non placeret.

X. Hactenus bonitas vini nationibus debetur. [1] Apud Græcos jure clarissimum nomen accepit, quod appellaverunt [2] bion, ad plurimos valetudinum usus excogitatum, ut [3] docebimus in parte medicinæ. [4] Fit autem hoc modo: Uvæ paulum ante maturitatem decer- CAPUT VIII.

NOTÆ.

15. *Catacecaumenitæ.*] In Mæonia Κατακεκαυμενίτην οἶνον gigni scribit Vitruvius lib. 8. cap. 3. pag. 161. Est enim Mæoniæ sive Mysiæ pars Catacecaumene, Κατακεκαυμένη teste Strabone, lib. 12. pag. 579. Phrygiæ Hesychio, in Ἐναείμοις. De hoc vino Maro locutus, lib. 4. Georg. vers. 380.

Cape Mæonii carchesia Bacchi.

16. *Petritæ.*] A Petra Arabiæ, ut quidem remur.

17. *Myconio.*] Ab insula Mycono, de qua lib. 4. sect. 22.

18. *Mesogiten.*] E Tmolo monte: Diosc. lib. 5. cap. 10. Ὁ δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας Μεσογείτης ἐκ τοῦ Τμώλου, κεφαλαλγὴς, καὶ νεύρων βλαπτικός.

19. *Apamenum.*] Ab Apamea, de qua libro 5. sect. 29.

20. *Non congruant.*] Non sint apta, ut inter se misceantur.

21. *Protagion.*] Quasi primæ ac præcipuæ auctoritatis vinum: πρωτάγειον, διὰ τὸ πρῶτον ἄγειν, ut quidem auguramur.

22. *Oreticum*] Vel *Oreoticum*, ab Oreo Eubœæ oppido, de quo lib. 4. sect. 21. Incolæ Ὠρεῖται, vel Ὠρειῶται dicti apud Strabon. lib. 10. pag. 445.

23. *Oeneaten.*] Cum Oeneaten, Leucadium, Ambraciotenque copulet Plinius noster, Leucadis autem & Ambraciæ situs sint probe cogniti, ex lib. 3. sect. 2. nullus etiam dubito quin Oeneates vinum appellatum sit a Calydonia his tertiis vicina, cui Oeneus Deïaniræ pater imperitavit. Quod si ab Oenoë insula, vel Icari oppido nomen id deductum foret, non Oeneaten, sed Oenoaten diei oportuerat. Leucadium vero commendat Athenæus lib. 1. pag. 29.

24. *Peparethium.*] In M S S Reg. Colb. *Preparentium.* Ubi *Perperenium* legi oportere conjecit aliquando Sirmondus noster. Pintianum sequimur, quem Turnebus quoque amplexus, lib. 25. Adversf. cap. 16. pag 900. De Peparetho insula, a vini fertilitate Evœno appellata, diximus lib. 4. sect. 23. Meminere Peparethii vini Aristophanes apud Athen. lib 1. pag. 29. Heraclides in Politiis, aliique.

25. *Ante sex.*] Ita M S S. omnes. Frobenius interpolavit, *post sex annos.* In Reg. 2. *ante sextum annum.*

Sect. X. 1. *Apud Græcos jure.*] MSS. omnes, *cura:* forte *cura.*

2. *Bion.*] A vita, ut credere est, cujus incolumitati tuendæ id utile foret. Dioscoridi vinum Omphacites. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

3. *Docebimus.*] Libro 23 sect 26.

4. *Fit autem.*] Hæc de vino, quod omphacitem vocat, totidem verbis Dioscorides, lib. 5. cap. 12.

ptæ, ſiccantur acri Sole, ter die verſatæ per triduum: quarto exprimuntur, dein in cadis Sole inveterantur. [5] Coi marinam aquam largiorem miſcent, (a ſervi furto [6] origine orta, ſic menſuram explentis,) idque tranſlatum in album muſtum, [7] leucocoum appellatur. In aliis autem gentibus ſimili modo factum [8] tethalaſſomenon vocant. Thalaſſiten autem vaſis muſti dejectis in mare, quo genere præcox fit vetuſtas. Nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonſtravit, ſuper cetera in Sole [9] quadriennio maturandum præcipiens. [10] Rhodium Coo ſimile eſt. [11] Phorineum ſalſius Coo. Omnia tranſmarina ſeptem vel in ſex annis ad vetuſtatem mediam pervenire exiſtimantur.

CAP. IX. XI. Vinum omne dulce minus odoratum: quo tenuius, eo odoratius. Colores vinis quatuor: albus, fulvus, ſanguineus, niger. [1] Pſythium & melampſythium [2] paſſi genera ſunt, ſuum ſaporem, non vini referentia: [3] Scybilites vero muſti, in Galatia naſcens, &

NOTÆ.

5. *Coi marinam.*] Ita Reg. 2. non, ut editi, *cui marinam.* Diverſum a ſuperiore id vini genus: de quo Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 14. pag. 154. *Alii Græci*, inquit, Coï nimirum, inſulæ Co cives, *ita jubent aquam marinam* &c. Mox addit ea arte *non ætatem ſolum vino, ſed ſplendorem quoque coloris afferri.*

6. *Origine.*] Ejus mixturæ ex arte & modo parandæ origine orta a ſervo menſuram dolii, ex quo hauſerat, ita replente.

7. *Leucocoum.*] Hoc eſt, album e Co vinum. Vide Notas & Emend. num. XIV.

8. *Tethalaſſomenon.*] Τεθαλασσωμένον maxime commendat Athenæus lib. 1. pag 32. Vina Græca fere ſic omnia condiebantur. Unde feſtivus eſt hominis naufragi apud Plautum in Rudente jocus: *Quaſi vinis Græcis Neptunus nobis ſuffudit mare*: act. 2. ſc. 7. verſ. 30.

9. *Quadriennio.*] Ita M S S. omnes. At Cato tantum quatriduum poſtulat, lib. de re ruſt. cap. 112. pag. 63. *Amphoras*, inquit, *in Sole ponito, ubi herba non ſiet, & amphoras operito, ne aqua accedat: & ne plus quatriduum in Sole ſiveris. Poſt quatriduum in culleum componito, & inſtipato.* Initium hoc capitis ejuſce fecerat: *Vinum Coum ſi facere voles, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cum ventus non erit,* &c.

10. *Rhodium.*] Rhodium tamen minus quam Coum, aquam marinam pati, ſcribit Athenæus lib. 1. pag. 32.

11. *Phorineum.*] M S S. Reg. aliique, *Phormeum.* Ignota vox. An *Corynæum*, a Coryna oppido, prope Clazomenas, de quo lib. 5. ſect. 31.

Sect. XI. 1. *Pſythium.*] Ψυθίου οἴνου meminit Eubulus apud Athen. lib. 1. pag. 28. Μελαμψύθιον, nigrum Pſythium eſt. Heſychio, Ψυθία, εἶδος ἀμπέλου.

2. *Paſſi genera.*] Paſſum, eſt muſtum quod Solem vel ignem paſſum eſt. Paſſum tamen alii Sole, defrutum igne & coctione fieri intelligunt. Nonius, cap. 17. num. 16. *Varro de vita pop. Rom. lib. 1. Paſſum nominabant, ſi in vindemia uvam diutius coctam legerent, eamque paſſi eſſent in Sole aduri.* Vinum paſſum imitantur ea potione Turcæ, quam *Sorbet* vocant. Fit ex uva paſſa quæ mola ſubacta ſit, cui deinde calda ſuperfunditur: vaſe deinde recto ea deferveſcit per aliquot dies: peractaque fermentatione fit jucundi ſaporis. Vide Buſbeq. epiſt. 1.

3. *Scybilites.*] Græcis Σκυβελίτης οἶνος. Vide Notas & Emend. num. XV.

[4] Aluntium in Sicilia. [5] Nam siræum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingenii, non naturæ opus est, musto usque ad tertiam partem mensuræ decocto: quod ubi factum ad dimidiam est, [6] defrutum vocamus: omnia in adulterium mellis excogitata. [7] Sed priora uva terraque constant. Passum [8] a Cretico Cilicium probatur, & Africum, & in Italia, finitimisque provinciis. Fieri certum est ex uva, quam Græci sticham vocant, [9] nos apianam: [10] item scirpula, diutius in vite Sole adustis, [11] aut ferventi oleo. Quidam e quacumque dulci, dum præcocta alba, faciunt: siccantes Sole, donec paulo amplius dimidium pondus supersit, tusasque leniter exprimunt. Deinde quantum expressere, [12] adjiciunt vinaceis aquæ puteanæ, ut & secundarium passum faciant. Diligentiores eodem modo [13] siccatis acinos eximunt, ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt: & hoc genus ante cetera laudant: ac simili modo aqua addita, secundarium faciunt.

Medium inter dulcia vinumque est, quod Græci [14] aïgleucos vocant, hoc est, semper mustum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: sic appellant musti in vina transitum. Ergo mergunt [15] e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat, & consuetudo

NOTÆ.

4. *Aluntium.*] Ab oppido cognomine, de quo lib. 3. sect. 14.

5. *Nam siræum.*] Galenus tomo 2. in Explic. vocum Hippocr. pag. 91. Ἕψημα, ὅπερ καὶ Σίραιον. Hippocr. ipse, lib 1. de morb. mul. text. 91. pag. 479. οἶνον σιραῖον Diosc. lib. 5. cap. 9. Καὶ ὁ κατεψημένος δὲ γλεῦκος Σίραιος ἢ ἕψημα καλούμενος. *Sapam qua fit musto igni decocto, Græci Sirion seu hepsema vocant.* In officiuis pharmacopolarum, *Rob*, sive *Sapa simplex.*

6. *Defrutum.*] A defervendo dictum, auctore Palladio. Gallis, *Vin cuit.* Charasius in Pharmac. pag. 143. modum utriusque parandi edocet. Columella, lib. 12. cap 21. *Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum vocatur.*

7. *Sed priora.*] Non ab ingenio & arte, sed a natura, hoc est, ab uvæ terræque bonitate, priora illa suam auctoritatem obtinent

8 *A Cretico*] Post Creticum, cui princeps locus debetur. *Malvoisie.* Baccius, lib. 1. pag. 23.

9. *Nos apianam.*] Græci στίχας, a στίξ, hoc est, ab acinorum ordiue. *Raisin muscat*, ut diximus sect. 4. Passi ex uva apiana conficiendi modum docet Columella, lib. 12. cap. 39. pag. 442.

10. *Item scirpula.*] Cujus jam ante facta meurio, sect. 4. his verbis: *Item scirpula passo acino.*

11. *Aut ferventi oleo.*] Ita Columella, lib. 12. cap. 16. pag. 423.

12. *Adjiciunt.*] Quantum boni succi ad primarium passum expressere, tantum vinaceis aquæ adjiciuur ad secuudarium faciendum. Vinacea, *le marc*, ut diximus sect. 3.

13. *Siccatis.*] Uvis nimirum aciuos, hoc est, grana eximunt, rejectis sarmenris, hoc est, pediculis & ligno cui ea adhæiescunt. Habet hæc eadem fere Mago apud Colum. lib. 12. cap. 39.

14. *Aigleucos.*] Græcis ἀειγλεῦκος, vinum quod est semper dulce, sive mustum, quia fervere prohiberur: nam fervere musta dicuntur, cum in vina transeuur.

15. *E lacu.*] Quid lacus sit diximus sect. 7. Habet his aliquid simile Cato, cap. 120. pag. 65.

fiat algendi. Eſt etiamnum aliud [16] genus ejus per ſe, quod vocat dulce Narbonenſis provincia, & in ea maxime Vocontii. Aſſervatur ejus gratia uva diutius in vite, [17] pediculo intorto. Ab aliis ipſe palmes inciditur in medullam, ab aliis uva torretur in tegulis: omnia ex [18] Helvenaca vite. [19] His adjiciunt aliqui, quod vocant [20] diachyton, uvis in Sole ſiccatis, loco clauſo per dies ſeptem, in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus a rore defenſis, octavo die calcatis: ita fieri optimi odoris ſaporiſque. Dulci e genere eſt & melitites. Diſtat a mulſo, [21] quod fit e muſto, cum quinque congiis auſteri muſti, congio mellis & ſalis cyatho ſuffervefactis, auſterum. Sed inter hæc genera potuum ponere debeo & [22] protropum: ita appellatur a quibuſdam muſtum ſponte defluens, antequam calcentur uvæ. Hoc protinus diffuſum lagenis ſuis defervere paſſi, poſtea in Sole quadraginta diebus torrent æſtatis ſecutæ, ipſo Canis ortu.

Cap. X. XII. Non poſſunt jure dici vina, quæ Græci [1] deuteria appellant, [2] Cato & nos loram, maceratis aqua [3] vinaceis: ſed tamen inter vina operaria numerantur. Tria eorum genera. [4] Decima parte aquæ

Notæ.

16. *Genus ejus per ſe.*] Genus vini quod natura ſua ac ſponte, ſine ulla propemodum arte, ejuſmodi eſt, quale Græcorum ἀειγλεῦκος. Nunc appellant *le vin doux de Limous*, ſive *Blanquette de Limous*: Item *le vin muſcat d'Azile.* Vide G. du Catel, lib. 2. hiſt. Langued. pag. 43.

17. *Pediculo intorto.*] Hunc morem a Cretenſibus in ſua Malvaſia hodieque ſervari tradit Andr. Baccius, lib. 1. cap. 8. pag. 12.

18. *Helvenaca.*] Seu Helvica, ut dictum eſt ſect. 3.

19. *His adjiciunt.*] His vinorum dulcium generibus.

20. *Diachyton.*] Διαχυτὸν, diffuſum. Rhodii vini genus, paſſo quam maxime ſimile ὑπόχυτον appellatum ſcribit Timachidas Rhodius apud Athen. lib. 1. pag. 31.

21. *Quod fit e muſto.*] Hoc eſt, quoniam fit e muſto, vinum ſcilicet melitites. Dioſc. lib. 5. cap. 15. Οἶνος μελιτίτης... διαφέρει δὲ οἰνομέλιτος, ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἐξ αὐστηροῦ οἴνου.... ὁ δὲ μελιτίτης ποιεῖται ἐκ χόας αὐστηροῦ γλεύκους, μέλιτος χοῦ ἕνα, καὶ ἁλὸς κυαθὸν ἕνα. *Diſtat a mulſo: Mulſum enim ex auſtero vino fit.... Melitites autem ex muſto, cum quinque congiis auſteri muſti congio mellis & ſalis cyatho ſuffervefactis:* nam verbo ὑποζεῖν paulo poſtea utitur.

22. *Protropum.*] De quo jam diximus ſect. 9.

Sect. XII. 1. *Deuteria.*] Subintellige vina: δευτερίας οἴνους, vina ſecundaria. Dioſcor. lib. 5. cap. 13. Heſychius: Δευτερίας, ὁ κατὰ τὸ ὕδωρ ἐπιχυθὲν εἰς τὰ στέμφυλα οἶνος.

2. *Cato.*] De re ruſt. cap. 57. pag. 43. *Vinum familiæ, ubi vindemia facta erit, loram bibant menſes tres.* Varro quoque, lib. 1. de re ruſt. cap. 54. *Vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.* Gallis, *Breuvage que l'on fait en jettant de l'eau ſur le marc de la vendange, aprés qu'elle a eſté foulée & preſſée.* Sunt qui vocent, *Vin de dépenſe.* Quod Galli vocant *du Rapé*, etſi id ſecundarium diei vinum quoque, & lora poſſit, re tamen ipſa & apparatu, atque etiam facultate a veterum lora diſcrepat.

3. *Vinaceis.*] Vinacea, *le marc*, ut diximus ſect 3.

4. *Decima.*] Hic modus a Columella traditur, lib. 12. c. 40. pag. 443. *Lora*

addita, quæ musti expressa sit, & ita nocte ac die madefactis vinaceis, rursusque prælo subjectis. Alterum, quomodo Græci factitavere, tertia parte ejus quod expressum sit, addita aquæ, expressoque decocto ad tertias partes. Tertium est, fæcibus vini expressum, quod fæcatum [5] Cato appellat. [6] Nulli ex his plus, quam anno, usus.

XIII. Verum inter hæc subit mentem, cum sint genera nobilia, quæ proprie vini intelligi possint, LXXX. fere in toto orbe, [1] duas partes ex hoc numero Italiæ esse, longe propterea ante cunctas terras. Et hinc deinde altius cura serpit, non a primordio hanc gratiam fuisse: * auctoritatem post sexcentesimum Urbis annum cœpisse. CAP. XI.

XIV. [1] Romulum lacte, non vino, libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, quæ hodie custodiunt morem. Numæ regis [2] Postumia lex est: [3] Vino rogum ne respergito. Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege, ex [4] imputata vite libari vina diis, nefas statuit, ratione excogitata, ut putare cogerentur, [a] alias aratores, & pigri circa pericula [5] arbusti. M. Varro au- * CAP. XII.

INTERPRETATIO.

[a] *Alias aratores.*] Cum alioqui de aranda solum tellure cogitarent, & circa pericula vitis arbustæ pigri forent.

NOTÆ.

optima quomodo fiat. Quantum vini uno die feceris, ejus partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea addito. Sic etiam Diosc. lib. 5. cap 13.

5. *Cato appellat.*] De re rust. cap. 153. pag. 82. *Vinum fæcatum sic facito. Fiscinas olearias Campanicas illa rei habeto: eas facis impleto, sub prælumque subdito, exprimitoque.*

6. *Nulli ex his.*] Post annum, inquit, vina hæc exolescunt. Diosc. loc. cit. Χρῶ δ' αὐτοῖς ὅπως ἐνιαυτοῦ· ταχέως γὰρ ἐξίτηλος γίνεται.

Sect. XIII. 1. *Duas partes.*] Hoc est, bessem, *les deux tiers.*

Sect. XIV. 1. *Romulum lacte &c.*] Paulus ex Festo: *Sobrium vicum Romæ dictum putant, vel quod in eo taberna nulla fuerit, vel quod in eo Mercurio lacte, non vino supplicabatur.* Ante Romulum tamen Latinos vino libasse docet ejusdem Festi fragmentum: *Rustica vinalia appellantur, mense Augusto quartodecimo Cal. Septemb. Jovis dies festus, quia Latini bellum gerentes adversus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt,* &c.

2. *Postumia lex.*] A Postumio judice lata, Numa præeunte. Delicias facit Scaliger, qui hoc Catulli versu,

Inger mi calices amariores,
Ut lex Postumiæ jubet magistræ:

legis hujus a Numa Pompilio latæ fieri mentionem putet: cum ibi Postumia mulier bibacissima fuerit, cujus hortatu & Catullus ipse potare se largiter velle significat.

3. *Vino rogum.*] Fuit ea tamen consuetudo veterum, ut rogum reliquiasque vino respergerent. Vide Homerum Iliad. Ψ. in funere Patrocli: quem secutus Maro lib. 6. Æneïd. vers. 226.

Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino ac bibulam lavere favillam.

Decemviri anno V. C. trecentesimo tertio, lege XII. tabularum, non omnem vini, sed murrati tantum respersionem vetuêre: *Murata potio mortuo ne inditor.* Quam Cicero lib. 2. Legibus explanans uberius, pro murata potione, *sumptuosam respersionem* dixit.

4. *Imputata.*] Nondum putata.

5. *Arbusti.*] Vitium arboribus applicitarum.

ctor est, Mezentium Etruriæ regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset.

CAPUT XIII.

[6] Non licebat id feminis Romæ bibere. Invenimus inter exempla, [7] Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibisset, e dolio, interfectam fusti a marito, eumque cædis a Romulo absolutum. [8] Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit „ matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, resignavisset, a suis inedia mori coactam. Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat: unde & [10] temulentia appellata. Cn. Domitius judex pronunciavit, mulierem videri plus bibisse, quam valetudinis caussa, viro insciente, & dote multavit. Diuque ejus rei magna parcimonia fuit. [11] L. Papirius Imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Jovi pocillum vini. Denique inter dona sextarios lactis datos invenimus, nusquam vini. Idem Cato, cum in Hispaniam navigaret, [12] unde cum triumpho rediit: [13] Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges: in tantum dissimilis istis, [14] qui etiam convivis alia, quam sibimetipsis,

NOTÆ.

6. *Non licebat.*] Gellius, lib. 10. cap. 23. pag. 556. *Mulieres Romæ*, inquit, *atque in Latio, bibere solitas ferunt loram, passum, murrhinam, & quæ id genus sapiant, potu dulcia.* Vide & Valer. Max. lib. 2. cap. 1. p. 81 Polyb. apud Athen lib. 10. pag. 429. & Dionys. Halic. lib. 2. pag. 96. Addit Ælianus lib. 2. Var. cap. 38. nec licuisse cuiquam nobilium a pube ad annum XXXV. vinum bibere.

7. *Egnatii Mecenii.*] Vide Notas & Emendationes num. XVI.

8. *Fabius Pictor.*] De eo in Auctorum Indice Habet hæc quoque Tertull. in Apolog. cap. 6.

9. *Ideo propinquos.*] Gellius, loc. cit. *Institutumque est, ut cognatis osculum ferrent, deprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent.*

10. *Temulentia.*] Nonius, cap. 2. n. 14. pag. 486. *Temulenta dicta est ebriosa, dicta a temeto, quod est vinum, quod attentet mentem. M. Tull. de Repub. lib. 4. Ita magnam habet vim disciplina verecundiæ: carent temeto omnes mulieres.*

11. *L. Papirius.*] Furcarum Caudinarum infamiam, quando deditionem Samnitibus fecit Romanus exercitus, & sub jugum missus est cum utroque Consule, anno, V. C. CCCCXXXIII. sequente anno majori Samnitium clade, ac pari ignominia rependit Papirius Imperator, quem Livius lib. 9. Alexandro Magno, si in Italiam, ut erat fama, venisset, parem ait esse potuisse.

12. *Unde cum triumpho.*] Quem Livius describit, lib. 34. pag. 417. Florus lib. 2. cap. 17. pag. 90. *Cato ille Censorius, Celtiberos, id est, robur Hispaniæ, aliquot prœliis fregit.*

13. *Non aliud.*] Frontinus, lib. 4. Strateg. cap. 3. *M. Catonem vino eodem quo remiges, contentum esse traditur.* Festus, in fragm. pag. 18. *Cato in ea quam scripsit, cum in Hispaniam proficisceretur, ait: Navita quod secum portaverant vinum atque oleum, usus tantum eo sum.*

14. *Qui etiam convivis alia.*] Nihil festivius in eam rem dici, aut elegantius potest, quam quod de hominis sordidi simul & sumptuosi, quod deinde de suo more Plinius alter prodidit, lib. 2. ep. 2. *Aliud sibi* vinum *& nobis*, inquit, *aliud minoribus amicis, (nam gradatim amicos habet:) aliud suis nostrisque libertis. Animadvertit qui mihi proximus recumbebat, & an probarem interrogavit: negavi. Tu ergo, inquit, quam*

ministrant, [15] aut procedente mensa subjiciunt.

XV. Lautissima apud priscos vina erant, [1] myrrhæ odore condita, ut apparet in [2] Plauti fabula, quæ Persa inscribitur, quanquam in ea [3] & calamum addi jubet. Ideo quidam [4] aromatite delectatos maxime credunt. Sed Fabius [5] Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulcrum, murrhinam.

Et in [6] Acharistione:

Panem & polentam, vinum murrhinam.

[7] Scævolam quoque, & Lælium, & Atteium Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam [8] in Pseudolo sit:

Quod si opus fiet, ut dulce promat indidem, ecquid habet?
CHAR. Rogas?
Murrhinam, passum, defrutum, mella.....

Quibus apparet non inter vina modo [9] murrhinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

NOTÆ.

consuetudinem sequeris? Eadem omnibus pono: ad cœnam enim, non ad notam invito: cunctisque rebus exæquo, quos mensa & toro æquavi. Etiamne libertos? etiam: convictores enim tunc, non libertos puto. Et ille, Magno tibi constat: Minime. Qui fieri potest? Quia scilicet liberti mei non idem quod ego bibunt, sed idem ego quod liberti. Et hercule, si gulæ temperes, non est onerosum, quo utaris ipse, communicare cum pluribus, Illa ergo reprimenda, illa quasi in ordinem redigenda est, si sumptibus parcas, quibus aliquanto rectius tua continentia, quam aliena contumelia consulas. Spectat huc & elegans Martialis epigramma 60. libri tertii:

Cum vocer ad cœnam, non jam venalis, ut ante:
Cur mihi non eadem, quæ tibi, cœna datur? &c.

15. *Aut procedente.*] Aut si semel convivis eadem ac sibimetipsis ministravere vina, procedente mensa alia iisdem, ac deteriora subjiciunt.

Sect. XV. 1. *Myrrhæ odore.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

2. *Plauti fabula*] Aut diversam esse necesse est ab ea quæ hodieque exstat eo nomine, aut versus eos excidisse, quos Plinius noster allegat. Nam qui in ea fabula exstant, quæ Persa inscribitur, act. 1. sc. 3. vers. 5. quos Salmasius affert, pag. 709. in Solin.

Commisce mulsum, struthea, coluthea-que appara,
Bene ut in scutris concaleant, & calamum injice:

In iis nec vini genus describitur, sed mulsi: nec myrrhæ ibi ulla mentio.

3. *Et calamum.*] Aromaticum scilicet, de quo lib. 12. sect. 49.

4. *Aromatite.*] Vino nimirum, quod e myrrha calamoque factitatum dicitur, sect. 19. num. 5. Sic MSS. Reg. &c. Prius *aromatice* perperam legebatur.

5. *Dossennus.*] De eo in Auctorum indice.

6. *Acharistione.*] Hanc fabulam Plauto Nonius adjudicat, cap. 2. verbo *Pauperavit.*

7. *Scævolam &c.*] De his in Auctorum indice.

8. *In Pseudolo.*] Quæ Plauti fabula est. Exstat hic locus, act. 2. sc. 4. v. 51.

9. *Murrhinam.*] Veterum itaque murrhinam vini genus aut passi, myrrhæ odore conditi, atque adeo aromatiten, Plinius noster putat, certos auctores secutus, quos Varro laudat apud Nonium cap. 17. n. XI. *Loram dicebant in vindemia, cum expressissent acinis mustum, & folliculos in dolium conjecissent. Varro, de vita pop. Rom. lib. 1. Antiquæ mulieres majores natu bibebant loram,*

CAPUT XIV. XVI. [1] Apothecas fuisse, [2] & diffundi solita vina [3] anno DCXXXIII. Urbis, apparet [4] indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente suum bonum Italia. Nondum tamen ista genera in claritate erant. Itaque omnia tunc genita unum habent Consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in auctoritate fuerunt, & ad avos usque nostros: quin & Falerno jam reperto, sicut apparet ex illo Comici versu,

[5] Quinque Thasî vini depromam, bina Falerni.

P. Licinius Crassus, & L. Julius Cæsar Censores anno Urbis conditæ [6] DCLXV. edixerunt, ne quis vinum Græcum Ammineumque [7] octonis æris singula [8] quadrantalia venderet. Hæc enim verba sunt. Tanta vero vino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in convictu darentur.

XVII. Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his verbis tradit: L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Græcum vinum daretur. Ipse cum rediit ex Asia, [1] millia cadûm [2] in congiarium divisit amplius centum. C. Sentius, quem Prætorem vidimus, Chium vinum domum

NOTÆ.

aut sapam, aut defrutum, aut passum, quam murrhinam Plautum quidam appellare putant. Sane Gloss. Gr. Lat. *Murrinam ἀρωματίτην*, interpretatur. E myrrha vinum fieri indicasse se hoc loco Plinius inferius admonet sect. 19. num. 5.

Sect. XVI. 1. *Apothecas,*] Ἀποθήκην Græcis, Columellæ lib. 1. cap. 8. cella vinaria. *Plenam antiquis apothecam cadis* apud Phædrum legimus, lib. 4. Fabular.

2. *Et diffundi.*] Hoc est, recondi in doliis. Vinum diffunditur, quod e lacu in amphoras & cados apothecarum ad asservandum funditur. Horat. lib. 1. Ep. 5. vers. 4.

Vina bibes iterum Tauro diffusa.

Et Juvenal. Satyr. 5.

Ipse Capillato diffusum Consule petat.

Et Satyr. XI.

Hic tibi vina dabit diffusa in montibus illis.

Adde his & Columellam lib. 12. cap. 28.

3. *Anno DCXXXIII.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. &c. & recte, uti monuimus sect. 6. ubi de Opimii Consulatu.

4. *Indubitato.*] Ita Reg. 2. Colb. 1. 2. Th. &c.

5. *Quinque Thasi.*] Hoc est, Thasii, vini e Thaso insula advecti. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

6. *DCLXV.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. Quo anno Fasti Consulares hos ipsos Censores aïunt lustrum non fecisse: belli Marsici anno secundo. Hos censores, ipsumque Urbis annum DCLXV. jam supra notavimus, lib. 13. sect. 5.

7. *Octonis æris.*] Hoc est, octonis assibus, Romano ac veteri more: quorum deni octonis assibus monetæ Gallicæ æstimatione nostra permutantur: octoni fere senis. Vide quæ dicturi sumus lib. 15. sect. 1. & lib. 18. sect 4. de hac vilitate omnis annonæ.

8. *Quadrantalia.*] Quid quadrantal, seu amphora sit, diximus sect. 5.

Sect. XVII. 1. *Millia cadûm.*] Cadus est vasis vinarii genus decem congios, vel ut aliis placet, duodenos capiens: ut amphora tantum octonos.

2. *In congiarium.*] Congiarium munus erat quo populus donabatur, ut milites donativo. Sueton. in Augusto, cap. 41. *Congiaria frequenter populo dedit*, &c.

suam

suam illatum dicebat tum primum, cum [3] sibi cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem millia cadûm heredi reliquit. Hactenus Varro. * Quid? non & Cæsar Dictator triumphi sui cœna vini Falerni amphoras, Chii cados [4] in convivia distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium & Falernum dedit. [5] Epulo vero in tertio consulatu suo, Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum: quo primum tempore quatuor genera vini apposita constat. [6] Postea ergo alia omnia in nobilitatem venerunt, circiter septingentesimum Urbis annum. *CAPUT XV.

XVIII. Itaquo non miror innumerabilia pæne genera fictitii reperta multis ante sæculis, quæ nunc dicemus, omnia ad medicinæ usum pertinentia. Omphacium quo modo fieret, propter unguenta, diximus [1] priore libro. [2] Fit e labrusca, hoc est, vite silvestri, quod vocatur œnanthinum. Flores ejus libris duabus in musti cado macerati, post XXX. dies mutantur. Præter hoc radix labruscæ & acini coria perficiunt. Ii paulo postquam defloruere, singulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut ferunt, natura. Pars eorum æstu moritur, priusquam reliqui, [3] qui solstitiales dicuntur. Universi nunquam maturescunt: & si prius, quam tota [4] marcescat uva, incocta detur cibo gallinaceo generi, fastidium gignit uvas appetendi. CAPUT XVI.

XIX. 1. [1] Fictitiorum primum fit ex ipso vino, quod vocant

NOTÆ.

3. *Sibi cardiaco.*] Cardiacus est, qui cardiaco morbo tentatur: quo de genere morbi dicemus in libris de Medicina. Horat. lib. 2. Satyr. 3. *Non est cardiacus*, &c.

4. *In convivia.*] Hoc est, in singula convivia singulos cados. Convivia Plinius hic vocat certum numerum convivarum una discumbentium.

5. *Epulo vero.*] Cum esset Epulo. Epulones dicebantur ii, quibus potestas esset Jovi Opt. Max. ceterisque Diis epulas indicendi. Hi primum terni fuere, mox & septeni. Cic. lib. 3. de Orat. num. 70. *Pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros Epulones esse voluerunt: cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti. Postea auctus est numerus & septem creari cœpti.* Hinc apud Plinium juniorem, lib. 2. cp. XI. *Septemvir Epulonum.* Hujus sacerdotii expressa memoria in denario gentis Cœliæ, cum effigie Septemviri in Jovis epulo lectum eidem Deo pro more sternentis, cum epigraphe, L. CALDVS. VII. VIR. EPVL. *Lucius Caldus Septem-Vir Epulonum.*

6. *Postea .... alia omnia.*] Alia vinorum genera claritatem accepere.

Sect. XVIII. 1. *Priore libro.*] Priore scilicet ex iis in quibus arbores tractantur, hoc est, lib. 12. sect. 61.

2. *Fit e labrusca.*] Hæc iisdem verbis Diosc. lib. 5. cap. 33. *ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω· λαβὼν τῆς ἀγρίας ἀμπέλου* &c.

3. *Qui solstitiales.*] Idem & caniculati appellati a Marcello Empirico, cap. 14. quoniam ardores caniculæ durant, aut iisdem torrentur: non quia canam lanuginem habeant, ut visum est nonnemini.

4. *Marcescat uva.*] Ita Reg. Colb. Chiffl.

Sect. XIX. 1. *Fictitiorum.*] Ita MSS. Reg. &c. tum hoc loco, tum in Indice. Sic lib. 23. sect. 26. *Inter vini genera quæ fingi possunt*, &c. Alii *factitiorum* hic legunt, M S S. omnibus invitis.

[2] adynamon, hoc modo: Albi musti [3] sextarii xx. aquæ dimidium, fervet donec excoquatur [4] aquæ mensura. [5] Alii marinæ sextarios decem, tantumdem pluviæ, in Sole quadraginta diebus torrent. Dant ægris, quibus vini noxiam timent.

2. Proximum fit [6] e milii semine maturo, cum ipsa stipula, libram & quadrantem in congios duos musti, macerato, & post septimum mensem transfuso. Ex loto arbore, frutice, herba, [7] dictum est uti quæque fierent.

3. [8] Fiunt & e pomis quæ dicemus, interpretationibus non nisi necessariis additis: primumque [9] e palmis, quo Parthi & Indi utuntur, & Oriens totus: [10] maturarum, quas vocant chydæas, modio in aquæ congiis tribus macerato, expressoque. Sic fit [11] & sycites e fico, quem alii [12] palmiprimum, alii catorchiten vocant. Aut si dulce esse non libeat, [13] pro aqua tantumdem vinaceorum adjicitur. [14] E Cypria fico & acetum præcellens, atque Alexandrina quoque melius.

Notæ.

2. *Adynamon.*] Ἀδύναμος οἶνος, Diosc. lib. 5. cap. 13. hoc est, vinum impotens, imbecille: in quo parando musti ille & aquæ pares recipit portiones: cum a Plinio dupla exigatur musti ad aquam mensura.

3. *Sextarii XX.*] De sextario, dixi sect. 5.

4. *Aquæ mensura.*] Hoc est, donec excoquatur aqua, ἄχρις ἂν ἐξαναλωθῇ τὸ ὕδωρ. Diosc. loc. cit.

5. *Alii marinæ.*] Diosc. loc. cit.

6. *E milii semine.*] Quo plane modo confici vinum e milii semine Plinius noster præcipit, eodem plane Diosc. vinum e Vettonica, quam κέστρον Græci vocant: prorsus ut κέγχρον legisse Plinius in iisdem fontibus Græcis, in quibus κέστρον Dioscorides, existimari possit. Vidit hoc ante nos Budæus, lib. 5. de asse, fol. 155. & Budæum secutus P. Ciaconius, lib. de ponderibus, pag. 70.

7. *Dictum est.*] Libro 13. sect. 32.

8. *Fiunt & e pomis.*] Pomum hic nomen est commune fructuum omnium, qui esui apti proveniunt: unde & nuces pomorum quandoque genere scriptores vetusti comprehendunt.

9. *E palmis.*] Ut dictum est lib. 13. sect. 9.

10. *Maturarum &c.*] Sic Diosc. lib. 5. cap. 40. ubi de palmei vini confectione: Φοινικίτης οἶνος. Λαβὼν φοίνικας τῆς χυδαίας πεπείρους &c. Quid chydææ palmulæ vox sonet diximus, lib. 13. sect. 9. In MSS. *mitearum*, forte pro *mitiorum*. Aliud porro longe vinum Palmatianum est, de quo Cassiod. lib. 12. epist. 12. *quod ita redolebat ore ructatum, ut merito illi a palma nomen videretur impositum.* Sed e vite succus is fuit, nomen ab odore, qui palmæ fructuum similis foret.

11. *Et sycites.*] Hoc est, eodem modo concinnatur, quo palmeum, id vini genus quod ficatum a fico, unde exprimitur, appellarunt. Diosc. lib. 5. cap. 41. Καὶ ὁ συκίτης δὲ, ὃν ἔνιοι συκίτην καλοῦσιν, ἐν Κύπρῳ σκευάζεται ὁμοίως τῷ φοινικίτῃ, &c.

12. *Palmiprimum.*] Quasi palmeo bonitate proximum. Tamen in MSS. *parnu primum.* Quem Plinius noster cum dixit, Græce οἶνον subintellexit.

13. *Pro aqua.*] Diosc. loc. cit.

14. *E Cypria fico.*] De qua dictum est lib. 13. sect. 15. Ægyptiæ illa sive Alexandrinæ similis, quæ & sycomorus appellata; ut diximus eodem libro, sect. 14. Diosc. his concinit, lib. 5. cap. 42. cum e sycomoris fieri vinum ait, sed quod in acetum acre degeneret. Aceti ficulnei parandi modum Columella tradit lib. 12. cap. 17.

Vinum fit, [15] & e siliqua Syriaca, [16] & e piris, malorumque omnibus generibus. Sed e [17] Punicis, quod rhoïten vocant : & e cornis, mespilis, sorbis, [18] moris siccis, [19] nucleis pineis. Hi musto madidi exprimuntur : [20] superiora per se mitia. Myrtiten Cato quemadmodum fieri docuerit, [21] mox paulo indicabimus. [22] Græci vero & alio modo. Ramis teneris cum suis foliis in albo musto decoctis, tusis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt, donec duo supersint. [23] Quod ita silvestris myrti baccis factum est, myrtidanum vocatur: hoc manus tingit.

4. Ex his quæ in hortis gignuntur fit vinum e radice, [24] asparago, cunila, [6] origano, apii semine, abrotono, mentastro, ruta, nepeta, serpyllo, marrubio. Manipulos binos condunt in cadum musti, [25] & sapæ sextarium, & aquæ marinæ heminam. [26] E napis fit, [27] duûm denariorum pondere sextarios binos musti addito : [28] item e scillæ radice. Inter flores ex rosæ foliis tusis in linteolo [29] in mustum collatis,

NOTÆ.

15. *Et e siliqua.*] De qua lib. 13. sect. 26.

16. *Et e piris.*] Qui ἀπίτης οἶνος Diosc. lib. 5. cap. 32.

17. *Quod rhoïten.*] Diosc. lib. 5. cap. 34. Ο' ῥοΐτης δ' οἶνος &c. Vide & Pallad. lib. 4. in Mart. tit. 10. pag. 94. Ῥοὰ Græcis malum Punicum est.

18. *Moris siccis.*] Quod *moratum*, ut temur, sequior ætas appellavit. Capitulare de Villis, cap. 34. *Vinum, acetum, moratum, vinum coctum*, &c.

19. *Nucleis pineis.*] Nuclei pineæ nucis, Gallis, *des pignons*, *les noyaux des pommes de pin.* Vini ex iis parandi modum edocet Diosc. lib. 5. cap 44. apud quem στροβιλίτης οἶνος, a strobilis, hoc est, a nucleis pineis appellatur.

20. *Superiora.*] Corna, mespila, sorba, mora, per se sine musto addito exprimuntur, cum mitia seu matura sunt.

21. *Mox paulo.*] Libro 15. sect. 37.

22. *Græci vero.*] A quibus hæc quoque Diosc. totidem verbis, lib. 5. cap. 37. e nigræ myrti ramulis teneris, baccisque. Μυρτίτης σκευάζεται οὕτω, &c. Vide etiam Palladium, lib. 3. in Febr. tit. 31.

23. *Quod ita.*] Quod arte simili paratur ex silvestris myrti baccis, (*des baies de myrte sauvage,*) myrtidanum vocatur. Alia est apud Diosc. lib. 1. cap. 156 vocis hujusce acceptio, μυρτίδανον : alia apud scriptores alios, quos laudaturi sumus, lib. 15. sect. 35. Plinio Palladius concinit, de silvestris myrti vino, lib. XI. in Octob. pag. 155.

24. *Asparago, &c.*] Quæ sint harum herbarum nomina, suis quæque locis dicemus, ubi de hortensibus agetur lib. 19. & seqq. Ex his vinorum generibus hæc a Dioscoride recensentur. Thymbrites, quod e thymbra fit, seu cunila, lib. 5. cap. 60. Origanites, quod ex origano cap. 61. Selinites, quod ex apii semine, cap. 74. Abrotonites, quod ex abrotono, cap. 62. Calaminthites, quod ex calamintha, sive, ut Plinius transtulit, mentastro, cap. 62. Prasites denique e marrubio, cap. 58.

25. *Et sapa.*] Ita Reg. 1. cod. & Paris. Editi perperam, *& sape sextarium.*

26. *E napis fit.*] Dioscoridi lib. 5. cap. 56. Βουνίτης οἶνος. Est enim bunion, uti cum Plinio dicemus lib. 20. sect. XI. naporum genus.

27. *Duûm denariorum.*] Vide Notas & Emend. num XIX.

28. *Item e scilla.*] Vinum scillites quemadmodum confici oporteat, docet Columella, lib. 12. cap 33. pag. 438.

29. *In mustum collatis.*] Sic Reg. 2. Colb. &c. vel ut vetustiore forma Reg. 1. *conlatis*. Longe enim a Pliniano stilo vox *chalatis*, quam Gronovius lib.

cum ponduscculo, [30] ut sidat, [31] XL. pondere denariorum in sextarios vicenos musti, nec ante tres menses vase aperto. [32] Item e nardo Gallico, & aliud e silvestri.

5. [33] Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, [34] ut diximus, [35] mox & nardo Celtico, calamo, aspalatho, [36] offis in mustum aut dulce vinum dejectis. [37] Alii de calamo, junco, costo, nardo Syriaco, amomo, casia, cinnamomo, croco, palma, asaro, [38] similiter & offa. Apud alios nardi, & malobathri selibris in musti [39] congios duos additis: qualia nunc quoque fiunt pipere & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant. Invenitur & [40] nectarites ex herba, quam alii helenion, alii medicam, alii symphyton, alii Idæam & Orestion, alii nectaream vocant, [41] radice ponderis XL. denariorum in sextarios sex musti addita, [42] similiter in linteo.

[43] Ex ceteris herbis, fit absinthites in XL. sextarios musti, absin-

NOTÆ.

de fest. pag. 193. hic nobis obtrudit. Id Latine Plinius noster expressit, quod Græce Diosc. lib. 5. cap. 35. Ῥοδίτης οἶνος. Κάδος εἰς γλεύκους ξέστας η΄. *Vinum rhodites. Confer in mustum sextarios octo.*

30. *Ut sidat.*] Intra linteolum, inquit Diosc. lapilli simul immittuntur, ut degravatus ponduscculo fasciculus sidat, petatque fundum.

31. *XL. pondere.*] Ita M S S. omnes: etsi de pondere a Plinio dissidet Dioscorides loc. cit. multo vero etiam magis Palladius, in Maïo, tit. 13. de rosa.

32. *Item e nardo.*] De utraque nardo diximus lib. 12. sect. 26. Hæc Diosc. pariter, lib. 5. cap. 67. & 69.

33 *Aromatiten.*] Ἀρωματίτης οἶνος, cujus parandi modos multiplices tradit Diosc. lib. 5. cap: 64. & 65.

34. *Ut diximus.*] Sect. 15. De vino e myrrha, Diosc. lib. 5. cap. 65. Myrrhatum id fortean vinum fuerit, οἶνος ἐσμυρνισμένος, quod morituro Domino propinarunt, ut sacri codices referunt.

35. *Mox & nardo.*] Aliud aromatitæ vini genus, de quo Diosc. lib. 5. cap. 64.

36. *Offis.*] Ex contritis herbis proxime nominatis factas grandiores offas in mustum austerum dejicito, βάλε, inquit Diosc loc. cit.

37. *Alii de calamo.*] Alii, inquit, aliter id vinum concinnant. Diosc. loc. cit. Σκευάζεται δὲ καὶ ἄλλως. Καλάμου ἐλκὰς α΄ &c. Ita M S S. Reg. Colb. &c. Prius, *aliud e calamo.*

38. *Similiter & offa.*] Hoc est, dejecta, ut prius, offa in mustum.

39. *Congios duos.*] Congium sex sextarios capere, auctor est Festus, verbo *Publica pondera.* De sextario dixi sect. 6. Et hunc vini parandi modum Diosc. expedit lib. 5. cap. 67.

40. *Nectarites.*] Totidem verbis hæc Diosc. lib. 5. cap. 66. Ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τῆς ἑλενίου, ὃ ἔνιοι Μηδικὸν, οἱ δὲ σύμφυτον, οἱ δὲ Ἰδαῖον φλόμον, (hoc est, Idæum verbascum,) οἱ δὲ ὀρέστιον, οἱ δὲ νεκτάρειον καλοῦσι. Hoc illud helenium est, de quo lib. 21. dicturi sumus, sect. 91.

41. *Radice ponderis XL.*] Ita M S S. omnes, dissidente, ut prius, scriptore nostro a Dioscoride, in ratione ponderum mensurarumque assignanda. Nec tamen Georg. Agricolam audio, aliosque eum secutos, Salmasium, Gronoviumque, qui V. *denariorum*, & *sextarios* XXXVI. reponunt: cum præsertim Dioscoridis ipsius codices hac parte vitiati vix duo inter se concinant.

42. *Similiter in linteo.*] Tusis nimirum, & in mustum collatis.

43. *Ex ceteris herbis.*] Quod ad herbas ceteras attinet, ex absinthio primum fit absinthites. Hujus concinnandi modos multiplices vide apud Diosc. lib. 5. cap. 49.

thii Pontici libra decocta ad tertias partes, vel [44] scopis absinthii in vinum additis. Similiter [45] hyssopites e Cilicio hyssopo, unciis tribus in duos congios musti conjectis, aut tusis in unum. [46] Fiunt utraque & alio modo, circa radices vitium sato. [47] Sic & elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. Sic fit & scammonites. Mira vitium natura, saporem alienum in se trahendi, qualem & salicum redolent Patavinorum in palustribus vindemiæ. Sic & elleborum seritur in Thaso, aut cucumis silvester, aut scammonia: quod vinum [48] phthorium vocant, quoniam abortus facit.

6. Fit & ex herbis, quarum naturæ suo loco dicentur. [49] E stœchade, & radice gentianæ, & tragorigano, & dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace, acoro, conyza, thymo, mandragora, junco. Vocarunt & scyzinum, & itæomelin, & lectisphagiten, quorum jam obliterata ratio est.

7. Et fruticum vero e genere, [50] cedri utriusque, cupressi, laurûs, juniperi, terebinthi, [51] in Gallia lentisci, baccas aut lignum recens musto decoquunt. [52] Item chamelææ, & chamæpityos, & chamædryos lignum [53] eodem modo, & ex flore, in congium musti decem denariorum pondere addito.

NOTÆ.

44. *Scopis absinthii.*] Scopæ manuales, herbarum fasciculi sunt colligati, seu manipuli, ita dicti, quod manum impleant, *αἱ δεσμαὶ τῶν χειροπληθῶν*, *des poignées d'herbes.*

45. *Hyssopites.*] De quo Diosc. lib. 5. cap. 50. Ὑσσωπίτης δὲ ὁ ἐκ τοῦ Κιλικίου ὑσσώπου κάλλιστός ἐστι, &c.

46. *Fiunt utraque.*] Fit vinum, inquit, & absinthites, & hyssopites, alio modo: nam absinthio, vel hyssopo circa vitis radices saro, cjus herbæ saporem refert id vinum, quod ex ea vite fit: trahente in se vite saporem alienum.

47. *Sic elleboriten.*] Sic nimirum ad vitium radices veratro consito, vel scammonia. Catonis locus, quem signat, est e libro de re rust. cap. 115. pag. 164.

48. *Phthorium.*] Hæc plane iisdem verbis Diosc. lib. 5. cap. 77. Γίνεται δὲ καὶ φθόριος ἐμβρύων οἶνος, &c.

49. *E stœchade, &c.*] Vinum stœchadites, Dioscor. lib. 5. cap. 52. Traganites, cap. 55. Dictamnites, cap. 57. Asarites, cap. 68. Daucites, cap. 70. Elelisphacites, cap. 71. Panacites, cap. 72. Acorites, cap. 73. Conyzites, cap. 63. Thymites, cap. 59. Mandragorites, cap. 81.

50. *Cedri utriusque.*] Minoris, opinor, quæ inter frutices: non majoris, quæ inter arbores annumerari debet. Sunt autem duo minoris cedri genera: ut dictum est, lib. 13. sect. XI. Lycium, Phœniciumque. Quanquam & cedrites vini genus e majoris cedri fructu laudat Diosc. lib. 5. cap. 45. ubi & cupressinum explicatur, ac laurinum. Juniperinum, cap. 46. Terebinthinum, cap. 39. Lentiscinum, cap. 38.

51. *In Gallia lentisci.*] Vide Notas & Emend. num. XX.

52. *Item.*] Χαμελαίτης οἶνος Dioscor. lib. 5. cap. 79. Χαμαιπιτυΐνος, cap. 80. Χαμαιδρυΐτης, cap. 51.

53. *Eodem modo, & ex flore.*] Hoc est, lignum recens cum suis baccis, ut in prioribus fruticibus fieri diximus, musto decoquunt: & simul ex flore immittunt in musti congium, denûm denariûm pondus. Dioscor. lib. 5. cap. 79.

CAPUT XVII.

XX. [1] Fit vinum & ex aqua ac melle tantum. [2] Quinquennio ad hoc servari cælestem jubent. [3] Aliqui prudentiores statim ad tertias partes decoquunt, & tertiam mellis veteris adjiciunt: deinde XL. diebus Canis ortu in Sole habent. [4] Alii diffusa ita decimo die obturant. Hoc vocatur [5] hydromeli, & vetustate saporem vini assequitur, nusquam laudatius, quam in Phrygia.

XXI. Quin & acetum melle temperabatur: adeo nihil intentatum vitæ fuit. [1] Oxymeli hoc vocarunt, mellis decem libris, aceti veteris heminis quinque, salis marini libra, aquæ pluviæ sextariis quinque suffervefactis decies, [2] mox elutriatis, atque ita inveteratis. Omnia ab Themisone summo auctore damnata: & hercule coactus eorum usus videri potest, nisi si quis naturæ opus esse credit aromatiten, & ex unguentis vina composita, aut ut biberentur genuisse eam frutices. Ista sunt cognitu jucunda, solertia humani animi omnia exquirente. Nihil quidem ex his anno durare, præterquam quæ [3] vetustate ipsa fieri diximus: & plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

CAPUT XVIII.

XXII. Sunt & in vino prodigia. Dicitur [1] in Arcadia fieri, quod fecunditatem feminis importet, viris rabiem. At in Achaïa maxime [2] circa Caryniam abigi partum vino, atque etiam si uvam edant

NOTÆ.

Sect. XX. 1. *Fit vinum.*] Vinum appellat, cum vini nihil admixtum ei sit: vini tamen appellationem meruit, quod, ut mox Plinius ait, vetustate vini saporem assequitur: sive, ut lib. 22. sect. 52. longa vetustate transit in vinum.

2. *Quinquennio.*] Veterem aquam cælestem Diosc. pariter desiderat, lib. 5. cap. 17. ὕδωρ ὄμβριον παλαιόν.

3. *Aliqui.*] Dioscor. loc. cit.

4. *Alii diffusa.*] Vina scilicet. Quæ vis huic voci subsit, diximus sect. 16.

5. *Hydromeli.*] Ὑδρόμελι, ab aqua & melle. Latini aquam mulsam vocant: Galli, *de l'hydromel.* De eo rursum, lib. 22. sect. 51.

Sect. XXI. 1. *Oxymeli.*] Ὀξυμέλιτος concinnandi modum plane eundem Diosc. affert, lib. 5. cap. 22. ex Dieuche scilicet, quem inventi hujus auctorem Plinius noster facit, lib. 23. sect. 29. Nullo fere alio syrupo usa antiquitas, quam suo oxymelite, inquit Andr. Baccius, lib. 1. cap. 26. pag. 40. nempe quoniam ii saccharo caruerunt, quo syrupa nostra concinnamus.

2. *Mox elutriatis.*] Hoc est, de vase in vas translatis, transfusis, sive (ut elegantius Latini) diffusis. Plinius ipse ubi hunc oxymelitis conficiendi modum totidem rursus ferme verbis tradit, lib. 22. sect. 29. *Oxymeli antiqui, ut Dieuches tradit, hoc modo temperabant: mellis minas decem, aceti veteris heminas quinque, salis marini pondo libram & quadrantem, aquæ marinæ sextarios quinque pariter coquebant, decies defervescente cortina, atque ita diffundebant, inveterabantque.*

3. *Vetustate ipsa fieri.*] Hoc est, confici & absolvi: ut quod e milii semine dictum est sect. 19. post septimum tantum mensem transfundi: rosæ item, non ante tres menses; &c.

Sect. XXII. 1. *In Arcadia.*] Sic plane Theophr. apud Athen. lib. 1. pag. 31. Ælianus quoque, lib. 13. Var. hist. cap. 6.

2. *Circa Caryniam.*] Περὶ δὲ Κερυνίαν τῆς Ἀχαΐας, Athen. loc. cit. Theophr. ipse, lib. 9. hist. cap. 20. unde hæc manarunt, πάλιν δ' ἐν Ἀχαΐᾳ, καὶ μάλιστα

gravidæ, [3] cum differentia in gustatu non sit. [4] Trœzenium vinum qui bibunt, negantur generare. [5] Thasos duo genera vini diversa facere proditur: unum quo somnus concilietur, alterum vero quo fugetur. Apud eosdem vitis [6] theriace vocatur, cujus & vinum & uva contra serpentium ictus medetur. [7] Libanios thuris odore, ex qua Diis prolibant. E diverso aspendios, damnata aris. Ferunt eam nec ab alite ulla attingi. [8] Thasiam uvam Ægyptus vocat apud se prædulcem, quæ solvit alvum. Est contra in Lycia, quæ solutam firmat. Ægyptus & [9] ecbolada habet, abortus facientem. [10] Vina in apothecis Canis ortu mutantur quædam, posteaque restituuntur sibi. Sic & mari navigatio, cujus jactatus his, [11] quæ duraverint, [12] tantum vetustatis adjicere sentitur, quantum habuerint.

XXIII. Et quoniam religione vita constat, prolibare Diis nefastum habetur vina, [1] præter imputatæ vitis, [2] fulmine tactæ, [a] quamque juxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus — CAPUT XIX.

INTERPRETATIO.

[a] *Quamque juxta.*] Et juxta quam mortui hominis cadaver laqueo pependerit.

NOTÆ.

περὶ Καρυνίω, &c. Ælianus, loc. cit. Ἐν δὲ Ἀχαΐα περὶ Κεραυνίαν &c. Atque hoc quidem nomen postremum verissimum, planeque ad eam Achaïæ urbem nummus ille Goltzii in Græcia pertinet, cui in curru bijugo, Olympici haud dubie certaminis, victor insculptus: urna ex parte adversa cum palma duplici: epigraphe, ΚΕΡΑΤΝΙΕΩΝ. Errat Nonnius qui ad Cypriorum nescio quam urbem hunc nummum refert.

3. *Cum differentia.*] Cum neque uva in gustu secus ac ceteræ, nec vinum, sapiat. Theophr.

4. *Trœzenium.*] Theophr. loc. cit.

5. *Thasos.*] Theophr. & Ælianus, locis cit.

6. *Theriace.*] Θηριακὴ ἄμπελος, de qua & eadem cum Plinio, & alia plura prodit auctor Geopon. lib. 4. cap. 7. pag. 106. Palladius quoque, lib. 3. in Febr. tit. 28. pag. 80.

7. *Libanios.*] Λιβάνιος vel λιβανῖτις a thure nomen habet: Ἀσπένδιος ab α privante Græco, & σπένδειν libare: quod ex vitis ejusce vino libare Diis nefas puteretur.

8. *Thasiam.*] De qua sect. 9.

9. *Ecbolada.*] Ἐκβολὰς Græcis abortum sonat, ab ἐκβάλλω ejicio.

10. *Vina in apothecis.*] Ita Geopon. auctor, lib. 7. cap. 10. pag. 187.

11. *Quæ duraverint.*] Quæ jactationem maris citra noxam pertulerint.

12. *Tantum vetustatis.*] Alterum tantum. Notat Christoph. a Vega, lib. 2. art. med. vina quædam Hispanica in Germaniam, Hispaniamque novam translata, ibi meliora esse, quam in Hispania, ubi nata.

Sect. XXIII. 1. *Præter imputatæ.*] Non solum, inquit, imputatæ vitis, ut dictum est sect. 14. sed & fulmine tactæ. Cur voculam *præter* Pintianus, & in editione Elzeviriana Latius, invitis MSS. expungant, non video: nisi quod non intellexere quæ vis ei hoc loco subesset.

2. *Fulmine tactæ*] Cujus vinum ideo damnatum, quod ut scribit Seneca, lib. 2. Nat. quæst. cap. 53 pag 858. *fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum, aut exanimat, aut dementes facit.*

[3] conculcata, & quod [4] circumcisis vinaceis profluxerit, aut superne deciduo immundiore lapsu aliquo polluta. Item Græca, quoniam aquam habeant. Vitis ipsa quoque manditur, decoctis caulibus summis, [5] qui & condiuntur in aceto ac muria.

XXIV. Verum & de apparatu vini dixisse conveniat, cum Græci privatim ea præcepta condiderint, artemque fecerint, sicut Euphronius, & Aristomachus, & Commiades, & Hicesius. [1] Africa gypso mitigat asperitatem, nec non [2] aliquibus sui partibus calce. Græcia argilla, [3] aut marmore, aut sale, [4] aut mari, lenitatem excitat: Italiæ pars aliqua [5] rabulana pice: ac [6] resina condire musta vulgare est ei, provinciisque finitimis. [7] Nonnusquam prioris vini fæce, acetove condiunt. Nec non & ex ipso musto fiunt medicamina: decoquitur, ut dulcescat portione virium. Nec durare ultra annuum spatium tale proditur. Aliquibus in locis decoquunt [8] ad sapas musta, infusisque his ferociam frangunt. Et in hoc tamen genere, & in omni alio subministrant vasa ipsa [9] condimentis picis: cujus faciendæ ratio [10] proximo dicetur volumine.

NOTÆ.

3. *Conculcata.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Paris. Subintellige, vina.

4. *Circumcisis vinaceis.*] Mustum id tortivum vocant, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur, inquit Columella, lib. 12. cap. 36. *Du vin épreint aprés la taille du marc.* Tortivum mustum circumcidaneum Cato appellat, cap. 23. pag. 26.

5. *Qui & condiuntur.*] Condiendi modum Columella expedit, lib. 12. cap. 7. pag. 416.

Sect. XXIV. 1. *Africa gypso.*] Etiam & Italia, uti ex Columella colligimus, lib. 12. cap. 20. pag. 430. ubi gypsationis hujusce rationem aperit. Quod & Didymus facit, in Geopon, lib. 6. cap. 18. pag. 178. Etiamnum in Hispania vina quædam calce & gypso condiuntur, teste Christ. a Vega, fol. 237.

2. *Aliquibus sui partibus.*] Carthagine, ut dicetur lib. 36. sect. 48.

3. *Aut marmore.*] Marmoris flore, inquit Columella loc. cit. hoc est, marmore in pulverem contrito: *du marbre pulverisé.*

4. *Aut mari.*] Adde & muriam ex Columella, lib. 12. cap. 25. pag. 434.

5. *Rabulana pice.*] Ita Reg. & Colb. At Th. *Rapulana.* Beroaldus in Columellam, *radulanam* scribit, quod tam sicca ea est, ut radi possit. Columella ipse lib. 12. cap. 20. pag. 429. rasim vocat, nisi locus est vitiatus. *Commisceri debet rasis*, inquit, *quod est genus crudæ picis.*

6. *Resina.*] Vinum resina conditum resolutioni stomachi prodesse scribit Celsus, lib. 4. cap. 5. Martialis, lib. 3. Epigr. 77.

Resinata bibis vina, Falerna fugis.

7. *Nonnusquam.*] Hunc modum explicat uberius Columella, lib. 12. cap. 28. & cap. 30. pag. 437. *Si qua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio aut tempestate sit factum, sumito facem vini boni, & panes facito, & in Sole arefacito, & coquito in igne: postea terito, & pondo quadrantem singulis amphoris infricato, & oblinito: bonum fiet.*

8. *Ad sapas.*] Hoc est, usque ad tertiam partem, quemadmodum de sapa dictum est, sect. XI. Hæc multo uberius Columella, lib. 12. cap. 20. p. 428.

9. *Condimentis picis.*] Hoc est, non vina modo, sed & vasa quoque pice condiuntur.

10. *Proximo dicetur.*] Lib. 16. sect. 21.

XXV.

XXV. Arborum ſucco manantium picem reſinamque, aliæ ortæ in Oriente, aliæ in Europa ferunt. Quæ intereſt Aſia, [1] utrinque quaſdam habet. In Oriente optimam tenuiſſimamque [2] terebinthi fundunt: deinde lentiſci, quam & [3] maſtichen vocant: poſtea cupreſſi, acerrimam ſapore. [4] Liquidam omnes, & tantum reſinam: [5] craſſiorem vero & ad pices faciendas cedrus. [6] Arabica reſina alba eſt, acri odore, difficilis coquenti. Judæa calloſior, & [7] terebinthina quoque odoratior: Syriaca Attici mellis ſimilitudinem habet. Cypria antecedit omnes: eſt autem melleo colore, carnoſa. [8] Colophonia præter ceteras fulva: ſi teratur, alba fit, gravior odore: ob id non utuntur ea unguentarii. In Aſia quæ fit e picea, admodum candida, [9] ſpagas vocatur. [10] Reſina omnis diſſolvitur oleo. Quidam & creta figlinarum hoc fieri arbitrantur. [11] Pudetque confiteri, maximum jam honorem ejus eſſe in evellendis virorum corpori pilis. CAP. XX.

Ratio autem condiendi muſta, in primo fervore, qui novem diebus cum plurimum peragitur, aſperſu picis, ut odor vino contingat, & ſaporis quædam acumina. Vehementius id fieri arbitrantur [12] crudo flore reſinæ, [13] excitarique lenitatem. E diverſo crapula compeſci

NOTÆ.

Sect. XXV. 1. *Utrinque quaſdam.*] Ex utroque genere quaſdam habet: earum ſcilicet quæ in Oriente, & quæ in Europa gignuntur. Ex arboribus quæ picem ferunt, ſuccus erumpit: qui ſi igne exprimitur, pix vocatur, *de la poix*: ſi ſponte fluit, reſina, *de la poix reſine.*

2. *Terebinthi.*] Sic Dioſcor. lib 1. cap. 91. primas tribuit terebinthinæ reſinæ, *la térébentine*: ſecundas, e lentiſco, *le lentiſque.* Sic etiam Theophr. lib. 9. hiſt. cap 2. & Galenus, lib. 3. κτ̃ γένη, cap. 2. pag 715.

3. *Maſtichen vocant.*] De Chia maſtiche e lentiſco dictum eſt lib. 12. ſect. 37. Dioſc, lib. 1. cap. 90. Γεννᾶται δὲ ϰ̀ ῥητίνη... χίνινη χαλουμένη, ὑπ' ἐνίων δὲ μαςίχη... γαλλίςη ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ.

4. *Liquidam omnes.*] Vide quæ dicturi ſumus lib. 24. ſect. 22.

5. *Craſſiorem vero.*] Qui e cedro manat liquor, expreſſus igne videlicet, non ſponte erumpens, picis e genere eſt, ut dicetur lib 16. ſect. 21.

6. *Arabica.*] Hæc e terebintho arbore funditur, Dioſc. lib 1. cap. 91.

7. *Terebinthina quoque.*] Optimam cenſet Dioſc. loc. cit. quæ terebinthum oleat. Plinius, lib. 24. ſect. 22. *In arborum differentia placet terebinthina, odoratiſſima, atque leviſſima: nationum, Cypria, & Syriaca: utraque mellis Attici colore: ſed Cypria carnoſior, ſicciorque.*

8. *Colophonia.*] Retinet hæc hodie in officinis nomen. Ἀπὸ τῆς Κολοφῶνος Κολοφωνία καλεῖσθαι, Dioſcor. lib. 1. cap. 92.

9. *Spagas vocatur.*] Sic MSS. Reg. &c. Vox barbarica, incertæ originationis: niſi σφαγὰς legi placet, haud magis comperti ſignificatus hoc loco.

10. *Reſina omnis.*] Plinius, lib. 24. ſect. 22. *Reſolvitur reſina ad vulnerum uſus & malagmata oleo.*

11. *Pudetque.*] Πίττωσις vocabatur δρωπακισμὸς, ſive vulſura pilorum picis miniſterio facta, cujus molles & cinædi curioſi: ob idque vulſi & depilati dicti ſunt, ϰ̀ πιττούμενοι. Hinc πιττῶν Græcis δρωπακιστῶν vile munus erat, quæ glabros & depiles reddebant picis illitu. Vide Philoſtr. & Clem. Alexand. apud Rob. Conſt. in Lexico, verbo Πιττόω.

12. *Crudo flore.*] Flos crudus, reſina ipſa eſt, quæ nuper eſt avulſa arbori, necdum cocturam paſſa: eadem cocta, crapula nuncupatur: coquendi ratio dicetur lib. 16. ſect. 22. Errant qui crapulam fæcem reſinæ putant: aut florem, id quod ſupernatat.

13. *Excitarique.*] Addi levioribus vinis ſaporis quoddam acumen.

[14] feritatem nimiam, frangique virus: aut ubi pigra lenitas torpeat, [15] virus addi. Liguriæ maxime Circumpadanisque mustis crapulæ utilitas discernitur hoc modo: [16] Pugnacibus mustis crapulæ plus inditur, lenibus parcius. [17] Sunt qui ex utroque condiri velint: [18] necnon alia, quæ est musti, pice & natura. Vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor, [19] vappæque accipit nomen, [20] probrosum etiam hominum, cum degeneravit animus. [21] Aceti enim nequitiæ inest virtus magnos ad usus, & sine queis vita mitior degi non possit.

Cetero vinorum medicaminis tanta cura est, ut cinere apud quosdam, [22] ceu gypso alibi, & quibus diximus modis, instaurentur. Sed cinerem e vitis sarmentis, aut quercu præferunt. [23] Quin & marinam aquam ejusdem rei gratia ex alto peti jubent, servarique ab æquinoctio verno, aut certe nocte solstitio, & Aquilone flante hauriri, vel si circa vindemiam hauriatur, decoqui.

Pix in Italia [24] ad vasa vino condendo maxime probatur Brutia. Fit e piceæ resina: in Hispania autem e pinastris, minime laudata. [25] Est enim resina harum amara & arida, & gravi odore. Differentiam rationemque faciendi [26] proximo volumine demonstrabimus [27] inter ar-

NOTÆ.

14. *Feritatem.*] Mitigari ea quæ fumosa sint, & vehementiora.

15. *Virus addi*] Tenuiculis, languidisque vinulis vim vehementiorem, quæ inducat ebrietatem, adjici.

16. *Pugnacibus.*] Vehementibus, & validis.

17. *Sunt qui ex utroque.*] Ex flore & crapula.

18. *Nec non alia &c.*] Condiuntur etiam vina, inquit, si decoctum iis mustum infundatur, quod picis vices & vim repræsentet. Vide Notas & Emend. num. XXI.

19 *Vappæque.*] De vappa superius, sect. 8. num. 3.

20. *Probrosum.*] Subintellige, nomen. Vappam veteres appellarunt hominem ignavum, in quo nihil esset prudentiæ, nihil salis. Horat. lib. 1. satyr. 2. vers. 12.

Fufidius vappæ famam timet, ac nebulonis.

Acron: *Vappa*, inquit, in Satyr. 1. lib. 1. *dicuntur perditi ac luxuriosi... Aliter vappa dicitur stultus & insulsus, qui nihil sapit: dicitur enim vinum vappa, quod perdidit saporem.*

21. *Aceti enim.*] Aceti enim, quanquam inesse ei quædam gustus nequitia videtur, melior tamen est, quam vappæ conditio. virtus eximia ad magnos usus, &c.

22. *Ceu gypso.*] Ut gypso, inquit, Africa, Græcia marmore, aliisque quibus diximus modis, sup. sect. vina mitigat: sic alii cinere.

23. *Quin & marinam.*] Columella, lib. 11 cap. 21. pag. 431. *Sumitur autem aqua quam longissime a litore: nam liquidior & purior est, quantum altiori mari hausta est.*

24. *Ad vasa.*] Subintellige picanda. De hac picatione vasorum, in quibus condebatur vinum, e pice Brutia, vide Columella, lib. 12. cap. 18. pag. 426.

25. *Est enim.... arida.*] Nec valde aridam, nec valde humentem, laudat Diosc. lib. 1. cap. 92.

26. *Proximo volumine,*] Libro 16. a sect. 16. ad 23.

27. *Inter arbores feras.*] Ita Reg. 2. aliique. Hoc est, peregrinas. Plinius, lib. 16. sect. 16. *Peregrina tum videbantur, quoniam non erant suburbana, pi-*

bores feras. [28] Vitia, [29] præter supra dicta, acor aut fumidum virus: picis autem, adustio: experimentum vero, si fragmenta sublluceant, ac sub dente lentescant [30] acore jucundo. Asia [31] picem Idæam maxime probat, Græcia Piericam, [32] Virgilius Naryciam. Diligentiores admiscent nigram mastichen, [33] quæ in Ponto bituminis similis gignitur, [34] & iris radicem, [35] oleumque. [36] Nam ceram accipientibus vasis compertum est vina acescere. Sed transferre in ea vasa, in quibus acetum fuerit, utilius, quam in ea, in quibus dulce aut mulsum. [37] Cato jubet, vina concinnari ([38] hoc enim utitur verbo) [39] cineris lixivii cum defruto cocti parte quadragesima, [40] in culeum: vel salis sesquilibra, interim & tuso marmore. [41] Facit & sulphuris mentionem, resinæ vero in novissimis. Super omnia addi [42] maturescente jam vino jubet mustum, quod ille tortivum appellat,

Notæ.

nus atque abies, omnesque quæ picem ferunt, de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur. In quibusdam M S S. *feraces:* malc.

28. *Vitia*] Nempe resinæ.

29. *Præter supra dicta.*] Amarorem, ariditatem, gravem odorem.

30. *Acore*] Sapore acido, qualis fere est in malo Punico.

31. *Picem Idæam.*] Ab Ida monte, qui in Troade est. Vide Notas & Emend. num. X X I I.

32. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 438.

Naryciaque picis lucos.

Ab oppido Locrorum Narycio, de quo lib. 4. sect. 12.

33. *Quæ in Ponto.*] Ut dictum antea est lib. 12. sect. 36.

34. *Et iris radicem.*] Iridis modicum pariter admisceri jubet auctor Geopon. lib. 6. cap. 7. pag. 171. ἴρεως τὸ μέτριον. De iri dicemus lib. 21. sect. 19

35. *Oleumque.*] Vide Notas & Emendationes num. X X I I I.

36. *Nam ceram.*] Didymus in Geopon. loc cit. pag 170. vappescere vina scribit, cera in vasorum picationibus addita, στρεφέσθαι τὸν οἶνον γινώσκω, ὡς ῥᾳδίως εἰς ὄξινον μεταβάλλειν, sic ut promptius ea acescant.

37. *Cato jubet.*] Libro de re rust. cap. 23.

38. *Hoc enim utitur verbo.*] Libro de re rust. cap. 115. pag. 64. & cap. 122. pag. 66.

39. *Cineris lixivii.*] Apud Catonem hodie perperam, *de musto lixivo* legitur, cum *de cinere lixivio* scribi oporteat. Cinerem lixivam femineo genere Scribonius Largus non semel protulit. Est porro hic cinis lixivus, ipsum liquidum lixivium, non cinis, qui in aquæ lixiviæ fundo sidit. Ad concinnanda vina tantum lixivii Cato requirit, quantum cum admixto defruto ad quadragesimam culei partem æquandam necesse est.

40. *In culeum.*] Quid culeus sit, diximus sect. 5. Cato loc. cit. pag. 25. *Si opus erit, defrutum indito in mustum, de cinere lixivio coctum: partem quadragesimam addito defruti, vel salis sesquilibram in culleum: Marmor si indes in culleum, libram indito ... Resinam si indes in culleum musti,* &c. M S S. Reg. Colb. *in culeum.* Editi libri perperam, *pulegii.*

41. *Facit & sulphuris.*] Excidit igitur ea vox e Catonis libris quos terimus: in quibus mentio sulphuris nulla.

41. *Maturescente.*] Cum deferbuit. Verba Catonis sunt ea, loc. cit pag. 26. *Tortivum mustum circumcidaneum suo cuique dolio dividito, additoque pariter.*

nos intelligimus [43] novissime expressum. [44] Et adjicimus tingendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri. Tot veneficiis [45] placere cogitur : & miramur noxium esse. In vitium inclinantis experimentum est, [46] laminæ plumbeæ mutatus in eo colos.

XXVI. Proprium autem inter liquores vino, [1] mucescere, aut in acetum verti : [2] exstantque medicinæ volumina. Et fæx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis ejus nitri naturam habet, easdemque vires, hoc amplius, quo pinguior sentitur.

CAPUT XXI. XXVII. Magna & collecto jam vino differentia in cella. Circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. Mirum dictu, sed aliquando visum : ruptis vasis stetere glaciatæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura [1] non gelascit, alias ad frigus stupens tantum. Mitiores plagæ doliis condunt, infodiuntque terræ tota, aut [2] ad portionem situs. Item cælum præbent : alibi vero impositis tectis arcent : traduntur que & hæc præcepta : Latus cellæ vinariæ, aut certe fenestras obverti [3] in Aquilonem oportere, vel utique in exortum æquinoctialem. [4] Sterquilinia & arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi, [5] facillimo in vina transitu : ficos utique & caprificos. [6] Doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia serpant, contagione vini semper ocyssima. Quin & figuras referre. Ventruosa ac patula mi-

NOTÆ.

43. *Novissime expressum.*] E vinaceis circumcisis, ut dictum est sect. 23. Idem præcipit Columella, lib. 12. cap. 36. pag. 439.

44. *Et adjicimus.*] Sic MSS. Reg. Colb. Paris.

45. *Placere cogitur.*] Subintellige, vinum.

46. *Laminæ plumbeæ.*] Sic Geopon. auctor, lib. 7. cap. 15. pag. 195. apud quem hæc paulo explanata uberius.

Sect. XXVI. 1. *Mucescere.*] Hoc est, vappescere, in vappam degenerare. In MSS. Reg. Colb. *Mulcescere.*

2. *Exstantque.*] Et ad hanc depellandam calamitatem medicinæ quamplurimæ voluminibus integris continentur.

Sect. XXVII. 1. *Non gelascit.*] Causas Macrobius investigat, *cur vina nunquam aut rarenter conglascant*, lib. 7. Saturn. cap. 12. pag. 620.

2. *Ad portionem situs.*] Ut quæque terra mitiore cælo aut frigidiore utitur. Nam ubi calidius cælum, tota sub dio relinquuntur : ubi frigidius, tota defodiuntur : medio, partim abduntur terra, partim cælo permittuntur.

3. *In Aquilonem.*] Sic auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 165 Vitruvius lib. 1. cap. 4. pag. 8. *In cellis enim vinariis tectis, lumina nemo capit a meridie, nec ab occidente, sed a septentrione*, &c. Eadem tradit & Palladius lib. 1. de re rust. cap. 18. pag. 17.

4. *Sterquilinia.*] Palladius, loc. cit. In MSS. Reg. Colb. & Chiffl. *Sterculonia.* De ficubus & caprificis, eadem præcipit auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 166.

5. *Facillimo in vina.*] Columella, lib. 12. cap. 28. pag. 437. *Nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.*

6. *Doliis etiam.*] Intervallum pedale requirit auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 165.

nus utilia. [7] Picari oportere protinus a Canis ortu, postea perfundi marina aqua aut salsa, [8] dein cinere sarmenti aspergi, vel argilla, [9] abstersa myrrhâ suffiri, [10] ipsasque sæpius cellas. [11] Imbecilla vina demissis in terram doliis servanda, valida expositis. [12] Nunquam implenda: & quod superfit, passo aut defruto perungendum, admixto croco, pice veteri, cum sapa: sic opercula doliorum medicanda, addita mastiche ac pice. Bruma aperiri vetant, nisi sereno die. Vetant Austro flante, Lunave plena. [13] Flos vini candidus probatur: rubens triste signum est, si non is vini colos sit. Item vasa incalescentia, operculave sudantia. Quod celeriter florere cœperit, [14] odoremque trahere, non fore diutinum. [15] Ipsa quoque defruta ac sapas, cum sit cælum sine Luna, hoc est, in sideris ejus coïtu, neque alio die coqui jubent: præterea [16] plumbeis vasis, non æreis, nucibusque juglandibus additis: eas enim [17] fumum excipere. Campaniæ nobilissima exposita sub dio, in cadis verberari Sole, Luna, imbre, ventis, aptissimum videtur.

CAPUT XXII.

XXVIII. Ac si quis diligentius reputet, in nulla parte operosior vita est, ceu non saluberrimum ad potum aquæ liquorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur. At nos vinum bibere & [1] jumenta cogimus: tantoque opere, tanto labore & impendio constat, [2] quod homines mente mutet, ac furorem gignat, millibus scelerum huic deditis: tanta dulcedine, ut magna pars non aliud vi-

NOTÆ.

7. *Picari oportere.*] Sic Geopon. auctor, lib. 6. cap. 4. pag. 168. Columella quoque loc. cit. pag. 426.

8. *Dein cinere.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV.

9. *Abstersa..*] Spongiæ ope. Diophanes in Geopon. lib. 6. cap. 12. pag. 175.

10. *Ipsaque sapius.*] Sic Diophanes in Geopon. lib. 6. cap. 12. pag. 176.

11. *Imbecilla.*] Auctor Geopon. lib. 7. cap. 2.

12. *Nunquam implenda.*] Quoniam mustum effervescens per se dolia impleturum est. Diophanes loc. cit. pag. 175.

13. *Flos vini.*] Tenuis spuma in summo innatans.

14. *Odoremque trahere.*] Alium quam suum, & nativum. De hac loquendi forma dicemus, lib. 36. sect. 30.

15. *Ipsa quoque defruta.*] Columella, lib. 12. cap. 19. pag. 427.

16. *Plumbeis vasis.*] Columella, lib. 12. cap. 20. pag. 428. *Ipsa autem vasa, quibus sapa aut defrutum coquitur, plumbea potius quam anea esse debent: nam in coctura aruginem remittunt anea, & medicaminis saporem vitiant.*

17. *Fumum excipere.*] In se recipiunt illæ fumum, qui sapam alias corrumperet.

Sect. XXVIII. 1. *Jumenta.*] Equis vinum olim præbitum ex Homero discimus, Iliad. θ'. v. 189. Refert Cominæus, lib. 1. Comm. Gall. equum suum vetulum, ac labore fractum, cum post prælium vini situlam casu oblatam hausisset, ea potione sic recreatum, ut alacriorem antea nunquam esset expertus. Familiare in Gallia est, vinum in os & nares equorum injicere, vel offam ex vino & pane offerre, ut valentiores fiant.

2. *Quod homines.*] Sic MSS. recte. Prius editi, *Quod hominis mentem mutet.*

tæ præmium intelligat. Quin imo ut plus capiamus, [3] facco frangimus vires: & alia irritamenta excogitantur: ac bibendi etiam causa venena conficiuntur, aliis cicutam præsumentibus, ut bibere [4] mors cogat, [5] aliis pumicis farinam, & quæ referendo pudet docere. Cautissimos ex his [6] balineis coqui videmus, exanimesque efferri. Jam vero alios lectum exspectare non posse, imo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vasa corripere, velut ad ostentationem virium, ac plene infundere, [7] ut statim vomant, rursusque hauriant, idque iterum tertiumque: tanquam ad perdenda vina geniti, & tanquam effundi illa non possint, nisi per humanum corpus. Ad hoc pertinent [8] peregrinæ exercitationes, & volutatio in cœno, ac pectorosa cervicis repandæ ostentatio. Per omnia hæc prædicatur sitis quæri. Jam vero quæ vasa [9] adulteriis cælata? tanquam per se parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas, & si diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit. Alius quantum alea quæsierit, tantum bibit. [10] Tunc avidi matronam oculi licentur, [11] graves produnt marito: tunc animi secreta proferuntur. Alii testamenta sua nuncupant: alii mortifera loquun-

NOTÆ.

3. *Sacco frangimus.*] *Saccus quo vinum liquatur*, inquit Columella, lib. 9. cap. 15. *tenui vimine rarius contextus, inversa metæ similis.* Hinc vinum colatum, sive saccatum, altero non saccato debilius, dulciusque, Theophr. lib. 6. de causis, cap. 9. *οἶνος σακκιζόμενος, vin coulé par un sac, comme l'hipocras.* Martialis lib. 2 Epigr. 40.

Cæcuba saccentur, quæque annus coxit Opimi:

Hoc est, colo, vel sacco transmittantur ea, ut corrigantur, ac defæcentur. Et lib. 12. Epigr. 61.

Turbida solicito transmittere Cæcuba sacco.

4. *Mors cogat.*] Metus mortis. Nam contra cicutam vinum remedio est, ut dicetur lib. 23. sect. 23.

5. *Pumicis farinam.*] Vide quæ Plinius ipse ex Theophr. refert, lib. 36. sect. 42.

6. *Balineis coqui*] Cruditatem ex pridiana temulentia ortam balneo calido coquebant: manebant enim in eo tamdiu, ut sudarent: animusque interdum deficeret. Columella in præfat. *Mox deinde ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquimus, & exsucto sudore sitim quærimus, &c.* Laconicum locus erat in balneo orbiculari ambitu in se recurvo, ubi sudor eliciebatur calore sicco, inquit Celsus lib. 2. cap. 17. *Vn poesle.*

7. *Vt statim vomant.*] Et pinnis quidem excitabantur ad vomitum. Vide Notas & Emend. num. XXV.

8. *Peregrinæ exercitationes.*] Quales a Luciano describuntur, in Anacharsi, sive de Gymnasiis, statim initio, pag. 786. inter quas volutatio in cœno, suum more, *καὶ ἐν τῷ πηλῷ συναναφύρονται κυλινδούμενοι ὥσπερ σύες.*

9. *Adulteriis.*] Vasa in quibus adulteriorum cælatæ imagines.

10. *Tunc avidi.*] Fuit cum augurarer: *Tunc avidi matronarum oculi licenter graves produnt maritos.* Sed satius videtur nihil immutari. Vino captos oculos ait jam destinare secum ut matronæ pudicitiam pretio expugnent: eosdem nimio potu graves, matronæ scelus prodere marito, & secreta proferre.

11. *Graves.*] Vino graves.

tur, [12] redituraſque per jugulum voces non continent, quam multis ita interemptis. [13] Vulgoque veritas jam attributa vino eſt. Interea ut optime cedat, [14] Solem orientem non vident, ac [15] minus diu vivunt. Hinc pallor, & genæ pendulæ, oculorum hulcera, tremulæ manus, effundentes plena vaſa, & (quæ ſit pœna præſens) furiales ſomni, & inquies nocturna, præmiumque ſummum ebrietatis [16] libido portentoſa, ac jucundum nefas. Poſtera die ex ore [17] halitus cadi, ac fere rerum omnium oblivio, morſque memoriæ. Rapere ſe ita vitam prædicant, cum priorem diem quotidie perdant, illi vero & venientem.

Tiberio Claudio principe ante hos annos XL. inſtitutum, ut jejuni biberent, potuſque vini antecederet cibos: [18] externis & hoc artibus, ac medicorum placitis novitate aliqua ſeſe commendantium. Gloriam hac virtute Parthi quærunt, famam apud Græcos [19] Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanenſis, ad Proconſulatum uſque e Prætura honoribus geſtis, tribus congiis [20] (unde & cognomen illi fuit) epotis uno impetu, ſpectante miraculi gratia Ti. Claudio principe, in ſenecta jam ſevero, [21] atque etiam ſævo alias, ſed ipſa juventa [22] ad merum pronior fuerat. Ea-

NOTÆ.

12. *Rediturasque.*] Transfoſſo, ut ita dicam, jugulo reſorbendas: accerſente homini ſæpenumero necem loquendi in vino intemperantia.

13. *Vulgoque veritas.*] Hinc illa Horatiana, lib. 1. Epiſt. 4.

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit, &c.

Et lib. 3. Ode 21.

Tu lene tormentum ingenio admoves
Plerumque duro: tu ſapientium
Curas, & arcanum jocoſo
Conſilium retegis Lyæo.

14. *Solem.*] Qui Solem nunquam occidentem viderint, nec orientem, Cato antipodes appellabat, apud Senec. epiſt. 122. Talis Smindyrides Sybarita apud Athen. lib. 6. pag. 273. Hoc porro Plinius accepit a Colum. in præfat. Egregia habet in eam ſententiam Seneca, ep. 122.

15. *Minus diu vivunt.*] MSS. Reg Colb. &c. *bibunt*: minus apposite. Quid ſint Plinio genæ, diximus l. XI. ſect. 56.

16. *Libido portentoſa.*] Veneris imagine fœdatum ſomnium.

17. *Halitus cadi.*] Sive amphoræ. De eado diximus ſect. 17. Vide Notas & Emend. num. XXVI.

18. *Externis & hoc.*] Aliis antea gentibus inoleviſſe eam conſuetudinem ſignificat: quas inter fuère Bithyni, ut auctor eſt Phylarchus apud Athen. lib. 2. pag. Macedones quoque ipſi, ut ex eodem Athenæo colligimus, lib. 4. p. 128.

19. *Alcibiades.*] Hunc meri potu ſupeτaſſe Thraces, Satyrus prodidit apud Athen. lib. 12. pag. 534. Vide & Plutarch. lib. 7. Sympoſ. quæſt. 7. pag. 710.

20. *Unde & cognomen.*] Tricongii. Ita Xenarchus quidam Rhodius ob bibacitatem, *Μετρητὴς*, hoc eſt, *Congius* pariter eſt cognominatus, teſte Euphorione in Chiliad. apud Athen. lib. 10. pag 436. Meminit & mulieris tricongiæ Hedylus in Epigr. apud eundem Athen. lib. 11. pag. 488.

21. *Atque etiam ſævo.*] MSS. Reg. Colb. Pariſ. *aqueve etiam ſævo.*

22. *Ad merum pronior*] Sueton. in Tiberio, cap. 42. *In caſtris tiro etiamtum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio Biberius, pro Claudio Caldius, pro Nero Mero vocabatur.* Juventæ biba-

que commendatione credidere L. Pisonem [23] Urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum jam principem. [24] Nec alio magis Drusus Cæsar [25] regenerasse patrem Tiberium ferebatur. [26] Torquato rara gloria (quando & hæc ars suis legibus constat) non labasse sermone, non levatum vomitione, [27] non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque exspuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla [28] Ciceroni M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi objicit: Marcoque Agrippæ a temulento scyphum impactum. Etenim hæc sunt ebrietatis opera. Sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. [29] Is enim ante eum avidissime apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi ausus, approbavit plane (ut equidem arbitror) quanta mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. Exiguo tempore ante prælium Actiacum id volumen evomuit: quo facile intelligatur ebrius jam sanguine civium, & tanto magis eum sitiens. Namque & hæc necessitas vitium comitatur, ut bibendi consuetudo augeat aviditatem. Scitumque est Scytharum legati, quanto plus biberint, tanto magis [30] sitire Parthos.

XXIX. Est & Occidentis populis sua ebrietas, [1] fruge madida:

NOTÆ.

citatem simul, & crudelitatem senectæ, quidam versus exprobrarunt, quos Suetonius recitat, cap. 59.

Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.

23. *Vrbis Romæ curæ.*] Hoc est, Præfectura Urbis donatum. Suetonius in Tiberio, cap. 42. *Postea Princeps in ipsa publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco, & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri Præfecturam Vrbis confestim dedit, codicillis quoque jucundissimos, & omnium horarum amicos professus.* Seneca, ep. 83 pag. 361. *L. Piso, Vrbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit. Majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum: Officium tamen suum, quo tutela Vrbis continebatur, diligentissime administravit,* &c.

24. *Nec alio magis.*] Nec alia dote patri similior, quam vinositate. Id quoque de Druso Plutarchus refert, lib. 1. Sympos. quæst. 6. pag. 624.

25. *Regenerasse.*] Ea voce usus antea non semel, lib. 7. sect. 10. Et lib. 12. sect 5. *Platani fata regeneravere vitium.*

26. *Torquato.*] Mediolanensi, de quo proxime dictum est.

27. *Non altera corporis parte.*] Qua nempe micturimus: Hunc igitur nec vomitione levatum ait, nec urina.

28. *Ciceroni M. F.*] Marci Tullii Filio. Sic M S S. Reg. Colb &c.

29 *Is enim.*] M. Antonius Triumvir.

30. *Sitire Parthos.*] Erasmum vide, Chiliad. 4. Cent. 10. Adag. 21. *Parthi quo plus biberint.*

Sect. XXIX. 1. *Fruge madida.*] Frumento, hordeo, avena, olyra, milio, panico. Vide Geopon. lib. 7. cap. 34. pag. 203.

pluribus

pluribus modis [2] per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. [3] Ægyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit : nullaque in parte mundi cessat ebrietas : meros quippe hauriunt tales succos, nec diluendo, ut vina, mitigant. At hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum solertia, inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret. Duo sunt liquores corporibus humanis gratissimi, intus vini, [4] foris olei, arborum e genere ambo præcipui, sed olei necessarius. Nec segniter vita in eo elaboravit. Quanto tamen in potu ingeniosior apparebit, ad bibendum generibus centum nonaginta quinque, (si species vero æstimentur, pæne duplici numero,) excogitatis, tantoque paucioribus olei : de quo in sequenti volumine dicemus.

NOTÆ.

2. *Per Gallias.*] Ubi ex hordeo cervisia fit, *de la biére.* Exstat in Anthol. lib. 1. cap. 59. epigramma quintum Juliani Imp. in vinum Galliarum ex hordeo, oppido sane elegans :

ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ
εἰς οἶνον ἀπὸ κριθῆς.

Τίς ; πόθεν εἶς Διόνυσε ; μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον
Οὔ σ' ἐπιγιγνώσκω · τὸν Διὸς οἶδα μόνον.
Κεῖνος νέκταρ ὄδωδε · σὺ δὲ τράγου · ἦ ῥά σε Κελτοὶ,
Τῇ πενίῃ βοτρύων, τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων.
Τῷ σε χρὴ καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον,
Πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ Βρόμον, οὐ Βρόμιον.

Quod feliciter satis Grotius ita reddidit :

Vnde, quis es Liber? hic sit mihi Liber amicus?
Non mihi tu notus, sed puer ille Jovis.
Ille ut nectar olet : tu ceu caper : an fera te gens
Ex spica genuit Celtica, vitis egens?
Hinc Cerealis eras meliori jure vocandus,
Non satus ex Semela matre, sed ex simila.

3. *Ægyptus quoque.*] Ex hordeo, teste Hecatæo apud Athen. lib. 10. pag. 447. & Herod. lib. 2. Euterpe, num. 77. pag. 118.

4. *Foris olei.*] Simile est quod de Pollione dicetur lib. 22. sect. 53.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIV.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. *Odem tamen, habendique ad spes, omnium tendente voto.*] In hujus loci explicatione exercuere se frustra summa ingenia Rhenanus legendum putavit : *Eodem tamen, habendique spes omnium accendente voto.* Hoc est eodem voto, nempe habendi, spes omnium accendente. Parm. edit. *Eodem tamen habendi quæstus ad spes omnium tendente voto.* Pintianus : *Eodem tamen, quæstus spe, omnium tendente voto :* expuncta *habendi* vocula. Nobis ab omnium MSS. fide, qui lectionem eam, quam secuti sumus, totidem apicibus repræsentant, discedere religio fuit : nulla Frobenio, qui princeps & auctor ita edendi fuit, quemadmodum in libris hactenus editis habetur, *Eodem tamen habendi, quo eat spes, omnium tendente voto.*

Sect. 2. II. *Quam odorifera.*] Ita restituimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. & aliorum. Nullus enim, ipso attestante Rhenano, habet *quanquam odorifera*, ut in libris vulgatis legitur. Et vox ipsa *quanquam*, quæ statim iterum occurrit, locum hic sibi deberi negat. Et ipsa loci sententia, *quam odorifera*, hoc est, præterquam odorifera, legi postulat : Ait enim vitium bono, gentium cæterarum, terrarumque, si odoriferas exceperis, bona superari : ac veluti se ipse deinde retexens, oratoria correctione, ne hæc ipsa quidem odorifera bona, excipi oportere subjicit : *Quanquam*, inquit, *ubicumque pubescentium* vitium *odori*, *nulla suavitas* odoriferarum arborum *præfertur.*

Sect. 3. III. *Populus arbor.*] Sic libri omnes, etiam MSS. proxime appellati. Sunt tamen, qui *opulus arbor* legi hoc loco ex Columella maline : quibus ego lubens assentior. Sic enim ille, lib. 5. cap. 7. pag. 192. *Est & alterum genus arbusti Gallici, quod vocatur Rumpotinum : id desiderat arborem humilem, nec frondosam : cui rei maxime videtur idonea opulus : ea est arbor torno similis. Quin etiam tornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix a plerisque in hoc ipsum disponitur.* Itaque Rumpotinum Columellæ arbusti genus est, ὁ δενδρὼν, vitibus maritandis idoneum, ex opulo, cornu, aliisve conditum, quemadmodum ulmarinm ex ulmis. Ipsæ vero arbores, quibus rumpotinum constabat, rumpotinæ quoque & ipsæ dicebantur, teste eodem Columella, pag. 198. Plinius, lib. 14. sect. 112. *Rumpotinum arborem demonstravimus inter arbusta.* Peculiare arboris genus hac voce signat : atque, ut arbitror, opulum eam, de qua Columella. Quo vero nomine appellari apud nos oporteat, atque adeo num apud nos vivat, disceptant herbarii. Verum & populnm in hos usus olim adhibitam haud tenere credimus : cum hodieque ad Bonouiam, Parmam, Placentiamque, in agris vites, infinita serie, arborumque potius nemora populnearum, ulmorumque sint, in quibus sublevatæ ab humo vites cum pendulis racemis jucundo propendent spectaculo.

Ibid. IV. *Et alia improbo reptatu, pampinorumque superfluitate, peritura domini, amplo discursu atria media complentes.*] Ita quidem Parmensis editio, aliæque. At in MSS. Reg. Colb. Th. &c. hoc tantum : *Et alia improbo reptatu, pampinorumque peri-*

tiam damna discursu atria media complentes. Quæ quidem verba expedienda aliis & corrigenda relinquimus, properantes ad majora.

V. *Principatus datur Ammineis.*] Ita hæc vox scribitur etiam Ausonio, Epist. 2. ad Ursulum: *Sect. 4.*

Solus qui Chium miscet, & Ammineum.

Alii Aminæum scribunt. Q. Serenus, cap 38. pag. 150.

Aut in Aminæo cochleas haurire Lyæo.

Hesychius: pag. 74. Ἀμιναῖος, δι ἐὸς ι, οἶνος · ἡ χώρα Πευκετία, Ἀμιναῖα λέγεται. Ex quo Hesychii loco, Macrobium emendamus, apud quem in vulgatis codicibus ita legitur, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Vva Aminæa, scilicet a regione: nam Aminæi fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Lego, *ubi nunc Salentum est*, nempe Salentinus ager, ubi olim Peucetia regio, Plinio teste lib. 3. sect. 16. Nugatur, ut sæpe Servius, qui Amineum dici vinum putat, quasi sine minio, id est, rubore: cum nigram Ammineam Plinius agnoscat hac ipsa sect. Obtinuit deinde usus, ævo Galeni, ut vetustissima quæque vina, neque Itala modo, sed Græca quoque Aminæa dicerentur.

VI. *Germana minor acino, melius deflorescit.*] Prius *melior* legebatur. At MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c. *melius*: ipseque Columella, a quo hæc emanarunt: Sic enim ille lib. 3. rei rust. cap. 2. pag. 84. de Ammineis: *Duas germanas cognovimus: quarum minor ocyus & melius deflorescit: habilis arbori, nec non jugo, &c.* *Ibid.*

VII. *Austeritatem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet.*] Pliniani interpolatores sic locum hunc ediderant: *austeritatem annis accipiunt, & rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet.* Cum & vox ea *fiunt* a MSS. omnibus libris absit, & quid ea verba postrema significent, obscurum sit. In MSS. Reg. 1. & Colb. 2. *accipiunt & rubra nulla magis.* In Th. *Et rubria nulla magis.* At in Reg. 2. & Chiffl. planissime, *accipiunt. Etruria nulla magis*, &c. Et sane cum cuique generi suum hactenus assignarit in Italia natale solum, Ammineis Vesuvium Surrentinosque colles, Rubellis Nomentum, Apianæ cujates sint, nusquam aperit, nisi hoc loco facit. Sic Plinius ipse inferius, hac ipsa sect. num. 5. de helvenaca vite: *Nulla*, inquit, *vitium minus Italiam amat.* *Ibid.*

VIII. *Visula magis quam denso uvarum partu.*] Libri hactenus vulgati, *Vix ulla magis tam denso.* Sinceram lectionem eruimus tum ex MSS. 1. Colb. Th. aliorumque, in quibus *visulla magis quam denso* legitur: tum vero maxime, quod multo est certius, ex Columella, quem Plinius hoc loco auctorem sequitur, & ad verbum prope transcribit: ut in Notis vidimus. Et vero Visulam aperte Plinius ipse appellat paulo inferius, num. 4. Sed & voculam excidisse præterea amanuensibus autumamus, integrumque fore locum, si sic legatur; *Visula materia magis quam denso uvarum partu.* Cum scilicet ii viderent scriptum per notas & compendia, *Visula mãã magis*, medias hasce litterulas, quibus *materia* indicatur, ceu superfluas induxere. Suspicandi causa ex Columella ipso ducitur, qui postquam de Bituricis uvis aliisque egit, lib. 3. cap. 2. pag. 87. *Visula deinde ab his*, inquit, *fertiles vastis materiis, & uvis exuberant* Sed desunt MSS. codices qui conjecturæ faveant. Itaque indico tantum, non judico. *Ibid.*

IX. *In pergulis vero seruntur escaria appellata, e duracinis alba nigraque: & bumasti totidem coloribus.*] Hæc summa fide expressa lectio a codicibus MSS. Reg. 1. 2 Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. vet. Dalec. & Paris. In Parm. edit. *edura acinis.* Frobenius interpolavit, *edera acinis*, ex animi conjectura: cui Salmasius favit, in Solin. pag. 366. ita emendans: *In pergulis vero seruntur escaria appellata. Edera acinis alba nigraque bumasti, totidemque coloribus.* Quam emendationem, & MSS. omnium consensus, &. Pliniana ipsa oratio, & interpretatio nostra convellit. Nec bumastus igitur uva appellatur, ut Salmasius existimat, quæ acinos ederæ habet: neque ederæ acini, ut idem colligit ex hoc uno loco, μαστοὶ proprie Græcis vocantur. *Ibid.*

X. *Ducentis fere annis.*] Cum hac forma loquendi Plinius noster, temporis *Sect. 6.*

notam quo hæc edidit, post vini Opimiani ætatem, satis aperte signet: quid vetat Petronii Arbitri ævum pariter agnoscere ex iis verbis ejus Satyrici, pag. 114. *Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant adfixa cum hoc titulo*, FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM. Referunt quidem hunc scriptorem ad Neronis, ad Antoninorum alii, alii ad Gallieni principatum: nullo sane omnes satis idoneo ducti argumento. Nos vel hoc uno vitis cordatis nec litium amantibus persuasum iri arbitramur, esse vetustiorem multo & Augusti temporibus supparem. Gessit Consulatum Opimius, anno, ut diximus, DCXXXIII. Media Augusti principatus tempora incidunt in centesimum abhinc annum, hoc est, DCCXXXIII.

Sect. 7. XI. *Neque aliud voluptatibus.*] Redundare hæc vox *voluptatibus* Mureto videtur, lib. 6. Variar. lect. cap. 12. pag. 140. meliorque futura sententia, si ea deleatur. Hoc enim dicet, immodico vino maxime debilitari corporis vires: quod & poëtæ cecinerunt, quos eo loci recitat: sed & libri testimoniorum pleni sunt, & exemplorum plena vita. Illud tamen *voluptatibus*, quod expungendum credit, & Hermolaus, & Politianus agnoscunt: & quod his tutius est, MSS. omnes. Reg. Colb. Th. Chiffl. Paris. &c.

Sect. 8. XII. *Trifolinis gloriata.*] Sic MSS. omnes, & editi libri. Frustra Cluverius in Ital. antiq. emendat, *Trifolinis gloria sua.* Hanc emendationem, tum MSS. omnium auctoritas, tum interpretatio nostra convellit. Quod si porro hæc vina Campaniæ propria ac peculiaria sunt, ut Plinius noster asseverat, male trifolina vina Dalecampius interpretatur ea quæ tertio foliorum exortu, nempe tertio anno ad bibendum tempestiva erant, vulgo *vin de trois feüilles*, cum hæc ubique gentium nasci possint. Ab agro Campaniæ aliquo nomen oportet accepisse, eoque Cumis vicino: Juvenalis Satyra 9. vers. 56.

Te Trifolinus ager fecundis vitibus implet,
Suspectumque jugum Cumis.

Trifolina vina inter plebeïa pariter censeri vult Martialis lib. 13. Epigr. 114. cujus lemma, *Trifolinum vinum:*

Non sum de primo, fateor, trifolina Lyæo,
Inter vina tamen septima vitis ero.

Τριφυλλῖνος οἶνος Galeno, lib. 5. de sanit. tuenda, cap. 5. pag. 147. tom 6.

Sect. 10. XIII. *Quod appellaverunt Bion.*] Ita libri omnes, etiam MSS. tum hoc loco, tum lib. 23. sect. 26. Abion legit Turnebus, lib. 25. Advers. cap. 26. pag. 900. quod ἀδύναμον interpretatur: sed aliud est ab Omphacite, quod bion esse docuimus, ἀδύναμον, uti liquet ex Dioscoride: imo & ex Plinio ipso qui vinum adynamon describit sect. 19. Βίαιον Rhodiginus, lib. 26. cap. 8. quod ad vetustatem accelerandam affuso mari cogeretur: Atqui in hoc vini genere nulla est aquæ marinæ mentio: sed in altero tantum, quod leucocoum appellarunt, & ab eo quod bion dixerunt, diversum est.

Ibid. XIV. *Leucocoum.*] Sic restituimus ex vestigiis veterum codd. Reg. 1. Colb. 1. 2. in quibus *leucooum*: Reg. 2. in quo *leucocum* legitur. In Chiffl. cod. Dalecampius, in aliis hoc Turnebus vidit, lib. 25. advers. c. 26. p. 900. Prius *leucochron* λευκόχρουν legebatur, hoc est, albicantis coloris. Factum id porro nomen a λευκὸς & Κῶς, hoc est, ex vini albi, & patriæ in quo gignitur, appellatione. Apposite id quidem ad totius loci sententiam: Antecedit enim ex emendatione nostra: *Coï marinam aquam largiorem miscent .... idque translatum in album mustum, leucocoum appellatur.*

Sect. 11. XV. *Scybilites.*] Prius *Cisibilites* legebatur. At in MSS. Reg. Colb. ac Paris. *Civilitas.* Ex quo haud dubia conjectura *Scybilites* rescripsimus: suffragante Galeno lib. 5. de sanit. tuenda, cap. 5. pag. 148. tom. 6. Σκυβελίτης οἶνος. Et uvæ Σκυβελίτιδες κατὰ τὴν Παμφυλίαν, lib. 2. de alim. facult. cap. 10. pag. 343. eod. tom. Denique Σκυβελλίτης οἶνος inter vina dulcia ab eodem censetur, lib. 4. de simp. med. fac. cap. 8. pag. 95.

X V I. *Egnatii Mecenii.*] Egnatium Metellum vocat Valerius Max. lib. 6. cap. 3. pag 304. ejuſque factum ait non accuſatore tantum, ſed etiam reprehenſore caruiſſe. Verum non Metellum, ſed Mecenium appellatum eſſe, teſtis eſt præter Plinium Tertullianus, qui hæc pariter ex iiſdem fontibus hauſiſſe videtur, in Apolog. cap. 6. *Circa feminas quidem*, inquit, *etiam ipſa illa majorum inſtituta ceciderunt, quæ ſobrietati patrocinabantur : . . . . cum mulieres uſque adeo vino abſtinerentur, ut matronam ob reſignatos cellæ vinariæ loculos ſui inedia necarint : ſub Romulo vero quæ vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata eſt. Idcirco & oſcula propinquis offerre neceſſitas erat, ut ſpiritu judicarentur.* Sect. 14.

X V I I. *Vina erant myrrhæ odore condita.*] Sic libri omnes vetuſtiſſimi, Parm. Venet. Brix. ceterique editi. Sic Reg. 2. cod. & Pariſ. Sic Plinius ipſe ſcripſiſſe ſe apertiſſime prodit, tum hoc loco, cum ait *& calamum* in ea vina adjici : unde intelligitur peculiare jam ab eo aromatis genus fuiſſe deſignatum, a myrrham videlicet : tum vero maxime ſect. 19. ubi vinum aromatiten deſcribens, *Aromatiten*, inquit, *invenio factitatum, tantum non unguentorum compoſitione, primo e myrrha, ut diximus :* non alio certe loco, quam iſto, quem ibi ſpectat. Quare ceteros codices nihil moror, in quibus *miro odore condita* legitur : neque Hermolaum audio, qui *myri* μύρου, hoc eſt, *unguenti :* neque Salmaſium, qui pag. 710. in Solin. *pomorum odore condita* reponit. Sect. 15.

X V I I I. *Quinque Thaſi vini depromam, bina Falerni.*] Prius legebatur, *Quinque Thaſii vini inde depromam, Falerni bina.* Gelenius legi malebat, *Quippe.* At in Reg. cod. & Th. *Quinque Thaſi vini depromam vini Falerni :* omnino pro *bina Falerni :* eſt enim verſus heroïcus integer, ſive hexameter. Voculam *inde*, quæ binis ſyllabis conſtat, conflatam eſſe ex poſteriore vocis prioris ſyllaba, & ex priore ſubſequentis, nemo non videt. Sect. 16.

X I X. *E napis fit, duûm denariorum pondere.*] Sic reſtituimus ope codicum Reg. Colb. &c. in quibus *duûm* planiſſime, nec per notarum compendia legitur : magis autem ipſius Dioſcoridis admonitu, qui binas ad id quoque drachmas poſtulat, lib. 5. cap. 56. Βυνίν δραχμὰς δύο κόψας ταδὶς εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας. Græcis κοτύλη hemina eſt, ſive dimidiatus ſextarius. Prius legebatur, *X I. denariorum :* quod cum in quibuſdam exemplaribus ſcriptum librarii recentiores inveniſſent, *I I. denariorum*, quæ Romani numeri nota *duûm* exhibet, Arabicam eſſe rati, undecim nobis obtulere. Sect. 19.

X X. *Juniperi, terebinthi, in Gallia lentiſci.*] In libris hodie pervulgatis, *terebinthi, calami, lentiſci :* cujus lectionis auctor ac princeps Frobenius exſtitit, haud ſatis conſiderate : nam e calamo fieri vinum aromatites Plinius paulo ante communuit. In M S S. Reg. Colb. & Pariſ. *terebinthi nicallin lentiſci.* Dalecampius in ſuo *callia* legi admonet : hoc tantum. Plane favent emendationi noſtræ veſtigia veteris ſcripturæ, reſque adeo ipſa, quod in Narbonenſis Galliæ ora lentiſcus copioſa naſcitur. *In Italia lentiſci* legi nolim, quod id recedat longius paulo a vetere ſcriptura : nec ſi velim, idcirco certe velim, quod *lentiſcum Italicam* Plinius laudet, lib. 17. ſect. 44. ea enim verba in mendo cubare dicturi eo loci ſumus. Ibid.

X X I. *Necnon alia, quæ eſt muſti, pice & natura.*] In edit. Parm. *nec non alia quæ eſt multa pice natura.* In Reg. 2. *nec non alia quæ ſimulet pice & natura.* Reg. 1. *nec non alia quæ eſt mulſi pice & natura.* Colb. *quæ eſt mulci.* Chiffl. *quæ eſt multi*, &c. Nos *quæ eſt muſti.* Id enim ſpectare nobis viſus eſt, quod ſup. ſect. dixit : *Aliquibus in locis decoquunt ad ſapas muſta, infuſiſque his ferociam vinorum frangunt*, quibus infunduntur. Et quod ſect. 9. docuit, *Tmolitis vini dulci* ſive muſto, ſi admiſceatur, condiri vina cetera, quorum *duritia* vel ſic *ſuavitatem accipiat, ſimul & ætatem.* Receſſit ſane longiſſime a veterum exemplarium veſtigiis Hermolaus, quo auctore vulgati codices ita præ ſe ferunt, *necnon alia æque multiplici natura :* quibus verbis nulla, quæ huic loco aptari poſſit, ſententia ſubeſt. Sect. 25.

Ibid. XXII. *Picem Idæam.*] Ita Reg. 2 Tolet. Parif. At in aliis, *Indicam*, male. Picem Idæam Pieticamque laudat Didymus in Geopon lib. 6. cap. 5. pag. 169. Τὴν πίσσαν οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν παραδεδώκασι καλλίστην εἶναι τὴν ἀπὸ τῆς Ἴδης, μετὰ ταύτην τὴν ἐκ Πιερίας, &c. Virgilius quoque lib. 3. Georg. verf. 105. *Idæas pices* dixit.

Ibid. XXIII. *Et iris radicem, oleumque.*] Ita MSS. omnes, & editi libri. *Foliumque* nihilominus legi magis placet Dalecampio: eft autem folium fimpliciter appellatum, malobathri folium, ut diximus lib. 12. fect. 25. Conjecturæ huic haud leve momentum affert, quod apud Didymum legimus in Geopon. lib 6. cap. 6. pag. 171. ubi φύλλον μαλαβάθρου & calami aromatici pilulas in Italia folitas admifceri ait, ad picationem vaforum.

Sect. 27. XXIV. *Dein cinere farmenti afpergi.*] In MSS. omnibus *afpergi* conftantiffime legitur: in Reg. 2. *cinere e farmentis afpergi* Tamen *abftergi* fincerius exiftimari poffit, tum quod proxime fequatur, *abfterfa myrrha fuffiri*: tum quod hoc ipfum explanans Zoroaftres in Geopon. lib. 7 cap 6. pag. 184. *abftergi* non *afpergi* dixit. Δεῖ δὲ τοὺς πίθους παραχρῆμα σμήχειν ἅλμῃ, ἢ κληματίνῃ τέφρᾳ, ἢ κιμωλίᾳ, ἢ ἀργιλλώδει γῇ. *Dolia ftatim muria detergenda & mundanda funt, aut cinere farmentorum, aut cimolia, aut argillofa terra.*

Sect. 28. XXV. *Ac plene infundere, ut ftatim vomant.*] Sic gulofiffimi quique vomitu fe fe exonerabant. Tranquillus in Vitellio, cap. 13. *Sed is vel præcipue fævitiæ luxuriæque deditus, epulas trifariam femper, interdum quadrifariam difpertiebat, in jentacula, & prandia, & cœnas, comeffationefque, facile omnibus fufficiens vomitandi confuetudine.* Et pinnis quidem excitari folitos ad vomitum diximus, quam confuetudinem notat idem Tranquillus in Claudio, cap. 33. *Nec temere unquam triclinio abfceffit, nifi diftentus ac madens, & ut ftatim fupino, ac per fomnum hianti, penna in os inderetur ad exonerandum ftomachum.* Et Ariftophanes in Acharn. ejufque fcholiaftes: Πτερὸν αἰτεῖ ἵν' ἐξεμέσῃ· εἰώθασι γὰρ οἱ δειπνοῦντες πτερῷ χρῆσθαι. Sunt qui & eo pertrahant illud Martialis, lib. 3 Epigr. 82.

Stat exoletus, fuggeritque ructanti
Pinnas rubentes, cufpidefque lentifci,

Aliquis fcilicet, e minifteriorum turba. Verum pinnis ego rubentibus eo loci, perinde atque lentifci cufpidibus, dentifcalpia intelligo, cujufmodi & hoc ævo funt in frequenti apud omnes, qua nobiles, qua ignobiles, ufu.

Ibid. XXVI. *Poftera die ex ore halitus cadi.*] *Odorem*, & *animam* Phædrus appellat libro tertio, fabula prima, in qua quod hactenus mendum inolevit, operæ pretium fuerit obiter caftigare.

Anus jacere vidit epotam amphoram,
Adhuc Falerna fæce & tefta nobili
Odorem quæ jucundum late fpargeret.
Hunc poftquam totis avida traxit naribus:
O fuavis anima, quale in te dicam bonum
Antehac fuiffe, tales cum fint reliquiæ!

Perperam libri hactenus vulgati exhibent, *qualem te dicam bonam*, id quod Latinæ aures vix ferant.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XV.

I. OLEAM Theophraſtus e celeberrimis Græcorum auctoribus, Urbis Romæ anno [1] circiter CCCCXL. negavit [2] niſi intra XL. millia paſſuum a mari naſci: Feneſtella vero omnino non fuiſſe in Italia, Hiſpania, atque Africa, Tarquinio Priſco regnante, ab annis [3] populi Romani CLXXIII. quæ nunc pervenit trans Alpes quoque, & in Gallias Hiſpaniaſque medias. Urbis quidem anno quingenteſimo quinto, Appio Claudio [4] Cæci nepote, L. Junio Coſſ. olei libræ [5] duodenæ aſſibus veniere. Et mox CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Circiter CCCCXL.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Reg. Colb. Th. &c. tum hoc loco recte, tum lib. 13. ſect. 30. Monendus hic porro obiter lector poëticæ ſtudioſus, elegans eſſe a Paſſeratio carmen ſingulare de oliva conditum Calendis Januar. anni 1588.

2. *Niſi intra XL.*] Sive, ut fert Græcorum menſura, intra CCC. ſtadia a mari: ſic enim Theophraſti verba reddet iterum Plinius noſter, l. 21. ſect. 31. accepta, ut quibuſdam videtur, e libro illius quarto hiſt. plant. cap. 3. ubi is tamen non naſci omnino oleam negat niſi intra ſtadia XL. a mari, ſed in Thebana Ægypti præfectura, CCC. ſtadiis naſci ait, ab aquis marinis, fluviatilibuſque Nili: ut ipſe Plinius reddidit, lib. 13. ſect. 19. quæ duo diverſiſſima ſunt. Experimento nunc conſtat repetiri oleas & in locis quoque proximis mari. Cautius itaque Columella, lib. 5. cap. 8. pag. 194. *Hanc arborem plerique exiſtimant ultra milliarium LX.* (forte XL.) *a mari, aut non vivere, aut non eſſe feracem.*

3. *Populi Rom. CLXXIII.*] Vide Notas & Emendationes num. I.

4. *Cæci nepote.*] Forte *Cæci nepote:* Nam Cæci filium Tullius, & Faſti Capitolini, non nepotem vocant. Dictaturam Appius Cæcus geſſit, anno CCCCLXVI. Huic Conſuli Publii prænomen fuit. In Faſtis, *P. Claudius AP. F. C. N. Pulcher.* Collega, *L. Junius C. F. L. N. Pullus.*

5. *Duodenæ aſſibus.*] Incredibilis tum annonæ vilitas erat, ut ait Plinius lib. 18. ſect. 4. Sic minimo pretio vina tum conſtitiſſe e ſuperiore libro intelleximus, ſect. 16. ubi vini amphoram non amplius aſſes octonos veniiſſe vidimus. Sic lib. 18. ſect. cit. modii frumenti aſſibus permutati dicuntur.

anno DCLXXX. [6] M. Seïus L. F. Ædilis curulis olei denas libras singulis assibus præstitit populo Romano per totum annum. Minus ea miretur, qui sciat [7] post annos XXII. Cn. Pompeii III. Consulatu oleum provinciis Italiam misisse. [8] Hesiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleæ satorem fructum ex ea percepisse quenquam : tam tarda tunc res erat. At nunc etiam [9] in plantariis ferunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccæ.

II. Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, neque in calidissimis. Genera earum tria dixit [1] Virgilius, orchites, & radios, & pausias : nec desiderare [2] rastros, aut falces, ullamve curam. Sine dubio & in iis solum maxime, cælumque refert. Verumtamen & tondentur, cum & vites : atque etiam [3] interradi gaudent.

Consequens earum vindemia est, arsque vel major, [4] olei musta

NOTÆ.

6. *M. Seïus Lucii filius.*] De quo Tullius lib. 2. Offic. num. 58. *Ne Marco quidem Seïo vitio datum est, quod in caritate annonæ asse modium populo dedit: magna enim se & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat Ædilis, nec maxima liberavit.*

7. *Post annos XXII.*] Anno V. C. DCCII. in quem tertius Pompeii Consulatus incidit : non, ut vulgati hactenus libri præ se ferunt, quartus, quem is nunquam gessit.

8. *Hesiodus*] Nunc carmen illud intercidit.

9. *In plantariis.*] Quæ & seminaria vocantur, *des pépiniéres*, plantarum locus, unde, cum opus est, transferuntur.

Sect. II. 1. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 85.

Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pausia bacca.

Ubi *Orchades* M S S. exhibent, quod & carminis ratio poscit. Et apud Macrob. quidem, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Olea orchas, radius, pausia*, legitur. Ceteris tamen scriptoribus, quorum non est carminis legibus adstricta oratio, orchitin vocant. Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 28. Festus in Fragm. pag. 30. *Orchitin Atteius Philologus in collectaneis, ait esse genus oleæ, ductum ex Græco ὄρχεις, quod testiculorum sit magnitudinis : itaque vocari ex eo orchitin.* Orchis, & radius, Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 194.

2. *Rastros, &c.*] Idem lib. 2. Georg. vers. 420.

Contra, non ulla est oleis cultura : neque illa
Procurvam exspectant falcem, rastrosque tenaces.
Cum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt,
Ipsa satis tellus, &c.

3. *Interradi.*] Interradi dicuntur arbores, quando rami intermedii succiduntur, quoniam densitas officit : ideoque laxioribus intervallis serendæ sunt arbores. Vide quæ dicturi sumus, lib. 17. sect. 30. Usus ea voce Columella, lib. de arboribus, cap. 19. *Arbores paribus intervallis serito, ut cum creverint, spatium habeant, quo ramos extendant. Nam si spisse posueris, neque infra quicquam serere poteris, nec ipsa fructuosa erunt : nisi eas interraseris.* Sic fere interlegi, & intervelli Latine dicimus, ut annotaturi sumus lib. 17. sect. 47. & interputari, atque interpurgari, lib. 18. sect. 65.

4. *Olei musta.*] Sic Reg. 2. & alii : non *oleum quam musta*. Olei musta translate dixit, pro recenti oleo : a vino ducta translatione.

temperandi.

temperandi. Ex eadem quippe oliva differunt ſucci. [5] Primum omnium e cruda, atque nondum inchoatæ maturitatis: hoc ſapore præſtantiſſimum. Quin & ex eo [6] prima unda prœli laudatiſſima, ac deinde per diminutiones: ſive, (ut nuper inventum eſt,) [7] exilibus regulis pede incluſo. Quanto maturior bacca, tanto pinguior ſuccus, minuſque gratus. [8] Optima autem ætas ad decerpendum, [9] inter copiam bonitatemque, incipiente bacca nigreſcere. Noſtri vocant drupas, Græci vero [10] drypetas. Cetero diſtat, an maturitas illa in torcularibus fiat, an ramis: rigua fuerit arbor, an ſuo tantum bac-

NOTÆ.

5. *Primum omnium.*] Quod Catoni *oleum viride* dicitur, lib. de re ruſt. cap. 65. *Viridis nota* Columellæ, lib. 12. cap. 50.

6. *Prima unda.*] Oleum *prima nota, id eſt prima, preſſura*, ut vocat Colum. hoc eſt, quod primo exprimitur, optimum: deinde quod ſecundo, & ſic bonitatis diminutione, ut Plinius ait ipſe, lib. 13. ſect. 23. ad deterrimum. *Le premier, le ſecond, le troiſieme preſſurage. Sint autem*, inquit Columella, lib. 12. cap. 50. *in cella olearia tres labrorum ordines: ut unus prima nota, id eſt, prima preſſura oleum recipiat, alter ſecunda, tertius tertia. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoque minus tertiationem, cum prima preſſura: quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore vi prœli, quaſi lixivium defluxerit:* Galli vocant, *de l'huile vierge:* in Gallia ex olivis maturis ſuo ipſarum pondere ſponte id fluit.

7. *Exilibus regulis pede incluſo.*] Exilibus regulis ſamſa incluſa. Pes ſive ſamſa, *le marc des olives*, olivarum prima fæx eſt, primum recrementum, olivæ denique ipſæ, ex quibus jam primæ preſſuræ ſeu primæ notæ oleum minore vi prœli expreſſum ſit. Regula inſtrumentum eſt, quod ad facturam olei eundem præſtat uſum, quem fiſcus, ſeu fiſcina: cujus quidem inſtrumenti, ac moris nec nomen ullum, nec veſtigium reliquum eſt. Columella, lib. 12. cap. 50. *Tum diligenter mundatam olivam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis novis includi, prœliſque ſubjici, ut quantum poſſit pauliſper exprimatur.* En primam prœli undam. *Poſtea reſolutis corticulis, emoliri debebunt, adjectis binis ſextariis integri ſalis in ſingulos modios: & aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certe novis fiſcinis ſamſa exprimi. Quod deinde primum defluxerit*, &c. Quod Plinio pes, hoc ſamſa Columellæ: qui primum olivam integram includi regulis, ſeu fiſcinis, poſtea & ſamſam jubet. Et vinaceorum quoque pedem, ex quo muſtum tortivum exprimatur, idem Columella vocat, laudatus a nobis libro ſup. ſect. 23. Regulatum idem & cap. 52. ejuſdem duodecimi libri meminit: *Baccam*, inquit, *manu ſtringito, & ſtatim purgatam prœlo integram ſubjicito, & amurcam exprimito*, poſt primam videlicet prœli undam expreſſam. *Deinde ſuſpenſa mola olivam frangito, eamque vel in regulas, vel in novos fiſcos adjicito, ſubjectamque prœlo ſic premito, ne vaſa intorqueas, ſed tantum ipſius prœli pondere quantulumcumque exprimi patiaris. Deinde cum ſic fluxerit*, &c. Quam priore loco ſamſam, olivam iſto appellat.

8. *Optima autem ætas.*] Columella, lib. 12. cap. 52. *Antequam oliva nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc varia fuerit.*

9. *Inter copiam.*] Ut oleum reddat, neque quam maxima, neque quam minima copia: Ut bonitate item neque omnino optimæ, neque infimæ omnino notæ.

10. *Drypetas.*] Heſychio δρυπεπεῖς, & Suidæ. Athenæus, lib. 2. pag. 56. Δρυπεπεῖς ἐλᾶαι· ταύτας Ῥωμαῖοι δρυπέτας λέγουσι.

ca ſucco, nihilque aliud quam rores cæli biberit.

CAP. II. III. Vetuſtas oleo tædium affert, non item ut vino: plurimumque ætatis annuo eſt, provida (ſi libeat intelligere) natura: quippe temulentiæ naſcentibus vinis uti neceſſe non eſt: [1] quin imo invitat ad ſervandum blanda inveterati caries: oleo noluit parci, fecitque ea neceſſitate promiſcuum & vulgo. Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro [2] Venafrano, ejuſque parte quæ Licinianum fundit oleum: unde & [3] Liciniæ gloria præcipua olivæ. Unguenta hanc palmam dedere, accommodato ipſis odore. Dedit & palatum, delicatiore ſententia. De cetero baccas Liciniæ nulla avis appetit. Reliquum certamen [4] inter Iſtriæ terram & [5] Bæticæ par eſt. Vicina bonitas provinciis, excepto [6] Africæ frugifero ſolo. Cereri totum id natura conceſſit: oleum ac vinum [7] non invidit tantum: ſatiſque gloriæ in meſſibus fecit. Reliqua erroris plena, quem in nulla parte vitæ numeroſiorem eſſe docebimus.

CAPUT III. Olivæ conſtant nucleo, oleo, carne, amurca: ſanies hæc eſt ejus amara. Fit ex aquis, ideo [8] ſiccitatibus minima: riguis, copioſa. Suus quidem olivæ ſuccus oleum eſt, idque præcipue ex immaturis intelligimus, ſicut de omphacio [9] docuimus. Augetur oleum ad Arcturi exortum [10] a. d. XVI. Calendas Octobris: poſtea nuclei increſcunt & caro. [11] Cum ſitienti imbres copioſi acceſſere, vitiatur oleum

NOTÆ.

Sect. III. 1. *Quin imo.*] Adeo non cogit natura ut utare vino, ut etiam ad ſervandum diutius invitet, ſpe ſaporis melioris, quem carie ac vetuſtate contrahit. Contra oleum, cum ætatem non ferat, cito jubet abſumi, &c.

2. *Venafrano.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 98.

Hoc tibi Campani ſudavit bacca Venafri:
Vnguentum, quoties ſumis, & iſtud olet.

3. *Licinia.*] De Liciniana olea, Cato de re ruſt. cap. 6. pag. 12. Varro, lib. 1. cap. 24. & Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 193. Iſte & Licinianam & Liciniam vocat. Nomen ei a Licinio Craſſo.

4. *Inter Iſtriæ terram.*] Oleum Liburnicum, a Liburnia quæ adhæret Iſtriæ, ſic cognominatum, laudat Apicius, lib. 1. cap. 5.

5. *Bætica.*] Cujus oleum & Strabo commendat, lib. 3. ϰ̀ ἔλαιον ὀ πολὺ μόνον, ἀλλὰ ϰ̀ ϰάλλιϛον. Vetus inſcriptio apud Reineſ. pag. 460. NEGOTIATORES. OLEARI. EX. BAETICA. Et apud Gruterum, pag. 1116. MERCATOR. OLEI. HISPANI. EX. PROVINCIA. BAETICA.

6. *Africæ frugifero ſolo.*] Byzaceno. Vide librum 17. ſect. 3.

7. *Non invidit tantum.*] Sed & cetera quoque frugum aliarum commoda, ſeu pomorum invidit. Ita MSS. omnes: etſi Barbarus negationis particula eraſa legat, *invidit tantum.*

8. *Siccitatibus.*] Cælo ſoloque ſicco. Theophr. lib. 6. de cauſis plant. cap. XI. pag. 364.

9. *Docuimus.*] Libro 12. ſect. 60.

10. *A. d. XVI. Calendas.*] Hoc eſt, ante diem XVI. ſeu die ipſo XVI. Calendas: qua de forma loquendi diximus lib. 8. ſect. 70. Vide Notas & Emend. num. II.

11. *Cum ſitienti.*] Cum poſt ſiccitatem, imbres copioſi oleam rigant, corrumpitur oleum, & plus amurcæ ha-

in amurcam. [12] Hujus color olivam cogit nigrescere : ideoque incipiente nigritia, minimum amurcæ : ante eam nihil. [13] Et error hominum falsus, existimantium maturitatis initium, quod est vitii proximum. Deinde, quod oleum crescere olivæ carne arbitrantur, cum succus omnis [14] in corpus abeat, [15] lignumque intus grandescat. Ergo tum maxime rigantur. Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, oleum absumitur, nisi consecuta serenitate, quæ corpus extenuet. Omnino enim, [16] ut Theophrasto placet, est olei causa calor : quare & in torcularibus, & jam in cellis multo [17] igne quæritur. [18] Tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter impendium decerpendi exspectatur, ut decidat oliva. [19] Qui medium temperamentum in hoc servant, perticis decutiunt, cum injuria arborum, sequentisque anni damno. Quippe olivantibus lex antiquissima fuit : [20] Oleam ne stringito, neve verberato. [21] Qui cautissime agunt, arundine levi ictu, nec adversos percutiunt ramos. [22] Sic quoque alternare fructus cogitur decussis germinibus. [23] Nec minus, si exspectetur ut cadat : hærendo enim ultra suum tempus, absumunt venientibus alimentum, & detinent locum. Argumentum est, quod nisi [24] ante Favonium collectæ, novas vires resumunt, & difficilius cadunt.

IV. Prima ergo ab autumno colligitur, [1] vitio operæ, non naturæ, pausia, cui plurimum carnis : mox orchites, cui olei : post radius. Has enim ocyssime occupatas, quia sunt tenerrimæ, [2] amurca

NOTÆ.

bet. Theophr. lib. 1. de causis, cap. 23. pag. 226. Καὶ ἐὰν γε δὴ πλείω ποιῇ ὕδατα, ἢ χεῖρον γίνεται τὸ ἔλαιον, ἀμόργην λαμβάνειν πλείω.

12. *Hujus color.*] Theophr. lib. 6. de causis, cap XI. pag. 363

13 *Et error.*] Quem Theophrastus pariter loco citato animadvertit.

14. *In corpus abeat.*] In carnem : unde fæces.

15. *Lignumque.*] Nucleus, qui Græcis πυρὴν.

16. *Ut Theophrasto.*] Libro 1. de causis plant. cap. 23. pag. 226.

17. *Igne quæritur.*] Paratur, conficitur, servaturque Cato, de re rust. cap. 65. *Quam calidissimum torcularium, & cellam habeto.* Columella, lib. 1. cap. 6. pag. 27. *Torcularia præcipue, cellæque olearia calida esse debent, quia commodius omnis liquor vapore solvitur, ac frigoribus magis constringitur : oleum quod minus provenit, si congelatur, fracescet,* &c.

18. *Tertia est.*] Theophr. loc. cit.

19. *Qui medium.*] Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap 4. pag. 328.

20. *Oleam ne.*] Cato de re rust. cap. 144. pag. 76. *Oleam ne stringito, neve verberato injussu domini aut custodis.* Stringere hic decutere est, decerpere, manu legere. Sic *quernas glandes stringere* dixit Maro, lib. 1. Georg. vers. 305.

21. *Qui cautissime.*] Ex Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 55.

22. *Sic quoque.*] Vel sic, inquit, injuria fit arbori, decussis germinibus : ac nonnisi altero quoque anno fructum fert arbos.

23. *Nec minus.*] Subintellige, damnum.

24. *Ante Favonium.*] Quo tempore is oriatur, dictum est lib. 2. sect. 47. & mox dicetur sect. seq.

Sect. IV. 1. *Vitio operæ.*] Culturæ.

2. *Amurca cogit.*] Metus amurcæ, sive metus ne in amurcam, ut dictum est superius, oleum vitietur, facit ut

cogit decidere. Differuntur vero etiam in Martium mensem callosæ; contra humorem pugnaces, ob idque minimæ, [3] Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii afflatum nigrescentes, hoc est a. d. VI. Idus Febr. Tunc arbitrantur eas maturescere: & quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, [4] accedere etiam ratio pravitati videtur. Feruntque frigore sterilitatem fieri, sicut copiam maturitate: [5] cum sit illa bonitas non temporis, sed generis, tarde putrescentium in amurcam. [6] Similis error collectam servandi in tabulatis, nec priusquam sudet premendi: cum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. Itaque vulgo non amplius [7] senas libras singulis modiis exprimi dicunt. Amurcæ mensuram nemo agit, quanto ea copiosior reperiatur in eodem genere diebus adjectis.

Omnino in vita error est publicus, tumore olivæ crescere oleum existimantium: præsertim cum magnitudine copiam olei non constare, indicio sint [8] quæ regiæ vocantur, ab aliis majorinæ, ab aliis [9] phauliæ, grandissimæ, alioqui minimo succo. Et in Ægypto carnosissimis olei exiguum. Decapoli vero Syriæ perquam parvæ, nec cappari majores, carne tamen commendantur. Quam ob causam Italicis transmarinæ præferuntur in cibis, cum oleo vincantur: & in ipsa Italia ceteris [10] Picenæ, & Sidicinæ. [11] Sale illæ privatim con-

NOTÆ.

celerrime ea olearum genera occupentur, seu stringantur, ac demetantur. Similis forma loquendi, lib. 14. sect. 28. *Ut bibere mors cogat.*

3. *Licinia &c.*] Liciniana, Sergiana, & Culminea, Macrobio lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. Varroni hæc Colminia, Culminia Columellæ. At Cominia Palladio, l. 3. in Febr. tit. 18. p. 64.

4. *Accedere.*] Patrocinari quodammodo errori hominum prave judicantium ratio nonnulla videtur.

5. *Cum sint illa.*] Cum olei bonitas non tempori, sed olivarum naturæ tribuenda sit: quæ si diutius in arbore hærent, putrescunt, nec oleum reddunt, sed amurcam.

6. *Similis error.*] Cato, de re rust. cap. 64. *Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet: quam minimum in terra, & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putrescit.*

7. *Senas libras.*] Olei scilicet, e singulis olearum modiis.

8. *Quæ regiæ.*] A Sergia diversæ, quam Sabini quoque regiam appellarunt, ut paulo ante dictum est.

9. *Phauliæ.*] Pauliæ Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. male pro *Phauliæ*. De his Theophrast. lib. 6. de causis plant. cap. XI. pag. 364. ὧν ἡ μὲν σὰρξ πολλὴ, ὁ δὲ πυρὴν μικρὸς, ὀλιγοέλαιοι, καθάπερ αἱ φαυλίαι. *Quibus caro multa, nucleus vero minimus, succum sive oleum parcissime fundunt, ut phauliæ.*

10. *Picenæ.*] Martialis pariter lib. 1. Epigr. pag. 44. laudat eam,

Quæ de Picenis venit oliva cadis.

Et lib. 5. Epigr. 79.

Succurrent tibi nobiles olivæ,
Piceni modo quas tulere rami.

Sidicinæ vero a Teano Sidicino nomen accepere, de quo lib. 3. sect. 9.

11. *Sale illæ.*] Colum. lib. 12. cap. 47. pag. 453. *Alii sive contuderint, sive insecuerint olivas, modico sale cocto ... immiscent: deinde sapam vel passum infundunt.* Vide & cap. 48. pag. 456.

diuntur, & ut reliquæ, amurca, sapave: [12] necnon aliquæ oleo suo sine accersita commendatione. [13] Muriæ innatant [14] colymbades: franguntur eædem, [15] herbarumque viridium sapore condiuntur. Fiunt [16] & præcoces ferventi aqua perfusæ, quamlibet immaturæ. Mirumque, dulcem succum olivas bibere, [17] & alieno sapore infici. Purpureæ sunt & in iis, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus, pausiæ. Sunt [18] & superbæ, præter jam dicta genera. Sunt & prædulces, [19] per se tantum siccatæ, uvisque passis dulciores, admodum raræ in Africa, & circa Emeritam Lusitaniæ. Oleum ipsum sale vindicatur a pinguitudinis vitio. Cortice oleæ conciso [20] odorem accipit medicati: alias, ut vino, palati gratia nulla est. [21] Nec tam numerosa differentia: tribus ut plurimum bonitatibus distat. Odor in tenui [22] argutior, & is tamen etiam in optimo [23] brevis.

V. [1] Oleo natura tepefacere corpus, & contra algores munire: CAP. IV. eidemque fervores capitis refrigerare. Usum ejus ad luxuriam vertêre Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando. Notum est, [2] magistratus honoris ejus, [3] octogenis sestertiis strigmenta

NOTÆ.

12. *Nec non aliquæ.*] Columella, lib. 12. cap. 47. *Oliva pausia, cum jam decolorantur, ante quam mitescant, cum petiolo leguntur, & in oleo quam optimo servantur: hac maxime nota, etiam post annum, repræsentat viridem saporem olivarum.*

13. *Muriæ innatant.*] Vide Notas & Emend. num. III.

14. *Colymbades.*] Κολυμβάδες dicuntur, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν, ab innatando, quod muriæ innatent, inquit Athenæus, lib. 4. pag. 133. unde & ἁλμάδες eædem vocatæ, ἀπὸ τῆς ἅλμης, a muria. Cælius Aurel. Chronic. cap. 3. *vel natantibus olivis, quas colymbadas appellant:* unde & νηκτρίδες, ἀπὸ τοῦ νήχεσθαι, hoc est, natare, Polluci dicuntur, lib. 6. cap. 8.

15. *Herbarumque.*] Præsertim feniculi, ut auctor est Columella, lib. 12. cap. 47. pag. 453. qui mos hodieque in Gallia Narbonensi obtinet: apii quoque & rutæ, ex eodem, cap. 48. p. 456.

16. *Et præcoces.*] Hoc est, aptæ cibo, ac mensis: nec ferventi tantum aqua perfusæ, sed & lixivio cinere in Gallia.

17. *Et alieno sapore.*] Herbarum, ut dictum est, sapore, ac muriæ, sapæve.

18. *Et superbæ.*] Hispanicam nunc olivam vocant, *olive d'Espagne*, crassam & carnosam, nucis magnitudine.

19. *Per se tantum.*] Non igne, aut Sole siccatæ, sed sola ætate.

20. *Odorem accipit.*] Si cortex oleæ concidatur, inquit, quod oleum ex olivis exprimitur, refert unguenti odorem: alias palatum non ullo eximio sapore invitat, titillatve: sicut nec vinum, ni vitis ante putetur. Hæc perperam, ut alia quam multa, Dalecampius accipit.

21. *Nec tam numerosa.*] Nec tot olei quot vini, genera.

22. *Argutior.*] Acutior.

23. *Brevius.*] Non durabilis, etiam in oleo optimo: cum plurimum ætatis annuo sit, ut dictum est sect. 3.

Sect. V. 1. *Oleo natura.*] Hæc pariter Diosc. lib. 1. cap. 30. De Græcorum gymnasiis, scite Prudentius in Hamartig. vers. 365.

Sic Lacedæmonias oleo maduisse palæstras
Novimus, & placidum servire ad crimina succum.

2. *Magistratus.*] Gymnasiarchas, & athletarum ludis præfectos.

3. *Octogenis.*] Sestertia hic generis, ut vocant, neutri intellige: quorum sin-

olei vendidisse. Oleæ honorem Romana majestas magnum præbuit, [4] turmas equitum Idibus Juliis ex ea coronando: item minoribus triumphis [5] ovantes. Athenæ quoque victores olea coronant, Græci vero [6] oleastro Olympiæ.

CAP. V. VI. Nunc dicentur [1] Catonis placita de olivis. In calido & pingui solo radium majorem, Salentinam, orchitem, pausiam, Sergianam, [2] Cominianam, [3] albiceram seri jubet: [4] adjicitque singulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam esse dicant. In frigido autem & macro, Liciniam. Pingui enim aut ferventi vitiari ejus oleum, arboremque ipsam fertilitate consumi: [5] musco præterea

NOTÆ.

gula sestertios valeant mille: octogena, millia octoginta: seu monetæ Gallicæ libras 8000. De his olei strigmentis, quæ eradi e balineis solebant, quos ad usus medicinæ utilia putarentur, dicetur lib 28. sect. 13.

4. *Turmas equitum.*] Livius in fine libri 9. pag. 170. *A Q. Fabio Maximo institutum dicitur, ut Equites Idibus Quintilibus transveherentur.* Et de eo more Suetonius in Augusto, cap. 38. *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis.* De hoc ritu multa prolixe Dionysius Halic. lib. 6. Antiq. Rom. pag. 351. Θυσίαι τε πολυτελεῖς, ἃς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁ δῆμος ἐπιτελεῖ διὰ τῶν μεγίστων ἱερέων ἐν μηνὶ Κυιντιλίῳ λεγομένῳ, ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, ἐν ᾗ κατορθῶσαι ἡμέρᾳ τόνδε τὸν πόλεμον· ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα, ἡ μετὰ τὴν θυσίαν ἐπιτελουμένη πομπὴ τῶν ἐχόντων τὸν δημόσιον ἵππον, οἳ κατὰ φυλάς τε καὶ λόχους κεκοσμημένοι, στιχηδὸν ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχούμενοι πορεύονται πάντες, ὡς ἐκ μάχης ἥκοντες, ἐστεφανωμένοι θαλλοῖς ἐλαίας, καὶ πορφυρᾶς φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας, &c. *Splendidum sacrificium, quod populus Rom. quotannis per insignes equestris ordinis viros Idibus Quintilibus peragit, qua die hac illis victoria contigit. Præter omnia vero post sacrificium transvectio eorum qui equos habent ex publico: qui per tribus & centurias distincti, ordine in equis vehuntur omnes, quasi e pugna redeant, coronati fronde oleagina, & palmatis e purpura togis amicti, quas vocant trabeas, &c.*

5. *Ovantes.*] Ovantium igitur corona & oleaginea fuit: & myrtea, laureaque, ut dicetur sect. 38.

6. *Oleastro.*] Vide Geopon. lib. 9. cap. 1. pag. 218. & 219. Archias in Anthol. lib. 1. Epigr. 1.

Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί.
Ἆθλα δὲ τῶν κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Hoc est, interprete Grotio:

Bis duo Grajugenæ certamina sacra celebrant:
Dona: apium, pinus, mala, feraque olea.

Quæ Lucianus in Anacharsi, sive de gymnasiis, fere complexus, pag. 787. Ὀλυμπίασι μὲν στέφανος ἐκ κοτίνου, Ἰσθμῶ δὲ ἐκ πίτυος, ἐν Νεμέᾳ δὲ, σελίνων πεπλεγμένος.

Sect. VI 1. *Catonis.*] Libro de re rust. cap. 6. pag. 12. Eadem Varro transcribit ex Catone, lib. de re rust. cap. 24 Confer ea cum iis quæ Geopon. auctor affert lib. 9 cap. 4.

2. *Cominianam.*] Cato, *Colminianam.* Varro, *Colminiam, albiceram.* Columella, lib 12. cap. 49. *Culmineam*, ut supra monuimus.

3. *Albiceram.*] A Macrobio lib. 2. Saturn. cap. 16. pag 379. *albigerus* pro *albicerus olea* appellatur.

4. *Adjicit.*] Verba hæc sunt Catonis: *Quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito.* Ex Plinio certe emendandum, *vicinis locis.*

5. *Musco præterea.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

rubro infestari. [6] Spectare oliveta in Favonium loco exposito Solibus censet : * nec alio ullo modo laudat. [7] Condi olivas optime, orchites, & pausias, vel virides in muria, vel fractas in lentiscos. [8] Oleum quam acerbissima oliva optimum fieri. [9] Cetero quam primum e terra colligendam : si inquinata sit, lavandam : siccari triduo satis esse. Si gelent frigora, quarto die premendam : hanc & sale aspergi. [10] Oleum in tabulato minui, deteriusque fieri : [11] item & in amurca, & fracibus : hæ sunt carnes, & inde fæces. Quare sæpius die [12] capulandum : præterea in conchas, [13] & plumbeas cortinas : ære vitiari. [14] Ferventibus omnia ea fieri [15] clausisque torcularibus, & quam mi-

* CAP. VI.

NOTÆ.

6. *Spectare oliveta.*] Varro loc. cit. ex Catone : *Agrum oliveto conserendo, nisi qui in ventum Favonium spectet, & Soli ostentus sit, alium bonum nullum esse.* Catonis eadem verba sunt, cap. 6. Colum. quoque lib. 5. cap. 9. pag. 196. & Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 18. p. 64.

7. *Condi.*] Cato, cap. 7. pag. 13. *Oleas orchites, posias : ea optime conduntur, vel virides in muria, vel in lentisco contusa.*, hoc est, in oleo lentiscino. Sic etiam Varro lib. 1. cap 60.

8. *Oleum quam.*] Cato, cap. 65. pag. 46. *Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit.*

9. *Cetero.*] Verba Catonis, loc. cit. *Oleum viride sic facito : Oleam quamprimum ex terra tollito : si inquinata erit, lavito : a foliis, & stercore purgato. Postridie, aut post diem tertium quam lecta erit, facito. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum aut quatriduum post, oleum facito. Eam oleam, si voles, sale inspergito.*

10. *Oleum in.*] Cato, cap. 64. pag. 45. *Nolito credere oleum in tabulato posse crescere......olea quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet, & deterius.* Hoc Catonis placitum laudat maximopere Colum. lib. 12. cap. 50. pag. 462. Oleum certe in tabulato crescere tam falsum est, quam in area, frumenta crescere.

11. *Item & in amurca.*] Subintellige, minui oleum : si in amurca diutius maneat, vel in fracibus. Sic olivarum carnes vocant, quæ ubi succus omnis, hoc est, oleum fluxit, cum nucleo manent : & ex iis sunt fæces, *le marc des olives.*

12. *Capulandum.*] Deplendum, dehauriendum, in alia labra seu vasa transferendum : *Nam quanto sæpius translatione ipsa ventilatur, & quasi exercetur,* inquit Columella lib. 12. cap. 50. pag. 460. *tanto fit liquidius, & amurca liberatur.* Cato, cap. 66. *Ubi factores vectibus prement, continuo capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset : oleum in labrum primum indito : inde in alterum dolium, &c.* Capulator a capulis, quæ sunt ansata vasa, nomen habet. Idem Cato, cap. 64. pag. 45. *Oleum, si poteris, bis in die depleto : nam oleum quam diutissime in amurca & in fracibus erit, tam deterrimum erit.* Et cap. 67. *Oleum frequenter capulet.* Huc pertinere arbitramur inscriptionem veterem, apud Gruter. ex Sirmondo, pag. 108. CAPLATORES. TIBVRTES. Iidem & doleatii, credo, appellati, quod oleum in dolia diffunderent. Apud eundem Gruterum, pag. 583. CHRYSOGONVS. SER. DOLEAR. *Servus dolearius.*

13. *Et plumbeas.*] Cato, cap. 66. pag. 46. *Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat .... Vase aheneo ad oleum ne utatur : nam si utetur, oleum male sapiet.* Cortina Gallis, *une chaudiére.*

14. *Ferventibus.*] Calidis, ut diximus sect. 3.

15. *Clausisque.*] Cato, loc. cit. *Caveat quam minimum in torcularium, & in cellam introëatur.* Vide & Colum. lib. 12. cap. 50. pag. 461. Torcularium, *le pressoir.*

nime ventilatis : [15] ideo nec ligna ibi cædi oportere : qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. Et e cortinis in labra fundendum, ut fraces & amurca [17] liquentur. [18] Ob id crebrius vasa mutanda, [19] fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura sinceritas constet. Postea inventum, ut lavarentur utique ferventi aqua : protinus prælo subjicerentur solidæ, ita enim amurca exprimitur : [20] mox trapetis fractæ premerentur iterum. Premi plus quam centenos modios, non probant. [21] Factus vocatur. Quod vero post molam primum est, [22] flos. Factus tres [23] gemino foro a quaternis hominibus nocte ac die premi justum est.

CAPUT VII. VII. Non erat tum fictitium oleum : ideoque arbitror de ea nihil a Catone dictum : nunc ejus genera plura. Primumque persequemur ea, quæ ex arboribus fiunt, & inter illas ante omnes ex oleastro. Tenue id, multoque amarius, quam oleæ : tantum ad medicamentum utile. Simillimum huic est ex [1] chamelæa, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri, baccisque. Proximum fit & [2] e cici, [3] arbore in Ægypto copiosa : alii crotonem, [4] alii trixin, alii sesamum silvestre appellant : ibique non pridem. Et in Hispania repente provenit altitudine oleæ, caule ferulaceo, folio vitium, semine

NOTÆ.

16. *Ideo nec ligna.*] Cato, cap. 47. *Ligna in torculario ne cadant.*

17. *Liquentur.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Hoc est, ut fraces & amurca, quæ in fundo sidunt, paulatim liquefiant, idque quod in ipsis est olei, sponte reddant.

18. *Ob id crebrius.*] Vide Notas & Emend. num. V.

19. *Fiscinas.*] Cato, cap. 67. *Fiscinas spongia effingat.* Fiscus seu fiscina, qualus est in quo olivæ ponuntur, cum subjiciuntur prælo ut exprimantur, teste Columella, lib. 12. cap. 49. *Vn panier d'osier.*

20. *Mox trapetis.*] Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 34. *Trapetes, molæ olearia vocantur.* Trapetum dixit Colum. lib. 12. cap. 50.

21. *Factus vocatur.*] Unde factores appellati, qui olivas premunt, apud Catonem cap. 66. Factum, vel factus, ut dictum est, centeni sunt olivarum modii.

22. *Flos.*] Prima unda præli, ut dictum est sect. 2. *Huile vierge.*

23. *Gemino foro.*] Forum in torculari locus est, quo defertur olea vel uva ut prematur : qua notione a Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 54. & a Catone, cap. 18. accipitur. *Vne cuve.* Prius legebatur, *tergeminos fere.* In MSS. Reg. 1. *Tres gemino fero.* In Reg. 2. *tres gemino foro.*

Sect. VII. 1. *Ex chamelæa.*] De qua dicemus, lib. 24. sect. 82.

2. *E cici.*] Diosc. lib. 4. cap. 164. Κίκι, ἢ κρότων, οἱ δὲ σήσαμον ἄγριον, οἱ δὲ σέσελι Κύπριον, οἱ δὲ κρότωνα. Et in Nothis : Αἰγύπτιοι σέσαμα· οἱ δὲ τρίξιν· Ῥωμαῖοι ῥικίνουμ. Oleum ipsum κίκινον vocat Galenus, in explic. vocum Hippocr. tom. 2. pag. 81.

3. *Arbore in Ægypto.*] Et arborem Dioscorides vocat, quam is describit, loc. cit. ficus altitudine, platani foliis, &c. Et Theophr. lib. 1. hist. cap. 18. Galenus quoque, lib. 3. κατὰ γένη, cap. 5. pag. 728. ut plane mirer a Daleeampio Plinium hoc loco insimulati erroris, qui cici arborem, non herbam, vocarit.

4. *Alii trixin.*] Reg. 2. Th. & Chiffl. *alii sibi.* Reg. & Colb. 1. 2. *alii sive.* Forte, *alii sili*, quæ vox Plinio pro *seseli* familiaris.

uvarum

uvarum gracilium pallidarumque. Noſtri eam ricinum vocant [5] a ſimilitudine ſeminis. [6] Coquitur id in aqua, innatanſque oleum tollitur. [7] At in Ægypto, ubi abundat, ſine igne & aqua ſale aſperſum exprimitur, cibis fœdum, [8] lucernis utile. Amygdalinum, quod [9] aliqui metopium vocant, ex amaris nucibus areſactis, & in offam contuſis, aſperſis aqua iterumque tuſis, exprimitur. Fit & e lauro, admixto [10] druparum oleo. [11] Quidamque e baccis exprimunt tantum: alii foliis modo: aliqui folio & cortice baccarum: [12] nec non ſtyracem addunt, alioſque odores. [13] Optima laurus ad id latifolia, ſilveſtris, nigra baccis. [14] Simile eſt e myrto nigra: & hæc latifolia melior. [15] Tunduntur baccæ aſperſæ calida aqua, mox decoquuntur. [16] Alii foliorum molliſſima decoquunt in oleo, & exprimunt. Alii dejecta ea in oleum prius [17] Sole maturant. Eadem ratio & in ſativa myrto: ſed præfertur ſilveſtris minore ſemine, quam quidam [18] oxymyrſinen vocant, alii chamæmyrſinen: [19] aliqui acoron a ſimilitudine: eſt enim brevis, fruticoſa. [20] Fit & e citro, cupreſſo: nucibus juglandibus, quod [21] caryïnon

NOTÆ.

5. *A ſimilitudine.*] Nempe a ſimilitudine cum animalculo ejuſdem nominis, hoc eſt, ricino. Ita Dioſc. loc. cit Καρποὶ δὲ ἐν βότρυσι τραχέσι, λεπισθέντα ὅμοιοι κρότωνι τῷ ζώῳ. *Semen fert in uvis aſperis, quod, ubi decorticatum eſt, ricinum animal repræſentant:* quod Galli vocant *Tique.*

6. *Coquitur.*] Hunc olei hujus concinnandi modum docet & Dioſc. lib. 1. cap. 38.

7. *At in Ægypto.*] Hoc totidem verbis Dioſc. lib. 4. cap. 164.

8. *Lucernis utile.*] Et emplaſtris, inquit Dioſc. loc. cit. Κίκινον ἔλαιον, ἄβρωτον μὲν, ἄλλως δὲ χρήσιμον εἰς λύχνους, καὶ ἐμπλάστρους. In M S S. tamen. Reg Colb. Th. Chiffl. *lucernis exile.* Quanquam Herod. lib. 2. Euterpe, num. 92. pag. 122 & Diodor. Sic. lib 1. pag. 31. oleum ricinum lucernis commendant.

9. *Aliqui metopium.*] Ut dictum eſt lib. 13. ſect. 2.

10. *Druparum.*] Olivarum ſcilicet, de quibus ſect. 2.

11. *Quidamque.*] In his Dioſc. lib. 1. cap. 49. laurinum oleum e drupis, hoc eſt, e lauri baccis maturitate turgentibus, in aqua decoctis confici præcipit. Τὸ δὲ δάφνινον σκευάζεται διὰ τῶν δαφνίδων, ὅταν ὦσι δρυπεπεῖς, ἑψομένων μεθ' ὕδατος.

12. *Nec non ſtyracem.*] Dioſc. loc. cit.

13. *Optima.*] Dioſc. loc. cit.

14. *Simile eſt.*] Hæc totidem verbis Dioſc. lib. 1. cap. 48.

15. *Tunduntur baccæ.*] E baccis, granisve myrti fieri quoque Palladius docet, in Januar. tit. 18. pag. 49.

16. *Alii foliorum.*] Dioſc. loc. cit.

17. *Sole maturant.*] Soli prius exponunt coquenda. Dioſc. Ἰδίως δὲ τὰ φύλλα κατεθέντα εἰς ἥλιον, ἐν ἐλαίῳ ἀποβρέχειν.

18. *Oxymyrſinen.*] Minus appoſite quidem, ſed tamen ita vulgo appellante καταχρηστικῶς, uti dicetur opportunius lib. 23. ſect. 83.

19. *Aliqui acoron.*] Sic M S S. Reg. 1. 2. aliique, non *acaron.* Plinius lib. 25. ſect. 100. *Necnon inveniuntur, qui oxymyrſinæ radicem acoron vocant*, &c.

20. *Fit & e citro.*] Sic codex Thuan. recte. De oleo citreo rurſum Plinius lib. 23. ſect. 45.

21. *Caryïnon.*] Καρύϊνον, de quo Dioſc. lib. 1. cap. 41. ἐκ τῶν βασιλικῶν καρύων. De eo rurſum lib. 23. ſect. 45.

vocant : malis cedri, [22] quod pisselæon. [23] Ex grano quoque Gnidio, purgato semine & tuso. Item lentisco : nam [24] & cyprinum, & e glande Ægyptia ut fieret odorum causa, dictum est. Indi ex castaneis, & sesama, atque oryza facere dicuntur : Ichthyophagi, [25] e piscibus. Inopia cogit aliquando luminum causa & e platani baccis fieri, aqua & sale maceratis. Et œnanthinum fit de ipsa œnanthe, [26] ut dictum est in unguentis. [a] [27] Gleucino mustum incoquitur vapore lento : ab aliis sine igne [28] circumdatis vinaceis diebus XXII. bis singulis permixtum : consumiturque mustum oleo. Aliqui non sampsuchum tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta. Nam in gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis.

[29] Fit & de aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi radice, omnium succis in oleo maceratis expressisque. Sic & rhodinum e rosis : juncinum e junco, quod est rosaceo simillimum : item [30] hyoscyamo, lupinis, & narcisso. Plurimum autem in Ægypto e raphani semine, aut gramine herba, quod [31] chortinon vocant. Item sesama,

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *Gleucino.*] *Vt fiat oleum* gleucinum, *simul vini* mustum incoquitur calore lento, &c.

N O T Æ.

22. *Quod pisselaon.*] Ita Reg. 1. 2. Colb. Th. Paris. &c. tum hoc loco, tum lib. 24. sect. XI. ubi de ea voce dicturi sumus. Hic libri editi perperam *cedrelaon*.

23. *Ex grano.*] De quo diximus, lib. 13. sect. 35. De oleo quod ex eo fit, Diosc. lib. 1. cap. 43. Plinius rursum de eo lib. 23. sect. 45. ubi & de lentiscino.

24. *Et cyprinum, & e glande.*] De cyprino, lib. 12. sect. 51. De balanino, e glande Ægyptia, sect. 46. ejusdem libri : rursum de utroque, lib. 23. sect. 45. & 46.

25. *E piscibus.*] E piscium cetaceorum adipe.

26. *Vt dictum est.*] Libro 12. sect. 61.

27. *Gleucino.*] Γλεύκινον & Dioscorides vocat, qui qua paretur illud arte edocet, lib. 1. cap. 67. uti & Columella, lib. 12. cap. 51. *De oleo gleucino. Vas olearium quam maximum . . . . . præparari oportet : deinde per vindemiam musti quam optimi generis, & quam recentissimi, sextarios LX. cum olei pondo LXXX. in id confundi : tum aromata adjici &c.* Latine musteum dixeris, mustumque oleum : est enim γλεῦκος Græce mustum.

28. *Circumdatis.*] Circumdatis vinaceis vasi, quod aromata, vinum, oleumque continet : XXII. deinde diebus, (XXX. Diosc.) bis singulis hæc omnia permiscenda : post demum exprimi oleum. Diosc. loc. cit.

29. *Fit & de aspalatho.*] De his fruticum herbarumque nominibus, viribusque, suis locis agimus.

30. *Hyoscyamo, &c.*] De hyoscyamino oleo Diosc. lib. 1. cap. 42. Plinius ipse de hyoscyamino, thermino, (hoc est, quod e lupinis fit,) narcissino, raphaninoque, lib. 23. sect. 49. De raphanino rursum lib. 19. sect. 26.

31. *Chortinon.*] Est Græcis gramen χόρτος.

& urtica, [32] quod cnedinum appellant. E lilio & alibi fit sub dio, Sole, Luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam & Galatiam, quod [33] Selgiticum vocant, nervis admodum utile : sicut in Italia [34] Iguvini. E pice fit, [35] quod pissinum appellant, [36] cum coquitur, velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis : probatum maxime e Brutia : est enim pinguissima & resinosissima. Color oleo fulvus. Sponte nascitur [37] in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, & hoc medicis. Veteri quoque oleo usus est [38] ad quædam genera morborum. [39] Existimatur & ebori vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est.

CAPUT VIII.

VIII. Super omnia vero celebravit [1] amurcam laudibus Cato. [2] Dolia olearia cadosque illa imbui, ne bibant oleum. [3] Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ [4] rimæque absint. [5] Quin &

NOTÆ.

32. *Quod cnedinum.*] In MSS. Reg. 1. &c. *cnetinum*. In editis male *cnecinum*. Κνίδη Græcis urticam sonat, sive κνίδη. Hujus olei ex urtica mentio rursum lib. 22. sect. 15.

33. *Selgiticum.*] A Selge Pisidiæ oppido mediterraneo, cujus Polybius, Ptolemæus, ac Stephanus, meminere. In Severi nummis e Cimelio Regio, ΣΕΛΓΕΩΝ.

34. *Iguvini.*] De his lib. 3. sect. 19. Vide Notas & Emendationes num. VI.

35. *Quod pissinum.*] A voce Græca πίσσα, quæ picem sonat. Sic MSS. omnes, non *picinum*.

36. *Cum coquitur.*] Pix videlicet.

37. *In Syriæ maritimis.*] Et in Palmyrenis quoque Syriæ solitudinibus, κατὰ Πάλμυραν τῆς Συρίας, inquit Diosc. lib. 1. cap. 37. ubi Cornarius legendum ex Plinio putat, κατὰ θάλμυραν τῆς Συρίας. De Elæomelite rursum Plinius lib. 23. sect. 50.

38 *Ad quædam*] Ad tormina sedanda, ad pellendos lumbricos, aliaque quæ Diosc. enumerat, lib. 1. cap. 30.

39. *Existimatur.*] Pausanias in Eliac. prior. lib 5. pag. 308. perfusum oleo a Phidia scribit Jovis Olympici simulacrum, quod ex ebore finxerat, ut ab omni vitio vindicaretur, ac defenderetur ab aquosi soli injuria. Refert hoc ipsum Epiph. lib. 2. adv. hær. 64. num. 18. pag. 542.

Sect. VIII. 1. *Amurcam.*] Quæ fæcis instar in oleario vase sidit, *la lie*.

2. *Dolia olearia.*] Cato, de re rust. cap 100. pag. 57. *Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoque diu, ut bene combibat : id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius fuerit, & ipsa metreta firmior erit.*

3. *Amurca subigi.*] Sæpius conspergi. Cato, cap 91. pag. 55. *Aream sic facito. Locum ubi facies confodito. Postea amurca conspargito bene, finitoque combibat. Postea comminuito glebas bene. Deinde coaquato, & paviculis verberato. Postea denuo amurca conspargito, sinitoque arescat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herba nascentur.* Idem repetit, cap. 129. pag. 68. & Colum. lib. 2. cap. 50. Auctor quoque Geopon. lib. 2. cap 14. pag. 64. Χρὴ δὲ συνεχῶς καταβρέχειν τὴν ἅλω ἀμόργῃ.... οὔτε γὰρ οἱ μύρμηκες καὶ ἀδικήσουσι.

4. *Rimæque.*] Ita MSS omnes : neque *herba* reponi pro *rima* placet, etsi visum ita Pintiano.

5 *Quin & lutum.*] Neu scilicet frumento curculio noceat, neve mures tangant, ut ait Cato, cap. 92. pag. 55. atque ut frumentum inde densius ac solidius fiat, ut auctor Geopon. lib. 2. cap. 25. pag. 65. καὶ τὸν σῖτον ἀραιότερον καὶ πυκνότερον ποιεῖ.

vocant : malis cedri, [22] quod piſſelæon. [23] Ex grano quoque Gnidio, purgato ſemine & tuſo. Item lentiſco : nam [24] & cyprinum, & e glande Ægyptia ut fieret odorum cauſa, dictum eſt. Indi ex caſtaneis, & ſeſama, atque oryza facere dicuntur : Ichthyophagi, [25] e piſcibus. Inopia cogit aliquando luminum cauſa & e platani baccis fieri, aqua & ſale maceratis. Et œnanthinum fit de ipſa œnanthe, [26] ut dictum eſt in unguentis. [a] [27] Gleucino muſtum incoquitur vapore lento : ab aliis ſine igne [28] circumdatis vinaceis diebus XXII. bis ſingulis permixtum : conſumiturque muſtum oleo. Aliqui non ſampſuchum tantum admiſcent, ſed etiam pretioſiora odoramenta. Nam in gymnaſiis quoque conditur odoribus, ſed viliſſimis.

[29] Fit & de aſpalatho, calamo, balſamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, ſampſucho, helenio, cinnamomi radice, omnium ſuccis in oleo maceratis expreſſiſque. Sic & rhodinum e roſis : juncinum e junco, quod eſt roſaceo ſimillimum : item [30] hyoſcyamo, lupinis, & narciſſo. Plurimum autem in Ægypto e raphani ſemine, aut gramine herba, quod [31] chortinon vocant. Item ſeſama,

Interpretatio.

a *Gleucino.*] *Vt fiat oleum* gleucinum, *ſimul vini* muſtum incoquitur calore lento, &c.

Notæ.

22. *Quod piſſelæon.*] Ita Reg. 1. 2. Colb. Th. Pariſ. &c. tum hoc loco, tum lib. 24. ſect. XI. ubi de ea voce dicturi ſumus. Hic libri editi perperam *cedrelæon.*

23. *Ex grano.*] De quo diximus, lib. 13. ſect. 35. De oleo quod ex eo fit, Dioſc. lib. 1. cap. 43. Plinius rurſum de eo lib. 23. ſect. 45. ubi & de lentiſcino.

24. *Et cyprinum, & e glande.*] De cyprino, lib. 12. ſect. 51. De balanino, e glande Ægyptia, ſect. 46. ejuſdem libri : rurſum de utroque, lib. 23. ſect. 45. & 46.

25. *E piſcibus.*] E piſcium cetaceorum adipe.

26. *Vt dictum eſt.*] Libro 12. ſect. 61.

27. *Gleucino.*] Γλεύκινον & Dioſcorides vocat, qui qua paretur illud arte edocet, lib. 1. cap. 67. uti & Columella, lib. 12. cap. 51. *De oleo gleucino. Vas olearium quam maximum ..... præparari oportet : deinde per vindemiam muſti quam optimi generis, & quam recentiſſimi, ſextarios LX. cum olei pondo LXXX. in id confundi : tum aromata adjici &c.* Latine muſteum dixeris, muſtumque oleum : eſt enim γλεῦκος Græce muſtum.

28. *Circumdatis.*] Circumdatis vinaceis vaſi, quod aromata, vinum, oleumque continet : XXII. deinde diebus, (XXX. Dioſc.) bis ſingulis hæc omnia permiſcenda : poſt demum exprimi oleum. Dioſc. loc. cit.

29. *Fit & de aſpalatho.*] De his fruticum herbarumque nominibus, viribuſque, ſuis locis agimus.

30. *Hyoſcyamo, &c.*] De hyoſcyamino oleo Dioſc. lib. 1. cap. 42. Plinius ipſe de hyoſcyamino, thermino, (hoc eſt, quod e lupinis fit,) narciſſino, raphaninoque, lib. 23. ſect. 49. De raphanino rurſum lib. 19. ſect. 26.

31. *Chortinon,*] Eſt Græcis gramen χόρτος.

& urtica, [32] quod cnedinum appellant. E lilio & alibi fit sub dio, Sole, Luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam & Galatiam, quod [33] Selgiticum vocant, nervis admodum utile: sicut in Italia [34] Iguvini. E pice fit, [35] qud pissinum appellant, [36] cum coquitur, velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis: probatum maxime e Brutia: est enim pinguissima & resinosissima. Color oleo fulvus. Sponte nascitur [37] in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, & hoc medicis. Veteri quoque oleo usus est [38] ad quædam genera morborum. [39] Existimatur & ebori vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est.

CAPUT VIII.

VIII. Super omnia vero celebravit [1] amurcam laudibus Cato. [2] Dolia olearia cadosque illa imbui, ne bibant oleum. [3] Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ [4] rimæque absint. [5] Quin &

NOTÆ.

32. *Quod cnedinum.*] In M S S. Reg. 1. & c. *cnetinum.* In editis male *cnecinum.* Κνίδη Græcis urticam sonat, sive κνίδη. Hujus olei ex urtica mentio rursum lib. 22. sect. 15.

33. *Selgiticum.*] A Selge Pisidiæ oppido mediterraneo, cujus Polybius, Ptolemæus, ac Stephanus, meminere. In Severi nummis e Cimelio Regio, ΣΕΛΓΕΩΝ.

34. *Iguvini.*] De his lib. 3. sect. 19. Vide Notas & Emendationes num. VI.

35. *Quod pissinum.*] A voce Græca πίσσα, quæ picem sonat. Sic MSS. omnes, non *picinum.*

36. *Cum coquitur.*] Pix videlicet.

37. *In Syria maritimis.*] Et in Palmyrenis quoque Syriæ solitudinibus, κατὰ Πάλμυρα τῆς Συρίας, inquit Diosc. lib. 1. cap. 37. ubi Cornarius legendum ex Plinio putat, κατὰ θ' ἁλμυρὰ τῆς Συρίας. De Elæomelite rursum Plinius lib. 23. sect. 50.

38 *Ad quædam*] Ad tormina sedanda, ad pellendos lumbricos, aliaque quæ Diosc. enumerat, lib. 1. cap. 30.

39. *Existimatur.*] Pausanias in Eliac. prior. lib 5. pag. 308. perfusum oleo a Phidia scribit Jovis Olympici simulacrum, quod ex ebore finxerat, ut ab omni vitio vindicaretur, ac defenderetur ab aquosi soli injuria. Refert hoc ipsum Epiph. lib. 2. adv. hær. 64. num. 18. pag. 542.

Sect. VIII. 1. *Amurcam.*] Quæ fæcis instar in oleario vase sidit, *la lie.*

2. *Dolia olearia.*] Cato, de re rust. cap 100. pag. 57. *Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoque diu, ut bene combibat: id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius fuerit, & ipsa metreta firmior erit.*

3. *Amurca subigi.*] Sæpius conspergi. Cato, cap 91. pag. 55. *Aream sic facito. Locum ubi facies confodito. Postea amurca conspargito bene, finitoque combibat. Postea comminuito glebas bene. Deinde coæquato, & paviculis verberato. Postea denuo amurca conspargito, sinitoque arescat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herba nascentur.* Idem repetit, cap. 129. pag. 68. & Colum. lib. 2. cap. 20. Auctor quoque Geopon. lib. 2. cap 24. pag. 64. Καὶ δὲ συνεχῶς καταβρέχειν τὴν ἅλω ἀμόργῃ.... οὔτε γὰρ οἱ μύρμηκες τὴν ἀδικήσουσι.

4. *Rimæque.*] Ita MSS. omnes: neque *herba* reponi pro *rima* placet, etsi visum ita Pintiano.

5 *Quin & lutum.*] Neu scilicet frumento curculio noceat, neve mures tangant, ut ait Cato, cap. 92 pag. 55. atque ut frumentum inde densius ac solidius fiat, ut auctor Geopon. lib. 2. cap. 25. pag 65. καὶ τὸν σῖτον προφύλαττει καὶ πυκνότερον ποιεῖ.

lutum parietum, ac tectoria, [6] & pavimenta horreorum frumenti, veſtiarium etiam contra teredines, ac noxia animalia, [7] amurca aſpergi: ſemina frugum perfundi: [8] morbis quadrupedum, arborum quoque illà medendum, efficaci ad hulcera interiora humani quoque oris. [9] Lora etiam ac coria omnia, & calciamina, axeſque, decoctâ ungi, [10] atque æramenta contra æruginem, coloriſque gratia elegantioris: & totam ſupellectilem ligneam, ac vaſa fictilia, [11] in queis ficum aridam libeat aſſervare: aut ſi folia baccaſque [12] in virgis myrti: [13] aliudve id genus ſimile. Poſtremo ligna macerata amurca, [14] nullius fumi tædio ardere. [15] Oleam ſi lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, ſterileſcere, auctor eſt [16] M. Varro. Et hactenus de olea, atque oleo.

CAP. IX. IX. Reliqui arborum fructus vix ſpecie figurave, non modo ſaporibus, ſucciſque toties permixtis atque inſitis, enumerari queunt.

CAP. X. [1] Grandiſſimus pineis nucibus, altiſſimeque ſuſpenſus, intus [2] exiles nucleos lacunatis includit toris, veſtitos alia [3] ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter ſemina collocandi. Harum genus alterum [4] terentinæ, digitis fragili putamine, aviumque furto in arbore.

NOTÆ.

6. *Et pavimenta.*] Ne rimas agant, inquit Colum. lib. 1. cap. 6. pag. 26 quæ cava præbent & latebras ſubterraneis animalibus.

7. *Veſtiarium.*] Area eſt in qua veſtes ſervantur. Cato, cap. 98. pag. 57. *Veſtimenta ne tinea tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundum arca, & extrinſecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit veſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt.*

8. *Morbis quadrup*] Nempe oves ne ſcabræ ſint. Cato, cap. 96. *Et boves uti valeant, & curati bene ſint, & qui faſtidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum quod dabis amurca ſpargito, &c.* Idem cap. 103. pag. 58. Adde etiam Colum. lib. 6. cap. 4. pag. 216.

9. *Lora &c*] Cato, cap. 97. pag. 57. *Amurca decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia: & meliora facies.*

10. *Atque æramenta.*] Cato, cap. 98. pag. 57. *Item ahenea omnia unguito, ſed prius extergito bene. Poſtea cum unxeris, & ea uti voles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta.*

11. *In queis ficum.*] Cato, cap. 99. pag. 57. *Fici arida ſi voles ut integra ſint, in vas fictile condito: id amurca decocta unguito.*

12. *In virgis.*] Hoc eſt, immaturas, cum adhuc in virgis hærent: ſeu virgas myrteas cum baccis, ut ait Cato, cap. 101. pag. 58. *Sic poma immatura cum hærent in ſua virga,* Varro dixit lib. 1. de re ruſt. cap. 59. pag. 71.

13. *Aliudve id genus.*] M S S. Reg. Colb. Chiffl. *aliudve quod genus.*

14. *Nullius fumi.*] Cato, cap. 130. pag. 68. *Ligna amurca cruda perſpargito, & in Sole ponito: perbibant bene: ita neque fumoſa erunt, & ardebunt bene.*

15. *Oleam.*] Vide quæ diximus lib. 8. ſect. 76.

16. *M. Varro.*] Libro 1. de re ruſt. cap. 2.

Sect. IX. 1. *Grandiſſimus.*] Subintellige, fructus. *Pomme de pin.*

2. *Exiles nucleos.*] *Des pignons:* qui in ſquamarum quibuſdam tornlis in foveam ſeu lacunam excavatis, deliteſcunt, & ſunt edules.

3. *Ferruginis.*] Coloris ferruginei.

4. *Terentina.*] Subintellige, pineæ nucis. Ita M S S. Reg. 1. & Colb. non *Tarentina.* Et Macrobius quidem, lib. 2. Saturn. cap 14. pag. 374. *Nux terentina dicitur,* inquit, *quæ ita mollis eſt, ut vix attrectata frangatur: de qua in libro*

Tertium [5] sappiniæ, e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut simul mandatur. Quartum [6] pityida vocant e pinastris, singularis remedii adversus tussim. In melle decoctos nucleos Taurini aquicelos vocant. [7] Pinea corona victores apud Isthmum coronantur.

X. His proxima amplitudine mala, quæ vocamus cotonea, & [1] Græci cydonia, ex Creta insula advecta. Incurvatos trahunt ramos, prohibentque crescere parentem. Plura eorum genera: [2] chrysomela, incisuris distincta, colore ad aurum inclinato. Quæ candidiora, [3] nostratia cognominata, odoris præstantissimi. Est & Neapolitanis suus honos. [4] Minora ex eodem genere struthea, odoratius vibrant, serotino proventu, præcoci vero [5] mustea. Strutheis autem cotonea insita suum genus fecere Mulvianum: quæ sola ex his vel cruda manduntur. Omnia jam & virorum [6] salutatoriis cubilibus inclusa, simulacris [7] noctium consciis imposita. Sunt præterea parva silvestria,

CAPUT XI.

NOTÆ.

Favorini sic reperitur: Itemque quidam Tarentinas nuces dicunt, quæ sunt terentinæ, a tereno, quod est Sabinorum lingua molle: unde Terentios quoque dictos putat Varro, &c. Videri possit & ea vox a Græco derivata fonte: est enim *τέρεν tener*. Has avium rostris in arbore pertundi, & ab Allobrogibus Piquatellos vocari, ait Dalec. lib. 1. hist. plant. cap. 12. pag. 48

5. *Sappiniæ.*] Nempe nucis, e picea sativa, quam Galli *Pesse* vocant. Sappium imperiti olim dixere, ipso teste Plinio, lib. 16. sect. 23.

6. *Pityida.*] Non pinastri modo, sed & pinus piceæque fructus, in conis seu metis contenti, πιτυΐδες Græcis appellati. Diosc. lib. 1 cap. 87. Πιτυΐδες δὲ καλοῦνται ὁ καρπὸς τῶν πιτύων καὶ τῆς πεύκης ὁ εὑρισκόμενος ἐν τοῖς κώνοις. Galeno quoque, lib. 8. de fac. simp. med. pag. 220. Cælius Aurel. lib. 3. Chron. cap. 1. *Nucleo pineo, quem Græci πιτυΐδα vocaverunt.*

7. *Pinea corona.*] Plutarch. lib. 5. Sympos. quæst. 3. pag. 675. Vide quæ superius diximus sect. 5.

Sect. X. 1. *Græci cydonia.*] Κυδώνια μῆλα, ab urbe Cretensi sic cognominata. *Des Coins.* Q. Serenus Samonicus, cap. 25.

Aut quæ poma Cydon Cretæus misit ab oris.

2. *Chrysomela.* Χρυσόμηλα, *aurea mala.* Columellæ, lib. 5. cap. 10. pag. 202 *Chrysomeliana.* Hæc sunt de quibus Maro cecinit,

Aurea mala decem misi: cras altera mittam.

3. *Nostratia.*] Hæc Diosc. ἀληθινὰ *vera* appellat, lib. 1. cap. 160.

4. *Minora ex eodem genere.*] Neapolitano videlicet: alioqui στρούθια teste Diosc. loc. cit. & magna, & minus bona censentur, καὶ μεγάλα, καὶ ἧττόν ἐστιν εὔχυμα. Galenus quoque lib. de sanitat. tuenda, cap. ult. στρουθιόμηλα cydoniorum esse maxima tradit. Στρούθεια sunt Athenæo, lib. 3. pag. 81. *Poires-coins.*

5. *Mustea.*] Et id genus a Columella laudatum, loc. cit. Iis fortasse a mitescendi celeritate nomen. Musteum enim idem quod recens est.

6. *Salutatoriis.*] Sic cubicula vocat, in quibus divitem e dormitorio suo prodeuntem clientes salutabant.

7. *Noctium consciis*] Fuerunt inter cubiculares imagines & eorum numinum simulacra dedicata, quæ toti genialis curam habere existimabantur. August. lib. 6. de Civit. Dei, cap. 9. *Parcatur humana verecundia: peragat cetera*

[a] a ftrutheis odoratiffima, in fepibus nafcentia.

XI. Mala appellamus, quanquam diverfi generis, Perfica, & granata, quæ in Punicis arboribus novem generum [1] dicta funt. [2] His acinus fub cortice intus : [3] illis lignum in corpore. Nec non & quædam e piris [4] libralia appellata, amplitudinem fibi ponderis nomine afferunt. *CAPUT XII. * Sed Perficorum palma [5] duracinis. Nationum habent cognomen [6] Gallica, & Afiatica. Poft autumnum maturefcunt, æftate [7] præcocia, intra XXX. annos reperta, & primo [8] denariis fingula venumdata. [9] Supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. Pomum innocuum expetitur ægris: pretiumque jam fingulis [10] triceni nummi fuere, nullius majore: quod miremur, quia non aliud [a] fugacius. Longiffima namque decerpto bidui mora eft: cogitque fe venumdari.

INTERPRETATIO.

[a] *A ftrutheis.*] Poft ftruthea. | [a] *Fugacius.*] Minus diuturnum.

NOTÆ.

concupifcentia carnis & fanguinis, procurato fecreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde difcedunt? Horum numinum capiti, uti nunc abacis, folita imponi cotonea.

Sect. XI. 1. *Dicta funt.*] Libro 13. fect. 34.

2. *His.*] Granatis malis, quæ referta acinis fub cortice.

3. *Illis.*] Perficis nimirum, quorum in medio corpore lignum feu nucleus, *le noyau de Pefches.*

4. *Libralia.*] *Poires de livre.* Græcis Ταλαντιαῖα ἄπια.

5. *Duracinis.*] Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 7. pag. 164. *Genera Perficorum funt hæc: Duracina, præcoqua, Perfica, Armenia.* Et pag. 165. *Duracina fervantur condita muria*, &c. Τὰ δωρακινὰ περσικά, in Geopon. lib. 10. cap. 13. pag 257. & cap. 15. pag. 258. ubi ex Democrito rofis in proximo plantatis colorem rubrum trahere dicuntur: unde eadem Rhodacena forte dici potuerunt. Gallis vulgo *Brignons*, & *Preffes:* aiunt enim, *manger une bonne preffe: c'eft une forte de pefche qui ne fe fend point:* cujus corpus adhæret, & a nucleo, five ligno, divelli nequit, ut ait Plinius fect. 34.

6. *Gallica &c.*] Columella, lib. 10. in hortulo, fub finem:

Exiguo properant mitefcere Perfica malo:
Tempeftiva manent, quæ maxima Gallia donat:
Frigoribus pigro veniunt Afiatica fetu.

7. *Præcocia.*] Diofc. lib. 1. cap. 165. Τὰ δὲ μικρότερα (Περσικὰ) καλούμενα Ἀρμενιακά, Ῥωμαϊστὶ δὲ πραικόκκια: eadem Armeniaca, & præcocia Latine dicuntur: forte quæ præcoqua Martiali lib. 13. Epigr. 46. Gallice, *des Abricots.* Sunt qui malint effe *des Avant-pefches.*

8. *Denariis.*] Denarius Romanorum vetus Gallicæ monetæ, ut nunc eft argenti pretium, efficit affes æreos octonos, uti dicturi fumus lib 33. fect. 13.

9. *Supernatia.*] Quæ ex Sabinis, qui Superum mare accolebant, five Adriaticum, in Urbem advehebantur. Sic vetus infcriptio apud Reinef. pag. 337. NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET. ARIMIN.

10. *Triceni nummi.*] Hoc eft, triceni fellertii: monetæ noftræ affes fexaginta.

CAPUT XIII.

XII. Ingens postea turba prunorum: versicolor: nigra, candida, hordearia appellata, [1] a comitatu frugis ejus. Alia eodem colore seriora majoraque, [2] asinina cognominata a vilitate. [3] Sunt & nigra, ac laudatiora [4] cerina, [5] atque purpurea. Necnon ab externa gente [6] Armeniaca, quæ sola & odore commendantur. Peculiaris impudentia est nucibus insitorum, quæ faciem parentis succumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque [7] nucipruna. [8] Et hæc autem, & Persica, & cerina, ac silvestria, ut uvæ, cadis condita, usque ad alia nascentia ætatem sibi prorogant: reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. Nuper in Bætica [9] malina appellari cœperunt malis insita, & alia amygdalina amygdalis. His intus in ligno [10] nucleus amygdalæ est: nec aliud pomum ingeniosius [11] geminatum est. In peregrinis arboribus [12] dicta sunt Damascena, a Syriæ Damasco cognominata, jam pridem in Italia nascentia, [13] grandiore quanquam ligno, & exiliore carne, nec unquam in rugas siccata, quoniam [14] Soles sui desunt. Simul dici possunt [15] populares eorum myxæ, quæ & ipsæ nunc cœperunt Romæ nasci insitæ sorbis.

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *A comitatu.*] Quoniam ea tum matura sunt ad decerpendum, cum hordeum metitur: quod cum solstitio fere fiat, in quod Divo Joanni sacer dies incidit, inde ei prunorum generi nomen apud nos, *Prunes de S. Jean.*

2. *Asinina.*] *Prune jaune sans goust.* His sues rura saginant. Pedicularia nonnulli vocant.

3. *Sunt & nigra.*] Carne dura: Iberica, & Pertigona vocitata: *Prunes de Perdigon*, sive *Perdrigon*.

4. *Cerina.*] Quæ Virgilio, Eclog. 2. vers. 53. *Cerea pruna.* In Priapeiis,

Magisque cera luteum nova prunum.

Nonius, cap. 16. num. 6. *Cerinum a cera colore.* Unde Græcis κηρινὸν χρῶμα. Nigra, cerinaque, carmine Naso complexus, lib. 13. Metam. vers. 817.

Prunaque non solum nigro liventia succo,
Verum etiam generosa novas imitantia ceras.

5. *Atque purpurea.*] Eaque sapore jucundo: *Mirobolans.* Arborique nomen idem, *Prunier mirobolan.*

6. *Armeniaca.*] Eadem hæc esse quæ Persica præcocia (*les abricots*) frustra scriptores novitii censuère.

7. *Nucipruna.*] *Prunes noix*, καρυοκοκκύμηλα.

8. *Et hæc autem.*] Nempe nucipruna.

9. *Malina.*] *Prunes-pommes*: amygdalina, *Prunes-amandes.*

10. *Nucleus amygdalæ.*] Subintellige, similis. Quid nucleus sit, diximus, lib. 13. sect. 18.

11. *Geminatum est.*] Multiplici insitionis genere variatum. Apud Gallos certe innumeræ fere prunorum differentiæ sunt.

12. *Dicta sunt.*] Libro 13. sect. 10. *Prunes de Damas.* Syriaca dicta Petronio in Satyr. pag. 102.

13. *Grandiore .... ligno.*] Alii ossiculum, alii nucleum vocant.

14. *Soles sui.*] Quoniam alieno cælo soloque nata.

15. *Populares eorum.*] In Syria pariter natæ, ut dictum est lib. 13. sect. 10. Æginetæ, lib. 7. Μύξα δένδρου καρπός ἐστι μικρότερος τῶν κοκκυμήλων, δυνάμει δὲ παραπλήσιος. *Myxa arboris fructus, pruno quidem minor, facultate tamen persimilis.* In officinis *Sebestes*. Dictæ nonnullis etiam nixæ. Vide Onomast. Rosvveydi, p. 1042.

XIII. In totum quidem [1] Persica peregrina etiam Asiæ Græciæque esse, ex nomine ipso apparet, atque ex Perside advecta. Sed [2] pruna silvestria ubique nasci certum est. Quo magis miror, hujus pomi mentionem a Catone non habitam, præsertim cum condenda demonstraret quædam & silvestria. Nam [3] Persicæ arbores sero, & cum difficultate transiere, ut quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Ægypto earum fuerat hospitium. [4] Falsum est, venenata cum cruciatu in Persis gigni, & pœnarum causa a regibus translata in Ægyptum, [5] terrâ mitigata. [6] Id enim de Persea diligentiores tradunt, quæ in totum alia est, myxis rubentibus similis, nec extra Orientem nasci voluit. Eam quoque eruditiores negaverunt ex Perside propter supplicia translatam, sed a Perseo Memphi satam. Et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi instituisse, in honorem [7] atavi sui: [8] Semper autem folia habet & poma, subnascentibus aliis. Sed pruna quoque omnia post Catonem cœpisse manifestum est.

CAPUT XIV. XIV. Malorum plura sunt genera. [1] De citreis cum sua arbore diximus. Medica autem Græci vocant [2] patriæ nomine. Æque peregrina sunt [3] zizipha, & [4] tuberes, quæ & ipsa non pridem venere

NOTÆ.

Sect. XIII 1. *Persica peregr.*] *Les pesches*, de quibus dictum est sect. XI.

2. *Pruna silvestria.*] Gallis, *Prunelles*, quibus contusis rustici potionis genus efficiunt.

3. *Persica arbores.*] *Les Peschiers*, e quibus pendent Persica mox appellata. Vide quæ dicturi sumus lib. 16. sect. 47.

4. *Falsum est.*] Columellam sugillat, cujus hoc carmen, lib. 10. sub finem:

Et pomis quæ barbara Persis
Miserat, ut fama est, patriis armata venenis.

Idem tradit & Plato, lib. 1. Anthol. cap. 20 Epigrammate scripto εἰς τὸν ἀποθανόντα ὑπὸ πλησμονῆς Περσικῶν μήλων, in eum qui mortuus erat nimio esu Persicorum malorum:

Ἐκ φονίων Περσῶν φόνιον φυτὸν ἤγαγε Περσεύς,
Παιδὶ Θεογνώστῳ τοῦ θανάτου πρόφασιν.

Quod ita reddidit feliciter Grotius:

Nate Theognosti, mortis tibi causa fuere
A Persis Perseus quæ mala mala tulit.

5. *Terra mitigata.*] Soli Ægyptii bonitate facta esse meliora, ac saniora.

6. *Id enim de Persea.*] Sic Diosc. lib. 1. cap. 187. Περσέα δένδρον ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ, καρπὸν φέρει ἐδώδιμον... τοῦτο δὲ ἱστοροῦσί τινες ἐν Πέρσαις ἀναιρετικὸν εἶναι, &c. Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 36. pag. 356. tom. 6. vidisse se Perseam arborem Alexandriæ prodit: cujus fructus, haud aliter ac poma, piraque, esculentus in Ægypto foret: in Perside, ut quidem ferebat tum fama, noxius. Ignotam sibi prorsus arborem fatetur Anguillara, lib. 5. de simp. pag. 79.

7. *Atavi sui.*] Persei. Macedonum reges ab Hercule genus duxere, ut Curtius, l. 4. n. 7. Hercules a Perseo, ut Diodorus Sic. lib. 4. Bibl. pag 217. prodidere.

8. *Semper autem.*] De Persea arbore loquitur, quam lib. 13 sect. 17. Persicam Ægypti peculiarem vocavit.

Sect. XIV 1. *De citreis.*] Libro 12. sect. 7.

2. *Patria nomine.*] Mediæ.

3. *Zizipha.*] *Jujubes*: Arbor Ziziphus, *le jujubier*. Rutilam, albamque ziziphum agnoscit Colum. lib. 9. cap. 4. pag 310. Simeon Sethi, Ζίζυφα vocat.

4. *Tuberes.*] Nuciperfica vulgus appellat, *Pesches-noix*.

in

in Italiam : [5] hæc ex Africa, illa ex Syria. Sex Papinius, quem [6] Consulem vidimus, primus utraque attulit, Divi Augusti novissimis temporibus, in castris sata, baccis similiora, quam malis, [7] sed aggeribus præcipue decora, quoniam & in tecta jam silvæ scandunt. [8] Tuberum duo genera : candidum, & [9] a colore syricum dictum. Pæne peregrina sunt in uno Italiæ agro Veronensi nascentia, [10] quæ lanata appellantur. Lanugo ea obducit, strutheis quidem Persicisque plurima : his tamen peculiare nomen dedit, nulla alia commendatione insignibus.

XV. Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum conditoribus suis æternam propagaverint memoriam, tanquam ob egregium aliquod in vita factum ? Nisi fallor, apparebit ex eo ingenium inferendi : nihilque tam parvum esse, quod non gloriam parere possit. [1] Ergo habent originem [2] a Matio, [3] Gestioque, & Manlio, [4] item Scandio : [5] quibus cotoneo insito ab Appio e Claudia gente, Appiana sunt cognominata. Odor est his cotoneorum, magnitudo [6] quæ Scandianis, color rubens. Ac ne quis id ambitu valuisse claritatis & fa-

NOTÆ.

5. *Hæc ex Africa.*] Tuberes nimirum : quod Martialis significat gemino Epigrammate a nobis allato, lib. 13. sect. 34. Zizipha ex Syria : unde τὰ Ἐλατινὰ maxime commendat Simeon Sethi, tit. Ζίζιφα. Philoxenus in Glossis : Σιρικά, *Zizipha*, forte pro Συρικά.

6. *Consulem.*] Anno Urbis DCCLXXIX. Collega Q. Plautio, ex Tacito, lib. 6. Annal. pag. 147. extremis Tiberii temporibus. Exstat hujus inscriptio apud Gruter. pag. 447. SEX. PAPINIO. Q. F. ALLENIO. TRIB. MIL. Q. LEG. TIB. CÆSARIS. AVG... COS. &c.

7. *Sed aggeribus.*] Juxta domos areis excitatis, *des terrasses.*

8. *Tuberum.*] MSS. Reg. *Tuburum.*

9. *A colore syricum.*] Hoc est, rutilum. De colore syrico dicemus lib 35. sect. 24. Vide Notas & Emend. num. VII.

10. *Quæ lanata.*] De quibus Hesychius : Λασιόμαλα, μῆλα τὰ ἔχοντα χνοῦν. Virgilius, Eclog 2. vers. 51.

Ipse ego cana legam tenera lanugine mala.

Sect. XV. 1. *Ergo habent.*] Quæ fuerint hæc poma veteribus, vix nobis hodie exploratum : alia fere in eorum vicem genera venêre, & nomina : paucis admodum exceptis.

2. *A Matio.*] Matiana dicta Columellæ, lib. 5. cap. 10. pag. 202. & Macrobio, lib. 2. Saturn cap. 15. pag. 375. Ματτιανὰ Athenæo, lib. 3. pag. 82. De Matio ipso diximus, lib. 12. sect. 6. Et genus obsonii Matianum ab eo dictum laudat Apicius, lib. 4. cap. 3. pag. 18.

3. *Gestioque.*] Ita libri omnes : Forte *Sestioque* : nam Sextiana mala sunt Columellæ loc. cit. Aut *Cestio* potius, nam Κεστιανὰ καλούμενα μῆλα Romæ laudata fuisse auctor est Galenus, lib. 2. κατὰ τόπους, cap. 1. pag. 364. & lib. 6. cap. 9. pag. 522.

4. *Item Scandio.*] Unde Scandiana mala, apud Varron. lib. 1. cap. 59. Colum. loc. cit. & Celsum, lib. 4. cap. 19. Scandina vocat Scribonius, Compos. 104. In MSS Reg. Colb. Th. *Scaudio.* In editis perperam *Claudio.*

5. *Quibus.*] Nempe Scandianis.

6. *Quæ Scandianis.*] Proxime appellatis. Ita recte Chiffl. aliique codices : in editis male *Claudianis* : cum Claudiana, si quæ fuere, eadem esse cum Appianis necesse sit.

miliæ putet, ſunt & Sceptiana ab inventore libertino, inſignia rotunditate. Cato adjicit [7] Quiriana, & quæ tradit in doliis condi, [8] Scantiana. Omnium autem nuperrime adoptata ſunt parva, gratiſſimi ſaporis, [9] quæ Petiſia nominantur. Patrias nobilitavere [10] Amerina, & Græcula. Cetera e cauſis traxere nomen: [11] germanitatis, cohærentia & gemella, nunquam ſingula in fetu: [12] coloris, ſyrica: cognationis, [13] melapia. [14] Muſtea, a celeritate miteſcendi: quæ nunc melimela dicuntur, a ſapore melleo. [15] Orbiculata, a figura orbis in rotunditatem circumacti. Hæc [16] in Epiro primum proveniſſe argumento ſunt Græci, qui Epirotica vocant. Mammarum effigie [17] orthomaſtia. A conditione caſtrati ſeminis, quæ [18] ſpadonia appellant Belgæ. [19] Melofoliis folium unum, aliquando & geminum erumpit e latere medio. Celerrime in rugas marceſcunt [20] pannucea. Stolide tu-

NOTÆ.

7. *Quiriana.*] Cato, lib. de re ruſt. cap. 7. pag. 13. Quiriniana vocat: Varro quoque, lib. 1. de re ruſt. cap. 59. Quiriana Macrobius, loc. cit. ubi & Scantianorum meminit.

8. *Scantiana.*] Cato, cap. 143. pag. 75. *Scantiana in doliis, & alia quæ condi ſolent.* Et Scantianorum meminit Varro, lib. 1. cap. 59.

9. *Quæ Petiſia.*] Quæ nunc vulgus appellat, *Pommes d'Apis*: vel quæ eodem vulgi ſermone, *Pommes de Paradis* vocitantur. Rectius forte *Peticia*, ab auctore Peticio. Id nomen Romanæ gentis apud Gruterum frequens.

10. *Amerina.*] Ab Ameria, de qua lib. 3. ſect. 19. Amerina mala iterum laudat ipſe ſect. 17. & 18. Macrobius quoque & Colum. locis cit. Prius *Camerina* perperam legebatur.

11. *Germanitatis.*] Germanitatis & cohærentiæ cauſa ſeu occaſione, gemella nuncupata: Gallis, *Pommes jumelles.*

12. *Coloris, ſyrica*] Hoc eſt, rutila: ut ſuperius indicavimus. Ita M S S. omnes hoc loco, non *Serica*. Et Columellæ loc. cit. ſyrica vocantur. Nobis, *Pommes de Caleville*: quæ egregie rubent.

13. *Melapia.*] A cognatione ſeu affinitate quam cum piris habent ea mala: eſt enim μῆλον Græcis pomum, pirum ἄπιος. Gallis, *Pommes-poires.*

14. *Muſtea.*] Hæc ex Varrone, lib 1. rei ruſt. cap. 59. Muſtea pariter Macrobio vocitata: Columellæ, melimela: locis cit. Μελίμηλα, in Geopon. lib. 10. cap. 76. *Pommes S. Jean.* Martial. lib. 1. Epigr. 44.

Dulcibus aut certant quæ melimela favis.

15. *Orbiculata.*] Horum pariter Macrob. & Colum meminere, loc. cit. Sic appellare poſſis, quæ vernaculo ſermone dicimus, *Pommes de Rambure.*

16. *In Epiro.*] Dioſc. lib. 1. cap. 161. Τὰ δὲ Ἠπειρωτικὰ λεγόμενα, Ῥωμαῖοι δὲ ὀρβικυλᾶτα, &c. Ὀρβικυλᾶτα Athenæo, & Μαγδιανὰ, ab Apollonia Epiri civitate, quam incolæ Μάγδιον vocant, lib. 3. pag. 80

17. *Orthomaſtia.*] Sic M S S. Μαςὸς *mammam* Græcis: ὀρθὸς *elegantem* ſonat.

18. *Spadonia.*] Quod nullum ſemen intus habeant: quorum non ſemel nec parva copia poteſtas nobis experiundi facta eſt: in toto vehe veterini doſſuarii nullo invento, præter unum, quod ſemen obtineret. Sic palmæ quædam ſpadonum nomine diſcernuntur a reliquo genere, quod nullo intus ſint pomi ligno, ut dictum eſt lib. 13. ſect. 8.

19. *Melofoliis.*] Pira ſimilia vidiſſe ſe haud procul Lugduno Dalecampius prodit, quorum e medio corpore folium exiret.

20. *Pannucea.*] Et hæc nota quoque Macrobio, loc. cit. Quaſi in pannos fatiſcentia, & rugatum plicas, inquit Turnebus, lib. 28. Adverſ. cap. 32. cap. 1019.

ment pulmonea. Est quibusdam sanguineus color, origine ex mori insitu tracta. Cunctis vero, quæ fuerunt a Sole, partes rubent. [21] Sunt & parva gratia saporis atque etiam acutiora odore, silvestria. Id peculiare improbitatis & acerbitatis convitium, & vis tanta, ut aciem gladii perstringat. [22] Dat & farina vilissimis nomen, quanquam primis adventu, decerpique properantibus.

XVI. [1] Eadem causa in piris taxatur superbiæ cognomine. Parva hæc, sed ocyssima. Cunctis autem [2] Crustumia gratissima. Proxima iis [3] Falerna, a potu, quoniam tanta vis succi abundat: ([4] lacte hoc vocatur:) in iisque alia colore nigro [5] donantur Syriæ. Reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. Sed confessis Urbis vocabulis auctores suos nobilitavere [6] Decimiana, & ex eo tractum quod Pseudodecimianum vocant. [7] Dolabelliana longissimi pediculi. [8] Pomponiana cognomine mammosa, [9] Liceriana, [10] Seviana, & quæ ex iis nata sunt, [11] Turraniana, longitudine pediculi distan- CAP. XV.

NOTÆ.

21. *Sunt & parva.*] *Pommes de Malingre.*

22. *Dat & farina.*] Ut farinacea vocitentur, vel farinaria. MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Paris. *Datus farina.* Salmant. teste Pintiano, *Dat & farina.* An *ferina* legendum, quod superba mox pira eadem causa appellantur? Libri hactenus editi inepte, *Dacis ferme.*

Sect. XVI. 1. *Eadem causa.*] Quoniam sunt prima adventu, ocyssimaque: idcirco superba cognominata, etiam a Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. quod cetera pirorum genera antevertant. *Poire Muscate, ou Muscadelle.*

2. *Crustumia.*] Ita MSS. & ipse Maro, lib. 2. Georg. vers. 87.

Nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque pyris, gravibusque volemis.

Hæc Crustumina vocat Macrobins, lib. 2. Saturn. cap. 15. pag. 375. & Colum. loc. cit. A Crustumio Italiæ oppido nomen habent, ubi præcipua bonitate, & copia. *Hæc*, inquit Servius, *ex parte rubent.* Crustumia pira Celsus fragilia appellat. E minorum hæc genere fuere, ut superba, & Falerna.

3. *Falerna.*] Nunc saccharata vocant, a suavitate succi, *Poire sucre.*

4. *Lacte hoc vocatur.*] Sic MSS. Reg. Colb. Th. Paris. &c. ut lacte sit succi nomen nominandi casu, antiquis familiare. Plautus in Menæch. act. 5. sc. 9. vers. 30. *Neque aqua aqua, neque lacte est lacti, crede mihi, usquam similius.* Item in Mil. act. 2. sc. 2. vers. 85. Vide præterea Nonium, Charisium, Priscianum.

5. *Donantur Syriæ.*] Syria dicuntur, inquit Colum. loc. cit. Syrii pyri præter Maronem meminit Juvenalis, Satyr. XI. vers. 73. Servius locum Virgilii citatum explanans, *Syriis*, inquit, *id est, nigris.* Martialis, lib. 5. Epigr. 79. commendat in primis, inter secundæ mensæ munera,

Et nomen pira quæ ferunt Syrorum.

6. *Decimiana.*] Decimana Macrobio, loc. cit. A Decimo aliquo nomen habuere.

7. *Dolabelliana.*] Et hæc laudata Columellæ loc. cit.

8. *Pomponiana.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *Pompeiana.* Eadem a forma, mammosa: nunc *Poires de bon Chrestien.*

9. *Liceriana.*] In MSS. *Licerniana.* Mallem a Licinio Liciniana dici.

10. *Seviana.*] Ita MSS. omnes: non *Severiana*: nempe a Sevio, de quo Gruterus sæpe in Inscript.

11. *Turraniana.*] Sic MSS. Reg. &c. Sic etiam Columella, loc. cit. nem-

tia. [11] Favoniana rubra, paulo superbis majora. [13] Lateriana, [14] Aniciana [15] postautumnalia acidulo sapore jucunda. Tiberiana appellantur, quæ maxime Tiberio principi placuere: Colorantur magis Sole, grandescuntque: alioqui eadem essent, quæ Liceriana. Patriæ nomina habent, serissima omnium Amerina, [16] Picentina, Numantina, Alexandrina, Numidiana, [17] Græca, & in his Tarentina: Signina, quæ alii a colore testacea appellant: sicut [18] onychina, [19] purpurea. Ab odore, [20] myrapia, laurea, nardina. [21] A tempore, hordearia: [22] a collo, ampullacea: [23] a corio laneo, bruta. [24] Gentilitatis, cucurbitina: acidula, succi. Incerta nominum causa est barbaricis, [25] Venereisque, quæ colorata dicunt: regiis, quæ minimo pediculo [26] sessilia: patriciis, [27] voconiis, viridibus oblongisque. Præterea dixit

NOTÆ.

pe a Nigro Turranio, quem ob insigne agricolationis studium Varro laudat, in præf. lib. 2. de re rust. Apud Macrob. *Turriniana* male.

12. *Favoniana.*] Laudata hæc quoque Columellæ, loc. cit. A Favonio, quod viri nomen fuit, sic appellata. *Grosses poires Muscadelles.*

13. *Lateriana.*] Lateritiana Columellæ, lib. 12. cap. 10. pag. 419 Macrobio loc. cit. Lateresiana. A Laterano mallem Laterana nuncupari.

14. *Aniciana.*] Macrob. loc. cit. Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 202. Cato, cap. 7. pag. 13.

15. *Postautumnalia.*] Aniciana, inquit, post autumnum decerpi solita.

16. *Picentina.*] Pira Picena in primis laudat Juvenalis loc. cit. & Signinis confert:

Signinum, Syriumque pirum, de corbibus iisdem,
Æmula Picenis.

17. *Græca.*] A Magna Græcia. Græcula, Macrob. loc. cit. Tarentina, Columellæ loc. cit & Celso, lib. 4. cap 19

18. *Onychina.*] Quæ gemmam onychem coloris similitudine referant. De onyche dicemus lib. 37. sect. 24. Pruna similiter onychina commendat Colum. lib. 12. cap. 12.

19. *Purpurea.*] Laudata hæc in primis a Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202.

20. *Myrapia.*] Celso quoque nota hæc loc. cit. Ab unguenti odore, quod Græci μύρον vocant, nomen traxere: ut a lauro, nardoque, laurea, nardinaque. Myrapia, *Poires parfums.* Laurea Macrobio nota, loc. cit.

21. *A tempore.*] Quoniam eodem tempore decerpuntur, quo demeti hordeum solet. Eadem causa sect. 12. pruna hordearia appellata. Columellæ loc. cit. Hordeacea pira vocitantur. *Poires S. Jean.*

22. *A collo.*] Quæ oblongiore collo, quale est fere ampullæ vitreæ.

23. *A corio laneo, bruta.*] Quæ corium habent lanuginosum, brutorum animantium more, & pecoris lanati, sive lanuginosi. Sunt sane & in pirorum genere lanuginosa, uti malorum, quæ ob id lanata dicta sunt sect. 14. Vide Notas & Emend. num. VIII.

24. *Gentilitatis.*] Sunt deinde pira, inquit, gentilitatis seu affinitatis nomine cum cucurbitis insignia: *Poires courges:* ab oblonga cucurbitæ figura. Horum Cato meminit, cap 7. pag. 13. Sic poma melapia a cognationis causa sup. sect. traxisse nomen dicuntur.

25. *Venereisque.*] Laudat hæc Colum. loc. cit. & Regia.

26. *Sessilia.*] Minus oblonga: atque adeo compactilis rotunditatis, sapore præstanti: nunc habent a Bergomo Italiæ oppido nomen, *Poires Bergamotes.*

27. *Voconiis.*] Colb. 1. 2. Th. Chiffl. *vocimis.* Eadem viridia, & oblonga.

volema [28] Virgilius, [29] a Catone sumpta, qui & sementiva, [30] & mustea nominat.

XVII. Pars hæc vitæ jampridem pervenit [1] ad columen, expertis cuncta hominibus. Quippe [2] cum Virgilius insitam nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat. Nec quidquam amplius excogitari potest. Nullum certe pomum novum diu jam invenitur. [3] Neque omnia insita misceri fas est, sicut nec spinas inseri, quando [4] fulgura expiari non queunt facile: [5] quotque genera insita fuerunt, tot fulgura uno ictu pronunciantur.

Turbinatior piris figura. [6] In iis serotina ad hiemem usque [7] ad matrem pendent gelu maturescentia, Græca, ampullacea, laurea: sicut in malis Amerina, Scandiana. [8] Conduntur vero pira, [9] ut uvæ, ac totidem modis: neque aliud in cadis, præterquam pruna. [10] Pomis proprietas, pirisque vini: [11] similiterque in ægris medentes cavent: ac vino & aqua coquuntur, atque [12] pulmentarii vicem implent: quod non alia præter cotonea, & struthia.

XVIII. 1. In universum vero de pomis servandis præcipitur: CAP. XVI.

NOTÆ.

28. *Virgilius.*] Loco ante allato. Sunt autem volema, quæ libralia superius velut a pondere appellata sunt: nunc eadem, a mole, quod manus volam implent, volema.

29. *A Catone.*] Cap 7. pag. 13.

30. *Et mustea.*] Quæ perperam murtea Macrobius vocat, loc. cit. Mustea pira sunt novella pira, ut quidem videtur: nam mustum, non modo vinum dicitur, sed & quidquid novellum, inquit Nonius.

Sect. XVII. 1. *Ad columen.*] Sic MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. non *culmen*, ut editi.

2. *Cum Virgilius.*] Libro 2. Georg. v 69. Sed vide Notas & Emendationes num. IX. Et Plutarchum consule, lib. 2. Sympos. quæst. 2. pag. 640.

3. *Neque omnia insita.*] Rectius *insitu*.

4. *Fulgura expiari.*] Procurari & expiari fulgura dicuntur, cum eorum vis infesta a capitibus nostris, agrisque, vel tectis, precibus quibusdam, ritibusque sacris depellitur.

5. *Quotque genera.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 40. *Videndum, qua ex arbore in quam transferatur ..... Hæc sequuntur multi, qui aruspices audiunt multum, a quibus proditum in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri in illud quod fulmen concepit.* His extricandis nugis piget immorari.

6. *In iis serotina.*] *Poires tardives.*

7. *Ad matrem.*] Sive in matre, hoc est, in arbore.

8. *Conduntur.*] Cato, cap. 145. pag. 75.

9. *Vt uvæ.*] Quot modis condantur uvæ, dicetur, sect. seq.

10. *Pomis.*] Et e pomis pirisque potionis genus exprimitur, in Normannia in primis Galliæ provincia, quod vini saporem acidulum refert: *Pommé, le cidre qu'on fait avec des pommes: Poiré, cidre de poires.*

11. *Similiterque in ægris.*] Pira præsertim. Plinius lib. 23. sect. 62. *Pirorum omnium cibus etiam valentibus onerosus: ægris quoque vini modo negatur.*

12. *Pulmentarii.*] Quanquam vel sic cocta pultis quandam similitudinem obtinent, *Une marmelade*: non a pulte tamen pulmentarii petenda originatio est, ut dicemus lib. 18. sect. 19.

[1] pomaria in loco frigido ac ſicco contabulari : [2] ſeptentrionalibus feneſtris ſereno die patere : Auſtros [3] ſpecularibus arcere, Aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis. Colligi mala poſt æquinoctium autumnale, neque ante XVI. Lunam, neque ante primam horam. [4] Cadiva ſeparari : ſtramentis, ſtoreis, paleiſve ſubſterni. [5] Rara componi, ut limites pervii ſpiritum æqualem accipiant. [6] Amerina maxime durare, melimela minime.

CAPUT XVII.

2. Cotoneis [7] in concluſo ſpiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea, immergive oportere. [8] Punica aqua marina fervente indurari : mox triduo Sole ſiccata, ita ne nocturno rore contingantur, ſuſpendi : & cum libeat uti, aqua dulci perlui. [9] M. Varro & in doliis arenæ ſervari jubet : [10] & immatura obrui terra in ollis fundo effracto, ſed [11] ſpiritu excluſo, ac ſurculo pice illito : ſic etiam creſcere amplitudine majore, quam poſſint in arbore. [12] Cetera mala fo-

NOTÆ.

Sect. XVIII. 1. *Pomaria.*] Pomarium locus eſt in quo poma reponuntur : ut veſtiarium diximus, ſect. 8. in quo veſtes. Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 59. *Conditiva mala ſtruthea, cotonea .... omnia in loco aride & frigido ſupra paleas poſita ſervari recte putant.* Contabulari eſt tabulatis communiri. Sic contabulatæ turres apud Cæſarem, Liviumque.

2. *Septentrionalibus.*] Varro loc. cit. *Ideo oporothecas qui faciunt ad Aquilonem, ut feneſtras habeant, atque ut aëre perflentur, curant : neque tamen ſine foriculis, ne cum humorem amiſerint, pertinaci vento vieta fiant.*

3. *Specularibus.*] Ceu feneſtris vitreis. De ſpecularibus dicetur lib. 36. ſect. 45.

4. *Cadiva.*] Quæ per ſe ceciderc, non manu decerpta, aut decuſſa pertica. Et hæc vox *Cadivus* in Notis quæ vulgo adſcribuntur Tironi, reperitur, pag. 18.

5. *Rara componi.*] Laxe diſponi, relicto inter ſingula intervallo, ut aëre æquabiliter cuncta perflentur.

6. *Amerina.*] De his, & de melimelis, ſect. 15.

7. *In concluſo.*] Loco concluſo, quo nullus vento ſit aditus. Vide Notas & Emend. num. X.

8. *Punica aqua.*] Sic Geopon. auctor, lib. 10. cap. 38. pag. 272. Columella, quem Plinius ſequitur, lib. 12. cap. 44. pag. 448. *Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam vehementer caleſieri, & in ea mala granata, lino ſpartove illigata, paulum demitti, dum decolorentur : & exempta per triduum in Sole ſiccari : poſtea loco frigido ſuſpendi : & cum res exegerit, una nocte, & poſtero die, uſque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari.* Eadem habet Palladius, lib 4. in Martio, tit. 10. pag. 93.

9. *M. Varro.*] Libro 1. de re ruſt. cap. 59. pag. 71 *Mala Punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arena.* Sic etiam auctor Geopon. loc. cit.

10. *Et immatura.*] Varro, loc. cit. *Etiam immatura cum hærent in ſua virga, & demiſeris in ollam ſine fundo, eamque ſi conjeceris in terram, & obteris circum ramum, ſi extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi, ſed etiam majora, quam in arbore unquam pependerint.*

11. *Spiritu excluſo.*] Ne ventus afflet.

12. *Cetera mala.*] Columella, lib. 12. cap. 45. pag. 450. *Nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato, frigido loco & ſicco reponunt.* Habet eadem Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 76.

fiis ficulnis, præterquam cadivis, singula convolvi, cistisque vitilibus condi, [13] vel creta figlinarum illini.

3. Pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui [14] inter scrobes. Tarentina serissime legi. [15] Aniciana servari & in passo. [16] Sorba quoque & scrobibus, gypsato operculo, duûm pedum terra [17] superinducta, in loco aprico, inversis vasis, & in doliis, ut uvas, cum ramis suspendi.

4. E proximis auctoribus quidam altius curam petunt: deputarique statim poma [19] ac vites ad hunc usum præcipiunt, decrescente Luna, post horam [20] diei tertiam, cælo sereno, ac siccis ventis. Similiter deligi & ex locis siccis, & ante perfectam maturitatem, addito ut Luna infra terram sit: uvas [21] cum malleolo sarmenti duro, [22] demptis forsice corruptionibus acinis, in dolio picato recenti suspendi, [23] exclusa omni aura operculo & gypso: sic & sorba, ac pira: illitis [24] omnium surculis pice. Dolia procul ab aqua esse. [25] Quidam sic

Notæ.

13. *Vel creta.*] Sic Apuleïus Romanus in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 262. Τινὲς δὲ κεραμικῇ γῇ περιπλάσσοντες, καθ' ἓν μῆλον ξηραίνουσι, καὶ ἀποτίθενται. *Quidam terra figulina singula mala oblinunt, siccant, & reponunt.*

14 *Inter scrobes.*] Sic MSS. Reg. Colb. &c. Quare mox etiam sequitur, ex iisdem codd. *Sorba quoque & scrobibus*: hoc est, perinde ac pira, de quibus dictum est proxime.

15. *Aniciana.*] Varro, loc. cit. *In sapa condita manere pira Aniciana & sementiva.*

16. *Sorba quoque.*] Colum. lib. 12. cap. 16. pag 424. unde hæc manarunt: *Sorba*, inquit, *manu lecta, curiose in urceolos picatos adjicito, & opercula picata imponito, & gypso linito: tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorum deorsum spectent: deinde terram congerito, & modice desuper calcato.* Habet eadem Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 15. p. 45.

17. *Superinducta.*] Ita Reg. 1. At Reg 2. Colb. Th. & Chiffl. *superinsecta*, ut sorba subintelligas.

18. *E proximis.*] E recentioribus, ac novitiis scriptoribus. Columellam tacite signat, cujus hæc verba, lib. 12. cap. 43. pag. 445. *Omnis autem uva sine noxa servari potest, si Luna decrescente, & sereno cælo post horam quartam, cum jam insolata est, nec roris quidquam habet, viti detrahatur.* Idem de pomis præcipit, cap. 45.

19. *Ac vites.*] Ita MSS. omnes. Aut vites dixisse pro uvis, aut neutro genere ipsam arborem videtur pomum appellasse, ex qua demetuntur mala. Deputari vero arborem vitemve, vindemiari est.

20. *Diei tertiam.*] MSS. omnes, *post horam seu tertiam.* Columella, *quartam.*

21. *Cum malleolo.*] Malleolus dicitur palmes vitis novus, prioris anni flagello sive sarmento innatus.

22. *Demptis forsice.*] Colum. loc. cit. pag. 447. *Vitiosa grana forficibus amputantur.*

23. *Exclusa omni aura.*] Ne introïre spiritus possit, Colum. pag. 451.

24. *Omnium surculis.*] Hoc est, pediculis, sive petiolis. Colum. pag. 445. *Uvas cum desecueris a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice.* Et infra: *Pix ferveat, in qua pediculi uvarum statim demittantur.*

25. *Quidam sic.*] Colum. pag. 447. *Nonnulli secco flore gypsi obruunt uvas: quas non nimium maturas vitibus detraxerunt.*

cum palmite in gypso condunt, [a] capitibus ejus scillæ infixis utrinque. [26] Alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvæ. [27] Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia: quo genere & vino odorem acquiri putant. [28] Aliqui omnia hæc in milio servare malunt. Plerique vero in scrobe duûm pedum altitudinis arena substrato, & fictili operculo, dein terra operto. Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, siccatasque Sole suspendunt: in usu, diluentes cretam. Eandem pomis [29] vino subigunt. Mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel cera: [30] quæ nisi maturuerint, incremento calycem rumpunt. [31] Semper autem in pediculos collocant ea. [32] Alii decerpunt cum surculis, eosque in medullam sambuci abditos obruunt, [33] ut supra scriptum est. [34] Alii singulis malis pirisque singula vasa fictilia assignant, & opercula eorum picata dolio iterum

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *Capitibus.*] Utroque capite *rami* illius *ex quo uva pendet*, in scillæ *radicem* infixo.

N o t æ.

26. *Alii etiam.*] Colum. pag. 445. multo uberius hunc modum explanat, quem consule.

27. *Aliqui mala.*] In ollam fictilem novam immissa, olla deinde in vini dolium immersa, ita ut ei innatet: id enim si fiat, & recentia semper mala erunt, & vinum ipsum odoratum, inquit Apuleïus Romanus in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 263. *Εἰς χύτραν καινὴν ἀποτιθέμενα, πίθῳ οἴνου τῆς χύτρας ἐμβληθείσης, ὥστε πλεῖν ταύτην, τὰ μῆλα ἐπιχειρισθέντα, ἔσται νέα, ὁ δὲ οἶνος εὐώδης.* Quod & Democritus repetit, lib. cit. cap. 28. pag. 267.

28. *Aliqui omnia.*] In milio, Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 76. In hordeo, ne putrescant, Apuleïus loc. cit.

29. *Vino subigunt.*] Vel aqua. Colum. lib. 12. cap. 44. pag. 448. *Sed & Mago Carthaginiensis auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. Mox cum exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resolvere. Hæc ratio tanquam recentissimum pomum custodit.*

30. *Quæ nisi matur.*] Maturissima idcirco legi præcipit Columella, loc. cit. pag. 450. In MSS. Reg. Colb. 2. Chiffl. Th. *maturaverint.*

31. *Semper autem.*] Colum. pag. 451. *Substrata prædicta poma sic debent componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent: quemadmodum etiam in arbore nata sunt.*

32. *Alii cum surculis.*] Hoc est, cum pediculis, seu ramulis, e quibus ea pendent. Columella, pag. 449. *Omne autem pomum, quod in vetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est: sed, si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis: nam ea res plurimum ad perennitatem confert.* Et pag. 448. fossam fieri loco siccissimo præcipit, eoque infigi sambuci ramulos: deinde sereno cælo granata legi cum suis pediculis, & sambuco inseri: *quoniam sambucus*, inquit, *tam apertam & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat.*

33. *Ut supra.*] Hoc est, in scrobe duûm pedum altitudinis, arena substrato, & fictili operculo, dein terra operto. Sic etiam Colum. loc. cit. *Tum facta scrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, &c.*

34. *Alii singulis.*] Apuleïus loc. cit. p. 262. & Pallad. l. 3. in Febr. tit. 25. p. 72.

includunt.

includunt. Necnon aliqui [35] in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt. Alii hoc quidem in patinis fictilibus: aliqui & in scrobe subjecta arena, ita sicca operiunt mox terra. Sunt qui cotonea [36] cera Pontica illita melle demergant. [37] Columella auctor est, in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas Sole siccatas junci fasciis involvit, cadisque conditas, gypso includit. [38] Hoc idem Græci platani foliis, aut vitis ipsius, aut fici, uno die in umbra siccatis, atque in cado [39] vinaceis interpositis. Quo genere Coa uva, & Berytia servantur, nullius suavitati postferendæ. Quidam, ut has faciant, [40] in cinere lixivio tingunt protinus quam detraxere vitibus, mox in Sole siccant: tum foliis (ut supra dictum est) involutas vinaceis stipant. [41] Sunt qui malunt uvas scobe ramentisve abjectis, populi, fraxini servare. Sunt qui suspendi [42] procul malis, protinusque in granariis jubeant, quoniam optime fit operimento pulvis pensilibus. [43] Contra vespas remedio est, oleo aspergi ex ore. [44] De palmis diximus.

XIX. [1] E reliquo genere pomorum ficus amplissima est, quædamque & piris magnitudine æmula. De Ægyptiæ Cypriæque miraculis CAPUT XVIII.

NOTÆ.

35. *In floccis.*] In lanarum floccis. Vide Notas & Emendationes num. XI.

36. *Cera Pontica.*] Dicetur de eo ceræ genere, lib. 21. sect. 49.

27. *Columella.*] Id quidem de uvis præcipit, lib. 12. cap. 43. quas eadem arte ac poma Plinius admonuit.

38. *Hoc idem Græci.*] Colum. lib. 12. cap. 16. pag. 424. *Quidam uvam passam foliis ficulneis involvunt, & assiccant: Alii foliis vitigineis: nonnulli plataninis, semivietas uvas contegunt, & ita in amphoras recondunt.*

39. *Vinaceis.*] Quid sint vinacea, diximus, lib. 14. sect. 3.

40. *In cinere lixivio.*] Colum. loc. cit. *Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo quod cremaverint, cinere lixiviam faciant,* &c. Ex cinere ficulneo aut vitigineo lixiviam fieri monet auctor Geopon lib. 4. cap. 14. p. 115. qua tingebantur uvæ, ut Coæ quodammodo ac Berytiæ fierent.

41. *Sunt qui malunt.*] Colum. lib. 12. cap. 43. pag. 447. *Quidam arida populnea, vel abiegna scobe virides uvas custodiunt.* Vide & caput 44. pag. 449.

42. *Procul malis.*] Procul a pomorum vicinio. Docet hoc ipsum auctor Geopon. lib. 4. cap. 14. pag. 115. Φυλάττονται δ' αἱ σταφυλαὶ &c. *Servantur*, inquit, *uvæ multo tempore, in horreis sive granariis frumenti suspensæ, præsertim si frumentum sæpius moveatur: pulvis enim inde excitatus, uvis quæ pendent insidens, plurimum confert ad diuturnitatem.* Pira similiter commendat Martialis, l. 1. Epigr. 44.

Quæ lenta pendent religata genista.

43. *Contra vespas.*] Ita Geopon. auctor, ex Democrito, lib. 4. cap. 9. pag. 108. Ἔλαιον ῥοφήσας πρόσπτυε ἀπὸ στόματος ἐμφυσῶν ταῖς ἀμπέλοις, καὶ ταῖς σταφυλαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις ὀπώραις. Lemma capitis erat: ὥστε σφῆκας μὴ ἅπτεσθαι ἀμπέλων, &c. quanquam est proprie, ut suo loco monuimus, crabro, non vespa, σφήξ.

44. *De palmis.*] Libro 13. sect. 9.

Sect. XIX. 1. *E reliquo ..... pomorum.*] Pomi appellatione venit etiam ficus, & apud Palladium, lib. 4 in Martio, tit. de ficu. Elegantem de ea re disceptationem vide apud Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 16. pag 378. At tenuit deinde usus, ut quemadmodum caulium appellatio deflecteret a generis significatione ad brassicam privatim designandam: ita pomum pro malo caperetur.

[2] retulimus inter externas. [3] Idæa rubet olivæ magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexandrinam hanc ibi vocant, [4] crassitudine cubitali: ramosam, [5] materie validam, [6] lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania multum nostris esse dulciores, fertilioresque, ut quæ modios CCLXX. singulæ ferant. Ad nos ex aliis transire gentibus, [8] Chalcide, Chio: quarum plura genera. Siquidem & [10] Lydiæ, quæ sunt purpureæ, & [11] mamillanæ, similitudinem earum habent: & [12] callistruthiæ parum sapore præstantiores, ficorum omnium frigidissimæ. Nam de [13] Africanis, quas multi præferunt cunctis, magna quæstio est: cum id genus in Africam nuperrime transierit, patriæ nomen obtinent. Nam [14] Alexandrina e nigris est, [15] candicante rima, cognomine de-

NOTÆ.

2. *Retulimus.*] Libro 13. sect. 14. & 15.

3. *Idæa.*] Ab Ida monte Troadis Idæa, ab Alexandria ejusdem regionis oppido, Alexandrina nominata. Theophr. lib. 3. hist. cap. 17. de lauro, ficu, & vite Alexandrina. Ἰδαία δὲ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἴδην ἐστίν. οὐκ ἄπε Ἀλεξανδρεία καλουμένη δάφνη, καὶ συκῆ τις καὶ ἄμπελος. Sunt qui ab Alexandro Paride malint nomen traxisse, quem ea coronatum ferunt. Hanc porro ficus Idææ descriptionem hausit ex Theophrasto Plinius: hausit & Athenæus lib. 3. pag. 77.

4. *Crassitudine cubitali.*] Sic locum hunc interpunximus, ut cubitali ambitu, non ramos, seu caudicem, intelligeres: ex Theophr. loc. cit. Ἡ δὲ συκῆ, θαμνώδης μὲν, καὶ οὐχ ὑψηλόν· πάχος δ' ἔχον, ὥστε καὶ πηχυαῖον εἶναι τὴν περίμετρον.

5. *Materie.*] Ligno nunquam putrescente. Theoph. Ἄσαπὴς δέ ἐστι τὸ δένδρον.

6. *Lentam.*] Ξύλον γλισχρόν, Theophr. viscosam, lubricam.

7. *Folio tiliæ.*] Hoc, simili tiliæ foliis, mollique, & lato. Theophr. Τὸ δὲ σχῆμα τῶν φύλλων ὅμοιον τῷ τῆς φιλύρας, καὶ μαλακὸν δὲ καὶ πλατύ.

8. *Chalcide, &c.*] Unde Chiæ ficus, & Chalcidicæ, Herodoto Lycio, in opere *De Ficubus*, appellatæ, apud Athen. lib. 3. pag. 77. Lydiæ quoque purpureæ, apud eundem, pag. 76. Αἱμώνια σῦκα Λυδά, a sanguineo colore.

9. *Plura genera.*] Albæ scilicet, & nigræ. Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 377. *Cloatius*, inquit, *diversas ficos diligentia sua more dinumerat: Africa .... Chalcidica alba, nigra: Chia alba, nigra: Calpurniana alba, nigra: &c.* Scripsit Passeratius carmen haud invenustum de ficu, Cal. Janu. M D X C.

10. *Lydiæ.*] Harum, præter Athen. loc. cit. meminit etiam Macrobius modo laudatus. Columella quoque in Hortulo: *Et picto Lydia tergo.*

11. *Mamillanæ.*] A mammarum forte similitudine aliqua, ut pira mammosa, de quibus sect. 19. nomen traxere.

12. *Callistruthiæ.*] Julius Capitolin. in Albino, pag. 83. *Quingentas ficus passarias, quas Græci callistruthias vocant, jejunum comedisse aiunt*, &c. Καλλιστρούθιαι Athenæo, lib. 3. pag. 75. quarum suavitatem nulli postferendam pronunciat. Columella in Hortulo: *Et callistruthis roseo quæ semine ridet.*

13. *Africanis.*] De his Martialis, lib. 7. Epigr. 52.

Et Lybica fici pondere testa gravis.

Africanas vocat Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201.

14. *Alexandrina.*] Ab Ægypti Alexandria: nam alterius fructus rubet, ut dictum est ex Theophr.

15. *Candicante.*] Cum hiat, albet. Hæc opinor, ea ficus est quæ Columellæ, lib. 10. in Hort. pag. 359. *Scissa Libyssa* dicitur.

licatæ. Nigra & [16] Rhodia eſt, & Tiburtina [17] de præcocibus. [18] Sunt & auctorum nomina iis, Liviæ, Pompeïæ: [19] ſiccandis hæc Sole in annuos uſus aptiſſima, [20] cum mariſcis, [21] & quas arundinum folii macula variat. Eſt & [22] Herculanea, & [23] albicerata, & [24] aratia alba, pediculo minimo, latiſſima. Primo autem provenit [25] porphyritis, longiſſimo pediculo. Comitatur eam e minimis & viliſſimis, popularis dicta. Contra noviſſima ſub hieme maturatur [26] chelidonia. [27] Sunt præterea eædem ſerotinæ & præcoces, biferæ, alba ac nigra, cum meſſe vindemiaque matureſcentes. [28] Serotinæ & a corio appellatæ duro: ex Chalcidicis quarundam [29] trifero proventu. Tarenti tantum prædulces naſcuntur, quas [30] vocant onas.

[31] Cato de ficis ita memorat: Ficos mariſcas in loco cretoſo aut

NOTÆ.

16. *Rhodia*] Meminit hujus Athenæus, lib. 3. pag. 75.

17. *De præcocibus.*] *Figues haſtives.* Sunt in horto Regio.

18. *Sunt & auctorum.*] Dedere iis ſua nomina, quibus eæ maxime placuere. Liviis quidem Livia, quæ Auguſtum maritum ficubus venenatis ſuſtuliſſe ferebatur, inquit Dio lib. 56. pag. 589. Hæ Macrobio, loc. cit. Livianæ: iſtæ Pompeïanæ vocantur. De Livia Columella, in Hortulo:

At gravis Arcturi ſub ſidere parturit arbos
Livia, Chalcidicis & Caunis æmula Chiis.

19. *Siccandis hæc.*] Hæ, inquit, genera apta ſunt quæ Sole ſiccentur, condanturque in annuos uſus. Ita MSS. omnes.

20. *Cum mariſcis.*] Pingues mariſcas appellat Columella in Hortulo. Italis *Fico lardare*, auctore Jo. Bapt. Porta: ſapore injucundo, ſtolida magnitudine, pinguedine eximia: Soles paſſa ad ſervandum aptior, quam viridis ad eſcam. Fatuas idcirco mariſcas appellat Martialis, nec habet in pretio, lib. 7. Epigr. 24. contra Chias commendat:

Infanti melimela dato, fatuaſque mariſcas:
Nam mihi, quæ novit pungere, Chia ſapit.

21. *Et quas arundinum.*] Quæ arundinis Laconicæ in morem diverſicolores, maculoſæque ſunt. De hoc arundinum genere Theophr. lib 4. hiſt. cap. 12. Genera ficuum ex elementorum ſerie dinumerans Macrobius, loc. cit. *Africa*, inquit, *albula, arundinea, aſinaſtra*, &c.

22. *Herculanea.*] Macrobius, loc. cit.

23. *Albicerata.*] Quod ex albo cerino colore eſt. Columella in Horto:

Albaque, quæ ſervat flavæ cognomina ceræ.

24. *Aratia.*] Sic Th. & Colb. *Aritia*, Reg. Athenæus ex Theophr. lib. 3. pag. 77. Charitiam, & Arateam vocat, ἢ Χαρίτιος Ἀραίτειος καλουμένη.

25. *Porphyritis.*] Nigricans in modum purpuræ ficus, πορφυρίτης.

26. *Chelidonia.*] Purpureæ Chelidoniæ, apud Colum. lib. 10. in Hort. pag. 359.

27. *Sunt præterea.*] Sunt præterea, inquit, biferæ, alba, nigraque, quæ & ſerotinum eædem cum vindemia, & præcocem pariter cum meſſe fructum ferant.

28. *Serotinæ & a corio.*] Serotinæ, inquit, duricoriæ ſunt: ſic enim eas appellat Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag 377.

29. *Trifero.*] Biferas ac triferas agnoſcit Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201.

30. *Vocant onas.*] Sic MSS. omnes, non *omas*. Forte ὠνίας, *venales, pretioſas.*

31. *Cato de ficu.*] De re ruſt. cap. 8. pag. 14.

aperto scrito. In loco autem crassiore aut stercorato Africanas, & Herculaneas, Saguntinas, [32] hibernas, [33] Telanas atras pediculo longo. Postea tot subiere nomina atque genera, ut vel hoc solum æstimantibus appareat, mutatam esse vitam. Sunt & hibernæ, quibusdam provinciis, sicuti Mœsiæ, sed artis, non naturæ. Parvarum genus arborum post autumnum fimo contegunt: [34] deprehensasque in hieme grossos, [35] quæ mitiore cælo refossæ cum arbore, atque in lucem remissæ, novos Soles, aliosque, quam quibus vixere, avide, tanquam iterum natæ, accipiunt: [36] & cum venientium flore maturescunt, alieno præcoces anno, in tractu vel gelidissimo.

XX. Sed a Catone appellata jam tum Africana, admonet & Africæ, [a] ad ingens documentum uso eo pomo. Namque perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotumque securitatis anxius, cum clamaret [1] omni senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in Curiam præcocem ex ea provincia ficum: ostendensque Patribus, [2] Interrogo vos, inquit, quando [3] hanc pomum demptam putetis ex arbore? Cum inter omnes recentem esse constaret: Atqui tertium, inquit, ante diem scitote [4] decerptam Carthagine: tam prope a muris habemus hostem. Statimque sumptum est [5] Punicum tertium bellum, quo Carthago de-

INTERPRETATIO.

[a] *Ad ingens.*] Cum ad documentum ingens *Romanorum* usus sit eo pomo *Cato.*

NOTÆ.

32. *Hibernas.*] Quæ superius Chelidoniæ nominatæ: quæque sub hieme novissimæ maturantur.

33. *Telanas atras*] Sic ista conjunctim legenda, ex Macrobio, loc. cit. non *Telanas, atras*, vel *Tellianas atras.*

34. *Deprehensasque.*] Et quas in arbore pendentes grossos, hoc est, virides adhuc nec maturas ficus, hiems deprehendit.

35. *Quæ mitiore.*] Vere ineunte.

36. *Et cum venientium.*] Ex quo tempore alterius anni ficus vix florem ex arbore exerunt, ipsæ maturescunt, alieno anno: sic eæ præcoces vulgo creduntur: quoniam justum maturescentium tempus antevertunt.

Sect. XX. 1. *Omni senatu.*] Hoc est, omni Senatus consessu, quoties convenirent Patres, de re aliqua deliberaturi: ad suam sententiam semper id adjiciebat Cato, delendam Carthaginem. Ita Florus, lib. 2. cap 15. pag. 84. Plutarchus in Catone Maj. pag. 352. *Quacumque de re sententiam rogaretur, respondebat, Hoc censeo, & Carthaginem præterea excidendam*: Δοκεῖ δέ μοι, καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι. Contra P. Scipio Nasica, Δοκεῖ μοι Καρχηδόνα εἶναι. Vide Livium in Epit. lib 49.

2. *Interrogo.*] Hæc iisdem ferme verbis Plutarchus loc cit. narrat. Attigit Tertull. lib. 2. ad Nation. cap. 16. *Ficum viridem Romæ nemo noverat .... Ficum Cato Senatui intulit, ut quo jam Provincia hostilis esset, cui sub .... semper instabat, exprimeret.*

3. *Hanc pomum.*] Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c. *hanc pomum demptam.* Et sane mox *recentem* eadem lege sequitur, etiam in iis libris vulgatis, in quibus *hoc pomum demptum* legitur.

4. *Decerptam.*] Sic MSS omnes.

5. *Punicum tertium.*] Epitome Livii, lib. 49 Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago, L. Marcio, M' Manlio Coss. hoc est, anno Urbis DCV.

leta est: quanquam Catone [6] anno sequente rapto. Quid primum in eo miremur? [7] curam ingenii, an occasionem fortuitam, celeritatemque cursus, an vehementiam viri? Supra omnia est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, & de terrarum orbe per CXX. annos æmulam, unius pomi argumento eversam: quod non [8] Trebia, aut Trasymenus, non Cannæ busto insignes Romani nominis perficere potuere: [9] non castra Punica ad tertium lapidem vallata, portæque Collinæ adequitans ipse Hannibal. Tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit.

[10] Colitur ficus arbor in foro ipso [11] ac Comitio Romæ nata, [b] [12] sacro fulguribus ibi conditis: magisque [13] ob memoriam ejus, quæ nutrix

INTERPRETATIO.

b *Sacro.*] Et sacrum *idcirco Comitium* est, quod ibi condita sunt fulgura.

NOTÆ.

6. *Anno sequente.*] Hoc est, anno post hanc concionem sequente, jam exacto. Nam ut Velleïus aït, lib. 1. pag. 5. *Ante triennium, quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Censorino, M. Manlio Coss. mortem obiit.*

7. *Curam ingenii.*] Quæsitane ea ficus fuerit meditatione ingenii, an oblata fortuito.

8. *Trebia.*] De clade Romanorum ad Trebiam, Trasymenum, & Cannas, vide Florum, lib. 2. cap. 6. pag. 60. & seq.

9. *Non castra Punica.*] Livius, lib. 26. pag. 282. *Inter hæc Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab Urbe castra admovit. Ibi, stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam usque ad Herculis templum est progressus: atque unde proxime poterat, mœnia situmque Urbis obequitans contemplabatur.* Nomen habet porta Collina a collibus Quirinali & Viminali, æquata ibi planitie conjunctis.

10. *Colitur ficus.*] De ea Varro, lib. 2. de re rust. cap. XI. pag. 93.

11. *Ac Comitio.*] Victor, in Regione Urbis octava: *Ficus Ruminalis in Comitio, ubi & Lupercal.*

12. *Sacro.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. &c. non *sacra*. Subintellige, comitio, forove. Seneca, lib. 2. Natur. quæst. scribit Romanos olim cum crederent nisi fato fulmina non decidere, cæsis hostiis, exstructisque aris, adhibito sacerdote, velut in procurationem malorum, condere ea solitos, ubi decidissent. Condi enim dicebantur, cum Sacerdos dispersos ignes in unum redigeret, & quadam tacita prece conderet, & consecraret. Hunc morem Lucanus insinuat, lib. 1. vers. 606.

Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, & terræ mæsto cum murmure condit.

Loco sacro fulguribus ibi conditis, Puteal imponebatur, hoc est, sacellum, & ara. Sacer autem ac religiosus fieri statim putabatur locus, qui fulgure ictus esset, quod eum sibi Deus dicasse videretur, inquit Festus, verbo *Fulguritum.*

13. *Ob memoriam ejus.*] Alterius ficus, quæ vere ac proprie Ruminalis fuit, quod rumim, hoc est, mammam Romulo, Remoque præbuit: non in Comitio sata, ut illa prior: sed ad Tiberis ripam, in Cermalo sive Germalo; quo aqua hiberna Tiberis infantes detulerat, in alveolo expositos, inquit Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 16. Et ob hujus memoriam, altera illa, quæ in Comitio fuit, Ruminalis quoque est.

fuit Romuli ac Remi conditoris appellata : quoniam sub ea inventa est lupa infantibus præbens [14] rumen, (ita vocabant mammam :) miraculo [15] ex ære juxta dicato, tanquam in comitium [16] sponte transisset, [17] Atto Navio augure. [18] Illic arescit : rursusque cura sacerdotum seritur.
5 Fuit & ante [19] Saturni ædem, Urbis anno CCLX. sublata, sacro a Vestalibus facto, cum [20] Silvani simulacrum subverteret. Eadem fortuito satu vivit in medio foro, qua sidentia imperii fundamenta ostento fatali [21] Curtius maximis bonis, hoc est, virtute ac pietate, ac morte præclara expleverat. Æque fortuita eodem loco est vitis atque

NOTÆ.

appellata, cum ab aliis Navia diceretur, quod esset ibi ab Atto Navio Augure sata, ut Festus refert. Hanc ficum sacram pro Curia positam vocat Dionys. Halic. lib 3. pag. 204. Prioris, quæ vere Ruminalis fuit, meminit Aurel. Victor, in Origin. gentis Rom. pag. 40. Remus porro, perinde ac Romulus Urbis conditor appellatur : quod & Livius facit, mox laudandus.

14. *Rumen.*] Ita Colb. 1. At *rumin* Reg. Th. &c. Festus, verbo *Ruminalis : Mamma autem rumis dicitur.* Nonius, cap. 2. pag 756. *Rumam veteres mammam dixerunt.* Hinc jocus Pomponii apud eundem Nonium : *Ego rumorem parvifacio, dum sit rumen qui impleat.* Plutarch. in Romulo, pag. 19. & in quæst. Rom. pag. 278. Τὴν θηλὴν Ῥύμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοί.

15. *Ex ære.*] Et cancellis æneis Curiæ circumdatam hanc in foro Comitioque ficum, scribit Dionys. Halic. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς . . . ἐν βουλευτηρίῳ κιγκλίσι χαλκαῖς περιεργομένη. Livius, lib. 10. pag. 178. *Ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Urbis sub uberibus lupæ posuerunt.*

16. *Sponte transisset.*] A Cermalo, ut dictum est, & Tiberina ripa. Cui prodigio aliud plane par narratur a Plinio Neronis principatu accidisse, lib. 17. sect. 38. Vectii Marcelli olivero universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis. Id sane Tacitus existimasse videri possit, lib. 13. Annal. pag. 217. qui Nerone tertium, Valerio Messala Coss. scribit Ruminalem arborem, in Comitio, mortuis ramalibus, & arescente trunco deminutam esse, idque prodigii loco habitum, donec in novos fetus revivisceret : eamque ipsam esse *qua super DCCCXXX. annos Remi Romulique infantiam texerat*, quam a Comitio procul positam fuisse vidimus.

17. *Atto Navio.*] De hoc augure, vide Festum, verbo *Ficus :* & Tullium, lib. 1. de Divin. pag 170. Hunc locum prior Turnebus emendavit, lib. 27. Advers. cap. 17. pag. 961. cum prius *adacto navigio* legeretur. In Reg. 2. cod. tum hoc loco *Atto Navio*, tum lib. 34. sect. XI. *Atti Navii*, scriptum reperimus. Est qui locum integrum ita concinnet, *Atti Navii augurio. Si quando arescit, rursus cura sacerdotum seritur*, &c. Sed recedere is longius videtur a vestigiis veteris scripturæ. Navii cotem novacula præcidentis, effigiem exhibet nummus antiquus, Antonino Pio principe cusus, in Cimelio Christianissimi Regis.

18. *Illic arescit.*] In Comitio finitur ea arescere, nec ante succiditur. Aruisse Neronis principatu, ex Tacito ante diximus.

19. *Saturni ædem.*] Fuit in imo clivo Capitolino, ubi nunc ædes est S. Hadriani.

20. *Silvani simulacrum subverteret.*] Radicum rigore, & crassitudine, vel ramorum proceritate.

21. *Curtius.*] Quem se devovisse, concitatoque equo immisisse se se in vastam specum, medio ferme foro, cum ingenti hiatu ibi terra discessisset, narrant Romani scriptores, Livius in primis lib. 7. pag. 122.

olea, umbræ gratia, ſedulitate plebeïa ſatæ. [22] Ara inde ſublata gladiatorio munere Divi Julii, [23] quod noviſſime pugnavit in foro.

XXI. Admirabilis eſt pomi hujuſce feſtinatio, unius in cunctis, ad maturitatem properantis arte naturæ. * [1] Caprificus vocatur e ſilveſtri genere ficus nunquam matureſcens, ſed quod ipſa non habet, aliis tribuens: quoniam [a] eſt naturalis cauſarum tranſitus, atque e putreſcentibus identidem generatur aliquid. [2] Ergo culices parit: hi fraudati alimento [3] in matre, [b] putri ejus tabe, [4] ad cognatam volant: morſuque ficorum crebro, hoc eſt, avidiore paſtu aperientes [5] ora earum, atque ita penetrantes, intus Solem primo ſecum inducunt, [6] cerealeſque auras immittunt foribus adapertis. Mox lacteum humorem, hoc eſt, infantiam pomi, abſumunt: [7] quod fit & ſponte. [8] Ideoque ficetis caprificus præmittitur ad rationem venti, [c] ut flatus evolantes in ficus ferat. Inde repertum, ut illatæ quoque aliunde, & inter ſe colligatæ injicerentur fico: [9] quod in macro ſolo & aquilo-

*Caput XIX.

Interpretatio.

a *Eſt naturalis.*] Sponte ſua cauſæ, quibus aliquid gignitur, eo tranſeunt, quo vocat natura.

b *Putri ejus tabe.*] Quoniam tota intus tabe putruerit.

c *Ut flatus.*] Ut ventus *culices* evolantes in ficus ferat.

Notæ.

22. *Ara inde.*] Ita Reg. & Colb. In Chiffl. *ira* male. Puteal intelligit, de quo ſupra diximus, nota 12.

23. *Quod noviſſime.*] Paulo ante necem. De hoc gladiatorio munere Tranquillus in Julio, cap. 10.

Sect. XXI. 1. *Caprificus.*] Arbori Græce nomen ἐρινεὸς, *Figuier ſauvage*: ἐρινὸν pomo: Athen. lib. 3. pag. 76.

2. *Ergo culices.*] Rem totam uberrime Theophraſtus explanat, lib. 2. de cauſis plant. cap. 12. pag. 246. unde hæc manarunt. Ariſtot. quoque lib. 5. hiſtor. anim. cap. 27. pag. 633. Culices hi Græco ſcriptori ψῆνες.

3. *In matre.*] In caprifico.

4. *Ad cognatam.*] Ad ficum ſativam.

5. *Ora earum.*] Ficuum cacumina morſu vellicant, adaperiuntque: τὰς κορυφάς. Theophraſt. lib. 2. hiſtor. plant. cap. 9.

6. *Cerealeſque.*] Aditum auris frugiferis ac vitalibus præbent, interiuſque incluſus ſpiritus libere permeat. Τῷ ἔξωθεν ἀέρι εἴσοδον διδόασι, καὶ τὸ ὅλον εὐπνούστερα ποιοῦσι. Theophraſt. lib. 2. de cauſis, cap. 12. Cereales auræ dicuntur quæ Cereri ac frugibus ſunt admodum ſalutares. Ita MSS. omnes. Riſum movent, qui *aërialeſque* reponunt.

7. *Quod fit & ſponte.*] Abſumitur, inquit, & ſponte hic lacteus humor, ſine caprifici ope, ſolo loci macri ſitu, ut mox dicetur.

8. *Ideoque.*] In ſummo, inquit, ficeti limite conſerunt caprificos, in quibus culices gignuntur: unde in ficos proximas deferri vento ſecundo poſſint. Theophr. loc. cit.

9. *Quod in macro.*] In macro ſolo, inquit, & Aquiloni oſtento, caprificatio non deſideratur: quia propter alimenti exiguitatem, ipſa loci ſiccitate ſponte areſcunt, ac dehiſcunt poma: rimarumque eadem opera eſt, quæ culicum foret. Theophr. iiſdem verbis, lib. 2. de cauſis plant. cap. 12. pag. 246.

nio non desideratur : quoniam sponte arescunt loci situ , rimisque eadem , quæ culicum opera , causa perficit : (necnon ubi [10] multus pulvis : quod evenit maxime frequenti via [11] apposita : namque & pulveri vis siccandi , succumque lactis absorbendi :) [12] quæ ratio, pulvere & caprificatione hoc quoque præstat , ne decidant , absumpto humore tenero, & cum quadam fragilitate ponderoso.

Ficis mollis omnibus tactus : maturis [13] frumenta intus : succus maturescentibus lactis, percoctis mellis. Senescunt in arbore , anusque distillant [14] gummium lacrymâ. [15] Siccas honos laudatas servat in capsis, [16] Ebuso insula præstantissimas, amplissimasque , mox in Marrucinis. At ubi copia abundat, implentur [17] orcæ in Asia , cadi autem in Ruspina Africæ urbe : [18] panisque simul & obsonii vicem siccatæ implent : [19] utpote cum Cato cibaria ruris operariis justa ceu lege sanciens, minui jubeat [d] per fici maturitatem. Cum recenti fico [e] salitis vice casei vesci , nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, [20] ut diximus, cottana , & caricæ , quæque conscendenti navim adversus Parthos omen fecere [21] M. Crasso, venales prædicantis voce,

INTERPRETATIO.

d *Per fici.*] Eo tempore quo ficus sunt maturæ, minui, *tum* rusticis cibaria Cato jubet.

e *Salitis.*] Carnibus sale maceratis.

NOTÆ.

10. *Multus pulvis.*] Quoniam pulvis excitatus a transeuntibus via publica ac frequenti , desiccat maturatque ficos : neque ibi caprifico opus. Theophr. loc. cit.

11. *Apposita.*] Subintellige, fico.

12. *Qua ratio.*] Hæc, inquit, ratio quæ macro solo , aquilonioque constat, supra eam quæ fit pulvere , seu caprifico admota, habet hanc etiam utilitatem adjunctam, &c.

13. *Frumenta.*] Sic vocat grana fici interiora, tum hoc loco , tum lib. 17. sect. 44.

14. *Gummium lacryma.*] Simili gummium lacryma stillant. Ita M S S. Thuanus , Paris. & alii. Veteres *hac gummis, hujus gummis* dixere.

15. *Siccas honos.*] Quæ laudantur e siccis, ex honoris causa servantur in capsis. Ἰσχάδας Græci vocant.

16. *Ebuso.*] De Ebuso lib. 3. sect. XI. De Marrucinis eodem libro, sect. 17. Canas seu albas ficos ex Ebuso laudat Statius in Saturnal. lib. 1. Silvat. Sic enim legendum , non *cannas*, vel *caunas*.

17. *Orca.*] Sic appellabant vas lata alvo , in quo ficus asservarentur. Colum. lib. 12. cap. 15. *In orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere , & calcare diligenter oportebit.*

18. *Panisque.*] Eleganter Seneca, ep. 87. pag. 378. *De prandio . . . nusquam sine caricis . . . . Illa, si panem habeo, pro pulmentario sunt : si non, pro pane.*

19. *Vt pote cum Cato.*] De re rust. cap. 56. pag. 43. *Familia cibaria . . . Vbi vineam fodere cœperint, panis pondo V. usque adeo dum ficus esse cœperint : deinde ad pondo IV. redito.*

20. *Vt diximus.*] Libro 13. sect. 10.

21. *M. Crasso.*] Refert hoc Cicero, lib. 2. de Divin. pag. 245. *Cum M. Crassus*, inquit, *exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cavneas clamitabat.*

cavneæ,

cavnææ. Omnia hæc in [22] Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, [23] qui postea Censor fuit, cum Legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberii Cæsaris temporibus.

XXII. Malorum pirorumque generi annumerentur jure mespila atque sorba. [1] Mespilis tria genera, anthedon, setania: tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod Gallicum vocant. [2] Setaniæ majus pomum candidiusque, [3] acini molliore ligno: [4] ceteris minus pomum, sed odore præstantius, & quod diutius servetur. [5] Arbor ipsa de amplissimis. [6] Folia, antequam decidant, rubescunt: radices multæ atque altæ, & ideo inexstirpabiles. Non fuit hæc arbor in Italia Catonis ævo. Cap. XX.

XXIII. [1] Sorbis quadruplex differentia. Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species, ceu malorum aliquibus: [2] hæc obnoxia acori. [3] Odore & suavitate rotunda Caput XXI.

Notæ.

Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret ne iret: non fuisse periturum, si ominis paruisset. Omen ex illis verbis ducit *Cave ne eas* in *Cavneas* contractis: omen autem non fuisset, nisi penultima producta vocem hanc ille pronunciasset, *Cavneas*. A Cauno certe ficus advectæ Cauniæ dicebantur, vel Caunææ. Sic enim Stephanus: Καῦνος..., τὸ ἐθνικὸν, Καύνιος, καὶ Καυναῖος. Sic a Κύπρος Κυπραῖος, ab Ἔχινος Ἐχιναῖος, &c. Tamen & *caunea* scriptum reperias passim. Petron. in Satyr. pag. 160. *Non habemus adilem trium caunearum: qui sibi mavult assem, quam vitam nostram.*

22. *Albense.*] De quo, lib. 3. sect. 9.

23. *Qui postea Censor.*] Claudii Cæsaris principatu, cujus collega in Censura fuit, anno Urbis DCCCI. quo lustrum fecisse LXXIV. in Fastis dicuntur, A. Vitellio, (hujus Lucii F.) qui postea gessit imperium cum Nerone, L. Vipsanio Poplicola, Coss.

Sect. XXII. 1. *Mespilis.*] Theophr. lib. 3. histor. cap. 12. Μεσπίλης δ' ἐστὶ τρία γένη· ἀνθηδὼν, σατάνειος, ἀνθηδονοειδὴς, ὡς οἱ περὶ τὴν Ἴδην διαιροῦσι, *ut quidem solent Idas dividere.* Arbori μεσπίλη nomen est, *un neflier*: μέσπιλον pomo, *une nefle.*

2. *Setania.*] Hæc Theophr. loc. cit. Galenus tom. 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 90. Σιτάνιον vocat id genus, ex Dioscoride. Setanium Plautus, in Trucul. act. 5. vers. 15.

Non enim possunt militares pueri setanio educier.

Nostra ea est mespilus vulgaris. Anthedon Italis est *Pomo imperiale*: Gallis, *Azarolier.*

3. *Acini molliore.*] Hoc est, molliore nucleo, πυρῆνας ἔχοντα μαλακωτέρους, Theophr. loc. cit.

4. *Ceteris minus.*] Iisdem verbis hæc Theophr. loc. cit.

5. *Arbor ipsa.*] Theophr. Μέγεθος μέγα τὸ δένδρον, καὶ περίκομον. De amplissimis dicitur, quoniam est περίκομος, *in orbem ramosa*, late ramis in orbem expansis.

6. *Folia.*] Theophr. loc. cit. Περὶ δὲ φυλλοῤῥοεῖν, ἐρυθραίνεται σφόδρα· πολύῤῥιζον δὲ τὸ δένδρον καὶ βαθύῤῥιζον, διὸ καὶ χρόνιον, καὶ δυσώλεθρον.

Sect. XXIII. 1. *Sorbis.*] Arboris sorbi pomis. Arborem Græci οἴην, *un cormier*: pomum οὖα dixere, *une corme.* Arboris genus agnoscit duplex Theophr. lib. 3. histor. cap. 12. pomorum multiplex, fere ut Plinius.

2. *Hæc obnoxia.*] Ovata, inquit, sæpenumero acida, minusque odorata: Τὰ ᾠοειδῆ πολλάκις ὀξέα, καὶ ἧττον εὐώδη, Theophr. De potione genere & succo ex iis expresso, Virgilius lib. 3. Georg. vers. 379.

Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.

3. *Odore &c.*] Theophr. loc. cit.

præcellunt : [4] ceteris vini ſapor : Generoſiſſima , quibus circa pediculos tenera folia. Quartum genus [5] torminale appellant , remedio tantum probabile , aſſiduum proventu , minimumque pomo , arbore diſſimile , foliis pæne platani. [6] Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. [7] Cato & ſorba condi ſapa tradit.

CAPUT XXIII. XXIV. Ab his locum amplitudine vindicaverunt , quæ ceſſere auctoritati , [1] nuces juglandes : quanquam & ipſæ nuptialium [2] Feſcenninorum comites , multum pineis minores [3] univerſitate , eædemque portione ampliores nucleo. Nec non & honor his naturæ peculiaris , gemino protectis operimento , [4] pulvinati primum calycis , mox lignei putaminis. [5] Quæ cauſa eas nuptiis fecit religioſas , tot modis fetu munito : quod eſt veriſimilius , quam quia cadendo [6] tripudium ſonivium faciant. Et has e Perſide a regibus tranſlatas , indicio ſunt Græca nomina. Optimum quippe earum [7] Perſicon atque Baſilicon vocant. Et hæc fuere prima nomina. [8] Caryon a capitis

NOTÆ.

4 *Ceteris.*] Ovatis ſcilicet, ac turbinatis.

5. *Torminale.*] Hæc ſilveſtris ſorbus eſt , torminalis dicta, quod dyſenteriæ, ventriſque inde enatis torminibus medetur. Ad ventris fluxum ſedandum ſorba torminalia commendat in primis Celſus lib. 4. cap. 19. Sunt qui velint ſorbum torminalem eſſe cratægum Theophraſti , lib. 3. hiſt. cap. 15. ab Italis olim aquifoliam appellatam , ut dicetur lib. 27. ſect. 40. quibus haud ægre aſſentimur.

6. *Non ferunt.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 12.

7. *Cato.*] De re ruſt. cap. 7. pag. 13. *Sorba in ſapa cum vis condere , belle ſicca & arida facias.* Item cap. 145. pag. 75. *Sorba in ſapa , & pira , & uvas in doliis.* Palladius quoque , lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45 *Alii ſorba* , inquit , *in ſapa aſſerunt diu poſſe ſervari.*

Sect. XXIV. 1. *Nuces juglandes.*] Arbor *ἡ καρύα, le noyer* : nux , ſeu fructus , vel , ut Plinius loquitur , pomum , *τὸ κάρυον , la noix.*

2. *Feſcenninorum.*] Carminum id genus fuit , inter nuptiales jocos cantari ſolitum. Feſtus : *Feſcennini verſus , qui canebantur in nuptiis , ex urbe Feſcennina* (Etruriæ) *dicuntur allati : ſive ideo dicti , quia faſcinum putabantur arcere.*

3. *Univerſitate.*] Totius corporis mole nux juglans multo minor quam pinea eſt : nucleo , haud paulo major.

4. *Pulvinati.*] Ad pulvini ſimilitudinem mollis , atque convexi.

5. *Quæ cauſa.*] Tot operimentis nucleo , qui intra nucem eſt , munito , voluere veteres id argumento eſſe , quanta ſit cautio adhibenda , ut illibatus ſit conjugum torus.

6. *Tripudium ſonivium.*] Habet hanc vocem Feſtus , pro ſono quo terra pavitur , hoc eſt , pulſatur : unde terripavium , mox terripudium , tripudiumque demum olim dixere. In MSS. Reg. Colb. &c. *Somnium* pro *ſonivium.* In Chiffl. *ſonivium.* In editis male *ſonumve.* De hoc nucum in cadendo ſtrepitu , vide Servium in illud poëtæ , *Sparge marite nuces.* Et hanc nucum ſparſionem in aliis quoque epulis de more receptam vetus lapis indicat apud Gruterum , pag. 461. SI. PUER. PLEBEIS. SINE. DISTINCTIONE. LIBERTATIS. NUCUM. SPARSION. MOD. XXX. *Nucum ſparſioni modios* XXX.

7. *Perſicon.*] Dioſc. lib. 1. cap. 178. *Κάρυα βασιλικὰ, ἃ ἔνιοι Περσικὰ καλοῦσι,* &c.

8. *Caryon a capitis.*] Κάρος Græcis ſoporem , veternumque ſignificat : καρ-

gravedine, propter odoris gravitatem, convenit dictum. Tinguntur cortice earum lanæ, & rufatur capillus primum prodeuntibus nuculis: [9] id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt vetustate.

Sola differentia generum in putamine duro fragilive, & tenui ac crasso, [10] loculoso & simplici. [11] Solum hoc pomum natura [12] compactili operimento clausit. Namque sunt bifidæ putaminum carinæ, [13] nucleorumque alia quadripartita distinctio, lignea intercursante membrana. [14] Ceteris quidquid est, solidum est, ut [15] in avellanis, [16] & ipso nucum genere, quas antea [17] Abellinas patrio nomine appellabant. In Asiam Græciamque e Ponto venere, & ideo [18] Ponticæ nuces vocantur. Has quoque mollis protegit barba. Sed putamini nucleisque solida rotunditas inest. Eæ & torrentur. Umbilicus illis intus [19] in ventre medio. Tertia ab his natura [20] amygdalis,

NOTÆ.

caput. Hinc fortassis etiam nux Latinis a nocendo dicta, quod capiti noceat. Diphilus apud Athen. lib. 2. pag. 54. τὰ κάρυα τὰ βασιλικὰ κεφαλαλγῆ ἐστιν, καὶ ἐμπλαστικά, &c.

9. *Id compertum &c.*] Quod quetula Nux Ovidii testatur:

Nostra notat fuco digitos injuria succo,
Cortice contactas inficiente manus.

10. *Loculosa*] Loculis intus pleno. Sex nucum juglandium genera carptim attingit: durum, fragile, tenue, crassum, loculosum, simplex.

11. *Solum hoc pomum.*] Et pomum etiam de nuce dici alias monuimus. Nunc quoque suffragatur Ovidius, carmine de Nuce: quam ait

Annua cultori poma referre suo.

Nec minus late patet apud Græcos vox μῆλον pro fructu omni accepta, qui sit edulis. Hesychius: Μῆλον, πᾶς καρπός.

12. *Compactili*] Testa seu putamine gemino coëunte, atque connexo Sic trabes compactiles, postesque, Vitruvius dixit, lib. 4. & 10.

13. *Nucleorumque.*] Rursumque nuclei, inquit, intus inclusi, qui sunt edules, & ipsi quoque lignea intercursante membrana, quatuor veluti in partes dividuntur.

14. *Ceteris.*] In avellanis, inquit, & putamini, & nucleo intus incluso solida rotunditas est: non, uti juglandibus, bifidus cortex, quadripartitusve nucleus.

15. *In avellanis.*] M S S. omnes, *abellanis.* Gallis *Avelines, ou grosses noisettes.* Cave cum corylo avellanam misceas, ut plerique faciunt: est enim avellanæ, quam coryli, specialius nomen: etsi Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 371. nucem avellanam ex ea arbore esse ait, quæ dicitur corylos, de qua Virgilius dixit, *corylum sere.*

16. *Et ipso.*] Quod ipsum quoque, ait, nucum genus est aliquod.

17. *Abellinas patrio.*] Servius ad 2. Georg. *Avellanæ*, inquit, *ab Avellano Campaniæ oppido, ubi abundant, nominata sunt.* Malim ego ab Abellino ejusdem Campaniæ oppido, de quo lib. 3. sect. 9. traxisse nomen abellinas.

18. *Pontica nuces.*] Κάρυα Ποντικά, & λεπτοκάρυα, Diosc. lib. 1. cap. 179. Philoxenus in Glossis: Ποντικόν, *nux avellana.* Cave tamen cum Heracleotica nuce confundas, quæ castanea est, ut recte Opilius animadvertit, lib. de silvestr. arboribus, apud Macrob. loc. cit. pag. 373. quanquam ei ab oppido Ponti Heraclea nomen.

19. *In ventre medio.*] In medio nucleo germen ceu umbilicus inest.

20. *Amygdalis.*] *Des amandes.*

tenuiore, ſed ſimili juglandium [21] ſummo operimento: [22] item ſecundo putaminis. Nucleus diſſimilis latitudine, & [23] acriore callo. Hæc arbor an fuerit in Italia Catonis ætate, dubitatur: [24] quoniam Græcas nominat, quas quidam & in juglandium genere ſervant. Adjicit præterea avellanas, [25] & galbas, Prænæſtinas, quas maxime laudat, [26] & conditas ollis in terra ſervari virides tradit. [27] Nunc Thaſiæ, & Albenſes celebrantur, & Tarentinarum duo genera: [28] fragili putamine: ac duro, quæ ſunt & ampliſſimæ, & minime rotundæ. Præterea [29] molluſcæ putamen rumpentes. [30] Sunt qui honoris nomen interpretantur, & Jovis glandem eſſe dicunt. Nuper Conſularem virum audivi, biferas & juglandes nuces habere ſe profitentem. [31] De piſtaciis & ipſi retulimus. Et hæc autem [32] idem Vitellius in Italiam

N o t æ.

21. *Summo operimento.*] Extimo, pulvinato, ut dictum eſt antea de juglande, calyce.

22. *Item ſecundo.*] Interiore ligneo putamine.

23. *Acriore callo.*] Carne, ſeu corpore ad morſum duriore.

24 *Quoniam Græcas.*] Incertum ait, an Græcas nuces appellando, amygdalas intellexerit. Macrobius affirmat mox a nobis laudandus. Catonis locus eſt e cap 8. de re ruſt. pag. 14. *Nuces calvas, avellanas, Prænestinas, & Græcas, hæc facito uti ſerantur.*

25. *Et galbas.*] Ita M S S. omnes. Cato, *calvas.*

26. *Et conditas ollis.*] Cato, cap. 145. pag. 75. *Et nuces Prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat.*

27. *Nunc Thaſiæ.*] Nempe nuces, quas laudat & Gellius lib. 7. cap. 16. pag. 435. Et amygdalas quoque Thaſias commendat Florentinus in Geopon. lib. 10 cap. 57. pag. 282. *Θασίας τὰς ἀμυγδαλὰς* &c. Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 373. Thaſiam, Græcamque nucem, amygdalam eſſe cenſet. *Nunc dicendum eſt, inquit, quæ ſit Græca nux: ac ſimul hoc dicens, amygdalam de lance tulit, & oſtendit: Nux Græca hæc eſt, quæ & amygdale dicitur: ſed & Thaſia eadem nux vocatur. Teſtis eſt Cloatius in ordinatorum Græcorum libro quarto, cum ſic ait, Nux Græca amygdale.* Genus Albenſe ab Alba nomen traxit, de qua lib. 3. ſect. 9.

28. *Fragili putamine.*] De hoc Tarentino genere Palladius, lib. 2. in Jannar. tit. 16. pag. 48.

29. *Molluſcæ.*] Quæ ſine ſtrepitu franguntur, quia fragile putamen eſt. Harum maximus in Italia proventus eſſe dicitur. Molluſcam nucem Suevius in Moreto Perſicum interpretatus olim eſt, *une Peſche*, teſte Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 373. Verum ut idem recte animadvertit, cap. 15. pag. 375. cum omnes *de agricultura ſcriptores, nuces & mala ſic dividant, ut nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, & intus habeat quod eſui eſt: malum vero quod foris habeat quod eſui, & durum intus includat: ſecundum hanc definitionem, Perſicum, quod Suevius poëta ſuperius inter nuces numerat, eſt inter mala numerandum.* Veriſſime id ſane.

30. *Sunt qui &c.*] Sunt qui honoris cauſa juglandem appellatam velint. Varro, l. 4. de ling. Lat. p. 26. *Nux juglans, quod hæc nux antequam purgetur, ſimilis glandi. Hæc glans optima & maxima, ab Jove & glande juglans eſt appellata.* Hæc multo uberius a Macrobio diſputantur, lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 371. Cloatius apud eundem *juglans, di* prætermiſſo, quaſi *dijuglans*, *Διὸς βάλανος*, dici arbitratur.

31. *De piſtaciis.*] Libro 13. ſect. 10.

32. *Idem Vitellius.*] De quo libri hujus ſect. 21.

primus intulit eodem tempore : simulque in Hispaniam Flaccus Pompeïus eques Romanus, qui cum eo militabat.

XXV. [1] Nuces vocamus & castaneas, quanquam [a] accommodatiores glandium generi. Armatum iis [2] echinato calyce vallum, quod inchoatum glandibus. Mirumque, vilissima esse quæ tanta occultaverit cura naturæ. Trini quibusdam partus ex uno calyce, cortexque lentus. Proxima vero corpori membrana, & in his, & in nucibus saporem, ni detrahatur, infestat. Torrere has in cibis gratius. [3] Moluntur etiam, & præstant [4] jejunio feminarum quandam imaginem panis. Sardibus eæ provenere primum. Ideo apud Græcos [5] Sardianos balanos appellant : [6] nam Dios balanum postea imposuere excellentioribus satu factis. Nunc plura earum genera. Tarentinæ faciles, nec [b] operosæ cibo, planæ figura. Rotundior, quæ [7] balanitis vocatur, [8] purgabilis maxime, & sponte prosiliens. [9] Pura & plana est ex eis & Salariana : Tarentina minus tractabilis : laudatior Corelliana, [10] & ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Etereïana, [11] quam rubens cortex præfert triangulis, & popularibus nigris, quæ coctivæ vocantur. Patria laudatissimis Tarentum, & in Campania

CAPUT XXIII.

INTERPRETATIO.

a *Accommodatiores.*] Propiores, *similiores, magis affines.*

b *Nec operosæ.*] Nec difficilis *ad conquendum* cibi.

NOTÆ.

Sect. XXV. 1. *Nuces vocamus.*] Virgilius sane, Eclog. 2. vers. 52. *Castaneas nuces* appellat.

2. *Echinato.*] Echinorum more tegmine spinoso, & aculeato.

3. *Moluntur etiam.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

4. *Jejunio.*] Has inquit, in jejunio feminæ religiosiores vice panis adhibent. Ita MSS. omnes. Nugantur qui *ingenio feminarum* legunt.

5. *Sardianos balanos.*] Sic Diphilus apud Athen. lib. 2. pag. 54. τὰ κάστανα Σαρδιανὰς βαλάνους appellat. Diosc. lib. 1. cap. 145. Σαρδιανὰς βαλάνους, femineo genere, & Διὸς βαλάνους.

6. *Nam Dios balanum.*] Διὸς βάλανον. Ejusmodi sativas castaneas *Marrons* vulgo vocamus : vulgaribus reliquis castanearum nomen mansit. Vide Notas & Emend. num. XIII.

7. *Balanitis.*] A figura glandis nomen traxit, quæ βάλανος Græcis. Hanc omnium deterrimam, & suum potius, quam hominum escæ natam, scribit Galenus, lib. de cibis boni & mali succi, c. 4. p. 426. ubi σαρδιανὴν oblongam vocat.

8. *Purgabilis.*] Quæ purgari facile, & exui echino suo seu calyce potest. Hunc locum præpostere Salmasius interpungit, in Solin. pag. 603.

9. *Pura & plana.*] E castanearum genere, inquit, pura, seu maxime purgabilis, est Salariana, æque ac Tarentina : quare geminam utriusque dotem una colligit. An a Salaria porro via, quæ Romæ fuit, id nomen ei generi inditum sit, adhuc obscurum est.

10. *Et ex ea facta.*] Et altera, inquit, Corellianæ insita, ut dicetur lib. 17. sect. 26. ubi & de Etereïana (sic enim legendum, non *Meterana*, ut hactenus,) dicturi sumus.

11. *Quam rubens.*] Quæ ob rubentem corticem ceteris anteponitur. Coctivæ a coctura nomen habent.

[12] Neapolis. Ceteræ ſuum pabulo gignuntur, [13] ſcrupuloſa corticis intra nucleos quoque ruminatione.

CAPUT XXIV.

XXVI. Haud procul abeſſe videantur & prædulces [1] ſiliquæ, niſi quod in iis cortex ipſe manditur. Digitorum omnis longitudo illis, & [a] interim falcata, pollicari latitudine. [2] Glandes inter poma numerari non poſſunt : quamobrem [b] in ſua natura dicentur.

XXVII. Reliqua carnoſi ſunt generis : [1] eaque baccis atque carnibus diſtant. [2] Alia acinis caro, alia moris, alia [3] unedonibus : & alia acinis inter cutem ſuccumque, alia myxis, alia baccis, ut olivis. [4] Moris ſuccus, in carne vinoſus : [5] trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. [6] In noviſſimis florent, inter prima matureſcunt. Tingunt manus ſucco matura, eluunt acerba. Minimum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus, nec inſitis, nec alio modo, quam pomi magnitudine. Differunt mora Oſtienſia, & Tuſculana Romæ. [7] Naſcuntur & in rubis, multum [8] differente callo.

INTERPRETATIO.

[a] *Interim.*] Interdum.

[b] *In ſua.*] Ubi de natura glandiferarum arborum dicetur.

NOTÆ.

12. *Neapolis.*] Martialis, l. 5. Epigr. 79.
Et quas docta Neapolis creavit,
Lento caſtaneæ vapore toſtæ.

13. *Scrupuloſa.*] Scrupuloſo, inquit, ſcabroque cortice intra nucleos quoque ipſos ſe inſinuante, atque intercurſante. Ita M S S. omnes, ut plane nugas agere videantur, qui pro *ruminatione*, hoc loco *ferrumminatione* ſcribunt. Ruminatio Plinio replicatio eſſe videtur, & quaſi iteratio. Sic lib 17. ſect. 35. num. 19. *Ruminatio quædam hiemis.*

Sect. XXVI. 1. *Siliquæ.*] Κεράτια, *carobes*, vel *carouges*, ut diximus lib 13. ſect. 16. ubi de arbore, quæ ficus Ægyptia, diximus. Heſychius : Κερατωνία, συκῆ Αἰγυπτία, id eſt, κερωνία, vel κεράτια. Nam alibi idem pag. 873. Συκῆ Αἰγυπτία, ἡ λεγομένη κεράτια τὸ δένδρον. Cave enimvero putes leguminum ſiliquas hic deſcribi (Gallis, *des gouſſes*) quales habent piſa, fabæ, lupini, phaſeoli : nam hæ leguminum ſiliquæ non ſunt Græcis κεράτια, ſed λοβοί. Gloſſæ : *Siliqua*, κεράτιον, & ξυλόγλυκον, a ſuavitate fructus. Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Siliquam Græcam, quam quidam κεράτια vocant,* &c. Hæ ſunt ſiliquæ, quibus prodigus adoleſcens repleri cupiebat, Luc. 15. verſ. 16. ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι.

2. *Glandes.*] De his dicetur lib. 16. ſect. 6.

Sect. XXVII. 1. *Eaque baccis.*] Baccæ ſunt minutiores quivis arborum fructus, ut lauri, olivæ, &c.

2. *Alia acinis.*] Uvarum granis, ederæ, ſambuci, Punici mali, aliorumque.

3. *Unedonibus.*] De his ſect. ſeq. De myxis dictum eſt ſect. 12.

4. *Moris ſuccus, &c.*] Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 19. Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσιν οἰνώδεις, ὥσπερ συκαμίνου, &c. *Des mures :* Morus arbos, *le murier.*

5. *Trini colores.*] Præter viridem, qui primo advenit : ſed is negligitur, quoniam cum aliis omnibus communis eſt moro.

6. *In noviſſimis.*] Ob id dicta ſapientiſſima arborum, ut Plinius ait l. 16. ſect. 41.

7. *Naſcuntur.*] Ovid. lib. 1. Metam. verſ. 105.
Et in duris hærentia mora rubetis.

8 *Differente callo.*] Carne, corpore : quæ vox alibi haud ſemel uſurpata. De his rubis, moriſque, dicetur lib 24. ſect. 73. Deſcribit ea eleganter Phanias apud Athen. lib. 2. pag. 51.

XXVIII. Alind corpus est terrestribus [1] fragis, aliud congeneri eorum [2] unedoni : quod solum pomum [3] simile frutici, [4] terræque gignitur. Arbor ipsa fruticosa. [5] Fructus anno maturescit : pariterque floret subnascens, [6] & prior coquitur. Mas sit, an femina sterilis, inter auctores non constat. Pomum inhonorum, [7] ut cui nomen ex argumento sit unum tantum edendi. Duobus tamen hoc nominibus appellant Græci, [8] comaron & memecylon : quo apparet totidem esse genera. Et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Juba auctor est, quinquagenûm cubitorum altitudine in Arabia esse eas.

XXIX. Acinorum quoque magna est differentia. Primum inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore ligno, aliis parvo, & aliis etiam gemino, qui minime feraces musti. Plurimum vero differunt ederæ sambucique acini : & figura etiam [1] Punici, angulosi quippe soli. [2] Nec cutis ulla singulis, prætercommunem, quæ est candida. [3] Totisque succus & caro est, iis præcipue, quibus parvulum inest ligni.

Magna & baccis differentia. Aliæ namque sunt olivis, lauris : & alio modo loto, cornis : alio myrtis, lentisco. Aquifolio enim ac spinæ sine succo : medioque etiamnum genere inter baccas acinosque cerasis : Pomum his primo candidum, & fere omnibus baccis. Mox aliis virescit, ut olivis, lauris : rubet vero moris, cerasis, cornis. Deinde nigrescit moris, cerasis, olivis.

XXX. [1] Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli non fuere CAPUT XXV.

NOTÆ.

Sect. XXVIII. 1. *Fragis.*] *Des fraizes.* Ad unedonis sive arbuti affinitatem cum fragis allusisse Naso videtur, cum ea copulat, lib. 1. Meram vers. 104.

Arbuteos fetus, montanaque fraga legebant.

2. *Vnedoni.*] *L'Arbousier.* Pingitur a Dalec. l. 2. hist. plant. cap 36. pag. 195.

3. *Simile frutici.*] Vide Notas & Emend. num. XIV.

4. *Terræque.*] Humique, ceu fraga, fusum nascitur.

5. *Fructus anno.*] Sic Theophr. lib. 3. hist. cap. 16.

6. *Et prior coquitur.*] Hoc est, simul & floret fructus subnascens, & prior maturescit. Theophr. loc. cit Ὁ δὲ καρπὸς ἐνιαυτῷ πεπαίνεται· ὥσθ' ἅμα συμβαίνει τὸν τε ἔχειν, καὶ τὸν ἕτερον ἀνθεῖν.

7. *Vt cui nomen.*] Unedonis inditum ei pomo nomen affirmat, quod cum unum esitaveris, edere præ fastidio plura nolis : & idcirco minime sit in honore mensarum.

8. *Comaron, &c.*] Scriptores alii a Plinio dissident. Galenus lib. 7. de fac. simp. med pag. 193. arborem κόμαρον, fructum μιμαίκυλον vocat. Theophrastus quoque, μιμαίκυλον fructum appellat. Hesychius. Μιμαίκυλον, ὁ καρπὸς τοῦ κομάρου. Tamen Glossaria & pro ipso pomo κόμαρον accipiunt.

Sect. XXIX. 1. *Punici.*] Punicorum malorum acini, sive grana, ea re a ceteris distant, quod soli omnium plurimos habent angulos.

2. *Nec cutis.*] Sic tenuem vocat, qua vestiuntur grana, membranam.

3. *Totisque.*] Succo, inquit, & carne acini toti constant : in iis præcipue quæ lignum, hoc est, nucleum, aut nullum omnino, aut exiguum, aut tenerum habent : ut sunt ederæ, & uvarum acini.

Sect. XXX. 1. *Cerasi ante.*] Sic Athen. lib 2. pag 51. Tertull. in Apolog. cap.

in Italia. Ad Urbis [2] annum DCLXXX. is primum vexit e Ponto: annisque CXX. trans Oceanum in Britanniam usque pervenere. [3] Eadem, ut diximus, in Ægypto nulla cura potuere gigni. [4] Cerasorum Aproniana [5] maxime rubent: [6] nigerrima sunt Lutatia: Cæciliana vero [7] & rotunda. [8] Junianis gratus sapor, sed pæne tantum sub arbore sua, adeo teneris, ut gestatum non tolerent. Principatus [9] duracinis, quæ Pliniana Campania appellat: in Belgica vero [10] Lusitanis. In ripis etiam Rheni, tertius iis colos e nigro ac rubenti viridique, similis maturescentibus semper. Minus quinquennium est, quod prodiere, quæ [11] vocant laurea, non ingratæ amaritudinis, insitæ in lauro. Sunt & Macedonica parvæ arboris, raroque tria cubita excedentis: & minore etiamnum frutice, [12] chamæcerasi. Inter prima hoc e pomis colono [13] gratiam annuam refert. [14] Septentrione frigidisque gaudet: siccatur etiam Sole, conditurque, ut oliva, cadis.

CAPUT 15 XXVI. XXXI. [1] Quæ cura [2] & cornis, atque etiam lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Miscentur sapores, & alio alius placere cogitur. Miscentur vero & terræ cælique tractus.

NOTÆ.

XI. pag. 12. *Ceterum si propterea Liber Deus, quod vitem demonstravit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italia promulgavit, quod non est propterea consecratus, ut nova frugis auctor, quia inventor & ostensor.*

2. *Annum DCLXXX.*] Quo anno Mithridaticum bellum suscepit Lucullus, Mithridatemque anno post tertio fugere in Armeniam & ad Tigranem compulit. Vide Velleïum, lib. 2. num. 33.

3. *Eadem, ut diximus.*] *Eadem* vero, quasi *cerasa* ante, non *cerasi* dixisset. *Cerasi* tamen in omnibus MSS. legitur. Quem nunc locum signat, is est e lib. 13. sect. 21. ubi in Ægypto, seu Delta, saltem ubi Sebennyticus nomus est, nihil nasci omnino ait, præter papyrum.

4. *Cerasorum.*] Insignis in Gallia horum differentia est, quæ quotidie insitione & cultura augetur. De his Ruellium vide, lib. 1. de Natura stirp. pag. 138.

5. *Maxime rubent.*] Et idcirco ceteris ea anteponit Diphilus Medicus apud Athen. lib. 2. pag. 5. E ceraso ea sunt racemosâ rubrâ: pendentque ex uno pediculo plura. *Cerisier à trochets.*

6. *Nigerrima.*] E silvestri ac majore ceraso: quæ nigro succo manus & ora inficiunt Lutatia, ceteraque, ab auctoribus nomen habent. Prius, *ut Actia*, male.

7. *Et rotunda.*] Quæ proprie cerasa vocamus, *Cerises.*

8. *Junianis.*] Cerasa sunt carne tenera & aquosa: *Guignes.*

9. *Duracinis.*] Quæ callo præstant, seu pulpa duriore: *Bigarots.*

10. *Lusitanis.*] Nunc Hispanica herbarii vocant, & ea sunt majora sativis vulgaribus: *Griottes.*

11. *Vocant laurea.*] *Amarasia* dici vulgo, quod amarorem non injucundum resipiant, Ruellius est auctor, loc. cit.

12. *Chamacerasi.*] Cerasi pumilæ, *Cerisiers nains.* Odoratum harum fructum esse instar moschi, ὀσμὴν λίαν ὥσπερ μόσχος, ait Diosc. lib. 1. Εὐπορ. cap. 154.

13. *Gratiam annuam.*] Laborem coloni annuo proventu compensat.

14. *Septentrione.*] Ita Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 12. pag. 152.

Sect. XXXI. 1. *Quæ cura.*] Adhibetur, inquit, eadem cura cornis, atque lentisco: ut nempe Sole siccentur, & condantur cadis.

2. *Et cornus.*] Arbos ἡ κρανεία cornus, *un cornoüiller:* pomum vero cornum dicitur, *une corneille.* Lentiscus nomen etiam in Gallica lingua tenet: *Lentisque.*

In

In alio cibi genere India advocatur, in alio Ægyptus, Creta, Cyrene, singulæque terræ. Nec cessat [3] in veneficiis vita, dummodo omnia devoret. Planius hoc fiet in herbarum natura.

CAPUT XXVII.

XXXII. Interim quæ sunt communia & pomis omnibusque succis, saporum genera XIII. reperiuntur: dulcis, suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, acidus, salsus. Præter hæc, tria sunt genera mirabili maxime natura. Unum, in quo plures pariter sentiuntur sapores, ut vinis. Namque in his & austerus, & acutus, & dulcis, & suavis: [1] omnes alieni. Alterum est genus, in quo sit & alienus quidem, sed & suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. Siquidem inest ei, quod tamen jure dici dulce, & pingue, & suave non posset, [2] obtinente lenitate, quæ ipsa succedit in saporis vicem. [3] Nullus hic aquis, ne succus quidem, ut tamen eo ipso fiat aliquis, ac suum genus faciat. Sentiri quidem aquæ saporem illum succumve, vitium est. Magnum his omnibus in odore momentum, & magna cognatio, qui ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est. Mirum, tria naturæ præcipua elementa sine sapore esse, sine odore, sine succo: [4] aquas, aera, ignes.

CAPUT XXVIII.

XXXIII. [1] Ergo succorum vinosi piro, moro, myrto: minime ([2] quod miremur) uvis. [3] At pingues olivæ, lauro, nuci juglandi, amygdalis: [4] dulces uvis, ficis, palmis: aquosus prunis. Magna differentia & in colore succi. [5] Sanguineus moris, cerasis, cornis, uvis nigris. Idem albis candidus. Lacteus in capite ficis, in corpore non item: spumeus malis: nullus Persicis, cum præsertim duracina succo abundent: sed quis ejus ullum dixerit colorem? Sua & in odore miracula. Malis acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus: Nam &

NOTÆ.

3. *In veneficiis*] Nec venenis quoque parcunt, aut abstinent homines, cujusmodi venena fungi sunt, boleti, tubera, aliaque, de quibus inferius.

Sect. XXXII. 1. *Omnes alieni*] Trahit ad se vinum omnes alienos odores ex rebus vicinis, ut dictum est l. sup. sect. 27.

2. *Obtinente.*] Vincente.

3. *Nullus hic.*] Nullus sapor. De hoc argumento uberius multo dicetur, lib. 31. sect. 22. Tertium illud est, quod ante proposuit genus: eorum nempe, quæ per se nullum saporem, aut succum habent: etsi peculiare quoddam aquosi succi in ceteris sæpe deprehendimus, ut in prunis, ex humore sane, ut apparet, aqueo ipso natum.

4. *Aquas, aera, ignes.*] M S S. omnes: *aqua, aër, ignis.*

Sect. XXXIII. 1. *Ergo succorum.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hist. cap. 19. Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσι οἰνώδεις· ὥσπερ ἀμπέλου, συκαμίνου, μύρτου.

2. *Quod miremur.*] Cum ex iis vinum ipsum exprimatur. Habent tamen vinoso succum affinem uvæ, ut Theophrastus vidit, loc. cit.

3. *At pingues.*] Ἐλαιώδεις, *oleosi*, Theophr. loc. cit. Λιπαροὶ *pingues*, auctori operis De Plantis lib. 1. cap. 5. Τῶν χυλῶν οἱ μὲν εἰσι λιπαροὶ, ὡς ὁ τῆς ἐλαίας, τῆς πεύκης, καὶ τῆς καρύας.

4. *Dulces uvis.*] Rectius quam μελιτώδεις, *mellei*, ut Theophr. dixit.

5. *Sanguineus*] Unde αἱμόῤῥοα μόρα Athenæus vocat, lib. 2. pag. 51.

vinum tale ſine odore : tenue odoratius : multoque celerius talia [6] ad uſum veniunt, quam pinguia. Quæ odorata, non eadem in guſtu tenera : quia [7] non ſunt pariter odor & ſapor. Quamobrem citreis odor acerrimus, ſapor aſperrimus : quadamtenus & cotoneis : nulluſque odor ficis.

XXXIV. Et hactenus ſint ſpecies ac genera pomorum, naturas arctius colligi par eſt. [1] Alia ſiliquis gignuntur, ipſis dulcibus, ſemenque complexis amarum : cum in pluribus ſemina placeant, in ſiliqua damnentur. Alia baccis, quarum intus lignum, & extra caro, ut olivis, ceraſis. Aliquorum intus baccæ, foris lignum, ut his quæ [2] in Ægypto diximus gigni. Quæ baccis natura, eadem & pomis. Aliorum intus corpus, & foris lignum, ut nucum. Aliis foris corpus, intus lignum, ut Perſicis & prunis : [3] vitiumque cinctum fructu, cum fructus alibi muniatur vitio. Putamine clauduntur nuces, corio caſtaneæ. Detrahitur hoc iis : at in meſpilis manditur. Cruſta teguntur glandes, cute uvæ, corio & membrana Punica. Carne & ſucco mora conſtant, cute & ſucco ceraſi. Quædam ſtatim a ligno recedunt, ut nuces, & palmæ. Quædam adhærent, ut olivæ, laurique. Quorundam generi utraque eſt natura, ut Perſicis. [4] Etenim duracinis adhæret corpus, e lignoque avelli nequit : cum in ceteris facile ſeparetur. Quibuſdam nec intus, nec extra lignum, ut [5] in palmarum genere. Aliquorum lignum ipſum in uſu & pomi vice, ut generi amygdalæ, quam in Ægypto [6] gigni diximus. Quorundam extra, gemina [7] geminantur vitia, ut in caſtaneis, amygdalis, nucibuſque juglandibus. Quorundam natura trigemina eſt : corpus, deinde lignum, rurſuſque ſemen in ligno, ut Perſicis. Quædam inter ſe denſa, ut uvæ, ſorba : quæ ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degravant. Alia rara, ut in Perſicis. Quædam alvo continentur, ut granata. Dependent alia pediculis, ut pira. Alia racemis, ut uvæ, palmæ. Alia & pediculis & racemis, ut ederæ, ſambuci. Alia ramo adhærent, ut in lauro. Quædam utroque modo, ut olivæ. Nam & breves pediculi &

NOTÆ.

6. *Talia ad uſum.*] Tenuia vina ſcilicet, in uſu frequentiora, quam pinguia.

7. *Non ſunt pariter.*] Non ſunt pari modo : odor & ſapor in eodem fructu non eundem modum habent.

Sect. XXXIV. 1. *Alia ſiliquis.*] *Λοβοῖς, des gouſſes.* Hæc Plinius multo explanatius, quam Theophraſtus, qui in eodem habitat argumento, lib. 1. hiſt. plant. cap. 18.

2. *In Ægypto diximus.*] Libro 13. ſect. 17. Baccam vocat, edulem Perſici Ægyptii nucleum.

3. *Vitiumque.*] Id quod projici neceſſe eſt, quod mandi non poteſt.

4. *Etenim duracinis.*] *Les preſſes*, de quibus dictum eſt ſect. XI.

5. *In palmarum genere.*] Quas ſpadones ideirco nuncupavit, lib. 13. ſect. 8.

6. *Gigni diximus.*] Libro 13. ſect. 17.

7. *Geminantur vitia.*] Cruſtæ, ſeu cortices, quæ detrahi oportet ac projici, in quibuſdam geminæ ſunt : quibus nucleus ſeu bacca obvolvitur.

longi. [8] Quædam vasculis constant, ut Punica & mespila, lotosque in Ægypto & Euphrate.

Jam vero diversa gratia & commendatio. Carne palmæ placent, crusta Thebaïcæ, succo uvæ, & caryotæ: callo pira ac mala, corpore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. Quædam in Ægypto cute, ut caricæ. Detrahitur hæc ficis virentibus, ut putamen: eadem in siccis maxime placet. In papyris & ferulis, spinaque alba, caulis ipse [9] pomum est. Sunt & ficulni caules. In fruticoso genere, cum caule capparis: [10] in siliquis vero quod manditur, quid nisi lignum est? non omittenda seminis earum proprietate: nam neque corpus, nec lignum, nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniet.

XXXV. Succorum natura præcipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vinique [1] bina genera fiunt. Item myrtidanum, ut diximus. Et alius [2] usus baccæ fuit apud antiquos, [3] antequam piper reperiretur, illius obtinens vicem: quodam etiam generosi obsonii nomine inde tracto, quod etiam nunc [4] myrtatum vocatur. Eademque origine aprorum sapor commendatur, plerumque [5] ad intinctus additis myrtis. CAPUT XXIX.

XXXVI. [1] Arbor ipsa in Europæ citeriore cælo, quod a Cerau-

NOTÆ.

8. *Quædam vasculis.*] Vasculum hoc loco Plinius vocat, quod in summo fructu cavum, & quasi umbilicatum est. Flosculum nominat Columella, lib. 12. cap. 45. *Deinde*, inquit, *poma sic componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent.*

6. *Pomum est.*] Hoc est, pomi instar manditur, ut dictum est lib. 13. sect. 22. Sic & teneri ficuum caules.

7. *In siliquis.*] Κερατίοις, de quibus sect. 26. diximus

Sect. XXXV. 1. *Bina genera.*] De utroque vini genere, quod e myrto sativa fit: tertioque, quod e silvestris myrti baccis myrtidanum appellarunt, diximus, lib. 14. sect. 19 De oleo utroque, sect. 7. libri hujus. Sed illud iterum in memoriam revocandum, quod ante monuimus: aliam esse apud scriptores Græcos, quos quidem nunc terimus, acceptionem hujus vocis Μυρτίδανον, de qua vide Glossas, & Galenum tom. 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 92. & 97. ex Dioscoride Anazarbeo, & altero cognomine Lexicographo juniore: ipsumque Hippocratem, lib. 2. de morbis mulier. sect. 84. pag. 608.

2. *Usus baccæ.*] Pomi seu fructus myrtei.

3. *Antequam piper.*] Abhorruisse veteres a pipere in obsoniis adhibendo auctor est Plutarch. lib. 9. symp. quæst. 9. pag. 733. Dryophoni, seu myrti nemoralis baccæ, hodieque piperis loco condiunt rusticorum cibos, ut dicemus lib. 27. sect. 49.

4. *Myrtatum vocatur.*] Varro, lib 4. de ling. Lat. pag. 28. *Myrtatum*, inquit, *a myrto*: (vel, ut alii legunt, eadem plane sententia, *Murtatum a murta*,) *quod eo large fartum intestinum crassum.*

5. *Ad intinctus.*] Hic intinctus ἔμβαμμα est, quod vel ex aceto, oleove, aut alio liquore, vel liquamine fit, quo panem carnemve intingimus, ad saporis gratiam: Galli dicunt, *la sausse*.

Sect. XXXVI. 1. *Arbor ipsa.*] *Le mirte.* Ceraunios montes dici hoc loco palam est, pro Acrocerauniis, de quibus lib. 3. statim initio egimus.

niis montibus incipit, primum Circeiis [2] in Elpenoris tumulo visa traditur: Græcumque ei nomen remanet, quo peregrinam esse apparet. Fuit ubi nunc Roma est, jam tum cum conderetur: quippe ita traditur, [3] myrtea verbena Romanos Sabinosque, cum propter [4] raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris [5] Cluacinæ habet. [6] Cluere enim antiqui purgare dicebant. Et in ea quoque arbore [7] suffimenti genus habetur. Ideo tum electa, quoniam [8] conjunctioni, & huic arbori Venus præest. Haud scio, [9] an prima omnium in locis publicis Romæ sata, fatidico quidem & memorabili augurio. Inter antiquissima namque delubra habetur Quirini, hoc est, ipsius Romuli: in eo sacræ fuere myrtidua ante ædem ipsam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeïa. Patricia multis annis prævaluit, exuberans ac læta, quandiu Senatus quoque floruit, [10] illa ingens: plebeïa retorrida ac squalida. Quæ posteaquam evaluit, [11] flavescente patricia, [12] Marsico bello, languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit majestas. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc [13] Murciam vocant.

NOTÆ.

2. *In Elpenoris.*] Unius ex Ulyssis sociis, quos in porcorum faciem a Circe mutatos finxit Homerus. De Circeiis, lib. 3. sect. 9. Accepta hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 9.

3. *Myrtea verbena.*] *Verbena proprie*, (inquit Servius ad illud XII. Æneïd. *Verbenâ tempora vincti:*) *est herba sacra, ros marinus, ut multi volunt, id est* λιβανωτὶς, *sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Feciales, & Pater patratus, fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen verbenas jam vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, vel myrtus. Terentius:*

Ex ara sume hinc verbenas:

Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Unde intelligis frustra esse eos, qui *myrto & verbena* hic malunt, invitis omnibus libris.

4. *Raptas virgines.*] Vide Livium, l. 1.

5. *Cluacina.*] Vel, ut in nummis legitur Mussidiæ gentis apud Patin. pag. 181. CLOACINÆ. Lactantius, lib. 1. cap. 20. a cloaca maxima, ubi id simulacrum repertum est, appellatum putat. Plinio, Cluacina Venus, quasi purgatrix dicta, & expiatrix. De purgationibus veterum, suffitibusque, lib. 25. sect. 59.

6. *Cluere enim.*] Quasi contractum ex verbo *colluere*. Sed & alios præterea significatus habet: de quibus Lexica consulenda.

7. *Suffimenti.*] In suffitus ipsa quoque assumitur.

8. *Conjunctioni.*] Fœderi, & conjugiis. Supra, lib. 12. sect. 2. *Veneri dicata myrtus.* Et Nasoni, lib. 4. Fastor. vers. 15. *Cytherea myrtus.*

9. *An prima etiam omnium.*] MSS. omnes, *an primæva omnium.*

10. *Illa ingens.*] Sic MSS. Reg. &c. In editis, *vigens.*

11. *Flavescente.*] Sic MSS. non *flaccescente.* Sic lib. 16. sect. 7. de fagi foliis, & aliarum glandiferarum, *celerrime flavescentibus.* Et lib. 19. sect. 47. de menta: *Æstate viret, hieme flavescit.* Et ejusdem libri sect. 47. de morbis hortensium: *Omnia accessu mulieris menstrualis flavescunt.* Supraque, lib. 15. sect. 16. *Et ideo superficie flavescens: &c.*

12. *Marsico.*] Sive sociali, de quo diximus lib. 2. sect. 85.

13. *Murciam.*] In MSS. *Murciam*, & *Murtiam* legas. Plutarch. in Quæst.

XXXVII. [1] Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, conjugulam, [2] fortassis a conjugiis, & illo Cluacinæ genere. Nunc & alia distinctio, sativæ, aut silvestris : [3] & in utraque latifoliæ. [4] In silvestri, propria oxymyrsine. Sativarum genera [5] topiarii faciunt : [6] Tarentinam, folio minuto : [7] nostratem, patulo : [8] hexastícham densissimo, senis foliorum versibus. Hæc non est in usu : ramosa utraque alia. [9] Conjugulam existimo nunc nostratem dici. Myrtus odoratissima [10] in Ægypto. [11] Cato docuit vinum fieri e nigra, siccata usque in ariditatem in umbra, [12] atque ita musto indita. Si non siccentur baccæ, oleum gigni. [13] Postea compertum, & ex alba vi-

NOTÆ.

Rom. pag. 268. Καὶ γὰρ ἡ νῦν Μυρκίαν Ἀφροδίτην καλοῦσι, μυρτίαν τὸ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, ὠνόμαζον. Varro, lib. 4. de ling. Lat. *Intimus Circus ad Murtium vocatus, ut Procilius aiebat, ab urceis, quod is locus esset inter figulos. Alii esse dicunt a Murteto declinatum, quod ibi id fuerit: cujus vestigium manet, quod ibi sacellum etiamnunc Murtiæ Veneris.* Fuit ædes Murciæ, teste P. Victore, in undecima regione Urbis: Romuli, in octava.

Sect. XXXVII. 1. *Cato tria.*] De re rust. cap. 8. pag. 14. *Sub urbe hortum omne genus... Myrtum conjugulum, & album, & nigrum,* &c. Idem repetit, cap. 133. pag. 69. *Myrtum conjugulum, & myrtum album, & nigrum,* &c.

2. *Fortassis.*] Haud sane videtur generis id nomen esse, sed consilii institutique hominum, nempe a conjugiis quibus Venus præest, & expiationibus, purgationibusve, quibus olim myrtus adhibita in eo loco, qui deinde factus ex ea re Veneri Cluacinæ sacer. Sunt tamen qui conjugulam dictam malint, quod opere topiario cum pergulis parietibusque hortorum eleganti spectaculo apte conjugatur.

3. *Et in utraque latifolia.*] In utroque, inquit, genere latifolia myrtus est, in silvestri scilicet, & sativo. Sic quadruplex jam myrti genus : sativum angustifolium, latifoliumque : silvestre item geminum.

4. *In silvestri.*] In silvestri genere, peculiaris differentia ac ratio est oxymyrsines, inquit. Nos de ea dicemus, lib. 23. sect. 83.

5. *Topiarii.*] Qui topiaria faciunt : sicut coronarii, qui coronas. Vetus inscriptio apud Gruterum, pag. 602. LVCRIO. AVG. TOPIARIO. EX. HORTIS. *Lucrio Augusti Topiario, ex hortis.*

6. *Tarentinam.*] Quæ myrtus minor vulgatis. A Clusio pingitur, lib. 1. hist. pag. 67.

7. *Nostratem.*] Hæc myrtus Romana, cujus iconem Matthiolus exhibet, in lib. 1. Diosc. pag. 228.

8. *Hexastícham.*] Sic MSS. Reg. Colb. Th. & ii quos Turnebus, & Pintianus vidère : non *exoticam.* A senis, ut statim subditur, foliorum ordinibus, id ei nomen : ut & hordeo hexasticho, apud Colum. l. 2. c. 9. Omnino est myrtus latifolia Bætica, quam & exoticam Clusius vocat, lib. 1. hist. plant. cap. 43. p. 65. nos in horto Regio vidimus. Vulgaris in hortis est obvia, quæ tetrasticha est : eadem Tarentina superius nominata.

9. *Conjugulam existimo.*] Et nos assentimur.

10. *In Ægypto.*] Ubi ceteri flores sine odore. Causam hujus rei Theophrastus aperit, lib. 6. de causis plant. cap. 27. pag. 385.

11. *Cato docuit.*] De re rust. cap. 125. pag. 66.

12. *Atque ita musto.*] Vide Notas & Emendationes num. XV.

13. *Postea compertum.*] Hæc fuse tractata a Columella, l. 12. de re rust. c. 38.

num fieri album, duobus sextariis myrti tusæ, in vini [14] tribus heminis maceratæ, expressæque. Folia & per se siccantur in farinam, ad hulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis sudoribus. Quinimo oleo quoque (mirum dictu) inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, [15] saccis ante perfusis. Retinet quippe fæcem, nec præter purum liquorem transire patitur, datque se comitem præcipua commendatione [16] liquato. Virgæ quoque ejus [17] gestatæ manu viatori prosunt in longo itinere pediti. Quin & [18] virgei anuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

XXXVIII. Bellicis quoque se rebus inseruit: triumphansque de Sabinis Postumius Tubertus [1] in Consulatu (qui primus omnium [2] ovans ingressus Urbem est, [3] quoniam rem leviter sine cruore gesserat) myrto Veneris Victricis coronatus incessit, [4] optabilemque arborem etiam hostibus fecit. [5] Hæc postea ovantium fuit corona, excepto [6] M. Crasso, qui de fugitivis & Spartaco laurea coronatus in-

NOTÆ.

14. ***Tribus heminis.***] Hemina quid sit dicemus lib. 21. sect. ult. De sextario diximus, lib. 14 sect. 6

15. *Saccis ante.*] Mytteo oleo ante perfusis. Quid saccus sit, & quis sacci usus, diximus lib. 14. sect. 18.

16. *Liquato.*] Vino percolato.

17. *Gestata manu.*] M S S. omnes, *gestata modo.*

18. *Virgei anuli.*] Virgæ, seu ramuli, in anuli modum circum inguina ligati. Vide Notas & Emend. num. XVI.

Sect. XXXVIII. 1. *In Consulatu.*] Non illo priore, quem cum M Valerio Publicolæ fratre gessit: sed altero, in quo post biennium a priore collegam habuit Agrippam Menenium Lanatum, anno Urbis CCLI. Vide Livium, lib 2. pag 27. & Dionys. Halic. lib. 4. Antiq. pag. 314

2. *Ovans.*] Ovatio, minor triumphus. Qua re distet a triumpho, mox dicemus, ex Gellio.

3. *Quoniam rem.*] Aliam causam affert Dionysius, loc. cit. quod cladem ante probrosam acceperat: etsi in hac expeditione adversus Sabinos, præclaram navarit operam, cum Agrippa collega, cui decretus a Senatu eam ob rem triumphus.

4. *Optabilemque .... hostibus.*] Sic enim agi de se triumphum potius, quam alio quovis modo, hostis quilibet velit.

5. *Hæc postea ovantium.*] Gellius lib. 5. cap. 6. pag. 327. *Ovalis corona myrtea est: ea utebantur Imperatores, qui ovantes introibant urbem. Ovandi autem, ac non triumphandi, causa est, cum aut bella non rite indicta, neque cum justo hoste gesta sunt: aut hostium nomen humile & non idoneum est, ut servorum piratarumque: aut deditione repente facta, impulverea, ut dici solet, incruentaque victoria obvenit: cui facilitati aptam esse Veneris frondem crediderunt: quod non Martius, sed quasi Venerius quidam triumphus foret.* Et olea tamen etiam coronatos esse ovantes Plinius noster admonet libri hujus sect. 5. Myrto & milites redimitos, scripsit Claudius Saturninus, libro de coronis, apud Tertull. lib. de corona, cap. 12.

6. *M. Crasso.*] Gellius, loc. cit. *Myrteam coronam M. Crassus, quum bello fugitivorum confecto ovans rediret, insolenter aspernatus est: Senatusque consultum faciendum per gratiam curavit, ut lauro, non myrto, coronaretur.*

cessit. Masurius auctor est, curru quoque triumphantes myrtea corona usos. L. Piso tradit, Papirium [7] Masonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circenses spectare solitum. Avus maternus [8] Africani sequentis hic fuit. [9] Marcus Valerius duabus coronis utebatur, laurea, & myrtea, qui & hoc voverat.

CAPUT XXX.

XXXIX. [1] Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, [2] janitrix Cæsarum Pontificumque: sola & domos exornat, & ante limina excubat. [3] Duo ejus genera tradit Cato: Delphicam & Cypriam. Pompeïus Lenæus adjecit quam mustacem appellavit, [4] quoniam mustaceis subjiceretur. Hanc esse folio maximo, flaccidoque & albicante: Delphicam æquali colore, viridiorem, maximis baccis atque e viridi rubentibus. Hac victores Delphis coronari, & triumphantes Romæ. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines imbricato, crispam. Postea accessere genera. [5] Tinus: hanc silvestrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli sui generis arborem. [6] Differt color: est enim ei cærulea bacca. Accessit [7] & regia, quæ cœpit

NOTÆ.

7. *Masonem.*] Recitat hæc totidem verbis Valerius Max. lib. 3. num. 5. p. 173 Consul Maso fuit, anno DXXIII.

8. *Africani sequentis.*] Hoc est, Africani minoris, ejus qui Carthaginem, Numantiamque delevit.

9. *M. Valerius.*] Publicolæ frater, ejus qui post exactos reges primum Consul fuit.

Sect. XXXIX. 1. *Laurus.*] Lauri fere dotes universas, quas oratione prosa Plinius expressit, carmine haud invenusto reddidit Joan. Passeratius, Calendis Januar. anni MDXCIV.

2. *Janitrix Cæsarum.*] Ovid. lib. 1. Metam. vers. 562.

Postibus Augustis laurus fidissima custos.
Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.

Et lib. 3. Trist. Eleg. 1. vers. 39. de Augusti Palatio:

Cur tandem apposita velatur janua lauro,
Cingit & Augustas arbor epaca fores?
Num quia perpetuos meruit domus ista triumphos? &c.

Hinc illud Tertulliani in Apologet. *Qui sunt qui Imperatores inter duas lauros obsident?*

2. *Duo ejus genera.*] Cato cap. 133. pag. 69. Idem tamen cap. 8. pag. 14. tertium genus addit, silvaticum.

3. *Quoniam mustaceis.*] Mustacea sunt levia cibaria, iis præberi solita, qui stomachi imbecillioris forent. De his Cato, cap. 121. pag. 65. *Mustaceos sic facito: Farinæ siligineæ modium unum musto conspargito: Anisum, cuminum, adipis P. II. casei libram, & de virga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia subtus addito cum coques.* Liba universa, bellariaque lauri foliis veteres involvebant, teste Athen. lib. 4. pag. 140. In Notis quæ Titoni falso adscribuntur, apud Gruterum, pag. 176. *Mustacium. Crustulum. Edubium*, pro *Edulium.* Et paulo ante, *Placenta. Scerbilita*, pro *Scriblita.*

5. *Tinus.*] *Laurier-tin.* Pingitur a Daleeampio, lib. 2. hist. plant. cap. 43. Vidimus in horto Regio.

6. *Differt color.*] Nempe a ceteris lauri generibus.

7. *Et regia.*] *Laurier Royal*, cujus iconem Lobelius exhibet, in Adverf. pag. 414.

Augusta appellari, amplissima & arbore & folio, baccis gustatu quoque non asperis. [8] Aliqui negant eandem esse, & suum genus regiæ faciunt, longioribus foliis latioribusque. Iidem in alio genere baccaliam appellant hanc [9] quæ vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero earum ([10] quod maxime miror) triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti : nisi id a Divo Augusto cœpit, [11] ut docebimus, ex ea lauru, quæ ei missa e cælo est, minima altitudine, folio crispo ac brevi, inventu rara. Accedit in topiario opere [12] taxa, excrescente in medio folio parvulo, veluti lacinia folii. [13] Et sine ea spadonia, [14] mira opacitatis patientia : itaque quantalibet sub umbra solum implet.

Est & [15] chamædaphne silvestris frutex. Est & [16] Alexandrina, quam aliqui Idæam, alii hypoglottion, [17] alii Danaën, alii [18] carpophyllon, alii hypelaten vocant. Ramos spargit a radice dodrantales, [19] coronarii operis, [20] folio acutiore quam myrti, molliore & candidio-

NOTÆ.

8. *Aliqui negant eandem.*] Negant regiam eandem cum Augusta esse.

9. *Quæ vulgatissima*] Laurus vulgaris baccifera, *Laurier.* Baccalis dicitur lib. 17. sect. xi. Sed nimirum eadem est baccalis & baccalia : ut hortensia, & hortensis.

10. *Quod maxime miror.*] Miratur triumphis eam esse destinatam, quæ sit sterilis.

11. *Vt docebimus.*] Sect. 40.

12. *Taxa.*] Sive Laurotaxa : A Dalecampio pingitur, lib. 2. histor. plant. cap. 44. pag. 205. Sed accuratius multo a Clusio, lib. 1. hist. plant. cap. 64. pag. 278.

13. *Et sine ea.*] Sine ea lacinia, hoc est, sine eo folio parvo exeunte de foliis, spadonia est : quæ lacinia spadoniam laurum a taxa secernit, alioqui plane pares.

14. *Mira .... patientia.*] Cui nihil officit opacitas loci : quæ nihilo minus est in opaco, quam in aprico loco, exuberans ac læta, ac solum semper implens.

15. *Chamædaphne.*] Non lauri proprie sunt eæ, quæ deinceps appellantur : sed ob foliorum quandam cum lauro similitudinem, id nomen ipsæ quoque sortiuntur. De hoc triplici genere, hoc est, de chamædaphne, Alexandrina daphne, & de ea quæ δαφνοειδὴς vocatur, Galenus egit, lib 6. de fac simp. med. pag. 169. De chamædaphne dicemus, lib. 24. sect. 81.

16. *Alexandrina.*] Ab Alexandria Troadis, in qua & Ida mons Theophr. lib. 3. histor. cap. 17. & Diosc lib. 4. cap 147. Δάφνη Ἀλεξάνδρεια, οἱ δὲ Ἰδαίαν· οἱ δὲ Δανάην· οἱ δὲ ὑπόγλωττον, &c. Et in Nothis, pag. 473. οἱ δὲ δάφνος· οἱ δὲ ὑπογλώττιον &c. nempe a similitudine quadam foliorum cum altera hypoglosso, de qua lib. 27. sect. 67. Hæc a Dalecampio recte delineatur, lib. 2. histor. cap. 46. pag. 208.

17. *Alii danaën.*] Sic MSS. Reg. 1. 2. Colb. &c. non *daphnitin.* Sic etiam Diosc. mox citatus, & Stephanus, ut dicemus statim.

18. *Carpophyllon.*] Quod folii dorso fructus insidet, vel dorsi, ut ita dicam, spinæ. Stephanus : Ἔστι δὲ Ἀλεξάνδρεια ... τινὲς δὲ Δανάην αὐτὴν καλοῦσι, οἱ δὲ χαμαιδάφνην· οἱ δὲ ἐπιφυλλόκαρπον, ἢ φυλλόκαρπον. Diosc. loc. cit. καρπὸν δὲ ἐν μέσοις, fructum fert in mediis foliis : hoc est, in medio folii dorso. Eadem ὑπελάτη, a similitudine quadam cum abiete, quæ Græcis ἐλάτη.

19 *Coronarii.*] Coronis apta nectendis.

20. *Folio acutiore, &c.*] Diosc. lib. 4. cap. 147. hæc totidem fere verbis, eadem certe sententia.

re,

re, [21] & majore: ſemine inter folia rubro. Plurima in Ida, & circa Heracleam Ponti, nec niſi in montuoſis. Id quoque, quod [22] daphnoïdes vocatur, genus, in nominum ambitu eſt. Alii enim [23] Pelaſgum, alii eupetalon, alii ſtephanon Alexandri vocant. Et hic frutex eſt ramoſus, [24] craſſiore ac molliore, quam laurus, folio: cujus guſtatu accenditur os atque guttur, [25] baccis e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Corſica fuiſſe: quod nunc ſatum & ibi provenit.

XL. Ipſa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hoſtes quietis ſit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuncia [1] additur litteris, & [2] militum lanceis, piliſque. Faſces Imperatorum decorat. Ex his [3] in gremio Jovis optimi maximique deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera eſt, præferenda ei [4] utroque olea, ſed quia ſpectatiſſima in monte Parnaſſo: ideoque etiam grata Apollini, aſſuetis eo dona mittere jam & regibus Romanis, teſte [5] L. Bruto.

NOTÆ.

21. *Et majore.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

22. *Daphnoïdes.*] Dioſc. lib 4. cap. 148. Δαφνοειδὲς, οἱ δὲ εὐπέταλον. De eo genere magna lis inter herbarios.

23. *Pelaſgum.*] Πελάσγιον, quod ea Græci coronarentur, cum ad Trojam eſſent. Εὐπέταλον, quod foliis ſit eximiis. Στέφανον Ἀλεξάνδρου, quod, ut Stephanus ſcribit, ea in certaminibus coronaretur Alexander, qui Paris eſt appellatus.

24. *Craſſiore ac molliore.*] Dioſcor. loc. cit. Φύλλα δάφνῃ ἐοικότα, μαλακώτερα δὲ καὶ ἰσχνότερα, quæ Oribaſii interpres recte *graciliora, molliora que* reddit, loc. cit. At ἰσχυρότερα legiſſe Plinius in iis auctoribus videtur, quos ſecutus eſt: Serapion quoque in ipſo Dioſc. cum ejus interpres *tenaciora* verterit.

25. *Baccis e nigro.*] Oribaſius, Dioſcoridem ſecutus, *bacca nigra, ubi matura eſt*, loc. cit.

Sect. XL. 1. *Additur litteris.*] Romani Imperatores, reportata de hoſtibus victoria, litteras Romam ad Senatum mittebant, lauri ramo involutis. Vide Notas & Emend. num XVIII.

2. *Militum lanceis.*] Cum lætæ res eſſent ac proſperæ: quod factitatum a Pompeii militibus refert Plutarchus, in Pomp. pag. 640. Martialis, de utroque more, lib. 7. Epigr. 5. pag. 358.

Publica victrices teſtantur gaudia charta,
Martia laurigera cuſpide pila virent.

3. *In gremio Jovis.*] Quem ad morem reſpexit Silius Ital. lib. 15.

Sed dabo qui veſtrum ſævo nunc Marte fatigat
Imperium ſuperare manu, laurumque ſuperbam
In gremio Jovis excíſis deponere Pœnis.

Item Julius Obſequens, lib. de Prodig. cap. 123 Plinius, in Paneg. num. 8. Statius, lib. 4. Sylvar.

Reſtat Bactra novis, reſtat Babylona tributis
Frænari: nondum gremio Jovis indita laurus.

4. *Utroque.*] Cum gemina ea dote lauro olea antecellat.

5. *L. Bruto.*] Nota ex Livio hiſtoria, libro primo: ubi de Tarquinio Superbo: *Domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. Neque reſponſa ſortium ulli alii committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns*

Fortaſſis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruiſſet, [6] lauriferam tellurem illam oſculatus ex reſponſo. Et quia manu ſatarum receptarumque in domos, fulmine [7] ſola non icitur. Ob has cauſas equidem crediderim, honorem ei habitum in triumphis potius, quam quia ſuffimentum ſit cædis hoſtium & purgatio, ut tradit Maſurius. Adeoque in profanis uſibus pollui laurum & oleam fas non eſt, ut ne propitiandis quidem numinibus [8] accendi ex his altaria aræve debeant. Laurus quidem manifeſto abdicat ignes crepitu, & quadam deteſtatione: [9] interaneorum etiam vitia & nervorum ligno torquente. [10] Tiberium principem tonante cælo coronari ea ſolitum ferunt contra fulminum metus.

Sunt & circa Divum Auguſtum eventa ejus digna memoratu. Namque Liviæ Druſillæ, quæ poſtea [11] Auguſta matrimonii nomen accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, [12] gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæſam: intrepideque miranti acceſſit miraculum, quoniam teneret roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis. Conſervari alitem & ſobolem juſſere aruſpices, ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri. Quod factum eſt in villa Cæſarum, fluvio Tiberi impoſita juxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur [13] Ad gallinas: mireque ſilva provenit. Ex ea triumphans poſtea Cæſar, laurum in manu tenuit, coronamque capite geſſit: ac deinde Imperatores Cæſares cuncti. Tradituſque mos eſt ramos, quos tenuerunt, ſerendi, & durant ſilvæ nominibus ſuis diſcretæ, fortaſſis ideo [14] mutatis triumphalibus. Unius arborum

NOTÆ.

profecti. Comes his additus L. Junius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, juvenis longe alius ingenio, quam cujus ſimulationem induerat: &c.

6. *Lauriferam.*] Atqui non Delphicam, ſed Italam tellurem oſculatum eſſe refert Dionyſ. Halic. lib. 4. Antiq. pag. 265. Atque id forſan oraculo congruentius fuit, imperium portendenti ei viro, qui matrem prior oſcularetur. Sed Plinio Livius ſuffragatur, lib. 1. pag. 20.

7. *Sola non icitur.*] Id veteribus quidem creditum: negat recentiorum experientia.

8. *Accendi ex his altaria.*] Vide Notas & Emend. num. XIX.

9. *Interaneorum.*] Ligno, ſeu cortice, ſi devoretur, interaneis nervisque utili: nam calculos rumpit, aliaque præſtat, quæ dicentur, lib. 23. ſect. 80.

10. *Tiberium.*] Suetonius in Tiberio, cap. 66. Vide quæ diximus lib. 2. ſect. 56.

11. *Auguſta.*] Nam, ut Tacitus ait, lib. 1. Annal. pag. 7. & in familiam Juliam, & in Auguſtæ nomen, Auguſti teſtamento, aſſumpta eſt. Vide Notas & Emend. num. XX.

12. *Gallinam.*] Hoc prodigium verbis totidem fere narrat Dio lib. 48. pag. 389. Etiam paulo dilucidius Tranquillus, in Galba, cap. 1.

13. *Ad Gallinas.*] Suetonius loc. cit. *Tanta pullorum ſobolis provenit, ut hodie quoque ea villa Ad gallinas vocetur: tale vero lauretum, ut triumphaturi Cæſares inde laureas decerperent,* &c.

14. *Mutatis triumph.*] Abjecto eo genere laurus ſterili, quo dictum eſt olim triumphantes uti, ſect. 39. laureiſque ex hac potius ſilva petitis.

Latina lingua [15] nomen imponitur viris. [16] Unius folia distinguuntur appellatione : lauream enim vocamus. Durat & in Urbe impositum loco , [17] quando Loretum in Aventino vocatur, ubi silva lauri fuit. [18] Eadem purificationibus adhibetur : testatumque sit obiter [19] & ramo eam feri, quoniam dubitavere Democritus & [20] Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

NOTÆ.

15. *Nomen imponitur.*] Ut Tullio Ciceronis liberto , Laureæ cognominato, de quo lib. 31. sect. 3.

16. *Unius folia.*] In hoc uno genere, aliud arbori, aliud folio nomen.

17. *Quando loretum.*] In regione Urbis XIII. teste P. Victore, & Aventinus mons fuit, & vici duo Loreti majoris, ac minoris. Vide & Tabulam Regionum ac Vicorum Urbis Romæ, apud Gruterum , pag. 250.

18. *Eadem.*] De purificationibus veterum dicemus , lib. 25. sect. 59.

19. *Et ramo.*] Uti dicemus lib. 17. sect. XI.

20. *Theophrastus.*] Libro 2. hist. plant. cap. 1.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XV.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. TARQUINIO *Prisco regnante, ab annis Populi Romani CLXXIII.*] Ita hunc annorum numerum restituimus, tum ope Reg. cod. 2. tum ipsa temporum ratione ita exposcente: etsi libri vulgati omnes, plurimique MSS. denarii notam adjiciant, CLXXXIII. Nam anno Urbis Varroniano CLXXVII. Servius Tullius Prisco successit.

Sect. 3. II. *Ad Arcturi exortum, a. d. XVI. Calendas.*] Prius legebatur, *ab Arcturi exortu ad XVI.* Errorem triplici ex fonte correximus: Primum, ex MSS. Reg. Th. Colb. in quibus *ad Arcturi exortum ad XVI. scriptum reperimus.* Deinde ex Theophrasto, lib. 6. de causis plant. cap. XI. pag. 363. Αὔξονται γὰρ ὡς εἰπεῖν πλεῖον ἴσχει τὸ ἔλαιον μετ' Ἀρκτοῦρον, &c. Et ejusdem operis lib. 1. cap. 23. pag. 226. Μέχρι γὰρ Ἀρκτούρου τὸ ἔλαιον ἐπιδιδόναι δοκεῖ· μετὰ δὲ τοῦτον τῆς σαρκὸς ἡ αὔξησις, &c. *Ad Arcturum usque oleum augescere creditur: postea caro increscit.* Denique ex ipso Plinio, qui exortum Arcturi medium hoc fere ipso die statuit, lib. 18. sect. 74.

Sect. 4. III. *Muria innatant colymbades.*] Hujus loci sic emendandi nobis auctor extitit Columella, ubi de olivis colymbadibus parandis agens, lib. 12. cap. 47. pag. 454. *Quidam*, inquit, *unam partem muriæ & duas aceti miscent, coque jure olivas pauseas colymbades faciunt: quibus si per se quis uti velit, satis jucundas experietur: quamvis & hæ cum exeunt de muria, conditura qualemcumque recipere possunt.* Palladius item, lib. 12. in Novemb. toto tit. 22. quem consule: & Athenæus, lib. 4. pag. 133. quem in Notis ante laudavimus. In libris hactenus editis, *pura* non *muria*, legebatur: & vitiosa præter id interpunctione locus laborabat: sic nempe: *nec non aliqua oleo suo sine accersita commendatione pura innatant colymbades.*

Sect. 6. IV. *Musco præterea rubro infestari.*] In Chiffl. cod. *Musco præterea & robo.* In aliis, *& robore.* Æque inepte: nam verba Catonis hæc sunt, e cap. 6. *Et ferundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit.* Quin Plinius ipse rursum alibi de morbis oleæ disputans, lib. 17. sect. 37. *Nocere tradit Cato*, inquit, *& muscum rubrum.* Adde & Columellam, lib. 5. cap. 9. pag. 198.

Ibid. V. *Ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas.*] Prius *vasa mundanda*, in editis: in plerisque autem manu exaratis, tum nostris, tum quos Pintianus vidit, *mutanda*: quæ vox sincerior visa est, quod Catonem auctorem haber, a quo hæc Plinius excipere se ipse profitetur: Nam cap 67. *Capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset: amurcam caveat ne tollat. Oleum in labrum primum indito: inde in alterum dolium indito: de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito.* Et cap. seq. *Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium pervenerit.*

Sect. 7. VI. *Sicut in Italia Iguvini*] Prius legebatur, *sicut in Italia e gummi.* In MSS. *Eguvini*, qui scilicet & Iguvini appellati, ut monuimus lib. 3. sect. 19.

Ita porro scripsisse Plinium, uti emendavimus, ipse fidem facit lib. 23. sect. 49. ubi hæc eadem enumerans olei genera, *Selgiticum*, inquit, *nervis utile esse diximus: sicut herbaceum quoque, quod Iguvini circa Flaminiam viam vendunt.* Ex certo herbarum igitur ac peculiari genere quodam, oleum id, non e gummi, exprimitur.

VII. *A colore syricum.*] Non, ut in libris hactenus editis, *fericum*: neque enim id coloris nomen. Et in vetere Lexico Iatrico, Σίζυφα τὰ συρικὰ legimus. Sect. 14.

VIII. *A corio laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina.*] Prius legebatur, *A collo ampullacea, & Coriolana. Bruta gentilitatis cucurbitina.* A collo Coriolana quemadmodum dici possint, aut quæ sit bruta gentilitas, ne Pythia, credo, ipsa dixerit. Tamen in M S S. *& coriolana bruta:* qua lectione potior multo visa est nobis conjectura nostra. Nam & a corio duro ficus appellatas olim Plinius ipse prodit, libri hujus sect. 19. & a laneo quidem pira bruta cognominari non temere suspicamur, translata ab animalibus videlicet ea nomenclatione, quorum lanata quam stultissima, ut dictum est lib. 8. sect. 75. Sect. 16.

IX. *Quippe cum Virgilius insitam .... cerasis ulmum dicat.*] Virgilius lib. 2. Georg. vers. 69. de insitione loquens: Sect. 17.

Inseritur vero ex fetu nucis arbutus horrida,
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos: ornusque incanuit albo
Flore piri: glandemque sues fregere sub ulmis.

Plinius non *glandemque*, sed *cerasumque* potius legisse mihi in iis versibus videtur. Nec glandis porro, nec cerasi Servius meminit. An Maronis carmen viriatum dicemus? An cespitasse Plinium memoriæ lapsu? At minore profecto sunt in honore glandes, quam cerasa: nec repertam insitionem facile crediderim, ut suibus saginandis glandes, quæ sunt ubique obviæ, potius quam ut pascendis hominibus cerasa quærerentur, quæ tum erant rariora. Verum cum sues nominat, glandem dixisse potius Maro videri jure possit, quam cerasum, quod ea libentius vescantur sues. Quod tamen *fregere* dixit idem, utrique lectioni congruit: nam & glandes, & verius cerasorum franguntur officula. Itaque quam lectionem potius in Marone agnoscas, arbitrii tui, lector, judiciique esto.

X. *Cotoneis in concluso.*] Libri hactenus editi, *Cotoneis interclusis.* M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. Parif. *inconclusos spiramentum* &c. Scripsi, *in concluso*, loco nimirum: uti prius poma vulgaria in loco frigido, siccoque contabulari dixit oportere, & septentrioni sereno patere: nunc contra concludi cotonea jubet. Locum conclusum dixit Lucretius lib. 4. vers. 460. Sect. 18.

XI. *In floccis; capsisque.*] Dalecampius *fossis*, pro *floccis* reponit. Male. Nam ut floccos Plinius, sic tomenta pura ac nitida, quod idem ferme est, Apuleïus ad hunc usum requirit, in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 263. & 264. Καὶ εἰς κυμψέλα δὲ, inquit, συντίθεται μετὰ γναφάλων καθαρῶν, ἢ φυλάττεται. *Quum & in sinuosas capsas cum floccis, sive tomentis puris, componuntur, & conservantur.* Et Varro ipse lib. 1. de re rust. cap. 59. pag. 71. *Mala manere putant satis commode, alii substrata palea, vel etiam floccis,* &c. Ibid.

XII. *Torrere has in cibis gratius. Moluntur etiam, & præstant jejunio feminarum quandam imaginem panis.*] Pro his vocibus *Moluntur etiam*, in M S. Reg. 1. legitur *modolatum.* In Regio 2. *modulantum.* In editionibus vetustis, Parm. Venet. Brix. quam Hermolaus accuravit, ceterisque, *modulantum laturas.* Frobenius primum, *Molitura etiam* edidit: mox alii, *moluntur etiam.* Pelliccrius in Noris M S S. sic augurabatur legi commode posse, *Modo flatum ne ciat:* quod sane nobis haud admodum placet. Magis enim istud arriserit, quod ad veteris scripturæ vestigia accedit quam proxime, *Torrere has in cibis gratius modulantum: & præstant* &c. Ut sit sententia prodesse sic in primis ad vocem canoram: quod eo similius veri videtur, quod & fabarum naturæ affines castaneæ jure merito Sect. 25.

existimari possint, quas voci prodesse M. Varro prodidit, Plinio teste lib. 22. sect. 69. nec pani sicco esse absimiles, quem vocis studiosis utilissimum esse Plinius ipse asseverat, ejusdem libri sect. 68. Hanc tamen conjecturam nostram inserere textui religio est, ante quam eruditis viris probari eam intelligamus.

Ibid. XIII. *Nam Dios balanum postea imposuere.*] Sic MSS. Reg. Colb. Chiffl. Thuan. id quod ante Turnebus in suis vidit, lib. 27. Advers. cap. 17. pag. 962. In libris vulgatis inepte, ab interpolatoribus insertum Tiberii nomen, & vox ipsa *nomen*, nullo suffragante codice, hoc modo: *Nam Divus Tiberius postea balanum nomen imposuit.* At multis ante Tiberium sæculis castaneam Theophrastus Διὸς βάλανον appellavit: ex quo Hesychius, Διὸς βάλανοι .... τὰ κάστανα.

Sect. 28. XIV. *Quod solum pomum simile frutici, terraque gignitur.*] Ita reposuimus, tum MSS. codicum, quos proxime laudavimus, tum Parm. ceterarumque vetustiorum admonitu, quas Barbarus neglexit, ut sic reponeret, *simile fructui terra gignitur*, fructumque terræ fraga interpretaretur.

Sect. 37. XV. *Atque ita musto indita.*] Prius *mulso* legebatur. Nos *musto* rescripsimus, tum ex fide codicum Reg. 1. 2. Colb. & Tolet. teste Pintiano: tum, quod multo est certius, ex Catone ipso, quem Plinius laudat, cap. 125. pag. 66. *Vinum murteum*, inquit, *sic facito: Murtam nigram arefacito in umbra: ubi jam passa erit, servato ad vindemiam: in urnam musti contundito murta semodium: id oblinito: ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito.* Adde Columellam ea multo uberius explanantem, lib. 12. cap. 38.

Ibid. XVI. *Quin & virgei annuli.*] Sic Parmensis editio, ceteræque omnes, & Reg. 2. cod. Paris. aliique: etsi in Reg. 1. legatur, *virga jaculi*: quæ scriptura Turnebo scrupulum injecit, num de hastilibus, jaculisque e myrto hic sermo foret: hæretque plurimum in ea conjectura. Verum ea quæ vulgatis libris continetur lectio, non ope tantum MSS. codicum, sed indubitato Plinii alterius Medici, quem Valerianum vulgo dicunt, testimonio constabilitur: Is enim opus suum de re medica, ex ipsis Plinii nostri verbis concinnans, locum hunc sic expressit, lib. 2. cap. 43. *Myrtea virga, quæ ferro tacta non fuit, in dolore inguini circumligatur.*

Sect. 39. XVII. *Folio .... molliore, & candidiore, & majore: semine inter folia rubro.*] Prius legebatur: *molliore, & candidiore: majore semine inter folia rubro.* Emendandi auctor Dioscorides fuit, cujus hæc verba e lib. 4. cap. 147. Δάφνη Ἀλεξάνδρεια.... φύλλα ὀξυμυρσίνῃ ἐμφερῆ ἔχει, μείζονα δὲ, καὶ μαλακώτερα, καὶ λευκότερα, καρπὸν δὲ ἐν μέσοις ἐρυθρὸν, ἐρεβίνθου τὸ μέγεθος. Et Oribasii quoque interpres, lib. XI. pag. 195. *Daphne, hoc est, laurus Alexandrina, folia rusco similia, sed majora, & molliora, & candidiora habet: fructum in mediis fert rubrum, ciceris magnitudine, &c.*

Sect. 40. XVIII. *Additur litteris.*] Ita libri omnes, tum editi, tum manu exarati: quorum fide neglecta *lituis* Hermolaus rescripsit. At morem veterum a nobis laudatum, litteras laureo ramulo obvolvendi, plane edocent testimonia haud obscura scriptorum utriusque sermonis. Appianus in Mithrid. pag. 223. Καὶ Λεύκολλος ἀμφὶ τῶνδε Ῥωμαίοις ἔπεμπε τὰ γράμματα δάφνῃ περιβαλὼν, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐπὶ νίκαις. *Quibus de rebus Lucullus litteras Romam misit, lauro involutas, ut mos est in victoriis.* Livius lib. 5. pag. 97. *Litteræ a Postumio laureatæ sequuntur: victoriam Populi Rom. esse: Æquorum exercitum deletum.* Ad eum morem allusere Poëtæ: Naso, lib. 1. Amor.

Non ego victrices lauro redimire tabellas, &c.

Et Martialis, lib. 9. Epigr. 36. pag. 488.

Victricem laurum, quam venit ante, vides.

Ammianus quoque, lib. 16. de Juliano Imp. *Et si verbi gratia, eo agente tunc in Italia, dux quidam egisset fortiter contra Persas .... laureatas litteras ad Provinciarum damna mittebat, &c.* Atque idcirco sane laurus a Plinio, *lætitiæ victoriarumque nuncia* appellatur, quod adderetur litteris, quibus felices de victoria nuncii continerentur.

XIX. *Ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria arave debeant.*] Ibid. Gemino lapsum esse errore hoc loco Plinium nonnemo arbitratus est, & sermonis vitio, qui *accendi altaria* dixerit : & ταυτολογία pariter reprehendenda, qui *altaria & aras* copularit, cum ejusdem significatus esse vox utraque videatur. Sed falsa utroque eo nomine hæc criminatio est. Nam & Maro ipse sic locutus, lib. 8. Æneid. vers. 285.

Incensa altaria circum.

Et valet hic potissimum Servii animadversio in illud ejusdem vatis Eclog. 8.

Corripuit tremulis altaria flammis:

Altaria dicuntur , & quæ continent, & quæ continentur ab eis : nunc vero ipsa quæ ponuntur. Ad alterum vero criminationis caput, quod de ταυτολογία est, adeo non eo nomine culpandus auctor videtur , ut insignis potius eruditionis specimen eo ipso dederit. Nam ut apposite idem Maronis interpres in illud poëtæ , Eclog. 5.

En quatuor aras ,

Ecce duas tibi Daphni , duoque altaria Phœbo:

Feci , inquit , aras quatuor : tibi o Daphni , duas : & duas aras Apollini , quæ sint altaria. Novimus enim aras Diis esse superis & inferis consecratas : altaria vero esse superorum tantum Deorum, quæ ab altitudine constat esse nominata, quæ nunc dat Apollini quasi Deo. Daphnidi vero aras ponit : nam licet eum dixerit Deum , tamen mortalem fuisse manifestum est.

XX. *Quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit.*] Id Augustæ nomen , Ibid. Liviæ , seu Juliæ , passim Plinius noster attribuit : nunc etiam a viva usurpatum testatur. Unde Tranquilli locum vitiatum obiter emendamus, in Claudio, cap. xi. *Aviæ Liviæ divinos honores . . . . matri carpentum , & cognomen Augustæ ab avia recusatum.* Lege , *ab viva* , ne ab avia , quæ Livia Augusti fuit , recusatum id cognomen putes. Spectat ad illam inscriptio vetus apud Reinesium, pag. 334. I. A V. D. A V. V. T I. I M P. M. *filia Augusta Divi Augusti uxor, Tiberii Imperatoris mater.* Hunc vero ipsum Plinii locum forte rectius ita legas , *quæ postea Augusta matrimonio nomen accepit.* Ut ut est , sententia est , matrimonii quasi dotem fuisse Augustæ cognomen : quod & Marcelli Empirici locus haud obscure innuit , in quo & matrimonii vocem accipi pro uxore dignum notatu est : *Augustam*, inquit, cap. 13. *constat hoc usam Messalinam , deinde aliorum Cæsarum matrimonia hoc dentifricio usa sunt.* Uti nempe servitia pro servis, pro ministris ministeria Latini dixere.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XVI.

I. POMIFERÆ Arbores, quæque mitioribus ſuccis voluptatem primæ cibis attulerunt, & neceſſaria alimento delicias miſcere docuerunt, ſive illæ ultro, ſive ab homine didicere blandos ſapores [1] adoptione & connubio, [2] idque munus etiam feris volucribuſque dedimus, intra prædictas conſtant. Proximum erat narrare glandiferas quoque, quæ primæ victum mortalium aluerunt, nutrices inopis ac feræ ſortis, ni præverti cogeret admiratio uſu comperta, quænam qualiſque eſſet vita, ſine arbore ulla, ſine frutice viventium. [3] * Diximus & in Oriente quidem juxta Oceanum complures ea in neceſſitate gentes. Sunt vero in Septentrione viſæ nobis [4] Chaucorum, qui majores minoreſque appellantur. [5] Vaſto ibi meatu, bis dierum noctiumque ſingularum intervallis, effuſus in immenſum agitur oceanus, [6] æternam operiens rerum naturæ controverſiam: dubiamque terræ ſit, an parte in maris. Illic miſera gens [7] tumulos obtinet altos, [8] aut tribunalia ſtructa manibus ad experi-

* CAP. I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Adoptione.*] Inſitione.

2. *Idque munus.*] Ut jucundioribus nempe jam fructibus, mitioribuſque, opera noſtra, veſcantur.

3. *Diximus & in oriente.*] Libro 13. ſect. 50. *At in oriente mirum eſt, ſtatim a Copto ſolitudines nihil gigni, præter ſpinam, quæ ſitiens vocatur, & hanc raram admodum.*

4. *Chaucorum.*] De his dictum eſt lib. 4. ſect 29.

5. *Vaſto ibi meatu.*] Curſu, fluctuque late diſcurrentis aquæ: diei unius noctiſque ſpatio bis ibi maris æſtu ex alto ſe incitante, ad ingentem altitudinem: eodemque impetu, quo effuſum eſt, relabente.

6. *Æternam.*] Tractum ingentem obtegit oceanus, de quo lis eſſe æterna poſſit, terræne, an maris pars ſit appellanda.

7. *Tumulos.*] Terrenæ molis aggeres.

8. *Aut tribunalia.*] Tuguriola, & caſas, quæ aggerum parti imponuntur, quo altiſſimum maris æſtum minime pertingere ſæpe experti ſunt, ſive εἰκανχῶς, ſive μεταφοραχῶς, quod ſint in loco ſublimi poſita, tribunalia vocat.

menta

menta altiſſimi æſtus, caſis ita impoſitis: navigantibus ſimiles, [a] cum integant aquæ circumdata: [9] naufragis vero, cum receſſerint: fugienteſque cum mari piſces circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Ulva & paluſtri junco funes nectunt ad prætexenda piſcibus retia: captumque manibus [10] lutum ventis magis, quam Sole ſiccantes: terra cibos, & rigentia ſeptentrione viſcera ſua urunt. Potus non niſi ex imbre ſervato ſcrobibus in veſtibulo domus. Et hæ gentes, ſi vincantur hodie a Populo Romano, ſervire ſe dicunt. Ita eſt profecto: Multis fortuna [11] parcit in pœnam.

II. Aliud e ſilvis miraculum: totam reliquam Germaniam replent, adduntque frigori umbras: altiſſimæ tamen haud procul ſupra dictis Chaucis, [1] circa duos præcipue lacus. Litora ipſa obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita libratæ ſtantes navigant, ingentium ramorum [2] armamentis, ſæpe territis claſſibus noſtris, cum velut induſtria fluctibus agerentur [b] in proras ſtantium noctu, inopeſque remedii illæ, prælium navale adverſus arbores inirent.

In eadem ſeptentrionali plaga Hercyniæ ſilvæ roborum vaſtitas intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali ſorte miracula excedit. Ut alia omittantur fide caritura: conſtat [3] attolli colles occurſantium inter ſe radicum repercuſſu: aut ubi ſecuta tellus non ſit, [4] arcus ad ramos uſque, & ipſos inter ſe [5] rixantes, curvari por- CAP. II.

INTERPRETATIO.

[a] *Cum integant.*] Cum integant aquæ circumjectam *planitiem.*

[b] *In proras.*] In proras *navium, quæ* noctu ſtabant *immota.*

NOTÆ.

9. *Naufragis.*] In vado hærentibus.

10. *Lutum ventis.*] Bituminoſas nigraſque glebas intelligit, ceſpiteſque uſtiles, quos Belgæ *Turfas* vocant, noſtri *des Tourbes.* Hæ in ſegmenta quadrata ſectæ, ſic apte diſponuntur, ut vento perflante magis, quam Sole ſiccentur. Harum uſus in Belgio, & Picardia frequens: nec iis aliter in culina uſuque domeſtico, quam ligno, aut carbone utuntur. Singularem de iis diatribam Lud. Guicciardinus ſubjunxit Hollandiæ delineationi Geographicæ a ſe inſtitutæ. Scripſere de hoc argumento & alii, quos laudat V. Cl. Du-Cangius in Gloſſario, verbo *Turba.*

11. *Parcit in pœnam.*] M S S. *parcior.*

Sect. II. 1. *Circa duos lacus.*] Ubi nunc mare, quod appellant *Zuyderzée,* ut diximus lib. 4. ſect. 29.

2. *Armamentis.*] Ut ingentibus ramis, ceu velis navium, & armamentis, claſſes, quæ his occurrerent, terrerentur.

3. *Attolli colles.*] Ob radicum molem & occurſum, in colles ſolum intumeſcere.

4. *Arcus.*] Ubi terra fuerit levior, erumpentibuſque radicibus ceſſerit, ibi arrigere ſe ſe radices in arcum, ſeu fornicem, ad ramos uſque.

5. *Rixantes.*] Colliſu veluti dimicantes,

*CAP. III. tarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant : * glandiferi maxime generis, quibus honos apud Romanos perpetuus.

CAP. IV. III [1] Hinc civicæ coronæ, [2] militum virtutis insigne clarissimum : jam pridem vero [3] & clementiæ Imperatorum, postquam civilium bellorum [4] profano, [5] meritum cœpit videri, civem non occidere. Cedunt his murales, vallaresque, [6] & aureæ, quanquam pretio antecedentes. Cedunt [7] & rostratæ, quamvis in duobus maxime ad hoc ævi celebres : [8] M. Varrone e piraticis bellis, dante Magno Pompeio :

NOTÆ.

Sect. III. 1. *Hinc civica corona.*] Nempe e glandifero genere arborum. Huic coronæ duplex e re nomen inditum : ut a cive servato, & servatore, civica diceretur : a materia, unde plectebatur, quercea, vel querna.

2. *Militum.*] Illi uni seposita hæc olim corona fuit, qui e manibus hostium civem Romanum eripuisset. Sic olim Coriolano data, quoniam sic lege cautum erat, inquit Plutarch. in ejus vita, pag. 214. *Τῦτον γὰρ ὁ νόμος τῷ πολίτην ὑπερασπίσαντι τὸν δρυὸς στέφανον ἀποδίδωσιν.*

3. *Et clementiæ.*] Cæsari Dictatori post bella civilia decretam esse coronam civicam, tanquam patriæ servatori, auctor est Appianus, lib. 2. bell. Civil. pag. 494. *Καὶ στέφανος ἐκ δρυὸς .... ὡς σωτῆρι τῆς πατρίδος.* Ex eo deinde postes Augustæ domus sempiterna gloria quercu triumpharunt, ut verbis utar Valerii Max. lib. 2. cap. 3. Fuit nempe in vestibulo quercea corona.

4. *Profano.*] Scelere, & calamitate. Ita M S S. omnes.

5. *Meritum.*] Hanc Imperatorum clementiam oblique perstringit, ad id mihi visus alludere, quod Tullius dixit, 2. Philip. *Quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.*

6. *Et aureæ.*] Tergeminum hic coronæ genus intellige : murale, vallare, aureum. Sic in vetustis inscriptionibus apud Gruterum distinguendæ, pag. 375. CORONA. MVRALI. VALLARI. AVREA. quod Scaligero latuit, qui Gruterianum Indicem concinnavit : constatque liquido ex altera inscriptione, pag. 430. CORONIS. MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II. CLASSICIS. II. AVRATIS. II. Aureas a Plinio intelligi arbitror *triumphales*, quas ex auro fieri solitas Gellius testatur, lib. 5. cap. 6. quanquam & murales idem, castrensesque seu vallares, & classicas ex auro perinde esse factitatas ait : quod & Plinius ipse videtur innuere, sect. 5. Neque tamen semper fuêre : ut ex Tranquillo liquet, in Augusto, cap. 25. *Dona militaria aliquanto facilius, phaleras, & torques, quidquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat : has, quam parcissime, & sine ambitione, ac sæpe etiam caligatis tribuit.* Prælatam autem auro civicam præterea declarat hic Augusti jocus apud Fabium, lib. 6. cap. 3. *Cum ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, & Dolabella per jocum, tentans tamen joci sui eventum, dixisset : Imperator, torque me dona : Malo te, inquit, civica donare.* Muralis porro corona est, inquit Gellius, lib. 5. cap. 6. pag. 327. qua donatur ab Imperatore, qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit : idcirco quasi muri pinnis decorata est. Castrensis, (eademque vallaris,) est corona, qua donat eum Imperator, qui primus hostium castra pugnans introïvit. Ea corona insigne valli habet.

7. *Et rostratæ.*] Sive navales, eædemque classicæ : quibus donatur is, qui primus in hostium navem armatus vi transiliret : ea quasi navium rostris insignita est. Ita Gellius loc. cit.

8. *M. Varrone.*] De eo diximus lib. 7. sect. 31.

itemque [9] M. Agrippa, tribuente Cæsare e Siculis, quæ & ipsa piratica fuere. Antea rostra navium tribunali præfixa fori decus erant, veluti populo Rom. ipsi corona imposita: postquam vero tribuniciis seditionibus calcari ac pollui cœpere, postquam vires ex publico in privatum magis, singulisque civium quæri, sanctosancta omnia profana fecere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippæ: [10] sed civicam a genere humano accepit ipse.

IV. Antiquitus quidem nulla, nisi Deo, dabatur: ob id Homerus cælo tantum eas, & prælio universo tribuit: viritim vero ne in certamine quidem ulli. Feruntque primum omnium [1] Liberum patrem imposuisse capiti suo ex edera. Postea Deorum honori [2] sacrificantes sumpsere, [3] victimis simul coronatis. Novissime & in sacris certaminibus usurpatæ: in quibus hodieque non victori datur, [4] sed patriam ab eo coronari pronunciatur. Inde natum, ut etiam triumphaturis conferrentur in templis dicandæ: mox ut & ludis darentur. Longum est, nec instituti operis, differere quisnam Romanorum primus acceperit: neque enim alias noverant, quam bellicas. Quod certum est, uni gentium huic plura sunt genera, quam cunctis.

V. Romulus frondea coronavit [1] Hostum Hostilium, quod Fidenam

NOTÆ.

9. *M. Agrippa.*] Epitome Livii, lib. 129. *M. Agrippa navali corona a Cæsare* (Augusto) *donatus est: qui honos nemini ante eum habitus est*, nempe a Cæsare. Virgilius, lib. 8. Æneïd. v. 628.

Parte alia, ventis & Diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.

Sicula bella sunt, quæ adversus Lepidum, & Sextum Pompeïum gessit Augustus.

10. *Sed civicam.*] Et quidem aspicientibus Augusti domum hæc corona primum se se offerebat, ut quæ esset in ejus fastigio collocata. Vide Suetonium in Augusto: Valer. Max. lib. 2. cap. 3. aliosque. Verum non civica modo, sed & obsidionali donavit Augustum Senatus, ut dicetur lib. 22. sect. 6.

Sect IV. 1. *Liberum patrem.*] Quem idcirco Acharnenses Κισσὸν, poëta vetus κισσοχαίτην, Homerus κισσοκόμην agnominavit.

2. *Sacrificantes.*] Lauro, olea, auro. Vide Paschal. lib. 4. cap. 13. pag. 244.

3. *Victimis.*] Cupressu, pinu, floribus, denique fronde illius numinis propria, cui immolarentur. Paschal. lib. 4. cap. 17. pag. 256.

4. *Sed patriam.*] Non soli victori, sed ejusdem patriæ decus id parari dicebatur. Quod de Pompeïo ante dixit, lib. 7. sect. 27.. *Hos retulit patriæ titulos, more sacris certaminibus vincentium.* Præconium quo Nero renunciatus est victor, fuit ejuscemodi: *Nero Cæsar certamen vincit, & populum Romanum coronat, & proprium imperium*: Τὸ δὲ κήρυγμα ἦν· Νέρων Καῖσαρ νικᾷ τόνδε τὸν ἀγῶνα, καὶ στεφανοῖ τόν τε τῶν Ῥωμαίων δῆμον, καὶ τὴν ἰδίαν οἰκουμένην. Xiphilin. in Nerone, pag. 721. Vide quæ diximus lib. 7. sect. 27.

Sect. V. 1. *Hostum Hostilium.*] Meminit hujus Hostilii Plutarchus in Romulo, pag. 29. eumque Hostilii, qui post Numam regnavit, pariter avum facit. Hunc eodem, quo nepotem, nomine, Tullum Hostilium appellat Dionys. Halic. lib. 3. Antiq. statim initio, pag. 136. Hostium Hostilium Livius, lib. 1. pag. 6. Ex lapide Capitolino *Hostum* legi debere Sigonius in notis ad Livium asseverat.

primus irrupisset. Avus hic Tulli Hostilii fuit. [2] P. Decium patrem, Tribunum militum, frondea donavit exercitus ab eo servatus, Imperatore [3] Cornelio Cosso Consule, Samnitium bello. [4] Civica iligna primo fuit, postea magis placuit ex esculo [5] Jovi sacra. Variatumque & cum quercu est, [6] ac data ubique, quæ fuerat, custodito tantum honore glandis. Additæ [7] leges arctæ, & ideo superbæ, quasque conferre libeat cum illa [8] Græcorum summa, quæ [9] sub ipso Jove datur, [10] cuique muros patria gaudens rumpit. Civem servare, hostem occidere: [11] Utque eum locum, in quo sit actum, hostis obtineat eo die. Ut servatus fateatur: alias te-

NOTÆ.

2. *P. Decium.*] Hæc Livius, lib. 7. pag. 133.

3. *Cornelio Cosso.*] Anno Urbis CCCCXI. M. Valerio Corvino tertium, collega. Cornelio decretum bellum Samniticum est. Livius lib. 7. pag. 130. & 131.

4. *Civica iligna.*] De ilice hæc Gellius, lib. 5. cap. 6. 326. *Quod genus superiori*, nempe quercui, *proximum est, sicuti scriptum est in quadam comœdia Cæcilii: Advehuntur, inquit, cum iliginea corona, & chlamyde.*

5. *Jovi sacra.*] Urbium præsidi, ac civium: maxime vero rei Romanæ, & Capitolii: unde ipse Capitolinus dictus est: quamobrem ex arbore ei sacra dari coronam cive servato justum esse veteres fortassis censuerunt, inquit Plutarch. in Coriolano, pag. 214. Διὸς Πολιέως ἱερὸν ὄντα. ἢ τὸ δρυὸς στέφανον, οἰόμενοι ἐπὶ σωτηρίᾳ πολίτου δίδοσθαι ἀρχαϊκῶς. Hæc *Sacra Jovi quercus, de semine Dodonæo*, ut canit Ovidius, lib. 7. Metamorph.

6. *Ac data ubique.*] Mos, inquit, demum invaluit, dandi civicam e qualibet quercu: hoc tantum e prisca institutione religiose servato, ut glans in ea eligeretur optima, & grandissima.

7. *Leges arctæ.*] Arduæ, ac difficiles.

8. *Græcorum summa.*] Præcipua, atque adeo unica lege.

9. *Sub ipso Jove.*] Jove ipso Olympico teste advocato, cujus ante statuam a Phidia elaboratam, ea lex recitabatur. Nugantur, qui *sub Jove*, hoc loco, sub dio, vel in arena media, interpretantur.

10. *Cuique muros.*] Disjicere mœnia certo quodam loco veteres solebant, qua transvectio Olympionicæ, & triumphalis in urbem curru super mœnia disjecta ingressus foret: quod Plutarchus aperte docet, lib. 2. Sympos. quæst. 5. pag. 639. causamque subdit eam fuisse, quod significare eo ritu voluerint, non magnam in ea civitate utilitatem murorum esse, in qua viri essent, qui pugnare possent, & vincere. Xiphilinus, de reditu Neronis in Urbem: *Quiddam, inquit, murorum disjectum est, ac portarum: quibusdam asseverantibus ita sancitum esse, ut ita fieret iis qui e certaminibus coronati revertuntur.* Νενομίσθαι τινῶν λεγόντων ἑκάτερον τοῖς ἐκ τῶν ἀγώνων στεφανηφόροις γίνεσθαι. In Nerone, pag. 723. In patriam suam quadrigis sic invehi solenni pompa, Græci εἰσελαύνειν dicebant. Hinc in nummis antiquis, CERT. ISEL. hoc est, *Certamina Iselastica.* Et Plinius alter ad Trajanum, εἰσελαστικὸν, *Iselasticum.*

11. *Utque eum locum.*] Has leges luculenter Gellius his verbis exponit, lib. 5. cap. 6. pag. 326. *Masurius Sabinus*, inquit, *civicam coronam tum dari solitam dicit, quum is, qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat: aliter jus civica corona negat concessum. Tiberium tamen Cæsarem consultum, an civicam coronam capere posset, qui civem in prælio servasset, & hostes ibidem duos interfecisset: sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset, eoque loco hostes potiti essent: rescripsisse dicit, eum quoque civica dignum videri: quod appareret tam iniquo loco civem ab eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit.*

ſtes nil proſunt. [12] Ut civis fuerit : [13] Auxilia, quamvis rege ſervato, decus id non dant. Nec creſcit honos idem Imperatore conſervato : quoniam [14] conditores in quocumque cive ſummum eſſe voluere. Accepta licet uti perpetuo. Ludos ineunti ſemper aſſurgi, etiam ab Senatu, in more eſt. Sedendi jus in proximo Senatui. Vacatio munerum omnium ipſi, patrique, & avo paterno. Quatuordecim eas accepit Siccius Dentatus, [15] ut retulimus ſuo loco : ſex [16] Capitolinus. Is quidem & de duce Servilio. [17] Africanus de patre accipere noluit [18] apud Trebiam. O mores æternos, qui tanta opera honore ſolo donaverint : & cum reliquas coronas auro commendarent, ſalutem civis in pretio eſſe noluerint : clare profeſſi, ne ſervari quidem hominem fas eſſe lucri cauſa.

VI. Glandes opes eſſe nunc quoque multarum gentium, etiam pace gaudentium conſtat. Necnon & inopia frugum areſactis molitur farina, ſpiſſaturque in panis uſum. Quin & hodieque [1] per Hiſpanias, ſecundis menſis glans inſeritur. Dulcior eadem in cinere toſta. Cautum eſt præterea lege XII. tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Genera earum multa. [2] Diſtant fructu, ſitu, ſexu, ſapore. Namque alia fageæ glandi figura, alia quernæ, & alia ilignæ : atque inter ſe quoque generum ſingulorum differentiæ. Præterea ſunt aliquæ ſilveſtres, aliæ placidiores, quæ culta obtinent. Jam etiam in montuoſis, planiſque diſtant : ſicut & ſexu mares ac feminæ : item ſapore. Dulciſſima omnium fagi, ut qua obſeſſos etiam homines duraſſe in oppido Chio tradat Cornelius Alexander. [3] Genera diſtinguere non datur nominibus, quæ ſunt alia CAPUT V.

NOTÆ.

12. *Vt civis fuerit.*] Qui ſervatus fuerit, qui coronam dederit. Gellius loc. cit. *Civica corona appellatur, quam civis civi, a quo ſervatus eſt, in prælio teſtem vitæ, ſalutiſque perceptæ dat.*

13. *Auxilia.*] Prærogativa hæc eſt civitatis Romanæ. Miles auxiliaris, aut mercenarius, nullam partem habet hujuſce laudis & gloriæ.

14. *Conditores.*] Legis auctores, de corona civica danda.

15. *Vt retulimus.*] Libro 7. ſect. 29.

16. *Capitolinus.*] M. Manlius, ſervati Capitolii decore inclytus, & ob id Capitolini cognomen ſortitus : ex illo ipſo, quod tutatus erat, Tarpeïo ſaxo dejectus, anno V. C. CCCLXX. Livius, lib. 6. pag. 112. civicas octo hunc retuliſſe ait, ſervatos ex hoſtibus cives produxiſſe, inter quos Servilium Magiſtrum Equitum abſentem nominatum Vide quæ diximus, lib. 7. ſect 29.

17. *Africanus.*] Scipio Africanus minor, qui Carthaginem poſtea Numantiamque delevit. Vide Florum, lib. 2. cap. 6. pag. 60.

18. *Apud Trebiam*] Id facinus ad Trebiam quoque Polybius contigiſſe refert, lib. 15. Florus, *inter Padum & Ticinum.* Item Valerius Max. lib. 5. cap. 4. pag. 267. & Seneca, lib. 3. de Benef. cap. 33. pag. 49.

Sect. VI. 1. *Per Hiſpanias.*] Hodieque venales Salmanticæ, alibique, Octobri menſe proponuntur, teſte Car. Cluſio.

2. *Diſtant fructu.*] Fructu : ſilveſtres enim aliæ ſunt, aliæ placidæ, & mitiores : & omnium inter ſe figura diſpar. Situ : nam aliæ montuoſis locis, aliæ planis gaudent. Sexu : mares & feminæ.

3. *Genera diſtinguere.*] Hodieque diſceptant inter ſe eruditi, de variis quer-

alibi. Quippe cum robur quercumque vulgo nasci videamus, esculum non ubique. Quartam vero generis ejusdem, quæ cerrus vocatur, ne Italiæ quidem majore ex parte notam esse. Distinguemus ergo proprietate, naturaque: & ubi res coget, etiam Græcis nominibus.

CAP. VI. VII. [1] Fagi glans nucleis similis, triangula cute includitur. Folium tenue, atque e levissimis, populo simile, celerrime [2] flavescens: & media parte plerumque gignens superne parvulam [3] baccam viridem, cacumine aculeatam. Fagi glans muribus gratissima est, & ideo animalis ejus unà proventus: [4] glires quoque saginat: expetitur & turdis. Arborum fertilitas omnium fere [5] alternat, sed maxime fagi.

VIII. Glandem, quæ proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, [1] suber. Continetur hispido calyce, [2] per genera plus minus cutem complectente. Folia, præter ilicem, gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus, nec cum cadunt, flavescentia, ut fagi: pro differentia generum breviora, vel longiora. Ilicis duo genera. Ex iis in Italia [3] folio non multum ab oleis distant,

NOTÆ.

cuum generibus, nominibusque. Nos, quid sentiamus, breviter interim aperimus. Robur Theophrasto δρῦς ἀγρία est, nec habet in Gallica lingua nomen: nec receptum usu est, quod quidam inculcant, *le Roure.* Quercus, ἡ φηγὸς Theophrasto, *le grand chesne*, Fagus Latinorum, Theophrasto αἰγίλωψ, *le Hètre, ou le Fouteau.* Esculus, Theophrasto ἡμερὶς, *le petit Chesne.* ut dicemus sect. 8. Cerrus, ὀξύη: nec ortum in Gallia, nec nomen habet. Ilex, Theophrasto πρῖνος, *l'Yeuse, ou chesne verd.* Hæc iis nomina idoneis argumentis suo quæque loco vindicabimus.

Sect. VII. 1. *Fagi glans.*] Galli has nuces faginas *Faines* vocant. Arboris & glandis iconem accuratam exhibet Dodonæus, lib. 4. Pemptad. 6. cap. 21. pag. 820.

2. *Flavescens.*] De hac voce diximus superiore libro sect. 36.

3. *Baccam.*] Tuberculum durinsculum baccæ simile, quod in medio fere folio superne enascitur.

4. *Glires quoque.*] Refert Matthiolus, in lib. 1. Diosc. pag. 106. cum fagi maturitas apperit, innumeros capi glires in Carniola, Carinthia, Stiriaque; mures ea esca illectos e longinquo silvas petere gregatim: sciuris, turdis, merulis, esse pariter in cibatu gratam.

5. *Alternat.*] Alternis tantum annis maximo ferunt proventu glandem.

Sect. VIII. 1. *Suber.*] Φελλὸς, *du Liege.* Recte delineatur a Dodonæo, Pemptad. 6. lib. 4. cap. 6. pag. 818.

2. *Per genera.*] Pro differentia generum: qua loquendi forma mox ipse abutitur. Itaque pro arborum diversitate, major minorve calycis amplitudo est, majorem calyx vel minorem cutis glandisve partem amplectitur.

3. *Folio non multum.*] Non igitur aculeato: & hoc primum ilicis genus est, quod in Italia provenit. Alterius generis in provinciis reperiuntur, quæ proprie ilices, πρῖνοι, eædemque aquifoliæ, aculeatis nimirum foliis, appellentur. In Provincia frequentes: *Yeuses,* ut diximus, & *Eouses.*

[4] smilaces a quibusdam Græcis dictæ. In provinciis [5] sunt aquifoliæ. [6] Ilicis glans utriusque brevior & gracilior, quam [7] Homerus acylon appellat, eoque nomine [8] a glande distinguit. Masculas ilices negant ferre.

Glans optima in quercu, atque grandissima: mox esculo: nam roboris parva: [9] cerro tristis, horrida, echinato calyce, ceu castaneæ. Sed & in querna, alia dulcior, molliorque feminæ: mari spissior. Maxime autem probantur [10] latifoliæ ex argumento dictæ. [11] Distant inter se magnitudine, & cutis tenuitate. Item quod aliis subest tunica rubigine scabra, aliis protinus candidum corpus. Probatur & ea, cujus in balano utrinque [12] ex longitudine, extrema lapidescit duritia: melior, cui in cortice, quam cui in corpore: utrumque non nisi mari. Præterea aliis ovata, [13] aliis rotunda, aliis acutior figura. Sicut & colos nigrior, candidiorve, qui præfertur. Amaritudo in extremitatibus, mediæ dulces. [14] Quin & pediculi brevitas proceritasque differentiam habet.

In ipsis vero arboribus, quæ maximam fert, [15] hemeris vocatur, brevior, & in orbem comosa, [16] alasque ramorum crebro cavata. [17] Fortius

NOTÆ.

4. *Smilaces a quibusdam.*] Nempe ab Arcadibus, auctore Theophr. lib. 3. hist. cap. 16. Οἱ δὲ περὶ Ἀρκαδίαν δένδρον τι σμίλακα καλοῦσιν, ὅ ἐστιν ὅμοιον τῇ πρίνῳ. *Smilacem Arcades vocant arborem ilici similem, folio tamen non aculeato*, τὰ δὲ φύλλα οὐκ ἀκανθώδη ἔχει. Vox est σμίλαξ πολύσημος, multa significans. Hesychius: Σμῖλος, δένδρον, οἱ δὲ πρῖνον· ἄλλοι σμίλακα, ᾗ στεφανοῦνται.

5. *Sunt aquifoliæ.*] Alterum scilicet ilicis genus. Vide Notas & Emend. num. I.

6. *Ilicis glans utriusque.*] Tam smilacis, quam aquifoliæ. Theophr. loc. cit.

7. *Homerus acylon.*] Odyss. κ'. vers. 242. Theocritus quoque, Idyll. 5. Et Galenus, tom. 6. lib. de alim. boni & mali succi, pag. 427. Τὰς δὲ τῶν πρίνων βαλάνους, ἃς ἀκύλους ὀνομάζουσιν Ἕλληνες.

8. *A glande.*] Quæ proprie glans appelletur, βάλανος. Homericum versum Plinius recte sic distinxit:

Πὰρ δ' ἄκυλον, βάλανόν τ' ἔβαλε.

Etsi in editis aliter.

9. *Cerro tristis.*] Quercus est procera, glande majore, calyce echinato. A Dodonæo recte depingitur, pag. 819. qualem in Horto Regio vidimus: sed is ægilopem perperam vocat.

10. *Latifoliæ.*] Πλατυφύλλω Theophrasto appellatæ, lib. 3. hist. cap. 9. e quercuum genere: In Andegavorum agro perpetuo viret.

11. *Distant inter se.*] Nempe glandes generatim, & universe.

12. *Ex longitudine.*] Ima summaque parte glans durescit in lapidem: περιλιθάζουσιν ἐν τοῖς ἄκροις καλυμμάτιοις, ἐξ ἄκρου τῆς βαλάνου ἑκατέρωθεν. αἱ μὲν πρὸς τῷ καλύφει, αἱ δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ σαρκί. Theophr. loc. cit.

13. *Aliis rotunda.*] Ut quercui: φηγὸς τὰς στρογγύλας. Theophr. l. 3. hist. c. 10.

14. *Quin & pediculi.*] Quo glans arbori adhærescit.

15. *Hemeris vocatur.*] Ἡμερὶς, Latinis esculus appellata, a suavitate glandis, ut diximus sect. 6. quam breviorem quercu cum Plinius asseverat, omnino docet hemerim eam esse quam nos dicimus *Petit chesne.* Iconem vide apud Dodon. pag. 811.

16. *Alasque.*] Alis ramorum cavatis, κοιλομάσχαλοι. De his dicemus, lib. 25. sect. 18.

17. *Fortius . . . . . quercus habet.*] Ex Theophr. de sua φηγῷ, lib. 3. hist. cap.

lignum quercus habet & incorruptius : ramosa & ipsa : [18] procerior tamen, & crassior caudice. [19] Excelsissima autem ægilops, incultis amica. [20] Ab hac proxima latifoliæ proceritas, sed minus utilis ædificiis, [21] atque carboni : dolata vitiis obnoxia est : quamobrem solida utuntur : carbo in ærariorum tantum officinis compendio : quoniam desinente flatu protinus emoriens, sæpius recoquitur : cetero plurimis scintillis. [22] Idem e novellis melior. [23] Acervi confertis [24] taleis recentibus luto caminantur : accensaque strue contis pungitur [25] durescens calyx, atque ita sudorem emittit.

Pessima [a] & carboni & materiæ [26] haliphlœos dicta, cui crassissimus cortex atque caudex, & plerumque cavus fungosusque. Nec alia putrescit ex hoc genere, etiam cum vivit. [27] Quin & fulmine sæpissime icitur, quamvis altitudine non excellat : ideo ligno ejus nec ad sacrificia uti fas habetur. [28] Eidem raro glans, & cum tulit,

INTERPRETATIO.

[a] *Et carboni.*] Tum ad *faciendum* carbonem parum apta, tum ad materiam *ædificiorum.*

NOTÆ.

9. Τὸ γὰρ ἰσχυρότατον, καὶ ἀσαπέστατον. Nec Glossis credo, quæ esculum φηγὸν vocant.

18. *Procerior tamen.*] Quam hemeris : sed ægilope minor, inquit Theophr. *Le grand chesne.*

19. *Excelsissima.*] Theophr. loc. cit. Ἡ δὲ αἰγίλωψ ὀρθοφυέστατον, καὶ ὑψηλότατον… φύεται δὲ ἐν τοῖς ἐργασίμοις σπανίως. Est autem ægilops, ut diximus, sect. 6. Latinorum fagus. Eadem ramosa, ut Plinius notat : unde Maro cecinit, *patulæ sub tegmine fagi.*

20. *Ab hac.*] Theophr. loc. cit.

21. *Atque carboni.*] Ad carbonem faciendum. Vide Notas & Emend. num. II.

22. *Idem e novellis.*] Nempe carbo. Ita MSS. Reg. &c. non *item.* Theophrast. lib. 5. hist. cap. 10. Χείρους δὲ καὶ οἱ τῶν πρεσβυτέρων τῶν νέων, καὶ μάλιστα οἱ τῶν γεράνδρύων, &c. *Vetustioris arboris, & potissimum annosæ, deterior est, quam novella, carbo : summa enim siccitate constat, ideoque cum ardet, dissilit,* &c.

23. *Acervi . . . luto caminantur.*] In camini formam oblinuntur. *Cadunt componuntque*, inquit Theophr. loc. cit. *ad carbonem conficiendum taleas recentes & rectas : has autem quam densissime componi ad concremationem oportet. Cum vero fornacem luto oblinierint, accendunt, & contis pungunt a latere.* Τέμνουσι δὲ καὶ συντιθέασιν εἰς τὰς ἀνθρακιὰς τὰ εὐθέα, καὶ τὰ νέα. δεῖ γὰρ ὡς πυκνότατα θεῖναι πρὸς τὴν κατάπνιξιν. ὅταν δὲ περιαλείψωσι τὴν κάμινον, ἐξάπτουσι, διακεντοῦντες ὀβελίσκοις.

24. *Taleis.*] Frustis ligni ex utraque parte præcisis.

25. *Durescens calyx.*] Lutosa crusta, quæ carbonis struem integit.

26. *Haliphlœos.*] Ἁλίφλοιος Theophrasto, lib. 3. histor. cap. 9. hoc est, crassicortex : ἡ γὰρ ἁλίφλοιος παχὺ μὲν ἔχει τὸ στέλεχος, χαῦνον δὲ καὶ κοῖλον, &c. Gallis incognita, nec in ullius Latini nominis possessionem venit.

27. *Quin & fulmine.*] Theophr. loc. cit. qui Æoles negat eam ob causam ad sacrificia lignum id adhibere.

28. *Eidem raro.*] MSS. omnes, *rare.*

amara,

amara, quam [29] præter sues nullum attingat animal: ac ne hæ quidem, si aliud pabulum habeant. [30] Hoc quoque inter reliqua neglectæ religionis est, quod emortuo carbone sacrificatur.

Glans fagea suem hilarem facit, carnem coquibilem, ac levem & utilem stomacho: iligna, [31] suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam: [32] querna, diffusam: gravissima & ipsa glandium, [33] atque dulcissima. Proximam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia [34] solidiorem carnem, sed duram. Ilignа tentari sues, nisi paulatim detur. Hanc novissimam cadere. Fungosam carnem fieri [35] esculo, robore, subere.

IX. [1] Quæ glandem ferunt, omnes & gallam, alternisque annis glandem. [2] Sed gallam hemeris optimam, & coriis perficiendis aptissimam. Similem huic latifolia, [3] sed læviorem, multoque minus probatam. Fert & nigram. Duo enim genera sunt. [4] Hæc tingendis utilior. * [5] Nascitur autem galla [6] Sole de Geminis exeunte, erumpens noctu semper universa. [7] Crescit uno die candidior. [8] Et si æstu excepta est, arescit protinus, neque ad justum incrementum pervenit: hoc est, [9] ut nucleum fabæ magnitudine habeat. Nigra diutius viret: crescitque, ut interdum mali compleat magnitudinem. Optima

* Cap. VII.

NOTÆ.

29. *Præter sues.*] Hoc pariter Theophrastus lib. 3. hist. cap. 10. de ea arbore narrat, quam ἄσπεν Macedones vocant.

30. *Hoc quoque.*] Hanc etiam ob caussam, inquit, præter ceteras caussas, in religionibus non adhibetur, quod facile carbo emoriatur, dum res sacra peragitur.

31. *Suem angustam.*] Macilentam: &, ut subditur, strigosam. Laudat tamen *aprum iligna glande nutritum* Horatius lib. 2. Satyr. 4. vers. 40.

32. *Querna, diffusam.*] Pinguem, ac probe saginatam.

33. *Atque dulcissima.*] Querna, inquit, glandium dulcissima est: quod de sua φηγῷ tradit Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 9. γλυκύτατα δὲ τὰ τῆς φηγῦ.

34. *Solidiorem.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. non, ut in editis hactenus libris legitur, *sordidiorem*.

35. *Esculo.*] Glande esculea, &c.

Sect. IX. 1. *Quæ glandem.*] Sic Theophr. loc. cit. Κηκῖδας δὲ πάντα φέρει τὰ γένη. Verum ex eo numero eximenda ilex, quippe quæ nec glandem proprie appellatam, sed ἄκυλον, quam recte Homerus, ut dictum est, sup. sect. a glande distinxit, nec proinde gallam fetat. Hic Plinium immerito coarguunt Pintianus, & Sepulveda, lib. 3. epist. 45. ad Pintian. pag. 180. Galla, *noix de galle*.

2. *Sed gallam.*] Hæc pariter ex Theophr. loc. cit.

3. *Sed læviorem.*] Theophr. πλὴν λειοτέρα.

4. *Hæc tingendis.*] MSS. *tinguendis*, nempe lanis, vel coriis Theophr. Φέρει δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τὴν μέλαιναν, ἣ τὰ ἔρια βάπτουσι.

5. *Nascitur autem.*] Hæc totidem fere verbis Theophrast. lib. 3. histor. cap. 6.

6. *Sole de Geminis.*] Theophr. Circa desinentem Junium, περὶ Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα.

7. *Crescit.*] Quæ candida est, crescit die uno.

8. *Et si æstu.*] Theophr. loc. cit.

9. *Ut nucleum.*] Nuclei voce abutitur, ut gallam significet: quod iterum facit, lib. 24. sect. 5.

Commagena, deterrima ex robore. [10] Signum ejus, quod cavernæ transſlucent.

X. [1] Robur, præter fructum, plurima & alia gignit. Namque fert & gallæ [2] utrumque genus, & quædam [3] veluti mora, ni distarent arida duritie: [4] plerumque tauri caput imitantia, quibus fructus inest nucleis olivæ similis. [5] Nascuntur in eo & pilulæ, nucibus non absimiles, intus habentes floccos molles, [6] lucernarum luminibus aptos. Nam [7] & sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. Fert & aliam inutilem pilulam cum capillo, verno tamen tempore [8] melligeni succi. Gignunt & alæ ramorum ejus pilulas, [9] corpore, non pediculo, adhærentes: candicantes umbilicis: cetera nigra varietate dispersa. [10] Media cocci colorem habent. [11] Apertis amara inanitas est. Aliquando [12] & pumices gignit: necnon [13] & e foliis convolutas pilu-

Notæ.

10. *Signum ejus.*] Deterrima, inquit, ex eo se signo prodit, quod sit multis foraminibus pervia, τετρυπημένη, inquit Diosc. lib. 1. cap. 146.

sect. X. 1. *Robur.*] Theophr. lib. 3. histor cap. 8. Πλεῖστα δὲ πάντων ἡ δρῦς φέρει παρὰ τὸν καρπόν, &c. Et Græcorum δρῦν Maro quoque robur interpretatur, cum ad hunc Homeri versum alludens,

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐστι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης,

ita in Æneïde cecinit,

Gensque virûm truncis, & duro robore nata.

2. *Utrumque genus.*] Album, ac nigrum. Theophr. loc. cit.

3. *Veluti mora.*] Quiddam quod speciem mori refert, συκαμινῶδες ἄλλο: sed durum illud oppido, fractuque difficile.

4. *Plerumque tauri.*] *Ab hac aliud quoque gignit, quod cum plane crevit, tauri caput quodammodo imitatur:* Καὶ ἕτερον... προσεμφερὲς τρόπον τινὰ τοῦτ' ἐστι καὶ ταύρου κεφαλῇ, περιρρηγνύμενον δὲ ἔνδοθεν ἔχει πυρῆνα ἐλαίας ἐμφυῆ. Theophr. loc. cit.

5. *Nascuntur.*] Theophr. loc. cit.

6. *Lucernarum.*] Vicem ellychnii in lucernis præbentes

7. *Et sine oleo.*] Theophr. Κάεται γὰρ καλῶς ὥσπερ καὶ ἡ μέλαινα κηκίς.

8. *Melligeni succi.*] Quæ melleum succum tactu gustatuque referat. Theophrast. Φύει καὶ ἕτερον σφαιρίον κόμην ἔχον, τὰ μὲν ἄλλα ἀχρεῖον, κατὰ δὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν ἐπιβαπτόμενον χυλῷ μελιτηρῷ, καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν, καὶ κατὰ τὴν γεῦσιν.

9. *Corpore.*] In ramorum alis, inquit, pilulas gignit alias, quæ per se ipsæ, suo corpore, ac sine pediculo, ramis adhærescant: quæ umbilicos candicantes habeant, reliquum corpus variegatum e nigro Ita Theophr. loc. cit. Φύει δ' ἐνδοτέρω τῶν ῥάβδων μασχαλίδος ἕτερον σφαιρίον ἄμισχον..... τοὺς μὲν γὰρ ἐπανεστηκότας ὀμφαλοὺς ἐπιλεύκους, τὰ δ' ἐπεστιγμένα ἔχει μέλανα. Sic enim admonitus a Plinio medicus Constantinus, viriato huic alioqui Græci scriptoris loco medicinam fecit.

10. *Media.*] Theophr. Τὸ δὲ ἀναμέσον κοκκοβαφὲς καὶ λαμπρόν. Cocci colorem, miniatum intellige: uti de psittaci torque in cervice Plinius ait, lib. 10. sect. 58.

11. *Apertis.*] Apertam pilulam nigram videri & subputridam dixit Theophrastus, loc. cit. Ἀνοιγόμενον δέ ἐστι μέλαν, καὶ ὑπόσαπρον. Fungosam raramque lanuginem, quæ intus est, *inanitatem* vocat.

12. *Et pumices.*] Pumiceum lapillum. ἀνίησι δὲ σφαιρίον καὶ λιθάζον κισσηρῶδες ἐπὶ πλεῖον. Theophr.

13. *Et e foliis.*] Sic Theophr. φυλλικὸν σφαιρίον συμπεπιλημένον.

las : [14] & in folio rubente [15] aquoſos nucleos, candicantes ac tranſlucidos, quamdiu molles ſint, in quibus [16] & culices naſcuntur : matureſcunt in modum gallæ.

XI. Ferunt robora & [1] cachryn : ([2] ita vocatur pilula in medicina urendi vim habens.) [3] Gignitur & in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano, poſtquam folia cecidere, hieme durans. [4] Continet nucleum pineis ſimilem : is creſcit hieme, aperitur vere pilula tota : cadit, cum folia cœpere creſcere. Tam multifera ſunt, tot res præter glandem pariunt robora. [5] Sed & boletos, [6] ſuillosque, gulæ noviſſima irritamenta, quæ circa radices gignuntur : quercus probatiſſimos : [7] robur autem, & cupreſſus, [8] & pinus noxios. [9] Robora ferunt CAP.VIII.

NOTÆ.

14. *Et in folio.*] In ipſa folii ſpina, quæ per medium tergum recta diſcurrit, ἐπὶ τοῦ φύλλου κατὰ τὴν ῥάχιν, inquit Theophraſtus.

15. *Aquoſos.*] Pilulas aquoſas, albas, pellucidas, quamdiu molles ſunt, σφαιρίον λευκόν, διαυγές, ὑδατῶδες, ὅταν ἁπαλὸν ᾖ. Theophr. Vulgo pilulas aſininas vocant.

16. *Et culices.*] Μυίας, Theophraſtus dixit, hoc eſt, *muſcas*.

Sect. XI. 1. *Cachryn.*] Habet hæc vox Κάχρυς apud Heſych. alioſque, multos ſignificatus. Eſt autem hæc Pliniana κάχρυς ab ea quam Theophraſtus affert, & forma, & naſcendi modo diſpar. Huic pilulæ inſtar eſt, cui nihil ſimile Theophraſtea habet : hæc, poſtquam folia cecidere, hieme durat, autumno nata : illa primo vere gignitur. Adjicit tamen ſtatim idem Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 7. quiddam in robore peculiare autumno naſci, quod per hiemem duret : eamque facile adducor ut credam κάχρυν Plinianam eſſe. Sed nihil eſt eo Theophraſti loco corruptius. Τῇ δ' ἰδιότητι τῶν μεταπτώσεων μετὰ τὴν φυλλοβολίαν &c.

2. *Ita vocatur.*] Eo quoque nomine, inquit, appellatur pilula quædam in medicinæ uſu : quam ſcilicet κάχρυν, vel potius κάγχρυν vocat Dioſcor. lib 3. cap 88. qui proprie ſecundi roſmarini fructus : nec pilula, ſed ſemen eſt : pariter urendi vim habens, καυστικῆς δυνάμεως.

3. *Gignitur.*] Diſſimile eſt, quod in iiſdem fere arboribus gigni Theophraſtus prodit, lib. 3. hiſt. cap. 7.

4. *Continet nucleum.*] Iiſdem plane verbis nucis avellanæ iülum Theophr. deſcribit, loc. cit.

5. *Sed & boletos.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 9. Οἱ γὰρ μύκητες περὶ τὰς ῥίζας, καὶ παρὰ τὰς ῥίζας φυόμενοι, &c.

6. *Suilloſque.*] Id fungorum tertium genus nomen habet, venenis accommodatiſſimum, ut dicetur lib. 22. ſect. 47.

7. *Robur autem.*] Δρῦς Græcis, ut diximus. Subſcribit in Georgicis Nicander his verſibus : apud Athen. lib. 2. pag. 60.

Ἐχθρὰ δ' ἐλαίης,
Ῥοιῆς τε, πρίνου τε, δρυός τ' ἀπὸ πήματα κεῖται,
Οἰδαλέα, σύγκολλα, βάρη, πνιγόεντα μυκήτων.

Hoc eſt, *noxia olea, Punica, ilicis, roboriſque purgamenta jacent, tumidi, glutinoſi, malefici, ſtrangulantes fungi.* De his dicetur opportunius, lib. 22. ſect. 47.

8. *Et pinus.*] Athenæus, lib. 2. pag. 61. ex Diphilo, pineos inter edules acceſet, & ulmeos : οἱ ἐπὶ πτελέαις καὶ πεύκαις γενόμενοι.

9. *Robora.*] Theophraſt. loc. cit. ὀπτῶνται καὶ ἡ ἰξία ... εἰ δέ γε δὴ καθ' Ἡσίοδον φέρει μέλι καὶ μελίττας, &c. Heſiodi verſus hi ſunt, in Ἔργοις, verſ. 230.

Οὔρεσι δὲ δρῦς
Ἄκρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας.

& viſcum, & mella, ut auctor eſt Heſiodus. Conſtatque rores melleos, e cælo, [10] ut diximus, cadentes, non aliis magis inſidere frondibus. [11] Cremati quoque roboris cinerem nitroſum eſſe certum eſt.

XII. Omnes tamen has ejus dotes ilex, ſolo [1] provocat cocco. Granum hoc, primoque [2] ceu ſcabies fruticis, [3] parvæ aquifoliæ ilicis: [4] cuſculium vocant: [5] penſionem alteram tributi pauperibus

NOTÆ.

10. *Vt diximus.*] Libro XI. ſect. 12. Huc pertinet quod Maro cecinit,

Et dura quercus ſudabunt roſcida mella.

Et quod Naſo, lib. 1. Metam. verſ. 112.

Flavaque de viridi ſtillabant ilice mella.

11. *Cremati.*] Theophr. loc. cit. Φασὶ δ' ἢ ὅταν κατακαυθῇ, γίνεσθαι λίτρον ἐξ αὐτῆς.

Sect. XII. 1. *Provocat cocco.*] Æquat, vel etiam ſuperat. Theophr. lib. 3 hiſt. cap. 16. Ὁ δὲ πρῖνος... φέρει δὲ παρὰ τὴν βάλανον κόκκον τινὰ φοινικοῦν. *Ilex fert præter glandem, granum quoddam puniceum.* In Gallia Narbonenſi, nunc *Vermillon* vocant, *ou graine d'écarlate.* Quoniam ea grana vermiculis ſcatent, quorum ſanies coccino tingendo idonea eſt, efficitque eum colorem, quem & nos miramur, & veteres impenſe laudarunt. Hinc *emblemate vermiculatum* dixere, coccineo colore tinctum.

2. *Ceu ſcabies.*] Ac veluti arboris excrementum, ſeu purgamentum quoddam. Vide Notas & Emendationes num. III.

3. *Parva aquifolia.*] Et parvam ilicem, & fruticem vocat, ut ab eo utroque genere ilicis, de quo dictum eſt ſect. 8. diverſum iſtud eſſe intelligas. Et eſt ex illo ſane id genere, quod aquifolium ipſe alibi, aliique dixere, alii agrifolium: Galli, *le petit Houx:* minime, ut priora duo, glandiferum. Dioſc. lib. 4. cap. 48. Κόκκος βαφική, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ προσήρτηνται οἱ κόκκοι ὡς φακοί, &c. *Frutex eſt parvus, ſurculoſus, cui grana, ceu lentis, adhærent.* Tamen & in ilice πρίνῳ gigni Theophraſtus paulo ante cenſuit. Hæc aquifolia eidem ἀγρία dicitur, lib. 3. hiſtor. cap. 4. unde & Latinis *agrifolium.* In Notis quæ falſo Tironi adſcribuntur, apud Gruterum, pag. 170. ubi arborum genera recenſentur: *Fraxinus. Acrifolium. Ilex.*

4. *Cuſculium.*] Κοσκύλια, quoniam e cortice eraduntur. Græcis κοσκύλλειν eſt excreſcentes minutias præſecare.

5. *Penſionem alteram.*] Alterum ex horto, ex agro alterum pauperes tributum pendebant. Nam & hortenſia in macello diſtrahebant, coccum iidem paſſim naſcentibus fruticibus decerpebant: atque ex gemina ea merce corradebant, unde tributum penderent. E cocco igitur penſio altera tributi peti ſolita a Plinio nunc dicitur: altera ex horto, lib. 19. ſect. 19. his verbis: *cum credatur penſio ea pauperum.* Accepit hunc locum aliter longe Salmaſius in Solin. pag. 175. Tributi collationem ait duplicem fuiſſe: aliam in capite, aliam in cenſu. Poſteriori tributo pendendo non fuiſſe obnoxios eos, qui agrum aut prædia non haberent: cum penſione capitis omnes tenerentur, qua divites, qua pauperes. Sed neque hoc loco capitationis vim, quidve vox ea valeat, intellexiſſe Salmaſium, non optimum ſane Juriſconſultum, diſces ex iis quæ de capitatione diſputat Gothofredus in Cod. Theod. lib. XI. tit. 1. de annona & tributis, pag. 27. & pag. 43. item lib. 13. tit. 10. de cenſu, pag. 116. Capitatio enim & genus illud tributi dicebatur, quod pro poſſeſſionum quoque numero, ſi quæ eſſent, imponeretur. Salvianus lib. 5. de gubern. Dei: *Cum poſſeſſio ab his receſſerit, capitatio non recedit: proprietatibus carent, & vectigalibus obruuntur.* Vide & Gloſſarium Du-Cangii, verbo

Hispaniæ donat. Usum ejus gratiorem in conchylii mentione [6] tradidimus. [7] Gignitur & in Galatia, Africa, Pisidia, Cilicia: pessimum in Sardinia.

XIII. Galliarum [1] glandiferæ maxime arbores [2] agaricum ferunt. Est autem fungus candidus, odoratus, antidotis efficax, in summis arboribus nascens, nocte relucens. Signum hoc ejus, quo in tenebris decerpitur. E glandiferis sola quæ [3] vocatur ægilops, fert pannos arentes, muscoso villo canos, non in cortice modo, verum & e ramis dependentes cubitali magnitudine, odoratos, [4] ut diximus inter unguenta.

Suberi [5] minima arbor, glans pessima, rara: [6] cortex tantum in fructu, [7] prægrassus ac [8] renascens, atque etiam in denos pedes undique explanatus. Usus ejus ancoralibus maxime navium, piscantiumque [9] tragulis, [10] & cadorum obturamentis: præterea in hiberno

NOTÆ.

Capitatio, & *Caput*. Neque vero de tributo gemino nunc sermonem esse Plinius ipse haud obscure indicat, cum *pensionem tributi alteram* hunc cocci proventum, non *tributi alterius pensionem* vocat: hoc est, in cocco alterum esse solvendo tributo subsidium, non tributo alteri.

6. *Tradidimus.*] Libro 9. sect. 65.

7. *Gignitur, &c.*] Diosc. lib. 4. cap. 48.

Sect. XIII. 1. *Glandiferæ.*] Præcipue larices, oculato teste Nic. Chorier, lib. 1. hist. Delphin. pag. 58. Sunt enim ea regione plurimæ.

2. *Agaricum.*] Ἀγαρικὸν, & apud Gallos retinet nomen, *Agaric*, fungi genus. A Dodonæo pingitur, Pempt. 3. lib. 5. cap. 24. pag. 477. De eo rursum Plinius, lib. 25. sect. 57. quem locum vide.

3. *Vocatur ægilops.*] Fagus hæc est Latinorum, ut diximus sect. 6. Hæc porro accepta a Theophr. lib. 3. cap. 9. Ὁ δὲ καλοῦσί τινες φάσκον, ὁμοίας τοῖς ῥακίοις ἡ αἰγίλωψ μόνη φέρει, πλεῖον καὶ βρυῶδες· καὶ γὰρ πηχυαῖοι καταχρεμαίνονται, καθάπερ τρύχος ἐσθῆτος μακρόν. Φύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ φλοιοῦ, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κορυνῶν ὅθεν ἡ βάλανος, &c. *Quod autem φάσκον quidam vocant, pannis simile, ægilops sola fert, canum & muscosum, cubitali longitudine pendens, uti vestis lacerus longusque pannus: nascitur e cortice, non e surculorum cacumine, unde glans: neque ex gemma, sed ex latere ramorum anni exacti, &c.*

4. *Ut diximus.*] Libro 12. sectione 50.

5. *Minima arbor.*] Nempe e glandiferis.

6. *Cortex tantum in fructu.*] In usu: quod ex ea arbore nihil ad vitam utile colligas, præter corticem.

7. *Prægrassus.*] Theophr. lib. 3. hist. cap. 16. φλοιὸν ἔχει παχὺν σφόδρα.

8. *Renascens.*] Intra annos tres, ἐν τρισὶν ἔτεσιν, Theophr. loc. cit.

9. *Tragulis.*] Piscatorum verricula tragulas vocat, sine controversia a trahendo nomen adeptas, ut vidit jamdudum Turnebus, lib. 22. Adversf. cap. 14. pag. 721. Et Glossæ Isidori: *Tragum, genus piscatoria.* Glossar. Lat. Gallic. *Tragum, Rets à pescher.* Catholicon Armoricum: *Traimaill, c'est une rets à pescher. Latine, hoc tragum, verriculum.* Gallis, *Tremail.* Italis, *Tramaglio*: quod tribus maculis, vel triplici macularum ordine constat, quas *Mailles* nostri appellitant.

10. *Et cadorum.*] Nunc quoque subere lagenis amphorisque obturandis utimur: & a calceariis suberem expeti ad conficiendas crepidas, nemo nescit. Hæc obturamenta Galli vocant, *bondons*: obturare cadum, *bondonner un muid.*

feminarum calceatu. Quamobrem [11] non infacete Græci corticis arborem appellant. [12] Sunt & qui feminam ilicem vocent : atque ubi non nascitur ilex, pro ea subere utantur, in carpentariis præcipue fabricis, ut circa Elin & Lacedæmonem. [13] Nec in Italia tota nascitur, [14] aut in Gallia omnino.

CAP. IX. XIV. Cortex & fagis, tiliæ, abieti, piceæ, in magno usu agrestium. Vasa, corbesque, ac patentiora quædam messibus convehendis vindemiisque faciunt, atque [1] prætexta tuguriorum. Scribit in recenti ad duces explorator, [2] incidens litteras a succo. Nec non in quodam usu sacrorum religiosus est fagi cortex. Sed non durat arbor ipsa.

CAPUT X. XV. [1] Scandulæ e robore aptissimæ, mox e glandiferis aliis, fagoque : facillimæ ex omnibus quæ resinam ferunt : sed minime durant, præterquam e pino. [2] Scandula contectam fuisse Romam, [3] ad Pyrrhi usque bellum, annis CCCCLXX. Cornelius Nepos au-

NOTÆ.

11. *Non infacete Græci.*] Videtur φελλὸν, quasi φλοιὸν, dici a Græcis velle Φελλὸς certe Hesychio φλοιὸς δένδρου, καὶ ξύλον ἐλαφρόν, *arboris cortex, & lignum leve.* Suberem etiam simpliciter corticem Latini dixere : Horatius, l. 3. Ode 9. v. 22.

Tu levior cortice.

Et lib. 1. Satyr. 4. 119.

Simul ac duraverit ætas
Membra, animumque tuum, nabis sine cortice.

12. *Sunt & qui*] Hæc Theophrastus iisdem plane verbis, lib. 3. hist. cap. 16. de arbore quam Φελλόδρυν Arcades vocabant : eandem esse cum φελλῷ seu subere, ex aliis auctoribus Plinium didicisse credimus.

13. *Nec in Italia tota.*] Sed in Etruria tantum. Theophr. loc. cit.

14. *Aut in Gallia.*] Galliæ nomine Narbonensis provincia minime comprehenditur. Nam, ut ait lib. 4. sect. 31. *Gallia omnis Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur,* Belgas nimirum, Celtas, & Aquitanos. In Provincia certe, quæ pars est provinciæ Narbonensis, indigenam esse suberem, nec adscititiam aliunde, argumento est, quod dumosis & squalentibus locis ibi luxuriose prosilit, ut prodidere Petr. Quiqueranus, lib. 2. fol. 50 Honor. Bouche, lib. 1. cap. 8. pag. 49. ipsaque experientia comprobat.

Sect. XIV. 1. *Prætexta tuguriorum.*] Tecti tuguriorum marginem seu oram extimam, quæ eo corticis genere prætexitur. Ducta metaphora videtur a prætexta veste nobilium, quæ purpura circumtexta erat. Forte *projecta* rectius, quod in MSS. *protecta* legitur. *Prominentia* tectorum, Vitruvio, lib. 4. cap. 2. & lib. 2. cap. 8 *projectura : Saillies, égouts.*

2. *Incidens litteras.*] Succi madidi beneficio litteras incidit, inscribitque cortice, minime conspicuas : easdem siccato cortice, apparentes.

Sect. XV. 1. *Scandula.*] Asseres, seu tabellæ parvæ, hoc est, in exiguas laminas fissæ. Columella, lib. 8. cap. 3 fenestellis scandulas jungi præcipit, quibus ab corte irrepant aves ad requiem nocturnam. *Scandulas*, non *Scindulas* habent MSS. omnes. Adde his ea quæ V. Cl. Du-Cangius habet in Gloss. verbo *Scindula.*

2. *Scandula.*] Ligneis assulis, sectilibusque asserculis. Mirum est *ardesias* nostras incognitas veteribus fuisse, quæ hodie passim habentur. *Nostri*, inquit Philander ad Vitruv. lib. 1. cap 1. *utuntur cærulei in nigro sectilibus laminis crustisve. Is lapis serra dentata, ut lignum secatur, assulatimque frangitur. Ardesiam vocamus, credo ab ardendo, quod e tectis ad solis radios veluti flammas jaculetur.*

3. *Ad Pyrrhi . . . bellum.*] Quod cœptum esse anno Urbis 472. diximus l. 8. sect. 6.

ctor est. [4] Silvarum certe distinguebatur insignibus. Fagutali Jovi etiam nunc, ubi lucus fageus fuit: porta [5] Querquetulana: colle in quem vimina petebantur, totque lucis, quibusdam & geminis. Q. Hortensius Dictator, [6] cum plebs secessisset in Janiculum, legem [7] in Esculeto tulit, ut quod ea jussisset, omnes [8] Quirites teneret.

XVI. Peregrinæ tum videbantur, quoniam non erant suburbanæ, [1] pinus atque abies, omnesque quæ picem gignunt, de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur. Quædam ferunt in Asia, aut Oriente, e prædictis picem. In Europa sex genera cognatarum arborum ferunt. Ex iis pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo prætenue, longumque, & mucrone aculeatum. Pinus fert minimum resinæ, interdum [2] & nucibus ipsis, de quibus dictum est, vixque ut adscribatur generi.

XVII. [1] Pinaster nihil aliud est, quam pinus silvestris, mira al-

NOTÆ.

4. *Silvarum.*] Erant in Urbe silvæ insignes, quibus regiones quam plurimæ distingui solerent. Nam vel in una Regione Urbis quinta, Lucus Fagutalis fuit, de quo Festus: *Fagutal, sacellum Jovis, in quo fuit fagus arbor, quæ Jovi sacra habebatur.* Fuit & collis campusque Viminalis, a viminum silva cognominatus, & Ara Viminei Jovis. Fuit & lucus Petelinus.

5. *Querquetulana.*] Ubi & Querquetulanum sacellum, de quo Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 15. Festus: *Querquetulana porta Romæ dicta quod querquetum* (querceetum) *intra muros Urbis juxta se habuerit.*

6. *Cum plebs.*] Tres plebis secessiones factæ memorantur. Prima, in montem sacrum, trans Anienem amnem, tria ab Urbe millia passuum, æris alieni causa, anno Urbis CCLXI. de qua Livius, lib. 2. pag. 32. Secunda secessio facta est anno CCCV. ob Decemvirorum insolentiam, & Appii Claudii Decemviri scelus, auctore L. Virginio. De ea Livius, lib 3. pag 60. Tertia, de qua nunc sermo, rursus æris alieni causa, facta in Janiculum, anno CCCLXVII. De hac Epitome Livii, lib. XI. *Plebs propter æs alienum, & graves, & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum, unde a Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit.*

7. *In Esculeto.*] Locus fuit esculis consitus.

8. *Quirites teneret.*] Similem legem primum L. Valerio, M. Horatio Coss. latam legimus apud Liv. l. 3. pag. 60. secessione secunda: *Cum veluti in controverso jure esset, tenerenturne patres plebiscitis: legem centuriatis Comitiis tulere, ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret.* Repetita igitur ab Hortensio est. Gellius, lib. 15. cap. 27. pag. 848. *Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, ut eo jure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur.*

Sect. XVI. 1. *Pinus.*] Quæ Græcis fere πίτυς, nostris *un Pin.* Archiæ Epigramma, a nobis relatum lib. 15. sect. 5. ubi inter Olympionicarum coronas πίτυς numeratur, Ausonius ita reddidit in Eclogario:

Quatuor antiquos celebravit Achaïa ludos:
Serta quibus pinus, malus, oliva, apium.

2. *Et nucibus.*] Interdum, inquit, fert resinam in ipsis nucibus pineis, de quibus dictum est lib 15. sect. 9. sed eam quidem adeo exiguam, ut resiniferatum arborum generi vix pinus adscribatur.

Sect. XVII. 1. *Pinaster.*] Πίτυς ἀγρία, *pin sauvage.* Pingitur a Dodonæo, pag. 848.

titudine, & a medio ramosa, sicut pinus in vertice. [2] Copiosiorem dat hæc resinam, [3] quo dicemus modo. Gignitur & in planis. Easdem arbores alio nomine esse per oram Italiæ, [4] quos tibulos vocant, plerique arbitrantur, sed graciles succinctioresque, & enodes, [5] liburnicarum ad usus, pæne sine resina.

XVIII. [1] Picea montes amat, atque frigora: [2] feralis arbor, & funebri indicio ad fores posita, ac rogis virens: jam tamen & [3] in domos recepta, tonsili facilitate. Hæc plurimam resinam fundit, [4] interveniente candida gemma, tam simili thuris, ut mixta visu discerni non queat: unde [5] fraus Seplasiæ.

Omnibus his generibus folia [6] brevi seta, & crassiore, duraque, ceu cupressis. Piceæ rami pæne statim ab radice modici, velut brachia, lateribus inhærent. [7] Similiter abieti, expetitæ [8] navigiis. [9] Situs in excelso montium, ceu maria fugeret: [10] nec forma alia. Materies vero præcipua trabibus, & plurimis vitæ operibus. [11] Resina ei vitium, unde fructus unus piceæ: exiguumque sudat aliquando contactu Solis. E diverso materies, quæ abieti pulcherrima, [12] piceæ ad

NOTÆ.

2. *Copiosiorem dat hæc.*] Nempe pinus silvestris.

3. *Quo dicemus modo.*] Sect. 23.

4. *Quos tibulos.*] Harum iconem Dalecampius exhibet, lib. 1. pag. 47. Mox *succinctiores*, magis compactas interpretor.

5. *Liburnicarum.*] Genus est bellicæ navis velocissimæ, a Liburnis Illyrici populis conditoribus nuncupata. His struendis pinaster arbos idonea.

Sect. XVIII. 1. *Picea.*] Hæc Theophrasto, πίτυς, aliis πεύκη, *Pesse* Gallis. Hinc pityocampas, (erucæ genus est) in picea Plinius lib. 29. sect. 30. in pinu alii nasci produnt. Pingitur a Dodonæo, pag. 851. accuratius a Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 97.

2. *Feralis arbor.*] Quæ funeribus adhibetur. Unde illud Maronis, lib. 6. Æneïd. Miseni funus describentis, v. 180.

Procumbunt piceæ, &c.

3. *In domos.*] Etiam, si Maroni credimus, Eclog. 7. vers. 65.

Pulcherrima pinus in hortis.

4. *Interveniente.*] Quæ sponte manat resina, inquit, e picea, in gemmam interdum candidam coït, quæ est micæ thuris simillima.

5. *Fraus Seplasiæ.*] Hoc est, Seplasiariorum. Festus: *Seplasia, forum Capuæ, in quo plurimi unguentarii erant.* Ascon. Pedian. in orat. Cic. contra Pison. *Dictum est in dissuasione legis Agrariæ apud populum, plateam esse Capuæ, quæ Seplasia appellatur, in qua unguentarii negotiari sunt soliti.*

6. *Brevi seta.*] Instat setæ brevia, exiliaque, & gracilia.

7. *Similiter abieti.*] *Le sapin*, Theophr. lib. 3. hist. cap. 10. ἐλάτη θήλεια, abies femina. A Clusio recte pingitur, lib. 1. hist. plant. pag. 34. & a Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 107.

8. *Navigiis*] Virgil. 2. Georg. v. 68.

Casus abies visura marinos.

9. *Situs in excelso.*] Idem Eclog. 7. vers. 66.

Abies in montibus altis.

10. *Nec forma alia.*] Quam picea. Adeo sane inter se affines ambæ, ut observat Matthiolus pag. 106. ut fabros lignarios similitudine sæpe fallant: etiam peritos, inquit Plinius sect. seq.

11. *Resina ei.*] Resinæ fluxus ex abiete, arbori exitiosus est: e picea ad vitæ usum perutilis, nec matri noxius.

12. *Piceæ ad.*] Piceæ materies, inquit, idonea tantum parandis scandulis fissilibus, cupisque, hoc est, vasis vinariis, aliisque sectilibus operibus paucis.

fissiles

fissiles scandulas, cupasque, & pauca alia secamenta.

XIX. Quinto generi situs idem, eadem facies: [1] larix vocatur. Materies præstantior longe, incorrupta vis, mori contumax: rubens præterea, & odore acrior. [2] Plusculum huic erumpit liquoris, melleo colore, atque lentiore, nunquam durescentis.

Sextum genus [3] est teda proprie dicta, abundantior succo quam reliqua, parciore liquidioreque quam in picea: flammis ac [4] lumini sacrorum etiam grata. [5] Hæ, mares duntaxat, ferunt & eam, quam Græci sycen vocant, odoris gravissimi. Laricis morbus est, [6] ut teda fiat.

Omnia autem hæc genera accensa, fuligine immodica, carbonem repente exspuunt cum eruptionis crepitu, ejaculanturque longe: [7] excepta larice, quæ nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi consumitur, quam lapides. [8] Omnia ea perpetuo virent, nec

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Larix vocatur.*] Iisdem fere verbis a Vitruvio describitur, lib. 2. cap. 9. pag. 35. Theophrasto πεύκη. Sed nondum hæc arbos in certi alicujus nominis Gallici possessionem venit: etsi eruditi viri eam esse existimant, quam *Meléze* vulgus appellat: res nihilominus habet dubitationem, ut pluribus argumentis inferius demonstrabimus. Melesia ea porro in Delphinatu, & Alpibus frequens. Vide Nic. Chorier, lib. 1. hist. pag. 57. A Dodonæo pingitur, pag. 856.

2. *Plusculum . . . . . liquoris.*] Resinæ. Eam quæ ex *Melezus* manat, officinæ pro terebinthina venditant: interdum etiam pro benjoïno.

3. *Est teda.*] Ignota hæc Theophrasto arbos, in Allobrogum & Italorum agro frequens. Pingitur a Dalecampio, lib. 1. pag. 47. *Pinus silvestris, Cembre* a Matthiolo appellatur, qui eam & ipse accurate delineat, in lib. 1. Diosc. pag. 106.

4. *Lumini sacrorum.*] Ad faces, quæ in sacris ritibus accenduntur. Unde & tedas faces ipsas vocamus. Apuleïus, lib. XI. Asin. aur. ubi de expiata nave: *Sacerdos*, inquit, *teda lucida, & ovo, solennissimas preces de casto præfatus ore,* &c.

5. *Hæ, mares.*] E tedarum genere, mares duntaxat. Sed & ταῖς πεύκαις id quoque subnascitur, quod σῦκον Græci, hoc est, ficum vocant, si Theophrasto credimus, lib. 3. hist. cap. 10.

6. *Ut teda fiat.*] Ut, instar tedæ, abundantiorem succum, resinamque fundat: est enim ea copia exitiosa arbori. Hæc de larice, quam πεύκην vocat, etiam prodidit Theophrastus, l. 3. hist. c. 10.

7. *Excepta larice.*] Vitruvium præeuntem conceptis verbis nunc reddit. *Larix vere*, inquit ille, lib. 2. cap. 9. pag. 35. *qui non est notus, nisi his municipibus, qui sunt circa ripam fluminis Padi, & litora maris Adriatici, non solum ab carie aut a tinea non nocetur: sed etiam flammam ex igni non recipit, nec ipse potest per se ardere, nisi uti saxum in fornace ad calcem coquendam, aliis lignis uratur: nec tamen tum flammam recipit, sed longo spatio tarde comburitur.* Eadem de larice Palladius, lib. 12. in Novemb. tit. 13. Quæ tamen valde vereor ut vere dicta, nec temere credita sint a summis viris: nihil enim resiniferis arboribus, cujusmodi in primis larix est, quæ liquida resina turget, concipiendo igni aptius videtur. Abest ea sane dos a melesiis arboribus quas veterum larices esse eruditi volunt. Harum enimvero carbo, præsertim in ærariorum officinis, mire expetitur.

8. *Omnia . . . . virent.*] At larici nostræ, si quidem Melezia ea sit, folia hieme decidunt: etsi coniferæ arbores ceteræ perpetuo virent.

facile discernuntur in fronde, etiam a peritis: tanta natalium mixtura est. Sed picea minus alta quam larix. [9] Illa crassior, leviorque cortice, folio villosior, pinguior, & densior, molliorque flexu. [10] At piceæ rariora sicciora que folia, & tenuiora, ac magis algentia: totaque horridior est, & perfusa resina. [11] Lignum abieti similius. [12] Larix ustis radicibus non repullulat, ut in Lesbo accidit, incenso nemore Pyrrhæo.

Alia etiamnum [13] generibus ipsis in sexu differentia. Mas brevior & durior: femina procerior, pinguioribus foliis & [14] simplicibus, atque [15] non rigentibus. [16] Lignum maribus durum, & in fabrili opere contortum: feminæ mollius, publico discrimine in securibus. [a] Hæ in quocumque genere deprehendunt marem: quippe respuuntur, & [17] fragosius sidunt, ægrius revelluntur. Ipsa materies retorrida, & [18] nigrior maribus radix. [19] Circa Idam in Troade & alia differentia est, montanæ, maritimæque. [20] Nam in Macedonia & Arcadia, circaque Elin, permutant nomina, nec constat auctoribus, quod cuique generi attribuant: nos ista Romano discernimus judicio. Abies

INTERPRETATIO.

[a] *Hæ in.*] Secures in omni arborum genere deprehendunt quæ arbos mascula, quæ femina sit.

NOTÆ.

9. *Illa crassior.*] Nempe, larix, quæ Theophrasto πεύκη, ut diximus. Nam quæ de lariee Plinius, ea de πεύκη totidem verbis Theophr. lib. 3. cap. 10. Καὶ τὰ φύλλα τῆς μὲν πεύκης ἔχει πολλά, καὶ λιπαρά, καὶ δασέα, καὶ κεκλιμένα, *inflexa*.

10. *At picea*] Quæ Theophrasto, loc. cit. πίτυς. Τὴν δὲ πίτυν, inquit, ὀλίγα τε, καὶ αὐχμωδέστερα, καὶ τραχύτερα μᾶλλον, *pauciora*, *squalidiora*, *horridiora*.

11. *Lignum abieti.*] Piceæ lignum similius: nec totius arboris formam fere aliam esse dixit sect. sup. Theophr. loc. cit. Καὶ πίτυος τὰ ξύλα λευκότερα, καὶ ὁμοιότερα τῇ ἐλάτῃ.

12. *Larix ustis*] Laricem iterum vocat, quæ Theophrasto πεύκη est: quæ πίτυς, iterum piceam. Sic enim ille, loc. cit. Πεύκην μὲν γὰρ ἐκκαυθεισῶν τῶν ῥιζῶν οὐκ ἀναβλαστάνειν· τὴν πίτυν δέ φασί τινες ἀναβλαστάνειν· ὥσπερ καὶ ἐν Λέσβῳ ἐμπρησθέντος τοῦ Πυῤῥαίων ὄρους τοῦ πιτυώδους. Eam ob causam lib. 24. sect. 86. chamæpeucen sic appellatam tradit a similitudine foliorum cum lariee.

13. *Generibus ipsis.*] In sex commemoratis resiniferarum arborum generibus, sexus quædam differentia est.

14. *Simplicibus.*] Apud Theophr. loc. cit. ἁπαλά *mollia*: ἁπλᾶ simplicia legisse Plinius videtur.

15. *Non rigentibus.*] Non subrectis, sed languidis.

16 *Lignum maribus.*] Hæc iisdem verbis Theophr. loc. cit. Ἔστι δὲ τὰ ξύλα τῶν μὲν ἀῤῥένων στρεβλότερα καὶ σκληρά, ἐν ταῖς ἐργασίαις στρεφόμενα· τῶν δὲ θηλειῶν εὐεργά, καὶ εὐστραβῆ, καὶ μαλακώτερα. Σχεδὸν δὲ κοινή τις ἡ διαφορὰ πάντων τῶν ἀῤῥένων καὶ θηλειῶν, ὥς οἱ ὑλοτόμοι φασίν· ἅπαν γὰρ τὸ ξύλον τῇ πελεκήσει τραχύτερον καὶ ἐπεστραμμένον μᾶλλον, καὶ δυσεργότερον, καὶ τῷ χρώματι μελάντερον. &c.

17. *Fragosius.*] Major, cum finditur, fit fragor: & in ictu hæret securis.

18. *Nigrior....radix.*] Tota materies, non radicis modo, sed corporis ac ligni, nigrior in maribus esse a Theophr. dicitur: καὶ τῷ χρώματι μελάντερον.

19. *Circa Idam.*] Theophr. loc. cit.

20. *Nam in Maced.*] Theophr. loc. cit.

e cunctis ampliſſima eſt, & femina etiam prolixior : materie mollior utiliorque, arbore rotundior, [21] folio pinnato denſa, ut imbres non tranſmittat, atque hilarior in totum. E ramis generum horum [22] paniculatum modo [23] nucamenta ſquamatim compacta dependent, [24] præterquam larici. [25] Hæc abietis maſculæ, primori parte nucleos habent : non item feminæ. Piceæ vero totis paniculis, minoribus gracilioribuſque, minimos ac nigros. Propter quod Græci phthirophoron eam appellant. In eadem nucamenta compreſſiora maribus ſunt, ac minus reſina roſcida.

XX. [1] Similis his etiamnum aſpectu eſt, ne quid prætereatur, taxus, [2] minime virens, graciliſque & triſtis, ac dira, nullo ſucco, [3] ex omnibus ſola baccifera. [4] Mas noxio fructu. Letale quippe baccis, [5] in Hiſpania præcipue, venenum ineſt. Vaſa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta, mortifera fuiſſe compertum eſt. Hanc Sextius [6] ſmilacem a Græcis vocari dixit : & eſſe [7] in Arcadia tam præ-

Notæ.

21. *Folio pinnato.*] Folia pinnas avium referunt : tam denſa, ut neque nivem, neque imbrem tranſmittat, inquit Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ ὥσπερ πτέρυγας τὸ φύλλον.... πυκνὸν δὲ ὅλως, ὥστε μήτε χιόνα διιέναι, μήθ' ὑετόν. Hic vero recte Conſtantinus obſervat, φύλλον vocari, non ſingula folia abietis, veluti capillamenta : ſed eorum in ſingulis ramulis, ſurculiſque, totam ſeriem pectinatim diſpoſitam. Itaque hic φύλλον collective dicitur.

22. *Panicularum.*] Panicula in arundinibus, milio, juglandibus, aliiſque, ea coma dicitur, in qua pendent ſemina. *L'épy du millet, les chatons des noyers,* &c.

23. *Nucamenta.*] Coni, nuces, κῶνοι. Nucamenta pinea dicimus, *Pommes de pin.*

24. *Præterquam larici.*] Unde intelligas haud certam ſatis conjecturam eſſe eorum, qui laricem eſſe melezіam arbitrantur : ſunt enim huic, ut pino, coni, etſi minores, cupreſſiniſque ſimiles.

25. *Hæc abietis.*] Hæc nucamenta, inquit, in maſcula abiete nucleos anteriore parte gerunt, qua ſunt acuminata : in picea toto nucamenti corpore nuclei ſparguntur, ſed minimi, quos Græci φθεῖρας vocant : unde arbori nomen φθειροφόρος. neque enim, ut viſum eſt Dalecampio, ea vox φθεὶρ tantum pediculum ſonat, ſed & piceæ nucleum : Heſychius : Φθεὶρ, ὁ τῆς πίτυος καρπός. Euſtathius, in Iliad. β. Φθεῖρες, τὰ μακρὰ στρόβυλα.

Sect. XX. 1. *Similis his.*] Nempe reſiniferis arboribus : maxime vero abieti : ſed aſpectu tantum ſimilis, non reſina, nec ſquamato fructu. Taxus, *l'If.*

2. *Minime virens.*] At noſtra taxus perpetuo viret, in Gallico cælo.

3. *Ex omnibus.*] Nempe e reſiniferis proxime memoratis.

4. *Mas noxio.*] Apparet hæc Plinium a Theophraſto non hauſiſſe : is enim lib 3. hiſt. cap. 10. taxi baccas edules eſſe & innoxias homini ſcribit : & ſane ſunt ejuſcemodi in Anglia, teſte Pena in Adverſar. pag. 450.

5. *In Hiſpania.*] Etiam in Italia baccas venenatas eſſe Dioſc. prodidit : ſed falſo. Honor Bouche, lib. 1. hiſt cap. 8. pag. 49. experimento ſe comprobaſſe ait, largiorem taxi eſum equis eſſe letalem : bubus certe eſſe, ruſtici nobis liquido affirmarunt.

6. *Smilacem*] Dioſc. lib. 4. cap. 80. Σμῖλαξ .... Ῥωμαῖοι δὲ ταξὸν καλοῦσιν. A Sextii fonte Dioſcorides, ut Plinius, hauſit. Et ſmilacem de ilice dici ſuperius vidimus, ſect. 8.

7. *In Arcadia.*] Etiam in Narbonenſi Gallia, ſi Dioſcoridi fides, loc. cit.

sentis veneni, ut qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriantur. [8] Sunt qui & taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus sagittæ tinguntur. Repertum, innoxiam fieri,
CAP. XI. si in ipsam arborem clavus æreus adigatur.

XXI. Pix liquida in Europa [1] e teda coquitur, [2] navalibus muniendis, multosque [3] alios ad usus. [4] Lignum ejus concisum, furnis undique igni extra circumdato, fervet. Primus sudor aquæ modo fluit canali: [5] hoc in Syria [6] cedrium vocatur: cui tanta vis est, [7] ut in Ægypto corpora hominum defunctorum eo perfusa serventur.

XXII. Sequens liquor, crassior jam, [1] picem fundit. Hæc rursus in cortinas æreas conjecta, aceto spissatur: & coagulata Brutiæ cognomen accepit, [2] doliis duntaxat, vasisque ceteris utilis, [3] lentore

NOTÆ.

ἐν τῇ Ναρβωνίᾳ. Apud nos umbra taxi minus aliquanto exitiosa est: dolorem modo capitis facit iis qui diutius sub ea hærent.

8. *Sunt qui & taxica.*] Quod ex arbore taxo sagittæ fierent, quæ venenis tingebantur, quibus inde toxicorum, sive taxicorum est appellatio indita. Liber Mirac. S. Martini, laudatus a Du-Cangio in Glossar. verbo, *Ivus*: *Est autem id genus arboris aptum spiculis & arcubalistis: vulgo enim dicitur Ivus.* Alii ἀπὸ τῶν τόξων toxica credunt appellata, quod iis venenis sagittas barbari tingebant: Diosc. in Alexiph. cap. 20. Τὸ δὲ τοξικὸν δοκεῖ μὲν ὀνομάσθαι, ἐκ τοῦ τὰ τόξα τῶν βαρβάρων ὑπ' αὐτοῦ χρίεσθαι.

Sect. XXI. 1. *E teda.*] Sexto illo resiniferarum arborum genere, de quo sect. 19. Ex eo ignis vi pix elicitur.

2. *Navalibus.*] Ita MSS. hoc est, omni navigiorum generi & instrumento picando.

3. *Alios ad usus.*] Quos ipse proferet lib. 24. sect. 23.

4. *Lignum ejus.*] Hunc picis conficiendæ modum Plinius a Theophrasto hausit, lib. 9. hist. cap. 3. ubi multo prolixius tractatur.

5. *Hoc in Syria.*] Nempe hic primus sudor, *Poix vierge*: quod enim primum in omni liquore manat, id præstantissimum. Sic in oleo prima unda præli ceteris anteponitur, lib. 15. sect. 2.

6. *Cedrium.*] Quoniam Syri ex cedro tantum & terebintho picem urunt: pino, picea, ceterisque resiniferis arboribus carent: teste Theophr. lib. 9. hist. cap. 3.

7. *Ut in Ægypto.*] Hæc Plinius ex Herodoto, lib. 2. Euterpe, num. 87. p. 121. adhiberi ad hos usus prodente, τὸ ἐκ τῆς κέδρου ἄλειφαρ, quam τὸ κεδρέο vocat. Vide & Diod. Sic. lib. 1. Bibl. pag. 74. & ante ceteros Galenum lib. 7. de fac. simp. med. pag. 187. Mortuorum ita condita cadavera, *Mumias*, & *Gabbaras* vocant. Et prior illa quidem appellatio vulgatis est, de qua alii satis multa. Posterioris meminit Augustinus, serm. 120. de diversis, cap. 12. *Ægyptii soli credunt resurrectionem, quia diligenter curant cadavera mortuorum: morem enim habent siccare corpora, & quasi ænea reddere: Gabbaras ea vocant.*

Sect. XXII. 1. *Picem fundit.*] Quæ proprie pix appelletur. Nam primus sudor id nomen vix obtinet, liquidior. Hæc pix sicca, quæ e liquida pice decoquitur: Ξηρὰ πίσσα Græcis, *Poix seche*. Nonnullis παλίμπισσα, quasi pix iterum cocta, teste Diosc. lib. 1. cap. 97. In Indice libri hujus locus iste ita signatur, *Quibus modis spissa pix fiat.*

2. *Doliis duntaxat.*] Non item navalibus, ut liquida. Nam alioqui multos habet in medicina usus, uti dicetur lib. 24. sect. 23.

3. *Lentore.*] Hæc enim visci modo lentescit: qua dote alia pix caret, quæ sicca omnino est. Nam Brutia picis ac resinæ dotes in se colligit. Dioscorid. loc. cit.

ab alia pice differens : item colore [4] rutilante, & quod pinguior est reliqua. [5] Omnia illa fiunt e picea, resina [6] ferventibus cocta lapidibus, in alveis validi roboris : aut si alvei non sint, [7] struis congerie, velut in carbonis usu. [8] Hæc in vinum additur, farinæ modo tusa, nigrior colore. Eadem resina si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lentescit, ac stillatitia vocatur. [9] Seponuntur autem ad id fere vitia resinæ cortexque. Alia temperies [10] ad crapulam. Namque flos crudus resinæ, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur [11] ad cribri minuta, deinde ferventi aqua, donec coquatur, perfunditur. [12] Hujus expressum pingue, præcipua resina fit, atque rara, nec nisi paucis in locis Subalpinæ Italiæ, conveniens medicis. [13] Resinæ albæ congium in duobus aquæ pluviæ coquunt. Alii utilius putant sine aqua coquere lento igne tota die, utique vase æris albi. Item terebinthinam in sartagine referventi, [14] hanc ceteris præferentes. Proxima ex lentisco.

CAPUT XII.

XXIII. Non omittendum, apud eosdem [1] zopissam vocari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non experiente vita,

NOTÆ.

4. *Rutilante.*] Diosc. *ὑπόπυρρος καὶ ῥητινώδης*, subrutila & resinosa.

5. *Omnia illa.*] Nempe pix liquida, & geminum siccæ genus. Vide Notas & Emendationes num. IV.

6. *Ferventibus.*] Unde hæc frixa resina vocatur, *φρυκτὴ ῥητίνη*, quam esse eandem cum Colophonia quidam putant.

7. *Struis congerie.*] Confertis congestisque lignis, iisdemque luto caminatis, quo plane modo fieri carbonem antea dictum est sect 8. Multo hæc fusius Theophrastus, lib. 9. hist. cap. 3. unde ea manarunt, quæ Plinius levi modo manu strictimque perstringit.

8. *Hæc in vinum.*] Hac resina frixa, vina condiuntur. Plinius, lib. 14. sect. 24. *Resina condire musta vulgare est Italiæ, provinciisque finitimis.*

9. *Seponuntur.*] Ad picandum, inquit, condiendumque vinum, eligitur vetustior, ac minus laudata, quæ instar corticis & crustæ dura est. Vide Notas & Emend. num. V.

10. *Ad crapulam.*] Ad id faciendum quod crapulam vocant ii, qui vina condiunt. Est porro flos crudus resinæ, ut diximus lib. 14. sect. 25. resina ipsa, nuper avulsa arbori, needum passa cocturam : eadem percocta, quo nunc dicitur modo, crapula nuncupatur. Hæc porro totidem verbis refert Diosc. lib. 1. cap 93 Pro assula, de qua lib. 13. sect. 49. MSS. *astula* legunt : qua de voce dicemus iterum sect. seq

11. *Ad cribri minuta.*] Ita minutatim conciditur, ut cribro excerni, sive, ut passim loquitur Theod. Priscianus, *cribellari* possit.

12. *Hujus expressum.*] Nempe cum coquitur, ut Plinius ait, lib 15. sect. 7. velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis. Io pice quod est ita expressum, florem picis Scribonius Largus appellat, Compos. 40.

13. *Resinæ albæ.*] Quæ ad crapulam parandam in primis expetitur. Quid congius, sit vide lib. 14. sect. 19. Quid æs album, lib. 34. sect. 20.

14. *Hanc ceteris præferentes.*] Plinius supra lib. 14. sect. 25. de pice ac resina : *In Oriente optimam tenuissimamque terebinthi fundunt : deinde lentisci.* Vide & lib. 24. sect. 22.

Sect. XXIII. 1. *Zopissam.*] Diosc. lib. 1. cap. 98. iisdem verbis : *Ζώπισσαν δὲ οἱ μὲν ἔφασαν τὴν ἐκ τῶν πλοίων ξυομένην ῥητίνην μετὰ τοῦ κηροῦ*, &c. Hanc in liniendis navibus cum cera miscebant : unde *cerata puppes*, apud Ovid. aliosque.

multo efficaciorem ad omnia, quibus pices resinæque prosunt, videlicet adjecto [2] salis callo.

[3] Aperitur picea [a] e parte solari, [4] non plaga, sed vulnere ablati corticis, cum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minimum [5] absit. [6] Nec corpori ipsi parcitur, [7] ut in ceteris, quoniam [8] astula [b] in fructu est. [9] Verum hæc terræ proxima laudatur: altior [c] amaritudinem affert. [10] Postea humor omnis e tota confluit in hulcus: [11] item in teda. [12] Cum id manare desiit, simili modo ex alia parte aperitur, ac deinde alia. Postea tota arbor succiditur, & [13] medulla ejus uritur. [14] Sic & in Syria terebintho detrahunt cortices, ibi

Interpretatio.

a *E parte solari.*] Qua solem aspicit.

b *In fructu est.*] Utilitatem habet.

c *Amaritudinem affert.*] Resinam amariorem facit.

Notæ.

2. *Salis callo.*] Duritie quadam a sale sive marina aqua accepta, & adstringendi, siccandique vi.

3. *Aperitur picea.*] Ad eliciendam resinam. Hac fere sectio integra a Theophrasto accepta, lib. 9. hist. cap. 2.

4. *Non plaga.*] Aliud plaga, aliud vulnus est. Plaga ἐκτομὴ, ubi cutis laxatur, & scinditur. Vulnus, τὸ ἕλκος, quando avellitur, distrahiturque a corpore: est enim ἕλκος ab ἕλκω *traho.* Hic ergo vulnus est, cum cortex detrahitur, nec tantum incisione dividitur.

5. *Absit.*] Subintellige, vulnus, & hiatus. Theophr. lib. 9. hist. cap. 2. Ἀναπίζουσι δὲ τὸ ὕψος ἄνω μάλιστα ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς πήχεις ἀπὸ τῆς γῆς.

6. *Nec corpori.*] Nec corticem, inquit, solum vellunt, sed in corpus ipsum, seu caudicem arboris securim impingunt: quoniam quæ inde assula effringitur, eximiturque cum cortice, haber magnos usus.

7. *Ut in ceteris.*] In abiete, pinu, larice, quarum corpori parcitur, ne securis ictu violetur. Theophr. ἐν τῇ ἐλάτῃ, καὶ τῇ πίτυϊ, ubi sui oblitus πίτυος & πεύκης vices dotesque permutat.

8. *Astula.*] Ita M S S. omnes, pro *assula.* Astulas quoque dixit Plinius Valer. lib. 1. cap. 36. *Tedas pingues,* inquit, *in astulas concides.* Hastulam filicis Celsus pariter dixit, lib. 5. cap. 26. tit. *Curatio gangrænæ.* Σχίδακας, Diosc. lib. 2. cap. 83. Festus, *assulas. Fomites,* inquit, *sunt assulæ ex arboribus, dum caduntur, excussæ.* Nostris, *éclat.* Hinc *assulatim* Plautus in Captivis, act. 4. sc. 2. vers. 51.

Aperite hasce ambas fores,
Priusquam pultando vel assulatim foribus exitium affero.

In Mercat. act. 1. sc. 2. vers. 20.

At etiam adsto? at etiam cesso foribus facere hisce assulas?
Aperite aliquis.

9. *Verum hæc.*] Astula, sive assula.

10. *Postea humor.*] Resina, quæ e tota manat arbore, vulnus explet.

11. *Item in teda.*] Ut e picea, inquit, sic etiam e teda, sexto nempe illo resiniferarum arborum genere, de quo sect. 19. resina exprimitur: ac simili ratione vulnus coït.

12. *Cum id.*] Ita libri omnes: subintellige, vulnus, seu hulcus.

13. *Medulla ejus.*] Quam arboris cor vocant. Hæc pars faciendis tedis ob pinguitudinem aptissima: ideoque tum uritur. Theophr. loc. cit.

14. *Sic & in Syria.*] Theophr. loc. cit.

quidem & e ramis, ac radicibus, [15] cum resina damnetur ex his partibus. [16] In Macedonia laricem masculam urunt, feminæ radices tantum. Theopompus scripsit, in Apolloniatarum agro [17] picem fossilem, non deteriorem Macedonica, inveniri. [18] Pix optima ubique ex apricis Aquilonis situ. Ex opacis horridior, virusque præferens. [19] Frigidâ hieme, deterior, ac minus copiosa, & decolor. [20] Quidam arbitrantur in montuosis copia præstantiorem ac colore, & dulciorem fieri, odorem quoque gratiorem, [21] dum resina fit: [22] decoctam autem minus picis reddere, quoniam [23] in serum abeat: [24] tenuioresque esse ipsas arbores, quam in planis: sed has & illas serenitate steriliores. [25] Fructum quædam proximo anno ab incisu largiuntur, aliæ secundo, quædam tertio. Expletur autem plaga resina, non cortice, nec cicatrice, quæ in hac arbore non coït.

Inter hæc genera proprium quidam fecere [26] sappium, quoniam [27] ex cognatione earum seritur, qualis dicta est [28] in nucleis: ejusque

NOTÆ.

15. *Cum resina.*] Cum in Europæ tractu, inquit, resina omnis damnetur, quæ ex piceæ, laricis, abietisque ramis ac radicibus elicitur: in Syria contra laudatur, quæ ex iisdem terebinthi partibus manat. Hic Dalecampius, ut sæpe alias, cespitavit.

16. *In Macedonia.*] Macedones, inquit, ad exprimendam picem e larice, masculam quidem urunt totam: feminæ radices tantum: hac enim maxime parte resinosa est. Theophr. Οἱ γὰρ περὶ Μακεδονίαν, τῆς μὲν ἄῤῥενος περικαίουσι, πᾶσαν ἀλλὰ ἢ τῆς ἀῤῥένα· τὸ δὲ θηλείας ἀπὸ τῶν ῥιζῶν λαβοῦσα· ἅπασα γὰρ ἔνδαδος πλὴν ταῖς ῥίζαις.

17. *Picem fossilem.*] Πισσάσφαλτον intellexit, cui nomen ex cognatione picis ac bituminis, ut dicemus lib. 35. sect. 51. de eo prolixius ibi disputaturi. Picis fodinæ *picariæ* appellatæ, de quibus Cicero in Bruto, num. 85. *Liberi societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, & L. Mummio Censoribus redemisset.* Et Ulpianus, lib. 50. Dig. tit. de verb. signific. l. *Inter publica: Vectigal salinarum, metallorum, & picariarum.*

18. *Pix optima.*] Optima, inquit, quam aprica loca, & Aquiloni ostenta præbent. Hæc iisdem verbis Theophr. loc. cit.

17. *Frigida hieme.*] Ὅπου ἰσχυρὸς χειμών. Theophrast.

20. *Quidam.*] Theophr. loc. cit.

21. *Dum resina fit.*] Ante nimirum quam in picem coquatur, eo quo dictum est modo, sect. 22. his verbis: *Omnia illa fiunt e picea, resina cocta* Hunc locum Dalecampius ut intelligeret, corrupit.

22. *Decoctam.*] Seu frixam, ut diximus, sect. 22. Hæc Theophrast. totidem verbis, tum lib. 3. hist. cap. 10. tum lib. 9. cap. 2.

23. *In serum.*] Ut lac, serescit.

24. *Tenuioresque.*] Aliunde hæc Plinius, quam ex Theophrasto, qui tenuiorem resinam fore, non arborem, dixit. Nec tamen abludit a veritate, quod de ipsis nunc arboribus proditur.

25. *Fructum.*] Hoc est, resinam. Theophr. lib. 9. hist. cap. 2.

26. *Sappium.*] Ita MSS. Reg. Colb. Thuan. Glossæ: *Sappinus*, πεύκη. Et *Sapinus*, πίτυς.

27. *Ex cognatione.*] Ex cognatarum arborum semine, ut piceæ, pinûs, laricisque.

28. *In nucleis.*] Libro 15. sect. 9. ubi de nucibus pineis, nucleisque dictum est: ubi sappiniæ nucis mentio, nempe e sappio arbore, & e sativa picea.

arboris imas partes tedas vocant : cum sit illa arbor nil aliud, quam picea, feritatis paulum mitigatæ satu : [29] sapinus autem materies cæsarum e genere sit, sicuti docebimus.

CAP. XIII. XXIV. Materiæ enim causa reliquas arbores natura genuit, copiosissimamque fraxinum. Procera hæc ac teres : [1] pinnata & ipsa folio : multumque Homeri præconio, & [2] Achillis hasta nobilitata. Materies est ad plurima utilis. Ea quidem, quæ fit in Ida Troadis, in tantum [3] cedro similis, ut ementes fallat, cortice ablato. [4] Græci duo genera ejus fecere : longam, enodem : alteram brevem, duriorem, [5] fuscioremque, laureis foliis. [6] Bumeliam vocant in Macedonia amplissimam, [7] lentissimamque. Alii situ divisere. [8] Campestrem enim esse crispam, montanam spissam. Folia earum jumentis mortifera, ceteris ruminantium innocua, [9] Græci prodidere. [10] In Italia, nec jumentis nocent. [11] Contra serpentes vero succo expresso ad potum, & imposita hulceribus, opifera, ac nihil æque, reperiuntur. [12] Tanta-

NOTÆ.

29. *Sapinus autem.*] Sapinus, inquit, non arboris nomen est, sed materiei : e parte nimirum inferiore cæsæ jam abietis, & decorticatæ : sicuti docebimus sect. 76. libri hujus. Vide Notas & Emend. num. VI.

Sect. XXIV. 1. *Pinnata & ipsa.*] Sicuti de abiete diximus, sect. 19. Fraxinus, *le Frêne.* Pingitur a Dodonæo, pag. 821.

2. *Achillis hasta.*] Apud Homer. Iliad. ύ. vers. 277. Πηλιάδα μελίην. Hinc apud Ovid. lib. 10. Metam vers. 93. *Et fraxinus utilis hastis.* Hodieque oblongiores hastæ, *les Piques*, ex majore fraxino, βουμελίας, & ex corno fiunt.

3. *Cedro similis.*] Id vero Theophrastus, non de fraxino seu μελία, sed de taxo, quæ μίλος, refert. Vide Notas & Emendationes num. VII.

4. *Græci duo.*] Theophr. totidem verbis, lib. 3. hist. cap. XI.

5. *Fuscioremque.*] Ita libri omnes : at Theophr. *flaviorem* : ξανθοτέρα. Forte Itali cæli solive natura mutatus colos.

6. *Bumeliam.*] Βουμελίαν, quam *fraxinum bubulam* vertit Gaza. Forte, quod fraxini folia ad boum pabulum reponuntur, ita prodente Colum. lib 6. cap. 3. Ego vero *fraxinum magnam* libentius dixerim : quod in compositionibus, præfixa nomini ea vocula βου, significatum ejus vocis auget, ut in βουσέλινον.

7. *Lentissimamque.*] Teneram, ac flexibilem. Ut *lenta salix* Maroni dicitur.

8. *Campestrem*] Theophr. loc cit.

9. *Græci prodidere.*] Quorum in libris vereor ne μελίαν iterum pro μίλον, hoc est, pro taxo fraxinum legerit. De vi taxi venenata diximus sect. 20.

10. *In Italia.*] Etiam boum pabulo, ut diximus, fraxineæ frondes, cum ulmeis, populeisque autumno reponuntur.

11. *Contra serpentes.*] Diosc. lib. 1. cap. 108. περὶ μελίας, *de fraxino.* Τῶν φύλλων ὁ χυλὸς, καὶ αὐτὰ σὺν οἴνῳ πινόμενα, καὶ καταπλασσόμενα, ἐχιδνήκτοις βοηθεῖ. *Foliorum succus, & folia ipsa e vino pota, atque etiam imposita, viperarum morsibus opitulantur.* Theod. Priscianus, lib. 1. cap. 22. *de apum percussibus, vel scorpionum, ceterorumque serpentum : Et fraxini folia cum vino trita, bibenti dantur.*

12. *Tantaque.*] Simile est quod de σμίλῳ Callimachus affert apud Ælian. lib. 9. histor. anim. cap. 27. ut μίλον rursum pro μελίᾳ accepisse Plinius videri possit, hoc est, taxum cum fraxino confudisse.

que

que est vis, ut ne matutinas quidem, occidentesve umbras, quum sunt longissimæ, serpens arboris ejus attingat, adeo ipsam procul fugiat. [13] Experti prodimus: si fronde ea gyroque claudatur ignis & serpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere serpentem. Mira naturæ benignitas, prius quam hæ prodeant, florere fraxinum, nec ante conditas folia dimittere.

XXV. [1] In tilia mas & femina differunt omni modo. Namque & materies mari dura, [2] rufiorque, ac nodosa, & odoratior. [3] Cortex quoque crassior, ac detractus inflexibilis. Nec semen fert, aut florem, [4] ut femina, quæ crassior arbore, materie candida præcellensque est. [5] Mirum in hac arbore, fructum a nullo animalium attingi: [6] foliorum corticisque succum esse dulcem. Inter corticem ac lignum tenues tunicæ multiplici membrana, e quibus vincula, tiliæ vocantur: tenuissimæ earum [7] philyræ, coronarum [8] lemniscis celebres, antiquorum honore. Materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica, verum utilis. CAPUT XIV.

XXVI. [1] Acer ejusdem fere amplitudinis, operum elegantia ac subtilitate [2] citro secundum. Plura ejus genera. [3] Album quod præcipui candoris, vocatur Gallicum in Transpadana Italia, transque Al- CAPUT XV.

NOTÆ.

13. *Experti prodimus.*] Plane aliter se rem habere, experiundo sibi compertum Charasius contestatur, lib. de Viperis, pag. 115. viperam a se nimirum fronde fraxinea circumclusam, statutamque in medio, statim ad eam frondium struem insiluisse, ac sub eas abdidisse se. Alia forte vis est fraxineæ frondi ingenita in Italo solo, cæloque, quam sit in nostro. De Vettonica Plinius idem tradit, lib. 25. sect. 55.

Sect. XXV. 1. *In tilia.*] Ex Theophrast. lib. 3. hist. cap. 10. Nostris *Tillent*, & *tillau*. Græcis φίλυρα. Pingitur a Lobelio recte in Observ. pag. 606.

2. *Rufiorque.*] Theophr. ξανθὴ, quæ vox interdum rubrum ex flavo sonat. Et mox: ἔτι δὲ εὐωδέστερον καὶ τὸ τῆς θηλείας τὸ ξύλον καὶ ἄσπερμον.

3. *Cortex.*] Theophr. loc. cit.

4. *Ut femina.*] Quæ florem, & fructum edit. Theophr.

5. *Mirum.*] Theophr. lib. 1. histor. plant. cap. 20. Ὁ δὲ καρπὸς οὐδενὶ βρωτός.

6. *Foliorum &c.*] Theophr. lib. 3 hist. cap. 10. τὸ δὲ φύλλον, καὶ ὁ φλοιὸς, ἴδια, καὶ γλυκεῖα.

7. *Philyra.*] Vetus Horatii interpres, in Oden ult. lib. 1. *Philyra est cortex*, nempe tenuissimus, *tiliæ arboris*.

8. *Lemniscis.*] Vide Turneb. lib. 18. Adversf. cap. 3. pag. 536. & quæ dicturi sumus lib. 21. sect. 4.

Sect. XXVI. 1. *Acer.*] In Indice, *aceris genera decem* spondet auctor: nunc fidem datam præstat. Primum enim est, Album seu Gallicum. 2. Pavonaceum. 3. Crassivenium. Deinde genera bina, ex Græcorum campestri, & montano. Quæ genera quinque, si in marem ac feminam singula dividas, decem omnino efficient. De acere mare Plinius sect. seq. De campestri sexus utriusque, Theophr. lib. 3. hist. cap. XI. De montano item duplice, Plinius ipse plane modo. Græcis Σφένδαμνος dicitur: nostris *Erable*.

2. *Citro secundum.*] Atlanticæ arbori, de qua diximus lib. 13. sect. 29. Vide Notas & Emend. num. VIII.

3. *Album.*] Est acer majus Valerii Cordi, lib. 3. de hist. plant cap. 5. Nostris *Sycomore*, & quibusdam *Plane*, a similitudine platani: & *Bois blanc*,

pes nascens. [4] Alterum genus crispo macularum discursu, qui cum excellentior fuit, a similitudine caudæ [5] pavonum nomen accepit, in Istria, Rætiaque præcipuum. E viliore genere, [6] crassivenium vocatur. Græci situ discernunt. Campestre enim candidum esse, nec crispum, [7] quod glinon vocant: montanum vero crispius, duriusque: etiamnum [8] e mascula crispius ad lautiora opera. Tertium genus [9] zygiam, rubentem, fissili ligno, cortice livido, & scabro. Hoc alii generis proprii esse malunt, & Latine carpinum appellant.

CAP. XVI. XXVII. Pulcherrimum vero est bruscum, multoque excellentius etiamnum molluscum. Tuber utrumque [1] arboris ejus: bruscum intortius crispum: molluscum [2] simplicius sparsum. [3] Et si magnitudinem mensarum caperet, haud dubie præferretur citro. Nunc intra pugillares, lectorumque [4] silicios, aut laminas raro usu spectatur.

NOTÆ.

4. *Alterum.*] *Erable madré.* Dalecampio, lib. 1. hist. plant. cap. 28. opulus montana dicitur. Vidimus in horto Regio. Ovidio, lib. 10. Metam. vers. 95. *Acerque coloribus impar.*

5. *Pavonum.*] Ut acer pavonaceum nuncuparetur. Sic & de citri maculis, lib. 13. sect. 19. *Sunt*, inquit, *& undatim crispa: majore gratia, si pavonum caudæ oculos imitentur.*

6. *Crassivenium.*] Ob crassiorem ac rudiorem venarum macularumque discursum. Idem a Theophr. loc. cit. χαλινότροχον vocatur, seu quod lecti ex eo fierent torno currente, seu quod rotulæ ex eo tornarentur, subjectæ pedibus lectorum.

7. *Quod glinon.*] Γλῖνον Theophrasto lib. 3. histor. cap. XI. γλεῖνον idem, cap. 4. Forte vilius acer vox ea sonat. nam Suidæ γλίνη, ῥύπος, *sordes.*

8. *E mascula.*] Hodie quoque lignatores Sequani, inquit Dalec. loc. cit. acer montanum mare feminaque distinguunt: colore magis flavo in mare, pallidiore in femina: ligno in mare duriore, venosiore, magisque crispo: in femina laxiore, molliore, solutioreque, ac minus crispo. Et mas quidem prius floret, quod Plinius quoque agnovit sect. seq. femina tardius.

9. *Zygiam.*] Ζυγία Theophr. lib 3. histor. cap. XI. Carpinum recte Gaza vertit. Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Item carpinus .... habet utilissimam tractabilitatem. Itaque Græci, quod ex ea materia juga jumentis comparant, quod apud eos juga ζυγὰ vocitentur, item & eam ζυγίαν appellant.* Gallis, *Charme.* A Matthiolo pingitur, in lib. 1. Dioscor. pag. 145. Gallia Vulcano potius quam lautis operibus dicat.

Sect. XXVII. 1. *Arboris ejus.*] Nempe aceris.

2. *Simplicius.*] Recto ac simplice, non crispo aut contorto, venarum macularumque discursu, nec nodis interrupto.

3. *Et si.*] Si mensarum ex eo tubere tanti orbes, quanti ex citro, forent: haud dubie citro præferretur id aceris tuber. De magnitudine mensarum citrearum dictum est lib. 13. sect. 29. De acerna mensa Martialis, lib. 14. Epigr. 90. Utraque ex arboris suæ tubere factæ.

4. *Silicios.*] Ita libri omnes, etiam scripti, & quos terimus, & quos Salmasius vidit, ipso prodente, in Solin. pag. 416. Sed latet adhuc ejus vocis significatus, nisi forte pro operimento laminæ lectis mensisve addito, accipi quis velit. Quod indicare Plinius videtur, cum subjicit statim, *aut laminas.* Sunt qui *filaceas laminas* hic legant, hoc est, filis colore tinctas, qua voce Plinius iterum abutitur, lib. 35. sect. 32.

E brusco fiunt & mensæ nigrescentes. Reperitur [5] & in alno tuber: tanto deterius, quanto ab acere alnus ipsa distat. Aceris mares prius florent. Etiamnum in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini. Est & trans Alpes arbor, simillima aceri albo materia, quæ vocatur [6] staphylodendron. Fert siliquas, & in iis nucleos, sapore nucis avellanæ.

XXVIII. In primis vero materies honorata buxo est, raro crispanti, nec nisi radice: cetero [1] lenis quies materiæ, silentio quodam, & duritie, ac pallore commendabilis: [2] in ipsa vero arbore topiario opere. Tria ejus genera: Gallicum, quod [3] in metas emittitur, amplitudinemque proceriorem. [4] Oleastrum in omni usu damnatum, gravem præfert odorem. Tertium genus nostrate vocant: silvestre, ut credo, mitigatum satu: diffusius, & densitate parietum virens semper, [5] ac tonsile. [6] Buxus Pyrenæis, ac Cytoriis montibus plurima, & Berecyntio tractu: crassissima in Corsica, flore [7] non spernendo: [8] quæ causa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis animantibus invisum. [9] Hæc in Olympo Macedoniæ gracilior, sed brevis. [10] Amat frigida, aprica. In igni quoque duritia, quæ ferro: nec flamma, nec carbone utili.

XXIX. [1] Inter has atque frugiferas, materie vitiumque amicitia, CAP. XVII.

NOTÆ.

5. *Et in alno.*] Alnus, κλήθρα, *l'Aune.*

6. *Staphylodendron.*] Pistaciam silvestrem alii vocant: Galli, *Nez coupés.* Pingitur a Dodonæo, pag. 806. Vidimus in horto Regio.

Sect. XXVIII. 1. *Lenis quies.*] Materiei perpetuus lævor, qui & sit enodis, & crispo venarum discursu careat. Et quietem & silentium dici μεταφορικῶς hoc loco palam est. Buxus, *du Bouis.* Græci πύξον vocant.

2. *In ipsa vero.*] In arbore, inquit, ipsa, commendabilis maxime quies & patientia topiarii operis exhibendi, natura buxi tonsili.

3. *In metas.*] In conum, & acuminatam arborem crescens. Herbarii buxum arborescentem vocant.

4. *Oleastrum.*] Genus id est, nomenque buxi humilis, quale a Dodonæo pingitur, Pempt. 6. lib. 2. cap. 22. pag. 770. Nisi forte festinatio in legendo nimia Plinium transversum egit, effecitque, ut cum ἄγριον ὅλον totum id silvestre buxi genus esse apud scriptorem Græcum invenisset, vidisse se ἀγριέλαιον putarit.

5. *Ac tonsile.*] Et *tonsile buxetum* Martiali est, lib. 3. Epigr. 58. Tam densum illud, ut in hortis parietum vicem obtineat.

6. *Buxus Pyrenæis.*] Et Cyrene quoque, ἐν Κυρήνῃ, inquit Theophr. lib. 3. histor. cap. 15. quam vocem cum Πυρήνῃ permutasse incaute Plinium, quidam falso putant. De Cytoro Virgil. lib. 2. Georg. vers. 437. *Et juvat undantem buxo spectare Cytorum.* Nos de Berecyntio tractu, lib. 5. sect. 29.

7. *Non spernendo.*] Ob elegantem speciem, & jucundum colorem, ab apibus adeo non spernitur, ut ultro etiam appetatur.

8. *Quæ causa.*] Theophrast. lib. 3. histor. cap. 15. Διὸ καὶ τὸ μέλι οὐχ ἡδὺ, ὄζον τῆς πύξου.

9. *Hæc in Olympo.*] Theophr. loc. cit.

10. *Amat.*] Theophrast. loc. cit. Φύεται δ' ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις καὶ τραχέσι. *Nascitur locis frigidis, asperisque.*

Sect. XXIX. 1. *Inter has.*] Inter silvestres, ac frugiferas. Inter silvestres quidem, bonitate materiæ: inter fru-

accipitur ulmus. [2] Græci duo ejus genera novere : [3] montuosam, quæ sit amplior : campestrem, quæ [4] fruticosa. [5] Italia Atinias vocat excelsissimas, & ex iis siccanas præfert, quæ non sint riguæ. [6] Alterum genus Gallicas. Tertium nostrates, densiore folio, & ab eodem pediculo numerosiore. Quartum silvestre. Atiniæ non ferunt [7] samaram : ita vocatur ulmi semen : omnesque [8] radicum plantis proveniunt : [9] reliquæ semine.

CAPUT XVIII. XXX. Nunc celeberrimis arborum dictis, quædam in universum de cunctis indicanda sunt. [1] Montes amant cedrus, larix, teda, & ceteræ, e quibus resina gignitur. [2] Item aquifolia, buxus, ilex, juniperus, terebinthus, [3] populus, [4] ornus, cornus, carpinus. Est &

NOTÆ.

gigeras, affinitate vitium : hæ enim maritantur ulmis, quæ uvas, racemos, palmitesque sustinent, ac veluti partus suos ostentant. Ulmus, *l'Orme.*

2. *Græci duo.*] Theophr. lib. 3. hist. cap. 14.

3. *Montuosam.*] Theophr. Ὀρειπτελέα εὐαυξέστερος. Pingitur a Dodonæo, Pempt. 6. lib. 4. cap. 15. pag. 825.

4. *Fruticosa.*] Frutici similis, θαμνωδέστερος. Iconem habet Lobelius, in Observ. pag. 607.

5. *Italia .... excelsissimas.*] Nempe montuosas, quæ sunt, uti dictum est, ampliores. Siccanæ sunt, in siccis natæ. Sic Columellæ, l. 2. c. 17. *prati duo genera : alterum siccaneum : alterum riguum.*

6. *Alterum.*] Gallicum genus ab Atinia, Columella non secernit. *Vlmorum*, inquit, *duo esse genera convenit : Gallicum, & vernaculum. Illud Atinia, hoc nostras dicitur.* Libro 5. cap. 6. pag. 183.

7. *Samaram.*] Quos Plinius hic auctores sequatur, Columella indicat loc. cit. pag. 184. *Atiniam ulmum*, inquit, *Tremellius Scrofa non ferre sameram, quod est semen ejus arboris, falso est opinatus : nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisque sterilis videtur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus.* At enimvero samaram Plinius vocat, non minutum illud semen quod sub foliis latitat, sed majores baccas, quales in ulmo campestri Lobelii delineatæ apparent : quod hæ solæ in satione utiles.

8. *Radicum plantis.*] Hoc est, plantis cum radice ex ulmario vulsis : ut dicemus lib. 17. sect. 9. & 15. Columella, loc. cit. *Nemo jam serit ex samera, sed ex sobolibus.*

9. *Reliquæ semine.*] Sive samara, quam reliqua, præter Atiniam, genera creant. De his enim Plinius, lib. 17. sect. 15. *Vlmorum, priusquam folio vestiantur, samara colligenda est, circa Martias Calendas, cum flavescere incipit.*

Sect. XXX. 1. *Montes amant.*] Accepta hæc a Theophrasto, lib. 3. histor. plant. cap. 4.

2. *Item aquifolia.*] Parva nempe ilex, de qua sect. 12. Ἀγρία hoc loco a Theophrasto nuncupatur.

3. *Populus.*] At Theophr. lib. 3. hist. cap. 1. populum utramque, albam & nigram, lucos & aquas desiderare ait. Notum quoque Maronis carmen, Eclog. 7. vers. 65.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.

4. *Ornus.*] Virgil. lib. 2. Georg. vers. 111.

Steriles saxosis montibus orni.

Ornus ea esse arbos existimatur, quæ silvestris fraxinus Columellæ. *Fresne sauvage.* Sed a βυμελία Macedonica discrepat.

in Apennino frutex, qui vocatur [5] cotinus, ad [6] linamenta modo conchylii colore inſignis. Montes & valles [7] diligit abies, robur, caſtaneæ, tilia, ilex, cornus. Aquoſis montibus gaudent acer, fraxinus, ſorbus, tilia, [8] ceraſus. Non temere in montibus viſæ ſunt prunus, Punicæ, oleaſtri, juglans, morus, ſambuci. [9] Deſcendunt & in plana, cornus, corylus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. Subeunt & in montuoſa, ulmus, malus, pirus, laurus, [10] myrtus, [11] ſanguinei frutices, ilex, [12] tingendiſque veſtibus naſcentes geniſtæ. [13] Gaudet frigidis ſorbus, & magis etiam [14] betulla. Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis [15] magiſtratuum virgis. Eadem circulis flexilis, item [16] corbium coſtis. [17] Bitumen ex ea Galliæ excoquunt. In eoſdem ſitus comitatur

NOTÆ.

5. *Cotinus.*] Eſt ea coriaria cotinus, quam Dodonæus deſcribit ac delineat, Pempt. 6. lib 2. cap. 19. pag. 767. & 768. atque in Galliæ pleriſque Italiæque montibus reperiri ait. Sabaudi vocant, *du fuſtet.* Anguillara, part. 4. pag. 85. *Scotano* ab Italis appellari, radicem tingendis lanis panniſque purpureo colore utilem, tradit. Eſt & κότινος Græcis, nempe olea ſilveſtris, quæ ab hoc frutice multum diſcrepat.

6. *Linamenta.*] Ad fila tantum veſteſque lineas conchylii colore tingendas, idoneus. In editis hactenus libris, perperam legebatur *lineamenta.* In M S S. *lignamenta.*

7. *Diligit abies.*] Sic Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 1.

8. *Ceraſus.*] Sic Palladius, lib. x 1. in Octob. tit. x 1. pag. 152.

9. *Deſcendunt.*] Theophr. l. 3. hiſt. c 4.

10. *Myrtus.*] Myrtum montanam Dioſc. lib 1. cap. 133. reliquis generibus anteponit: etſi Maro canit, lib. 4. Georg. verſ. 124. eſſe *amantes litora myrtos.* Et l. 2. v. 112. *Litora myrtetis latiſſima.*

11. *Sanguinei frutices.*] A colore corticis ſanguineo nomen ei frutici inditum: hodieque vulgus *Sanguin* vocat. Joan. de Janua, in Cathol. *Sanguinus, quædam parva arbor, quod cortex & fructus ejus ſit ſanguinei coloris: unde ſanguinetum, locus ubi abundant ſanguini.* Virgam ſanguineam Plinius appellat, lib. 24. ſect. 43. Hæc Theophraſto, loc. cit. quem Plinius nunc ſequitur, θηλυκράνεια eſt, hoc eſt, cornus femina. A Dodonæo delineatur, pag. 770.

12. *Tingendiſque.*] Non geniſta quælibet, ſed quæ a re ipſa *geniſta tinctoria* nominatur. Deſcribit eam, delineatque Dodonæus, pag. 751. Galli vocant, *Fleur à teindre*, ou *Herbe à jaunir.*

13. *Gaudet .... ſorbus.*] Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 44. *Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & ſolum pinguiſſimum.*

14. *Betulla.*] *Du bouleau.*

15. *Magiſtratuum.*] Nunc quoque pueros virgis e betulla pædagogi terrent. His Conſulares olim faſces plerumque conſtabant. Conſulares, inquam: nam, ut recte Plinius, libro ſuperiore, ſect. 40. faſces Imperatorum laurus decorabat. Nunc betulla baculis præterea ſcopiſque naſcitur.

16. *Corbium coſtis.*] Sic M S S. omnes, & quos habemus præ manibus, & quos Turnebus laudat, lib. 4. Adverſ. cap. 16. pag. 118. non *ſportis.* Corbium coſtæ veluti ſtatumina ſunt, craſſioraque & firmiora vimina, quibus reliqua quæ tenuiora ſubtilioraque firmantur, atque nectuntur. Vide inferius ſect. 68. Sic *navium coſtas* Plinius ipſe ſuperius dixit, lib. 13. ſect. 29.

17. *Butumen.*] Sane bitumine ſcatet: & in facibus reſinoſum quiddam emittit, picis inſtar nigræ. Matthiol. in Dioſc. lib. 1. cap. 93.

[18] & ſpina, nuptiarum facibus auſpicatiſſima, quoniam inde fecerint paſtores qui rapuerunt Sabinas, ut auctor eſt Maſurius. Nunc facibus carpinus & [19] corylus familiariſſimæ.

XXXI. Aquas odere cupreſſi, juglandes, caſtaneæ, [1] laburnum. Alpina & hæc arbor, nec vulgo nota, dura ac candida materie, cujus florem cubitalem longitudine apes non attingunt. Odit & quæ appellatur [2] Jovis barba, in opere topiario tonſilis, & in rotunditatem ſpiſſa, argenteo folio. Non niſi in aquoſis proveniunt [3] ſalices, alni, populi, [4] ſiler, [5] liguſtra [6] teſſeris utiliſſima. Item vaccinia, [7] Italiæ mancupiis ſata: Galliæ vero etiam [8] purpuræ tingendæ cauſa

NOTÆ.

18. *Et ſpina.*] Non quælibet, ſed ea modo, ex qua fieri in nuptiis ſolitæ faces, hoc eſt, ſpina alba: ut Varro teſtatur, lib. 2. de vita populi Rom. apud Nonium, cap. 2. num. 340. Et Feſtus, verbo *Patrimi. Patrimi & matrimi pueri prætextati tres nubentem deducunt: unus, qui facem præfert ex ſpina alba, quia noctu nubebant: duo qui tenent nubentem.* Ideo autem ſpina alba adhibita, quod pollere ea plurimum in avertendis malis noxis crederetur, teſte Naſone, lib. 6. Faſt.

Sic fatus, ſpinam qua triſtes pellere poſſet,
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Et mox:

Virgaque janalis de ſpina ſumitur alba, &c.

Varro denique, in Ætiis, apud Chariſium, lib. 1. pag. 117.

Fax ex ſpina alba præfertur, quod purgationis cauſa adhibetur.

19. *Corylus.*] De corylo diximus, lib. 15. ſect. 24. E coryli genere avellana eſt.

Sect. XXXI. 1. *Laburnum.*] Eſt hoc Dalecampii Laburnum alterum, ab eo pictum lib. 1. hiſtor. plant. cap. 36. pag. 104. De eo plura dicemus lib. 17. ſect. 35.

2. *Jovis barba.*] Hic frutex recte a Dalec. pingitur, lib. 2. hiſtor. plantar. cap. 35. pag 194. Nondum in certi nominis Gallica lingua poſſeſſionem venit. In Bæterrenſi Galliæ agro frequens, ipſo teſte: & in Italia juxta Livornam, ita prodente Anguillara.

3. *Salices.*] *Les ſaules.* Cato, de re ruſt. cap. 9. pag. 14. *Salicta locis aquoſis, humectis, umbroſis, propter amnes ibi ſeri oportet.* Virgil. lib. 2. Georg. verſ. 110.

Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur.

4. *Siler.*] Fruticem vocat lib. 24. ſect. 44. ex quo baculos ruſtici conficiant, ad ſerpentes fugandos. Anguillara latifoliam eſſe ſalicem putat, cujus e cinere, ſulfure, & aphronitro mixtis, pulvis efficitur excutiendis tormentis bellicis. Sed verius fruticem ignotum remur.

5. *Liguſtra.*] Gallis, *Troëſne.* Pingitur a Matthiolo, in lib. 1. Dioſc. pag. 170.

6. *Teſſeris.*] Nempe vel militaribus, vel iis quas Imperatores in publicis largitionibus viritim dabant. His enim fruſtis ligni quadratis, certa inſignitis notatiſque forma, qui a principe donati erant, jus eis deinde fuit petendi frumenti publici.

7. *Italiæ mancupiis.*] M S S. editique libri, *in aucupiis* præferunt, manifeſto errore, quem Turnebus ante nos vidit, lib. 4. Adverſ. cap. 6. pag. 118. Emendationis cauſam repetit ex Plinii verbis, lib. 21. ſect. 97. quam & nos probamus. Geminum itaque diſtingui vaccinium a Plinio ſcito: Italicum alterum, quod mancupiis ſeratur: alterum Gallicum, ſive hyacinthum, qui & gladiolus vocetur, de quo dicemus l. 21. ſect. 97.

8. *Purpuræ tingendæ.*] Sic M S S. omnes. Vitruvius lib. 7. cap. ultimo:

ad servitiorum vestes. [9] Quæcumque communia sunt montibus planisque, majora fiunt, aspectuque pulcriora in campestribus: meliora materie, crispioraque in montibus: exceptis malis, pirisque.

XXXII. Præterea arborum aliis decidunt folia: aliæ sempiterna coma virent. Quam differentiam antecedat necesse est prior. Sunt enim arborum quædam urbaniores, quas his placet nominibus distinguere. Hæ mites, quæ fructu, aut aliqua dote, umbrarumve officio humanius juvant, non improbe dicantur urbanæ. CAP.XIX.

XXXIII. [1] Harum generi non decidunt: oleæ, lauro, palmæ, myrto, cupresso, pinis, ederæ, rhododendro, & ([2] quamvis herba dicatur) sabinæ. [3] Rhododendron, ut nomine apparet, a Græcis venit. Alii nerion vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosæ similitudine, caulibus fruticosum. [4] Jumentis caprisque & ovibus venenum est. [5] Idem homini contra serpentium venena remedio. CAP. XX.

[6] Silvestrium generis folia non decidunt abieti, [7] larici, pinastro, junipero, cedro, terebintho, [8] buxo, [9] ilici, [10] aquifolio, suberi, ta- CAPUT XXI.

NOTÆ.

pag. 148. *Vaccinium temperantes, & lac miscentes, purpuram faciunt elegantem.*

9. *Quæcumque.*] Ex Theophr. lib. 3. hist. cap. 4. Ἅπαντα δὲ ὅσα κοινὰ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν πεδίων, μείζω μὲν καὶ καλλίω τῇ ὄψει τὰ ἐν τοῖς πεδίοις γίνεται· κρείττω δὲ τῇ χρήσει τῶν ξύλων καὶ τῶν καρπῶν, τὰ ὀρεινὰ, πλὴν ἀχράδος, καὶ ἀπίου, καὶ μηλέας· αὗται δ' ἐν τοῖς πεδινοῖς κρείττους, οὐ μόνον τοῖς καρποῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ξύλοις.

Sect. XXXIII. 1. *Harum generi.*] Hoc est, mitiorum e genere, & urbaniorum. Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hist. cap. 19. Eadem habet auctor Geopon. lib. XI. cap. 1. pag. 305.

2. *Quamvis herba.*] Herba, inquit, vocatur, inter frutices tamen numeranda. Virgilius in Culice:

Herbaque thuris opes priscis imitata Sabinis.

Arborem tamen δένδρον Diosc. vocat, lib. 1. cap. 104. Sed quoniam pumila est, & coactæ brevitatis, herbam Romani appellavere. Dicemus de ea uberius, lib. 24. sect. 61.

3. *Rhododendron.*] Lauream rosam Apuleïus vocat. Ῥοδοδάφνη Theophr. l. 1. hist. c. 15. Diosc. l. 4. c. 82. Νήριον, οἱ δὲ ῥοδοδάφνην, οἱ δὲ ῥοδόδενδρον θάμνος &c. Pingitur a Matthiolo, in lib. 4. Diosc. pag. 1103. Gallis, *Laurier rose*. Italis *oleandro*, teste Anguillara, lib. de simp. pat. 4. pag. 82.

4. *Jumentis.*] Diosc loc. cit. & Galenus, lib. de fac. simp. med. pag. 215. Prudentius in Hamartigenia, vers. 232.

Noxius in teneris sapor æstuat ecce fruteti:
Cum prius innocuas tulerit natura cicutas:
Roscidus & viridem qui vestit flos rhododaphnen,
Pabula lascivis dederit sincera capellis.

5. *Idem homini.*] Diosc. loc. cit.

6. *Silvestrium.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. & lib. 3. c. 4.

7. *Larici.*] Meleziæ arbori, quam esse laricem quidam volunt, decidunt hieme folia: & quidem soli, e coniferis arboribus.

8. *Buxo.*] *Perpetuoque virens buxus.* Ovid. lib. 10. Metam. vers. 97.

9. *Ilici.*] Πρῖνος, Theophr. locis cit.

10. *Aquifolio.*] Ἀγρία, Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. De ea diximus sect. 12.

xo, [11] tamarici. [12] Inter utraque genera sunt adrachne in Græcia, & ubique unedo. Reliqua enim folia decidunt his, præterquam in cacuminibus. Non decidunt autem & in fruticum genere cuidam rubo, [13] & calamo. [14] In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una, nunquam folia dimittens, nec ante mediam æstatem germinans. Idque mirum est, Græcis auctoribus proditum, [15] apud nos postea sileri. [16] Nam locorum tanta vis est, ut circa Memphim Ægypti, & in Elephantine Thebaïdis nulli arbori decidant, ne vitibus quidem.

CAPUT XXII.

XXXIV. Ceteræ omnes extra prædictas, (etenim enumerare longum,) folia deperdunt: observatumque non arescere, nisi tenuia, & lata, & mollia. Quæ vero non decidant, [1] callo crassa, & angusta esse. [2] Falsa definitio est, non decidere his, quarum succus pinguior sit. Quis enim potest in ilice intelligere? Decidere Timæus Mathematicus Sole Scorpionem transeunte, sideris vi, & quodam veneno aëris, putat. Cur ergo non eadem causa adversum omnes polleat, jure miremur. Cadunt plurimis autumno. [3] Quædam tardius amittunt, atque in hiemes prorogant moras. [4] Neque interest maturius germinasse: utpote cum quædam primæ germinent, & inter novissimas nudentur: ut amygdalæ, fraxini, sambuci. [5] Morus autem novissima germinat, cum primis folia dimittit. Magna & in hoc [6] vis soli. Prius decidunt in siccis macrisque: & vetustæ prius arbori: multis etiam, antequam maturescat fructus. In serotina ficu, & hiberna piro, & malo gra-

NOTÆ.

11. *Tamarici.*] Folia tamarici omnia in hortis nostris hieme delabuntur. De eo diximus lib. 13. sect. 37.

12. *Inter utraque.*] Inter ἀείφυλλα videlicet, & φυλλοβόλα, ea quæ perpetuo virent, & quibus folia decidunt. Sic Theophr. lib 1. hist. cap. 15. Δοκεῖ δὲ ἡ ἀνδράχνη, καὶ ἡ εἴμαρος (forte rectius, ἡ κόμαρος) τὰ μὲν κάτω φυλλοβολεῖν, τὰ δ' ἔσχατα τῶν ἀκρεμόνων ἀείφυλλα ἔχειν. *Folia infima demittunt, cacuminibus perpetuo virent.* De adrachne & unedone diximus, lib. 13. sect. 40.

13. *Et calamo.*] Hoc est, arundini. Theophr. loc cit. τῶν δὲ θαμνωδῶν, βάτος, ῥάμνος, κάλαμος.

14. *In Thurino.*] Hæc a Theophr. loc. cit.

15. *Apud nos....sileri.*] Recitat tamen Varro, lib. 1. de re rust. cap. 7 pag. 51. sed ex Theophrasti libris.

16. *Nam locorum.*] Theophr. & Varro, locis cit.

Sect. XXXIV. 1. *Callo crassa*] Corpore, carne, & quadam veluti pulpa.

2. *Falsa.*] Theophrastum jure carpit, qui lib. 1. hist. cap. 15. ea perpetuo virere ait, quæ & angustiore folio & pinguitudine quadam prædita essent, & odore jucundo: cum absint hæ dotes ab ilice. Πάντα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τὰ ἀείφυλλα, στενοφυλλότερα· καὶ ἔχοντά τινα λιπαρότητα καὶ εὐωδίαν.

3. *Quædam tardius.*] Ex Theophr. lib. 1. hist. cap. 15.

4. *Neque interest.*] Hæc verbis totidem Theophr. loc. cit.

5. *Morus autem.*] Theophr. loc. cit.

6. *Vis soli.*] Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ χώρα συμβάλλεσθαι καὶ ὁ τόπος ὁ ἔνικμος πρὸς τὸ διαμένειν, &c. Theophr. loc. cit. In libris quibusdam, *vis Solis*, male: cum sequatur proxime causa ejusce placiti: *Prius decidunt in siccis macrisque*, &c.

nato

nato est [7] pomum tantum aspici in matre. [8] Neque his autem, quæ semper retinent comas, eadem folia durant: sed subnascentibus aliis, tum arescunt vetera: quod evenit [9] circa solstitia maxime.

XXXV. [1] Foliorum unitas in suo cuique genere permanet, præterquam populo, ederæ, crotoni, quam & [2] cici diximus vocari. * [3] Populi tria genera: [4] alba, ac nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, fungisque [5] enascentibus laudatissima. Alba folio bicolor, superne candicans, inferiore parte viridi. [6] Huic, nigræque, & crotoni, folia in juventa circinatæ rotunditatis sunt: vetustiora in angulos exeunt. E contrario ederæ angulosa rotundantur. Populorum foliis grandissima [7] lanugo evolat: [8] candidæ, traditæ folio numerosiore, candida, [9] & ut villi. Folia granatis & amygdalis rubentia.

* Caput XXIII.

XXXVI. Mirum in primis id, quod ulmo, tiliæque, & oleæ, & populo albæ, & salici evenit. [1] Circumaguntur enim folia earum post solstitium: nec alio argumento certius intelligitur [2] sidus con-

Notæ.

7. *Pomum tantum.*] Decussis hieme foliis universis, arbori adhuc pomum adhærescit.

8. *Neque his autem.*] Theophr. loc. cit.

9. *Circa solstitia maxime.*] Ita MSS. omnes. Apud Latinos, qui caste integreque in eloquendo versati sunt, non dicitur solstitium fere, nisi de æstivo. Nam tametsi motus eadem proportio cum hiberno, tamen id Romani nunquam dixere, sed brumam. Theophr. loc. cit. *τοῦ δ' περὶ τροπὰς μάλιστα γίνεται θερινάς.*

Sect. XXXV. 1. *Foliorum unitas.*] Idem color, inquit, foliis in suo cuique genere, eadem forma, in juventa, & cum senescunt. At in populo, edera, & crotone, sunt diversa. Theophr. lib. 1. hist. cap. 16.

2. *Cici diximus.*] Libro 15. sect. 7.

3. *Populi tria.*] Ab his verbis ductum hactenus capitis primordium est: quam inepte, ex totius orationis serie liquet.

4. *Alba, ac nigra.*] *Peuplier blanc, & noir.* Libycam vulgo Tremulam vocant, a tremulorum foliorum crepitu strepituque assiduo, *Tremble.* Triplex id populi genus a Dodonæo accurate delineatur, Pempt. 6. lib. 4. cap. 14. pag. 823. & 824.

5. *Enascentibus.*] Ramo, vel caudici adnascentibus.

6. *Huic.*] Hoc est, populo albæ. Theophr. loc. cit. *τῆς δὲ λεύκης, ἣ κιττοῦ, καὶ ἣ καλουμένη κρότωνος .... τὰ νέα (φύλλα) περιφερῆ. τὰ δὲ παλαιότερα, γωνιοειδῆ.*

7. *Lanugo.*] Seu *βρύον*, ut diximus, lib. 12. sect. 62.

8. *Candida, tradita.*] Hoc est, quæ traditur esse folio numerosiore. Ita MSS. Reg. Colb. Th.

9. *Et ut villi.*] In MSS. proxime laudatis, *& ut villa.* Forte, *& ut uva.* Nam ut lib. 12. sect. 62. bryon uva populi albæ dicitur.

Sect. XXXVI. 1. *Circumaguntur.*] Vertunt partes supinas statim post æstivum solstitium: eoque argumento solstitium exactum rustici intelligunt. Theophr. lib. 1. hist. cap. 16. Tractat hoc argumentum uberrime & eleganter Plinius, lib. 18. sect. 68.

2. *Sidus confectum*] Solstitium peractum. Auctor Geopon. lib. 9. cap. 2. pag. 219. *Περὶ μέντοι δὲ καὶ τὰς τροπὰς θερινὰς στρεφθέντα τὰ φύλλα τῆς ἐλαίας, ὥσπερ ἡ φιλύρα, καὶ ἡ πτελέα, καὶ ἡ λεύκη.* Causam ejus rei aperit Theophr. lib. 2. de caussis, pag. 26. pag. 261.

fectum. * Est & publica omnium foliorum [3] in ipsis differentia.

CAPUT XXIV. [4] Namque pars inferior a terra herbido viret colore. [5] Ab eadem læviora, nervos, callumque, & articulos in superiore habent parte: incisuras vero subter, ut manus humana. [6] Oleæ superne candidiora, & minus lævia: item ederæ. Sed omnium folia quotidie ad Solem [7] oscitant, [8] interiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulamcunque habet, quæ [9] in aliis gentium lana est.

XXXVII. [1] In Oriente funes validos e palmæ foliis fieri dictum est, eosque in humore utiliores esse. Et apud nos fere palmis a messe decerpuntur. Ex his meliora, quæ sese non diviserint. Siccantur sub tecto quaternis diebus: mox in Sole expanduntur, & noctibus relicta, [2] donec candore inarescant, postea [3] in opera finduntur.

XXXVIII. [1] Latissima fico, viti, platano: angusta myrto, Punicæ, oleæ: [2] capillata pino, cedro: aculeata aquifolio, & [3] ilicum generi: nam junipero spina pro folio est: carnosa cupresso, tamarici: [4] crassissima alno: longa arundini, salici: [5] palmæ etiam duplicia: circinata piro, mucronata malo, angulosa ederæ, divisa platano: [6] insecta pectinum modo piceæ, abieti: sinuosa toto ambitu robori: spinosa cute, rubo. Mordacia sunt quibusdam, ut urticis. Pungentia pino, piceæ, abieti, larici, cedro, [7] aquifoliis. Pediculo bre-

NOTÆ.

3. *In ipsis.*] In ulmo scilicet, tilia, olea, populoque alba, de quibus dictum est proxime. Sic Theophr. lib. 1. hist. cap. 16.

4. *Namque pars.*] Hæc a Plinio verissime pronunciata: etsi nonnihil is discedere a Theophrasto videatur, lib. 1. hist. cap. 16.

5. *Ab eadem.*] Cum ab inferiore parte læviora sint folia, in superiore nervos habent & callum, & articulos: tenuiores fibras, atque incisuras, seu veluti venas in inferiore, Theophr. loc. cit. Ἶνας καὶ φλέβας, ἐν τοῖς πρανέσιν, ὥσπερ ἡ χείρ. Quæ venæ Græco auctori, & ἶνες, Latino incisuræ appellantur.

6. *Oleæ.*] Theophr. loc. cit. τὰ ἐλαίας τὰ λευκότερα, καὶ ἧττον λεῖα.

7. *Oscitant.*] Superne convertuntur. Theophr. Πάντα δὲ ὡς εἰπεῖν πλεῖστα ἐκφανῆ ἔχει τὰ ὕπτια, καὶ ταῦτα γίνεται τῷ ἡλίῳ φανερά.

8. *Interiores.*] Eædem & inferiores, terramque spectant.

9. *In aliis gentium.*] Apud Seras, aliosque, ut dictum est libro 6. sect. 20.

Sect. XXXVII. 1. *In Oriente .... dictum est.*] Libro 13. sect. 7.

2. *Donec candore.*] Donec se arida probent candore.

3. *In opera finduntur.*] In funes, viliumque nexus, & capitum levia umbracula, uti dictum est loco proxime appellato, lib 13 sect. 7.

Sect. XXXVIII. 1. *Latissima fico, &c.*] Hæc maximam partem a Theophr. accepta, lib. 1. hist cap. 16.

2. *Capillata.*] Vel, ut alibi, capillacea, τριχόφυλλα.

3. *Ilicum generi.*] Hoc est, ilici geminæ, de qua sect. 8. diximus.

4. *Crassissima alno.*] Theophr. nervosa dixit, ἰνώδη, lib. 3. hist. cap. 14.

5. *Palmæ .... duplicia.*] Quamobrem bifidata foliorum palmæ latera vocat, lib. 13. sect. 7.

6. *Insecta.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 16. ἐντετμημένα, καθάπερ τὰ τῆς ἐλάτης, &c. Probe secta, fissaque. Sic lib. 9. sect. 56. *pectini insecto* dixit.

7. *Aquifoliis.*] Hoc est, & aquifolio simul, & aquifoliæ ilici. De utroque genere diximus, sect. 8, & 12.

vi oleæ, & ilici : longo vitibus : tremulo populis, & iisdem foliis inter se crepitantia. Jam & in pomo ipso, [8] mali quodam in genere, parva mediis emicant folia, interim & gemina. [9] Præterea aliis circa ramos, aliis & in cacumime ramorum : robori, & in caudice ipso. Jam densa, ac rara, semperque lata rariora. [10] Disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis. Plura [11] eodem pediculo exeuntia malis pirisque. [12] Ramulosa ulmo, & cytiso. Quibus adjicit [13] Cato decidua, populea quernaque, animalibus jubens dari non perarida : bubus quidem & ficulnea, ilignaque, & ederacea. Dantur & ex arundine, ac lauro. Decidunt sorbo universa, ceteris paulatim. Et de foliis hactenus.

CAPUT XXV.

XXXIX. Ordo autem naturæ annuus ita se habet. Primus est conceptus, flare incipiente vento Favonio, [1] circiter fere sextum Idus Februarii. [3] Hoc maritantur vivescentia e terra : quippe cum etiam equæ in Hispania, [2] ut diximus. Hic est genitalis spiritus mundi, [4] a fovendo dictus, ut quidam existimavere. Flat ab occasu æquinoctiali, ver inchoans. [5] Catulitionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere, [6] eoque animam inferente omnibus satis. Concipiunt variis diebus, & pro sua quæque natura. Alia protinus, ut animalia : tardius aliqua, & diutius gravida partus gerunt : quod germinatio ideo vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis

NOTÆ.

8. *Mali quodam in genere.*] Quod melofolium ex ea re appellatum vidimus, lib. 15. sect. 15.

9. *Præterea aliis.*] Hæc etiam Theophr. loc. proxime citato.

10. *Disposita myrto.*] Ei præsertim, quam hexasticham vocant, ut diximus lib. 15. sect. 37. a senis foliorum versibus.

11. *Eodem pediculo.*] Eodem potius petiolo : unde cum suis pediculis folia plura pendent.

12. *Ramulosa.*] Venosa, ut quidem reor : sic enim cytisum Diosc. lib. 4. cap. 113. ait ῥάχιν ἔχειν μείζονα, spina dorsi prominentiore esse.

13. *Cato decidua.*] Decidua pro *cadua* dixit paulo licentius. Sic enim MSS. omnes. Catonis verba sunt ea, e cap. 5. p. XI. *Frondem populneam, ulmeam, querneam cadito : per tempus eam condito, non peraridam, pabulum ovibus.* Et c. 30. p. 28. *Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato.* Denique cap. 45. p. 42. *Bubus .... si fenum non erit, frondem iligneam, & ederaceam dato.* Vide etiam Columellam, lib. 6. cap. 3.

Sect. XXXIX. 1. *Circiter fere sextum.*] Ut dictum est lib. 2. sect. 47.

2. *Ut diximus.*] Libro 8. sect. 67.

3. *Hoc maritantur.*] Hoc vento fecundantur, stimulantur, illiciuntur, invitantur ad conceptum. Sic palmæ mares *afflatu visuque* dicuntur feminas *maritare*, lib. 13. sect. 7.

4. *A fovendo.*] Ita MSS. omnes. Græcis pariter Ζέφυρος, qui Favonius est, quasi Ζωφόρος, *vitam afferens*, appellatur. Sic Favonius a fovendo, quoniam foveat sata, *genitabilis aura Favoni*, ut canit Lucretius, lib. 3. Isidorus, lib. 9. Orig. cap. 5. *Favonios appellabant, quia quædam animalia Favonio spiritu hausto concipere existimantur.*

5. *Catulitionem.*] MSS. Reg. Colb. Th. *Catlitionem.* Catulire Grammatici novitii aïunt idem esse, atque in Venerem incitari.

6. *Eoque animam.*] Eo vento scilicet, Favonio.

constat [7] utriculis. Educatio [8] in pomo est : [a] hoc, & germinatio, [9] laborum.

X L. Flos est pleni veris indicium, & anni renascentis, flos gaudium arborum. Tunc se novas aliasque quam sunt ostendunt : tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. Sed hoc negatum plerisque. Non enim omnes florent : & sunt tristes quædam, quæque non sentiant gaudia annorum. [1] Nam neque ilex, picea, larix, pinus, ullo flore exhilarantur, natalesve pomorum recursus annuos versicolori nuncio promittunt : [2] nec fici, atque caprifici. Protinus enim fructum flores gignunt. In ficis mirabiles sunt & abortus, qui nunquam maturescunt. [3] Nec juniperi florent. [4] Quidam earum duo genera tradunt : alteram florere, nec ferre : quæ vero non floreat, ferre protinus baccis nascentibus, quæ biennio hæreant. Sed id falsum : omnibusque iis dura facies semper. Sic & hominum multis fortuna [5] sine flore est.

X L I. Omnes autem germinant, etiam qui non florent, magna & locorum differentia. Quippe cum ex eodem genere quæ sunt in palustribus, priora germinent : mox campestria, novissima in silvis. Per se autem tardius piri silvestres, [2] quam cetera. [3] Primo Favonio cornus, proxime laurus, pauloque ante æquinoctium tilia, acer. [4] Inter primas vero populus, ulmus, salix, alnus, nuces. [5] Festinat & pla-

Interpretatio.

[a] *Hoc.*] Est & hæc educatio, & germinatio, plena laboris.

Notæ.

7. *Utriculis.*] Hoc est, calyculis, unde flos erumpit. Ἔλυτρα sunt Dioscoridi, lib. 2. cap. 114.

8. *In pomo.*] Quandiu pendet a matre pomum, quasi quædam fetus educatio intelligitur.

9. *Laborum.*] Est nutritio pomi, inquit, est & germinatio arbori, ut fere mulieri partus, & educatio fetus, plena laboris : flos autem, res plena gaudii. Vide Notas & Emend. num. I X.

Sect. X L. 1. *Nam neque ilex.*] Ilicem tamen florere Theophrastus asseverat, extremo cap. 5. lib. 3. hist. *Φέρει ἄνθη.*

2. *Nec fici.*] Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 378. *Nec hoc ignorandum*, inquit, *ficum solam ex omnibus arboribus non florere.*

3. *Nec juniperi.*] Itane se res habeat, an secus, amplius considerandum Theophrastus admonet, *σκεπτέον*, lib. 3. hist. cap 6. Juniperus, *Genévrier*, & *Genièvre.*

4. *Quidam earum.*] Sic etiam Theophr. loc. cit. suffragante nunc quoque in Galliis experientia.

5. *Sine flore.*] Nunquam benigna, aut blande arridens.

Sect. X L I. 1. *Novissima in silvis.*] In montibus. Theophr. Ἔσχατα δὲ τὰ ἐν τοῖς ὄρεσιν loc. cit.

2. *Quam cetera.*] Quam urbanæ, inquit Theophr. loc. cit. Ἀχράς δὲ μικρῷ ὕστερον τῆς ἀπίου.

3. *Primo Favonio.*] Etiam ante Favonium in Græcia, πρὸ ζεφύρου, teste Theophr. loc. cit.

4. *Inter primas.*] Theophr. loc. cit.

5. *Festinat.*] Sic tamen ut paulo serius germinet, quam proxime appellatæ. Theophr. loc. cit.

tanus. Ceteræ [6] vere cœpturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, [7] glandes. [8] Serotino autem germine malus, tardissimo suber. [9] Quibusdam germinatur germinatio, nimia soli ubertate, aut invitantis cæli voluptate: quod magis in herbis segetum evenit. In arboribus tamen nimia germinatio [10] elassescit.

Sunt aliæ naturales quibusdam, præterque vernas, [11] quæ suis constant sideribus, quorum ratio aptius reddetur tertio ab hoc volumine. Hiberna Aquilæ exortu, æstiva Canis ortu, tertia Arcturi. Has duas quidam omnibus arboribus communes putant: sentiri autem maxime in fico, vite, Punicis: causam afferentes, quoniam in Thessalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. Maxime tamen in Ægypto apparet hæc ratio. [12] Et reliquæ quidem arbores, ut primum cœpere, continuant germinationem: Robur, & abies, & larix [13] intermittunt tripartito, ac terna germina edunt: [14] ideo & ter squamas corticum spargunt: quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam prægnantium rumpitur cortex. [15] Est autem prima earum incipiente vere, circiter XV. diebus. Iterum germinant [16] transeunte Geminos Sole. [17] Sic fit, ut prima cacumina impelli secutis appareat, geniculato incremento. Tertia est earundem ad solstitium brevissima,

NOTÆ.

6. *Vere cœpturo.*] Sic libri omnes. Theophr. ἐνισταμένου τ' ἦρος, *ineunte vere.*

7. *Glandes.*] Vel *juglandes* scribi necesse est, ex Theophr. loc. cit. qui καρύα dixit: vel Jovis glandes intelligendæ.

8. *Serotino.*] Theophr loc. cit.

9 *Quibusdam germinatur.*] Ita MSS omnes: sincerior tamen lectio haud dubie, *geminatur.*

10. *Elassescit.*] Arborum fecunditatem exhaurit, efficitque sæpenumero, ut fructus suos alternent.

11. *Quæ suis constant.*] Quæ certorum exortu, occasuve siderum eveniunt: quorum ratio expedietur uberrime lib. 18. sect. 57. & sequentibus.

12. *Et reliquæ.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 3. hist. cap. 6.

13. *Intermittunt tripartito.*] Ter intermittunt germinationem, terque turgent. Πεύκην δὲ καὶ ἐλάτην καὶ δρῦν διαλείπειν· καὶ τρεῖς ὁρμὰς ἴσχειν, καὶ τρεῖς ἀφιέναι βλαστούς. Theophr. loc. cit. En rursum δρῦς Plinio robur est, abies ἐλάτη, πεύκη larix, ut diximus. Sed melezia, quam laricem esse eruditi volunt, non intermittit.

14. *Ideo & ter squamas.*] Ter corticem, qui squamarum instar est, genitali, qui interlabitur insinuatque se se, humore respergunt: quod in unaquaque germinatione evenire vel ex eo intelligitur, quod tum facile cortex absistat, detrahaturque corpori. Hæc plane mens Theophrasti, Pliniique, quæ interpretes hactenus male vexavit. Vide Notas & Emendationes num. X.

15 *Est autem prima.*] Alia ratio est Græciæ, quam Theophr. explicat, loc. cit. alia Italiæ, quam Plinius nunc declarat.

16. *Transeunte Geminos.*] Theophr. loc. cit. περὶ τὸν Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα. Vide quæ dicturi de mensibus Græcis sumus, lib. 17. sect. 37. circa finem.

17. *Sic fit ut prima.*] Priora cacumina sequentibus, quæ adnascuntur, apparet impelli: & articulis quibusdam seu nodis incrementa distinguuntur. Ruellius, lib. 1. de nat. stirp. pag. 29. legit ita: *Sic fit ut dum prima cacumina propelluntur, se cutis aperiat,* &c. Sed male.

nec diutius septenis diebus. Clareque & tunc cernitur excrescentium cacuminum [18] articulatio. [19] Vitis sola bis parturit: cum primum emittit uvam: iterum cum digerit. Eorum quæ non florent, partus tantum est & maturitas. Quædam statim in germinatione florent, properantque in eo: sed maturescunt tarde, ut vites. Serotino quædam germinatu florent, maturantque celeriter, [20] sicuti morus, quæ novissima urbanarum germinat, nec nisi exacto frigore: ob id dicta sapientissima arborum. Sed cum cœpit, in tantum universa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum strepitu.

XLII. Ex his, quæ hieme Aquila exoriente ([1] ut diximus) concipiunt, floret prima omnium amygdala mense Januario: Martio vero pomum maturat. Ab ea proxime florent [2] Armeniaca, dein tuberes, & [3] præcoces: illæ peregrinæ, [4] hæ coactæ. Ordine autem naturæ, silvestrium primæ [5] sambucus, cui medulla plurima: & cui nulla, cornus mascula. Urbanarum, malus: parvoque post, ut simul videri possit, pirus, & cerasus, & prunus. Sequitur laurus, illamque cupressus: dein Punica, fici. At vites & oleæ florentibus jam iis germinant. Concipiunt [6] Vergiliarum exortu. Hoc sidus illarum est. Floret autem solstitio vitis, & quæ paulo serius incipit, olea. Deflorescunt omnia septenis diebus, non celerius: quædam tardius, sed nulla pluribus bis septenis. Omnia & intra VIII. Idus Julii [7] etesiarum præcursu.

*CAPUT XXVI. XLIII. Nec statim fructus sequitur in aliquibus. *[1] Cornus enim circa solstitia reddit primo candidum, postea sanguineum. Ex eo genere femina post autumnum fert baccas acerbas, & ingustabiles cunctis animantibus: ligno quoque fungosa & inutilis, cum mas e fortis-

NOTÆ.

18. *Articulatio.*] Geniculatum cacuminum incrementum, ut dictum est proxime. Fit illud, cum cacumina crescunt ramorum, medulla ante se tendente, & novam impellente materiam, ut dicetur lib. 17. sect. 35. num. 1.

19. *Vitis ... bis parturit.*] Bis germinat.

20. *Sicuti morus.*] Quæ propter frigiditatem soli, tarde germinat: eadem propter debilitatem, cito maturat. Theophr lib. 1. de causis, cap. 21. Vide quæ dicturi de moro sumus, lib. 18. sect. 67. num. 1.

Sect. XLII. 1. *Ut diximus.*] Sect. sup.

2. *Armeniaca.*] Scilicet prunus, de qua lib. 15. sect. 12.

3. *Præcoces.*] Nempe præcocia Persica, de quibus lib. 15. sect. XI.

4. *Hæ coactæ.*] Ad velociorem maturitatem arte evocatæ, præter insitam a natura indolem.

5. *Sambucus.*] *Du sureau*, arbor notissima, & passim in dumetis obvia.

6. *Vergil. exortu.*] De quo, lib. 18. sect. 66.

7. *Etesiarum præcursu.*] Sic plane ut etesiarum ortum anteveniant: qui ortus incidit in VIII. Calend. Aug. ut dicetur lib. 18. sect. 68.

Sect. XLIII. 1. *Cornus enim.*] Hæc mutuatus ad verbum a Theophr. lib. 3. hist. cap. 6. Κρανία μὲν ... περὶ τροπὰς θερινάς &c.

ſimis quoque ſit : tanta differentia [a] ab eodem genere fit. [3] Sed & terebinthus meſſibus reddit ſemen, [4] & acer, & fraxinus : nuces, & mala, & pira, præterquam hiberna, aut præcocia, autumno. [5] Glandiferæ ſerius etiamnum, [6] Vergiliarum occaſu : eſculus tantum autumno. Incipiente autem hieme quædam genera mali, pirique, & ſuber. [7] Abies flores croci colore circa ſolſtitium, ſemen reddit poſt Vergiliarum occaſum. [8] Pinus autem & picea præveniunt germinatione quindecim fere diebus. [9] Semen vero poſt Vergilias & ipſæ reddunt.

XLIV. [1] Citreæ, & juniperus, & ilex, [a] anniferæ habentur: novuſque fructus in his cum annotino pendet. In maxima tamen admiratione pinus eſt: habet fructum matureſcentem : habet proximo anno ad maturitatem venturum, ac deinde tertio. Nec ulla arborum avidius ſe promittit. Quo menſe ex ea nux decerpitur, eodem matureſcit alia : & ſic diſpenſatur, ut nullo non menſe matureſcant. Quæ ſe in arbore ipſa diviſere, [2] azaniæ vocantur : læduntque ceteras niſi detrahantur.

XLV. Fructum arborum ſolæ nullum ferunt, hoc eſt, ne ſemen quidem, [1] tamarix ſcopis tantum naſcens, [2] populus, [3] alnus,

INTERPRETATIO.

[a] *Anniferæ.*] Toto anno ferre fructum exiſtimantur.

NOTÆ.

2. *Ab eodem genere.*] Tanta eſt, inquit, in ſexu differentia, vel in arboribus etiam ejuſdem generis. Theophr. Τοσαύτη δ' ἡ διαφορὰ περὶ ἀμφω.

3. *Sed &c. . . . . . meſſibus.*] Theophr. περὶ πυροῦ ἀμητὸν, *circa meſſem tritici.*

4. *Et acer . . . autumno.*] Hæc pariter omnia Thophr. loc. cit.

5. *Glandiferæ.*] Ut robur, & caſtanea, δρῦς ἢ διὸς βάλανος, Theophr.

6. *Vergiliarum occaſu.*] De quo lib. 18. ſect. 59.

7. *Abies flores.*] Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ γε ἐλάτης ἄνθος κρόκινον, &c.

8. *Pinus autem &c.*] Theophr. Πεύκη δ' ἢ πίτυς προτέρει τῇ βλαστήσει μικρῷ, &c.

9. *Semen vero.*] Theophraſt. loc. cit. Μετὰ Πλειάδα, hoc eſt, μετὰ δύσιν Πλειάδος.

Sect. XLIV. 1. *Citreæ.*] De citreis jam veriſſime ſuperius affirmavit, lib. 12. ſect. 7. De junipero & ilice, accepit a Theophr. loc. cit.

2. *Azaniæ vocantur.*] Hoc eſt, exareſcentes, ab ἀζάνω *exareſco*, vel ab ἀζαίνω *exſicco*, quod vel ſiccitate aëris, vel longiore mora in arbore factæ aridiores dehiſcant nuces ex pineæ. Ita porro M S S. Reg. Th. Colb. Chiffl. non *Zamiæ.*

Sect. XLV. 1. *Tamarix.*] Nempe ſilveſtris, & noſtras, quæ plane eſt ſterilis, ut dicetur lib. 24. ſect. 42. non ſativa, quæ in Ægypto Syriaque fert fructum.

2. *Populus.*] Alba nimirum, λεύκη. Nam nigræ ſemen in comitialibus morbis ipſe commendat, lib. 24. ſect. 32.

3. *Alnus.*] Alnos in Creta fructum ferre ſcribit auctor libri De mirab. Auſcult. pag. 1155. Apud nos oblongum quiddam emittit, ex multis compactum ſquamulis, quod pro fructu habetur : iis dehiſcentibus ſemen autumno excidit.

[4] ulmus Atinia, [5] alaternus, cui folia inter ilicem & olivam. [6] Infelices autem existimantur, damnatæque religione, quæ neque feruntur unquam, neque fructum ferunt. Cremutius auctor est, nunquam virere arborem, [7] ex qua Phyllis se suspenderit. Quæ gummi gignunt, post germinationem [8] aperiuntur: gummi vero non nisi fructu detracto spissatur.

XLVI. Novellæ arbores carent fructu quamdiu crescunt. [1] Perdunt facillime ante maturitatem, palma, ficus, amygdala, malus, pirus: item Punica, quæ etiam roribus nimiis & pruinis florem amittit. Qua de causa inflectunt ramos ejus, ne subrecti humorem infestum excipiant, atque contineant. [2] Pirus & amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum cælum, aut nubilum, amittunt florem & primos fructus, si, cum defloruere, tales dies fuerint. [3] Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta [4] Homero frugiperda: [5] secuta ætas scelere suo interpretata

NOTÆ.

4. *Vlmus Atinia.*] Diximus de ea ulmo, sect. 29.

5. *Alaternus.*] Et hanc Macrobius inter infelices arbores reponit, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 378. A Clusio pingitur, lib. 1. histor. plant. cap. 33. pag. 50. Gallis *Alaterne*. Plura ejus sunt genera in horto Regio.

6. *Infelices.*] Felices arbores vocant, quæ fructum ferunt: infelices, quæ non ferunt. Livius, lib. 5. pag. 95. *Nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum.*

7. *Ex qua Phyllis.*] Fuit hæc Lycurgi Thraciæ regis filia, quæ Demophoonta Thesei regis Atheniensis ex Phædra filium amavit, excepitque e Trojano bello redeuntem. Is cum Athenas ad componenda regni negotia reversus, illic longiores contra datam fidem traheret moras, Phyllis se spretam rata, amoris impatientia vitam laqueo finivit, & in arborem amygdalum foliis carentem est mutata. Reversus deinde Demophoon, cum arborem amplexus esset, illa sponsi adventum veluti sentiens emisit folia, quæ ab ejus nomine φύλλα deinde dicta sunt, quæ prius πέταλα dicebantur. Vide Hygin. fab. 243.

8. *Aperiuntur.*] Dehiscunt, ut gummi emittant.

Sect. XLVI. 1. *Perdunt facillime.*] Theophr. lib. 2. histor. cap. 9.

2. *Pirus & amygdala.*] Plinius ipse lib. 17. sect. 2. *Adeo ut amygdala & piri, etiamsi omnino nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fetus.*

3. *Ocyssime ... salix.*] Ex Theophr. lib. 3. histor. cap. 2. quod Plinius ipse iterum repetit, lib. 24. sect. 38. Id porro semen, quod in araneam abit, antequam percoquatur, etsi Theophr. καρπὸν appellat, Galenus, Ægineta & alii, malunt florem vocare.

4. *Homero*] Odyss. κ' vers. 510.

Μακραί τ' αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Ubi Didymus interpres: Ὠλεσίκαρποι· ἐπειδὴ τὸ ἄνθος ἀποβάλλουσιν· ἢ ἐπεὶ οἱ πίνοντες ἄνθος ἰτέας, ἄγονοι διαμένουσι. Quoniam florem amittit: vel quod in potu sumptus, sterilitatem inducit.

5. *Secuta ætas.*] Theophrastus ἐν Φυτικοῖς, citante Didymo loc. cit. Democritus in Geopon. lib. XI. cap. 14. pag. 312. ubi Homericus versus ita scribitur,

Κλῆθραί τ', αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Diosc. lib. 1. cap. 136. Ælian. lib. 4. histor. animal. cap. 23. ac Plinius ipse rursum lib. 24. sect. 38.

est

est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis [6] medicamentum esse constat. Sed in hoc quoque providens natura, facile nascenti, [7] & depacto surculo, incuriosius semen dedit. [8] Una tamen proditur ad maturitatem perferre solita, in Creta insula, ipso descensu Jovis speluncæ, torvum ligneumque, magnitudine ciceris.

XLVII. Fiunt vero quædam loci vitio infructuosa, sicut in Paro silva cædua, quæ nihil fert. [1] Persicæ arbores in Rhodo florent tantum. [2] Fit hæc differentia & ex sexu: in iisque mares non ferunt. [3] Aliqui hoc permutantes, mares esse, quæ ferant, tradunt. Facit & densitas sterilitatem.

XLVIII. [1] Gignentium autem quædam & lateribus ramorum, & cacuminibus ferunt: ut pirus, Punica, ficus, myrtus: [2] cetero eadem naturâ, quæ frugibus. Namque & in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. Palma sola ([3] ut dictum est) in spathis habet fructum, racemis prependentem.

XLIX. Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta fico, cui folium maximum umbrosissimumque, & ideo supra id pomum: ei demum serius folium nascitur, quam pomum. Insigne proditur in quodam genere Ciliciæ, Cypri, Helladis, [1] ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus & præcoces habet, quas Athenis prodromos vocant. [3] In Laconico genere maxime sunt.

NOTÆ.

6. *Medicamentum.*] Φάρμακον, quod sterilitatem affert.

7. *Et depacto surculo*] Cum vel depacto, inquit, in terram nulla fere arte, vel cultura, facile hæc nascatur arbos, indiligentius ei natura semen dedit, quod vix perfert ad maturitatem.

8. *Una tamen.*] In ejusdem speluncæ aditu fuisse & populum nigram, quæ fructum ferret, scribit Theophr. lib. 3. hist. cap. 5.

Sect. XLVII. 1. *Persica arbores.*] Id jam superius memoratum lib 15. sect. 13. Idem de arbore Persea Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 5. quoniam arbos utraque Ægypti indigena fuit.

2. *Fit hæc ... & ex sexu.*] Ex Theophr. lib. 3. hist. cap. 6.

3. *Aliqui hoc.*] Theophr. loc. cit.

Sect. XLVIII. 1. *Gignentium.*] Accepta hæc a Theophrasto, lib 1. histor. cap. 23.

2. *Cetero eadem natura.*] Cetero constant hæ arbores eadem natura, quæ frugibus inest. Namque & in ipsis frugibus, spica est in cacumine, ut in frumento: legumina sunt in lateribus, ut in faba. Hæc Plinius vere, sed alio ex fonte, quam ex Theophrasto.

3. *Ut dictum est.*] Libro 13. sect. 7. ubi spathas, quæ vox Græca est, palmites transtulit. Pollux, lib. 1. cap. ult. ἐξ ὧν κρεμῶνται οἱ βάλανοι, σπάθη.

Sect. XLIX. 1. *Ficos sub folio*] Hoc est, infra folium. Grossos vero post folium, hoc est, a tergo foliorum, & uti nos loquimur, supra folia. Hæc quoque recitat Athenæus ex Theophrasto, lib. 3. pag. 77. τὸ μὲν σῦκον ἔμπροσθεν φέρει τοῦ φύλλου· τοὺς δὲ ὀλύνθους ὄπισθεν. Grossus est pomum serotinum, vel raro, vel nunquam maturescens.

2. *Ficus & præcoces.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 1. & in hoc argumento habitat, & causas ejus rei investigat.

3. *In Laconico ..., maxime sunt.*] Vide Notas & Emend. num. XI.

CAPUT XXVII.

L. [1] Sunt & biferæ in eisdem. [2] In Cea insula caprifici triferæ sunt. Primo fetu sequens evocatur, sequenti tertius: [3] hoc fici caprificantur. Et caprifici autem [4] ab adversis foliis nascuntur. Biferæ & in malis ac piris quædam, sicut & præcoces. Malus silvestris bifera. Sequens ejus fructus [5] post Arcturum in apricis maxime. [6] Vites quidem & triferæ sunt, quas ob id insanas vocant: quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. [7] M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ [8] apud Matroum biferam, & malum in agro Consentino. Hoc autem evenit perpetuo in Tacapensi Africæ agro, de quo [9] plura alias: ea est soli fertilitas. Trifera est & cupressus. Namque baccæ ejus colliguntur mense Januario, & Maio, & Septembri: [10] ternasque earum gerit magnitudines.

Est vero & in ipsis arboribus etiam onustis peculiaris differentia. [11] Summa sui parte fertiliores, arbutus, quercus: inferiore, juglandes, [12] fici mariscæ. Omnes, quo magis senescunt, hoc maturius ferunt, & in apricis locis, nec pingui terra. [13] Silvestriora omnia tardiora. Quædam ex iis omnino nec maturescunt. [14] Item quæ subarantur, aut quæ ablaqueantur, celeriora neglectis: [15] hæc & fertiliora.

LI. Est etiamnum ætatis differentia. Amygdala enim & pirus in senecta fertilissimæ: ut & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Ceteræ in juventa tardiusque maturantes: quod maxime notatur in vitibus. Vetustioribus enim vinum melius: novellis copiosius. Celerrime vero senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit malus: nam-

NOTÆ.

Sect. L. 1. *Sunt & bifera.*] In ficubus, ut dictum est lib. 15. sect. 19.

2. *In Cea.*] Ἐν Κέῳ Theophr. lib. 2. de plantis, apud Athen. lib. 3. pag. 77.

3. *Hoc fici.*] Hoc nempe tertio caprifici fetu, fici urbanæ caprificantur, quo dictum est modo lib. 15. sect. 21.

4. *Ab adversis foliis.*] Supra folia, ut fici: non sub ipsis, ut reliqua poma.

5. *Post Arcturum.*] Μετ' Ἀρκτοῦρον, Theophr. lib. 1. histor. cap. 23. post Arcturi exortum, de quo dicemus lib. 18. sect 74.

6. *Vites quidem.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. XI. pag. 211.

7. *M. Varro.*] Lib. 1. de re rust. cap. 7. pag. 51.

8. *Apud Matroum.*] Matris Deûm Cybeles fanum. Vide Notas & Emend. num. XII.

9. *Plura alias.*] Libro 18. sect. 51.

10. *Ternasque earum.*] Tergemina est, inquit, magnitudinis baccarum differentia.

11. *Summa sui parte.*] Vide Notas & Emend. num XIII.

12. *Fici marisca.*] De his egimus lib. 15. sect. 19.

13. *Silvestriora.*] Tardius ea fructus suos perficiunt. Theophr. lib. 3. histor. cap. 3. Πεπαίνει γὰρ ὀψιαίτερον.

14. *Item qua subarantur.*] Subarare, est subtus arando terram movere: idem fere quod ablaqueare:

15. *Hac & fertiliora.*] Nempe, quæ subarantur. Nam ut paulo post ipse verissime, *Omnis cura fertilitatem adjicit.*

que & minora poma proveniunt, & vermiculis obnoxia. Quin & in ipsa arbore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum fetu, maturitatis causa [1] medicatur: jam quidem [2] ex portentis, quoniam majora sunt pretia præposteris. Omnia autem celerius senescunt [3] præfecunda. Quin & protinus moriuntur aliqua, [4] cælo fecunditatem omnem eblandito: quod maxime vitibus evenit. * Contra morus tardissime senescit, [5] fructu minime laborans. Tarde & quorum crispa materies: ut acer, palma, populus. Et subarata ocyus senescunt. * Silvestria autem tardissime. Atque in totum, omnis cura fertilitatem adjicit, fertilitas senectam: ideo & [6] præflorent talia, & prægerminant, atque in totum præcocia fiunt: quoniam omnis infirmitas [7] cælo [8] magis obnoxia est.

*CAPUT XXVIII.

*CAPUT XXIX.

LII. Multæ vero plura gignunt, [1] ut diximus in glandiferis: inter quas laurus [2] uvas suas: [3] maximeque sterilis, quæ non gignit aliud: ob id a quibusdam mas existimatur. Ferunt & avellanæ [4] iülos compactili callo, ad nihil utiles. * Plurima vero buxus. Nam & semen suum, & granum, [5] quod cratægum vocant, & a septentrione

*CAPUT XXX.

NOTÆ.

Sect. LI. 1. *Medicatur.*] Sparso ad radices hordeo milioque, terraque obruto. Qua arte ficus præsertim humiles ac pumilæ in vasis fictilibus satæ nutriuntur: & citius eæ, quam reliquæ, germinant, & fructum edunt. Neque enim de caprificatione hic sermo, ut Dalecampius est arbitratus.

2. *Ex portentis.*] Portentosæ, inquit, cujusdam luxuriæ est, majore esse in pretio eas quæ sic medicatæ coguntur ad maturitatem, ac præpostere nec legitimo tempore perficiuntur: cum sint eæ minus salubres. Plinius iterum lib. 23. sect. 63. *Novissima ficus salubriores, quam prima: medicata vero, nunquam.* Dalecampius hallucinatur, qui præposteras hoc loco novissimas putat esse.

3. *Præfecunda.*] Quorum coacta medicamentis fecunditas est, quæ domini aviditas ad fertilitatem celerius quam par est, evocat. Simili fato, similique forte de causa, *senilis prudentia præmaturæ mortis signum est*, ut ait Plinius, lib. 7. sect. 52.

4. *Cælo.*] Cæli & aëris benignitate ad fecunditatem arbores invitante.

5. *Fructu minime.*] Ita Reg. 2. & alii. Reg. 1. Colb. Th. *fructus.* Haud multum, inquit, in edendo fructu morus laborat: ideo tardius senescit.

6. *Præflorent talia.*] Nempe silvestria.

7. *Cælo magis.*] Cæli vires affectionesque sentit.

8. *Magis obnoxia est.*] MSS. Reg. Th. Colb. &c. *magis oboccidit.*

Sect. LII. 1. *Vt diximus.*] A sect. 9. ad sect. 14.

2. *Vvas suas.*] Quiddam uvæ simile.

3. *Maximeque.*] Et sativa quidem, inquit, & sterilis: sed hæc maxime quæ fructum alium nullum gignit. Theophr. lib. 3. hist. cap. 8. Ἡ ἢ ἄκαρπος τὸ βοτρυώδιον· φέρει μὲν καὶ καρποφόρος, εἰ μὴ καὶ πᾶσα, ἀλλὰ καὶ γένος τι αὐτῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ πλείω ἡ ἄκαρπος, ἣν δὴ καὶ ἄῤῥενα τινὲς καλοῦσιν.

4. *Iülos.*] Theophr. loc. cit. Ἡρακλεωτικὰ καρύα, τὸ ἴουλον. Est autem ïulus, quem avellanæ florem Suidas vocat, callo seu squamula plurima, ex qua compingitur: & tandiu quidem compactilis dicitur, donec in flosculos exiguos dehiscat. Galli vocant, *des Chatons.*

5. *Quod cratægum.*] MSS. omnes hoc loco, *gratægum.* In Indice, *gratæcum.* Nos utrobique cratægum rescripsimus. In editis perperam *carthegon.*

[6] viscum, a meridie hyphear: de quibus plura [7] mox paulo. Interdumque pariter res quaternas habent.

LIII. [1] Arbores quædam simplices, quibus a radice caudex unus: & rami frequentes, ut olivæ, fico, viti. [2] Quædam fruticosi generis, ut paliurus, myrtus: item nux avellana: quin imo melior est, & copiosior fructu, in plures dispersa ramos. [3] In quibusdam omnino nullus, ut in suo genere buxo, loto transmarinæ. Quædam bifurcæ, atque etiam in quinas partes diffusæ. [4] Quædam dividuæ, nec ramosæ, ut sambuci. Quædam [5] individuæ, ramosæ, ut piceæ. Quibusdam ramorum ordo, sicut piceæ, abieti. Alias inconditus, ut robori, malo, piro. [6] Et abieti quidem subrecta divisura, ramique in cælum tendentes, non in latera proni. [7] Mirum, cacuminibus eorum decisis moritur: totis vero detruncatis durat. [8] Et si infra, quam rami fuere, præcidatur, quod superest, vivit: [9] si vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. Alia ab radice brachiata, ut ulmus. Alia in cacumine ramosa, ut pinus, [10] lotos, sive faba Græca: quam Romæ a suavitate fructus silvestris quidem, sed cerasorum pæne natura, loton appellant. Præcipue domibus expetitur ramorum petulantia, brevi caudice latissima exspatiantium umbra, & in vicinas domos sæpe transilientium. Nulli opacitas brevior: nec aufert Solem hieme, decidentibus foliis. Nulli cortex jucundior, aut oculos ex-

NOTÆ.

6. *Viscum.*] Viscum & hyphear ilici pariter, ὁμοίως attribuit Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 16. Nec tamen illos audio, qui buxum pro ilice acceptum hoc loco a Plinio volunt: aut χεγταιςω aliud nullum esse, præter arborem eam, quam Theophr. cap. 15. extremo, post buxum describit.

7. *Mox paulo.*] Sect. 93. ubi & ilici viscum assignat.

Sect. LIII. *Arbores quædam.*] Dissimilia plane sunt quæ Theophrastus affert lib. 1. histor. cap. 13. & ab hoc argumento, in quo Plinius habitat, valde discrepantia. ὕδωρ πρὸς ὕπος, ut aiunt. Ut plane frustra sint Rob. Constantinus, Dalecampius, ceterique, qui Plinianam orationem ex Theophrastea metiri, falsique coarguere moliuntur.

2. *Quædam fruticosi.*] Hoc est, fruticibus annumeranda. Est autem frutex, qui ad justam arboris magnitudinem, crassitudinemve, non assurgit: lignoso tamen & ipse caudice, qui non perarescat, ut in herbis accidit, sed perennis edurer.

3. *In quibusdam .... nullus.*] Subintellige, nullus caudex: sed statim pullulat a radice ramorum silva, ut in buxi genere quodam, lotoque Africana, de qua diximus lib. 13. sect. 32.

4. *Quædam dividuæ.*] Caudice bifurco, vel in plures partes diffisso.

5. *Individuæ.*] Simplici, nec usquam scisso vel bifurco caudice.

6. *Et abieti.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 13. Iconem vide abietis apud Matthiol. pag. 107.

7. *Mirum.*] Theophrast. lib. 3. hist. cap. 8.

8. *Et si infra.*] Theophr. loc. cit. ὅπου ᾖ τὰ κατωτέρω &c.

9. *Si vero cacumen.*] Theophr. ἐὰν τὸ ἄκρον μόνον ἐπικοπῇ, vel solo deciso cacumine moritur.

10. *Lotos, sive faba.*] Gallis, *l'Alisier*, arbor Biturigibus Cubis valde familiaris. Recte a Dodonæo pingitur, & describitur eadem accurate, Pemptad. 6. lib. 4. cap. 24. pag. 834.

cipiens blandius. Nulli rami longiores validioresque, aut plures, ut dixisse totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. [11] Malis proprium genus: ferarum enim rostra reddunt, adhærentibus uni maximo minoribus.

LIV. [1] Ramorum aliqui cæci, qui non germinant: quod natura fit, [2] si non evaluere: aut pœna, cum deputatos cicatrix hebetavit. [3] Quæ dividuis in ramo natura est, hæc viti in oculo, arundini in geniculo. Omnium terræ proxima crassiora. In longitudinem excrescunt abies, larix, palma, cupressus, ulmus, & si qua [4] unistirpia. Ramosarum cerasus etiam [5] in XL. cubitorum trabes, æquali per totam duûm cubitorum crassitudine reperitur. * [6] Quædam statim in ramos sparguntur, ut mali. * CAPUT XXXI.

LV. [1] Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliæ: aliis crassus, ut robori. Aliis lævis, ut malo, fico. Idem scaber robori, palmæ. Omnibus in senecta rugosior. [2] Quibusdam rumpitur sponte, ut viti. Quibusdam etiam cadit, ut malo, unedoni: carnosus, suberi, populo: [3] membranaceus, ut viti, arundini: libris similis, ceraso: multiplex tunicis, ut vitibus, tiliæ, abieti. Quibusdam simplex, ut fico, arundini.

LVI. [1] Magna & radicum differentia. Copiosæ fico, robori, pla-

NOTÆ.

11. *Malis proprium.*] Arbori, inquit, quæ malus vocatur, peculiaris est ramorum forma seu facies: ferarum enim rostra referunt nodis suis: unus est eorum prægrandis: complures exigui circumadhærescunt. Theophr. lib. 1. hist. cap. 13. Ἰδιώτατοι δὲ οἱ τῆς μηλέας ὄζοι· ὅμοιοι γὰρ θηρίων προσώποις· εἷς μὲν ὁ μέγιστος, ἄλλοι δὲ περὶ αὐτὸν μικροὶ πλείους.

Sect. LIV. 1. *Ramorum aliqui.*] Ramorum, inquit, ὄζους Theophrastus vocat, (quod eodem recidit: nam ὄζοι nodi sunt, unde rami exeunt:) alii cæci, (sic enim vocantur infertiles, ἄβλαστοι,) qui non germinant: quod & natura fit, genitali ibi deficiente succo: & læsione, deputatis ramis, excisis, avulsis. Theophr. loc. cit. Εἰσὶ δὲ τῶν ὄζων οἱ μὲν τυφλοὶ, οἱ δὲ γόνιμοι. Λέγω δὲ τυφλοὺς, ἀφ' ὧν μηδεὶς βλαστός· τοῦτο δὲ καὶ φύσει, καὶ πηρώσει γίνεται. Index hujus loci, *De ramis.*

2. *Si non evaluere*] Plinianum hoc *evalescere* respondere Theophrasteæ voci ἐκβιάζεσθαι, ex loco citato, falso credidit Constantinus in Lexico: cum isti Latinæ *aut pœna*, &c. Græca æquivaleat.

3. *Quæ dividuis in ramo.*] Quod in arboribus, quarum caudex dividitur, ramus est, hoc in vite oculus, sive gemma, in arundine geniculum est: omnium natura similis, calamitas par: iisdem obnoxia cuncta casibus, sive naturæ vitio, seu læsione ea injuriaque hominum accidant. Theophr. loc. cit. Ὡς γὰρ ὁ ὄζος ἐν τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὀφθαλμὸς ἐν ἀμπέλῳ, καὶ ἐν καλάμῳ γόνυ.

4. *Unistirpia*] Quæ simpliciore assurgunt caudice, μονοστελέχη Theophr. lib 1. hist. cap. 14.

5. *In XL. cubitorum.*] Vide Notas & Emendationes num. XIV.

6. *Quædam statim.*] Theophr. loc. cit. Ἔνια δὲ εὐθὺς σχίζεται, οἷον ἡ μηλέα.

Sect. LV. 1. *Cortex aliis.*] Quæ de corticis multiplici natura hic produntur, Theophrasto referenda, lib. 1. hist. cap. 8.

2. *Quibusdam rumpitur.*] Ἔνια δὲ καὶ ῥηξίφλοια, sic enim apud Theophr. legi oportere, non ῥιζόφλοια, & Plinius admonet, & experientia docet.

3. *Membranaceus.*] Nervosus gracilisque, ac minime carnosus, ἰνώδης καὶ ἄσαρκος . . . οἷον ἀμπέλου, καλάμου, &c.

Sect. LVI. 1. *Magna & radicum*] Hæc radicum differentia proditur totidem fere verbis a Theophr. lib. 1. hist. cap. 9.

tano : breves & angustæ, malo : singulares [2] abieti, larici. Singulis enim innituntur, quanquam minutis in latera dispersis. Crassiores lauro & inæquales : item oleæ, [3] cui & ramosæ. At robori carnosæ. [4] Robora suas in profundum agunt. [5] Si Virgilio quidem credimus, esculus, quantum corpore eminet, tantum radice descendit. Oleæ, malisque, & cupressis, [6] per summa cespitum. [7] Aliis recto meatu, ut lauro, oleæ : aliis flexuoso, ut fico. Minutis hæc capillamentis hirsuta, ut abies, multæque silvestrium : e quibus montani prætenuia fila decerpentes, spectabiles lagenas, & alia vasa nectunt. [8] Quidam non altius descendere radices, quam Solis calor tepefaciat, [9] idque natura loci tenuioris crassiorisve, dixere, quod falsum arbitror. [10] Apud auctores certe invenitur, abietis planta cum transferretur, [11] VIII. cubitorum in altitudine : nec totam refossam, sed abruptam. Maxima spatio atque atque plenitudine [12] & citri est. [13] Ab ea platani, roboris, & glandiferarum. Quarundam radix vivacior superficie, ut lauri. Itaque cum trunco inaruit, recisa etiam lætius fruticat. Quidam brevitate radicum celerius senescere arbores putant : quod coarguunt fici, [14] quarum radices longissimæ, & senectus ocyssima. Falsum arbitror & quod aliqui prodidere, radices arborum vetustate minui. Visa etenim est annosa quercus eversa vi tempestatis, [15] & jugerum soli amplexa.

NOTÆ.

2. *Abieti, larici.*] Aliis una tantum radix, ut abieti & larici. Τὰ δὲ μονόρριζα, καθάπερ ἐλάτη, πεύκη. En iterum πεύκη larix, ut diximus sect. 19.

3. *Cui & ramosæ.*] Theophr. loc. cit. ὀζώδεις, Plinius ramosas recte, Gaza *nodosas* perperam interpretatus est.

4. *Robora.*] Theophr. Ἔστι δὲ καὶ τὰ μὲν βαθύρριζα, καθάπερ δρῦς. Robur Plinio δρῦς est, ut diximus sæpius.

5. *Si Virgilio*] Libro 2. Georg. v. 291.
Esculus in primis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.

6. *Per summa cespitum.*] In summa terra adrepunt. Theophr. Τὰ δὲ ἐπιπολαιόρριζα, καθάπερ ἐλαία, ῥοιά, μηλέα, κυπάρισσος.

7. *Aliis recto.*] Etsi aliquantum obliquæ radices lauro, oleæque sint, tamen illæ æquabiliore cursu per summa cespitum repunt : ficus, flexuoso magis, & contorto. Hæc e re ipsa, non e Theophrasti fontibus, petita.

8. *Quidam non altius.*] Theophrastum dissimulato nomine reprehendit, quem in eam sententiam ivisse liquet, lib. 1. hist. cap. XI.

9. *Idque natura*] Conferre ii dixere, inquit, ad βαθυρριζίαν, & teporem Solis, & tenuitatem soli, ἐὰν ᾖ κοῦφη, καὶ μανὴ, καὶ εὐδίοδες, inquit Theophr. In MSS. Reg. &c. *idque natura loci tenuiores, gravissime dixere.* Haud recte, ut alii ante nos sensere.

10. *Apud auctores*] Quod de abietis radice Plinius, hoc ipsum de larice Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. Πεύκην δέ τις, &c.

11. *VIII. cubitorum.*] Subintellige, radicem fuisse.

12. *Et citri.*] Uti dictum est superius, lib 13. sect. 29.

13. *Ab ea platani.*] De platani radicibus XXXIII. cubitorum, dictum est lib. 12. sect. 5. ex Theophrasto, & Varrone.

14. *Quarum radices.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. XI.

15. *Et jugerum soli.*] Partim corpore & ramis, partim radicibus, jugerum amplexa.

LVII. [1] Proſtratas reſtitui plerumque, & quadam terræ cicatrice [2] viveſcere, vulgare eſt. [3] Et familiariſſimum hoc platanis, quæ plurimum ventorum concipiunt propter denſitatem ramorum : quibus amputatis, [4] levatæ onere in ſua ſcrobe reponuntur. Factumque jam eſt hoc in juglandibus, oleiſque, ac multis aliis. * Eſt in exemplis, & ſine tempeſtate, ullave cauſa alia quam prodigii, cecidiſſe multas ac ſua ſponte reſurrexiſſe. [5] Factum hoc [6] populi Rom. Quiritibus oſtentum [7] Cimbricis bellis Nuceriæ in luco Junonis, ulmo, poſtquam etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipſam procumbebat, reſtituta ſponte, ita ut protinus floreret : a quo deinde tempore [8] majeſtas populi Romani reſurrexit, quæ ante vaſtata cladibus fuerat. [9] Memoratur hoc idem factum & in [10] Philippis, ſalice procidua atque detruncata : [11] & Stagiris in Muſeo populo alba : omnia fauſti ominis. [12] Sed maxime mirum, Antandri platanus etiam [13] circumdolatis lateribus [14] reſtibilis ſponte facta, vitæque reddita longitudine quindecim cubitorum, craſſitudine quatuor ulnarum.

* Cap. XXXII.

LVIII. [1] Arbores quas naturæ debeamus, [2] tribus modis naſcuntur : ſponte, aut ſemine, aut ab radice. Cura numeroſior exiſtit : de qua [3] ſuo dicemus volumine : nunc enim totus ſermo de natura eſt, multis modis miriſque memorabili. Namque non omnia in omnibus locis naſci [4] docuimus, nec tranſlata vivere. Hoc alias faſtidio, alias contumacia, ſæpius imbecillitate eorum, quæ transferantur evenit : alias cælo invidente, alias ſolo repugnante.

NOTÆ.

Sect. LVII. 1. *Proſtratas.*] Hæc ſunt accepta a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 19.

2. *Viveſcere.*] Sic MSS. omnes, non *reviviſcere.*

3. *Et....platanis*] Theophr. loc. cit.

4. *Levata onere.*] MSS. omnes, *levato onere.*

5. *Factum hoc.*] Julius Obſeq. cap. 103. pag. 54. *Nuceria ulmus vento everſa, ſua ſponte erecta in radicem coaluit.*

6. *Populi Romani Quiritibus.*] Vide Notas & Emend. num. XV.

7. *Cimbricis bellis.*] Cimbros Marius cum Catulo vicit anno Urbis DCLIII. Vide Plutarch. in Mario.

8. *Majeſtas populi Rom.*] Simile oſtentum de majeſtate Senatus primum florente, deinde & marceſcente, relatum eſt ſuperiore libro, ſect. 36.

9. *Memoratur.*] Acceptum hoc a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 19. & lib. 5. de cauſis, cap. 4. pag. 328.

10. *Philippis.*] Thraciæ oppido, de quo lib. 4. ſect. 18.

11. *Et Stagiris.*] Theophr. ἐν Σταγείροις ἐν τῷ Μουσείῳ, lib. 4. hiſt. cap. 19.

12. *Sed maxime.*] Theophr. loco proxime cit.

13. *Circumdolatis.*] Duobus lateribus circumdolatis, συμπαλειμμένη δ' ἐπύγχανεν ἐκ τῶν δύο μερῶν. Theophr. loc. cit.

14. *Reſtibilis.*] Regerminans, reſtituta fecunditate, παλιμβλαστος.

Sect. LVIII. 1. *Arbores, quas naturæ.*] Non arti, non curæ, aut induſtriæ. Unde in Indice hujus libri locus hic notatur his verbis : *Quot modis ſponte naſcuntur arbores.*

2. *Tribus modis.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

3. *Suo dicemus volumine.*] Libro 17. a ſect. 9. *Nunc de his arboribus dicemus, quæ cura hominum atque arte proveniunt.*

4. *Docuimus.*] Libro 12. ſectione 7.

LIX. Fastidit balsamum alibi nasci : [1] nata Assyria malus alibi ferre : nec non & palma nasci ubique aut nata parere : [2] vel cum promisit etiam , ostenditque ea educare , quæ tanquam invita peperit. Non habet vires frutex cinnami in Syriæ vicina perveniendi. Non ferunt amomi nardique deliciæ, ne in Arabia quidem ex India, [3] & nave peregrinari. Tentavit enim Seleucus rex. Illud maxime mirum , ipsas arbores plerumque exorari ut vivant, atque transmigrent : aliquando & a solo impetrari, ut alienas alat, advenasque nutriat : cælum nullo modo flecti. [4] Vivit in Italia piperis arbor : casiæ vero etiam [5] in septentrionali plaga : vixit [6] in Lydia thuris. [7] Sed unde sorbentes succum omnem ex iis Soles, coquentesque lacrymam ?

Illud proxime mirum, [8] mutari naturam in iisdem, atque [9] pro indiviso valere. [10] Cedrum æstuosis partibus dederat : [11] & in Lyciis Phrygiisque montibus nascitur. Frigus inimicum lauro fecerat : [12] sed in Olympo copiosior nulla est. [13] Circa Bosphorum Cimmerium in Panticapæo urbe , omni modo laboravit Mithridates rex , & ceteri incolæ , [14] sacrorum certe causa , laurum myrtumque habere :

NOTÆ.

Sect. LIX. 1. *Nata Assyria malus.*] Voculam *nata* ex MSS. Reg. Colb. Thuanoque adjecimus. Negat alibi feracem malum eam esse , quamvis alibi natam. Sic statim de palma : *Nec non & palma nasci ubique* fastidit , *aut nata parere.*

2. *Vel cum promisit.*] Alludit ad ea quæ superius ipse notavit , lib. 13. sect. 6. de palmis : *Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum , verum immitem : dulcem in Africa , sed statim evanescentem.*

3. *Et nave.*] Etiam nave, quod transvectionis genus mollissimum est.

4. *Vivit in Italia.*] Ut dictum est lib. 12. sect. 14.

5. *In septentrionali.*] Vide lib 12. sect. 43. De casia porro aromatica accipi hæc oportere , Columella testis est , cujus hæc oratio , lib. 3. cap. 8. *Tmolon & Corycion florere croco animadvertimus : Judæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi. Sed nec nostram civitatem prædictis egere stirpibus : quippe cum pluribus locis Urbis jam casiam frondentem conspicimus : jam thuream plantam , florentesque hortos myrrha & croco.*

6. *In Lydia.*] Nempe Sardibus , ut diximus lib. 12. sect. 31.

7. *Sed unde.*] Sed sunt eæ arbores, inquit , in alieno cælo soloque , sine succo , sine lacryma : absumente fortassis utrumque vi Solis, & , si superis placet , sorbente.

8. *Mutari naturam in iisdem.*] In iisdem scilicet arboribus : cum eas , quæ æstuosis fere nascuntur locis, etiam edant frigida , & versa vice Vide Notas & Emend. num. XVII.

9. *Pro indiviso.*] Perinde Sic Reg. 2. aliique , & editi omnes Ea voce usus idem superius lib. 9. sect. 64.

10. *Cedrum æstuosis.*] Syriæ. Theophr. lib. 4. hist. cap. 6.

11. *Et in Lyciis.*] Theophr. loc cit. Κέδρον ἔχει ϗ τὰ Θρᾴκια ὄρη, ϗ τὰ Φρύγια.

12. *Sed in Olympo.*] Nempe Pierico , de quo l. 4. sect 15. Quem νιφόεντα montem nivosum Homerus vocat , hymno in Hercul. Theophr loc cit

13. *Circa Bosphorum.*] Theophr. loc. cit.

14. *Sacrorum certe.*] Quoniam in sacris adhiberi myrtus laurusque soleret , ad purgationes, ad suffimenta, ut dictum est libro sup. sect. 36. & 40. diceturque uberius , 25. sect. 59.

15 non

[15] non contigit, cum [16] teporis arbores abundent ibi, [17] Punicæ, ficique, jam mali & piri laudatissimæ. [18] Frigidas eodem tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. Et quid attinet in Pontum abire? juxta Romam ipsam castaneæ cerasique ægre proveniunt: Persica in Tusculano, nec non nuces Græcæ cum tædio inseruntur, Tarracina silvis scatente earum.

LX. [1] Cupressus advena, & difficillime nascentium fuit, ut de qua verbosius sæpiusque, quam de omnibus aliis, prodiderit [2] Cato. [3] Natu morosa, [4] fructu supervacua, [5] baccis torva, folio amara, odore violenta, ac ne umbra quidem gratiosa, [6] materie rara, ut pæne fruticosi generis, [7] Diti sacra, & ideo funebri signo [8] ad domos posita. [9] Femina sterilis diu. [10] Metæ demum aspectu non repudiata, distin- CAPUT XXXIII.

NOTÆ.

15. *Non contigit.*] Frigus perferre negat posse myrtum Maro, Eclog. 7. v. 6.

Dum teneras defendo a frigore myrtos.

Et Plinius junior, lib. 5. ep. 6. villam suam membratim describens: *Cælum*, inquit, *est hieme frigidum & gelidum: myrtos, oleas, quæque alia assiduo tepore lætantur, aspernatur ac respuit.* Apud Aremoricos, qui Britones nominantur, multa myrtus est, cælum tamen hieme frigidum satis, gelidumque.

16. *Teporis arbores.*] Tepido calidoque cælo feliciter provenientes.

17. *Punica, &c.*] Theophr. loc. cit.

18. *Frigidas*] Theophr. rursum loc. cit.

Sect. LX. 1. *Cupressus advena.*] Quoniam ei patria a Creta fuit, ut mox dicetur.

2. *Cato.*] Libro de re rust. cap. 48. & cap. 151. pag. 80. & 81.

3. *Natu morosa.*] Δυσαυξὴς, Theophr. lib. 1. de caussis, cap. 9. crescens ægre admodum. Unde poëtis dicta. *Lenta cupressus.* Plinius, lib. 17. sect. 34. de esculo *Minus morosa nasci.*

4. *Fructu supervacua.*] Cessit ea res in proverbium, Κυπαρίττου καρπὸς, *Cupressi fructus*, de re pulcra quidem, & aspectu speciosa, sed prorsus inutili. Vide Cælium Rhodig. lib. 25. cap. 2.

5. *Baccis torva.*] Quæ gustanti faciem torvam reddunt, cum *ora*, ut Maro cecinit, lib. 2. Georg. vers. 247.

Tristia tentantum sensu male torquet *amaror.*

Baccas ejuscemodi galbulos appellat Varro, lib. de re rust. cap. 40. & tanquam pilas corticeas ait esse, in quibus semina natura concluserit. Pilulas Plinius lib. 17. sect. 14. Theophr. 1. de caussis, cap. 5. χλωρὰ σφαιροειδῆ.

6. *Materie rara.*] Macilenta. Quod de cupresso femina verissimum, quam Dodonæus delineavit, pag. 844. *Cyprés femelle.* Quid fruticosum sit, diximus sect. 53.

7. *Diti sacra.*] Festus: *Cupressi mortuorum domibus ponebantur ideo, quia hujus generis arbor excisa non renascitur: sicut ex mortuo nihil est jam sperandum: quam ob caussam in tutela Ditis patris esse putabatur.*

8. *Ad domos.*] Nobilium scilicet. Lucanus, lib. 3. vers. 442.

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Neque ad domos tantum, sed & ad sepulcra. Horatius, lib. 2. Ode 14.

Linquenda tellus, & domus, & placens
Uxor, neque harum quas colis arborum,
Te, præter invisas cupressos,
Ulla brevem dominum sequetur.

Et apud Virgil. lib. 6. Æneïd. vers. 215. in Miseni funere, *ferales ante pyram cupressos constituunt.*

9. *Femina sterilis diu.*] Tarde fructum edit. Sed mas omnino non gignit, ut dicetur inferius, lib. 17. sect. 14. Et Geopon. auctor diserte monet, lib. XI. cap. 6. pag. 308. Κυπαρίσσου δ' ὁ ἄῤῥην ἄγονός ἐστιν.

10. *Metæ demum.*] Acuminato fastigio placuit, sive cono. Unde conferta

guendis tantum [11] pinorum ordinibus : nunc vero tonsilis facta [12] in densitate parietum, coërcitaque gracilitate [13] perpetuo tenera. Trahitur etiam in picturas [14] operis topiarii, venatus, classesve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virenti semper vestiens. Duo genera earum : Meta in fastigium convoluta, quæ & femina appellatur. Mas spargit extra se ramos, deputaturque. [16] Utraque autem immittitur in perticas, asseresve, amputatione ramorum, qui XIII. anno [17] denariis singulis veneunt. [18] Quæstuosissima in satus ratione silva : vulgoque, [19] dotem filiarum antiqui plantaria appellabant. [20] Huic patria insula Creta, cum [21] Cato Tarentinam eam appellet : credo, quod primum eo venerit. [22] Et in Ænaria succisa regerminat. [23] Sed in Creta quocumque in loco terram moverit quispiam, [24] vi naturali hæc gignitur, protinusque emicat : [25] illa vero etiam

NOTÆ.

cyparissi, apud Virg. lib. 3. Æneïd. vers. 68n. Et *metas imitata cupressus*, apud Ovid. lib. 10. Metam. vers. 1n6.

11. *Pinorum ordinibus.*] Sic libri omnes, etiam MSS. non *vinearum*, uti reponere ex Varronis lib. 1. cap. 26. nititur Pintianns. Er aliud Varrn voluit, lib 1. de re rust. cap. 15. de limitatione agrnrum, ita scribens : *Serunt alii circum fines prædiorum pinos, ut habet uxor in Sabinis : alii cupressos, ut ego habeo in Vesuvio.* Aliud Plinius : qui ipsnt pinnrum ordines claudi cupressis interfitis ac distingui monet.

12. *In densitate.*] Tam densum, ut in hortis parietum vicem obrineat. Simili modo & de bnxo snperius, sect 28 *Densitate parietum virens semper, ac tonsile.*

13. *Perpetuo tenera*] Tonsili.

14. *Operis topiarii.*] Sic hodie in hortis elegantioribs cupressnt rractas in acies, classes, & Centaurns videmus. In MSS. *operi istoriarum.* In editis, *opere historiali*, quæ defendi utcumque scriptura pntest. Pintianum secuti sumus.

15 *Accipit vitem*] Maritantur & cupresso vites Varronem vide, lib. 1. de re rust. cap. 26. Fiunt & e cupressu pedamina vitium teretia, teste Columella, lib. 4 cap. 26.

16. *Utraque autem.*] Cnpressus mas feminaque, crescere finitur in ramos longiores ; quibus amputatis perticæ fiunt, asseresve.

17. *Denariis singulis.*] Mnnetæ Gallicæ assibus octo.

18. *Quæstuosissima.*] Inter ea quæ feruntur. Snlinus, cap. XI. pag. 30.

19. *Dotem.*] Cupressorum planraria dotem filiarum nominabant : nam dotis usum & commoditatem præstabant, quod ex iis pecuniam ad illas maritandas conficerent. Ita Petavius nnster in Miscell. Exerc.

20. *Huic patria.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 6.

21. *Cato.*] Libro de re rust. cap 151. *Semen cupressi Tarentina per ver legi oportet*, &c.

22. *Et in Ænaria.*] De qua diximus lib. 3. sect. 12. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

23. *Sed in Creta*] Vide Notas & Emendationes num. XIX.

24. *Vi naturali.*] Per se se, ac nullo satu, nariva quadam terræ vi cupressns erumpit. Vide Notas & Emend. num. XX.

25. *Illa vero etiam.*] In eadem insula, inquir, non solum impressa leviter tellure, nullo satu ac sponte gignitur cupressus, quod unum Theophrastus de illa scripsit : verum etiam nnn commota terra, hoc est, nnn appellato ac fossionibns snlicitato soln, & quasi ad pariendum compulsn, sed sponte.

non appellato solo, [26] ac sponte, maximeque [27] in Idæis montibus, & quos Albos vocant, summisque jugis, unde nives nunquam absunt, plurima, quod miremur: alibi non nisi [28] in tepore proveniens, [29] & nutricem magnopere fastidiens.

LXI. Nec terræ tantum natura circa has refert, aut perpetua cæli, verum & quædam temporaria [1] vis imbrium. Aquæ plerumque semina afferunt: & [2] certo fluunt genere, aliquando etiam incognito: [3] quod accidit Cyrenaïcæ regioni, cum primum ibi laserpitium natum est: ut in herbarum natura [4] dicemus. [5] Nata est & silva urbi ei proxima, imbre piceo crassoque, circiter urbis Romæ annum [6] CCCCXXX.

LXII. Edera jam dicitur in Asia nasci: negaverat [1] Theophrastus: nec in India, nisi in monte Mero. Quin & Harpalum omni modo laborasse, ut fereret eam [2] in Medis, frustra: [3] Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediisse, exemplo Liberi patris: cujus Dei & nunc adornat thyrsos, galeas- CAPUT XXXIV.

NOTÆ.

26. *Ac sponte.*] Ita libri, & MSS. omnes. Etsi *ex sponso* legi Petavio τῷ μακαρίτῃ placet, in Miscell. Exercit. cap. XI. quoniam dum colitur exerceturque terra, quasi nexu quodam obligatur, ut ex sponso, vel ut alii aïunt, ex sponsu, citari cogique possit ad reddendum mutuum. *Sponsus* pro sponsione in Dig. tit. de verborum signif. leg. *sponsio*.

27. *In Idæis.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 1. Ἐν Κρήτῃ γοῦν φασὶν ἐν τοῖς Ἰδαίοις ὄρεσι, καὶ ἐν τοῖς Λευκοῖς καλουμένοις ἐπὶ τῶν ἄκρων, ὅθεν οὐδέποτε ἐπιλείπει χιὼν, κυπάριττον εἶναι. Hinc apud Maronem, lib. 2. Georg. vers. 84.

Idææ cyparissi.

28. *In tepore.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 6. ἐν τοῖς ἀλεεινοῖς, καὶ τοῖς πρὸς μεσημβρίαν, *locis apricis, & meridiano Soli expositis.*

29. *Et nutricem.*] Et ab eo loco transferri magnopere cupiens, ubi primum alta & enutrita est.

Sect. LXI. 1. *Vis imbrium.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. 5. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

2. *Certo fluunt.*] Nunc certa vehunt amnes, & cognita nobis semina: nunc etiam prius incognita. Theophr. lib. 3. hist. cap. 2. Ἐπαχθὲν καὶ ὑδάτων ἐπιγενομένων ἰδιώτερον ἀνατεῖλαι ὕλης πλῆθος. Quare Salmasius in Solin. pag. 173. perperam *certe* reponit, vel libris invitis.

3. *Quod accidit.*] Refert hoc ipsum Theophr. loc. cit. Accidisse autem anno Urbis Romæ CXXXVI. Plinius ipse admonet, lib. 19. sect. 15.

4. *Dicemus.*] Libro 19. sect. 15.

5. *Nata est & silva.*] Theophr. loc. cit. Refert quiddam simile in Peruvia Occidentalis Indiæ regione accidisse, Jos. a Costa, lib. 4. cap. 31.

6. CCCCXXX.] Quo fere anno Aristoteles obiit, magister Theophrasti, a quo hæc traduntur, ut diximus, loc. cit.

Sect. LXII. 1. *Theophrastus.*] Libro 4. hist. cap. 4.

2. *In Medis.*] Non in ipsa Media, sed Babylone, quæ Medorum ditionis fuit. Theophr. loc. cit. ἐν τοῖς παραδείσοις τοῖς περὶ Βαβυλῶνα, Ἅρπαλος φυτεύων .... οὐδὲν ἐποίει πλέον. De Harpalo, quem olim Alexander inter fidissimos, mox inter hostes habuit, vide Curtium, lib. 10. cap. 6. pag. 393. De monte Mero diximus lib. 6. sect. 23.

3. *Alexandrum.*] Theophr. loc. cit. & ex eo Arrianus, lib. 6. sect. 23.

que etiam ac ſcuta, in Thraciæ populis, in ſolennibus ſacris. [4] Inimica arbori, ſatiſque omnibus: ſepulcra, muros rumpens: [5] ſerpentium frigori gratiſſima, ut mirum ſit ullum honorem habitum ei.

[6] Duo genera ejus prima, [7] ut reliquarum, mas, & femina. Major traditur mas corpore, & folio duriore etiam ac pinguiore, & flore ad purpuram accedente. Utriuſque autem flos ſimilis eſt roſæ ſilveſtri, niſi quod caret odore. [8] Species horum generum tres. Eſt enim candida, & nigra edera, tertiaque quæ vocatur helix. [9] Etiamnum hæ ſpecies dividuntur in alias: quoniam eſt aliqua fructu tantum candida, alia & folio: fructum quoque candidum ferentium aliis denſus acinus, & grandior, racemis in orbem circumactis, qui vocantur [10] corymbi. [11] Item ſelenitium, cujus eſt minor acinus, ſparſior racemus. [12] Simili modo in nigra. [13] Alicui & ſemen nigrum, alii [14] crocatum: cujus coronis [15] Poëtæ utuntur, foliis minus nigris: quam quidam [16] Nyſiam, alii Bacchicam vocant, maximis in-

NOTÆ.

4. *Inimica arbori.*] Quoniam arbores necat, ut mox dicetur. Edera, Gallis *Lierre.*

5. *Serpentium frigori.*] Quoniam edera frigidis locis gaudet, ſub ea ſerpentes lubenter latent, quarum eſt etiam natura perfrigida.

6. *Duo genera.*] Quæ κίσθῳ vel κίστῳ tribuenda erant, ea κίσσῳ ederæ imprudenter aſſignaſſe, quibuſdam videtur, mendoſis Theophraſti codicibus impulſus in fraudem: ſed falſo. Vide Notas & Emendationes num. XXII.

7. *Ut reliquarum.*] Arborum ſcilicet: arborum enim nomine & vites & ederæ continentur, ut dicitur in Lexico Juris civilis.

8. *Species horum.*] Tria pariter ederæ ſumma genera Theophraſtus habet, lib. 3. hiſt. cap. 18 ὅτε λευκὸς, καὶ ὁ μέλας, καὶ τρίτη ἡ ἕλιξ. Helix a Dodonæo pingitur, pag. 408. Ἕλιξ ab ἑλίσσω, quod circumvoluta magis eſt iſta: vel quod cincinnos, qui ἕλικες vocantur, magis conſpicuos habet.

9. *Etiamnum.*] Theophr. loc. cit.

10. *Corymbi.*] Racemus in edera eſt, ut in vite, ex quo grana plura pendent: hunc quidam corymbum vocant: ὃν δὴ καλοῦσί τινες κόρυμβον, inquit Theophr.

11. *Item ſelenitium.*] An ei generi a σελήνη nomen? An *ſelinicium*, ut in MSS. Reg. aliiſque, ab aliqua acinorum, ſive granorum ſimilitudine cum ſemine apii, quod Græci σέλινον vocant? In Anthol. lib. 3. cap. 24. Epigr. 40. mentio eſt σκηνῖτις κισσοῦ, hoc eſt, tabernacula integentis, ſeu topiariæ ederæ. An denique Silenicum, a Sileno pædagogo & comite Bacchi, quem & edera pariter coronari Plinius aſſeverat, ſect. 63.

12. *Simili modo in nigra.*] Ut in candida proxime dictum eſt: ſic in nigra, aliqua fructu tantum nigra eſt, alia & folio: alia majore fructu, ſeu acino, alia minore. Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ ὁ μέλας διαφοράς. At mox idem ſubjicit, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως φανεράς, *ſed non ad eundem modum conſpicuas.*

13. *Alicui.*] Nempe e genere nigrarum ederarum.

14. *Crocatum.*] Croceo colore. Dioſc. lib. 2. cap. 210. Ὁ δὲ μέλας, μέλανα (καρπὸν ἔχει) ἢ κροκίζοντα.

15. *Poëtæ.*] Virgil. Eclog. 7. verſ. 25.

Paſtores edera naſcentem ornate Poëtam.

16. *Nyſiam.*] Sic MSS. omnes. Nempe a Nyſa Bacchi nutrice, de qua lib. 5. ſect. 16. vel ab urbe Nyſa, in qua ipſe nutritus eſt, de qua lib. 6. ſect. 23. Dionyſiam ab ipſo Baccho vocat Dioſc. loc. cit. Vide Ovid. lib. 3. Faſtor. verſ. 769.

ter nigras corymbis. Quidam apud Græcos etiamnum duo genera hujus faciunt, a colore acinorum : [17] erythranum, & [18] chrysocarpum.

Plurimas autem habet differentias helix, quoniam folio [19] maxime distat. [20] Parva sunt & angulosa, concinnioraque, cum reliquorum generum simplicia sint. [21] Distat & longitudine internodiorum : præcipue tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. [22] Quidam hoc ætatis esse, non generis existimant : primoque helicem esse, fieri ederam vetustate. Horum error manifestus intelligitur : quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria maxime insignia : herbacea ac virens, quæ plurima est : altera candido folio : tertia, versicolori, [23] quæ Thracia vocatur. Etiamnum herbaceæ tenuiora folia, & in ordinem digesta, densioraque. [24] In alio genere diversa omnia. Et in versicolori alia tenuioribus foliis, & similiter ordinatis densioribusque est : alteri generi neglecta hæc omnia. Majora quoque aut minora sunt folia, macularumque habitu distant : & in candidis alia sunt candidiora. Adolescit in longitudinem maxime herbacea.

[25] Arbores autem necat candida : [26] omnemque succum auferendo tanta crassitudine augetur, ut ipsa arbor fiat. [27] Signa ejus folia maxima atque latissima, [28] mammas erigentis, quæ sunt ceteris inflexæ : racemi stantes, ac subrecti. Et quanquam omnium ederarum generi [29] radicosa brachia, [30] huic tamen maxime ramosa ac robusta : ab ea

NOTÆ.

17. *Erythranum.*] A rubro acinorum colore, qui Græcis ἐρυθρός.

18. *Chrysocarpum*] Diosc. in Nothis, ad cap. de edera : οἱ δὲ χρυσόκαρπος. Apuleïus, cap. 119. *Chrysocanthon*, pro *chrysocarpon* vocat : & sic appellari ait, quod grana aurei coloris ferat. Idem habet & Plinius Valer. lib. 3. de re med. cap. 12.

19. *Maxime distat.*] Nempe ab aliis generibus, albæ, nigræque ederæ. Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 18.

20. *Parva sunt.*] Hæc totidem verbis Theophr. loc. cit.

21. *Distat & longitudine.*] Theophr. loc. cit. Διαφέρει καὶ τῷ μήκει τῶν κλημάτων, καὶ ἔτι τῷ ἄκαρπος εἶναι.

22. *Quidam.*] Hæc rursum totidem verbis Theophr. loc. cit.

23. *Quæ Thracia.*] Theophr. ἣν δὴ καλοῦσί τινες Θρᾳκίαν.

24. *In alio genere.*] In alio herbaceæ genere : uti mox geminum versicoloris ederæ genus distinguitur. Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ τῆς χλωρᾶς, ἡ μὲν λεπτοφυλλοτέρα, καὶ ὀρθοφυλλοτέρα, καὶ ἔτι πυκνοφυλλοτέρα· ἡ δ' ἅπαντα τἀναντία ἔχουσα. Καὶ τῆς ποικίλης, ἡ μὲν μείζον, ἡ δ' ἔλαττον τὸ φύλλον, καὶ τῇ ποικιλίᾳ διαφέρουσα.

25. *Arbores autem.*] Theophr. loc. cit. Eo allusit Poëta Laberius apud Macrobium, lib. 2. Saturn. cap. 7. pag. 344.

Vt edera serpens vires arboreas necat,
Ita me vetustas amplexu annorum enecat :
Sepulcri similis nil nisi nomen retineo.

Ederæ nomen factum, quia id, cui adhæserit, edat, Festus innuit, verbo *Hedera.*

26. *Omnemque.*] Theophr. loc. cit.

27. *Signa ejus.*] Candidæ nimirum ederæ, in vetustatem inclinantis.

28. *Mammas.*] Quid mamma sit, dicemus lib. 17. sect. 26.

29. *Radicosa.*] Radicum in morem efformatæ claviculæ, & sarmenta, κλήματα.

30. *Huic tamen.*] Albæ.

nigræ. [31] Sed proprium albæ, quod inter media folia emittit brachia, utrinque semper amplectens: hoc & in muris, quamvis ambire non possit. [32] Itaque etiam pluribus locis intercisa, vivit tamen duratque: & totidem initia radicum habet, quot brachia, quibus incolumis & solida arbores fugit ac strangulat. [33] Est & in fructu differentia albæ nigræque ederæ: quoniam aliis tanta amaritudo acini, ut aves non attingant. Est & rigens edera, quæ sine adminiculo stat, sola omnium generum ob id [14] vocata cissos. E diverso nunquam nisi humi repens [35] chamæcissos.

CAPUT IO XXXV. LXIII. Similis est ederæ, e Cilicia primum quidem profecta, sed in Græcia frequentior, quam vocant [1] smilacem, [2] densis geniculata caulibus, [3] spinosis fruticosa ramis, [4] folio ederaceo, parvo, non anguloso, [5] a pediculo emittente pampinos, flore candido, [6] olente lilium. [7] Fert racemos labruscæ modo, non ederæ, colore rubro, [8] complexa acinis majoribus nucleos ternos, minoribus singulos, nigros durosque: infausta omnibus sacris & coronis: quoniam sit lu-

NOTÆ.

31. *Sed proprium.*] Theophr. totidem fere verbis, loc. cit.

32. *Itaque etiam.*] Theophrast. loc. cit.

33. *Est & in fructu.*] Est, inquit, fructus alius gustu jucundus, alter peramarus, tam in candida, quam in nigra: ὁ μὲν γὰρ ἐπίγλυκύς ἐστιν· ὁ δὲ σφόδρα πικρός, καὶ τοῦ λευκοῦ, καὶ τοῦ μέλανος. Theophrast.

34. *Vocata cissos.*] Sunt qui ὀρθόκισσος malint, quasi subrecta edera, & assurgens. At si ea quæ humi serpit χαμαίκισσος recte vocatur, sane ἐκ τοῦ πρὸς τι, ea quæ surrecta est & rigens, erit recte κισσός.

35. *Chamacissos.*] Quæ ἐπίγειος edera Theophrasto, loc. cit. Est edera terrestris, quæ in horto Regio visitur, minor & elegantior, quam vulgaris: ei fere similis quam Dodonæus delineavit, pag. 390. Gallis, *Lierre terrestre, ou Terrete.*

Sect. LXIII. 1. *Smilacem.*] Σμίλαξ τραχεῖα est Diosc. lib. 4. cap. 144. A Clusio recte pingitur, lib. 1. hist. plant. pag. 112. qualem in horto Regio vidimus. Gallis, *Liseron.*

2. *Densis.*] Denso geniculorum seu internodiorum numero distinctos caules habet.

3. *Spinosis.*] Rubi instar spinosa ei sarmenta sunt, inquit Diosc. loc. cit.

4. *Folio.*] Theophr. lib. histor. cap. 18. τὸ δὲ φύλλον κιττῶδες, μικρὸν, ἀγώνιον: ipsaque id experientia oculorum probat.

5. *A pediculo.*] Ex eodem pediculo, ex quo folia enascuntur, emicant & claviculæ, quales in ederis cernuntur. Pampinos interdum Plinius & hos & vitium capreolos vocat: quorum a similitudine & polyporum cirrhos seu crines, tortilem pampinum appellavit, lib. 9. sect. 74. *Pariunt*, inquit, *vere ova, tortili vibrata pampino.*

6. *Olente lilium.*] Aliunde hoc quam a Theophr. qui odoratum modo florem dixit, & ἠρινὸν, verno tempore provenientem: non λειριόν, quod etsi Theophrastus scripsisset, non odorem lilii eo vocabulo, sed formam modo, effigiemque is expressisset. Occupavit hoc fere Dalecampius, Salmasius arripuit, objecitque Plinio, in præfat. pag. 190.

7. *Fert racemos.*] Theophr. & Diosc. locis citatis.

8. *Complexa acinis.*] In singulis granis nuclei sunt bini, terni: πυρῆνας δύο ἢ τρεῖς. Theophr. loc. cit.

gubris, virgine ejus nominis, propter amorem [9] juvenis Croci, mutata in hunc fruticem. Id vulgus ignorans, plerumque festa sua polluit, [10] ederam existimando: sicut in poëtis, aut Libero patre, aut Sileno, quis omnino nescit quibus coronentur? E smilace fiunt codicilli: propriumque materiæ est, ut admota auribus lenem sonum reddat. [11] Ederæ mira proditur natura ad experienda vina: si vas fiat e ligno ejus, vina transfluere, ac remanere aquam, si qua fuerit mixta.

CAPUT XXXVI.

LXIV. Inter ea, quæ frigidis gaudent, & aquaticos frutices dixisse conveniat. Principatum in his tenebunt arundines, [1] belli pacisque experimentis necessariæ, atque etiam [2] deliciis gratæ. [3] Tegulo earum domus suas Septentrionales populi operiunt, durantque ævis tecta alta. Et in reliquo vero orbe [4] cameras levissime suspendunt. [5] Chartisque serviunt calami, [6] Ægyptii maxime, [7] cognatione quadam papyri. Probatiores tamen [8] Gnidii, & qui in Asia circa [9] Anaïticum lacum nascuntur. Nostratibus [10] fungosior subest natura, cartilagine bibula, quæ cavo corpore intus, superne tenui inarescit ligno: fissilis [11] præacuta semper acie: geniculata. Cetero gracilitas nodis

NOTÆ.

9. *Juvenis Croci.*] Cujus fabellam recitat Galenus ipse, lib. 9. κτ. τόπους, cap. 4. pag. 608. & Ovid. lib. 4. Metam. vers. 283.

Et Crocon in parvos versum cum Smilace flores.

10. *Ederam existimando.*] Quam in coronis Liberi Patris, & Sileni, adhiberi nemo nescit.

11. *Ederæ mira.*] Cato, de re rust. cap CXI. pag. 61. *Si voles scire in vinum aqua addita sit, nec ne, vasculum facito de materia ederacea. Vinum id quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum.*

Sect. LXIV. 1. *Belli pacisque.*] Belli quidem, ad jacula: pacis, ad calamos, queis scribimus.

2. *Deliciis.*] In tibiarum usu.

3. *Tegulo.*] Iis pro tegumento utuntur ædium suarum. Quo Plautus allusit in Rudente, act. 1. sc. 2. vers. 34.

Quin tu in paludem is, exsecasque arundines,
Qui pertegamus villam, dum sudum est. D. A. tace.

4. *Cameras.*] Fornices interiorum ædium fiunt levissimi.

5. *Chartisque.*] Calamis chartæ exarantur in scribendo. Persius, Satyr. 3.

Inque manus charta, nodosaque venit arundo:
Tunc querimur, crassus calamo, quod pendeat humor.

6. *Ægyptii.*] Martialis, lib. 14. Epigr. 38. pag. 741.

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus.

7. *Cognatione.*] Quoniam & eodem veluti natali solo papyrus nascitur.

8. *Gnidii.*] Hinc Cnidus arundinosa dicitur, a Catullo, Carm. 37. pag. 58. Calamus ipse scriptorius, Gnidius nodus Ausonio, epist. 4. ad Theonem Grammat. & alibi, si memini, *Cnidia sulcus arundinis.*

9. *Anaïticum.*] In regione Armeniæ cognomine, de qua lib. 5. sect. 20.

10. *Fungosior.*] Rarior, laxiorque carne spongiosa, sub lignoso cortice, quo superne, hoc est, exterius circumvestitur. Cartilago Theophr. lib. 4. histor. cap. 12. ξύλον.

11. *Præacuta.*] Quia cum finditur, in præacutam aciem assulæ ejus desinunt.

distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina, crassiore [12] paniculæ coma, neque hac supervacua. Aut enim [13] pro pluma strata cauponarum replet: aut ubi [14] lignosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa, & interjecta navium commissuris, [15] ferruminat textus, glutino tenacior, rimisque explendis fidelior pice.

LXV. Calamis Orientis populi bella conficiunt: calamis spicula addunt irrevocabili hamo noxia. Mortem accelerant pinna addita calamis. Fitque & ex ipso telum aliud fracto in vulneribus. His armis Solem ipsum obumbrant. Propter hoc maxime serenos dies optant: odere ventos & imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. Ac si quis Æthiopas, Ægyptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentes & Orientis, omniaque Parthorum regna diligentius computet, æqua ferme pars hominum in toto mundo calamis superata degit. Præcipuus hic usus [1] in Creta bellatores suos præcipitavit. Sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia: quando nullus sagittis aptior calamus, [2] quam in Rheno Bononiensi amne, cui & plurima inest medulla, [3] pondusque volucre: & contra flatus quoque pervicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. [4] Hæc & Creticis commendationibus: quanquam præferantur Indi, quorum alia quibusdam videtur natura, quando & hastarum vicem præbent additis cuspidibus. [5] Arundini quidem Indicæ arborea am-

Notæ.

12. *Panicula.*] Sic comam eam appellat, unde semina dependent, in arundinibus, juglandibus, milio, similibusque. Nomen habet ab affinitate: est enim panus, & panicula, sive panuncula, lana bene elaborata, carpta, ac depexa, & ad nendum concinnata, cujus similitudinem hæc coma refert. Notæ quæ falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum, pag. 160. *Licium. Panuncula. Floccus.* Festus: *Panus facit diminutivum, panicula.*

13. *Pro pluma.*] Sic gluma, quæ hordei frumentique tunicula est, rustici, quibus res angustior, pro pluma culcitas hodieque farciunt.

14. *Lignosiore callo.*] In MSS. *limosiore.*

15. *Ferruminat textus.*] Commissuras tabulatum & compages, rimasque, si quæ sint, obstruunt, obturantque iis folliculis, quos diximus, contusis: ut musco injecto alii.

Sect. LXV. 1. *In Creta.*] Bello postremo Cretico, unde Cretici Metellus cognomen tulit. Vide Florum lib. 3. cap. 7. Sagittarum usus Cretenses fecit audaciores promptioresque ad bellum cum Romanis ineundum, quod ipsis postremum fuit, & exitiosum. Prudentius, hymn. 5. vers. 51. *Ille volantia*

Præfigit calamis spicula Gnosiis.

2. *Quam in Rheno.*] Hujus arundinis, quæ in eo amne gignitur, iconem exhibent Jac. Zanoni, Bononiensis horti præfectus, in historia Botanica, pag. 62.

3. *Pondusque volucre.*] Adeo nihil pondus velocitati detrahit, ut libramentum quoddam potius & nisum addat contra ventorum flatus.

4. *Hæc.*] Hæc libra, hoc pondus volucre, hæc gratia.

5. *Arundini quidem Indica.*] Hausit hæc Plius ex Ctesiæ libro singulari, quem de Indicis rebus conscripsit: cujus hoc fragmentum Photius recitat in Bibl. cod. LXXIII. pag. 144. Ἐν ἄς

plitudo:

plitudo: quales vulgo in templis videmus. Differre mares ac feminas in his quoque Indi tradunt. Spissius mari corpus, feminæ capacius. [6] Navigiorumque etiam vicem præstant (si credimus) singula internodia. [7] Circa Acesinem amnem maxime nascuntur.

[8] Arundo omnis ex una stirpe numerosa, atque etiam recisa fecundius resurgit. [9] Radix natura vivax, geniculata & ipsa. Folia Indicis tantum brevia. Omnibus vero [10] a nodo orsa, complexu tenues per ambitum inducunt tunicas: atque a medio internodio cum plurimum desinunt vestire, procumbuntque. [11] Latera arundini calamoque in rotunditate bina, super nodos alterno semper inguine, ut alterum ad dextra fiat, alterum superiore geniculo ad læva per vices. Inde exeunt aliquando rami, qui sunt calami tenues.

LXVI. [1] Plura autem genera. Alia spissior, densiorque geniculis, brevibus internodiis. [2] Alia rarior, majoribus: tenuiorque & ipsa. Calamus vero alius totus concavus, quem [3] syringiam vocant, uti-

NOTÆ.

καὶ ὁ λεγόμενος Ἰνδικὸς κάλαμος φύεται, πάχος μὲν ὅσον δύο ἄνδρες περιστρεψάμενοι περιλάβοιεν· τὸ δὲ ὕψος, ὅσον μυριοφόρου νεὼς ἱστός .... ἔστι δὲ τῶν καλάμων καὶ ἄρρενα καὶ θήλεια· ὁ μὲν οὖν ἄρρην, ἐντεριώνην οὐκ ἔχει, καὶ ἔστι κάρτα ἰσχυρός· ἡ δὲ θήλεια ἔχει. *In iis locis nasci calamum, quem vocant Indicum, tanta crassitudinis, quantam duo simul homines expansis ulnis complecti possint: altitudinis vero, quanta est mali ingentis onerariæ navis .... In his differre mares ac feminas: mari corpus esse validum ac firmum: sine medullâ: feminâ medullam esse:* &c.

6. *Navigiorumque.*] Theophrast. lib. 4. histor. cap. 12. τῷ μεγέθει μεγάλοι καὶ εὐπαχεῖς, ὥστ' ἀκατίοις χρῆσθαι. Vide quæ de his navigiis, arundinum internodio uno compactis, diximus lib. 7. sect. 2. Pro navigiis Mela & Solinus lembum dixere.

7. *Circa Acesinem.*] Circa hunc amnem nasci eas arundines, quæ sagittarum præbent usum, scribit Theophrast. loc. cit. Ibi & ceteras reperiri simile veri est.

8. *Arundo omnis.*] Theophr. lib. 4. histor. cap. 12.

9. *Radix.*] Theophr. loc. cit.

10. *A nodo orsa.*] A geniculo.

11. *Latera arundini.*] Arundini vulgari, inquit, & calamo, in sua rotunditate, duo sunt latera: ex utroque latere folia uti ex inguine alterna vice exeunt: a dextro latere in inferiore nodo sive geniculo alterum, alterum a lævo latere, in superiore nodo: ac deinceps ita per vices. Theophr. lib. 6. histor. cap. 2. de ferula similiter: Βλαστάνει δὲ παραλλὰξ τὰ φύλλα· λέγω δὲ παραλλάξ, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους τῶν γονάτων, ἀλλ' ἐναλλάξ· περιειληφότα δὲ τὸν καυλὸν ἐπὶ πολὺ καθάπερ τὰ τῶν καλάμων. *Folia alternatim erumpunt e geniculis: alternatim dico, quod non ex eodem latere geniculorum exeunt: sed permutatis vicibus: caulemque maxima parte complectuntur, ut arundinacea.*

Sect. LXVI. 1. *Plura autem genera.*] Hæc Theophr. totidem fere verbis, lib. 4. histor. cap. 12.

2. *Alia rarior.*] Minus densa, minus numerosa ab una stirpe, sed majoribus internodiis.

3. *Syringiam.*] Hoc est, ut habetur in Indice libri hujus, *fistulatorium*. Fistulas e calamis compingi solitas docent in primis poetæ. Ovidius lib. 1. Metam. vers. 705.

Panaque, cum prensam sibi jam Syringa putaret,
Corpore pro Nymphæ calamos tenuisse palustres.

lissimus fistulis, [4] quoniam nihil est ei cartilaginis atque carnis. [5] Orchomenius est continuo foramine pervius, quem [6] auleticum vocant: hic tibiis utilior, fistulis ille. [7] Est alius crassiore ligno, & tenui foramine, hunc totum fungosa replet medulla. Alius brevior, alius procerior, exilior, crassiorque. Fruticosissimus, qui vocatur [8] donax, non nisi in aquaticis natus: quoniam & hæc differentia est: [9] multum prælata arundine, quæ in siccis proveniat. Suum genus sagittario calamo, [10] ut diximus: [11] sed Cretico longissimis internodiis, [12] obsequentique, quo libeat flecti, calefacto. Differentias faciunt & folia non multitudine, [13] verum & colore. Varia [14] Laconicis, & ab ima parte densiora, quales in totum circa stagna gigni putant, dissimiles amnicis, longisque [15] vestiri tunicis, [16] spatiosius a nodo scandente complexu. [17] Est & obliqua arundo, non in excelsitatem nascens, sed juxta terram fruticis modo se spargens, suavissima in teneritate animalibus. Vocatur a quibusdam [18] elegia. [19] Est & in Italia nascens adarca nomine, palustris, ex cortice tantum sub

Notæ.

Dumque ibi suspirat, motos in arundine ventos
Effecisse sonum tenuem, similemque querenti.
Atque ita disparibus calamis compagine cera
Inter se junctis nomen tenuisse puella.

Græci namque fistulam syringa vocant. Συριγγίαν alii calamum dictum volunt, quod instar fistulæ, concavus sit & inanis.

4. *Quoniam nihil.*] Theophr. Οὐδὲν γὰρ ὡς εἰπεῖν ἔχει ξύλου ἢ σαρκός.

5. *Orchomenius.*] Ab Orchomeno lacu Bœotiæ, quem alio nomine Copaïda appellarunt.

6. *Auleticum.*] Αὐλητικὸν, quoniam est tibiis utilis, quas αὐλοὺς Græci vocant.

7. *Est alius.*] Theophr. loc. cit.

8. *Donax.*] Δόναξ, Gallis *Canne*: ex qua mulierum colus.

9. *Multum prælata.*] Theophr. loc. cit.

10. *Vt diximus.*] Sect. sup.

11. *Sed Cretico &c.*] Theophr. loc. cit.

12. *Obsequentique.*] Rectius ex MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. *obsequiumque.* Theophr. Μάλιστα κάμψιν δεχόμενος, καὶ ὅλως ἄγεσθαι δυνάμενος, ὡς ἄν θέλῃ τις θερμαινόμενος.

13. *Verum & colore.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIII.

14. *Laconicis.*] Arundo Laconica, seu variegata, *Canne Royale.*

15. *Vestiri tunicis.*] Hoc est, foliis: quæ, uti dictum est sup. sect. *complexu arundinis tenues per ambitum inducunt tunicas*, nempe circa nodum, unde ipsa exeunt.

16. *Spatiosius.*] Folia, quæ a nodo seu geniculo exeunt, caulem alte vestiunt, tunicæ in morem, ac circumplectuntur: & prius quam pendeant ac procumbant, alte subriguntur.

17. *Est & obliqua.*] Theophr. loc. cit. Est, inquit, genus quoddam arundinis, ἐπίγειον, quod per humum repit, nec in aërem subrectum attollitur, sed graminis modo per terram funditur, ἀφίησι καυλὸν ὥσπερ ἄγρωστις.

18. *Elegia.*] Sic MSS. etiam omnes. Frustra sunt qui *epigea* ex Theophr. malunt: quam vocem ne Grammaticæ quidem leges ferunt, pro ἐπίγειος. Sed ita fingunt scriptum a Plinio, ut errorem deinde summo viro exprobrent, quod Salmasius facit, in libello cui titulus, *Præfatio ad Plinium*, pag. 102. & 103.

19. *Est & in Italia.*] Et in Italia, inquit, circa palustres arundines, ex cortice tantum, & sub ipsa coma nas-

ipsa coma, utilissima dentibus, quoniam vis eadem est quæ sinapi.

De Orchomenii lacus arundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua. [20] Characian vocabant crassiorem firmioremque, [21] plotian vero subtiliorem: hanc in insulis fluitantibus natam, illam in ripis exspatiantis lacus. Tertia arundo est tibialis calami, quem [22] auleticon dicebant: nono hic anno nascebatur. [23] Nam & lacus incrementa hoc temporis spatio servabat: prodigiosus, si quando amplitudinem biennio extendisset: quod notatum apud Chæroniam [24] infausto Atheniensium, & sæpe: Lebaïda vocatur influente Cephisso. Cum igitur anno permansit inundatio, proficiunt [25] in aucupatoriam quoque am-

Notæ.

cens adarca. Quo nomine intelligitur concreta salsilago, ut ait Diosc. lib. 5. cap. 137. quæ locis humidis & palustribus siccitate emergit, & circa arundines concrescit: Ὁ δὲ προσαγορευόμενος ἀδάρκης .... ὥσπερ ἐπίπαγος ὑφαλμυρίζων, καθ' ὑγρῶν καὶ τελματωδῶν τόπων ἐν ξηρασίᾳ ἐπιγινόμενος, καὶ περιπηγνύμενος καλάμοις. Plinius ipse rursum, lib. 20. sect. 88. *Sinapis naturam effectusque eosdem habere traditur adarca .... in cortice calamorum sub ipsa coma nascens.* Iterumque lib. 32. sect. 52. *Inter aquatilia dici debet & καλαμόχνους, Latine adarca appellata. Nascitur circa arundines tenues e spuma aquæ* &c. Ex quibus intelligas calumniari Dalecampium, qui Plinium dicat adarcam inter arundinum genera inepte censere.

20. *Characian.*] Χαρακίαν Theophr. lib. 4. histor. cap. 12. Non ea arundo est, quam Diosc. φραγμίτην, nos vulgarem dicimus, Galli *Roseau*. Quanquam si solam etymon spectes, eadem fere vis est utriusque vocis, χαρακίας, & φραγμίτης, ut τοῦ φραγμοῦ & χάρακος. Sepimentum enim & munimentum sonant. At φραγμίτης tenuis arundo est, ex Diosc. lib. 1. cap. 114. & gracilis: characias Plinio ac Theophrasto crassior.

21. *Plotian.*] Ita etiam M S S. Πλωτίαν in Theophrasti codicibus Plinius aut scribi teipsa vidit, aut scribi ita censuit oportere: præsertim cum ibi legeret nasci id arundinis genus ἐπὶ τῶν πλοιάδων in fluitantibus insulis. Nunc in editis Græce libris πλόκιμον legitur: quod ex ejus foliis storeæ, tegetes, aliaque fierent.

22. *Auleticon.*] A tibiis, ut diximus, sup. sect.

23. *Nam & lacus.*] Hæc totidem verbis Theophr. loc. cit. Toto novennino crescere lacum aïebant: calamum tibialem post id tempus exactum nasci.

24. *Infausto Atheniensium.*] Hoc est infortunio. Prælium illud significat, quo & Athenienses & Bœoti cum Philippo Macedone conflixere, a quo victi, Olymp. c x. anno 111. Vide Notas & Emend. num. X X I V.

25. *In aucupatoriam.*] In eam crescunt amplitudinem, propter quam mutato jam nomine ζευγῖται, hoc est, aucupatorii calami appellantur. Ζεῦγοι Hesychio, βρόχοι ὀρνίθων, laquei captandis avieulis destinati. In eo genere aucupii, quod calamis peragebatur, arundo ad arundinem sic adtexi jungique consueverat, ut sensim cumulus cresceret, donec alitis ejus quæ captabatur, alas viscum tangeret. Hinc arundo crescens dicitur Martiali, lib. 14. Epigr. 218. cujus lemma, *Calami aucupatorii:*

Non tantum calamis, sed cantu fallitur ales,
Callida dum tacita crescit arundo manu.

Et lib. 9. Epigr. 55.

Aut crescente levis traheretur arundine præda,
Pinguis & implicitas virga teneret aves.

Petron. in Satyr. pag. 141.

Parati aucupes cum arundinibus fuerunt.

plitudinem : vocabantur zeugitæ. [26] Contra bombyciæ, maturius reciproco, [27] graciles : feminarum, latiore folio atque candidiore, modica lanugine : aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. Hinc erant [28] armamenta ad inclusos cantus : [29] non silendo & reliquo curæ miraculo, ut venia sit, [30] argento jam potius cani. [31] Cædi solebant tempestivæ usque ad [32] Antigenidem tibicinem, [33] cum adhuc simplici musica uterentur, [34] sub Arcturo : sic præparatæ aliquot post annos utiles esse incipiebant. Tunc quoque multa domandæ exercitatione, & canere tibiæ ipsæ docendæ, [35] comprimentibus se ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius. Postquam varietas accessit, & cantus quoque luxuria, cædi ante solstitia cœptæ, & fieri utiles in trimatu, apertioribus earum ligulis ad flectendos sonos, [36] quæ inde sunt & hodie. [37] Sed tum ex sua quamque tantum arun-

NOTÆ.

26. *Contra bombycia.*] Cum anno, inquit, integro non manet inundatio, sed citius aqua subsidit : quæ tum crescunt arundines, eæ bombyciæ appellantur : ei tibiarum generi utiles, quod Βόμβυκα appellat Arist. lib περὶ ἀκυστῶν, pag. 1202. Longæ fuere tibiæ, quæ difficilius inflarentur. Hæc Plinius a Theophr. loc. cit.

27. *Graciles.*] Sunt ex arundines, inquit, graciles : ex his feminæ appellatæ, quæ latiore folio, & modica lanugine : quæ nulla, spadones. Sic etiam Theophr.

28. *Armamenta.*] Ex spadonibus, inquit, tibiæ fiebant. Sunt enim tibiæ armamenta sive instrumenta inclusi cantus. Sunt autem cantus inclusi iidem qui tibiales, inclusi nempe tibiis : ad discrimen assæ vocis, quæ sola voce linguæ, ut Nonius interpretatur, proferri solebat, statimque in aërem effundi, nec inclusa teneri instrumentis. Theophrast. Εὐνουχίας· ἐξ ὧν ἄριστα μὲν φασί τινες γίνεσθαι τὰ ζεύγη. Sunt porro ζεύγη compacta simul in tibiis calamorum internodia.

29. *Non silendo.*] Neque prætereundum silentio, inquit, quantum curæ veteres in tibiis concinnandis & explorandis adhibuisse videantur.

30. *Argento jam.*] Tibiis ex argento : quibus concinnandis levior multo opera danda, quam olim e calamis.

31. *Cædi solebant.*] Hæc deinceps a Theophrasto, ut priora, e lib. 4. histor. cap. 12.

32. *Antigenidem.*] Sic MSS. Reg. Colbert. Th. non *Antigenem.* Ἀντιγενίδης Theophr. loc. cit. Plutarch. in Apophtheg. pag 193. & Tatianus orat. contra Græcos, pag. 177 Antigenidam tibicinem laudat & Valer. Max. lib. 3. cap. 7. Gellius lib. 15. cap. 17. pag. 827. & Apuleïus, lib. 1. Florid. pag. 6 De eo Tullius in Bruto, pag. 569. *Antigenidas dixit discipulo, Mihi cane & Musis.* Alexandri M. temporibus vixit.

33. *Cum adhuc simplici.*] Theophr. ἔτι ηὔλουν ἀπλάστως, sine modulorum varietate, & multiplici flexu.

34. *Sub Arcturo.*] Theophrast. ὑπ' Ἀρκτοῦρον Βοηδρομιῶνος μηνός. Sub Arcturi exortum, mense Septembri. Vide lib. 18. sect. 74.

35. *Comprimentibus.*] Erant compressiores, nec satis apertæ, ligulæ tibiarum. Vide Notas & Emendat. num. XXIV. Postea vero cæsæ solstitio in trimatu utiles, apertioresque ad flectendos sonos : ut statim dicetur. De voce *ligula* sive *lingula* in tibiis, Vossium & Festum vide. Gallis, *Anche.*

36. *Quæ inde.*] Quales ab eo ævo, inquit, hodieque sunt.

37. *Sed tum ex sua.*] Persuasum erat, lingulas tibiarum ex eodem arundinis internodio eximi oportere, unde tibia ipsa constaret : alias non fore congruas : Συμφωνεῖν δὲ τὰς γλώττας, inquit, Theophr. τὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεσογονατίου· τὰς δὲ ἄλλας οὐ συμφωνεῖν.

dine congruere persuasum erat : & eam, [38] quæ radicem antecesserat, [39] lævæ tibiæ convenire : quæ cacumen, dextræ : immensum quantum prælatis, [40] quas ipse Cephissus abluisset. [41] Nunc sacrificæ Tuscorum [42] e buxo, ludicræ vero [43] loto, ossibusque [44] asininis, & argento fiunt. Aucupatoria arundo a [45] Panhormo laudatissima : piscatoria [46] Abaritana ex Africa.

LXVII. Arundinis Italiæ usus [1] ad vineas maxime. [2] Cato seri eam jubet in humidis agris, bipalio subacto prius solo, oculis dispositis intervallo ternorum pedum. Simul & corrudam, unde asparagi fiant : concordare enim amicitiam. * [3] Salicem vero circa : qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant, & Cæcuba educent : licet alni sepibus muniant, contraque erumpentium amnium im- * CAP. XXXVII.

NOTÆ.

38. *Quæ radicem.*] Quæ proxima radici, inqnit Theophr. læva ponitur : quæ cacumini, dextera. Hæc Plinius ad dextram lævamque tibiam perquam apte refert.

39. *Lævæ tibiæ.*] Festus : *Dexterarum tibiarum genus est, quæ dextra tenentur :* & lævarum igitur versa vice, quæ læva. Dextera simnl & sinistra, impares tibiæ vocabantur, quia & impari erant fnraminum numero, & soni diversi. Pares, duæ dextræ, vel duæ sinistræ.

40. *Quas.... Cephissus.*] Amnis, de qun supia, & in Geographicis lib. 4. sect. 12. qui in Copaïdem paludem influebat.

41. *Nunc sacrificæ.*] In sacris adhibitæ. Seneca similiter :

Sacrifica dulces tibia effundat modos.

De tibiarum nsu in sacris, dicetur libro 28. sect. 3.

42. *E buxo.*] Ovid. lib. 12. Metam. vers. 157.

Non illos carmina vocum,
Longave multifori delectat tibia buxi.

43. *Loto.*] Africana arbore, de qua lib. 13. sect. 32. De hnc tibiarum genere Athenæus, lib. 4. pag. 182. Οἱ δὲ καλούμενοι λώτινοι αὐλοὶ, &c. Festns : *Lotos, arboris genus, ex cujus materia frequenter tibiæ fiebant : cujus baccis pasti quondam Lotophagi dicti.*

44. *Asininis.*] In eam rem multa lepide Æsopus & Nilnxenus, apud Plutarch in Convivio septem Sapient. pag. 150. Fuere & e crutibus hinnuli, teste Athenæn, lib. 4. & e tibiis gruum.

45. *Panhormo*] Siciliæ oppido.

46. *Abaritana.*] Oppidn quondam nnmen Abbir majus. Vide Gengraphica, lib. 5. sect. 4.

Sect. LXVII. 1. *Ad vineas.*] Unde *arundo vinitoria* in Indice hujus libri est nuncupata. Usus illius ad juga vinearum & pedamenta. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 8.

2. *Cato.*] De re rust. cap. 6. pag. 12. *Sicuti in his locis ripa, aut locus humectus erit, ibi .... serito, & arundinetum. Id hoc modo serito. Bipalio vortito : ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, unde asparagi fiant : nam convenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, & incenditur, &c.* Sic rursum idem, cap. 47. Bipalium instrumentum est ad fodiendum. *Oculi* in arundine qui dicantur, ipse aperit lib. 17. sect. 33. statim initio. Colum. lib. de arboribus, cap. 29. *Arundo optime seritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant.* De corruda sive asparago, in herbarum vnlumine dicetur.

3. *Salicem vero circa.*] Nempe circa arundinem, de qua dictum est proxime. Unde intelligas perperam a superiore sententia hanc distraxisse Plinii editores, nt inde novi capitis exordium sumerent. Nam Cato verbis modo laudatis hæc statim subnectit. *Salicem Græcam circum arundinetum serito, uti siet qui vineam alliget,*

petus, riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satæ, cæsæque densius innumero [4] herede prosint.

LXVIII. [1] Salicis statim plura genera. [2] Namque & in proceritatem magnam emittunt [3] jugis vinearum perticas, pariuntque [4] baltheo corticis vincula : [5] & aliæ virgas sequacis ad vincturas lentitiæ. [6] Aliæ prætenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus aliæ firmiores corbibus, ac plurimæ agricolarum supellectili : candidiores ablato cortice, lenique tractatu, [7] vilioribus vasis, quam ut e corio fiant : atque etiam [8] supinarum in delicias cathedrarum aptissimæ. Cædua salici fertilitas, densior tonsura, [9] ex brevi pugno verius, quam ramo : non, ut remur, in novissimis curanda arbore. Nullius quippe tutior est reditus, minorisve impendii, aut tempestatum securior.

LXIX. Tertium locum ei in æstimatione ruris [1] Cato attribuit, prioremque quam olivetis, quamque frumento, aut pratis : nec quia desint alia vincula. [2] Siquidem & genistæ, & populi, & ulmi, & sanguinei frutices, & betullæ, & arundo fissa, & arundinum folia, ut in Liguria, & vitis ipsa, recisisque aculeis [3] rubi alligant, & intorta corylus. Mirumque contuso ligno alicui majores ad vincula

NOTÆ.

4. *Herede.*] Numeroso stolone.

Sect. LXVIII. 1. *Salicis .... genera.*] Gallis *Saule.* Sunt in horto Regio salicis genera omnino quindecim.

2. *Namque &c.*] Est hæc salix alba vulgaris arborescens, ab aliis perticalis appellata : a Dodonæo pingitur, pag. 831.

3. *Jugis vinearum.*] Ad vinearum juga struenda. Jugum in vinea dicitur, cum duabus pluribusve perticis fixis aliæ super eas alligantur, in quibus vites conjunguntur, & quasi jugum in summitate faciunt : ut jam alibi monuimus. Columella, lib. 4. cap. 12. *Arundines binas singulis vitibus applicabimus : aut si regionis conditio permittit, vetera deponemus hastilia : quibus annectuntur singula transversa pertica in imam partem ordinis : quod genus jugi canterium vocant rustici.* Nostri *Vignes perchées.*

4. *Baltheo corticis.*] Cortex in balthei modum a summo rami capite imum usque sectus, vinculi præbet vicem.

5. *Et aliæ.*] Ut nitelinæ, *le franc ozier,* & Amerinæ, *l'ozier.*

6. *Aliæ pratenues.*] Quæ folio sunt amygdalino, purpureæ nigræ viminales dictæ. Iconem vide apud Dalec. lib. 2. hist. pag. 276.

7. *Vilioribus.*] MSS. Reg. Colb. Th. *melioribus vasis, quæ ut ne corio fiant eodem : atque etiam* &c.

8. *Supinarum.*] Supina cathedra est, quæ desidentes, ac molliter resupinos excipit : *une chaise à dos.*

9. *Ex brevi pugno.*] Cacumen tonsæ salicis, unde rami fruticant, brevi pugni verius, quam rami, nomen obtineat.

Sect. LXIX. 1. *Cato.*] De re rust. cap. 6. *De omnibus agris, optimoque loco si emeris jugera agri centum, vinea est prima, si vino multo fiet : secundo loco, hortus irriguus : tertio, salictum : quarto, oletum : quinto, pratum : sexto, campus frumentarius : septimo, silva cædua : octavo, arbustum : nono, glandaria silva.*

2. *Siquidem.*] Columella, lib. 4. cap. 13. pag. 136. *Optima est ergo ad vitem ligandam genista, vel paludibus defectis juncus, aut ulva : non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoque folia.* De sanguineis fruticibus diximus sect. 30. De genista dicemus lib. 24. sect. 40.

3. *Rubi alligant.*] Colum. lib. 4. cap. 31.

esse vires. [4] Salici tamen præcipua dos. Finditur [5] Græca rubens: candidior [6] Amerina, sed paulo fragilior, [7] ideo solido ligat nexu. In Asia tria genera observant. [8] Nigram, utiliorem viminibus: candidam [9] agricolarum usibus: tertiam, quæ brevissima est, [10] helicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus nomina imponunt: [11] vimineam vocant, eandemque purpuream. Alteram [12] nitelinam a colore, quæ sit tenuior. Tertiam [13] Gallicam, quæ tenuissima.

LXX. Nec in fruticum, nec in veprium cauliumve, neque in herbarum, aut alio ullo, quam suo genere, numerentur jure [1] scirpi fragiles palustresque, [2] ad tegulum, [3] tegetesque: e quibus detracto cortice, [4] candelæ

NOTÆ.

4. *Salici tamen.*] Etiam contusæ, vel contortæ.

5. *Græca rubens.*] Columellæ, lib. 4. cap. 30. pag. 161. Græca flavi coloris est, haud dubie, quæ mox nitelina dicitur. *Le franc ozier.*

6. *Amerina.*] Amerina salix Columellæ loc. cit. gracilem virgam & rutilam gerit. *L'ozier.* Est salix minor viminalis a Dodonæo delineata, pag. 831.

7. *Ideo solido.*] Ideo non finditur, ut Græca: sed solido ramo seu virga nectit.

8. *Nigram.*] Quæ cortice nigro aut purpureo est, inquit Theophr. lib. 3. hist. cap. 13. nigra dicitur: candida, quæ candido. Virgas pulcriores, & ad texendum commodiores nigra profert: candida, spissiores. Nigræ iconem Dalecampius exhibet, ut ante monuimus: albæ, Dodonæus.

9. *Agricolarum usibus.*] Corbibus, & reliquæ agricolarum supellectili.

10. *Helicem.*] Ἑλίκην, Theophr. loc. cit. διὰ τὸ ἑλικτικὸν, quod εἰς τὰ πλεκτὰ ἑλίττεται, tortilis ac plectilis est, & ad viminum textus idonea. Eadem cum Amerina nobis esse ea videtur.

11. *Vimineam.*] Quæ nigra & viminalis prius a nobis est appellata.

12. *Nitelinam.*] Ita MSS. omnes A colore flavo vel rubeo: eadem quæ Græca rubens. De nitelis vide quæ diximus lib. 8. sect. 82.

13. *Gallicam.*] Columellæ, loco proxime cit. Gallica obsoleti purpurei & tenuissimi viminis dicitur.

Sect. LXX. 1. *Scirpi.*] Glossæ: *Scirpus*, φλοῦς, πάπυρος. Festus: *Scirpus est id, quod in palustribus locis nascitur, leve, & procerum, unde tegetes fiunt. Inde proverbium est, in eas natum res, quæ nullius impedimenti sunt, In scirpo nodum quærere*, quia nihil rectius & enodius junco.

2. *Ad tegulum.*] Ad tegumentum ædium. Qua voce jam ante usus initio sect. 64.

3. *Tegetesque.*] Glossæ: Ψίαθοι φλοΐναι, *tegetes scirpeæ*, stragula scilicet e junco, scirpoque. Sic etiam, auctore Festo, *Tegillum, cucullionculum ex scirpo factum, Plautus: Tegillum mihi aret: id si vis, dabo.* Genus vestis nimirum a tergo pendentis, quod pluviam arcebat a capite: dictum a tegere: quod, ut tegetes, e scirpo fieret. Sunt & e lino, palma, cannabique tegetes. *Des nattes.*

4. *Candelæ.*] Addita cera, & quidem odorata. Paulinus, Natali 3.

Lumina ceratis adolentur odora papyris:

Nam & scirpos eos Latini papyrum dixere, non Ægyptiam illam quidem, de qua dictum est lib. 13. sed Italicam, ut Glossæ mox laudatæ docent. Has scirpeas papyraceasve faces cereâ imbutas tunicâ, λαμπάδας κηροχίτωνας eleganter Antipater in Anthol. Papyros cera circumdatas vocat Isidorus lib. XX. Orig. cap. 1. Fortunatus, lib. 2. vitæ S. Hilarii, sub finem: *Quantum fuit cerei longitudo, cera jacens inventa est, papyro consumpta*, &c. *Fila scirpea, stuppam calentem*, non invenuste vocat Prudentius, hym. 5. ad incensum lucernæ, versu 15.

Quin & fila favis scirpea floreis
Presso melle prius conlita fingimus.

luminibus [5] & funeribus ſerviunt. Firmior quibuſdam in locis eorum rigor. Namque iis [6] velificant non in Pado tantum nautici, verum & in mari piſcator Africus, præpoſtero more vela [7] intra malos ſuſpendens. Et [8] mapalia ſua Mauri tegunt : proximeque æſtimanti hoc videantur eſſe, quo inferiore Nili parte papyri ſiunt, uſu.

LXXI. Sed fruteċtoſi generis ſunt inter aquaticas & [1] rubi, atque ſambuci fungoſi generis : aliter tamen, quam ferulæ : quippe plus ligni utique ſambuco. Ex qua magis canoram buccinam tubamque credit paſtor, ibi cæſa, ubi gallorum cantum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt : [2] & alio genere ſimilitudinem roſæ, qui vocatur cynoſbatos. Tertium genus [3] Idæum vocant Græci a loco. [4] Tenuius eſt quam cetera, minoribuſque ſpinis, & minus aduncis. [5] Flos ejus contra lippitudines illinitur ex melle : [6] & igni ſacro. [7] Contra ſtomachi quoque vitia bibitur ex aqua. [8] Sambuci acinos habent nigros atque parvos, humoris lenti, inficiendo maxime capillo : qui & ipſi aqua decocti manduntur.

CAPUT XXXVIII. LXXII. [1] Humor & cortici arborum eſt, qui ſanguis earum in-

NOTÆ.

Vivax flamma viget ....
Seu ceram teretem ſtuppa calens bibit.

5. *Et funeribus.*] Ita libri omnes, etiam M S S. non ut quibuſdam placet, *funalibus.*

6. *Velificant.*] Ex his vela texunt.

7. *Intra malos.*] Ita ut quum venti intendunt vela, ea in malos ipſos impellant : ſunt enim ad proram mali : ex his, qua parte puppim aſpectant, vela pendent.

8. *Mapalia.*] Ædificia Numidarum agreſtium, de quibus Salluſt. in bello Jugurth. Feſtus : *Mapalia, caſa Punica appellantur, &c.*

9. *Inferiore Nili.*] Inferiore Ægypto, quam Delta vocant. In M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. *quo in interiore mundi parte papyrum uſu :* ſinceriore ſane ſcriptura. Extima mundi Romani pars Mauretania eſt : interior, hæc quam colimus.

Sect. LXXI. 1. *Rubi.*] Rubus vulgaris fructu nigro, *Ronce.* Iconem vide apud Dalec. l. 2. hiſt. plant. c. 1. p. 119.

2. *Et alio.*] Et aliud, inquit, rubi genus eſt : cynoſbaton vocant. Fructum id ſubrutilum parit, malo Punico ſimilem : eſt inter fruticem, arboremque, roſæ non abſimile. Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 18. Τὸ δὲ κυνόσβατον τὸν καρπὸν ὑπέρυθρον ἔχει, καὶ παραπλήσιον τῷ τῆς ῥόας· ἔστι δὲ δένδρου καὶ θάμνου μεταξὺ, καὶ παρόμοιον ταῖς ῥοδέαις. Non eſt id rubi genus, in quo roſa naſci dicitur, lib. 24. ſect. 73. Cynoſbaton hunc, qui florem ac fruticem roſæ ſilveſtris promat, vidiſſe ſe Lobelius teſtatur in Adverſ. pag. 446.

3. *Idæum.*] Ab Ida monte, in quo naſcitur copioſius quam alibi, inquit Dioſc. lib. 4. cap. 38. Gallis *Framboiſier.* Pingitur a Dodonæo, pag. 371.

4. *Tenuius eſt.*] Hæc pariter Dioſc. loc. cit.

5. *Flos ejus.*] Dioſc. loc. cit. ad oculorum inflammationem adhibet.

6. *Et igni ſacro.*] Subintellige, igni ſacro medendo illinitur. Eryſipelata reſtinguere dicitur a Dioſcoride, quod eodem pertinet, ut alibi dicturi ſumus.

7. *Contra ſtomachi.*] Dioſc. loc. cit. & Plinius iterum lib. 24. ſect. 25.

8. *Sambuci.*] Hæc Plinius a Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 13. Habet eadem Dioſc. lib. 4. cap. 175.

Sect. LXXII. 1. *Humor & cortici.*] Ex Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 19.

telligi

telligi debet, non idem omnibus. Ficis lacteus: huic ad caseos [2] figurandos coaguli vis. Cerasis [3] gummosus, ulmis salivosus: lentus ac pinguis malis, vitibus ac piris aquosus. Vivaciora, quibus lentior. [4] Atque in totum corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, sanguis, caro, nervi, venæ, ossa, medullæ, pro cute cortex. [5] Mirum: is [6] in moro medicis succum quærentibus, [7] vere, hora diei secunda, lapide [8] incussus manat: altius fractus siccus videtur. Proximi plerisque adipes: ii vocantur a colore [9] alburnum: mollis ac pessima pars ligni, etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia: quare semper amputabitur. Subest huic caro, cui ossa: id est, materiæ optimum. [10] Alternant fructus, quibus siccius lignum, ut olea: magis quam quibus carnosum, ut cerasus. Nec omnibus adipes carnesve largæ, sicuti nec animalium acerrimis. Neutrum habent buxus, [11] cornus, olea: nec medullam minimumque etiam [12] sanguinis: sicut ossa non habent sorba, carnem [13] sambuci, (& plurimam ambæ medullam:) nec arundines majore ex parte.

LXXIII. In quarundam arborum carnibus [1] pulpæ venæque sunt. Discrimen earum facile. Venæ latiores candidioresque pulpæ fissilibus insunt. [2] Ideo fit, ut aure ad caput trabis quamlibet prælongæ admo-

NOTÆ.

2. *Figurandos.*] Cogendos, figendos. Ita MSS. omnes. Arist. lib. 3. hist. anim. cap. 16. pag. 390. Πήγνυται δὲ τὸ γάλα, ὑπό τε ὀπῷ, καὶ πυετίᾳ. *Cogitur lac succo ficulneo, & coagulo.*

3. *Gummosus.*] MSS. omnes, *cumminosus.*

4. *Atque in totum.*] Ex Theophr. id expressum, lib. 1. hist. cap. 4.

5. *Mirum: is.*] Cortex videlicet: qui si leviter incidatur, succo manat: si altius frangatur, siccus manet.

6. *In moro.*] Hoc de sycomoro Dioscorides retulit, lib. 1. cap. 181. sed de moro Marcellus Empir. cap. 12 qui succum ejus ad dolorem dentium impense commendat.

7. *Vere.*] Sic MSS. non *fere.* Diosc. *ἔαρος ὥρᾳ.*

8. *Incussus.*] Ita MSS omnes: hoc est, leviter, ac superficie summa incisus.

9. *Alburnum.*] Non arboris id modo nomen est, sed vitium arborum. Lignarii fabri appellant *l'Aubeur.*

10. *Alternant.*] Altero quoque anno edunt, Columella, lib. 5. cap. 9. *Optimum est constitutum jam & maturum olivetum in duas partes dividere, quæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat.*

11. *Cornus.*] Nempe mascula, cui medulla quoque nulla inest, ut dictum est sect. 42 De olea, num medulla careat, vide Theophrast. lib. 5. hist. cap. 6. De buxo, cap. 7.

12. *Sanguinis.*] Humoris in cortice.

13. *Sambuci.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 19. In MSS. omnibus, *sabuci.* & Q. Serenus Samonicus, cap. de phrenesi, & capite curando:

Ungitur & succis dederit quos parva sabucus.

Sect. LXXIII. 1. *Pulpa.*] Pulpam pro nervo accipit, quem ἶνα Theophr. vocat. Similitudo ducitur ab animantium corpore, in quibus pulpa dicitur *caro sine pinguedine, sicut est tumida & grossa caro crurium & brachiorum*, inquit Joan. de Janua, in Catholico.

2. *Ideo fit.*] Id jam delibatum a nobis lib. XI. sect. 112. Quotidiani hujus experimenti causam Kircherus explicat in Phonurgia nova, pag. 65. Est autem

ta, ictus ab altero capite vel graphii sentiatur, penetrante rectis meatibus sono. Unde deprehenditur, an torta sit materies, nodisque concisa. Quibus sunt tubera, sic sunt in carne [3] glandia. In iis nec vena, nec pulpa, quodam callo carnis in se convoluto. Hoc pretiosissimum [4] in citro, & acere. Cetera mensarum genera [5] fissis arboribus circinantur in pulpam: alioqui fragilis esset vena in orbem arboris cæsa. Fagis [6] pectines transversi in pulpa. [7] Apud antiquos inde & vasis honos. [8] Manius Curius juravit se ex præda nihil attigisse, præter [9] guttum faginum, quo sacrificaret. Lignum in longitudinem [10] fluctuatur: ut quæ pars fuit ab radice, validius sidit. Quibusdam pulpa sine venis, mero stamine & tenui constat. Hæc maxime fissilia. [11] Alia frangi celeriora, quam findi, quibus pulpa non est: ut oleæ, vites. At e contrario totum e carne corpus fico. [12] Tota ossea est ilex, cornus, robur, cytisus, morus, ebenus, lotos, & quæ sine medulla [13] esse diximus.

[14] Ceteris nigricans color. Fulva cornus, [15] in venabulis nitet,

Notæ.

graphium, ut vulgo etiam notum est, stilus ferreus, quo in tabellis ceratis, aliisve, quidquid libuerit, exarare solemus.

3. *Glandia.*] Glandulæ. Dicemus de hac voce opportunius, lib. 36. sect. 2.

4. *In citro, & acere.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. non *cedro*. Et de citri quidem tubere diximus lib. 13. sect. 29. de tubere aceris, libri hujus sect. 27.

5. *Fissis arboribus.*] Ad mensas struendas e reliquis arborum generibus, finduntur primum arbores in longitudinem: dein pulpa, hoc est, pars ligni fissa ad opus circinatur: nec statim in orbem, sive per latitudinem ac transversim arbos dividitur: quoniam fragilis tum vena foret, seu facile frangeretur.

6. *Pectines.*] Sic appellantur lineæ quædam ductusque per longitudinem arborum latitudinemque, amnium anguiumve more serpentes: qui ductus in polita præcipue materia, non sine quadam colorum varietate, conspicui sunt *κτένες* Venarum cursus appellat, sect. 76. Gallis, *veines*.

7. *Apud antiquos.*] Virgil. Eclog. 3. vers. 36. *Pocula ponam fagina.* Ovid. lib. 8. Metam. vers. 669.

Cælatus eodem
Sistitur argento crater, fabricataque fago
Pocula.

8. *Manius Curius.*] De quo jam diximus lib. 7. sect. 15. Vide Valerium Max. lib. 4. cap. 3. pag. 208.

9. *Guttum.*] Poculi genus, quo in sacrificiis mensisque utebantur, & quo guttatim infundebatur aqua. Plautus: *Ut guttulam hauriret ex guttulo.*

10. *Fluctuatur.*] Mari immergitur, ut veluti condiatur, ac maceretur, & firmitatem accipiat. Theophr. lib. 5. hist. cap. 6. Robur & laricem, inquit, cum in mari condiunt, δρῦν ϗ πεύκην ὅταν ταριχεύωσι τῇ θαλάττῃ, ea quæ radici propiora sunt, citius in aqua merguntur, ac plus ceteris sidunt, τὰ πρὸς τὰς ῥίζας θᾶττον δύεται καθ' ὕδατος, ϗ ἐπιδύει μᾶλλον.

11. *Alia frangi.*] In assulas dissilire.

12. *Tota ossea.*] Os esse materiæ optimum sup. sect. interpretatus est.

13. *Esse diximus.*] Sup. sect. Buxum, cornum, oleam.

14. *Ceteris.*] E proxime appellatis: ilici, corno, robori, &c. præter cornum.

15. *In venabulis.*] Venabulum, *un épieu*, telum quondam venationi aptum: e corno ut plurimum arbore. Ovid. Epist. 4. vers. 83.

Sive tenes lato venabula cornea ferro.

[16] incisuris nodata propter decorem. Cedrus, & larix, & juniperus rubent. * [17] Larix femina habet, quam Græci vocant ægida, [18] mellei coloris. Inventum est [19] pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis, hoc lignum. Proximum medullæ est. In abiete [20] leuson Græci vocant. Cedri quoque durissima, quæ medullæ proxima, ut in corpore ossa, deraso modo [21] limo. [22] Et sambuci interiora mire firma traduntur. Namque [23] qui venabula ex ea faciunt, præferunt omnibus: constat enim ex cute & ossibus. *CAPUT XXXIX.

LXXIV. [1] Cædi tempestivum quæ decorticentur, [2] ut teretes, ad templa ceteraque usus rotundi, cum germinant, [3] alias cortice inextricabili, & carie subnascente ei, materiaque nigrescente. [4] Tigna & quibus aufert securis corticem, a bruma ad Favonium: aut si prævenire cogamur, [5] Arcturi occasu, & ante eum Fidiculæ: novissima ratione, solstitio. Dies siderum horum reddetur suo loco. [6] Vulgo satis putant

NOTÆ.

16. *Incisuris nodata.*] Erant aspera nodis venabula, ubi rami a caudice amputati: nam cæsuræ manebant vestigia.

17. *Larix femina.*] Theophr. lib. 3. hist. cap. 10. Καὶ τὴν αἰγίδα τὴν καλουμένην ἡ θήλεια τῆς πεύκης ἔχει. (En πεύκη rursum larix.) τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἐγκάρδιον αὐτῆς. *Est autem ægis arboris veluti cor, ac medullæ interiori proximum.*

18. *Mellei coloris.*] Theophr. loc. cit. ἡ δ' αἰγὶς εὔχρως, *coloris elegantis & boni.*

19. *Pictorum tabellis.*] Τὰ τῶν ζωγράφων πινάκια vocat Theophr. loc. cit. Galli, *Palettes*, pollieulares assulas, quibus colores insident. Nisi mavis pro tabulis ligneis accipere, in quibus olim, uti nunc in tela, pingebatur: unde tabula plerumque apud antiquos usurpata pro pictura est.

20. *Leuson.*] Theophr. loc. cit. Ἔχει δ' ὥσπερ ἡ πεύκη τὴν αἰγίδα, καὶ ἡ ἐλάτη τὸ λευκὸν, λεῦσον καλούμενον, &c. In Sequanis fabri lignarii, inquit Rob. Constantinus, adhuc *Louchon* vocant, & ex ea materia pyxides conficiunt.

21. *Limo.*] Alburnum, credo, intelligit: de quo sup. sect.

22. *Et sambuci.*] MSS. omnes, *sabuci*, ut diximus sect. sup. Interiora porro non medullam vocat, sed ossa, hoc est, lignum ipsum, materiæque optimum, quod cortice, ceu cute vestitur.

23. *Qui venabula.*] Baculos fieri leves e sambuco dixit Theophr. loc. cit. ἐξ ἧς τὰς βακτηρίας ποιοῦσι τὰς κούφας.

Sect. LXXIV. 1. *Cædi tempestivum.*] Ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 1. Ὡραῖα δὲ τέμνεσθαι ξύλα, τὰ μὲν στρογγύλα, καὶ ὅσα πρὸς φλοισμὸν, ὅταν βλαστάνῃ· τότε γὰρ εὐπεριαίρετος ὁ φλοιός· ὃ δὴ καλοῦσι λοπᾶν, διὰ τὴν ὑγρότητα τὴν ὑπογινομένην αὐτῷ· μετὰ δὲ ταῦτα δυσπεριαίρετος, καὶ τὸ ξύλον μέλαν γίνεται καὶ δυσειδές. *Cædi tempestivum est: materiem quidem rotundam, & quæ decorticanda est, cum germinare incipit. Tunc enim cortex extricari facile potest: id quod turgere appellant, ob humorem qui sub eo cortice est, &c.*

2. *Ut teretes.*] Quæ caudice sunt tereti, & procero: ut abies, pinus, picea. De abiete speciatim, sect. 80. circa germinationes cædi eam tempestive, pronunciatur.

3. *Alias cortice.*] Alias cortex, nisi ægre admodum, avelli non potest: nigrescitque materies, &c. Theophr.

4. *Tigna.*] Et alia hujusmodi, quæ quadrari debent, τετράγωνα, Theophr.

5. *Arcturi occasu.*] Theophr. μετὰ τρυγητὸν καὶ Ἀρκτοῦρον, post vindemiam & Arcturi occasum, ut recte Plinius interpretatus est: non post Arcturi ortum, ut Dalecampius.

6. *Vulgo satis.*] Theophr. loc. cit. Ὅλως δὲ πᾶν πρὸς ἰσχὺν ὡραιότατον, οὐ μόνον πεπαυμένον τῆς βλαστήσεως, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐκπεπαῖνον τὸν καρπόν. *Omne quod validum esse debet, tempestivius cæditur, non solum cum germinare desierit, verum etiam cum fructum percoxerit.*

observare, ne qua dedolanda arbos sternatur ante editos suos fructus. [7] Robur vere cæsum, teredinem sentit: bruma autem, [8] neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat sese findatque: quod in subere tempestive quoque cæso evenit. [9] Infinitum refert & lunaris ratio: nec nisi a vicesima in tricesimam cædi volunt. [10] Inter omnes vero convenit, utilissime in coïtu ejus sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis lunæ appellant. Sic certe Tiberius Cæsar concremato [11] ponte naumachiario, [12] larices ad restituendum cædi in Rætia præfinivit. [13] Quidam dicunt, ut in coïtu & sub terra sit Luna: quod fieri non potest nisi noctu. At si competant coïtus in novissimum diem brumæ, illa sit æterna materies: [14] proxime, cum supra dictis sideribus. Quidam & Canis ortum addunt, & sic cæsas materies [15] in forum Augustum. Nec novellæ autem ad materiem, nec veteres utilissimæ. [16] Circumcisas quoque ad medullam aliqui non

NOTÆ.

7. *Robur vere.*] Theophr. Δρῦς ἢ ὑλοτομουμένη, &c. Robur, inquit, serissime cædendum, hieme post autumnum: quod si ceditur, dum turgescit, (id quod fieri verno tempore Vitruvius monet, lib. 2. cap. 9. pag. 32.) citissime omnium fere computrescit, σήπεται. *Vere enim*, inquit Vitruvius, *omnes arbores fiunt prægnantes, & omnes suæ proprietatis virtutem efferunt in frondes, anniversariosque fructus. Cum ergo inanes & humida temporum necessitate fuerint, vanæ fiunt, & raritatibus imbecillæ. Uti etiam corpora muliebria cum conceperint, a fetu ad partum non judicantur integra: neque in venalibus ea quæ sunt prægnantia, præstantur sana: ideo quod in corpore præseminatio crescens, ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se: & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum id ipsum ex quo procreatur, &c.*

8. *Neque viatur.*] Ita M S S. Reg. In Chiffl. *vitiatur.* Neque putredinem sentire, neque vermibus erodi robur bruma cæsum dixit Theophr. loc. cit.

9. *Infinitum &c*] Hæc rursum ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 1. & ex Columella, lib. XI. cap. 2. pag. 370. *quoniam*, inquit Colum. *omnis materia sic cæsa judicatur carie non infestari.*

10. *Inter omnes vero.*] De hoc argumento multa Furnerius, lib. 1. Hydrogr. cap. 23. pag. 37. Vide & auctorem Geopon. lib. 3. cap. 1. pag. 83.

11. *Ponte naumachiario.*] Junctæ fuere plures ponte naves: ex quo ponte naumachiarii inter se dimicabant. P. Victore teste, Naumachiæ quinque Romæ fuere, XIV. Urbis regione, in circum effossæ, quo Tiberis aqua immittebatur, ut ibi navalis pugnæ specimen ederetur.

12. *Larices .... cædi.*] Causam Palladius edocet, lib. in Novemb. tit. 15. pag. 173. quoniam neque flammam recipiunt, nec carbones creant, ut dictum est sect. 19.

13. *Quidam dicunt.*] Sic auctor Geopon. loc. cit.

14. *Proxime, cum.*] Ad bonitatem, perennitatemque materiæ ejus, quæ tum ceditur, cum coïtus incidit in ipsum brumæ diem, accedit ea proxime, cujus cæsura fit, cum idem coïtus in occasum incidit supra dictorum siderum, Fidiculæ, & Arcturi.

15. *In forum Augustum.*] Ita M S S. omnes: hoc est, ad Forum Augusti exædificandum, quod in octava Urbis regione fuit, ut P. Victor prodidit.

16. *Circumcisas.*] Ex Vitruvio, lib. 2. cap. 9. pag. 33. Palladius quoque, loc. cit. pag. 172. *Materies*, inquit, *ad fabricam cædenda est, cum Luna decrescit: sed arbores quæ cæduntur, usque ad medullam securibus recisas, aliquandiu stare patieris, ut per eas partes humor, si quis in venis continetur, excurrat.*

inutiliter relinquunt, ut omnis humor ſtantibus deſluat. [17] Mirum apud antiquos primo Punico bello claſſem Duillii Imperatoris ab arbore exciſa LX. die navigaſſe. [18] Contra vero Hieronem regem CCXX. naves effectas diebus XLV. tradit L. Piſo. Secundo quoque Punico bello, [19] Scipionis claſſis XL. die a ſecuri navigavit. Tantum tempeſtivitas etiam in rapida celeritate pollet.

LXXV. Cato hominum ſummus in omni uſu, de materiis hæc adjicit. [1] Prælum e ſapino atra potiſſimum facito: Ulmeam, pineam, nuceam: hanc atque aliam materiam omnem cum effodies, Luna decreſcente eximito poſt meridiem, ſine vento Auſtro. Tunc erit tempeſtiva, cum ſemen ſuum maturum erit. Cavetoque ne per rorem trahas, aut doles. [2] Idemque mox: Niſi [3] intermeſtri, Lunaque dimidiata, ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut præcidas abs terra. [4] Diebus ſeptem proximis, quibus Luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino [5] caveto nigram materiam doles, neve cædas, neve tangas, niſi ſiccam: neve gelidam, neve rorulentam. [6] Tiberius idem & in capillo tondendo ſervavit interlunia. M. Varro adverſus defluvia præcepit [7] obſervandum id a pleniluniis.

LXXVI. 1. [1] Larici & magis abieti ſuccifis, humor diu defluit.

NOTÆ.

17. *Mirum apud.*] Florus lib. 2. cap. 2. pag. 48. *Duillio Cornelioque Coſſ. etiam mari congredi Populus Rom. auſus eſt. Tum quidem ipſa velocitas claſſis comparata auſpicium fuit. Intra enim LX. diem quam cæſa ſilva fuerat, CLX. navium claſſis in ancoris ſtetit: ut non arte facta, ſed quodam munere Deorum converſæ in naves, atque mutatæ arbores viderentur.* Fuit hic annus Urbis CCCCXCIII. belli Punici primi quartus: quinto primus idem Romanorum Duillius navalem victoriam adeptus eſt.

18. *Contra ... Hieronem.*] Syracuſanum Regem. Egit de hoc bello, victoriæque celeritatem commendavit Florus, loc. cit. Hiero ſub initium primi Punici belli victus a Romanis, victorum in partes poſtea amicitiamque tranſiit.

19. *Scipionis.*] Africani majoris.

Sect. LXXV. 1. *Prælum e ſapino.*] Verba Catonis, cap. 31. pag. 29. *Prælum e ſapino atra potiſſimum facito: aut ulmeam, aut pineam, vel nuceam: hanc atque aliam materiem omnem cum effodies*, ceteraque, ut Plinius.

2. *Idemque mox.*] Cap. 37.

3. *Intermeſtri.*] Interlunio, & in coïtu Lunæ.

4. *Diebus ſeptem.*] Vide Notas & Emend. num. XXV.

5. *Caveto nigram.*] Ita MSS. Libentius tamen, *cavete nequam materiam* ex Catone agnoverim, cujus verba referemus in Notis & Emend. num. cit. Dalecampius legit *nigra*, ſubintelligique Lunam jubet. Quid porro ſit Luna nigra, neſcio.

6. *Tiberius idem.*] De quo nempe proxime, ſect. ſup. Ita MSS.

7. *Obſervandum id.*] Nempe tonderi in plenilunio tempeſtivius eſſe. Verba Varronis ſunt iſta, lib. 1. de re ruſt. cap. 37. *Ego iſta etiam, inquit Agraſius, non ſolum in ovibus tondendis, ſed in meo capillo a patre acceptum ſervo, ne decreſcente Luna tondens calveſcam.* Ubi Fulvius Urſinus male emendat, *ut decreſcente Luna.*

Sect LXXVI. 1. *Larici &c.*] Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 2. Ὅταν δὲ τμηθῶσι, ῥεῖ καὶ ἐκ τῆς τῆς ἐλάτης, καὶ ἐκ τῆς τῆς πεύκης ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑγρότης· καὶ μᾶλλον ἐκ τῆς τῆς ἐλάτης. Rurſum πεύκη larix.

Hæ omnium arborum altiſſimæ ac rectiſſimæ. [3] Navium malis antennisque propter levitatem præfertur abies. Communia his pinoque, ut [3] quadripartitos venarum curſus bifidoſque habeant, vel omnino ſimplices. Ad fabrorum [4] inteſtina opera [5] medulla ſectilis : [6] optima quadripartitis materies, & mollior quam ceteræ. [7] Intellectus in cortice protinus peritis. [8] Abietis quæ pars a terra fuit, enodis eſt : hæc, [9] qua diximus ratione, fluviata [10] decorticatur, atque ita [11] ſapinus vocatur : ſuperior pars nodoſa, duriorque, [12] fuſterna. [13] Et in ipſis autem arboribus robuſtiores Aquiloniæ partes. [14] Et in totum deteriores ex humidis opaciſque : ſpiſſiores ex apricis, ac diuturnæ. Ideo Romæ [15] infernas abies ſupernati præfertur. Eſt per gentium quoque

N o t æ.

2. *Navium malis.*] Theophr. loc. cit.

3. *Quadripartitos.*] Pectines quatuor, ſeu venarum curſus, quos in polita maxime materia cernimus amnium inſtar, anguiumve ſerpere. Si quaterni fuerint, quadripartitos venarum curſus materies habere dicitur, vel ut Vitruvius ait, quadrifluviis eſſe diſparata : ſi bini modo, bifido venarum curſu : ſi unicus, ſimplice.

4. *Inteſtina opera.*] Hoc eſt, opera lignariæ fabricæ ſubtilioris & elegantioris : *Menuiſerie.* Intra domum fere tantum locum habet, & in ædium interiore parte : inde nomen. *Inteſtinarii* artifices, leg. 2. Cod. Theod. de excuſat. artif. qui inteſtinum opus faciebant.

5. *Medulla.*] Quæ Theophraſto, lib. 5. hiſtor. cap. 2. ἐντεριώνη, cor ligni, ſive matrix, & pars interna materiei.

6. *Optima.*] Optima materies eſt, quæ quadripartitos habet venarum curſus. Theophr. loc. cit. ubi de quadrifluviis arboribus : Εἰσὶ δὲ καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας αὗται χρήσιμοι· πυκνότατα γὰρ ἔχουσι τὰ ξύλα. *Sunt illa ad opera præſtantes : materiem enim ſpiſſiſſimam habent.*

7. *Intellectus.*] Diſcrimen, inquit Theophr. loc. cit. arbores ipſæ vel cortice ipſo oſtendunt. Quamobrem periti, ubi arborem videre, probe dijudicant quænam ea ſit. Quibus enim venæ egregiæ ſunt, his cortex lævis rectuſque : quibus e contrario, ſcaber & contortus. Διαφορὰς δὲ ἔχουσι τοῖς φλοιοῖς, καθ' ἃς γνωρίζουσιν ἰδόντες εὐθὺς τὸ δένδρον ἀκριβῶς ποῖόν τί ἐστι· τῆς μὲν γὰρ εὐκτηδόνων, καὶ ὁ φλοιὸς λεῖος καὶ ὀρθός. τῆς δ' ἐναντίου τραχύς τε καὶ διεστραμμένος.

8. *Abietis quæ pars a terra.*] Quæ terræ proxima. Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 33.

9. *Qua diximus.*] Sect. 73. his verbis : *Lignum in longitudinem fluctuatur :* ubi fluctuari, ſeu fluviari, diximus eſſe idem quod macerari aqua, & veluti condiri, ταριχεύειν. Gallis, *Bois flotté.* Neque enim hic ſermo, ut quibuſdam viſum eſt, de multifluvio, ſeu multiplici venarum curſu.

10. *Decorticatur.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

11. *Sapinus.*] Sic Vitruvio loc. cit. ima ſapinea, ſumma pars fuſterna dicitur, propter nodationis duritiem.

12. *Fuſterna.*] Quia nodoſa, ut ſolent eſſe fuſtes & baculi, crebris ut plurimum nodis aſperi.

13. *Et in ipſis.*] Theophr. l. 5. hiſt. c. 2.

14. *Et in totum.*] Theophr. lib. 5. hiſtor. cap. 3.

15. *Infernas abies.*] Tyrrhenum mare Inferum vocatur, ſuperum vero Adriaticum, ut diximus lib. 3. ſect. 10. Quæ abietes igitur ex Apennini ea parte, quæ ad Tyrrhenum mare protenditur, advehi ſolent, eæ dicuntur infernates. Quæ ab ea vero quæ vergit in Adriaticum, ſupernates nominantur. Vitruvius, lib. 2. cap. 10. pag. 36. *Ideo infernates, quæ ex apricis locis apportantur, meliores ſunt, quam quæ ab opacis de ſupernatibus advehuntur.*

regiones in iis differentia. Alpibus, Apenninoque laudatissimæ : [16] in Gallia, Jura, ac monte [17] Vogeso : [18] in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia. Deterior [19] Æneatica, & Arcadica. Pessimæ Parnassia, & Euboïca, quoniam [20] ramosæ ibi & contortæ, putrescentesque facile. [21] At cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima. [22] Cedri oleo perunćta materies, nec tineam, nec cariem sentit. [23] Junipero eadem virtus, quæ cedro. Vasta hæc in Hispania, maximeque [24] Vaccæis: medulla ejus ubicumque solidior etiam, quam cedrus. Publicum omnium vitium vocant [25] spiras, ubi convolvêre se venæ atque nodi. Inveniuntur in quibusdam, sicut in marmore, [26] centra, id est, duritia clavo similis, inimica ferris. [27] Et quædam forte accidunt, lapide comprehenso aut recepto in corpus, aut alterius arboris ramo.

2. [28] Megaris diu stetit oleaster in foro, cui viri fortes affixerant arma, quæ cortice ambiente ætas longa occultaverat. Fuitque arbor illa fatalis excidio urbis præmonitæ oraculo, cum arbor arma peperisset: [29] quod succisæ accidit, ocreis galeisque intus repertis. Ferunt

NOTÆ.

16. *In Gallia, Jura.*] M S S. omnes, *Juribus*, ut lib. 3. sect. 5.

17. *Vogeso.*] *Le Mont de Vauge*, in Lotharingiæ Alsatiæque confinio. Ex eo amnis Mosella oritur.

18. *In Corsica.*] Corsicas arbores, in primisque abietes laudat impensius Theophr. lib. 5. histor. cap. 9.

19. *Æneatica.*] Theophr. *Αἰνειακή*. Forte *Αἰνιανική*, ab Ænianibus, quorum in regione mons Oeta fuit, silvis consitus, ubi sibi rogum Hercules struxit. De his egimus lib. 4. sect. 3.

20. *Ramosæ.*] Theophrasto, *nodosa*, *ὀζώδη*.

21. *At cedrus &c.*] Hæc Plinius a Vitruvio, lib. 2. cap. 9. pag. 35.

22. *Cedri oleo.*] Vitruvius, loc. cit. pag. 34. *Quemadmodum ex cupressu & pinu, resina: sic ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur: quo reliquæ res cum sunt unctæ, uti etiam libri, a tineis & a carie non læduntur.*

23. *Junipero.*] Vitruv. loc. cit. *Cedrus & juniperus easdem habent utilitates.*

24. *Vaccæis.*] Hispaniæ gens ea est, de qua lib. 3. sect. 4. Vide Notas & Emend. num. XXVII.

25. *Spiras.*] *Σπεῖραι* quoque Theophr. vocat lib. 5. histor. cap. 3. convolutionem eam complurium orbium, quam neque nodum, inquit, neque crispitudinem merito dixeris: fabris longe molestior ea, difficiliorque tractatu, quam nodi.

26. *Centra.*] Græcam adhibuit vocem: nam *κέντρα* pariter a Theophr. appellantur hi duriores nodi, clavorum instar, in intima ligni parte, aut marmoris, aut gemmæ. Sic enim lib. 37. sect. 39. inutilis scalpturæ sapphirus dicitur, intervenientibus crystallinis centris. Et sect. 10. ejusdem libri, *prædurum ac fragile centrum* in crystalli vitiis censetur.

27. *Et quædam.*] Alia centrorum in arboribus origo. Lapide nimirum inculcato, atque amplexu incrementi circum obducti demum occultato: vel alterius arboris, quæ in proximo fuerit, ramo in alterius ramum coagmentato. Theophr. loc. cit.

28. *Megaris.*] Et hæc a Theophr. loc. cit.

29. *Quod succisæ accidit.*] Cum a Pericle vastata est Megaris, bello Peloponnesiaco, ut refert Diod. Sic. lib. 12.

*CAPUT XL. lapides ita inventos, ad continendos partus esse remedio. * Amplissima arborum ad hoc ævi existimatur Romæ visa, quam propter miraculum Tiberius Cæsar [30] in eodem ponte naumachiario exposuerat advectam cum reliqua materie: duravit ad Neronis Principis amphitheatrum. Fuit autem trabs e larice, longa pedes CXX. bipedali crassitudine æqualis. Quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo, fastigium ad cacumen æstimantibus. Fuit memoria nostra & in porticibus [31] septorum a M. Agrippa relicta, æque miraculi causa, quæ [32] diribitorio superfuerat, XX. pedibus brevior, sesquipedali crassitudine. Abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto [33] Caii principis jussu, [34] obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad sustinendum eum adduxit: qua nave nihil admirabilius visum in mari certum est: CXX. M. modiûm lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere lævo. [35] Ibi namque demersa est a Claudio principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exædificatis [36] obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Vulgoque auditur [37] LXXX. nummûm & pluris malos venumdari ad eos usus, rates vero connecti [38] XL. HS. plerasque. [39] At in Ægypto & Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. [40] Maxima ea in

NOTÆ.

30. *In eodem ponte.*] De quo jam dictum est sect. 74. De Neronis amphitheatro dicetur lib. 19. sect. 6.

31. *Septorum.*] *Septa* dictus est locus, quo populus conveniebat ad ferenda suffragia in Comitiis: qui locus ligneis primum cancellis, post marmoreis septus est. Inde nomen.

32. *Diribitorio.*] Locus fuit in quo censebantur milites, & stipendiis donabantur: a diribendo, hoc est, distribuendo dictus. Magnificum in primis ædificium ab Agrippa inchoatum, perfecit post ejus obitum Augustus. Vide Dionem, ad an. DCCLVII. lib. 55.

33. *Caii principis.*] Caligulæ.

34. *Obeliscum.*] De quo dicemus lib. 37. sect. 15.

35. *Ibi namque.*] Sueton. in Claudio, cap. 20. *Portum Ostiæ exstruxit... ubi navem demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus*: &c.

36. *Obiter.*] Cum Puteolis navis ea transiret, Romamque contenderet. De Puteolano pulvere dicemus lib. 35. sect. 45.

37. *LXXX. nummûm.*] Ita MSS. omnes. Hoc est, octoginta nummûm, sive sestertiorum millibus. Gallicæ monetæ, libræ sunt octingentæ.

38. *XL. HS.*] Quadraginta sestertiûm millibus: seu libris Gallicis omnino quadringentis. Hoc pretio ex eo abietis genere connectebantur rates, *des radeaux.*

39. *At in Ægypto.*] Hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 9. Sesostris Ægypti regis navium cedrinum laudat Diodorus Sicul. lib. 1. Bibl. pag. 52. Fabricasse etiam Caligula dicitur de cedris Liburnicas, gemmatis puppibus, &c. Sueton. in Caio, cap. 37.

40. *Maxima ea.*] Maxima cedrus. Theophr. loc. cit.

Cypro

Cypro traditur, ad undeciremem [41] Demetrii succisa, [42] centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum. Germaniæ prædones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quædam & triginta homines ferunt.

5. [43] Spississima, ex omni materie, [44] ideo & gravissima, judicatur ebenus, & buxus, graciles natura: [45] neutra in aquis fluitat, nec suber, si dematur cortex: [46] nec larix. [47] Ex reliquis siccissima lotos, [48] quæ Romæ ita appellatur. Deinde robur [49] exalburnatum: & huic nigricans color, magisque etiam cytiso, quæ proxime accedere ebenum videtur. [50] Quanquam non desint, qui Syriacas terebinthos nigriores affirment. Celebratur & [51] Thericles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno, [52] per quem probatur materies. [53] Omnium hæc sola ungi vult, meliorque oleo fit. Colos mire adulteratur juglande ac piro silvestri tinctis, atque in medicamine decoctis. Omnibus, quæ diximus, spissa firmitas. [54] Ab his proxima est cornus: quanquam non potest videri materies propter exilitatem, sed

NOTÆ.

41. *Demetrii.*] Ejus qni Poliorcetæ cognomen adeptus est, Antigoni F.

42. *Centum triginta.*] Theophr. loc. cit. τεὶς ᾗ δέκα ὀργυιῶν. Ergo unaquæque ὀργυία decem metitur pedes. Nempe major ὀργυία. De minore, lib. 8. sect. 16.

43. *Spississima.*] Hæc e Theophr. lib. 5. hist. cap. 4.

44. *Ideo & gravissima.*] Etiam cum utraque aruit. Theophr. lib. 1. histor. cap. 8.

45. *Neutra in aquis.*] Ebenum decorticatam in aqua sidere, buxum cum ipso cortice demergi, ait Theophr.

46. *Nec larix.*] Vitruv. lib. 2. c. 9.

47. *Ex reliquis siccissima.*] Ita MSS. Theophr. loc. cit. τῶν δ' ἄλλων ὁ λωτὸς πυκνότατος, *spississima*. Sed de Africana.

48. *Quæ Romæ ita*] Plinius supra, sect. 53. *Lotos, sive faba Græca: quam Romæ a suavitate fructus .... loton appellant.*

49. *Exalburnatum.*] Dempto alburno, seu torulo. *L'aubour.*

50. *Quanquam.*] Theophr. loc. cit

51. *Thericles.*] Vixit is Aristophanis ætate, Theophrasto paulo antiquior. Videtur Plinius velle Thericlem *tornatorem*, non figulum fuisse. Sed Araros apud Athen. lib. XI. pag. 471. aperte fictorem figlinorum operum facit.

Ὦ γαῖα κεραμεῦ, σ' ὁ Θηρικλῆς ποτε
Ἔτευξε &c.

Theophr. ipse lib. 5. hist. cap. 4. & qui eum laudat Athen. loc. cit. pag. 470. Thericlea aiunt ex terebintho vasa adeo affabre elaborata fuisse, ut a fictilibus discerni ægre possent. Non igitur ipse Thericles, aut certe diversus ab eo, e terebinthino ligno vasa tornavit: sed figlina, e nigra nempe terra, egregii nitoris Hesychius: Θηρίκλειος, κύλικος εἶδος ἀπὸ Θηρικλέους κεραμέως. Quæ porro ad pocula ea proxime accederent, sive e ligno forent, sive ex argento, vitrove, Thericlea dicebantur. Suidas, Θηρίκλειον ποτήριον, ὑάλινον exponit.

52. *Per quem probatur.*] Torno, inquit, materiæ bonitas firmitasque agnoscitur, & coloris nitor. Ita MSS. omnes.

53. *Omnium hæc sola.*] Terebinthus sola perungi prius quam torneatur, postulat: sic enim melior, nigriorque efficitur. Juglans & pirus, si decoquantur in colore nigro, quo tinguntur, referent terebinthi similitudinem.

54. *Ab his proxima.*] Theophr. lib. 5. hist. cap 8. Ἰσχυρότατον δὲ ᾗ ἡ κρανία.

lignum [55] non alio pæne, quam ad radios rotarum, utile: aut [56] si quid cuneandum sit in ligno, clavisve figendum, ceu ferreis. [57] Ilex item, & oleaster, & olea, atque castanea, carpinus, populus. [58] Hæc & crispa aceris modo, si ulla materies [59] idonea esset ramis sæpe deputatis: castratio illa est, adimitque vires. [60] De cetero plerisque eorum, sed utique robori, tanta duritia est, ut terebrari nisi madefactum non queat, & ne sic quidem adactus avelli clavus. E diverso clavum non tenet cedrus. [61] Mollissima tilia: eadem videtur & calidissima: argumentum afferunt, quod citissime [62] ascias retundat. [63] Calidæ & morus, laurus, edera, & omnes e quibus igniaria fiunt.

LXXVII. Exploratorum hoc usus in castris, pastorumque reperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis occasio est. [1] Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum facillimo conceptu. Sed nihil edera præstantius quæ teratur, lauro quæ terat. Probatur & vitis silvestris, [2] alia quam labrusca, & ipsa ederæ modo arborem scan-

NOTÆ.

55. *Non alio pæne.*] Sed & hastilia ex corno arbore facta Festus refert, quæ colurna ex eo dicerentur. Glossæ: Κρανία, δένδρον. *Colurnum, corneus.* Virgil. lib. 2. Georg. vers. 396.

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

Quæ ex corylo arbore, perperam, ut remur, Servius, aliique, qui sunt subsecuti, facta interpretantur. Maro, 9. Æneïd. vers. 698. *Volat Itala cornus.*

56. *Si quid cuneandum.*] Si quid findendum cuneo: is enim e corno fieri apte & utiliter potest. Cuneare, est ea quæ natura juncta sunt, per vim distrahere, ut ait Quintil. lib. 4 cap 3. Et e corno clavi fiunt, qui ferreorum duritiem repræsentent

57. *Ilex item &c.*] Theophr. lib. 3. histor. cap. 12.

58 *Hæc & crispa.*] Supra sect. 51. *Quorum crispa materies, ut acer, palma, populus.* An utrobique *opulus* legendum, cujus arboris meminit Columella passim?

59. *Idonea esset.*] Operibus intestinis: si rami sæpe deputarentur in arbore: sed castratio illa est, quæ ligno firmitatem duritiemque adimit.

60. *De cetero.*] Ex Theophr. lib. 5. histor. cap. 4. Σκληρότατα δὲ τὰ δρύϊνα... καὶ γὰρ ἀποβρέχουσι ταῦτα πρὸς τὴν τρύπησιν μαλάξεως χάριν.

61. *Mollissima.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

62. *Ascias retundat.*] Indicio est, inquit, quod ferri aciem vehementer hebetet, & calore suo obtundat. Ascia ferreum instrumentum est, quo fabricæ materiæ perdolantur. *Une doloire.*

63 *Calidæ & morus, &c.*] Theophr. loc. cit. Et de lauro, Porphyrius quoque, apud Euseb. lib. 3. Præpar. pag. 112. ὅτι πυρὸς πλήξεις τὸ φυτὸν, &c. Sed magis hoc hausit a Seneca Plinius, e libro scilicet 2. Natur. quæst. cap. 22. pag 852. *Duobus modis*, inquit, *apud nos fit ignis: uno, si excitatur, sicut ex lapide percusso: altero, si attritu invenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, edera, & alia in hunc usum nota pastoribus.*

Sect. LXXVII. 1. *Teritur ergo.*] Theophr. lib. 5. histor. cap. 10. Et hoc solerter faciunt hodie Canadenses.

2. *Alia quam labrusca.*] Vitis illius appellatio propria, apud Theophr. loc.

-dens. [3] Frigidiſſima quæcumque aquatica : [4] lentiſſima autem, & ideo ſcutis faciendis aptiſſima, quorum plaga contrahit ſe protinus, clauditque ſuum vulnus, & ob id contumacius tranſmittit ferrum : in quo ſunt genere fici, ſalix, tilia, betulla, ſambucus, populus utraque. [5] Leviſſima ex his ficus & ſalix, ideoque utiliſſimæ. Omnes autem ad ciſtas, quæque [6] flexili crate conſtant. Habent & candorem, [7] rigoremque, & in ſculpturis facilitatem. [8] Eſt lentitia platano, ſed madida, ſicut alno. Siccior eadem ulmo, fraxino, moro, ceraſo, ſed ponderoſior. [9] Rigorem fortiſſime ſervat ulmus : ob id cardinibus, [10] craſſamentiſque portarum utiliſſima, quoniam minime torquetur : [11] permutanda tantum ſic, ut cacumen ab inferiore ſit cardine, radix ſuperior. [12] Palmæ eſt mollis, & ſuberis materies : ſpiſſæ & malus, piruſque : nec non acer, ſed fragile : [13] & quæcumque criſpa.

NOTÆ.

cit. ἀδράχνη. Πυρρὸν δέ φασιν, inquit, ἄριστον μὲν ἐκ τῆς ἀδράχνης χαλκεῦσιν ὑπόπισιν. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ δένδρον ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ, καὶ τῇ οἰνάνθῃ τῇ ἀγρίᾳ· ὥσπερ ἐκεῖνα γὰρ καὶ τοῦτο ἀναβαίνει πρὸς τὰ δένδρα.

3. *Frigidiſſima.*] Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 4.

4. *Lentiſſima.*] Theophr. loc. cit. totidem ferme verbis.

5. *Leviſſima.*] Theophr. μανὰ δὲ τὰ ἄκτια, καὶ τὰ σύκινα.

6. *Flexili crate.*] Et ad ea quæ vimine flexili texuntur, ut crates.

7. *Rigoremque.*] Hoc eſt, non pandantur, non flectunt ſe, torquentve.

8. *Eſt lentitia.*] Obſequens natura quo libeat flecti. Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ τῆς πλατάνου γλισχρότητα μὲν ἔχει· φύσει δὲ ὑγρότερον τοῦτο καὶ τὸ τῆς πτελέας, *ſicut ulmo.* Quare an ita ſcribendum & in Pliniano quoque contextu, facili tranſitu characterum *a* in *u*, amplius cogitandum. Et lib 5. hiſt. cap. 8 lentitiam cum firmitate, γλισχρότητα καὶ ἰσχὺν platano attribuit, moro, fraxino, ulmo : ſed deteriore conditione platani, quod celeriter ea computreſcit.

9. *Rigorem fortiſſime.*] Non flectit ſe, non cedit ponderi, non torquetur ulmus, ἔστι δὲ καὶ ἀστραβέστατον τὸ τῆς πτελέας. inquit Theophr. lib 5. hiſt. cap. 4 Et Vitruvius lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Vlmus vero, & fraxinus maximos habent humores, minimumque aëris & ignis … Sunt in operibus, cum fabricantur, lenta : & ſub pondere, propter humoris abundantiam, non habent rigorem, ſed celeriter pandant. Simul autem vetuſtate ſunt arida facta, aut in agro perfecta, qui in eis ineſt liquor ſtantibus emoritur, fiuntque duriores : & in coagmentationibus ab lentitudine firmas recipiunt catenationes.*

10. *Craſſamentiſque.*] Hoc eſt, craſſioribus portarum coagmentationibus. Sic porro MSS. omnes, Reg. Colbert. Th. Chiffl. Pariſ. &c.

11. *Permutanda tantum.*] Dum bina cardinum tigna coaſſantur, ita contrario ſunt diſponenda ſitu, ut arboris cacumen ſpectet inferius, ſuperius vero radix : ſic enim inter ſe coarctata, alterum alterius impetum cohibebit : alioqui totum flecteretur lignum, & contorqueretur. Ita fere Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 4. Ποιοῦσι δὲ αὐτὰς (τὰς στροφεῖς τῶν θυρῶν) ἔμπαλιν τιθέντες τὰ ξύλα· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ῥίζης, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ φύλλου ἄνω.

12. *Palma eſt mollis, & ſuberis materies.*] Ita Reg. 2. cod. In Reg 1. *Palma mitis.* Theophr. loc. cit. Palma levis, tractatu facilis, molliſque eſt, quemadmodum ſuber : Ὁ δὲ φοῖνιξ κοῦφος καὶ εὔεργος, καὶ μαλακός, ὥσπερ ὁ φελλός.

13. *Et quæcumque criſpa.*] Criſpa, inquit, materie pariter ſpiſſa ſunt, ut acer. Theophr. loc. cit. Πυκνὸν δὲ καὶ ὁ σφένδαμνος, καὶ ὅλως πάντα τὰ οὖλα.

[14] In omnibus silvestria & mascula differentias cujusque generis augent. Et infecunda firmiora fertilibus, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cupressus, & cornus.

LXXVIII. [1] Cariem vetustatemque non sentiunt cupressus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, juniperus, oleaster, & olea: ex reliquis tardissime [2] larix, robur, suber, [3] castanea, juglans. [4] Rimam fissuramque non capit sponte cedrus, cupressus, olea, buxus.

LXXIX. [1] Maxime æterna putant ebenum, & cupressum, cedrumque, claro de omnibus materiis judicio in templo Ephesiæ Dianæ: ut pote cum tota Asia exstruente [2] quadringentis annis peractum sit, [3] convenit tectum ejus esse e cedrinis trabibus. De ipso simulacro Deæ: ambigitur [4] ceteri ex ebeno esse tradunt. Mucianus ter Consul, ex his qui proxime viso eo scripsere, [5] vitigineum, & nunquam mutatum septies restituto templo. Hanc materiam elegisse [6] Pandemion: etiam nomen artificis nuncupans: quod equidem miror, [7] cum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero patre, vetustatem ei

NOTÆ.

14. *In omnibus.*] In omni, inquit, arborum genere & silvestres & masculæ, dotes eas habent, quas retulimus, potiore cum laude, quam urbanæ & feminæ. Sunt enim spissiores, duriores, robustiores. Theophr. lib. 5. hist. cap 5. Ἅπαντα δὲ τὰ ἄῤῥενα τῶν ἡμέρων, καὶ τὰ ἄγρια τῶν θηλειῶν, πυκνότερά τε καὶ σκληρότερα, καὶ βαρύτερα, καὶ τὸ ὅλον ἰσχυρότερα .... ὡς δ' ἐπὶ τὸ πᾶν, καὶ τὰ ἀκαρπότερα τῶν καρπίμων, καὶ τὰ χείρω τῶν καλλικαρποτέρων. εἰ μή τι καρπιμώτερον τὸ ἄῤῥεν, ὥσπερ ἀλλά τινές φασι, καὶ τὴν κυπάριττον, καὶ τὴν κρανίαν. Quæ Plinius summa fide reddidit.

Sect. LXXVIII. 1. *Cariem &c.*] Theophr. loc. cit.

2. *Larix.*] Theophrasto, *πεύκη*.

3. *Castanea, juglans.*] Vide Notas & Emend num. XXVIII.

4. *Rimam, &c.*] In Indice, *Quæ cariem non sentiant, quæ rimam.*

Sect. LXXIX. 1. *Maxime æterna putant.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIX.

2. *Quadringentis.*] Quot nimirum anni fluxere ab Alexandri principatu ad illud tempus quo Plinius hæc scriberet. Id enim templum intelligit, quod cum ea nocte conflagrasset, Herostrato subjiciente ignes, qua ipse Alexander in lucem editus est, ipsius Alexandri ætate denuo est excitatum, perfectumque annis ducentis & viginti, ut dicetur lib. 36. sect. 21. sed aliis deinceps atque aliis per ducentos fere annos ornamentis amplificatum Potest & altera hujus loci interpretatio subjici, & mea quidem sententia haud paulo accommodatior: judicium nempe Asiæ totius exstruentis de perennitate materiarum, quadringentorum denique annorum experimento peractum esse: ut postea de earum æternitate reliquus nullus sit disceptandi locus.

3. *Convenit tectum.*] Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 35.

4. *Ceteri ex ebeno.*] Vitruv. loc. cit. e cedro.

5. *Vitigineum.*] Ex vite. Ita libri omnes.

6. *Pandemion.*] Vide Notas & Emend. num. XXX.

7. *Cum antiquiorem Minerva.*] Quæ parens artium habita semper fuit: atque adeo artifice quolibet vetustior. Ἀεροβατεῖ qui cælo lapsum hoc simulacrum innui modo a Plinio putat, ut Exercitator in Solin. pag. 816.

tribuat. Adjicit multis foraminibus nardo rigari, ut medicatus humor alat, teneatque juncturas, quas & ipsas esse [8] modico admodum miror. [9] Valvas esse e cupresso, & jam quadringentis prope annis durare materiem omnem novæ similem. Id quoque notandum, valvas [10] in glutinis compage quadriennio fuisse. [11] Cupressus in eas electa, quoniam præter cetera uno in genere materiæ nitor maxime valeat æternus. Nonne simulacrum [12] Vejovis [13] in arce e cupresso durat, a condita Urbe [14] DCLXI. anno dicatum? Memorabile & Uticæ templum Apollinis, ubi [15] Numidicarum cedrorum trabes durant, ita ut positæ fuere prima urbis ejus origine, annis [16] MCLXXVIII. Et in Hispania Sagunti aiunt templum Dianæ a Zacyntho advectæ cum conditoribus, annis ducentis ante excidium Troïæ, ut auctor est Bocchus, infraque oppidum ipsum id haberi. Cui pepercit religione inductus Hannibal, juniperi trabibus etiam nunc durantibus. Super omnia memoratur ædes in Aulide ejusdem Deæ, sæculis aliquot ante Trojanum bellum exædificata: [17] quonam genere materiæ scientia obliterata. [18] In plenum dici potest, utique quæ odore præcellant, ea æternitate præstare.

NOTÆ.

8. *Modico.*] Cum sit modicum simulacrum, qui possunt esse in eo juncturæ, quæ vel in maximis vix ullæ sunt. Iterum hic Muciani fidem elevat.

9. *Valvas esse.*] Vide Notas & Emend. num. XXXI.

10. *In glutinis compage.*] Valvæ, inquit, compactæ & conglutinatæ, priusquam affixæ sunt, aptatæque foribus, quadriennio toto sub dio relictæ, ut ligni humor omnis efflueret. Et hoc Plinius a Muciano.

11. *Cupressus in eas.*] Theopht. lib. 5. histor. cap. 5.

12. *Vejovis.*] Gellius, lib. 5. cap. 12. pag. 337. *Quum Jovem igitur, & Dijovem a juvando nominassent: eum quoque contra Deum, qui non juvandi potestatem, sed vim nocendi haberet, (nam deos quosdam, ut prodessent, celebrabant, quosdam, ne obessent, placabant:) Vejovem appellaverunt, dempta atque detracta juvandi facultate .... Simulacrum igitur Dei Vejovis, quod in æde est, de qua supra dixi, sagittas tenet, quæ sunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt*, &c. De Vejovis vocabulo, vide & Ovid lib. 3. Fastor. vers. 445.

13. *In arce.*] In æde, quæ inter arcem & Capitolium. Gellius loc. cit pag. 336. Sic P. Victor, in regione octava Urbis Romæ: *Ædes Vejovis inter arcem & Capitolium, prope asylum.*

14. *DCLXI.*] Ita Reg. 1. 2. Colb. aliique. In Th. DLI.

15. *Numidicarum cedrorum.*] Vide Notas & Emend. num. XXXII.

16. *MCLXXVIII.*] Ita MSS. omnes, recte: non ut editi, MCLXXXVIII. Cum porro hæc Plinius scripserit anno ab V. C. DCCCXXX. Uticam necesse est conditam fuisse ante Urbis Romæ originem, annis CCCXLVIII. quo nempe anno Samuel Hebraïci populi curam capessivit: quo tempore exclusi Peloponneso ab Heraclidis Orestis liberi, ut notat Velleïus, lib. 1. cap. 2. *Tyria classis .... Gades condidit: Ab iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi*, &c. Anno fere a Troja capta octogesimo.

17. *Quonam genere.*] Sic libri editi, & MSS. Reg. &c.

18. *In plenum dici potest.*] Sic MSS. Reg. Colb. &c. non *dici par est*, ut vult Salmas. pag. 42. in Solin. Hæc vox, *in plenum*, summatim, universe, omnino, sonat.

[19] A prædictis morus proxime laudatur, quæ vetustate etiam nigrescit. Et quædam tamen in aliis diuturniora sunt usibus quam alia. [20] Ulmus in perflatu firma, [21] robur defossum, & in aquis quercus obruta. Eadem supra terram rimosa facit opera, torquendo sese. [22] Larix in humore præcipua, & [23] alnus nigra. [24] Robur marina aqua corrumpitur. Non improbatur [25] & fagus in aqua, & juglans: hæ quidem in his, quæ defodiuntur, vel principales. Item juniperus: eadem & [26] subdialibus aptissima. [27] Fagus & cerrus celeriter marcescunt. Esculus quoque humoris impatiens. Contra adacta in terram in palustribus [28] alnus æterna, onerisque quantilibet patiens: cerasus firma: [29] ulmus & fraxinus lentæ, sed facile pandantur: flexiles tamen, stantesque [30] a circumcisura siccatæ fideliores. [31] Laricem in maritimis navibus obnoxiam teredini tradunt: omniaque, præter-

NOTÆ.

19. *A prædictis.*] Hoc est, post prædictas: cedrum, ebenum, cupressum Acceptum hoc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 5.

20. *Ulmus in perflatu.*] Si ad ea opera adhibeatur, quæ aëri pateant, eoque perflentur. Theophr. Πτελέα μὲν ἐν τῷ αἴθρῳ ἀσαπής.

21. *Robur.*] Δρῦς δὲ κατορυττομένη, καὶ ἐν ὕδατι καταβρεχομένη. Theophr. loc. cit. Et de quercu, Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 15. pag. 173.

22. *Larix in humore.*] In aquis, ad palationes & fundamenta: vel ad naves.

23. *Alnus nigra.*] Vitruvius de ea arbore magnifice, lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Alnus autem*, inquit, *quæ proxime fluminum ripis procreatur, & minime materies utilis videtur, habet in se egregias rationes: etenim .... in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum, palationibus crebre fixa, recipiens in se quod minus habet liquoris, permanet immortalis ad æternitatem, & sustinet immania pondera structuræ, & sine vitiis conservat. Itaque non potest extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta, permanet ad diuturnitatem*, &c. Palladius, loc. cit. *Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palandus est.*

24. *Robur marina.*] Theophr. loc. cit. Δρῦς ἐν τῇ θαλάττῃ σήπεται.

25. *Et fagus .... & juglans.*] Aliunde hoc, quam a Theophr. qui nec fago, nec juglandi hanc dotem adjudicat, sed ὀξύᾳ & καρύᾳ εὐβοϊκῇ, hoc est, cetro & castaneæ.

26. *Subdialibus.*] Ad ea opera, quæ sub dio sunt.

27. *Fagus & cerrus.*] Vitruvius, loc. cit. pag. 34. *Cerrus, suber, fagus, quod parvam habeant mixtionem humoris, & ignis, & terreni aëris plurimum, pervia raritate humores penitus recipiendo, celeriter marcescunt.* Palladius, in Novembri, tit. 15. *Fagus in sicco utilis, humore corrumpitur.*

28. *Alnus æterna.*] Vitruvius, & Palladius locis paulo ante allatis

29. *Ulmus & fraxinus.*] Ex Vitruvio, loco a nobis sup. sect. laudato. Pallad. loc. cit. breviter: *Ulmus, & fraxinus, si siccentur, rigescunt: ante curvabiles.*

30. *A circumcisura.*] Postquam circumsectæ sunt, eo quo dictum est modo, sect. 74. *Fideliores* autem firmiores in opere interpretor, hoc est, quæ haud facile pandentur: cui vitio obnoxias esse ulmum & fraxinum, dictum est proxime.

31. *Laricem in.*] Πεύκην Theophrastus, quæ Plinio, ut diximus, semper est larix.

quam oleastrum & oleam. Quædam enim in mari, quædam in terra vitiis opportuniora.

LXXX. [1] Infestantium quatuor genera. [2] Teredines capite ad portionem gravissimo : rodunt dentibus. Hæ tantum in mari sentiuntur: [3] nec aliam putant teredinem proprie dici. Terrestres, tineas vocant: culicibus vero similes, [4] thripas. Quartum est & e vermiculorum genere : [5] & eorum alii putrescente succo ipsa materie : alii pariuntur, sicut in arboribus, ex eo qui cerastes vocatur. Cum tantum eroserit, ut circumagat se, generat alium. [6] Hæc nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso : in aliis duritia, ut buxo. [7] Tradunt & abietem circa germinationes decorticatam, [8] qua diximus Luna, aquis non corrumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt, [9] in Tylo Rubri maris insula arbores esse, ex quibus naves fierent : [10] quas CC. annis durantes inventas : & si mergerentur, incorruptas. [11] In eadem esse fruticem baculis tantum idoneæ crassitudinis, [12] varium tigrium maculis, ponderosum : & [13] cum in spissiora decidat, vitri modo fragilem. CAPUT XLI.

LXXXI. Apud nos materiæ finduntur aliquæ sponte : ob id ar- CAPUT XLII.

NOTÆ.

Sect. LXXX. 1. *Infestantium.*] Quæ hac sectione continentur, ad verbum expressa fere e Theophr. lib. 5. histor. cap. 5.

2. *Teredines.*] Τερηδόνες Theophr. Sunt ex capite pro portione corporis grandissimo : τὸ μὲν μεγέθει μικρόν, κεφαλὴν δ' ἔχει μεγάλην, καὶ ὀδόντας.

3. *Nec aliam putant.*] Hæc sane Theophrasti sententia loc. cit. Plinius tamen lib. 8. sect. 74. & ad terrestres id vocabulum transtulit, cum Servii Tullii prætextas dixit teredinum non sensisse injurias annis DLX. Et Apsyrto τερηδόνες sunt equorum lumbrici. Vide Constant. in Lexic.

4. *Thripas.*] Θρῖπες, Theophr.

5. *Et eorum alii.*] Vermium, inquit, quibus lignum eroditur, alii ex ipsa materie fiunt, putrescente succo, ἐκ τῆς ἰχῶρος σήψεως, inquit Theophr. Alii a vermiculis aliis pariuntur, οἱ δ' ἐκ τικτόντων ἑτέρων. Pariunt enim vel in cæsa materie vermes, quemadmodum in ipsa arbore is qui κεράστης, hoc est, cornutus appellatur : qui cum tantum corroserit, ut circumagere se commode possit, tum gignit alium. Sic Theophr. loc. cit. In ficu præsertim nasci cerasten dicetur lib. 17. sect. 37.

6. *Hæc.*] Omnia nempe hæc vermium infestantium genera.

7. *Tradunt &c.*] Theophr. loc. cit. Φασὶ δὲ καὶ τὴν ἐλάτην φλοιωθεῖσαν ὑπὸ τὸν βλαστὸν ἄσαπτον διαμένειν ἐν τῷ ὕδατι.

8. *Qua diximus.*] Sect. 74.

9. *In Tylo.*] Ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 6.

10. *Quas CC. annis.*] Quas arbores, per annos ducentos in aquis obrutas, omnis noxiæ expertes invenere, inquit Theophr. loc. cit. Διαμένει γὰρ τὰ ξύλα ἔτη πλείω τῶν διακοσίων καταβυθιζόμενα.

11. *In eadem.*] Theophrasto loc. cit.

12. *Varium.*] Colorum varietate tigrium maculosæ pelli assimilem.

13. *Cum in spissiora.*] Cum in solidiora corpora aut sponte deciderit, aut quis de industria projecerit. Theophr. Ὅταν δέ τις ῥίψῃ πρὸς σκληρότερόν τι, κατάγνυται, καθάπερ τὰ κεράμια, fictilium modo.

chitecti eas fimo illitas [1] siccari jubent, ut afflatus non noceant. Pondus sustinere validæ, [2] abies, larix, etiam in transversum positæ. Robur, olea, incurvantur ceduntque ponderi. Illæ renituntur, nec temere rumpuntur: priusque carie, quam viribus deficiunt. Et palmæ [3] arbor valida: [4] in diversum enim curvatur: [5] & populus. Cetera omnia inferiora [6] pandantur: palma e contrario [7] fornicatim. Pinus & cupressus adversus cariem tineasque firmissimæ. Facile pandatur [8] juglans: fiunt enim & ex ea trabes. Frangi se prænunciat [9] strepitu: quod [10] in Antandro accidit, cum e balneis territi sono profugerunt. Pinus, piceæ, alni, ad aquarum ductus in tubos cavantur. Obrutæ terra plurimis durant annis. Eædem si non integantur, cito senescunt: mirum in modum fortiores, si humor extra quoque supersit.

LXXXII. [1] Firmissima in rectum abies. Eadem [2] valvarum repagulis, & ad quæcumque libeat [3] intestina opera aptissima, sive Græco, sive Campano, sive Siculo fabricæ artis genere spectabilis: [4] ramentorum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinarum raptus. Eadem & curribus maxime sociabilis glu-

NOTÆ.

Sect. LXXXI. 1. *Siccari jubent.*] Materias, sive arbores: ne aëre perflante findantur. Fimum bubulum adhibet Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

2. *Abies, larix.*] Theophr. loc. cit. Βάρος δὲ ἀνέχειν, ἰσχυρὰ, ἡ ἐλάτη, καὶ ἡ πεύκη. Plinio rursum πεύκη larix. Porro hellenismus est, *valida sustinere*, pro *sustinent valide*.

3. *Arbor valida.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIII.

4. *In diversum.*] Contra quam ceteræ arbores: nam eæ in inferiora curvantur: palma se fornicatim flectit.

5. *Et populus.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIV.

6. *Pandantur.*] Curvantur, ceduntque ponderi. Plinius lib. XI. sect. 10. de apibus: *Totaque onusta remeant sarcina pandata.*

7. *Fornicatim.*] Fornicis in morem sursum versus curvatur. Plinius, lib. XI. sect. 10. *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis a solo fornicatis.* Et *fornicatio* Vitruvio nota & Senecæ vox est.

8. *Juglans.*] Non juglandem Theophrastus, loc. cit. Sed castaneam dixit, *καρύαν Εὐβοϊκήν.* Verum ea vide quæ dicturi sumus in Notis & Emendationibus num. XXVIII.

9. *Strepitu*] Crepitu, ψόφῳ, Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

10. *In Antandro.*] Theophr. loc. cit. de castaneæ materie, trabibusque, ut diximus, non juglandis. In MSS. *in Andro.* At Theophr. ἐν Ἀντάνδρῳ.

Sect. LXXXII. 1. *Firmissima in rectum.*] Si recta statuatur. Vide Notas & Emendationes num. XXXV.

2. *Valvarum repagulis.*] In MSS. omnibus, *valvarum paginis*: haud pœnitenda lectione: videntur enim paginæ valvarum appellari asseres, quibus ipsæ compinguntur, coagmentanturque, ac veluti compaginantur valvæ.

3. *Intestina.*] De his, sect. 76.

4. *Ramentorum.*] Ramenta, inquit, abietis, dum singuli runcinæ ictus rapiunt, raduntque, ea tum convolvuntur in modum crinium, & in orbem, instar tortilis pampini, hoc est, claviculæ vitium. Runcina instrumentum est ferreum, quo ligna aspera lignarii fabri lævigant: *le Rabot.* Pampinum pro clavicula, capreoloque vitis accipi monuimus, sect. 63.

tino,

tino, in tantum, [5] ut findatur ante, qua solida est.

LXXXIII. Magna autem & glutini ratio, propter ea quæ [1] sectilibus laminis, ac [2] in alio genere operiuntur. [3] Stamineam in hoc usu probant venam, & vocant [4] feruleam, argumento similitudinis, quoniam laciniose crispa, in omni genere. Et glutinum abdicant quædam, & inter se & cum aliis insociabilia glutino, sicut robur: nec fere cohærent, [5] nisi similia natura: [6] ut si quis lapidem lignumque conjungat. Cornum maxime [7] audit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. [8] Cuicumque operi facilia, flexilia omnia, quæ [9] lenta diximus: præterque, morus & caprificus. [10] Serrabilia, ac sectilia, quæ modice humida. [11] Arida enim lentius serræ cedunt: viridia, præter robur & buxum, pertinacius resistunt, serrarumque dentes replent [12] æqualitate inerti: qua de causa [13] alterna inclinatione ege- CAPUT XLIII.

NOTÆ.

5. *Vt findatur ante.*] Ante, inquit, sociata glutino materies, ea parte findetur qua solida est, quam qua adglutinatur. Nunquam enim dissociatur, quod semel glutinatum fit: οὐδὲ γὰρ ὅλως οὐδὲ ῥήγνυσθαί φασιν, ἐὰν κολληθῇ. Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

Sect. LXXXIII. 1. *Sectilibus laminis.*] E pretiosiore maxime ligno: ut exempli gratia, e citro. Sectiles laminæ a nostris vulgo appellantur *Pieces de rapport*: mensæ, pavimenta, ceteraque, quæ his operiuntur, *Ouvrages de marqueterie.*

2. *In alio genere.*] In alio genere ligni ac materiei: cum diversi generis ligna socianda sunt, & conglutinanda. Sed præterea & secamenta testudinum signari hoc loco a Plinio cum Dalecampio arbitramur. Vide sect. seq.

3. *Stamineam in hoc usu.*] In eo ligno quod cum altero sociandum est, staminea maxime vena deligitur, hoc est rectissima: longissimaque, instar staminis: *la maistresse veine.*

4. *Ferulеam.*] Ob similitudinem cum caule ferulaceo: crispa nimirum vena, & in tenues veluti scissa lacinias, ut sunt ferulæ folia: quod in omni arborum genere evenit. Sic plantaginis *laciniosa folia* Plinius appellat, lib. 25. sect. 77. Vide Notas & Emend. num. XXXVI. Ducta translatio a laciniis vestimentorum, quæ cæsuratim sectæ & quasi divisæ sunt.

5. *Nisi similia.*] Ὁμοιοπαθῆ, inquit Theophr. lib. 5. hist. cap. 8. unde hæc manarunt.

6. *Vt si quis.*] Is sane frustra foret, & glutinum perderet, & operam.

7. *Audit sorbus.*] Admittit, eique glutini ope cohæret, ac sociatur. Ita libri omnes, etiam MSS.

8. *Cuicumque operi.*] Hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 7. Εὐκαμπῆ δὲ, ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅσα γλισχρά· διαφέρειν δὲ δοκεῖ συκάμινος καὶ ἐρινεός.

9. *Lenta diximus.*] Sect. 77.

10. *Serrabilia.*] Quæ secari serra facile possunt. Sectilia, quæ securi. Εὔπριστα καὶ εὔσχιστα. Vide Notas & Emend. num. XXXVII.

11. *Arida enim.*] Arida, inquit, cedunt ignavius, nec appressum occursumque serræ sustinent, τὰ μὲν γὰρ παύονται. Viridia resistunt & obluctantur, τὰ δὲ ἵςανται. Theophr. lib. 5. hist. cap. 8. Et prius, cap. 6. Σιδήρεια δύνανται τέμνειν μᾶλλον τὰ σκληρὰ τῶν μαλακῶν, &c.

12. *Æqualitate inerti.*] Ita replent serræ dentes, & inæquales projecturas æquant scobe impacta, & adhærescente, ut serram deinde ipsam inertem reddant, neque aptam ad secandum.

13. *Alterna inclinatione.*] Serræ dentes alterna inclinatione permutant, ut scobs facilius egeratur: Διὸ καὶ παραλλάττουσιν ἀλλήλων τοὺς ὀδόντας, ἵνα ἐξάγηται τὰ πρίσματα. Theophr. lib. 5. histor. cap. 8.

runt scobem. Obedientissima quocumque in opere fraxinus, [14] eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior. Gallica vero, etiam [15] ad currus flexibilis, vitem æmularetur ulmus, ni pondus esset in culpa.

LXXXIV. Facilis & fagus, quanquam fragilis & tenera. Eadem sectilibus laminis [1] in tenui flexilis, capsisque ac scriniis sola utilis. Secatur in laminas prætenues & ilex, colore quoque non ingrata: sed maxime fida iis quæ terantur, [2] ut rotarum axibus: ad quos lentore fraxinus utilis, sicut duritia ilex, [3] & utroque legitur ulmus. [4] Sunt vero & parvi usus fabrilium ministeriorum insignes. Ideoque proditum [5] terebris vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino, utilissimas fieri. Ex iisdem malleos, majoresque e pinu & ilice. [6] Est his autem major ad firmitatem causa tempestivæ cæsuræ, quam immaturæ: quippe cum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus diutius immoti, plantæ modo germinaverint. [7] Cato vectes aquifolios, laureos, ulmeos fieri jubet. Hyginus manubria rusticis carpinea, iligna, cerrea.

Quæ in laminas secantur, quorumque operimento vestiatur alia materies, præcipua sunt citrum, terebinthus, aceris genera, buxum, palma, [8] aquifolium, ilex, sambuci radix, populus. Dat & alnus, [9] ut dictum est, tuber sectile, sicut citrum, acerque. Nec aliarum tubera in pretio. Media pars arborum crispior, & quo propior radici, minoribus magisque [a] flexilibus maculis. Hæc prima origo luxuriæ, arborem alia integi, & viliores ligno pretiosiores [b] cortice fieri.

INTERPRETATIO.

a *Flexilibus.*] Flexuosis.

b *Cortice.*] Ob laminam superadditam pretiosiores haberi arbores.

NOTÆ.

14. *Eademque hastis.*] Vide quæ diximus sect. 24.

15. *Ad currus flexibilis.*] Facile curvatur, flectiturque in rotas, ulmus Gallica, de qua sect. 29. eaque ligni bonitate vitem æmularetur, ni ponderosior foret.

Sect. LXXXIV. 1. *In tenui.*] Modo tenues ex laminæ fuerint, erunt eædem & flexiles.

2. *Ut rotarum axibus.*] Theophr. loc. cit. Πτελέος δὲ πρὸς ἄξονάς τε, ϗ μονοτρόφυς ἁμάξας &c.

3. *Et utroque.*] Et ob utramque dotem, lentitiam nimirum, duritiemque, ad rotarum axes ulmus seligitur.

4. *Sunt vero & parvi usus.*] Parva instrumenta in fabrili arte, sed ea tamen insignia.

5. *Terebris vaginas.*] Terebra, instrumentum quo ligna perforantur: *une tariere, un vilebréquin.* Vagina manubrium est, *le manche, & la poignée.*

6. *Est his autem.*] Materiæ illi firmitas major, quæ sit tempestive cæsa, quam illi quæ immature.

7. *Cato.*] De re rust. cap. 31. pag. 29. *Vectes iligneos, aquifolios, laureos, ulmeos, facito uti sient parati.*

8. *Aquifolium.*] Aquifolia ilex, de qua sect. 8.

9. *Ut dictum est.*] Sect. 27.

[10] Ut una arbor sæpius veniret, excogitatæ sunt & ligni bracteæ. Nec satis : cœpere tingi animalium cornua, [11] dentes secari : lignumque ebore distingui, mox operiri. Placuit deinde materiam & in mari quæri. [12] Testudo in hoc secta. Nuperque portentosis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet se, plurisque veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quæruntur : [13] sic terebinthum vinci jubent, sic citrum pretiosius fieri, sic acer decipi. Modo luxuria non fuerat contenta ligno : [14] jam lignum enim e testudine facit.

LXXXV. Vita arborum quarumdam immensa credi potest, si quis profunda mundi & saltus inaccessos cogitet. Verum ex his quas memoria hominum custodit, durant in Liternino Africani prioris manu satæ olivæ. Item myrtus eodem loco conspicuæ magnitudinis. Subest specus, in quo manes ejus custodire draco traditur. Romæ vero lotos in Lucinæ area, [1] anno qui fuit sine magistratibus CCCLXXIX. Urbis, æde condita, incertum ipsa quanto vetustior. Esse quidem vetustiorem non est dubium, cum ab eo luco [2] Lucina nominetur : [3] hæc nunc circiter annum CCCCL. habet. [4] Antiquior illa est, sed incerta ejus ætas, quæ capillata dicitur, quoniam [5] Vestalium virginum capillus ad eam defertur. CAP. XLIV.

LXXXVI. Verum altera lotos [1] in Vulcanali, quod Romulus

NOTÆ.

10. *Vt .... sæpius veniret.*] Ut sæpius venalis esset : primum quidem, prius quam secaretur in laminas : iterumque, cum secta esset in eas laminas, bracteasve.

11. *Dentes secari.*] Ebur.

12. *Testudo in hoc.*] In hos usus.

13. *Sic terebinthum.*] Sic terebinthum, inquit, vinci volunt, picta testudine terebinthini ligni colore : testudinem instar citri pictam, citro ipso fieri pretiosiorem : denique eandem aceris colore imbutam, pro acere vero ac nativo accipi.

14. *Jam lignum enim e testudine facit.*] Testudine picta in ligni similitudinem. Vide Notas & Emendationes num. XXXVIII.

Sect. LXXXV. 1. *Anno ... CCCLXXIX.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIX.

2. *Lucina.*] Ovid. lib. 2. Fastor. vers. 449.

Gratia Lucina : dedit hæc tibi nomina lucus :
Aut quia principium tu Dea lucis habes.

3. *Hæc nunc.*] Ædes Lucinæ.

4. *Antiquior illa.*] Arbor scilicet, cujuscumque illa generis fuit. Festus : *Capillatam, vel Capillarem arborem dicebant, in qua capillum tonsum suspendebant.*

5. *Vestalium .... capillus.*] Tondebantur eæ, priusquam in collegium receptæ certo carmine a Pontifice Deo manciparentur & sacrarentur. Sic apud Christianos capillorum positio in viris feminisque Deo dicatis, symbolum servitutis est, qua se numini, instar servorum, mancipant : unde *Servi Dei* nuncupantur : quod erant olim servi tonsi. Vide Du-Cangium in Glossar. verbo *Capilli*. Tonsos deinde crines prisci illi vel Apollini Delio, vel alteri Numini consecrabant : vel suspendebant ex arbore.

Sect. LXXXVI. 1. *In Vulcanali.*] P. Victor in descriptione Urbis Romæ, regione quarta ; *Area Vulcani, cum*

constituit ex victoria [2] de decumis, æquæva Urbi intelligitur, ut auctor est Masurius. Radices ejus in forum usque Cæsaris [3] per stationes municipiorum penetrant. [4] Fuit cum ea cupressus æqualis, circa suprema Neronis principis prolapsa atque neglecta.

LXXXVII. Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus æreis litteris Etruscis, religione arborem jam tum dignam fuisse significat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem Romam habent. Apud eos exstant ilices tres, etiam [1] Tiburto conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus traditur. Fuisse autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit [2] una ætate ante Iliacum bellum.

LXXXVIII. [1] Sunt auctores & Delphicam platanum Agamemnonis manu satam: & alteram in Caphyis Arcadiæ luco. Sunt hodie ex adverso Iliensium urbis, juxta Hellespontum, [2] in Protesilai sepulcro arbores, [3] quæ omnibus ævis cum in tantum accrevere, ut Ilium aspiciant, inarescunt, rursusque adolescunt. Juxta urbem autem quercus, in [4] Ili tumulo tunc satæ dicuntur, cum cœpit Ilium vocari.

LXXXIX. Argis olea etiamnum durare dicitur, ad quam Io in vaccam mutatam Argus alligaverit. In Ponto circa Heracleam aræ sunt [1] Jovis Stratii cognomine: ibi quercus duæ ab Hercule satæ.

NOTÆ.

Vulcanali, ubi lotos a Romulo sata, in qua area sanguine per biduum pluit. Vulcanal ædicula fuit Vulcano sacra.

2. *De decumis.*] De parte spoliorum & prædæ decima.

3. *Per stationes.*] Stationes Municipiorum inter Forum Cæsaris & Forum Augusti, a P. Victore statuuntur, in descript. Urbis Romæ, regione octava. Locus videtur fuisse publicus, in quo post negotia cives convenirent, confabulandi gratia. Juvenalis, Satyr. XI. vers. 4. *Omnis*

Conventus, thermæ, stationes, omne theatrum, &c.

Plinius Junior, lib. 1. epist. 13. *Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendi fabulis conterunt,* &c.

4. *Fuit cum ea cupressus.*] Eane quam Vespasiani ævo resurrexisse sponte auctor est Tacitus, lib. 2. hist. pag. 53.

Sect. LXXXVII. 1. *Tiburto conditore.*] Maro, Æneïdos libro VII.

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem.

2. *Una ætate.*] Annis XXXVII. Vide Clem. Alex. lib. 1. Strom. Ætas & de annis triginta dicitur, auctore Servio, in lib. 3. Georg. Et sæculum Druidis olim, teste Plinio inferius, sect. 95.

Sect. LXXXVIII. 1. *Sunt auctores.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 14. Τινὲς δέ φασι καὶ τὴν ἐν Δελφοῖς πλάτανον Ἀγαμέμνονα φυτεῦσαι, καὶ τὴν ἐν Καφύαις τῆς Ἀρκαδίας.

2. *In Protesilai sepulcro.*] De hujus delubro diximus lib 4. sect. 18. Harum arborum meminit Philostratus, in Heroïc. pag. 644.

3. *Quæ omnibus ævis.*] Ita rescripsimus ex Colb. 3. Ita Vossius in suis libris scribi asseverat, Observ. in Melam. pag. 128.

4. *Ili tumulo.*] Ilum Troïs filium fuisse, docet Strabo, lib. 13. pag. 593. Quæ Plinio quercus, ea Theophrasto hoc ipsum referenti, l. 4. histor c. 14. φηγὸς dicitur, ut ante monuimus sect. 6.

Sect. LXXXIX. 1. *Jovis Stratii.*] Διὸς Στρατίου meminit Herod. in Terpsichore, lib. 5. pag. 333. Jovis Militaris.

In eodem tractu [2] portus Amyci est Bebryce rege interfecto clarus. Ejus tumulus a supremo die lauro tegitur, quam insanam vocant: quoniam si quid ex ea decerptum inferatur navibus, jurgia fiant, donec abjiciatur. Regionem [3] Aulocrenen diximus, per quam ab Apamia in Phrygiam itur: [4] ibi platanus ostenditur, ex qua pependerit Marsyas victus ab Apolline, quæ jam tum magnitudine electa est. [5] Nec non palma Deli ab ejusdem Dei ætate conspicitur. Olympiæ oleaster, ex quo primus Hercules coronatus est, & nunc custoditur religiose. [7] Athenis quoque olea durare traditur [8] in certamine edita a Minerva.

XC. [1] E diverso brevissima vita est Punicis, fico, malis: [2] & ex his, præcocibus brevior quam serotinis, dulcibus quam acutis: [3] & dulciori in Punicis. [4] Item in vitibus, præcipueque fertilioribus. Græcinus auctor est, sexagenis annis durasse vites. [5] Videntur & aquaticæ celerius interire. [6] Senescunt quidem velociter, [7] sed e radicibus repullulant, laurus, & mali, & punicæ. [8] Firmissimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC. inter auctores conveniat.

NOTÆ.

2. *Portus Amyci.*] De eo diximus lib. 5. sect. 43.

3. *Aulocrenen diximus.*] Libro 5. sect. 29.

4. *Ibi platanus.*] Hyginus, fab. 165. *Apollo victum Marsyam ad arborem religatum, Scythæ tradidit, qui eum membratim separavit.* Non platanum eam, sed pinum fuisse Archias ait in Antholog. lib. 3. cap. 8. Epigr. 3. ἐκ λασιώπιτυος. Nicander quoque in Alexipharm. pag. 151. & Philostr. in Icon.

5. *Nec non palma Deli.*] Cic. lib. 1. de Legib. *Nisi forte Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerunt: aut quam Homericus Vlysses Deli se proceram & teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem*, &c. Locus Homeri est Odyss. ζ'. v. 162. Vide & Ælian. lib. 5. Var. hist. cap. 4. & Theophr. lib. 4. hist. cap. 14.

6. *Athenis.*] Cic. loc. cit. Herod. lib. 8. Uran. pag. 480.

7. *In certamine.*] Fabulantur Græci de Athenarum principatu cum Neptuno Minervam certasse. Litem Jupiter sic diremit: ut is potiretur loco, qui de civibus optime mereretur. Urbem portu ac navalibus Neptunus instruxit: Minerva oleam in arce edidit: ea re vicisse Palladem pronunciatum est. Auctor Geopon. lib. 9. cap. 1. pag. 218. & 219.

Sect. XC. 1. *E diverso.*] Hæc a Theophr. lib. 4. hist. cap. 14. De Punicis etiam Martialis subscribit, lib. 1. Epigr. 44.

Aut imitata breves Punica mala rosas,

Breves dixit, quia brevis ævi.

2. *Et ex his.*] Ex malorum genere.

3. *Et dulciori.*] In Punicorum genere, dulcia, quæ & apyrina dicuntur, ex arbore gignuntur minus vivace. De Punicis apyrinis, lib. 13. sect. 34. Theophr. loc. cit. ἄσπερ τῆς ῥοιᾶς ἡ ἀπύρηνος.

4. *Item in vitibus.*] Theophr. loc. cit.

5. *Videntur & aquaticæ.*] Ut salix, populus, sambucus. Theophr. loc. cit. & lib. 2. de causis, cap. 15. pag. 249. Et animalium quoque aquaticis, quam terrestribus, vitæ brevius spatium est.

6. *Senescunt quidem.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 14.

7. *Sed e radicibus.*] Theophr. παραβλαστάνει, emittit adnata germina: quod e latere interdum fit: e radice non raro.

8. *Firmissimæ.*] Hæc iisdem verbis Theophr. loc. cit.

XCI. Est in suburbano Tusculani agri colle, [1] qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianæ sacratus [2] a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. In hoc arborem eximiam ætate nostra adamavit [3] Passienus Crispus bis consul, orator: Agrippinæ matrimonio & Nerone privigno clarior postea: osculari complectique eam solitus, modo cubare sub ea, vinumque illi affundere. Vicina luco est ilex, & ipsa nobilis XXXIV. pedum ambitu caudicis, X. arbores mittens singulas magnitudinis visendæ: silvamque sola facit.

XCII. [1] Edera necari arbores certum est. Simile quiddam & in visco: tametsi tardiorem [2] earum injuriam arbitrantur: namque & hoc [3] præter fructus agnoscitur non in novissimis mirabile. [4] Quædam enim in terra gigni non possunt, & in arboribus nascuntur. Namque cum suam sedem non habeant, in aliena vivunt, sicut viscum. [5] Est & in Syria herba quæ vocatur cadytas, non tantum arboribus, sed ipsis etiam spinis circum volvens sese: [6] Item circa Tempe Thessalica, quæ polypodion vocatur, & quæ dolichos, & serpyllum. Oleastro quoque deputato quod gignatur, [7] vocant phaunos. Quod

NOTÆ.

Sect. XCI. 1. *Qui Corne.*] Ita Reg. 2. aliique, & editi.

2. *A Latio.*] Ita libri omnes. An *a Latino?* An a communi Latii?

3. *Passienus Crispus.*] De eo Seneca, lib. 4. Natur. quæst. in præf. pag. 883. *Crispus Passienus, quo ego nihil cognovi subtilius in omnibus rebus, &c.* Passieni oratoris dictum in Caïum Caligulam, Tacitus refert lib. 6. Annal. pag. 140. Ex Suetonio, in Nerone cap. 6. apparet Claudii temporibus obiisse. Duobus Consulatibus insignis fuit, altero ordinario, anno Urbis DCCL. Calvisio Sabinio secundum collega: altero extraordinario. Duobus item matrimoniis: primum Domitiæ, neptis Antonii Triumviri: deinde Agrippinæ, quæ mater Neronis.

Sect. XCII. 1. *Edera necari.*] Id prolixe Theophr. docet, lib. 2. de causis, cap. 25. pag. 25. Vide quæ diximus sect. 62.

2. *Earum injuriam.*] Ederæ & visci. Viscum, *le Guy de chesne.*

3. *Præter fructus.*] Præter gallam, glandesque.

4. *Quædam enim.*] Hæc deinceps totidem verbis Theophr. lib. 2. de causis, cap. 23. pag. 259.

5. *Est & in Syria.*] Theophr. loc. cit. *Ἔτι δὲ τὸ Συριακὸν βοτάνιον, ὃ καλούμενος Καδύτας, καὶ δένδρεσι, καὶ ἀκάνθαις ἐμφύεται, καὶ ἄλλοις τισί.*

6. *Item circa.*] Theophr. loc. cit. *Καὶ τὸ πολυπόδιον ἐπί τισι δένδρεσι, quibusdam innascitur arboribus.* Aut aliunde Plinius hæc mutuatus est, aut legisse videtur, *ἐπὶ τοῖς συνδένδροις.* Vocant autem Græci, Hesychius, ceterique, Tempe, *Τέμπη, τὰ συνδενδρα χωρία.* Nec porro Theophrastus, aut Plinius, de polypodio, dolicho, serpylloque tractant eo loci, quod aliis ea plantis innasci putent, ut viscum: sed quod ea vitam non habent, nisi aliis circumvolvant sese, iisque ceu adminiculo innitantur, ut edera: *ζῶντα γὰρ, καὶ ὥσπερ ἐπιχεῖ διάκει*, &c: Polypodium pingit Dodonæus, Pempt. 3. lib. 5. pag. 461. Latini Filiculam vocant: Galli, *Polypode.* *Δόλιχος* idem qui phaseolus: Gallis, *Feverolle, Féve de mer.* Ab eodem Dodonæo pingitur Pempt. 4. lib. 2. cap. 6. pag. 509. Vide quæ dicturi sumus lib. 18. sect. 33. De serpyllo dicemus lib. 20. sect. 90.

7. *Vocant phaunos.*] Ita libri omnes: neque eos audio, qui ut Plinium erroris insimulent, Theophrastum ipsum corrumpunt: apud quem, lib. 2. hist.

vero in spina fullonia [8] hippophæston, capitulis inanibus, foliis parvis, radice alba, cujus succus ad [9] detractiones in comitiali morbo utilissimus habetur.

XCIII. [1] Visci tria genera. Namque in abiete ac larice [2] stelin dicit Eubœa nasci, hyphear Arcadia. Viscum autem in quercu, robore, [3] pruno silvestri, terebintho, nec aliis arboribus adnasci, plerique. Copiosissimum [4] in quercu, quod dryos hyphear vocant. In omni arbore, excepta ilice & quercu, [5] differentiam facit odor virusque, & folium non jucundi odoris, utroque visci amaro & lento. [6] Hyphear ad saginanda pecora utilius. Vitia modo purgat primo: dein pinguefacit, [7] quæ suffecere purgationi. Quibus sit aliqua tabes intus, negant durare. Ea medendi ratio, æstatis quadragenis diebus. Adjiciunt discrimen, visco in his quæ folia amittant, & ipsi decidere: contra inhærere nato in æterna fronde. Omnino autem satum nullo modo nascitur, [8] nec nisi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdis. Hæc est natura, ut nisi maturatum in ventre avium, non proveniat. Altitudo ejus non excedit cubitalem, semper fruticosi ac viridis. Mas fertilis, femina sterilis. Aliquando non fert.

Notæ.

cap. 3. non φέρειν θάλλος, sed φέρειν φαυλίας, hoc est, olivas scriptum olim fuisse volunt, insigni fraude. Nam cum sint hæc Græci scriptoris verba: ὃ γὰρ ἐπὶ τῆς κοτίνου φασὶ συμβαίνειν, ὅταν αἱ περικόπτῃς τὰς θαλλίας, ἢ ὅλως μεταφυτευθῇ, φέρειν θάλλος. Quis non intelligit, similitudine vocum θάλλος & θαλλία lusisse eum? Quid porro hoc loco valeat vox ea θάλλος, tam incompertum est, quam quid Latina *phaunos*.

8. *Hippophæston.*] Apud ceteros scriptores, hippophæston ipsa spina fullonia est, non aliquid ei adnatum, ut dicemus lib. 27. sect. 66. ubi hæc iterum repetuntur.

9. *Detractiones.*] Ad dejiciendos alvo pravos humores

Sect. XCIII. 1. *Visci tria &c.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 15. Visci fruticosi iconem vide apud Dodon. pag. 814.

2. *Stelin .... Eubœa.*] Theophr. lib. Ἡ ἰξία, καὶ ἡ στελίς, καὶ τὸ ὑφέαρ· ἐν τῇ μὲν στελὶν καλοῦσιν Εὐβοεῖς, τὸ δ' ὑφέαρ Ἀρκάδες. ἣ δ' ἰξία κοινῇ φασιν. Τὸ γὰρ ὑφέαρ ἐν ταῖς ἐλάταις καὶ πεύκαις γίνεται, καὶ ἡ στελίς. ἡ δ' ἰξία, καὶ ἐν δρυΐ, καὶ ἐν τερμίνθῳ, καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσιν. En rursum πεύκη larix.

3. *Pruno silvestri.*] Vide Notas & Emend. num. XL.

4. *In quercu, quod dryos hyphear.*] MSS. omnes, *adasphear vocant.* Nusquam Plinio δρῦς quercus est, sed robur.

5. *Differentiam facit.*] A visco differt stelis & hyphear, & grani odore, & folii: habet enim utrumque, granum, foliumque, in visco amaritudinem, & lentorem: fœtet utrumque in gemino illo grano, quod viscum imitatur.

6. *Hyphear ad sagin.*] Theophr. loc. cit.

7. *Quæ suffecere.*] Pinguefacit ea animalia, quibus suffecere vires ad eam purgationem ferendam. Nam multis est ea letalis: nempe iis, qui tabe intus laborent aliqua.

8. *Nec nisi per alvum.*] Οἰνὰς, hoc est, columba silvestris, vel ut alii interpretantur, turdus, si devorato visci semine in arbore aliqua saturitatem egerit, viscum aïunt enasci. Athen. lib. 9. pag. 394. Vide Erasm. Chiliad. 1. Cent. 1. Adag. 55. *Turdus ipse sibi malum cacat.* At multis tamen in regionibus turdi non sunt, in quibus visci copia est.

XCIV. [1] Viscum confit ex acinis qui colliguntur messium tempore immaturi : nam si accessere imbres, amplitudine quidem augentur, [a] [2] visco vero marcescunt. Siccantur deinde, & aridi tunduntur, ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus. Unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit : [b] Inde in profluente, rursus a malleo tusi, amissis corticibus interiore carne lentescunt. Hoc est viscum pennis avium tactu ligandis, oleo subactum, cum libeat insidias moliri.

XCV. Non est omittenda in ea re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos appellant magos) visco, & arbore, in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint [1] Druidæ videri. Enimvero quicquid adnascatur illis, e cælo missum putant, signumque esse electæ ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inventu, & repertum magna religione petitur : & ante omnia sexta Luna, quæ principia [2] mensium annorumque his facit, & sæculi post tricesimum annum, [a] quia jam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificiis epulisque rite [3] sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit : falce aurea demetit : candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant, precantes ut suum donum Deus prosperum faciat his quibus dederit. Fecunditatem eo poto dari cuicumque animalium sterili arbitrantur : contra venena omnia esse remedio. Tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

INTERPRETATIO.

a *Visco vero.*] Visco vero faciendo sunt minus utiles.

b *Inde.*] Deinde in aqua profluente iterum malleo contusi, abjectis corticibus, remanet interior caro, quæ lentescit *dum tractatur.*

a *Quia.*] Quia Luna tum satis virium habet, nec pervenit adhuc ad dimidiam sui magnitudinem, *quam die tantum septima habet.*

NOTÆ.

Sect. XCIV. 1. *Viscum confit.*] Glutinum nempe quod ad aucupium pertinet : *la glu.* Id fit ex visci jam laudari acinis sive granis, *des grains de guy.* Ita etiam Diosc. loc. 3. cap. 103.

2. *Visco vero.*] Nec tanta copia viscum reddunt, nec tam eximia bonitate.

Sect. XCV. 1. *Druidæ.*] A Græca dictione δρῦς, quæ robur significat : vel, ut alii malunt, a Celtica *Drud*, quæ fortem, strenuum, ac fidelem sonat, quod quidem etymon Bucherius noster probat in Belgio Romano, lib. 5. cap. 4. §. 14. De his multa Cæsar lib. 6. bell. Gall. Diu etiam post inductam Christi religionem invaluisse in Gallia, Italia, Germania, Africa, aliisque locis, arborum lucorumque cultum, in quo evellendo multum insudarint Pontifices Regesque ipsi, vide apud Du-Cangium in Glossario v. *Arbor.*

2. *Mensium annorumque.*] De hac anni ratione, si vacat, Petavium consule, lib. 2. de Doctr. Temp. pag. 232. cap. 70. de cyclo Lunari Saxonum, & Gallorum veterum.

3. *Sub arbore præparatis.*] M S S. omnes, *comparatis.*

NOTÆ

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVI.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. SMILACES *a quibusdam Græcis dicta. In provinciis sunt aquifolia.*] Locum ita nos interpunximus, voculamque *sunt* adjecimus, ex fide M S S. Reg. Colb. Parif. additamque consulto ab auctore palam est, ne quis censeret idem esse ilicis genus, cui smilacis, & cui aquifoliæ nomen esset attributum : maxime cum statim sequatur ex iisdem exemplaribus, libiisque editis, *Ilicis glans utriusque*, &c. Sect. 8.

II. *Sed minus utilis ædificiis, atque carboni : dolata vitiis obnoxia est : quamobrem solida utuntur : carbo in ærariorum tantum &c.*] Prius legebatur, nulla plane sententia, *Atque carbone dotata.* Et mox, *carboni ærariorum.* Emendandi auctor, præter M S S. Reg. Colb. & Th. Theophrastus fuit, lib. 3. hist. cap. 10. a quo hæc plane ad verbum Plinius noster expressit. Μοχθηρὰ δ', inquit, τὸ πλατύφυλλον τὰ ξύλα· πελεκηθέντα μὲν, ὅλως ἀχρεῖα· καταρρήγνυται γὰρ, καὶ διαπίπτει· ἀπελέκητα δὲ βελτίω, διὸ καὶ οὕτω χρῶνται· μοχθηρὰ δὲ καὶ εἰς καῦσιν, καὶ εἰς ἀνθρακιάν· ἀχρεῖος γὰρ ὅλως ὁ ἄνθραξ, διὰ τὸ πηδᾶν, καὶ σπινθηρίζειν, πλὴν τοῖς χαλκεῦσι· τούτοις δὲ χρησιμώτερος τῶν ἄλλων, διὰ τὸ ἀποσβέννυσθαι εὐθὺς, ὅταν παύσηται φυσώμενος· διὸ ὀλίγος ἀναλίσκεται. *Materies quoque latifolia improba : & dolata quidem omnino inutilis : rumpitur enim, & cadit : non dolata autem melior : ideoque sic ea utuntur. Minus utilis etiam ad cremandum, & ad carbonem faciendum : quippe cum carbo ejus omnino nullius utilitatis sit, quod dissiliat, scintilletque : præterquam in ærariis officinis. His enim utilior ceteris carbonum generibus hic habetur : nam quia flatu desinente protinus exstinguitur, ideo parum ex eo absumitur.* Vocem τὸ πλατύφυλλον quæ in vulgatis Theophrasti libris nunc desideratur, confidenter adjecimus : tum quod addendam esse ex Plinio, hujus loci fidissimo interprete, liquido apparet : tum ex Theophrasto ipso, qui eadem fere superiore ejusdem libri capite de πλατυφύλλῳ refert. Ibid.

III. *Ceu scabies fruticis, parva aquifolia ilicis.*] In libris hactenus editis, *seu scapus.* At in Reg. 1. Colb. & Th. *ceu scaptes.* In Reg. 2. planissime *ceu scabies*, quæ sincerissima lectio est, dudum a Turnebo e suis quoque libris eruta, lib. 4. Advers. cap. 16. pag. 118. Fulcitur egregie hæc emendatio vel re ipsa, fruticisque & cocci natura, quam Petri Quiquerani verbis, lib 2. de laud. Prov. fol. 48. operæ pretium duximus hoc loco repræsentare. *Vermiculum*, inquit, *Hispani olim large collegere, testimonio C. Plinii : nec scio an hodie quoque.... Certe Provincia nostra uberrimum ejus fetura beneficium sentit, ut inde in ipsam quoque Hispaniam asportari a mercatoribus sciam. Maxima omnium copia atque præstantia ex Campis Lapideis, Arelatensium agro. Igitur quæ mihi super hoc nota sunt, atque comperta, dicam. Coccum granum, seu coccus ilicis, nostris popularibus Vermilionum appellatur. An sit κόκκος βαφικὴ Græcis non dico : quod de eo Dioscorides omnino somnolenter tractarit. Itaque non placet digladiantes super hoc Medicos in gratiam revocare, ea tanti otii penuria : qua nec abs Arabibus vacat exquirere, sitne illud suum Kermes. Purgent ipsi sentinam suam.... Ilicis nobis duæ sunt species : Earum una nulla dote,* Sect. 12.

in arborem adolescit. Altera, frutex exiguus, sesquipedali proceritate, latissime viret: foliis lævore præfulgidis, spinarum vallo ambitus, numeroso stolone assurgit in morem rosarii. A nostris fagi appellationem sortitur, quanquam nullam fagi imaginem repræsentet.... Vere medio rorati imbribus frutices, coccum hoc modo ordiuntur. Ac primum omnium, ut fere fit in fruticibus, qui non, arborum modo, trunco in altum evehuntur, sed pullulant densa propagine: ubi imus scirpus se in duo brachia partitur, in horum medio instar focanei palmitis increscit rotundum quiddam, magnitudine, & colore pisi. Hoc matrem vocant, quod ex eo cetera grana producuntur. Matres porro habet ut plurimum quinque qualibet cæspitum familia: quæ ineunte æstate, æstuque, minutissimorum vermiculorum, ut tantum visum non effugiant, catervam profundunt, fatiscuntque in summitate. In animalia prorepit nova soboles colore candida, pro se quisque in sublime.... Hi incrementis aucti, milii magnitudine fiunt. Inde liberius adolescentibus albus color in cinericium transit, jamque non animal, sed pisum rursus apparent. Tuncque ea grana maturitatem adepta colliguntur, jam coloratis vermiculis feta. Dumque asportantur, ambiens pellicula præ teneritate rumpitur..... Torpent interim vermiculi, ac immobiles jacent. Ceterum, cum primum tempestivitas adest, in lintea præcipitati, Soli exponuntur. Tum libato calore statim prorepunt, atque aufugere nituntur: sed a custode, qui continuus assidet, concussu lintei in medium eo usque rejiciuntur, donec emoriantur.... Si qua vero grana legentis effugerint sedulitatem, ea mox paulo alatorum animalium numerosum exercitum in auras effundunt. Observatum est hoc anno (1550.) ex Campo Lapideo Arelatensi agro, hunc proventum undecim aureorum millibus æstimatum. Ita Quiqueranus, cujus elegantissimam orationem, librarii vitio fœdissime deformatam, suo nitori restituimus. Habet his plane similia G. de Catel, lib. 2. hist. pag. 50.

Sect. 22. IV. *Quod pinguior est reliqua. Omnia illa fiunt e picea, resina ferventibus cocta lapidibus.*] Sic restituimus ex certissima conjectura, & vetustiorum codicum admonitu. Nam in Reg. 1. Colb. Paris. &c. sic totidem plane apicibus syllabisque legitur: Quæ dum Salmasius in Solin. pag. 504. sic emendat, *Quod pinguior est reliqua illa omni. Fit e picea resina*, & Plinianum textum interpolat, & alienam a scriptoris mente sententiam, eamque falsissimam, ut ipse confitetur, eidem affingit: a qua quantum is abhorruerit, & ipsa per se oratio, & nostra, ut remur, interpretatio palam facit. Est enim sententia hujus loci, picem liquidam, & eam quæ crassior est, spissaque dicitur, & eam quæ Brutia nuncupatur, non e teda modo coqui, quod ante monuerat: sed & ex picea, quanquam diversa ratione, fieri: nempe resina cocta. Quod ipse mox egregie constabilit, sect. seq. dum *aperiri piceam* tradit *e parte solari*, atque *item in teda* fieri. In libris hactenus editis legebatur, *Quod pinguior est. E teda omnia illa fiunt. E picea resina.*

Ibid. V. *Seponuntur autem ad id fere vitia resinæ, corticesque.*] Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. Editi, *in id.* Sed & libentius fortassis agnoverit quispiam, *vetus resina.* Nam Columella in hoc ipso argumento versatus, lib. 12. cap. 23. cui titulus, *De pice qua utuntur Allobroges ad condituram vini picati Pix corticata, appellatur*, inquit, *qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit: & quanto facta est vetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet, &c.*

Sect. 23. VI. *Sapinus autem materies cæsarum e genere fit, sicuti docebimus.*] Quem Plinius nunc signat locum, is nimirum est e sect. 76. libri hujus: *Abietis*, inquit, *quæ pars a terra fuit, enodis est: hæc fluviata decorticatur, atque ita sapinus vocatur.* Quo cum respexisse Plinium minime ambiguum sit, miror id fugisse Salmasium: tantumque deinde indulsisse cum conjecturæ suæ, ut legendum hoc loco pronunciarit, *Sapinus autem materies cæsa regeneresiat*, in Solin. pag. 903. quæ nec Latina sunt, & a scriptoris mente abhorrent.

Sect. 24. VII. *Ea quidem, quæ fit in Ida Troadis, in tantum cedro similis, ut ementes fallat, cortice ablato.*] *Cedro* pro *citro* rescripsimus, tum vetustiorum codicum, Reg.

1. 2. Colb. Th. &c. tum ipsius Theophrasti admonitu, quem præeuntem conceptis verbis secutus hoc loco Plinius videtur : etsi ea de fraxino, quæ μελία Græcis, nunc commemorat, nominum similitudine forte delusus, quæ ille de taxo seu μίλος. Sunt enim hæc Græci scriptoris verba, lib. 3. hist. cap. 10. Ἡ δὲ μίλος ἐν τῇ Ἴδῃ, ξανθὸν σφόδρα (ξύλον ἔχει) καὶ ὅμοιον τῇ κέδρῳ· διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντάς φασιν ἐξαπατᾶν, ὡς κέδρον πωλοῦντας· πᾶν γὰρ ἐστὶ καρδίας, ὅταν ὁ φλοιὸς περιαιρεθῇ. Sed habet etiam fortassis hanc cum cedro cognationem Idææ fraxinus, quam ab aliis auctoribus acceptam nunc prodit.

VIII. *Citro secundum.*] Non *cedro*, ut in libris hactenus editis legebatur, præter Parm. edit. quæ vetustiorum codicum fidem secuta, *citro* habet : quemadmodum & Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. Martialis certe lib. 14. Epigr. 90. cui lemma præfigitur, *Mensa acerna*, acerem cum citro confert. Sect. 26.

Non sum crispa quidem, nec silva filia Maura:
Sed norant lautas & mea ligna dapes.

Et Plinius ipse seq. sect. de acere, *Si magnitudinem mensarum caperet : haud dubie præferretur citro.* Sic enim exemplaria omnia, Reg. Colb. Chiffl. Th. tum edita typis, tum manu exarata præferunt : etsi Turnebus lib. 4. Advers. cap. 16. pag. 118. *cedro* reponit.

IX. *Educatio in pomo est : hoc, & germinatio, laborum. Flos est pleni veris indicium, &c.*] Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. Th. cum prius perperam legeretur, *Hoc, & germinatio. Arborum flos est &c.* Sinceram, quam nos edidimus, lectionem, vel nostra una interpretatio, & orationis series ipsa constabilit. Sect. 39.

X. *Ideo & ter squamae.*] Hactenus legebatur, *Ideo & inter squamas :* nulla plane aut inepta sententia. Theophrasti locus unde hæc expressa, ejusmodi est, e lib. 3. hist. plant. cap. 6. Διὸ καὶ τρίσλοποι. πᾶν γὰρ δὴ δένδρον ὅταν βλαστάνῃ λοπᾷ. Porro τρίσλοπα δένδρα dicuntur arbores, quæ terna germinatione genitali humore turgescunt. Λοπᾶν dicuntur arbores, cum pinguescunt. Quod si tum ima parte castrentur, per forulum effluet ille liquor, humorque pinguis, ceu salivarius lentor emanabit. Idem Theophr. sub finem ejus capitis, abietis cædendæ tempus opportunum esse circa solstitium monet, ὅτε τὸ λοπᾷ, (edit. Ald. λεπᾷ,) quia tunc cortex facile absistit, avellitque a corpore, ut ipse statim explicat, εὐπεριαίρετος ὁ φλοιός. Neque tamen admodum reluctabor, si quis simpliciore usus interpretatione malit ternis corticum squamis, triplicem intelligi corticem : quoniam in unaquaque germinatione & partu, adnasci corticem, qui arborem circumvestiat, auctor est Theophrastus idem lib. 1. de caussis, cap. 6. pag. 204. Ἅμα γὰρ τῇ ἐγκυήσει καὶ βλαστήσει ὁ φλοιὸς ἐπιφύεται καὶ περιλαμβάνει. Sect. 41.

XI. *In Laconico genere maxime sunt.*] Ita MSS. omnes, non uti hactenus editum, *maxima*. Neque enim sententia est, in Laconico genere nasci ficus mole priores : sed in eo potissimum genere præcoces seu prodromos reperiri. Sunt enim hæc Theophrasti verba, quæ nunc spectat Plinius, apud Athen. lib. 3. pag. 77. & apud Theophr. ipsum, lib. 5. de caussis plant. cap. 1. Πάλιν δὲ τῶν προδρόμων αἱ μὲν φέρουσι, ὥσπερ Λακωνική, καὶ ἡ λευκομφάλιος, καὶ ἕτεραι πλείους· αἱ δ' οὐ φέρουσι. Ficus quædam præcoces fructus gignunt, ut Laconica, & Leuc[illegible]phaliæ : quædam minime. Sect. 49.

XII. *M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ apud Matroum biferam.*] Castigandus hoc loco ex Plinio Varronis locus est, qui ad ea pertinet quæ modo recitantur, de vite Smyrnensi bifera. Cum enim in libris Plinii vulgaris hactenus legeretur, *M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ apud mare biferam :* atque ita sane, ut nunc sunt libri editi, apud ipsum Varronem legatur : utrobique mendum exstare haud leve ex MSS. Plinii exemplaribus deprehendimus. Nam in Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. ipsoque Tolet. teste Pintiano, scribitur, *apud Matream triferam :* cum scribi haud dubie par sit, *apud Matroum biferam.* Et Μητρῷον certe Smyrnæ fuisse Matris Deûm Cybeles fanum, Strabo lib. 14 pag. 646. locupletissimus est auctor. Plinius ipse quoque lib. 14. sect. 6. ubi de vino Pramnio : *Nascitur Smyrnæ regione, juxta delubrum Matris Deûm.* Hinc hymnos Cy- Ibid.

beles *μητρῷα* vocarunt, quos primus tibia cecinit Sirites, teste Athenæo, lib. 14. pag. 618. & Julio Polluce, lib. 4. cap. 10. *Σειρίτης κατηύλησε τὰ Μητρῷα πρῶτος*, Dalecampio *τὰ μητρῷα Cereales hymnos* nequicquam reddente. Biferam autem ibi vitem fuisse, non triferam, ex eo efficimus, quod in Tacapensi etiam agro non alia quam bifera fuerit, ut dicetur lib. 18. sect. 51. cui agro Smyrnensis nunc confertur.

Ibid. X I I I. *Summa sui parte fertiliores, arbutus, quercus inferiore, juglandes, fici marisca.*] Hæc loci hujus sincerissima lectio, quam partim ex re ipsa, partim Varronis ipsius testimonio tuemur. Sic enim ille lib. 1. de re rust. cap. 6. *Sursum fertiliora, ut arbutus ac quercus: deorsum, ut nuces Græca, & marisca fici.* Quanquam vereor ut Varronis mentem Plinius sit sane satis feliciter assecutus: nam eo toto capite cum *sursum* ac *deorsum* dicit, non partem arboris signat, superiorem inferioremve: sed soli, in quo est, situm: montanum scilicet, vel planum & campestrem. Prius legebatur: *Summa sui parte fertilior est arbutus: quercus inferiore, juglandes, fici, marisca.* Multiplici, ut patet, errore.

Sect. 54. X I V. *Cerasus etiam in X L. cubitorum trabes.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati. Rectius tamen fortassis, pro *quadraginta*, scripseris *quatuor & viginti.* Namque haud dubie hoc loco, ut alias sæpe, Theophrastum, tacito nomine, transcribit, cujus hæc verba, lib. 3. hist. cap. 13. Ἴδιον δὲ τῇ φύσει δένδρον ὁ κέρασός ἐστι· μεγέθει μὲν μέγα· καὶ γὰρ εἰς τέτταρας καὶ εἴκοσι πήχεις αὔξεται· ἔστι δ᾽ ὀρθοφυὴς σφόδρα· πάχος δὲ, ὥστε καὶ δίπηχυν τὴν διάμετρον περὶ τῆς ῥίζης ἔχειν.

Sect. 57. X V. *Populi Rom. Quiritibus.*] Sincerissima hæc est omnium librorum scriptura, tum manu exaratorum, Reg. Colb. Chiffl. Th. Paris. tum etiam typis editorum, ante Dalecampium, qui *Populo Rom. Quiritibus* scripsit. Accepit hunc modum loquendi, credo, a Brissonio, lib. 1. de formul. pag. 62. ubi antiquo receptum usu multis veterum testimoniis probat, quæ tu consule: Quod hæc verba nimirum, *Populus Romanus Quirites*, communionem & societatem utrinsque populi, Romani & Sabini, factam indicant, post fœdus percussum, inter Romulum Tatiumque. Idcirco & in nummo Vitellii apud Tristanum, tomo 1. pag. 270. V E S T A. P. R. Q U I R I T I U M. *Vesta Populi Romani Quiritium* legitur, quem nummum in Cimelio Regis Christianissimi vidimus: habet in aversa parte templum Jovis & epigraphen, I. O. M A X. C A P I T O L I N U S. *Juppiter Optimus Maximus Capitolinus.* Verum & istis perinde, *Populi Romani Quirites*, subesse nobis plane videtur eadem vis atque sententia: & genuina ea esse libri omnes conditivi clamant, Reg. Colb. Th. Chiffl. aliique.

Sect. 58. X V I. *Arbores, quas natura debeamus, tribus modis nascuntur: sponte, aut semine, aut ab radice.*] Tergeminam arborum originem tam paucis verbis perstringit, quam luculenter Virgilius explicat, lib. 2. Georg. vers. 9. exemplisque illustrat, quæ juvat hic commemorare:

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine, ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Esculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se protegit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
Sunt alii quos ipse via sibi repperit usus.

Quam multa noster quam paucis contraxit.

XVII. *Mutari naturam in iisdem.*] Adjecere hic voculam interpolatores, *in* *Sect.* 59.
iisdem locis, quæ Plinianam sententiam labefactat. Nos secuti scriptoris mentem, fidemque codicum vetustiorum, inter quos Chiffl. & Parif. easdem etasimus.

XVIII. *Et in Ænaria succisa regerminat.*] Sic libri omnes conspirante con- *Sect.* 60.
sensu: prorsus ut mirari subeat esse aliquos, qui hanc lectionem solicitent, scribique velint, *Et in Tarrha*, ex Theophr. lib. 2. histor. cap. 2. qui hoc ipsum ἐν Τάῤῥᾳ contingere prodidit: perinde ac si non & alibi cupressi, quam in Tarrhensi agro, vim eam obtineant. Certe nihil de Tarrha Plinium cogitasse, cum hæc scriberet, argumento est, quod statim ipse subjungit, *Sed in Creta* &c. cum sit ipsius Cretæ oppidum Τάῤῥα, Stephano teste.

XIX. *Sed in Creta.*] Salmasius in Solin. pag. 173. legit invitis omnibus li- *Ibid.*
bris, *sed in Tarento*, ita necessario, ut sibi videtur, flagitante sententia. At de Tarento ne quidem Plinius somniavit: sed Cretam dicere sane voluit, quod Theoprasti locus evincit, e quo mutuatus est Plinius. E libro nimirum tertio hist. cap. 2. Ἐνιαχοῦ δὲ ἂν μόνον ὑποφρυάσωνται καὶ κινήσωσιν, εὐθὺς ἀναβλαστάνειν τὰ οἰκεῖα τῆς χώρας, ὥσπερ ἐν Κρήτῃ κυπάριττοι. *Alicubi, si leviter sulcum impresserint, ac moverint, statim emergere familiaria illi terra, ut in Creta cupressi.*

XX. *Vi naturali hac gignitur.*] Sic vetus codex Dalec satis sane probabiliter. *Ibid.*
Neque tamen improbanda penitus librorum impressorum lectio, *nisi feratur alia*, (nempe arbos,) *hac gignitur*. Cum in Reg. 2. *ni feratur alia*, scriptum agnoverimus. In Reg. 1. Colb. 1. 2. & Th. *ni si naturalia*. In Colb. 3. *ni naturali*. Mox vero pro *emicat*, MSS. omnes *emigrat* præ se ferunt. Salmasius, pag. 175. *Si naturalis hac*: quam dutum istud? quam ridiculi sensus? Nempe si propria & naturalis ei hæc terra fuerit.

XXI. *Vis imbrium. Aqua plerumque semina afferunt.*] MSS. Reg. Colb. &c. *Sect.* 61.
vis imbrium aliqua &c. Libri editi: *vis: imbres aliqua* &c. Mallem *imbres aliqui*. Sed sincerior ea lectio est, quam conjectura nostra excudit.

XXII. *Duo genera ejus prima.*] Theophrasti Græca, quæ hic repræsentari *Sect.* 62.
vulgo creduntur, hæc sunt, e lib. 6. histor. plant. cap. 2. Καὶ γὰρ κισσοῦ δύο γένη διαφέροντα, τὸ μὲν ἄρρεν, τὸ δὲ θῆλυ. καὶ τὸ μὲν μεῖζον καὶ σκληρότερον, καὶ λιπαρώτερον φύλλον ἔχει, καὶ τὸ ἄνθος ἐπιπορφυρίζον· ἄμφω δ' ὅμοια τοῖς ἀγρίοις ῥόδοις, πλὴν ἐλάττω καὶ ἄοσμα. Quæ omnia Plinius summa fide transtulit. Sed Plinio imposuisse existimatur mendum illud quod jam tum ab illius ævo in Theophrasti codicibus inolevisse aïunt, hodieque perseverare, ut κισσὸς pro κιστὸς vel κισθὸς legatur, unde ederæ incautus adscripserit, quæ cisthi fruticis sunt propria. Cur enimvero Theophrastus hoc libro sexto ederam iterum retractandam sumeret inter frutices, quam libro jam tertio, cap. ult. fuse explicarat? Neque vero ederæ flos ullam habet cum rosa similitudinem: cisthi flos habet. Verum ab invidis obtrectatoribus, & malevolis id objectum Plinio arbitramur, cum ederam ipsi viderimus, in horto Regio, attrectaverimusque, plane ea facie, eoque purpureo flore, quo donata a Plinio est. Ibi & altera est edera saxatilis magno flore, quam Asarinam alii vocant, eaque a Dalecampio pingitur, sub Asarinæ Lobelii nomine, lib. 8. histor. cap. 17. pag. 915.

XXIII. *Differentias faciunt & folia non multitudine, verum & colore. Varia* *Sect.* 66.
Laconicis &c.] In MSS. *Valida*. Unde Pliniani interpolatores & voculam proxime antea adjiciendam ita putarunt, *verum robore & colore*. Ego vero nec quod sit robur foliorum, intelligo: nec genus illud, cui a robore foliorum differentia sit potius, quam cui a colore, assignatum a Plinio putem: præsertim cum illud ipsum Laconicum genus variegato esse folio, tum ex re ipsa constet, tum ex Theophrasto, quem Plinius nunc transcribit. Ἔχουσι δὲ, inquit, lib. 4. histor. cap. 12. καὶ κατὰ τὰ φύλλα μεγάλας διαφοράς, οὐ πλήθει καὶ μεγέθει μόνον, ἀλλὰ καὶ χρώματι· ποικίλος γὰρ ὁ Λακωνικὸς καλούμενος. Itaque *varia* non *valida* in Pliniano contextu scribendum: moxque ex fide codicum Reg. Colb. Th. Chiffl. atque ex re ipsa, *& ab ima parte densiora*, non ut editi libri habent, *& ab una*. Theophrastus & hic

quoque favet, qui & in foliorum situ hoc ipsum discrimen agnoscit: Κάτωθε γὰρ ἔνια πλεῖστα φέρουσι τὰ φύλλα.

Ibid. XXIV. *Infausto Atheniensium, & sæpe. Lebaïda vocatur influente Cephisso.*] In libris vulgo editis interpolatorum opera sic legitur, *Atheniensium prælio: & apud Lebadiam sæpe notatur influente Cephisso*: quæ oratio mire inops sententiæ est. In MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Paris. *Infausto Atheniensium & sæpe Lebaida vocatur* &c. Itaque omnia intacta & integra liquimus: etsi Lebaïda vox est haud satis cognita, nec dubitamus Copaïdem paludem hic intelligi, in quam Cephissus influit, ut dictum est lib. 4. sect. 12. cui forte altera ista attributa appellatio sit, qua parte Cephissum excipit. *Infausto Atheniensium* porro diei simpliciter ac nullo adjuncto, pro *infortunio*, & calamitate præsignificata, haud temere quidem, ut credimus, auguramur: cum & hoc ipso libro, sect. 3. *bellorum civilium profano*, haud insolentiore loquendi norma, neque huic multum absimili, dixerit. Quod quidam adjecta hic vocula, *infausto Atheniensium exitu, & sæpe*, legunt, audacis nimium conjecturæ nobis videtur, quibus consilium est non Plinii textum novum cudere, sed veterem ac genuinum fide integra repræsentare. *Et sæpe* autem cum adjecit, hoc prodigium alias rursum accidisse innuit, nec semel. Sic lib. 2. sect. 57. *Lacte & sanguine pluisse, M'. Acilio Cos. & sæpe alias.* Id vero & Theophrastus ipse haud obscure innuit, qui lib. 4. hist. cap. 12. simili prodigio pestem alias prænunciatam significat, alias penuriam arundinum consecutam. Μετὰ δὲ ταῦτα ὕστερον, ὡς ὁ λοιμὸς ἐγένετο σφοδρὸς, &c. Denique Salmasii conjectura, Exercit. in Solin. pag. 117. statuentis legi oportere, *Pelecania vocatur influente Cephisso*, & abest longius a vestigiis veteris scripturæ, nec Theophrastum, quo niti se putat, suffragatorem habet. Ait enim ille, lib. 4. histor. cap. 12. nasci plurimam arundinem inter Melanem & Cephissum: locum eum Pelecaniam vocari. Hujus loci partes quasdam esse, quæ Χύτροι dicerentur, hoc est, voragines, nempe a forma ollarum: quibus arundo laudatissima proveniret: omnium autem optimam nasci circa Oxeam Campen, qui locus Cephissi ostium est: atque in totum, ubi crassum, lætum, cœnosumque solum sit, Cephissusque se permisceat, ampliorque sit lacus altitudo, ibi probatissimam arundinem oriri: atque hæc omnia utique circa Oxeam Campen & Boëdriam reperiri: habere enim amnem eum vim maximam ad arundinum commendationem. Φύεται δὲ πλεῖστος μὲν μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανος. οὗτος δ' ὁ τόπος προσαγορεύεται Πελεκανία. τούτου δ' ἐστὶν ἄττα Χύτροι καλούμενοι, βαθύσματα τῆς λίμνης, ἐν οἷς καλλιστόν φασι.... Κάλλιστος δὲ δοκεῖ γίνεσθαι πάντων περὶ τὴν Ὀξεῖαν καλουμένην Καμπήν. ὁ δὲ τόπος οὗτός ἐστιν ἐμβολὴ τοῦ Κηφισοῦ..... Τὸ δ' ὅλον ὅπου ἂν ᾖ βαθύγειον καὶ εὔγειον χωρίον καὶ ἰλυῶδες, καὶ ὁ Κηφισὸς ἀναμίγνυται, καὶ πρὸς τούτοις βάθυσμα τῆς λίμνης, κάλλιστον γίνεσθαι κάλαμον. περὶ γὰρ τὴν Βοηδρίαν ταῦτα πάντα ὑπάρχει. ἔτι δὲ ὁ Κηφισὸς μεγάλην ἔχει ῥοπὴν εἰς τὸ ποιεῖν καλὸν κάλαμον &c. Quibus verbis quis non intelligit, laudatissimum calamum tibialem non ex eo loco oriri Theophrastum velle, qui Pelecania vocaretur: sed in aliis quibusdam locis pinguibus ac lætis, ubi se Cephissus amnis immisceret, aut ubi ostium Cephissi foret? nec Pelecaniam vocari locum lacumve eum quo Cephissus amnis influeret: sed Oxeam Campen, & Boëdriam, auctore Theophrasto: & præter istas appellationes, alio fortassis latere, Plinio auctore, Lebaïdam? Mitto ea commemorare quæ Salmasius eo loci congerit de voce πελεκανία, quam in πλαγανία commutat: atque ut ejus verbi vim interpretetur, Græci scriptoris verba sententiamque pervertit: mitto ea, inquam, & negligo, quod properandum sit ad majora.

Est enim operæ pretium hic obiter animadvertere, quam eleganti & concisa brevitate Plinius perstrinxerit, quidquid de veterum tibiis, de earum materia, forma, usu, aut scitu jucundum, aut a ceteris scriptoribus pariter est memoriæ proditum: uberiusque nunc versari in eo argumento, quod in prioribus Notis, pro instituta brevitate, quam maxime sequimur, leviter modo delibavimus.

1. Nam quod ad materiam primum attinet, fuisse eam multiplicem docet: *Nunc*

sacrifica, inquit, *Tuscorum e buxo: ludicra vero loto, ossibus asininis, & argento fiunt.* Fieri & ex auro, orichalco, cervorum, asinorumque cruribus Philostratus admonet, lib. 5. de vita Apoll. cap. 7. pag. 228. Χρυσοῦ τε καὶ ὀρειχάλκου, καὶ ἐλάφου κνήμης, ... οἱ δὲ καὶ ὄνου. Julius Pollux, lib. 4. cap. 9. tit. 6. Ἡ δὲ ὕλη τῶν αὐλῶν κάλαμος, ἢ χαλκός, ἢ λωτός, ἢ πύξος, ἢ κέρας, ἢ ὀστοῦν ἐλάφου, ἢ δάφνης τῆς χαμαὶ ξύλον κοῖλον, τῆς ἐντεριώνης ἀφῃρημένης &c. Fuisse significat ex calamo, ære, loto, buxo, cornu, osse cervino, ligno chamædaphnes exempta medulla, &c. E buxo quidem in sacris adhibitas esse tibias, non Plinius modo, sed & Statius auctor est, lib. 4. Theb. vers. 94.

Cum sacra vocant, Idaaque suadet Buxus.

Atque ea tibia ἔλυμος vocabatur. Pollux, lib. 4. cap. 10. ubi varia tibiarum genera enumerat: Ἔλυμος, τὸ μὲν ὕλη, πύξινος· τὸ δ' εὕρημα, Φρυγῶν. Alias in sacris ex ebore fuit: Maro, lib 2. Georg.

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Hoc est, tibicen, qui in sacris tibiam inflavit eburneam. E loto vero, præter Plinium, & Athenæum, quem in prioribus Notis ad hunc locum, & Pollucem, quem proxime appellavimus, prodidere alii, quos retulimus, lib. 13. sect. 32.

Sed vetustissima tibiarum materies, ut ex Plinio ac ceteris liquet, calamus tibialis fuit, antequam in crassitudinem aucupatoriam cresceret, diceretur que zeugites: quod erat tum aucupiis tantum utilis, non tibiis: atque hæc ei crassitudo appellatioque adveniebat tum, cum lacus inundatio anno permansisset: ea vero maturius recedente ac subsidente, gracilior calamus fiebat, idemque tibiis aptus, & bombycias cognominatus, ob similitudinem soni: & spado, quod lanugine omnino nulla esset. Plinii hæc verba sunt ex hac sectione: *Tertia arundo est tibialis calami, quem auleticon dicebant: nono hic anno nascebatur: nam & lacus incrementa hoc temporis spatio servabat..... Cum igitur anno permansit inundatio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem: vocabantur zeugita. Contra bombycia, maturius reciproco, graciles: feminarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine: aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. Hinc erant armamenta ad inclusos cantus*, &c. Præiverat Plinio Theophrastus totidem ferme verbis, lib. 4. hist. cap. 12. Φασὶ γὰρ καὶ δοκεῖ βαθυνομένης τῆς λίμνης, μονιμωτέρας ἐπιούσης, ἁδρύνεσθαι· καὶ γίνεσθαι τὴν μὲν ἁδρυνθεῖσαν ζευγίτην· ᾗ δ' ἂν μὴ συμπλεονάσῃ τὸ ὕδωρ, βομβυκίαν.... Διαφέρει δὲ τῶν ἄλλων καλάμων, ὡς καθόλου λαβεῖν, ἀτροφίᾳ τινὶ τῆς φύσεως· ἀπληθέστερος γάρ ἐστι, καὶ ἀσαρκότερος, καὶ ὅλως δὲ θῆλυς τῇ προσόψει· καὶ γὰρ τὸ φύλλον πλατύτερον ἔχει καὶ λευκότερον, τὴν δὲ αὐξήσιν ἐλάττω τῶν ἄλλων· τινὰς δὲ ὅλως ἄνευ, οὓς καὶ σπαδονοειδεῖς καλοῦσιν. ἐξ ὧν ἄριστα μὲν φασί τινας γίνεσθαι τὰ ζεύγη· κατορθοῦν δ' ὀλίγα παρὰ τὴν ἐργασίαν. *Fertur enim, videturque, aucta altitudine lacus, durante que inundatione, crassari arundinem: & fieri quidem crassiorem, zeugitem: bombyciam vero, cum aqua non permanserit.... Distat autem* bombycias *a reliquis arundinibus, universe loquendo, nutrimenti nativi penuria: inanior enim est, & gracilior: atque in totum femina arundo aspectu intelligitur: latius enim ei folium est, candidiusque: lanuginis minus, quam ceteris. Quadam etiam omnino lanuginis nihil habent, quas spadonum nomine indigitant. Ex his optima tibiarum paria fieri aiunt, sed pauca tamen recto in opere succedere.* Quibus ex verbis intelligas præposteræ interpunctionis vitio ante nos hunc Plinii locum laborasse, cum sic ederetur: *Feminarum latiore folio atque candidiore: modica lanugine, aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus.*

2. Jam forma tibiæ in eo præcipue posita, quod & foraminibus multis constaret, & ligulis. De foraminibus res obvia est, nec eget explicatu. Papias, in Vocabulario: *Tibia est instrumentum musica, cum diversis foraminibus, qua ore inflatur.* Hinc *multifora tibia* Senecæ, Nasoni *multiforum buxum.* Ligulæ vero, seu lingulæ, frusta erant duo excisa ex arundine, tibiæ ori inserta, sic admota invicem, compactaque inter se, ut tenuis modo immittendo spiritui aditus inter utrumque foret: Gallis, *Anche de haut-bois, de cornemuse, de musette.* Pol-

luci, lib. 4. cap. 9. tit. 5. Γλῶτται. Hesychio, γλῶσσαι, & γλωσσίδες τῶν αὐλῶν. Festo, *lingula*. Ab his concinnatores tibiarum γλωσσοποιοὶ, uti a foraminibus αὐλοτρύπαι vocabantur, auctore Polluce, tit. 6. pag. 189. Tibicinum in eo ars elucebat in primis, ut labia lingulam bene complecterentur, neque ardenti ideirco ore caverent: Εὐστομίας γὰρ, ἐν τῷ τὰ χείλη ἐνθέμενα, τῇ τοῦ αὐλοῦ γλώτταις, μὴ πιμπράμενον ἐμπνεῖν, αὐλῇ, inquit Philostr. lib. 5. de vita Apoll. cap. 7. pag 228.

Compressiores porro inter se lingulæ, contentionem utique majorem poscebant: atque id genus tibiæ bombyces vocabantur, a similitudine soni, inflabanturque difficilius, & erant longiusculæ. Arist. lib. περὶ ἀκουστῶν, pag. 1202. Πάντες γὰρ χαλεπῶς πληροῦσι τὰς βόμβυκας, καὶ μετὰ συντονίας πολλῆς, διὰ τὸ μῆκος τῆς ἀποστάσεως. Hinc & calami bombyciæ a Plinio appellati. Harum vero tibiarum præcipuus in theatris usus. Plinius: *Tunc quoque multa domanda exercitatione, & canere tibia ipsa docenda, comprimentibus se ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius.* Et illud expressum ex Theophrasto, lib. 4. histor. cap. 12. Συμμύειν γὰρ τὸ στόμα τῶν γλωττῶν, ὃ πρὸς διαχθείαν εἶναι χρήσιμον. *Sed linguarum ora comprimi, quod ad ingressum nunciorum in scenam maxime est accommodatum.* Διαχθεία scilicet, ingressum significat nunciorum in scenam, in quo tibiarum utique contentione opus fuerit, hoc est, alto elatoque concentu.

Eædem processu temporis *apertiores* factæ sunt, inquit auctor, *ad flectendos sonos.* Scilicet ut assa vox in cantu cum flectitur, varietatem modulationis facit: quod qui præstant ἀσματοκάμπτας Græci vocant: sic in tibiarum modulatione, spiritus tibicinis vertitur ac temperatur, ut varios edat sonos. Quo spectasse Plautus videtur, Merc. act. 1. sc. 2.

Perii: animam nequeo vertere: nimis nihili tibicen siem.

Atque ejusmodi tibicines, camptaulas vocat Flavius Vopiscus in Carino, p. 254.

3. Usus denique tibiarum in sacris: unde *sacrifica Tuscorum tibia* apud auctorem. Gruteri inscriptio, pag. 269. TIBICINES. ROMANI. QVI. SACRIS. PVBLIC. PRAEST. SVNT. Et pag 175. COLLEGIO. TIBICINVM. ET. FIDICINVM. ROMANORVM. QVI. S. P. P. S. hoc est, *qui sacris publicis præsto sunt.* Vide quæ dicturi sumus, lib. 28. sect. 3. Usus & in ludis, nuptiis, choreis, unde *ludicra* Plinio appellatæ. Sed de tibiis ac tibicinibus satis.

Sect. 75. XXV. *Diebus septem proximis.*] In libris hactenus editis legitur *Diebus quatuor proximis.* In MSS. Reg. 1. 2. Colb. Th. & aliis, *diebus IIII. proximis.* Fecit nimirum affinitas notarum IIII. & VII. ut hi numeri sæpius ab amanuensibus permutarentur. At Cato, quem Plinius nunc se exscribere palam testatur, *septem* habet. *Nisi intermestri*, inquit, *Lunaque dimidiata materiam ne tangas. Materiam, quam effodies aut præcides abs terra diebus septem, quibus Luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caveto, ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas, nisi siccam, neu gelidam, neu rorulentam.* Et Auctor Geopon. Διχομήνου οὔσης μετὰ τὸ πανσέληνον.

Sect. 76. XXVI. *Hac, qua diximus ratione, fluviata decorticatur.*] Legit Salmasius in Solin. pag. 1033. ex suis MSS. *decoratur*, explicatque τὴν πλάνισιν sive perdolationem, quæ materiei decoratio quædam est. Sane contra scriptoris sententiam, quam planam Vitruvii oratio facit, unde Pliniana illa manat. *Ex abiete autem*, inquit ille lib. 2. cap. 9. pag. 33. *antequam est excisa, quæ pars est proxima terræ, per radices excipiens ex proximitate humorem, enodis & liquida efficitur: quæ vero est superior .... propter nodationis duritiem dicitur esse fusterna. Ima autem, cum excisa quadrifluviis disparatur, ejecto torulo, ex eadem arbore ad intestina opera comparatur, & sapinea vocatur.* Quadrifluviis, inquit, disparata materies, quæ est optima, ut diximus, postquam fluviata est, seu amni mersa, ejecto torulo, hoc est, alburno cum cortice, ad intestina opera comparatur.

Ibid. XXVII. *Junipero eadem virtus quæ cedro. Vasta hæc in Hispania, maximeque Vaccæis.*] Prius legebatur, *maximeque bacca ejus.* At in Reg. 1. 2. Colb. 1.

2. 3.

2. 3. Th. & reliquis, *vacca eis.* In edit. Parm. *baca eis.* Nos sinceram inde lectionem eruimus. De vastitate atque amplitudine materiæ juniperi nunc sermo est: de baccis juniperi plane aliena hoc loco mentio.

XXVIII. *Suber, castanea, juglans.*] An ea conjunctim legenda, *castanea juglans?* Sect. 78. Nam de juglande ipsa, ut a castanea vulgo secernitur, nihil Theophrastus hoc loco, quem Plinius exscribit: *καρύαν* modo *εὐβοϊκὴν* dixit, sive castaneam. Et quod de eadem *καρύᾳ εὐβοϊκῇ* contigisse Antandri idem Theophrastus narrat, id in juglande factum Plinius ait sect. 81. libri hujus. Prorsus ut ipsam castaneam, quam *διὸς βάλανον* Græci appellarunt, ut dictum est lib. 15. sect. 25. ipse Latine juglandem, quasi Jovis glandem appellari potuisse, existimasse Plinius videatur.

XXIX. *Maxime æterna putant ebenum, & cupressum, cedrumque.*] Sic restituimus Sect. 79. eum locum secuti cod. Reg. 2. aliosque. Prius legebatur, avulso præpostere ex superiore sententia vocabulo, *Buxum maxime æternam putant, ebenum, & cupressum, cedrumque.* Sane cum ejusmodi lignorum perennitatem, uno templi Ephesini argumento comprobet: in eoque templo, quæ genera fuerint adhibita dum commemorat, cedrum, cupressum, ebenumque laudet, taceat de buxo: annon palam facit, se tergeminæ tantum hujus materiæ æternitatem commendare?

XXX. *Hanc materiam elegisse Pandemion, etiam nomen artificis nuncupans.*] Ibid. Prius insulse legebatur, *elegisse eandem, Canetiam nomen* &c. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. &c. *elegisse eandem con etiam.* Unde nos servatis fere totidem apicibus litterarum, *Pandemion etiam*, eruimus. Felicius, ut quidem remur, quam Salmasius, qui pag. 816. in Solin. *Demonicon, etiam* reponit. Pandemion tamen Mucianus, cujus verba recitantur a Plinio, nomen esse singularis cujuspiam artificis putavit, lapsus errore haud sane mediocri videtur: cum aliud nihil vox ea significet Πανδήμιον, quam commune Asiæ, τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας, vel uti Plinius ante dixit, tota Asia, qua exstruente, & ut cuique libuit, conferente operam, Dianæ Ephesiæ templum perfectum est, atque absolutum.

XXXI. *Valvas esse e cupresso, & jam quadringentis prope annis durare.*] Et Ibid. hoc rursum Plinius ex Muciani relatu & fide refert, ut ex ipsa verborum structura perspicuum est: neque ex Theophrasto hausit, ut visum est Salmasio, in libello quem inscripsit, *Judicium de Plinio.* Aliud longe est quod Græcus scriptor, lib. 5. histor. cap. 5. aliud quod Latinus narrat. Ille, veteres templi valvas, factas vetustate inutiles, reconditas jacuisse per ætates quatuor, αἱ θύραι τοῦ νεὼ τεθησαυρισμέναι τέτταρας ἔχουσι γενεάς. Iste, non modo non jacere, sed stare jam ab annis propemodum quadringentis, hoc est, ipso quoque ævo Pliniano, eo nitore materiæ, ac firmitate plane eadem, ac si nova foret.

XXXII. *Numidicarum cedrorum.*] Ita libri omnes, etiam MSS. non, ut Ibid. quidam mutant, *citrorum.* Et vero de tergemino solum ligni genere nunc est instituta oratio, quod æternitatem sibi quandam vendicat, ebeno, cupresso, cedro: obiterque de junipero, cui virtus eadem, quæ cedro, est attributa, ut diximus sect. 76. Et in Africa cedrum provenire, eamque laudatissimam, ibidem ex Plinio, Vitruvioque abunde docuimus.

XXXIII. *Et palma arbor valida.*] Sic restituimus tum ope codicum. Reg. Sect. 81. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. tum maxime ex re ipsa, & admonitu Theophrasti, cujus Græca verba sunt ejusmodi, a Plinio summa fide reddita: libro nempe 5. cap. 7. Ἰσχυρὸν δὲ καὶ ὁ φοῖνιξ. Ἀνάπαλιν γὰρ καὶ ἡ κάμψις ἢ τοῖς ἄλλοις γίνεται· τὰ μὲν γὰρ εἰς τὰ κάτω κάμπτεται, ὁ δὲ φοῖνιξ εἰς τὰ ἄνω. Prius *arbor invalida* insulse legebatur.

XXXIV. *In diversum enim* palma *curvatur, & populus. Cetera omnia inferiora pandantur: palma e contrario fornicatim.*] Ibid. Intricata ac plane obscura sententia, vel potius nulla, prius legebatur: *In diversum enim curvatur. At populus contra omnia inferiora pandatur: palma e contrario fornicatur.* Habent hæc verba *& populus* MSS. omnes: quamobrem ea expungere religio fuit. Alias nec agnoscit ea Theophrastus, loco proxime allato, quem habuit Plinius ante oculos: nec de

populo idne sit verum, perinde scilicet atque palmam reniti, sursumque pandari, experiri adhuc licuit. Deinde *pandantur* unanimi consensu eadem exemplaria manu exarata exhibent: & *fornicatim*: Nos ex conjectura, ut remur, haud temeraria, *cetera* pro *centra* substituimus, Theophrastum ad verbum secuti: ἄλλα μὲν γὰρ &c. Nam *centra omnia infertera pandari* nec Plinius certe dixerit, nec quid illud sit demum, Oedipus ipse sane intellexerit.

Sect. 82. XXXV. *Firmissima in rectum abies.*] Ita Chiffl. codex, aliique probatissimi. At libri omnes editi, *firmissima ad tectum.* Minus certe sincere Expressum enim id videtur a Theophrasto, lib. 5. hist. cap. 7. ubi ficum validam esse dicit, cum recta statuitur: magis vero abietem: ἰσχυρὸν δὲ καὶ τὸ τῆς συκῆς, πλὴν εἰς ὀρθόν. ἡ δὲ ἐλάτη μάλιστα εἰς ἐγκλιθὲν ἰσχυρόν.

Sect. 83. XXXVI. *Feruleam, argumento similitudinis, quoniam laciniose crispa, in omni genere. Et glutinum abdicant quadam, &c.*] Secuti sumus summa fide vestigia codicum Reg. Colb. Th. Chiffl. & vet. Dalec. in quibus *feruleam*, & *lacunose* legitur: quæ vox totidem ductus & apices litterarum habet quot ista, *laciniose*: non, uti in editis *fertilem*, & *lacrymose crispa. In omni genere & glutinum abdicant quadam*, &c. aut uti Salmasius in Solin. pag. 417. *festuceam*, quam secum ipse pugnans & probari maxime in hoc usu cupit, hoc est, in glutinatione, & glutinum simul abdicare. Sic enim interpungi jubet: *In hoc usu probant venam, & vocant festuceam, quoniam lacunose crispa in omni genere & glutinum abdicat. Quadam & inter se* &c. Nam in omnibus libris vel ipso fatente, *probant*, constantissime legitur. Itaque nova conjectura mox paulo legi censet oportere: *in hoc usu probant: improbant venam* &c. Denique de staminea vena, & de lacunoso crispatu, & de festuca dicit, quæ festucea videri possint: nec sibi ipse satisfacit: nobis vero multo minus.

Ibid. XXXVII *Serrabilia, ac sectilia, qua modice humida. Arida enim &c.*] In libris omnibus editis hactenus legebatur, *Durabilia ac sectilia.* Dalecampius reponere nitebatur, *Dolabilia.* In MSS. Reg. Colbert. & aliis, *furabilia* legimus. At haud dubie *serrabilia* scripsit auctor: illud enim Theophrasti voluit reddere, c. l. 5. hist. c. 8. Εὔπριστα δὲ καὶ ἥκιστα τὰ ἐνικμότερα τῶν πάμπαν ξηρῶν.

Sect. 84. XXXVIII. *Iam lignum enim e testudine facit.*] Summa fide sinceram hujus loci lectionem repræsentamus, a nobis e codice Regio 2. erutam, & Colb. In Reg. 1. *jam lignum emi testudine.* Corruptius ab interpolatoribus editum in libris vulgatis, *emi testudinem.* Longe libentius tamen sic agnosceremus, *jam lignum etiam e testudine facit*: ut mutabilem luxuriæ libidinem coargui intelligas, quæ modo ligno contenta non fuerat, nunc vel in ipsa testudine lignum quærit.

Sect. 85. XXXIX. *Anno qui fuit sine magistratibus* CCCLXXIX. *Urbis, ade condita..... hac nunc circiter annum* CCCCL. *habet.*] Quo nempe anno hæc Plinius litteris consignabat, qui fuit Urbis, ut sæpius adnotavimus, DCCCXXX. qui numerus annorum ex utraque illa summa exsistit, si annum unicum exceperis: quamobrem is *circiter* caute adjecit. In libris porro ante nos editis, detracta denarii nota legebatur modo CCCLXIX. errore minime obscuro, vel duplici ex capite. Nam & utraque summa indicat haud dubie Plinius annos Urbis conditæ, ad illud usque tempus quo hæc commentabatur: & annum CCCLXIX. non sine magistratibus fuisse, Chronologi omnes confitentur, sed sub Tribunis militum Consulari potestate: cum iidem perhibeant, (Helvicum dico, aliosque, in hac disciplina summos artifices,) anno CCCLXXIX ἀναρχίαν illam quinque annorum cœpisse: quod altercatione orta patricios inter & plebeios, ob legem latam a Tribunis plebis anno anteriore, de plebeio altero creando Consule, patribusque acerrime obsistentibus, nullum curulem Magistratum passi sunt fieri Tribuni.

Sect. 93. XL. *Pruno silvestri.*] In MSS. *Prime.* Mallem *piro silvestri*, in qua frequentius, quam in alia quavis arbore viscum reperitur: in pruno autem silvestri, qui observarit, nondum scio.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVII.

I. NATURA arborum, terra marique sponte sua provenientium, dicta est. Restat earum, quæ arte & humanis ingeniis [1] fiunt verius, quam nascuntur. Sed prius mirari succurrit, [2] qua retulimus penuria [3] pro indiviso possessa a feris, depugnante cum iis homine circa caducos fructus, circa pendentes vero & cum alitibus, in tanta deliciarum pretia venisse, clarissimo (ut equidem arbitror) exemplo L. Crassi, atque Cn. Domitii [4] Ahenobarbi. [5] Crassus orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, sed aliquanto præstantior [6] in eodem Palatio, [7] Q. Catuli, qui CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Fiunt verius.*] Adoptione, insitione, connubio.

2. *Qua retulimus penuria.*] Mirari subit ea, quæ ab feris hominibusque pariter & ex æquo possidentur, ut ante retulimus, hoc est, arborum fructus, perinde ac si annonæ penuria communicare alimenta cum feris homines cogat, tantis olim veniisse pretiis, in tantis fuisse deliciis. Vide Notas & Emend. num. I.

3. *Pro indiviso.*] Ex æquo. Vide quæ de hac voce diximus in Notis & Emend. ad lib. 9. num. CIX. & l. 16. sect. 59.

4. *Ahenobarbi.*] Sic enim in Nummis scribitur, apud Patin. in gente Domitia, pag. 99. CN. DOMITIVS. IMP. & ex adversa parte, AHENOBARBVS Sic etiam antiquæ Inscript. apud Gruter. pag. 113. & 119. A rutila barba, ærique assimili nomen. In hunc dixit Licinius Crassus orator, is ipse de quo mox sermo, non esse mirandum quod æneam barbam haberet, cui esset os ferreum, cor plumbeum. Sueton. in Nerone, cap. 1. & 2.

5. *Crassus orator.*] Is est, qui cum Antonio a Cicerone introducitur in libris de Oratore: idem M. Crassi patruus, ejus qui Romanorum ditissimus appellatus est, & cum Pompeïo ac Cæsare Triumviratum iniit.

6. *In eodem palatio.*] Regione Urbis decima, in qua Palatium fuit. P. Victor, in descript. Urbis: *Regio X. Palatium .... Domus Q. Catuli. Domus Ciceronis.*

7. *Q. Catuli.*] Q. Luctatius Catulus Mario adversus Cimbros collega datus a Senatu, cum eo vicit, ac triumphum egit. Plutarch. in Mario, pag 413. 421. & 431. & Velleïus, lib. 2. num. 22.

Cimbros cum C. Mario fudit. Multo vero pulcherrima consensu omnium ætate ea [8] in colle Viminali, C. Aquilii, Equitis Romani, [a] clarioris illâ etiam, quam juris civilis scientiâ, cum tamen objecta Crasso sua est. [9] Nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, [10] Censuram [11] post Consulatus simul gessere, anno conditæ Urbis DCLXII. frequentem jurgiis propter dissimilitudinem morum. Tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, præterea accensus odio, quod ex æmulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti Censorem habitare, pro domo ejus [12] sestertiûm millies identidem promittens. Et Crassus, ut præsens ingenio semper, & faceto lepore solers, addicere se respondit, exceptis sex arboribus. Ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam volente Domitio: Crassus, Utrumne igitur ego sum, inquit, quæso, Domiti, [b] exemplo gravis, & ab ipsa mea Censura notandus, qui in domo, quæ mihi hereditate obvenit, comiter habitem: an tu, qui H-S millies sex arbores æstimes? Eæ fuere loti, patula ramorum opacitate lascivæ, Cæcina Largo e proceribus crebro in juventa nostra eas in domo sua ostentante. Duraveruntque, quoniam & de longissimo ævo arborum [13] diximus, ad Neronis principis incendia, quibus [14] cremavit Ur-

Interpretatio.

a *Clarioris.*] Qui clarior ob illam *domum* fuit, quam ob juris civilis scientiam.

b *Exemplo.*] Ob *pravum* exemplum minime ferendus.

Notæ.

8. *In colle Viminali.*] P. Victor, in descript. Urbis: *Regio V. Exquilina, Cum turri & colle Viminali .... Domus Aquilii Jureconsulti, Q. Catuli, & M. Crassi.* Aquilii crebra mentio apud Tullium, cujus collega in Prætura fuit.

9. *Nobilissimarum gentium.*] Crassus, Liciniæ: Domitiæ, Ahenobarbus.

10. *Censuram.*] Censorum nomina, L. LIC. CN. DOMIT. in denariis quinque signata exstant apud Patin. loc. cit. In fastis, C. Claudio Pulcro, M. Perpenna Coss. lustrum fecisse dicuntur LXVI.

11. *Post Consulatus.*] Cum ante Censuram Consulatum quisque gessisset. Crassus quidem, anno Urbis DCLIX. Ahenobarbus, DCLVIII. Ahenobarbi Consulatus mentio apud Gruter. in Inscript. pag. 113.

12. *Sestertiûm millies.*] In MSS. *sestertiûm* tantum legas: numerus tum hoc loco, tum paulo inferius desideratur. Valerius Max. lib. 9. cap. 1. num. 4. pag. 419. scribit a Domitio Crassi domum æstimatam in illo jurgio sexagies sestertiûm fuisse: mox interrogatum a Crasso, quanto minoris eam æstimaturus esset, decem arbusculis detractis, Domitium tricies sestertium dixisse. Sunt porro sestertiûm millies centena millia, (id enim, ut sæpe monuimus subintelligendum est:) Gallicæ monetæ, libræ 10000000. seu decem milliones. Sexagies, 600000. libræ, Tricies, libræ 300000.

13. *Diximus.*] Libro superiore, sect. 85. & seq.

14. *Cremavit Urbem.*] Quo de incendio multa flebiliter Tranquillus in Ne-

bem, annis CLXXX. Postea cultu virides juvenesque, ni princeps ille accelerasset etiam arborum mortem. Ac ne quis vilem de cetero Crassi domum, nihilque in ea jurgante Domitio fuisse dicendum præter arbores judicet, jam [15] columnas quatuor [16] Hymettii marmoris, Ædilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio ejus domus statuerat, cum in publico nondum essent ullæ marmoreæ. Tam recens est opulentia: tantoque tunc plus honoris arbores domibus afferebant, [17] ut sine illis ne inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius.

[c] Fuere ab iis & cognomina antiquis: Frondicio militi illi, qui præclara facinora, Vulturnum transnatans, fronde capiti imposita, adversus Hannibalem edidit: [18] Stolonum Liciniæ genti: [19] ita appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis: unde & [20] pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen. Fuit & arborum cura legibus priscis: cautumque est [21] XII. tabulis, ut qui injuria cecidisset alienas, lueret in singulas æris XXV. Quid existimamus, [22] venturasne eas credidisse ad supra dictam æstimationem illos, qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum in pomo est, multarum circa suburbana fructu annuo addicto [23] binis millibus nummûm: majore sin-

INTERPRETATIO.

c *Fuere ab iis.*] Fuere ab arboribus imposita etiam cognomina antiquis.

NOTÆ.

rone, cap. 38. Liberat porro ab eo crimine Christianos Plinius, dum Neronem unum incusat.

15. *Columnas quatuor.*] Sex omnino quidem in ea domo fuere, ut Plinius ipse prodit lib. 36. sect. 3. & 24. & Valer. Max. loc. cit. sed non omnes in scenam Ædilitatis gratia ornandam advectæ. MSS. constantissime, *quatuor.*

16. *Hymettii.*] Ex Hymetto Atticæ monte, de quo in Geographicis egimus.

17. *Ut sine illis*] Ut sine illis ne stare quidem ingenti pretio Domitius voluerit, quod ex inimicitia & æmulatione pro Crassi domo condixerat.

18. *Stolonum.*] In nummis Liciniæ gentis apud Patin. pag. 151. & 152. P. LICINIUS. STOLO. III. VIR. A. A. A. F. F. De Stolonibus iterum dicetur, lib. 18. sect. 4.

19. *Ita appellatur.*] Stolo igitur, quasi stolida fruticatio ex arborum radicibus Unde vox ipsa *stolo*, μεταφορικῶς pro stolido sumitur, ab Auson. ep. 5.

Sed jam non potes, o stolo, doceri.

20. *Pampinatio.*] Effossio fruticantium stolonum circa arborum radices.

21. *XII. tabulis.*] Verba legis, tab. 1. cap. 4. *de arboribus furtim cæsis*, sunt ejuscemodi: *Si injuria alienas arbores cæsit, in singulas XXV. æris luito.* Hoc est, asses XXV. qui Gallicæ monetæ efficiunt asses omnino ex ære vicenos. Capitale fuisse supplicium arbores alienas incidere ait Servius, ad illud Virgilii:

Atque mala vites incidere falce novellas.

Adde his quæ Paulus, Caïus, Ulpianus, cæterique Jurisperiti de eo argumento afferunt lib. 47. Dig. tit. 7. *Arborum furtim cæsarum.*

22. *Venturasne.*] An putamus credidisse veteres, venturas lotos ad HS. millies, qui frugiferas æris XXV. taxassent?

23. *Binis millibus nummûm.*] Sive sestertiorum. Nostræ monetæ libras ea ducentas efficiunt.

gularum reditu, quam erat apud antiquos prædiorum. Ob hoc insita, & arborum quoque adulteria excogitata sunt, [24] ut nec poma pauperibus nascerentur. Nunc ergo dicemus, quo maxime modo tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem absolutamque prodituri. Et ideo non vulgata tractabimus, nec quæ constare [25] animadvertimus, sed incerta atque dubia, in quibus maxime fallitur vita. Nam diligentiam in supervacuis affectare, non nostrum est. Ante omnia in universum, & quæ ad cuncta arborum genera pertinent in commune, de cælo terraque dicemus.

CAPUT II.

II. [1] Aquilone maxime gaudent, densiores ab afflatu ejus lætioresque, & materiæ firmioris. [2] Qua in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non sint [3] a vento eo opponenda, & id tantum [4] a septentrione servandum. Quin imo tempestiva frigora plurimum arborum firmitati conferunt, & sic optime germinant: alioqui, si blandiantur Austri, defatiscentes, ac magis etiam in flore. [5] Nam si cum defloruere, protinus sequuntur imbres, in totum poma depereunt: adeo ut amygdalæ & piri, [6] etiam si omnino nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fetus. [7] Circa Vergilias quidem pluere inimicissimum viti & oleæ: quoniam tunc [8] coïtus est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium, hic articulus Austrinus nubili spurci, [9] quod diximus. Fruges quoque pejus maturescunt Austrinis diebus, sed celerius. Illa sunt noxia frigora, quæ [10] septentrionibus, aut præposteris fiunt horis. [11] Hiemem quidem Aquiloniam esse om-

NOTÆ.

24. *Vt nec poma.*] Ut poma divitibus tantum nascerentur, qui poma inserere varia, ac veluti ferus arborum adulterare vario insitorum genere nossent.

25. *Animadvertimus.*] M S S. omnes, *animo advertimus.*

Sect. II. 1. *Aquilone maxime.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 4. Aquilonem interim a septentrione diversum esse scito, uti docuimus lib. 2. sect. 46.

2. *Qua in re plerique.*] Columellam tacito nomine coarguit, cujus hæc oratio est, lib. 4. cap. 16. *Palus sic ponendus, ut frigorum & Aquilonum excipiat violentiam, vitemque protegat, &c.*

3. *A vento eo.*] Adversus vim ejus venti.

4. *A septentrione.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 26. *In omni vinea diligenter observant, ut ridica vitis ad septentrionem versus figatur.*

5. *Nam si cum defloruere.*] Ex Theophr. hoc acceptum, lib. 2. de causis, cap. 3.

6. *Etiamsi omnino.*] Si vel nubilum fuerit, Austrinusve flatus: sereno tantum gaudent. Libro sup. sect. 46. *Perdunt facillime fructum ante maturitatem... amygdala, malus, pirus..... Pirus & amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum calum, aut nubilum, amittunt florem, & primos fructus, si cum defloruere tales dies fuerint.*

7. *Circa Vergilias.*] Hoc est, circa earum exortum, de quo lib. 18. sect. 66.

8. *Coïtus est earum.*] Primus conceptus, de quo l. 16. sect. 39. sive germinatio. Et sect. 42. *At vites & olea.... concipiunt Vergiliarum exortu: hoc sidus illarum est.*

9. *Quod diximus.*] Libro 16. sect. 46. De quatriduo autem oleis decretorio dicetur libri hujus sect. 30.

10. *Septentrionibus.*] Ab Aquilone septentrionem differre supra monuimus.

11. *Hiemem quidem.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 1. pag. 232.

nibus satis utilissimum. [12] Imbres vero tunc expetendi evidens causa est, quoniam arbores fetu exinanitas, & foliorum quoque amissione languidas, naturale est avide esurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam esse hiemem, ut absumpto partu arborum, sequatur protinus conceptus, id est, germinatio, ac deinde alia [13] florescendi exinanitio, inutilissimum experimentis creditur. Quin imo si plures ita continuentur anni, etiam ipsæ moriantur arbores, [14] quando nemini dubia pœna est in fame laborantium. [15] Ergo qui dixit hiemes serenas optandas, [16] non pro arboribus vota fecit. Nec per solstitia imbres vitibus conducunt. [17] Hiberno quidem pulvere lætiores fieri messes, [18] luxuriantis ingenii fertilitate dictum est. Alioqui vota arborum frugumque communia sunt, nives diutinas sedere. Causa, non solum quia [19] animam terræ evanescentem exhalatione includunt & comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verum quod & liquorem sensim præbent, purum præterea levissimumque, quando nix aquarum cælestium spuma est. Ergo humor ex his [20] non universus ingurgitans diluensque, sed [21] quomodo sititur distillans, velut ex ubere alit omnia quæ non inundat. Tellus quoque illo mo-

NOTÆ.

12. *Imbres vero.*] Theophr. loc. cit.

13. *Florescendi.*] Florum emissio, quo vis omnis arborum exhauriatur.

14. *Quando nemini.*] Quando dubium nemini est, quin defatiscant ea tandem, quæ in labore careant naturali, familiari, & assueto cibo. Cibus autem arborum imber est.

15. *Ergo qui dixit.*] Virgilium notat, ita canentem, lib. 1. Georg. v. 100.

Humida solstitia, atque hiemes optate serenas,
Agricolæ: hiberno lætissima pulvere farra.

16. *Non pro arboribus.*] Sane: sed pro farre, ac frugibus. Nam de arboribus libro tantum Georgicorum sequenti Maro agit, ut ipsius carminis principia indicant:

Hactenus arvorum cultus & sidera cæli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, & prolem tarde crescentis olivæ.

Plinium hoc loco nonnulli reprehendunt, ac Virgilium aliter interpretantur, quos tu vide apud Lacerdam, in lib. 1. Georg. vers. 100. pag. 218.

17. *Hiberno quidem.*] Festus, verbo *Flaminius. Habetur*, inquit, *in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra metes.* Et Macrobius, lib. 5. Saturn. cap. 20. pag. 516. *In libro vetustissimorum carminum*, inquit, *qui ante omnia, quæ a Latinis scripta sunt, compositus ferebatur, invenitur hoc rusticum vetus canticum: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra Camille metes.*

18. *Luxuriantis.*] Non utique vera dicentis, si ubique pulverulentam hiemem segetibus optandam putavit. Galliæ certe plurimisque orbis regionibus est id e re agraria maxime, ut, quemadmodum Plinius ait, diutiuæ nives sedeant. Nutriti hoc nivium frigore repentiente semina terræ commissa, agnoscunt & agricolæ nostri: & ex nivium copia futuras lætas messes præsagiunt.

19. *Animam terræ.*] Terrenos halitus, qui radicibus & fovendis & nutriendis prosunt: itaque calorem concludens nix coquit arvum.

20. *Non universus.*] Non statim totus, ἀθρόως, sed paulatim sese insinuans.

21. *Quomodo sititur.*] Pro modo sitis.

do [22] fermentescit, & succi plena, ac lactescentibus satis non effeta, [23] cum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pinguescunt, præterquam ubi calidus semper aër est, ut in Ægypto. [24] Continuatio enim & ipsa consuetudo, idem quod modus alibi efficit: plurimumque prodest, ubicumque non esse quod noceat. [25] In majore parte orbis, cum præcoces excurrêre germinationes, evocatæ indulgentia cæli, secutis frigoribus exuruntur. Qua de causa [26] serotinæ hiemes noxiæ, silvestribus quoque: quæ magis etiam dolent urgente [27] umbra sua, nec adjuvante medicina: quando vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. [28] Ergo tempestivæ aquæ hibernis primum imbribus, deinde germinationem antecedentibus. Tertium tempus est, cum educant poma: nec protinus, sed jam valido fetu. Quæ fructus suos diutius continent, longioresque [29] desiderant cibos, his & serotinæ aquæ utiles: ut viti, oleæ, Punicis. Hæ jam pluviæ generis cujusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eisdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, etiam in eodem genere, sicut in piris: alio die hiberna quærunt pluvias, alio vero præcocia, ut pariter quidem omnia desiderent. Hibernum tempus est ante germinationem, quæ Aquilonem Austro utiliorem facit. Ratio eadem mediterranea maritimis præfert: sunt enim plerumque frigidiora: & mon-

NOTÆ.

22. *Fermentescit..*] Hoc est, ut recte Turnebus, lib 10. Advers. cap. 3. diluitur nive tabescente, remollescit, putris & soluta redditur.

23. *Cum tempus aperit.*] Cum solvuntur nives, & jam ver aperit terras: *Zephyrique tepentibus auris laxant arva sinus*, ut Maro canit, lib. 2. Georg. vers. 330.

24. *Continuatio.*] Caloris, & mollioris cæli. Hæc vero de conditione cæli solique Ægyptii Plinius a Theophrasto hausit, lib. 2. de causis, 2. pag. 233.

25. *In majore.*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

26. *Serotinæ hiemes.*] Quæ intempestive ac serius adveniunt: *διὸ καὶ ὀψιαίτεροι χειμῶνες χαλεποὶ τοῖς δένδροις.* Theophr. loc. cit.

27. *Vmbra sua.*] Ramorum densitate Solem haud admittente: cum & silvestres arbores nemo sit qui curet, nemo qui his medeatur, nemo qui stramento, dum sunt adhuc teneræ, circumvestiat, ut defendat a frigore. Cato, 40. *Stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.* Ὅπως μὴ ψύχηται, μηδ᾽ ἀποξηραίνηται, *ne frigeant, vel subarescant*, inquit Theophr. lib. 4. hist. cap. 18.

28. *Ergo tempestivæ.*] Tempestivi omnium maxime imbres hiberni notantur: deinde qui germinationem antecedunt: tertium obtinent locum, qui postquam arbores defloruerunt, accesserint: pabulum enim, consummationemque fructibus præstare incipiunt, cum non confestim secuti sunt, sed ubi fructus convaluerunt. Hæc totidem plane verbis Theophr. lib. 2. de causis, cap. 3. pag. 234. ubi & singulorum causam investigat.

29. *Desiderant cibos.*] Imbres. Theophr. loco proxime cit. *Ὅσοι δὲ οἱ καρποὶ χρονιώτεροι, καὶ πλείονος δέονται τροφῆς, καὶ πέψεως, τούτοις ὀψιαῖα καὶ τὰ ὀψιαίτερα (ὕδατα,) καθάπερ ἀμπέλῳ, ῥόᾳ, ἐλαίᾳ, τοῖς ἄλλοις. Quibus vero fructus diuturniores, plusque alimenti coctionisque desiderantes, his seriores etiam imbres tempestivi accedunt: ut viti, Punica, olea, ceterisque.*

tuosa

tuosa planis, & [30] nocturnos imbres diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas Sole.

Connexa & situs vinearum, arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. [31] Virgilius ad occasus seri damnavit. [32] Aliqui sic maluere, quam in exortu. A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quidquam in hoc præcipi posse. [33] Ad soli naturam, ad loci ingenium, [34] ad cæli cujusque mores dirigenda solertia est. [35] In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa meridianæ subjacet plagæ: quapropter qui ibi in occasum aut septentriones conseret, optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septentrione [36] relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est [37] esse fertiliores.

Multum rationis obtinent & venti. In Narbonensi provincia atque

NOTÆ.

30. *Nocturnos imbres.*] Quoniam humorem ebibere largius plantæ valent, cum is a Sole non protinus absumitur. Theophr. loc. cit.

31. *Virgilius.*] Ea de re Colum. lib. 3. cap. 12. pag. 109. *Cæli regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio. Saserna maxime probante Solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum. Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente: Virgilio de industria occasum sic repudiante:*

Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem.

Libro nempe Georg. 2. vers. 298.

32. *Aliqui sic maluere.*] Democritus, lib. 5. Geopon. cap. 4. Μᾶλλον μέντοι τὰ ἀνατολικά .... Ἐνίοτε δὲ τὰ δυτικὰ ἔσται αἱρετώτερα μᾶλλον, ὅταν μακρὰν ὄντα τῆς θαλάσσης ἐπιπνέοντα ἔχει τὸν ζέφυρον. *Magis tamen orientales .... Aliquando vero & occidentales potiores erunt, cum procul a mari dissita Favonium aspirantem habent.*

33. *Ad soli.*] Columella loc. cit. *Nobis in universum præcipere optimum visum est, ut in locis frigidis meridiano vineta subjiciantur, tepidis orienti advertantur, si tamen non infestabuntur Austris, Eurisque .... Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxia, melius Aquiloni, vel Favonio committentur.*

34. *Ad cæli .... mores.*] Statum, habitumque aëris. Vide Notas & Emend. num. II.

35. *In Africa.*] Vide Notas & Emend. num. III.

36. *Relinqui dubitatio.*] M S S. Reg. &c. *reliqua.* Non est, inquit, dubitandi locus, quin vineta male septentrioni opponantur: quandoquidem magis noxius est septentrionalis situs, quam sit occidentalis: occasum autem improbat Maro. Atqui nihilominus in Italia Cisalpina, &c. Cisalpinam vocat, non eam quæ cis Apenninum est, spectatque inferum mare: nam quis Transalpinam quoque Italiam dici posse quisquam arbitretur, quæ trans Apenninum altero latere in Superum seu Adriaticum vergit? sed plane censemus *Italiam Cisalpinam* dixisse eum, pro Gallia Cisalpina, quod sit illa Italiæ pars: quam & Subalpinam idem appellat, lib. superiore, sect. 22.

37. *Nullas esse fertiliores.*] Apposite Palladius lib. 1. cap. 6. pag. 8. *Aquilo vites sibi objectas fecundat: Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius.* Aquilonem Palladius pro septentrione usurpat. Præiverat Columella, loc. cit. *Democrito & Magone*, inquit, *laudantibus cæli plagam septentrionalem: quia existiment ei subjectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur.*

do [22] fermentescit, & succi plena, ac lactescentibus satis non effeta, [23] cum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pinguescunt, præterquam ubi calidus semper aër est, ut in Ægypto. [24] Continuatio enim & ipsa consuetudo, idem quod modus aliubi efficit: plurimumque prodest, ubicumque non esse quod noceat. [25] In majore parte orbis, cum præcoces excurrêre germinationes, evocatæ indulgentia cæli, secutis frigoribus exuruntur. Qua de causa [26] serotinæ hiemes noxiæ, silvestribus quoque: quæ magis etiam dolent urgente [27] umbra sua, nec adjuvante medicina: quando vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. [28] Ergo tempestivæ aquæ hibernis primum imbribus, deinde germinationem antecedentibus. Tertium tempus est, cum educant poma: nec protinus, sed jam valido fetu. Quæ fructus suos diutius continent, longioresque [29] desiderant cibos, his & serotinæ aquæ utiles: ut viti, oleæ, Punicis. Hæ jam pluviæ generis cujusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eisdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, etiam in eodem genere, sicut in piris: alio die hiberna quærunt pluvias, alio vero præcocia, ut pariter quidem omnia desiderent. Hibernum tempus est ante germinationem, quæ Aquilonem Austro utiliorem facit. Ratio eadem mediterranea maritimis præfert: sunt enim plerumque frigidiora: & mon-

NOTÆ.

22. *Fermentescit..*] Hoc est, ut recte Turnebus, lib 10. Adverf. cap. 3. dilnitur nive tabescente, remollescit, putris & soluta redditur.

23. *Cum tempus aperit.*] Cum solvuntur nives, & jam ver aperit terras: *Zephyrique tepentibus auris laxant arva sinus*, ut Maro canit, lib. 2. Georg. vers. 330.

24. *Continuatio.*] Caloris, & mollioris cæli. Hæc vero de conditione cæli solique Ægyptii Plinius a Theophrasto hausit, lib. 2. de causis, 2. pag. 233.

25. *In majore.*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

26. *Serotinæ hiemes.*] Quæ intempestive ac serius adveniunt: *διὸ καὶ ὄπισθεν χειμῶνες χαλεποὶ τοῖς δένδρεσι.* Theophr. loc. cit.

27. *Vmbra sua.*] Ramorum densitate Solem haud admittente: cum & silvestres arbores nemo sit qui curet, nemo qui his medeatur, nemo qui stramento, dum sunt adhuc teneræ, circumvestiat, ut defendat a frigore. Cato, 40. *Stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat. Ὅπως μὴ ψύχηται, μὴ δ' ἀποξηραίνηται, ne frigeant, vel subarescant*, inquit Theophr. lib. 4. hist. cap. 18.

28. *Ergo tempestiva.*] Tempestivi omninm maxime imbres hiberni notantur: deinde qui germinationem antecedunt: tertium obtinent locum, qui postquam arbores defloruerunt, accesserint: pabulum enim, consummationemque fructibus præstare incipiunt, cum non confestim secuti sunt, sed ubi fructus convaluerunt. Hæc totidem plane verbis Theophr. lib. 2. de causis, cap. 3. pag. 234. ubi & singulorum causam investigat.

29. *Desiderant cibos.*] Imbres. Theophr. loco proxime cit. *Οἷς δὲ οἱ καρποὶ χρονιώτεροι, καὶ πλείονος δέονται τροφῆς, καὶ πέψεως, τούτοις ὀψία καὶ τὰ ὀψιαίτερα (ὕδατα,) καθάπερ ἀμπέλῳ, ῥοιᾷ, ἐλαίᾳ, τοῖς ἄλλοις. Quibus vero fructus diuturniores, plusque alimenti coctionisque desiderantes, his seriores etiam imbres tempestivi accedunt: ut viti, Punica, olea, ceterisque.*

tuosa

tuosa planis, & [30] nocturnos imbres diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas Sole.

Connexa & situs vinearum, arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. [31] Virgilius ad occasus seri damnavit. [32] Aliqui sic maluere, quam in exortu. A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quidquam in hoc præcipi posse. [33] Ad soli naturam, ad loci ingenium, [34] ad cæli cujusque mores dirigenda solertia est. [35] In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa meridianæ subjacet plagæ: quapropter qui ibi in occasum aut septentriones conseret, optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septentrione [36] relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est [37] esse fertiliores.

Multum rationis obtinent & venti. In Narbonensi provincia atque

NOTÆ.

30. *Nocturnos imbres.*] Quoniam humorem ebibere largius plantæ valent, cum is a Sole non protinus absumitur. Theophr. loc. cit.

31. *Virgilius.*] Ea de re Colum. lib. 3. cap. 12. pag. 109. *Cæli regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio. Saserna maxime probante Solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum. Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente: Virgilio de industria occasum sic repudiante:*

Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem.

Libro nempe Georg. 2. vers. 298.

32. *Aliqui sic maluere.*] Democritus, lib. 5. Geopon. cap. 4. Μᾶλλον μέν τι τὰ ἀνατολικά.... Ἔστιν δὲ τὰ δυτικὰ ἔσθ' ὅτε αἱρετώτερα μᾶλλον, ὅπου μακρὰν ὄντα τῆς θαλάσσης ἐπιπνέοντα ἔχει τὸν ζέφυρον. *Magis tamen orientales.... Aliquando vero & occidentales potiores erant, cum procul a mari dissita Favonium aspirantem habent.*

33. *Ad soli.*] Columella loc. cit. *Nobis in universum præcipere optimum visum est, ut in locis frigidis meridiano vineta subjiciantur, tepidis orienti advertantur, si tamen non infestabuntur Austris, Eurisque.... Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, vel Favonio committentur.*

34. *Ad cæli.... mores.*] Statum, habitumque aëris. Vide Notas & Emend. num. II.

35. *In Africa.*] Vide Notas & Emend. num. III.

36. *Relinqui dubitatio.*] MSS. Reg. &c. *reliqua.* Non est, inquit, dubitandi locus, quin vineta male septentrioni opponantur: quandoquidem magis noxius est septentrionalis situs, quam sit occidentalis: occasum autem improbat Maro. Atqui nihilominus in Italia Cisalpina, &c. Cisalpinam vocat, non eam quæ cis Apenninum est, spectatque inferum mare: nam quis Transalpinam quoque Italiam dici posse quisquam arbitretur, quæ trans Apenninum altero latere in Superum seu Adriaticum vergit? sed plane censemus *Italiam Cisalpinam* dixisse eum, pro Gallia Cisalpina, quod sit illa Italiæ pars: quam & Subalpinam idem appellat, lib. superiore, sect. 22.

37. *Nullas esse fertiliores.*] Apposite Palladius lib. 1. cap. 6. pag. 8. *Aquilo vites sibi objectas fecundat: Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius.* Aquilonem Palladius pro septentrione usurpat. Præïverat Columella, loc. cit. *Democrito & Magone*, inquit, *laudantibus cæli plagam septentrionalem: quia existiment ei subjectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur.*

Liguria, & parte Etruriæ, [38] contra Circium ferere imperitia existimatur : eundemque obliquum accipere, providentia. Is namque æstates ibi temperat : sed tanta plerumque violentia, ut auferat tecta.

*Cap. III. * [39] Quidam cælum terræ parere cogunt : ut quæ in siccis serantur, orientem ac septentriones spectent : quæ in humidis, meridiem. Necnon ex ipsis vitibus causas mutuantur, [40] in frigidis præcoces serendo, ut maturitas antecedat algorem. Quæ poma vitesque rores oderint, contra ortus, ut statim auferat Sol : quæ ament, ad occasus, vel etiam ad septentriones, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere rationem naturæ secuti, in Aquilonem obversas vites & arbores poni suasere : odoratiorem etiam fieri talem fructum [41] Democritus putat.

*Cap. IV. * Aquilonis situm, ventorumque reliquorum, diximus [42] secundo volumine, dicemusque proximo plura cælestia. Interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia.

Similis & in maritimis causa. Quibusdam locis afflatus maris noxii, in plurimis iidem utiles : [a] quibusdam satis e longinquo aspicere maria jucundum : propius admoveri satis [b] halitum, inutile. Similis & fluminum stagnorumque ratio. [43] Nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, [44] quæ diximus. Quare experimentis optime creditur.

INTERPRETATIO.

[a] *Quibusdam satis.*] Quibusdam frugibus.

[b] *Halitum.*] *Maritimum* afflatum.

NOTÆ.

38. *Contra Circium.*] De eo diximus lib. 2. sect. 46.

39. *Quidam cælum.*] Qnidam cælum solo, qualecumque illud sit servire cogunt : nam cum ratio fere suadeat, ut quemadmodum paulo ante dictum est, cælum solo misceatur, & quæ seruntur in humido, orienti opponantur, qui siccior est : quæ in sicco, meridiei, hoc est, Austro, qui humidus est : hi contra, cælum terræ servire cogunt : atque etiam e sicco solo cælique statu uvas ac fruges exposcunt : & ex humido pariter solo cæloque.

40. *In frigidis &c.*] Colum. lib. 3. 2. pag. 82 *Frigidaque, aut nebulosa cæli qualitati duorum generum vites aptabit: seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hiemem : seu firmi durique acini, quarum inter caligines uva deflorescunt, & gelicidiis ac pruinis, ut aliæ caloribus mitescunt.* Sic idem lib. 5. cap. 10. de ficis : *Locis frigidis, autumni temporibus, & aquosis, præcoques ponito, ut ante pluviam fructum deligas.* Forte, *ante brumam :* Quanquam & libro de arboribus cap. 21. etiam *ante pluviam* legitur.

41. *Democritus putat.*] Alio id certe loco prodidisse necesse est, quam quem a Columella paulo ante laudari vidimus.

42. *Secundo volumine.*] Libro 2. sect. 46. & 47.

43. *Nebulis adurunt.*] Emittunt enim flumina stagnaque nebulas aurasque frigidas, quæ rubigines deinde cteenr, vitibus admodum satisque noxias, si ea nempe viciniora sint : eadem alibi, sata in æstu refrigerant. Quare ad soli naturam dirigenda solertia est. Ita fere Democritus in Geopon. lib. 5. cap. 5. p. 123. Vide Notas & Emend num. IV.

44. *Quæ diximus.*] Libro 16. sect. 30. & 31.

III. A cælo proximum est terræ dixisse rationem, haud faciliore tractatu: quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerumque: [1] nec pulla, qualem habet Campania, ubique optima vitibus: [2] aut quæ tenues exhalat nebulas: nec rubrica multis laudata. Cretam in [3] Albensium Pompeïanorum agro, & argillam, cunctis ad vineas generibus anteponunt, quanquam præpingues, [4] quod excipitur in eo genere. Invicem sabulum album in Ticinensi, multisque in locis nigrum, itemque rubrum, etiam pingui terræ permixtum, infecundum est.

[5] Argumenta quoque judicantium sæpe fallunt. [6] Non utique lætum solum est, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus. Quid enim abiete procerius? [7] aut quæ vixisse possit alia in loco eodem? [8] Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent: nam quid laudatius Germaniæ pabulis? & tamen statim subest arena tenuissimo [9] cespitum corio. [10] Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum: non hercules magis, quam pinguis, [11] adhærens

INTERPRETATIO.

[a] *Cunctis.*] Cunctis *terrarum* generibus, quæ vineis *putantur idonea.*

NOTÆ.

Sect. III. 1. *Nec pulla.*] Columella in Præfar. pag. 8. *Atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, ut in Campania, est laudabilis: in aliis pinguis rubrica melius respondet: &c.* Et lib. 2. & 10. *Putre solum, quod Campani pullum vocant.*

2. *Aut quæ tenues.*] Virgilium notat, ita canentem, lib. 2. Georg. vers. 217.

Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos, &c.

3. *Albensium.*] Ab Alba Pompeïa, de qua lib. 3. sect. 7.

4. *Quod excipitur.*] Cum ea pinguitudo ad vites plerumque damnetur. Columella, lib. 3. cap. XI. *Cretosa humus utilis habetur viti: nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocant, inimicissima est.*

5. *Argumenta.*] Virgilii nunc fere placita reprehendit, de signis terrarum.

6. *Non utique.*] Ut Maro censuit, lib. 2. vers. 207.

Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos, &c.

7. *Aut quæ vixisse .... in loco eodem.*] Nempe, quod abietis umbra, ut dicetur inferius sect. 18. subditis fruticibus noverca est: & quæcumque attigerit, non dubie venenum est.

8. *Nec luxuriosa.*] Quæ Maro laudat, vers. 219.

Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Illa tibi lætis &c.

9. *Cespitum corio.*] Arenam integit tenuissimus cespes, instar cutis, aut crustæ, vel corii. *In Africa* quoque ac *Numidia*, teste Columella, in præf. *putres arenæ fecunditate vel robustissimum solum vincunt.*

10. *Nec semper.*] Maronis versus, eodem libro, vers. 251.

Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior.

11. *Adhærens.*] Idem, vers. 248.

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit:
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

digitis, quod in argillis arguitur. [12] Scrobes quidem regesta in eos nulla complet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit : [13] ferroque omnis rubiginem obducit. [14] Nec gravis aut levior justo deprehenditur pondere: quod enim pondus terræ justum intelligi potest ? [15] Nec fluminibus aggesta semper laudabilis, [b] quando senescant sata quædam aqua. Sed neque illa quæ laudatur, diu, [16] præterquam salici, utilis sentitur. [c] Inter argumenta stipulæ crassitudo est, tanta alioqui in Laborino Campaniæ nobili campo, ut ligni vice utantur : sed idem solum ubicumque arduum opere, difficile cultu, [d] bonis suis acrius pæne quam vitiis posset, affligit agricolam. [17] Et carbunculus terra, quæ ita vocatur, emendari vite macra pu-

INTERPRETATIO.

[b] *Quando.*] Quandoquidem senescunt quædam, quæ sunt in aquis sata.

[c] *Inter.*] Inter *optima terra* argumenta, crassitudo stipulæ *censetur.*

[d] *Bonis suis.*] Bonitate sua magis fatigat agricolam, quam si magis vitiosum foret.

NOTÆ.

Maroni tamen Columella subscribit, lib. 2. cap. 2. pag. 42. *Itaque considerandum erit, ut solum quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utrumque satis expedita nobis ratione contingit discere : Nam perexigua conspergitur aqua gleba, manuque subigitur : ac si glutinosa est, & quovis levissimo tactu pressa inhærescit, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Virgilius, eademque illisa humo non dissipatur : ea res admonet nos inesse tali materia naturalem succum & pinguitudinem.* Item Pallad. lib. 1. cap. 5. pag. 5.

12. *Scrobes .... in eos.*] In eos scrobes regesta, unde effossa est. Columella, loc. cit. *Sed & si velis scrobibus egestam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quasi fermento abundaverit, certum erit eam esse pinguem : cum defuerit, exilem : cum aquaverit, mediocrem,* &c. Simile est quod Maro præcipit, lib. 2. Georg. vers. 226.

Nunc quoquamque modo possis dignoscere, dicam :
Rara sit, an supra morem si densa, requiras :
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho.
Sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager : glebas cunctantes, crassaque terga
Exspecta, & validis terram proscinde juvencis.

13. *Ferroque omnis.*] Cum tamen eam solam Maro damnet, vers. 210.

Quæ scabie & salsa lædit rubigine ferrum.

14. *Nec gravis.*] Virgilius, vers. 254.

Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit :
Quæque levis.

15. *Nec fluminibus.*] Virgil. vers. 184.

At quæ pinguis humus .....
.... Huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum.

At *videntur aquaticæ* arbores *celerius interire,* ut Plinius ait, lib. 16. sect. 90.

16. *Præterquam salici.*] Nam, ut alibi diximus cum Marone, vers. 110. *Fluminibus salices* nascuntur.

17 *Et carbunculus*] Carbunculus Vitruvio, lib. 2. cap. 6. pag 24. arenæ genus, quod in Etruria, adusta nimium

tatur. [18] Nam tofus ſcaber naturâ friabilis, expetitur quoque ab auctoribus. [19] Virgilius & quæ filicem ferat, non improbat vitibus. [20] Salſæque terræ multa melius creduntur, tutiora a vitiis innaſcentium animalium. [21] Nec colles opere nudantur, ſi quis perite fodiat. [22] Nec campi omnes minus Soles atque perflatus, quam opus ſit, accipiunt. Et quaſdam pruinis ac nebulis paſci [23] diximus vites. Omnium rerum ſunt quædam in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.

Quid quod mutantur ſæpe judicata quoque ac diu comperta? [24] In Theſſalia circa Lariſſam emiſſo lacu frigidior facta ea regio eſt, oleæque deſierunt, quæ prius fuerant. [25] Item vites aduri, quod non

NOTÆ.

vehementia vaporis materia, procreatur. Id terræ vitium quomodo vite macra ſanetur, docet Cato, cap. 37. *Vinea*, inquit, *ſi macra erit, ſarmenta ſua concidito minute, & ibidem inarato, aut ſuffodito.*

18 *Nam tofus.*] Quamlibet a Marone damnatus, verſ. 214.

Et tofus ſcaber, & nigris exeſa chelydris Creta.

Tofus eſt lapidis genus molle ac friabile, de quo dicetur uberius, lib. 36. ſect. 48. Refellere non vacat novitium hominis eruditi commentum, tofum exiſtimantis uliginoſam eſſe paluſtremque terram. Sequitur Plinius Columellam, lib. 3. cap. XI. *Quis enim*, inquit, *vel mediocris agricola neſciat, etiam duriſſimum tofum, vel carbunculum, ſimul atque ſunt confracti, & in ſummo regeſti, tempeſtatibus, gelave, nec minus æſtivis putreſcere caloribus, ac reſolvi: eoſque pulcherrime radices vitium per æſtatem refrigerare, ſuccumque retinere? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſima?*

19. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. verſ. 189.

Qui filicem curvis inviſam paſcit aratris,
Hic tibi prævalidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus & auro.

20. *Salſæque.*] A Virgilio tamen damnatæ, verſ. 238. quod ſaporem vini corrumpit, & incrementa vitium virentium velut quadam ſcabra rubigine coërcet, inquit Columella, lib. 3. cap. 1. ubi & Maronis verſus ipſe recitat:

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix: ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat.

At certe in terra ſalſa palmas ſeri oportere docet auctor Geopon. lib. 2. cap. 9. pag. 48. ipſeque Plinius lib. 13. ſect. 8. & libri hujus ſect. 47. palmas ait & lentiſcum ſalſis aquis ali. Alia multa etiam Theophr. lib. 2. de cauſis, cap. 7. pag. 240.

21. *Nec colles.*] Nec in collibus male opera collocatur, quanquam hos Virgilius improbat, verſ. 179.

Difficiles primum terræ, colleſque maligni.

22. *Nec campi.*] Id nempe reprehendit, quod vulgus jactitat, venitque in uſum proverbii, & eſt apud Naſonem, lib. 1 de remed. amor. verſ. 369. tantummodo *perflare altiſſima ventos.*

23. *Diximus vites.*] Nempe in Ravennati agro, lib. 14. ſect. 4.

24. *In Theſſalia.*] Hæc a Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 10. pag. 345.

25. *Item vites.*] Theophr. loc. cit. etſi corrupto Græco codice Ænos ibi prætermiſſa ſit. Cætera ſingularum ejuſcemodi mutationum cauſas erudite Græcus ſcriptor perſequitur. De Æno oppido, Hebroque amne, & Philippis, diximus in Geographicis lib. 4.

antea, Ænos sensit admoto Hebro. [26] Et circa Philippos cultura siccata regio mutavit cæli habitum. [27] At in Syracusano agro advena cultor [28] elapidato solo, perdidit fruges luto, donec regessit lapides. [29] In Syria levem tenui sulco imprimunt vomerem, quia subest saxum exurens æstate semina. Jam in quibusdam locis similes æstûs immodici, & frigorum effectus. Est fertilis Thracia frugum, rigore: æstibus, Africa & Ægyptus. [30] In Chalcia Rhodiorum insula locus quidam est in tantum fecundus, ut suo tempore satum demetant hordeum, sublatumque protinus serant, & cum aliis frugibus metant. [31] Glareosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in Bætica. [32] Pucina vina in saxo coquuntur. Cæcubæ vites [33] in Pontinis paludibus madent. Tanta est argumentorum, ac soli varietas, ac differentia. [34] Cæsar Vopiscus, cum causam apud Censores ageret, [35] campos Roseæ dixit Italiæ sumen esse, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: sed non nisi ad pabulum probantur. [36] Non tamen indociles natura nos esse voluit, & vitia confessa fecit, etiam ubi bona certa non fecerat. Quamobrem primum crimina dicamus.

Cap. V. [37] Terram amaram, sive macram, si quis probare velit, demonstrant eas atræ degeneresque herbæ: frigidam autem, [38] retorride nata. Item [39] uliginosam, tristia: rubricam oculi, argillamque, operi

Notæ.

26. *Et circa Philippos.*] Theophr. loc. cit.

27. *At in Syracusano.*] E Theophr. lib. 3. de causis, cap. 25. pag. 290.

28. *Elapidato solo.*] Cum lapides ex agro sustulisset.

29. *In Syria.*] Theophr. loco proxime cit.

30. *In Chalcia.*] Sive Chalce, de qua lib. 5. sect. 36.

31. *Glareosum.*] Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 194. *Aptissimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admixta est. Non minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est:* &c.

32. *Pucina vina.*] Crescunt, inquit, maturanturque vina Pucina in saxoso solo. Plinius, lib. 14. sect. 8. *Julia Augusta* LXXXII. *annos vita Pucino vino retulit acceptos .... Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo afflatu, paucas coquente amphoras.* In quibusdam libris *Punica* perperam legas.

33. *In Pontinis.*] Sive Pomptinis, de quibus lib. 3. sect. 9.

34. *Cæsar Vopiscus.*] Hoc ex Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 7. pag. 51. *Cæsar Vopiscus ædilitius, causam cum ageret apud Censores, Campos Roseæ Italiæ dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.*

35. *Campos Roseæ.*] De his egimus, lib. 3. sect. 17.

36. *Non tamen.*] Non tamen nescire nos natura voluit, quæ sciri oportere.

37. *Terram amaram, sive macram.*] Hoc est, sive amaram, salsamque, sive macram, (sunt enim diversæ,) iisdem signis deprehendes. Vide Notas & Emend. num. V.

38. *Retorride nata.*] Velut frigore adustæ herbæ, & ut Palladius ait, lib. 1. cap. 5. pag. 5. ubi vim ejus vocis explanat, naturalis sucei egentes.

39. *Uliginosam.*] Semper humidam, quod in loco præsertim æquo contingit, cum aquæ non habent delapsum, ut loquitur Varro, lib. 1. de re rust. cap. 6.

difficillimas, quæque rastros ac vomeres ingentibus glebis onerent: quanquam non quod operi, hoc & fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam, & sabulum album. [c] Nam sterilis densa callo facile deprehenditur, vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque ex suo more vitia determinat: [40] Terram cariosam cave neve plaustro, neve pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut pæne vestigiis quoque interdicat? [41] Redigamus ad ligni cariem, & inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia, [42] aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentis, exesæ, & pumicosæ. Plus dixit una significatione, quam possit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quædam, [43] non ætate, (quæ nulla in ea intelligi potest,) sed natura sua, anus terra: & ideo infecunda ad omnia, atque imbecilla.

[44] Idem agrum optimum judicat ad radicem montium planitie in meridiem excurrente: [45] qui est totius Italiæ situs: [46] terram vero teneram quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima [47] & operi, & satis. Intelligere modo libeat dictam mira significatione teneram: & quidquid optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatæ ubertatis, illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa

Interpretatio.

c *Nam sterilis.*] Nam quæ sterilis est terra, densa est, ac *duritie* quæ calli instar *est*, facile deprehenditur.

Notæ.

Quod si modice humida terra sit, tunc *aulci uligine læta* intelligitur, qualis a Marone laudatur, l. 2. Georg. vers. 184.

40. *Terram cariosam.*] Cato, lib. de re rust. cap. 5. pag. x1. *Terram cariosam cavito ne ares, neve plostrum, neve pecus impellas: si ita non caveris, quo impuleris, triennii fructum amittes.*

41. *Redigamus.*] Ita MSS. Reg. &c. non *redeamus*, ut in editis prave.

42. *Arida, fistulosa.*] Columella, lib 2. cap. 4. pag. 47. *Quam terram rustici variam cariosamque appellant, ea est, cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit.... Quæ sic subacta sunt arva, continuo triennio sterilitate afficiuntur.* Vide quæ de terra varia dicturi sumus lib. 18. sect. 49.

43. *Non ætate, quæ nulla.*] *Falso credidit Tremellius*, inquit Columella lib. 2. cap. 1. pag. 37. *parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fetibus inhabilem*, &c.

44. *Idem agrum.*] Cato, cap. 1. pag. 6. *Si poteris, sub radice montis siet, in meridiem spectet.*

45. *Qui est totius Italiæ.*] Plinius, lib. 3. sect. 6. de Italia: *Incedit per maria, cæli regione ad meridiem quidem: sed si quis id diligenti subtilitate exigat, inter sextam horam primamque brumalem.*

46. *Terram vero teneram &c.*] Cato, cap. 151. *Quo pacto cupresseta seri oporteat..... Per ver serito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant.*

47. *Et operi, & satis.*] Et rastris vomeribusque facilis, & frugibus læta. Vide Notas & Emendationes num. VI.

post vomerem nitescens: qualem fons ingeniorum [48] Homerus in armis a Deo cælatam dixit, [49] addiditque miraculum nigrescentis, quamvis [50] fieret in auro. Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes, [51] corvique aratoris vestigia ipsa rodentes.

Reddatur hoc in loco luxuriæ quoque sententia & aliqua in propositum. Certe Cicero, [52] lux doctrinarum altera: Meliora, inquit, unguenta sunt, [53] quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profecto: illa erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qualis sit terræ odor ille qui quæritur, contingit sæpe etiam [54] quiescente ea sub occasum Solis, [55] in quo loco arcus cælestis dejecerit capita sua: [56] & cum a siccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex Sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit. Is esse odor in commota debebit, repertusque neminem fallet: ac de terra odor optime judicabit. Talis fere est in novalibus [57] cæsa vetere silva, quæ consensu laudatur.

Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermissa cultura quievit: quod in vineis non fit. Eoque diligentius eligenda est, ne vera existat [58] opinio eorum, qui jam Italiæ

NOTÆ.

48. *Homerus.*] Iliad. σ'. vers. 541.
Ε'ν δ' ἐτίθει νειὸν μαλακὴν, πίειραν ἄρυ-ραν, &c.

49. *Addiditque.*] Versu 547.
Η' δὲ μελαίνετ' ὄπισθεν, ἀρηρομένῃ δὲ ἐῴκει,
Χρυσείη περ ἐοῦσα· τὸ δὴ περὶ θαῦμ' ἐτέ-τυκτο.
Novale, quod erat proscissum, nigrescebat a tergo: & arata terra simile erat, quamvis in auro id exhiberetur: id vero ingens miraculum fuit.

50. *Fieret in auro.*] M S S. omnes, *ex auro.*

51. *Corvique.*] Id vero corvis familiare idcirco potius quod semina, quam quod recentem terram exquirant. Nam ut Macrobius ait, lib. 7. Saturn. cap. 5. *corvos videmus universis inhiare seminibus:* quod & sacri codices commemorant, Luc. 12. vers. 24.

52. *Lux doctrinarum altera.*] Post Homerum, qui, uti dictum est proxime, fons ingeniorum fuit.

53. *Quæ terram.*] Vide quæ jam antea diximus lib. 13. sect. 4.

54. *Quiescente ea.*] Nec aratro scissa, aut commota.

55. *In quo loco arcus.*] Egimus de ea re jam dudum lib. 12. sect. 52.

56. *Et cum a siccitate.*] Cum æstivo tempore solo adusto imbres accesserint, inquit Theophr. lib. 6. de causis, cap. 25. pag. 382. Martialis. lib. 3. Epigr. 65.

Pallidus Eoo thure quod ignis olet:
Gleba quod æstivo leviter cum spargitur imbre: &c.

57. *Cæsa vetere silva.*] Quam potissimum Maro laudat, ut diximus paulo antea,

Unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit, &c.

58. *Opinio eorum.*] Tremellii Scrofæ videlicet, aliorumque, uti ex Columella discimus, cujus perelegans de hoc argumento oratio est, tum in præfatione operis, tum lib. 2. cap. 1. *Quæris*, inquit, *ex me, Publi Silvine, cur priore libro veterum opinionem ferme omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, a principio confestim repulerim, falsamque sen-*

terram

terram existimavere lassam. [59] Operis quidem facultas in aliis generibus constat & cælo: nec potest arari post imbres aliqua, [60] ubertatis vitio lentescens. Contra, [61] in Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis cum siccus est, arabilem tauris, post imbres [62] vili asello, & a parte altera jugi, anu vomerem trahente, vidimus scindi. Terram enim terra emendari ([63] ut aliqui præcipiunt) super tenuem pingui injecta, aut gracili bibulaque super humidam ac præpinguem, dementia operæ est. Quid potest sperare qui talem colit?

IV. Alia est ratio, quam Britannia & Gallia invenere [1] alendi eam ipsa: quod genus vocant [2] margam. * Spissior ubertas in ea intelligitur. Est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus, [3] ibi densante se pinguitudinis nucleo. * Non omisere & hoc Græci: quid enim intentatum illis? [4] Leucargillon vocant candidam CAP. VI. CAPUT VII.

INTERPRETATIO.

* *Spissior.*] Major frugum ubertas in marga posita esse deprehenditur.

NOTÆ.

tentiam repudiaverim, censentium longo ævi situ, longique jam temporis exercitatione fatigatam, & effetam humum consenuisse. Nec te ignore, cum & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipue Tremellii auctoritatem revereri, qui cum plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter & scite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio favore priscorum, de simili materia differentium, falso credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem, &c. De Scrofa Tremellio egimus in Auctorum indice, tomo 1.

59. *Operis quidem.*] Arandi proscindendique soli facilitas in aliis terrarum generibus a cælo pendet.

60. *Vbertatis vitio.*] Ob pinguitudinem, quæ ubertatem facit, cum vomere scinditur, lentescit, nec friabilis est, solubilisque in pulverem.

61. *In Byzacio.*] De eo jam diximus lib. 5. sect. 3. Sed ibi centesima tantum fruge reddere fœnus terra dicitur forte mendose, pro centena quinquagena.

62. *Vili asello.*] De asinorum ministerio in arando diximus, lib. 8. sect. 68.

63. *Vt aliqui.*] Apud Theopht. lib. 3. de causis, cap. 25. pag. 189. quod & ipse Theophrastus probat, argumentis non adeo pœnitendis. Atque id quidem Ubios, quanquam gentium solos, usurpare, sect. seq. dicetur.

Sect. IV. 1. *Alendi eam ipsa.*] Terram terra alendi.

2. *Margam.*] Ita MSS. omnes. Posteriores Margilam dixere, mox & Marlam, unde nostri *Marle, Margne*, & *Marne*. Edictum Pistense Caroli Calvi, laudatum a D. Du-Cange, §. 29. *Margilam, & alia quaque carricare.* Multa de ea Cæsius, lib. 2. de mineral. cap. 2. sect. 2. pag. 144. & Georg. Agricola, lib. 2. de natura fossil. pag. 188. & 189. Fossas unde marga seu marla eruitur, Galli vocant *Marlieres*.

3. *Ibi densante.*] Ibi densante se & cogente velut in nucleum callumque terræ pinguitudine.

4. *Leucargillon.*] Voce conflata e duabus, λευκὸς & ἄργιλλος.

argillam, qua in Megarico agro utuntur, sed tantum in humida frigidaque terra.

Illam Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit. Duo genera fuerant. Plura nuper exerceri cœpta proficientibus ingeniis. Est enim alba, rufa, columbina, argillacea, tofacea, arenacea. Natura duplex: aspera, aut pinguis. Experimenta utriusque [a] in manus: ususque geminus, aut ut fruges tantum alant, [5] aut edant & pabulum. Fruges alit tofacea alba, quæ si sit inter fontes reperta, est ad infinitum fertilis, verum aspera tractatu, & si nimia injecta est, exurit solum. Proxima est rufa, quæ vocatur [6] acaunumarga, intermixto lapide terræ minutæ, arenosæ. Lapis [7] contunditur in ipso campo: primisque annis [8] stipula difficulter cæditur propter lapides. Impendio tamen minimo [b] levitate, dimidio minoris quam ceteræ, invehitur. Inspergitur rara: sale eam misceri putant. Utrumque hoc genus semel injectum [9] in quinquaginta annos valet, & frugum & pabuli ubertate.

CAP. VIII. Quæ pingues esse sentiuntur, ex his præcipua alba. [10] Plura ejus genera. Mordacissimum, quod supra diximus. Alterum genus albæ cretæ argentaria est. Petitur ex alto, in centenos pedes actis plerumque puteis, ore angustatis: [11] intus, ut in metallis, spatiante vena. Hac maxime Britannia utitur. [12] Durant annis LXXX. Neque est exemplum ullius qui bis in vita hanc eidem injecerit. Tertium genus

INTERPRETATIO.

a *In manus.*] Manu, *ac tractatu*, differentia utriusque agnoscitur.

b *Levitate*] Ob levitatem, dimidio minore quam ceteræ sumptu invehitur.

NOTÆ.

5. *Aut edant & pabulum.*] Non frugum modo fertiles sint, verum etiam & pabuli. Sic glyssomarga versa vice mox dicetur pabuli, quam frugum, fertilior.

6. *Acaunumarga.*] Sic M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *capnumargos.* Hoc est, citra amarorem marga, ab α privativo, & καυνὸς, amarum, atque ob id malum.

7. *Contunditur.*] Plerique nunc sinunt gelu resolvi, & tempestatibus.

8. *Stipula.*] Ægre stipula secatur, messisque peragitur, occursu assiduo lapidum.

9. *In L. annos.*] In Gallia ad decem tantum, hac ætate.

10. *Plura ejus genera.*] Margæ nimirum albæ: alterum genus mordacissimum, quod & asperum, & exurens solum, de quo proxime dictum est: pingue alterum, e genere albæ cretæ, argentarium vocatur: quoniam nitorem argento reddit, ut dicetur lib. 35. sect. 58. non, uti Cardanus somniavit, quod ex ea creta possit argentum detrahi. Utuntur ea fabri argentarii, ad argentea vasa polienda: ut Tripoli, seu Tripolitana terra, ad aurea æreave.

11. *Intus &c.*] Intus exspatiante fossura, ut in fodinis metallicis: quarum os pariter angustum, subterranei deinde meatus longissime exspatiantur.

12. *Durant.*] Ita M S S. Albæ nimirum cretæ geminæ.

candidæ, [13] glyſſomargam vocant. Eſt autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior, ita ut meſſe ſublata ante ſementem alteram [14] lætiſſimum ſecetur. Dum in fruge eſt, [15] nullum aliud gramen emittit. Durat XXX. annis: denſior juſto [16] Signini modo ſtrangulat ſolum. Columbinam Galliæ ſuo nomine [17] eglecopalam appellant: [18] glebis excitatur lapidum modo: Sole & gelatione ita ſolvitur, ut tenuiſſimas bracteas faciat. [19] Hæc ex æquo fertilis. Arenacea utuntur, ſi alia non ſit: in uliginoſis vero, & ſi alia ſit. Ubios gentium ſolos novimus, qui fertiliſſimum agrum colentes, [20] quacumque terra infra tres pedes effoſſa, & pedali craſſitudine injecta lætificent. Sed ea non diutius annis x. prodeſt. Hedui & Pictones calce uberrimos fecere agros: quæ ſane & oleis, & vitibus utiliſſima reperitur. Omnis autem marga [21] arato injicienda eſt, ut medicamentum rapiatur: & fimi deſiderat aliquantulum, quæ primo plus aſpera, & quæ in herbas non effunditur: alioqui novitate, quæcumque fuerit, ſolum lædet, ne ſic quidem primo poſt anno fertilis. Intereſt & quali ſolo quæratur. Sicca enim humido melior, arido pinguis. Temperato alterutra, creta vel columbina, convenit.

V. Tranſpadanis [1] cineris uſus adeo placet, ut anteponant fimo CAP. IX.

NOTÆ.

13. *Glyſſomargam.*] Sic reſtituimus eam vocem, ex fide codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. etſi in editis *Gliſchromargon* legitur, quod ex Anglico *Gliſter* fulgere, deduci volunt, qui vocum origines ſectantur. Nos a γλύκιον deducimus, quam vocem Ariſtophanes pro γλυκύτερος, *dulcior*, uſurpavit: ut hoc margæ genus videlicet, cum altero collatum, quod acaunumargam veteres dixere, hoc eſt, ſine amaritudine, dulcius eo eſſe intelligatur.

14. *Lætiſſimum ſecetur.*] Nempe pabulum.

15. *Nullum aliud.*] Gramen aliud naſci non ſinit.

16. *Signini modo.*] Glyſſomarga, inquit, quum denſius quam par eſt, injecta fuerit, Signini operis modo, ſtrangulat, conſternit, occluditque ſolum, ut ſata veluti ſuffocatum haud proferat. Signini operis pavimentique faciendi ratio a Plinio traditur, lib. 35. ſect. 46. Vide Notas & Emendat. num. VII.

17. *Eglecopalam.*] Ita MSS. omnes. Celticum nomen eſſe Plinius aperte monet: quare diſplicet Hermolai conjectura, legentis *e Græco pelan*: ut ſit ſententia Gallias a Græco acceptum nomen corrupiſſe in ſuum. Græce enim πελειὰς columba dicitur, quæ livido colore: unde & nomen margæ columbinæ.

18. *Glebis excitatur.*] E terra majores ejus margæ moles ſeu glebæ extrahuntur, ut lapides e lapicidinis: eædem in tenues bracteas Sole ac gelu ſolvuntur.

19. *Hæc ex æquo fertilis.*] Pabuli nimirum, & frugum.

20. *Quacumque terra.*] Lætum agrum, inquit, uberemque faciunt, cum terram infra tres pedes effoſſam, ſteriliori ſolo injiciunt pedali craſſitudine.

21. *Arato injicienda.*] Ubi jam ſolum aratum eſt: ut terra facilius vim margæ medicatam & ſalubrem hauriat. In libris quibuſdam *aratro*, male.

Sect. V. 1. *Cineris uſus.*] De quo Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 80.

Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola: neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.

jumentorum : quod quia leviſſimum eſt, ob id exurunt. Utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbuſtis cinere, nec quaſdam ad fruges, [2] ut diximus. [3] Sunt qui pulvere quoque uvas ali judicent, pubeſcenteſque pulverent, & vitium arborumque radicibus aſpergant. Quod certum eſt Narbonenſi provinciæ, & vindemias certius ſic eo coqui, quia plus pulvis ibi, quam Sol, confert.

VI. Fimi plures differentiæ : ipſa res antiqua. Jam [1] apud Homerum regius ſenex agrum ita ſuis manibus lætificans reperitur. [2] Augeas rex in Græcia excogitaſſe traditur : divulgaſſe vero Hercules in Italia, quæ regi ſuo [3] Stercuto Fauni filio ob hoc inventum immortalitatem tribuit. [4] M. Varro principatum dat turdorum fimo ex aviariis : [5] quod etiam pabulo boum ſuumque magnificat : neque alio cibo celerius pingueſcere aſſeverat. [6] De noſtris moribus bene ſperare eſt, ſi tanta apud majores fuere aviaria, ut ex his agri ſtercorarentur. [7] Proximum Columella columbariis, mox gallinariis facit, na-

NOTÆ.

Quæ porro traduntur a Marone agricolationis præcepta, ea ſunt ex Italiæ Circumpadanæ ritu petita, ut Plinius adnotavit, lib. 18. ſect. 30.

2. *Ut diximus.*] Sect. 3. his verbis : *Quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerumque.*

3. *Sunt qui pulvere.*] Hanc pulveris excitationem, quæ foſſione fit, cum pubeſcunt uvæ, hoc eſt, cum nigreſcere incipiunt, laudat etiam Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 22. pag. 285. *Τὴν δ' ἐπικόνισιν .... ὅταν ἄρχωνται περκάζειν οἱ βότρυες,* &c.

Sect. VI. 1. *Apud Homerum regius ſenex.*] Laërtes. Cic. lib. de Senect. ſect. 54. *Quid de utilitate loquar ſtercorandi? Homerus ..... Laërtem lenientem deſiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit.* Homeri verſus eſt ejuſcemodi, Odyſſ. ω. verſ. 225.

Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὗρεν ἐϋκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ,
Λιστρεύοντα φυτόν.

Ubi illud λιστρεύοντα ſtercorantem Cicero & Plinius reddiderunt.

2. *Augeas.*] Ille Eleorum rex, quem Hercules ſuſtulit. Inde parœmia, *Augia ſtabulum.*

3. *Stercuto.*] Ita M S S. non *Stercutio.* Iſidorus, lib. 17. Orig. cap. 1. *Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus in Italia, cujus ara a Pico dedicata eſt Romæ.* Sed rectius forte *Sterculus*, uti legimus apud Tertull. in Apolog. cap. 25. & lib. 2. ad Nation. cap. 9. & apud Prudentium, in hymno S. Laurentii, verſ. 450. Macrobius, lib. 1. Saturn. cap. 7. pag. 218. Saturnum hunc fuiſſe cenſet, *Stercutum dictum, quod primus ſtercore fœcunditatem agris comparaverit.*

4. *M. Varro.*] Libro 1. de re ruſt. cap. 38. *Stercus optimum ſcribit Caſſius eſſe volucrum, præter paluſtrium, ac nantium. De his præſtare columbinum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id ut ſemen aſpergi in agro oportere, non ut de pecore acervatim poni. Ego arbitror præſtare ex aviariis turdorum, ac merularum : quod non ſolum ad agrum utile, ſed etiam ad cibum, ita bubus, ac ſuibus, ut fiant pingues.*

5. *Quod etiam pabulo.*] Ad pabulum & cibum boum ſuumque.

6. *De noſtris.*] Non adeo damnandi mores noſtri videntur.

7. *Proximum.*] Columella, lib. 2. de re ruſt. cap. 15. pag. 70. *Tria igitur ſtercoris genera ſunt præcipua : quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Avium primum habetur, quod ex columbariis egeritur : deinde, quod gallinæ, ceteræque volucres edunt,*

tantium alitum damnato. [8] Ceteri auctores consensu [9] humanas dapes ad hoc in primis advocant. [10] Alii ex his præferunt hominum potus, in coriariorum officinis pilo madefacto. [11] Alii per sese, aqua iterum, largiusque etiam, quam cum bibitur, admixta. Quippe plus jam ibi mali domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina, quibus invicem ad tellurem quoque alendam utuntur homines. [13] Proxime spurcitias suum laudant. [14] Columella solus damnat. Alii cujuscumque quadrupedis ex cytiso: [15] aliqui columbaria præferunt. [16] Proximum deinde caprarum est, ab hoc ovium, deinde boum, novissimum jumentorum. Hæ fuere apud priscos differentiæ, simulque præcepta (ut invenio) re tali utendi, quando & hic [17] vetustas utilior: visumque jam est apud quosdam provincialium, in tantum abundante [18] geniali copia pecudum, [19] farinæ

NOTÆ.

exceptis tamen palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nam id noxium quoque est, Maxime tamen columbinum probamus....Secundum deinde, quod homines faciunt, &c.

8. *Ceteri auctores.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 5. Varro, & Colum. loc. cit.

9. *Humanas dapes.*] Excrementa ciborum sic caste circumloquitur.

10. *Alii ex his.*] Alii, inquit, humanum lotium anteponunt, cum pilo qui in coriariorum officinis fuerit eo lotio madefactus. Hæc coriariorum retrimenta sordesque cum lotio pariter commendat in primis auctor Geopon. lib. 2. cap. 20. pag. 59. *Καὶ ὃ μέγιστόν ἐστι, καὶ καθ' ἑαυτὸ μεῖζον ὠφελεῖ πάντα τὰ φυτά.... τὸ οὖρον τὸ ἀνθρώπειον.... ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν σκυτοδεψῶν ἀποβάμματα.* Quin & Theophr. addit, lib. 2. de causis cap. 23. pag. 287. eo stercore nonnulla ex silvestrium numero in urbanum habitum transiisse.

11. *Alii per se se.*] Alii lotium seu urinam adhibent solam, ac sine coriariorum retrimentis admixtis, addita tantum aqua, ne agrum perurat. Columella, lib. 2. cap. 15. *Aptior est tamen surculis hominis urina, quam sex mensibus passus fueris veterascere: si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res majorem facit proventum, sed etiam saporem, & odorem vini pomorumque reddit meliorem.*

12. *Quippe plus jam ibi mali.*] Plus, inquit, vitii corrigendum emendandumque est, cum ad virus quod vinum habet in se, etiam illud accesserit, quod ex humano traxit corpore, per quod potus transmeat. In quibusdam libris *male*, pessime.

13. *Proxime.*] Theophr. loc. cit.

14. *Columella solus.*] E Latinis. Nam e Græcis auctor Geopon. lib. 1. cap. 19. pag. 58. Columellam sequutus est Palladius, lib. 1. cap. 33.

15. *Aliqui columbaria.*] Colum. loc. cit. Geopon. auctor, pag. 57.

16. *Proximum deinde.*] Cato, cap. 36. Varro, loc. cit. Auctor Geopon. loc. cit. pag. 58.

17. *Vetustas utilior.*] Utilius est vetustiorum sequi præcepta. Cave enim de stercoris vetustate accipias. Enimvero, ut recte Columella, lib. 2. cap. 15. *Stercus omne, quod tempestive repositum, anno requieverit, segetibus est maxime utile: nam & vires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem vetustius sit, minus prodest, quoniam minus valet: itaque pratis quam recentissimum debet injici, quod plus herbarum progeneret:* &c. Quæ Palladius, lib. 1. tit. 33. de sterquilinio, totidem fere verbis exscripsit.

18. *Geniali.*] Fecunda.

19. *Farinæ vice.*] In modum farinæ crebro agris superinjici.

vice cribris superinjici, fœtore aspectuque, [20] temporis viribus, in quandam etiam gratiam mutato. Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere [21] e calcariis fornacibus.

[22] Varro præceptis adjicit, equino, quod sit levissimum, segetes alendas: prata vero graviore, & quod ex hordeo fiat, multasque gignat herbas. Quidam etiam bubulo [23] jumentorum præferunt, ovillumque caprino: [24] omnibus vero asininum, quoniam lentissime mandunt. E contrario usus [25] adversus utrumque pronunciat. [26] Inter omnes autem constat nihil esse utilius lupini segete, priusquam [27] siliquetur, aratro vel bidentibus versa, manipulisve desectæ, circa radices arborum ac vitium obrutis. [28] Etiam ubi non sit pecus, culmo ipso, vel etiam filice, stercorare arbitrantur.

[29] Cato: Stercus unde fiat, stramenta, lupinum, paleas, [30] fabalia, ac frondes ilignas, quernasque. E segete evellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam auctam, ulvamque: eam substernito ovibus, frondemque putidam. [31] Vinea si macra erit, sarmenta sua comburito, & ibidem inarato. [32] Itemque ubi saturus eris frumentum, oves ibi delectato.

NOTÆ.

20. *Temporis viribus.*] Progressu temporis, ac vetustate.

21. *In calcariis.*] Quin & calcem ipsam ad emendandum terræ vitium, in qua olea seritur, Columella adhibet, lib. 5. cap. 9. *Solent etiam*, inquit, *vitio soli fructum oleæ necare: cui rei sic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circumdabimus, sed minima arbor modicum postulat.*

22. *Varro.*] Libro 1. de re rust. cap. 38. *Minime bonum equinum, sed in segetes: in prata enim vel optimum, ut ceterarum veterinarum, quæ hordeo pascuntur, quod multam facit herbam.*

23. *Jumentorum.*] Ut equinum, mulinum. Sic Colum. lib. 2. cap. 15. pag. 71.

24. *Omnibus .... asininum.*] Colum. loc. cit. iisdem verbis.

25. *Adversus utrumque.*] Varronis scilicet, & Columellæ placitum modo allatum.

26. *Inter omnes.*] Colum. lib. 2. cap. 14. pag. 69. *De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia: si tamen eam viridem desectam confestim aratrum subsequatur, & quod falx reliquerit, priusquam inarescat, vomis rescindat, atque obruat: id enim cedit pro stercore, &c.* In eodem habitat argumento cap. 16. pag. 73.

27. *Siliquetur.*] Priusquam siliquas faciat.

28. *Etiam ubi.*] Colum. lib. 2. cap. 15. *Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora, neque avis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque congesta colligere: licet filicem sine injuria vicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis.*

29. *Cato.*] De re rust. cap. 37. pag. 32. *Stercus unde facias: Stramenta, lupinum, paleas, frondem iligneam, querneam. Ex segeti vellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam, ulvamque: eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam.* Ita libri omnes, etiam Pliniani M S S. non *putridam.*

30. *Fabalia.*] Stipulæ fabales.

31. *Vinea si.*] Cato, cap. 37. pag. 32. *Vinea si macra erit, sarmenta sua concidito minute, & ibidem inarato, aut insedito.*

32. *Itemque ubi.*] Cato, cap. 30. pag. 28. *Ubi sementim facturus eris, ibi oves delectato.* Apud Catonem, alii legunt *delegato.* Sententia hæc est: oviarium sep-

VII. Nec non & ſatis quibuſdam ipſis paſci terram dicit. [1] Segetem ſtercorant fruges : lupinum, faba, vicia. Sicut e contrario cicer, quia vellitur, & quia ſalſum eſt : hordeum, fenum Græcum, ervum: hæc omnia ſegetem exurunt, & omnia quæ velluntur : nucleos in ſegetem ne indideris. Virgilius & ſegetem exuri, & avena, [2] & papavere arbitratur.

VIII. [1] Fimeta ſub dio concavo loco, [2] & qui humorem colligat, ſtramento intecta, ne in Sole areſcant, palo e robore depacto fieri jubent : ita fore ne innaſcantur his ſerpentes. Fimum miſcere terræ, plurimum refert Favonio flante, [3] ac Luna ſitiente. Id plerique prave intelligunt a Favonii ortu faciendum, [4] ac Februario menſe tantum :

NOTÆ.

tum, caulaſque campeſtres ibi ſtatuito, uti fimo locum ſtercorent. Fimum Latini lætamen appellant, ut inferius dicturi ſumus, lib. 18. ſect. 40.

Sect. VII. 1. *Segetem.*] Cato, cap. 37. pag. 32. *Quæ ſegetem ſtercorent fruges. Lupinum, faba, vicia.* Et paulo ante : *Cicer, quod vellitur, & quod ſalſum eſt, eo malum. Hordeum, fenum Græcum, ervum, hæc omnia ſegetem exurunt, & omnia quæ velluntur. Nucleos in ſegetem ne indideris.* A Catone & Plinio ſtat & Saſerna apud Colum. lib. 2. de re ruſt. cap. 14. pag. 69.

2. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. v. 77.

Urit enim lini campum ſeges, urit avena.
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.

Vide & Colum. loc. cit pag. 70.

Sect. VIII. 1. *Fimeta.*] Varro, lib. de re ruſt. cap. 38. *Sterquilinium ſecundum villam facere oportet .... In eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci.* Colum. lib. 2. cap. 15. *Licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo volumine fieri præcepimus, cinerem, cœnumque cloacarum, & culmos, ceteraque quæ everruntur, in unum congerere. Sed eodem medio loco robuſteam materiam defigere convenit : namque ea res ſerpentum noxiam latere in ſtercore prohibet.*

2. *Et qui humorem.*] Acceptum id ex Columella, lib. 1. cap. 6. *Sterquilinia quoque duo ſint : unum, quod nova purgamenta recipiat, & in annum conſervet: alterum, ex quo vetera vehantur. Sed utrumque more piſcinarum devexum leni clivo, & exſtructum, pavitumque ſolum habeat, ne humorem tranſmittant. Plurimum enim refert non adſiccato ſucco fimum vires continere, & aſſiduo macerari liquore, ut ſi quæ interjecta ſint ſtramentis aut paleis, ſpinarum vel graminum ſemina intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas reddant. Ideoque periti ruſtici quidquid ovilibus ſtabuliſque converſum progeſſerunt, ſuperpoſitis virgeis cratibus tegunt, nec areſcere ventis ſinunt, aut Solis incurſu patiuntur exuri.*

3. *Luna ſitiente.*] Hoc eſt, ſicca, ut Plinius ipſe ait, hac ſect. & 24. ſive, non imbrifera. Nugantur qui ſitientem, aut ſiccam dici autumant, Turnebum ſecuti, quod Lunam aquis ali ſive fluvialibus ſive marinis Stoïci putarent : ſitire, cum expers luminis foret : udam, cum plena eſſet : uti nos ſiccum pro ſobrio, pro ebrio madidum dicimus. Apud Catonem hodie non *ſitiente* ſed *ſilente* legitur : tamen *ſitiente* exhibent Pliniani MSS. omnes. Catonis verba ſunt, cap. 29. pag. 28. *Stercus ſic dividito .... quartam partem in pratum reſervato: idque tum maxime opus erit, ubi Favonius flabit evehito Luna ſilenti*, pro *ſitienti*. Itaque *ſitiente Luna* eodem ſignificatu dici nunc a Plinio palam eſt, quo ipſe prius, lib. 13. ſect. 7. *anno ſitienti* dixit : & quo Columella, lib. 2. cap. 8. *ſitienti ſolo*, & *ſolo ſicco*, hoc eſt, imbrium experte.

4. *Ac Februario.*] Carpit haud dubie Columellam, cujus hæc oratio eſt, lib. 2. cap. 18. *Sed in totum curandum eſt, ut ſecundum Favonii exortum, menſe Februario, circa Idus, immixtis ſeminibus feni, macriora loca, & utique celſiora ſtercorentur.*

cum id pleraque sata aliis postulent mensibus. Quocumque tempore facere libeat, curandum ut ab occasu æquinoctiali flante vento fiat, [5] Lunaque decrescente [6] ac sicca. Mirum in modum augetur ubertas effectusque ejus observatione tali.

CAP. X. IX. Abunde prædicta ratione cæli ac terræ, nunc de his arboribus dicimus, quæ cura hominum atque arte proveniunt. [1] Nec pauciora prope sunt genera: tam benigne naturæ gratiam retulimus. [2] Aut enim semine proveniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut avulsione, aut surculo, [3] aut insito & consecto arboris trunco. [4] Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror. Quædam autem [5] pluribus generibus seruntur, quædam omnibus.

X. Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, & in primis semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret. [1] Sed quædam non aliter proveniunt, ut castaneæ, juglandes: [2] cæduis duntaxat exceptis.

NOTÆ.

5. *Lunaque decrescente.*] Sic Geopon. auctor, lib. 1. cap. 19. pag. 59. & Columella, lib. 2. cap. 16. Item Palladius in Februario, tit. 10.

6. *Ac sicca.*] Hoc est, minime pluvia, ut diximus. Usus ea voce Propertius lib. 2. Eleg. 17.

Nec licet in triviis sicca requiescere Luna.

Et Eleg. 28.

Incipit & sicco fervere terra Cane.

Ubi Sirio exardescente carere pluviis æstatem haud obscure significat: sive, ut Tibullus ait, lib. 1. Eleg. 4.

Æstivi tempora sicca Canis.

Sect. IX. 1. *Nec pauciora.*] Nec pauciora ferendi genera ars hominum & cura invenit, quam natura: quæ tribus modis arbores edit, ut diximus lib. 16. sect. 58. Sponte, aut semine, aut radice: semine, inquam, fortuito labente ex arbore, non facta ex arte & industria seminatione. Sic naturæ paria retulimus.

2. *Aut enim semine.*] Modos sex enumerat, quibus arbores per artem proveniant: hos & Maro fere recenset, lib. 2. Georg. v. 23. Plinius a Theophr. accepit, lib. 2. hist. cap. 1. 1. Seminationem. 2. Plantarum cum radice translationem e seminario in alium locum: hunc modum Theophr. ἀπὸ ῥίζης vocat: plantas radicum Galli, *du Plant*. 3. Propagationem, quæ præsertim in vitibus nota est, *Provigner*, *Faire des provins*. 4. Avulsionem, qua stolones *les rejettons*, una cum fibris & radiculis e stirpe aut corpore arboris abscinduntur, & sulcis seu scrobibus mandantur: quod in arboribus ferme omnibus usurpatur. 5. Surculum, sive taleam e cacumine rami amputatam, quæ infossa sine radice crescit ac virescit: vulgo, *planter des cions*, 6. Insitionem, cum surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quasi in ejus naturam transit: *enter*.

3. *Aut insito, & consecto.*] Hoc est, insitione, quæ fit etiam secto ac fisso arboris summo trunco, quo vel unus vel plures surculi in fissuram inserantur. *Enter en fente*. Vide Notas & Emend. num. VIII.

4. *Nam folia.*] Vix credit Theophrastus iis, qui etiam e virgis ἀπὸ τῶν ῥάβδων ἐν Βαβυλῶνι palmas provenire aïunt; lib. 2. hist. cap. 2.

5. *Pluribus generibus.*] Pluribus modis e sex proxime appellatis.

Sect. X. 1. *Sed quædam non aliter.*] Quam semine. Virgil. lib. 2. Georg. vers. 14.

Pars autem posito surgunt de semine, ut altæ
Castaneæ.

2. *Cæduis.*] Quæ succisæ, rursus e stirpibus aut radicibus renascuntur.

Et

Et femine autem, quanquam diffimili, ea quoque, quæ & aliis modis feruntur: ut vites, & mala, atque pira. Namque iis pro femine nucleus, non ut fupra dictis fructus ipfe. [3] Et mefpila femine nafci poffunt. [4] Omnia hæc tarda proventu, ac degenerantia, & [5] infito reftituenda. Interdum etiam caftaneæ.

XI. [1] Quibufdam natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo ferantur: ut cupreffis, palmis, lauris. Namque & laurus pluribus modis feritur. [2] Genera ejus diximus. Ex his augufta, & baccalis, & tinus, fimili modo feruntur. Baccæ menfe Januario, Aquilonis afflatu ficcatæ leguntur, expanduntur que raræ, ne calefiant acervo. [3] Poftea quidam fimo ad fatum præparatas, urina madefaciunt. Alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis. [4] Alioqui uligo infeftat, nec patitur nafci. In fulco [5] repaftinato palmi altitudine vicenæ fere acervatim [6] menfe Martio: eædem & propagine feruntur: [7] triumphalifque talea tantum. [8] Myrti genera omnia in Campania baccis feruntur, Romæ propagine Tarentina. [9] Democritus & alio modo feri docet, grandiffimis baccarum tufis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita refte circumlini, atque ita feri: [10] parietem fore denfitatis, ex quo virgulæ differantur. Sic

NOTÆ.

3. *Et mefpila.*] Palladius, in Martio, tit. *Mefpilum. Seritur & femine: fed in longiorem fperatur ætatem.*

4. *Omnia hæc.*] Virgilius, lib. 2. Georg. verf. 57.

Jam quæ feminibus jactis fe fuftulit arbos,
Tarda venit, feris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant fuccos oblita priores.

Vide & Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 71. Præïvit his Theophr. lib. 2. hift. cap. 3. Ὅσα δὲ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῶν δυναμένων καὶ οὕτω βλαστάνειν, ἅπανθ᾽ ὡς εἰπεῖν χείρω. τὰ δὲ καὶ ὅλως ἐξίσταται τοῦ γένους· οἷον ἄμπελος, μηλέα, συκῆ, ῥοὰ, ἄπιος, &c. *Quæ femine quoque proveniunt, ea fere deteriora redduntur. Quædam etiam omnino degenerant, ut vitis, malus, ficus, Punica, pirus.*

5. *Et infito.*] Infitione.

Sect. XI. 1. *Quibufdam.*] Theophr. lib. 2. hift. cap. 3. hæc paulo enucleatius.

2. *Genera quæ diximus.*] Libro 15. fect. 39.

3. *Poftea quidam fimo.*] Sic paulo poft fimo diluto macerari femen jubet. In quibufdam libris, *fumo* male.

4. *Alioqui uligo.*] Cuticulæ, quæ baccas veftit, nimius humor, erumpere femen inclufum non patitur.

5. *Repaftinato.*] Refoffo.

6. *Menfe Martio.*] Palladius, menfe Februario feri jubet, lib. 3 five Februar. tit. 23.

7. *Triumphalifque.*] Laurus triumphalis, de qua cum reliquis generibus lib. 15. fect. 39. talea tantum five furculo feritur, qui modus eft e fex enumeratis quintus.

8. *Myrti genera.*] De his egimus lib. 15. fect. 37.

9. *Democritus*] Et Florentinus in Geopon. lib. XI. cap de plantatione myrti, pag. 310. Οἱ δὲ τῷ σπέρματι προσφάτως ληφθέντα ἀποθλίψαντες, σχοίνῳ ἐκ βουτόμου πεπλεγμένῳ εἰς τάφρον ἐμβάλλουσιν. *Sunt qui baccas lectiffimas tundant leviter, reftemque e paluftri herba tortum, (quam butomum vocant,) circumligent: & fic in foffam injiciunt.*

10. *Parietem fore.*] Sic fore fepem e myrto denfiffimam, parietis vice: e qua furculi deinde cædi plures poffint, qui alio transferantur.

& ſpinas ſepis cauſa ferunt, [11] tomice moris ſpinarum circumlita. [12] Pilas autem laurus & myrti inopia a trimatu tempeſtivum eſt transferre. Inter ea quæ ſemine feruntur, Mago [13] in nucibus operoſus eſt. Amygdala in argilla molli meridiem ſpectante ſeri jubet. [14] Gaudere & dura, calidaque terra: in pingui aut humida mori, ac ſterileſcere. [15] Serendas quam maxime falcatas, & e novella, fimoque diluto maceratas per triduum, aut pridie quam ſerantur, aqua mulſa. [16] Mucrone defigi, aciem lateris in Aquilonem ſpectare: ternas ſimul ſerendas triangula ratione, palmo inter ſe diſtantes: [17] denis diebus adaquari, donec grandeſcant. Juglandes nuces porrectæ ſeruntur [18] commiſſuris jacentibus. Pineæ nucleis ſeptenis fere in ollas perforatas additis: [19] aut ut laurus, quæ baccis ſeritur. [20] Citrea grano & pro-

NOTÆ.

11. *Tomice.*] Hoc eſt, junceo, lineo, palmeove funiculo, moris, quæ rubi vel ſpinæ ferunt, ſuntque nunc ſeminis vice, circumligato. Palladius, in Februario, tit. 24. de hortis: *Circa Idus Februarias ſepes hortorum ex congeſto in funibus ſpinarum ſemine facienda eſt, ſicut dictum eſt, cum de munimine loqueremur hortorum.* Nempe, lib. 1. tit. 34. de locis horti, pomarii, & ſepibus. *Alii ſpinarum plantas & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, & cum farina ervi ex aqua macerata miſcere: funes dehinc ſparteos veteres hoc genere mixtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſerventur uſque ad verni temporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus a ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus: & per utroſque, funes cum ſeminibus obruemus levi terra.*

12. *Pilas autem.*] Baccas intelligit laurus ac myrti, tomice ſive reſte, ut proxime dictum eſt, in pilæ modum circumlitas, atque ita ſatas: has, ubi cogit inopia, ſtatim a trimatu ait tempeſtive transferri. Vide Notas & Emendationes num. IX.

13. *In nucibus.*] Amygdalinis, juglandibus, pineiſque.

14. *Gaudere &c.*] Palladius a Magone facit, lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Amant,* inquit, *agrum durum, ſiccum, calculoſum, calum calidiſſimum: & quia mature florere conſueverunt, ita ſtatuenda ſunt, ut arbores ad meridiem ſpectent.*

15. *Serendas.*] Pallad. loc. cit. *Sed ipſa amygdala ad ponendum, & nova legamus, & grandia. Quæ antequam ponamus, pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen exſtinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quæ ſuſpicionem tantum poſſit habere dulcedinis.* Sic & Florentinus in Geopon. lib. 10. cap. 57. pag. 282.

16. *Mucrone*] In carinæ ſimilitudinem compoſita amygdala eſt: carinæ acumen Plinio mucro eſt: acies lateris, carina ipſa ima, latuſque, qua falcis aciem imitatur. Aliter tamen Pallad. loc. cit. tit. 16. pag. 47. *Ponemus nuces tranſverſas, ut latus, id eſt, carina ipſa figatur in terra: cacumen ipſum, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus.* Stare a Plinio Damogeron videtur, lib. 10. Geopon. cap. 63.

17. *Denis diebus.*] Decimo quoque die. Pallad. loc. cit tit. 15. pag. 45. *Cum in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſæpe purgemus.*

18 *Commiſſuris*] Qua parte biſotes putaminum valvulæ connectuntur.

19. *Aut ut laurus.*] Quæ quemadmodum baccis ſeratur, dictum eſt principio ſectionis hujus.

20. *Citrea grano.*] Palladius lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 94. *Men-*

pagine : [21] sorba semine, [22] & a radice planta, & avulsione proveniunt. [23] Sed illa in calidis : sorba & in frigidis & humidis.

XII. Natura & plantaria demonstravit, [1] multarum radicibus pullulante sobole densa, & pariente matre, [2] quas enecet. Ejus quippe umbra turba indigesta premitur : [3] ut in lauris, Punicis, platanis, cerasis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt soboli, ut ulmorum, palmarumque. Nullis vero [4] tales pulluli proveniunt, nisi quarum radices amore Solis atque imbris in summa tellure spatiantur. Omnia ea non statim moris est [5] in sua locari, sed prius nutrici dari, atque in seminariis adolescere, iterumque migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres : sive arborum quoque, ut hominum natura, novitatis ac peregrinationis avida est : sive discedentes virus relinquunt, mansuescuntque tractatu, ceu feræ, [6] dum radici avellitur planta.

XIII. [1] Et aliud genus simile natura monstravit, avulsique ar-

NOTÆ.

se Martio citri arbor quatuor modis seritur : semine, ramo, talea, clava .... Si granis velis serere, ita facies : Terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis, &c.

21. *Sorba semine &c.*] Palladius, in Januario, tit. 15. *Mense Januario, Februario, & Martio, locis frigidis .... sorba seruntur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma pangantur .... Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium .... Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & solum pinguissimum*, &c.

22. *Et a radice planta.*] Seu plantis radicis, qui secundus modus e sex recensitis serendi generibus.

23. *Sed illa in calidis.*] Pallad. loc. cit. de citreo : *Amat terram rarioris naturæ, cælum calidum, humoremque continuum .... Sed si quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianam partem verso disponat hanc arborem, &c.*

Sect. XII. 1. *Multarum radicibus.*] E multarum arborum radicibus. Secundum serendi genus superius memoratum explanat.

2. *Quas enecet.*] Ramorum opacitate. Virg. lib. 2. Georg. vers. 51.

Necnon & sterilis, quæ stirpibus exit ab imis :
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.

3. *Ut in lauris.*] Virgil. lib. 2. Georg. vers. 17.

Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut cerasis, ulmisque : etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se protegit umbra.

4. *Tales pulluli.*] Stolones. Pullos & Cato vocat, cap. 51. *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat*, &c. Nos vulgo, *Rejettons.* Hinc verbum *pullulare* deductum, quasi pullulos emittere, quod & pullulascere Columella dixit, l. 4. c. 21.

5. *In sua locari.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. In sua terra, stabili, certa, in qua semper consistant, unde transferri nefas.

6. *Dum radici*] Dum ei terræ eripitur, ubi radices primum egit.

Sect. XIII. 1. *Et aliud genus.*] Quod ἀπὸ παρασπάδος Theophr. vocat, lib. 2. hist. cap. 1. avulsione stolonum, sive a radice, sive a corpore. Quartum id serendi genus supra memoratum. A Virgilio tactum, lib. 2. Georg. vers. 23.

Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis.

boribus stolones vixere. Quo in genere & [2] cum perna sua avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt secum [3] fimbriato corpore. [4] Hoc modo plantantur Punicæ, coryli, mali, sorbi, mespili, fraxini, fici, in primisque vites. Cotoneum ita satum degenerat. [5] Ex eodem inventum est surculos abscissos serere. [6] Hoc primo sepis causa factum, sambucis, cotoneo, & rubis depactis: mox & culturæ, ut populis, alnis, salici, quæ [7] vel inverso surculo seritur. Jam eæ ibi disponuntur, ubi libeat esse eas. Quamobrem seminarii curam ante convenit dici, quam transeatur ad alia genera.

XIV. [1] Namque ad id præcipuum eligi solum refert, [2] quoniam nutricem indulgentiorem esse, quam matrem, sæpe convenit. [3] Sit ergo siccum, succosumque, bipalio subactum, advenis hospitale, & quam simillimum terræ, in quam transferendæ sint. Ante omnia elapidatum, munitumque ad incursum etiam gallinacei generis: quam minime rimosum, ne penetrans Sol exurat fibras: [4] intervallo sesquipedum seri: nam si inter se contingant, præter alia vitia, etiam [5] verminosa fiunt: ideo sarriri convenit sæpius, herbasque evelli. Præterea semina ipsa fruticantia supputare, ac falcem pati consuescere. [6] Cato & furcis crates imponi jubet, altitudine hominis, ad

NOTÆ.

2. *Cum perna.*] Cum parte corporis, seu matricis, quæ sic avulsa pernæ similitudinem habet. Calcem idem ipse appellat, sect. 35.

3. *Fimbriato*] Sive fibrato, hoc est, cum quibusdam radicum fibris. Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. ὑπόῤῥιζα.

4. *Hoc modo*] Theophr. loc. cit.

5. *Ex eodem.*] Ex cotoneo, quod talea quoque & cacumine deciso e ramis, satum provenit. Hic quintus serendi modus e sex superius laudatis. Theophr. lib. 2. hist. cap. 1. ἀπὸ κλωνός. Virgil. lib. 2. Georg. vers. 28.

Nil radicis egent aliæ summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Palladius, in Februario, tit. de malo: *Serunt aliqui* cotoneum *cacuminibus & talea: sed tardus est in utroque proventus.*

6. *Hoc primo.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. 1.

7. *Vel inverso surculo*] Ita ut pars acuminatior in terram abdatur: εἰς τὸ πέτασμα τίθεται appellat Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

Sect. XIV. 1. *Namque ad id.*] Seminarium, sive plantarium.

2. *Quoniam nutricem.*] Nutrix ea tellus appellatur, cui primum semina committuntur, qualis in seminariis est: mater, in quam translatæ omni deinde ævo degant.

3. *Sit ergo.*] Cato, cap. 46. pag. 38. *Seminarium ad hunc modum facito: Locum quam optimum, & apertissimum, & stercorosissimum poteris, & quam simillimum genus terræ ea ubi semina positurus eris,* &c.

4. *Intervallo.*] Cato, loc. cit. *In sesquipedem quoquoversum taleam demittito, opprimitoque pede.*

5. *Verminosa.*] Columella, lib 5. cap. 10. *Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato ne inter sese contingant: quoniam mutuo contactu aut putrescent, aut vermibus interibunt.*

6. *Cato*] Cap. 48. pag. 39. *Eam terram tabula aut pedibus complanato: furcas circum offigito: eo perticas intendito: eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, qua frigus defendant, & Solem; ubi subtus homo ambulare possit, facito.*

[7] Solem recipiendum : atque integi culmo ad frigora arcenda : [8] sic pirorum malorumque semina nutriri, sic pineas nuces, [9] sic cupressos semine satas & ipsas. [10] Minimis id granis constat, ut vix perspici quædam possint : non omittendo naturæ miraculo, e tam parvo gigni arbores : tanto majore tritici & hordei grano : ne quis fabam reputet. Quid simile originis suæ habent malorum pirorumque semina ? His principiis respuentem secures materiam nasci, indomita ponderibus immensis præla, [11] arbores velis, turribus murisque impellendis arietes ? Hæc est naturæ vis, hæc potentia. Super omnia erit, e lacryma nasci aliquid, ut [12] suo loco dicemus. Ergo e cupresso semina (mas enim, [13] ut diximus, non gignit) pilulæ collectæ, [14] quibus docui mensibus, siccantur Sole : ruptæque emittunt semen, formicis mire expetitum : ampliato etiam miraculo, tantuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum. [15] Seritur mense Aprili, [16] area æquata cylindris, aut volgiolis, [17] densum : terraque cribris supercernitur pollicis crassitudine. Contra immane pondus attollere se non valet, torqueturque sub terra. [18] Ob hoc pavitur vestigiis. Leniter rigatur a Solis occasu [19] in trinis diebus, ut æqualiter bibat, donec

NOTÆ.

7. *Solem recipiendum.*] Ut cum crates eæ Solem receperint, a satis defendant.

8. *Sic pirorum &c.*] Cato loc. cit.

9. *Sic cupressos.*] Cato, cap. 151. pag. 180. & 181. *Semen cupressi quando legi, seri, propagarique oporteat*, &c.

10. *Minimis.*] Varro lib. 1. de re rust. cap. 40. *Quædam ad oriendum sunt usque adeo parva, ut sint obscura, ut cupressi. Non enim galbuli qui nascuntur, tanquam pila parva corticia, id semen : sed in his intus primigenia semina dedit natura.* Habet eadem Theophr. lib. 1. de causis, cap. 5. pag. 203.

11. *Arbores velis*] Arbores pro malis dixit, e quibus antennæ & vela pendent.

12. *Suo loco dicemus.*] Ut de hipposelino, lib. 19. sect 48. de lilio, lib. 21. sect. XI.

13. *Ut diximus.*] Libro 16. sect. 47.

14. *Quibus docui.*] Nempe sect. XI. hoc est, mense Januario, Februarioque.

15. *Seritur mense.*] Per ver seri Cato ait, loc. cit. *Semen cupressi Tarentina per ver legi oportet : maturum est, ubi hordeum flavescit. Semen ubi legeris, in Sole ponito : id purgato, id aridum condito ..... Per ver serito in loco ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant :* &c.

16. *Area æquata.*] Complanato solo vel cylindro, vel pavicula. Columella, in Hortulo, lib. 10.

Ocyma comprimite, & gravibus densate cylindris.

Cylindrus, columna est lapidea rotatilis, qua rei rusticæ scriptores aream æquari jubent. A volubilitate nomen accepit : κυλινδεῖν enim volvere est. Simile instrumentum pavicula est. Utrumque a Catone copulatur, cap. 129. *Ubi bene comminuta terra fuerit, cylindro aut pavicula coæquato.* Quamobrem *volgiolis*, vel uti in MSS. scribitur, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. &c. *vulgioalis*, de pavicula accipiendum putamus.

17. *Densum.*] Cato, cap. 151. *Semen serito crebrum, ita ut linum seri solet : Eo cribro terram incernito : dimidiatum digitum terram altam succernito.*

18. *Ob hoc pavitur.*] Complanatur pedibus, non rursum cylindro æquatur. Vide Notas & Emend. num. X.

19. *In trinis diebus.*] Tertio quoque die, ut sect. XI. denis diebus, pro decimo quoque die.

erumpant. [20] Differuntur post annum dodrantali filo, custodita temperie, [21] ut viridi cælo serantur, ac sine aura. Mirumque dictu, periculum eo tantum die est, si roraverit quantulumcumque imbrem, aut si afflaverit. De reliquo tutæ sunt perpetua securitate, [22] aquasque odere. [23] Et zizipha grano seruntur mense Aprili. [24] Tuberes melius inseruntur in pruno silvestri, & malo cotoneo, & in calabrice: ea est spina silvestris. [25] Quæcumque optime & myxas recipit, utiliter [26] & sorbos. *Cap. XI. * Plantas ex seminario [27] transferre in aliud, priusquam suo loco ponantur, operose præcipi arbitror, licet translatione folia latiora fieri spondeant.

XV. [1] Ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara colligenda est circa Martias Calend. cum flavescere incipit. Deinde biduo in umbra siccata serenda, densa [2] in refracto, terra super minutatim cribrata, [3] crassitudine quæ in cupressis. Pluviæ si non adjuvent,

Notæ.

20. *Differuntur.*] Ita etiam MSS. Transferuntur, inquit, post annum, cum jam caule sunt dodrantali, seu pollicum novem. Filum cupressi tenerum caudiecm vocare videtur, uti in asparago cymam Columella lib. XI. cap. ult. stilum vocat. Et in Hortulo, lib. 10.

Et asparagi corruda simillima filo.

Vel potius transferri ait in cupresseta post annum, ita ut intervallum dodrantale servetur inter eas, ut de ulmis dicetur sect. seq. quod verius arbitramur.

21. *Ut viridi cælo.*] Sudo ac sereno, & a nubibus ita puro, ut viride appareat.

22. *Aquasque odere.*] Plinius, lib. 16. sect. 31. *Aquas odere cupressi.* Et Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

23. *Et zizipha.*] Pallad. in Aprili, tit. 4. *Locis calidis Aprili mense ziziphum conseremus, frigidis vero Maïo vel Junio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus*, &c. Grana Plinio, Palladio ossa sunt.

24. *Tuberes.*] Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 16. pag. 47. *Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo.* Et libro 10. in Septembri, tit. de pomis. *Mense Januario ultimo, vel Februario, tuberum surculus mirabiliter proficit cydonio insitus. Inseritur autem malis omnibus, & piris, & prunis, & calabrici, melius trunco fisso, quam cortice*, &c.

25. *Quæcumque.*] Cuilibet spinæ apte inseruntur myxæ. Pallad. lib. 3. in Februar. tit. 25. pag. 78. *Myxa inseruntur mense Martio sorbis, vel spinis.*

26. *Et sorbos.*] Saltem spina alba. Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, vel trunco, vel cortice.*

27. *Transferre in aliud.*] In alterum seminarium.

Sect. XV. 1. *Ulmorum.*] Descripsit hæc Plinius a Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 184. & seqq. *Sameram deinde, quæ jam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus, ut aliquem tamen succum & lentorem habeat, injiciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus: atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus*, &c. Digna sunt cetera, quæ legantur: longiora, quam ut exscribi hic oporteat.

2. *In refracto.*] Hoc est in terra bipalio pastinata, diligenter occata, & resoluta, & in aream demum composita. His enim verbis Columella vim ejus verbi explanat, loc. cit.

3. *Crassitudine.*] Pollicari, ut dictum est sect. sup. in cupressis.

[4] rigandum. [5] Deferendæ ex arearum venis [6] post annum in ulmaria, intervallo [7] pedali in quamque partem. [8] Maritas ulmos autumno serere utilius, quia carent semine: nam eæ e plantis seruntur. [9] In arbustum quinquennes [10] sub Urbe transferunt, aut (ut quibusdam placet) quæ vicenûm pedum esse cœperunt. Sulco, [11] qui novenarius dicitur, altitudine pedum trium, pari latitudine, & eo amplius, [12] circa positas, pedes terni undique e solido adaggerantur. Arulas id vocant in Campania. [13] Intervalla ex loci natura sumuntur. [14] Rariores serendas in campestribus convenit. Populos & fraxinos, quia festinantius germinant, disponi quoque maturius convenit, hoc est, ab Idibus Febr. plantis & ipsas nascentes. In disponendis arboribus, arbustisque ac vineis, [15] quincuncialis ordinum ratio vulgati & necessaria, [16] non perflatu modo utilis, verum & aspectu grata, quoquo

Notæ.

4. *Rigandum.*] Columella, loc. cit. *Æstate deinde, prius quam Sol oriatur, aut ad vesperum, conspergi potius, quam rigari debent.*

5. *Deferenda.*] Ex areolis ubi crevere, & sulcis iis, in aliud seminatium post annum transferendæ, ut de cupressis dictum est, sup. sect. Venas areatum vocat areas ipsas longo tractu ductas. Sic venas in metallis dicimus. Ita porro M S S. Reg. Colb. &c. non *differenda*. Ulmarium Galli vocant, *une ormaye*, locum ulmis consitum.

6. *Post annum.*] Columella, loc. cit. *Cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri debent.*

7. *Pedali.*] Columella: *Oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere.*

8. *Maritas ulmos.*] Queis vites aptius maritantur, ut sunt ulmi Atiniæ, quæ excelsissimæ, ut dictum est sect. 19. lib. 16. Columella, loc. cit. pag. 185. *Possunt etiam collecta cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in Atinia ulmo fieri necesse est, quæ non seritur e samera. Sed hæc ulmus autumni tempore melius quam vere, disponitur*, &c. Has plantis radicum seri dictum est, lib. 16. sect. 19.

9. *In arbustum.*] Arbustum locus est arboribus consitus ad sustinendas vites: qui & arbustivus idcirco locus Columellæ dicitur, lib. 3. cap. 13. unde & arbustiva vitis.

10. *Sub Vrbe.*] In agro Romano.

11. *Qui novenarius.*] Novenûm pedum ambitu: cum sit latitudine, ternûm. Columella, lib. 5. cap. 6. *Igitur in resoluta terra ternûm pedum quoquoversus faciendi scrobes: at in densa, sulci ejusdem altitudinis, qui arbores recipiant, præparandi.*

12. *Circa positas.*] Circa arbores novissime translatas, terra adaggeratur e vicino solo, atque sulco. Hunc aggerem Campani arulam vocant, quasi brevem humilemque aram.

13. *Intervalla.*] Arborum inter se distantia.

14. *Rariores.*] Laxius serendæ. Vide Notas & Emend. num. X I.

15. *Quincuncialis.*] Quincuncialis figura, sive quincunx, ita dicebatur a figura quinti numeri, V, quam singuli trianguli exprimunt: fuitque maxime commendata in disponendis arboribus, ab antiquis rei rusticæ magistris. *En échiquier.*

Quincunx.

```
o       o       o       o       o
    o       o       o       o
o       o       o       o       o
    o       o       o       o
o       o       o       o       o
```

16. *Non perflatu.*] Ventorum flatui admittendo aptior.

modo intueare, in ordinem se porrigente versu. [17] Populis eadem ratio semine, qua ulmos serendi: transferendi quoque e seminariis eadem & silvis.

XVI. [1] Ante omnia igitur in similem transferri terram, aut meliorem oportet. [2] Nec e tepidis aut præcocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos. Præfodere scrobes ante (si fieri posset) tanto prius, donec pingui cespite obducantur. [3] Mago ante annum jubet, ut Solem pluviasque combibant: aut si id conditio largita non sit, ignes in medio fieri ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum esse in quamque partem: [4] In pronis palmo amplius: & ubique [5] caminata fossura ore compressiore sint. [a] Nigrâ vero terrâ duo cubita, & palmum, quadratis angulis. Eadem mensura Græci auctores consentiunt, non altiores [6] quino semipede esse debere, nec latiores duobus pedibus. [7] Nusquam vero sesquipede minus altos, [8] quoniam in humido solo ad vicina aquæ perveniat.

INTERPRETATIO.

a *Nigra.*] *Ubi* vero terra nigra fuerit, *ibi scrobes fient alti* cubita duo, & palmum, & erunt quadrati.

NOTÆ.

17. *Populis eadem.*] Forte legendum *Opulus*, ex Colum. lib. 5. cap. 5. Populi enim aut nullum aut rarissime semen ferunt. Vitem vero maxime opulus videtur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus, inquit Colum.

Sect. XVI. 1. *Ante omnia.*] Columella, lib. de arbor. cap. 20. & lib. 3. cap. 9. Virgilius quoque lib. 2. Georg. vers. 265. & Geopon. Auctor, lib. 2. cap. 46. pag. 81.

2. *Nec e tepidis.*] Uti fere *neque homini ex salubri loco in gravem, neque ex gravi in salubrem transitus satis tutus est*, inquit Celsus, lib. 1. cap. 3.

3. *Mago ante annum.*] Ex Columella, lib. 5. cap. 10. & lib. de arboribus, cap. 19. *Ante annum, quam pomaria disponere voles, scrobes fodito: ita Sole pluviaque macerabuntur: & quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere voles, minimum ante duos menses, fodito scrobes, postea stramentis eos completo & incendito.*

4. *In pronis.*] In locis declivibus. Vide Notas & Emendationes num. XII.

5. *Caminata.*] In modum fornacis, fornicisve arcuata fossura, angusto ore, latiore fundo, Columella. lib. 5. cap. 10. *Scrobs clibano similis fiat, cujus imum summo patentius est, ut laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate vaporis per angustum os penetret: etiam ut clivosis locis terra, quæ in eum congesta est, a pluviis non abluatur.* Quæ totidem fere verbis repetit, lib. de arbor. cap. 19. Plinius supra, sect. 4. *Puteis ore angustatis intus spatiante vena.*

6. *Quinto semipede.*] Hoc est, duobus integris pedibus, & semisse. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

7. *Nusquam vero.*] Vide Notas & Emendationes num. XIV.

8. *Quoniam in humido.*] Si nempe ultra sesquipedem fodias. Vide Notas & Emend. num. XV.

9 Cato

[9] Cato: Si locus aquosus sit, inquit, latos [b] pedes ternos in faucibus, imosque palmum & pedem, altitudine quatuor pedum: [10] eos lapide consterni, aut si non sit, perticis salignis viridibus: si neque eæ sint, sarmentis: [11] ita ut in altitudinem semipedem trahantur. Nobis adjiciendum videtur ex prædicta arborum natura, ut altius demittantur ea quæ summa tellure gaudent, tanquam fraxinus, olea. Hæc & similia quaternos pedes oportet demitti. Ceteris sat est, si altitudinis pedes ternos effecerint. [12] Excide, inquit, radicem istam, Papirius Cursor imperator, ad terrorem Prænestinorum Prætoris. Destringi secures jussit. [13] Est innoxium abradi partes, quæ se nudaverint. [14] Testas, aliqui lapides rotundos subjici malunt, [15] qui & contineant humorem, & transmittant: [c] non item planos facere, & a terreno arcere radicem existimantes. Glarea substrata inter utramque sententiam fuerit.

Arborem nec minorem bima, nec majorem trima transferri quidam præcipiunt: alii, cum annum impleat. [16] Cato crassiorem quin-

INTERPRETATIO.

[b] *Pedes.*] Lati sint scrobes ternos pedes in summa sui parte, in ima palmum & pedem.

[c] *Non item.*] Existimant *enim* planos lapides non idem præstare: ac *præterea* arcere radicem, ne terra adhærescat.

NOTÆ.

9. *Cato.*] Cap. 43. pag. 37. cui titulus est: *Vites & olea quomodo infodiantur. Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, latos summos pedestres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum & palmum. Eos lapide consternito. Si lapis non erit, perticis saligneis viridibus quoquoversus collatis consternito. Si pertica non erit, sarmentis colligatis itidem facito.*

10. *Eos lapide consterni.*] Ut aquæ pluviæ ibi receptæ, detentæque, temporibus siccis refrigerandæ arbori sufficere possint: atque ob eam causam alii sarmenta substernunt, &c. Ita Theophr. lib. 3. de causis, cap. 5. pag. 268. & 269.

11. *Ita ut in altitudinem.*] Ita ut sarmenta semipedis altitudine exstent. Hoc illud est quod ait Columella, lib. de arboribus, cap. 20. *Cum semina depones, dextra ac sinistra singulis, usque in imum scrobem, fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito: ita ut supra terram paululum exstent: per quos æstate parvo labore aquam radicibus subministres.*

12. *Excide.*] Aurel. Victor, lib. de viris illustr. cap 31. *L. Papirius Cursor a velocitate.... comis & jocorum studiosus, cum Prænestinum Prætorem gravissime increpuisset: Expedi, inquit, lictor, secures. Et cum eum metu mortis attonitum vidisset, incommodam ambulantibus radicem excidi jussit.* Refert idem Livius, lib. 9. pag. 157.

13. *Est innoxium.*] Subintellige, est nempe innoxium radices excidere, quæ se terra nudaverint. Hoc a Theophr. lib. 3. de causis, cap. x1. pag. 275. In quibus M S S. *adradi.*

14. *Testas, aliqui lapides.*] Vide Notas & Emendationes num. X V I.

15. *Qui contineant.*] Qui & quantum satis est, contineant: & quod abundat, lente transmittant.

16. *Cato.*] Cap. 28. *Posthac arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito, &c.*

que digitis. [17] Non omisisset idem, si attineret, meridianam cæli partem signare in cortice, ut translata in iisdem & assuetis statueretur horis: ne Aquiloniæ meridianis opposita Solibus finderentur, & algerent meridianæ Aquilonibus. [18] Quod e diverso affectant etiam quidam in vite, ficoque, permutantes in contrarium. Densiores enim folio ita fieri, magisque protegere fructum, & minus amittere: ficumque sic etiam [19] scansilem fieri. Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, [20] ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem [21] in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim. Æque latet non negligendum, [d] ne radices mora [22] inarescant, neve a Septentrionibus, aut ab ea parte cæli usque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversæ iis ventis radices præbeantur: propter quod emoriuntur, igna-

INTERPRETATIO.

[d] *Ne radices.*] Ne diuturniore mora *jaceant humi semina cum radicibus*, *&* radices *interim* inarescant.

NOTÆ.

17. *Non omisisset.*] Dum plurimum Catoni tribuit, gravissimorum scriptorum auctoritati detrahit, qui ita censuerunt facto opus esse. Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. & Virgil. lib. 2. Georg. vers. 265.

Quin etiam cæli regionem in cortice signant:
Ut quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
Restituant: adeo in teneris assuescere multum est.

Quod imitatus deinde Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 188. *Hanc observationem*, inquit, *non solum in vitium positione, sed in ulmorum, ceterarumque arborum præcipio: uti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores constituamus, quam quemadmodum in seminario steterint. Plurimum enim refert, ut eam partem cæli spectent, cui ab tenero consueverunt.*

18. *Quod e diverso.*] Theophr. lib. 2. histor. cap. 8. Græca sunt ejuscemodi: Συμβαίνειν δὲ τοῦτό φασι καὶ ἐπὶ τῆς συκῆς. οὐ γὰρ ἀποβάλλειν αὐτὴν ἀλλὰ φυτεύεται· ἔτι δὲ εὐβατωτέραν γίνεσθαι, &c. *Hoc idem fieri in fico aiunt: nam si in contrarium permutata seratur, fructum non amittere, scansilemque fieri pronunciant.* Verum permutari in contrarium non idem Theophrasto, ac Plinio est: illi est inverso surculo seri, ut de salice diximus sect. 13. Isti, latus arboris aversum ab ea cæli parte statuere, cui prius adversum erat.

19. *Scansilem.*] Εὐβατωτέραν γίνεσθαι, Theophr. loc. cit. Scansilis arbor dicitur, quæ assurgit, ut scandi facile possit: contra *δύσβατος* inaccessa.

20. *Ignari.*] Non intelligunt vel sic opponi nimio calori, quo finditur cortex.

21. *In horam diei.*] Hoc est, in eam cæli regionem obverti maluerim, ubi Sol, cum undecima est, vel post meridiem secunda, stare videtur. Sic enim horas partiebantur antiqui, ut sexta in meridiem caderet. Vide quæ diximus in Notis & Emendationibus ad lib. 6. num. CXIX.

22. *Inarescant.*] Ut de vite dicturi sumus, sect. 35. num. 3.

ris causæ agricolis. [23] Cato omnes ventos, & imbrem quoque in tota translatione damnat. Et ad hæc proderit quam plurimum terræ, in qua vixerint, radicibus cohærere, ac totas cespite circumligari: [24] cum ob id Cato in corbibus transferri jubeat, proculdubio utilissime. [25] Idem summam terram contentus est subdi. [26] Quidam Punicis malis substrato lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. [27] Radices inflexas poni melius. Arborem ipsam ita locari, ut media sit totius scrobis, necessarium. [28] Ficus, si in scilla (bulborum hoc genus est) feratur, ocyssime ferre traditur pomum, neque vermiculationi obnoxium: [29] quo vitio carent reliqua poma similiter sata. Radicum ejus magnam adhibendam curam, ut exemptas appareat, non evulsas, quis dubitet? Qua ratione & reliqua confessa omittimus: sicuti terram circa radices [30] fistucato spissandam, [31] quod Cato

NOTÆ.

23. *Cato omnes*] Cap. 28. pag. 27. *Caveto autem ne cum ventus fiet, aut imber, effodias, aut feras: nam id maxime cavendum est.*

24. *Cum ob id Cato.*] Loco cit. *Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quamplurima: circumligatoque uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri jubeto.*

25. *Idem.*] Loco cit. *In scrobe cum pones, summam terram subdito: postea operito terra*, &c. Sic etiam Columella, lib. 5. cap. 6. *Arbores ita conserendæ sunt, ut summam terram, quæ aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radices omnes explicemus, & depositas stercoremus, ut ego existimo: si minus, terra subacta operiamus*, &c.

26. *Quidam Punicis.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 92. *Qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, providebit ne poma findantur.* Et ante eum Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201. *Mala Punica, ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres*, &c.

27. *Radices inflexas.*] Leviter flexas. Sic alibi, ut notavimus, infectum pro fecto dixit. Falluntur enim qui *inflexas* nove ab eo dictum putant, quasi *non flexas*: etsi Theophrasti auctoritate tueri id omni ope nituntur, ex lib. 2. histor. cap. 7. Tutior in hoc negotio agricolarum fides, quam eruditorum conjecturæ.

28. *Ficus, si in scilla.*] Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. Η' συκῆ δ' ἐὰν ἐν σκίλλῃ φυτευθῇ, θᾶττον παραγίνεται, καὶ ἧττον ὑπὸ σκωλήκων κατεσθίεται. *Ficus, si in scilla seratur, ocyus crescit, minusque a vermibus infestatur.* Palladius, in Martio, tit. de ficu: *Aliqui multum prodesse confirmant, ut generosiora poma producat, si plantam fici diviso squillæ bulbo intersitam, strictamque vinculis collocemus.* Didymus quoque in Geopon. lib. 10. cap. 46. pag. 276. Latini veteres *squillam* pro *scilla* scripsere. De scilla dicemus lib. 19. sect. 30.

29. *Quo vitio carent.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

30. *Fistucato.*] Fistucatione. Fistuca, machina est utrinque ansata, qua pavitores utuntur, ut pavimenta magna vi in terram adigantur. Pavitores Galli vocant, *Hie, ou Demoiselle.*

31. *Quod Cato.*] Cap. 28. *Oleas, ulmos, ficos, ... in scrobe cum pones .... Operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fistucis, vectibusque calcato, quam optime poteris. Id erit ei rei primum. Post hac arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoque fimo summas, & foliis alligato.*

primum in ea re esse censet : plagam quoque [32] a trunco oblini fimo, & foliis præligari præcipiens.

CAPUT XII. XVII. Hujus loci pars est ad intervalla pertinens. [1] Quidam Punicas, & myrtos, & lauros densiores seri jusserunt, in pedibus tamen novenis. [2] Malos amplius paulo, vel magis etiam piros, magisque amygdalas, & ficus: quod optime dijudicabit ramorum amplitudinis ratio, locorumque, & umbræ cujusque arboris : quoniam has quoque observari oportet. Breves sunt, quamvis magnarum arborum, quæ in orbem ramos circinent, ut in malis, pirisque. Eædem enormes cerasis, lauris.

XVIII. Jam quædam umbrarum proprietas. [1] Juglandium gravis & noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis. [2] Necat gramina & pinus : sed ventis utraque resistit, [3] qua jam & protecta vinearum ratione egent. Stillicidia pinus, quercus, ilicis, ponderosissima. [4] Nullum cupressi, umbra minima, & in se convoluta. [5] Ficorum levis, quamvis sparsa: ideoque inter vineas seri non vetantur. Ulmorum lenis, etiam nutriens, quacumque opacat. [6] Attico hæc quoque videtur e gravissimis : nec dubito, si emittantur in ramos. [7] Constrictæ quidem ullius noxiam esse non arbitror. Jucunda & platani, quanquam crassa : [8] licet gramini credere non soli, haud alia lætius operiente toros. Populo nulla ludentibus foliis : pinguis alno, sed pascens sata. Vitis sibi sufficit, mobili folio, jactatuque crebro Solem umbra temperans, [9] eodem gravi protegens in imbre.

NOTÆ.

32. *A trunco.*] A summo trunco, ubi plaga deputati cacuminis.

Sect. XVII. 1. *Quidam Punicas &c.*] Hæc Plinius a Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. & ubi prolixius multo tractantur, lib. 3. de causis, cap 8. pag. 272.

2. *Malos amplius &c.*] Theophr. locis citatis.

Sect. XVIII. 1. *Juglandium gravis.*] Nervorum afferre solutionem (paralysin vocant) scribit Aldrovandus. Grevinus, lib. 2. de venen. cap. 22. refrigerationem membrorum, maximumque ac diuturnum capitis dolorem : somnia dura, defluviumque capillorum, Marcellus Donat. hist. med. mirab. lib. 1. cap. 1.

2. *Necat gramina.*] Dissidere videtur a Plinio nostro Palladius, lib. 12. in Novemb. tit. 7. pag. 165. cap. de pinu. *Pinus creditur prodesse omnibus, quæ sub ea feruntur :* plantis fortasse robustioribus lauro, myrto, non gramini.

3. *Qua jam &c.*] Quo genere arborum ideo jam protecta vinearum egent : hoc est, & earum propterea arborum oppositu vineæ jam percommode proteguntur. Vide Notas & Emend. num. XVIII

4. *Nullum cupressi.*] Feminæ nimirum, quæ in metam fastigatur, ut dictum est lib. 16. sect. 60. Hæc nullum mittit stillicidium.

5. *Ficorum levis.*] Umbra.

6. *Attico.*] Julio Attico, de quo in Auctorum Indice.

7. *Constricta.*] Cui arbori compactiores rami sunt, hujus umbra gravis non est.

8. *Licet gramini.*] Quam sit umbra platani jucunda, vel ex gramine intelligimus, quod sub nulla alia arbore tam læte provenit : nulla alia arbos felicius operit graminum & herbarum toros.

9. *Eodem gravi.*] Eodem folio in gravi imbre se vitis protegit.

Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidienda hæc quoque scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est. Juglandium quidem, pinorumque, & picearum, & abietis, quæcumque attigere, non dubie venenum est.

XIX. Stillicidii brevis definitio est. [1] Omnium quæ projectu frondis ita defenduntur, ut per ipsas non defluant imbres, stilla sæva est. [2] Ergo plurimum intererit hac inquisitione, terra in qua seremus, in quantum arbores quasque alat. [3] Jam per se colles minora quærunt intervalla. Ventosis locis crebriores seri conducit. [4] Olea tamen maximo intervallo, de qua [5] Catonis Italica sententia est: in XXV. pedibus minimum, plurimum XXX. seri. Sed hoc variatur locorum natura. Non alia major in Bætica arbor. In Africa vero (fides penes auctores erit) milliarias vocari multas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu. Ideo [6] LXXV. pedes Mago intervallo dedit undique: aut in macro solo, ac duro, atque ventoso, cum minimum XLV. Bætica quidem uberrimas messes inter oleas metit. Illam inscientiam pudendam esse conveniet, adultas [7] interlucare justo plus, & in senectam præcipitare, aut (plerumque ipsis qui posuere, coarguentibus imperitiam suam) totas excidere. [8] Nihil

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Omnium quæ projectu.*] Exemplum statuit Palladius lib. 2. in Januar. tit. 16. pag. 47. in nuce juglande: *Desiderat intervalla majora*, inquit, *pro arboris magnitudine, quia stillicidiis foliorum suorum, proximis, vel sui generis, nocebit arboribus.* In quibusdam libris perperam *diffunduntur*. Defenduntur projectu frondis arbores eæ, quarum per folia non perpluit, nec madefit imbre aut ipsius arboris corpus caudexve, aut circumjecta tellus.

2. *Ergo plurimum.*] Plurimum interest in hac inquisitione prospicere quodnam genus arborum ea terra alat, in qua serere quidpiam aliud libuerit.

3. *Jam per se colles.*] Locis montuosis intervalla breviora, quam planis relinquenda sunt: montibus enim minus radices & comæ augescunt, inquit Theophr. lib. 3. de causis, cap. 8. pag. 273. Εἰ γὰρ τοῖς ὀρεινοῖς ἐλάττους (διαστάσεις) ἢ ἐν ταῖς πεδινοῖς· ἐπ' ἔλαττον γὰρ αἵ τε ῥίζαι σχίζονται, καὶ ἡ κόμη.

4. *Olea tamen.*] Vide Colum. lib. 5. cap. 9. pag. 198.

5. *Catonis Italica.*] Hoc est, pro cæli solique Italici ratione. Vide Notas & Emend. num. XIX.

6. *LXXV. pedes Mago.*] Et ex Magone Columella, loc. cit.

7. *Interlucare.*] Interlucari arbores dicuntur, quoties adempta ramorum parte, quantum earum opacitati detrahitur, tantum luci accedit: unde & *interlucare* dictum. Plinius sect. 35. libri hujus: *Interlucata densitate ramorum, qui sint supervacui*, &c. Vide quæ de vocibus, *conlucare*, & *sublucare*, dicturi sumus in calce hujus libri.

8. *Nihil est.*] In eam sententiam egregie Columella, lib. 1. cap. 8. *Nam cum multum prodest perite quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Unum enim ac solum dominatur in rusticatione: quidquid exigit ratio culturæ, semel facere. Quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, jam res ipsa decoxit: nec in tantum postmodum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat.*

eſt fœdius agricolis, quam geſtæ rei pœnitentia, [a] multo jam ut præſtet laxitate delinquere.

Cap. XIII. XX. [1] Quædam autem natura tarde creſcunt, & in primis ſemine tantum naſcentia, & longo ævo durantia. [2] At quæ cito occidunt, velocia ſunt, ut ficus, Punica, prunus, [3] malus, pirus, myrtus, ſalix: & tamen antecedunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt, oſtendentes & ante. Ex his lentiſſima pirus. Ocyſſima omnium [4] cyprus, & pſeudocyprus frutex. Protinus enim floret, ſemenque profert. Omnia vero celerius adoleſcunt [5] ſtolonibus ablatis, unamque in ſtirpem redactis alimentis.

XXI. Eadem natura & propagines docuit. Rubi namque curvati gracilitate & ſimul proceritate nimia, defigunt rurſus in terram capita, iterumque naſcuntur ex ſeſe: repleturi omnia, ni reſiſtat cultura: prorſus ut poſſint videri homines [1] terræ cauſa geniti: ita peſſima atque exſecranda res, propaginem tamen docuit, [2] ac viviradicem. Eadem autem natura eſt ederis. [3] Cato propagari præter vitem tradit ficum, oleam, Punicam, malorum genera omnia, laurum, prunos, myrtos, nuces avellanas, & Prænestinas, platanum. Propaginum duo genera: ramo ab arbore depreſſo in ſcrobem quatuor pedum quoquo, & poſt biennium amputato flexu, plantaque tranſlata poſt

INTERPRETATIO.

[a] *Multo.*] Ut jam multo ſatius ſit *initio* peccaſſe, poſitis laxius olearum ordinibus.

NOTÆ.

Sect. XX. 1. *Quædam autem.*] Virgilius, lib. 2. Georg. verſ. 57.

Jam quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos

Tarda venit; &c.

Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 41. *Omnia minuta & arida, ad creſcendum tarda: & quæ laxiora, ea & fecundiora: ut femina, quam mas: ex proportione in virgulis item. Itaque ficus, malus Punica, & vitis, propter femineam mollitiem ad creſcendum prona. Contra palma, & cupreſſus, & olea, in creſcendo tarda:* &c.

2. *At quæ cito.*] Plinius l. 16. ſect. 51. *Omnia autem celerius ſeneſcunt præfecunda.*

3. *Malus, pirus.*] Ita recte: non, *pinus.* Sequitur enim, *Ex his lentiſſima pirus.*

4. *Cyprus.*] Frutex, ſive arbor, de qua lib. 12. ſect. 51.

5. *Stolonibus ablatis.*] Stolo in arboribus, fruticatio inutilis eſt, ut dictum eſt ſect 1. ſuccum omnem matri, veroque arboris fetui adimens.

Sect. XXI. 1. *Terræ cauſa.*] Ut terram colerent, ac perpurgarent: quod eam ruborum alias ſilva occuparet, & obrueret.

2. *Ac viviradicem.*] Plantas, quæ cum viva radice ſeri poſſint.

3. *Cato.*] Cap. 51. pag. 41. *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio poſt effodito, ſeritoque. Ficum, oleam, malum Punicum, cotoneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces Præneſtinas, platanum: hæc omnia a capite propagari, eximique, ſerique eodem modo oportet.*

trimatum : [4] quas si longius ferre libeat, in qualis statim, aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in iis transferantur. [5] Alterum genus luxuriosius, radices in ipsa arbore solicitando, trajectis per vasa fictilia vel qualos ramis, terraque [6] circumfartis : atque hoc blandimento impetratis radicibus, [7] inter poma ipsa & cacumina (in summa etenim cacumina hoc modo petuntur) audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi, eodem, quo supra, biennii spatio abscissa propagine, & cum qualis illis sata. Sabina herba propagine seritur & [8] avulsione. Tradunt fæce vini, aut e parietibus latere tuso mire ali. Iisdem modis rosmarinum seritur, & ramo, quoniam [9] neutri semen. Rhododendron propagine & semine.

XXII. [1] Semine quoque inserere natura docuit, raptim avium CAPUT XIV. fame devorato, solidoque, & alvi tepore madido, cum fœcundo fimi medicamine abjecto in mollibus [2] arborum lecticis, & ventis sæpe translato in aliquas corticum rimas : unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, & baccas simul discolores. Tradunt & monedulam condentem semina in thesauros cavernarum, ejusdem rei præbere causas.

XXIII. Hinc nata [1] inoculatio, sutoriæ simili [2] fistula aperiendi

NOTÆ.

4. *Quas si longius.*] Cato, cap. 52. *Quæ diligentius propagari voles, in aulas aut in qualos pertusos propagari oportet, & cum iis in scrobem deferri oportet.*

5. *Alterum genus.*] Et illud a Catone describitur, cap. 133. pag. 69. his verbis : *In arboribus radices uti capiant, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum : per eum ramulum transferito : eum quasillum terra impleto, calcatoque : in arborem relinquito : Vbi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito : cum quasillo serito : Eo modo quodvis genus arborum facere poteris uti radices bene habeant.*

6. *Circumfartis.*] Sic MSS. omnes, non, ut editi, *circumpactis*, nulla plane sententia.

7. *Inter poma.*] Inter ipsa poma, atque in ipso arboris cacumine : nam vel ex ipso summo cacumine rami ad propaginem seliguntur.

8. *Avulsione.*] De qua diximus sect. 9.

9. *Neutri semen.*] Sabinæ sane ratum admodum semen est : rosmarino sterili, de quo Plinius lib. 24. sect. 59. plane nullum.

Sect. XXII. 1. *Semine quoque.*] Acinis nucleisve mali, piri, cerasi, in aliarum arborum rimas immissis. Hunc locum Carolus Stephanus in Prædio rustico, pag. 215. perperam interpretatur.

2. *Arborum lecticis.*] Sic partem eam arboris vocat, & caudicis, unde se rami dividunt in brachia.

Sect. XXIII. 1. *Inoculatio.*] Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, & inde ἐνοφθαλμίζειν. Recessit omnino nobis hoc inserendi genus ab usu. Altera hæc insitio est, quam Columella affert lib. 5. cap. XI. de insitione arborum, pag. 203. *Tria genera porro*, inquit, *insitionum antiqui tradiderunt. Vnum quo resecta & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum, quo resecta inter librum & materiam semina admittit.... Tertium quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplastrationem, vel ut quidam, inoculationem.*

2. *Fistula.*] Acuto scalpro seu ferramento, quale sutores habent, (fistulam vocant,) cortex exciditur simul cum oculo sive gemma : non eximitur tamen : in eam deinde plagam semen alterius arboris includitur, eadem fistula subla-

in arbore [3] oculum cortice exciso, semenque includendi eadem fistula sublatum ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. [4] Virgiliana quærit [5] sinum in nodo gemmæ expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus natura ipsa docuit.

XXIV. Insitionem autem casus, magister alius, & pæne numerosior, ad hunc modum. Agricola sedulus casam sepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex edera. [a] At illæ vivaci morsu apprehensæ, suam ex aliena fecere vitam, [1] apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo serra æqualiter superficies: lævigatur falce truncus. [b] Ratio postea duplex: Et prima inter corticem lignumque inserendi. Timebant prisci truncum findère: [2] mox imperare ausi medio: ipsique in eo medullæ [3] calamum imprimebant, unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla.

INTERPRETATIO.

a *At illæ.*] At illæ *sudes fissura & quasi morsu* vivenris ederæ comprehensæ, ex ea ipsa edera vitam rraxere, fuitque ederæ truncus terræ *& alimenti* vice.

b *Ratio.*] Ratio postea *inserendi* gemina.

NOTÆ.

tum. Est autem hoc loco semen, non acinus nucleusve, qualis in malis, piris, ac cerasis intelligitur: sed surculus ipse inserendus: quo significatu familiaris ea in primis Columellæ vox. *Vne greffe:* Theophrasto, ἔνθεμα, lib. 1. de causis. Sic idem Plinius iterum inferius, sect. 35. num. 4. de virium surculis agens: *Interesse*, inquit, oporret *in plantario sesquipedes inter bina semina.*

3. *Oculum.*] Germina, quibus in flores aut folia arbos protuberat, oculum & gemmam vocant: oculum in primis, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur. *Vn Bourgeon.*

4. *Virgiliana.*] Libro 2. Georg. vers. 73.

Nec modus inserere, atque oculos imponere simplex.
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.

5. *Sinum.*] Fissuram. Hæc Virgiliana ratio, nec veterum inoculatio fuit, nec posteriorum emplastratio: quanquam ita Dalecampio aliisque visum est.

Sect. XXIV. 1. *Apparuitque.*] Desumptum hoc a Theophr. lib. 2. de causis plant. cap. 19. pag. 255. Ὥσπερ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ἐμφυτευόμενον, ἢ ἐνοφθαλμιζόμενον. *Surculus qui inseritur, vel inoculatur, truncum subditum loco telluris usurpat*, inquit Gaza. Quod & ante idem Theophr. dixerat, lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 204. ὥσπερ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ πλέχει τὰ ἐμφυτεύματα.

2. *Mox imperare.*] Sic MSS. omnes: non, ut editi, *inferare*: quam vocem eo significatu, pro *perforare*, Latium non agnoscit. Est enim *inforare* Plauto, in forum vocare. Ac si pro *perforare* diceretur, *medium* postea, non *medio*, subsequi verius foret. At imperare viti, arvis, arboribusque, hoc est, cogere ut id ferant quod volumus, Maroni, Plinio, & aliis familiare est. Denique nec forari hoc loco truncum, sed findi necesse est.

3. *Calamum.*] Surculum vocant, qui inseritur, *Vne Greffe.*

4 Subtilior

[4] Subtilior postea ratio vel senos adjicit, [5] mortalitati eorum & numero succurrere persuasa, per media trunco leniter fisso, cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus descendat in rimam calamus.

Multa in hoc servanda. Primum omnium, quæ patiatur coïtum talem arbor, & cujus arboris calamus. Varie quoque & non iisdem in partibus [6] subest omnibus succus. [c] [7] Vitibus ficisque media licciora, & e summa parte conceptus, ideo illinc surculi petuntur. Oleis circa media succus: inde & surculi: cacumina sitiunt. [8] Facillime coalescunt, quibus eadem corticis natura, quæque pariter florentia ejusdem horæ germinationem succorumque societatem habent. Lenta enim res est, quoties humidis repugnant sicca, mollibus corticum duri. Reliqua observatio, ne fissura [9] in nodo fiat: repudiat quippe

INTERPRETATIO.

[c] *Vitibus.*] Vitibus & ficis media pars *flagelli seu rami* siccior: & in summa parte vis *omnis* concipiendi est.

NOTÆ.

4. *Subtilior postea ratio.*] Insitio hæc est quæ fit in fissura trunci, vel fisso trunco, *enter ou greffer en fente:* in quem si plures in orbem surculi immittantur, vulgo appellant, *enter ou greffer en couronne.* Hæc pariter Colum. lib. 5. cap. de insitione arborum, ipso fere principio.

5. *Mortalitati.*] Plures ideirco calami, surculive in rimam inseruntur, ut imbecillitati eorum numerus succurrat, ac si quis casus, cæsive injuria perdat ex iis aliquos, vel unus superstes remaneat. In quibusdam MSS. *ex numero* non improbabili lectione.

6 *Subest omnibus succus.*] Humorem Columella vocat, lib. 3. cap. 10. *Itaque custodimus, ut a prædictis locis, quos humorosos rustici vocant, semina legamus,* &c. Gallis, *la sève.*

7. *Vitibus.*] Sentire contra Columella videtur, loc. cit. *Feracissima autem semina sunt: non ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars ejus, quod caput vitis appellant: id est, ultimum ac producti̇ssimum flagellum,* &c.

8. *Facillime coalescunt.*] Plinius hæc a Theophrasto hausit, lib. 1. de causis plant. cap. 6. pag. 205. Columella vero, loc. cit. *Omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis. Si vero etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur.* Et post quædam interjecta: *Sed cum antiqui negaverint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, & illam finitionem, qua nos paulo ante usi sumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro & fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur: existimavimus errorem hujus opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus surculi omnibus arboribus inseri:* &c.

9. *In nodo fiat.*] In arboris nodo, hoc est, crassiore callo eo, circa quem colligati simul se rami projiciunt. Hoc vero præcepit etiam Maro, lib. 2. Georg. vers. 78.

Aut rursum enodes trunci resecantur, & alte
Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos.

advenam inhoſpitalis duritia. [10] Ut in parte nitidiſſima, ne longior multo tribus digitis, ne obliqua, ne tranſlucens. [11] Virgilius ex cacumine inſeri vetat. Certumque eſt, ab humeris arborum [12] orientem æſtivum ſpectantibus ſurculos petendos, & e feracibus, & e germine novello, niſi vetuſtæ arbori inſerantur: ii enim robuſtiores eſſe debent. Præterea ut prægnantes, [13] hoc eſt, germinatione turgentes, & qui parere illo ſperaverint anno. Bimi utique, nec tenuiores digito minimo. Inſeruntur autem & univerſi, cum id agitur, [14] ut minor altitudo in latitudinem ſe fundat. Ante omnia gemmantes nitere conveniet, nihil uſquam hulceroſum eſſe, aut [15] retorridum. [d] Spei favet medulla calami commiſſuræ, [16] ſi in matre ligni corticiſque jungatur. Id enim ſatius, quam foris cortici æquari. [17] Calami exacutio medullam

INTERPRETATIO.

[d] *Spei.*] Spei commiſſuræ medulla calami fovet, ſi in matre, *ſive arbore in quam inſeritur*, ligno *ſimul* corticique jungatur.

NOTÆ.

10. *Vt in parte.*] Columella loc. cit. *Arborem quam inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte qua maxime nitida, & ſine cicatrice eſt: dabiſque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam levato: deinde cuneum tenuem ferreum vel oſſeum inter corticem & materiam ne minus digitos tres, ſed conſiderate demittito, ne lædas aut rumpas corticem: &c.* Et mox: *Si puſillam arborem inſerere voles, imam abſcindito .... & medium truncum acuto ſcalpello permodice findito, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea, &c.*

11. *Virgilius*] Loco mox allato, cum plantas ſolum feraces in hos uſus adhiberi juſſit: quales fere ſurculi non ſunt, qui cacumen obtinent, ſed qui humeros potius, ſeu media arborum. Sic Colum. lib. de arbor. cap. 3. ad vites ſerendas ſemina ait optima haberi a lumbis, ſecunda ab humeris, tertia ſumma in vite lecta, quæ feraciora quidem, ſed celeriter ſeneſcunt.

12. *Orientem æſtivum.*] Colum. loc. cit. *Ex qua arbore inſerere voles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, videto ut ſit tenera & ferax, modiſque crebris: & cum primum germina tumebunt de ramulis anniculis qui Solis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito craſſitudine digiti minimi, &c.* Et libro de arboribus, cap. 20. *Semina ſi ex arboribus ſumes, de iis potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos & uberes ferunt fructus. Obſervabis autem ab humeris, qui ſunt contra Solem orientem, ut eoſdem decerpas.*

13. *Hoc eſt, germinatione.*] De germinatione ea dictum abunde eſt, lib. 16. ſect. 39. 40. & 41. Vide Notas & Emend. num. XX.

14. *Vt minor altitudo.*] Ut inſtar pumilarum arborum, humiles ſint, & in latitudinem ſe fundant: inverſi ſeruntur calami, ita ut pars acutior in truncum immittatur: exſtet ea, quæ craſſior.

15. *Retorridum.*] Non Sole, vel æſtu, vel gelu etiam torridum ac corrugatum.

16. *Si in matre.*] Sic arborem vocat, in quam inſeritur calamus. Noſtri vulgo, *le Sauvageon.*

17. *Calami.*] Calamus ita acuatur, ut ne medulla ejus nudetur: tenui tamen fiſtula, hoc eſt, ſcapello, ut dictum eſt, deradendus: ut in morem cunei acuminatus, ſeu faſtigatus, leviter in trunci fiſſuram deſcendat, trium fere digitorum altitudine. Ita fere Colum. loc. cit. & Theophr. lib. 1. de cauſis, cap. 6. pag. 205.

ne nudet. Tenui tamen fiftula detegat, ut faftigatio lævi defcendat cuneo, tribus, non ampliore digitis. Quod facillime contingit, [e] tinctum aqua radentibus. Ne exacuatur in vento, nec cortex a ligno decedat alterutri. Calamus ad corticem ufque fuum deprimatur. Ne luxetur dum deprimitur: neve cortex replicetur in rugas. [18] Ideo lacrymantes calamos inferi non oportet, non hercule magis, quam aridos : quia illo modo labat humore nimio cortex : [f] hoc, vitali defectu non humefcit, neque concorporatur. Id etiam religionis fervant, ut [19] Luna crefcente, ut calamus utraque deprimatur manu. Et alioqui in hoc opere duæ fimul manus minus nituntur, neceffario temperamento. Validius enim demiffi tardius ferunt, fortius durant [20] contrarii, ex diverfo. Ne hifcat nimium rima, laxeque capiat, aut ne parum : [21] & exprimat, aut compreffum necet. Hoc maxime præcavendum, ut prævalide accipientis trunco in media fiffura relinquatur. [22] Quidam veftigio fiffuræ falce in truncis facto, falice præligant marginem ipfum. Poftea cuneos figunt, continente vinculo libertatem dehifcendi. Quædam in plantario infita eodem die transferuntur. [23] Si craffior truncus inferatur, inter corticem & lignum inferi melius, cuneo optime offeo, [24] ne cortice rumpatur laxato. [25] Cerafi libro dempto finduntur. [26] Hæ folæ & poft bru-

INTERPRETATIO.

[e] *Tinctum.*] Si tinctus aqua calamus radatur.

[f] *Hoc, vitali.*] Hoc modo, vitalis humoris defectu non humefcit, nec cum matre coalefcit.

NOTÆ.

18. *Ideo lacrymantes.*] Qua de caufa vitem aliquot antea diebus præfecant, ut lacryma effluat, neque putrefcat, neque vermiculetur, inquit Theophr. lib. 1. de caufis, cap. 6. pag. 205.

19. *Luna crefcente.*] Palladius, in Febr. tit. 17. *Sed hoc utrumque genus* infitionis *vernum eft, & fit crefcente Luna, ubi incipit gemma arborum turgefcere.* Sequitur Columellam, lib. de arboribus, cap. 26. *Omnes arbores*, inquit, *fimul atque gemmas agere cœperint, Luna crefcente inferito.*

20. *Contrarii ex diverfo.*] Eorum e contrario diverfa ratio eft, qui fuerint lentius imbecilliufque demiffi : nam & ocyus ferunt ii, intereuntque celerius.

21. *Et exprimat.*] Premendo ejiciat, excludatque furculum : aut comprimat, necetque, fi anguftius habitet.

22. *Quidam veftigio.*] Antequam truncus findatur, quidam fiffuræ veftigium in ipfo falce fignant : deinde truncum ipfum in margine vinculo faligneo præligant. Palladius, in Febr tit. 17. *Plerofque delectat ftrictum primo fectæ arboris truncum vinculis arctioribus, in medio findere, & ibi furculos ex utraque parte rafos in modum cunei, ut integra fit medulla, demergere, præmiffo ante cuneolo : quo fubducto depofitus furculus, redeunte in plagam materia, poffit adftringi.*

23. *Si craffior.*] Si in craffiore trunco fiat infitio.

24. *Ne cortice.*] Ne truncus cortice laxato rumpatur.

25. *Cerafi.*] Truncus nimirum, in quem infitio fit.

26. *Hæ folæ.*] Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 12. pag. 152. *Inferitur cera-*

mam inferuntur. [27] Dempto libro habent veluti lanuginem, quæ si comprehendit insitum, putrefacit. [28] Incolume cuneo adactum utilissime adstringitur. [29] Inserere aptissimum quam proximum terræ, si patiatur nodorum truncique ratio. [30] Eminere calami sex digitorum longitudine non amplius debent.

[31] Cato argillæ, vel cretæ arenam, fimumque bubulum admisceri, atque ita usque ad lentorem subigi jubet, idque interponi & circumlini. [32] Ex iis quæ commentatus est, facile apparet illa ætate inter lignum & corticem, nec alio modo inserere solitos, aut ultra latitudinem duûm digitorum calamos demittere. [33] Inseri autem præcipit pira ac mala per ver, & post solstitium diebus L. & post vindemiam. [34] Oleas autem & ficos per ver tantum, Luna sitiente, hoc est, sicca. Præterea post meridiem, ac sine vento Austro. Mirum quod non contentus insitum munisse, [35] ut dictum est, & cespite ab imbre frigoribusque protexisse, ac mollibus [36] bifidorum viminum fascibus, [37] lingua bubula [38] (herbæ id genus est.) insuper obtegi ju-

NOTÆ.

sue mense Novembri melius : vel si necesse sit, extremo Januario. Alii & Octobri inserenda esse dixerunt.

27. *Dempto.*] Pallad. loc. cit. *Cerasum Martialis in trunco inseri jubet: mihi inter corticem & lignum feliciter semper evenit. Qui in trunco conserunt, sicut Martialis dicit, omnem lanuginem quæ circa est, auferre debebunt: quæ si remanserit, insitis nocere manifestum.*

28. *Incolume.*] Si cuneo, vel malleo, insitum adigatur, ita ut non lædatur eo, sed sit incolume, utilissime tum adstringitur. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

29. *Inserere.*] De pumilis præsertim arboribus ita Colum. loc. cit. *Si pusillam arborem inserere voles, imam abscindito, ita ut sesquipede a terra exeat.*

30. *Eminere.*] Colum. loc. cit. *Surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore exstent.* Sunt autem in pede digiti sedecim.

31. *Cato.*] Cap. 40. pag. 35. *Argillam, vel cretam coaddito, arenæ paululum, & fimum bubulum: hæc una bene condepsito, quam maxime uti lentum fiat: capito tibi scissam salicem: ea stirpem præcisum circumligato, ne liber frangatur.*

32. *Ex iis.*] Ex iis potissimum verbis, cap. 40. *Surculum aridum præacutum inter librum & stirpem artito primores digitos duos. Postea capito tibi surculum, quod genus inserere voles: eum primorem præacuito obliquum primores digitos duos: &c. Artito*, est inserito, adigito, immittito.

33. *Inseri autem.*] Cap. 41. pag. 36. *Pirorum ac malorum insitio per ver, & per solstitium dies quinquaginta, & per vindemiam. Oleæ & ficorum insitio est per ver.*

34. *Oleas.*] Cato, cap. 40. pag. 35. *Ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet Luna silenti post meridiem, sine vento Austro.* De Luna sive silente, sive sitiente, diximus sect. 8. Sed ex Plinio *sitienti* legi oportere palam est.

35. *Vt dictum est*] Nempe proxime, argilla, creta, &c.

36. *Bifidorum viminum.*] Scissam salicem dixit Cato, loc cir.

37. *Lingua bubula.*] Catonis hæc verba, loco proxime cir *Salicem Græcam amplius circumligato, luto depsto, stirpem oblinito, digitos crassos tres: Insuper linguæ bubula obtegito, si pluat, ne aqua in librum permanet: eam linguam insuper librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.*

38. *Herbæ id genus.*] Alii non herbæ genus intelligi volunt, sed ligulam e

bet, eamque illigari opertam ſtramentis. Nunc abunde arbitrantur [39] paleato luto ſarcire libro, duos digitos inſito exſtante. Verno inferentes tempus urget, [40] incitantibus ſe gemmis, [41] præterquam in olea, cujus diutiſſime oculi parturiunt, minimumque ſucci habent ſub cortice, qui nimius inſitis nocet. [42] Punicam vero & ficum, quanquam alias ſicca ſint, recraſtinare minime utile. [43] Pirum vel florentem inſerere licet, & in Maïum quoque menſem protendere inſitionem. Quod ſi longius afferantur pomorum calami, rapo infixos optime cuſtodire ſuccum arbitrantur: ſervari inter duos imbrices juxta rivos, vel piſcinas, utrinque terra obſtructos: * [44] Vitium vero in ſcrobibus ſiccis ſtramento opertos, ac deinde terra obrutos, ut cacumine exiſtant. * CAP. XV.

XXV. [1] Cato vitem tribus modis inſerit. [2] Præſectam findi jubet per medullam, in eam ſurculos exacutos ([3] ut dictum eſt) addi, [4] medullas jungi. [5] Altero, ſi inter ſeſe vites contingant, utriuſ-

NOTÆ.

corio bubulo factam. Plinius βύβλωσιν accepit, de qua dicetur lib. 15. ſect. 40. Hac muniri ac circumlini inſita voluit, ut ſuperius, ſect. 11. tomice mora ſpinarum, baccaſque lauri.

39. *Paleato luto.*] Cum luto palea admixta plagam ſarcire vimine circumligato, ita ut ſurculus qui inſeritur, duobus digitis exſtet. Sic MSS. omnes: Prius legebatur, nulla prorſus ſententia, aut falſa, *libros ſarcire.* Emendationem noſtram Columella conſtabilit, lib. de arboribus, cap. 26. *Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi vel vimine arborem adſtringito. Poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium quod eſt inter duos ſurculos, uſque eo ut duobus digitis inſita exſtent.*

40. *Incitantibus ſe.*] Erumpentibus, prorepentibus. Sic Columella locutus, lib. 4. cap. 4. *Palmes quem vitis mox in germinatione citaverit.*

41. *Præterquam in olea.*] Hæc iiſdem verbis Theophr. lib. de cauſis, cap 6 pag. 205. Ἐπὶ δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις βραχὺς ὁ χρόνος, διὰ τὸ ταχέως εἶναι τὴν βλάστησιν· τῇ ἐλαίᾳ δὲ πλείων χρόνος, διὰ τὸ πλείω χρόνον πωρεῖν τοὺς ὀφθαλμούς. *Sed & ceteris parum temporis datum propterea eſt, quia germen celeriter exit. Oleæ plus temporis deſtinatum eſt, cum diutius ſuos parturiat oculos.*

42. *Punicam vero.*] Theophr. loc. cit. Χρὴ δὲ καὶ τῆς ὑγρότητος τῆς αὐτῶν συμμετρίαν τινὰ ὑπάρχειν· διὸ καὶ τὴν μὲν ἄμπελον προαποτέμνουσιν ἡμέραις τισὶ πρότερον, ὅπως προαπορρυῇ τὸ δάκρυον, καὶ μὴ σήπηται, μηδ' εὐρωτιᾷ· Ῥόα δὲ καὶ συκῆ καὶ ὅσα τῶν ἐστὶ ξηρότερα, παραχρῆμα. *Sed ſucci quoque & humoris eorum modum obſervari quendam oportet. Qua de cauſa vitem aliquot ante diebus præſecant, ut lacryma effluat, neque putreſcat, neque vermiculetur. Punicam, & ficum, quæque his ſicciora ſunt, protinus inſerere ſolent.*

43. *Pirum.*] Sic Palladius, in Februar. tit. 25.

44. *Vitium vero.*] Subintellige calamos, ſive ſurculos. Gallis, *Marquotes.* Habet hæc etiam Colum. lib. 4. cap. 29. pag. 158. Hos ait in ſcrobibus rite ſervari, dum inſerantur.

Sect. XXV. 1. *Cato vitem.*] Cap. 41. pag. 36. Eadem habet etiam Colum. loc. cit.

2. *Præſectam.*] Truncum vitis præſectum, in quem ſurculus inſerendus.

3. *Ut dictum eſt.*] Sup. ſect.

4. *Medullas jungi*] Cato: *Quos inſeres, medullam cum medulla componito.*

5. *Altero.*] Cato: *Altera inſitio eſt: ſi vitis vitem contingat, vitis utriuſque latus alterum præradito oblique, & inter ſe ſe medullam cum medulla libro colligato.*

que in obliquum latere contrario adraſo junctis medullis colligari. [6] Tertium genus eſt, terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamoſque addere longos pedes binos, atque ita ligatum inſitum, [7] incritaque illitum operire terra, calamis ſubrectis. [8] Noſtra ætas correxit, ut Gallica uteretur terebra, quæ excavat, nec urit: quoniam aduſtio omnis hebetat: [9] atque ut gemmaſcere incipiens legatur calamus: nec plus quam binis [10] ab inſito emineret oculis, [11] ulmeo vimine alligatus, binaque circumcideretur acie a duabus partibus, ut inde potius diſtillaret [12] mucor, qui maxime vites infeſtat. Deinde cum evaluiſſent flagella pedes binos, vinculum inſiti incideretur, ubertati craſſitudine permiſſa. [13] Vitibus inſerendis tempus dedere [14] ab æquinoctio autumno ad germinationis initia. Sativæ plantæ ſilveſtrium radicibus inſeruntur natura ſiccioribus. [15] Si ſativæ ſilveſtribus inſerantur, degenerant in feritatem. Reliqua cælo conſtant.

NOTÆ.

6. *Tertium.*] Cato, & Columella, locis cit. Græcis eſt ἐξωτεισμός.

7. *Intrita.*] Luto paleato.

8. *Noſtra ætas.*] Columella hæc multo uberius, lib. 4. cap. 27. pag. 158. *Sed aliud eſt ferramentum, quo priores vitem perforabant, aliud quod ipſe uſu nunc magis aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam ſolam veteres agricolæ noverant, ſcrobem faciebat, perurebatque eam partem, quam perforaverat: deuſta porro raro revireſcebat, vel cum priore coaleſcebat..... Nos terebram, quam Gallicam dicimus, ad hanc inſitionem commenti longe habiliorem, utilioremque comperimus:* &c. Didymus quoque in Geopon. lib. 4. cap. 12. pag. 112. hunc inſitionis modum explanans, τερέτρῳ τῷ χελωνίῳ Γαλλικῷ uritur: unde recentiorem hunc eſſe ſcriptorem apparet. Ea terebra Gallis modo *Villebréquin.*

9. *Atque ut gemmaſcere.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 8. *Cum vitem inſerere voles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum cum gemmas agere incipiant, vento Auſtro a matre præcidito.*

10. *Ab inſito.*] Ab inſitione non plus quam gemmæ duæ exſtarent. Plinius, ſect. 35. Oculi, inquit, in arborum ſurculis proprie vocantur unde germinant.

11. *Vlmeo vimine &c.*] Non abludit ab hac ratione Columella, loc. cit. *Quidquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblinito..... Infra inſitionem & alligaturam falce acuta leviter vitem vulnerato, ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex inſitione ipſa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere.*

12. *Mucor.*] Humor ſeu lacryma, ut dictum eſt ex Theophr. ſect. ſup. & proxime ex Columella.

13. *Vitibus inſerendis.*] Columella, lib. 4. cap. 29. pag. 157. *Tempus inſerendi Julius Atticus tradidit ex Calendis Novembribus in Calendas Julias, quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſive gemmam affirmat.* Ut ab illo deinde diſſideat, ediſſerit: locum vide.

14. *Ab æquinoctio autumno.*] Sic MSS. omnes, ac rurſum inferius, lib. 19. ſect. 33. lib. 21. ſect. 12. &c. Autumnum ſcilicet & pro autumnali veteres dixere: *Autumnum tempus*, Manilius: *Autumnum frigus*, Naſo, lib. 3. Metam. *Autumnam tempeſtatem* Gellius, lib 9. cap. 7. *Autumnos fetus*, Cod. Theod. lib. 2. tit. 8. de feriis, lege 2.

15. *Si ſativæ.*] Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 40. *Si in pirum ſilvaticam inſeveris pirum quamvis bonam, non fore pirum tam jucundum, quam ſi in eam quæ ſilveſtris non ſit.*

[16] Aptissima insitis siccitas. [a] Hujus enim remedium appositis fictilibus vasis modicus humor per cinerem distillans. [17] Inoculatio rores amat leves.

XXVI. [1] Emplastri ratio & ipsa ex inoculatione nata videri potest. Crasso autem maxime cortici convenit, sicut est ficis. Ergo amputatis omnibus ramis, ne succum avocent, nitidissima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, [2] exempta scutula (ita ne descendat ultra ferrum) cortici, imprimitur ex alia cortex par, [3] cum sui germinis mamma: sic compage densata, ut cicatrici locus non sit, & statim fiat unitas, nec humorem, nec afflatum recipiens: nihilominus tamen & luto munire, [4] & vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Græcos invenitur, & [5] apud Catonem, qui oleam ficumque sic inseri jussit, mensura etiam præfinita secundum reliquam diligentiam suam: cortices scalpro excidi quatuor digitorum longi- CAP. XVI.

INTERPRETATIO.

[a] *Hujus enim.*] Nam pro remedio adversus siccitatem, *si nimia sit*, apponuntur *tantum* vasa fictilia, ex quibus modicus humor per cinerem *leniter* distillet.

NOTÆ.

16. *Aptissima.*] Columella, lib. 5. cap. XI. *Hoc genus insitionis æstivo tempore optimo usurpatur.*

17. *Inoculatio.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 205. Τὸ δ' ὕδωρ τῷ μὲν ἐνοφθαλμισμῷ πολέμιον, &c. *Aqua inoculationi vehementer officit: putrefacit enim* &c.

Sect. XXVI. 1. *Emplastri ratio.*] Quam & inoculationem quidam, ut auctor est Columella, sed perperam, appellarunt. *Tertium*, inquit, lib. 5. cap. XI. pag. 203. *insitionis genus est, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit arbos, quam vocant agricolæ emplastrationem, vel ut quidam, inoculationem.* Galli, *Enter en écusson.*

2. *Exempta scutula.*] Scutulam corticeam eximimus, lignum tamen non offendentes: alia deinde similis ex altera arbore in locum prioris imprimitur. Quod in scutulæ formam cortex eximitur, inde Galli insitioni huic nomen fecere: Quod id ipsum, quod inseritur, veluti emplastrum quoddam est, inde Latinis emplastratio dicta est.

3. *Cum sui germinis mamma.*] Mammæ appellatione parvam illam corticis exuberantiam intelligo, unde primum rami prosiliunt, ac germina.

4. *Et vinculo.*] Lineo, vel, ut olim, vimineo: vel tilia denique: nam & e tilia vincula, ut dictum est, libro sup. sect. 25.

5. *Apud Catonem.*] Cap. 42. pag. 36. Ficos & oleas altero modo inserito. *Quod genus aut ficum, aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito: alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse voles, eximito: apponito in eum locum, unde exsecaveris in alterum genus, facitoque uti conveniat. Librum longum facito digitos III. S.* (hoc est, tres & semis: Plinius quatuor solidos dixit:) *latum digitos tres: ad eundem modum oblinito, integito: uti cetera.*

tudine, & trium latitudine, atque ita coagmentari, & [6] illa sua intrita oblini: eadem ratione & in malo.

Quidam huic generi [7] miscuere fissuram in vitibus, exempta cortici tessella, surculo a latere plano adigendo. Tot modis insitam arborem vidimus juxta Tiburtes [8] Tullias, omni genere pomorum onustam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, piris, Punicis, malorumque generibus. Sed huic brevis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis assequi naturam possumus. Quædam enim nasci, nisi sponte nullo modo queunt: eaque immitibus tantum & desertis locis proveniunt. [9] Capacissima insitorum omnium ducitur platanus, postea robur: verum utraque sapores corrumpit. [10] Quædam omni genere inseruntur, ut ficus & Punicæ. Vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis, ac caducus, rimosusque cortex: neque inoculationem siccæ, aut humoris exigui. Fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio. Sed utraque infirmissima. Et quæ cortice nituntur tantum, vel levi aura ocyssime deplantantur. [11] Inserere firmissimum, & fecundius, quam serere.

CAPUT XII. Non est omittenda raritas unius exempli. [12] Corellius Eques Rom. Ateste genitus, insevit castaneam [13] suometipsam surculo in Neapolitano agro. Sic facta est castanea, quæ ab eo nomen accepit inter laudatas. [14] Postea Etereïus libertus Corellianam iterum insevit. Hæc est inter eas differentia: illa copiosior, hæc Etereïana melior.

XXVII. Reliqua genera casus ingenio suo excogitavit, ac defractos serere ramos docuit, cum [1] pali defixi radices cepissent. Multa sic feruntur, in primisque ficus, [2] omnibus aliis modis nascens,

NOTÆ.

6. *Illa sua intrita.*] Luto paleato, ut Plinius ipse ait sect. 24.

7. *Miscuere fissuram.*] Vites inseruere gemina ratione: primum fisso cortice in tessellæ modum, quæ emplastratio est: & præterea terebrato trunci latere, insertoque surculo, qui Græcis ἐγκεντρισμὸς, a nobis sup. sect. explicatus.

8. *Tulias.*] M S S. *Thulias.* Sunt qui *tiliam* scribant.

9. *Capacissima.*] Quæ plures diversorum generum surculos admittere in se ac recipere possit.

10. *Quadam omni genere.*] Omni insitionum genere, quas hactenus attigimus.

11. *Inserere firmissimum.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 20. *Arbos insita fructuosior est, quam qua insita non est: id est, quam qua cum ramis, aut plantis ponitur.*

12. *Corellius.*] In Inscript. Gruteri, *Corellus*, non semel. Diversus certe a Coroelio Rufo, cujus obitum Plinius alter deflet, lib. 1. epist. 12.

13. *Suometipsam.*] Castaneam insevit exempto surculo ex ea ipsa arbore quæ inserebatur.

14 *Postea Etereïus.*] Vide Notas & Emend. num. XXII.

Sect. XXVII. 1. *Pali defixi.*] *Des pieux.* Hunc signare modum Maro videtur, lib. 2. Georg. vers. 25. cum ait,

Hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos.

2. *Omnibus aliis.*] Sex modis superius recensitis, sect. 9.

3 præter-

[3] præterquam talea: [4] optime quidem, si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite, eoque ipso arena cooperto. [5] Ramo feruntur & Punica, [6] palis laxato prius meatu: item myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus brachiali, [7] cortice diligenter servato, [8] trunco exacuto.

XXVIII. [1] Myrtus & taleis feritur: [2] morus talea tantum, [3] quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet. Quapropter de talearum satu nunc dicendum est. [4] Servandum in eo ante omnia, ut taleæ ex feracibus fiant arboribus: ne curvæ, neve scabræ, aut bifurcæ: neve tenuiores, quam ut manum impleant: ne minores pedalibus: ut illibato cortice: [5] atque ut sectura inferior ponatur semper, & quod erit ab radice: [6] accumuleturque germinatio terra, donec robur planta capiat.

XXIX. Quæ custodienda in olearum cura [1] Cato judicaverit, CAP. ipsius verbis optime præcipiemus. Taleas oleaginas, quas in scrobe XVIII.

NOTÆ.

3. *Præterquam talea.*] Hoc est, præciso exacutoque ab utraque parte ligno, quod in terram depangitur. Græci ξύλον, Varro lib. 1. de re rust. cap. 40. taleam, & clavolam vocat: Galli *bille*: & talea serere, *planter de bille*. Vide Notas & Emend. num. XXIII.

4. *Optime quidem.*] Subintellige, nascitur. Hæc totidem verbis Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. Φυτεύεται δὲ καὶ ἡ συκῆ, ἐάν τις κράδην παχεῖαν ἀποξύνας σφύρᾳ παίσῃ, ἄχρις οὗ ἂν ἀπολίπῃ μικρὸν ὑπὲρ τῆς γῆς, εἶτ' ἐπ' αὐτῆς ἄμμον βαλὼν ἄνωθεν ἐπιχώσῃ. *Seritur ficus, & si quis ramum vastiorem exacutum malleo adigat, quoad super terram paulum exstet, ac deinde arena superinjecta operiat.*

5. *Ramo feruntur.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 1. Ἡ ῥίζα τῆς ῥάβδου.

6. *Palis laxato.*] Palo prius laxari ac dilatari scrobem seu foramen necesse est, quo ramus immittitur. Prius paxillo perforato solo, inquit Columella, lib. 4. cap. 16.

7. *Cortice diligenter.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. Καὶ τὸν φλοιὸν σωστεῖναι, *cortice minime detracto*. Crassitudinem vero rami brachialem & in olea Columella requirit, lib. 5. cap. 9.

8. *Trunco exacuto.*] Pali trunco, qui in terram defigi debet, parte durissima exacuta.

Sect. XXVIII. 1. *Myrtus & taleis.*] Etiam taleis. Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ ὁ μύρρινος ἀπὸ τῶν ξύλων καὶ τῶν ἀφῃρημένων φύεται.

2. *Morus talea.*] Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 77. *Morus serenda est taleis, vel cacuminibus: melius autem taleis sesquipedalibus*, &c.

3. *Quoniam in ulmo.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV. De hac religione fulgurum diximus lib. 15. sect. 17.

4. *Servandum in eo.*] Columella, lib 5. cap. 8. cui titulus, *de seminariis olivarum.*

5. *Atque ut sectura.*] Ut parte ima, & crassiore, & radici propiore, qua secta est ab arbore, & exacuta, terram: cacumine, cælum spectet. Colum. loc. cit.

6. *Accumuleturque.*] Dum arbos germinat, terra assidue aggeratur, ad robustam usque ætatem: Βλαστανόντων δὲ ἀεὶ προσχωννύειν, ἄχρις οὗ ἂν γένηται ἄρτιον. Theophr. loc. cit.

Sect. XXIX. 1. *Cato.*] Cap. 45. *Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis, aut secabis*: &c. Pedales circiter Varro facit, lib. 1. de re rust. cap. 40.

ſaturus eris, tripedaneas facito: diligenterque tractato, [2] ne liber laboret, cum dolabis, aut ſecabis. Quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito: eas ſic inſerito: [3] Locus bipalio ſubactus ſit, [4] beneque glutus. [5] Cum taleam demittes, pede taleam opprimito. Si parum deſcendat, malleo aut [6] mateola adigito: cavetoque, ne librum ſcindas, cum adiges. [7] Palo prius locum ſi feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ ſunt, tum denique curæ ſint, [8] ubi liber ſe vertet. Si in ſcrobibus aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito: caſque divaricato ſupra terram, ne plus quatuor digitos tranſverſos emineant, [9] gemma vel oculo ſervato. Diligenter eximere oleam oportet, & radices quam plurimas cum terra ferre. Ubi radices bene operueris, calcare bene [10] ne quid noceat.

XXX. 1. [1] Si quis quærat quod tempus oleæ ſerendæ ſit, agro ſicco per ſementem, agro læto per ver. [2] Olivetum diebus xv. ante æquinoctium vernum incipito putare. [3] Ex eo die dies xl. recte putabis. Id hoc modo putato. [4] Qua locus recte ferax erit, quæ arida erunt, & ſi quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito. Qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene, [5] enodatoque, ſtirpeſque leves facito. [6] Circum oleas autumnitate ablaqueato,.

NOTÆ.

2. *Ne liber laboret.*] Hoc eſt, ut ait Colum. lib. 5. cap. 9. pag. 255. *ne corticem lædas, aliamve partem, quam quæ ſerra præciderit.* Ut ipſe Cato, cap. 40. *ne librum convellas.*

3. *Locus bipalio.*] Bipalium Græcis σχαπάνη, inſtrumentum eſt ad fodiendum. *Une houë.*

4. *Beneque glutus.*] Cato: cap. 45. *beneque glutus ſiet:* hoc eſt, unitus, æquatus, complanatus.

5. *Cum taleam.*] Cato: *Cum taleam demittes, pede tantum opprimito:* &c.

6. *Mateola.*] Nos mateolam, bipalii manubrium interpretamur: aliter alii.

7. *Palo prius.*] Cato, loc. cit. totidem apicibus, ac ſyllabis. Plinius ſupra, ſect. 27. *Palis laxato prius meatu.*

8. *Ubi liber ſe vertet.*] Cato, *Ubi liber ſe ſe vertet.* Catonis ſententia eſt, ut quidem remur, oleas, cum trimæ ſunt, priuſquam transferantur, rubrica notandas, ut cum ſerentur, eaſdem cæli partes liber aſpiciat, ſive cortex, quas etiam in ſeminario conſpexerat: alioqui frigore vel calore laboraturas ab ea parte, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerant. Ita enim Colum. lib. de arboribus, cap. 17. de olivetis.

9. *Gemma vel oculo ſervato.*] Oculo uno, ſeu gemma exſtante a terra: Vide Notas & Emend, num. XXV.

10. *Ne quid noceat.*] Cato, *Calcato bene ne aqua noceat.*

Sect. XXX. 1. *Si quis quærat.*] Cato, cap. 27. & 40. & Columella, lib. 5. cap. 9. *Plantæ autem in oliveto diſponentur optime, ſiccis minimeque uliginoſis agris, per autumnum: lætis & humidis, verno tempore, paulo ante quam germinent.*

2. *Olivetum diebus.*] Cato, cap. 44.

3. *Ex eo die.*] Cato: *Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis.*

4. *Qua locus recte.*] Cato, *Qui locus recte ferax erit,* &c.

5. *Enodatoque.*] Ramos inutiles amputato: arborem interlucato: ſtirpem onere levato. Cato totidem verbis ac Plinius.

6. *Circum oleas.*] Cato, cap. 5. pag. XI. *Circum oleas autumnitate ablaqueato, & ſtercus addito.* MSS. etiam Pliniani omnes *autumnitate*, non *autumno* habent. Uſus ea voce iterum Cato, c. 155.

& stercus addito. [7] Qui olivetum sæpissime & altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Radices si sursum abibunt, crassiores fient, [8] & eo in radices vires oleæ abibunt.

2. Quæ genera olearum, vel in quo genere terræ vivere & seri debeant, quoque spectare oliveta, [9] diximus in ratione olei. [10] Mago in colle & siccis, & argilla, inter autumnum & brumam seri jussit. In crasso aut humido, aut subriguo, a messe ad brumam. Quod præcepisse eum Africæ intelligitur. Italia quidem nunc vere maxime serit. Sed si & autumno libeat, post æquinoctium XL. diebus ad Vergiliarum occasum, [11] quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat. Africæ peculiare quidem in oleastro est inserere. [12] Quadam æternitate consenescunt proxima adoptioni virga emissa, atque ita alia arbore ex eadem juvenescente: iterumque & quoties opus sit, ut ævis eadem oliveta constent. [13] Inseritur autem oleaster calamo, & inoculatione.

3. [14] Olea, ubi quercus effossa sit, male ponitur: quoniam vermes, [15] qui raucæ vocantur, in radice quercus nascuntur, & transeunt. [16] Non inhumare taleas, aut siccare prius quam serantur, utilius com-

NOTÆ.

7. *Qui olivetum.*] Cato, cap. 61. pag. 44. *Qui oletum sepissime & altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Si male arabit, radices sursum abibunt, crassiores fient, & in radices vires oleæ abibunt.*

8. *Et eo.*] Et ea re, ob eam rem.

9. *Diximus in ratione olei.*] Libro 15. sect. 6.

10. *Mago.*] Et post eum Columella, lib. de arboribus, cap. 17. de olivetis, ubi Magonem laudat.

11. *Quatuor soli.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

12. *Quadam .... consenescunt.*] Æterno fere ævo oleæ durant, quoniam virgas seu stolones emittunt quotannis, qui seri alio & transferri possint. Simili sententia Columella, lib. 4. cap. 17. *Neque enim ea quæ seruntur a nobis immortalia esse possunt: attamen æternitati eorum sic consulimus, ut de mortuis seminibus alia substituamus,* &c.

13. *Inseritur .... calamo.*] Hoc est, surculo, quo dictum est modo initio sectionis 24.

14. *Olea, ubi quercus.*] Amplius eo Varro dicit, lib. 1. de re rust. cap. 16. dum ait, *Si ad limitem quercetum habet ager non posse recte secundum eam silvam seri oleam,* &c. Aliquid similius Columella, lib. 5. cap. de generibus olearum: *Potest*, inquit, *olea in agro frumentario seri, vel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oliveto relinquit, quarum virus enecat oleam.* Sed de vermibus idem expressius, libro extremo de arboribus, cap. 17. de olivetis: *Si olivam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietur: ideo quod vermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, & educantur, iique maxime semina oleæ consumunt.*

15. *Qui raucæ.*] Ita etiam MSS. Sunt qui *erucæ* malint: sed imperite, ac nimium confidenter.

16. *Non inhumare taleas.*] Quanquam ita fieri præcipit Columella, lib. 5. cap. 9. pag. 195. *Sed oportebit talearum capita & imas partes mixto fimo cum cinere oblinere, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis alte superveniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur,* &c. In Chiffl. cod. *intumare*, male.

pertum. Vetus olivetum ab æquinoctio verno intra Vergiliarum exortum [17] interradi alternis annis, melius inventum: [18] item muscum circumdare radici. Circumfodi autem omnibus annis a solstitio duûm cubitorum scrobe pedali altitudine: [19] stercorari tertio anno.

4. [20] Mago idem amygdalas ab occasu Arcturi ad brumam seri jubet. Pira non eodem tempore omnia, quoniam non æque floreant. Eadem oblonga, aut rotunda, ab occasu Vergiliarum ad brumam. Reliqua genera media hieme ab occasu Sagittæ, Subsolanum, aut Septentriones spectantia. Laurum ab occasu Aquilæ ad occasum Sagittæ. Connexa enim de tempore serendi æque ratio est. Vere & autumno id magna ex parte fieri decrevere. Est & alia hora circa Canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intelligitur, sed haud omittenda nobis, non tractûs alicujus rationem, [21] verum naturæ totius indagantibus. In Cyrenaïca regione [22] sub etesiarum flatu conserunt: nec non & in Græcia: oleam maxime in Laconia. Cos insula & vites tunc serit: ceteri apud Græcos, inoculare & inserere non dubitant: sed arbores non serunt. Plurimumque in eo locorum natura pollet. Namque in Ægypto omni serunt mense, & ubicumque imbres [23] æstivi non sunt, ut in India & Æthiopia. [24] Necessario post hæc autumno seruntur arbores.

5. [25] Ergo tria tempora eadem germinationis, ver, & Canis, Ar-

NOTÆ.

17. *Interradi alternis.*] Quid sit interradi diximus, lib. 15. sect. 2. Somniant vocabulariorum concinnatores, qui hac voce præcipi putant, ut qui solet innasci arboribus muscus eradatur. Quod Plinius alternis annis interradi hoc loco ait, tonsuram oleæ alternam vocat ipse sect. 45. cum alternis nimirum annis amputari ramos inutiles olearum vetustiorum jubet, ne alimentum omne in materiem insumatur. Sic Colum. lib. 5. cap. 9. de seminariis olivarum: *Quin etiam*, inquit, *compluribus interpositis annis olivetum putandum est: .... Quod tamen satis erit octavo anno fecisse*, &c.

18. *Item muscum.*] Columella, lib. xi. cap. 2. *Hoc eodem mense* (Maïo) *in pastinato seminario novissima positio est olearis talea: eamque oportet, cum panxeris, fimo & cinere mixtis oblinire, & superponere muscum, ne Sole findatur*, &c.

19. *Stercorari.*] Colum loc cit. *Tertio quoque anno fimo vel pabulanda sunt olea.*

20. *Mago idem.*] Et Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Amygdalus seritur mense Januario & Februario: item locis calidis Octobri & Novembri.* De occasu Arcturi, lib. 18. sect. 74. De occasu Vergiliarum, lib. 18. sect. 59. Sagittæ, sect. 74. Aquilæ demum, sect. 69.

21. *Verum natura totius.*] In M S S. *potius.*

22. *Sub etesiarum.*] De his egimus lib. 2. sect. 47. dicemusque iterum lib. 18. sect. 68.

23. *Æstivi non sunt.*] In M S S. *æstivi sunt*: Male. Idem Plinius lib. 19. sect. 4. *In desertis adustisque Sole India, ubi non cadunt imbres.* Sic etiam Ctesias in eo volumine quod de Indicis rebus conscripsit, cujus exstant fragmenta apud Photium in Bibl. quæ sunt sæpius laudata a nobis in hoc opere.

24. *Necessario.*] Columella, lib. 5. cap. 10. *Arbores ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est, circa Calendas & Idus Octobris.*

25. *Ergo tria.*] Plinius, lib. 16. sect. 41. *Sunt alia naturales quibusdam ger-*

cturique ortus. Neque enim animalium tantum est ad coïtus aviditas, sed multo major est terræ ac satorum omnium libido : qua tempestive uti, [a] plurimum interest conceptûs. Peculiare utique in insitis, cum sit mutua cupiditas [26] utrinque coëundi. Qui ver probant, ab æquinoctio statim admittunt, prædicantes germina parturire, [b] ideo faciles corticum esse complexus. Qui præferunt autumnum, ab [27] Arcturi ortu, quoniam statim radicem quandam capiant, & ad ver parata veniant, atque non protinus germinatio auferat vires. [28] Quædam tamen statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi & amygdalæ circa brumam, serendi vel inserendi. De pluribus locorum situs optime judicabit. Frigida enim & aquosa verno conseri oportet, sicca & calida autumno.

6. Communis quidem Italiæ ratio tempora ad hunc modum distribuit : [29] Moro ab Idibus Februariis in æquinoctium, piro autumnum : ita ut brumam quindenis nec minus diebus antecedant. Malis æstivis, & cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hiemem in Idus Februarias. [30] Siliquæ Græcæ & Persicis, ante brumam per autumnum. [31] Nucibus, juglandi, & pineæ, & avellanæ, & Græcæ, atque castaneæ, a Calendis Martiis [32] ad Idus easdem. [33] Salici, geni-

INTERPRETATIO.

a *Plurimum.*] Plurimum interest ad conceptum *arborum & germinationem.*

b *Ideo faciles.*] Ideo cortices, *arboris pariter & surculi insiti, facile coire.*

NOTÆ.

minationes, *præterque vernas, quæ suis constant sideribus, . . . Hiberna, Aquilæ exortu : æstiva, Canis ortu : tertia, Arcturi : has duas quidam omnibus arboribus communes putant*, &c.

26. *Vtrinque coëundi.*] Vel, ut in M S S. *utrique*, surculo arborique.

27. *Arcturi ortu.*] De eo dicemus lib. 18. sect. 74.

28. *Quædam tamen.*] Columella, lib. XI. cap. 2. *Possunt etiam his diebus* (mense Decembri exeunte) *cerasi, & tuberes, & Armeniaca, atque amygdala, ceteraque arbores, quæ prima florent, inseri commode.*

29. *Moro ab Idibus.*] Colum. lib 5. cap. 10. pag. 202. *Mala, sorba, pruna, post mediam messem usque in Idus Febr. serito. Mororum ab Idibus Febr. usque ad æquinoctium vernum satio est.*

30. *Siliqua Græca.*] De quibus diximus, lib. 15. sect. 26. Colum. loc. cit. *Siliquam Græcam, quam quidam κεράτια vocant, & Persicum, ante brumam per autumnum serito.*

31. *Nucibus, &c.*] Colum. loc. cit. pag. 202. *Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla ejus sine putamine nucem Græcam, aut avellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc ante Calendas Martias facito, vel etiam inter Nonas & Idus Martias. Eodem tempore juglandem, & pineam, & castaneam serere oportet.* De his nucum generibus dictum est, lib. 15. sect. 24. & 25.

32. *Ad Idus easdem.*] Hoc est, Martias.

33. *Salici.*] Colum. lib. de arbor. cap. 29. *Salicem & genistam crescente Luna vere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desiderat : genista etiam sicca.*

stæ, circa Martias Calendas. [34] Hanc in siccis semine, illam in humidis virga seri, diximus.

CAP. XIX. 7. Est etiam nunc nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem prætercam, quod usquam invenerim, [35] Columellæ excogitata, ut affirmat ipse, qua vel diversæ insociabilesque naturæ arborum copulentur, ut fici atque oleæ. Juxta hanc seri ficum jubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleæ quam maxime sequaci atque obedituro: eumque omni interim tempore edomari [c] [36] meditatione curvandi. Postea fico adepta vires, (quod evenire trimæ, aut utique quinquenni solet,) [37] detruncata superficie, [38] ipsumque deputatum, & ut dictum est, adraso cacumine, defigi in crure fici, custoditum vinculis, ne curvatura fugiat. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio communi inter duas matres coalescere. Quarto anno abscissum totum adoptantis esse, nondum vulgata ratione, aut mihi certe satis comperta.

XXXI. Cetero eadem illa de calidis frigidisque, & humidis & siccis [1] supra dicta ratio, & scrobes fodere monstravit. [2] In aquosis enim neque altos, neque amplos facere expediet: aliter in æstuoso solo & sicco, ut quam maxime accipiant aquam, contineantque. Hæc & veteres arbores colendi ratio est. Ferventibus enim locis [3] accumulant æstate radices operiuntque, ne Solis ardor exurat. [4] Alibi ablaqueant, perflatusque admittunt. Iidem hieme cumulis a

INTERPRETATIO.

c *Meditatione.*] Assuetudine.

NOTÆ.

34. *Hanc in siccis.*] In montibus genistas sponte nasci Plinius ante admonuit, lib. 16. sect. 30. In fluminibus salices, vel depacto temere surculo, ejusdem libri sect. 46. 67. & 68.

35. *Columella.*] Libro 5. cap. x1. pag. 205.

36. *Meditatione curvandi.*] Ut assidue curvata, flexuræ assuefiat.

37. *Detruncata superficie.*] Arboris fici præsecto cacumine. Columella: *Tunc arborem fici detrunca, plagamque leva, & mediam cuneo finde. Cacumina deinde oliva, sicuti matri cohærent, ex utraque parte abrade, & ita fissura fici insere, cuneumque exime, diligenterque ramulos colliga, ne qua vi revellantur. Sic interposito triennio convalescet ficus cum olea: & tum demum quarto anno, cum bene coïerint, velut propagines, ramulos olivæ a matre resecabis.*

38. *Ipsumque.*] Ipsum oleæ ramum, matri adhuc adhærentem, sed deputatum tamen, hoc est, ex utraque parte cuspidatim decisum, ut dictum est sect. 24. defigi jubet in ficum, qua parte facta est fissura: hanc [illegible] crus appellant: alias truncum.

Sect. XXXI. 1. *Supra dicta ratio.*] Sup. sect. num. 6.

2. *In aquosis.*] Hæc a Theophr. lib. 3. de causis, cap. 5. pag. 268.

3. *Accumulant.*] Accumulantur terra radices. Græci προσχωννύειν vocant, ut Theophr. a nobis laudatus sect. 28.

4. *Alibi ablaqueant.*] Circum radices terra foditur, ut illæ aëre ventisque perflentur.

gelu vindicant. [5] Contra illi hieme aperiunt, humoremque sitientibus quærunt. Ubicumque circumfodiendi arbores ratio [6] in circuitu pedes in orbem ternos: neque id in pratis, quando amore Solis humorisque in summa tellure oberrant. Et de arboribus hæc quidem fructus gratia serendis inserendisque in universum sint dicta.

XXXII. [1] Hinc restat earum ratio, quæ propter alias seruntur, ac vineas maxime, cæduo ligno. Principatum in iis obtinent salices, quarum satio fit [2] loco madido: [3] tamen refosso duos pedes & semipedem, [4] talea sesquipedali, vel pertica, quæ utilior, quo plenior. [5] Intervallo esse debent pedes seni. [6] Trimæ pedibus binis a terra putatione coërcentur, ut se in latitudinem fundant, ac sine scalis tondeantur. Salix enim fecundior est, quo terræ propior. Has quoque omnibus annis [7] confodi jubent mense Aprili. Hæc est viminalium cultura. Perticalis [8] & virga & talea seritur, fossura eadem. Perticas ex ea cædi justum est quarto fere anno. [9] Et eæ autem senescentium propagine resarciunt locum, pertica immersa, ac post annum recisa. [10] Salicis viminalis jugera singula sufficiunt XXV. vineæ CAP. XX.

NOTÆ.

5. *Contra illi.*] Columella, de vitibus, lib. 5. cap. 5. *Vbi* semina *jam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cælestibus aquis plurimum juventur. Itaque locis, quibus clementia hiemis permittit, adapertas vites relinquere, & tota hieme ablaqueatas habere vas conveniet.*

6. *In circuitu.*] MSS. *in circuitum.*

Sect. XXXII. 1. *Hinc restat earum ratio.*] MSS. Reg. Colb. *natio*, haud ita sincere, ut remur.

2. *Loco madido.*] Vide quæ dicta sunt, sect. 30. num. 6.

3. *Tamen refosso.*] Columella item de viminali salice, lib. 4. cap 30. pag. 161. *Ita enim præcipiunt veteres, in duos pedes & semissem salicto destinatum solum.*

4. *Talea ... ut pertica.*] Utroque enim modo seritur viminalis, ut mox dicetur. Et de eo genere Columella, lib. 4. cap. 30. pag. 162. *Atque hæ*, inquit, *vel cacuminibus vel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarii orbiculi crassitudinem non excedant, optime panguntur .... Taleæ sesquipedales terreno immersæ paululum obruuntur.*

5. *Intervallo.*] Colum. loc. cit. *Riguus locus spatia laxiora desiderat, eaque senûm pedum per quincuncem recte faciunt,* &c.

6. *Trimæ.*] Etiam anniculæ, vel si fuerit ager siccior, bimæ, inquit Columella, lib. 4. cap. 31. pag. 163.

7. *Confodi jubent.*] Vide Notas & Emend. num. XXVII.

8. *Et virga.*] Hoc est, surculo, de quo dictum est sect. 9. uti de talea, sect. 27. Columella, loc. cit. *Perticalis fere eundem agrum quem viminalis, desiderat: melior tamen riguo provenit: atque ea taleis conseritur .... crebroque foditur, atque exherbatur, ... sic culta quarto demum anno cæditur.*

9. *Et ea autem.*] De viminalibus tradit hoc Colum. lib. 4. cap. 30. pag. 162. mergis in terram curvatis defossisque, & post annum decisis a stirpe propagari eas: quod multo est de perticali verius.

10. *Salicis viminalis*] Columella, loc. cit. pag. 161. *Viminalium, ut Atticus putat, singula jugera sufficere possunt quinis & vicenis jugeribus liganda vineæ: arundineti singula jugera vicenis jugandis: castaneti jugerum totidem palandis, quot arundineti jugandis.*

jugeribus. [11] Ejuſdem rei cauſa populus alba ſeritur [12] bipedaneo paſtinatu, talea ſeſquipedali, [13] biduo ſiccata, [14] palmipede intervallo, terra ſuperinjecta duorum cubitorum craſſitudine.

XXXIII. [1] Arundo etiamnum dilutiore, quam hæ, ſolo gaudet. [2] Seritur bulbo radicis, quem alii oculum vocant, [3] dodrantali ſcrobe, [4] intervallo duûm pedum & ſemipedis: reficiturque ex ſeſe vetere arundineto exſtirpato, quod utilius repertum, [5] quam caſtrare, ſicut antea. Namque inter ſe radices ſerpunt, mutuoque [6] diſcurſu nentur. [7] Tempus conſerendi, priuſquam oculi arundinum intumeſcant, ante Calendas Martias. [8] Creſcit ad brumam uſque: deſinitque, cum dureſcere incipit: Hoc ſignum tempeſtivam habet cæſuram. [9] Et hanc autem quoties & vineam fodiendam putant. [10] Seritur & tranſverſa,

NOTÆ.

11. *Ejuſdem rei.*] Vineæ ligandæ.

12. *Bipedaneo.*] Terra duos pedes refoſſa. Paſtinare eſt terram fodere.

13. *Biduo ſiccata.*] Priuſquam ſeratur: contra quam de oleis præceptum eſt, ſect. 31. *Taleas non ſiccare prius quam ſerantur, utilius compertum.*

14. *Palmipede intervallo.*] Serantur arbores palmi unius inter ſe & pedis intervallo. Palmipedalem menſuram vocat Columella, lib. 3. cap. 19.

Sect. XXXIII. 1. *Arundo.*] Columella aliquanto elegantius, lib. 4. cap. 32. pag. 163. *Arundo*, inquit, *cum ſit vivaciſſima, nec recuſet ullum locum, proſperius reſoluto, quam denſo: humido, quam ſicco.... vallibus, quam clivis: fluminum ripis. & limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris deponitur.* Dilutum ſolum, madidum humidumque intellige.

2. *Seritur.*] Colum. loc. cit. *Seritur bulbus radicis: ſeritur & talea calami: nec minus toto proſternitur corpore.* Διὰ τῶν βολβῶν, Geopon. auctor, lib. 5. cap. 51. pag. 162. De arundinis oculis egimus libro ſuperiore, ſect. 67.

3. *Dodrantali.*] Pollicum novenûm.

4. *Intervallo duûm.*] At Colum. loc. cit. *Bulbus tripedaneis intervacantibus ſpatiis obrutus, anno celerius maturam perticam prabet.*

5. *Quam caſtrare.*] Qui mos Columellæ ævo obtinuit. Is caſtrare quid hoc loco ſit, aperit. *Ea eſt autem arundineti ſenectus*, inquit loc. cit. *cum vel exaruit ſitu & inertia plurium annorum: vel ita denſatum eſt, ut gracilis & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet: hoc poteſt intercidi & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem vocant, &c.* Caſtrati igitur arundinetum aïunt, cum ubi denſius quam par eſt ſatum fuerit, evelluntur e ſilva ex quæ minus utiles cenſentur, & ſic laxiores arundinum ordines fiunt.

6. *Diſcurſu nentur.*] Implicantur invicem, dum per terram ſerpunt diſcurruntque. Tamen in MSS. *decurſu necantur*, ut legendum videatur, *decuſſu necantur:* ſitque ſententia, unius arundinis avulſione, quod in caſtratione fit, & proximas quoque decuti atque interire, ob mutuam radicum implicationem.

7. *Tempus conſerendi.*] Vide Notas & Emend. num. XXVIII.

8. *Creſcit &c.*] Colum. lib. 4. cap. 32. pag. 164. *Caditur deinde poſt brumam: nam uſque in id tempus incrementum capit: ac tum compeſcitur, cum obriguit hiberno frigore.* Geopon. lib. 5. cap. 51. pag. 163.

9. *Et hanc autem.*] Colum. loc. cit. *Fodiendum, quoties & vinea, &c.*

10. *Seritur & tranſverſa.*] Diverſum ab iſto genus ſationis eſt, quod affert Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 2. Φύεται δέ τις καὶ κάλαμος, ἐάν τις διατέμῃ τὰς ἠλακάτας πλαγίας, ἢ καὶ κατακρύψῃ κόπρῳ καὶ γῇ. *Provenit etiam quoddam arundinis genus, ſi quis in obliquum colos præciſas fimo terraque abſcondat.* Quanquam Dalecam-

non

non alte terra condita: erumpuntque e singulis oculis totidem plantæ. [11] Seritur & deplantata pedali sulco: binis obrutis gemmis, ut tertius nodus terram attingat: prono cacumine, ne rores concipiat. Cæditur decrescente Luna. Vineis anno siccata utilior, quam viridis.

XXXIV. [1] Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione cædua vel salice lætior. [2] Quærit solum facile, [3] nec tamen arenosum: maximeque sabulum humidum, aut [4] carbunculum, vel tofi etiam farinam, quamlibet opaco, septentrionalique & præfrigido situ, vel etiam declivi. [5] Recusat eadem glaream, rubricam, cretam, omnemque terræ fecunditatem. [6] Seri nuce diximus, sed nisi ex maximis non provenit, [7] nec nisi quinis acervatim satis. [8] Perfringi solum debet supra, ex Novembri mense in Februarium: quo solutæ sponte cadunt ex arbo-

NOTÆ.

pius idem putavit. Sed Pliniana hæc arundinis satio a Columella improbatur ad fructum, lib. de arboribus, cap. 29. *Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis sata arundines emittunt: sed fere hoc genus evanidam, exilemque, & humilem arundinem affert.* Idem, lib. 4. cap. 32. *toto* tum *prosterni corpore* arundinem dixit.

11. *Seritur & d.plantata.*] Translata in sulcum pedalem, ita ut gemmæ duæ obruantur, tertia exstet a terra, &c. Colum. lib. 4. cap. 32. pag. 163. *Sive recisa in dipondium & semissem talea, sive tota arundines prostrata deponantur, exstent earum cacumina oportet: quod si obruta sunt, tota putrescunt.*

Sect. XXXIV. 1. *Castanea pedamentis.*] Pedamenta sunt sustentacula viti fulciendæ, *des Echalas.* Colum. lib. 4. cap. 33. pag. 164. *Castanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis vineis habilis.*

2. *Quærit.*] Colum. loc. cit. *Ea pullam terram & resolutam desiderat: sabulonem humidum, vel refractum tophum non respuit: opaco & septentrionali clivo lætatur: spissum solum & rubricosum reformidat.* Palladius in Novemb. cap de castaneis: *Amant solum molle & solutum, non tamen arenosum. In sabulone proveniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, & carbunculus, & tofus diligenter infractus: &c.*

3. *Nec tamen arenosum.*] Sic MSS. Reg. Colb. & Chiffl. ipseque Palladius loc. cit. In editis perperam, *nec non arenosum.* Ex eorum hæc emendatio officina prodierat, qui sabulonem, quo lætari castanea mox dicitur, ab arena putarunt nihil discrepare: cum sabulum sit arena tenuior, minutiorque. A Varrone ceterisque Latinitatis auctoribus, arena, sabulo, ceu genera diversa terrarum simul appellantur. De sabulo accipiendum illud est auctoris Geopon. lib. 10. cap. 63. pag. 284. Τὸ κάςανον, ὃ τινες Διὸς βάλανον καλοῦσι, ψαμμώδει γῇ ϗ ψυχροῖς τόποις χαίρει.

4. *Carbunculum.*] De eo diximus sect. 3.

5. *Recusat eadem glaream.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIX.

6. *Seri nuce diximus.*] Libro 15. sect. 25. ubi castaneas excellentiores satu factas διὸς βαλάνους appellatas scribit.

7. *Nec nisi quinis.*] Colum. loc. cit. *Spissius autem semen propter varios casus deponitur: nam interdum priusquam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus, sicuti muribus & talpis infestatur, &c.*

8. *Perfringi .... supra.*] Supra caudicem, procul ab arboris trunco, quo nuces ex arbore solutæ decidant. Columella, loc. cit. *Seritur ab Novembri mense per totam hiemem sicca terra, &c.*

-re, atque subnascuntur. [9] Intervalla sint pedalia, undique sulco dodrantali. Ex hoc seminario transferuntur in aliud, bipedali intervallo, plus biennio. [10] Sunt & propagines, nulli quidem faciliores. Nudata enim radice, tota in sulco prosternitur. Tum ex cacumine supra terram relicto renascitur, & alia ab radice. [11] Sed translata nescit hospitari, pavetque novitatem. Biennio fere postea prosilit. Ideo nucibus potius, quam viviradicibus, plantaria cædua implentur. [12] Cultura non alia, quam supradictis, fodiendis supputandisque per biennium sequens: de cetero ipsa se colit, umbra stolones supervacuos enecante. [13] Cæditur intra septimum annum. [14] Sufficiunt pedamenta jugeri unius vicenis vinearum jugeribus, [15] quando etiam ea bifida stirpe fiunt, durantque ultra alteram silvæ suæ cæsuram.

Esculus similiter provenit, cæsura triennio senior, [16] minus morosa nasci. In quacumque terra seritur, nascitur [17] e balano, sed non nisi esculi: scrobe dodrantali, intervallis duorum pedum: [18] seritur leviter quater anno. Hoc pedamentum minime putrescit, cæsumque maxime fruticat. Præter hæc, sunt cædua quæ diximus, fraxinus, laurus, Persica, corylus, malus, sed tardius nascuntur: terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus contra firmissima ad palum taleis seritur, ut populus: nam de cupresso [19] satis diximus.

CAPUT XXI. XXXV. Et prædictis velut armamentis vinearum, restat ipsarum natura, præcipuâ tradenda curâ.

NOTÆ.

9. *Intervalla sint pedalia.*] Ita etiam MSS. omnes. At Colum. loc. cit. *Nuces in ordinem semipedalibus spatiis .... in altitudinem dodrantis depressis sulcis committuntur, &c.*

10. *Sunt & propagines.*] Propagine, inquit, facilius quam ceteræ arbores, castaneæ proveniunt. Hæc etiam Colum. loc. cit. pag. 165.

11. *Sed translata.*] Colum. loc. cit. *Melius pertica* (mergi more) *declinata propagata, quam exempta reseritur: Hæc enim velut immota sua sede vehementer germinat: At quæ radicitus exempta & deposita est, biennio reformidat. Propter quod compertum est commodius nucibus, quam viviradicibus ejusmodi silvas institui.*

12. *Cultura .... quam supradictis.*] Salici, & arundinibus. Colum. loc. cit. *Cultus ejusdem est fossionis positionisque, qui vineæ: supputari debet bima, quin etiam trima, &c.*

13. *Cæditur.*] Colum. loc. cit. *Post quinquennium cæsa more salicti recreatur.*

14. *Sufficiunt.*] Colum. lib. 4. cap. 30. pag. 161. laudatus a nobis sect. 32.

15. *Quando etiam.*] Paulo aliter Atticus Julius, apud Columellam, lib. 4. cap. 33. *Talea propius stirpem recisa quadrifidas plerumque: ac deinde secunda talea ejusdem arboris bifidas ridicas subministrant: quod genus fissiles adminiculi manet diutius, quam teres palus.*

16. *Minus morosa.*] Vide Notas & Emend. num. XXX.

17. *E balano.*] E glande. Eadem porro ferme de quercu Columella prodidit, lib. 4. cap. 33. *Potest etiam quercus simili ratione seri: verum biennio tardius quam castanea deciditur.*

18. *Seritur leviter.*] Glande una aut altera, non quinis, aut pluribus, ut in castanea, acervatim satis.

19. *Satis diximus.*] Libro 16. sect. 60.

1. Vitium surculis, & quarundam arborum, [1] quibus fungosior intus natura est, [a] geniculati scaporum nodi intersepiunt medullam. Ferulæ ipsæ breves & ad summa breviores, articulis utique duobus internodia includunt. [2] Medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit [3] longitudinem impellens, quamdiu [4] nodi pervia patet fistula. Cum vero concreti ademere transitum, repercussa erumpit, ab ima sui parte, juxta priorem nodum alternis laterum semper inguinibus, [5] ut dictum est in arundine ac ferula: quorum dextrum ab imo intelligitur articulo, lævum in proximo, atque ita per vices. Hoc vocatur in vite gemma, [6] cum ibi cespitem fecit. Ante vero quam faciat, in concavo oculus: & in cacumine ipso, germen. Sic [7] palmites, nepotes, uvæ, folia, pampini gignuntur. Mirumque, firmiora esse in dextra parte genita.

2. Hos ergo in surculis nodos, cum seruntur, [8] medios secare oportet, ita ne profluat medulla. Et in fico quidem dodrantales paxilli solo patefacto seruntur, sic ut descendant quæ proxima arbori fuerint, duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, unde germinant. Hac de causa & in plantariis aliquando eodem anno ferunt, quos fuere laturi fructus in arbore: cum tempestive sati prægnantes, [9] inchoatos conceptus

INTERPRETATIO.

[a] *Geniculati.*] Genicula, sive nodi, quibus scapi seu flagella constant, medullam includunt. Ferulacei vitium caules ipsi breves, sed in summa parte breviores, nodis sive articulis duobus includunt *singula* internodia.

NOTÆ.

Sect. XXXV. 1. *Quibus fungosior.*] Uti est sambuco, quemadmodum dictum est, libro 13. sect. 42.

2. *Medulla.*] Columella, lib. 3. cap. 10. *Reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod a solo ministratur, transcurrit, dum ad ultimum perveniat. Naturali enim spiritu omne alimentum virentis, quasi quadam anima, per medullam trunci, veluti per siphonem, quem διαβήτην vocant mechanici, trahitur in summum: quo cum pervenerit, ibi consistit, atque consumitur.*

3. *Longitudinem.*] Palmitis eam longitudinem, quæ inter nodos germinos intercedit.

4. *Nodi pervia.*] Pervia, quæ in ipso nodo est fistula, per quam medulla meat.

5. *Vt dictum est.*] Libro 16. sect. 65. in fine, de arundine: de ferula, lib. 13. sect. 42.

6. *Cum ibi cespitem fecit.*] Cum ibi medulla erumpens globulum fecit: *un bouton.*

7. *Palmites.*] Vitium ii sarmenta sunt, sic appellata, quod in modum palmarum humanarum virgulas quasi digitos edunt. Nepotes, virgæ sunt quas e radicibus aut caudicis lateribus vitis ciet, quasi nepotum partu gravida: alii sobolem, alii suffraginem dixere.

8. *Medios secare.*] In medio internodio. Vide Notas & Emend. num. XXX.

9. *Inchoatos conceptus.*] Conceptos jam fetus. Sup. sect. 30. num. 5. *Plurimum interest conceptus*, hoc est, fetus.

aliubi pariunt. Ita satas ficos, tertio anno transferre facile. [10] Hoc pro senescendi celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.

3. Vitium numerosior satus. Primum omnium nihil seritur ex his, nisi inutile, & deputatum in sarmento. Opputatur autem quidquid proxime tulit fructum. [11] Solebat capitulatus utrinque [12] e duro surculus seri: eoque argumento [13] malleolus vocatur etiam nunc. Postea avelli [14] cum sua calce cœptus est, ut in fico: neque est aliud vivacius. Tertium genus adjectum etiamnum expeditius sine calce, propter quod [15] sagittæ vocantur, cum intorti panguntur: iidem cum recisi nec intorti, [16] trigemmes. Plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. [17] Serere e pampinariis sterile est, [18] nec nisi fecundo opor-

NOTÆ.

10. *Hoc pro senescendi.*] Omnia nempe celerius senescunt præfecunda: ut ait ipse lib. 16. sect. 51.

11. *Solebat.*] Sed hic mos postea obsolevit, damnatusque est ab agricolis: malleoli tantum mansit appellatio. Columella, lib. 3. cap. 17. *Malleolus sic ab antiquis pangebatur, ut novello sarmento pars aliqua veteris hæreret. Sed hanc positionem damnavit usus: nam quidquid ex vetere materia relictum erat, depressum atque obrutum celeriter humore putrescebat: .... Mox Julius Atticus & Cornelius Celsus .... cum suo capitulo sarmentum depresserunt.*

12. *E duro.*] E duriore sarmento, sive trunco: Surculus cum vetere sarmento junctus. Virgam e duro pariter appellat Columella, lib. 3. cap. 6. E duro natam virgam; cap. 10. atque alibi passim.

13. *Malleolus vocatur.*] Columella lib. 3. cap. 6. *Malleolus autem novellus est palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei: quod in ea parte qua deciditur ex vetere sarmenti prominens utrinque, malleoli speciem præbet.* Gallis *Marquote, crocette, mailleton.*

14. *Cum sua calce.*] Cum sua perna dixit, sect. 13. Vide quæ ibi adnotavimus.

15. *Sagittæ vocantur.*] Colum. lib. 3. cap. 17. *Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi: sive quia longius recessit a matre, & quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit.* At Plinio *sagitta* is ipse surculus est, cum intortus pangitur, ut mox dicetur.

16. *Trigemmes.*] Colum. lib. 3. cap. 19. pag. 120. *Malleolus non ab eo trigemmis dictus est, quod omnino trium oculorum est: cum fere circa plagam qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum: sed, quod his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habeat.*

17. *Serere e pampinariis.*] E pampinario palmite sagittas serere. Quis palmes ita vocetur, dicemus inferius hac sect. Interim ex Columella, lib. 3. cap. 10. pampinarium sarmentum scito appellari, quod est ex duro trunco enatum. Columella, loc. cit. *Hoc*, inquit, *præceptum a magistris* vinitor *accepit, ne pampinariam virgam deplantet.* Et mox: *Quanquam & hos* surculos *sciam non in totum sterilitate affectos. Nam confiteor pampinarios quoque, cum e duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem: & ideo in resecem submitti & progenerare posse.* Vinitores nostri vocant, *Drageons qui sortent du tronc.*

18. *Nec nisi fecundo.*] Nec malleolum serere oporret, nisi qui fructum tulerit. Columella, lib. 3. cap. 10. *Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili læ-*

tet. Quæ raros habet nodos, infecunda judicatur. At densitas gemmarum, fertilitatis indicium est. Quidam seri vetant, nisi eos qui floruerint, surculos. [19] Sagittas serere minus utile, quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum fuit. [20] Seruntur pedali, non breviores, longitudine, quinque sexve nodorum. [21] Pauciores tribus gemmis in hac mensura esse non poteruut. [22] Inseri eodem die, quo deputentur, utilissimum. Si multo postea necesse sit serere custoditos [23] uti præcepimus, caveri utique, ne extra terram positi Sole inarescant, ventove aut frigore hebetentur. Qui diutius in sicco fuerint, prius quam serantur, in aqua pluribus diebus reviresçant.

4. Solum apricum & quam amplissimum in seminario, sive in vinea, [24] bidente pastinari debet [25] ternos pedes bipalio alto: marra

NOTÆ.

tum robustumque sine fetu processit, fallacem fecunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi vim possidet. Et paucis deinde interjectis: *Itaque ut ad consuetudinem agricolarum revertar, ejusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant: quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quæ & ipsa appellatio rationem mihi subjecit non eligendi malleolos, quamvis probabili parte vitis enatos, si fructum non tulissent.* Hæc Plinius mira brevitate contraxit.

19. *Sagittas serere.*] Sagittæ vocantur ii surculi, qui intorti panguntur, De his cum Plinio facit Colum. lib. 3. cap. 18. pag. 118. *Vitiosa est*, inquit, *Julii Attici satio, qua contortis capitibus malleolum recipit: ejusque rei vitandæ non una ratio est. Primum, quod nulla stirps ante quam deponatur, vexata & infracta, melius provenit, quam quæ integra & inviolata sine injuria deposita est: deinde quidquid recurvum*, &c. Et cap. 10. pag. 105. *Majores nostri pampinarium & sagittam velut inutiles ad deponendum prudentissime damnaverunt.*

20. *Seruntur pedali.*] Colum. lib. 3. cap, 19. pag. 120. lib. de arbor. cap. 3.

21. *Pauciores.*] Colum. loco prius cit.

22. *Inseri.*] Seri, conseri, pangi.

23. *Vti præcipimus.*] Si nempe longius afferantur vitium surculi, ut de pomorum calamis dictum est in fine sect. 24. Columella, lib. 3. cap. 19. *Super cætera illud quoque sive viviradicem, sive malleolum ferentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicum ventum Solemque vitare, qui uterque non incommode arcetur objectu vestis*, &c.

24. *Bidente pastinari.*] Colum. lib. 3. cap. 18. *Quidquid emoti soli vineis præparatur, repastinatum vocant.* Gallis, *Hoüer la vigne.* Bidens instrumentum fossorium a gemino dente sic appellatum. *Vn hoyau à deux dents, ou à deux cornes.*

25. *Ternos pedes, bipalio alto: marra &c.*] Bipalium bidentis pars ferrea est, qua terra foditur. Colum. lib. 5. c. 5. *Bipalio terram pastinabimus.* Et lib. XI. cap. 2. in Febr. *Bipalio, cui est altitudo duorum pedum. Bipalium non altum* idem Columella lib. XI. cap. 9. pag. 392. *minus quam duos pedes ferramentum* vocat. *Altum* Plinius, cui terni pedes. Columella rursum, lib. de arboribus, cap. 1. *Ejusmodi bipalio . . . . . si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis jugerum.* De marra idem Colum. lib. 10. de cultu hortor. pag. 348.

Mox bene cum glebis vivacem cespitis herbam
Contundat marra, vel fracti dente ligonis,
Putria maturi solvantur ut ubera campi.

Plinius lib. 18. sect. 43. marris herbas radi ad solum dixit. Italis, *Marra.* Gallis, *Houë*, & *Marre de Vigneron.* Papias in Vocabul. *Marra, sappa, instrumenta rusticorum.*

rejici [26] quaternûm pedum fermento, [27] ita ut pedes binos fossa procedat. [28] Fossum purgari, & extendi, [29] ne crudum relinquatur: verum & [30] exigi mensura. Male pastinatum deprehendunt [31] scamna inæqualia. Metienda est & ea pars, quæ interjacet [32] pulvini. Surculi feruntur & in scrobe & in sulco longiore, super quos tenerrima ingeritur terra. Sed in gracili solo frustra, nisi substrato pinguiore. Nec minus quam duos integi oportet, & proximam attingi terram: [33] eodem paxillo deprimi & spissari. Interesse in plantario sesquipedes [b] inter bina semina in latitudinem, in longitudinem [c] [34] semisses. [35] Ita satos malleolos quarto & vicesimo mense recidere ad imum ar-

INTERPRETATIO.

[b] *Inter bina.*] Inter binos surculos. | [c] *Semisses.*] Semipedem.

NOTÆ.

26. *Quaternûm pedum fermento.*] Ita M S S. omnes, non *ferramento*. Hoc est, humus e fossa duûm altitudinis pedum extracta, ad pedum quatuor altitudinem debet crescere, cum laxior facta est, pastinationis ope. Columella, lib. 4. cap. 1. pag. 126. *Quid quod repastinata humus, dum est recens soluta, laxataque, velut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit vetustatem, condensata subsidit*, &c. Iterumque: *Ager si bipalio movetur, altitudo bipedanea fit: deprimuntur deinde semina in regesto, quod est fermentatum plus dupondio semisse: nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, quam gradus soli crudi.*

27. *Ita ut pedes binos.*] Hæc fossæ altitudo est. Columella, lib. 3. cap. 5. *Ergo mediocris & modice siccus ager vitiario est aptissimus: isque bipalio prius subigi debet, qua est altitudo pastinationis*, &c.

28. *Fossum purgari.*] Terra quæ effossa est, stirpibus, herbisque noxiis liberanda.

29. *Ne crudum.*] Immotum, quod non sit probe pastinatione solutum, & fermentatum. Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 10. pag. 40. *Pastini vero quod omne versabitur, trium vel duorum semis pedum altitudine terra universa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum fraude occulta fossor includat.*

30. *Exigi mensura.*] Ad certam regulam, seu mensuram exigi, cujus ad altitudinem humus omnis emota pertingat æqualiter. Hæc multo uberius Columella, lib. 3. cap. 13. pag. 112. cujus verba utique plurimum lucis orationi Plinianæ sunt allatura. *Opus est*, inquit, *perito ac vigilante exactore, qui ripam erigi jubeat, sulcumque vacuari, ac totum spatium crudi soli cum emota jam terra committi .... Sed huic operi exigendo quasi quandam machinam commenti majores nostri, regulam fabricaverunt: in cujus latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensura ciconiam vocant rustici.*

31. *Scamna.*] Columella, lib. 2. cap. 2. *Necubi crudum solum & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum vocant.* Et lib. 3. cap. 13. *Necubi scamna omittantur, & quod est durum summis glebis obtegantur.* Scamna rustici in Gallia vocant, *des veaux, des barres.*

32. *Pulvini.*] Agri effossi & pastinati quæ pars inter scrobes interjacet.

33. *Eodem paxillo.*] Sive bipalio.

34. *Semisses.*] Semipedes. Ut Latini veteres pro integra quacumque re assem dixere, sic pro dimidia semissem.

35. *Ita satos.*] Sic Colum. lib. de arbor. cap. 3.

ticulum, [36] nisi ipsi parcatur. Oculorum inde materia emicat, cum qua sexto ac tricesimo mense viviradix transfertur.

5. [37] Est & luxuriosa ratio vites serendi, ut quatuor malleoli vehementi vinculo colligentur [38] in parte luxuriosa: atque ita vel per ossa bubuli cruris, vel per [d] colla fictilia trajecti, obruantur binis eminentibus gemmis. Humescunt hoc modo, recisique palmitem emittunt. Postea [39] fistula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium [40] corporum suorum acinos. [41] In alio genere inventu novitio finditur malleolus, medullaque erasa, in se colligantur ipsi caules, ita ut gemmis parcatur omni modo. Tum malleolus in terra fimo mixta seritur, & cum spargere cœpit caules, deciditur, foditurque sæpius. Talis uvæ acinos nihil intus ligni habituros [42] Columella promittit, cum vivere [e] semina ipsa perquam mirum sit, medulla adempta. [43] Nasci surculos etiam quibus non sit articulatio arboris,

INTERPRETATIO.

[d] *Colla fictilia.*] Tubulos fictiles. | [e] *Semina.*] Surculos.

NOTÆ.

36. *Nisi ipsi parcatur.*] Nisi nodum imum servare velint illæsum & integrum, quia multo est, quam ceteri, ad germinationem fecundior.

37. *Est & luxuriosa.*] Quam luxuria monstravit. Tradit hunc modum Columella, quo tales uvæ creantur, in quibus varii generis, colorisque reperiantur acini: lib. de arboribus, cap. 9. *Hoc autem*, inquit, *ratione tale efficitur. Quatuor vel quinque, sive etiam plures voles, virgas diversi generis sumito, easque diligenter & æqualiter compositas colligato: deinde in tubulum fictilem, vel cornu, arcte inserito, ita ut aliquantum exstent ab utraque parte: easque partes, quæ exstabunt, resolvito: in scrobem deinde imponito, & terra stercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter se virgæ cohæserint, post biennium, aut triennium, facta jam unitate, dissolves tubulum: & circa medium fere crus, ubi maxime videbuntur coïsse, vitem serra præcidito, & plagam levato, terramque minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat. Ex eo caudice cum egerit caules, duos optimos submittito, reliquos dejicito: sic uva nascentur, quales proposuimus.*

38. *In parte luxuriosa.*] Maxime læta, ac viridi.

39. *Fistula fracta.*] Seu osse bubulo, seu collo tubuloque fictili, quo inclusi surculi tenebantur.

40. *Corporum suorum.*] Hoc est, omnium surculorum, qui sunt pariter colligati. Tot generum acinis uva constabit, quot fuerint malleoli simul conjuncti: si quaterni, erunt quaternûm generum grana in uva: si quini, quinûm. Colum. loc. cit.

41. *In alio genere.*] Colum. loc. cit. *Ut autem uvæ sine vinaceis nascantur, malleolum scindito, ita ne gemmæ lædantur, medullamque omnem eradito: tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas: atque ita terra stercorata deponito, & rigato. Cum caules agere cœperit, sæpe & alte refodito. Adulta vitis tales uvas sine vinaceis creabit.*

42. *Columella.*] Loc. cit. Adde & Palladium, lib. 3. in Febr. tit. 29. pag. 81. ubi hic modus fuse describitur: & e Græcis Theophr. lib. 5. de causis, cap. 5. pag. 329. ac Democritum in Geopon. lib. 4. cap. 6. pag. 105.

43. *Nasci surculos.*] Nasci surculos inter se colligatos, (ut de vite dictum

non omittendum videtur. Namque buxi tenuissimis quinis senisve colligatis depacti proveniunt. Quondam in observatione erat, ut defringerentur ex imputata buxo, aliter vivere non crediti: detraxere hoc experimenta.

6. Seminarii curam sequitur vinearum ratio. Quinque generum hæ: [44] Sparsis per terram palmitibus, [45] aut per se vite subrecta, [46] vel cum adminiculo sine jugo, aut pedatæ [47] simplici jugo, aut compluviatæ quadruplici. Quæ pedatæ ratio erit, eadem intelligitur ejus quoque, in qua sine adminiculo vitis per se stabit. [48] Id enim non fit, nisi pedamenti inopia. Simplici jugo constat porrecto ordine, [49] quem canterium appellant. [50] Melior ea vino, quando sibi ipsa non obumbrat, assiduoque Sole coquitur, & afflatum magis sentit, & celerius rorem dimittit: pampinationi quoque & occationi omnique operi facilior. Super cetera deflorescit utilius. [51] Jugum fit pertica, aut arundine, aut crine, funiculove, ut in Hispania, Brundisiique. Compluviata copiosior vino est, dicta a cavis ædium compluviis. Dividitur in quaternas partes totidem jugis. Hujus serendi ratio dicetur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numerosior tantum.

7. [52] His vero tribus seritur modis: Optime in pastinato, [53] proxime
*Cap. 20 in sulco, novissime in scrobe. De pastinatione dictum est. * Sulco
XXII. latitudo palæ satis est: [54] scrobibus ternorum pedum in quamque

Notæ.

est proxime) etiam qui sint ex ea arbore quæ careat medulla, quam articuli nodique intersepiant, quales in vite esse docuimus initio hujus sectionis, haud omittendum videtur. De hac articulatione rursum, lib. 16. sect. 41. Vide Notas & Emend. num. XXXI.

44. *Sparsis.*] *Vignes courantes*, de quibus jam egimus lib. 14. sect. 3. De his Columella, lib. 5. cap. 4. *Ultima conditio est, stratarum vitium, quæ ab enata stirpe confestim velut projecta per humum porriguntur.*

45. *Aut per se.*] Ὀρθάμπελος, de qua lib. 14. sect. cit. *Velut arbuscula brevi crure per se stantes*, inquit Colum. lib. 5. cap. 4. pag. 178.

46. *Vel cum adminiculo.*] *Vigne échalassée*, ut jam superius diximus loc. cit.

47. *Simplici jugo.*] Quæ pedaminibus adnixa, inquit Columella loc. cit. jugo imponitur. Jugum in vineis quid sit, diximus lib. 16. sect. 68. Ubi jugum simplex esset, jugata vinea dicebatur: *simple treille*: quales eæ sunt quibus hortorum parietes vestiuntur: ubi quadruplex, compluviata: a compluviis ducta metaphora, hoc est, ab ædium cavo, quo pluviæ aquæ confluunt: *Treille à quatre pantes.* Quadrato quasi circumfirmatam agmine vocat Columella, lib. 4. cap. 17.

48. *Id enim.*] Quod scilicet adminiculo careat.

49. *Quem canterium.*] Et canteriatas vites Columella, loc. cit.

50. *Melior ea vino, &c.*] Hæc totidem fere Colum. lib. 4. cap. 19.

51. *Jugum fit pertica &c.*] Colum. lib. 4. cap. 17. pag. 139.

52. *His vero tribus.*] Colum. lib. 5. cap. 4. pag. 178.

53. *Proxime in sulco.*] Palladius lib. 2. in Januar. tit. 10. pag. 40. *Sulcis melius erit, quia humorem in tota spatia pastinata transmittunt.*

54. *Scrobibus.*] Scrobes ternarios appellat Columella, id est, quoquoversus pedum trium, lib. de arbor. cap. 4.

partem,

partem. [55] Altitudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis minor transferri debet, [56] exstatura etiamnum duabus gemmis. [57] Emolliri terram minutis in scrobe imo sulcis, fimoque misceri, necessarium. [58] Clivosa altiores poscunt scrobes, præterea [59] pulvinatis a devexitate labris. Qui ex his longiores fient, ut vites binas accipiant e diverso, alvei vocabuntur. Esse vitis radicem in medio scrobe oportet: sed ipsam innixam solido in [60] orientem æquinoctialem spectare: adminicula prima [c] e calamo accipere.

[61] Vineas limitari decumano XVIII. pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum transitus, aliisque transversis limitibus denûm pedum distingui per media jugera. Aut si major modus sit, totidem pedum [62] cardine, quot decumano, limitari. Semper vero quintanis [63] seminari, hoc est, ut quinto quoque palo singulæ jugo paginæ includantur.

..8. Solo spisso, non nisi repastinato, nec nisi viviradicem seri:

INTERPRETATIO.

c *E calamo.*] Ex arundine.

NOTÆ.

55. *Altitudo.*] Sive in sulco, sive in scrobe. Colum. lib. 5. cap. 5. pag. 178. *Scrobs in longitudinem altitudinemque defossus, tripedaneus abunde est: latitudine tamen bipedanea: vel si quaternûm pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quoquo versus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quam in tres pedes altitudinis depressis. Ceterum quatuor angulis semina applicabuntur, subjecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur.* Pallad. quoque, loc. cit.

56. *Exstatura.*] Colum. lib. 3 cap. 13. pag. 110. & cap. 16. *Duabus gemmis tantum supra terram relictis.*

57. *Emolliri*] Colum. lib. de arborib. cap. 4 *Cum semina depones, imum scrobem, vel sulcum bidentibus fodito, mollemque reddito.*

58. *Clivosa.*] Colum. loc. cit. pag. 113. *Campestris locus alte duos pedes & semissem infodiendus est: acclivis regio tres: præruptior vero collis in quatuor pedes vertendus: quoniam cum a superiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix justam pastinationi præbet regestum, nisi multo editiorem ripam quam in plano feceris.*

59. *Pulvinatis.*] Attumulata tellure in pulvini molem, inferiore labro seu ripa scrobis, qua parte vergit in devexitatem clivus.

60. *In orientem.*] Colum. loc. cit. *Vitem quam ponis fac ad orientem spectet, adminiculo religata.*

61. *Vineas limitari.*] Vineas, inquit, æquum est in hortulos ita dividi, ut singularum modus omnis in semijugera dirimatur. Limitentur eædem via seu itinere XVIII. pedum latitudinis, ab ortu in occasum procedente: (hoc decumanum vocant:) ut occurrentia e diverso vehicula faciles transitus habeant. Sint & aliæ semitæ denûm pedum transversæ, quibus media vinearum jugera distinguantur, a meridie in septentrionem: has cardinem appellant. Vide Colum. lib. 4. cap. 18. & lib. 3. cap. 20. pag. 121. ubi vineas singulas ait in proprios hortos digerendas, semitisque ac decumanis distinguendas esse.

62. *Cardine, quot decumano.*] D. limite decumano & cardine, dicetur lib. 18. sect. 77.

63. *Seminari.*] Surculos ita poni in jugata vite & compluviata præcipit, ut

[64] tenero & soluto, vel malleolum, sulco, vel scrobe. [65] In colles sulcos agere transversos, melius quam pastinare, ut defluvia palis eorum contineantur. Aquoso cælo, vel sicco solo malleolos serere autumno, nisi si tractus ratio mutavit. [66] Siccus enim & calidus autumno poscit seri, humidus frigidusque etiam veris exitu. [67] In arido solo viviradix quoque frustra seritur. Male & in siccis malleolus, nisi post imbrem. At in riguis, vel frondens vitis, & usque ad solstitium recte, ut in Hispania. Quiescere ventos sationis die utilissimum. Plerique austros optant, [68] Cato abdicat.

9. [69] Interesse, medio temperamento, inter binas vites oportet pedes quinos: minimum autem læto solo pedes quaternos: tenui, plurimum octonos. [70] Umbri & Marsi ad vicenos intermittunt arationis gratia in his, quæ vocant [71] porculeta. Pluvio & caliginoso tractu rariores poni, sicco densiores congruit. [72] Subtilitas parcimoniæ [73] compendia invenit, cum vinea in pastinato seritur, obiter seminarium

Notæ.

quinto quoque palo seu pedamento, cui suum semen surculusve innititur, jugum imponatnt: atque is vineæ jugatæ modus, pagina nuncupatur.

64. *Tenero & solute.*] Columella, lib. 3. cap. 14. *Potest malleolus in vicem viviradicis conseri, soluta & facili terra.*

65. *In colles sulcos agere transversos.*] Non declives a vertice collis ad radices, sed ab uno latere transversos ad alterum latus: ut aquarum eluvione terram defluentem pali malleolorum, seu viviradicum, contineant. In MSS. Reg. 1. *ut defluvia tales.* Reg. 2. *ut defluviatiles.*

66. *Siccus enim.*] Colum. lib. 3. cap. 14. *Vere melius, si aut pluvius aut frigidus status cali est, aut ager pinguis, aut campestris, & uliginosa planicies: Rursus autumno, si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis atque aridus campus, si macer, præruptusve collis.*

67. *In arido solo.*] Theophr. lib. 3. de causis, cap. 17. pag. 280. Διὰ τῦτο γὰρ ἢ τὰ μοσχεύματα δεῖν ἐς τὰς ἐπομβρίους μᾶλλον ἐμβάλλειν, &c. *Qua de causa viviradices quoque sole pluvio deponendas potius censent, &c.*

68. *Cato abdicat.*] Cap. 40. *Ficos, oleas, mala, pira, vites, inseri oportet Luna silenti post meridiem, sine vento Austro.*

69. *Interesse.*] Paulo aliter Columella, lib. 3. cap. 15. pag. 115.

70. *Umbri .... ad vicenos.*] Vicenûm ii pedum intervallo vitium ordines distinguunt, arationis gratia, quoniam in eo spatio frumenta serunt.

71. *Perculeta.*] Ita pulvinos & areas appellabant, in quibus diversi generis olera conserebantur.

72. *Subtilitas.*] Affinis huic est ea parcimoniæ ratio, quam affert Colum. lib. 3. cap. 13. pag. 111. *Avarius quidam .... viviradices, vel decisos quam recentissimos palmites novellos erigunt, consitis compluribus inter ordinaria semina malleolis*, &c. Et aliquanto planius, cap. 16. pag. 116. *Coæquato solo, deinceps pastinato, malleolus ordinarius vitibus interserendus est: eumque sat erit medio spatio quod vacat inter vites per unam lineam depangere .... In eadem deinde linea in qua viviradix obtinebit ordinem suum, præsidii causa, quorum ex numero propagare possit in locum demortuæ vitis, quinque malleoli pangendi sunt .... Tali consitioni Julius Atticus abunde putat esse malleolorum sedecim millia.*

73. *Compendia.*] Compendium, lucrum est temporis, pecuniæ, operæ.

faciendi, ut & viviradix loco suo, & malleolus qui transferatur, inter vites & ordines feratur. [74] Quæ ratio in jugero circiter sedecim millia viviradicum donat. [75] Interest autem biennium fructus, quo tardius in sato provenit, quam in translato. Viviradix posita in vinea post annum resecatur usque ad terram, ut unus tantum emineat oculus, adminiculo juxta affixo, & fimo addito. [76] Simili modo & secundo anno reciditur, viresque concipit, & intra se pascit [77] suf
fecturas oneri: alias festinatione pariendi gracilis atque [78] ejuncida, ni cohibeatur castigatione tali, [79] in fetum exeat tota. Nihil avidius nascitur: ac nisi ad pariendum vires serventur, tota fit fetus.

10. Pedamenta optima, [80] quæ diximus: [81] aut ridicæ e robore, oleaque: aut si non sint, pali e junipero, cupresso, [82] laburno, sabuco. [83] Reliquorum generum sudes omnibus annis reciduntur. [84] Saluberrima in jugo arundo connexa fasciculis, durat quinis annis.

NOTÆ.

74. *Quæ ratio.*] Julius Atticus apud Colum. lib. 3. cap. 16. pag. 117. sedecim malleolorum, non viviradicum, millia abunde putat esse: *Nos tamen*, inquit ille, *plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu seminum cetera quæ virent rarescunt.* Et cap. 3. *Nos jam enim vicena millia malleolorum per vineæ jugerum inter ordines pangimus. Ille* (Julius Atticus) *minus quatuor millibus deponit*, &c. Adjicitque singula millia viviradicis sestertiis sexcentis rusticos mercari solitos, hoc est, libris Gallicæ monetæ 60.

75. *Interest autem.*] Colum. lib. 3. cap. 4. *Biennii spatium longum esse minime existimandum est, intra quod utique tempestivitas seminum respondet*, &c.

76. *Simili modo.*] Damnare hoc Columella videtur, lib. 4. cap. x 1. quanquam Virgilio, Sasernæ, Stoloni, & Catoni probatum.

77. *Suffecturas oneri.*] Tum oneri sarmentorum, tum fructui ferendo, ut loquitur Colum. lib. 4. cap. 17. pag. 140. Varro, lib. 1. de re rust. cap 31.

78. *Ejuncida.*] Junci instar tenuis, macilenta, exilis. Vide Notas & Emend. num. X X X I I.

79. *In fetum.*] In materiem & sarmenta.

80. *Quæ diximus.*] E castanea scilicet, esculo, cæterisque arboribus antea appellatis, sect. 34.

81. *Aut ridicæ.*] Ridicæ appellantur pedamenta ex olea & robore: ex alia quavis materia, pali. *Des échalas.* Columella, lib. 4. cap. 26. pag. 153. *Sequitur adminiculandæ, jugandæque vineæ cura: cui stabiliendæ melior est ridica palo: neque ea qualibet: nam est præcipua cuneis fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex junipero, & lauru, & cupressu. Recte etiam faciunt ad eam rem silvestres pinus: atque etiam sambuci probabilis usus*, &c.

82. *Laburno.*] De eo diximus lib. 16. sect. 31. Ex eo sane pedamenta optima, & perpetuo durantia factitari scimus apud D Claudii fanum Sequanorum, ad Vogesum montem, & tractu Segusiano, & Brixino: arcus etiam meliores, quam e taxo fieri, Brixiæ Galliæ Togatæ solent.

83. *Reliquorum .... reciduntur.*] Post putationem vitium retractandæ sunt, partesque earum putres dedolandæ, inquit Colum. loc. cit.

84. *Saluberrima.*] Columella, lib. 4. cap 17. pag 139. *Cum jugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum vice ordinatum est, fere quinquennii præbet usum.*

Cum breviores palmites sarmento junguntur inter se funium modo, [85] ex hoc arcus funeta dicuntur.

11. Tertius vineæ annus palmitem velocem robustumque emittit, & quem facit ætas vitem. Hic in jugum insilit. Quidam tunc excæcant eum, supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, [86] noxia injuria. Utilior enim consuetudo pariendi, [87] satiusque pampinos adjugatæ detergere, usque quo placeat roborari eam. [88] Sunt qui vetant tangi proximo anno quam translata sit: neque ante LX. mensem falce curari: tunc autem ad tres gemmas recidi. Alii & proximo quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve singulis annis adjiciant articulos, quarto demum perducant ad jugum. [89] Id utrumque fructum tardum, præterea retorridum & nodosum reddit, pumilionum incremento. Optimum autem, matrem esse firmam, postea fetum audacem. Nec tutum est quod [90] cicatricosum, magno imperitiæ errore. Quidquid est tale, [f] plagis nascitur, non e matre. Totas enim habet illa vires dum roboratur: & annuos accipit tota fetus, cum permissum fuerit nasci. [g] Nil natura portionibus parit. Quæ cum excreverit, satis firma protinus in jugo collocari debebit: sin etiamnum infirmior erit, sub ipso jugo hospitari recisa. Viribus, non ætate decernitur. Temerarium est, ante crassitudinem pollicarem [91] viti

INTERPRETATIO.

f *Plagis.*] *Per vim* & plagas, non *sponte* ex matre nascitur.

g *Nil natura.*] Nihil natura interruptis vicibus parit.

NOTÆ.

85. *Ex hoc arcus.*] Ex hoc palmitum, ceu funium, nexu, cum vitis in arcum flectitur, Funetum vocant.

86. *Noxia injuria.*] Sic paulo post, hac sect. *suffocante injuria.*

87. *Satiusque.*] Satius est non ante vineam pampinare, quam fuerit jugata. Sic locutus etiam Colum. lib. 5. cap. 5. *Insequitur pampinator, & supervacuos deterget*, &c.

88. *Sunt qui vetant.*] Colum. lib. 4. cap. XI. pag. 134. *Illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod frustra Virgilius, & Saserna, Stolonesque, & Catones timuerunt*, &c.

89. *Id utrumque.*] Hæc utraque ratio, inquit, & eorum qui proximo anno tangi vetant, & eorum qui tum recidunt, fructum tardum reddit: hoc est, sarmentorum incrementum lentius facit, idemque nodosum, ac retorridum, quale est in pumilis arboribus. *Scabras & retorridas* plantas Columella vocat, lib. 3. cap. 12. quæ propter nimiam siccitatem naturali destituuntur alimento. Scabras, jejunas, aridas, macilentas, perustas, vox ea significat.

90. *Cicatricosum.*] Quod ex cicatrice repullulascit. Vitem quoque cicatricosam dixit Columella, lib. 4. cap. 27. & lib. 5. cap. 5. *Quidquid juxta cicatricem citaverit.*

91. *Viti imperare.*] Vitem vel quo lubet flectere, vel resecare, vel quovis modo cogere. Sic Colum. lib. 4. cap. XI. pag. 134. *Nam post largos fructus parcendum est vitibus, & ideo anguste putandum: post exiguos, imperandum.*

imperare. [92] Sequenti anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini. [93] Iidem & secuto, si coget infirmitas, nutriantur: tertioque demum duo adjiciantur. Nec sunt plures quaternis unquam permittendi. Breviterque, non indulgendum est, & semper inhibenda fecunditas. Ea est enim natura, ut parere malit, quam vivere. Quidquid materiæ adimitur, fructui accedit. [94] Illa semina mavult, quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriat: nec ampliat se, [95] sed egerit.

12. Dabit consilium & soli natura. In macro, etiamsi vires habebit, recisa intra jugum moretur, ut omnis fetura sub eo exeat. Minimum id esse debebit intervallum ut attingat jugum, speretque, non teneat: adeo non recumbat in eo, nec delicate se spargat. Ita temperetur hic modus, ut crescere etiam malit, quam parere.

13. [96] Palmes duas tresve gemmas sub jugo habere debet, ex quibus materia nascatur: tunc per jugum mergi, alligarique, [97] ut sustineatur jugo, non pendeat. Vinculo mox adstrictus a tertia gemma alligari: quoniam & sic [98] coercetur impetus materiæ, densioresque citra pampini exsultant: cacumen religari vetant. [99] Natura hæc est: dejecta pars, aut præligata, fructum dat, plurimumque [100] ipsa curvatura. [101] Quod citra est, materiem mittit, [102] offensante crebro spiritu, & illa, [103] quam diximus, medulla. Quæ ita emicuerit materia, fructum dabit anno sequente.

NOTÆ:

92. *Sequenti anno .... salventur.*] Serventur incolumes, ceteris excisis. Vide Notas & Emend num XXXIII.

93. *Iidem & secuto.*] Anno sequenti etiam nutriendi, hoc est, crebris putationibus in justam materiam educandi, ut loquitur Columella, palmites ii qui anno priore servati sunt, si nondum pleni sunt, ac justæ crassitudinis.

94. *Illa semina.*] Surculos qui seminara possint. Gallis, *Complant*.

95. *Sed egerit.*] Temere vim omnem in sarmenta effundit.

96. *Palmes duas, &c.*] Hæc e Columella, lib. 5. cap 6. pag. 190.

97. *Ut sustineatur.*] *Jugo superponatur, ut potius innixa pertica, quam e vinculo pendeat*, inquit Columella, lib. 4. cap. 26.

98. *Coërcetur.*] Ne sursum tendat: sed citra vinculum densiores se palmites citent.

99. *Natura hæc est.*] Hæc a Columella accepta, lib. 4. cap. 20. p. 142.

100. *Ipsa curvatura.*] Columella, loc. cit. *Ex eo loco quod proximum jugo ligatum est, brachia disponuntur in diversas partes: palmaque superposita deorsum versus curvantur a vinculo. Itaque id quod jugo dependet, fructu impletur: rursusque curvatura juxta vinculum materiam exprimit.*

101. *Quod citra est.*] Quod infra vinculum, inquit Colum. lib. 4. cap. 24. pag. 150.

102. *Offensante.*] Inhibentibus nodis in curva distortaque vite, & ipso flexu cursum terreni humoris, seu medullæ, ac vitalis spiritus, per quem ceu quodam itinere matris alimenta meant, veluti salebris retardante, inquit Colum. lib. cit. cap. 20. pag. 142.

103. *Quam diximus.*] Hac ipsa sect. num. 1. his verbis: *Medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit, longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia patet fistula.*

[104] Sic duo genera palmitum : Quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur : at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Alterum ex anniculo palmite, semperque fructuarium. [105] Relinquitur sub jugo & qui vocatur custos. Hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumpserit. Et alius juxta eum, verrucæ magnitudine, [106] qui furunculus appellatur, si forte custos fallat.

14. Vitis antequam septimum annum a surculo compleat, evocata ad fructum [107] ejuncescit, ac moritur. [108] Nec veterem placet palmitem in longum, & ad quartum usque pedamentum emitti, quod alii [109] dracones, alii juniculos vocant, ut faciant quæ masculeta appellant. Cum induruit vitis, pessimum in vinea [110] traducere. Quin-

Notæ.

104. *Sie duo genera.*] Colum. lib. 5. cap. 6. pag. 190. *Sed ipsorum palmitum duo genera sunt : Alterum, quod ex duro provenit : quod quia primo anno plerumque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant. Alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant : cujus ut semper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religanda sunt, ut quidquid intra vinculum est, materias exigat.*

105. *Relinquitur.*] Columella, lib. 4. cap. 24. *Una tantummodo materia jugo proxima, & unus infra eam custos erit summittendus, qui vitem mox in annum renovet.* Idem cap. 21. *In pollicem tondeatur, quem quidam custodem, alii resecem, nonnulli præsidiarium appellant : id est sarmentum gemmarum duarum vel trium, ex quo cum processere fructifera materia, quidquid est supra vetusti brachii amputatur : & ita ex novello palmite vitis pullulascit.*

106. *Qui furunculus.*] *Plerumque germen de cicatrice procedit*, inquit Colum lib. 4. cap. 22. pag. 145. *quod sive longius prosiluerit, in flagellum summittitur : sive brevius, in pollicem : sive admodum exiguum, in furunculum.* Et cap. 24. pag. 148. *Ne verruca similis furunculus relinquatur, nisi si jugo superjecta vitis desiderabit ab inferiore parte revocari.* Iterumque : *Sed si resecis facultas non erit, circumspiciendus est furunculus, qui quamvis angustissime præcisus in modum verrucæ proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus.*

107. *Ejuncescit.*] Gracilescit, in junci morem. Ita M S S. Reg Colb. &c. non, ut editi, *evanescit.* Vide quæ dicturi sumus in Notis & Emend. num. XXXII.

108. *Nec veterem placet.*] Causam hujus placiti mox ipse affert : quoniam cum vitis induruit, operiosum est traducere, seu propagare. Acceptum id ex Columella, lib. 4. cap. 21. *At si duramenta vitis longius excesserint, aut in quartum, vel etiam in quintum statumen prorepserint, majore sumptu restituentur mergis. His namque, quod nobis maxime placet, propagata celerrime provenit. Hoc tamen, si vetus & excisa est superficies trunci, majorem : at si robusta & integra, minorem operam desiderat.*

109. *Dracones.*] Ita vocamus, inquit ipse paulo post hac sect. palmites emeritos, pluribusque induratos annis. Columella, loc. cit. *duramenta.* Masculeta vero dici videntur consita vitibus masculis loca, hoc est, iis quæ non sint subactæ ut alios emittant palmites, sed erescunt altius, & attollere se permittuntur,

110. *Traducere.*] M S S. *transducere :* hoc est, mergis propagare : cum, uti explicat Colum. lib 4. cap. 15. pag. 137. vitis curvatur, atque ex alto scrobe summersa perducitur ad vicinum palum, &c.

to anno & ipsi palmites intorquentur, singulæque e singulis [111] materiæ emittuntur, ac deinde e proximis, prioresque amputantur. Semper custodem relinqui melius: sed is proximus viti esse debet, [112] nec longior quam dictum est: &, si luxuriaverint palmites, intorqueri: ut quatuor materias, vel duas, [113] si unijuga erit vinea, emittat.

15. [114] Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, qualecumque initio adminiculum desiderabit, dum stare condiscat & recta surgere. [115] Cetera a primordio eadem. [116] Dividi autem putatione pollices [b] æquali examine undique, ne prægravet fructus parte aliqua, [117] obiter idem deprimens prohibebit [118] in excelsum emicare. [119] Huic vineæ trium pedum altitudo excelsior nutat: ceteris a quinto, dum ne excedat hominis longitudinem justam. Iis quoque quæ sparguntur in terra, breves ad innitendum [120] cannas circumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnent occursantes: majorque pars terrarum ita supinam in tellure vindemiam metit. Siqui-

INTERPRETATIO.

[b] *Æquali.*] Æqua portione ab utroque latere.

NOTÆ.

111. *Materiæ emittuntur.*] Novelli palmites crescere sinuntur.

112. *Nec longior.*] Nec longior tribus gemmis, ut paulo ante dictum est.

113. *Si unijuga.*] Seu canteriata, ut diximus, *simple treille.*

114. *Si per se vitis.*] Si jam vitis erectæ & per se stantis, ὀρθάμπελον, ratio exigitur, quæ sine pedamento est. Columella, lib. 5. cap. 5. pag. 180. *Depositam ergo stirpem, id est, malleolum, vel viviradicem formare sic convenit, ut vitis sine pedamine consistat. Hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum teneræ viti atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit. Itaque posito semini arundo adnectitur, quæ velut infantiam ejus tueatur, atque educet, producatque in tantam staturam, quantam permittit agricola: &c.*

115. *Cetera a primordio.*] Cultura reliqua a prima terræ pastinatione, eadem quæ hactenus explicata est, a num. 7. hujus sectionis.

116. *Dividi autem pollices.*] Palmites, e brachiis enatos, quos & custodes, & pollices, & reseces, & præsidiarios vidimus paulo ante a Columella appellari. Hoc illud porro est, quod idem Colum. ait, lib. 4. cap. 24. pag. 149. *Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoque latere brachii esse duas materias, pluresve patiamur: namque id maxime vitem infestat, ubi non omnis pars brachii pari vice laborat, atque æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exsugitur: quo fit, ut ea vena, cujus omnis humor assumitur, velut icta fulgure arescat.*

117. *Obiter idem.*] Idem utique fructus deprimens vitem eam, prohibebit in excelsum emicare.

118. *In excelsum emicare.*] MSS. Reg. & Colb. forte sincerius, *emittere.*

119. *Huic vineæ trium pedum altitudo excelsior.*] Hoc est, quæ ternos pedes excedat. Et hanc loquendi formam latinitas recipit. Nam Columella, lib. de arboribus, cap. 16. non minorem decem pedum vitem dixit: & a Plinio rursum inferius hac ipsa sect. dicitur, *Nulla fere XX. pedum altiore arbore.*

120. *Cannas circumdant.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIII.

dem & in Africa, & in Ægypto, Syriaque, ac tota Asia, & multis locis Europæ hic mos prævalet. Ibi ergo juxta terram comprimi debet vitis, eodem modo & tempore nutrita radice, quo in jugata vinea: [121] ut semper pollices tantum relinquantur: fertili solo, cum tribus gemmis: graciliore, quinis: præstatque multos esse, quam longos. Quæ de natura soli diximus, tanto potentiora sentientur, quanto propior fuerit uva terræ.

16. [122] Genera separari, ac singulis conseri tractibus utilissimum. [123] Mixtura enim generum etiam in vino, non modo in musto discors: aut si misceantur, non alia, quam pariter maturescentia, jungi necessarium. [124] Juga altiora, quo lætior ager, & quo planior: item roscido, nebuloso, minusque ventoso conveniunt. Contra, humiliora gracili & arido, æstuoso, ventisque exposito. [125] Juga ad pedamentum quam arctissimo nodo vinciri oportet, [126] vitem levi contineri. [127] Quæ genera vitium, & in quali solo cæloque essent conserenda, cum enumeraremus naturas earum & vinorum, notavimus.

17. De reliquo cultu vehementer ambigitur. Plerique æstate tota post singulos rores confodi jubent vineam. [128] Alii vetant gemmantem: decuti enim oculos, [129] tractuque intrantium deteri: [130] & ob

NOTÆ.

121. *Vt semper pollices.*] Seu custodes, & resecces, uti dictum est paulo ante. Colum. lib. 5. cap. 5. pag. 182. *Nec magna est putationis differentia cubantis, & stantis recta vinea: nisi quod jacenti viti breviores materia summitti debent: resectes quoque* (pollices Plinius, & custodes vocat,) *angustius in modum furunculorum relinqui.*

122. *Genera separari.*] Colum. lib. 3. cap 20. pag. 121. *Nil dubito quin per species dirigenda vites, deponendaque sint in proprios hortos, semitis ac decumanis distinguenda.* Horti Columellæ, Plinio tractus sunt.

123. *Mixtura enim.*] Prolixe hæc, & uti solet, eleganter Columella, lib. 3. cap. 21. pag. 123. Plinius, lib. 14. sect. 9. *Dulcia utique inter se non congruunt.*

124. *Juga altiora.*] Rei hujus causas plures affert, easque probabiles, Columella, lib 4. cap. 19. pag. 142. unde Pliniana hæc manarunt.

125. *Juga ad pedamentum.*] Sive, ut loquitur Columella, lib. 4. cap. 16. ad statumen. *Statuminibus*, inquit, *firmiora juga sunt alliganda, eque vel saligneis perticis, vel compluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum.*

126. *Vitem levi.*] Columella, lib. 4. cap. 13. *Vinculi genus quale sit, quo religantur semina* vitium, *plurimum refert: nam dum novella vinea est, quam mollissimo nectenda est: quia si viminibus salicis aut ulmi ligaveris, increscens vitis seipsam pracidit. Optima est ergo genista,* &c.

127. *Quæ genera.*] Supra, lib. 14. sect. 4. & 5.

118. *Alii vetant.*] Colum. lib. 4. cap. 27. pag. 155. *Si palmis incipientibus, progemmantibusque fossorem immiseris, magnam partem vindemia decusseris. Igitur antequam gemment, per divortium veris atque hiemis quam altissime fodienda vinea sunt, quo latius atque hilarius pullulent.*

129. *Tractuque.*] Ita MSS. recte: non *tactu.* Attractu vestium, ac lanarum decuti gemmas indicat.

130. *Et ob id arcendum.*] Id vero ac-

id

id arcendum procul omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas. Inimicos & [131] pubescente uva rastros: satisque esse vineam [132] ter anno confodi, ab æquinoctio verno: [133] ad Vergiliarum exortum, & Canis ortum, & [134] nigrescente acino. Quidam ita determinant: Veterem semel a vindemia ante brumam, [135] cum alii ablaqueare & stercorare satis putent. Iterum ab Idibus Aprilis, antequam concipiat, hoc est, in VI. Idus Maïas. Deinde prius quam florere incipiat, & cum defloruerit, & variante se uva. Peritiores affirmant, si justo sæpius fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur. [136] Quæ fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendas convenit: sicuti lutum neque arare, neque fodere. [137] Fossione pulverem excitatum contra Soles nebulasque prodesse.

18. [138] Pampinatio verna in confesso est, ab Idibus Maiis intra dies x. utique antequam florere incipiat: & eam infra jugum debere fieri. [139] De sequente variant sententiæ. Cum defloruerit, aliqui pampinandum putant: alii sub ipsa maturitate. Sed de his Catonis præcepta decernent. Namque & putationum tradenda ratio est.

19. [140] Protinus hanc a vindemia, ubi cæli tepor indulget, ado-

NOTÆ.

ceptum a Marone, lib. 2. Georg. vers. 371.

Texenda sepes etiam, & pecus omne tenendum est,
Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum &c.

131. *Pubescente uva.*] Cum nigrescere incipit: variante se uva. Pubescentem & quasi adolescentem dixit Columella, lib. 4. cap. 28. pag. 156.

132. *Ter anno confodi.*] Colum. loc. cit. *Non inficior plerosque ante me rusticarum rerum magistros tribus fossuris fuisse contentos: ex quibus Græcinus .... Celsus quoque, & Atticus, consentiunt tres esse motus in vite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari.*

133. *Ad Vergiliarum.*] De hoc exortu, quem præpostere assignat Dalecampius, dicemus lib. 18. sect. 66.

134. *Nigrescente acino.*] Acinum uvæ nos granum appellamus.

135. *Cum alii ablaqueare.*] Columella, lib. 5. cap. 4. cujus verba retulimus, sect. 31.

136. *Quæ fodiantur.*] Colum. lib. de arborib. cap. 12. *Simul atque uva variari cœperit, fodito tertiam fossuram, & cum jam maturescet, ante meridiem prius quam calere incipiet, & cum desierit, post meridiem fodito, pulveremque excitato: ea res & a Sole, & a nebula maxime uvam defendit. Lutulentam terram, neque arare, neque fodere oportet: quia valde durescit, & finditur.*

137. *Fossione.*] Colum. loc. cit. & lib. 4. cap. 28. pag. 156.

138. *Pampinatio.*] Pampinorum, seu foliorum vitis, quæ supervacua sunt, avulsio. Vineas pampinare, *épamprer la vigne, ôster les feuilles, & les bourgeons superflus.* De pampinationis tempore, facit cum Plinio Columella, loc. cit. & Palladius, lib. 6. in Maïo, tit. 2. pag. 115. *Hoc mense*, inquit iste, *pampinari conveniet: sed tunc est opportuna pampinatio, cùm teneri rami digitis stringentibus crepabunt sine difficultate carpentis.*

139. *De sequente.*] De secunda pampinatione.

140. *Protinus.*] Colum. lib. 4. cap 10. pag. 134. *Putandi autem duo sunt tem-*

riuntur. [141] Sed hoc fieri nunquam debet [i] ratione naturæ ante [142] Aquilæ exortum, ut in siderum causis docebimus proximo volumine. Imo vero Favonio, [143] quoniam anceps culpa sit præproperæ festinationis. Si saucias [144] recenti medicina mordeat quædam hiemis [k] ruminatio, certum est gemmas earum frigore hebetari, plagasque findi, & cæli vitio exuri oculos lacryma distillante. Nam gelu fragiles fieri quis nesciat? [145] Operarum ista computatio est in latifundiis, non legitima naturæ festinatio. [146] Quo maturius putantur aptis diebus, eo plus materiæ fundunt: quo serius, eo fructum uberiorem. [147] Quare macras prius conveniat putare, validas novissime. [148] Plagam omnem obliquam fieri, ut facile decidant imbres: [149] & ad terram ver-

INTERPRETATIO.

i *Ratione naturæ.*] *Ob occultas, quas* habet natura, causas.

k *Ruminatio.*] Iterata hiemis acerbitas.

NOTÆ.

pora: melius autem, uti ait Mago, vernum. Et extremo cap. *Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: ubi vero aprica loca sunt, mollesque hiemes, optima & maxime naturalis est autumnalis* &c. Item cap. 23. *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit, in ea regione quam colimus, cæli clementia, facta vindemia secundum Idus Octobris auspicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluviæ præcesserint... nam siccitas seriorem putationem facit.* Geopon. auctor, lib. 5. cap. 23. pag. 141. [illegible], *post vindemiam.* Vineam putare, *Tailler la vigne.*

141. *Sed hoc fieri.*] Plinius lib. 18. sect. 69. ubi de exortu Aquilæ dixit, statim subjungit: *Nec patitur ratio naturæ quidquam in satis ante eum diem spei esse certa.*

142. *Aquilæ exortum.*] De quo dicemus lib. 18. sect. 69. Et de Favonii flatu, eodem libro, sect. 59.

143. *Quoniam anceps.*] Quoniam dubitari possit, an præpropera festinatione peccatum sit, cum post exortum Favonii contingere adhuc possit quædam hiemis iteratio, quæ suo frigore gemmas hebetet, plagasque findat: prohibeatque ne cortex moveatur, qui cicatricem consanet, ut loquitur Columella, lib. 4. cap. 29.

144. *Recenti medicina.*] Recenti putatione.

145. *Operarum ista.*] Quod gemmæ sic frigore interdum adurantur, non id naturæ tribuendum, sed agricolis, qui in latifundiis nimis præpropere festinant. Namque *ubi ruris vastitas* (sic loquitur Columella, lib. 4. cap. 23. pag. 147.) *electionem temporis negat, valentissimam quamque vineti partem frigoribus deputant.*

146. *Quo maturius.*] Colum. loc. cit. *Nec dubium quin sit horum virgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ: quanto serius, plus fructus afferant.*

147. *Quare macras.*] Colum. loc. cit. *Valentissimam quamque partem vineti, frigoribus: macerrimam, vere vel autumno.*

148. *Plagam omnem.*] Colum. lib. 4. cap. 9. pag. 133. *Medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si transversa fuerit cicatrix, cælestem superincidentem aquam contineat.* Et cap. 24. *Plagæ, quas in duro vitis accipit, obliquæ rotundæque fieri debent,* &c.

149. *Et ad terram.*] Colum. loc. cit. pag 134. *Sed nec ad eam partem qua est gemma, verum ad posteriorem plaga declinatur, ut in terram potius devexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.*

ti quam leviſſima cicatrice [150] acie falcis exacta, plagaque conlævata. [151] Recidi autem ſemper inter duas gemmas, ne ſit vulnus oculis in recisa parte. Nigram eſſe eam exiſtimant, & donec [152] ad ſincera veniatur, recidendam: quoniam e vitioſo materia utilis non exeat. Si macra vitis idoneos palmites non habeat, [153] ad terram recidi eam ſ, novoſque elici utiliſſimum. In pampinatione non hos detrahere pampinos, qui cum uva ſint: id etenim uvas ſupplantat, præterquam in novella vinea. Inutiles judicantur in latere nati, non ab oculo: [1] quippe etiam uva, quæ naſcatur e duro rigeſcente, ut niſi ferro detrahi non poſſit. [154] Pedamentum quidam inter duas vites utilius putant ſtatui: & facilius ablaqueantur ita: meliuſque eſt [155] unijugæ vineæ, ſi tamen & ipſi jugo ſint vires,

INTERPRETATIO.

[1] *Quippe etiam.*] Quippe etiam *inutilis eſt* uva, quæ naſcatur e duriore, atque ita rigeſcente trunco, ut niſi ferro detrahi non poſſit, *non digito decuti.*

NOTÆ.

150. *Acie falcis exacta.*] Ductu falcis acutæ plaga ſic effici debet, ut ſit leviſſima cicatrix, & uno veſtigio allævetur. *Duris enim*, ut aït Columella, lib. 4. cap. 24. *& acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exſequendum eſt: obtuſa, & hebes, & mollis falx putatorem moratur*, &c. Et cap. 25. *Tutior & utilior putatio eſt, quæ ductu falcis, non ictu conficitur: nam ea plaga quæ ſic efficitur, uno veſtigio allævatur.* Quo ex loco intrepide, *plagaque conlævata* reſcripſimus in Pliniano contextu, cum prius *convelata* legeretur: nulla prorſus, aut inextricabili certe ſententia. Sic idem Columella, lib. 5. cap. 6. de ſtirpe arborum, *Poſt annum præcidi & allævari oportet.* Et mox: *Si fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: ſi minus, ferra deſecari, & plagam falce allævari oportet*, hoc eſt, lævigari, ſeu læviorem fieri: Id acuto ferramento fit, ut aït idem, lib. 5. cap. 11.

151. *Recidi.... inter duas.*] *Medio fere internodio*, inquit Columella. lib. 4. cap. 24. pag. 151. *Optimum eſt tondere palmitem, devexamque reſectionem facere poſt gemmam, ne ſuperlacrymet, & gemmantem cæcet oculum.* Et cap. 9. pag. 133. *Putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit, &c.*

152. *Ad ſincera.*] Ad tenera & viridia, inquit Colum. lib. 4. cap 24.

153. *Ad terram recidi.*] Quod in macra vite fieri ſapienter monet, id in omni viviradice faciendum olim putarunt, Virgilius, Saſerna, Stolo, Cato, qui, ut recte Columella animadvertit, lib. 4. cap. 11. *non ſolum in eo errabant, quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium, cum viviradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus juxta ipſum articulum, ut e duro pullularet*: quod ipſe merito multis nominibus improbat.

154. *Pedamentum quidam inter duas vites.*] Sive, ut Columella loquitur, lib. 4. cap. 16. *medio internodio.*

155. *Vnijugæ.*] Quæ jugo ſimplici conſtat, ut ſuperius diximus: *ſimple treille.* Columella, lib. 4. cap. 17. *Poteſt tamen, ſi vel parum late diſpoſita vinea, vel parum fructuoſa, cælumque non turbidum nec procelloſum habeat, uno jugo contenta eſſe. Nam ubi magna vis & incurſus eſt pluviarum, procellarumque .... ibi quaſi quadrato circumfirmanda eſt agmine.*

nec flatu infesta regio. [156] In quadripartita quam proximum oneri adminiculum esse debet : ne tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, [157] cubito abesse non amplius : ablaqueari autem prius, quam putari, jubent.

20. [158] Cato de omni cultura vitium ita præcipit. Quam altissimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium constringas, hoc modo eam curato : Capita vitium putata circumfodito, arare incipito. Ultro citroque sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, veteres quam minimum castrato. Potius, si opus erit, dejicito, bienuioque post præcidito. Vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit. Si vinea ab vite [159] calvata erit, sulcos interponito, ibique viviradicem serito. [160] Umbram a sulcis removeto : crebroque fodito. In vinea vetere serito ocymum. [161] Si macra erit, quod granum capit ne serito : & circum capita addito stercus, paleas, vinaceas, [162] aut aliquid horumce. Ubi vinea frondere cœperit, pampinato. Vineas novellas alligato crebro, ne caulis præfringatur. [163] Et quæ jam in perticam ibit, ejus [m] pampinos teneros alligato leniter, [164] porrigitoque. Ubi recte steterint, [n] ubi uva varia fieri cœperit, vites subligato.

INTERPRETATIO.

[m] *Pampinos.*] Palmites.

[n] *Ubi uva.*] Ubi mutare colorem uva cœperit.

NOTÆ.

156. *In quadripartita.*] Vinea scilicet, quæ unijugæ opponitur, & superius, in vinearum divisione compluviata cognominata est : Columellæ, loc. cit. quadraro quasi circumfirmata agmine. *Vigne à quatre pantes.* Frustra sunt qui brachiatam Columellæ vitem huc putant attinere, de qua ille l. 5. c. 5. p. 180.

157. *Cubito abesse.*] Pedale modo Columella intervallum assignat, lib. 4. cap. 16. *Prope truncum si defigitur palus, pedali spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem vulneret, & ut fossor ab omni parte semina circumfodiat.*

158. *Cato.*] De re rust. cap. 33. pag. 29. & 30. quod caput ferme integrum in hunc locum Plinius transtulit.

159. *Calvata erit.*] Calvata vinea appellatur, in qua raræ vites seu trunci sunt : ut calvi homines dicuntur, quibus vel nullus est, vel rarus capillus. Columella, lib. 4. cap. 29. vitis calvitium dixit. Item lib. 4. cap. 33. *Propter quæ*, inquit, *sæpe nova castaneta calvescunt*, hoc est, rarescunt, & minus frequentia ac densa sunt.

160. *Umbram a sulcis.*] Sunt hæc etiamnum Catonis. Herbam temere reponit Dalec pro umbra. A sulcis, hoc est, a viribus quæ sunt in sulcis.

161. *Si macra erit.*] Cato : *Si macra erit, quod granum capiat ne serito* : hoc est, si vitis est macilor, ne vineæ interseras id quod in frugem & granum solet maturescere : sed pabulum, vel farraginem, quæ viridia subsecantur, prius quam spicam capiant.

162. *Aut aliquid horumce.*] Cato : *aut aliquid horum*, sive *horumce*, *quo rectius valeat.*

163. *Et quæ jam in perticam.*] Cui longiora, jam sarmenta seu flagella erunt.

164. *Porrigitoque.*] Cato : *Corrigitoque, uti recte spectent. Ubi uva varia fieri cœperit, vites subligato, pampinato*, &c. Hactenus ex Catonis cap. 33.

21. [165] Vitis insitio una est per ver, altera cum uva floret: ea optima est. [166] Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat brachium crassum licebit. Primum deputato. Binas gemmas, nec amplius relinquito. Ex radicibus bene effodito. Et cave radices ne saucies. Ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco, operitoque, & bene occulcato. Eodemque modo [167] vineam statuito, alligato, [168] flexatoque uti fuerat, crebroque fodito. [169] Ocymum, quod in vinea seri jubet, antiqui appellabant pabulum, umbræ patiens, quod celerrime proveniat.

22. [170] Sequitur arbusti ratio, mirum in modum damnata Sasernæ patri filioque, celebrata Scrofæ, vetustissimis post Catonem, peritissimisque: ac ne a Scrofa quidem, nisi Italiæ, concessa: cum tam longo judicetur ævo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni, & in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis: [171] adeo excelsitate proficitur. [172] Hac ratione & arbores religantur. Prima omnium ulmus, [173] excepta propter nimiam frondem atinia. [174] Deinde populus nigra, eadem de causa, minus densa folio. Non spernunt plerique & fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. Harum satus cultusque abunde tractatus est. [175] Ante tricesimum sextum CAP. XXIII.

NOTÆ.

165. *Vitis insitio.*] Cato, cap. 41. pag. 36. totidem verbis.

166. *Vineam veterem.*] Hæc deinceps a Catone, cap. 49. plane ad verbum.

167. *Vineam statuito.*] Statuminibus, seu pedamentis fulcito. Sic M S S. omnes, & Cato: non, ut libri editi, *statuminato*.

168. *Flexatoque.*] Ita Cato, & M S S, non *laxatoque*.

169. *Ocymum.*] Differt ocymum ab ocimo, de quo Plinius lib. 19. sect. 35. & alibi. Utrumque distinguit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *Ocymum*, inquit, *dictum a Græco verbo* ὠκέως, *quod valet cito. Similiter quoque ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat alvum bubus, & ideo datur ut purgentur. Id genus pabuli sunt segetes sectæ virides antequam gerant siliquas.* Vult igitur ocymum æque ac ocimum ab ὠκέως *cito* nomen traxisse: istud, quod celerrime nascatur, ut Plinius ait loco mox cit. illud, quod bubus alvum citet. Est igitur ocymum, boum, equorum, aliorumve animalium pabulum, ex frugum leguminumque mixtura. Nos farraginem vulgo dicimus, *du Fourage*. Agricolæ, *de la Dragée*. Vide quæ de farragine dicturi sumus, lib. seq. sect. 10. num. 1. Catonis locus est c. 53. ut ante diximus.

170. *Sequitur arbusti.*] Quid arbustum sit, diximus sect. 15.

171. *Adeo excelsitate.*] Pallad. lib 3. in Febr. tit. 13. pag. 59. *Qui fructum volunt maximum, materias vitium plures per ramos arboris submittunt: Qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt.*

172. *Hac ratione.*] Sic & arbores, inquit, pati vincula docuimus. Prius *eliguntur* in libris editis legebatur: nos conditiva ac vetusta exemplaria, quæ sunt sinceriora, & saniora sequimur.

173. *Excepta.*] Ne hanc quidem excipit Columella, lib. 5. cap. 6. pag 184. & lib. de arboribus, cap. 16.

174. *Deinde populus &c.*] De populo nigra, & fraxino, eadem Pallad. loc. cit. pag. 56.

175. *Ante tricesimum.*] Columella lib. de arboribus, cap. 16. *Ante triennium ferro ne attigeris. Completis sex & triginta mensibus ad recipiendam vitem forma-*

menſem attingi falce vetantur. Alterna ſervantur brachia : alternis putantur annis : ſexto anno maritantur. Tranſpadana Italia, præter ſupra dictas, [176] cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, quercu, [177] arbuſtat agros : Venetia ſalice, propter uliginem ſoli. Et ulmus detruncata a medio [178] in ramorum ſcamna digeritur, [179] nulla fere XX. pedum altiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus ſiccisque agris : a XII. in campeſtribus & humidis. [180] Meridianum Solem ſpectare palmæ debent. [181] Rami a projectu digitorum modo ſubrigi, tonſili in his tenuium quoque

NOTÆ.

bis, & ſupervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, &c.

176. *Cornu, populo.*] Ita M S S. omnes : De alba populo acipiendum id eſt : nigræ enim facta jam ſuperius mentio. Alii hic *opulo* ex Columella ſubſtituunt : ſed vide Notas & Emend. noſtras ad lib. 14. num. III.

177. *Arbuſtat agros.*] Arbuſtare, eſt arboribus agrum conſerere ad maritandas vites. Itaque ſalices vinitores Veneti conſerunt, quod ſunt uliginoſi in eo tractu agri, hoc eſt, naturali humore madentes, qui nunquam ab ipſis recedit. Sunt autem aquaticæ ſalices, & in aqua fere ſatæ, ut dictum eſt, lib. 16. ſect. 67.

178. *In ramorum ſcamna.*] Scamna ramorum, & tabulata vocat, ramos prominentes in arbore, multiplici quaſi contignatione in circuitum ordinatos : *Branches diſpoſées en divers étages.* Deſcribit hæc Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 187. *Vlmum*, inquit, *novellam ſic formare conveniet : Loco pingui octo pedes a terra ſine ramo relinquendi, vel in arvo gracili ſeptem pedes : ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor dividenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſummittendi, primo tabulato aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis alii rami ſummittendi ſunt, ita ne iiſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſunt : in eademque ratione uſque ad cacumen ordinanda erit arbor.* Et paulo ante : *Tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint*, &c.

179. *Nulla fere XX.*] Columella, lib. 5. cap. 7. detruncari præcipit ad altitudinem XV. pedum. *Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem XV. pedum excedat. Nam fere ita conſtitutum rumpotinetum animadverti, ut ad octo pedes locis ſiccis & clivoſis, ad duodecim locis planis & uliginoſis tabulata diſponantur.*

180. *Meridianum .... palmæ.*] A ſimilitudine palmæ, ſeu volæ manus, palmam vocat in ulmo partem eam teretem trunci ſeu caudicis, cujus ab utroque latere rami ceu digiti enaſcuntur. *Palmites* ipſi *vitium ſarmenta appellantur*, inquit Feſtus, *quod in modum palmarum humanarum, virgulas quaſi digitos edunt.* Palmæ arboris ſeu caudici primum vitis innititur : mox in ramos etiam palmites diducuntur : ramos ſpectare orientem Solem, vel occidentem convenit, ut meridiano palma objecta ſit, vitiſque ei applicata plus caloris accipiat, inquit Columella lib. 5. cap. 6. pag. 186. Palmas in populo pariter jam ſuperius lib. 14. ſect. 3. Plinius appellavit : *Populus arbor*, inquit, *cujus tabulata in orbem patula replent, puroque perducta* vites *dracone in palmam ejus, inde ſub rectos ramorum digitos flagella diſpergunt.* Qui palmas hoc loco de ſarmentis accipiunt, aut *palmites* legi ſuadent, nec quo nunc in argumento Plinius habitet, conſiderant, & inſcitiam ſuam produnt. Nam de palmitibus vitium inferius verbis conceptis agitur.

181. *Rami.*] Ulmorum, aliarumque arborum, ex quibus arbuſtum conſtat : Hi ſe ſe ab arbore projiciunt.

virgultorum [182] barba, [183] ne obumbrent. [184] Intervallum justum arborum, si arctur solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni. Si non aretur, [185] hoc in omnes partes. [186] Singulis denas sæpe adnutriunt vites, damnato agricola minus ternis. [187] Maritare, nisi validas, inimicum, enecante veloci vitium incremento. [188] Serere tripedaneo scrobe necessarium distantes inter sese arboremque singulis pedibus. Nihil ibi malleolis atque pastinationi, nulla fodiendi impendia: utpote cum arbusti ratio hac peculiari dote præstet, quod in eodem solo seri fruges & vitibus prodest. Superque, quod vindicans se altitudo, [189] non, ut in vinea, ad arcendas animalium injurias pariete, vel sepe, vel fossarum utique impendio muniri se cogat.

23. [190] In arbusto e prædictis sola viviradicum ratio, item propaginum, & hæc gemina, ut diximus. [191] Qualorum in ipso tabulato

NOTÆ.

182. *Barba.*] Ramuli tenniores, qui e crassioribus pullulascunt. Virgæ sunt Columellæ, lib. 5. cap. 7. *Plerumque autem ea arbor in tres ramos dividitur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia summittuntur: tum omnes pane virga, ne obumbrent, eo tempore quo vitis putatur, abraduntur.*

183. *Ne obumbrent.*] *Ne amula umbra viti noceat*, ut ait Columella, lib. 5. cap. 6.

184. *Intervallum.*] Colum. lib. 5. cap. 7. pag. 193. *Arboribus rumpotinis* (hoc est, arbustivis, ut diximus lib. 14. sect. 3.) *si frumentum non inseritur, in utramque partem X X. pedum spatia interveniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem X L. pedes, in alteram XX. relinquuntur.*

185. *Hoc in omnes.*] Id est, viceni pedes in omnem partem. Colum. loc. cit. & cap 6. pag. 186.

186. *Singulis.*] Singulis arboribus denas sæpe alligant vites: damnatur incuriæ & imperitiæ agricola, qui tantum ternas applicet.

187. *Maritare.*] Eleganter Columella, lib. 5. cap. 6. *At si teneram ulmum maritaveris, novam sufferet vitem: si vetustam vitem applicueris, conjugem necabit: ita sibi pares esse atate & viribus arbores vitesque convenit.*

188. *Serere.*] Vites nimirum: quas ab arbore sua distare sesquipedis spatio, Palladius jubet, lib. 3. in Febr. tit. 10. pag. 57. Pedali tantum, ut Plinius, ita & Columella, lib. de arbor. cap. 16.

189. *Non, ut in vinea.*] Et in arbusto quoque, nisi in eodem solo satæ sunt fruges, *ab injuria pecoris caveis emuniri* vites, caute Columella admonet, lib. 5. cap. 6.

190. *In arbusto.*] Vitis, inquit, in arbusto, viviradice tantum & propagine seritur: propagine quidem gemina, quam sect. 21. explicuimus.

191. *Qualorum.*] Subintellige, ratio vitem propagandi per qualos pertusos, explicata a nobis sect. 21. Hanc rationem optime Palladius describit, loc. cit. *Est & aliud*, inquit, *de transferenda ex arbusto vite compendium. Fit ex vimine parva corbicula ..... Hac ad arborem, cui vitis inharet, fertur: & in fundi media parte pertunditur, quo sarmenti virgam possit admittere. Inducto itaque sarmento vitis ejus, de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur, & viva terra repletur, ut sarmentum terra possit includi, quod sarmentum prius intorquetur. Ita exacto anni temporis spatio sarmentum, quod clausum est, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locum, quem vitibus arbustivis destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritanda radices.*

maxime probata, quoniam a pecore tutiſſima eſt. [192] Altera, deflexa vite vel palmite juxta ſuam arborem, aut circa proximam [193] cœlibem. Quod ſupra terram eſt e matre, radi·jubetur, ne fruticet. In terra non pauciores gemmæ quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binæ relinquuntur. [194] Vitis in arbuſto quatuor pedes in longo conſtat, omni ſulco tres lato, alto duos cum ſemipede. Poſt annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus ſuis aſſueſcat: [195] caulis a capite ad duas gemmas reciditur: tertio totus mergus abſcinditur, reponiturque altius in terram, ne ex reciſo frondeat. Tolli viviradix a vindemia protinus debet.

24. Nuper repertum, draconem ſerere juxta arborem: ita appellamus palmitem emeritum, pluribuſque induratum annis. Hunc præciſum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraſo cortice, quatenus obruatur, (unde & raſilem vocant,) deprimere ſulco, reliqua parte ad arborem erecta: ocyſſimum in vite. Si gracilis ſit vitis aut terra, uſitatum eſt quam proxime ſolum decidi, donec firmetur radix: [196] ſicut neque roſcidam ſeri, neque a Septentrionis flatu. Vites Aquilonem ſpectare debent ipſæ, palmites autem earum meridiem.

25. [197] Non eſt feſtinandum ad putationem novellæ: ſed primo in circulos materies colligenda, nec niſi validæ putatio admovenda: ſeriore fere anno ad fructum arbuſta vite, quam jugata. Sunt qui omnino putari vetant, priuſquam arborum longitudinem æquaverit. Prima falce ſex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto, & naſci coacto incurvatione materiæ. [198] Tres ei gemmæ, non amplius, deputato ſuperſint. Ex his emiſſi palmites proximo anno imis [199] ingerantur ſcamnis, ac per ſingulos annos ad ſuperiora ſcandant, re-

NOTÆ.

192. *Altera.*] Altera ſerendæ vitis arbuſtivæ ratio.

193. *Cœlibem.*] Cui maritata vitis nulla ſit. Viduam infra vocat.

194. *Vitis in arbuſto.*] Viti in arbuſto ſerendæ ſulcus paratur, in quatuor pedes longus, in tres altus, in dupondium & ſemiſſem latus, inquit Columella, lib. de arboribus, cap. 16. ex quo corrigendus Plinii locus videtur, ac permutandæ invicem latitudinis altitudiniſque menſuræ: niſi diverſa cœli ac ſoli ratio habeatur.

195. *Caulis.*] Palmes.

196. *Sicut neque roſcidam.*] Colum. lib. 5. cap. 6. *Cavendum, ne aut ſeptentrionalibus ventis, aut rorulenta, ſed ſicca ſerantur.*

197. *Non eſt feſtinandum.*] Colum lib. 5. cap. 6. pag 188. *Proxima putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſoſque caules in modum coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum validiſſimam ſequente anno caput vitis faciamus. Me autem longus docuit uſus; multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem vitibus admovere*, &c. Celſum Columella deſerit.

198. *Tres ei.*] Columella, loc cit. *Materiam ferro coercendam cenſeo, uſque in alteram vel tertiam gemmam*, &c.

199. *Ingerantur ſcamnis.*] Ita MSS. Reg. Colb. Chiffl. non *inferantur.*

licto

licto ſemper [200] duramento in ſingulis tabulatis, [201] & emiſſario uno, ° qui ſubeat, uſque quo placuerit. De cetero putatione omni, flagella quæ proxime tulerunt, recidantur: nova circumciſis undique [202] capreolis ſpargantur in tabulatis. [203] Vernacula putatio dejectis per ramos vitium crinibus circumveſtit arborem, crineſque ipſos uvis: Gallica in traduces porrigitur: [204] Æmiliæ viæ in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.

26. Eſt quorundam imperitia ſub ramo vitem vinculo ſuſpendendi, [205] ſuffocante injuria: contineri debet vimine, non arctari. Quin imo etiam quibus ſalices ſuperſunt, molliore hoc vinculo facere malunt, herbaque, Siculi quam vocant [206] ampelodeſmon: Græcia vero univerſa junco, cypero, [207] ulva. Liberatam quoque vinculo per aliquot dies vagari, & inconditam ſpargi, atque in terra, [208] quam per totum annum ſpectaverit, recumbere. ᵖ Namque ut veterina a jugo, & canes a curſu volutatio juvat, ita tum & vitium porrigi lumbos. Arbor quoque ipſa gaudet aſſiduo levata onere, ſimilis

INTERPRETATIO.

° *Qui ſubeat.*] Qui ſcandat.

ᵖ *Namque.*] Nam ut veterina *jumenta*, *poſtquam liberata ſunt* a jugo, & canes *poſt curſum* volutatio juvat *in pulvere*, ita & vitium porrigi *palmites*, *quaſi latera & lumbos.*

NOTÆ.

200. *Duramento.*] Duriore ſarmento, quod duramentum & Columella vocat, lib. 4. cap. 21. duramen, cap 22. materiam, lib. 5. cap 6. *Cum palmites primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponetur* vitis *omnibus annis: alioqui in ſuperius tabulatum excitabitur, relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet.*

201. *Et emiſſario.*] Novello palmite, cui in putatione parcitur, ut ſubeat uſque quo placuerit.

202. *Capreolis.*] *Capreolus*, inquit Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 31. *cauliculus eſt viteus intortus, ut cincinnus: is enim vites ut teneat ſerpit, ad locum capiundum: ex quo a capiendo capreolus dictus.*

203. *Vernacula.*] Italica putatio ita peragitur, ut per ramos immiſſis vitium palmitibus, omnis vite circumveſtiatur arbos: atque ex ipſis deinde ramis uvæ dependeant: Galli ſic deputant, ut ſimul in traduces vitis putata porrigatur: qui viam Æmiliam, & Bononienſem agrum colunt, vitem circum radices ulmorum Atiniarum alligant, frondibus earum applicare reformidant. De via Æmilia vide Strabonem lib. 5.

204. *Æmiliæ viæ in radices.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXV.

205. *Suffocante injuria.*] Sic ante paulo, hac ipſa ſect. *noxia injuria* dixit. Eadem habet Columella, lib. 4. cap. 26. pag. 154. *Ne vinculum incidat, truncumque ſtranguleт.*

206. *Ampelodeſmon.*] A liganda vite ei herbæ nomen. Ἄμπελος vitis eſt, vinculum δεσμός. In Sicilia hodieque *Dis* vocari, auctor eſt Anguillara, par. 12. pag. 214.

207. *Ulva.*] Ulva, herba paluſtris eſt. Vox nota Maroni, & aliis.

208 *Quam per totum annum.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVI.

respiranti. [209] Nihilque est in opere naturæ, quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. Ob id protinus a vindemia putari, & lassas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatæ rursus alligentur alio loco: [210] namque orbitas vinculi sentiunt, vexatione non dubia.

Traduces [211] Gallica cultura bini utrinque lateribus, [212] si pars quadrageno distet spatio: quaterni, si viceno: inter se obvii miscentur, alligantarque una conciliati, virgultorum comitatu obiter [q] [213] rigorati qua deficiant: aut si brevitas non patiatur ipsorum, [214] adalligato protenduntur in viduam arborem unco. Traducem bimum præcidere solebant. Oneratis enim vetustate melius donare tempus, [215] ut transilem faciant, si largiatur crassitudo: alias utile [r] toros futuri draconis pasci.

27. Unum etiamnum genus est medium [216] inter hoc & propaginem: totas supplantandi in terram vites, cuneisque findendi, & in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis qui a lateribus excurrant [f] pampinis. Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia

INTERPRETATIO.

q *Rigorati.*] Rigidiores, *firmioresque* facti.

r *Toros.*] Crassitiem ac robur.

f *Pampinis.*] Palmitibus.

NOTÆ.

209. *Nihilque est.*] Huc spectat illud Nasonis:

Quod caret alterna requie, durabile non est.

210. *Namque orbitas.*] In Colb. 3. *Namque orbita vinculi vexatio est non dubia.* Alii, *namque orbitam vinculi sentiunt, vexationem non dubiam.* Vide Colum. lib. 5. cap. 6. pag. 190.

211. *Gallica cultura.*] Ut quidem moris est in arbustis Galliæ Transalpinæ. Traduces sunt palmites ii qui ex una arbore, cui alligantur, deducti, cum palmitibus alterius arboris proximæ connectuntur.

212. *Si pars quadrageno.*] Si pedibus quadragenis arbores inter se dissideant: quod spatium arationi destinatur. Si vicenis tantum, traduces esse possunt quaterni, quoniam, ut paulo superius dictum est, non ibi aratur. Hoc plane videtur esse, quod ait Columella lib. 5. cap. 7. de arbusto Gallico: *Curetur ut novi traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis connectantur, & veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur: cum deinde fructus pondere urgebit, subjectis adminiculis sustineatur.*

213. *Rigorati.*] Rigidiores, firmioresque facti. Sic Columella, lib. 4. cap. 16. *Compluribus arundinum fasciculis connectuntur, ut rigorem habeant.* Idem lib. 5. cap. 7. quod *rigorari* Plinius, *adminiculis sustineri* dixit, ut proxime antea retulimus.

214. *Adalligato ... unco.*] *Junco* fortassis sincerius fuerit: cum laudatus a nobis proxime Columella, virgam ad eosdem usus adhibeat.

215. *Ut transilem.*] Ut deduci commode in vicinam arborem possit.

216. *Inter hoc.*] Inter traducem & propaginem.

ramorum, impositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit. Itaque præter soli vitia, cultura quoque torva fiunt vina. Alia culpa juxta Urbem [217] Varracinis, quæ alternis putantur annis, non quia id viti conducat, sed quia vilitate, reditum impendia exsuperant. Medium temperamentum in Carseolano sequuntur: cariosasque tantum vitis partes, incipientesque inarescere deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere supervacuo, pro nutrimento omni est raritas vulneris. Sed nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam.

28. Arbusta arari quam altissime desiderant, [218] etsi tantum frumenti ratio non exigit. Pampinari ea non est moris: & hoc compendium operæ. Deputantur cum vite pariter [219] interlucata densitate ramorum qui sint supervacui, & absumant alimenta. [220] Plagas ad septentriones, aut ad meridiem spectare vetuimus: melius, si neque in occasus Solis. Diu dolent talia quoque hulcera, & difficile sanescunt, algendo nimis, æstuandove. [221] Non eadem in vite, quæ in arbustis, libertas: [222] quoniam certa latera est facilius abscondere, & detorquere, quo velis, plagas. In arborum [223] tonsura supiniore velut calices faciendi, ne consistat humor.

XXXVI. Viti adminicula addenda, quæ scandat apprehensa, si majora sint. * Vitium generosarum [1] pergulas [2] quinquatribus putandas, & quarum servare uvas libeat, decrescente Luna tradunt. Quæ vero interlunio sint putatæ, nullis animalium obnoxias esse. Alia ratione plena Luna noctu tondendas, cum sit ea in Leone, Scorpione, *CAPUT XXIV.

NOTÆ.

217. *Varracinis.*] Ita M S S. At rectius forsan *Tarracinis*, ab urbe Tarracina, de qua lib. 3. in Geographicis: vel *Marrucinis* potius, in quarta Italiæ regione positis, in qua & Carseolani. De utrisque egimus lib. 3. sect. 17.

218. *Etsi tantum.*] Etsi frumentum quod interseritur, tam alte arari non postulat.

219. *Interlucata.*] Præcisis ramis, qui ob nimiam densitatem lumini officiunt. De ea voce egimus sect. 19. nota 7.

220. *Plagas . . . vetuimus.*] Libri hujus sect. 16. *Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim.* Vide & sect 7.

221. *Non eadem in vite.*] In vinea sive pedata, sive per se stante.

222. *Quoniam certa latera.*] Quoniam infirmiora vitium latera in arbustis facile est abscondere, & plagas ab æstu & algore, objectu frondium, sub quibus ea detorquentur, defendere.

223. *Tonsura supiniore.*] Infra sect. 37 num. 6. *Vitibus in supinum excisis.* Sic tonderi arborem jubet, ut cum tonsura ramorum, sive cæsura, supina sit, hoc est, ita ut cælum spectet, sic falcis cultrive sinu plaga sursum retrahatur, ut cava quodam modo sit: ita enim decidens imber per illud cavum facilius elabetur. *Nam si transversa foret cicatrix*, ut ait Colum. lib. 4. cap. 9. *superincidentem cælestem aquam contineret.*

Sect. XXXVI. 1. *Pergulas.*] *Les treilles.* Vide quæ diximus lib. 14. sectione 3.

2. *Quinquatribus.*] Feriæ sunt Palladi sacræ, de quibus dicetur sect. 56. lib. 18.

Sagittario, Tauro: atque in totum serendas plena, aut crescente utique, censent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena jugera vinearum.

XXXVII. 1. At abunde satu cultuque arborum tractato, quoniam [1] de palmis ac cytiso in peregrinis arboribus affatim diximus, ne quid desit, indicanda reliqua natura sit, magnopere pertinens ad omnia ea. [2] Infestantur namque & arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? Et silvestrium quidem perniciosos negant esse, vexarique tantum grandine in germinatione aut flore. Aduri quoque fervore, aut flatu frigidiore, præpostero die: [3] quoniam suo frigora etiam prosunt, ut diximus. Quid ergo? non & vites algore intereunt? Hoc quidem est, quo deprehendatur soli vitium, quoniam non evenit nisi in frigido. [4] Itaque per hiemes cæli rigorem probamus, non soli. Nec infirmissimæ arbores gelu periclitantur, sed maximæ: vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam præstrictus gelu non potuit eo [5] pervenire humor.

2. [6] Arborum quidam communes morbi, quidam privati gene-

NOTÆ.

Sect. XXXVII. 1. *De palmis ac cytiso.*] De palmis quidem lib. 13. sect. 6. de cytiso, ejusdem libri sect. 47.

2. *Infestantur.*] Accepta hæc a Theophrasto, lib. 4. histor. cap. 16. totidem verbis: Νοσήματα δὲ τοῖς μὲν ἀγρίοις οὔ φασι ξυμβαίνειν, ὑφ' ὧν ἀναιροῦνται· φαύλως δὲ διατίθεσθαι, καὶ μάλιστα ἐπιδήλως, ὅταν χαλαζοκοπηθῇ, ἢ βλαστάνειν μέλλοντα, ἢ ἀρχόμενα, ἢ ἀνθοῦντα· καὶ ὅταν ἢ πνεῦμα ψυχρὸν ἢ θερμὸν ἐπιγένηται κατὰ τούτους τοὺς χρόνους· ὑπὸ δὲ τῶν ὡραίων χειμώνων οὐδ' ἂν ὑπερβάλλοντες ὦσιν, οὐδὲν πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν, &c. *Morbos silvestribus negant accidere, quibus intereant: tamen eas quoque male affici aiunt: ac præcipue, cum vel paulo post germinatura, vel germinare incipientes, vel florentes, grandine vexantur: cumque flatus frigidior aut æstuosior his iisdem temporibus successerit: tempestiva autem hieme, nec si violentior fuerit, quidquam lædi: sed omnibus algorem prodesse volunt,* &c.

3. *Quoniam suo.*] Suo die ac tempore. Theophr. ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν πᾶσι χειμασθῆναι· μὴ χειμασθέντα γὰρ, κακοβλαστότερα γίνεσθαι. *Omnibus algor prodest: quippe nisi alserit, deterius germinant.* In quibusdam MSS. *præpostero die, quam suo. Frigora etiam obsunt, ut diximus.* Nempe sect. 35. ubi de putatione vinearum. Sed frustra: nam & prosunt, ut dictum est sect. 2. qui locus a Plinio nunc spectatur.

4. *Itaque per hiemes.*] Hunc locum codex unus MS. sic exhibet: *Ita per hiemes cæli rigorem probamus. Non solum enim infirmissima* &c. Sed adstipulantur ceteri vulgatis ad hunc diem libris: & recte. Est enim hæc istius loci sententia: soli, hoc est, terræ vitio evenire, ut vites algore intereant: neque enim id accidit, nisi in frigido solo. Itaque per hiemem, inquit, cæli rigorem optamus & probamus: soli vitium seu frigus improbandum damnandumque est. Nec vero infirmissimæ arbores, &c.

5. *Pervenire humor.*] Seu medulla illa vitalis: quæ ab radice serpit ad cacumen, totique arbori præbet alimentum.

6. *Arborum quidam.*] Theophr. loc. cit. Ταῖς δὲ ἡμέροις ἐστὶ πλείω νοσήματα· καὶ τὰ μὲν, ὥσπερ κοινὰ πάντων ἢ τοῖς πλείστοις· τὰ δ' ἴδια καὶ κατὰ γένη κοινά. *Urbanis arboribus morbi plures eveniunt: Alii omnibus quasi communes, aut pluribus: alii privati, per genera arborum.* Sic & lib. 5. de causis, cap. 9. pag. 334. ac sequentibus.

rum. [7] Communis vermiculatio est, sideratio, ac dolor membrorum, unde partium debilitas: societate nominum quoque cum hominum miseriis. Trunca dicimus certe corpora, & [8] oculos germinum exustos, ac multa simili sorte. Itaque laborant & fame, [9] & cruditate, quæ fiunt humoris quantitate. Aliquæ vero [10] & obesitate: ut omnia quæ resinam ferunt, nimia pinguitudine in tedam mutantur: [11] & cum radices quoque pinguescere cœpere, intereunt, ut animalia, nimio adipe: aliquando & pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc servitia, nunc plebs urbana, vel rustica.

3. [12] Vermiculantur magis minusve quædam, omnes tamen fere: [13] idque aves cavi corticis sono experiuntur. [14] Jam quidem & hoc in luxuria esse cœpit: prægrandesque roborum delicatiore sunt in cibo: [15] cossos vocant: atque etiam farina saginati, hi quoque altiles fiunt. [16] Maxime autem arborum hoc sentiunt piri, mali, fici: minus, quæ amaræ sunt & odoratæ. [17] Eorum qui in ficis exsistunt, alii nascuntur ex ipsis: alios parit, qui vocatur cerastes: omnes tamen

NOTÆ.

7. *Communis &c.*] Morbus hic tergeminus Theophrasto, lib. 4. hist. cap. 16. & lib. 5. de causis, cap. 10. pag. 335. σκωληκόβρωσις vermiculatio, ἀστροβολησία sideratio, σφακελισμὸς dolor membrorum cum partium debilitate.

8. *Oculos .... exustos.*] Frigore hebetatos dixit sect. 35. ubi de putatione vitivam, & cæli vitio exustos.

9. *Et cruditate.*] Caloris inopia, non probe percocto humore. In MSS. quibusdam, *& nuditate*: male. Theophr. lib. 5. de causis, cap. XI. pag. 336. δι' ἀπεψίαν, *cruditate.* Et cap. seq. Ἀτροφεῖ γὰρ τὸ μὴ κρατεῖν, μηδὲ πέττειν. *Fame laboret necesse est, quod pabulum evincere nequit, & concoquere.*

10. *Et obesitate.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 15. pag 340. δι' εὐτροφίαν, καὶ δι' ὑπερβολήν, nutritionis abundantia & excessu: affertque exemplum idem de resiniferis arboribus, quæ in tedam mutantur, ut diximus lib. 16. sect. 19.

11. *Et cum radices.*] Ut in ficu. Theophr. lib. 5. de causis, cap. 12 pag. 337. Τῇ δὲ συκῇ νόσημά τι συμβαίνει περὶ τὰς ῥίζας, ὃ καλοῦσι λιπαίνειν· τοῦτο δ' εἶναι μᾶλλον πάθος ἐστὶ τῶν ῥιζῶν, καὶ μικρὸν ἐπάνω, διὰ τὴν πολυϋδρίαν. *Ficus morbum quendam & in radicibus, ac paulo supra radices sentit, quod vocant pinguescere: qui certe morbus ex nimietate humoris solet accidere.* Et lib. 4. hist cap 16 Καὶ ἐὰν ἐπομβρία γένηται, τά γε περὶ τὰς ῥίζας ὥσπερ μυδᾷ. *Ac si nimii imbres fuerint, quæ sunt ad radicem quasi humectantur: hoc autem vocant pinguescere:* τοῦτο δὲ καλοῦσι λιπαίνειν, vel λιπᾶν.

12. *Vermiculantur*] Vermibus infestantur, quos in cortice generant. Hæc ex Theophr. lib. 4. hist. cap. 16. Ἅπαντα γὰρ ὡς εἰπεῖν καὶ σκώληκας ἔχει· πλὴν τὰ μὲν ἐλάττους, τὰ δὲ πλείους, καθάπερ συκῆ, μηλέα, καὶ ἄπιος. *Omnes enim fere vermes etiam gignunt: sed quædam pauciores, quædam plures: ut ficus, malus, pirus.*

13. *Idque aves.*] Maxime vero pici Martii, ut diximus lib. 10. sect. 20.

14. *Jam quidem & hoc.*] Hoc cibi genus luxuria excogitavit.

15. *Cossos vocant.*] Plinius ipse lib. XI. sect. 38. *Nec enim cossi tantum in cosine.* Festus quoque: *Cossi ab antiquis dicebantur natura rugosi corporis homines, a similitudine vermium ligno editorum, qui cossi appellantur.* Iidem cosses Plinio, lib. 30. sect. 39.

16. *Maxime autem .... odoratæ.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. XI. pag. 335.

17. *Eorum qui in ficis.*] De his egimus lib. 16. sect. 80. Expressa hæc sunt ad verbum e Theophr. lib. 4. hist. cap.

in ceraften figurantur, fonumque edunt parvuli ftridoris. [18] Et forbus arbor infeftatur vermiculis rufis, & pilofis, atque ita emoritur. [19] Mefpilus quoque in fenecta obnoxia ei morbo eft.

4. [20] Sideratio tota e cælo conftat. Quapropter & grando in his caufis intelligi debet: & [21] carbunculatio, & quod pruinarum injuria evenit. [22] Hæc enim verno tepore invitatis, & erumpere audentibus fatis mollibus infidens, adurit [a] lactefcentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. [23] Pruinæ perniciofior natura, quoniam lapfa perfidet, gelatque, ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nifi immoto aëre & fereno. [24] Proprium tamen fiderationis eft, [25] fub ortu Canis ficcitatum [b] vapor, cum infita ac novellæ arbores moriuntur, præcipue ficus, & vites. [26] Olea præter vermiculationem, quam æque ac ficus fentit, clavum etiam patitur, five fungum placet dici, vel patellam. Hæc eft Solis exuftio. Nocere [27] tra-

INTERPRETATIO.

a *Lactefcentes.*] Lacteo fucco turgentes germinum oculos adurit, quod *quidem vitium* cum florem exuffit, carbunculus dicitur.

b *Vapor.*] Calor.

NOTÆ.

16. Τῶν δὲ σκωλήκων τῶν ἐν ταῖς συκαῖς, οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς γίνονται, οἱ δὲ ἐντίκτονται ὑπὸ τ' καλυμένυ κεράςυ· πάντες δ' εἰς κεράςην ἀποκαθίςανται· φθέγγονται δ' οἷον τετριγμόν. Ceraftes itaque vermis in ficu eft. Eft & ferpens ejus nominis, de quo nos libro octavo egimus.

18. *Et forbus.*] Pallad. l. 2. in Januar. tit. 15. de forbo, pag 44. *Si vermes patietur infeftos, qui in ea rufi ac pilofi folent medulla interna fectari, aliquos ex his fine arboris injuria detractos, vicino cremernus incendio: creduntur hoc genere vel fugere, vel interire.* Theophr. quoque, lib. 3. hift. cap 12.

19. *Mefpilus.*] Palladius, lib. 4. in Martio, cap. de Mefpilo, pag. 96. *Si vermibus mefpilus occupatur, ftilo æreo purgandi funt, & amurca, vel humana vetere urina, &c.* Adde & Theophr. loc. cit.

20. *Sideratio.*] Morbus arborum afflatarum fidere, quocumque id modo acciderit.

21. *Carbunculatio.*] Arborum morbus eft, quem vulgari fermone *pruinam* vocamus: cum flores aduffit, carbunculum Latini dixere. *De la bruïne.*

22. *Hæc enim.*] Carbunculatio.

23. *Pruina.*] Hæc e rore gelido nafcitur, a perurendo, quafi perurina dicta, quod fruges perurat: quo genere vites alternis ferme annis in Gallia vitiantur. *La gelée: gelée blanche.*

24. *Proprium tamen.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 5. de caufis, cap. 10. pag. 335.

25. *Sub ortu Canis.*] Ita MSS. Theophr. ὑπ' ἄςρῳ.

26. *Olea præter.*] Hæc Theophr. lib. 4. hift. cap. 16. Ἡ δ' ἐλαία πρὸς τῷ τοὺς σκώληκας ἔχειν (οἳ δὴ καὶ τὰς συκᾶς διαφθείρουσιν ἐντίκτοντες) φύει καὶ ἧλον, οἱ δὲ μύκητα καλοῦσιν, οἱ δὲ λοπάδα, τοῦτο δ' ἐςὶν οἷον ἡλίω καῦσις.

27. *Tradit Cato.*] Eo quem diximus loco in Notis & Emend. ad librum 15. num. IV. Tradit & Columella, lib. 5. cap. 9. *Plerumque etiam locis ficcis & humidis arbores mufco infeftantur: quem nifi ferramento refecueris, nec fructum, nec latam frondem olea inducet.*

dit Cato & muſcum rubrum. [28] Nocet plerumque vitibus atque oleis & nimia fertilitas. Scabies communis omnium eſt. [29] Impetigo, & quæ adnaſci ſolent, cochleæ, peculiaria ficorum vitia: nec ubique: ſunt enim quædam ægritudines & locorum.

[30] Verum ut homini nervorum cruciatus, ſic & arbori, ac duobus æque modis. [31] Aut enim in pedes, hoc eſt, radices, irrumpit vis morbi: aut in articulos, hoc eſt, cacuminum digitos, qui longiſſime a toto corpore exeunt. [32] Inareſcunt ergo: & ſunt apud Græcos ſua nomina utrique vitio. Undique primo dolor, mox & macies earum partium fragilis, poſtremo [33] tabes, morſque, non intrante ſucco, [34] aut non perveniente: maximeque id fici ſentiunt. [35] Caprificus omnibus immunis eſt, quæ adhuc diximus. [36] Scabies gignitur roribus lentis [37] poſt Vergilias. [38] Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem, non ſcalpunt ſcabie. Et groſſi cadunt, ſi vel imbres nimii fuere. [39] Alio modo ficus laborat radicibus madidis.

[40] Vitibus præter vermiculationem & ſiderationem morbus peculia-

NOTÆ.

28. *Nocet plerumque.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

29. *Impetigo....& locorum.*] Hæc omnia ex Theophr. loc. cit. ſumma fide reddita. Ἡ δὲ ψώρα καὶ οἱ προσφυόμενοι κοχλίαι, συκῆς εἰσιν· οὐ πανταχοῦ δὲ τοῦτο συμβαίνει ταῖς συκαῖς· ἀλλ' ἔοικε καὶ τὰ νοσήματα γίνεσθαι κατὰ τοὺς τόπους, ὥσπερ τοῖς ζώοις. Eſt autem ψώρα Græcis ſcabies, ab impetigine haud multum diſcrepans: corticis nimirum aſpera ſcabrities, imbris rorisque putreſcentis contactu excitata.

30. *Verum ut homini.*] Nunc quid ſit σφακελισμὸς, ſeu dolor membrorum, aperit, ipſius Theophraſti verbis, a quo hauſit loco cit.

31. *Aut enim in pedes.*] Σφακελισμὸς dicitur, cum pedes, ſeu radices nigreſcunt. Κράδος cum in articulos, hoc eſt in ramos, vis morbi irrupit, iique denigrantur. Καλεῖται δὲ σφακελισμὸς μὲν, ὅταν αἱ ῥίζαι μελανθῶσι· κράδος δὲ, ὅταν οἱ κλάδοι. Theophr. loc. cit. qui & illud adjungit κράδους appellari ficulneos ramos: unde & Græcum huic morbo nomen.

32. *Inareſcunt.*] Ac poſtea nigreſcunt, ὅταν μελανθῶσι, Theophr.

33. *Tabes morſque.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVII.

34. *Aut non perveniente.*] Uſque ad cacumen arboris, & ramorum digitorumve cacumina.

35. *Caprificus.*] Neque σφακελισμῷ infeſtatur, neque κράδῳ, neque ſcabie: nec denique radicibus vermiculatur. Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16. & lib. 5. de cauſis, cap. x 1. pag. 336.

36. *Scabies.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

37. *Poſt Vergilias.*] Theophr. ἐπὶ πλειάδι, poſt Vergiliarum ortum, de quo dicemus lib. 18. ſect. 66.

38. *Nam ſi rariores.*] Si rariores, inquit, fuere rores, arborem totam ſcabie perfundunt ac vitiant, non eluunt. Eleganter autem Plinius, cum arboris ejus ſcabiem ſignificare vellet, arborem ſcabie ſcalpi dixit, quod ſcalpendo ſcabies detrahi de corporibus ſolet. Vide Notas & Emend. num. XXXVIII.

39. *Alio modo.*] Vel, alio morbo, qui ad radices pertinet: non ad ramos. Diverſum hunc eſſe morbum putamus ab eo, quo pingueſcere radices incipiunt, ut ſuperius annotavit ex Theophraſto Plinius: nempe e lib. 5. de cauſis, cap. 11. & lib. 4. hiſt. cap. 16.

40. *Vitibus præter.*] Ex Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

ris [41] articulatio, tribus de causis : una, vi tempestatum germinibus ablatis : altera ut notavit Theophrastus, [42] in supinum excisis : tertia, culturæ imperitia læsis. Omnes enim earum injuriæ [43] in articulis sentiuntur. Siderationis genus est in his deflorescentibus, [44] roratio : aut cum acini, priusquam crescant, [45] decoquuntur in callum. [46] Ægrotant & cum alsere, [47] læsis uredine attonsarum oculis. Et calore hoc evenit intempestivo : quoniam omnia modo constant, certoque temperamento. [48] Fiunt & culpa vites colentium, [49] cum præstringuntur, ut dictum est : aut circumfossor injurioso ictu verberavit : vel etiam subarator imprudens luxavit radices, corpusve [50] desquamavit. [51] Est & quædam contusio falcis hebetioris. Quibus omnibus

NOTÆ.

41. *Articulatio.*] Ab articulis, hoc est, palmitum nodis, in quibus hæc potissimum tergemina sentitur injuria, ut mox Plinius asseverat, nomen is morbus habet. Inde evenit, ut fructu vites careant, fronde luxurient, & uti Palladius loquitur, in Novembri cap. 9. *pauperiem fetuum compensent ubertate foliorum.* Auctor Geopon. lib. 5. cap. 38. ὑλομανεῖν morbum hunc vocat. Theophr quem sibi Plinius imitandum proponit, lib. 4. hist. cap. 16. ἡ δ' ἄμπελος τραγᾷ, *vitis hirculatur.* Unde hirculationem pro articulatione legi hoc loco Turnebus voluit, in explicatione Jocorum Ciceron. Sed frustra.

42. *In supinum excisis.*] Subintellige, vitibus, seu palmitibus qui vitium articuli. Theophrasti verba hæc sunt, loc. cit. Ἡ δ' ἄμπελος τραγᾷ .... ἢ ὅταν ὑπὸ πνευμάτων βλαστοκοπηθῇ· ἢ ὅταν τῇ ἐργασίᾳ συμπαθῇ, ἢ ὅταν ὑπτία τμηθῇ.

43. *In articulis.*] In nodis palmitum, unde gemma erumpit. Tullius, de Senect. num. 53. *Ineunte vere in vitibus exsistit tanquam ad articulos sarmentorum ea quæ gemma dicitur.*

44. *Roratio.*] Quoties uva deflorescente ros frigidior acinos infestarit : tunc enim hi defluunt : ὥστ' ἀποῤῥεῖν τὰς ῥᾶγας, inquit Theophr. loc. cit. Vulgus nostrum vocat *Coulure : la vigne coule.*

45. *Decoquuntur.*] Durescunt, strigosique fiunt & exiles. Libro seq. sect. 69. num. 4. caloris nimii vitio *præcoqui in callum acinos* ait : nempe nimio Solis vapore. Rura nostra hoc morbi genus in vite vocant, *Rotissûre*, quod uvæ tum torreantur. Theophrasto, lib. 5. de causis, cap. 13. pag. 338. κεραμβος.

46. *Ægrotant &c.*] Theophr. iisdem verbis lib. 4. hist. cap. 16. Ἔνια δὲ καὶ ῥιγώσαντα νοσεῖ, καθάπερ ἡ ἄμπελος· ἀμβλύνονται γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἀποτεμνομένων· καὶ πάλιν ὑπερθερμανθέντα· ζητεῖ γὰρ καὶ ταύτην τὴν συμμετρίαν, ὥσπερ καὶ τὴν τροφῆς. Ὅλως δὲ πᾶν τὸ παρὰ φύσιν ἐπικίνδυνον. Vide lib. 5. de causis, cap. 13. pag. 338.

47. *Læsis uredine.*] Gemmis frigore ac gelu perustis.

48. *Fiunt & culpa.*] Morbi vitium scilicet. Theophr. lib. 4. hist cap 16. Μεγάλα δὲ συμβάλλεται καὶ τὰ τραύματα, καὶ αἱ πληγαὶ τῶν περισκαπτόντων, εἰς τὸ μὴ φέρειν τὰς μεταβολὰς ἢ καυμάτων ἢ χειμώνων· ἀσθενὲς γὰρ ὂν διὰ τὴν ἕλκωσιν καὶ τὸν πόνον, εὐχειρωτότερόν ἐστι ταῖς ὑπερβολαῖς. *Vulnera quoque ictus circumfodientium magnopere faciunt, ut mutationes æstuum vel frigorum minime tolerentur : cum enim propter hulcus ac laborem debile fiat, facillime ab excessu caloris frigorisque devincitur.*

49. *Cum præstringuntur.*] Cum palmes excæcatur, ablatis supina falce oculis, ut dictum est sect. 35. num. x I.

50. *Desquamavit.*] Corticem a corpore vi detraxit.

51. *Est & quædam.*] Recte Columella, lib. 4. cap. 24. *Super cetera illud etiam censemus, ut duris tenuissimisque & acutissimis ferramentis totum istud opus exsequamur. Obtusa enim & hebes, &*

nibus caufis difficilius tolerant frigora aut æftus : quoniam in hulcus penetrat omnis a foris injuria. [52] Infirmiffima vero malus, maximeque quæ dulcis eft. Quibufdam debilitas fterilitatem, non necem, affert : [53] ut fi quis pino cacumen auferat, vel palmæ : fterilefcunt enim, nec moriuntur. [54] Ægrotant aliquando & poma ipfa per fe fine arbore, fi neceffariis temporibus imbres aut tepores vel afflatus defuere, aut contra abundavere : decidunt enim, aut deteriora fiunt. [55] Peffimum eft inter omnia, cum deflorefcentem vitem & oleam percuffit imber, quoniam fimul defluit fructus.

7. [56] Sunt ex eadem caufa nafcentes & erucæ, dirum animal, erodunque frondem, [57] aliæ florem, olivarum quoque, ut in Mileto : ac depaftam arborem turpi facie relinquunt. Nafcitur hoc malum [58] tepore humido, & lento. [59] Fit aliud ex eodem, fi Sol acrior infecutus inuffit ipfum vitium, ideoque mutavit. Eft etiamnum peculiare olivis & vitibus, [60] (araneum vocant,) cum veluti telæ involvunt fructum, & abfumunt. [61] Adurunt & flatus quidam eas maxime,

NOTÆ.

mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, & plus laboris affert vinitori. Nam five curvatur acies, quod accidit molli : five tardius penetrat, quod evenit in retufo & craffo ferramento, majore nifu eft opus. Tum etiam plaga afpera atque inæquales, vites lacerant : neque enim uno, fed fæpius repetito ictu res tranfigitur. Quo plerumque fit, ut quod pracidi debeat, perfringatur : & fic vitis laniata fcabrataque putrefcat humoribus, nec plaga confanentur.

52. *Infirmiffima.*] Theophr. lib. 4. hift. cap. 16. Ἀσθενέστατον ἡ μηλέα ἡ ἐαρινὴ, καὶ τούτων ἡ γλυκεῖα.

53. *Ut fi quis pino.*] Hoc etiam Theophr. loc. cit. de picea, quam ipfe πίτυν vocat : ἐάν τις τὸ πίτυος ἀφέλῃ τὸ ἄκρον, ἢ τὸ φοίνικος. In palma porro cacumen intellige, trunci cacumen, in quo cerebrum eft : hujus enim decacuminatio integra quidem necem affert, ut dictum eft lib 13. fect. 9 mutilatio levis, fterilitatem. Theophr. loc. cit. & lib. 5. de caufis, cap. 24. pag. 349.

54. *Ægrotant aliquando.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

55. *Peffimum eft.*] Theophr. loc. cit. & lib. 5. de caufis, cap. 14. pag. 338. unde Plinius ad verbum, quæ hic affert, tranfcripfit.

56. *Sunt ex eadem.*] Theophr. locis citatis. Erucæ κάμπαι, *Chenilles.*

57. *Alia florem.*] Hoc eft, diverfi generis erucæ. Theophr. lib. 4. hift. cap. 16. Ἐν Μιλήτῳ δὲ τὰς ἐλαίας, ὅταν ὦσι περὶ τὸ ἀνθεῖν, κάμπαι κατεσθίουσι· αἱ μὲν τὰ φύλλα, αἱ δὲ τὰ ἄνθη, ὥσπερ τῷ γένει, καὶ ψιλοῦσι τὰ δένδρα.

58. *Tepore humido.*] Auftrino tempore, madido quidem, fed & eodem tepido : ὅταν δὲ νότια καὶ τὰ ἀλεεινά. Theophr. lib. 4. hift. cap. 16.

59. *Fit aliud ex eodem.*] Ex eodem tepore humido aliud malum gignitur, cum Sol acrior confecutus ipfas erucas inufferit, & immutarit. Theophr. lib. 4. hift. cap. 16 ubi de erucis. Γίνονται δὲ, ὅταν ᾖ νότια καὶ τὰ ἀλεεινά· ἐὰν δὲ ἐπιλάβῃ καύματα, ῥήγνυνται. *Nafcuntur tempore auftrino & tepido : & fi fol acrior fit infecutus, rumpuntur.* Sic vero ruptæ, alia jam ratione arbores ac fructus infeftant, fitque vitium aliud haud levius priore. Non eft hujus loci κέραμβος Theophrafti, lib. 5. de caufis, cap. 13.

60. *Araneum vocant.*] Hoc eft, telam araneæ fimilem. Τὸ ἀράχνιον, Theophr. loc. cit. & lib. 4. hift. cap. 17.

61. *Adurunt & flatus.*] Calidi videlicet venti, & æftivi. Theophr. lib. 4. hift. cap. 17. Ἐπικαίει δὲ καὶ καυματώδη πνεύματα, καὶ ἐλαίαν, καὶ βότρυν, καὶ ἄλλους καρπούς.

ſed & alios fructus. [62] Vermiculationem & poma ipſa per ſe quibuſdam annis ſentiunt, mala, pira, meſpila, Punica. In oliva ancipiti eventu, [63] quando ſub cute nati fructum adimunt : augent, ſi in ipſo nucleo fuere erodentes eum. [64] Gigni illos prohibent pluviæ, quæ fiunt [65] poſt Arcturum : eædem ſi Auſtrinæ fuere, generant, [66] in drupis quoque, quæ matureſcentes tum ſunt præcipue caducæ. [67] Id riguis magis evenit, etiamſi non cecidere, faſtidiendis. [68] Sunt & culicum genera aliquibus moleſta, ut glandibus, fico, qui videntur ex humore naſci, tunc dulci ſubdito corticibus. Et ægrotatio quidem fere in his eſt.

8. [69] Quædam temporum cauſæ, aut locorum non proprie dicantur morbi, quoniam protinus necant : ſicut tabes cum invaſit arborem, [70] aut uredo, vel flatus alicujus regionis proprius, ut eſt in Apulia [71] Atabulus, in Eubœa [72] Olympias. Hic enim, ſi flavit circa brumam, frigore exurit areſaciens, ut nullis poſtea Solibus recreari poſſint. [73] Hoc genere convalles & appoſita fluminibus laborant, præ-

NOTÆ.

62. *Vermiculationem.*] Theophr. loc cit.

63. *Quando ſub cute nati.*] Hoc eſt, ſub pellicula, quæ fructum circumveſtit. Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 13. pag. 338. Ἐὰν μὲν ὑπὸ τὸ δέρμα γένωνται, διαφθείρουσι· ἐξεσθίουσι γάρ· ἐὰν δὲ ὑπὸ τὸ πυρῆνα διαφύγωσιν, ὠφελοῦσι. Quæ Plinius ſumma fide reddidit. Prius legebatur, *quando ſubeunt nati.*

64. *Gigni illos.*] Qui nempe ſub cute gignuntur, ut ex Theophr. liquet, mox laudando.

65. *Poſt Arcturum.*] Poſt Arcturi ortum, de quo lib. 18. ſect. 74. Sic paulo ante poſt Vergilias dixit. Theophr. loc. cit. Κωλύονται δ' ὑπὸ τῶν πνευμάτων (ἐστὶ), ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἀρκτούρῳ γενομένων. Et lib. 4. hiſt. cap. 17. Κωλύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι (ἐστὶ), ὕδατος ἀπ' Ἀρκτούρου γενομένου.

66. *In drupis quoque.*] Theophr. locis cit. De drupis egimus lib. 15. ſect. 2.

67. *Id riguis.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 17.

68. *Sunt & culicum.*] Theophr. loc. cit. Ἐγγίνονται δὲ καὶ κνῖπες ἔν τισι τῶν δένδρων· ὥσπερ ἐν τῇ δρυΐ, καὶ τῇ συκῇ, καὶ δοκοῦσιν ἐκ τῆς ὑγρότητος συνίστασθαι τῆς ὑπὸ τὸν φλοιὸν συνισταμένης· αὕτη δέ ἐστι γλυκεῖα γενομένη. *Gignuntur & culices in quibuſdam arborum : ut in robore & fico : & conſiſtere ii ex humore videntur, qui ſubditus eſt cortice, dulciſque eſt, dum illi gignuntur.*

69. *Quædam temporum.*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

70. *Aut uredo.*] Cum arbores frigidus afflatus exurit, atque adeo aridas ſiccaſque facit, ut ne Sol quidem tempuſque longum afficere ita poſſint : quocirca uredinem vocant : ἄνεμος ψυχρὸς· ἀποκάει γὰρ τὰ δένδρα· καὶ οὕτως αὖα ποιεῖ καὶ ξηρὰ, ὡς οὐδ' ἂν ὑφ' ἡλίου καὶ χρόνου πολλοῦ γένοιτ' ἄν· διὸ καὶ καλοῦσι καυθμόν. Theophr. loc. cit. cujus verba cave nunc exiſtimes a Plinio reddi.

71. *Atabulus.*] Horatius, lib. 1. Serm. Satyr. 5. verſ. 77.

Incipit ex illo montes Appulia notos
Oſtentare mihi, quos torret Atabulus.

Terret, inquam, quoniam frugibus infeſtus. Alii *torret* legunt, minus recte.

72. *Olympias.*] De hoc vento egimus lib. 2. ſect. 46. Circa brumam eum ſpirare prodidit Theophr. loc. cit. Ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας Ὀλυμπίας ὅταν πνεύσῃ μικρὸν πρὸ τροπῶν, ἢ μετὰ τροπὰς χειμερινάς.

73. *Hoc genere.*] Theophr. loc. cit. Πονοῦσι δὲ μάλιστα τῶν τόπων οἱ κοῖλοι, οἱ αὐλῶνες, καὶ ὅσοι περὶ τοὺς ποταμούς, καὶ ἁπλῶς οἱ ἀπνούστατοι· τῶν δένδρων δὲ μάλιστα συκῆ, &c

cipueque vitis, olea, ficus. [74] Quod cum venit, detegitur statim in germinatione: in oliva tardius: sed in omnibus signum est revivescendi, si folia amisere: alioqui, quas putes prævaluisse, emoriuntur. [75] Nonnunquam inarescunt folia, eademque reviviscunt. [76] Aliæ in septentrionalibus, ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, si post brumam continuavere XL. diebus. Et ibi autem, & in reliquis partibus, si protinus editis fructibus gelatio magna consecuta est, etiam paucis diebus necat.

9. [77] Quæ injuria hominum constant, secundas habent causas. [78] Pix, oleum, adeps, inimica præcipue novellis. [79] Cortice in orbem detracto necantur, [80] excepto subere, quod sic etiam juvatur: crassescens enim præstringit & strangulat. [81] Nec adrachne offenditur, si non simul incidatur & corpus. [82] Alioqui & cerasus, & tilia, & vitis corticem mittunt, sed non vitalem, nec proximum corpori: verum eum, qui subnascente alio expellitur. [83] Quarundam natura rimosus cortex, ut platanis. Tiliæ renascitur paulo minus quam totus. [84] Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto fimoque. [85] Et aliquando prosunt, si non vehementior frigorum aut calorum vis secuta est. Quædam tardius ita moriuntur, ut robora & quercus. [86] Refert

NOTÆ.

74. *Quod cum venit.*] Theophr. loc. cit. plane ad verbum.

75. *Nonnunquam.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

76. *Aliæ in.*] Theophr. loc. cit. In MSS. *aliæ inter.* Nos *in terris.*

77. *Quæ injuria.*] Genus alterum morborum in arboribus, inquit, illud est, quod ab hominum injuria oritur.

78. *Pix, oleum, &c.*] Hæc a Theophr. lib. 5. de causis, cap. 22. pag. 348.

79. *Cortice in orbem.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 349. & lib. [illegible] hist. cap. 18. totidem verbis.

80. *Excepto subere.*] Theophr. πλὴν ἐν δρυὸς φελλοῦ. Et sane placet hic naturæ solertiam demirari, quæ suberi ad decorticationem natæ arbori duplicem corticem attribuit: ut eo spoliata, adhuc convestita libro, non nuda remaneret. Vide quæ dicta sunt lib. 16. sect. 13.

81. *Nec adrachne.*] In MSS. *andracle.* De ea egimus lib. 13. sect. 40.

82. *Alioqui &c.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 18. Ἐπεὶ καὶ ἡ κεράσου περιαιρεῖται, καὶ ἡ ἀμπέλου, καὶ τῆς φιλύρας· ἐξ ἧς τὰ χοινία, ... ἀλλ' οὐχ ὁ κύριος, οὐδ' ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὁ ἐπιπολῆς· ὃς καὶ αὐτόματος ὅσιστε ἀποπίπτει διὰ τὴν ὑπόφυσιν θατέρου.

83. *Quarundam.*] Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ φλοιοῤῥαγία μία τῶν δένδρων ἐστίν, ὥσπερ καὶ τῆς ἀνδράχνης καὶ τῆς πλατάνου.

84. *Ergo his.*] His quibus cortex rimosus cicatricem facit, luto medentur, &c. Theophr. loc. cit. Διαπλάττοντες πηλῷ, καὶ περιδοῦντες φλοιοῖς καὶ καλάμοις, καὶ τισιν, ὅπως μὴ ψύχηται, μηδ' ἀποξηραίνηται.

85. *Et aliquando prosunt.*] Medicina ea prodest. Theophr. loc. cit. Καὶ ἤδη φασὶν φύεσθαι .... Δεῖ δ' ἅμα τῇ τῆς χώρας ἀρετῇ, καὶ τῇ τοῦ ἀέρος κράσει τὰ ἐπιγινόμενα τοιαῦτα εἶναι· χειμώνων γὰρ ἢ καὶ καυμάτων ἐπιγενομένων σφοδρῶν, εὐθὺς ἀπόλλυται. *Etiam nonnunquam restitui ac regerminare sic aiunt .... Sed præter virtutem soli, temperamentumque cæli, reliqua quoque respondeant opus est. Frigora enim, aut calores nimii si superveniant, statim intereunt.*

86. *Refert & tempus.*] Hæc rursum ex Theophr. loc. cit. Διαφέρουσι δὲ καὶ ὧραι, &c.

& tempus anni. [87] Abieti enim & pino si quis detraxerit, [88] Sole Taurum vel Geminos transeunte cum germinant, statim moriuntur. [89] Eandem injuriam hieme passæ diutius tolerant. Similiter ilex, & robur, & quercus. [90] Quæ si angusta decorticatio fuit, nihil nocetur supra dictis. [91] Infirmiores quidem & in solo gracili, vel ab una tantum parte detractus interimit. [92] Similem & decacuminatio rationem habet, cupressi, piceæ, cedri: hæ enim detracto cacumine, aut ignibus adusto, intereunt. [93] Similem & depastio animalium. Oleam quidem etiam si lambat capra, sterilescere, auctor est Varro, [94] ut diximus. [95] Quædam hac injuria moriuntur: aliqua deteriora tantum fiunt, [96] ut amygdalæ: ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua vero etiam utiliora, [97] ut apud Chios pirus, quam Phocida appellant. [98] Nam detruncatio diximus quibus prodesset. [99] Intereunt pleraque & fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, Punica:

N O T Æ.

87. *Abieti enim & pino.*] Hoc Theophr. de abiete & πεύκη, quæ alias ubique Plinio larix est, non pinus. Sed sunt arbores cognatæ larix & pinus, ut diximus.

88. *Sole Taurum &c.*] Recte. Nam Theophr. scripsit, τοῦ Θαργηλιῶνος, ἢ Σκιρροφοριῶνος. Hic ultimus anni mensis est, circa solstitium, ut Suidas prodidit: hunc Θαργηλιὼν antecedit: Maïum igitur Theophrastus, Juniumque designat, quod & Plinius facit. Sic rursum idem Plinius lib. 16. sect. 41. *transeunte Geminos Sole dixit*, id quod Junio mense peragi intelligitur, ut illud Theophrasti exprimeret, lib. 3. hist. cap. 6. περὶ τὸν Σκιρροφοριῶνα λήγοντα, circiter diem Junii xxi.

89. *Eandem.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 18. Τοῦ δὲ χειμῶνος πλείω χρόνον ἀντέχει· καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ ἰσχυρότατα, καθάπερ πρῖνος, καὶ δρῦς. Quercum etiam Plinius addidit.

90. *Quæ si angusta.*] Theophr. loc. cit. Δεῖ δὲ καὶ τὸ περιαιρεθὲν ἔχειν τι πλάτος· πάντων μὲν, μάλιστα δὲ τῶν ἰσχυροτάτων· ἐπεὶ ἄν τις ἀτελῶς ποιήσῃ, οὐδὲν ἄτοπον τὸ μὴ ἀπόλλυσθαι. *Latitudinem quoque aliquam decorticatio habeat oportet: omnium quidem, sed maxime robustiorem. Nam si angustam feceris, nihil mirum est si non interierint.*

91. *Infirmiores.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

92. *Similem & decacuminatio.*] Hæc pariter a Theophr. lib. 4. histor. cap. 19. & lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 349. totidem plane syllabis.

93. *Similem & depastio.*] Theophr. lib. 4. histor. cap. 19. & lib. 5. de causis, cap. 25. pag. 350.

94. *Ut diximus.*] Libro 8. sect. 76. & lib. 15. sect. 8.

95. *Quædam hac injuria.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 25. pag. 350.

96. *Ut amygdalæ: &c.*] Sic Theophr. lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 350. Καὶ γὰρ ἡ ἀμυγδαλῆ πικρὰ γίνεται, &c. Et Palladius, in Januario, tit. 15. de amygdalis: *Servanda sunt a pecore, quia si rodantur, amarescunt.*

97. *Ut apud Chios.*] Ἔνια δὲ καὶ βε[illegible] καλλίονα φασὶ γίνεσθαι, καθάπερ οἱ Χ[illegible] ἄπιον τὴν Φωκίδα. Theophr. lib. 2. de causis, cap. 20. pag. 255.

98. *Nam detruncatio.*] Prodesse quidem palmarum generi cuidam, dictum est lib. 13. sect. 9. Etiam & oleæ, adnascente stolone, qui in arborem adoptatur, quæ vetustæ succedat, libri hujus sect. 29.

99. *Intereunt.*] Hæc pariter ad verbum Theophr. lib. 4. histor. cap. 19.

[100] Quædam vel ab hulcere tantum. [101] Ficus hanc injuriam spernit, & omnia [102] quæ resinam gignunt. [103] Radicibus amputatis mori, minime mirum est. Pleræque tamen non omnibus, sed maximis, aut quæ sunt inter illas vitales abscissis moriuntur.

10. [104] Necant invicem inter sese umbra, vel densitate, atque alimenti rapina. [105] Necat & edera vinciens. [106] Nec viscum prodest: [107] & cytisus necatur eo quod halimon vocant Græci. [108] Quorundam natura non necat quidem, sed lædit odore, aut succi mixtura: [109] ut raphanus, & laurus, vitem. [110] Olfactrix enim intelligitur, & tangi odore mirum in modum: ideo cum juxta sit, averti & recedere, saporemque inimicum fugere. [111] Hinc sumpsit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanus ut mandatur præcipiens. [112] Odit & caulem, & olus omne, [113] odit & corylum, ni procul absint, tristis atque ægra. Nitrum quidem, & alumen, marina aqua calida, [114] & fabæ putamina, vel ervi, [115] ultima venena sunt.

XXXVIII. [1] Inter vitia arborum est & prodigiis locus. [2] Invenimus enim sine foliis natas: vitem & malum Punicam stirpe fructum tulisse, non palmite, aut ramis: vitem, uvas sine foliis: oleas quoque amisisse folia baccis hærentibus. Sunt & miracula fortuita. CAPUT XXV.

Notæ.

100. *Quædam vel ab hulcere.*] Vel paulo altiore: & in profundo. Ἔνια δὲ κἂν ἑλκωθῇ, καὶ μεῖζον, καὶ βαθύτερον ἀπόλλυται. Theophr. loc. cit.

101. *Ficus &c.*] Theophr. loc. cit. Συκῆ, ... καὶ ἐξ ὧν δὴ τὰς ῥητίνας συλλέγουσιν, οἷον ἐλάτας, τερμίνθους.

102. *Quæ resinam.*] Ut abies, pinus, picea, larix, terebinthus.

103. *Radicibus.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 10. Κοινὴ δὲ φθορὰ πάντων, κἂν αἱ ῥίζαι περικοπῶσιν, ἢ πᾶσαι, ἢ αἱ πλεῖσται, καὶ μέγισται, καὶ κυριώταται τοῦ ζῆν.

104. *Necant invicem.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 22. pag. 347. Plinius, lib. 16. sect. 47. *Facit & densitas sterilitatem.*

105. *Necat & edera.*] Vide quæ dicta sunt lib. 16. sect. 62.

106. *Nec viscum.*] Theophr. loco proxime cit. Ἐπεὶ καὶ ἡ ἰξία δοκεῖ, καὶ ὅλως τὰ ἐμβλαστάνοντα φθείρειν.

107. *Et cytisus necatur eo.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIX. De halimo dicemus, lib. 22. sect. 33.

108. *Quorundam.*] Theophr. lib. 4. histor. cap. 20. totidem syllabis.

109. *Ut raphanus.*] Theophr. loc. cit. οἷον ἡ ῥάφανος καὶ ἡ δάφνη τὴν ἄμπελον. Theophrasto, ῥάφανος brassica est: id quod raphanum appellamus, ῥαφανίς. Sed & de raphano id esse verum docebimus lib. 19. sect. 26.

110. *Olfactrix.*] Ita MSS. De vite loquitur. Theophr. loc. cit. *Et angi* mox rectius, quam *& tangi.* Etsi in Chiffl. *& tangui.*

111. *Hinc sumpsit.*] Et hæc apud Theophrast. loc. cit. Sed ῥαφάνῳ nomine, ut monuimus, brassicam intellexit.

112. *Odit & caulem.*] Hoc est, brassicam.

113. *Odit & corylum.*] Unde præceptum illud Virgilianum manavit, lib. 2. Georg. vers. 299.

Neve inter vites corylum sere.

114. *Et fabæ putamina.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 21. pag. 347.

115. *Ultima venena sunt.*] Vitium.

Sect. XXXVIII. 1. *Inter vitia arborum.*] Vide Notas & Emendationes num. XL.

2. *Invenimus enim.*] Hæc Theophr. lib. 2. hist. cap. 4.

[3] Nam & oliva in totum ambusta revixit: [4] & in Bœotia derosæ [5] a locustis ficus iterum germinavere. [6] Mutantur arbores & colore, fiuntque ex nigris candidæ, non semper prodigiose: eæ maxime quæ ex semine nascuntur, ut populus alba in nigram transit. [7] Quidam & sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilescere putant. [8] Prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma, aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici: aut contra: gravi ostento, cum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida uva & fico, in nigras: ut Laodiceæ, Xerxis adventu platano in oleam mutata: qualibus ostentis Aristandri apud Græcos volumen scatet, ne in infinitum abeamus: apud nos vero [9] C. Epidii commentarii, in quibus arbores locutæ quoque reperiuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento, paulo ante Pompeii Magni bella civilia, paucis ramis eminentibus. Inventum Sibyllinis libris internecionem hominum fore, tantoque eam majorem, quanto propius ab Urbe postea facta esset. Sunt prodigia, & cum alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum, vel aris, & cum in arboribus ipsis alienæ. [10] Ficus in lauro nata est [11] Cyzici ante obsidionem. [12] Simili modo Trallibus palma in basi Cæsaris Dictatoris circa bella civilia ejus. Necnon & Romæ in Capitolio [13] in capite bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque portendit: hac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est, [14] M. Messalæ, C. Cassii Censorum lustro. A quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Super omnia quæ unquam audita sunt, erit prodigium in nostro ævo Neronis principis ruina factum in agro Mar-

NOTÆ.

3. *Nam & oliva.*] Theophr. loc. cit.

4. *Et in Bœotia.*] Theophr. de olea, simile prodigium, loc. cit. refert.

5. *A locustis.*] Ὑπ' ἀττελάβων. Vide infra lib. 29. sect. 29.

6. *Mutantur arbores.*] Ex Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. 8. pag. 333.

7. *Quidam & sorbum.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 3.

8. *Prodigio autem.*] Ex Theophr. lib. 2. hist. cap. 4.

9. *C. Epidii.*] In quibusdam M S S. *Cepidii*, male. Γαΐον Ἐπίδιον vocat Dio, lib. 44. pag. 244. Vide quæ in Auctorum syllabo diximus.

10. *Ficus in lauro.*] Sic laurum aliquando in platano provenisse refert Theophr. lib. 5. de causis, cap. 4.

11. *Cyzici.*] De obsidione Cyzicenorum facta a Mithridate, vide Strabonem, lib. 12. pag. 575. & 576.

12. *Simili modo.*] Valerius Max. lib. lib. 1. cap. 6. num. 12. pag. 47. *palmam viridem*, inquit, *Trallibus in æde Victoriæ sub Cæsaris statua inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam.* Refert hoc & Julius Obseq. cap. 125. L. Paulo, C. Marcello Coss. biennio fere ante Cæsaris Dictaturam. Dio quoque, lib. 41. pag. 182.

13. *In capite bis.*] Forte, *in capite Jovis:* nam paulo ante *in capitibus statuarum* dixit. Forte *in ara Jovis*, nam fragmentum Festi, verbo *Religionis præcipua*, hæc habet: *In Capitolio in ara .... fico nata fuerat:* supple, *bello Persico nata fuerat.*

14. *M. Messala.*] Lustrum hi fecisse L V. dicuntur in fastis, anno Urbis D C.

rucino, [15] Vectii Marcelli e primis equestris ordinis oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis.

XXXIX. Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere & remedia. Ex his quædam sunt communia omnium, quædam propria quarundam. Communia: [1] ablaqueatio, [2] accumulatio, [3] afflari radices, aut cooperiri, riguis dato potu vel ablato, fimi succo refectis, putatione levatis onere. [4] Item succo emisso quædam veluti detractio sanguinis: [5] circumrasio corticis: vitium [6] extenuatio, & domitura palmitum: gemmarum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, [7] repumicatio, & quædam politura. [8] Arborum iis aliæ magis, aliæ minus gaudent: veluti cupressus & aquam aspernatur & fimum, & circumfossuram, amputationemque, & omnia remedia odit: [9] quin etiam necatur riguis: & vitis, [10] & Punicæ præcipue aluntur.

CAPUT XXVI.

NOTÆ.

15. *Vectii Marcelli.*] Hoc jam superius retulit, lib. 2. sect. 85.

Sect. XXXIX. 1. *Ablaqueatio.*] Ablaqueantur arbores, vitesque, cum circum illas terra foditur, & radices superiores reciduntur. *Déchausser la vigne, ou les arbres.*

2. *Accumulatio.*] Fit ea, cum post hiemem aggeratur terra, ac circumfunditur, & veluti circummuniuntur arbores terra optima, ne calore nimio radices exarescant. *Rechausser.*

3. *Afflari radices.*] Radices aperire, ut perflatus ventorum admittant.

4. *Item succo emisso.*] Uti de ulmo dicetur sect. 43. & de amygdalis, & fico.

5. *Circumrasio.*] Cum cortici muscus detrahitur, quo infestatur: id quod vere fit, ut dicetur, sect. 45.

6. *Extenuatio.*] Extenuantur vites, domanturque palmites, cum resecantur in pollices, cum hospitari sub jugo coguntur, cum perniciosa luxuria compescitur, ut dictum est superius sect. 35. num. x 1. & alibi sæpius.

7. *Repumicatio.*] Fit ea, cum gemmæ propter frigus retorridæ, hoc est, exustæ, decutiuntur a vite, quæ polituram inde quandam accipit, cum eæ solæ sunt residuæ, in quibus spes anni est. Texit insignem calumniam adversus Plinium Salmasius, in Solin. pag. 517. qui eum legisse asseverat apud Theophr. lib. 5. de caussis, cap 12. pag. 337. *ἀπονυίσεις τῶν οἰνάρων τῶν μεγίστων*, non *ἀπονυίσεις*, & repumicationem imprudenter reddidisse: Nam si in ea voce Plinius aberravit, & sequentes pariter præpostero sensu accepisse necesse est, *τῶν οἰνάρων τῶν μεγίστων*, quas de gemmis retorridis a Plinio intellectas esse, sobrius homo nullus dixerit. Quare neque hunc Theophrasti locum Plinius respexit, cum de gemmarum repumicatione scribere instituit: sed alios, quod sæpe facit, auctores sequitur, ipsamque, quod gravius est, experientiam rerum.

8. *Arborum iis.*] Iis remediis. Accepta hæc a Theophr. lib. 2. histor. cap. 8.

9. *Quin etiam necatur.*] Si, dum novella est, copiosius adaquetur, Theophrast. loc. cit. Οἷον ἡ κυπάριττος· αὕτη γὰρ οὐ φιλόκοπρον, οὐδὲ φίλυδρον· ἀλλὰ καὶ ἀπόλλυσθαί φασιν, ἐάν γε νέαι οὖσαι ἐφυδρεύωσι πολλῷ. Ῥοιὰ δὲ καὶ ἄμπελος φίλυδρα.

10. *Et Punica.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 91. *Creduntur*, inquit, *acida Punica fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his & suavitatem præstat, & copiam: cujus tamen nimietati aliquid debet humoris apponi.*

[11] Ficus arbor ipsa riguis alitur, pomum vero ejus [12] marcescit. [13] Amygdalæ si colantur fossione, florem amittunt. Nec insitas circumfodere oportet, priusquam validæ ferre cœperint poma. [14] Plurimæ autem amputari sibi volunt onerosa ac supervacua, sicut nos ungues & capillum. [15] Reciduntur veteres totæ, ac rursus a stolone aliquo resurgunt: sed non omnes, nec nisi quarum naturam [16] pati diximus.

XL. [1] Rigua æstivis vaporibus utilia, hieme inimica, autumno varia, & ex natura soli: quippe cum vindemitor Hispaniarum stagnante solo uvas demetat. Cetero majore in parte orbis etiam pluvias autumni aquas [2] erivari convenit. Circa Canis ortum rigua maxime prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Et ætas modum temperat. Novellæ enim minus sitiunt. Desiderant autem maxime rigari, quæ assuevere. Contra siccis locis genita non expetunt humorem, nisi necessarium.

XLI. Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonensi Italiæ agro, pago Fabiano, ubi & arva rigant: mirumque, herbæ aqua illa necantur, fruges aluntur, [1] & riguus pro sarculo est. In eodem agro bruma, tanto magis si nives jaceant, geletve, ne frigus vites adurat, [2] circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant: memorabili natura in amne solo. Sed idem æstate vix tolerandi rigoris.

CAPUT XXVII. XLII. Carbunculi ac rubiginum remedia [1] demonstrabimus volumine proximo. Interim est [2] scarificatio quædam in remediis: cum

NOTÆ.

11 *Ficus arbor.*] Theophr. loc. cit.

12. *Marcescit.*] Fructus deterior fit, τὸν γὰρ καρπὸν ἴσχει χείρονα. Theophr. Sed ficum idem Laconicam ab eo genere eximit, quæ riguis gaudet in primis.

13. *Amygdalæ.*] Palladius, in Januario, tit. 15 de amygdalis: *Circumfodi non debent, quoties florent: quia inde flos ejus excutitur.* Sic & Theophr. lib. 3. de causis, cap. 23. pag. 288.

14. *Plurima autem.*] Subintellige, arbores. Et hæc a Theophr. lib. 2. hist. cap. 8. Διακαθαίρεσθαι γὰρ πάντα ζητεῖ, &c.

15. *Reciduntur.*] Theophr. loc. cit.

16 *Pati diximus.*] Ut de lauro in primis, lib. 16. sect. 56. *Itaque cum trunco maruit, recisa etiam latius fruticat.* De abiete item, eodem libro, sect. 53. De arundine, sect. 66. de alnis, sect. 67. De Punica, & malo, sect. 90.

Sect. XL. 1. *Rigua æstivis vaporibus.*] Æstivo calore. Vide lib. 2. sect. 40.

2. *Erivari convenit.*] Rivis factis educi: quoniam eæ tum satis arboribusque inutiles. Idcirco mense Novembri elices & sulcos aquarios fieri Columella præcipit lib. XI. cap. 2.

Sect. XLI. 1. *Et riguus.*] Rivus ex amne ductus, & vitibus circumfusus, dum harum radicibus adnascentes herbas necat, sarculi vice est.

2. *Circumfundunt riguis.*] Rivis ex amne deductis, cujus aqua hieme tepidior, cujusmodi puteorum fontiumque est.

Sect. XLII 1. *Demonstrabimus.*] Libro sequente, sect. 45. & 70.

2. *Scarificatio*] Apertio facta scalpello. In Indice hujus loci, *castratio* legitur, ex MSS. quos sumus secuti: at iidem hoc loco, *scariphatio*, præferunt. Scarificatio dicitur a Theod. Prisciano, lib. 2. parte 2. cap. 1.

macie

macle corticis ex ægritudine adſtringente ſe, juſtoque plus [3] vitalia arborum comprimente, exactam falcis aciem utraque manu imprimentes, perpetuis inciſuris deducunt, ac veluti cutem laxant. [4] Salutare id fuiſſe, argumento ſunt dilatatæ cicatrices, & internato corpore expletæ.

XLIII. Magnaque ex parte ſimilis hominum medicina & arborum eſt, quando [1] earum quoque terebrantur oſſa. [2] Amygdalæ ex amaris dulces fiunt, ſi circumfoſſo ſtipite, & ab ima parte circumforato defluens pituita abſtergeatur. [3] Et ulmis detrahitur ſuccus inutilis, ſupra terram foratis uſque ad medullam in ſenecta, aut cum alimento nimio abundare ſentiuntur. Idem & ficorum turgido cortice inciſuris in obliquum levibus emittitur: ita fit ne decidant fructus. [4] Pomiferis, quæ germinant, nec ferunt fructum, fiſſa radice inditur lapis, fertileſque fiunt. [5] Hoc idem & amygdalis, e robore cuneo adacto. [6] In piris ſorbiſque, e teda, ac cinere & terra cooperto. [7] Etiam radices circumcidiſſe prodeſt vitium luxuriantium ficorumque, & circumciſis cinerem addidiſſe. [8] Fici ſerotinæ fiunt, ſi primæ groſſi, cum fabæ magnitudinem exceſſere, detrahantur: ſubnaſ-

NOTÆ.

3. *Vitalia arborum.*] Pulpam interiorem, materiem, ac medullam.

4. *Salutare id.*] Ad craſſitudinem arbori parandam: nam dilatatæ cicatrices expletæ ſunt ipſo arborum corpore ac ligno, quod ibi natum eſt.

Sect. XLIII. 1. *Earum quoque terebrantur oſſa.*] Ut hominum ſcilicet, ubi carie vitiata ſunt. De terebra ad eos uſus idonea, Celſum vide, lib. 8 cap. 3.

2. *Amygdalæ ex amaris.*] Sic Theophr. lib. 2. hiſtor. cap. 8. & auctor Geopon. lib. 10. cap. 59. E Latinis, Palladius, lib 2. in Januar. tit. 15. pag. 46. Cauſam hujus rei aperit idem Theophraſt. lib. 2. de cauſis, cap. 19. pag. 255. Simile eſt quod de ceraſo Palladius prodit in Octobri, tit. 12. *Si ceraſus concepto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi.*

3. *Et ulmis.*] Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 187. *Cum deinde arbor* (ulmus) *vetuſtatem fuerit adepta, propter ramum vulnerabitur, ita ut excavetur uſque in medullam, qua ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit.*

4. *Pomiferis.*] Theophr. lib. 2. hiſt cap. 8.

5. *Hoc idem.*] Theophr. & Palladius, locis citatis.

6. *In piris ſorbiſque, e teda.*] In his, inquit, e teda fit cuneus, qui adigatur. Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Pirus ut ſit ferax, cum adoleverit, alte eam ablaqueato, & juxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo teda pinea adigito, & ibi relinquito: deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram injicito.* Eadem Palladius habet, loc. cit. pag 45. de ſorbo: *Si minus ferre cœperit, teda cuneus ejus radicibus inſeratur: vel circa partem ultimam foſſa facta cumulo ingeſti cineris adæquetur.*

7. *Etiam radices.*] Theophr. lib 2. hiſtor. cap. 8 & Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 98.

8. *Fici ſerotinæ.*] Colum. loc. cit. pag. 100. *Si voles ficum, quamvis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prioremve fructum decutito: iterum alterum edet, quem in hiemem differet. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare: ſic firmiores arbores & feraciores fiunt:* &c. Palladius item in Martio, lib. 4. tit. 10. de ficu, pag. 99.

cuntur enim quæ ferius maturefcunt. [9] Eædem cum frondere incipiunt, fi cacumina rami cujufque detrahantur, firmiores fertilioresque fiunt: [10] nam caprificatio maturat.

XLIV. [1] In ea culices nafci e groffis manifeftum eft: quoniam cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quæ in eos verfa apparet. [2] Exeundi tanta eft aviditas, ut plerique aut pede relicto, aut penna pariter erumpant. [3] Eft & aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apium fimiles ignavia malitiaque, cum pernicie [4] verorum & utilium: interimunt enim illos, atque [5] ipfi moriuntur. Vexant & tineæ femina ficorum. Contra quas remedium, in eodem fcrobe defodere [6] taleam lentifci, inverfa parte, quæ fuerit a cacumine. [7] Uberrimas autem ficus rubrica amurca diluta, & cum fimo infufa radicibus frondere incipientium facit. [8] Caprificorum laudantur maxime nigræ, & in petrofis, quoniam frumenta plurima habeant: [9] caprificatio ipfa poft imbrem.

XLV. In primis autem cavendum, ne ex remediis vitia fiant: quod evenit nimia aut intempeftiva medicina. [1] Interlucatio arboribus prodeft: fed omnium annorum trucidatio inutiliffima. Vitis tantum tonfuram annuam quærit, alternam vero myrtus, Punicæ, oleæ, quia celeriter fruticefcunt. Ceteræ rarius tondentur, nulla autumno. [2] Ac ne

NOTÆ.

9. *Eadem cum.*] Columella, & Pallad. locis citatis.

10. *Nam caprificatio.*] Vide Notas & Emend. num. XLI.

Sect. XLIV. 1. *In ea culices.*] Hæc ad verbum e Theophr. lib. 2. hift. cap. 9. De his jam antea egimus lib. 15. fect. 21.

2. *Exeundi tanta.*] Theophraft. loc. cit.

3. *Eft & aliud.*] Theophr. Γένος δέ τι καὶ ἕτερόν ἐστι τῶν ψηνῶν, ὃ καλοῦσι κεντρίνας. Hefychius: Κεντρίναι, γένος τι ζῴων. Et MSS. Reg. Colb. Th. *centrinas.* Et mox, *fucis apium*, non *apum*.

4. *Verorum & utilium.*] Verorum culicum, qui caprificationi funt utiles, quos illi qui fucorum malitiam ignaviamque æmulantur, interimunt. Theophr. loc. cit.

5. *Ipfi moriuntur.*] Theophr. *intus moriuntur*: ἐναποθνήσκουσι.

6. *Taleam lentifci.*] Vide Notas & Emend. num. XLII.

7. *Uberrimas.*] Columella, lib. 5. de re ruft. cap. 10. pag. 200. *Semper conveniet, fimul atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ftercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem ac meliorem.*

8. *Caprificorum.*] Sic Theophr. lib. 2. hiftor. cap. 9. τὰ μέλανα τὰ ἐκ τῶν πετρωδῶν χωρίων. Frumenta vero grana funt ficorum: qua voce jam antea ufus, lib. 15. fect. 21.

9. *Caprificatio.*] Poft imbrem ea recte peragitur, ὅταν ὕσῃ. Theophr.

Sect. XLV. 1. *Interlucatio.*] Quid ea fit, diximus fect. 19.

2. *Ac ne raduntur.*] Raduntur arbores, ut mufcus detrahatur, quibus infeftantur. *Mufcus, qui more compedis crura vitium devincta comprimit, fituque & veterno macerat, ferro diftringendus & eradendus eft*, inquit Columella, lib. 4. cap. 24. Palladius, in Febr. tit. 12. *Mufcus radatur, ubicumque repertus.* Idem Colum. lib. XI. cap. 2. in Maio: *olea putantur, & emufcantur.* Salmafium mi-

raduntur quidem, nisi vere. [3] Putatione plagæ ad vitalia sunt omnia quæcumque non supervacua.

XLVI. Similis fimi ratio. Gaudent eo, sed cavendum ne in fervore Solis admoveatur, ne immaturum, ne validius quam opus sit. Urit vineas suillum, nisi quinquennio interposito, præterquam si riguis diluatur: & [1] e coriariorum sordibus, nisi admixta aqua: [a] item largius. Justum existimant in denos pedes quadratos tres modios. Id quidem soli natura decernet.

XLVII. Columbino ac suillo plagis quoque arborum medentur. [1] Si mala Punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent: eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. [2] Alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoris: aut cacumina spargi vino lasere diluto. [3] Si findantur in arbore, pediculum intorqueri. [4] Ficis utique amurcam affundi. [5] Ceteris arboribus ægris fæcem vini, aut lupinum circum radices earum seri. Aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. Fici, cum [6] Vulcanalibus tonuit, cadunt. Remedium est, ut ante stipula

Interpretatio.

[a] *Item.*] Item *quodvis fimum vineas urit*, si largius *sit*.

Notæ.

ror, contra librorum omnium fidem, legi hic velle, *Ac ne eradicantur quidem:* cum præsertim tonsuræ ac putationi rasio belle componatur: eradicatio, nullo modo

3 *Putatione plaga.*] Dum vites, inquit, & arbores putantur, plagæ fiunt usque ad vitalia omnia, quæ non sunt supervácua. Hoc est, lignum omne materieíque demitur in singulis ramis, usque ad eam quæ non sit omnino supervacua. Brevius, deputatur quidquid inutile.

Sect. XLVI. 1. *E coriariorum.*] De his egimus sect. 6. Theoprasto, lib. 3. de causis, cap. 23. pag. 287. σκυτοδεψικὴ dicitur.

Sect. XLVII. 1. *Si mala Punica.*] Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201 *Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, urinaque vetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddit, & primo anno fructum vinosum, & post quinquennium dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laseris vino diluimus, & ita cacumina arboris summa oblevimus: ea res emendavit acorem malorum.* Hæc quoque Palladius, aliaque suggerit similia medicamenta, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 92.

2. *Alii urina.*] Pallad. loc. cit.

3. *Si findatur.*] Colum. loc. cit. *Mala Punica ne in arbore rumpantur . . . ramulos, quibus dependent, intorqueto: eodem modo servabuntur incorrupta etiam toto anno.* Palladius item loc. cit.

4. *Ficis utique.*] Pallad. loc. cit. tit. 10. de ficu, post Columellam lib. 5. cap. 10. pag. 200.

5. *Ceteris arboribus.*] Pallad. lib. XI. in Octob. tit. 12. de pomis: *Si ægra est arbor, faces vini veteris ablaqueata oportet infundi*, &c. De piro similiter, in Febr. tit. 25.

6. *Vulcanalibus.*] De his, libro sequente, sect. 35.

hordeacea [7] areæ ſtringantur. Ceraſos præcoces facit, cogitque matureſcere calx admota radicibus. [8] Et hoc autem, & omnia poma intervelli melius eſt, ut quæ relicta ſint, grandeſcant.

CAPUT XXVIII

Quædam pœna emendantur, [9] aut morſu excitantur, ut palmæ & lentiſci. [10] Salſis enim aquis aluntur. Salis vim & cineres, ſed leniorem, habent: [11] ideo fici aſperguntur, rutaque, ne fiant verminoſæ, neve radices putreſcant. [12] Quin & vitium radicibus, aquam ſalſam jubent affundi, ſi ſint lacrymoſæ: [13] ſi vero fructus earum decidant, cinerem aceto aſpergi, ipſaſque illini, aut ſandaracha, ſi putreſcat uva. [14] Si vero fertiles non ſunt, aceto acri ſubacto cinere rigari atque oblini. [15] Quod ſi fructum non maturent, prius inareſcentem, præciſarum ad radices plagam, fibraſque, aceto acri & urina vetuſta madefacere, atque eo luto obruere, ſæpe fodere. [16] Olearum, ſi parum promiſere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt, eaque caſtigatione proficiunt. Omnia hæc annua cæli ratione conſtant: & aliquando ſerius poſcuntur, aliquando celerius. Necnon ignis aliquid prodeſt, ut arundini: ambuſta namque denſior mitiorque ſurgit.

[17] Cato & medicamenta quædam componit, menſuræ quoque diſtinctione, ad majorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam amurcæ, & aquæ portionem æquam, ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi jubens. In olea hoc amplius, ſtramentis antea cir-

NOTÆ.

7. *Areæ ſtringantur.*] Sic M S S. editique omnes: recte. Sententia eſt, adverſus vim tonitrui, ne ficus decidant, remedium illud a ruſticanis hominibus adhiberi: areas nimirum ſtipula hordeacea ſpiſſe ac denſe ſpargi. Id enim vox ea, *ſtringi*, hoc loco ſonat.

8. *Et hoc autem, & omnia.*] Ceraſum, inquit, & alia poma. Hoc illud eſt, quod Palladius ait, in Junio, tit. 5. *Nunc pira, vel mala, ubi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcumque vitioſa, ut ſuccus qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora vertatur.* Affinis eſt earum vocum ſignificatio, *interlegi, intervelli, interradi.* Vide quæ de hac poſtrema diximus lib. 15. ſect. 2. *Intervelli* dixit pariter Columella, lib. 4. cap. 33.

9. *Aut morſu.*] Si acria affundantur radicibus, quibus hæ quaſi morſu ac vellicatione quadam excitentur. Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 23. pag. 287. Αἱ δὲ ῥίζαι δέονται τῆς ἀναδήξεως.... Καὶ γὰρ ταύταις προσχέουσι καὶ τὸ οὖρον, καὶ τὰ σκυτοδέψικὰ προσβάλλουσιν. *Et radices arborum morderi deſiderant.... idcirco his affundunt urinam, & pellium faces accumulant.*

10. *Salſis enim.*] Vide quæ diximus ſect. 3. nota 20.

11. *Ideo fici.... rutaque.*] Hoc de ruta ſpeciatim Palladius in Martio, tit. 9. Fico idem, ne verminoſa fiat, amurcam affundit, aut veterem urinam.

12. *Quin & vitium.*] Auctor Geopon. lib. 5. cap. 37. περὶ ῥυάδος ἀμπέλου.

13. *Si vero fructus.*] Geopon. loc. cit.

14. *Si vero fertiles.*] Geopon. lib. 5. cap. 35.

15. *Quod ſi fructum.*] Geopon. lib. 5. cap. 32. & 33. Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 7. pag. 86. *Ægras vites, vel quibus fructus areſcit, circumfodies, & urinam veterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti vel querci aceto mixtum ſubjice,* &c.

16. *Olearum.*] Plura ſterilitatis olearum remedia ſuggeret auctor Geopon. lib. 9. cap. 10.

17. *Cato.*] De re ruſt. cap. 93. pag. 55. *Olea ſi fructum non feret, abla-*

cumpositis : item fico. [18] Hujus præcipue vere terram adaggerari radicibus : ita futurum, ut non decidant grossi, majorque fecunditas, nec scabra proveniat. [19] Simili modo, ne convolvulus fiat in vinea, amurcæ congios duos decoqui in crassitudinem mellis, rursusque cum bituminis tertia parte, & sulphuris quarta sub dio coqui, quoniam [20] exardescat sub tecto. Hoc vites circa capita ac sub brachiis ungi : ita non fore convolvulum. Quidam contenti sunt fumo hujus mixturæ suffire vineas secundo flatu, continuo triduo. [21] Plerique non minus auxilii & alimenti arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo aquæ pari portione, quoniam per se noceat. [22] Alii volucre appellant animal prærodens pubescentes uvas : [23] quod ne accidat, falces, cum sint exacutæ, fibrina pelle detergent, atque ita putant : sanguine ursino liniri volunt post putationem easdem. Sunt ar-

Notæ.

queato : Postea stramenta circumponito. Postea amurcam cum aqua commisceto aquas partes. Deinde ad oleam circumfundito : ad arborem maximam amphoram commixti sat est : ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces, ea quoque meliores fient : ad eas tamen stramenta ne addideris.

18. *Hujus præcipue vere.*] Ita M S S. Cato, cap. 94. pag. 56. *Fici uti grossos teneant, facito omnia, quo modo olea, & hoc amplius. Cum ver appetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & grossi non cadent, & fici scabra non fient, & multo feraciores erunt.* Prius insulse *veterem terram* in libris hactenus editis legebatur.

19. *Simili modo.*] Et hoc ex Catone ad verbum, cap. 95. pag. 56. *Convolvulus in vinea ne fiet, amurcam condito, puram bene facito, in vas ahenum indito congios duos : postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, usque adeo dum fiat eam crassum quam mel. Postea sumito bituminis tertiarium, & sulfuris quartarium. Conterito in mortario seorsum utrumque. Postea infriato quam minutissime in amurcam caldam, & simul rudicula misceto, & denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, cum bitumen & sulfur additum est, excandescet. Ubi erit tam crassum quam viscum, finito frigescat. Hoc vitem caput & sub brachia unguito, convolvulus non nascetur.* Convolvulus Græcis ἴξ, ἰκὸς dicitur : vermiculus vitium foliis sese involvens : quocirca involvulum Plautus appellat, in Cistell. act. 4. sc. 2. vers. 63.

Imitatur nequam bestiam & damnificam. P H. *Quamnam amabo?*
L A. *Involvulum, quæ in pampini folio intorta, implicat se.*

Et Festus : *Involvulus, vermiculi genus, qui se involvit pampino.*

20. *Exardescat.*] Ita M S S. sat recte: Cato, magis proprie, *excandescet.*

21. *Plerique non.*] Columella, lib. 5. cap 9. pag. 198. de olea : *Sed & sine ablaqueatione adjuvanda est amurca insulsa, cum suilla vel nostra urina vetere : cujus utriusque modus servatur : Nam maxima arbori, ni tantundem aquæ misceatur, urna abunde erit.*

22. *Alii volucre.*] Diversum a convolvulo animal. Neque enim convolvulus pubescentes prærodit uvas : sed vermiculus crucæ minimæ specie, colore cinereo, ex ipsius crucæ ovis natus. Pedunculos φθεῖρας vocat auctor Geopon. lib. 5. cap. 30. pag. 147. Vide Notas & Emend. num. XLIII.

23. *Quod ne accidat &c.*] Colum. lib. de arboribus, cap. 15. & Geopon. auctor, loc. cit. Palladius lib. 1. cap. 35. pag. 28. ursinum adipem pariter ad eos usus laudat.

borum pestes & formicæ. [24] Has abigunt, rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus: nec non & pisce suspenso juxta in unum locum congregant: aut lupino trito cum oleo radices linunt. [25] Multi & talpas amurca necant: [26] contraque erucas, & mala ne putrescant, lacertæ viridis felle tangi cacumina jubent. [27] Privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas a [28] muliere incitati mensis, nudis pedibus, recincta. Item ne quod animal pastu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto aspergi folia, quoties imber interveniat, [29] quoniam ita abluatur virus medicaminis: mira quædam excogitante solertia humana. Quippe cum averti carmine grandines credant plerique: cujus verba inserere non equidem serio ausim, quanquam [30] a Catone prodita, contra luxata membra, jungenda [31] arundinum fissuræ. [32] Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem precationemque eodem volumine tradidit.

NOTÆ.

24. *Has abigunt.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de ficu, pag. 98. *Si formicæ molestæ sunt, rubrica, butyro, & pice liquida mixta circa truncum debet induci. Alii coracinum piscem contra formicas in arbore suspendendum esse confirmant.* Idem & lupinum ad eam rem commendat, lib. 1. tit. 35.

25. *Multi & talpas.*] Alia adversus illas remedia Palladius affert, in Martio, tit. 9. *Contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent plerique mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica & succo agrestis cucumeris impleverunt. Nonnulli juxta cubilia talparum plures cavernas aperiunt, ut illa territa fugiant Solis admissu. Plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt.*

26. *Contraque erucas.*] MSS. omnes ubique *urucas* præferunt.

27. *Privatim autem.*] Vide quæ dicturi sumus lib. 28. sect. 23.

28. *Mulieri incitati mensis.*] Mulieri quæ in menstruis est, cui menses fluunt.

29. *Quoniam ita.*] Quoniam adveniente mox imbre fimi virus omne abluitur.

30. *A Catone prodita.*] Cap. 160. de re rust. pag. 89. *Luxum si quod est, hac cantione sanum fiet. Arundinem prende tibi viridem P. IV. aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in malo. S. F.* (hoc est, sanitas fracto:) *motas danata daries dardaries astataries. Dic. una pares usque dum coëant.... Ubi coierint, & altera alteram tetigerit,* &c.

31. *Arundinum fissura.*] Carmini adjungitur arundo fissa: luxato membro applicatur: carmen recitatur, dum arundo gemina coëat.

32. *Idem arbores.*] Cato, de re rust. cap. 139. pag. 53. *Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea es, quojum illud sacrum est, uti tibi jus siet porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo, &c.* Luci sacri scilicet erant incædui: Ovid. lib. 8 Metam. v. 743.

Ille etiam Cereale nemus violasse securi
Dicitur, & lucos ferro temerasse vetustos.

Itaque modum docere voluit Cato, quo rite & sine piaculo id fieret. *Conlucare,* inquit Festus, (verbo *sublucare:*) *est succisis arboribus locum implere luce. Sublucare arbores, est ramos earum supputare, & veluti subtus lucem mittere.* Et verbo ipso *Conlucare: Conlucare dicebant, cum profana silva rami deciderentur officientes lumini.* Glossæ Græco-Lat. Διακαθαίρω ἄλσος, *conluco.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. SED *prius mirari succurrit, qua retulimus penuria pro indiviso possessa* Sect. 1.
a feris.] Sincerissima hæc est omnium codicum lectio, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. aliorumque, nunc primum a nobis restituta: cum interpolatorum scelere in vulgatis libris ita legeretur, *qua abstulimus penuria*, vel *pane injuria*, labefactata prorsus hujus loci sententia. Innuit enim Plinius haud obscure, docuisse se aliquanto prius arborum fetus non hominum modo, sed & ferarum quoque, volucriumque usibus destinatos: Atque id sane verbis conceptis prodidit ipso libri superioris exordio, ubi de pomiferis arboribus agens, *id munus etiam*, inquit, *feris volucribusque dedimus.*

II. *Ad cæli cujusque mores.*] Prius legebatur insulse, *minores.* At præterquam Sect. 2.
mores habent exemplaria omnia manu exarata, Reg. Colb. Th. est usu recepta Latinorum ea forma loquendi, *cæli mores*, Plinioque ipsi lib. 14. sect. 3 ubi cæli mores dixit, solique ingenia. Virgilio quoque, lib. 1. Georg. vers. 51.

Ventos, & varium cæli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.

Cæli statum dixit Columella, lib. 1. de re rust. cap. 1.

III. *In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est.*] Co- Ibid.
lumella Plinio suffragatur, lib. 3. de re rust. cap. 12. pag. 110. *Ferventibus provinciis, ut Ægypto & Numidia, uni septentrioni rectius opponentur*, vineta scilicet. Quapropter visa longe est potior scriptura codicum MSS. in quibus *colono insalubre* legitur, quam editorum, in quibus, plane contra scriptoris mentem, & a veritate prorsus abhorrente sententia, *colono salubre.* Irrepserat & alterum paulo post insigne mendum, præpostera interpunctione, quam nos omnium primi sanavimus. Sic enim libri editi exhibent. *Quapropter qui ibi*, in Africa, *in occasum aut septentriones conseret, optime miscebit solum cælo, cum Virgilius occasus improbet. Nec de septentrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis positis, compertum est nullas esse fertiliores.* Cui vero, amabo, idonea ea ratio videatur, cur probetur occasus in Africa, quod Virgilius occasum improbet? Scribi nempe, ut curavimus, oportuit: *optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septentrione relinqui dubitatio videtur:* quam emendationem & ipsa orationis series, & interpretatio nostra corroborat.

IV. *Similis & fluminum, stagnorumque ratio. Nebulis adurunt, aut æstuantia* Ibid.
refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, qua diximus.] Locum hunc partim ope codicum ante laudatorum refinximus, partim ex indubitata conjectura aliter, quam olim, interpunximus. Sic enim prius legebatur: *Nebulis adurunt, & æstuantia refrigerant opacitate, atque etiam &c.* In MSS omnibus, *aut.* Atqui prior pars hujus orationis, *nebulis adurunt* &c. ad flumina & stagna spectat, ut diximus. Posterior, *opacitate* &c. ad arbores, quæ varios cæli situs postulant.

Sect. 3. V. *Terram amaram, sive macram, si quis probare velit, demonstrant eas atra, degeneresque herbæ.*] Sic totidem plane litteris & apicibus Colb. 1. 3. & Paris. nisi quod *eam* habent, non *eas*. At in Reg. 1. 2. Colb. 2. Thuan. & aliis, *eas* legitur. In his tamen posterius appellatis mutila sententia est in hunc modum: *Terram amaram probaverim, demonstrant eas* &c. Unde Salmasius ita refingit, in Solin. pag. 114. *Terram amaram probaverim demonstrantia atra degenerisque herba, &c.*

Ibid. VI. *Erit igitur hac optima & operi, & satis.*] In edit. Parm. & *operi sativa.* Hermolaus, *& operi satior.* Reg. 1. & Colb ac Chiffl. *& operi satia.* Reg. 2. & Tolet. *& operiet sata.* Unde Pintiani conjectura fuit, quam secuti sumus, *& operi, & satis.* Conjecturam egregie firmamus, ex auctore Geoponicon, lib. 2. cap. 8. pag. 46. ita statuente, laudatissimum esse solum terræ nigræ, quia & ad sata percommoda sit, nec repugnet operi, *ᾗ τοῖς σπέρμασι ἐπιτηδείως ἔχουσα, ᾗ μὴ δυσεργής.* Sed & haud paulo validiore argumento, ex ipsius Plinii verbis, qui paulo ante, cum de argilla & rubrica ageret, ubi operi difficillimas has esse dixit, subjecit idem: *Quanquam non quod operi, hoc & fructui sit adversum.* Unde liquido intelligas in probatione terræ dotem hanc geminam ab eo desiderari, ut & operi optima sit, & satis, seu frugibus.

Sect. 4. VII. *Signini modo.*] Prius legebatur, *cymini modo.* Cyminum vero nocere solo nusquam legere me memini. Neque vero *cymini* habent M S S ulli codices, sed uti curavimus edi, *Signini*, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. vet. Dalec. Glyssomargam vero recte intelligimus, quum densius justo immittitur, instar pavimenti Signini sua spissitate hoc afferre incommodi, quod Theophr. lib. 3. de causis, cap. 28. pag. 293. creari monet ab humido limosoque solo, cum siccatur, ut commissa semina oblinat, obstruatque, adeo ut transmittendi potestatem adimat. Signini operis densitatem, præter ea quæ sumus alibi dicturi, illud Columellæ dictum arguit, lib. 1. cap. 6. *Solum terrenum .... velut Signinum opus, paviculis condensatur.*

Sect. 9. VIII. *Aut insito & confecto arboris trunco*] Forte sincerior lectio Reg. 2. & Tolet. quem Pintianus laudat, *aut insito in confecto arboris trunco.* Modum enim insitionis explicat, quem diximus, qui confecto fieret fissoque summo arboris trunco, insertisque eo surculis, *enter en fente.* De eo inserendi modo Virgilius, lib. 2. Georg. vers. 78.

Aut rursum enodes trunci resecantur, & alto
Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos:
Miraturque novas frondes, & non sua poma.

Alteram simul inserendi viam, quæ fiebat semine, uti dictum est sect. 22. subobscure Plinius indicat: cum & altera ratione, hoc est, & confecto arboris trunco, fieri insitionem docet. Cave porro Dalecampium audias, hæc verba, *confecto arboris trunco*, sic interpretantem, *Conciso frustulatim & in terram demisso:* quod quemadmodum fieri possit, nemo qui agricolationi studuerit, novit: etsi Dalecampium hac parte Virgilii quosdam interpretes secutos intelligimus.

Sect. 11. IX. *Sic & spinas sepis causa serunt, tomice meris spinarum circumlita. Pilas autem lauri & myrti inopia a trimatu tempestivum est transferre.*] Sic libri omnes, tum exarati manu, tum etiam typis editi. Has vero *pilas* concoquere Dalecampius cum minime posset, nec capere quid eæ sibi vellent, quid ea vox valeret, sic immutare, seu verius pessumdare locum hunc omni ope nitebatur: *Pullas autem lauros & myrtos œnopas, a trimatu &c.* Lauros deinde ac myrtos ait, cum sint grandiores, a colore subnigro *οἰνωπὰς* vocari. Quosdam legere addit idem: *Pullos autem lauri & myrti in inopia:* Alios, *Pullulos autem.* Sed nec a germana hujus loci scriptura, quam exemplaria omnia præ se ferunt, discessisse oportuit, & quid *pila* essent decuit indagare solertius. Est enim hujus loci sententia, ut diximus, baccas lauri myrtique, reste seu tomice, uti dictum est, circumlitas, at-

que

que adeo pilarum effigiem exhibentes, atque ita satas, ubi cogit inopia, statim a trimatu tempestive transferri. Myrtum quidem ita seri, non ex Plinio modo, hac ipsa sect. liquet, sed & ex Florentino in Geoponicis, ut diximus prioribus Notis. Sic Palladius, in Martio, tit. de citreo : *Potest hinc trima planta transferri.*

X. *Ob hoc pavitur vestigiis.*] Sinceriorem hanc arbitrati sumus Chiffl. codicis lectionem, quam librorum hactenus editorum, *ob hoc pariter vestigiis :* Catonis in primis auctoritate adducti, a quo manasse hæc videntur. Is enim lib. de re rust. cap. 151. ubi terram supercerni seminibus cribratam jussit *id bene tabula*, inquit, *manibus, aut pedibus complanato :* quibus verbis, gravius onus excipitur. Sect. 14.

XI. *Rariores serendas in campestribus.*] Hoc est, versu & ordine laxiore. In libris hactenus editis *aridiores* perperam. In M S S. Reg. Colb. Th. & Tolet. *ariores :* unde nos *rariores* elicuimus. Antecedit enim, *Intervalla ex loci natura sumuntur.* Vox autem *rariores* spatii & intervalli laxitatem notat. Sic ipse Plinius, sect. 35. pluvio & caliginoso tractu rariores vineas poni jubet, sicco densiores. Et, quod caput rei est, sicut rariores hoc loco monet serendas in campestribus arbores, sic versa vice sect. 19. hujus libri *per se colles minora* arborum *quærere intervalla* docet : quod Theophrasti quoque calculo, ipsaque experientia comprobatur. Sect. 15.

XII. *In pronis palmo amplius.*] In libris hactenus editis modo *pruinis*, modo *prunis* legitur. Nos ex indubitata conjectura *pronis* admisimus : scrobium enim distinctionem ex terreni diversitate facit : Præcessit enim, *Altitudinem earum in argilloso, aut duro solo trium cubitorum esse :* unde apposite sequitur, *In pronis* vero *palmo amplius.* Et plane constat Columellam lib. 3. cap. 13. acclivibus locis semipedem amplius alte fodiendum, quam campestribus, præcipere. *Campestris locus*, inquit, *alte duos pedes & semissem infodiendus est : acclivis regio, tres.* Sect. 16.

XIII. *Quino semipede.*] Hoc est, ut diximus, pedibus binis & semisse : non, uti Dalecampius putavit, & Casaubonus, ad Theophr. Charact. pag. 113. quatuor pedibus & semisse. A Xenophonte id Plinius habet, cujus hæc oratio de scrobibus, in Oeconomico, pag. 864. Τίνα δὲ αὐτὸν εἶδες βαθύτερον τριπόδου; οὐδὲ μὰ Δί', ἔγωγ' ἔφην, πενθημιποδίου. *Vidistine*, inquit, *scrobem tribus pedibus altiorem ? Sed neque me hercule, inquam, duobus pedibus & semisse.* Πενθημιπόδιον vertere Plinius potuisset, sestertium pedem, ut erat in XII. Tabulis, teste Volusio Mæciano : sed Græco more maluit, *quinto semipede* dicere. Pergit porro idem Xenophon de latitudine pronunciare pariter cum Plinio : Τί δ'; τὸ πλάτος ἤδη τινὰ τριπόδου πλέον εἶδες; οὐδὲ μὰ Δί', ἔφην ἐγώ, διπόδου. *Quid autem ? nunquam vidisti scrobem aliquando, cujus latitudo tres pedes excederet ? Imo, inquam, non supra duos pedes.* Ibid.

XIV. *Nusquam vero sesquipede minus altos.*] Pintianus frustra reponere nititur, *Nonnunquam vero*, contraria plane sententia. Plinius Xenophontem, ut diximus, Græcosque scriptores sequitur, quorum placita de scrobibus exscribi nunc a se ipse prodit. Sic enim ille loco cit. Ἴθι δὴ καὶ τόδε ἀπόκριναί μοι, ἤδη τινὰ εἶδες τὸ βάθος ἐνδεέστερα ποδιαίου; οὐδὲ μὰ Δί', ἔφην ἔγωγε, τριημιποδίου. *Age vero etiam hoc mihi respondeto, num quam vidisti scrobem, qua non esset pedem unum alta ? Imo vero, nullam, quæ non tertium semipedem, hoc est, sesquipedem altu foret, inquam ego.* Ac paulo post denique colligit scrobem fodi nullum, duobus pedibus ac semisse profundiorem, hoc est quino semipede : nullum sesquipede : ὅτι βαθυτέρους πενθημιποδίου· ὅτι βραχυτέρους τριημιποδίου. Theophr. quoque lib. 2. hist. cap. 7. τριῶν ἡμιποδίων dixit, ubi recte Gaza, *ternis semipedibus*, hoc est, sesquipede. Sic libro 26. sect. 46. sesquiobolum Plinius dicit, ubi Dioscorides lib. 4. cap. 177. τρία ἡμιωβόλια. Ibid.

XV. *Quoniam in humido solo.*] Dalecampius contra fidem omnium exemplarium, contra scriptoris sententiam, atque adeo contra rem ipsam, scribit, *Quamvis in humido solo.* Negat Plinius ultra sesquipedem proferri fossuram oportere, in humido solo, quoniam ibi nocet aquæ vicinitas. Græcorum disciplinam, ac Xenophontis instituta amplectitur, qui totidem fere verbis loc. cit. Ἐπεί γε τῇ Ibid.

ὑγρᾷ ἐγχυθὲν βαθὺ, οὐδὲ ἀναφύονται, ἢ καὶ ἂν δύνηται ἔτι ἐν οὐδενὶ φυτεύειν. Suffragatur etiam Columella, lib. 3. cap 13. pag.. 112. *Nisi tamen, si scaturigo palustris obvia, sicut in agro Ravennate, plusquam sesquipedem prohibeat infodere.*

Ibid. X V I. *Testas, aliqui lapides.*] Ita rescripsimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. ceterorumque, cum prius perverse legeretur, *terra. Aliqui lapides.* Haud dubie Plinius Maronem notat in Georgicis ita præcipientem, lib. 2. vers. 348.

Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.
Inter enim labentur aqua, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testa
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.

Ibid. X V I I. *Quo vitio carent reliqua poma similiter sata.*] Vel ipsa orationis structura clamat superfluere negationem, quæ hoc loco irrepserat, *quo vitio non carent.* Eam igitur intrepide erasimus, non admonitu modo codicum Reg. Colb. Th. aliorumque, a quibus ea abest, sed Theophrasti magis, docentis lib. 5 de causis, cap. 7. pag. 332. & cap. x I. pag. 336. quæ lentisco aut scillæ inserta terræ mandantur, & meliora evadere, nec vermiculationem sentire: ἔστι δ' ἐν χύτρῳ φυτεύουσιν, ἢ σκίλλῃ, πάντα τ' εὐβλαστίας ἕνεκα καὶ εὐτροφίας φυτεύουσι.... ἐν χύτρῳ δὲ φυτευόμενα, πάνθ' ἧττον σκωληκόβρωτα·

Sect. 18. X V I I I. *Necat gramina & pinus: sed utraque* (pinus & juglans) *ventis resistit: qua jam & protecta vinearum ratione egent.*] Non uno vitio laborabat hic locus, antequam ei medicinam faceremus. Editi hactenus libri, *Necat germina:* at M S S. omnes *gramina* incredibili consensu exhibent: & mox auctor ipse graminis se in primis rationem habuisse suadet, cum ait: *Jucunda & platani umbra: licet gramini credere, haud alia latius operiente toros.* Partem deinde alteram hujus loci sic libri omnes tum exarati manu, tum editi, repræsentant: *Quoniam & protecta vinearum ratione egeat.* Quibus verbis cum nulla subesse legitima sententia possit, alii aliter emendare conati. In editione Elzeviriana, satis sane confidenter, vocum sedibus permutatis, nec satis tamen feliciter, cum nulla ob id elici sententia probabilis possit, legitur: *ventis quoniam resistit, protecta vinearum ratione egent.* Fuit cum legendum putarem, *quoniam protectu,* (vel *protectu*) *vinearum rationes egent,* Pellicerium secutus in Notis M S S. Sed in ea voce, *quoniam,* indicari causam cur ventis resistat, vis quidem vocabuli exigit, at reddi hoc loco nec oratio patitur, nec ratio. Itaque non infelici, ut remur, conjectura, *qua jam* pro *quoniam* restituimus: qua levissima mutatione jam sua constat orationi Plinianæ integritas, sententiaque. Vult enim eo nomine, quod ventis arbos utraque resistit, utroque illo genere protecta vinearum egere. Sunt autem *protecta,* (sive *projecta,* ut quidam MSS. exhibent. quod perinde est, nam est vox utraque ejusdem significatus:) quæcumque imbres aut ventos arcent. Sic libro 16. sect. 14 *projecta,* sive *protecta tuguriorum:* est enim protegere, tectum projicere, ut ex Tullio discimus in Topicis. Usus ea voce Ulpianus, leg. Quemadmodum, dig. Ad legem Aquiliam: *Si protectum meum, quod supra domum tuam & nullo jure habebam, recidisses,* &c. Porro *qua ratione,* neque enim id omitti debet, familiaris Plinio locutio est, ut ex indice apparebit.

Sect. 19. X I X. *Olea .... de qua Catonis Italica sententia est: in X X V. pedibus minimum, plurimum X X X. seri.*] Sic libri omnes, etiam M S S. Quanquam non placet ea lectio Pintiano, qui legendum censet, *de qua catholica sententia:* Nam *Catonis* ut legatur, inquit, nullo pacto procedit: cum apud Catonem hoc præceptum nusquam appareat. At apparet sane, nam exstat illud planissime, cap. 16. pag. 12. *Hoc genus,* inquit, *in X X V. aut in X X X. pedes conserito.* Id vero placitum Italico tantum cælo congruere Plinius admonet, cum subjungit statim, *sed hoc variatur locorum natura,* agitque de Bætica deinde, & Africa.

Sect. 24. X X. *Hoc est, germinatione turgentes, ... nec tenuiores digito minimo.*] Ita res-

cripsimus, tum ope codicum Reg. Colb. Th. & Chiffl. tum ipsius Columellæ, cujus exscribere verba videtur Plinius noster, e libro nempe sexto, cap. de insitione arborum : *Ex qua arbore*, inquit, *inserere voles, & surculos ad insitionem sumpturus es, videto, ut sit tenera & ferax, nodisque crebris : & cum germina tumebunt, de ramulis anniculos, qui Solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi. Surculi sint bifurci, vel trifurci, &c.* Prius legebatur. *Hoc est, gemmatione turgentes.... digito medio*: cum in MSS codicibus *germinatione*, & *minimo* planissime scriptum sit. Nec tamen *gemmatione* legi penitus improbamus, cum ipsam *gemmam legi* oporteat, ut ait Columella, loc. cit. *qua bene apparebit, certamque spem germinis habebit.* Et Palladius, in Martio, tit 10. de pomis : *Melius proveniet, si ponendus ramus gemmata jam matre sumatur.* Et in Febr. tit. 17. *Ubi incipit gemma arborum turgescere.* Sed veterum exemplarium vestigiis integra fide insistere magis placet.

XXI. *Incolume cuneo adactum.*] Nempe insitum. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Paris. Th. Alii obscuriore vel plane nulla sententia *incolumi cuneo* legunt. Nostram emendationem, interpretationemque adjuvat egregie Theophr. lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 205. Καὶ ὅπου σχίσαντες ἐνθῶσι τὸ ἔνθεμα, σφηνοειδὲς ποιήσαντες, ἐν σφύρᾳ ἐλαύνουσιν, ὅπως ὅτι μάλιστα συνοχῇ. Hoc est, interprete Gaza : *Cumque trunco leviter fisso inferendum jam est, surculum cuspidatim decisum malleo adigunt, ut quam maxime deprimatur, & committatur.* *Ibid.*

XXII. *Postea Etereïus ... hac Etereïana melior.*] In libris hactenus editis, *Postea hares ejus .... hac Corelliana melior.* In MSS. Reg. Colb. Th. Paris. &c. *Postea hereteïus..., .hac terreiana melior.* Quæ etsi sunt amanuensium vitio inquinata, vestigia tamen nobis monstravere lectionis sincerioris eruendæ : neque hujus tantum loci, sed & alterius, castigandi viam aperuere : libro nempe 15. sect. 25. in quo cum ad hunc diem legeretur, *Laudatior Corelliana castanea, & ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Meterana*, indubitata conjectura *Etereïana* reposuimus : hunc enim a Plinio signari locum, quem tractamus, minime dubium est. Ex Inscriptionibus Gruteri, pag. 678. *Etereius*, & *Eteresa* familiæ Romanæ nomen fuisse, cognomenve haud ignobile, intelligimus. *Sect. 26.*

XXIII. *Preterquam talea.*] Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus, etsi contrario sensu, *praterque talea*, reponere nititur Pintianus. Theophrastum Plinius hoc loco, ut fere alias, sequitur, cujus hæc verba lib. 2. hist. cap. 1. Συκῆ δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις τρόποις φύεται πᾶσι· πλὴν δὲ τῶν ἀκρέμονος καὶ τοῦ ξύλου οὐ φύεται *Ficus quoque omnibus modis emergit, præterquam ramo avulso, & talea.* *Sect. 27.*

XXIV. *Quoniam in ulmo eam inseri.*] Sincerissima hæc omnium librorum scriptura est, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Paris &c. vetustiorumque etiam editionum, Parm. Venet. Brix. ante Hermolaum, qui *Quoniam ramo eam seri* maluit : quod subsecuti deinceps editores ultro amplexi sunt : sed frustra. Non serendi, sed inserendi modum Plinius notat, quem fulgurum religio prohibet : quoniam, ut dictum est lib 15. sect. 17. *non omnia insitu misceri fas est* : ae ne morus in primis ulmo inseratur, etiamnunc hodie servari audio : & Palladius in Febr. tit. 25. pag 78 id confirmat, veluti hunc locum subsignans : *Inseritur autem*, inquit, *morus in fico, & in se tantum sub cortice : Ulmo insita comprehendit : sed parturit magna infelicitatis argumenta.* *Sect. 28.*

XXV. *Gemma vel oculo servato.*] Ita ex Catone rescripsimus, cum prius infulse legeretur, *vel oculos serito*. Oculum servari, hoc est, gemmam e terra extare unam præcipit. Sic ipse Plinius de vite imperat, sect. 25. libri hujus, ut gemmascere incipiat calamus, nec plus quam binis ab insito emineat oculis. *Sect. 29.*

XXVI. *Ad Vergiliarum occasum, quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat.*] Oleas nimirum. Sed cum in libris fere omnibus legatur, *XIV. soli dies sunt*, evenisse id librariorum incuria haud temere suspicamur, qui pro *quatuor* legerint *quatuordecim*. Nec felicior Pintiani conjectura, qui levissimis ductus argumentis, *VIII. soli dies*, scribi censet oportere. Detegit utrorumque errorem ipse Plinius *Sect. 30.*

sect. 2. hujus libri *Circa Vergilias quidem pluere*, inquit, *inimicissimum viti & oleæ, quoniam tunc coitus est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium*, &c. Et lib. 18. sect. 69. illud ipsum argumentum persecutus: *Aliud hoc*, inquit, *quatriduum est*, ... *decretorio die florentibus oleis, vitibusque*, &c.

Sect. 32. XXVII. *Omnibus annis confodi jubent.*] Sunt qui *configi* legant ex quibusdam MSS. Male, eum sequatur statim, *Perticalis, & virga, & talea seritur, fossura eadem*, nempe quæ in viminali recepta est, de qua nunc sermo. Et Columella, lib. 4. cap. 30. pag. 162. *Fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nonnulla vineta: cum deinde convaluerint, tribus fossuris contenta sunt: aliter culta celeriter deficiunt.*

Sect. 33. XXVIII. *Tempus conserendi.*] Sic MSS. Reg. Colb &c. non uti est hactenus editum, *inserendi*. Et sane Columella, a quo hæc profecta, lib 4. cap. 32. pag. 164. *Tempus repastinandi & conserendi est prius quam oculi arundinum egerminent.* Tamen & *inseri* dictum alibi a Plinio pro *conseri* scimus,

Sect. 34. XXIX. *Recusat eadem glaream, rubricam, cretam.*] De castanea loquitur. In libris ad hunc diem vulgatis legitur *Gallicam*. In MSS. Reg. 1. 2. Colb 1. 2. 3. & vet Dalec. *galleam*: nos *glaream* certissima conjectura admisimus, adstipulante Palladio, lib. 12. in Novemb. cap. de castanea: *In spisso agro*, inquit, *& rubrica vix provenit: In argilla & glarea non potest nasci.* Columella quoque ipso, lib. 4. cap. 33. *Dumosi glareosique montes, atque ea genera terræ quæ diximus*, (spissum, & rubricosum,) *glandem magis, quam castaneam postulant.*

Ibid. XXX. *Minus morosa nasci.*] Sincerior visa hæc lectio est codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. & vet. Dalec. quam librorum hactenus editorum, *nimis morosa*. Sententia enim est, esculum non uti castaneam, recusare glaream, rubricam, cretam, sed, ut proxime subjungitur, *in quacumque terra seri.* Plinius, lib. 16. sect. 60. de cupresso, *Natu morosa.* Post paulo, ubi prius legebatur, *læsumque maxime fruticat*, nos *cæsumque* rescripsimus, tum quorundam admonitu codicum, ipso Dalecampio attestante, tum ita postulante in primis loci illius sententia. Est enim id ab auctore eo loci idcirco additum, quod proxime subsequatur: *Præter hæc, sunt cædua quæ diximus.* Denique sect. seq quæ XXXV. est, num 2. sic ex MSS. omnium exemplarium fide edidimus: *Et in fico quidem dodrantales paxilli solo patefacto feruntur:* cum prius legeretur, *& in fico quidem dodrantales paxillo solo patefacto feruntur:* quod ipsum quoque nihilominus tolerabile est: ut sententia sit dodrantales surculos, (nam hæc vox subintelligi ex superiore sententia commode potest,) paxillo prius facta scrobe seri. Sic enim Plinius, sect. 27. *Ramo feruntur & Punica, palis laxato prius meatu.* Et sect. 29. ex Catone: *Palo prius locum si feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet.* Columella quoque lib. 4. cap. 16. *Vel defodiendus est, vel prius paxillo perforato solo altius adigendus.*

Sect. 35. XXXI. *Medulla adempta. Nasci surculos etiam quibus non sit articulatio arboris, non omittendum videtur.*] Prius legebatur, *medulla adempta nasci. Surculos etiam quibusnam sit articulatio arboris* &c. Nostram emendationem tum MSS. exemplarium confirmat auctoritas, in quibus pertinaciter legitur, *quibus non*, non *quibusdam*: tum loci ipsius sententia quæ hactenus inexplanata, nunc primum nitori suo restituitur. Nam uti prius perquam mirum esse dixit vivere semina medulla adempta: ita nunc vicissim haud omittendum videri miraculum ait, etiam surculos arboris, cui nulla ea medulla sit, ut in buxo accidit, simul depactos colligatosque provenire. Sequitur enim ejus placiti statim id exemplum: *Namque buxi tenuissimis quinis senisve* surculis *colligatis depacti proveniunt.* Buxo medullam esse nullam, observatum est libro superiore, sect. 72.

Ibid. XXXII. *Atque ejuncida.*] Ita scribimus, pro *emucida*, (quam vocem Latinitas nunquam agnovit, neque hic locus recipit.) Sane *ejuncida* planissime in MSS. legitur, Reg. 1. 2. Colb. Th. &c. Et ea vox tenuitatem, maciem, exilitatemque, qualis in junco deprehenditur, peraccommodate exprimit. Enimvero

apud Varronem lib. 1. de re ruſt. cap. 31. (quem locum Plinius, dum hæc ſcriberet, habuit certe ante oculos,) ita ex optima Stephani editione legitur. *In vitiario primitus cum exit vitis, tota reſecari ſolet, ut firmiore ſarmento e terra exeat, atque in pariendis caulibus vires habeat majores. Ejuncidum enim ſarmentum propter infirmitatem ſterile, neque ex ſe poteſt ejicere vitem, quam vocant minorem flagellum: majorem etiam, unde uva naſcuntur, palmam.* Eodem ſenſu paulo poſt ipſe Plinius: *Vitis .... evocata ad fructum ejuncescit, ac moritur.* Sic palmarum genus a prælonga gracilitate junceum ſuperius appellatum vidimus, lib. 13. ſect. 9.

XXXIII. *Sequenti anno palmites ſalventur pro viribus matris ſinguli aut gemini.*] In libris hactenus editis, *ſalutentur*. Dalecampius *ſummittantur*, reponere nititur: atque eo pertinere putat Columellæ locum ex lib. 4. cap. 16. pag. 193. ubi aliud plane tractat argumentum ab eo, in quo nunc Plinius habitat. Nos unius litterulæ obliteratione *ſalventur* reſcripſimus, & orationi alioqui obſcuræ lucem addidimus. Uſus hac voce, ne quis barbaram putet, Tullius ipſe, orat in Piſon. num. 78. *Me poſſe iterum Rempubl ſalvare, ſi ceſſiſſem: infinitam eadem fore, ſi reſtitiſſem.* Noſtram emendationem tum ipſa loci ſententia, tum Columellæ verba conſtabiliunt, quæ Plinius exſcribere nunc videtur. Sic enim ille, lib. 4. cap. 21. pag. 143. *Cum aliquot annis quaſi juvenilem ætatem vineæ ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſiderat*, &c. Ibid.

XXXIV. *Iis quoque quæ ſparguntur in terra, breves ad innitendum cannas circumdant.*] *Cannas* certe, non *caveas*, ut libri omnes pertinaciter retinent, legi oportere ratio ipſa, orarioque Pliniana clamat. Nam caveis qui tandem poſſit vitis inniti, quamvis id Gallicus interpres velit? At cannis poteſt. Sic Palladius lib. 3. in Febr. tit. x1. pag. 57. *Aliud genus eſt in quo cannis pluribus circa diſpoſitis, ipſa vitis per cannas ſarmentis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes.* Et tit. 14. pag. 60. *Vites autem, quæ cannis in orbem tinguntur*, &c. Ibid.

XXXV. *Æmilia via in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugient.*] Prius legebatur, obſcura, vel potius nulla plane ſententia, *Æmilia via in ridicas, atinearum ambitu frondem earum fugient.* Colb. 3. *in radices atinearum*, quem ut ſequeremur, & codicis ipſius auctoritas, & ſententiæ neceſſitas fecit. Ibid.

XXXVI. *Atque in terra, quam per totum annum ſpectaverit, recumbere.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Pelicerius tamen in notis marginalibus admonet, ſibi videri vocem eam *annum* adjectam a ſciolo quopiam: legi *per torum* oportere, hoc eſt, e cubili arboris requieſcendo: alluſionem videri *in terra*, & *per torum*. Toros a Columella lib. 5. cap. 6. appellari, partes eas vitis quibus arbori applicatur. Judicent periti. Ibid.

XXXVII. *Tabes, morſque.*] Sic reſtituimus, pro *tabes morbuſque*, tum auctoritate codicum, Reg. 2. Colb. Chiffl. &c. tum ipſo admonente Plinio, qui eadem plane ſententia de vite dixit ſect. 35. *ejuncescit ac moritur.* Sect. 37.

XXXVIII. *Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem, non ſcalpunt ſcabie. Et groſſi cadunt, ſi vel imbres nimii fuere. Alio modo &c.*] Hactenus legebatur, *ceterum ſi cadunt, ſive imbres nimii fuere, alio modo* &c. plane inſulſe. Locum miſeris modis vitiatum Pintianus exclamat, atque ita refingere nititur, ex Theophraſto: *Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem ſcabie. Ceterum ſi cadunt imbres nimii, eluunt rorem aut ſcalpunt.* Dalecampius: *Nam ſi largiores fuere* &c. tunc enim, inquit, Plinii ſequentia verba interpretans, eluunt cauſam ſcabiei, non vitiant. Hoc vero eſt Plinii contextum integerrimum præpoſtera emendatione depravare, & nihilo meliore interpretatione corrumpere. In MSS. Reg. 1. 2. Colb. &c. conſtantiſſime legitur, *Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem non ſcalpunt ſcabiceteroſſi cadunt* &c. Unde nos & ſinceram lectionem poſtremæ partis eruimus, & interpretatione, ut remur, ſincera priorem fulſimus. De groſſis certe, ſeu ficis, hic eſſe ſermonem, admonente Theophraſto didicimus, totum id tradente lib. 4. hiſtor. cap. 16. Ἡ δ' ψώρα μάλιστα γίνεται, ὅταν ὕδωρ ἐπὶ Πλειάδι Ibid.

μένηται μὴ πολύ. Ἐὰν δὲ πολὺ, ἀποκλύζεται. Συμβαίνει δὲ τότε καὶ τὰ ἐρινὰ ἀπορρεῖν καὶ τοὺς ὀλύνθους. *Stabies potissimum gignitur, tum aqua parum post Vergilias incesserit: nam si multum fuerit, causa contrahenda scabies omnis abluitur: Et accidit tunc, ut & caprificus & grossi decidant.*

Ibid. XXXIX. *Nec viscum prodest, & cytisus necatur eo quod halimon Graci vocant.*] Antea legebatur, *& cytisus, nec auro, quod halimon* &c. Salmasius in Solin. pag. 117. *Et cytisus necat viro, & quod halimon Graci vocant.* Viro, hoc est, succi improbi virtute cytisum, halimonque, necare ea quæ sibi sunt vicina, interpretans. At vox ea *viro* obsoleta Plinii ævo eruditis videri sane potest: quanquam a Lucretio usurpata, lib. 2. vers. 852. In MSS. Reg. Colb. Th. &c. *& cytisus nec aureo quod halimon* &c. Unde Hermolaus & Gaza, *nec aurio* legendum esse confidenter pronunciarunt: atque *aurionem* Latine appellari, quod ἅλιμον Græce. Nos adjectâ litterulâ, *necatur eo.* Emendationi nostræ, quæ vel sua se simplicitate defendit, Theophrasti verba admodum suffragantur, e libro 4. histor. cap. 20. Χαλεπὸς δὲ καὶ ὁ κύτισος· ἀπόλλυσι γὰρ πάνθ', ὡς εἰπεῖν. Ἰσχυρότερον δὲ τούτου τὸ ἅλιμον· ἀπόλλυσι γὰρ τὸν κύτισον. *Molestus & cytisus: nam omnia ferme necat: sed eo valentius est quod halimon vocant: cytisum enim ipsum interimit.* Plinius: *& cytisus necatur eo quod halimon Graci vocant.* Ideirco & Theophrastus idem, lib. 5. de causis, cap. 22. pag. 347. halimon esse reliquis perniciosius prodidit, quod plus habet salsuginis: ἰσχυρότερον δὲ τὸ ἅλιμον, διὰ τὸ πλεῖω ἁλμυρίδα ἔχειν.

Sect. 38. XL. *Inter vitia arborum, est & prodigiis locus.*] Divellenda nonnemini pars prior hujusce sententiæ, a posteriore forsitan videatur, & superioribus connectenda in hunc modum: *Nitrum quidem, & alumen, ... ultima venena sunt inter vitia arborum. Est & prodigiis locus,* &c. Vel, *ultima venena sunt & internecio arborum. Est & prodigiis* &c. Tolerabilior tamen recepta dudum lectio est; cum inter ipsa prodigia arbores ferantur sine foliis natæ, aliisque similibus casibus obnoxiæ, quæ sane in vitiis non immerito censeantur. Et sane prodigiis arborum ipsis quoque enumeratis subjicit auctor: *Necne expositis arborum morbis, consentaneum est dicere & remedia:* ut inter morbos arborum ipsa censeri prodigia intelligas.

Sect. 43. XLI. *Nam caprificatio maturat. In ea culices nasci &c.*] Locum ita postulante sententia eo modo interpunximus, divisimus: cum prius conjunctim sic ea legerentur: *Nam caprificatione maturata in ea culices* &c. MSS. omnes, *caprificatio maturat in ea* &c.

Sect. 44. XLII. *Taleam lentisci inversa parte, qua fuerit a cacumine.*] Sic restituere non dubitavimus, etsi libri hactenus editi habeant, *Italicam lentiscum:* cum in MSS. Reg. aliisque, *Italiam lentisci*, certioresque sint emendandi auctores, Columella lib. 5. cap. 10 pag. 200. *Ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lentisci taleam inverso cacumine demittito.* Quod iterum repetit, lib. de arboribus, cap. 20. Palladius quoque, lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de ficu, pag. 98. *Ne vermes patiatur ficus, ramum terebinthi, vel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inverso.*

Sect. 47. XLIII. *Alii volucre appellant animal.*] Sic MSS Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. & ceteri omnes: *Volvocem*, ut in libris impressis legitur, plane nullus. Quin & Columella, lib. de arboribus, cap. 15. *volucram* vocat. *Genus est animalis*, inquit, *volucra appellatur: id fere praerodit teneros adhuc pampinos, & uvas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaveris, peracta putatione sanguine ursino linito: Vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito.*

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVIII.

I. **S**EQUITUR natura frugum, hortorumque ac florum, quæque alia præter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt,[1] vel per se tantum herbarum immensa contemplatione, si quis æstimet varietatem, numerum, flores, odores, coloresque, & succos, ac vires earum, quas salutis aut voluptatis hominum gratia gignit. Qua in parte primum omnium patrocinari terræ, & adesse cunctorum parenti juvat, quanquam [2] inter initia operis defensæ. Quoniam tamen ipsa materia [3] intus accendit ad reputationem ejusdem parientis & noxia, nostris eam criminibus urgemus, culpamque nostram illi imputamus. Genuit venena: ecquis invênit illa præter hominem? [4] Cavere ac refugere alitibus ferisque satis est. Atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti, & uri: saxo rhinocerotes, & utroque apri dentium sicas, sciantque ad nocendum se præparare animalia: quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tingit? [5] Nos & sagittas tingimus, ac ferro ipsi nocentius aliquid damus. Nos & flumina inficimus, & rerum naturæ elementa. Ipsum quoque quo vivitur, [6] aërem in perniciem vertimus. Neque est ut putemus ignorari ea ab animalibus: quæ qui- CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Vel per se.*] Et erat jam sola per se herbarum contemplatio immensa.

2. *Inter initia operis.*] Libro 2. sect. 63.

3. *Intus accendit.*] Etiam in ipso progressu, nec tantum initio operis, sed & in interiore libro, argumentum ipsum impellit ad contemplationem ejusdem naturæ, cum parit res noxias. Rhenanus legit, *vitiis accedit.*

4. *Cavere.*] Venena cavent alites ac feræ, non excogitant: homines soli inveniunt & comminiscuntur.

5. *Nos & sagittas.*] Sagittas tinxisse Gallos medicamento, quod venenum cervarium appellabant, dicetur lib. 27. sect. 76. Elleboro quoque, l. 25. sect. 25.

6. *Aërem in perniciem.*] Tum tetro halitu oris, tum emisso letali spiritu e scrobibus, quos homines ipsi fodiunt, tum alias ob causas, tum ut metalla eruant.

dem quæ præpararent [7] contra ſerpentium dimicationes, quæ poſt prælium ad medendum excogitarent, indicavimus. Nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatur alieno. Fateamur ergo culpam, ne iis quidem, quæ naſcuntur, contenti: etenim quando plura eorum genera humana manu fiunt. Quid? non & homines quidem ut venena naſcuntur? Atra ceu ſerpentium lingua vibrat, [a] [8] tabeſque animi contrectata adurit, culpantium omnia, ac dirarum alitum modo, tenebris quoque ſuis, & ipſarum noctium quieti invidentium, gemitu, quæ ſola vox eorum eſt: [9] ut inauſpicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere, aut prodeſſe vitæ. Nec ullum aliud [10] abominati ſpiritus præmium novere, quam odiſſe omnia. Verum & in hoc eadem naturæ majeſtas, tanto plures bonos genuit ac frugi, quanto fertilior in iis quæ juvant aluntque, quorum æſtimatione & gaudio nos quoque, [11] relictis æſtuationi ſuæ iſtis [12] hominum turbis, pergemus excolere vitam: eoque conſtantius, [13] quo

INTERPRETATIO.

[a] *Tabeſque.*] Et livor animi adurit omnia quæ contrectat: *livor, inquam, hominum* culpantium omnia, ac dirarum volucrum more, quæ tenebris quoque ſuis, & ipſi noctium quieti *obſtrepunt, invidentium ceterorum hominum laudi & quieti*, vel ſolo gemitu, quæ ſola vox eorum hominum eſt: ita ut, inauſpicatarum avium ritu, vel occurſu ſuo vetent agere, ac prodeſſe hominibus.

NOTÆ.

7. *Contra ſerpentium.*] Vide lib. 8. ſect. 36. 41. &c.

8. *Tabeſque animi.*] Livor animi, & invidia, omnia quæ contingit, veluti adurens: quando culpat omnia.

9. *Ut inauſpicatarum.*] Inauſpicatarum avium animantiumque occurſu dirimebantur auſpicia, hoc eſt, irrita fiebant, diſſolvebantur, diſcutiebantur, ac diſturbabantur. Plinius, lib. 8. ſect. 82. *Soricum occentu dirimi auſpicia, annales refertos habemus.* Et lib. 10. ſect. 16. *Bubo funebris, & maxime abominatus publicis præcipue auſpiciis, deſerta incolit, nec tantum deſolata, ſed dira etiam & inacceſſa: noctis monſtrum, nec cantu aliquo vocalis, ſed gemitu. Itaque in urbibus, aut omnino in luce viſus, dirum oſtentum eſt.*

10. *Abominati ſpiritus.*] Ingenia deteſtatione, exſecratione digna. Plinius, lib. 10. ſect. 16. *Bubo abominatus publicis auſpiciis.* Horatius, Epod. ode 16.

Parentibuſque abominatus Hannibal.

11. *Relictis æſtuationi ſuæ.*] MSS. Reg. Colb. Chiffl. *exuſtioni ſuæ*, quod defendi quoque poteſt, ut reſpondeat ei quod prius dixerat, *contrectata adurit.*

12. *Hominum turbis.*] In MSS. *hominum urbis.* Quid ſi *hominum umbris* dicam ſcripſiſſe Plinium videri? ſicut de iiſdem paulo ante, *tenebris quoque ſuis invidentium* dixit. Vel hominum turbas appellat, qui in humano genere turbas cient, ceu faces generis humani.

13. *Quo opera.*] Huc referenda Livii caſtigatio, a Plinio ipſo facta in præf. ad Titum. *Profiteor mirari me T. Livium . . . . ſic orſum: ſatis jam ſibi gloriæ quæſitum . . . . . Majus meritum eſſet, operis amore, non animi cauſa perſeveraſſe*, &c.

[b] operæ

[b] operæ nobis major, quam famæ, gratia expetitur. Quippe sermo circa rura est, agrestesque usus, sed quibus vita honosque apud priscos maximus fuerit.

II. [1] Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua genitos, spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio eis pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Rom. fuit corona: honosque is [2] non nisi vita finitur, & exsules etiam captosque comitatur. [3] Bina tunc jugera populo Romano satis erant, nullique [4] majorem modum attribuit: quo servos paulo ante principis Neronis, contemptis hujus spatii viridariis, piscinas juvat habere majores: gratumque, si non aliquem & culinas. Numa instituit Deos fruge colere, & [5] mola salsa supplicare, atque (ut auctor est Hemina) far torrere, [6] quoniam tostum cibo salubrius esset. Id uno modo consecutum, statuendo non esse purum ad rem divinam, nisi tostum. Is & [7] Fornacalia instituit farris torrendi ferias, & CAPUT II.

INTERPRETATIO.

[b] *Operæ.*] Operam *utiliter collocatam*, quam famam *avidius quæsitam*, gratulari nobis homines malumus.

NOTÆ.

Sect. II. 1. *Arvorum.*] Gellius, lib. 6. cap. 7. pag. 377. *Sabinus Masurius in primo Memorialium, Accam Laurentiam Romuli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisit. In illius locum Romulus Accæ Laurentiæ se se filium dedit, seque & ceteros ejus filios Fratres Arvales appellavit. Ex eo tempore collegium mansit Fratrum Arvalium numero duodecim, cujus sacerdotii insigne est spicea corona, & alba infula* Varro, lib. 4. de ling. Lat pag. 23. *Fratres Arvales dicti sunt, qui sacra publica faciunt propterea ut fruges ferant arva.* Inde Festus: *Ambarvales hostia appellabantur, quæ pro arvis a duobus fratribus sacrificabantur.*

2. *Nonnisi vita.*] Sic Auguratus, & Pontificale Sacerdotium, perpetua fuere munera, nec nisi cum vita eripi potuerunt Vide Sueton. in Augusto, cap. 31. & Senec. lib 1. de Clement. cap. 10. Sic in Galliæ magistratibus summis, Cancellarii dignitas, & aliæ quædam ea donatæ prærogativa sunt.

3. *Bina tunc jugera.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 10, *Antiquus noster ager ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim*, &c.

4. *Majorem modum.*] Majorem mensuram: modus enim de agri dicitur mensura. Horatius lib. 2. Satyr. 6.

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus.

5. *Mola salsa.*] Far sale mixtum id fuit, ut docet Ovid. lib. 1. Fastor. vers. 128.

Cum Cereale sacerdos
Imponit libum, mixtaque farra sali.

6. *Quoniam tostum.*] Ovidius, lib. 2. Fastor. vers. 521.

Usibus admoniti flammis torrenda dedere, &c.

7. *Fornacalia.*] Festus: *Fornacalia, feriæ institutæ sunt farris torrendi gratia: quod ad fornacem, quæ in pistrinis erat, sacrificium fieri solebat. Fornacalia sacra erant, cum far in fornaculis torrebant.* Excogitata simul Fornace Dea, quod in

[8] æque religiosas terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maxime noverant: [9] Sejamque a ferendo, Segestam a segetibus appellabant: quarum simulacra [10] in Circo videmus. [11] Tertiam ex his nominare sub tecto religio est. [12] Ac ne degustabant quidem novas fruges aut vina, antequam sacerdotes primitias libassent.

CAP. III. III. [1] Jugum vocabatur, quod uno jugo boum in die exarari posset. Actus, in quo boves agerentur cum aratro, uno impetu justo. Hic erat CXX. pedum: duplicatusque [2] in longitudinem jugerum faciebat. Dona amplissima Imperatorum ac fortium civium, quantum quis uno die plurimum circumaravisset. [3] Item quartarii farris, aut

NOTÆ.

fornacibus precarentur farra recte torreri. Ovid. loc. cit. vers. 525.

Facta Dea est Fornax: læti Fornace coloni
Orant, ut fruges temperet illa suas.
Curio legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus indicit, &c.

Non erant hæ feriæ statæ, sed indictitiæ.

8. *Æque religiosas.*] Ferias alteras notat, Terminalia appellata, a Deo agrorum Termino. Ovidius loc. cit. vers. 639.

Nox ubi transierit, solito celebretur honore
Separat indicio qui Deus arva suo.
Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.
Te duo diversa domini de parte coronant:
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt: &c.

Februario mense Terminalia peragebantur.

9. *Sejamque.*] Ita libri omnes, recte. S. August. lib. 4. de Civit. cap. 8. *Sata frumenta, quandiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Sejam: cum vere jam super terram essent, & segetem facerent, Deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis ut tuto servarentur, Deam Tutelinam præposuerunt.* Nummus Corneliæ Saloninæ, apud Tristan. tom. 3. pag. 103. DEAE. SEGETIAE.

10. *In Circo.*] In Circo Maximo, regione Urbis undecima.

11. *Tertiam.*] Segestam, quæ ex Diis proxime appellatis, tertium locum obtinet: nempe post Deum agrorum Terminum, Sejamque. Vide Notas & Emend. num. I.

12. *Ac ne degustabant.*] Sic etiam Censorinus, in præfat. Tibullus, lib. 1. Eleg. 1.

Et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
Libatum agricolæ ponitur ante Deo.

Sect. III. 1. *Jugum vocabatur.*] Hæc ex Varrone accepta. Vide Notas & Emend. num. II. Aliud jugum, aliud jugerum est. Jugum hodie Arverni vocant, *Joug de terre.*

2. *In longitudinem.*] *Ergo duo actus*, inquit Columella, lib. 5. cap. 1. *jugerum efficiunt longitudine pedum* CCXL. *latitudine pedum* CXX. *Galli semijugerum arepennem vocant.* Bætici quoque, teste Isidoro, lib. 15. cap. 15. Nunc vero quod Gallis jugerum dicitur, perticis centum constat: perticæ singulæ pedibus octo & decem: jugerum igitur, pedum est MDCCC. *Un arpent.* Sed varia est in Galliis pro regionum diversitate arpenti mensura: qua de re Du-Cangium in Glossario consule, verbo *Arapennis.* Notæ, quæ vulgo Tironis dicuntur, pag. 163. *Jugerum. Aripennis. Fuctus*, forte pro *Actus.*

3. *Item quartarii.*] Fuit quartarius congii quarta pars: uti sexta, sextarius. De congio lib. 14 sect. 19. De hemina, lib. 21. sect. 109.

heminæ, conferente populo. Cognomina etiam prima inde, [4] Pilumni, qui pilum pistrinis invenerat: Pisonis, a pisendo. [5] Jam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret. Juniorum familiæ [6] Bubulcum nominaverunt, qui bubus optime utebatur. Quin & in sacris nihil religiosius [7] confarreationis vinculo erat: Novæque nuptæ farreum præferebant. Agrum male colere, [8] Censorium probrum judicabatur. Atque ([9] ut refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabant. Hinc & locupletes dicebant, loci, hoc est, agri plenos. [10] Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis Censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. [11] Multatio quoque non nisi ovium boumque

NOTÆ.

4. *Pilumni.*] De eo Servius, initio libri 9. Æneïd. *Pilumnus*, inquit, *pinsendi frumenti usum invenit: unde a pastoribus colitur. Ab ipso etiam pilum dicitur.*

5. *Jam Fabiorum.*] Ergo a fabis serendis Fabiorum, a lentibus Lentulorum, seu *Lentinorum*, ut MSS. habent: Ciceronum, a cicere, non quidem quod in vultu gereret, ut vulgus existimat, sed quod in agro optime sereret gentis ejus auctor, cognomen inventum. Et Fabatorum quoque nomen a Fabis: unde Roscius Fabatus, in nummo vetere apud Patin. in Roscia gente, pag 240. Et Fabatus alter, ad quem inscripsit epistolam 30. Plinius junior, lib. 6.

6. *Bubulcum.*] In Junia gente familiæ unius cognomen Bubulcorum fuit: ex qua C. Junius Bubulcus, bis Consul, post Dictator & Magister Equitum, apud Livium lib 9. pag. 159. & 162. Et inter Ædiles anni 397. C. Junius, L. F. C. N. Brutus Bubulcus, in Pighii Fastis.

7. *Confarreationis.*] Usus ea voce Tacitus lib. 4. *Patricios confarreatis parentibus genitos.* Et mox: *Omissa confarreandi assuetudine, aut inter paucos retenta.* Est autem confarreatio, novorum conjugum, aut amicorum, adhibito libo farreo, conjunctio. Contra, diffarreatio, conjugii amicitiæve, auctore Festo, per idem libum farreum dissolutio. Vide Dionys. Halic. lib. 2. Rom. Antiq. pag. 95. Festus: *Farreum, genus libi ex farre factum.* Isidori Glossæ: *Confarreatio, Consacrorum communicatio Confarreatus, consociatus.* Glossæ Philoxeni: *Confarreatus, συμβιώσεως χάριν ζυγχθείς.* Vide Glossarium V. Cl. Du-Cangii.

8. *Censorium.*] Hoc est, animadversione, ignominia, & castigatione Censoria dignum. Notationem Censoriam dixit Cicero pro Cluent. num. 128. Castigationem Censoriam Plinius hoc libro, sect. 7. Gellius lib. 4. cap. 12. pag. 302. *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat: sive quis arborem suam vineamque habuerat derelictui, non id sine pœna fuit: sed erat opus Censorium, Censoresque ærarium faciebant:* &c.

9. *Ut refert Cato.*] In præfatione libri de re rust. pag. 5. *Et virum bonum*, inquit, *cum laudabant, ita laudabant: Bonum agricolam, bonumque colonum: Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.*

10. *Pecunia ipsa.*] Vide quæ dicturi sumus lib. 33. sect. 13.

11. *Multatio.*] Gellius, lib. XI. cap. 1. pag. 577. *Multa quæ appellatur suprema*, inquit, *instituta est in singulos dierum ovium, boum triginta: pro copia scilicet boum, proque ovium penuria ..... Postea lege Ateria constituti sunt in oves singulas æris deni, in boves æris centeni. Minima multa est ovis unius*, &c. Festus: *Multam Osce dici putant pœnam*

impendio dicebatur : non omittenda priscarum legum benevolentia. Cautum quippe est, ne bovem, prinsquam ovem, nominaret, qui indiceret multam. Ludos boum causa celebrantes, Bubetios vocabant. Servius rex, ovium boumque effigie [12] primus æs signavit. Frugem quidem aratro quæsitam furtim noctu pavisse, ac secuisse, puberi [13] XII. tabulis capitale erat : suspensumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum : impubem [14] Prætoris arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni.

Jam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. [15] Rusticæ tribus laudatissimæ eorum, qui rura haberent. Urbanæ vero, in quas transferri ignominia esset, desidiæ probro. [16] Itaque quatuor

NOTÆ.

quandam. M. Varro ait pœnam esse sed pecuniariam, de qua subtiliter in libro primo quæstionum epistolicarum refert. Maximam multam dixerunt trium millium & viginti assium: (Monetæ Gallicæ libræ sunt 120. cum assibus sedecim :) *quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ovibus quenquam multari : æstimabaturque bos centussibus, ovis decussibus.* Et verbo *Ovibus : Ovibus duabus multabantur apud antiquos in minoribus criminibus*, &c. Judiciorum multas in vaccis exsolvi solitas apud Scotos, aliasque nationes, multis comprobat testimoniis V. Cl. Du-Cangius in Glossario, verbo *Vacca*.

12. *Primus æs signavit.*] More Græcorum, ac præcipue Atheniensium, qui pecuniam suam bove signabant. Unde apud eos nata parœmia, *Bovem habet in lingua*, in eos jaci solita, qui accepto pretio libere id quod vere sentiunt, effari non audent. Hesych. pag. 197. Βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ. Παροιμία ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων παῤῥησιάζεσθαι ..... διὰ τὸ τὸ Ἀθηναίων νόμισμα ἔχειν βοῦν ἐγκεχαραγμένον, &c. Quod & Scholiastes Aristoph. testatur in Avibus, pag. 594. & Eustath. in Iliad. α. vers. 449. pag. 252. Vide quæ dicenda sunt lib. 33. sect. 13.

13. *XII. tabulis.*] Ex tabula VII. cap. 2. repetita lex ea est. *Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pavit, secuitque, suspensus Cereri necator : Impubes Prætoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito.* Hoc est, ut Gothofredus interpretatur : Qui frugem aratro partam furtim noctu pavetit immaturam, vel maturam secuerit, Cereri sacer & devotus suspendio necator. Impubes tamen si id fecerit, arbitrio Prætoris verberator, damnumque datum in duplum sarcito.

14. *Prætoris.*] Hoc est, judicis, sive Consulis. Nam regibus exactis iidem erant Prætores, qui Consules : iidem quoque a judicando dicti Judices. Sed hoc quoque nomen desiit tandem, ac tantummodo Consules appellati. Hæc multo tractata prolixius vide apud Vossium in Etymol.

15. *Rustica.*] Colum. in præfat. *At mehercule vera illa Romuli proles, ... semper rusticam plebem præposuit urbanæ. Ut enim qui in villis intra consepta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignaviores habiti : sic eos, qui sub umbra civitatis intra mœnia desides cunctarentur, quam qui rura colerent, ... segniores visi.*

16. *Itaque quatuor.*] Tres modo fuisse, aliisque nominibus scribit Asconius Ped. in orat. 3. contra Verr. nempe Tatiensem unam a Tatio rege : Ramnensem alteram a Romulo : Lucerem alteram a Lucumone : post de nominibus Sabinarum plures fuisse : ad postremum XXX. & quinque factas. Sed hausit Plinius a Varrone, lib. 4, de ling. Lat. *Ab hoc quoque quatuor partes Urbis, tribus dictæ, ab locis : Suburrana, Collina, Palatina.* Et Festus : *Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispartita a Servio Tullio rege : id est, Suburrana, Palatina, Esquilina, Collina.*

folæ erant a partibus urbis, in queis habitabant, [17] Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina. Nundinis urbem revisitabant, [18] & ideo comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs rustica avocaretur. [19] Quies somnusque in stramentis erat. [20] Gloriam denique ipsam a farris honore adoream appellabant. Equidem ipsa etiam verba priscæ significationis admiror. Ita enim est in commentariis Pontificum: [21] Augurio canario agendo dies constituantur, priusquam frumenta [22] vaginis exeant, & antequam in vaginas perveniant.

IV. [1] Ergo iis moribus non modo sufficiebant fruges, nulla provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. [2] Manius Marcius Ædilis plebis primum frumentum populo in modios [3] assibus donavit. [4] L. Minucius Augurinus, qui Sp. Melium

NOTÆ.

17. *Suburrana.*] Et tribus & regio Urbis sic est appellata, auctore Festo, quasi Succurrana, a stativo præsidio, quod solitum esset succurrere Exquiliis, infestantibus eam partem urbis Gabinis. Fuisse in regione Urbis tertia, auctor est P. Victor. Palatium, a quo Palatina tribus, in regione decima fuit: Exquiliæ, cum porta Collina, in quinta.

18. *Et ideo Comitia nundinis.*] Vide Notas & Emend. num. III.

18. *Quies.*] Ovidius, lib. 1. Fastor. vers. 205. de Saturni ævo:

Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem
Et fenum capiti supposuisse suo.

Et lib. 3. Fastor. vers. 183. de Romulo:

Aspice de canna, straminibusque domum.
In stipula placidi capiebant munera somni:
Et tamen ex illo venit in astra toro.

20. *Gloriam.*] Festus: *Adoream laudem, sive gloriam dicebant: quia gloriosum eum putabant esse, qui farris copia abundaret.* Vel potius, qui farre a populo donatus esset: Nam, ut Plinius paulo ante, dona populi amplissima fuere quartarii aut heminæ farris. Horatius, lib. 4. Carm. 4.

Et pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris,
Qui primus alma risit adorea.

21. *Augurio canario.*] Sacrum id erat, quod e rufa cane fiebat, uti fusius docebimus sect. 69.

22. *Vaginis exeant.*] *Primitus spica cum oritur, in vagina est*, inquit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 48. Idem, cap. 32. *Frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum.*

Sect. IV. 1. *Ergo iis moribus.*] Egregie hæc amplificat Columella, in præf. pag. 7.

2. *Manius Marcius.*] Contigisse id Pighio videtur anno Urbis CCXCVIII. hoc est, M. Valerio Maximo, Sp. Virginio Tricosto Coss. Exstat hujus M' Manii nummus ex ære apud Patin. pag. 166. quem Marcum Marcium, pro Manio Marcio falso appellat.

3. *Assibus donavit.*] Vetus Romanorum as, Gallicæ monetæ facit denariolos æreos fere decem. Vide quæ diximus lib. 15. sect. 1.

4. *L. Minucius.*] Id ei prænomen est in cod. Reg. Colb. Thuan. Anno Urbis CCCXVII. præfectus annonæ, Sp. Melii consilia retexit, qui tum regnum largitionibus affectabat. Livius, lib. 4. pag. 72. *L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Melianum assibus in modios æstimatum plebi divisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse a Patribus ad plebem, undecimumque Tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cæde sedasse, invenio.*

coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit undecimus plebei Tribunus: qua de causa [5] statua ei extra portam [6] Trigeminam, a populo stipe collata statuta est. [7] Trebius in Ædilitate assibus populo frumentum præstitit: quam ob causam & ei statuæ in Capitolio ac Palatio dicatæ sunt: ipse supremo die populi humeris portatus in rogum est. [8] Verum quo anno Mater Deûm advecta Romam est, [9] majorem ea æstate messem, quam antecedentibus annis decem, factam esse tradunt. M. Varro auctor est, cum [10] L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse: [11] item vini congios, ficique siccæ pondo XXX. olei pondo X. carnis XII. [12] Nec e latifundiis singulorum contingebat arcentium vicinos: quippe etiam lege Stolonis Licinii [13] incluso modo quingentorum jugerum, & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret. Luxuriantis jam Reipublicæ fuit ista

NOTÆ.

5. *Statua ei.*] Exstat insigne hujus rei monumentum in vetere nummo familiæ Minuciæ, apud Patin. pag. 179. expressa ibi columna, cui imposita viri statua est, adjecto annonæ symbolo, spicis duabus, &c. Dicetur de eo iterum lib. 34. sect. XI. Aurato præterea bove donatum, ut diximus, prodidit Livius, loc. cit. Simile grati animi monumentum in simili beneficio Nervæ nummus exhibet, cum hac epigraphe: PLEBEI. URBANAE. FRUMENTO. CONSTITUTO.

6. *Trigeminam.*] Qua tergemini fratres Horatii exierunt. Inde ei portæ nomen. Eadem Ostiensis ab Ammiano, Procopio, ceterisque ejus ævi scriptoribus appellatur. Hodie Porta S. Pauli, ab æde vicina.

7. *Trebius.*] Anno Urbis CCCXLV. Trebii apud Gruter. frequens mentio: Treii nulla, quem hoc loco substituere quidam volunt.

8. *Verum quo anno.*] M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. anno DL. qui belli Punici secundi quintusdecimus fuit, inquit Livius lib. 29. pag. 342.

9. *Majorem ea æstate messem.*] Aberat vox hæc postrema *messem*, a libris omnibus ad hunc diem editis, mutila idcirco obscuraque sententia. Adjecimus eam ductu admonituque codicum MSS. Reg. &c. in quibus *majorem ea æstatem esse* legimus: quod & ante nos Turnebus vidit, lib. Advers. cap. 20. pag. 21.

10. *L. Metellus.*] Diximus lib. 8. sect. 6. contigisse id anno Urbis DCIV. bello Punico primo. Quin & Catonis ævo, scribens de fertilitate & copia Galliæ Cisalpinæ Polybius, lib. 2. *Suis etiam temporibus* aït, *medimnum frumenti Siculum, quatuor obolis venisse: hordei, duobus: metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Lipsium vide, lib. 4. de Magnitud. Rom. cap. 9.

11. *Item vini congios.*] Assibus fuisse subintellige, quod & subsequentium mercium tum pretium fuit. De hac annonæ vilitate dictum, lib. 15 sect. 1.

12. *Nec e latifundiis.*] Nec tanta vilitas annonæ contingebat e latis amplisque fundis, quales nunc singuli possident, qui & vicinos suos arcent, immodica possidendi cupiditate.

13. *Incluso modo.*] Definita agri mensura, quingentis jugeribus. Varro, lib. 1. de re rust. *Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus quingenta jugera habere civem Romanum, & qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmavit cognomen, &c.* Valer. Max. lib. 8 cap. 6. n. 3. pag. 381 *C. Licinius Stolo ...: cum lege sanxisset, ne quis amplius quam quingenta agri jugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis gratia, dimidiam partem filio emancipavit.* Quam

mensura. [14] Manii quidem Curii post triumphos immensumque terrarum adjectum imperio nota concio est: Perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis. Hæc autem mensura plebei [15] post exactos reges assignata est.

Quænam ergo tantæ ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam & curiosius fiunt. Serentem invenerunt [16] dati honores Seranum, unde cognomen. [17] Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ [18] Prata Quinctia appellantur, Cincinnato Viator attulit Dictaturam, & quidem ut traditur, nudo, plenoque pulveris etiamnum ore. [19] Cui viator,

NOTÆ.

ob causam a M. Popilio Lanate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit. Decem millibus æris damnatum a Popilio, hoc est, monetæ Gallicæ libris quadringentis, Livius prodidit, lib. 7. pag. 126. quod emancipando filium legi fraudem fecisset. Vide & Colum. lib. 1. cap. 3. pag. 18. & Plutarch. in Camillo, pag. 150. Contigit id anno Urbis CCCXCVII. Cn. Manlio Imperioso secundum Cos. C. Marcio Rutilo collega.

14. *Manii quidem.*] Vide Plutarch. in Apophtheg. pag. 194. *Μάνιος Κούριος* &c. Valerius Max. lib. 4. cap. 3. pag. 209. de Manio Curio: *Decretis a Senatu septem jugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum Reipub. civem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.* Idem refert etiam Colum. lib. 1. cap. pag. 18 De eo jam diximus lib. 7. sect. 15.

15. *Post exactos reges.*] Varro loc. cit. *Ejusdem gentis Stolonum C. Licinius Tribunus plebis cum esset post Reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiundas in septem jugera forensia e Comitio eduxit.*

16. *Dati honores.*] Nempe Consulatus, quem gessit is cum Cn. Cornelio Blasio, anno Urbis CCCCXCVII. Fuit ei M. Atilius Regulus nomen: cognomen Seranus, a serendo, ut volunt: quo Maro allusit, lib. 6. Æneïd. vers. 844.

Et te sulco, Serane, serentem.

Tamen in nummis veteribus quam plurimis Atiliæ gentis, Saranum scribi, non Seranum vidimus. Vide & apud Patin. in Atilia familia, pag. 42. Vide Valerium Max. lib. 4. cap. 4 pag. 217.

17. *Aranti.*] Non minus eleganter Livius, lib. 3 pag. 51. *Spes unica imperii populi Romani L. Quinctius trans Tiberim quatuor jugerum colebat agrum, quæ Prata Quinctia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret: operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data invicem, redditaque, rogatus ut.... togatus mandata Senatus audiret, admiratus, rogitansque, Satin' salva essent omnia, togam propere e tugurio proferre uxorem Raciliam jubet: qua simul absterso pulvere ac sudore velatus processit, &c.* Vide etiam Colum. in præf pag. 6. Gessit is Dictaturam anno Urbis CCXCVI.

18. *Prata Quinctia.*] Festus: *Quinctia Prata dicta sunt a Quinctio Cincinnato, quod sibi damnato filio venditis omnibus quatuor jugerum agrum trans Tiberim paraverat.* Fuere hæc prata inter vineam Mediceam, & molem Hadriani, sive Castellum S. Angeli: hodieque campo ei nomen, *i Prati.*

19. *Cui viator.*] Columella, in Præf. pag. 7. *Illis*, aït, *temporibus proceres civitatis in agris morabantur: & cum con-*

Vela corpus, inquit, ut proferam Senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant : quod ipsum nomen inditum est subinde & ex agris Senatum ducesque arcessentibus. [20] At nunc eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, [21] inscriptique vultus exercent : [22] non tamen surda tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur ipsa : [a] honore his assumpto, ut non invita ea, & indignata, credatur id fieri. Sed nos miramur [23] ergastulorum non eadem emolumenta esse, quæ fuerint Imperatorum.

V. Igitur de cultura agri præcipere principale etiam apud exteros. [1] Siquidem & reges fecere, Hiero, Philometor Attalus, Archelaus : & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago : cui quidem tantum honorem Senatus noster habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina censeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidisset : [2] peritisque linguæ Punicæ dandum negotium, in quo præcessit omnes vir [3] clarissimæ familiæ D. Silanus. Sapientes vero complures, [4] quos sequentes prætexuimus in hoc volumine, [5] non in-

INTERPRETATIO.

a *Honore.*] Honorem iis *nominibus sibi habitum* tellus sumit *ultro, eoque contenta est :* ut non ab invita ea & indignata fieri istud credatur, *quod fructus edat quos rogatur, nec surda sit.*

NOTÆ.

silium publicum desiderabatur, a villis arcessebantur in Senatum. Ex quo qui eos evocabant, Viatores nominati sunt. Vide etiam Festum, verbo *Viatores.*

20. *At nunc.*] Eadem Columellæ conquestio oratione pereleganti, præfatione operis. *Nec posthac reor intemperantia cæli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum, velut carnifici noxio dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit.* Cetera consule.

21. *Inscriptique*] Notata frons stigmate, quod inuri servis soleret. Ausonius de Pergamo scriptore servo & fugitivo :

Tam segnis scriptor, quam lentus, Pergame, cursu
Fugisti, & primo captus es in stadio.
Ergo notas scripto tolerasti, Pergame, vultu :
Et quas neglexit dextera, frons patitur.

De hisce stigmatibus vide Gothofredum, in Cod. Theod. lib. 9. tit. 40. de pœnis, pag. 294.

22. *Non tamen surda.*] Quanquam vilissimorum hominum manibus colitur, quod ipsa poscitur, benigne producit.

23. *Ergastulorum.*] Hoc est, servorum, qui in ergastulis diu detenti.

Sect. V. 1. *Siquidem & reges.*] De his egimus in Auctorum Indice.

2. *Peritisque lingua Punica.*] MSS. Reg. &c. *peritisque Punice*, ut sit adverbium, sicut Græce, Latine.

3. *Clarissima familia.*] Juniæ gentis Decimus Silanus fuit.

4. *Quos sequentes.*] Qui priorum tempora subsecuti sunt, quosque hujus operis initio appellavimus, nempe libro primo. In MSS. Reg. 1. *quos sequeremur*, scriptura haud penitus improbanda.

5. *Non ingrate.*] Ex infinito numero libenter Varronem appellamus. In MS. Reg. 2. *non in grege*, quasi extra gregem nominando, quia antecellit.

grate nominando M. Varrone, qui [6] octogesimum primum vitæ annum agens, de ea re prodendum putavit.

CAP. IV.

Apud Romanos multo serior vitium cultura esse cœpit. Primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere : quorum nobis ratio nunc tractabitur non vulgari modo, verum, ut adhuc fecimus, & vetustis & postea inventis omni cura perquisitis, causaque rerum & ratione simul eruta. Dicemus & sidera, siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata : quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere, quibusvis potius, quam agricolis, scripsisse possunt videri.

VI. Ac primum omnium oraculis majore ex parte agemus, quæ non in alio vitæ genere plura certiorave sunt. Cur enim non videantur oracula, a [1] certissimo die maximeque veridico usu profecta?

* CAP. V.

Principium autem a Catone sumemus. * [2] Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes. Prædium ne cupide emas. In re rustica operæ ne parcas, in agro emendo minime. Quod male emptum est, semper pœnitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet [3] aquam, viam, & vicinum. [4] Singula magnas interpretationes habent, nec dubias. [5] Cato in conterminis hoc amplius æstimari jubet, quo pacto niteant : In bona enim, inquit, regione bene nitent. [6] Atilius Regulus, ille [7] Punico bello bis Consul, aiebat, neque fecundissimis locis insalubrem agrum parandum, neque effetis saluberrimum. Salubritas loci non semper incolarum colore detegitur, quoniam assueti etiam in pestilentibus

NOTÆ.

6. *Octogesimum primum.*] Id Varro de se ipse prodit, statim in ipso operis ingressu, lib. 1. de re rust. cap. 1. *Cogitans*, inquit, *esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinas colligam ante quam proficiscar e vita.* In quo Varronis loco unitatis notam excidisse e numero annorum Varronis, Fulv. Ursinus in Notis pag. 10. recte admonuit.

Sect. VI. 1. *Certissimo die.*] Nam dies usum affert, qui optimus omnium est magister. MSS. omnes, *die* recte : non *deo*, ut Lipsio visum. In hanc sententiam Columella egregie, lib. 1. cap. 1. *Usus & experientia dominantur in artibus: neque est ulla disciplina, in qua non peccando discatur*, &c.

2. *Fortissimi.*] Desumpta hæc a Catone, ex præf. libri de re rust. pag. 5.

3. *Aquam, viam, & vicinum.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

4. *Singula magnas.*] Has interpretationes ex Columella dabimus in Notis & Emend. num. cit.

4. *Cato in cont.*] Cato, loc. cit. *Vicini quo pacto niteant, id animum advertito: in bona regione bene nitere oportebit*, &c.

6. *Atilius Regulus.*] Hæc iisdem verbis Columella, lib. 1. de re rust. cap 4. pag. 19. *In universum tamen quasi testificandum, atque sæpius prædicandum habeo, quod primo jam Punico bello dux inclytissimus M. Atilius Regulus dixisse memoratur : fundum, sicuti ne fecundissimi quidem soli, cum sit insalubris : ita nec effeti sit, si vel saluberrimus sit, parandum. Quod Atilius ætatis suæ agricolis majore cum auctoritate suadebat peritus usu. Nam Pupiniæ pestilentis simul & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiæ.* De eo multa Seneca, lib de Consol. ad Helv. cap. 12. pag. 811.

7. *Punico bello.*] Primo.

durant. Præterea sunt quædam partibus anni salubria : nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre. [8] Malus est ager, cum quo dominus luctatur. [9] Cato inter prima spectari jubet, ut solum sua virtute valeat, [10] qua dictum est positione : [11] ut operariorum copia prope sit, oppidumque validum : ut navigiorum evectus vel itinerum : ut bene ædificatus & cultus, in quo falli plerosque video. Segnitiem enim prioris domini pro emptore esse arbitrantur. Nihil est damnosius deserto agro. [12] Itaque Cato, De bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam disciplinam : agroque, ut homini, quamvis quæstuosus sit, si tamen & sumptuosus, [13] non multum superesse. [14] Ille in agro quæstuosissimam judicat vitem : non frustra, quoniam ante omnia de impensæ ratione cavit. Proxime hortos riguos : nec id falso, si sub oppido sint. [15] Et prata antiqui parata dixere. [16] Idemque Cato interrogatus, quis esset certissimus quæstus, respondit, si bene pascas. Quis proximus ? Si mediocriter pascas. Summa omnium in hoc spectando fuit, ut fructus is maxime probaretur, qui quam minimo impendio constaturus esset. Hoc ex locorum

NOTÆ.

8. *Malus est ager.*] Columella, lib. 1. cap. 3. pag. 18.

9. *Cato inter.*] Catonis verba, loc. cit. *Vti bonum cælum habeat, ne calamitosum siet : solum bonum sua virtute valeat.*

10. *Qua dictum est.*] Quo proxime dictum est, situ, juxta amnem, aut mare, iterque commodum, &c. vel quo dictum est lib. 17. sect. 3. agrum optimum situm esse oportere.

11. *Vt operariorum.*] Cato loc. cit.

12. *Itaque Cato.*] Loc. cit. *Caveto alienam disciplinam temere contemnas. De domino bono colono, bonoque ædificatore melius emetur .... Videto, quam minimi instrumenti, sumptuosusque ager ne siet. Scito idem agrum, quod hominem, quamvis quæstuosus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum.*

13. *Non multum superesse.*] Post factas impensas non multum superesse fructuum, & quæstus.

14. *Ille in agro.*] Cato, loc. cit. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 7. *Cato quidem*, inquit, *gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dicit esse in novem discriminibus : quod sit primus, ubi vinea possint esse bono vino & multo : secundus, ubi hortus irriguus : tertius, ubi salicta : quartus, ubi oliveta : quintus, ubi pratum : sextus, ubi campus frumentarius : septimus, ubi cædua silva : octavus, ubi arbustum : nonus, ubi glandaria silva. Scrofa : Scio, inquit, scribere illum : sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque : a quo antiqui prata parata appellarunt*, &c.

15. *Et prata .... parata.*] *Quod protinus essent parata*, inquit Colum. lib. 2. de re rust. cap. 17. pag. 74. *nec magnum laborem desiderarent.* Vel quod paratus & annuus sit hic terræ fetus : nam & idcirco *fenum quoque pratorum*, auctore Festo, *a fœnore est appellatum, quando idipsum manens, quotannis novum parit.*

16. *Idemque Cato.*] Refert id quoque Columella, lib. 6. pag. 208. in præfatione : *Vt etiam*, inquit, *M. Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret : Rursusque interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret.* Refert hoc ipsum Tullius, lib. 2. de offic. num. 88.

occasione aliter alibi decernitur. [17] Eodemque pertinet, quod agricolam vendacem esse oportere dixit. [18] Fundum in adolescentia conserendum sine cunctatione, ædificandum non nisi consito agro: tunc quoque cunctanter: optimumque est (ut vulgo dixere) aliena insania frui, sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. [19] Eum tamen qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum: frontemque domini plus prodesse quam occipitium, non mentiuntur.

NOTÆ.

17. *Eodemque.*] Cato, lib. de re rust. cap. 2. *Patrem familias vendacem*, inquit, *non emacem esse oportet.* Et paulo ante: *Vendat oleum .... vinum, frumentumque quod supersit. Vendat boves vetulos, &c.*

18. *Fundum.*] Verba Catonis plena elegantiæ, lib. de re rust. cap. 3. *Prima adolescentia patrem familia agrum conserere statim studere oportet: ædificare diu cogitare oportet: conserere cogitare non oportet: sed facere. Vbi ætas accessit ad annos XXXVI. tum ædificare oportet, si agrum consitum habeat.*

19. *Eum tamen.*] Cato, cap. 4. *Ruri si recte habitaveris, libentius & sæpius venies: Fundus melius erit, minus peccabitur, fructus plus capies. Frons occipitio prior*, hoc est, potior, meliorque. Sic ille Persa apud Xenoph. in Oeconom. pag. 854. interrogatus, quæ res potissimum saginaret equum, respondit, Oculus domini: δεσπότου ὀφθαλμός. Festive ut semper, Phædrus, lib. 2. fab. 8.

Cervus nemorosis excitatus latibulis,
Vt venatorum fugeret instantem necem,
Cæco timore proximam villam petit,
Et opportuno se bovili condidit.
Hic bos latenti: Quidnam voluisti tibi,
Infelix ultro qui ad necem cucurreris,
Hominumque tecto spiritum commiseris?
At ille supplex: Vos modo, inquit, parcite,
Occasione rursus erumpam data.
Spatium diei noctis excipiunt vices,
Frondem bubulcus adfert, nec ideo videt.
Eunt subinde & redeunt omnes rustici.
Nemo animadvertit: transit etiam villicus,
Nec ille quidquam sentit. Tum gaudens ferus
Bobus quietis agere cœpit gratias,
Hospitium adverso quod præstiterint tempore.
Respondit unus: Salvum te cupimus quidem,
Sed ille qui oculos centum habet, si venerit,
Magno in periclo vita vertetur tua.
Hæc inter, ipse dominus a cœna redit:
Et quia corruptos viderat nuper boves,
Accedit ad præsepe: Cur frondis parum est?
Stramenta desunt? tollere hæc aranea
Quantum est laboris? dum scrutatur singula,
Cervi quoque alta est conspicatus cornua:
Quem convocata jubet occidi familia,
Prædamque tolli. Hæc significat fabula,
Dominum videre plurimum in rebus suis.

Sic Columella, lib. 1. cap. 1. eleganter: *Ac ne ista quidem præsidia .... tantum pollent, quantum vel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia: maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat, ne malit urbanum, quam rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus.* Et lib. 4. cap. 18. *Oculi & vestigia domini, res agro saluberrima.*

CAPUT VI.

VII. 1. [1] Modus hic probatur, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum. [2] Non ut fecerunt juxta diversis eadem ætate exemplis L. Lucullus, & Q. Scævola, [3] cum villa Scævolæ fundus careret, villa Luculli agro. Quo in genere [4] Censoria castigatio erat minus arare, quam verrere. Nec hoc sine arte quadam est. Novissimus villam [5] in Misenensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritia castrametandi, sic ut comparatos ei ceteros etiam [6] Sylla Felix cæcos fuisse diceret.

2. [7] Convenit nec juxta paludes ponendam esse, [8] neque adverso amne: quanquam [9] Homerus omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit. [10] Spectare in æstuosis locis septentriones debet, meridiem in frigidis: in temperatis exortum æquinoctialem. Agri ipsius bonitas, quibus argumentis judicanda sit,

NOTÆ.

Sect. VII. 1. *Modus hic.*] Ædificandi videlicet. Cato, cap. 3. *Ita ædifices, ne villa fundum quærat, neve fundus villam.* Sic & Columella, lib. 1. cap. 4. ex Catone. Quærit fundus villam, cum villa minus magna est, quam modus fundi postulat. Quærit villa fundum, cum major est villa: quæ tuenda est sumptu majore. Ita fere Varro, lib. 1. de re rust. cap. XI. Villam hoc loco urbanam intellige, hoc est, eam partem, quam ruri dominus sibi recepit: quæ quia elegantius instrui solet, urbana dicitur, quasi urbani nitoris. *Maison de campagne.*

2. *Non ut fecerunt.*] Colum. lib. 1. de re rust. cap. 4. pag. 20. *Multos enim deerrasse memoria prodidit, sicut præstantissimos viros L. Lucullum, & Q. Scævolam: quorum alter majores, alter minus amplas, quam postulavit modus agri, villas exstruxit, cum utrumque sit contra rem familiarem &c.*

3. *Cum villa.*] Nam & villa Scævolæ fructibus deerat, cum parva nimis esset: villam Luculli ingentem & magnificam vix amplectebatur ager.

4. *Censoria.*] Censorum animadversioni obnoxius erat, qui lautiorem villam pararet, quæ verri deberet, quam ampliorem agrum araret.

5. *In Misenensi.*] In Campania. Vide l. 3. sect. 9. De hac Misenensi villa multa differit Plutarchus in Mario, p. 424.

6. *Sylla Felix.*] Qui Marii hostis fuit Dignum videri laude vel inimico, præclarum.

7. *Convenit.*] Colum. lib. 1. de re rust. cap. 5. pag. 22. *Nec paludem quidem vicinam esse oportet ædificiis, ... quod illa caloribus noxium virus eructat, & infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examinibus involant. Tum etiam natricum serpentiumque pestes, hiberna destitutas uligine, cœno & fermentata colluvie venenatas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi .... sed & anni toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum, supellectilemque, & inconditos conditosque fructus corrumpit.* Varro, lib. 1. de re rust. cap. 12. *Advertendum etiam si qua erunt loca palustria, & quod arescunt, & quod in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aera intus in corpus per os ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.*

8. *Neque adverso.*] Columella, loc. cit. *Cavendum tamen erit, ut a tergo potius, quam præ se villa flumen habeat, ... cum plerique amnes æstate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligent.*

9. *Homerus.*] Odyss. ε. vers. 469. frigidas esse auras antelucanas scribit:

Αὔρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό.

10. *Spectare.*] Colum. lib. 1. cap. 5. pag. 23.

quanquam de terræ optimo genere differentes [11] abunde dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas subsignabimus, [12] Catonis maxime verbis: [13] Ebulum, vel prunus silvestris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus, malusque, frumentarii soli notæ. Item nigra terra, & cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra: sabulumque, nisi id etiam pertenue est: & multo campestribus magis, quam clivosis, respondent eadem.

3. [14] Modum agri in primis servandum antiqui putavere: quippe ita censebant, Satius esse minus serere, & melius arare: qua in sententia & Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam: jam vero & provincias. Sex domi [15] semissem Africæ possidebant, cum interfecit eos Nero princeps: [16] non fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio, qui nunquam agrum mercatus est conterminum. [17] Agro empto domum vendendam,

NOTÆ.

11. *Abunde dixisse.*] Libro superiore, sect. 3.

12. *Catonis.*] An Magonis potius? Nam apud Catonem hæc usque minime reperta. Sunt quædam ex iis apud Colum. lib. 2. cap. 2. *Plurimos antiquorum*, inquit, *qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum:* &c. Et post quædam interposita: *Multa sunt, quæ terram frumentis habilem significent, ut juncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni silvestres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, nonnisi dulcibus terræ venis educantur.*

13. *Ebulum, &c.*] De hi[illegible] loco dicemus. De bulbo in primis [illegible]. 19. sect. 30. Herba pratensis Catoni, Columellæ ac ceteris gramen est.

14. *Modum agri.*] In eam rem scite & eleganter Columella, lib. 1. cap. 3. pag. 18. *Nos ad cetera præcepta illud adjicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronunciavit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum mensuramque rebus: idque, ut non solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatur: ne majorem, quam ratio calculorum patiatur, emere velit. Nam huc pertinet præclara nostri Poëtæ sententia:*

Laudato ingentia rura,
Exiguum colito.

Quod vir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum vetus præceptum numeris signavit: quippe antiquissimam gentem Pœnos dixisse convenit, Imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus prævaleat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie.

15. *Semissem Africæ.*] Mediam Africæ partem, hoc est, Zeugitanæ regionis, de qua dictum est lib. 5. sect. 3.

16. *Non fraudando.*] Familiaris scriptori nostro loquendi modus: Sic paulo ante sect. 5. *non ingrate nominando M. Varrone*, &c. Quo loco, inquit, fraudari non debet merita laude Pompeïus, &c.

17. *Agro empto.*] Colum. lib. 1. cap. 1. pag. 14. *Nisi præsentia domini frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia. Maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem, suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat; ne malit urbanum, quam rusticum larem colere: Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus:* &c.

inclementer, atque non ex utilitate publici status Mago censuit, hac exordio præcepta pandere ingressus, ut tamen appareat assiduitatem desideratam ab eo.

4. Dehinc peritia villicorum in cura habenda est: multaque de iis [18] Cato præcepit. Nobis satis sit dixisse, [19] quam proximum domino corde esse debere, & tamen sibimetipsi non videri. Coli rura ab ergastulis pessimum est, & quidquid agitur a desperantibus. Temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, & fortassis incredibile penitus æstimetur: Nihil minus expedire, quam agrum optime colere. [20] L. Tarius Rufus infima natalium humilitate, Consulatum militari industria meritus, antiquæ alias parcimoniæ, circiter [21] millies H-S. liberalitate Divi Augusti congestum, usque [22] ad detrectationem heredis exhausit, agros in Piceno coëmendo, colendoque. [23] In gloria internetionem ergo famemque censemus? Imo hercules, [24] modum judicem rerum omnium utilissimum. Bene colere necessarium est: optime, damnosum, [25] præterquam sobole, suo colono, aut pascendis. Alioqui colente domino aliquas messes colligere non expedit, [26] si computetur impendium operæ. [27] Nec temere olivam: nec quasdam terras diligenter colere, sicut [28] in Sicilia, tradunt: itaque decipi advenas.

Notæ.

18. *Cato præcepit.*] Libro de re rust. cap. 5. pag. 10.

19. *Quam proximum domino corde.*] Peritia quam simillimum domino esse debere. *Egregie cordatus homo*, egregie peritus. Optime scire oportet villicum, quæ dominus velit, ut obsequatur. & possit aliis præcipere: & tamen sibimetipsi non videri: hoc est, quod Cato cap. 5. dicit, pag. 10. *Ne plus censeat sapere se, quam dominum: consideretque, ut quæ dominus imperaverit, fiant.*

20. *L. Tarius Rufus.*] Anno Urbis DCCXXXVII. gessit Consulatum ex Kalendis Juliis, Augusti principatu.

21. *Millies H-S.*] Millies centena sestertiûm millia: quæ Gallicæ monetæ faciunt libras, ut vocant, 10000000. seu milliones decem.

22. *Ad detrectationem.*] Ut gerere se pro herede, eo mortuo, nemo non detrectaret.

23. *In gloria internetionem*] Neglectum agri. Numquid satius igitur, ut negligenter agrum colendo dominus esuriat?

24. *Modum judicem.*] Μέτρον ἄριστον esse censuerim.

25. *Præterquam sobole.*] Nisi ad colendum agrum opera liberorum utatur, vel coloni sui, aut aliorum, quos alioqui pasci alique a domino opus sit.

6. *Si computetur.*] Cum sumptus fructum superet, si colere per se dominum ipsum oporteat.

27. *Nec temere olivam.*] Subintellige, diligenter colere oportet: Quoniam non ulla est oleis cultura, uti ex Virgilio observavimus lib. 15. sect. 28.

28. [illegible] *Sicilia.*] Ex Theophr. lib. 8. histor[illegible]. 6. locus hic desumptus proculdubio est: Παρ' ἄλλοις δ' ἡ λίαν ἐργασία βλάπτει, καθάπερ ἐν Σικελίᾳ. *Apud alios cultus nimius obest, ut in Sicilia.* Adde ejusdem Theophrasti historiam, lib. 3. de causis, cap. 25. pag. 209. de colono illo Corinthio in Syracusani agri cultura aberrante: quam Plinius & antea retulit, lib. 17. sect. 3 & nunc iterum indicat, cum subjungit, *Itaque decipi advenas.*

VIII. 1. Quonam igitur modo utilissime colentur agri? ex oraculo scilicet, malis bonis. Sed defendi æquum est abavos, qui præceptis suis prospexere vitæ. Namque cum dicerent malis, intelligere voluere vilissimos. Summum providentiæ illorum fuit, ut quam minimum esset impendii. Præcipiebant enim ista, [1] qui triumphali denas argenti libras in supellectile crimini dabant: [2] qui mortuo villico relinquere victorias, & reverti in sua rura postulabant: [3] quorum prædia colenda suscipiebat respublica, exercitusque ducebant, Senatu illis villicante.

Inde illa reliqua oracula: Nequam agricolam esse, quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cæli. Pejorem, qui profestis diebus ageret, [4] quod feriatis deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.

2. Nequeo mihi temperare, quo minus unum exemplum antiquitatis afferam, ex quo intelligi possit, apud populum etiam de culturis agendi morem fuisse, qualiterque defendi soliti sint illi viri.

Notæ.

Sect. VIII. 1. *Qui triumphali.*] Hoc est, triumphali viro. Quem Plinius notet hoc loco, indicabimus libro 33. sect. 50. Signat hoc tempus egregio versiculo Ovidius, lib. 1. Fastor. vers. 208.

Cum levis argenti lamina crimen erat.

2. *Qui mortuo.*] Atilium Regulum intelligit, qui maritimo ac terrestri prælio fractis Carthaginiensium viribus, postea victus ab iis & in acie captus, anno Urbis duodequingentesimo. Valer. Max. lib. 4. cap. 4. num. 6. *Ejusdem nominis & sanguinis Atilius Regulus, primi Punici belli gloria cladesque maxima: cum in Africa insolentissima Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosset: Consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem jugerum habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium amoto inde rustico instrumento discessisse: Ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. Quæ postquam Senatus a Consulibus accepit, & agrum Atilii illico colendum locari, & alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, resque quas amiserat, redimi publice jussit.*

3. *Quorum prædia.*] M S S. *hærendia.* Forte, *heredia*, ut visum est Turnebo, lib. 30. Advers. cap. 18 pag. 1106.

4. *Quod feriatis.*] Ut Maro cecinit, lib. 1. Georg. vers. 268.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt. Rivos deducere nulla
Relligio vetuit: segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque greges fluvio mersare salubri.

Quanquam Pontifices, inquit Columella, *negant segetem feriis sepiri debere: vetant quoque lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam: ..... Feriis autem ritus majorum etiam illa permittit: far pinsere, faces incidere, candelas sebare*, &c. Et Cato, cap. 2. *Per ferias vero fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri*, &c. *M. Porcius Cato*, inquit Columella loc. cit. *mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit*, &c.

C. Furius [5] Cresinus e servitute liberatus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a [6] Sp. Albino curuli die dicta, metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: Veneficia mea, Quirites, hæc sunt: nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque, & sudores. Omnium sententiis absolutus itaque est. Profecto, operâ, non impensâ, cultura constat. Et ideo majores fertilissimum in agro [7] oculum domini esse dixerunt.

3. Reliqua præcepta reddentur suis locis, quæ propria generum singulorum erunt. Interim communia, quæ succurrunt, non omittemus. Et in primis Catonis humanissimum utilissimumque: Id agendum, ut diligant vicini. [9] Causas reddit ille: nos existimamus nulli esse dubias. Inter prima idem cavet, [10] ne familiæ malæ sint. [11] Nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quæque tempore facienda. Ex tertio præcepto, prætermissa frustra revocari. [12] De terra cariosa exsecratio Catonis abunde indicata est. Quanquam prædicere non cessat is. Quidquid per asellum fieri potest, vilissime constat. [13] Filix biennio moritur, si frondem agere non patiaris. Id efficacissime contingit, germinantis ramis baculo decussis. Succus enim ex ipsa defluens, necat radices. Aiunt & circa solstitium avulsas non renasci, nec arundine sectas, aut exaratas vomeri arundine imposita. [14] Similiter & arundinem exarari filice vomeri imposita præcipiunt. [15] Juncosus ager verti pala debet: at in saxoso

NOTÆ.

5. *Cresinus.*] M S S. *Cresimus.* Apud Gruter. pag. 35. *Creusina Secundus* legitur. Habet aliquid huic narrationi persimile Plinius ipse, de Remmio Palæmone, lib. 14. sect. 5.

6. *Sp. Albino.*] Sp. Postumio Albino, ædili tum curuli, post Consule anno Urbis DLXVIII. Q. Marcio Philippo Collega.

7. *Oculum domini.*] Vide quæ in eam sententiam attulimus, sect. 6. extrema.

8. *Id agendum, ut.*] Cato, cap. 4. *Vicinis bonus esto*, &c.

9. *Causas reddit.*] Quas afferemus in Notis & Emend. num. V.

10. *Ne familiæ malæ sint.*] Vide Notas & Emend. num proxime cit.

11. *Nihil sero.*] Cato, cap 5. *Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sere facies.* His adde quæ ex Columella diximus, l. 17. sect. 19. nota 8.

12. *De terra cariosa.*] Diximus de ea lib. 17. sect. 3.

13. *Filix biennio.*] Colum. l. 2. c. 2. p. 41.

14. *Similiter.*] Arundinis cum filice odia & ἀντιπάθεια, altero vide exemplo firmata, lib. 24. sect. 50. Habet hæc quoque Diosc. lib. 4. cap. 187.

15. *Juncosus ager verti pala.*] Pastinari. Colum. loc. cit.

bidentibus.

bidentibus. [16] Fruteta igni optime tolluntur. [17] Humidiorem agrum fossis concidi atque siccari, utilissimum est : fossas autem cretosis locis apertas relinqui : in solutiore terra sepibus firmari, ne procidant : [17] aut supinis lateribus procumbere : [19] quasdam occæcari, & in alias dirigi majores patentioresque : si sit occasio, silice vel glarea sterni. [20] Ora autem earum binis utrinque lapidibus statuminari, & alio superintegi. Silvæ exstirpandæ rationem Democritus prodidit, lupini flore in succo cicutæ uno die macerato, sparsisque radicibus.

IX. Et quoniam præparatus est ager, natura nunc indicabitur frugum. [1] Sunt autem duo prima earum genera. Frumenta, ut triticum, hordeum : & legumina, ut faba, cicer. Differentia vero notior quam ut indicari deceat. CAP. VII.

X. 1. Frumenti ipsius totidem genera, [1] per tempora satu divisa. Hiberna, quæ circa [2] Vergiliarum occasum sata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum. Æstiva, quæ æstate ante Vergiliarum exortum seruntur, ut milium, panicum, sesama, hormi-

NOTÆ.

16. *Fruteta.*] Colum. loc. cit. *Nemorosi, frutetosique tractus duplex cura est, vel exstirpandis radicitus arboribus, & removendis : vel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendisque, & inarandis.*

17. *Humidiorem.*] Columella, lib. 2. cap. item 2. *Si locus humidus erit abundantia uliginis, ante siccetur fossis. Earum duo genera cognovimus, cæcarum, & patentium. Spissis atque cretosis regionibus aperta relinquuntur : at ubi solutior humus est, aliqua fiunt patentes : quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant.*

18 *Aut supinis*] *Declives fossas*, inquit Colum. loc. cit. *& ad imum solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conveniet : nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis vitiantur, & superioris soli lapsibus replentur.*

19. *Quasdam occæcari.*] Obtegi, in subterranei cuniculi modum.

20. *Ora autem.*] In principio atque exitu fossæ, bina saxa pilarum vice constituantur, & iisdem singula superimponantur, more ponticulorum : ut ejusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsus, atque exitus. Colum. loc. cit.

Sect. IX. 1. *Sunt autem duo.*] Ab hisce verbis ad eum locum, num. 2. *Ex hordeo alterum caput* &c. expressa fidelissime omnia ex Theophr. lib. 8. histor. cap. 1. & 2. Et quidem cap. 1. *Δύο δὲ γένη τὰ μέγιστα τυγχάνει. τὰ μὲν γὰρ σιτώδη, οἷον πυροὶ, κριθαί*, &c. Σῖτος igitur frumentum est, *du Blé.* Πυρὸς triticum, *du froment.* Κριθὴ hordeum, *de l'orge.*

Sect. X. 1. *Per tempora satu divisa.*] Vel *satûs* : hoc est, sationis tempore inter se discreta ac divisa Theophrasto : *ὧραι δὲ ἐν αὐτοῖς τῶν πλείστων δύο. Satus vel sementis tempora ut plurimum duo notantur.*

2. *Vergiliarum occasum.*] De quo dicetur, sect. 59. de exortu, sect. 66. Columellam & Maronem sequitur. Is enim lib. 2. de re rust. cap. 8. *Placet nostro poetæ*, inquit, *adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ : quod ipsum numeris sic edisserit :*

At si triticeam in messem, robustaque farra,
Exercebis humum, solisque instabis aristis :
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.

num, irio, Italiæ duntaxat ritu. Alioqui [3] in Græcia & Asia omnia Vergiliarum occasu seruntur. Quædam autem utroque tempore in Italia. [4] Ex his quædam & tertio, veris scilicet. Aliqui verna, milium, panicum, lentem, cicer, [5] alicam appellant. [6] Sementiva autem, triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadrupedum causa sati, [7] ut farrago: & in leguminibus, ut vicia. At commune quadrupedum hominumque usui, lupinum.

2. [8] Legumina omnia singulas habent radices, præter fabam, easque [a] surculosas, quia non [b] in multa dividuntur: altissimas autem cicer. Frumenta multis radicantur fibris, sine ramis. [9] Erumpit a pri-

INTERPRETATIO.

a *Surculosas.*] Lignosas. | b *In multa.*] In multos ramos.

NOTÆ.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calendas Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta, ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calendas Novembris, ad bruma tempora.

3. *In Græcia.*] In Bœotia, ut dicetur sect. 56.

4. *Ex his quædam.*] Ut milium, ita prodente Virgilio, lib. 1. Georg. vers. 216.

Vere fabis satio....
...Et milio venit annua cura.

5. *Alicam appellant.*] Et genus esse tritici alica hic videtur: ut ait Galenus, lib. de alim. facult. cap. 6. pag. 314. tom. 6. Τοῦ γένους τῶν πυρῶν ἐστιν ὁ χόνδρος, &c. Nempe alicam Plinius, tum hoc loco, tum lib. 22. sect. 61. pro ea fruge accipit, ex qua sorbitio seu puls ejusdem nominis concinnatur. Et a Catone pariter sic videtur accipi, cap. 76. *Placentam sic facito: Farina siliginea libras II.... farina libras IV. & alica prima lib. II. Alicam in aquam infundito*, &c. Et cap. rursum 85.

6. *Sementiva.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 1. Πρωϊαίτερα μὲν οὖν ἐστι, πυρὸς, κριθὴ...., κύαμος &c. *Quæ mature seri oportet, triticum, hordeum,... faba*, &c. Unde intelligas quæ sementiva proprie appellentur.

7. *Ut farrago.*] Vulgo, *du fourage, de la dragée*, ut diximus superiore libro, sect. 35. num. 21. de ocymo. Festus: *Farrago appellatur id, quod ex pluribus satis pabuli causa datur jumentis.* Columella, lib. 2. cap. XI. *Farraginem in restibili stercoratissimo loco.... serere convenit. Ea fit optima, cum cantherini hordei decem modiis jugerum obseritur,.... Frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus, ceterisque pecudibus optime desecta præbetur.* Fit ex farre, hordeo, tritico, vicia, &c. Vide sect. 41.

8. *Legumina omnia.*] Legumina omnia singulari nituntur radice, eamque radicem lignosam habent, quia non in multos superne ramos ea legumina dividuntur, nec numeroso caule & ramulo se attollunt, præter fabam. Frumenta vero e diverso multis radicantur fibris, sed quæ ramos minime mittant. Hæc Plinii, hæc Theophrasti mens, lib. 8. histor. cap. 2. Τὰ μὲν χέδροπα ξυλώδη, μονόρριζα, διὸ καὶ πολύκλαδα, καὶ πολύκαυλα, καὶ πολλὰς ἄνωθεν ἀπὸ τῶν καυλῶν ἀποφύσεις ἔχοντα, πλὴν κυάμου. Τὰ δὲ σιτηρὰ ἐναντίως, πολύρριζα, καὶ ἀπαράβλαστα.

9. *Erumpit.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 1. Vide & Varronem, lib. 1. de re rust. cap. 45.

mo satu hordeum die septimo : legumina quarto, vel cum tardissime, septimo : [10] faba a XV. ad XX. legumina in Ægypto tertio die. [11] Ex hordeo alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quæ & prior floret. [12] Radicem crassior pars grani fundit, tenuior florem. Ceteris seminibus eadem pars, & radicem, [13] & florem.

3. [14] Frumenta hieme in herba sunt : verno tempore fastigantur in stipulam, quæ sunt hiberni generis : at milium & panicum in culmum geniculatum & concavum, sesama vero in ferulaceum. [15] Omnium satorum fructus, aut spicis continetur, ut tritici, hordei : muniturque vallo aristarum quadruplici : aut includitur siliquis, ut leguminum : aut vasculis, ut sesamæ, ac papaveris. Milium, & panicum tantum [16] pro indiviso, & parvis avibus expositum est. Indefensa quippe membranis continentur. [17] Panicum a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo pæne [18] in surculum, prædensis acervatur granis, cum longissima [19] pedali obba. Milii comæ granum complexæ [20] fimbriato capillo curvantur. Sunt & panico genera : [21] Mammosa, e pano parvis racemata paniculis : &

NOTÆ.

10. *Faba a XV. ad XX.*] Theophr. Faba, inquit, quibusdam in locis die XV. alias etiam vicesimo : hæc enim omnium difficillime provenit : ac si frequens post sationem imber successerit, omnino difficilis proventu redditur : Κύαμος δὲ ἐνιαχοῦ καὶ πεντεκαιδεκαταῖος· ἔτι δὲ καὶ εἰκοσταῖος, &c.

11. *Ex hordeo.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 2.

12. *Radicem.*] Theophr. loc. cit.

13. *Et florem.*] Hoc est, ut dictum est proxime, in herbam exit, quæ & prior floret, sive germinat. Theophr. loc. cit. *& radicem, & caulem seu spicam* dixit. Κύαμος καὶ τὰ ἄλλα χέδροπα, οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν ῥίζαν καὶ τὸν καυλόν. *Faba, ceteraque legumina non eodem modo emittunt : sed eadem ex parte radicem fundunt, & caulem.*

14. *Frumenta hieme.*] Theophr. loc. cit. & cap. 3.

15. *Omnium satorum.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 3.

16. *Pro indiviso.*] Hoc est, ex æquo. Diximus de ea voce, lib. 9. sect. 64.

17. *Panicum.*] Grani minuti genus, milii instar : nostris, *Panis.* Joan. de Janua : *Panicium, a panis derivatur… quoddam genus annonæ, quod in quibusdam locis eo homines sustentantur vice panis : unde dicitur panicum, quasi panis vitium, quod vice panis fungatur, secundum quosdam.* Gothorum rex Vitiges *de horreis Ticinensibus & Dertonensibus panicum populo esurienti distrahi* præcepit, auctore Cassiod. lib. 12. Var. ep. 27.

18. *In surculum.*] In duritiem ligni.

19. *Pedali obba.*] In MSS. *Obsa.* Libentius multo agnoverim, litteris permutatis *foba*, vel potius, *phoba*. Est enim φόβη Theophrasto, lib. 8. hist. cap. 3. arundinacea coma frugum omnium, quæ ad milii similitudinem accedunt : τὰ μὲν ἔχει στάχυν· τὰ δὲ χέδροπα, λοβόν. τὰ δὲ κεγχρώδη, φόβην. ἡ γὰρ καλαμώδης ἀπόφυσις, φόβη. Hanc Latine panum Plinius ipse plane modo vocat.

20. *Fimbriato capillo.*] Instar crinium fimbriarumque, solutæ videri possint.

21. *Mammosa.*] Mammosum panici genus est, inquit, cui panus inest racemosus, exiguisque constans paniculis. Panicum est illud sativum Dalecampii in hist. plant. pag. 16. & idem vulgare Clusii, pag. CCXV.

cacumine gemino. Quin & colore diſtinguitur: candido, nigro, ruſo, etiam purpureo. Panis multifarie [22] & e milio fit, e panico rarus. Sed nullum frumentum ponderoſius eſt, aut quod coquendo magis creſcat: LX. pondo panis e modio reducunt, modiumque pultis ex tribus ſextariis madidis. [23] Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum eſt, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adoleſcit ad pedes altitudine ſeptem, prægrandibus culmis: [24] lobas vocant: omnium frugum fertiliſſimum. Ex uno grano terni ſextarii gignuntur. Seri debet in humidis.

4. [25] Frumenta quædam in tertio genu ſpicam incipiunt concipere, quædam in quarto, ſed etiamnum occultam. Genicula autem ſunt tritico quaterna, farri ſena, hordeo octona. Sed non ante ſupradictum geniculorum numerum conceptus eſt ſpicæ: [26] qui ut ſpem ſui fecit, quatuor aut quinque tardiſſime diebus florere incipiunt: [27] totidemque aut paulo pluribus defloreſcunt. [28] Hordea vero cum tardiſſime ſeptem. [29] Varro quater novenis diebus fruges abſolvi tradit, & menſe nono meti.

5. Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt, [30] nullis diſtinctum internodiis. [31] Reliqua legumina ſurculoſa ſunt. [32] Ex his ramoſa, cicer, ervum, lens. Quorundam caules ſparguntur in terram, ſi non habeant adminiculum, ut piſorum. Quod ſi non habuere,

NOTÆ.

22. *Et e milio fit.*] Milii nunc in pulte uſus, qualis olim, auctore Feſto, cum *puls miliacea ex melle, forma appellaretur: cum lacte non faſtidienda*, inquit Columella, lib. 2. cap. 9. In panificio raro. Sed is olim uſus, teſte etiam Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 56. *Panis*, inquit, *e milio fit, qui antequam refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi.*

23. *Milium intra hos.*] De milio Indico, eximiæ magnitudinis, culmique arundinei, vide Philoſtr. lib. 3. de vita Apollon. cap. 2. pag. 112. Hoc *Surgum* vocari apud populares ſuos auctor eſt Scaliger, Exercit. 292. pag. 869.

24. *Lobas vocant.*] Ita MSS. omnes. Rectius tamen *phobas* dixeris, ex laudato proxime Theopraſti loco, qui leguminibus χεδροπῖς λοβὸν, miliaceis φόβην aſſignat.

25. *Frumenta quædam.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 2. & a Colnmella, lib. 2. cap. 12. pag. 67. Genua porro, ſive genicula, ſunt veluti nodi & articuli, quibus herbacei caules & ſtipulæ diſtinguuntur.

26. *Qui ut ſpem.*] Qui conceptus ſcilicet, ſeu ſpicæ partus. Theophr. loc. cit.

27. *Totidemque.*] Poſt dies totidem elapſos. Theophr. loc. cit.

28. *Hordea vero.*] Theophr. πυρὸν καὶ κριθὴν, triticum hordeumque.

29. *Varro.*] Hæc apud Varronem nondum adhuc inventa.

30. *Nullis diſtinctum.*] Nullis certe geniculis interſeptum, glabrum, inanemque caulem fabæ cernimus, etſi Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 2. γονατώδη καυλὸν κυάμου vocat.

31. *Reliqua .... ſurculoſa ſunt.*] Hoc eſt, plures e ſua radice caules emittunt: τὰ μὲν χεδροπὰ πολύκαυλα. Theophr. loc. cit.

32. *Ex his ramoſa.*] Πολύκλαδα, quorum caulis in plures ſe fundit ramulos.

deteriora fiunt. [33] Leguminum unicaulis faba fola, unus & lupinis: ceteris [34] ramofus prætenui furculo: omnibus vero fiftulofus.

Folium quædam ab radice mittunt, quædam a cacumine. Frumentum vero, & hordeum, [35] viciaque, & quidquid in ftipula eft, in cacumine unum folium habet. Sed hordeo fcabra funt, ceteris lævia. Multiplicia contra fabæ, ciceri, pifo. [36] Frumentis folium arundinaceum, fabæ rotundum, & magnæ leguminum parti. Longiora [37] erviliæ, & pifo. [38] Fafeolis venofa: [39] fefamæ, & irioni fanguinea. Cadunt folia lupino tantum, & papaveri. [40] Legumina diutius florent, & ex his ervum ac cicer: fed diutiffime faba XL. diebus. [41] Non autem finguli fcapi tamdiu, quoniam alio defінente alius incipit: nec tota feges, ficut frumenti, pariter. [42] Siliquantur vero omnia diverfis diebus, & ab ima primum parte, paulatim flore fubeunte.

6. [43] Frumenta, cum defloruere, craffefcunt, maturanturque cum plurimum diebus quadraginta: item faba: pauciffimis cicer. [44] Id enim a femente diebus XL. perficitur. [45] Milium, & panicum, & fefama, & omnia æftiva, XL. diebus maturantur a flore, magna terræ cælique differentia. In Ægypto enim hordeum fexto a fatu menfe, frumenta feptimo metuntur. [46] In Hellade, hordeum. In Peloponnefo

NOTÆ.

33. *Leguminum unicaulis.*] De faba Græca loquitur, feu Latina: ei enim quam nos fabam vulgo dicimus, caulem non unum ex fingulari radice erumpere, ut unicum lupino, experientia commonftrat.

34. *Ramofus.*] Ceteris, inquit, caulis in ramos fpargitur ligno prætenui, fed eodem inftar fiftulæ concavo.

35. *Viciaque.*] Vide Notas & Emendationes num. VI.

36. *Frumentis.*] Theophr. lib. 8. hift. cap. 3.

37. *Ervilia.*] Ervilia Græcis ὦχρος eft, pifum minus eft. Noftris, *des Pois.* De majore pifo, Dodonæus pag. 511. de minore, pag. 512.

38. *Fafeolis.*] In MSS. rectius *phafiolis.* De his egimus lib. 16. fect. 92.

39. *Sefama.*] MSS. ubique, *fefima:* Græci tamen σήσαμον vocant, nempe ut Μασσαλίαν Maffiliam Latini dixere, & Μιθραδάτην, quem nos Mithridatem. Gallis, *de la fugeoline* Accurate pingitur a Dodonæo, loc. cit. cap. 22. pag. 522.

40. *Legumina diutius &c.*] Hæc a Theophr. lib. 8. hift. cap. 2.

41. *Non autem finguli.*] Theophr. lib. 8. hift. cap. 2.

42. *Siliquantur.*] Siliquas faciunt. Theophr. loc. cit. Neque ut frumenti, fic & fabarum fcapi finguli, aut feges integra fimul floret, fed particulatim.

43. *Frumenta, cum.*] Hæc a Theophr. lib. 8. hift. cap. 3. Columella, lib. 2. cap. 12. pag. 67. *Omne autem frumentum, & hordeum, quidquid denique non duplici femine eft, fpicam a tertio ad quartum nodum emittit: & cum totam edidit, octo diebus deflorefcit, ac deinde grandefcit diebus quadraginta, quibus poft florem ad maturitatem devenit. Rurfus quæ duplici femine funt, ut faba, pifum, lenticula, diebus quadraginta florent, fimulque grandefcunt.*

44. *Id enim.*] Theophr. loc. cit.

45. *Milium, &c.*] Theophr. loc. cit.

46. *In Hellade hordeum.*] Hoc eft, feptimo menfe metitur. Theoph. Πυροὶ δ' ἐν τῷ ἑβδόμῳ· αἱ δ' ἐν Ἑλλάδι, κριθαί.

octavo, & frumenta etiamnum tardius. [c] Grana in stipula crinito textu spicantur. In faba leguminibusque, alternis lateribus siliquantur. [47] Fortiora ad hiemes frumenta, legumina in cibo.

7. Tunicæ frumento plures. Hordeum maxime nudum, [48] & arinca, sed præcipue avena. Calamus altior frumento, quam hordeo. Arista mordacior hordeo. In area exteruntur triticum, & siligo, & hordeum. Sic & [49] seruntur pura, qualiter moluntur, quia tosta non sunt. E diverso far, milium, panicum, purgari, nisi tosta, non possunt. [50] Itaque hæc cum suis folliculis seruntur cruda. Et far in vaginulis suis servant ad satus, atque non torrent.

XI. Levissimum ex his hordeum, [1] raro excepit XV. libras, & faba XXII. Ponderosius far, magisque etiamnum triticum. [2] Far in Ægypto ex olyra conficitur. [3] Tertium genus spicæ hoc ibi est. Galliæ quoque suum genus farris dedere: quod illic [4] bracem vocant, apud nos [5] sandalam, nitidissimi grani. Et alia differentia est, quod fere quaternis libris plus reddit panis, quam far aliud. Populum Romanum farre tantum e frumento CCC. annis usum, Verrius tradit.

XII. 1. Tritici genera plura, quæ fecere gentes. Italico nullum equi-

INTERPRETATIO.

c *Grana.*] Grana in stipulis spica continentur *qua subtiliter texitur*, desinitque in crinem. In faba & leguminibus, modo dextro latere, modo lævo, siliquâ semina continentur.

NOTÆ.

47. *Fortiora.*] Theophr. loc. cit. Validiora, inquit, ἰχυρότερα contra hiemem, cælique mutationes varias, frumentacea sunt, τὰ σιτηρά. Legumina vero in cibis valentiora putantur, πρὸς δὲ τὴν τροφὴν, τὰ χεδροπά. Vide Celsum, lib. 2. cap. 18. *Ex leguminibus valentior rapa, napique, & omnes bulbi, &c.* Locum consule.

48. *Et arinca.*] Dicetur de ea, sect. 20.

49. *Seruntur pura.*] Sine suis folliculis.

50. *Itaque hæc*] In primis far, sive adoreum, quod in siccis humidisque locis seri Columella ait, lib. 2. cap. 8 *quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem adversus longioris temporis humorem habet.*

Sect. XI. 1. *Raro excedit.*] In singulos nimirum modios.

2. *Far ....ex olyra.*] Far cibus hoc loco est, non, uti acceptum est hactenus, singulare aliquod frumenti genus. Far e frumento Plinius mox agnoscit, hoc est, ex iis frumenti generibus quæ commemoravit initio sup. sect. Far ex olyra, nunc etiam in Ægypto. Far ex hordeo, Palladius lib. 1. tit. 29. de phasianis. Modum conficiendi farris docet Archigenes apud Aëtium, serm. 9. cap. 45. pag. 124.

3. *Tertium genus.*] Post triticum, hordeumque.

4. *Bracem vocant.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. non ut editi, *brance. Le blé blanc de Dauphiné.* Vide Nic. Chorier, lib. 1. hist. Delph. pag. 54.

5. *Sandalem.*] Sic MSS. Colb. Th. aliique. Libri vulgati, *Sandalum. Sandalium* Charta Rogerii Regis Siciliæ, an. 1137. apud Ughellum, tom. 7. p. 564.

dem comparaverim candore ac pondere, quo maxime discernitur: montanis modo comparetur Italiæ agris externum, in quo principatum tenuit [1] Bœotia, deinde Sicilia, mox Africa. Tertium pondus erat Thracio, Syrioque, deinde & Ægyptio, [2] athletarum cum decreto, quorum capacitas jumentis similis, quem diximus ordinem fecerat. Græcia & Ponticum laudavit, quod in Italiam non pervenit. Ex omni eadem genere grani prætulit [3] dracontiam, strangiam, & Selenusium, argumento crassissimi calami: ita pingui solo hæc genera assignabat. Levissimum & maxime inane, seu tenuissimi calami, in humidis seri jubebat, quoniam multo egeret alimento. Hæ fuere sententiæ Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Græcia, atque in toto terrarum orbe potentissima: ita tamen, ut ante mortem ejus annis [4] fere CXLV. Sophocles Poëta in fabula [5] Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia:

Et fortunatam Italiam frumento canêre candido.

Quæ laus peculiaris hodieque Italico est. Quo magis admiror, posteros Græcorum nullam mentionem hujus fecisse frumenti.

2. Nunc ex his generibus, [6] quæ Romam invehuntur, levissimum est Gallicum, atque e Chersoneso advectum: quippe non excedunt in modium vicenas libras, si quis granum ipsum ponderet. Adjicit Sardum [7] selibras, Alexandrinum [8] & trientes: hoc & Siculi pondus. Bœoticum totam libram addit: Africum [9] & dodrantes. In Transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere:

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *Bœotia.*] Consentit Theophr. lib. 4. de causis, cap. 10. pag. 310. Τῶ μὲν ἄλλων πυρῶν δοκεῖ ὁ Ἀθήναζε καταπλέοντες, ὁ Σικελικὸς ἰσχυρότατος εἶναι· τούτου δ' ἔτι βαρύτερος μᾶλλον ὁ Βοιώτιος, ὥσπερ ἐν ταῖς ἱστορίαις εἴρηται.

2. *Athletarum.*] Athletis ita censentibus, quorum edacitas, seu voracitas potius, jumentorum similis, hunc quem modo diximus in pondere frumentorum ordinem fecit. Theophr. lib. 8. hist. cap. 4. In Bœotia, inquit, ternos semisextarios tritici absumunt: Athenis Siculi, facile quinos.

3. *Dracontiam.*] Pro his tritici generibus, tergeminum aliud Theophrastus affert, lib. 8. hist. cap. 4. Καγχρυδίαν, Στλεγγὶν, Ἀλεξάνδρειον.

4. *Fere CXLV.*] Egit ergo Sophocles eam fabulam Olymp. LXXVII anno quarto, ætatis suæ vicesimo, si Suidæ credimus, qui natum ait Olymp. LXXIII. Obiit enim Alexander Olymp. CXIV. anno primo, teste Diodoro Sic. lib. 17. Bibl. pag. 579.

5. *Triptolemo.*] In ea fabula Ceres Triptolemum edocet, quantum terrarum necesse sit peragrari seminandis a se datis frugibus, Italiamque præ ceteris laudat. Vide Dionys. Halic. lib. 1. Antiq. Rom. pag. 10.

6. *Quæ Romam.*] M S S. omnes, *quæ Romæ.*

7. *Selibras.*] Dimidiam libram

8. *Et trientes.*] Gallici, inquit, tritici pondus, non selibra tantum, sed præterea triente, hoc est, tertia libræ parte, ab Alexandrino Siculoque superatur.

9. *Et dodrantes*] Et præterea dodrantem, hoc est, libræ partes tres quartas.

[10] circa Clusium & senas. Lex certe naturæ, [11] ut in quocumque genere pani militari tertia portio ad grani pondus accedat : sicut optimum frumentum esse, [12] quod in subactu congium aquæ capiat. Quibusdam generibus per se pondus, sicut Balearico : modio panis pondo xxxv. reddit: [13] Quibusdam binis mixtis, ut Cyprio & Alexandrino, [14] xx. prope libras non excedentibus. Cyprium fuscum est, panemque nigrum facit : itaque miscetur Alexandrinum candidum, redduntque xxv. pondo. [15] Thebaïcum libras adjicit. Marina aqua subigi, quod plerique maritimis in locis faciunt, occasione lucrandi salis, inutilissimum. Non alia de causa opportuniora morbis corpora existunt. Galliæ & Hispaniæ [16] frumento in potum resoluto, [17] quibus diximus generibus, spuma ita concreta pro fermento utuntur. Qua de causa levior illis, quam ceteris, panis est.

3. Differentia est & calami. Crassior quippe melioris est generis. [18] Plurimis tunicis Thracium triticum vestitur, ob nimia frigora illi plagæ exquisitum. Eadem causa [19] & trimestre invenit, detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a satu mense & in reliquo orbe metitur. Totis hoc Alpibus notum, & hiemalibus provinciis nullum hoc frumento lætius. [20] Unicalamum præterea, nec usquam capax :

NOTÆ.

10. *Circa Clusium.*] Hoc est, circa Clusium farris modios pendere non vicenas quinas tantum libras, sed & senas : hoc est, vicenas senas. Dalecampius perperam existimat *senas* hoc loco Senensis esse in Etruria oppidi nomen. De farre Clusino, ejusque parandi modo, vide Aëtium serm. 9. cap. 45. pag. 325. Columella, lib. 2. cap. 6. *Far, quod appellatur Clusinum, candoris nitidi.* Martialis, in Xeniis, lib. 13. Epigr. 8. *Far :*

Imbue plebeias Clusinis pultibus ollas, &c.

11. *Ut in quocumque.*] Ut cujuscumque frumenti modius in panem subactus militatem, sive castrensem, (*le pain de munition*) triente toto seu tertia parte ponderosior sit, quam granum ipsum, prius quam molatur, & subigatur in panem.

12. *Quod in subactu.*] Dum subigitur in panificio.

13. *Quibusdam binis.*] Subintellige, pondus est.

14. XX. *prope libras.*] Antequam in panem subigantur.

15. *Thebaïcum libras.*] Sive granum ipsum per se alteri e duobus istis misceatur, Cyprio vel Alexandrino : sive cum altero subigatur, libram ad pondus adjicit. Thebaïcum porro ex Ægypto intellige.

16. *Frumentum in potum.*] Cum e madida fruge parant sibi potus, zythum scilicet, Gallis *Biere*, Hispanis *Cerveza*.

17. *Quibus diximus.*] Tritico nempe Balearico, in Hispaniis : in Galliis farris genere, quod bracem vocabant, ut dictum est, tum ista sect. tum superiore.

18. *Plurimis tunicis.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 4. ὁ Θράκιος πολυκάλαμος.

19. *Et trimestre.*] Tritici genus, quod intra tres menses maturescit : bimestre, quod intra binos. De his Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ τῶν τριμήνων, καὶ τὸ τῶν διμήνων, καὶ εἴτι γένος ἐν ἐλάττοσιν ἡμέραις τελειοῦται. Trimestre, siliginis genus esse docet Colum. lib. 2. c. 6. de generibus seminum.

20. *Unicalamum.*] Unicum e radice calamum trimestre id triticum emittit : nec potest ferre plures. Theophr. loc. cit. Τρίμηνοι δὲ πολλοί .... μονοκάλαμοι, καὶ τὸ ἄχυρον, καὶ τὸ ὅλον ἀσθενές.

scriturque

ſeriturque non niſi tenui terra. [21] Eſt & bimeſtre circa Thraciæ Ænum, quod quadrageſimo die, quam ſatum eſt, matureſcit: mirumque, nulli frumento plus eſſe ponderis, & furfuribus carere. Utitur eo & Sicilia, & Achaïa, montuoſis utraque partibus. Eubœa quoque circa Caryſtum. In tantum fallitur [22] Columella, qui ne trimeſtris quidem proprium genus exiſtimaverit eſſe, cum ſit antiquiſſimum. [23] Græci ſetanion vocant. [24] Tradunt in Bactris grana tantæ magnitudinis fieri, ut ſingula ſpicas noſtras æquent.

XIII. Primum ex omnibus frumentis ſeritur hordeum. Dabimus & dies ſerendo cuique generi, natura ſingulorum expoſita. Hordeum Indis ſativum & ſilveſtre, [1] ex quo panis apud eos præcipuus, [2] & alica. [3] Maxime quidem oryza gaudent, [4] ex qua ptiſanam conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. [5] Oryzæ folia carnoſa, porro ſimilia, ſed latiora: altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeæ rotunditatis.

XIV. [1] Antiquiſſimum in cibis hordeum, ſicut [2] Athenienſium ritu Menandro auctore apparet: [3] & gladiatorum cognomine, qui

NOTÆ.

21. *Eſt & bimeſtre.*] Theophr. loc. cit. etſi de Æno Thraciæ ſilet: in Eubœa ſolum reperiri illud affirmat, & in Sicilia, Achaïaque.

22. *Columella.*] Libro 2. cap. 9. pag. 53. *Neque enim eſt ullum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen: quippe idem jactum autumno melius reſpondet.* Non negat is peculiare tritici genus dictum antiquis eſſe trimeſtre: ſed ab eo quod autumno ſeritur, quodque melius ita provenit, differre negat. Et cap. 6. triticum trimeſtre, & trimeſtre alicaſtrum agnoſcit.

23. *Græci ſetanion.*] Ita M S S. non *trimenon*, ut editi. Σητάνιος πυρός, ſive σητάνειος, triticum quod hoc anno, id eſt, vere ineunte ſatum eſt. Vide Rob. Conſtant. in Lexico.

24. *Tradunt in Bactris.*] Theophr. loc. cit. nucleis olivæ ſingula Bactrici frumenti grana æquiparat.

Sect. XIII. 1. *Ex quo panis.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

2. *Et alica.*] Hoc eſt, ptiſana ex hordeo Indico, ut ipſe loquitur, lib. 22. ſect 66.

3. *Maxime quidem.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 8.

4. *Ex qua ptiſanam.*] Ptiſana pultis genus eſt, quod ex farina fit hordeacea, aliiſque frugibus. Hanc quæ ex oryza conficitur, noſtri ipſius oryzæ nomine, *du Ris* vocant: quæ ex hordeo, *Orge mondé*.

5. *Oryzæ.*] Depictam vide apud Dodon. pag. 500.

Sect. XIV. 1. *Antiquiſſimum.*] Vide Dionyſ. Halic. l. 2. Rom. Antiq. pag. 95.

2. *Athenienſium.*] Quoniam in Eleuſinio certamine præmium victori hordeum fuit, uti teſtatur Pindari Scholiaſtes, Olymp. Ode 9. pag. 93. Ἄγεται δ' αὐτόθι (de Eleuſine loquitur) ἀγὼν Κόρης καὶ Δημήτρος, ὃς καλεῖται Ἐλευσίνια· οὗ ἔπαθλον κριθαί. Hoc ipſum ſcribunt Ariſtides, Suidas, & auctor Etymologici.

3. *Et gladiatorum.*] Et præterea, inquit, id ex quodam gladiatorum genere intelligitur, qui hordearii appellantur, quod vetuſtiore ævo eo cibi genere uterentur. Milites etiam, *qui parum in armorum proluſione profecerant*, inquit Vegetius, lib. 1. cap. 13. pag. 14. *pro frumento hordeum cogebantur accipere: nec ante eis in tritico reddebatur annona, quam ſub præſentia Tribunorum experimentis datis oſtendiſſent ſe omnia, quæ erant in militari, arte compleſſe.*

hordearii vocabantur. [4] Polentam quoque Græci non aliunde præferunt. Pluribus fit hæc modis. Græci perfusum aqua hordeum siccant nocte una, ac postero die frigunt, [5] deinde molis frangunt. Sunt qui vehementius tostum rursus exigua aqua aspergant, & siccent prius, quam molant. Alii vero virentibus spicis decussum hordeum recens purgant, madidumque in pila tundunt, atque in corbibus eluunt, ac siccatum Sole rursus tundunt, & purgatum molunt. Quocumque autem genere præparato, vicenis hordei libris, ternas seminis lini, & coriandri selibram, salisque [6] acetabulo, torrentes ante omnia miscent in mola. Qui diutius volunt servare, cum polline ac furfuribus suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in subtilem farinam molit, iisdem additis, atque etiam milio. Panem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, [7] quadrupedumque fere cibus est.

XV. Ptisanæ inde usus validissimus saluberrimusque tantopere probatur. Unum laudibus ejus volumen dicavit [1] Hippocrates e clarissimis medicinæ scientia. Ptisanæ bonitas præcipua Uticensi. In Ægypto vero est, quæ fit ex hordeo, cui sunt bini anguli. In Bætica & Africa genus, ex quo fiat, hordei, glabrum appellat Turranius. Idem olyram & oryzam eandem esse existimat. Ptisanæ conficiendæ vulgata ratio est.

XVI. Simili modo [1] ex tritici semine tragum fit, in Campania duntaxat & Ægypto.

XVII. [1] Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum

Notæ.

4. *Polentam.*] Polentam Græci ἄλφιτα vocant, torrefacti hordei farinam. In Gallia vocant, *du Gruau*. Spissandis carnium juribus venalis circumfertur: cœpitque & ex avena retorrida fieri, & eadem nominis ambage proferri.

5. *Deinde molis.*] Veteres hordeum, similesque fruges, prius torrebant, deinde molebant. Unde Virgilius, lib. 1. Æneïd. vers. 183.

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Nec ullum ibi ὕστερον πρότερον, ut sibi vulgus interpretum fingit. Vide quæ dicenda sunt sect. 23.

6. *Acetabulo.*] De hoc mensuræ genere dicetur lib. 21. sect. 109.

7. *Quadrupedumque.*] Equorum: quibus olim non avena dabatur, sed hordeum. Unde Festus: *Hordearium æs*, inquit, *quod pro hordeo equiti Romano dabatur.*

Sect. XV. 1. *Hippocrates.*] Is liber est, qui alias de ptisana, ut auctor est Athenæus lib. 2. pag. 57. nunc de victu in morbis acutis, vel contra Cnidias sententias inscriptus legitur, tomo undecimo operum Galeni, qui quatuor in eum librum Commentarios edidit.

Sect. XVI. 1. *Ex tritici semine.*] Hoc est, e zea, ut ipse postea explicaturus est. Galenus in Comm. 1. ad librum Hippocr. de victu in morbis acutis, pag. 14. tom. XI. Ζέαι, ἐξ ὧν ὁ καλούμενος τράγος γίνεται. In Indice hujus loci, Plinius, *De trago*. Celsus, lib. 4. cap. 4. de difficultate spirandi, inter cibos non nimium acres, cum lenticula ptisanaque tragum recenset.

Sect. XVII. 1. *Amylum vero.*] Et ex zea parari amylum scribit Diosc. lib. 2. cap. 123. Gallis, *Amidon*.

[2] e trimestri. Inventio ejus Chio insulæ debetur : & hodie laudatissimum inde est : [3] appellatum ab eo, quod sine mola fiat : [4] Proximum trimestri, quod e minime ponderoso tritico. [5] Madescit dulci aqua ligneis vasis, ita ut integatur, quinquies in die mutata. Melius si & noctu, ita ut misceatur pariter. Emollitum, prius quam acescat, [6] linteo aut sportis saccatum, tegulæ infunditur illitæ fermento, atque ita in Sole densatur. [7] Post Chium maxime laudatur Creticum, mox Ægyptium. Probatur autem lævore, & levitate : atque ut recens sit : jam & Catoni dictum apud nos.

XVIII. [1] Hordei farina & ad medendum utuntur. Mirumque, in usu jumentorum, ignibus durato, ac postea molito, offisque humana manu demissis in alvum, majores vires, torosque corporis fieri. [2] Spicæ quædam binos ordines habent, quædam plures usque ad senos. [3] Grano ipsi aliquot differentiæ, longius, leviusque, aut brevius, aut rotundius, candidius, nigrius, vel cui purpura est. [4] Ultimo ad polentam: [5] contra tempestates candido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium mollissimum est : [6] seri non vult, nisi in sicca & soluta terra, ac nisi læta. [7] Palea ex optimis : stramento vero nullum comparatur. Hordeum ex omni frumento minime calamitosum, quia ante tollitur quam triticum occupet rubigo. Itaque sapientes agricolæ tri-

NOTÆ.

2. *E trimestri.*] Hoc est, e trimestri tritico, de quo sect. 12. Sic Diosc. loc. cit. *Ἄριστον δέ ἐστι τὸ σκευαζόμενον ἐκ πυρῶν σητανίων.*

3. *Appellatum ab eo.*] Diosc. loc. cit. *Ἄμυλον ὠνόμασται, διὰ τὸ χωρὶς μύλου κατασκευάζεσθαι.*

4. *Proximum trimestri.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

5. *Madescit.*] Diosc. loc. cit.

6. *Linteo, aut sportis saccatum.*] Hoc est, per saccum colatum : quo modo vinum Hippocraticum colant pharmacopolæ. Vide Notas & Emend. num. IX.

7. *Post Chium.*] Creticum pariter laudat Diosc. loc. cit. mox Ægyptium : Chii non meminit. Alexandrinum commendat & Theodorus Priscianus, lib. 4.

8. *Catoni dictum apud nos.*] Etsi res sit exotica amylum, inquit, jam tum ætate tamen Catonis, Romæ id cognitum est. Verba hæc sunt Catonis, cap. 87. *Amylum sic facito. Siliginem purgato bene, &c.*

Sect. XVIII. 1. *Hordei farina.*] Ad aurium dolorem utitur ea Marcellus Empir. cap. 9. pag. 78. In pluribus vero morbis Galenus, quos in Indice Brassavoli leges.

2. *Spicæ quædam.*] Hordei scilicet. Theophr. lib. 8. hist. cap. 4. *τῶν μὲν κριθῶν αἱ μὲν εἰσι δίστιχοι, αἱ δὲ τρίστιχοι .... πλεῖσται καὶ ἑξάστιχοι.*

3. *Grano ipsi.*] Theophr. loc. cit.

4. *Ultimo ad polentam.*] Postremum, hoc est, purpurascens, imbecille in polenta : etsi plurimum farinæ reddit : *αἱ δὲ ὑποπορφυρίζουσαι, αὗται καὶ πολυάλφιτοι δοκοῦσιν εἶναι*. Theophr. loc. cit.

5. *Contra tempestates.*] Contra hiemem, ventosque, & cæli mutationes varias. Theophr. de purpurascente hordeo : *καὶ πρὸς τοὺς χειμῶνας δὲ, καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ὅλως τὸν ἀέρα τῶν λευκῶν ἰσχυροτέρας*, candido firmius.

6. *Seri non vult.*] MSS. *Seri non vollet*, forte pro *non volt.* Non placet certe legi, *non valet.*

7. *Palea.*] Didymus in Geopon. lib. 4. cap. 14. pag. 114. ad certos quosdam usus hanc reliquis anteponit : *τῶν δὲ σπερμάτων τὰ κρίθινα ἀμείνονα.*

ticum [8] cibariis tantum ferunt. [9] Hordeum farculo feri dicunt, propterea celerrime redit: fertilissimumque, quod in Hispaniæ Carthagine Aprili mense collectum est: hoc feritur eodem mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. Rapitur omne a prima statim maturitate festinantius, quam cetera. Fragili enim stipula & tenuissima palea granum continetur. [10] Meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocta maturitate tollatur.

Cap. VIII. XIX. Frumenti genera non eadem ubique: nec ubi eadem sunt, iisdem nominibus. Vulgatissima far, [1] quod adoreum veteres appellavere, siligo, triticum. Hæc plurimis terris communia. [2] Arinca Galliarum propria, copiosa & Italiæ est. Ægypto autem ac Syriæ, Ciliciæque & Asiæ, ac Græciæ peculiares, [3] zea, olyra, tiphe. Ægyptus similaginem conficit e tritico suo, nequaquam Italicæ parem. Qui zea utuntur, [4] non habent far. Est & hæc Italiæ in Campania maxime, femenque appellatur. Hoc habet nomen res præclara, [5] ut mox docebimus: propter quam [6] Homerus ζείδωρος ἄρουρα dixit: non ut ali-

Notæ.

8. *Cibariis tantum.*] Tantum tritici ferunt, quantum ad familiæ cibaria satis est.

9. *Hordeum farculo.*] Terra levissime nota, ac veluti suspensa quemadmodum fere fit sartiendo: sarculo opus est, non aratro: atque idcirco celerrime erumpit, & maturescit. *Agros findere sarculo* dixit Horatius, lib. 1. Ode 1. vers. 11.

10. *Meliorem etiam.*] Galenus quoque lib. 1. de alim. facult. cap. XI. pag. 317. tom. 6. ex recenti hordeo mediocriter frixo laudatissimam fieri polentam docet: odoris etiam eximii: si arista non omnino sicca: Ἐκ τῶν νέων κριθῶν φρυγεισῶν συμμέτρως τὸ κάλλιστον ἄλφιτον γίνεται.... μάλιστά ἐστιν εὐώδη τὰ ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ νέων κριθῶν γεγνόμενα, μὴ πάνυ ξηρὸν ἐχουσῶν τὸν στάχυν.

Sect. XIX. 1. *Quod adoreum.*] Unde *adorea liba* apud Maronem, lib. 7. Æneïd. vers. 109. Festus: *Ador farris genus, edor quondam appellatum ab edendo: vel quod aduratur, ut fiat tostum: unde in sacrificio mola salsa efficitur.*

2. *Arinca.*] Nunc corrupto vetere vocabulo, in Delphinatu *Riguet* id tritici genus appellant. Nic. Chorier, lib. 1. hist. pag. 54. De arinca plura dicemus sect. 20.

3. *Zea, olyra, tiphe.*] Tiphen & olyram rem alii eandem esse, alii diversam, veteres prodiderunt, referente eorum sententias Galeno, loc cit. cap. 13. pag. 319. περὶ τιφῶν, καὶ ὀλυρῶν, καὶ ζειῶν. Ipse Galenus tom. 2. in explic. vocum Hippocr pag. 91. Ζειὰς, ὀλύρας, interpretatur: perinde ac si res una sit, nominibus diversis. Hæc tria tamen & nominibus & re distinguit Anguillara, pat. 6. pag. 98. Tipham ait Italis appellari *Spelta*: Olyram, *Scandella*: Zeam, *Farro*. Asclepiades apud Galen. lib. 9. κατὰ τόπους, cap. 3. Φάῤῥος ὃ καλοῦσι ζέαν. Et quod Straboni lib. 5. pag. 242. ζέα dicitur, id Plinius sect. 29. far appellat. Et Dionys. lib. 2. Antiq. Rom. pag. 95. Φάῤῥες, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. Ægyptios porro panem ἐκ τῶν ὀλυρέων fecisse auctor est Herodotus, lib. 2. Euterpe, pag. 118. num. 77.

4. *Non habent far.*] Sed zeam pro farre habent. Nam & ipsa zea far est: nec semen tantum appellatur, ut Plinius ait, sed cum farre nomen alterum commune habet, adoreum, teste Isidoro, lib, 17. cap 3. *Adoreum, tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur.*

5. *Vt mox docebimus.*] Sect. 29. ubi e zea quæ conficitur, alicam commendat.

6. *Homerus.*] Iliad. β. vers. 548. & alibi passim. Quod ζείαν ferret: non ἀπὸ τοῦ ζῆν vivere.

qui arbitrantur, quoniam vitam donaret. Amylum quoque ex ea fit, [7] priore crassius. Hæc sola differentia est.

Ex omni genere durissimum far, & contra hiemes firmissimum. Patitur frigidissimos locos, & minus subactos, vel [8] æstuosos, sitientesque. [9] Primus antiquis Latio cibus, magno argumento in adoreæ donis, [10] sicuti diximus. [11] Pulte autem, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde & [12] pulmentaria hodieque dicuntur. Et Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, [13] offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca, [14] atque natalium, [15] pulte fritilla conficiuntur: videturque tam puls ignota Græciæ fuisse, quam Italiæ polenta.

XX. 1. Tritici semine [1] avidius nullum est, nec quod plus ali-

Notæ.

7. *Priore crassius.*] Priore amylo, de quo sect. 17.

8. *Æstuosos.*] In MSS. ubique, *æstivosos.*

9. *Primus antiquis.*] Vide Dionys. Halic. lib. 2. Rom. Antiq. pag. 95. ubi far esse zeam docet.

10. *Sicuti diximus.*] Sect. 3.

11. *Pulte autem.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 5. *Erant majores nostri adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset.* Et ad hunc veterem morem Juvenalis respiciens, Satyra 14. vers. 171.

Grandes fumabant pultibus ollæ.

12. *Pulmentaria.*] Varro, lib. 4. de ling. Lat. *Pulmentum*, inquit, *quod idem cum pulte essent*, hoc est, cum pulte comederent: *inde pulmentarium dictum.* Pulmentarium igitur obsonium quodvis dicebatur, non quod ex pulte esset: ut Lexicorum auctoribus videtur: sed quod, uti postea cum pane, sic olim cum pulte, ederetur: inde nomen. Græcis προσφάγιον inde dictum, quod addatur pani, ut notat Erasmus in cap 21. Joan. ubi Latinus interpres *pulmentarium* transtulit Joan. de Janua: *Pulmentum vel pulmentarium dicitur quilibet cibus citra panem.* Apud Phædrum, lib. 3. Fabular. Canis ad lupum:

Affertur ultro panis, de mensa sua
Dat ossa dominus, frusta jactat familia,
Et quod fastidit quisque pulmentarium.

Et Seneca ficus caricas pulmentarii vicem habere dixit, obsonii Plinius, ut adnotavimus lib. 15. sect. 21.

13. *Offam eripuisse.*] Offa enim antiquis fuit, auctore Festo quoque, glomerata puls.

14. *Atque natalium.*] Subintellige, natalium sacra. Sequioribus tamen temporibus, superstitione crescente, etiam cruentas in natalitiis sacris hostias mactavere. Horatius, lib. 4. Ode XI. die natali Mæcenatis dicta:

Ara castis
Vincta verbenis, avet immolato
Spargier agno.

Lampridius, in Alexandro Severo: *Cum ejus natalem aruspices commendarent, dixerunt eum summam rerum tenturum: idcirco quod hostiæ de ea villa, quæ esset Severi Imp. adductæ essent.*

15. *Pulte fritilla.*] Sic MSS. omnes: forte pro *frictilla* seu *frictili*, a frigendo, quoniam esset ea puls e farina fricta. An huc pertinet quod habet Varro, lib. 1. de vita populi Rom. apud Nonium, cap 4. num. 291. *Quod Calendis Juniis & publice & privatim fatuam pultem Diis mactat.* Apud Arnobium, lib. 7. pag. 230. fitilla diei videtur.

Sect. XX. 1. *Avidius nullum.*] Quod plus ex terra alimenti trahat.

menti trahat. [2] Siliginem proprie dixerim tritici delicias: candor est, & sine virtute, & sine pondere, conveniens humidis tractibus, quales Italiæ sunt, & Galliæ Comatæ. Sed & trans Alpes in Allobrogum tantum Meminorumque agro pertinax: in ceteris ibi partibus biennio in triticum transit. [3] Remedium, ut gravissima quæque grana
*CAP. IX. ejus serantur. * E siligine lautissimus panis, [4] pistrinarumque opera laudatissima. Præcellit in Italia, si Campana Pisis natæ misceatur. Rufior illa, at Pisana candidior, ponderosiorque [5] cretacea. Justum est e grano Campanæ, quam [6] vocant castratam, [7] e modio redire sextarios quatuor [8] siliginis, vel e gregali sine castratura sextarios quinque, præterea floris semodium: [9] Et cibarii, quod secundarium vocant, sextarios quatuor: furfuris sextarios totidem. E Pisana autem siliginis sextarios quinque: [10] cetera paria sunt. Clusina, Aretinaque etiamnum sextarios [11] siliginis assumunt: [12] in reliquis pares. [13] Si vero pollinem facere libeat, XVI. pondo panis redeunt,

NOTÆ.

2. *Siliginem.*] Candidi, levissimique tritici genus, vulgo *Blé blanc.* Juvenalis, Satyra 5. vers. 70.

Sed tener & niveus, mollique siligine factus

Servatur domino, panis videlicet. Columella lib. 2. cap. 6. de generibus seminum: Tritici genera complura cognovimus. *Verum ex his maxime serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cujus species in pane præcipua pondere deficitur.* Et cap. 9. humido statu cœli recte hanc provenire ait.

3. *Remedium.*] Columella, lib. 2. cap 9. pag. 55. ubi & post tertiam sationem omne triticum solo uliginoso converti ait in siliginem.

4. *Pistrinarumque.*] Huc pertinet CORPVS PISTORVM SILIGINIARIORVM, cujus mentio in inscriptione vetere apud Gruter. pag. 81.

5. *Cretacea.*] Cui ob candorem cretæ similem, inditum id nomen videtur: aut cui creta potius Campana admixta est, ad conciliandum alicæ candorem, ut dicetur sect. 29.

6. *Vocant castratam.*] Purgatam, diligentiusque excretam cribro pollinario. *Blutter la farine.*

7. *E modio.*] Capit modius sextarios sedecim. Nam amphora, seu quadrantal, sextarii sunt duodequinquaginta, inquit Festus: amphora eadem modios tres continet, auctore Volusio Mæciano. De sextariis diximus, lib. 14. sect. 6

8. *Siliginis.*] Farinæ e siligine.

9. *Et cibarii.*] Cibarium appellat, farinam crassiorem, quæ post pollinem vel florem excernitur, quam furfures sequuntur. Ex ea panis conficitur, quem cibarium quoque, & secundarium vocant, *Pain bis.*

10. *Cetera paria.*] Ut in Campana siligine: quæ reddit in modios singulos, floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

11. *Siliginis assumunt.*] MSS. *adsciunt.* Forte *adjiciunt* Clusina, inquit, & Aretina farinæ reddunt non sextarios modo quinque, ut Pisana: verum etiam senos. De Clusino farre dictum est sect. 12.

12. *In reliquis pares.*] Reddunt nimirum floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

13. *Si vero pollinem.*] Hoc est, si tenuissimam libet farinam excernere, quæ tenuitate etiam id superet, quod florem farinæ silignieæ diximus appellari.

[14] & cibarii tria, furfurumque semodius. Molæ discrimine hoc constat. Nam quæ sicca moluntur, plus farinæ reddunt: quæ salsa aqua sparsa, candidiorem [15] medullam: verum plus retinent in furfure. Farinam a farre dictam nomine ipso apparet. Siligineæ farinæ modius Gallicæ XXII. libras panis reddit, [16] Italicæ duabus tribusve amplius in artopticio pane. Nam furnaceis binas adjiciunt libras in quocumque genere.

CAPUT X.

2. Similago e tritico fit laudatissima. Ex Africo justum est e modiis redire semodios, & pollinis sextarios quinque. [17] Ita autem appellant in tritico, quod florem in siligine. [18] Hoc ærariæ officinæ chartariæque utuntur. Præterea secundarii sextarios quatuor, furfurumque tantumdem. Panis vero e modio similaginis [19] CXXII. e floris modio CXVII. Pretium huic [20] annonâ mediâ in modios farinæ, [21] XL. asses: similagini castratæ [22] octonis assibus amplius, siligini castratæ [23] duplum. * Est & alia distinctio, [24] semel tempore L. Pauli nata, XVII. pondo panis reddere visa, XVIII. Tertia XIX. cum triente: & secundarii panis quinas selibras, totidem cibarii, & furfurum sextarios sex.

3. Siligo nunquam maturescit pariter, nec ulla segetum minus dilationem patitur, propter teneritatem, iis quæ maturuere, protinus granum dimittentibus. Sed minus, quam cetera frumenta, in stipula periclitatur, quoniam semper rectam habet spicam: nec rorem continet, qui rubiginem faciat.

INTERPRETATIO.

* *Est & alia.*] Est & alia bonitatis distinctio in similagine, semel tempore L. Pauli nata, cum XVII. libras panis reddere visa primum est: *secunda* bonitas, cum XVIII. Tertia, quando XIX. cum triente.

NOTÆ.

14. *Et cibarii.*] Quid cibarium vocetur, paulo ante diximus.

15. *Medullam.*] Farinam.

16. *Italicæ.*] Farina, inquit, e siligine Italica panis libras reddit XXIV. aut etiam vicenas quinas, si sit artopticius panis. De eo panis genere dicemus sect. 27.

17. *Ita autem.*] Similaginem, inquit, appellant in tritico, quod in siligine florem. *Fleur de farine de froment.*

18. *Hoc æraria .... utuntur.*] Quæ farina cum argilla mixta operum suorum formas effingunt, ut recte Dalecampius.

19. *CXXII.*] Subintellige, pondo, seu libræ redeunt.

20. *Annona media*] Moderatiore annona, cum nec omnino gravis est, nec omnino laxa.

21. *XL. asses.*] E nostris assibus, asses sunt XXXII.

22. *Octonis .... amplius.*] Hoc est, XLVIII. assibus: monetæ nostræ asses efficiunt circiter octo & triginta.

23. *Duplum.*] Hoc est, asses XCVI. monetæ Gallicæ asses circiter LXXVI.

24. *Semel tempore.*] Vide Notas & Emendationes num. X.

4. [25] Ex arinca dulcissimus panis: ipsa spissior, quam far, & major spica, eadem & ponderosior. Raro modius grani non XVI. libras implet. [26] Exteritur in Græcia difficulter: ob id jumentis dari [27] ab Homero dicta. Hæc enim est, quam olyram vocat. Eadem [28] in Ægypto facilis, fertilisque. [29] Far sine arista est: item siligo, excepta quæ Laconica appellatur. Adjiciuntur his genera, [30] bromos, [31] siligo excepta, & tragos, externa omnia ab Oriente invecta, oryzæ similia. [32] Tiphe & ipsa ejusdem est generis, ex qua fit [33] in nostro orbe oryza. Apud Græcos est zea. Traduntque eam ac tiphen, cum sint degeneres, redire ad frumentum, [34] si pistæ ferantur: nec protinus, sed tertio anno.

XXI. Tritico nihil est fertilius: hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat hominem: utpote cum e modio, si sit aptum solum, [1] quale in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur. Misit ex eo loco Divo Augusto [2] procurator ejus ex uno grano (vix credibile dictu) quadraginta paucis minus [3] germina, exstantque de ea re epistolæ. Misit & Neroni similiter CCCLX. stipulas ex uno grano. Cum centesimo quidem & Leontini Siciliæ campi fundunt, aliique, & tota Bætica, & in primis Ægyptus. Fertilis-

NOTÆ.

25. *Ex arinca.*] De ea diximus sect. sup.

26. *Exteritur.*] In area difficulter exteritur.

27. *Ab Homero.*] Iliad. ε'. vers. 195.

Παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι
Ἑστᾶσι, κρῖ λευκὸν ἐρεπτόμενοι καὶ ὀλύρας.

Ubi Didymus interpres: Ὀλύρας. εἶδος χεδρώδους καρποῦ· τινὲς μὲν βρίζα, ἢ βρίζαν· τινὲς δὲ ζειὰ, ἢ ζέα. Id rursum Homerus habet Iliad. β. vers. 560.

28. *In Ægypto facilis.*] Haud difficulter exteritur.

29. *Far sine arista.*] In Ægypto.

30. *Bromos.*] Hoc est, avena sativa, *de l'Avoine*. Βρόμος Galeno, lib. 1. de alim. facult. cap. 14 pag. 322. tom 6. semen est in Asia frequens, præsertim in Mysia supra Pergamum: jumentorum cibus, non hominum, nisi in fame.

31. *Siligo excepta.*] Ita MSS. non *exceptitia*. Laconicam siliginem intelligit, diversi generis a communi siligine, propter peculiarem aristam.

32. *Tiphe.*] Scaliger Exerc. 292. pag. 868. existimat esse nostrum Secale, *le Ségle*: Sed falso. De secali dicemus sect. 40.

33. *In nostro orbe oryza.*] Hoc est, ptisana oryzæ similis.

34. *Si pistæ ferantur.*] Hoc est, si purgatæ, sive decorticatæ. Theophr. lib. 2. histor. cap. 5. a quo Plinius mutuatus est: Ἡ τίφη καὶ ἡ ζειὰ μεταβάλλουσιν εἰς πυρὸν, ἐὰν πτισθεῖσαι σπείρωνται. Varia hujus vocis πτίσσειν significatio est. Hesychius: Πτίσαι, κόψαι· πτίσσει, κόπτει. πτίσατε, ἀποδερματώσατε. Πτίσσειν igitur Græcis est tundere, pinsere, purgare, decorticare.

Sect. XXI. 1. *Quale in Byzacio.*] Supra, lib. 17. sect. 5. *In Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum.*, &c.

2. *Procurator ejus.*] Procurator Cæsaris, vectigalia colligebat, fisci jura tuebatur, &c.

3. *Germina.*] Stipulas, sive culmos.

sima

ſima tritici genera, ramoſum, aut quod centigranium vocant. Inventus eſt jam & ſcapus unus centum fabis onuſtus.

XXII. [1] Æſtiva frumenta diximus, ſeſamam, milium, panicum. Seſama ab Indis venit: [2] ex ea & oleum faciunt: color ejus candidus. Huic ſimile eſt in Aſia Græciaque [3] eryſimum, idemque erat, niſi pinguius eſſet: quod apud nos vocant irionem: medicaminibus annumerandum potius, quam frugibus. Ejuſdem naturæ & [4] horminum, a Græcis dictum, [5] ſed cumino ſimile, ſeritur cum ſeſama: [6] hoc, & irione, nullum animal veſcitur virentibus.

XXIII. Piſtura non omnium facilis: quippe Etruria ſpicam farris toſti piſente pilo præferraro, [1] fiſtula ſerrata, & ſtella intus denticulata, ut niſi intenti piſant, concidantur grana, ferrumque frangatur. Major pars Italiæ [2] rudo utitur pilo: rotis etiam quas aqua verſet obiter, & molat. De ipſa ratione [3] piſendi Magonis proponetur ſententia: Triticum ante perfundi aqua multa jubet, [4] poſtea evalli, deinde Sole ſiccatum pilo repeti. Simili modo hordeum. Hujus ſextarios xx. ſpargi duobus ſextariis aquæ. Lentem torrere prius, deinde eum furfuribus leviter piſi. Aut addito in ſextarios xx. lateris crudi fruſto, & arenæ ſemodio. Erviliam iiſdem modis, quibus lentem: Seſamam in calida maceratam exporrigi: deinde confricari, & frigida mergi, [5] ut paleæ fluctuent, iterumque exporrigi in Sole

NOTÆ.

Sect. XXII. 1. *Æſtiva ... diximus.*] Initio ſect. 10.

2. *Ex ea & oleum.*] Σήσαμον Dioſc. lib. 2. cap. 121. *Γίνεται δὲ καὶ ἔλαιον ἐξ αὐτοῦ, ᾧ καὶ Αἰγύπτιοι χρῶνται.*

3. *Eryſimum.*] Ἐρύσιμον Theophraſti, lib. 8. hiſtor. cap. 7. *Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐρύσιμον ὅμοιον σησάμῳ, καὶ λίπος ἔχει.* Hoc de ſemine accipiendum, non de caule. Gallis *Cameline*, a Dodonæo pingitur, pempt 4. lib. 2. cap. 23. pag. 523. Irio Latinorum eſt: Vidimus in horto Regio.

4. *Horminum.*] Ὅρμινον Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 7. Dioſc. lib 3. cap. 145. Ὅρμινον. Noſtris *Orvale*, & *Toute-bonne*. A Dodonæo delineatur, pag. 290. Genus illius alterum, pag. 292.

5. *Sed cymino.*] Theophr. loc. cit. *Τὸ δὲ ὅρμινον κυμινῶδες, μέλαν· σπείρεται δὲ ἅμα καὶ τῷ σησάμῳ.*

6. *Hoc & irione.*] Hormino ſcilicet, & irione De ſeſama quidem & irione id Theophraſtus aſſeverat, lib. 6 de cauſis, cap. 19. pag. 374. De hormino conſiderandum ait, lib. 8. hiſtor. cap. 7.

Sect. XXIII. 1. *Fiſtula ſerrata.*] Fiſtula in ruſtico inſtrumento, quid eſſet, diximus lib. 17. ſect. 23. ſed hæc ſerrata dicitur, in quo ab illa altera diſcrepat. Fiſtulam ferrariam appellat Cato, cap. 10. Ait igitur Plinius in extremo ambitu præferrati pili fiſtulam eſſe ſerratam, ſive cultri ſerrati ſimilitudinem, prætereaque in medio denticulatæ ſtellæ effigiem: ut niſi erecto ſemper pilo pinſatur, frangi ferrei iſti denticuli poſſint.

2. *Rudo utitur pilo.*] Aſpero, & impolito: ut recte Hermolaus.

3. *Piſendi.*] Sic MSS. ubique: *piſendi*, & *piſente*, & *piſant*. & *piſi*: nuſquam, ut nunc fere uſus obtinuit, *pinſendi*, *pinſente*, *pinſant*, *pinſi*, &c.

4. *Poſtea evalli.*] Vallo ſuo excludi, deglubi, gluma, corticeque ſuo ſpoliari. *Gluma* proprie *hordei tunicula eſt*, apud Feſtum.

5. *Vt palea fluctuent.*] MSS. omnes, *fluctuentur.*

super lintea: Quod nisi festinato peragatur, lurido colore mucescere. Et ipsa autem, quæ evalluntur, variam pisturarum rationem habent. Acus vocatur, [6] cum per se pisitur spica, tantum [7] aurificum ad usus. Si vero in area teritur cum stipula, palea, ut majore in terrarum parte, ad pabula jumentorum. Milii, & panici, & sesamæ purgamenta [8] apludam vocant, & alibi aliis nominibus.

XXIV. [1] Milio Campania præcipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. [2] Fit & panis prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur, & cruda etiam farina, equino lacte, vel sanguine e cruris venis admixto. Æthiopes non aliam frugem quam milii hordeique, novere.

XXV. [1] Panico & Galliæ quidem, præcipue Aquitania utitur. Sed & Circumpadana Italia [2] addita faba, sine qua nihil conficiunt. Ponticæ gentes nullum panico præferunt cibum. Cetero æstiva frumenta riguis magis etiam, quam imbribus gaudent. [3] Milium & panicum aquis minime, cum in folia exeunt. Vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, [4] terram emacrari hoc satu existimantes.

CAP. XI. XXVI. [1] Milii præcipuus ad fermenta usus, [a] e musto subacti

INTERPRETATIO.

a *E musto.*] Cum musto triti.

NOTÆ.

6. *Cum per se.*] A calamo, stipula, stramento, decisa ac separata. Acus, aceris, est tritici purgamentum: glumam complectitur, aristam, & spicæ scapum. Græcis ἄχυρα. Hinc *acerosum far* apud Nonium, ex Lucilio. Festusque, verbo *obacerare*: *Obacerare*, inquit, *obloqui, atque alterius sermonem moleste impedire: quod sumptum videtur a paleis, quas Græci ἄχυρα vocant. Itaque & frumentum, & panis non sine paleis, acerosus dicitur: item lutum aceratum, paleis mixtum.*

7. *Aurificum ad usus.*] Forte quoniam, ut Plinius ipse scribit lib. 33. sect. 19. palea citissime ardescit aurum, hoc est acere: Nam *acus palea est*, Varroni, apud Festum: *& quædam paleæ de frumento acus dicuntur.*

8. *Apludam.*] Festus: *Apluda est genus minutissimæ paleæ frumenti, sive panici,* &c. Vix Gellium audio qui lib. XI. cap. 7. *apludam* ait *veteres rusticos frumenti furfurem appellasse.*

Sect. XXIV. 1. *Milio Campania.*] Vide quæ diximus sect. 10. num. 3. Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 56. *Milium quoque pultem, maxime cum lacte, non fastidiendam præbet.* Gallis *Miliet.*

2. *Fit & panis.*] Vide Galenum, lib. 1. de alim. facult. cap. 15. pag. 323. tom. 6. & ea adjice quæ diximus sect. 10. num. 3.

Sect. XXV. 1. *Panico.*] De eo diximus sect. 10. num. 3.

2. *Addita faba.*] Paulinus, epist. 3. ad Severum: *Fabam intrivit panicio.* Et infra, *Fabam tantum milio, paniciοque confundens.*

3. *Milium & panicum.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 7.

4. *Terram emacrari.*] MSS. Reg. Colb. &c. *emactari.* Forte, *emaciari*: qua voce Columella usus, lib. 2. cap. 10. de lupino.

Sect. XXVI. 1. *Milii præcipuus.*] Ita plane Geopon. auctor, lib. 2. cap. 31. pag. 68. Εἰ δὲ θέλεις εἰς τὸ ἄλευ [illegible]

in annuum tempus. Simile fit ex tritici ipsius furfuribus minutis & optimis, e musto albo [2] triduo maturato subactis, ac Sole siccatis. Inde pastillos in pane faciendo dilutos, [3] cum similagine seminis fervefaciunt, atque ita farinæ miscent, sic optimum panem fieri arbitrantes. Græci in binos semodios farinæ satis esse [4] besses fermenti constituêre. Et hæc quidem genera [b] vindemiis tantum fiunt. Quo libeat vero tempore, ex aqua hordeoque bilibres offæ ferventi foco, vel fictili patina torrentur cinere & carbone, usque dum rubeant. Postea operiuntur in vasis, donec acescant: hinc fermentum diluitur. Cum fieret autem panis hordeaceus, [c] ervi aut cicerculæ farina ipse fermentabatur: justum erat, duæ libræ in quinque semodios. Nunc fermentum fit ex ipsa farina, quæ subigitur prius quam addatur sal, ad pultis modum decocta, & relicta donec acescat. Vulgo vero nec suffervefaciunt, sed tantum pridie asservata materia utuntur. [5] Palamque est naturam acore fermentari: sicut & validiora esse corpora, quæ fermentato pane aluntur: quippe cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico præcipua salubritas perhibita sit.

XXVII. Panis ipsius varia genera persequi supervacuum videtur: alias ab obsoniis appellati, [1] ut ostrearii: alias a deliciis, ut [2] artolagani: alias a festinatione, ut [3] speustici: nec non a coquendi ratio-

INTERPRETATIO.

[b] *Vindemiis.*] Vindemiæ tempore.

[c] *Ervi.*] E farina ervi aut cicerculæ fermentum adhibebatur.

NOTÆ.

ζύμην, &c. *Si vero in totum annum*, inquit, *fermentum habere vis, quum in doliis mustum ebullierit, spumosum illud quod efferbuit, eximito, cum farina milii commisceto, diligenterque trita in massas cogito, quas ad Solem siccatas in humido loco repones: & inde sufficienti accepta quantitate pro fermento utitor.*

2. *Triduo maturato.*] Musto recenti, & triduano. MSS. quidam, *macerato*, male.

3. *Cum similagine seminis.*] Hoc est, zeæ, quam peculiari nomine semen diximus appellari sect. 19.

4. *Besses fermenti.*] Uncias octo, seu duas tertias, ut vocant, libræ partes.

5. *Palamque est naturam.*] Ita MSS. Reg. ceterique. Naturam vocat subactam farinam, quæ interveniente acore fermentatur.

Sect. XXVII. 1. *Ut ostrearii.*] Quo genere panis vesci cum ostreis veteres solebant.

2. *Artolagani.*] Delicati panes, quos e vino modico, pipere, lacte, oleo vel adipe, & farina parari solitos, ait Athenæus lib. 3. pag. 113. Ἄρτος panem, λάγανα placentam sonat.

3. *Speustici.*] A σπεύδω, *accelero*: quod nec fermentum apponitur, nec calefit aqua: sed statim subacta farina igni committitur. Is esse videtur, quem Cato, cap. 74. depsticium vocat, *Panem depsticium sic facito. Manus, mortariumque bene lavato. Farinam in mortarium indito: aqua paulatim addito, subigitoque pulcre: ubi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu.*

ne, ut [4] furnacei, vel artopticii, aut in clibanis cocti: non pridem etiam e Parthis invectus, quem aquaticum vocant, quoniam [5] aqua trahitur, tenuem & spongiosa inanitate, alii Parthicum. Summa laus siliginis bonitate & cribri tenuitate constat. Quidam ex ovis aut lacte subigunt. Butyro vero gentes etiam pacatæ, ad operis pistorii genera [6] transeunte cura. Durat sua Piceno in panis inventione gratia, [7] ex alicæ materia. Eum novem diebus [8] macerant: decimo [9] ad speciem tractæ subigunt uvæ passæ succo: postea in furnis, ollis inditum, quæ rumpantur ibi, torrent: neque est ex eo cibus, nisi madefacto: [10] quod fit lacte maxime mulso.

XXVIII. [1] Pistores Romæ non fuere [2] ad Persicum usque bel-

NOTÆ.

4. *Furnacei.*] Qui in furnis coquuntur: ἰπνίτας appellat Tryphon apud Athen. lib. 3. pag. 109. Ἀρτοπτίκιοι apud eundem pag. 113. nomen habent a vase, sive testo, in quo ii excoquebantur, quod & ἀρτοπτεῖον & ἀρτόπτην vocabant. Pollux lib. 10. Denique κριβανίτην, (sic enim Attici pronunciant apud eundem Athen. pag. 109.) in clibanis coctum vocant: hoc est, in furnaculo ferreo, æneove, sive testaceo, in quo pruna subjecta, vel superne congesta panificium coquitur: vulgo *une Tartiere.*

5. *Aqua trahitur.*] Dum in panificium massa subigitur, aqua plurima addita diducitur, protrahiturque: & ante coctionem levis spongiosusque redditur.

6. *Transeunte cura.*] Bellorum immunes, ad opera pistoria transferunt curam.

7. *Ex alica materia.*] Ex eodem frumenti genere, quo fit & alica. De pane Picentino, Martialis mox appellandus.

8. *Macerant.*] Aqua. *Placentam*, inquit Cato, cap. 76. *sic facito.... Alicam in aquam infundito*, &c.

9. *Ad speciem tracta.*] Tracta, ut ex Catone liquet, subacta manibus farina est, depsita, agitata, in longum protracta: ut ea agitatione melius fermentetur. Cato loc. cit. *Alicam in aquam infundito: ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoque bene. Deinde manibus depsito: ubi bene subactum erit, farina libras quatuor paulatim addito: id utrumque tracta facito. In qualo ubi arescant, componito*, &c. Tracta neutro genere Cato pronunciavit: tractam femineo Plinius. Tractam Turnebus lib. 22. Adversf. cap. 10. pag. 755. putat esse quam *Tartam* vulgo vocant, cui minime nos assentimur. Vide Rob. Constant. in Lexico, verbo Τρακτόν.

10. *Quod fit lacte mulso.*] Hoc est, melle admixto. Eo lacte madefactus panis turgebat eximie, & erat sic in deliciis. Martialis lib. 13. Epigr. 47. cujus lemma, *Panes Picentini:*

Picentina Ceres niveo sic nectare crescit,
Ut levis accepta spongia turget aqua.

Sect. XXVIII. 1. *Pistores Romæ non fuere.*] *Des Boulangers.* Varro, in περὶ Μελιτῶν, referente Nonio: *Nec pistorem ullum nossent, nisi eum qui in pistrino pinseret farinam.* Et lib. 1. de vita populi Rom. *Nec pistoris nomen erat, nisi ejus qui far pinsebat*, hoc est, molebat. Nam, ut Festus ait, *Pistum a pinsendo pro molitum antiqui usurpabant.* Sic Plautus pistor fuit, cum molas trusatiles versando operam locaret. Minutius Felix: *Octavius homo Plautina prosapia, ut pistorum præcipuus, ita postremus Philosophorum.* Ævo tamen subsequente, florente Repub ac deinceps, pistores, ut notum est, ἀρτοποιοὶ appellati. Apud Plautum sane, coquum sæpius, pistorem nunquam offendas, nisi pro eo qui far pinsit, hoc est, molit,

2. *Ad Persicum.*] Usque ad bellum cum Perseo Macedonum rege, quod

lum, annis ab Urbe condita super DLXXX. Ipsi panem faciebant Quirites, mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. [3] Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aulularium scripsit: magna ob id concertatione eruditorum, an is versus Poëtæ sit illius: certumque fit, A. Atteii Capitonis sententia [4] coquos tum panem lautioribus coquere solitos: pistoresque tantum eos, qui far pisebant, nominatos. Nec coquos vero habebant in servitiis, eosque ex macello conducebant. Cribrorum genera Galli e setis equorum invenere, Hispani e lino [5] excussoria & pollinaria, Ægyptus e papyro atque junco.

XXIX. Sed inter prima dicatur & alicæ ratio, præstantissimæ saluberrimæque: quæ palma frugum indubitata Italiam contingit. Fit sine dubio & in Ægypto, sed admodum spernenda. In Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro: [1] in Campania tamen laudatissima. Campus est subjacens montibus nimbosis, totis quidem XL. M. passuum planitie. Terra ejus (ut protinus soli natura dicatur) pulverea summa, inferior bibula, & pumicis vice fistulosa: montium quoque culpa in bonum cedit. Crebros enim imbres percolat atque transmittit: [2] nec dilui aut madere voluit propter facilitatem culturæ. Eadem acceptum humorem nullis fontibus reddit, sed temperat, & concoquens intra se [3] vice succi continet. [4] Seritur toto

NOTÆ.

quidem tam illius, quam totius Macedonici imperii clade ac servitute finitum est, anno Urbis conditæ DLXXXVI. Macedonia in provinciæ formam cedente.

3. *Artoptam Plautus.*] In Aulularia, act. 2. sc. 9. vers. 4.

Ego hinc artoptam ex proximo utendum peto
A Congrione.

Vas illud fuit, ut diximus, in quo panis tostus coquebatur. In MSS. tamen Plinianis omnibus, *Artoptasiam* hoc loco legitur: ut pro muliere panifica accepta ea vox a Plinio videatur, desumptaque ex alio quopiam Plauti versiculo, qui ex ea fabula nunc exciderit: vel pro ipsa arte coquendi, ut Fulvio Ursino visum, in appendice ad lib. P. Ciacconii, de Triclinio, pag. 160.

4. *Coquos tum.*] Ita recte Turnebus emendavit, lib. 28. Advers. cap. 42. pag. 1027. cum prius legeretur, *tostum.* In Reg. 2. *costum.* Non placet Fulvii Ursini conjectura, loc. cit. legentis, *testu panem:* etsi Vossius approbat in Etymologico. Quos pistores scilicet posterior appellavit ætas, prisca coquos vocitabat. Festus: *Coquum & pistorem apud antiquos eundem fuisse accipimus. Navius: Coquus, inquit, edit Neptunum, Venerem, Cererem. Significat, per Cererem, panem: per Neptunum, pisces: per Venerem, olera.*

5. *Excussoria.*] Excussoria sunt, quæ ad excutiendam farinam facta: pollinaria, quæ ad purgandum pollinem.

Sect. XXIX. 1. *In Campania.*] Hinc *alicaria meretrices*, & *alicariorum pistrina in Campania*, auctore Festo.

2. *Nec dilui aut madere.*] Ne si in lutum abiret, non tam facilis esset culturæ.

3. *Vice succi continet.*] MSS. omnes, *vice fusi.*

4. *Seritur toto anno.*] Strabo idem Græce, lib. 5. pag. 242. de Campaniæ agro: Ἱστορεῖται δ' ἔνια τῶν πεδίων σπείρεσθαι

anno, panico semel, bis farre. Et tamen vêre [5] segetes, quæ interquievere, fundunt rosam odoratiorem sativa: adeo terra non cessat parere. Unde vulgo dictum, [6] Plus apud Campanos unguenti, quam apud ceteros olei fieri. Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, [7] quæ Laboriæ vocantur, quem Phlegræum Græci appellant. [8] Finiuntur Laboriæ via ab utroque latere Consulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit.

2. [9] Alica [10] fit e zea, quam semen appellavimus. Tunditur granum ejus [11] in pila lignea: [12] ne lapidis duritia conterat. Nobilius, ut notum est, pilo, vinctorum pœnali opera. [13] Primori inest pyxis ferrea. Excussis inde tunicis, iterum iisdem armamentis nudata [14] conciditur medulla. [15] Ita fiunt alicæ tria genera: minimum, ac

Notæ.

δι' ἔτυς, δὶς μὲν τῇ ζέᾳ, τὸ δὲ τρίτον ἐλύμῳ· τινὰ δὲ καὶ λαχανεύεσθαι τῷ τετάρτῳ σπόρῳ. Traditum memoria est quadam Campania arva toto anno conseri: bis zea, tertium panico: quædam etiam quarto satu olera producere. Ubi far appellavit zeam perspicue Strabo.

5. *Segetes.*] Seges hic ipsa humus est, quæ ad accipiendum semen apta est. Hanc Plinius ait in eo tractu, cum interquievit a frugibus, sponte rosam fundere, quæ sit odoratior sativa.

6. *Plus .... unguenti*] Quoniam rosæ in unguenta transeunt.

7. *Quæ Laboriæ.*] Plinius lib. 3. sect. 9. *Ibi Laborini campi sternuntur, & in delicias alica populatur messis.* Vide quæ ibi diximus in Notis.

8. *Finiuntur.*] Laborini campi finiuntur, inquit, utrinque via gemina Consulari: quarum altera a Capua Puteolos, altera Cumas ducebat. Plinium hoc loco carpit immerito Cluverius, lib. 4. Ital. antiq. cap. 2.

9. *Alica.*] Alica Plinio genus sorbitionis ac pultis est, cujusmodi fere nos ex oryza conficimus.

10. *Fit e zea, quam semen.*] Sect. 19. Zeam Strabonis farrem esse Plinianum jam ante monuimus. Idem Strabo loc. cit. fieri alicam e tritico ait in hoc ipso Campaniæ tractu, omni oryza potiorem: *Λέγω δὲ τὸν πλεῖστον σῖτον, ἐξ οὗ καὶ ὁ χόνδρος κρείττων ἐν πάσης καὶ ὀρύζης*, &c. Diosc. lib. 2. cap. 118. e zea: *Ὁ δὲ χόνδρος γίνεται μὲν ἐκ τῆς καλουμένης δικόκκου ζέας*, &c.

11. *In pila lignea.*] Pila, sive mortarium, *un mortier*, vas concavum, quo antiqui siccata frumenta pinsebant, ac contundebant. Cato, cap. 14. in rustico instrumento recenset, *paululum latam pilam, ubi triticum pinsant, unam: fullonicam unam.* Et cap. 10. *Pilam ligneam unam, fullonicam unam* dixerat. Marcellus Empir. cap. 26. ad calculosos: *Hoc medicamentum*, inquit, *tunditur vel componitur in pila lignea, & pilo ligneo.*

12. *Ne lapidis.*] Ne duritia lapideæ pilæ, ferreique pili farinæ in modum grana conterat: quæ nunc satis est ita contundi, ut suis tunicis seu folliculis spolientur, solaque medulla supersit, detritis utriculis.

13. *Primori.*] In extrema pili ferrei parte.

14. *Conciditur medulla.*] Non conteritur, ut farina, ad lævorem usque: sed in particulas quaternas quinasve grana singula franguntur. *Concasser.*

15. *Ita .... tria genera.*] Infra, num. 3. quod in farinario primum cribro remansit, grandissimum est: quod arctiore deinde cernitur, secundarium vocatur: quod angustissimo, cribrarium ac minimum. Nunc vero grandissimum alicæ genus appellatur, quod leviter tusum est, cui excussæ modo sunt tunicæ: secundarium, medulla ipsa in crassiores concisa partes: minimum, in tenuiores.

ſecundarium : grandiſſimum vero [16] aphærema appellant. Nondum habent candorem ſuum quo præcellunt : jam tamen Alexandrinæ præferuntur. Poſtea (mirum dictu) admiſcetur creta, quæ [17] tranſit in corpus, coloremque, & teneritatem affert. Invenitur hæc inter Puteolos & Neapolim, in colle [18] Leucogæo appellato. Exſtatque Divi Auguſti decretum, quo [19] annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari juſſit e fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque cauſam afferendi, quoniam negaſſent Campani alicam confici [20] ſine eo metallo poſſe. In eodem reperitur & ſulphur : emicantque [21] fontes Oraxi oculorum claritati, & vulnerum medicinæ, dentiumque firmitati.

3. [22] Alica adulterina fit maxime quidem e zea, quæ in Africa degenerat. Latiores ejus ſpicæ, nigrioreſque, & brevi ſtipula. Piſunt cum arena, & ſic quoque difficulter deterunt utriculos, [23] fitque dimidia nudi menſura. Poſteaque [24] gypſi pars quarta inſpargitur, atque [25] ut cohæſit, farinario cribro ſubcernunt. Quæ in eo remanſit, exceptitia appellatur, & grandiſſima eſt. Rurſus quæ tranſit, arctiore cernitur, & ſecundaria vocatur. Item cribraria, quæ ſimili modo in tertio remanſit cribro anguſtiſſimo, [26] & tantum arenas tranſmittente. Alia ratio ubique adulterandi. Ex tritico candidiſſima & grandiſſima eligunt grana, ac ſemicocta in ollis, poſtea arefaciunt Sole [27] ad initium, rurſuſque leviter aſperſa molis frangunt. Ex zea pulchrius, quam ex tritico, [28] fit granum, [29] quamvis id alicæ vitium ſit. Candorem autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

NOTÆ.

16. *Aphærema.*] Ἀφαίρεμα, forte a cortice ſeu tunicis zeæ ablatis.

17. *Tranſit in corpus.*] Nempe in corpus & naturam alicæ, cui colorem & teneritatem affert. Sic in fine hujus ſectionis, candorem alicæ conferre lactis incocti mixtura vice cretæ dicitur.

18. *Leucogæo.*] A terræ ſeu cretæ albedine id ei colli nomen. Hodie *la Lumera*. Vide Camill. Pellegr. in Campan. Felice, pag. 245. & 266.

19. *Annua vicena.*] In M S S. *annoadvicena*. Forte *annua ducena*.

20. *Sine eo metallo.*] Quidquid e terræ viſceribus effoditur, id metallum dicitur. Multa affert exempla Roſvveydus noſter, in Notis ad Paulinum, pag. 859.

21. *Fontes Oraxi.*] M S S. *Araxi.*

22. *Alica adulterina.*] Prorſus hunc alicæ conficiendæ modum Geopon. auctor expreſſit, lib. 3. cap. 7. pag. 90. cit. Χόνδρου *minois.*

23. *Fitque dimidia.*] Nudati tunicis ſuis grani menſura dimidio minor eſt, quam erat circumveſtiti.

24. *Gypſi.*] Tenuiſſime cribrari. Geopon. auctor, loc. cit.

25. *Vt cohæſit.*] Ubi cum farina probe permixta eſt, & in unum veluti corpus coiit.

26. *Et tantum arenas.*] Admixtas ſcilicet, ut dictum eſt prius: *Piſunt cum arena, &c.*

27 *Ad initium.*] M S S. Reg. Colb. Chiffl. *ad initum.* Forte, *ad motum.*

28. *Fit granum.*] Vel potius graneum, quod pultis vel priſanæ genus e tritico fuiſſe videtur. Vide Notas & Emend. num. X I.

29. *Quamvis id alica.*] Quamvis hæc ſit alica inferioris notæ, minuſque nutriat.

CAPUT XII. XXX. Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus honos [1] fabæ: quippe ex qua tentatus sit etiam panis. [2] Lomentum appellatur farina ea, [3] aggravaturque pondus illa, & omni legumine. [4] Jam vero & pabulo venalis fabæ multiplex usus omnium quadrupedum generi, præcipue homini. [5] Frumento etiam miscetur apud plerasque gentes, & maxime panico solida, ac [7] delicatius fracta. Quin & prisco ritu [8] fabacia suæ religionis Diis in sacro est, prævalens [9] pulmentari cibo, [10] & hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere. [11] Ob hæc Pythagorica sententia damnata: ut alii tradidere, quoniam mortuorum animæ sint in ea. Qua de causa [12] parentando

NOTÆ.

Sect. XXX. 1. *Faba.*] Quæ faba veterum fuerit, haud ita est proclive statuere: Palam enim est non esse eam quam eo nomine vulgus indigitat, *Féve*: cui faseli nomen accommodari verius censet Dodonæus, Pempt. 4 lib. 2. cap. 505. Certe Græcorum *κύαμον*, Latinorumque fabam, & rotundam esse, & exiguæ molis, ex variis antiquorum testimoniis perspicuum est: quæ dos utraque a faba nostra vulgari abest.

2. *Lomentum.*] Farina fabacea *ἐρηγμένον ἄλευρον*, *κυάμινον*, & *ἄλευρον*.

3. *Aggravaturque pondus.*] Frumenti, vel panici, cui immiscetur in panificio.

4. *Jam vero & pabulo.*] Pellicerius conjiciebat in notis sinceriorem forte lectionem fore: *Jam vero & pabulo venalium, fabæ multiplex usus &c.* Nos vix assentimur.

5. *Frumento.*] Quem morem hodieque Allobroges tenent, ut fiat solidior panis.

6. *Et maxime panico.*] Vide quæ diximus sect. 25.

7. *Delicatius.*] Levius, molliusque fracta, nec in tenuem omnino farinam.

8. *Fabacia.*] A jactandis fabis deducta vox, ut suspicari quidem licet, ex eo Varronis loco, lib. 1. de vita populi Rom. apud Nonium, cap. 2. num. 513. *Quibus temporibus*, inquit, *in sacris fabam jactant noctu, ac dicunt se Lemures domo extra januam jacere.* Fabacia pulte Carnæ Deæ, Jani uxori, sacrificari solitum, Calendis Juniis, quas Fabarias appellabant, auctor est Macrobius, lib. 1. Saturn. cap. 12. pag. 248. hunc ritum instituente Tarquinio post exactos reges. In MSS. Reg. Colb. Th. non *fabacia* sed *fabata* legitur: & Græci recentiores fabas coctas hodieque *φάβατα* vocant: & pultem fabatam Festus appellat, verbo *Refriva.* Apicius tamen, lib. 5. cap. 6. Fabacias virides, fabacias frictas, fabacias Baïanas in obsonium parandi modum edocet.

9. *Pulmentari cibo.*] Pulmentarii vice. Vide quæ diximus sect 19.

10. *Et hebetare.*] Didymus in Geopon. lib. 2. 33. pag. 69. Οἱ δὲ φυσικοί φασι τοὺς κυάμους ἀμβλύνειν τὰς καρδίας τῶν ἐσθιόντων αὐτούς· διὸ καὶ ἐμποδίζειν τὰς εὐθυονειρίας νομίζονται, εἰσὶ γὰρ πνευματώδεις.

11. *Ob hæc Pythagorica.*] Pythagorici hujusce placiti quæ sententia sit, fuse disputatur a Gellio, lib. 4. cap. 11. pag. 296. Facit cum Plinio Apollonius, hist. Comm. cap. 46. & Tullius lib. 1. de Divin. num. 62. *Jubet Plato*, inquit, *sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo Pythagoreis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitatem mentis quærentibus contrariam.* Et lib. 2. num. 119. *Faba quidem Pythagorici utique abstinuère: quasi vero eo cibo mens, non venter infletur.* Trahit alio eam Pythagoræ sententiam Plutarchus, lib. de educ puetis, pag. 12. rursumque in quæst. Rom. pag. 286.

12. *Parentando.*] Parentalibus sacrificiis fabas adhiberi solitas, Festus affirmat. Parentalia autem epulæ erant in parentum aut propinquorum funeribus datæ.

utique assumitur. Varro & ob hæc [13] Flaminem ea non vesci tradit, & quoniam in flore ejus litteræ lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio : namque fabam utique e frugibus referre mos est auspicii causa, [14] quæ ideo referiva appellatur. [a] Et auctionibus adhibere eam lucrosum putant. [15] Sola certe frugum etiam excesa repletur crescente Luna. [16] Aqua marina, aliave salsa non percoquitur.

[17] Seritur ante Vergiliarum occasum leguminum prima, ut antecedat hiemem. [18] Virgilius eam per ver seri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Sed major pars malunt [19] fabalia maturæ sationis, quam trimestrem fructum. Ejus namque siliquæ caulesque gratissimo sunt pabulo pecori. [20] Aquas in flore maxime concupiscit : cum vero defloruit, exiguas desiderat. [21] Solum, in quo sata est, lætificat sterco-

INTERPRETATIO.

[a] *Et auctionibus.*] Et in venditionibus publicis, si faba simul proponeretur venalis, lucrum ex ea re, *& ex eo omine*, maximum futurum putabant.

NOTÆ.

13. *Flaminem.*] Gellius, lib. 10. cap. 15. pag. 530. ex Fabii Pictoris Annalibus : *Fabam neque tangere Diali mos est, neque nominare.* Quæ verba Festus transcribens, etiam causas adjicit : *quod ea putatur ad mortuos pertinere : nam & lemuralibus jacitur larvis, & parentalibus adhibetur sacrificiis, & in flore ejus litteræ apparere videntur.* Vide Erasm. Chil. 1. Cent. 1. pag. 15. Adag. *A fabis abstineto.* Adde auctorem Geopon. lib. 2. cap. 33. pag. 70.

14. *Quæ ideo referiva.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. non *refriva.* Festus : *Refriva*, (vel *referiva* potius) *faba dicitur, ut ait Cincius, quæ ad sacrificium referri solet domum ex segete auspicii causa, quasi revocet fruges. Ælius dubitat an ea sit, quæ prolata in segetem domum referatur, an quæ refrigatur, quod est torreatur. Sed opinionem Cincii adjuvat, quod in sacrificiis publicis, cum puls fabata Diis datur, nominatur refriva.* Cincio Plinius adstipulatur.

15. *Sola certe.*] Dydimus loc. cit. Φησὶ δὲ τὸν κύαμον ἐκβρωθέντα ἀναπληροῦσθαι πάλιν τῆς σελήνης αὐξομένης.

16. *Aqua marina.*] Didymus loc. cit. Et pisa nos observavimus puteana etiam aqua vix, fluviatili haud ægre coqui.

17. *Seritur ante.*] De Vergiliarum occasu, sect. 59. Pallad. lib. 12. in Novembri, tit. 1. pag. 161. *In principio Novembris fabam spargimus*, &c.

18. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 215.

Vere fabis satio.

Extremo mense Junio fabam seri eodem die metique, visum a se Seneca prodit epist. 87.

19. *Fabalia.*] Siliquas fabales, seu grandiores culmos, ex quibus siliquæ pendent. Desumpta hæc a Columella, lib. 2. cap. 10. de faba : *Post brumam parum recte seritur : pessime vere : quamvis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario seratur : . . . sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaque rusticos plerumque dicentes audio, malle se matura fabalia, quam fructum trimestrem.*

20. *Aquas in flore.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 6.

21. *Solum, in quo.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 9. Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Sunt etiam qui putent in arvis hanc eandem vice stercoris fungi : quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus ejus pinguescere humum, sed minus hanc quam cetera semina vim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis usi-*

ris vice. [22] Ideo circa Macedoniam, Thessaliamque, cum florere cœpit, vertunt arva.

Nascitur & sua sponte plerisque in locis, sicut septentrionalis oceani insulis, quas ob id nostri [23] Fabarias appellant: item in Mauretania silvestris passim, sed prædura, & quæ percoqui non possit.

[24] Nascitur in Ægypto [25] spinoso caule: qua de causa crocodili oculis timentes refugiunt. [26] Longitudo scapo quatuor cubitorum est, amplissima [27] crassitudo: [28] nec genicula habet, molli calamo: [29] simile caput papaveri, colore roseo: in eo fabæ [30] non supra tricenas: folia ampla: fructus ipse amarus & odore: [31] sed radix perquam lauta incolarum cibis, cruda, & omnino decocta, arundinum radicibus similis. [32] Nascitur & in Syria, Ciliciaque, & in Torone Chalcidis lacu.

XXXI. Ex leguminibus [1] autem Novembri seruntur lens, & in Græcia pisum. [2] Lens amat solum tenue magis, quam pingue, cælum utique siccum. Duo genera ejus [3] in Ægypto: alterum rotundius nigriusque, alterum [4] sua figura. Unde vario usu translatum est [5] in lenticulas nomen. Invenio apud auctores, [6] æquanimitatem fieri vescen-

NOTÆ.

liorem agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit. Vide etiam Palladium in Novemb. tit. 1. pag. 161.

22. *Ideo circa.*] Theophr. loc. cit.

23. *Fabarias.*] De his dictum est lib. 4. sect. 17.

24. *Nascitur & in Ægypto.*] Hæc a Theophr. lib. 4. hist. cap. 10. quæ transcripsit etiam Athenæus, lib. 3. pag. 72. A solo in quo provenit, faba Ægyptia vocitatur: sed colocasiam esse cave credas.

25. *Spinoso caule.*] Theophr. loc. cit. non *caule spinoso* dixit, sed *radice spinosa.* Ἰχυρὰ γὰρ ἡ ῥίζα, ἢ ὐ πόῤῥω τῶ τῆς καλάμου, πλὴν ἐπακανθίζουσα· ἢ κροκόδειλος φεύγει, μὴ προσκόψῃ τῷ ὀφθαλμῷ, τῷ μὴ ὀξὺ καθορᾶν. Legisse Plinius videtur, vel in Theophrasti codicibus, vel apud scriptores alios, καυλὸς δ' ἐπακανθίζων.

26. *Longitudo.*] Theophr. loc. cit.

27. *Crassitudo.*] Digitalis, πάχος δὲ δακτυλιαῖος. Theophr.

28. *Nec genicula.*] Non habet genicula, sed calamum mollem: ὅμοιος δὲ καλάμῳ μαλακῷ ἀγονάτῳ. Theophr.

29. *Simile caput.*] Flos scilicet. Τὸ δὲ ἄνθος διπλάσιον ἢ μήκωνος· χρῶμα δὲ ὅμοιον ῥόδῳ κατακορές. Theophr.

30. *Non supra tricenas.*] Πλῆθος δὲ οὐ πλείους τριάκοντα.

31. *Sed radix.*] Theophr. loc. cit. & Athen.

32. *Nascitur & in.*] Theophr. & Athen. loc. cit.

Sect. XXXI. 1. *Autem Novembri.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

2. *Lens amat.*] Ita Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 59. *Lentem sementi media, crescente Luna usque in duodecimam, solo tenui & resoluto, vel pingui, & sicco maxime loco seri convenit: nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur.* Nostris, *Lentille.* Pingitur a Dodon. pag. 517.

3. *In Ægypto.*] De ea lente Virgilius, lib. 1. Georg. vers. 228.

Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis.

Et Martialis, lib. 13. Epigr. 9.

Accipe Niliacam, Pelusia munera, lentem.

4. *Sua figura.*] Qualis est lenti vulgari.

5. *In lenticulas.*] Maculas in facie, quas & lentigines vocant: Græci φακούς: ut lentem ipsam, cujus a similitudine deductum lenticulæ nomen, φακόν.

6. *Æquanimitatem.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 35. pag. 71. Ἡ δὲ Αἰγυπτία φακὴ, εὐθυμίαν παρέχει τοῖς ἐσθίουσι. *Ægy-*

tibus ea. [7] Pisum in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideo in Italia, & in austeriore cælo non nisi verno tempore, terra facili ac soluta.

XXXII. Ciceris natura est gigni [1] cum salsilagine: [2] ideo solum urit. Nec nisi madefactum pridie, seri debet. [4] Differentiæ plures, magnitudine, figura, colore, sapore. Est enim arietino capiti simile, [5] unde ita appellant, [6] album nigrumque. Est & columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. [7] Est & cicercula minuti ciceris, inæqualis, angulosi, veluti pisum. Dulcissimum autem id, [8] quod ervo simillimum; [9] firmiusque quod nigrum & rufum, quam quod album.

XXXIII. [1] Siliquæ rotundæ ciceri, ceteris leguminum longæ, & ad figuram seminis latæ: piso [2] cylindratæ; [3] faseolorum cum ipsis

NOTÆ.

pria lens in cibo sumpta lætitiam affert vescentibus ea. Lenticulam videri volunt sic appellatam, quoniam lenes, & lentos, & moderatos reddit eos, qui eam in cibos adhibent.

7. *Pisum &c.*] Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Similis quoque ratio est pisi: quod tamen facilem & solutam terram desiderat, tepidumque locum, & cælum frequentis humoris.* Vulgo, *Pois.*

Sect. XXXII. 1. *Cum salsilagine.*] Cum quodam liquore salis, qui ei legumini peculiaris & insitus: quem si nimii imbres abluant, legumen ipsum tabe interit, & ab erucis erosum perit, inquit Theophr. lib. 8. hist. cap. 6. Ἐρέβινθοι ἀποκλυζομένης τῆς ἅλμης σφακελίζοντες, καὶ ὑπὸ καμπῶν κατεσθιόμενοι. Cicer nostris, *Pois chiche.*

2. *Ideo solum.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 60.

3. *Nec nisi.*] Colum. loc. cit. Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 4. pag. 85. & auctor Geopon. lib. 2. cap. 34. pag. 70.

4. *Differentiæ.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 5.

5. *Unde ita appellatur.*] Cicer arietinum, Columellæ loc. cit. Theophr. κριοὶ ἐρέβινθοι. Athen. lib. 2. pag. 54. τῶν ἐρεβίνθων τινὰς καλεῖν κριούς. Iconem arietini ciceris habet Dodonæus, pag. 515.

6. *Album, nigrumque.*] In his regionibus non sunt arietini ciceris differentiæ ullæ ex colore: est enim omne ex purpura subnigrum. Neque vero Theophrasti verba ista, quæ habuisse ob oculos Plinius videri forsan possit, in arietino genere nigrum candidumque esse persuadent: οἱ δ' ἐρέβινθοι καὶ .... τοῖς χρώμασι, καὶ ταῖς μορφαῖς διαφέρουσιν· οἷον κριοί, ὀροβιαῖοι .... ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ λευκὰ γλυκύτερα. Nam ἐπὶ πᾶσι non in omni genere ciceris, album reperiri significat, sed in omni leguminum genere, ut in cicere, lente, aliisque, album nigro antecellere.

7. *Est & cicercula.*] Dioscoridi, lib 2. cap. 126. ἐρέβινθος ὁ ἥμερος, cicer sativum, ut dicemus lib. 22. sect. 72. Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 60. *Cicercula, quæ pisi est similis.*

8. *Quod ervo.*] Unde ὀροβιαῖος ἐρέβινθος a Theophr. appellatur, ab ervi similitudine, quod Græci ὄροβον vocant.

9. *Firmiusque.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 6.

Sect. XXXIII. 1. *Siliqua &c.*] Theophr. totidem verbis, lib. 8. hist. cap. 5. Καὶ οἱ καλύμματοι λοβοί, σχεδὸν ἀκόλουθοι τοῖς σπέρμασιν εἰσι, &c.

2. *Cylindratæ.*] Theophr. κυλινδροειδεῖς, ad similitudinem cylindri.

3. *Faseolorum.*] Subintellige, *siliquæ.* Faseolos porro eos intellige, de quibus egimus lib. 16. sect. 92. vulgo *Feveroles.*

manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Calendas Novembres. Legumina, cum maturescere cœperunt, rapienda sunt, quoniam cito exsiliunt, latentque cum decidêre, sicut & lupinum : * 4 quanquam prius de rapis dixisse conveniat.

*Capvt XIII.

XXXIV. In transcursu ea attigere nostri, paulo diligentius Græci, & ipsi tamen inter hortensia : si justus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, 1 quando alii usus præstantior ab his non est. 2 Ante omnia namque cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes & fronde eorum gaudent. Et homini non minor 3 rapaciorum suis horis gratia, quam cymarum : 4 flavidorum quoque, & in horreis enecatorum, vel major quam virentium. Ipsa vero durant & in sua terra servata : & 5 postea passa, pæne * ad alium proventum, famemque sentiri prohibent. A vino, atque messe, tertius hic Transpadanis fructus. Terram non morose eligit, pæne ubi nihil aliud seri possit. Nebulis, & pruinis, 6 ac frigore ultro aluntur, 7 amplitudine admirabili. 8 Vidi XL. libras excedentia. In cibis qui-

Interpretatio.

* *Ad alium.*] Usque ad aliam messem.

Notæ.

Dioscoridi, lib. 2. cap. 176. σμίλαξ κηπαία est. cujus siliquam cum semine, asparagi modo elixam, oleris instar edi pariter prodidit. Græci scriptores alii δολίχυς & φασήλυς vocant. Virgilius, vilem faselum, uti ex Plinio liquet, faseolos appellante libri hujus sect. 56. quos poëta faselos vocat.

4. *Quanquam prius.*] Quam de lupino dicamus

Sect. XXXIV. 1. *Quando alii.*] Cum aliud nullum sit legumen præstantioris usus, quam rapa : de iis statim post frumentum fabamque instituenda videbatur oratio. Rapum Græcis γογγυλὶς & γογγύλη, nostris *une Rave.*

2. *Ante omnia.*] Colum. lib. 2. cap. 10. *Boves pascunt*, inquit, *præcipue in Gallia*, &c.

3. *Rapaciorum.*] Rapacia, sive rapicia, cauliculi sunt teneri raporum, qui decocti sumuntur in cibis : sicuti cymæ ipso teste Plinio lib. 19. sect. 41. sunt brassicæ caulium teneriores pariter, delicatioresque cauliculi. De rapaciis Catone, cap. 35. *Rapinam & caules rapicii unde fiant, & raphanum in loco stercorato bene, aut in loco crasso serito.*

4. *Flavidorum.*] Ita MSS. omnes : non *flaccidorum*. Vide quæ de voce *flavescere*, quæ Plinio familiaris est, congessimus lib. 15. sect. 36.

5. *Postea passa.*] Sub dio siccata.

6. *Ac frigore ultro.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 16.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.

Adde Nicandrum in Georg. lib. 2. cujus carmen recitat Athen. lib. 14. pag. 133.

7. *Amplitudine.*] Quoniam incrementum omne, non in folia, sed in radicem vertitur, ut ait Theophr. lib. 7. hist. cap. 4.

8. *Vidi XL.*] Matthiolus in lib 2. Diosc. cap. 104. vidisse se innumera scribit, quæ xxx. libras penderent, & quibusdam locis centenas : magno certe

dem nostris pluribus modis commendantur : durantque ad alia, [9] sinapis acrimonia domita, etiam coloribus picta, præter suum, sex aliis, purpureo quoque : neque aliud in cibis tingi decet.

[10] Genera eorum Græci duo prima fecere, masculum, femininumque, & ea serendi modo ex eodem semine : [11] densiore enim satu masculescere, item in terra difficili. [12] Semen præstantius, quo subtilius. Species vero omnium tres. [13] Aut enim in latitudinem fundi, aut in rotunditatem globari. [14] Tertiam speciem silvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente, raphani similitudine, & folio anguloso scabroque, succo acri : [15] qui circa messem exceptus oculos purget, medeaturque caligini, admixto lacte mulierum. [16] Frigore dulciora fieri existimantur & grandiora : [17] tepore in folia exeunt. [18] Palma in Nursino agro nascentibus. Taxatio in libras sestertii singuli, & [19] in penuria bini. Proxima [20] in Algido natis.

XXXV. [1] Napi vero Amiternini, quorum eadem fere natura,

NOTÆ.

naturæ miraculo, e tam exiguo semine, tribus fere mensibus tantas radices gigni.

9. *Sinapis.*] Ita Nicander in Georg. loc. cit.

10. *Genera eorum.*] Ex Theophr. loc. cit. a quo & Athenæus accepit, lib 9. cap. 369.

11. *Densiore enim.*] Theophr. totidem verbis : Γίνεσθαι δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω. τοὺς δὲ ἀποθηλύνεσθαι, πηγνῦναι δὲ ἐν μανῷ. ἐὰν γὰρ πυκνοί, πάντας ἀπαρρενοῦσθαι, ἢ αὐτῷ δὲ τρόπῳ, καὶ ἐν γῇ μοχθηρᾷ σπαρῶσι.

12. *Semen.*] Theophr. Βέλτιον λεπτόν.

13. *Aut enim in.*] Hanc speciem Nicander prætermisit : duas reliquas expressit eo carmine, quod Athenæus recitat loc. cit.

Γογγυλίδας δισσὰς γὰρ ἰδ' ἐν ῥαφάνοισι γενέθλην,
Μακρή τε, στιφρή τε φαίνεται ἐν πρασιῇσι, &c.

Tria hæc raporum genera depicta vide apud Dalec. lib. 5. histor. pag. 640. Orbiculatum Galli vocant, *Naveau rond.*

14. *Tertiam speciem.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 6.

15. *Qui circa messem.*] Et hanc vim lactucæ silvestris folio Theophrastus attribuit, loc. cit. Plinius ex aliis auctoribus, & raporum succo, qui e caule exciso excipitur.

16. *Frigore.*] Nicander, lib. 1. Georg. apud Athen. Theophr. lib. 7. histor. cap. 4. & Martialis, allato paulo ante epigrammate.

17. *Tepore.*] Austrino tempore incrementum omne & succus abit in folia, non in radicem. Theophr. loc. cit.

18. *Palma in Nursino.*] Columella in Hortulo :

Quin & Tardipedi sacris jam rite solutis,
Nube nova seritur, cæli pendentibus undis,
Gongylis illustri mittit quam Nursia campo,
Quaque Amiterninis defertur bunias arvis.

19. *In penuria bini.*] Bini sestertii, monetæ nostræ asses sunt quaterni. Mille aurei rapum emisse a Conone rustico Ludovicum XI. Regem Galliarum, ferunt.

20. *In Algido.*] Mons est in agro Tusculano, conjunctus Albano monti ab urbe Roma xv. mill. pass. quem ab algendo dictum Grammatici volunt. Vide Strabonem, lib. 5. pag. 237.

Sect. XXXV. 1. *Napi vero.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 20. cujus lemma, *Napi* :

gaudent æque frigidis. Seruntur & ante Calendas Martias, [2] in jugero sextarii quatuor. Diligentiores [3] quinto sulco napum seri jubent, rapa quarto, utrumque stercorato. Rapa lætiora fieri, si cum palea seminentur. Serere nudum volunt, precantem sibi & vicinis serere se. Satus utrique generi justus, inter duorum numinum dies festos, [4] Neptuni atque Vulcani. Feruntque subtili observatione, [a] quota Luna præcedente hieme nix prima ceciderit, si totidem luminum die intra prædictum temporis spatium serantur, mire provenire. Seruntur & vere in calidis atque humidis.

CAP. XIV. XXXVI. [1] Lupino est [2] usus proximus, cum sit & homini, & quadrupedum generi ungulas habenti, communis. [3] Remedium ejus, ne metentes fugiat exsiliendo, ut ab imbre tollatur. [a] Nec ullius, quæ seruntur, natura [4] assensu terræ mirabilior est. [5] Primum omnium cum Sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam

INTERPRETATIO.

[a] *Quota Luna.*] Si tot diebus post Neptuni festum serantur, quota Luna fuerat præcedente hieme, cum nix prima cecidit.

[a] *Nec ullius.*] Nec ullius *eorum* quæ feruntur natura, terra ei admodum favente, mirabilior est.

NOTÆ.

Hos Amiternus ager felicibus educat hortis
Nursinas poteris parcius esse pilas.

Nursinæ pilæ rapa sunt in rotunditatem globata, de quibus dictum est proxima sect. Napus Græcis, & Columellæ paulo ante laudato, βυνιάς: nostris, *un Navet.* Pingitur a Dodon. pag. 663. Ut olim porro Nursinis, sic modo Sabaudis rapis, Lemovicisque, palma tribuitur.

2. *In jugero sextarii &c.*] Columella, lib. 2. cap 10. pag. 61.

3. *Quinto sulco.*] Terram ante quinquies arandam, quam napus seratur. Vide infra, sect. 49. num. 3. *Quarto seri sulco* &c.

4. *Neptuni atque Vulcani.*] In Calendario rustico, apud Gruter. pag. 139. Augusto mensi Neptunalia: Vulcanalia Septembri dicantur. Et pag. 133. Vulcanalia decimo Calend. Septemb. Neptunalia decimo Calend. Aug.

Sect. XXXVI. 1. *Lupino.*] Nostri *Lupin*, Græci θερμὸν ἥμερον vocant.

2. *Usus proximus.*] Post rapa, quæ cunctis pariter animalibus nasci diximus sect. 34. *Boves enim lupinum*, inquit Colum. lib. 2. cap. 10 pag. 56. *per hiemem coctum maceratumque probe alit: Famem quoque, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat.* Qui *promiscuus* hoc loco quam *proximus* legi malunt, & a MSS. fide, & a Plinii mente desciscunt.

3. *Remedium ejus.*] Lupinum, inquit Theophr. lib. 8. histor. cap. 10. non prius metunt, quam imber incesserit: quoniam alioqui inter metendum e vaginulis exsiliret, atque ita periret semen. Sic etiam auctor Geopon. lib. 2. cap. 37. pag. 72. Post dies ferventes, aëre madefacto, mane demeti oportere scribit Theophr. lib. 4. de causis, cap. 14. pag. 318.

4. *Assensu terræ.*] MSS. *adsensu terraque.*

5. *Primum omnium.*] Hæc totidem verbis Geopon. auctor, ex Apuleio, loc. cit.

nihilo demonstrat. [6] Ter præterea floret: terram amat, [7] terraque operiri non vult. Et unum hoc seritur [8] non arato. [9] Quærit maxime sabulosa, & sicca, atque etiam arenosa. [10] Coli utique non vult. [11] Tellurem adeo amat, ut quamvis frutectoso solo conjectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perveniat. Pinguescere hoc satu arva [12] vineasque diximus. [13] Itaque adeo non eget fimo, ut optimi vicem repræsentet. Nihilque aliud nullo impendio constat, ut quod ne serendi quidem gratia opus sit afferre. Protinus seritur [14] ex arvo: ac ne spargi quidem postulat decidens sponte. [15] Primumque omnium seritur, novissimum tollitur: utrumque [16] Septembri fere mense: quia si non antecessit hiemem, frigoribus obnoxium est. Impune præterea jacet, vel derelictum etiam, si non protinus secuti obruant imbres, ab omnibus animalibus [17] amaritudine sua tutum. Plerumque tamen levi sulco integunt. [18] Ex densiore terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendam post tertium florem verti debet, in sabulo post secundum. Cretosa tantum, limosaque odit, & in iis non provenit. [19] Maceratum calida aqua homini quoque in cibo est,

N o t æ.

6. *Ter præterea.*] Geopon. loc. cit.

7. *Terraque operiri.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. XI. Καὶ τὸ ὅλον δὲ τὰ ἐθέλει θέρμος καλύπτεσθαι τῇ γῇ· διὸ καὶ οὐχ ὑπαρχεύοντες σπείρουσι. Vide & ejusdem scriptoris librum 1. hist. cap. 12.

8. *Non arato.*] Subintellige, solo. Sic etiam Geopon. auctor, loc. cit. Colum. lib. 2. cap. 10. *Crudis novalibus licet ingeras: & qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam.*

9. *Quærit.*] Hoc iterum inculcat sect. 46. post Theophr. lib. 8. histor. cap. XI.

10. *Coli.*] Theophr. & Geopon. auctor, locis citatis.

11. *Tellurem.*] Theophr. loc. cit.

12. *Vineasque diximus.*] Libro 17. sect. 6. & 7. Colum. lib. 2. cap. 10. de lupino: *Maxime ex iis quæ seruntur, juvat agrum. Nam vineis jam emaciatis, & arvis, optimum stercus præbet:* &c.

13. *Itaque adeo.*] Auctor Geopon. loc. cit.

14. *Ex arvo.*] Unde metitur. Ita MSS. omnes, librique editi: non *ex area*, uti reponere nititur Pintianus, contra scriptoris sententiam: etsi emendationi suffragari Columella videtur, lib. 2. cap. 10. pag. 56. *Spargitur*, inquit, *statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, sive Septembri mense*, &c.

15. *Primumque omnium.*] Theophr. lib. 8. hist. cap 1.

16. *Septembri.*] Columella, loc. cit. *Sive Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus a Calendis Octobris crudis novalibus ingeras qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam: Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hiemem convaluerit, frigoribus affligitur.* Adde Geopon. loc. cit.

17. *Amaritudine sua.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 7. Auctor Geopon. loc. cit.

18. *Ex densiore.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Lupinum exilem amat terram, & rubricam præcipue: nam cretam reformidat, limosoque non exit agro.*

19. *Maceratum.*] Galenus, lib. 6. de facult. simp. medic. pag. 177. Θέρμος ἐσθίεται μὲν ἑψηθείς τε, καὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐναποθέμενος ὕδατι τὴν πικρότητα. *Lupinus edi potest coctus, multis ante diebus per macerationem amarore in aqua deposito.* Auctor

[20] Nam bovem unum modii singuli satiant, validumque præstant: quando etiam impositum [21] puerorum ventribus, pro remedio est. [22] Condi in fumo maxime convenit, quoniam in humido vermiculi umbilicum ejus in sterilitatem castrant. Si depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.

CAP. XV. XXXVII. [1] Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agricolis operosa: [2] uno sulco sata, non sarritur, non stercoratur, nec aliud quam [3] deoccatur. [4] Sationis ejus tria tempora: Circa occasum [5] Arcturi, [6] ut Decembri mense pascat: [7] tunc optime seritur in semen. Æque namque fert depasta. Secunda satio mense Januario est: novissima Martio: tum ad frondem utilissima. [8] Siccitatem ex omnibus, quæ seruntur, maxime amat: non aspernatur etiam umbrosa. Ex semine ejus, si lecta matura est, palea ceteris præfertur. Vitibus præripit suc-

NOTÆ.

Geopon. loc. cit. farina hordei, aut frumenti admixta, panificio aptum esse prodidit. Multum alere id cibi genus, Diphilus Siphnius Medicus, apud Athen. lib. 2. pag. 55.

20. *Nam bovem unum.*] Annuo bovis cibario modios lupini sexaginta Cato requirit, cap. 60. pag. 44.

21. *Puerorum ventribus.*] Marcellus Empir. cap. 28. pag. 199. *Farina lupinorum decocta ex aqua, & more cataplasmatis ventri imposita lumbricos vel tineas necat.* Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. Τὰς ἕλμινθας ἐκβάλλουσι. Galenus autem, non impositum modo, sed etiam ex melle potum, ei morbo mederi scribit. loc. cit. Ἀναιρεῖ δὲ καὶ ἕλμινθας ἐπιπλαττόμενός τε, καὶ μετὰ μέλιτος ἐκλειχόμενος, &c.

22. *Condi in fumo.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 56. *Reliquum, quod seminis superest, in tabulatum, quo fumus pervenit, optime reponis: quoniam si humor invasit, vermes gignit, qui simul atque oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars nasci non potest.* Palladius quoque, lib. 7. in Junio, tit. 3. pag. 123. Rodunt igitur vermes umbilicum (*le germe*) & sterilem reddunt.

Sect. XXXVII. 1. *Et vicia.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibuscum sursum versum serpit, ad scapum lupini, aliumve quem, ut hæreat: id solet vincire.* Vide plura apud Voss. in Etymol. Gallis, *de la Vesse.* Pingitur a Dodon. pag. 521. Arva ea pinguescere jam diximus lib. 17. sect. 7.

2. *Uno sulco.*] Terra semel tantum proscissa.

3. *Deoccatur.*] Glebæ confringuntur, & comminuuntur. Varro, loc. cit. *Occare, id est, comminuere, ne sit gleba: quod ita occidunt, occare dicunt.* Rursus nostra vulgo, *Herser.*

4. *Sationis.*] Duo priora serendi tempora agnoscit etiam Columella, lib. 2. cap. XI. pag. 63. alterum, circa æquinoctium autumnale: Januario mense alterum, vel serius etiam.

5. *Arcturi.*] De quo sect. 74.

6. *Ut Decembri .... pascat.*] Ut eo mense, viciam tenera depascat in herba molle pecus, uti cecinit Maro, lib. 1. Georg. vers. 112.

7. *Tunc optime.*] Circa Arcturi occasum.

8. *Siccitatem.*] Colum. lib. 2. de re rust. cap. XI. pag. 63. *Id genus præcipue non amat rores, cum seritur: itaque post secundam diei horam, vel tertiam, spargendum est, cum jam omnis humor Sole ventove detersus est: neque amplius projici debet, quam quod eodem die possit operiri: nam si nox incessit, quantulocumque humore prius, quam obruatur, corrumpetur.*

cum:

cum: languescuntque, [9] si in arbusto seratur.

XXXVIII. [1] Nec ervi operosa cura est. Hoc amplius, quam vicia, [2] runcatur: & ipsum [3] medicaminis vim obtinens. Quippe per ervum Divum Augustum curatum, epistolis ipsius memoria exstat. [4] Sufficiunt singulis boum jugis modii quini sati. [5] Martio mense satum, noxium esse bubus aiunt, item autumno gravedinosum: innoxium autem fieri primo vere satum.

XXXIX. [1] Et silicia, hoc est, fenum Græcum, [2] scarificatione seritur, non altiore quatuor digitorum sulco: quantoque pejus tractatur, tanto provenit melius. Rarum dictu, esse aliquid cui prosit negligentia. Id autem quod [3] secale, ac farrago appellatur, occari tantum desiderat. CAP. XVI.

XL. [1] Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterrimum, & tantum ad arcendam famem: fecunda, sed gracili stipula, nigritia triste, sed pondere præcipuum. [2] Admiscetur huic far, ut mitiget amaritudinem ejus: & tamen sic quoque ingratissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano: ipsumque [a] [3] pro lætamine est.

INTERPRETATIO.

a *Pro lætamine.*] Fimi loco est.

NOTÆ.

9. *Si in arbusto.*] Si in loco serantur, ubi vites sunt arboribus applicitæ.

Sect. XXXVIII. 1. *Nec ervi.*] Ervum Græcis ὄροβος, Gallis *Ers*, a Dodonæo ciceris sativi nomine describitur, pag. 514. a Dalecampio, lib. 4. histor. plant. cap. 47. pag. 468.

2. *Runcatur.*] Runcare segetes, est herbas e segetibus expurgare, quod Græci ἀποτίλλειν, & βοτανίζειν vocant: runcationem ipsam βοτανισμὸν, ipso teste Plinio, sect. 47. *Nettoyer les blés, en arrachant les méchantes herbes.*

3. *Medicaminis.*] Vide lib. 22. sect. 73.

4. *Sufficiunt.*] Colum. lib. 2. de re rust. cap. xi pag. 64.

5. *Martio mense.*] Colum. loc. cit. *Mensem Martium universum negant agricolæ huic legumini convenire: quod eo tempore satum pecori sit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo suo cerebrosos reddat.* Palladius lib. 3. in Febr. tit. 7. *Martio ervum serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boves reddat insanos.* Theophr. lib. 2. histor. cap. 5. primo vere satum ait esse innoxium: autumno, gravedinosum.

Sect. XXXIX. 1. *Et silicia.*] In Indice, *silicia.* Columellæ lib. 2. cap. xi. *siliqua.* Plinio ipsi lib. 24. sect. 120. ex MSS. omnibus, *silica.* Gallis, *Senegré, ou Fenugrec.* Pingitur a Dodonæo, pag. 526.

2. *Scarificatione.*] Hoc est, proscissa leviter tellure, nec alte arata. Columella, loc. cit. de fœno Græco: *Datur opera, ut spisse terra aretur, nec tamen alte: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen ejus non facile prodit: propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris proscindunt, atque ita jaciunt semina, & sarculis adobruunt.*

3. *Secale ac farrago.*] Res sunt duæ diversissimæ, quod Plinius evidenter ostendit, utriusque historiam seorsim persecutus: & de utroque diversissima prodens.

Sect. XL. 1. *Secale.*] Apud Gallos veteris nomenclaturæ vestigia retinet: *le Ségle:* ut recte Dodonæus, a quo pingitur, pag. 490. & Joan. Ruellius, aliique.

2. *Admiscetur.*] In panificio.

3. *Pro lætamine.*] Lætamen pro fimo dicitur, quod agros lætos, hoc est, pin-

XLI. [1] Farrago ex [a] recrementis farris prædenſa ſeritur, admixta aliquando & vicia. Eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia hæc [b] pabularia : degeneranſque ex leguminibus quæ vocatur [2] cracca : in tantum columbis grata, ut paſtas ea negent fugitivas illius loci fieri.

XLII. Apud antiquos erat pabuli genus, [1] quod Cato ocymum vocat, [2] quo ſiſtebant alvum bubus. Id erat e pabulis, ſegete viridi deſecta, [3] antequam gelaret. Sura Mamilius id aliter interpretatur, & tradit fabæ [4] modios decem, viciæ duos, tantumdem erviliæ in jugero autumno miſceri & ſeri ſolitum. Melius & [5] avena Græca, cui non cadit ſemen, admixta. Hoc vocitatum ocymum, boumque cauſa ſeri ſolitum. [6] Varro appellatum a celeritate proveniendi, e Græco quod ὠκέως dicunt.

XLIII. [1] Medica externa etiam Græciæ eſt, ut a Medis advecta per bella Perſarum, [2] quæ Darius intulit : ſed vel in primis dicenda, [3] tanta dos ejus eſt : cum ex uno ſatu amplius quam tricenis annis.

Interpretatio.

a *Recrementis.*] Purgamentis. | b *Pabularia.*] Pabulo animalium nata.

Notæ.

gues & uberes facit. Uſus & ea voce Palladius, in Februar. tit. 20. aliique.

Sect. XLI. 1. *Farrago.*] De ea diximus, ſect. 10. num. 1. Ex hordeo quoque cantherino, ſive hexaſticho, fieri Columella admonet, lib. 2. cap. XI.

2. *Cracca.*]. Sic M S S. omnes, tum hoc loco, tum in Indice. Viciæ id genus adulterinum videtur.

Sect. XLII. 1. *Quod Cato.*] Cap. 54. & 60. atque alibi paſſim. De ocymo egimus lib. 17. ſect. 35.

2. *Quo ſiſtebant.*] Ita libri omnes : at Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 31. *quo ciebant*. Varronis verba retulimus lib. 17. ſect. 35. Forte *citabant* hic agnoſcendum. Aut, quod aliis quoque accidit, alia vis eſt ei, ſi parcius : alia, ſi ſumatur largius.

3. *Antequam gelaret.*] Ita M S S. at ex Varrone ſincerius, *antequam ſiliquaret*, vel *generet ſiliquas*. Itaque ocymum ex fabali caule, ervo, vicia, ceteriſque ejuſcemodi parabatur, quæ ſiliquas habent.

4. *Modios decem.*] Modius, ſive modium, ea menſura eſt quam Pariſienſes vocant, *un boiſſeau*.

5. *Avena Græca.*] Quæ Græcis βρόμος, ut diximus ſect. 20. *L'Avoine.*

6. *Varro.*] Loco proxime citato.

Sect. XLIII. 1. *Medica.*] Nunc trifolium magnum vocant, fenumque Burgundicum, *Grand trefle, ou foin de Bourgogne, ou Luzerne :* vulgatiore vero nomenclatura, *Sain foin*. A Cluſio pingitur, lib. 6. rarior. plant. pag. CCXLII. vocaturque Medica Legitima. A Lobelio quoque, in Obſerv. ſtirpium, pag. 498. feni Burgundiaci nomine.

2. *Quæ Darius.*] Xerxes, ſi credimus Iſidoro, lib. 17. Orig. cap. 4. *Medica dicta, quia a Medis tranſlata eſt in Græciam, tempore quo eam Xerxes rex Perſarum invaſit.*

3. *Tanta dos.*] Vide Colum. lib. 2. cap. XI. pag. 62. ex quo Iſidorus accepit, loc. cit. & Pallad. in Aprili, tit. 1. Non hi *tricenis*, ſed *denis* habent.

duret. [4] Similis est trifolio: caule, foliisque geniculata: [5] quidquid in caule assurgit, folia contrahuntur. Unum de ea & cytiso volumen Amphilochus fecit confusum. [6] Solum, in quo seratur, elapidatum purgatumque subigitur [7] autumno: mox aratum, & occatum integitur crate iterum ac tertium, quinis diebus interpositis, & fimo addito. Poscit autem siccum succosumque, vel riguum. Ita præparato seritur [8] mense Maïo: alias pruinis obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, internascentesque herbas excludi. Id præstant in jugera modia vicena. [9] Movendum ne aduratur, terraque protinus integi debet. Si sit humidum solum herbosumve, vincitur, & descíscit in pratum. Ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius, quam sarculo. Secatur incipiens florere, & quoties refloruit. [10] Id sexies evenit per annos, cum minimum, quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. [11] Verno seri debet, liberarique ceteris herbis: ad trimatum, [12] marris ad solum radi. Ita reliquæ herbæ intereunt sine ipsius damno, propter altitudinem radicum. Si evicerint herbæ, remedium unicum est aratio, sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant. [13] Dari non ab satietatem debet, ne deplere sanguinem necesse sit. Et viridis utilior est. [14] Arescit surculose, ac postremo in pulverem inutilem extenuatur. [15] De cytiso, cui & ipsi principatus datur in pabulis, affatim diximus inter frutices. Et nunc frugum omnium natura peragenda est: cujus in parte de morbis quoque dicatur.

CAP. XVII.

XLIV. 1. Primum omnium frumenti vitium [1] avena est: & hor-

NOTÆ.

4. *Similis est.*] Diosc. lib. 2. cap. 177.

5. *Quidquid in caule.*] Caule crescente fiunt angustiora folia, προϊόντα δὲ στενοφυλλότερα γίνεται, &c. Diosc. loc. cit.

6. *Solum in quo.*] Iisdem fere verbis Colum. loc. cit.

7. *Autumno.*] Circa Calendas Octobris, Colum.

8. *Mense Maïo.*] Mense ultimo Aprili, Colum. & Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 1.

9. *Movendum.*] Semen scilicet, terræ commissum. Ita M S S. non *cavendum*, ut editi. Colum. loc. cit. *Ligneis rastris, id enim multum confert, statim jacta semina obruantur, nam celerrime Sole aduruntur.*

10. *Id sexies.*] Colum. & Pallad. loc. cit.

11. *Verno seri.*] Ita etiam MSS. sed *sarriri* malim.

12. *Marris.*] De marra dixi, lib. sup. sect. 35. Colum. loc. cit. *Atque, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidem runcandus est, ne alterius generis herba invalidam medicam perimat.*

13. *Dari non ad.*] Colum. loc. cit. pag. 63. *Teneram jumentis prabeas, sed inter initia parcius, dum consuescant, ne novitas pabuli noceat: inflat enim, & multum creat sanguinem.* Sic etiam Pallad. loc. cit.

14. *Arescit surculose.*] Utilior est, inquit, dum virescit: nam cum cœpit arescere, lignosa tota est.

15. *De cytiso.*] Libro 13. sect. 47.

Sect. XLIV. 1. *Avena est.*] Hæc ipsa sativa, ex qua pultem hodieque conficiunt rustici. Græcis βρόμος, ut dixi-

[13] Omnia ea animalia cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adeps, contraria seminibus, cavendumque ne contacta eis ferantur. [14] Imber in herba utilis tantum: florentibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri. [15] Maturescentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis. Nascitur & herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. [16] Nam lolium, & tribulos, & carduos, lappasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes numeraverim. Cæleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est [17] rubigo. [18] Frequentissima hæc in roscido tractu, convallibusque, ac perflatum non habentibus: [19] E diverso carent ea ventosa & excelsa. Inter vitia segetum & [20] luxuria est, cum oneratæ fertilitate procumbunt. Commune autem omnium satorum vitium [21] urica, [22] etiam ciceris, cum salsilaginem ejus abluendo imber dulcius id facit.

3. [23] Est herba, quæ cicer enecat & ervum, circumligando se: vocatur [24] orobanche: [25] Triticum simili modo æra:

NOTÆ.

γίνεται γὰρ ὁ μὲν κανθαρὶς ἐν τοῖς πυροῖς. At sane simile veri est, erodendo plus, quam insidendo animal id officere frugibus. Est autem id non muscarum generis, quas vulgo cantharidas dicimus: sed scarabæorum, de quibus lib. XI. sect. 34.

13. *Omnia ... cum cibo.*] Cibo consumpto ac deficiente intereunt.

14. *Imber in herba.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 8. histor. cap. 6.

15. *Maturescentia.*] Theophr. loc. cit.

16. *Nam lolium.*] Habuit hoc Virgilii carmen ante oculos, e lib. 1. Georg. vers. 150.

Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset rubigo: segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes: subit aspera silva,
Lappaque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.

17. *Rubigo.*] Vitii genus, quo culmi nigrescunt: *Nielle.* E rore nascitur, cum Solis superventu excalefactus putrescit.

18. *Frequentissima.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 8. hist. cap. 10.

19. *E diverso.*] Theophr. loc. cit.

20. *Luxuria est.*] Non foliorum modo, quod Theophr. lib. 8. hist. cap. 7. φυλλομανεῖν vocat: sed & spicarum, cum gravidis procumbit culmen aristis, ut Maro canit lib. 1. Georg. vers. 111.

21. *Urica.*] Ita veteres appellavere, quam nos erucam dicimus, Græci κάμπην, nostri *Chenille*: ut ante monuimus lib. XI. sect. 37.

22. *Etiam ciceris.*] Vide quæ diximus sect. 32.

23. *Est herba.*] Sic Theophr. lib. 8. histor. cap. 8. Et Geopon. auctor, lib. 2. cap. 41. pag. 75. Ἡ ὀροβάγχη φθείρει τοὺς κυάμους, καὶ τοὺς ὀρόβους περιπλεκομένη.

24. *Orobanche.*] Quod ὄροβον ἄγχει, ervum necat, ὀροβάγχη dicta. Sed alia est Dioscoridis ὀροβάγχη, quæ a Dodonæo pingitur, pag. 543. ut recte admonuit Anguillara, par. 5. pag. 89. & post eum Dodonæus loc. cit. Hanc quæ ervi pestis est, Dodonæus idem delineavit, sub Aphacæ nomine, pag. 535. Nam & ἀφάκη Dioscoridis est, non Theophrasti. Est autem hæc, ut arbitror, quæ Festo *Scandulaca* dicitur, *genus herbæ frugibus inimica, quod eas velut edera implicando necat.*

25. *Triticum .... æra.*] Hoc est lolium, quæ Græcis αἶρα. Utralibet voce

[26] Hordeum festuca, quæ vocatur ægilops: [27] Lentem herba securidaca, quam Græci [28] a similitudine pelecinon vocant. Et hæ quidem [29] complexu necant. [30] Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit. [31] Æræ granum minimum est in cortice aculeato. [32] Cum est in pane, celerrime vertigines facit: aïuntque in Asia & Græcia balneatores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen injicere. [33] Nascitur & phalangion in ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit. Limaces nascuntur in vicia: & aliquando e terra cochleæ minutæ, mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

XLV. Remedia eorum, quæcumque pertinent ad herbas, [1] in sarculo: [2] &, cum semen jactatur, cinere. Quæ vero in semine & circa radicem consistunt, [3] præcedente cura caventur. [4] Vino ante semina perfusa minus ægrotare existimant. [5] Virgilius nitro & amurca

NOTÆ.

Plinius promiscue utitur, Geopon. auctor, loc. cit. *Τὸ ζιζάνιον τὸ λεγόμενον αἶρα, φθείρει τὸν σῖτον.* Gallis *de l'Ivraye.* Iconem vide apud Dodon. pag. 529.

26. *Hordeum .... ægilops.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 8. *Καὶ ὁ αἰγίλωψ δοκεῖ μᾶλλον ἐν ταῖς κριθαῖς.* Geopon. auctor, loc. cit. *Τὰς δὲ κριθὰς βλάπτει αἰγίλωψ.* In eam rem multa egregie Galenus, lib. 1. de alim. fac. cap. 37. pag. 333. tom. 6. A Dodonæo pingitur festucæ prioris nomine, pag. 530. Rustici in Gallia *Coquiole* vulgo vocant. Avenam spica refert, unde & ei aliquando apud Latinos id nomen: Glossæ Philoxeni: *Αἰγίλωψ, avena.* Et in Nothis Diosc. pag. 472. *Αἰγίλωψ, οἱ δὲ βρόμος, Ῥωμαῖοι ἀβένα.*

27. *Lentem herba.*] Auctor Geopon. loc. cit. *Φακὴν* (lege ex Plinio *φακὸν*) *βλάπτει ὁ πελεκῖνος καλούμενος βοτάνη.* Gallis, *Grave, ou Féve de loup.* In MSS. *Securiclata.*

28. *A similitudine.*] Quoniam ejus siliquæ sunt instar securicularum, quas Græci *πελέκεις* vocant Diosc. lib. 3. cap. 146.

29. *Complexu necant.*] Non quidem quod circumligent se, ut orobanche: sed quod densitate sua fruges complectantur, & obruant.

30. *Circa Philippos.*] Vide Notas & Emendationes num. XIII.

31. *Æra granum.*] Lolii, ut modo diximus.

32. *Cum est in pane.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 41. pag. 75. de æra seu lolio: *ἄρτοις δὲ μιγνυμένη, σκοτοῖ τοὺς ἐσθίοντας, panibus admixtum obducit tenebras vescentium oculis.*

33. *Nascitur & phalangion.*] Ex Theophr. lib. 8. hist. cap 10. Ælianus quoque lib. 9. hist. anim. cap. 39. *ἐν ὀρόβῳ γεννᾶται φαλάγγια ἄττα.* De phalangio, lib. XI. sect. 28.

Sect. XLV. 1. *In sarculo.*] Instrumentum rusticum quo purgantur & sariuntur segetes. *Un sarcloir, instrument à sarcler.*

2 *Et cum semen.*] Et quando simul cum semine cineres jactantur. Ad illud Virgilianum alludit, lib. 1. Georgic. vers. 81.

Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.

3. *Præcedente cura.*] Adhibita cura ante sationem.

4. *Vino ante.*] Apuleïus in Geopon. lib. 2. cap. 16. pag. 54. *Τὰ οἴνῳ ἐπιρῥανθέντα σπέρματα, ἐλάττω νοσεῖ,* &c.

5. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 193.

perfundi jubet fabam : sic etiam grandescere promittit. [6] Quidam vero, si triduo ante satum urina & aqua maceretur, præcipue adolescere putant. Ter quidem sarritam [7] modium fractæ e modio solidæ reddere. [8] Reliqua semina cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia : [9] nec si interlunio serantur. Multi [10] ad milii remedia, rubetam noctu arvo circumferri jubent, prius quam sarriatur, defodique in medio inclusam vase fictili : ita nec passerem, nec vermes nocere : sed eruendam prius quam metatur, alioqui amarum fieri. Quin & armo talpæ contacta semina uberiora esse. [11] Democritus succo herbæ, quæ appellatur aïzoon, in tegulis nascens tabulisve, Latine vero sedum, aut digitellum, medicata seri jubet omnia semina. Vulgo vero, [12] si dulcedo noceat, & vermes radicibus inhærcant, [13] remedium est, amurca pura, ac sine sale

NOTÆ.

Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro primum, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset.

Fabarum nempe siliquis. Colum. lib. 2. cap. 10. *Priscis rusticis, nec minus Virgilio prius amurca vel nitro macerari fabam, & ita seri placuit : Nos quoque sic medicatam comperimus, cum ad maturitatem perducta sit, minus a curculione infestari.* Et Pallad. lib. 12. in Novembr. tit. 1. pag. 161. *Græci asserunt fabæ semina .... nitrata aqua respersa, cocturam non habere difficilem.*

6. *Quidam vero.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 16. pag. 55.

7. *Modium fractæ.*] E modio fabæ integræ cum tenui cuticula qua involvitur, modium fractæ seu molitæ, sine furfuribus rediturum. Colum. lib. 2. cap. 12. *Adeoque fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri. Nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguam portionem in valvulis habere : fresaque ejus & expurgatæ modium pæne tam plenum esse, quam integræ, cum vix minuatur mensura detractis putaminibus.*

8. *Reliqua semina.*] Auctor Geopon. totidem verbis, loc. cit. pag. 53. Εἰ τὰ φύλλα κυπαρίσσου κόψας, ἀναμίξεις τοῖς σπέρμασιν, ἄβρωτα ταῦτα φυλαχθήσεται. Simile quiddam refert Columella, l. 2. c. 9.

9. *Nec interlunio.*] Geopon. auctor, loc. cit. nec si Luna semiplena : ἄβρωτα δὲ μένει καὶ τὰ ἐν διχομηνίᾳ σπειρόμενα. Interlunium de coïtu silentis Lunæ accipiendum.

10. *Ad milii remedia.*] Ne vermiculi aut passeres milio noceant. Habet hæc totidem fere verbis auctor Geopon. loc. cit. pag. 55. Sed uti circumferendam ait arvo rubetam, prius quam arvum fodiatur, sic & eruendam monet, prius quam seratur, ne fructus amarescat. MSS. omnes *ad milia*, unde quidam *ad similia* augurantur, male.

11. *Democritus &c*] Tradit hoc rursum lib. 19. sect. 58. De aïzoo dicemus lib. 25. sect. 102. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 904. *veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti, quod verum esse nos experientia docuit.* Iterumque, lib. 2. cap. 9. pag. 53. *Quædam etiam subterraneæ pestes adultas radicibus subsectis enecant. Id ne fiat remedio est aqua mixtus succus herbæ, quam rustici sedum appellant : nam hoc medicamine una nocte semina macerata jaciuntur.* Adde & Geopon. auctorem, lib. 12. cap. 7. pag. 329. & lib. 2. cap. 16. pag. 53.

12. *Si dulcedo.*] Soli dulcedo, vermes generans.

13. *Remedium est.*] Columella, loc. cit. pag. 54.

spargere, deinde sarrire: [14] si in articulum seges ire cœperit, runcare; ne herbæ vincant. Pestem a milio atque panico, sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba, cujus nomen ignotum est, in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictu: ut omnino nulla avis intret. Mures abiguntur cinere mustelæ, vel felis diluto, & semine sparso [15] vel decoctarum aqua. Sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. [16] Ob id felle bubulo semina attingi utilius putant. [17] Rubigo quidem, maxima segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis, transit in ea folia ex arvis. [18] Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat: & depastæ quidem, vel sæpius, nullam in spica injuriam sentiunt. [19] Retonsarum etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumque, ac satum non nasci. [20] Babylone tamen bis secant, [21] tertio depascunt: alioqui folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquagesimo fœnore messes reddit [22] exilitas soli: verum diligentioribus [23] cum centesimo. Neque est cura difficilis: quam diutissime [24] aquari gaudet, ut præpinguis & densa ubertas diluatur. [25] Limum autem non invehunt Euphrates Tigrisque, sicut in Ægypto Nilus. [26] Nec terra ipsa herbas gignit. [27] Ubertatis tamen tantæ sunt, ut sequente anno sponte [28] restibilis fiat seges,

NOTÆ.

14. *Si in articulum.*] Cum genicula seu nodos culmi ostendunt. Acceptum id a Columella, lib. 2. cap. 12. de sarritione: *Transacto æquinoctio verno statim peragi oportet intra dies viginti, ante quam seges in articulum eat: quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstivis siccitatibus, & caloribus.*

15. *Vel decoctarum.*] Mustelæ & felis.

16. *Ob id felle.*] Sic radices arborum felle taurino oblini auctor Geopon. jubet, lib. 10. cap. ult. ut nec senescat cito, nec vermes producat. Apuleïus ibidem, lib. 13. cap. 5. felle bubulo semina illinit, ne mures attingant.

17. *Rubigo.*] Apuleïus in Geopon. lib. 5. cap. 31. pag. 150. Ἐὰν δάφνης ἐν τῇ ἀρούρᾳ κλάδους βάλῃς, μεταβαίνει εἰς αὐτοὺς ἡ βλάβη τῆς ἐρυσίβης. *Si lauri ramos in arvum projeceris, transit in ipsos rubiginis noxa.*

18. *Luxuria segetum.*] Sunt hæc a Theophrasto, lib. 8. hist. cap. 7. Et a Marone, lib. 1. Georg. vers. 111.

Quid qui ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Cum primum sulcos æquant sata?

19. *Retonsarum.*] Theophr. loc. cit.

20. *Babylone.*] Theophr. loc. cit.

21. *Tertio depascunt.*] Hoc est, in segetes pecus immittunt: τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσι. Sic enim caulem mittit, alioqui foliis tantum luxuriat, φυλλομανεῖ. Thepohr.

22. *Exilitas soli.*] Ubi maxime exile solum, & leviter cultum.

23. *Cum centesimo.*] Theophr. Γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις, πεντηκοντάχοα· τοῖς δὲ ἐπιμελῶς, ἑκατοντάχοα.

24. *Aquari gaudet.*] Nempe solum, quod cum per se crassum ac pingue sit, dilui copiosa aqua necesse est. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

25. *Limum autem.*] Theophr. loc. cit.

26. *Nec terra.*] Theophr.

27. *Ubertatis.*] Theophr. loc. cit.

28. *Restibilis*] Seges restibilis ager appellatur, cujus fecunditas non uno anno exhausta, in sequentem etiam annum perseverat, etiam si segnius aretur.

[29] impressis

[29] impressis vestigio seminibus : quæ tanta soli differentia admonet terræ genera in fruges describere.

XLVI. [1] Igitur Catonis hæc sententia est : In agro crasso & læto frumentum seri : si vero nebulosus sit idem, raphanum, milium, panicum. [2] In frigido & aquoso prius serendum, postea in calido. [3] In solo autem rubricoso, vel pullo, vel arenoso, si non sit aquosum, lupinum. [4] In creta & rubrica, & aquosiore agro adoreum. [5] In sicco & non herboso, nec umbroso, triticum. [6] In solo valido fabam. Viciam vero quam minime in aquoso herbidoque. Siliginem & triticum in loco aperto editoque, qui Sole quam diutissime torreatur. Lentem in fructuoso & rubricoso, qui non sit herbidus. Hordeum in novali, & in arvo, [7] quod restibile possit fieri : trimestre, ubi sementem maturam facere non possis, & cujus crassitudo sit restibilis. [8] Subtilis & illa sententia : Serenda ea in tenuiore terra, quæ [9] non multo indigent succo, ut cytisus : [10] &, cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra, non subsecantur. Unde & legumina appellata, quia ita leguntur. [11] In pingui autem, quæ cibi sunt majoris, ut olus, triticum, linum. Sic ergo tenue solum hordeo dabitur : minus enim alimenti radix poscit : [12] lenior terra, densiorque tritico. [13] In loco humili far adoreum, potius quam triticum, seretur : temperato, & triticum & hordeum. [14] Colles robustius, sed minus, reddunt triti-

NOTÆ.

29. *Impressis vestigio.*] Vel conculcatis, inquit, depressisque seminibus : ut cum exercitu transeunte decussa semina in terram corruunt. Theophr. loc. cit.

Sect. XLVI. 1. *Igitur Catonis.*] Cap. 6. pag. 12.

2. *In frigido.*] Vide Notas & Emend. num. XIV.

3. *In solo.*] Cato, cap. 34. pag. 31.

4. *In creta.*] Cato, loc. cit.

5. *In sicco.*] Cato, loc. cit.

6. *In solo valido.*] Quæ deinceps sequuntur, sunt ex eodem Catone, cap. 35. pag. 31. usque ad ea verba, *subtilis & illa sententia.*

7. *Quod restibile.*] Quod anno etiam sequente ferre fruges possit.

8. *Subtilis.*] Varronis sententia, loco mox citando, & auctoris Geopon. lib. 2. cap. 10. pag. 49.

9. *Non multo .... succo.*] Succum & Plinius & Varro appellat alimentum quod seges ad nutritionem attrahit sugitque e terra. Τροφὴν appellat Theophr. lib. 3. de causis, cap. 26. pag. 291. Αἱ μὲν γὰρ ἰσχνότεραι καὶ κουφοτέρας δέονται τροφῆς· αἱ δὲ πλείονος καὶ σωματωδεστέρας. Plinius Theophrastum secutus, mox *cibum* vocat.

10. *Et cicere excepto.*] Hæc ex Varrone, ut dicemus in Notis & Emend. num. XV.

11. *In pingui.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 23.

12. *Lenior terra.*] Magisque tractabilis. Vide Notas & Emend. num. XVI.

13. *In loco humili.*] Atque adeo humido : nam in loca depressa aquæ confluunt. Colum. lib. 2. cap. 6. pag. 49. *Triticum autem sicco loco melius coalescit : adoreum minus infestatur humore.* Et Varro lib. 1. cap. 9. *Itaque periti in loco humidiore far adoreum potius serunt.* Quare videndum an in contextu Pliniano *humido* quoque sincerius fuerit. Nam temperato, quod proxime sequitur, non humile, sed humidum opponitur. MSS. tamen omnes, *humili.*

14. *Colles.*] Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 52. *Collis enim, quamvis robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit.*

cum. [15] Far & siligo, & cretosum, & uliginosum solum sortiuntur.

* CAPUT XVIII. * [16] Et frugibus ostentum semel (quod equidem invenerim) accidit, [17] P. Ælio, Cn. Cornelio Coss. quo anno superatus est Hannibal: in arboribus enim tum nata produntur frumenta.

XLVII. Et quoniam de frugum terræque generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Ægypti facilitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit, [1] ut diximus, solstitio, & nova Luna: ac primo lente, deinde vehementius, quamdiu in Leone Sol est. Mox pigrescit in Virginem transgresso, atque in Libra residet. [2] Si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minus, si sedecim exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, & sementem arcet. Vulgo credebatur, ab ejus decessu serere solitos, mox sues impellere vestigiis semina deprimentes in madido solo: [3] & credo antiquitus factitatum. Nunc quoque non multo [4] graviora opera: sed tamen inarari certum est abjecta prius semina in limo digressi amnis, hoc est, Novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod [5] botanismon vocant. [6] Reliqua pars non nisi cum falce arva visit paulo ante Calendas Aprilis. Peragitur autem messis Maio, stipula nunquam cubitali: quippe sabulum subest: [7] granumque limo tantum continetur. Excellentius Thebaidis regioni frumentum, quoniam palustris

NOTÆ.

15. *Far & siligo.*] Colum. loc. cit *Densa, cretosaque, & uliginosa humus, siliginem & far adoreum non incommode alit.*

16. *Et frugibus .... semel.*] At etiam postea, quo tempore in Numantia res male gestæ, Bononiæ fruges in arboribus natas refert Julius Obseq cap. 85. pag. 45. Iterumque, cap. 90. pag. 49. Et Julius Capitolinus in Antonino Pio, inter ostenta, pag. 20. *Hordeum*, inquit, *in Mœsia in culminibus arborum natum est.*

17. *P. Ælio*] P. Ælio Pæto, Cn. Cornelio Lentulo Coss. anno Urbis DLIII. quo finitum esse bellum Punicum secundum, auctor est Livius, lib. 30. pag. 367. victo Hannibale a Scipione Africano majore.

Sect. XLVII. 1. *Ut diximus.*] Libro 5. sect. 10.

2. *Si duodecim.*] Vide quæ diximus, loco mox citato libri quinti. De Nili fluentis, cum intra duodecimum tantum cubitum excrevisset, ullam aquæ partem elici ruptis aggeribus, sub ignis pœna, vetuit Arcadius Imp. anno Christi CCCCIX leg. un. de Nili aggerib. lib. 9. Cod. Theod. tit. 32. quo anno fames seu annonæ penuria ingens Constantinopoli fuit, teste Marcellino in Chron.

3. *Et credo .... factitatum.*] Ita sane prodidit Herodotus, lib. 2. Euterpe, pag. 95. num. 14. Diodorus Siculus lib. 1. Bibl. pag. 52. immitti pecora ait, *τὰ βοσκήματα.*

4. *Graviora opera.*] Sic MSS. quos vidi, editique: Dalec. in suis, *graviora opera* quod nec displicet.

5. *Botanismon vocant.*] Ut diximus sect. 35.

6. *Reliqua pars.*] Reliqui, inquit, ne runcant quidem segetes: nec arva revisunt post sementem, nisi cum falce, ad messem.

7. *Granumque limo .... continetur.*] Alitur, nutritur, sustinetur,

[8] Ægyptus. Similis ratio, sed felicitas major Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate atque Tigri restagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu temperatur. [9] Syria quoque tenui sulco arat, cum multifariam in Italia [10] octoni boves ad singulos vomeres anhelent. In omni quidem parte culturæ, sed in hac quidem maxime, valet oraculum illud, [11] Quid quæque regio patiatur.

XLVIII. [1] Vomerum plura genera: [2] Culter vocatur, prædensam, prius quam proscindatur, terram secans, futurisque sulcis vestigia præscribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus est vulgare, [3] rostrati vectis. Tertium in solo facili, nec toto porrectum [4] dentali, sed exigua cuspide in rostro. [5] Latior hæc quarto generi, & acutior in mucronem fastigata, eodemque gladio scindens solum, & acie laterum radices herbarum secans. Non pridem inventum [6] in Rætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant [7] planarati. Cuspis effigiem palæ habet. Serunt ita non nisi culta terra, & fere nova. Latitudo vomeris cespites versat. Semen protinus injiciunt, [8] cratesque dentatas supertra-

NOTÆ.

8. *Ægyptus.*] Pars Ægypti inferior, quæ proprie Ægyptus, & nomine alio Delta.

9. *Syria quoque.*] Theophr lib. 3. de causis, cap. 25. pag. 290. & illud adjicit, *καὶ μικροῖς ἀρότροις οἱ Σύροι χρῶνται. Idcirco pusillis aratris Syri utuntur.*

10. *Octoni boves.*] Non illi quidem sub jugum unum missi, sed protelo, hoc est, alii post alios juncti.

11. *Quid quæque.*] Ad illud Virgilianum alludit, lib. 1. Georg. vers. 53.

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.

Hoc multo tractat uberius Columella, in prefatione operis.

Sect. XLVIII. 1. *Vomerum.*] Vomer, id ferrum dicitur, quod in aratro liras facit, & utrinque vomit: unde nomen. *Soc de charue.*

2. *Culter.*] Brevioris vomeris genus: quod nostri agricolæ vocant, *Coutre.* In lege Salica, tit. 29. §. 12. cultellus dicitur: *Si quis alienum cultellum furaverit*, &c. *Hinc cultellare agrum* Frontino, de limitib. agror. *est agrum eminentiorem ad planitiem redigere*, & quasi cultello decidere tumores.

3. *Rostrati vectis.*] Seu pali e ferro rostrati.

4. *Dentali.*] Dentale lignum illud est ad quod vomer includitur, inquit Servius, ad illud Maronis, lib. 1. Georg. vers. 172.

Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.

Usus ea voce Columella, lib. 2. cap. 2. *Celsus*, inquit, *reformidans impensam, quæ scilicet largior est amplioribus armentis, censet exiguis vomeribus & dentalibus terram subigere, quo minoris formæ bubus administrari id possit.*

5. *Latior hæc.*] Cuspis videlicet.

6. *In Rætia Galliæ.*] In parte Rætiæ, quæ Galliæ Togatæ adscripta est, ubi Verona &c.

7. *Planarati.*] Rectius *plaustrarati*, ob rotulas aratro additas, similitudinemque plaustri vel currus. Vide Notas & Emend. num. XVII.

8. *Cratesque.*] Crates pro occa accipitur, *une Herse.* Quid sit occare, diximus sect. 37. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 94.

Multum adeo rastris glebas qui frangit inertes.

Vimineasque trahit crates, juvat arva.

hunt. Nec sarrienda sunt hoc modo sata. [9] Sed protelis binis ternisque sic arant. [10] Uno boum jugo censeri anno facilis soli quadragena jugera, difficilis tricena, justum est.

CAP. XIX. XLIX. In arando magnopere servandum est [1] Catonis oraculum: Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. [2] Sulco vario ne ares. Tempestive ares. [3] Tepidioribus locis a bruma proscindi arva oportet: frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturius sicca regione, quam humida. Maturius densa terra, quam soluta, pingui quam macra. Ubi siccæ & graves æstates, terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium & autumni æquinoctium aratur. Ubi leves æstus, frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi mediis caloribus. Altum & grave solum etiam hieme moveri placet: tenue valde & aridum, paulo ante sationis tempus.

2. Sunt & hic suæ leges: [4] Lutosam terram ne tangito. Vi om-

NOTÆ.

9. *Sed protelis.*] Ita rescripsimus ex MSS. Reg. Colb. &c. pro *porcellis*. Sic Plinius ipse lib. 9. sect. 17. protelis boum extrahi pisces vastæ molis dixit: ubi vide quæ sunt a nobis adnotata.

10. *Uno boum*] Unum boum jugum arandis jugeribus quadragenis, si solum est facile, par est: si difficile, tantum tricenis.

Sect. XLIX.] Cap. 61 pag. 44. ex vet. cod. Meursii, *Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Arare. Quid tertium? Stercorare.*

2. *Sulco.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 39. *Qua aratrum vomere lacunam fecit, sulcus vocatur: (une raye, un rayon:) Quod est inter duos sulcos, dicitur porca, (un sillon.)* Sulcum varium dicit, qui in terra varia imprimitur id est, superne tantum & leviter in superficie irrorata, penitius & infernæ sicca, quam describit Columella disertissime, lib. 2. cap 4. *Sed quandocumque arabitur*, inquit, *observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variam, cariosamque appellant. Ea est cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit*, &c. Vide quæ de terra cariosa diximus lib. 17. sect. 3. Theophr. lib. 3. de causis, cap. 28. pag. 293. id terræ genus ἀμφίεργον vocat, & vehementer improbat. Catonis verba sunt loc. cit. *Agrum frumentarium cum aras, bene & tempestive ares: sulco vario ne ares.*

3. *Tepidioribus.*] Virgilius lib. 1. Georg. vers. 43.

Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit:
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.

Vide Columellam, lib. 2. cap. 4. *quo anni tempore campi arandi sint.*

4. *Lutosam.*] Pallad. lib. 2. in Januar. cap. 3. pag. 38. *Observandum est, ne lutosus ager aretur.... Nam terra, quæ lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari.* Columellam uterque sequitur, lib. 2. cap 4. *Quandocumque arabitur, observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variam cariosamque appellant.... Nam quæ limosa versantur arva, toto anno desinunt posse tractari: nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus quæ varia subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur.*

ni arato : prius quam aras, [1] proscindito. Hoc utilitatem habet, quod inverso cespite herbarum radices necantur. Quidam utique ab æquinoctio verno proscindi volunt. Quod vere semel aratum est, a temporis argumento [6] vervactum vocatur. Hoc in novali æque necessarium est. [7] Novale est, quod alternis annis seritur. [8] Araturos boves quam arctissime jungi oportet, ut capitibus sublatis arent: sic minime colla contundunt. Si inter arbores vitesque aretur, [9] fiscellis capistrari, ne germinum tenera præcerpant. [10] Securiculam [11] insitivam pendere, qua intercidantur radices. Hoc melius, quam convelli aratro, bovesque luctari. [12] In arando versum peragi, [13] nec strigare in actu spiritus. Justum est proscindi [14] sulco dodrantali jugerum uno die, iterari sesquijugerum, si sit facilitas soli : si minus, [15] proscindi semissem, iterari assem, quando & animalium labori na-

NOTÆ.

5. *Proscindito.*] Varro, lib. 1. cap. 19. *Terram cum primum arant, proscindere appellant.*

6. *Vervactum.*] Quasi vere actum, hoc est, aratum.

7. *Novale est.*] Ager novalis proprie is est, qui nunquam antea proscissus, nunquam cultus. Sic Plinius ipse alibi vocat agrum novalem, unde vetus silva excisa est : sed usu tamen auctorum jam vox traducta est ad signandum agrum illum, qui alternis cessat, alternis seritur. Gaïus, lib. 50. Dig. tit. de verb. signif. leg. *Silva: Novalis est terra præcisa, qua anno cessavit, quam Græci νέαξιν vocant.* Lege νεαὸν. Glossæ: νέαος, *novalia, novalis terra.* Festus : *Novalis ager, nova relictus sementi.* Isidorus: *Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis vacat, novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erant, & semel vacua.*

8. *Araturos.*] Colum. lib. 2. de re rust. cap. 2. pag. 43. *Igitur in opere boves arcte junctos habere convenit, quo speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur : jugumque melius aptum cervicibus insidat : hoc enim genus juncturæ maxime probatum est.*

9. *Fiscellis.*] Sunt veluti sportæ quædam e viminibus funiculisve contextæ, quibus ora boum, equorum, mulorumque cernimus capistrari. Acceptum hoc a Catone, cap. 54. *Boves fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.* Græcis φιμὸς dicitur.

10. *Securiculam.*] Dolabram vocat Columella, loc. cit. pag. 45. *Nec minus dolabra*, inquit, *quam vomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes, summasque radices, quibus ager arbusto consitus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.* M S S. omnes, *sericulam*, forte pro *serriculam*, quam serrulam minorem in instrumento rustico Palladius vocat, lib. 1. cap. ult.

11. *Insitivam.*] Ita M S S. quidem: sed cum Pintiano malim, *in stiva.*

12. *In arando versum.*] Alii versuram vocant, cum sulco ad finem perducto, iterum eo revertimur, unde arationis principium est susceptum. Columella, lib. 2. cap. 2.

13. *Nec strigare.*] Nec requiescere, aut cessare imperfecto sulci versu, qui uno veluti spiritu agendus est. Vide Notas & Emend. num. X V I I I.

14. *Sulco dodrantali*] Sulco novem pollicibus alto, seu pedis unius, ut vocant, tribus quartis. Inter duos porro sulcos terra eminens, id enim monere obiter operæ pretium est, porca vocatur: hoc est, *medius cumulus, qui inter duos latius distantes sulcos*, ut ait Colum. lib. 2. cap. 4. *siccam sedem frumenti præbet.*

15. *Proscindi semissem.*] Hoc est, jugeri partem mediam proscindi : iterari totum. As enim pro integra quacumque

tura leges statuit. [16] Omne arvum rectis sulcis, mox & obliquis subigi debet. [17] In collibus transverso tantum monte aratur, sed modo in superiora, modo in inferiora, [18] rostrante vomere. Tantumque est laboris homini, ut etiam boum vice fungatur. Certe sine hoc animali montanæ gentes [19] sarculis arant. [20] Arator, nisi incurvus, prævaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. [21] Ibi itaque caveatur, ubi inventum est. Purget vomerem subinde stimulus [22] cuspidatus rallo. [23] Scamna inter duos sulcos cruda ne relinquantur, glebæ ne exsultent. [24] Male aratur arvum, quod satis frugibus occandum est.

NOTÆ.

re accipitur, quam in semisses duas, unciasque duodecim, & partes alias, ita ut assem, antiqui dividebant.

16. *Omne arvum.*] Præceptum illud Virgilianum est, e lib. 1. Georg. vers 65.

Neque illum
Flava Ceres alto nequitquam spectat Olympo:
Et qui proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

Adi & Colum. lib. 2. cap. 2 pag. 44. *Bubulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisque versibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoque sulcare: sed ita necubi crudum solum & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum vocant.*

17. *In collibus.*] Aliquanto planius Columella idem lib. 2 cap. 4. pag. 48. a quo Plinius hæc mutuatur: *Sed in arando maxime est observandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas acclivitatis infringitur, laborque pecudum & hominum commodissime sic minuitur. Paulum tamen quotiescumque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora clivi, obliquum agi sulcum oportebit, ut in utramque partem rescindamus, nec eodem vestigio terram moliamur.*

18. *Rostrante vomere.*] Rostrum oblique impingente vomere. Vel rostrato forte vomere dixit, hoc est, simplici, non aurito, quo utuntur in planis, auctore Palladio, lib. 1. cap. extremo.

19. *Sarculis arant.*] Ut ante dictum est sect. 18.

20. *Arator nisi.*] Proverbii speciem, inquit Erasmus, Chiliad. 4. Cent. 5. adag. 85. pag. 869. habet quod refert Plinius: Arator, nisi incurvus, prævaricatur. Præcipit ut arator arvum primum rectis sulcis proscindat: mox & obliquis subigat: id fieri vix potest, nisi toto corpore incumbat labori: unde & Virgilio dictus *Curvus arator.* Ceterum prævaricari, est a recto sulco divertere. Unde & in caussis prævaricati dicuntur, qui caussam diversam adjuvant. Videlicet hoc est illud quod ait Plinius, *Inde translatum hoc crimen in forum.*

21. *Ibi itaque.*] In agro, unde in forum translata parœmia.

22. *Cuspidatus rallo.*] Hoc est, rallo præfixus. Est autem rallum ferramentum quo raditur vomer, & inhærente terra liberatur, atque purgatur, ut Turnebus admonet, lib. 24. Advers. cap. 1. pag. 809.

23. *Scamna.*] Agricolæ scamna appellant grandiores glebas, quæ solent excitari prima aratione, cum in proscisso crudum solum immotumque relinquitur: quod cavendum esse præcipit lex rusticationis. Hac voce utitur Columella, lib. 2. cap. 2. pag. 44. ut paulo ante retulimus, & alibi passim.

24. *Male aratur.*] Colum. lib. 2. cap. 4. pag. 46. *Sed & compluribus iterationibus sic resolvatur vervactum in pulverem, ut vel nullam, vel exiguam desi-*

[25] Id demum recte subactum erit, ubi non intelligetur utro vomer ierit. In usu est [26] & collicias interponere, si ita locus poscat, ampliore sulco, quæ in fossas aquam educant.

3. [27] Aratione per transversum iterata, [28] occatio sequitur, ubi Cap. XX. res poscit, crate vel rastro: & sato semine iteratio. Hæc quoque ubi consuetudo patitur, [29] crate dentata, vel tabula aratro adnexa, [30] quod vocant [31] lirare, operiente semina: unde primum appellata deliratio est. [32] Quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit optimam esse segetem, quæ bis Solem, bis frigora sensisset. Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. At fabam & viciam non proscisso serere sine damno, compendium operæ est.

4. Non omittemus unam etiamnum arandi rationem, in Trans-

Notæ.

deret occationem, cum seminaverimus: Nam veteres Romani dixerunt male subactum agrum qui satis frugibus occandus sit.

25. *Id demum.*] Colum. loc. cit. *Pingues campi tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut vix dignoscatur in utram partem vomer actus sit: quoniam sic omnes radices herbarum perrupta necantur*

26. *Et collicias.*] In agris colliciæ sunt sulci ampliores, qui & porcæ dicti, per quos aquam delibrabant. In urbibus colliciæ, sive conliciæ, sive colliquiæ, dicebantur olim canales, qui aquam e stillicidio defluentem excipiebant. Columella, lib. 2. cap. 8. *Cavebitur, at patentes liras, crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes derivemus.* Festus: *Elices, sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris.* Simili forma & *inlices* dicti canales; *in quos aqua confluit in viis lapide stratis, ab eliciendo dicti,* ex eodem Festo.

27. *Aratione ..... iterata.*] *Offringi* autem *terra dicitur*, auctore Festo; *cum iterum transverso sulco aratur.*

28. *Occatio sequitur.*] Græci βωλοκοπίαν vocant, qua franguntur glebæ: occare Galli, *herser*: occam, *une herse*: unde *hercia*, & *herciare*: de quibus V. Cl. Du-Cangius in Glossario consulendus.

29. *Crate dentata.*] Hinc *bidentare* veteres occare dicebant, quod occa dentata infringebantur iterum glebæ. Glossæ Philoxeni: Σκαφεύς. *Fossura, bidentatio, occatio, iteratio.*

30. *Quod vocant lirare.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 29: *Tertio cum arant jacto semine, boves lirare dicuntur, id est, cum tabellis additis ad vomerem, simul & satum frumentum operiant in porcis, & sulcant fossas, quo pluvialis aqua delabatur.*

31. *Delirare.*] Quare a lira, rectoque sulco discedere.

32. *Quarto seri sulco.*] Hoc est, post quartam arationem, ut dictum est sect. 35. Virgilii locus est e lib. 1. Georg. vers. 47.

Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit.

Qua loquendi forma nihil aliud voluit is intelligi, quam quater sive quatriduo proscindi terram oportere: ut bis diurnum vernæ tempestatis teporem, bis nocturnum ejusdem frigus sentiat. Sed longe aliter hunc poëtæ locum vulgus interpretum accipit. Sic Columella lib. 2. cap. XI. *primo vel altero sulco seri ciceram* dixit, *mense Martio.* Hoc est, terra semel iterumve arata. Plinius ipse supra, de napis sect. 35. *Diligentiores quinto sulco napum seri jubent, rapa quarto.* Et sect. 37. *Vicia uno sulco sata non sarritur,* &c. Atque hoc ipso loco plane statim, *Quinto sulco seri* &c.

padana Italia bellorum injuria excogitatam. Salassi cum subjectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque jam excrescens [33] tentavere. Postquam respuebat natura, inararunt. At illæ messes multiplicatæ docuere, quod nunc vocant [34] artrare, id est, aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc fit vel incipiente culmo, cum jam is bina ternave emiserit folia. Nec recens subtrahemus exemplum, in Treverico agro tertio [35] ante hunc annum compertum. Nam cum hieme prægelida captæ segetes essent, reseverunt, resarrientes campos mense Martio, uberrimasque messes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

CAPUT XXI.

L. Siliginem, far, triticum, semen, hordeum occato, sarrito, runcato, [1] quibus dictum erit diebus. [2] Singulæ operæ cuique generi in jugero sufficient. [3] Sarculatio induratam hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis, novosque Soles admittit. [4] Qui sarriet, caveat ne frumenti radices suffodiat. Triticum, hordeum, semen, [5] fabam bis sarrire melius. [6] Runcatio, [7] cum seges in articulo est, evulsis inutilibus herbis, frugum radicem vindicat, segetemque discernit a cespite. Leguminum cicer eadem, quæ far, desiderat. [8] Faba runcari non gestit; quoniam evincit herbas lupinum, [9] runcatur tantum. Milium, & panicum occatur, & sarritur: non iteratur, non runcatur: [10] silicia & faseoli occantur tantum. Sunt genera terræ, quarum ubertas [11] pectinari segetem in herba cogat;

NOTÆ.

33. *Tentavere.*] Subintellige, depopulati, immisso, ut fit, exercitu.

34. *Artrare.*] Hoc est, segetes jam natas rursus arando proscindere.

35. *Ante hunc annum.*] Qui Urbis annus erat DCCCXXX. ut diximus lib. 14. sect. 5.

Sect. L. 1. *Quibus dictum erit.*] Sect. 65. num. 2.

2. *Singulæ operæ.*] Paulo aliter Columella, lib. 2. cap. 13. cui titulum fecit, *Pro modo cujusque agri quot operæ desiderentur.*

3. *Sarculatio.*] Sive sarritio.

4. *Qui sarriet.*] Columella, lib. 2. cap. 12. pag. 65. Palladius, lib. 2. in Januar. cap. 9. pag. 39. *Sarculanda frumenta: quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore subsecuto: mihi autem videtur herbosis locis tantum esse faciendum.*

5. *Fabam bis sarrire.*] Ter sarriendam monet Colum. lib. 2. cap. 12. pag. 66. Palladius, bis: lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39.

6. *Runcatio.*] Columella, lib. 2 cap. 12. *Subjungenda sarritioni runcatio*, &c. De runcatione dixi sect. 38

7. *Cum seges in articulo.*] Cum seges in articulum ierit, ut loquitur Columella, loc. cit. hoc est, cum nodum fecerit. Plinius ipse supra, sect. 45. *Si in articulum seges ire coeperit.*

8. *Faba runcari.*] Vide Notas & Emend. num. XIX. Cur porro faba runcari non gestiat, in causa est, inquit Columella, lib. 2. cap. 12. ex Corn. Celsi sententia, quod internatæ herbæ feno reserventur. At Columella frugibus his detrahi plurimum scribit, si runcatio relinquitur.

9. *Runcatur tantum.*] Non sarculatur.

10. *Silicia.*] Hoc est, fenum Græcum, de quo sect 39.

11. *Pectinari.*] Dentata crate agitari. Ovid. lib. 1. de Remed. vers. 192.

Et tonsam raro pectine verrit humum.

(cratis

(cratis & hoc genus, dentatæ ſtilis ferreis :) eademque nihilominus & [12] depaſcuntur. Quæ depaſta ſunt, ſarculo iterum excitari neceſſarium. At in Bactris, Africa, Cyrene, omnia hæc ſupervacua fecit indulgentia cæli, & a ſemente [13] non niſi meſſibus in aream redeunt : quia ſiccitas coërcet herbas, fruges nocturno tactas rore nutriens. [14] Virgilius alternis ceſſare arva ſuadet : & hoc, ſi patiantur ruris ſpatia, utiliſſimum procul dubio eſt. Quod ſi neget conditio, far ſerendum, unde & lupinum, aut vicia, aut faba ſublata ſint, & quæ terram faciant lætiorem. In primiſque & hoc notandum, quædam propter alia ſeri obiter : ſed parum provenire [15] priori diximus volumine, ne eadem ſæpius dicantur : plurimum enim refert ſoli cujuſque ratio.

CAPUT XXII.

LI. Civitas Africæ in mediis arenis, petentibus Syrtes Leptinque magnam, vocatur Tacape, felici ſuper omne miraculum riguo ſolo : ternis fere millibus paſſuum in omnem partem fons abundat, largus quidem, ſed certis horarum ſpatiis diſpenſatur inter incolas. Palmæ ibi prægrandi ſubditur olea, huic ficus, fico Punica, illi vitis : ſub vite ſeritur frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno : omniaque aliena umbra aluntur. [1] Quaterna cubita ejus ſoli in quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis, ſed in pugnum contractis, [2] quaternis denariis venumdantur. Super omnia eſt, biferam vitem bis anno vindemiare. Et niſi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereunt luxuria ſinguli fructus. Nunc vero toto anno metitur aliquid : conſtatque fertilitati non occurrere homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Eſt in Narbonenſi provincia nobilis fons, Orge nomine eſt : in eo herbæ naſcuntur in tantum expetitæ bubus, ut merſis capitibus totis eas quærant. Sed illas in aqua naſcentes certum eſt non niſi imbribus ali. Ergo ſuam quiſque terram aquamque noverit.

NOTÆ.

12. *Depaſcuntur.*] Immiſſis, ut dictum eſt, in arva pecudibus.

13. *Nonniſi meſſibus.*] Hoc eſt, meſſis tempore. Vide Notas & Emend. num. XX.

14. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. verſ. 71.

Alternis idem tonſas ceſſare novales
Et ſegnem patiere diu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenues fetus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſilvamque ſonantem.

15. *Priori diximus.*] Libro ſup. initio ſect. 7. *Nec non & ſatis quibuſdam ipſis paſci terram dixit. Segetem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia :* &c.

Sect. LI. 1. *Quaterna cubita.*] Petita menſura ex hominis vendentis cubito, ac ne porrectis quidem digitis, ſed iiſdem in pugnum contractis.

2. *Quaternis denariis.*] Aſſes ſunt monetæ noſtræ triceni bini.

CAPUT XXIII. LII. Si fuerit illa terra, [1] quam appellavimus teneram, poterit sublato hordeo milium seri: eo condito, rapa: his sublatis, hordeum vel triticum, sicut in Campania: satisque talis terra aratur, cum seritur. Alius ordo: ut ubi adoreum fuerit, cesset quatuor mensibus hibernis, & vernam fabam recipiat, [2] ita ut ante hiemalem ne cesset. Nimis pinguis alternari potest ita, si frumento sublato legumen tertio seratur. Gracilior, & in annum tertium cesset. Frumentum quidam seri vetant, nisi in ea quæ proximo anno quieverit.

LIII. Maximam hujus loci partem stercorationis obtinet ratio, de qua & [1] priori diximus volumine. Hoc tantum enim in confesso est, nisi stercorato seri non oportere, quanquam & hic leges sunt propriæ. Milium, panicum, rapa, napus, nisi in stercorato non serantur. [2] Non stercorato frumentum potius quam hordeum serito. Item in novalibus, tametsi in illis fabam seri volunt, eandem ubicumque quam recentissime stercorato solo. Autumno aliquid saturus, Septembri mense [3] fimum inaret post imbrem. Utique si verno erit saturus, per hiemem fimum disponat. [4] Justum est vehes octodecim jugero tribui: dispergere autem [5] prius quam arescat, aut jacto semine. Si hæc omissa sit stercoratio, [6] sequens est, prius quam sarriat, aviarii pulvere. [7] Quod ut hanc quoque curam determine-

NOTÆ.

Sect. LII. 1. *Quam appellavimus.*] Libro 17. sect. 3.

2. *Ita ut ante hiemalem.*] Ita ut ante hiemalis fabæ proventum duret. Hiemalis faba ea est, quam superius dixit sect. 30. seri ante Vergiliarum occasum, ut antecedat hiemem. Verna, quam Virgilius seri per ver jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

Sect. LIII. 1. *Priori diximus.*] Libro 17. sect. 6.

2. *Non stercorato* &c.] Theophr. lib. 8. hist. cap. 6.

3. *Fimum inaret.*] Columella, lib 2. cap. *Disjectum protinus fimum inarari, & obrui convenit, ne Solis halitu vires remittat: & ut permixta humus prædicto alimento pinguescat,* &c.

4. *Justum est.*] Colum. loc. cit. *Jugerum autem desiderat, quod spissius stercoratur, vehes quatuor & viginti: quod rarius, duodeviginti.* Idem lib. XI. cap. 2. in Novembri, subdit: *Vehes autem stercoris habet modios octoginta.* Vehis aliud nihil fuit quam plaustri onus, *une charetée*, & quidem quantum protelo boum vehi solet. Cod. Theod. lib. 14. tit. 6. leg. 1. *Coctoribus calcis per ternas vehes singula amphora vini præbeantur: Vecturariis vero amphora .... A Vecturariis etiam trecentos boves præcipimus dari.*

5. *Priusquam arescat.*] Ne Solis halitu, ut dictum est, vires remittat: *Itaque*, ut subdit Columella loc. cit. *cum in agro disponentur acervi stercoris, non debet major modus eorum dissipari, quam quem bubulci eodem die possint obruere. Sed disjectum protinus fimum inarari & obrui convenit, ne Solis halitu vires amittat, & ut permixta humus prædicto alimento pinguescat.*

6. *Sequens est.*] Secunda stercoratio fiet, ante sarritionem, jacto pulvere ex aviariis. Vide Notas & Emendationes num. XXII.

7. *Quod ut hanc.*] Hoc est, *Sed ut hanc.* Cicero lib. 14. ep. 4. *Quod utinam minus vitæ cupidus fuissem.*

mus, justum est singulas vehes fimi [8] denario ire, in singulas pecudes minores: in majores, denas: nisi contingat hoc, male substravisse pecori colonum appareat. Sunt qui optime stercorari putent, sub dio [9] retibus inclusa pecorum mansione. [10] Ager si non stercoratur, alget: si nimium stercoratus est, aduritur: satiusque est id sæpe, quam supra modum facere. [11] Quo calidius solum est, eo minus addi stercoris, ratio est.

CAPUT XXIV.

LIV. [1] Semen optimum anniculum, bimum deterius, trimum pessimum, ultra sterile. Et in uno omnium definita genere ratio est: [2] Quod in ima area subsedit, ad semen reservandum est. Id enim optimum, quoniam gravissimum: neque alio modo utilius discernitur. Quæ spica per intervalla semina habebit, abjicietur. [3] Optimum granum quod rubet, & dentibus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi est. [4] Certum terras alias plus seminis recipere, alias minus. [5] Religiosumque inde primum colonis augurium, cum avidius accipiat, esurire creditur, & comesse semen. Sationem locis humidis celerius fieri ratio est, ne semen imbre putref-

NOTÆ.

8. *Denario ire.*] Hoc est, venire denarin singulas fimi vehes, quas tricenis diebus singulæ pecudes minores efficiunt: denario item denas, quas pecudes majores pariter mense reddunt Colum. lib. 2. cap. 15. *Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singula pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemque majores denas vehes stercoris efficiunt*, &c.

9. *Retibus.*] Vel, ut fere fit, cratibus.

10. *Ager.*] Colum. lib. 2. cap. 16. *Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigescere agrum, qui non stercoretur: ita peruri, si nimium stercoretur: magisque conducere agricolæ frequenter id potius, quam immodice facere.*

11. *Quo calidius.*] Colum. loc. cit. *Nec dubium quin aquosus ager majorem stercoris copiam, siccus minorem desideret: alter, quod assiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur: alter, quod per se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore, torretur: propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet*

Sect. LIV. 1. *Semen optimum.*] Hæc a Theophr. lib. 8. histor. cap. XI. Eadem habet auctor Geopon. lib. 2. cap. 14. pag. 52.

2. *Quod in ima.*] Tractat hoc diserte Columella, lib. 2. cap. 9. *Optimam quamque spicam legere oportet .... & semper quod propter magnitudinem ac pondus in imo subsederit, ad semen reservandum .... Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod vero protinus exile natum sit, numquam robur accipere manifestum est. Ideoque Virgilius, cum & alia, tum & hoc de seminibus praclare sic disseruit:*

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quaque manu legeret: sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.

3. *Optimum granum.*] Colum. lib. 2. cap. 9. *Granum autem rutilum, si cum diffissum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leve ac vanum intelligi debet*, &c.

4. *Certum terras.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 6.

5. *Religiosumque.*] Ridet id merito Theophr. loc. cit.

cat : siccis serius, ut pluviæ sequantur : ne diu jacens atque non concipiens, evanescat. Itemque festinata satione densum spargi semen, quia tarde concipiat : serotina rarum, quia densitate nimia necetur. Artis quoque cujusdam est, æqualiter spargere. Manus utique congruere debet cum gradu, semperque cum dextro pede. [6] Fit quoque quorumdam occulta ratione, quod sors genialis atque fecunda est. Non transferendum est ex frigidis locis semen in calida, neque ex præcocibus in serotina : idque in contrarium præcepere quidam falsa diligentia.

LV. [1] Serere in jugera temperato solo justum est tritici aut siliginis modios V. farris, aut seminis, (quod frumenti genus [2] ita appellamus,) X. Hordei VI. [3] Fabæ quintam partem amplius quam tritici : [4] viciæ XII. ciceris & [5] cicerculæ, & pisi, III. [6] lupini X. lentis III. sed hanc cum fimo arido seri volunt : [7] ervi VI. [8] siliciæ VI. faseolorum IIII. pabuli XX. milii, panici, sextarios quatuor. Pingui solo plus, gracili minus. Est & alia distinctio : In denso, aut cretoso, aut uliginoso solo, tritici aut siliginis [9] modios sex : in soluta terra nuda, & sicca, & læta, quatuor. [10] Macies enim soli, nisi rarum culmum habeat, spicam minutam facit & inanem. Pinguia arva ex uno semine fruticem numerosum fundunt, densamque segetem e raro semine emittunt. Ergo inter quatuor & sex modios pro natura soli, alii quinque non minus seri, pluresve præcipiunt :

NOTÆ.

6. *Fit quoque.*] Fit ex arte quadam occulta, inditoque a natura solerti membrorum motu, satio læta & fecunda.

Sect. LV. 1. *Serere in jugero.*] Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 51. *Jugerum agri pinguis, plerumque modios tritici quatuor : mediocris*, sive temperati, *quinque postulat : adorei modios novem, si est latum solum*, &c. Idem pag. 55. de hordeo : *Jugerum sex modios postulat.* Vide & Varron. lib. 1. de re rust. cap. 44.

2. *Ita appellamus.*] Appellavimus sane sect. 19.

3. *Faba.*] Ita fere Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57.

4. *Vicia XII.*] Subintellige, modios, ut in sequentibus.

5. *Cicercula &c.*] Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 61. *Cicercula, quæ piso est similis .... tres modii jugerum implent.* Ac paulo post de cicere, pag. 61. *Jugero modii tres abunde sunt.* De lupino, pag. 57. *Jugerum decem modii occupant.* Et pag. 59. de lente : *Jugerum agri paulo plus quam modius occupat.* Et pag. 57. de faseolis idem cum Plinio sentit : de milio quoque, & panico, pag. 56. Vide rursus eundem Columellam in Octobri, lib XI. cap. 2.

6. *Lupini X.*] Columella, lib. 2. cap. 10. de lupino : *Jugerum decem modii occupant.* Et mox de piso : *Eadem mensura jugerum, vel modio minus quam phaselum, licet obserere.*

7. *Ervi VI.*] Quinque duntaxat modios desiderat Palladius lib. 2. in Januar. cap. 8. de ervo.

8. *Silicia VI.*] Hoc est, feni Græci. Ita Palladius loc. cit. cap. 7. pag. 39.

9. *Modios sex.*] Vide Notas & Emend. num. XXIII.

10. *Macies enim.*] Columella, lib. 2. cap. 9. *Et e contrario macer locus tantumdem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur, vanam & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticavit, etiam ex rara segete densam facit.*

item in consito, aut clivoso, ut in macro. Huc pertinet oraculum illud magnopere custodiendum : [11] Segetem ne defruges. Adjecit iis Accius in Praxidico, ut sereretur, cum Luna esset in Ariete, Geminis, Leone, Libra, Aquario. Zoroastres Sole duodecim partes Scorpionis transgresso, cum Luna esset in Tauro.

LVI. Sequitur huc dilata & maxima indigens cura de tempore fruges serendi quæstio, magnaque ex parte ratione siderum connexa. Quamobrem sententias omnium in primis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui princeps omnium de agricultura præcepit, unum tempus serendi tradidit a Vergiliarum occasu. Scribebat enim in Bœotia Helladis, [1] ubi ita seri diximus. Inter diligentissimos convenit, ut in alitum quadrupedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus & terræ : Hoc Græci ita definiunt : cum sit calida & humida. [2] Virgilius triticum & far a Vergiliarum occasu seri jubet, [3] hordeum inter æquinoctium autumni & brumam : [4] viciam vero, faseolos & lentem, Boote occidente : Quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus & occasus digerendi sint in suos dies. Sunt qui & ante Vergiliarum occasum seri jubeant, duntaxat in arida terra, cali-

NOTÆ.

11. *Segetem ne defruges.*] Ex Catone, lib. de re rust. cap. 5. *Segetem ne defruget : nam id infelix est.* Defrugare segetem videtur, inquit Hermolaus, qui vel nimia fetuta exinanit agros, vel per inscitiam, aut negligentiam perdit. MSS. quidem omnes, *defruges*, præ se ferunt. At Catonis, ut quidam aïunt, antiqui libri *defrudet*. Atque ut defrudat, sive defraudat genium suum homo, qui sibi non indulget, & misere vivit, & tanquam demenso suo detrahit : idem facit, inquiunt, qui segeti & agro culturam & opera justa non tribuit : sed vel de aratione, vel satamine, vel semente deducit.

Sect. LVI. 1. *Ita seri diximus.*] Initio sect. 10.

2. *Virgilius.*] Et eum secutus Columella, lib. 2 cap. 8. pag. 50. *Placet nostro poëte adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ : quod ipsum numeris sic edisserit :*

At si triticeam in messem, robustaque farra,
Exercebis humum, solisque instabis aristis,
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calend. Octobris, &c.

3. *Hordeum inter.*] Virgil. l. 1. Georg. vers. 208.

Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem :
Exercete viri tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.

4. *Viciam vero.*] Idem, vers. 227.

Si vero viciamque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes :
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.

Hoc est, ab occasu Bootæ, ad brumam usque, seri vicia, lens, faselus, potest. Bootæ porro occasum, Arcturi intellige, quæ stella in Boote est. Dicemus de occasu eo sect. 74.

disque provinciis: [a] Custodiri enim semen, [5] corrumpente humore, & a proximo imbre uno die erumpere. Alii statim ab occasu Vergiliarum sequi imbres, a septimo fere die. Aliqui in frigidis ab æquinoctio autumni: in calidis serius, ne ante hiemem luxurient. Inter omnes autem convenit [6] circa brumam serendum non esse, magno argumento: quoniam hiberna semina, cum ante brumam sata sint, septimo die erumpant: si post brumam, vix quadragesimo. [7] Sunt qui properent, atque ita pronuncient, festinatam sementem sæpe decipere, serotinam semper. E contrario alii, vel vere potius serendum, quam malo autumno. Atque ubi fuerit necesse, [8] inter Favonium & vernum æquinoctium.

Quidam omissa cælesti cura, ut inutili, temporibus definiunt. [9] Vere linum, & avenam, & papaver: atque uti nunc etiam Transpadani servant, usque in [10] Quinquatrus: fabam, siliginem Novembri mense: far Septembri extremo usque in Idus Octobris. Alii post hunc diem in Calendas Novembris. Ita his nulla naturæ cura est: illis nimia, & ideo cæca subtilitas: cum res inter rusticos geratur, litterarumque expertes, non modo siderum. Et confitendum est, cælo maxime constare ea: quippe Virgilio jubente prædisci ventos ante omnia [11] ac siderum mores, neque aliter, quam navigantibus, servari.

INTERPRETATIO.

a *Custodiri.*] Custodiri enim *in arida terra* semen, *quemadmodum e contrario* humore corrumpitur.

NOTÆ.

5. *Corrumpente humore.*] Quod alioqui ab humore corrumpeietur. Sunt hæc accepta a Columella, lib. 2. cap 8. *Si seri sunt imbres, quamvis sitienti solo recte semen committitur: idque etiam in quibusdam provinciis, ubi status cæli talis est, usurpatur. Namque quod sicco solo ingestum, & inoccatum est, perinde ac si repositum in horreo, non corrumpitur. Atque ubi venit imber, multorum dierum sementis uno die surgit.* Eodem fere sensu legi hic posset, *non corrumpente humore.*

6. *Circa brumam.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV. Accepta hæc maxima ex parte a Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 34.

7. *Sunt qui properent.*] Columella, lib. XI. de re rust. cap. 2. *Sed tum omnia in agricultura strenue facienda sunt, tum maxime sementis. Vetus agricolarum proverbium: Maturam sationem sæpe decipere solere: seram nunquam, quin mala sit.*

8. *Inter Favonium.*] Quo tempore Favonii spirent, diximus lib. 2. sect. 47.

9. *Vere linum.*] Virgilius tamen lib. 1. Georg. vers. 212. lini ac papaveris sationem autumno adjudicat

10. *Quinquatrus.*] Dies festus Minervæ fuit: sic dictus, quod esset post diem quintum Idus Martias, hoc est, XIV. Calend. Aprilis. Vide Voss. in Etymol. De his multa Ovidius. lib. 3. Fastor. vers. 810. Festus, verbo *Quinquatrus*, aliique.

11. *Ac siderum mores.*] Locus Virgilii est, lib. 1. Georg. vers. 204.

Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis,

Spes ardua & immensa, misceri posse cælestem divinitatem imperitiæ: sed tentanda tam grandi vitæ emolumento. Prius tamen sideralis difficultas, quam sensere etiam periti, subjicienda contemplationi est: quo deinde lætior mens discedat a cælo, & facta sentiat, quæ futura prænosci non possint.

CAPUT XXV.

LVII. Primum omnium dierum ipsorum anni Solisque motus prope inexplicabilis ratio est. Ad CCCLXV. adjiciunt etiamnum [1] intercalarios diei noctisque quadrantes. Ita fit, ut tradi non possint certa siderum tempora. Accedit confessa rerum obscuritas, [2] nunc præcurrente, nec paucis diebus, tempestatum significatu, quod προχείμασιν Græci vocant: nunc postveniente, quod ἐπιχείμασιν: & plerumque alias citius, alias tardius cæli effectu ad terram deciduo: [3] vulgo serenitate reddita confectum sidus audimus. Præterea cum omnia hæc statis sideribus cæloque affixis constent, interveniunt motu stellarum grandines, imbres, & ipsi non levi effectu, [4] ut docuimus, turbantque conceptæ spei ordinem. Idque ne nobis tantum putemus accidere, & reliqua fallit animalia [5] sagaciora circa hoc, ut quo vita eorum constet: æstivasque alites præposteri aut præproperi rigores necant, hibernas æstus. [6] Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum. Sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis, papilionis proventum. [7] Id eo ipso anno, cum

NOTÆ.

Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Sect. LVII. 1. *Intercalarios.*] Dies intercalarius is est, qui quarto cuique anno vertenti accessit, quem sex horæ appendices quater ductæ, hoc est, diei unius quadrans seu quarta pars quater repetita colligit.

2. *Nunc præcurrente.*] Nunc maturius & ante sui sideris tempus, ortumve & occasum, hiberna, æstivaque, ac ceteræ deinceps tempestates antevertunt: id quod Græci προχείμασιν: nunc tardius eædem alio anno recurrunt, quod ἐπιχείμασιν, vel ut alii, μεταχείμασιν vocant. Festus, Paulusve: *Præsiderare dicitur, cum maturius hiberna tempestas movetur, quasi ante sideris tempus.* Vegetius, lib. 4. cap. 40. *Aut enim circa diem statutum, aut ante, vel postea, tempestates fieri compertum est: unde præcedentes,* προχείμασιν: *nascentes die solenni,* ἐπιχείμασιν: *subsequentes,* μεταχείμασιν, *Græco vocabulo nuncupaverunt.* Eleganter Columella in Præf. *Neque enim semper eundem cælum & annus velut ex præscripto habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æstas, aut hiems, &c.*

3. *Vulgo serenitate.*] Cum a sideribus oriri tempestates vulgus existimet, ubi hæ præteriere, & sua cælo reddita serenitas est, tunc sidus confectum dicitur.

4. *Vt docuimus.*] Libro 17. sect. 2.

5. *Sagaciora.*] In eo præsensionum genere alioqui sagacissima.

6. *Ideo Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 335.

Hoc metuens, cæli menses & sidera serva:
Frigida Saturni quo se se stella receptet, &c.

7. *Id eo ipso anno.*] Urbis DCCCXXX. ut diximus lib. 34. sect. 5.

commentaremur hæc, notatum est, proventum eorum ter repetito frigore exstinctum, [8] advenasque volucres ad VI. Calendas Februarii spem veris attulisse, mox sævissima hieme conflictatas.

Res anceps: primum, omnium a cælo peti legem: deinde eam [a] argumentis esse quærendam. Super omnia est [b] mundi convexitas, terrarumque globi differentia, eodem sidere alio tempore aliis aperiente se gentibus: [9] quo fit ut causa ejus non iisdem diebus ubique valeat. Addidere difficultatem & auctores diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa prodendo. [10] Tres autem fuere sectæ: Chaldæa, Ægyptia, Græca. His addidit apud nos quartam [11] Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. Et ea ipsa ratio postea [12] comperto errore correcta est: ita ut XII. annis continuis non intercalaretur, quia cœ-

INTERPRETATIO.

a *Argumentis.*] Certis signis. | b *Mundi.*] Cæli.

NOTÆ.

8. *Advenasque volucres.*] Hirundines.

9. *Quo fit ut causa ejus.*] Vis ejus & efficientia.

10. *Tres autem fuere.*] Apud Chaldæos Astrologiæ inventorem fuisse Abrahamum, auctor est Eusebius, lib. 9. Præpar. pag. 419. cap. 17. & Berosus apud ipsum, cap. 16. A Chaldæis ad Ægyptios per eundem Abrahamum esse propagatam, simile veri est. De Chaldæis, Ægyptiisque, Cicero, lib. 1. de Divin. num. 93. *Ægyptii, & Babylonii, in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt.* Græci ab utraque gente Calendaria & ἡμερολόγια accepere. Sic enim Theon de iis scribit, in Διοσημείᾳ Arati: Ἐδίδαξαν δὲ αὐτὰ Ἕλληνας παρὰ Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων.

11. *Cæsar Dictator.*] Sueton. in Julio, cap. 40. *Fastos correxit, jampridem vitio Pontificum, per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno competerent, annumque ad cursum Solis accommodavit, ut CCCLXV. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, &c.*

12. *Comperto errore.*] Hæc quæ angustiori sermone Plinius contraxit, fusius a Macrobio explicantur, lib. 1. Saturn. toto cap. 14. pag. 255. *Sacerdotes*, inquit, *sibi errorem novum ex ipsa emendatione fecerunt. Nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto, antequam quintus inciperet, intercalare, illi quarto non peracto, sed incipiente intercalabant. Hic error sex & triginta annis permansit: quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum deberent intercalari novem. Sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus: qui annos duodecim sine intercalari die transigi jussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta & sex vitio Sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, devorarentur. Post hoc unum diem, secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente anno intercalari jussit: & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiam incisione mandavit.* Iisdem pæne verbis rem narrat Solinus, cap. 1. pag. 5. Vide apud Petav. lib. 4. de Doctr. Temp. cap. 3. pag. 319. diagramma, in quo bissextiles dies tam vitiosi, quam emendati apertissime subjiciuntur oculis.

perat

perat ſidera annus morari, qui prius antecedebat. Et Soſigenes ipſe trinis commentationibus, quanquam diligentior ceteris, non ceſſavit tamen addubitare, ipſe ſemet corrigendo. Auctores prodidere ea, [13] quos prætexuimus volumini huic, raro ullius ſententia cum alio congruente. Minus hoc in reliquis mirum, quos diverſi excuſaverint tractus. Eorum qui in eadem regione diſſedere, unam diſcordiam ponemus exempli gratia: Occaſum matutinum Vergiliarum Heſiodus (nam hujus quoque nomine exſtat [14] Aſtrologia) tradidit fieri, cum æquinoctium autumni conficeretur: Thales vigeſimoquinto die ab æquinoctio: Anaximander vigeſimo nono: [15] Euctemon XLVIII.

Nos ſequemur obſervationem Cæſaris: maxime hæc erit Italiæ ratio. Dicemus tamen & aliorum placita: quoniam non unius terræ, ſed totius naturæ interpretes ſumus: non auctoribus poſitis (id enim verboſum eſt) ſed regionibus: legentes tantum meminerint, brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, ſimul intelligere Cycladas inſulas: cum Macedonia, Magneſiam, Thraciam: cum Ægyptus, Phœnicen, Cyprum, Ciliciam: cum Bœotia, Locridem, Phocidem, & finitimos ſemper tractus: cum Helleſpontus, Cherroneſum, & continentia uſque Atho montem: cum Ionia, Aſiam, & inſulas Aſiæ: cum Peloponneſus, Achaïam [16] & ad Heſperum jacentes terras. Chaldæi Aſſyriam & Babyloniam demonſtrabunt. Africam, Hiſpanias, Gallias ſileri non erit mirum. Nemo enim obſervavit in iis, qui ſiderum proderet exortus. [17] Non tamen difficili ratione dignoſcentur in illis quoque terris digeſtione circulorum, quam in ſexto volumine fecimus: qua cognatio cæli, non gentium modo, verum urbium quoque ſingularum intelligitur, nota ex his terris, quas nominavimus, ſumpta convexitate circuli pertinentis ad quas quiſque quæret terras, & ad earum ſiderum exortus, per omnium circulo-

NOTÆ.

13. *Quos prætexuimus.*] Libro primo, in indice voluminis hujus decimi octavi.

14. *Aſtrologia.*] Laudatur hic Heſiodi liber a Theone, & vocatur Ἀστρικὴ βίβλος: idque Heſiodi genuinum opus fuiſſe Callimachus docet in Epigrammate, quod exſtat in Arati vita, quam Petavius edidit in Uranologio, p. 270. De hac Heſiodi, Thaletiſque, & Anaximandri ſententia eumdem Petavium conſule, lib. 2. Var. Diſſert. in Uranol. cap. 9. pag. 97.

15. *Euctemon.*] *Εὐκτήμων.* De eo in Auctorum indice. Sic libri omnes. Perperam *Eudæmon* reponere nititur Pithœus, lib. 2. Adverſ. cap. 13. pag. 434.

16. *Et ad Heſperum.*] Elidem, Arcadiam, Meſſeniam.

17. *Non tamen.*] Tamen in promptu ratio eſt qua id noſcatur, per ſegmenta ſcilicet & circulos, ut eſt a nobis libro ſexto extremo traditum: unde & cæli habitus, & poſitio, non gentium modo, ſed quod majoris diligentiæ eſt, ſingularum urbium, cognoſcitur. Aſſumpta enim per Africam exempli gratia, aliaſve terras, quas obſervator adierit, convexitate circuli, hoc eſt, delecto ſegmento, vel ex gnomone, vel ex quantitate diei ac noctis: regionem deinde vel urbem deſumet, paribus umbris reſpondentem: unde pares colliget ſiderum ortus atque occaſus.

rum pares umbras. Indicandum & illud, tempeſtates ipſas [18] ardores ſuos habere quadrinis annis: & eaſdem non magna differentia reverti ratione Solis: octonis vero augeri eaſdem, centeſima revolvente ſe Luna.

LVIII. Omnis autem ratio obſervata eſt tribus modis: exortu ſiderum, occaſuque, & ipſorum temporum [1] cardinibus. Exortus occaſuſque binis modis intelliguntur. [2] Aut enim adventu Solis occultantur ſtellæ & conſpici deſinunt, aut ejuſdem abſceſſu proferunt ſe. Emerſum hoc melius, quam exortum conſuetudo dixiſſet: & illud occultationem potius, quam occaſum. [3] Alio modo, quo die incipiunt apparere vel deſinunt, oriente Sole, aut occidente, matutini veſpertinive cognominati, prout alterutri eorum mane vel crepuſculo contingit. [4] Dodrantes horarum cum minimum intervalla ea deſiderant ante Solis ortum, vel poſt occaſum, ut aſpici poſſint. [5] Præterea bis quædam exoriuntur & occidunt. Omniſque ſermo de his eſt ſtellis, quas adhærere cælo diximus.

LIX. [1] Cardo temporum quadripartita anni diſtinctione conſtat, per incrementa lucis. Augetur hæc a bruma, & æquatur noctibus verno æquinoctio diebus xc. horis tribus. [2] Deinde ſuperat noctes ad

NOTÆ.

18. *Ardores ſuos.*] Regreſſus, ac vices majore cum vi & efficientia. Id ex Eudoxi manaſſe ſchola, ipſe antea prodidit, lib. 2. ſect. 48. Redire vices eaſdem tempeſtatum, annorum quaternûm circuitu, videtur etiam ſenſiſſe Columella, lib. 3. cap. 6. extremo: *Quo tempore*, inquit, *Sol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat: quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexaginta unius ἀποκαταστάσιν vocant ſtudioſi rerum cæleſtium.*

Sect. LVIII. 1. *Cardinibus.*] Qui cardines anni vocentur, mox ipſe aperiet.

2. *Aut enim adventu.*] Aut adventu Solis exorientis, occultantur ſtellæ, nec tam is occaſus ſtellarum, quam occultatio dici debet. Aut ejuſdem Solis occidentis abſceſſu proferunt ſe ſe ſtellæ omnes, immenſo illo cæli tractu quem cernimus: atque is emerſus potius quidam dici debet, quam exortus. Nihil dum Plinius hoc loco de ortu matutino veſpertinoque ſtellarum, ſeu vero, ſeu heliaco & apparente: quanquam ita viſum viris alias eruditis. Cum nihil aliud velit auctor, quam quod lib. 2. dixit, ſect. xi. *affixas cælo ſtellas Solis fulgore non cerni interdiu.* Neque in tota hac concertatione ſubtilitatem nimiam affert, cum, ut ipſe præmonuit ſect. 56. res inter ruſticos geratur, litterarumque expertes.

3. *Alio modo.*] Hic alter modus ortûs occaſuſque ſtellarum, bifariam dividitur. Ortus matutinus dicitur, cum apparere ſtella incipit, paulo ante Solis ortum horizontem ſuperans. Ortus veſpertinus, cum occidente Sole ab horizonte ortivo ſtella emergit. Occaſus matutinus, cum ſtella infra occiduum horizontem conditur, Sole exoriente. Occaſus veſpertinus, cum paulo poſt Solis occaſum, in eundem occiduum horizontem demergitur.

4. *Dodrantes.*] Tres horæ quadrantes.

5. *Præterea bis quædam.*] Ut Arcturus Maiis Idibus, Juniiſque, occidit matutino, ut dicetur ſect. 67. Aquila bis exoritur, ut dicemus ſect. 69.

Sect. LIX. 1. *Cardo temporum.*] Cardinem vocat, unde anni quarta quæque pars incipit: ver, æſtas, &c.

2. *Deinde ſuperat.*] Vide Notas & Emendationes num. XXV.

ſolſtitium diebus XCIII. horis duodecim, uſque ad æquinoctium autumni. Et tum æquata die procedit ex eo ad brumam diebus LXXXIX. horis tribus. Horæ nunc in omni acceſſione [3] æquinoctiales, non cujuſcumque diei ſignificantur : omneſque eæ differentiæ fiunt [4] in octavis partibus ſignorum. Bruma Capricorni, a. d. VIII. Calendas [5] Januarii fere : æquinoctium vernum, Arietis : ſolſtitium, Cancri : alterumque æquinoctium, Libræ : qui & ipſi dies raro non aliquos tempeſtatum ſignificatus habent.

[6] Rurſus hi cardines ſingulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum ſpatia. Quoniam inter ſolſtitium & æquinoctium autumni, Fidiculæ occaſus autumnum [7] inchoat die XLVI. At ab æquinoctio eo ad brumam, Vergiliarum matutinus occaſus [8] hiemem die XLIV. Inter brumam & æquinoctium [9] die XLV. flatus Favonii vernum tempus. Ab æquinoctio verno initium [10] æſtatis die XLVIII. Vergiliarum exortu matutino. Nos incipiemus a ſe-

NOTÆ.

3. *Æquinoctiales.*] Græci ἰσημερινὰς vocant, horas inter ſe æquales, cujuſmodi ſunt æquinoctiali die : cum hora quælibet diurna cuilibet nocturnæ per ſe eſt æqualis. Aliæ præterea ſunt Inæquales dictæ, & Temporales, quarum quælibet duodecima pars eſt diei cujuſvis noctiſve, ſeu brevior illa, ſeu longior ſit. Harum in Italia hodieque uſus. Ex dierum noctiumque inæqualitate, bruma vel ſolſtitio, die vel nocte, horarum ejuſcemodi inæqualitas oritur.

4. *In octavis partibus.*] Cum Sol octavum ſigni cujuſpiam gradum perluſtrat. Verum cum priſcis illis ſcriptoribus viſum eſt cardines annuos, non in ſignorum initiis, ſed in octavis partibus ſtatuere : non tam eos ad exacta Solis æquinoctia, ſolſtitiave, reſpexiſſe arbitror, quam uti populo ſervirent, cui accommodata magis ea ratio fuit, ad tempeſtatum ſignificatus : quod non in ipſo præciſe ſigni capite, ſed aliquantum in eo ſpatio provectus vim ſuam efficientiamque monſtraret. Audi Columellam, lib. 9. cap. 14. *Nec me fallit Hipparchi ratio, qua docet ſolſtitia & æquinoctia, non octavis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina, ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumque faſtos Aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificiis : quia & notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio, &c.*

5. *A. d. VIII.*] Hoc eſt, ante diem octavum Calend. Ita Soſigenes Solis ingreſſum in Arietem, VIII. Cal. April. ſeu XXV. Martii : in Capricornum, VIII. Cal. Janu. ſeu XXV. Decemb. & ſic de aliis conſtituendum cenſuit : quod quamobrem ita cenſuerit, explicat erudite Petavius, lib. 4. de Doctr. Temp. cap. 27. pag. 369. Vetus tamen & ἀκριβὴς Solis ingreſſus non in hos dies incidit.

6. *Rurſus hi cardines.*] Hæ quatuor anni partes intervallis aliis & ſectionibus ſingulæ dividuntur.

7. *Inchoat die XLVI.*] Ita MSS. Reg. Colb. aliique : ſic quoque ratione calculi expoſcente. Columella, lib. XI. cap. 2. *Pridie Idus Auguſti, Fidis occidit mane, & Autumnus incipit.*

8. *Hiemem die XLIV.*] Ita MSS. ipſeque Plinius lib. 2. ſect. 47. ubi & id tempus in III. Idus Novembris ait incidere. Etſi Columella, lib. XI. cap. 2. *Sexto Idus Novembris, Solis exortu, Vergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatem, hiemat. Quinto Idus Novembris, hiemis initium.*

9. *Die XLV. flatus Favonii.*] Is dies ſextus eſt ante Februarias Idus, ut dictum eſt lib. 2. ſect. 47.

10. *Æſtatis, die LXVIII.*] Colum. lib. XI. cap. 2. *Septimo Idus Maias, æſta-*

mentibus frumenti, hoc est, Vergiliarum occasu matutino. Nec deinde parvorum siderum mentione [a] concidenda ratio est, & difficultas rerum augenda, [11] cum sidus vehemens Orionis iisdem diebus [b] longo decedat spatio.

LX. Sementibus tempora plerique [a] præsumunt, & ab undecimo die autumnalis æquinoctii fruges serunt, adveniente [1] Coronæ exortu, continuis diebus certo prope imbrium promisso. [2] Xenophon antequam Deus signum dederit. [3] Hoc Cicero noster imbre fieri interpretatus est: cum sit vera ratio non prius serendi, quam folia cœperint decidere. Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant aliqui, a. d. III. Idus Novembris, [4] ut diximus. Servantque id sidus etiam

INTERPRETATIO.

[a] *Concidenda.*] Breviter expedienda.

[b] *Longo.*] Longum cæli spatium decurrat, cum occidit.

[a] *Præsumunt.*] Antevertunt.

NOTÆ.

tis initium .... Sexto Idus, Vergiliæ totæ apparent. De matutino exortu hæc accipe. Consule etiam ea quæ dicturi sumus sect. 66.

11. *Cum sidus vehemens.*] De quo Virgil. lib. 1. Æneïd. vers. 539.

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Et Horatius, lib. 1. Ode 28. ubi Austrum pluvium comitem vocat occidentis Orionis:

Me quoque devexi rapidus comes Orionis
Illyricis Notus obruit undis.

Constat id sidus stellis amplius quingentis, telescopio deprehensis: quarum insignes sex eæ sunt, quæ in Orionis ense jam pridem adnotatæ: aliæque tres in cingulo, quas S. Jacobi baculum, vel Tres Reges, agricolæ vulgo vocant. De occasu illius dicetur sect. 74.

Sect. LX. 1. *Corona exortu.*] Borealis scilicet, sive Gnossiæ, Thesei, aut Ariadnæ. Quo die oriatur, dicemus sect. 74. Hunc exortum Coronæ matutinum Maro intellexit, ac sementis initium esse voluit, lib. 1. Georg. vers. 222.

Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina: quamque
Invita properes anni spem credere terræ.

Democritus tamen in Geopon. lib. 2. cap. 12. pag. 50. circa Coronæ occasum seri jubet, quia tunc imbres plurimi: Δημόκριτος δὲ .... περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· τότε γὰρ οὐ μόνον ὄμβρους ἐπιπίπτειν πολλοὺς εἰώθασιν, &c.

2. *Xenophon.*] Locus est in Œconom. pag. 860. de sementis tempore: Ἐπειδὰν γὰρ ὁ μετοπωρινὸς χρόνος ἔλθῃ, πάντες πως οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέπουσιν, ὁπότε βρέξας τὴν γῆν ἀφήσει αὐτοὺς σπείρειν. *Cum autumni tempus advenerit, homines omnes ad Deum respiciunt, quando terra irrigata seminandi potestatem eis facturus sit.*

3. *Hoc Cicero noster.*] Hoc est, e Latinis auctoribus: ut Græcis Xenophon, cujus librum, qui Œconomicus inscribitur, in Latinum e Græco a se conversum esse Tullius ipse testatur, lib. 2. de Offic. num. 87. In MSS. Reg. 1. 2. &c. *Cicero NR.* In editis perperam, *Cicero Novembris.* Plinius alibi, lib. 7. & 29. *Varro noster.*

4. *Ut diximus.*] Libro 2. sect. 47. Vergiliarum ergo occasus in diem D. Martini festum incidit: qui dies solennis πιθοιγιῶν, in quo dolia relinuntur, & potum vini recentis gustandum amici propinant.

[5] vestis institores, & est in cælo notatu facillimum. Ergo ex occasu ejus de hieme augurantur, [6] quibus est cura insidiandi negotiatoris avaritiâ. Nubilo occasu pluviosam hiemem denunciat: statimque augent lacernarum pretia: sereno asperam, [7] & reliquarum vestium accendunt. Sed ille [a] indocilis cæli agricola, hoc signum habeat inter suos vepres, humumque suam aspiciens, cum folia viderit decidua. Sic indicatur anni temperies, alibi tardius, alibi maturius. Ita enim sentitur, ut cæli locique afficit natura: idque in hac ratione præcellit, quod eadem & in mundo publica est, & unicuique loco peculiaris. Miretur hoc, qui non meminerit ipso brumali die pulegium [8] in carnariis florere: adeo nihil occultum esse natura voluit. Et serendi igitur hoc dedit signum. Hæc est vera interpretatio, [b] argumentum naturæ secum afferens. Quippe sic terram peti suadet, promittitque quandam stercoris vicem, & contra rigores terram flatusque [9] operiri a se nunciat, & monet festinare.

LXI. [1] Varro in fabæ utique satu hanc observationem custodiri præcepit. [2] Alii plena Luna serendam. Lentem vero a vigesimo quinto ad trigesimum. [3] Viciam quoque iisdem Lunæ diebus: ita demum sine limacibus fore. Quidam pabuli causa sic seri jubent, seminis autem vere. Est & alia manifestior ratio, mirabiliore naturæ providentia, in qua [4] Ciceronis sententiam ipsius verbis subsignabimus:

INTERPRETATIO.

a *Indocilis.*] Qui cæli signa nosse nequit.

b *Argumentum.*] Signum a natura datum.

NOTÆ.

5. *Vestis institores.*] Mercatores. Apud Juvenal. Satyr. 7.
Institor hibernæ tegetis.
Vide Notas & Emend. num. XXVI.

6. *Quibus est cura.*] Sincerius fortasse ac planius fuerit, *Quibus est cura insidiandi negotiatoribus, avaritia.* Adjectitiam illam esse Pintianus sensit avaritiæ voculam. Sic Plinius sect. 74. damnat sævitiam insidiantium caritati annonæ.

7. *Et reliquarum.*] Hoc est, & tum reliquarum vestium pretia augent, annonamque urunt.

8. *In carnariis.*] Carnarium locus est, ubi salitæ carnes domi reponuntur. Vide Notas & Emend. num. XXVII. Interim id observandum, quod in carnariis suspenso pulegio accidere Plinius ait, id in tectis pariter suspenso contingere ab eodem observatum jam antea, lib. 2. sect. 41.

9. *Operiri.*] Foliis cadentibus.

Sect. LXI. 1. *Varro in faba.*] Libro scilicet primo, de re rust. cap. 34. *Fabam optime seri in Vergiliarum occasu.*

2. *Alii plena.*] Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 1. pag. 161.

3. *Viciam quoque.*] Columella, lib. 2. cap. XI. *Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios ejus in unum jugerum. Secunda, qua sex modios mense Januario, vel etiam serius jacimus semini pregenerande..... observandum erit, ne ante quintam & vigesimam Lunam terra mandetur. Aliter sata fere limacem nocere comperimus.*

4. *Ciceronis.*] Libro 1. de Divin. num. 15.

Jam vero semper viridis, semperque gravata
Lentiscus, triplici solita est grandescere fetu:
[5] Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

Ex his unum hoc erit, idem & lino ac papaveri serendo. Cato de papavere ita tradit. Virgas & sarmenta, [6] quæ tibi usioni supererunt, in segete comburito. Ubi eas combusseris, ibi papaver serito silvestre, [7] quod in miro usu est melle decoctum ad faucium remedia. Visque somnifera etiam sativo. Et hactenus de hiberna semente.

CAP. 10 XXVI. LXII. Verum ut pariter omnis culturæ [1] quoddam breviarium peragatur, eodem tempore convenit & arbores stercorare, accumulare item vineas: [2] sufficit in jugerum opera: & ubi patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, seminariis solum bipalio præparare, [3] incilia aperire, aquam de agro pellere, [4] torcular lavare & recondere. A Calendis Novembris gallinis ova supponere nolito, donec bruma conficiatur. [5] In eum diem ternadena subjicito æstate tota, hieme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumæ dies, & circa eum

NOTÆ.

5. *Ter fruges.*] Vide Notas & Emend. num. XXVIII.

6. *Qua tibi usioni.*] Quod post tuum usum supererit. Vide Notas & Emend. num. XXIX.

7. *Quod in mire usu.*] Q. Serenus Samonicus, cap. Uvæ, faucibus &c. medendis:

Disce etiam miram ex humili medicamine curam:
Actiaco melli jungas agreste papaver,
Decoctumque simul mandes, mansumque vorabis.

De vi papaveris somnifica dicetur inferius suo loco.

Sect. LXII. 1. *Quoddam breviarium.*] Quod veteres summarium, Græci epitomen, nunc vulgus Compendium vocat. Hujus vocis usus apud Sueton. in Augusto, cap. 101. & in Galba, cap. 12. Seneca, ep. 39. pag. 241. *Commentarios, quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam. Sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breviarium dicitur, olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur.*

2. *Sufficit .... opera.*] *Opera*, pro diurno opere, seu labore diei unius accipi, tralatitium est. Sic Colum. lib. 2. cap. 13. *Pro modo cujusque agri quot opera designentur.* Et mox: *Legumina occupant operas* LX. *id est, menses duos.* Et paulo ante: *Segetes sarriuntur sesquiopera.* Et lib. IX. cap. 2. in Octobri. *Antiqui singulis operis singula jugera sarriri, & occari volunt: quod an recte fieri possit, affirmare non ausim.* Galli dicunt, *par journées, les journées des ouvriers.*

3. *Incilia.*] Incilia sunt principia fossarum, quibus e flumine vel e lacu deduci aquæ possint. Accepta hæc maxima parte ex Catone, cap. 155. *Per hiemem aquam de agro depellere oportet. In monte fossas inciles plures habere oportet ... Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in vias, & segetem curare oportet, uti fluat.* Elices & sulcos aquarios appellat Columella, loc. cit. Incilia idem, lib. 5. cap. 9. *Sic olea in clivo sit, incilia excitentur, quæ limosam aquam deducant.*

4. *Torcular lavare.*] Vide Notas & Emendationes num. XXX

5. *In eum diem.*] Vide lib. 10. sect. 74. & 75.

terni : item solstitio æstatem. Circa brumam plerisque [6] bis septem, halcyonum fetura, ventorum quiete, mollius cælum : sed & in his & in aliis omnibus ex eventu significationum intelligi sidera debebunt, non ad dies utique præfinitos exspectari tempestatum vadimonia.

LXIII. [1] Per brumam vitem ne colito. Vina tum defæcari, [2] vel etiam diffundi Hyginus suadet, [3] a confecta ea septimo die, utique si septima Luna competat. [4] Cerasa circa brumam seri. [5] Bubus glandem tunc aspergi convenit in juga singula modios. Largior valetudinem infestat, & quocumque tempore detur, si minus XXX. diebus continuis data sit, narrant verna scabie pœnitere. [6] Materiei cædendæ tempus hoc dedimus. Reliqua opera nocturna maxime vigilia constant, cum sint noctes tanto ampliores. [7] Qualos, crates, fiscinas texere : [8] faces incidere : ridicas præparare interdiu XXX. palos LX. [9] In lucubratione vespertina ridicas V. palos X. totidem antelucana.

LXIV. [1] A bruma in Favonium [2] Cæsari nobilia sidera signifi-

NOTÆ.

6. *Bis septem.*] Diebus scilicet circa brumam. Id vero plerisque ita visum ait, uam aliis aliter : Columella lib. XI. cap. 2. Halcyoneos dies in extremum Februarium rejiciente. *VIII. Calendas Martias*, inquit, *Halcyonei dies vocantur : in Atlantico quidem mari summa tranquillitas notata est.*

Sect. LXIII. 1. *Per brumam.*] Habuit ante oculos illud Varrouis, lib. 1. de re rust. cap. 35. *Septimo intervallo inter Vergiliarum occasum, & brumam ... vineas, arbustumque putare : dum in XV. diebus ante & post brumam ... ne facias.* Atque illud etiam Columellæ, lib. de arboribus, cap. 5. *Per brumam vitem ne colito :* &c.

2. *Vel etiam diffundi.*] Quid sit vina diffundi, diximus lib. 14. sect. 16.

3. *A confecta ea.*] Post brumam confectam.

4. *Cerasa.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 39. *Circiter solstitium inseri ficus solet : nec non brumalibus diebus cerasus.*

5. *Bubus glandem.*] Cato, cap. 54. *Ubi sementim patraveris, glandem parari, legique convenit, & in aquam conjici. Inde semodios singulis bubus in dies dari oportet,* &c. Columella, lib. XI. cap. 2. in Octobri : *Glandis quoque non inutile est singulis jugis modios singulos dare : nec tamen amplius, ne laborent : nec minus diebus XXX. prabueris. Nam si paucioribus diebus detur, ut ait Hyginus, per ver scabiosi boves fiunt.*

6. *Materiei .... dedimus.*] Libro 16. sect. 74.

7. *Qualos, crates.*] Ex Columella, lib. XI. cap. 2. iu Decembri : *Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adjiciendum est. Nam multa sunt qua in lucubratione recte aguntur. Sive enim vineas possidemus, pali & ridica possunt dolari, exacuique .... sive palma spartiva fecunda est, fiscina, sportaque, seu virgultorum corbes ex vimine,* &c.

8. *Faces incidere.*] Marouis hoc præceptum est, lib. 1. Georg. vers. 291.

Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.

9. *In lucubratione.*] Colum. lib. XI. cap. 2. in Februar. pag. 370. *Item ad lucubrationem vespertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere : totidemque per antelucanam lucubrationem,* &c.

Sect. LXIV. 1. *A bruma.*] Contiuuavit Calendarium vetus Romanorum, notato ortu occasuque stellarum, ex hoc Pliuii libro, e Columella, Ovidiique Fastis, Petavius noster in Uranologio, pag. 102. & seqq.

2. *Cæsari ... significant.*] Ex sententia Cæsaris, tempestatem aut aliud quid-

cant, [1] tertio Calendas Januarii matutino Canis occidens. Quo die Atticæ & finitimis regionibus Aquila vesperi occidere traditur. Pridie Nonas Januarii Cæsari [4] Delphinus matutino exoritur, [5] & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. Item ad VI. Idus Januarii ejusdem Delphini vespertino occasu continui dies hiemant Italiæ, & cum Sol in Aquarium sentitur transire, [6] quod fere XVI. Calendas Februarii evenit: VIII. Calendas [7] stella regia appellata Tuberoni in pectore Leonis occidit matutino. [8] Et pridie Nonas Februarias Fidicula vesperi. [9] Hujus temporis novissimis diebus, ubicumque patietur cæli ratio, terram ad rosarum & vineæ satum vertere bipalio oportet. Jugero operæ LX. sufficiunt. Fossas purgare, aut novas facere. [10] Antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, [11] ipsorumque laminas scabendo purgare, aut novas facere.

LXV. 1. A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat, XIV. Calendas Martii [1] triduum varie. [2] Et VIII. Calendas hirundi-

NOTÆ.

piam præsignificant. Frequens ea locutio & familiaris Ptolemæo, lib. de Appar. Καίσαρι ἐπισημαίνει. Καλλίππῳ ἐπισημαίνει. &c. Simplex, at celebris est vox apud Græcos, ἐπισημασίαι, *Præsignifiatio*, seu simpliciter mavis, *significatio*: quod sidera nempe, prout orirentur, aut occiderent, *significarent*, tum tempestates, quibus arandum, metendum, simile quid agendum foret: tum dies quibus speraretur, metueretur ve pluvia, ventus, aut vis quiæpiam in aëre. Notanda hic Columellæ verba, lib. IX. cap. 2. pag. 369. *Siderum occasus tempestatem facit: interdum tantummodo significat.*

3. *Tertio Calend.*] Colum. loc. cit. pag. 388. *Tertio Calendas Januarias Canicula vespere occidit, tempestatem significat. Quarto Calendas Janu. Aquila vespere occidit: hiemat.* De ortu & occasu stellarum matutino aut vespertino abunde egimus sect. 58

4. *Delphinus.*] Ovidio, lib. 1. Fastor. vers. 457. VI. Idus oritur matutino.

5. *Et postero die.*] Nempe Nonis. Ita Columella: *Nonis Januariis Fidis exoritur mane: tempestas varia.* Ovidius quoque, lib. 1. Fastor. vers. 315.

Institerint Nonæ: missi tibi nubibus atris
Signa dabunt imbres exoriente Lyra.

6. *Quod fere XVI.*] Columella, loc. cit. *XVII. Calend. Januar. Sol in Aquarium transit: Leo mane incipit occidere. XVI. Calend. hiemat.* Plinio concinit Ovidius, lib. 1. Fastor. vers. 651.

7. *Stella regia.*] Quæ & Cor Leonis a situ vocatur, & βασιλίσκος seu regulus: quod quibus illa in ortu præest, ii regiam habere nativitatem videantur, inquit Geminus, Elem. Astron. cap. 2. pag. 12. Columella, lib. XI. cap. 2. in Januario: *VI. Calend. Januar. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit: nonnunquam significatur hiems bipartita.* Ovidio, ut videtur, lib. 1 Fastor. vers. 655. VIII. quoque Calendas Januar. ea stella occidit.

8. *Et pridie Nonas.*] Columellæ, *Tertio Nonas.*

9. *Hujus temporis.*] Columella, lib. XI. cap. 2. in Februar. pag. 371. & 372.

10. *Antelucanis.*] Columella, loc. cit. in Decembri.

11. *Ipsorumque laminas.*] MSS. omnes, *lanas.* Ut ut est, tabulas asseresque intelligit, quibus dolia compinguntur.

Sect. LXV. 1. *Triduum varie.*] Per triduum varia tempestas. Vide Notas & Emend. num. XXXI.

2. *Et VIII. Calendas.*] Subintellige, varia tempestas est, quo die hirun-

nis

nis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. Item tertio Nonas Martii Cæsar Cancri exortu [3] id fieri observavit. Major pars auctorum [4] Vindemitoris emersu, [5] octavo Idus Aquilonii piscis exortu, & postero die Orionis. In Attica Milvum apparere observatur. Cæsar & [6] Idus Martias ferales sibi adnotavit [7] Scorpionis occasu: xv. vero Calendas Aprilis Italiæ [8] Milvum ostendi: duodecimo Calendas [9] Equum occidere matutino.

2. Hoc intervallum temporis [a] vegetissimum agricolis, maximeque operosum est, in quo præcipue falluntur. Neque enim eo die vocantur ad munia, quo Favonius flare debeat, sed quo cœperit. Hoc acri intentione servandum est. Hoc illo mense signum Deus habet, observatione minime fallaci aut dubia, si quis attendat. Unde autem spiret is ventus, quaque parte veniat, [10] diximus secundo volumine, & dicemus mox paulo operosius. Interim ab eo die (quisquis ille fuerit) quo flare cœperit, non utique VI. Idus Februarii, sed sive ante, [b] quando prævernat, sive post, quando hiemat: post eam diem, in-

INTERPRETATIO.

[a] *Vegetissimum.*] Vegetos maxime poscit agricolas, & maxima affert opera.

[b] *Quando prævernat.*] Quando ver præmature incipit.

NOTÆ.

do conspicitur: & postero, quo Arcturus vespertino exoritur. Columella, loc. cit. *VII. Calendas Martias, Ventosa tempestas: hirundo conspicitur.* Ex quo hic forte, *Et VII. Calendas* scribendum, ut dixi lib. 2. sect. 47. Et prius: *IX. Calend. Mart. Arcturus prima nocte oritur: frigidus dies Aquilone vel Coro: interdum pluvia.* Arcturum biduo posterius oriri Plinius facit.

3. *Id fieri observavit.*] Nempe varium, incertumque tempus. Et Colum. loc. cit. pag. 373. *IV. Nonas Martii, Favonius, interdum Auster, hiemat.*

4. *Vindemitoris.*] Ita M S S. Ovidius quoque lib. 3. Fastor. vers. 407. *At non effugiet Vindemitor*, quem oriri is ait tertio Nonas Martias. Columella, sexto, loc. cit. *VI. Nonas Martii, Vindemiator apparet, quem Græci προτρυγητῆρα dicunt. Septentrionales venti.* Emersum porro intellige, matutinum.

5. *VIII. Idus.*] Subintellige, ut prius, varia tempestas. Columella, loc. cit. *III. Idus Martii, Piscis Aquilonius desinit oriri. Septentrionales venti.* De exortu matutino hæc accipe.

6. *Idus Martias ferales.*] De Idibus Martiis, quo die Cæsar in Senatu est interfectus, vide Plutarch. in Cæsare, pag. 737.

7. *Scorpionis occasu.*] Nempe vespertino Columella, loc. cit. *Idibus Martii: Nepa incipit occidere: significat tempestatem.* Nepa, Scorpio est.

8. *Milvum ostendi.*] Oriri matutino. Milvum alii Cygnum, & Olorem: Milvium Naso vocat, unoque die ortum ejus stellæ anticipat: assignat enim decimosexto Calendas Aprilis, lib. 3. Fastor. vers. 793.

Stella Lycaoniam vergit declivis ad Arcton
Milvius: hac illa nocte videnda venit,
Quid dederit volucri, si vis cognoscere, cælum, &c.

9. *Equum occidere.*] Columella, loc. cit. pag. 374. *XII. Calendas Aprilis, Equus occidit mane.*

10. *Diximus secundo.*] Libro 2. sect. 46. & 47.

quam, innumera rusticos cura distringat, & prima quæque peragantur, quæ differri nequeunt. [11] Trimestria serantur. Vites putentur, [12] qua diximus, ratione. Oleæ curentur. Poma serantur, inserantur-que. Vineæ pastinentur. Semina digerantur, instaurentur alia. Arundines, salices, genistæ serantur, cædanturque. Serantur vero ulmi, populi, platani, [13] uti dictum est. Tum & segetes convenit purgare, sarrire hibernas fruges, maximeque far. [14] Lex certa in eo, [b] cum quatuor fibrarum esse cœperit. Faba vero non antequam trium foliorum. [15] Tunc quoque levi sarculo purgare verius, quam fodere. Florentem utique XV. primis diebus non attingere. [16] Hordeum nisi siccum ne sarrito. [17] Putationem æquinoctio peractam habeto. [18] Vineæ jugerum quaternæ operæ putant alligantque: in arbusto singulæ operæ arbores XV. Eodem hoc tempore [19] hortorum rosariorumque cura est, quæ separatim proximis voluminibus dicetur: eodem & topiariorum. Tunc optime scrobes fiunt. Terra in futurum proscinditur, [20] Virgilio maxime auctore, ut glebas Sol coquat. Utilior sen-

INTERPRETATIO.

[b] *Cum quatuor.*] Cum quatuor fibras habere radix cœperit.

NOTÆ.

11. *Trimestria.*] Hæc hujus intervalli opera, quæ verna dicuntur, eadem Varro præcipit, lib. 1. de re rust. cap. 29. pag. 62. & cap 30. Columella lib. XI. cap. 2. in Februario, & Pallad. in Febr. tit. 3.

12. *Qua diximus.*] Libro 17. sect. 35.

13. *Uti dictum est.*] Libro 17. sect. 15. etsi de ulmis ibi, populis, fraxinisque actum est: non de platanis: sed & harum par ratio est: cum seminaria omne genus ut serantur hoc temporis intervallo, Varro præcipiat loc. cit.

14. *Lex certa in eo.*] In sarriendo farre. Colum. lib. 2. cap. 12. *Triticum & adoreum, cum quatuor fibras habere cœperint, hordeum cum quinque: faba & cetera legumina, cum quatuor digitis a terra exstiterint, recte sarrientur.* Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Triticum & far sarritur quatuor foliorum: hordeum quinque*, &c.

15. *Tunc quoque.*] Hæc vero non ad fabam tantum, verum ad omnia quæ sarriuntur, refert Columella lib. 2. cap. 12. sicut & de florentibus non attingendis. *Curandum*, inquit, *ne florentem segetem tangamus: sed aut antea, aut mox cum defloruerit.*

16. *Hordeum.*] Columella, loc. cit. Vide Notas & Emendationes num. XXXII.

17. *Putationem.*] Colum. lib. XI. cap. 2. *A Calendis Martii eximia est vitium putatio, usque in decimum Calendarum Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moveant.*

18. *Vineæ jugerum.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 5. *Jugerum valentis & jam constitutæ vineæ quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil ejusmodi potest apte finiri*, &c.

19. *Hortorum &c.*] Colum. loc. cit. *Rosarium serotinum perfossum & cultum habere jam tempus est.* Et paulo ante: *His diebus commode instruuntur horti*, &c.

20. *Virgilio.*] Libro 1. Georg. vers. 63.

Ergo age terræ
Pingue solum, primis extemplo a mensibus anni

tentia, quæ non nisi temperatum solum [21] in medio vêre arari jubet: [22] quoniam in pingui statim sulcos occupant herbæ, gracili insecuti æstus exsiccant: tum namque succum venturis seminibus auferunt. Talia autumno melius arari certum est.

3. [23] Cato verna opera sic definit: Scrobes fieri, seminaria propagari: in locis crassis & humidis ulmos, ficos, poma, oleas seri: prata stercorari [24] Luna sitiente, quæ rigua non erunt: ab afflatu Favonii defendi, purgari, herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, seminaria fieri, & vetera sarciri. Hæc antequam vinea florere incipiat. [25] Itemque piro florente arare incipiat macra arenosaque. Postea uti quæque gravissima & aquosissima, ita postremo arato. Ergo hæc aratio has habebit notas, [26] lentisci primum fructum ostendentis, ac piri florentis. Erit & tertia in bulborum satu, [27] scillæ. Item in coronamentorum narcissi, namque & hæc ter florent, primoque flore primam arationem ostendunt, medio secundam, tertio novissimam, quando inter sese alia aliis notas præbent. Ac non in novissimis cavetur, ne fabis florentibus attingatur edera: id enim noxium & exitiale ei est tempus. Quædam vero & suas habent notas, sicuti

NOTÆ.

Fortes invertant tauri, glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis Solibus æstas.

Primos anni menses appellat, quod paulo antea ver novum dixerat.

21. *In medio vere.*] Anni tempore jam incalescente, inquit Colum. lib. 2. cap. 4.

22. *Quoniam in pingui.*] Quæ duo gemino versu complexus est eleganter Maro, lib. 1. Georg. vers. 69.

Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.

23. *Cato verna.*] De re rust. cap. 40. pag. 35. *Per ver hæc fieri oportet. Sulcos & scrobes fieri seminariis: vitiariis locum verti: In locis crassis & humectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet*, &c.

24. *Luna sitiente.*] Cato, cap. 50. pag. 40. *Luna silente*, ut puto, mendose. De priore voce diximus lib. 17. sect. 8. Posteriorem Plinius ipse interpretatur, lib. 16. sect. 74. Catonis verba hæc sunt, quæ institutam a nobis loci hujus interpunctionem defendunt: *Prata primo vero stercorato, Luna silenti, quæ irrigua non erunt. Ubi Favonius flare cœperit, tum prata defendes: depurgato, herbasque malas omnes radicitus effodito .... Ficos interputato, & in vinea ficos succidito alto .... Seminarium facito, & vetera resarcito. Hoc facito antequam vineam defodere incipias.*

25. *Itemque piro.*] Cato, cap. 131. pag. 68. *Dapem pro bubus piro florente facito. Postea verno arare incipito: ea loca primum arato, quæ rudecta arenosaque erunt: postea uti quæque gravissima atque aquosissima erunt, ita postremo arato.*

26. *Lentisci.*] Ut dictum est, sect. 61.

27. *Scillæ.*] Subintellige, florentis. Nam uti lentiscum, sic etiam ter florere scillam Aratus prodidit, in Διοσημείοις:

Ὅσσα δ' ἐπὶ σχῖνος ἀρότηρ ἐπιδέρκεται καρπῷ,
Τόσσα καὶ ὡς σκίλλης τεκμαίρεται ἄνθει λευκῷ.

De narcisso prodit idem Theophr. lib. 7. histor. cap. 12. ut quidem videtur.

ficus. Cum folia pauca in cacumine [28] acetabuli modo germinent, tunc maxime ferendas ficus.

LXVI. 1. Æquinoctium vernum a. d. VIII. Calendas Aprilis peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum, [1] Cæsari significant Calendæ Aprilis. III. Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vespere occultantur. Eædem postridie in Bœotia: Cæsari autem [2] & Chaldæis Nonis: Ægypto Orion & gladius ejus incipiunt abscondi. [3] Cæsari sexto Idus significatur imber Libræ occasu. [4] XIV. Calendas Maii Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra marique turbidum: decimosexto Atticæ: XV. Cæsari, continuoque triduo significat. Assyriæ autem XII. Calendas. Hoc est vulgo appellatum sidus [5] Parilicium, quoniam XI. Calendas Maii urbis Romæ natalis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit: nimborum argumento Hyadas appellantibus Græcis has stellas. [6] Quod nostri a similitudine cognominis Græci propter sues impositum arbitrantes, imperitia appellavere Suculas. Cæsari a. d. VIII. Calendas [7] notatur dies. VII. Calendas Ægypto Hœdi exoriuntur: VI. Calendas Bœotiæ & Atticæ Canis vesperi occultatur. [8] Fidicula mane oritur: V. Calendas Assyriæ Orion totus ab-

NOTÆ.

28. *Acetabuli modo.*] Cum frondes e gemma cœperint aperire se se, & explicare: ac caliculorum similitudinem quandam præ se ferre.

Sect. LXVI. 1. *Cæsari significant.*] Tempestatem. Scripserat in Calendario suo Cæsar, *Calendis Aprilis: Tempestas.*

2. *Et Chaldæis Nonis.*] Postridie Columellæ, lib. IX. cap. 2. pag. 375. *Octavo Idus Aprilis, Vergiliæ vespere celantur.*

3. *Cæsari sexto Idus.*] Biduo post Columellæ, loc. cit *Quarto Idus Aprilis, Sole oriente Libra occidere incipit: interdum tempestatem significat.*

4. *XIV. Calend. Maii.*] Sic etiam Columellæ, loc. cit. *XIV. Calendas Maias, Suculæ se vesperi celant: pluviam significat.*

5. *Parilicium.*] Ita MSS. non *Palilicium*. Quoniam, cum sit natura pluvium sidus, tamen XI. Calend. Maii, quo Romæ Parilia, urbisque natales, celebrantur, serenitatem adducere solebat: ejusque idcirco observatio insignis fuit. *Parilia* rectius scribi quam *Palilia*, tum MSS. omnes monent, tum fusius ipsi docebimus lib. 19. sect. 24.

6. *Quod nostri.*] Acceptum hoc a Tullio Tirone in Pandectis, cujus verba Gellius recitat, lib. 13. cap. 9. pag. 667. *Adeo*, inquit, *veteres Romani litteras Græcas nescierunt, & rudes Græcæ linguæ fuerunt, ut stellas, quæ in capite Tauri sunt, propterea Suculas appellarint, quod eas Græci ὑάδας vocant: tanquam id verbum Latinum Græci verbi interpretamentum sit: quia Græce ὗες sues Latine dicantur: sed ὑάδες καὶ ἀπὸ τῶν ὑῶν, ita ut nostri Opici putaverunt, sed ab eo quod est ὕειν, appellantur: nam & quum oriuntur, & quum occidunt, tempestates, pluvias, largosque imbres cient. Pluere autem & Græca lingua ὕειν dicitur.* Ita ille: quem cum Gellius reprehendere conatur, nihil nisi nugas affert.

7. *Notatur dies.*] Tempestatem eo die significat.

8. *Fidicula mane.*] In nonum Calendas Fidiculæ ortum conjicit Columella, loc. cit.

ſconditur, [9] tertio autem Canis : [10] VI. Nonas Maii Cæſari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII. Idus Capella pluvialis. Ægypto autem eodem die Canis veſperi occultatur. Sic fere in VI. Idus Maii, qui eſt [12] Vergiliarum exortus, decurrunt ſidera.

2. [13] In hoc temporis intervallo, XV. diebus primis agricolæ rapienda ſunt ea, quibus peragendis ante æquinoctium non ſuffecerit, [14] dum ſciat inde natam exprobrationem fœdam, putantium vites, per imitationem cantus [15] alitis temporarii, quem cuculum vocant. Dedecus enim habetur, opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id [16] petulantiæ ſales etiam cum primo vere ludantur. Auſpicio tamen deteſtabiles videntur. Adeo minima quæque in agro naturalibus trahuntur argumentis. [17] Extremo autem hoc tempore panici miliique ſatio eſt. Juſtum eſt hoc ſeri maturato hordeo : Atque etiam in eodem arvo eſt ſignum illius maturitati, &

NOTÆ.

9. *Tertio autem.*] Poſtero die Columella, loc. cit. *Pridie Calendas Maias, Canis ſe veſpere celat : tempeſtatem ſignificat.*

10. *VI. Nonas Maii.*] Et Columella, loc. cit. pag. 376. *VI. Nonas Maias Sucula cum Sole exoritur.*

11. *Et VIII. Idus Capella pluvialis.*] Ipſis Maii Calendis oriri Ovidius cenſet, lib. 5. Faſtor. verſ. 111.

Ab Jove ſurgat opus : prima mihi nocte videnda
Stella eſt in cunas officioſa Jovis.
Naſcitur Olenia ſidus pluviale Capellæ :
Illa dati cœlum præmia lactis habet.

12. *Vergiliarum exortus,*] Nempe matutinus. Columella, loc. cit. *Nonis Maii Vergiliæ exoriuntur mane .... VI. Idus, Vergiliæ tota apparent.* Ovidius, lib. 5. Faſtor. verſ. 599.

Pleïadas aſpicies omnes, totumque ſororum
Agmen, ubi ante Idus nox erit una ſuper.
Tum mihi non dubiis auctoribus incipit æſtas :
Et tepidi finem tempora veris habent.

13. *In hoc temporis.*] Columella, loc. cit.

14. *Dum ſciat inde natam.*] Probro nimirum ſolebat objici vindemiatoribus, ſi cuculus eos deprehendiſſet putantes vineam : & a viatoribus cuculi vocabantur, per imitationem cantus hujus avis. Horatius, lib 1. Satyra 7. verſ. 28.

Tum Prænestinus ſalſo multumque fluenti
Expreſſa arbuſto regerit convicia, durus
Vindemiator & invictus, cui ſæpe viator
Ceſſiſſet, magna compellans voce cucullum.

Ubi Porphyrio : *Solent*, inquit, *ruſtici circa viam arbuſta vindemiantes, a viatoribus cuculi appellari : quum illi provocati tantam verborum amaritudinem in eos effundunt, ut viatores illis cedant, contenti eos cuculos iterum atque iterum appellare.* Deridebatur itaque vinitor, & appellabatur avis pigra, ac nidi ſui immemor.

15. *Alitis temporarii.*] Eſt enim cuculus avis æſtiva. Vide quæ dicta ſunt, lib. 10. ſect. XI.

16. *Petulantiæ ſales.*] Suadet pudor, ut multo malim ex alio te, optime lector, quam ex me diſcere, quos petulantiæ ſales appellet. Itaque, ſi ita lubet, Eraſmum adi, Chiliad. 4. Cent. 5. Adag. 84. *Cuculus*, pag. 869.

17. *Extremo autem.*] Confer iſta cum iis quæ habet Columella lib. 2. cap. 9. fere ſub finem, de milii ac panici ſatione.

horum sationi commune, lucentes vespere per arva [18] cicindelæ. Ita appellant rustici stellantes volatus, Græci vero lampyridas, incredibili benignitate naturæ.

CAPUT XXVII. LXVII. [1] Jam Vergilias in cælo notabiles caterva fecerat: non tamen his contenta, terrestres fecit alias, veluti vociferans: Cur cælum intuearis agricola? Cur sidera quæras rustice? jam te breviore somno fessum premunt noctes? Ecce tibi inter herbas tuas spargo [2] peculiares stellas, easque vespere & [3] ab opere disjungenti ostendo: ac ne possis præterire, miraculo [a] solicito. Videsne ut fulgor igni similis alarum compressu tegatur, secumque lucem habeat & nocte? Dedi tibi herbas horarum indices: [4] & ut [b] ne Sole quidem oculos tuos a terra avoces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. Cur etiam nunc altius spectas, ipsumque cælum scrutaris? Habes ante pedes tuos [5] ecce Vergilias. In certis eæ diebus proveniunt, durantque [c] fœdere sideris hujusce: partumque eas illius esse certum est. Proinde quisquis æstivos fructus ante illas severit, ipse frustrabitur sese. Hoc intervallo & apicula procedens fabam florere indicat: fabaque florescens eam evocat. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. [6] Cum germinare videris morum, injuriam postea frigoris timere nolito.

INTERPRETATIO.

[a] *Solicito.*] Quod te *prætereuntem suo fulgore* solicitet *ac moneat.*

[b] *Ne Sole.*] Ne Solis quidem causa.

[c] *Fœdere.*] Quasi icto fœdere cum Vergiliis.

NOTÆ.

18. *Cicindelæ.*] De his, lib. XI. sect. 34. *Stellantes volatus* lepide appellat lucida stellularum instar animalcula, quæ subsiliant ac volitent.

Sect. LXVII. 1. *Jam Vergilias.*] In Galliis vulgus appellat, *La Poussiniere.*

2. *Peculiares stellas.*] Nimirum cicindelas.

3. *Ab opere disjungenti.*] Cum vespere cessas ab opere rustico.

4. *Et ut ne Sole.*] Ne vel propter Solem cælum aspicias.

5. *Ecce Vergilias.*] Cicindelas, quæ cum Vergiliarum tempore oriantur, instar earum esse possint.

6. *Cum germinare.*] Idcirco sapientissima arborum dicta morus, quod nisi exacto frigore non germinat, ut dictum est lib. 16. sect. 41. Passeratius in eam rem, carmine singulari de Moro:

Sit pudor insanis, Morus sapit, illa dolosa
Nil temere credit zephyro: nam veris adulti
Jam certum exspectans Solem, non germinat ante,
Frigoris infesti quam cuncta recesserit aura:
Tum floretque, viretque simul: longaque rependit
Damna mora: atque una totam se nocte profundit.

Et mox:

Insidias cæli ne tunc vereare sereni
Amplius, & vasto quæ cæca pericula ponto:
Vt bene subductam deducas navita pinum,
Sint tibi Vergiliæ, videas cum germina mori.

2. [7] Ergo opera, taleas olivarum ponere, ipsasque oleas [8] interradere, rigare prata æquinoctii diebus primis. Cum herba creverit in festucam, arcere aquas: vineas pampinare. [9] Et huic lex sua, cum pampini quatuor digitos longitudine expleverint. Pampinat una opera jugerum. [10] Segetes iterare. Sarritur vero diebus viginti. Ab æquinoctio sartura nocere & vineæ & segeti æstimatur. [11] Et oves lavandi hoc idem tempus est.

3. A Vergiliarum exortu significant Cæsari, [12] postridie Arcturi occasus matutinus: [13] tertio Idus Maii Fidiculæ exortus: XII. Calendas Junii Capella vesperi occidens, & in Attica Canis. XI. Calendas Cæsari Orionis gladius occidere incipit: tertio Nonas Junii Cæsari & Assyriæ Aquila vesperi oritur: [14] octavo Idus Arcturus matutino occidit: Italiæ sexto, & quarto Idus Delphinus vesperi exoritur: decimo septimo Calendas Julii gladius Orionis oritur, quod Ægypto post quatriduum. Undecimo Calendas, ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. VIII. Calendas Julii vero longissima dies totius anni, & nox brevissima solstitium conficiunt.

4. In hoc temporis intervallo vineæ pampinantur, curaturque ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. Oves tondentur: lupinum stercorandi causa vertitur: terra proscinditur: vicia in pabulum secatur: faba metitur, [15] dein concutitur.

CAPUT XXVIII.

Prata circa Calend. Junii cæduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi impendii, hæc de se postulat dici. [16] Relinqui debent in læto solo vel humido, vel riguo, eaque aqua pluvia rigari via publica. Utilissimum simul & herbæ arare, deinde cratire, serere florem ex fenilibus, atque ex præsepibus feno dilapsum spargere,

NOTÆ.

7. *Ergo opera.*] Varro, lib. I. de re rust. cap. 31.

8. *Interradere.*] Sive ut Cato loquitur, cap. 150. *interputare.* Egimus de hac voce lib. 15. sect. 2. Columella, lib. XI. cap. 2. pag. 376. *Oleæ putantur, & emuscantur.* Palladius, in Maïo, tit. 4. pag. 116. *Nunc locis pragelidis & pluviosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur.*

9. *Et huic lex sua.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 5. *Vineam novellam omnes gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, &c.*

10. *Segetes iterare.*] Iterato sarrire. Vide Columellam, lib. 2. cap. 12.

11. *Et oves lavandi.*] Colum. lib. XI. cap. 2. in Aprili: *Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur.*

12. *Postridie Arcturi.*] Hoc est, V. Idus Maïas, occidit matutino Arcturus. Et hic occasus tempestatem significat. Nam VI. Idus Vergiliæ oriuntur.

13. *Tertio Idus.*] Colum. loc. cit. *Tertio Idus Maias, Fidis oritur, significat tempestatem.*

14. *Octavo Idus Arcturus.*] Colum. loc. cit.

15. *Dein concutitur.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIII.

16. *Relinqui debent.*] In herbæ senique proventum summitti. Tractat hæc etiam Columella, lib. 2. cap. 17. pag. 74. Palladius in Septembri, tit. 10.

prius quam cratiantur. Nec primo anno rigari, [17] nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbæ vellantur, obtrituque hebetentur. [18] Senescunt prata, restituique debent faba in his sata, vel rapis, vel milio. Mox insequente anno frumento, rursusque in prata tertio relinqui. Præterea quoties secta sint, [19] siciliri, hoc est, quæ fenisecces prætererunt, secari. Est enim in primis inutile, enasci herbas [20] sementaturas. Herba optima in prato trifolii, proxima graminis, [21] pessima mimmuli, siliquas etiam diras ferentis. Invisa [22] & equisetis est, a similitudine equinæ setæ. Secandi tempus, cum spica deflorescere cœpit, atque roborari : [23] secandum, antequam inarescat. [24] Cato fenum, inquit, ne sero seces : prius quam semen maturum sit, secato. Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. [25] Noctibus roscidis secari melius. Quædam partes Italiæ post messem secant.

5. Fuit hoc quoque majoris impendii apud priores. [26] Creticis tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fenisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice imperantes ferro. Sed aquariæ protinus virent. Falcium ipsarum duo genera : Italicum brevius, ac vel inter vepres quoque tractabile. Galliarum latifundia ma-

NOTÆ.

17. *Nec pasci ante.*]Nec immitti pecora nisi post fenisecia anni secundi. Columella, lib. 2 cap. 18. pag. 76. *Nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidentibus pratis immittere : sed quoties herba presiluerit, desecare. Nam pecudes molli solo infigunt ungulas, atque interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & condensare. Altero tamen anno minora pecora post fenisecia permittemus admitti.... Tertio deinde, cum pratum solidius ac durius erit, poterit etiam majores recipere pecudes, &c.*

18. *Senescunt prata.*] Eleganter hæc Columella lib. 2. de re rust. cap. 18. pag. 75. *Igitur eum locum, quem prato destinaverimus,* &c. & Palladius loc. cit.

19. *Siciliri.*] Hinc sicilimenta de prato Cato vocat, lib. de re rust. cap. 5. ea desegmina. Veteres *sicilire* pro *secare* usurpabant. Varro, lib. de re rust. cap. 49. pag. 68. *Quo facto sicilienda prata, id est, falcibus consectanda quæ fenisecces præterierunt : ac quasi barba tuberosum reliquerunt campum.*

20. *Sementaturas.*] Sementare est semen producere, Gallis : *Gréner, venir à grène.*

21. *Pessima mimmuli.*] Haud satis compertum herbæ genus. Vide Notas & Emendationes num. XXXIV.

22. *Et equisetis.*] De qua lib. 26. sect. 83. *Equisetum hippuris a Græcis dicta, & in pratis vituperata nobis, &c.*

23. *Secandum.*] Columella, lib. 2. cap. 19. pag. 77. *Fenum autem demetitur optime ante quam inarescat : nam & largius percipitur, & jucundiorem cibum pecudibus præbet.*

24. *Cato.*] Cap. 53. pag. 41. *Fenum, ubi tempus erit, secato : cavetoque ne sero seces. Priusquam semen maturum fiet, secato : & quod optimum fenum erit, seorsum condito.*

25. *Noctibus roscidis.*] Virgil. lib. 1. Georg. vers. 289.

Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur : noctes lentus non deficit humor.

26. *Creticis tantum.*] Cum ad acuendas falces non nisi Creticis & transmare vectis cotibus usus foret. De his cotibus, lib. 36. sect. 47. ubi & de aquariis dicetur.

joris

joris compendii, quippe medias cædunt herbas, brevioresque præ-tereunt. Italus fenisex dextra una manu secat. [27] Justum est una opera jugerum in die desecari : alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo. [28] Sectum verti ad Solem, nec nisi siccum construi oportet : nisi fuerit hoc observatum diligenter, exhalare matutino nebulam quandam, [29] metasque mox Sole accendi, & conflagrare certum est. [30] Rursus rigari desecta oportet, ut secetur autumnale fenum, quod vocant cordam. Interamnæ in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua. Ter vero plerisque in locis : & postea [31] in ipso pabulo non minus emolumenti est, quam a feno. Armentorum id cura, jumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optimo maxime quadrigarum quæstu.

LXVIII. [1] Solstitium peragi in octava parte Cancri, & octavo Calendas Julii diximus. Magnus hic anni cardo, magna res mundi. In hoc usque a bruma dies creverunt, sex mensibus. Sol ipse ad Aquilonem scandens, ac per ardua enisus ab ea meta incipit flecti, & digredi ad Austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus, ablaturusque diei mensuram. Ex hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, & præparandi se contra sævam feramque hiemem : decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam. Quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, vertique jussit ipsa die folia, [2] & esse confecti sideris signum : nec silvestrium arborum re-

NOTÆ.

27. *Justum est.*] Columella, lib. x I. cap. 2. in Maïo : *Per hos dies fenisicia instituenda. Bonus operarius prati jugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum.*

28. *Sectum verti.*] Columella, lib. 2. cap. 19. *Nonnunquam etiam cum cecidimus, imber oppressit : quod si permaduit, inutile est udum movere, meliusque patiemur superiorem partem Sole siccari : tunc demum convertemus*, &c.

29. *Metasque mox.*] Hæc a Columella, l. 2. c. 19. *Est autem modus in siccando, ut neque peraridum, neque rursus viride colligatur : alterum, quod omnem succum si amisit, stramenti vicem obtinet : alterum, quod si nimium retinuit, in tabulato putrescit : ac sæpe concaluit, ignem creat, & incendium . . . . Certe quidquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas exstrui conveniet, easque ipsas in acutissimos vertices exacui. Sic enim commodissime fenum defenditur a pluviis : quæ etiamsi non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exsudet, atque excoquatur in acervis.* Meta porro dicitur feni congeries vel strues in acutissimum verticem exacuta.

30. *Rursus rigari.*] Columella, lib. 2. cap. 18. totidem verbis.

31. *In ipso pabulo.*] Columella, lib. 2. cap. 17. *Pratum*, inquit, *minimi sumptus egens, per omnes annos præbet reditum : neque eum simplicem : cum etiam in pabulo non minus reddat, quam in feno.*

Sect. LXVIII. 1. *Solstitium . . . . diximus.*] Libri hujus sect. 59.

2. *Et esse confecti.*] Confecti solstitii. Sic lib. 16. sect. 36. *Mirum in primis id, quod ulmo, tiliæque, & olea, & populo alba, & salici evenit. Circumaguntur enim folia earum post solstitium : Nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum.* Vide etiam Varronem, lib. I. de re rust. cap. 46. Gellium quoque,

motarumque, ne in saltus devios montesque eundum esset quærentibus signa: non rursus urbanarum, & quæ topiario tantum coluntur, quanquam & in his illa visantur. Vertit oleæ ante pedes satæ, vertit tiliæ ad mille usus petendæ: vertit populi albæ etiam vitibus nuptæ. Adhuc parum est, inquit: ulmum vite dotatam habes: & hujus vertam. [3] Pabulo folia ejus stringis, vitem deputas. Aspice, & tenes sidus. Alia parte cælum respiciunt, quam qua spectavere pridie. Salice omnia alligas, humillima arborum, ipse toto capite altior: & hujus circumagam. Quid te rusticum quereris? Non stat per me, quominus cælum intelligas, & cælestia scias. Dabo & auribus signum. Palumbum utique exaudi gemitus. Transisse solstitium caveto putes, nisi cum incubantem videris palumbum.

2. A solstitio ad Fidiculæ occasum sexto Calendas Julii Cæsari Orion exoritur: zona autem ejus quarto Nonas Assyriæ: Ægypto vero Procyon matutino æstuosus: quod sidus apud Romanos non habet nomen, [4] nisi caniculam hanc velimus intelligi, hoc est, minorem canem: ut in astris pingitur. [5] Est autem magnopere pertinens, [6] sicut paulo mox docebimus. [7] Tertio Nonas Chaldæis Corona occidit matutino, Atticæ Orion totus eo die exoritur. Pridie Idus Julii & Ægyptiis Orion desinit exoriri: XVI. Calendas Augusti Assyriæ

NOTÆ.

lib. 9. cap. 7. pag. 471. *Vulgo & scriptum*, inquit, *& creditum est, folia olearum arborum brumali & solstitiali die converti: & quæ pars eorum fuerat inferior, atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad oculos, & ad Solem, quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.* Adde & Schol. Nicandri in Theriac. pag. 32. Ἡ ἐλαία τὰ γλαυκὰ τῶν φύλλων ἄνω ἔχει ἐν θέρους ὥρᾳ· τὰ δὲ μέλανα, χειμῶνος.

3. *Pabulo.*] Jumentorum. Vide quæ diximus lib. 16. sect. 38. nota 13. Stringere porro folia dici pro decutere, tralatitium est: Maro in Eclogis:

Hic ubi densas
Agricolæ stringunt frondes.

4. *Nisi caniculam.*] Nisi caniculam, inquit, appelles, quæ vox minorem canem sonat. Caniculam Plinius vocat, quem alii Σείριον, quæ stella lucidissima est, & flagrantissima in ore majoris Canis: quæ & Προκύων dicta est, quod ante Canem oritur. Ita Galenus lib. 1. Epidemicôn Hippocr. Sirium προκύνα vocat. Κύων μὲν γὰρ, inquit, τὸ σύμπαν ἄστρον· ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ γένυος αὐτοῦ Σείριος, ὃν ὀρθῶς ἄν τις ὀνομάζοι τὸν Προκύνα. Sirium addit appellari a nonnullis κύνα, quod totius nomen est sideris: rectius tamen *Antecanem*, προκύνα appellari, quam canem. Hæc & alia multa Lælius Bisciola Soc. Jesu, lib. 12. horar. Subcesivar. tom. 2. cap. 2. *Est enim benignum*, (Plinius verbis utor) *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, non ut plerique faciunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse* a Salmasio in Solin. pag. 430. hæc aliaque quam plurima ex Bisciola transcripta ad verbum, *nec* Bisciolam *tamen nominatum.*

5. *Est autem.*] Magna vis hujus sideris est, lateque pertinet, magna efficientia. Vide Notas & Emend. num. XXXV.

6. *Sicut paulo mox.*] His verbis proxime fere sequentibus: *Sentiunt id maria ...... & magnam æstus obtinet causam.*

7. *Tertio Nonas.*] Columella, lib. XI. cap. 2. pag. 378. *Quarto Nonas Julias Corona occidit mane.*

Procyon exoritur. [8] Dein postridie fere ubique, confessum inter omnes sidus indicans, quod Canis ortum vocamus, [9] Sole partem primam Leonis ingresso. Hoc fit post solstitium [10] XXIII. die. [11] Sentiunt id maria, & terræ, multæ vero & feræ, [12] ut suis locis diximus. Neque est minor ei veneratio, quam descriptis in Deos stellis. Accenditque Solem, & magnam æstus obtinet causam. [13] XIII. Calendas Augusti Ægypto Aquila occidit matutino, [14] etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar x. Calendas sentire Italiam existimavit. [15] Aquila Atticæ matutino occidit: III. Calendas regia in pectore Leonis stella matutino [16] Cæsari immergitur. [17] VIII. Idus Aug. Arcturus medius occidit: III. Idus Fidicula occasu suo autumnum inchoat, uti is adnotat: sed ut vera ratio id fieri invenit, sexto Idus ejusdem.

3. In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur, decretorio uvis sidere illo, quod Caniculam appellavimus. [18] Unde carbunculare dicuntur, ut quodam uredinis carbone exustæ. Non comparantur huic malo grandines, procellæ, [19] quæque nunquam annonæ intulere caritatem. Agrorum quippe mala sunt illa: carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, nisi calumniari

NOTÆ.

8. *Dein postridie.*] Hoc est, XV. Calendas Augusti. Sic ipse lib. 2. sect. 47. *Ardentissimo autem æstatis tempore exoritur Canicula sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente, qui dies XV. ante Augustas Calendas est.* Adde his ea quæ ibi diximus. Vide Notas & Emend. num. XXXVI.

9. *Sole partem primam.*] Hoc ex veterum sententia scripsit. Reipsa anno primo Juliano, ortus Sirii matutinus heliacus, de quo nunc sermo est, Romæ contigit in gradu Leonis 7. 43'. Augusti fere 2. Nunc in Leonis 20. 40'. incurrit, Augusti circiter 14. Itaque Canicularium dierum initium ab ortu illo heliaco descivit: ac semper longius deinde recedet. Hanc μετάπλωσιν orbis stellati, seu progressionem astrorum in consequentia, prisca ætas ignorabat: ideoque designatos semel a majoribus suis ortus occasusque constanter tenebat.

10. *XXIII. die.*] Hoc iterum repetit sect. seq. Est igitur is dies XVIII. Julii, sive ut dictum est, lib. 2. sect. 47. XV. Calendas Augusti.

11. *Sentiunt id maria.*] De hoc argumento vide Geminum cap. 14. pag. 58. & Petavium, lib. 2. Var. Dissert. cap. 10. in Uranol. pag. 201.

12. *Ut suis locis diximus.*] Libro 2. sect. 40. & lib. 9. sect. 25. His adde ea quæ Cicero habet, lib. 1. de Divin. pag. 209. & Manil. lib. 1. vers. 388.

13. *XIII. Calend. Augusti.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXVII.

14. *Etesiarumque.*] De his egimus lib. 2. sect. 47.

15. *Aquila Attica.*] Columella quoque, lib. XI. cap. 2. pag. 379. *Tertio Calendas Augustas Aquila occidit, tempestatem significat.*

16. *Cæsari immergitur.*] Matutinum exortum hæc verba demonstrant, quem pridie Columella statuit: loc. cit. *Quarto Calendas Augusti, Leonis in pectore clara stella exoriuntur, interdum tempestatem significat.* In MSS. *immergit.* Mallem, *emergit.*

17. *VIII. Idus Aug.*] Columella, pag. 380. *VII. Idus Augusti Aquarius,* (lege *Arcturus*) *occidit medius: nebulosus æstus. Pridie Idus Augusti, Fidis occidit mane, & Autumnus incipit.*

18. *Unde carbunculare.*] De carbunculatione diximus lib. 17. sect. 37.

19. *Quæque nunquam.*] Sic MSS. quos vidimus Forte, *quæque unquam.*

naturam rerum homines, quam sibi prodesse, mallent. [20] Ferunt Democritum, qui primus intellexit, ostenditque cum terris cæli societatem, spernentibus hanc curam ejus opulentissimis civium, prævisa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu, [21] qua diximus ratione, ostendemusque jam plenius, magna tum vilitate propter spem olivæ, coëmisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem & quietem doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. Atque ut apparuit causa, & ingens divitiarum cursus, [22] restituisse mercedem anxiæ & avidæ dominorum pœnitentiæ, contentum ita probasse, opes sibi in facili, cum vellet, fore. Hoc postea [23] Sextius e Romanis sapientiæ affectatoribus Athenis fecit eadem ratione. Tanta litterarum occasio est: quas equidem miscebo agrestibus negotiis, quam potero dilucide atque perspicue. Plerique dixere rorem inustum Sole acri, frugibus rubiginis causam esse, & carbunculi vitibus: quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare, Sole innoxio. Id manifestum fiet attendentibus. Nam primum omnium non hoc evenire, nisi noctibus & ante Solis ardorem, deprehenditur, [24] totumque lunari ratione constat: quoniam talis injuria non fit nisi interlunio, plenave Luna, hoc est, prævalente: utroque enim habitu plena est, [25] ut sæpius diximus: sed interlunio omne lumen, quod a Sole accepit, cælo regerit. Differentia utriusque habitus magna, sed manifesta: namque interlunio æstate calidissima est, hieme gelida. E diverso in plenilunio æstate frigidas facit noctes, hieme tepidas. Causa evidens: sed alia redditur a Fabiano, Græcisque auctoribus. Æstate enim interlunio necesse est cum Sole nobis proximo circulo currat, igne ejus cominus recepto candens: eademque interlunio absit hieme, quando abscedit & Sol. Item plenilunio æstivo procul abeat adversa Soli: hieme autem ad nos per æstivum circulum.

Notæ.

20. *Ferunt Democritum.*] Thaleti hoc Cicero adscribit, lib. 2 de Divin. pag 201. Arist. quoque lib. 1. Polit. cap 7. & Laërtius in Thalete. Plinius omne oleum coëmisse ait: Cicero, omnem oleam, antequam florere cœpisset: Aristoteles, & Laërtius, τὰ ἐλαιουργεῖα, hoc est, trapeta sive torcularia oleo premendo.

21 *Qua diximus.*] Initio sect. superioris.

22. *Restituisse mercedem.*] Ita MSS. Forte sincerius, *mercem.*

23. *Sextius.*] De eo Seneca, epist. 59. pag. 288. *Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem*, &c. *Q. Sextium patrem* appellat, epist. 64. pag. 295.

24. *Totumque Lunari.*] A Luna vitium rubiginis oritur. Theophr. lib. 3. de causis, cap. 27. pag. 292. Ἡ δ' ἐρυσίβη, σαπρότης τις· οὐδὲν δὲ σαπρὸν ἄνευ θερμότητος ἀλλοτρίας· μάλιστα δ' ἐρυσιβοῦται σῖτος ταῖς πανσελήνοις. διὸ καὶ τὴν σελήνην τῇ θερμότητι σήπειν τὰς νύκτας. *Rubigo autem putredo quædam est: nec putridum esse quidquam potest sine alieno calore. Triticum pleniluniis potissimum rubiginem capit. Ratio in calore est, quo etiam noctu Luna putrefacere potest.*

25. *Ut sæpius diximus.*] In primis lib. 2. sect. 6. ubi *in ipso coitu non cerni* Lunam admonet, *quoniam haustum omnem lucis aversa illo regerat, unde acceperat.*

accedat. Ergo per se roscida quoties alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat.

LXIX. 1. Ante omnia autem duo genera esse cælestis injuriæ meminisse debemus. Unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque similia intelliguntur: quæ cum acciderint, [1] vis major appellatur. Hæc ab horridis sideribus exeunt, ut sæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. Alia sunt illa, quæ silente cælo serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt. Publica hæc, & magnæ differentiæ a prioribus, aliis rubiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero sterilitatem. De his nunc dicimus, a nullo ante nos prodita, priusque causas reddemus.

CAPUT XXIX.

2. Duæ sunt præter lunarem, paucisque cæli locis constant. Namque Vergiliæ privatim attinent ad fructus, [2] ut quarum exortu æstas incipiat, occasu hiems, semestri spatio intra se messes vindemiasque & omnium maturitatem complexæ. Est præterea in cælo, qui vocatur lacteus circulus, etiam visu facilis. [3] Hujus defluvio, velut ex ubere aliquo, sata cuncta lactescunt, duorum siderum observatione, Aquilæ in septentrionali parte, & in austrina Caniculæ, cujus mentionem [4] suo loco fecimus. Ipse circulus fertur per Sagittarium atque Geminos, Solis centro bis æquinoctialem circulum secans, commissuras eorum obtinente hinc Aquila, illinc Canicula. Ideo effectus utriusque ad omnes frugiferas pertinent terras: quoniam in his tantum locis Solis terræque centra congruunt. Igitur horum siderum diebus, si purus atque mitis aër genitalem illum lacteumque succum transmiserit in terras, læta adolescunt sata. Si Luna, [5] qua dictum est ratione, roscidum frigus asperserit, admixta amaritudo, ut in lacte, [6] puerperium necat. Modus in terris hujus injuriæ, quem fecit in quacumque convexitate comitatus utriusque causæ. Et ideo

NOTÆ.

Sect. LXIX. 1. *Vis major.*] Græci θεοῦ βίαν vocant, Latine vim divinam dixit Ulpianus, leg. *fluminum*, §. *Servus*, Dig. *damni infecti.* Idem, leg. 19. Dig. tit. 2. *locati conducti*, §. *Ex conducto*, vim tempestatis calamitosæ. Et §. *culpa autem*, eodem titulo: *Vis major quam Græci* θεοῦ βίαν *appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile est, læsi fuerint fructus.* Cæli vim majorem appellat Colum. l. 1. c. 7.

2. *Vt quarum exortu.*] Sic Aratus, & qui Aratum transtulere, Tullius & Avienus. Vide Petavium, lib. 2. Var. Dissert. cap. 9. in Vranolog. pag. 100.

3. *Hujus defluvio.*] Hoc veterum commentum hodie merito Philosophi rident. Vide Fromondum, lib. 2. Meteorol. art. ult. pag. 86.

4. *Suo loco fecimus.*] Sect. sup. circa initium Mox centra Solis ac terræ vocat, cæli terræque partem mediam a Sole signatam, cum circulum æquinoctialem describit.

5. *Qua dictum est.*] In fine sect. sup.

6. *Puerperium necat.*] Puerperium de prole quoque ipsa, fetuque, dicitur. Plinius, lib. 7. sect. 9. *Vno partu duodecim puerperia egesta.* Et sect. 3. *Aut puerpera, aut puerperio.*

non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. [7] Aquilam diximus in Italia exoriri a. d. XIII. Calendas Januarii. Nec patitur ratio naturæ quidquam in satis ante eum diem spei esse certæ. Si vero interlunium incidat, omnes hibernos fructus & præcoces lædi necesse est.

3. Rudis fuit priscorum vita atque sine litteris: non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem apparebit, quam nunc esse rationem. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, [8] Rubigalia, [9] Floralia, Vinalia. Rubigalia Numa constituit anno regni sui XI. quæ nunc aguntur a. d. septimum Calendas Maii, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. [10] Hoc tempus Varro determinat Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc ferebat ratio. Sed vera causa est, quod [11] post dies undeviginti ab æquinoctio verno, [12] per id quatriduum, varia gentium observatione in IV. Calendas Maii, Canis occidit, sidus [13] & per se vehemens, & cui [14] præoccidere caniculam necesse

N O T Æ.

7. *Aquilam diximus.*] Ante mensem Januarium, sed non appellato die, oriri Aquilam subobscure innuit, lib. 16. sect. 42. ubi amygdalam concipere Aquila exoriente ait, eandem florere mense Januario.

8. *Rubigalia.*] Varro, lib. 5. de Ling. Lat. pag. 47. *Robigalia dicta ab Robigo. Secundum segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Paulus ex Festo: *Robigalia, dies festus, septimo Kal. Maïas, quo Robigo Deo suo, quem putabant rubiginem avertere, sacrificabant.* Ovidius, lib. 4. Fastor. vers. 907.

Flamen in antiqua locum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.
Protinus accessi, ritus ne nescius essem,
Edidit hac flamen verba, Quirine, tuus.
Aspera Rubigo, parcas cerealibus herbis, &c.

Vetus inscriptio apud Reines. pag. 218. ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORÆ. SACRVM.

9. *Floralia.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 1. *Quarto invoco Rubigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestive florent. Itaque publica Robigo feria Robigalia: Flora ludi Floralia sunt instituti.* Arnobius, lib. 4. adversus Gent. *Flora illa genitrix & sancta, obscenitate ludorum bene curat ut arva florescant.*

10. *Hoc tempus Varro.*] De hac Varronis sententia Petavium vide, lib. 2. Var. Dissert. in Uranol. cap. 10. pag. 104.

11. *Post dies undeviginti.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVIII.

12. *Per id quatriduum.*] A VII. Calendas ad IV.

13. *Et per se vehemens.*] Ut in ortu suo immodicos æstus excitare caniculam, sic occidentem frigora & inimicas frugibus pruinas commovere, Plinius his verbis significat. Columella lib. XI. cap. 2. *Pridie Calend. Maias: Canis se vespere celat, tempestatem significat.* Hoc Manilius voluit, lib. 1. vers. 388.

Subsequitur rapido contenta Canicula cursu,
Quo nullum terris violentius advenit astrum,
Nec gravius cedit.

14. *Praoccidere caniculam.*] Rutilam canem immolari necesse est ad placandum sidus. Vide Notas & Emend. num. XXXIX.

ſit. Itaque iidem Floralia quarto Calendas ejuſdem inſtituerunt, [15] Urbis anno DXIV. ex oraculis Sibyllæ, ut omnia bene defloreſcerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partem quartamdecimam obtinente. Ergo ſi in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges & omnia quæ florebunt, lædi neceſſe erit. Vinalia priora, quæ ante hos dies ſunt IX. Calendas Maii [16] deguſtandis vinis inſtituta, nihil ad fructus attinent: nec quæ adhuc diximus, ad vites oleaſque, quoniam earum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. VI. Idus Maii, [17] ut docuimus. Aliud hoc quatriduum eſt, quod neque rore ſordere velint: exhorrent enim frigidum ſidus Arcturi [18] poſtridie occidens: & multo minus plenilunium incidere.

4. [19] IV. Nonas Junii iterum Aquila exoritur veſperi, decretorio die florentibus oleis vitibuſque, ſi plenilunium in eum incidat. Equidem & ſolſtitium VIII. Calendas Junii ſimili cauſa duxerim, & Canis ortum poſt dies a ſolſtitio XXIII. ſed interlunio accidente, [20] quoniam vapore conſtat culpa, [21] acinique præcoquuntur in callum. Rurſus plenilunium nocet a. d. IV. Nonas Julii, cum Ægypto Canicula exoritur: [22] vel certe XVI. Calendas Auguſti, cum Italiæ. Item XIII. Calendas Auguſti, cum Aquila occidit, uſque in X. Calendas ejuſdem. Extra has cauſas ſunt [23] Vinalia altera, quæ

NOTÆ.

15. *Urbis anno DXIV.*] Vide Notas & Emend. num. XL.

16. *Deguſtandis vinis.*] Et antequam deguſtarent, libandis. Nam in his feſtis vinalibus, priuſquam e dolio vinum guſtarent, Jovi libabant: ni ita feciſſent, reliquum omne vinum ſacrum fiebat, & uſibus humanis eripiebatur. Feſtus: *Calpar, vinum novum, quod ex dolio demitur ſacrificii cauſa ante quam guſtetur. Jovi enim prius ſua vina libabant, quæ appellabant Feſta Vinalia.*

17. *Ut docuimus.*] Tum lib. 16. ſect. 42. tum hujuſce libri ſect. 66.

18. *Poſtridie occidens.*] Nempe X. Calendas Maii: ut etiam ſenſit Columella, lib. XI. cap. 2.

19. *IV. Nonas.*] Columella, loc. cit. *IV. Nonas Junii, Aquila exoritur, tempeſtas ventoſa, & interdum pluvia.*

20. *Quoniam vapore.*] Calore, ut diximus lib. 2. ſect. 40.

21. *Acinique præcoquuntur.*] Superiore libro, ſect. 37. num. 6. *Siderationis genus eſt in vitibus . . . cum acini, priuſquam creſcant, decoquuntur in callum.*

22. *Vel certe XVI. Calendas.*] Biduo ante Columella loc. cit. hoc eſt, Idibus, Procyonis ſive Caniculæ exortum matutinum aſſignat.

23. *Vinalia altera.*] Nempe ruſtica. Varro lib. 5. de Ling. Lat. pag. 47. *Vinalia a vino. Hic dies Jovis, non Veneris. Hujus rei cura non levis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primum e ſacerdotibus publice fiebant, ut Romæ etiamnunc:* &c. Et pag. 48. *Vinalia ruſtica dicuntur ante diem XII. Calend.* (lego XIII.) *Septemb. quod tum Veneri dedicata ædes, & horti ejus tutelæ adſignantur, ac tum ſunt feriati olitores.* Feſtus quoque: *Ruſtica vinalia appellantur, menſe Auguſto, quartodecimo* (lego XIII. tertiodecimo, non XIIII.) *Kal. Septemb. Jovis dies feſtus, quia Latini bellum gerentes adverſus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt: eodem autem die Veneri templa ſunt conſecrata . . . quia in ipſius Deæ tutela ſunt horti.*

aguntur a. d. decimumtertium Calendas Septembris. Varro a Fidicula incipiente occidere mane, determinat, quod vult [24] initium autumni esse, & hunc diem festum tempestatibus leniendis institutum. [25] Nunc Fidiculam occidere a. d. VI. Idus Augusti servatur.

5. Intra hæc constat cælestis sterilitas. Neque negaverim posse eam permutari arbitrio legentium, locorum æstimantium naturas. Sed a nobis rationem demonstratam esse satis est: reliqua observatione cujusque constabunt. Alterutrum quidem fore in causa, hoc est, plenilunium aut interlunium, non erit dubium. Et in hoc mirari benignitatem naturæ succurrit: jam primum hanc injuriam omnibus annis accidere non posse, propter statos siderum cursus: nec nisi paucis noctibus anni: idque quando futurum sit, facile nosci. Ac ne per omnes menses timeretur, [26] earum quoque lege divisum, æstate interlunia præterquam biduo secura esse, hieme plenilunia: nec nisi æstivis [27] brevissimisque noctibus metui, diebus non idem valere. [28] Præterea tam facile intelligi, ut formica minimum animal interlunio quiescat, plenilunio etiam noctibus operetur. [29] Avem parram oriente Sirio, ipso die non apparere, donec occidat. E diverso vireonem prodire ipso die solstitii. Neutrum vero Lunæ statum noxium esse, ne noctibus quidem, nisi serenis, & omni aura quiescente: quoniam neque in nube, neque in flatu cadunt rores: sic quoque non sine remedio.

LXX. [1] Sarmenta, aut palearum acervos, & evulsas herbas fruticesque, per vineas camposque, cum timebis, incendito: fumus medebitur. Hic e paleis & contra nebulas auxiliatur, ubi nebulæ nocent. [2] Quidam tres cancros vivos cremari jubent in arbustis, ut carbunculi non noceant. [3] Alii siluri carnem leviter uri a vento, ut

NOTÆ.

24. *Initium autumni.*] Jam id attigit sect. 59.

25. *Nunc Fidiculam.*] Quæ & Lyra dicitur, ut ante monuimus. Pridie Idus oriri Columella existimat, loc. cit.

26. *Earum quoque lege.*] Noctium earum, quæ sunt metuendæ frugibus, hanc legem, hanc conditionem esse: ut interlunia noctu nonnisi duo æstate, plenilunia hieme, nisi biduo pariter, metuenda sint: eum uti dictum est num. 2. roscidum frigus Luna forsan aspersit, admisceatque amaritudinem satis.

27. *Brevissimisque noctibus.*] Ut minor sit noscendi mora.

28. *Præterea ... intelligi.*] Quando interlunium sit.

29. *Avem parram.*] De parra & vireone vide quæ diximus lib. 10. sect. 45.

Sect. LXX. 1. *Sarmenta.*] Nunc remedia proponit adversus rubiginem, & Columellam sequitur, lib. de arbor. cap 13. *Ne rubigo vineam vexet. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omnes acervos incendito: ita fumus nebulam & rubiginem removebit.* Habet hoc ipsum & Diophanes, in Geopon. lib. 5. cap. 31.

2. *Quidam tres.*] Sic Apuleïus in Geopon. loc. cit.

3. *Alii siluri.*] Auctor Geopon. loc. cit. pag. 150. Τινὲς δὲ σίλυρον τὸν ἰχθὺν κα-

per

per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si Fidiculæ occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriæ regem scripsit, si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.

LXXI. [1] Opera rustica hujus intervalli, terram iterare, arare, arbores circumfodere: ubi æstuosa regio poscat, accumulare. Germinantia, nisi in solo luxurioso, fodienda non sunt. Seminaria purgari sarculo. Messem hordeaceam facere. [2] Aream ad messem creta præparare, Catonis sententia amurca temperata, Virgilii operosius. Majore ex parte æquant tantum, & fimo bubulo dilutiore illinunt. Id satis ad pulveris remedium videtur.

LXXII. Messis ipsius ratio varia. [1] Galliarum latifundiis [2] valli prægrandes dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetem impelluntur, jumento in contrarium juncto: ita direptæ in vallum cadunt spicæ. [3] Stipulæ alibi mediæ falce præciduntur, atque [4] inter duas mergites spica distringitur. Alibi ab radice vellunt: quique id

CAPUT XXX.

NOTÆ.

κατατεμόντες, καίουσι κατὰ ἄνεμον, κατὰ πᾶν μέρος τῆς χώρας τὴν ὀσμὴν ποιοῦντες. Quidam silurum piscem concisum urunt secundum ventum, ac per omnes regionis partes odorem spargunt.

Sect. LXXI. 1. *Opera rustica.*] Columella, lib. XI. cap. 2. in Augusto.

2. *Aream .... creta præparare.*] Cato, cap. 129. *Aream ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur minute terra, & amurca bene conspergatur, ut combibat quam plurimum. Ubi bene comminuta terra fuerit, & amurcam combiberit, cylindro aut pavicula coæquato:* &c. Cato cretam non nominat: sed interpres Plinius ex Catonis sententia cretam dixit amurca temperandam. Virgilius vicissim amurcam non nominat, sed cretam: libro I. Georg. vers. 178.

Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci,
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.

Sect. LXXII. 1. *Galliarum.*] In Galliarum fundis latioribus, fit vehiculum, seu carpentum, in vanni seu valli grandioris modum, cujus in fronte seu margine denticuli plurimi ac rari sint: id duabus rotis brevibus fertur, impellente bove, qui capite in vehiculum verso a tergo ipsius jugo aptetur & vinculis, qui sit mansuetus, nec modum compulsoris excedat. Hic ubi vehiculum per messes cœpit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa decidit, abruptis relictisque paleis: & ita per paucos itus ac reditus brevi horarum spatio tota messis impletur. Ita fere Palladius, lib. 7. in Junio, tit. 2. pag. 122.

2. *Valli.*] Vallus hoc loco vehiculum nobis esse videtur, vanni grandioris instar, compactum. Vallum pro vanno Varro dixit lib. I. de re rust. cap. 52.

3. *Stipulæ.*] Varro, lib. I. de re rust. cap. 50. sub urbe Roma id fieri solitum ait.

4. *Inter duas mergites.*] Mergas appellat Columella, lib. 2. cap. 21. pag. 78. ferramenta metendis frugibus idonea. *Sunt autem*, inquit, *metendi genera complura: multi falcibus verriculatis, atque iis vel rostratis, vel denticulatis, medium culmum secant: multi mergis: alii pectinibus spicam ipsam legunt*, &c. Festus: *Merga, Furcula, quibus acervi*

faciunt, proscindi ab se obiter agrum interpretantur, cum extrahant succum. Differentia hæc: Ubi stipula domos contegunt, quam longissimam servant. Ubi feni inopia est, stramento paleam quærunt. Panici culmo non tegunt. Milii culmum fere inurunt. Hordei stipulam bubus gratissimam servant. Panicum & milium singulatim [5] pectine manuali legunt Galliæ.

[6] Messis ipsa alibi [7] tribulis in area, [8] alibi equarum gressibus exteritur, [9] alibi perticis flagellatur. Triticum, quo serius metitur, copiosius invenitur: quo celerius vero, [10] hoc speciosius ac robustius. [11] Lex aptissima antequam granum indurescat, & cum jam traxerit colorem. Oraculum vero, biduo celerius messem facere potius, quam biduo serius. [12] Siliginis & tritici etiam ratio in area horreoque. Far,

Notæ.

frugum fiunt, dicta a volucribus mergis, quia ut illi se in aquam mergunt, dum pisces persequuntur: sic messores eas in fruges demergunt, ut elevare possint manipulos. Plautus in Pœnulo, act. 5. sc. 2. vers. 58.

Palas vendendas sibi ait, & mergas datas,
Ut hortum fodiat, atque ut frumentum metat.

Joan. de Janua: *Merga a merges dicitur, id est, furca cum qua cona segetis portatur.*

5. *Pectine manuali.*] Cum pectine subdito, ut fit in tondendis hominum capillis, exstantes spicæ præscinduntur, & singulæ quidem, nec, ut fit in frumentis, plures comæ vel jubæ simul.

6. *Messis ipsa.*] Seges, seu fruges demessæ.

7. *Tribulis in area.*] Tribula, sive tribulum, vehiculum est terendis frumentis destinatum: unde nomen quoque suum habet, velut teribula, quoniam terat & extundat. Virgilius, lib. 1. Georg. vers. 164.

Tribulaque, trahaque, & iniquo pondere rastri.

Ubi Servius: *Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde teruntur frumenta, quo maxime in Africa utuntur.* Varro neutrius generis facit, lib. 1. de re rust. cap. 52. *E spicis*, inquit, *in aream excuti grana: quod fit apud alios jumentis junctis, ac tribulo: id fit e tabula lapidibus aut ferro exasperata, qua imposito auriga, aut pondere grandi trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana: Aut fit ex assibus dentatis cum orbiculis, quod appellant plaustrum Pœnicum.* Nonius feminini, cap. 3. *Tribula*, inquit, *femininum: Virgilius Georg. lib. 1. Tribulaque, trahaque, & iniquo pondere rastri.*

8. *Alibi equarum.*] Varro, loc. cit. *Apud alios exteritur grege jumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod ungulis e spica exteruntur grana.* Sic pariter Columella, lib. 2. cap. 21.

9. *Alibi perticis.*] Uti nunc maxima parte Galliarum. Has perticas etiamnum flagella vocant, *des Fleaux*. Baculis excuti, ac tundi fustibus, dixit Columella, lib. 2. cap. 21. pag. 78.

10. *Hoc speciosius.*] In area & in acervo melius quam in agro frumenta grandescere, ac si tempestive decisa sint, postea capere incrementum, auctor est etiam Columella loc. cit.

11. *Lex aptissima.* Columella, loc. cit. *Recrastinari non debet, sed æqualiter flaventibus jam satis, antequam ex toto grana indurescant, cum rubicundum colorem traxerunt, messis facienda est, ut potius in area & in acervo, quam in agro grandescant frumenta*, &c.

12. *Siliginis.*] Hoc eum arbitror velle, quod statim ex Columella diximus, in area & in acervo magis, quam in agro, frumenta grandescere.

quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi : & stipula tantum, & aristis liberatur.

Palea plures gentium pro feno utuntur. Melior ea, quæ tenuior, minutiorque, & pulveri propior : [13] ideo optima e milio, proxima ex hordeo, pessima ex tritico, præterquam jumentis opere laborantibus. Culmum saxosis locis cum inaruit, baculo frangunt, [14] substratu animalium. Si palea defecit, & culmus teritur. Ratio hæc : maturius desectus, muria diu respersus, dehinc siccatus in manipulos convolvitur, atque ita pro feno bubus datur. Sunt qui accendant in arvo & stipulas, magno [15] Virgilii præconio. [16] Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant. Ritus diversitatem magnitudo facit messium, & caritas operariorum.

LXXIII. Connexa est ratio frumenti servandi. [1] Horrea operose tripedali crassitudine, pariete lateritio, exædificari jubent aliqui. [2] Præterea superne impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras habere ullas. Alii ab exortu tantum æstivo, [3] aut septentrione, [4] eaque sine calce construi, quoniam sit frumento inimicissima : [5] nam quæ de amurca præceperint, indicavimus. [6] Alibi contra suspendunt gra-

NOTÆ.

13. *Ideo optima e milio &c.*] Ad pabulum scilicet jumentorum. Columella, lib. 6. cap. 3. *Minus commode tuemur armentum paleis, quæ ubique, & quibusdam regionibus sola præsidio sunt : eæ probantur maxime ex milio, tum ex hordeo, mox etiam ex tritico.*

14. *Substratu animalium.*] Ut stramenti vice animalibus substernatur in hiberna stabulatione.

15. *Virgilii præconio.*] Libro 1. Georg. vers. 84.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis :
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt : sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor, &c.

16. *Summa autem.*] Præcipua, inquit, optimaque ratio Virgilii est, ut herbarum inutilium semina igne exurantur. Hunc igitur intellectum Plinius putavit esse horum verborum, *Omne per ignem Excoquitur vitium.* Alii *summa autem ratio* legunt, dempta vocula *ejus* : ut sit sententia, prætermissam ab eo vate rationem validissimam, quæ hunc ritum probaret. Sed M S S. omnes reclamant.

Sect. LXXIII. 1. *Horrea . . . tripedali.*] Bipedali contentus Palladius, lib. 1. cap. 19. pag 18.

2. *Præterea superne.*] Non per fenestras, sed per tabulatum, cameramve, in horreum grana conjici.

3. *Aut septentrione.*] Hunc situm approbat Vitruvius, lib. 1. cap. 4. pag. 8.

4. *Eaque sine calce.*] Amurcam immiscet calci Columella loc. cit. ad solum sternendum, pavimentaque coagmentanda. Item Geopon. auctor, lib. 2. cap. 25.

5. *Nam quæ . . . . indicavimus.*] Libro 15. sect. 8. Adde iis Columellam, lib. 1. cap. 6. *Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contectum, cujus solum terrenum priusquam consternatur perfossum, & amurca recenti, non salsa, madefactum, velut Signinum opus, paviculis condensatur.*

6. *Alibi contra.*] Sic libri omnes. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 57. pag.

naria lignea columnis, & perflari undique malunt, atque etiam a fundo. Alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur: & si tegulis subjaceat, conservescere. 7 Multi ventilari quoque vetant: 8 curculionem enim non descendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. 9 Columella & Favonium ventum conferre frumento præcipit: quod miror equidem, 10 siccissimum alioqui. Sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus suspensa, invehere jubeant. Nobis referre plurimum tempestivitas condendi videbitur. Nam si parum tostum atque robustum collectum sit, aut calidum conditum, 11 inimica innasci necesse est.

12 Diuturnitatis causæ plures. Aut in ipsius grani corio, cum est numerosius, ut milio: aut succi pinguedine, qui pro humore sufficit tantum, ut sesamæ: aut amaritudine, ut lupino & cicerculæ. In tritico maxime crescunt animalia, quoniam spissitate sua concalescit,

NOTÆ.

70. *At triticum condi oportet in granatia sublimia, quæ perflentur vento ab exortu, ac Septentrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret.* Et paulo post: *Granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, & in Apulia: ita ut non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regirare possit.*

7. *Multi ventilari.*] Columella, lib. 1. cap. 6. pag. 26. *Sic emunita sola & latera horreorum, ut retuli, prohibent curculionem: quod genus exitii cum incidit, multi opinantur arceri posse, si exesæ fruges in horreo ventilentur, & quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neque enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis acervis: qui si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur: quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque præstat id solum, quod jam vitiatum est, quam totum periculo subjicere,* &c.

8. *Curculionem.*] Refert hoc ipsum Palladius loc. cit. ex Columella. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 185.

Populatque ingentem farris acervum
Curculio.

Vermis est frumenta corrodens, vulgo *Calendre, Charenson.* Plautus in ea fabula, quam de parasiti cujusdam nomine Curculionem inscripsit, act. 4. sc 4. vers. 30.

Ubi nunc Curculionem inveniam? C A.
In tritico facillime
Vel quingentos curculiones pro uno faxo reperias.

9. *Columella.*] Libro 2. cap. 21. pag. 79. *At ubi paleis immixta sunt frumenta, vento separentur. Ad eam rem Favonius habetur eximius, qui lenis, æqualisque æstivis mensibus perflat.* Sic etiam auctor Geopon. lib. 2. cap. 25.

10. *Siccissimum.*] Tepidum Favonium, sed subsolano tamen sicciorem esse dixit, lib. 2. sect. 48.

11. *Inimica innasci.*] Formicam, & curculionem.

12. *Diuturnitatis.*] Hæc a Theophr. lib. 4. de causis, cap. 16. pag. 320. Πρὸς δὲ θησαυρισμὸν ἄριστα μὲν κέγχρος, καὶ ἔλυμος, καὶ σήσαμον, καὶ θέρμος, καὶ ἐρέβινθος· τὰ μὲν, ὅτι πολυχίτωνα καὶ ξηρά, τὰ δ' ὅτι λιπαρά. ὁ δὲ θέρμος καὶ ὁ ἐρέβινθος, πικρότητά τινα ἔχει καὶ δριμύτητα· καὶ διατηρεῖ δὲ ταῦτα αὐτά, ὥσπερ εἴρηται. *Omnium optime recondi possunt, milium, panicum, sesama, lupinum, cicer. Milium & panicum, quia tunica multiplici integuntur, & sicca sunt: sesama, ob succi pinguitudinem: lupinum & cicer, amaritudinem, quandam & acrimoniam habent, quæ conservare ea sine noxa possunt, ut dictum est.* Cicerculam Theophrasti ἐρέβινθον dici obiter animadverte.

& furfure crasso vestitur. Tenuior hordeo palea, exilis & legumini: ideo non generant. Faba crassioribus tunicis operitur, ob hoc effervescit. [13] Quidam ipsum triticum diuturnitatis gratia aspergunt amurca, mille modios quadrantali. Alii Chalcidica aut Carica creta, aut etiam absinthio. [14] Est & Olynthi, ac Cerinthi Euboeæ terra, quæ corrumpi non sinat. Nec fere condita in spica læduntur. Utilissime tamen servantur in scrobibus, [15] quos siros vocant, ut in Cappadocia, & in Thracia. In Hispania & Africa, ante omnia ut sicco solo fiant, curant: mox ut palea substernatur. Præterea cum spica sua conduntur. Ita frumenta si nullus spiritus penetret, certum est nihil maleficum nasci. [16] Varro auctor est, sic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum. [17] Fabam & legumina in oleariis cadis oblita cinere, longo tempore servari. Idem fabam a Pyrrhi regis ætate, in quodam specu Ambraciæ usque ad piraticum Pompeii Magni bellum durasse, annis circiter centum viginti. Ciceri tantum nullæ bestiolæ in horreis innascuntur. [18] Sunt qui urceis cinere substratis, & illitis acetum habentibus, leguminum acervos superingerant, ita non nasci [19] maleficia credentes. [20] Alii qui in sal-

NOTÆ.

13. *Quidam ipsum.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 57. *Quidam ipsum triticum amurca conspergunt, cum addant in circiter mille modiûm, quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfriat, aut aspergit: ut Chalcidicam, aut Caricam cretam, aut absinthium.* De quadrantali seu amphora, dixi lib. 14. sect. 5.

14. *Est & Olynthi.*] Creditur & terram apud quosdam haberi, inquit Theophrastus, lib. 8. histor. cap. extremo, qua illitum triticum servari unice potest: Δοκεῖ δὲ καὶ γῆ τις εἶναι τοιαύτη που, ἣ διαπλαττομένη συντηρεῖ τὸν πυρόν. ὥσπερ ἥ τε ἐν Ὀλύνθῳ, καὶ ἐν Κηρίνθῳ τῆς Εὐβοίας.

15. *Quos siros vocant.*] Varro, loc. cit. *Quidam granaria habent sub terris, speluncas, quas vocant σειρούς, ut in Cappadocia ac Thracia. Alii, ut in Hispania citeriore puteos, ut in agro Carthaginiensi & Oscensi. Horum solum paleis substernunt, & curant ne humor aut aër tangere possit, nisi cum promitur ad usum: quo enim spiritus non pervenit, ibi non oritur curculio.* Habet eadem Columella, lib 1. cap. 6. Hesychius: Σειροῖς, ὀρύγμασιν, ἐν οἷς κατετίθεντο τὰ σπέρματα.

16. *Varro.*] Loco citato. In Bibliotheca Cæsarea Viennæ Austriæ capsulam asservari, scribit Lambecius ei Bibliothecæ præfectus, lib. 6. pag. 316. qua in capsula frumentum sit conditum, quod anno 1664. trecentorum jam ac tricenûm esset annorum, ut ex affixis ei capsæ publicis instrumentis ac monumentis liquet.

17. *Fabam &c.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 58.

18. *Sunt qui urceis.*] Fictilibus æneisve vasis, coopertis, intus acetum habentibus, foris cinere illitis, inferne cinere rursum substratis.

19. *Maleficia.*] Bestiolas frugibus inimicas.

20. *Alii qui in.*] Quod de leguminibus generatim Plinius & universe pronunciat, hoc in primis de lente Columella, lib. 2. cap. 10. *Ea, inquit, ne curculionibus absumatur, ... in Sole siccetur, & radice silphii trita cum aceto aspergatur, defriceturque: atque ita rursus in Sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si major est modus, in horreo: si minor, in vasis oleariis, salsamentariisque, quæ repleta confestim gypsa-*

famentariis cadis gypso illinant : alii qui lentem aceto laserpiato respergant, siccatamque oleo inungant. Sed brevissima observatio, quod vitiis carere velis, interlunio legere. Quare plurimum refert, condere quis malit, an vendere. [21] Crescente enim Luna frumenta grandescunt.

CAPUT XXXI. LXXIV. Sequitur ex divisione temporum autumnus a Fidiculæ occasu ad æquinoctium, ac deinde Vergiliarum occasum, initiumque hiemis. In his intervallis [1] significant, pridie Idus Augusti Atticæ Equus oriens vesperi : Ægypto & Cæsari [2] Delphinus occidens. [3] XI. Calend. Septembris Cæsari & Assyriæ, stella quæ Vindemitor appellatur, exoriri mane incipit, vindemiæ maturitatem promittens. Ejus argumentum erunt acini colore mutati. Assyriæ v. Calendas & Sagitta occidit, & etesiæ desinunt. Vindemitor Ægypto Nonis exoritur. Atticæ Arcturus matutino, & Sagitta occidit mane. [4] Quinto Idus Septembris, Cæsari Capella oritur vesperi. Arcturus vero medius pridie Idus, [5] vehementissimo significatu terra marique per dies quinque. Ratio ejus hæc traditur : Si Delphino occidente imbres fuerint, non futuros per Arcturum. Signum orientis ejus sideris servetur hirundinum abitus : [6] namque deprehensæ intereunt. Decimosexto Calendas Octobris, Ægypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, etesiæque desinunt. [7] Hoc idem Cæsari XIV. Ca-

NOTÆ.

ta sunt. Quandocumque in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam extra istam medicationem cineri mixta commode servari.

21. *Crescente.*] Frumenta Luna crescente lecta grandescunt in area.

Sect. LXXIV. 1. *Significant.*] Hoc est, ut sæpe diximus, tempestatum significatus habent dies aut sidera mox appellanda.

2. *Delphinus occidens.*] Occasu vespertino : quem Idibus Columella adjudicat : *Idibus Augusti, Delphini occasus, tempestatem significant.* Ex postero die, *XIX. Calend. Septemb. ejusdem sideris matutinus occasus tempestatem significat.*

3. *XI. Calend. Septemb.*] Quatridno post Columellæ, lib. XI. cap 2. *VII. Calend. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arcturus incipit occidere : interdum pluvia.*

4. *Quinto Idus.*] Columellæ, *Septimo Idus Capra exoritur, tempestatem significat.*

5. *Vehementissimo.*] Plautus in Rudente, Prolog. vers. 69.

Increpui hibernum, & fluctus movi maritimos :
Nam Arcturus signum sum omnium acerrimum :
Vehemens sum exoriens : cum occido, vehementior.

Stella est eximie conspicua in signo Bootæ sive Arctophylacis, post caudam majoris ursæ : unde nomen habet, quasi ἄρκτου οὐρά. Cicero, in Phænom. de Arctophylace :

Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes, &c.
Huic autem subter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.

6. *Namque deprehensæ.*] Quæ ab eo sidere deprehenduntur, nec ante abierint, quam exoriatur, frigore intereunt.

7. *Hoc idem Cæsari.*] Et Columellæ, lib. XI. cap. 2. pag. 381. *XIV. Calend. Octob. Spica Virginis exoritur.*

lendas, XIII. Aſſyriæ ſignificant: & XI. Calendas Cæſari [8] commiſſura Piſcium occidens, ipſumque [9] æquinoctii ſidus VIII. Calend. Octobr. Deinde conſentiunt (quod eſt rarum) Philippus, Callippus, Doſitheus, Parmeniſcus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus, IV. Calendas Octobris Capellam matutino exoriri, & III. Calendas Hœdos. Sexto Nonas Octobris Atticæ Corona exoritur mane. Aſiæ & Cæſari V. Calend. Heniochus occidit matutino. Tertio Calendas Cæſari Corona exoriri incipit: & poſtridie occidunt Hœdi veſperi. VIII. Idus Octobris Cæſari fulgens in Corona ſtella oritur. Et III. Idus Vergiliæ veſperi. Idibus Corona tota. Sexto Calendas Novembris Suculæ veſperi exoriuntur. Pridie Calendas Cæſari Arcturus occidit: & Suculæ exoriuntur cum Sole. Quarto Nonas Arcturus occidit veſperi. Quinto Idus Novembris gladius Orionis occidere incipit. Deinde III. Idus Vergiliæ occidunt.

In his temporum intervallis opera ruſtica, napos, raphanos ſerere, [10] quibus diebus diximus. Vulgus agreſte & rapa [11] poſt ciconiæ diſceſſum male ſeri putat. Nos omnino poſt Vulcanalia, [12] & præcocia cum panico. A Fidiculæ autem occaſu viciam, faſeolos, [13] pabulum: [14] hoc ſilente Luna ſeri jubent. Et frondis præparandæ tempus hoc eſt. Unus frondator quatuor frondarias fiſcinas complere in die juſtum habet. Si decreſcente Luna præparetur, non putreſcit: Aridam colligi non oportet.

Vindemiam antiqui nunquam exiſtimavere maturam ante æquinoctium: jam paſſim rapi cerno. Quamobrem & hujus tempora notis argumentiſque ſignentur. Leges ita ſe habent: Uvam calidam ne legito, hoc eſt, in ejus ſiccitate, [15] ac niſi imber intervenerit. Hanc ne legito rorulentam, hoc eſt, ſi ros nocturnus fuerit, nec prius, quam Sole diſcutiatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere cœperit, aut cum exempto acino ex denſitate in-

NOTÆ.

8. *Commiſſura Piſcium.*] Ea tæniola eſt, qua uterque piſcis connectitur, ut quidem in globo pingitur. Columella eodem die piſces occidere matutino ait.

9. *Æquinoctii ſidus.*] Sol æquinoctium faciens.

10. *Quibus diebus diximus.*] Sect. 35. *inter duorum numinum dies feſtos, Neptuni atque Vulcani.*

11. *Poſt ciconiæ.*] De ejus diſceſſu diximus, ſect. 31.

12. *Et precocia.*] Rapa nimirum, cum panico, quod ſeri diximns ante Vergiliarum exortum initio ſect. 10.

13. *Pabulum.*] Sive ocymum, ut dictum eſt lib. 17. ſect. 35. *Ocymum quod in vinea ſeri Cato jubet, antiqui appellabant pabulum*, &c.

14. *Hoc ſilente Luna.*] Hoc eſt, in interlunio, ut dictum eſt lib. 16. ſect. 74. Adde Marbodæum, lib de lapid. pretioſ. cap. 19. qui Lunam ſilentem Lunam primam interpretatur.

15. *Ac niſi imber.*] Simile eſt quod Cato præcipit, cap. 112. de vino Coo faciendo: *Vvas relinquito in vinea, ſiniito ut bene coquantur: & ubi pluerit, & ſiccaverit, tunc deligito*, &c.

tervallum non compleri apparuerit, acinum non augeri. Acinos plurimos fert, si contingat crescente Luna vindemiare. Pressura una [16] culeos xx. implere debet. [17] Hic est pes justus. Ad totidem culeos [18] & lacus, xx. jugeribus unum sufficit [19] torculum. [20] Premunt aliqui singuli, utilius binis, [21] licet magna sit vastitas singulis. Longitudo in his refert, non crassitudo: spatiosa melius premunt. [23] Antiqui funibus, vittisque lorcis ea [a] detrahebant, & vectibus. [24] Intra centum annos inventa [b] Græcanica, mali rugis per cochleas [26] bullantibus, palis affixa arbori stella, a palis arcas lapidum [27] attollente secum arbore: quod maxime probatur. [28] Intra viginti duos hos annos inventum, parvis prelis, & minori torculari, ædificio breviore, [29] & malo in medio decreto, [30] tympana imposita vinaceis superne toto pondere urgere, & super prela construere [31] congeriem.

Hoc & poma colligendi tempus, & observatio, cum aliquod ma-

INTERPRETATIO.

[a] *Detrahebant.*] Deprimebant *prela.*
[b] *Græcanica.*] Græcanica *torcula*, in quibus rugæ *torcularii mali* per cochleam torquentur: imposita arbori affixaque *ex altero trabis capite* stella *lignea* e palis *decussatim positis*: quibus e palis arcæ lapidum pendeant, quas secum attollat arbos.

NOTÆ.

16. *Culeos* XX.] De culeo diximus, lib. 14. sect. 5. De lacu, sect. 7.

17. *Hic est pes justus.*] Hæc mensura pressuræ justa ac legitima.

18. *Et lacus.*] *Pour vingt cuvées.*

19. *Torculum.*] *Un Pressoir.* Torculum, torcular, torcularium, dixere promiscue vetusti scriptores.

20. *Premunt aliqui singulis.*] Torculis, sive prelis scilicet. Est autem prelum torcularium, *l'arbre du pressoir.*

21. *Licet magna sit vastitas.*] Duobus prelis longitudinem pedum quadragenûm Vitruvius assignat, lib. 6. cap. 9. pag. 116. latitudinem, xxiv.

22. *Spatiosa.*] Quæ nempe longiora sunt, & eadem latiuscula.

23. *Antiqui.*] Meminit ejus moris loco cit. Vitruvius: *Ipsum autem torcular, si non cochleis torquetur, sed vectibus,* &c.

24. *Intra centum annos.*] Augusti principatu.

25. *Græcanica.*] Subintellige torcula: *Pressoir à vis.*

26. *Bullantibus.*] Decurrentibus per cochleam spiris crassioribus, torosis, exstantibus, in bullæ morem rotundatis. Plus etiam dixisse videtur una significatione vocis hujusce *bullantibus*, quam possit ulla copia sermonis enarrari.

27. *Attollente secum arbore.*] Ad æquiquipondium videlicet, interim dum ex altero capite arbos deprimitur: uti in tolleuonibus fieri quotidie promptum est intelligere. De tollenonibus, libro seq. sect. 20.

28. *Intra viginti duos.*] Anno igitur Urbis DCCCVIII. Neronis, tertio: hæc enim auctor commentabatur anno DCCCXXX.

29. *Et malo.*] Malus torcularius in medio statuitur, *La vis du pressoir.*

30. *Tympana.*] Asseres planos ac latos, uvis quæ sunt premendæ impositos.

31. *Congeriem.*] Lapidum videlicet, ad pondus augendum.

turitate,

turitate, non tempestate, deciderit: hoc & fæces exprimendi: [32] hoc & defrutum coquendi silente Luna noctu: aut si interdiu, plena: ceteris diebus aut ante exortum Lunæ, aut post occasum. Nec de novella vite, aut palustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum: quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant. [33] Justum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIIII. Ab eo die oraculum occurrit, [34] frigidum picari pro nihilo ducentium. Sed jam & Calendis Januarii, defectu vasorum, vindemiantes vidi, piscinisque musta condi, aut vina effundi priora, [35] ut dubia reciperentur. Hoc tam sæpe proventu nimio evenit, quam sævitia insidiantium caritati civili. Sed æqui patris familias modus est, annona cujusque anni uti. Id peræque etiam lucrosissimum. Reliqua de vinis affatim dicta sunt. Item vindemia facta olivam esse rapiendam, & quæ ad oleum pertinent, quæque ad Vergiliarum occasum agi debent.

LXXV. His, quæ sunt necessaria adjicientur de Luna, ventisque, & præsagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta. [1] Namque Virgilius etiam in numeros Lunæ digerenda quædam putavit, Democriti secutus ostentationem. Nos legum utilitas, quæ in toto opere, in hac quoque movet parte. [2] Omnia quæ cæduntur, carpuntur, conduntur, innocentius decrescente Luna, quam crescente fiunt. [3] Stercus, nisi decrescente Luna, ne tangito. Maxime [4] intermenstrua dimidiaque stercorato. Verres, juvencos, arietes, hœdos, decrescente Luna castrato. Ova Luna nova supponito. Scrobes Luna plena noctu facito. Arborum radices Luna plena operito. Humidis locis interlunio serito, & circa interlunium quatriduo. Ventilari quoque frumenta ac legumina, & condi circa extremam Lunam jubent: seminaria, cum Luna supra terram sit, fieri: calcari musta, cum Luna sub terra: [5] item materies cædi, quæque alia suis locis diximus. Neque facilior est observatio ac jam dicta a nobis [6] secundo volumine: sed quod intelligere vel rustici possint, quoties ab occidente Sole cernetur, priori-

CAPUT XXXII.

NOTÆ.

32. *Hoc & defrutum.*] Ita Columella, lib. 12. cap. 19. pag. 427.

33. *Justum vindemiæ.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 34.

34. *Frigidum picari.*] Hoc est, inutile esse & intempestivum, ac nihili, vasa seu dolia parare, picare, instruere, post eum diem, cum cælum esse tum frigidum cœpit: serum esse tum comparare, quæ prompta esse prius oportuit.

35. *Ut dubia.*] Nova scilicet, quibus vetusta vina præstant. Sunt enim ea dubiæ bonitatis, quorum tam sera pressura, quæque serius sunt vasis condita.

Sect. LXXV. 1. *Namque Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 276. Mox *quædam Lunæ*, hoc est, quædam de Luna.

2. *Omnia quæ.*] Vide quæ dicta sunt lib. 1. sect. 74.

3. *Stercus.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 19. pag. 59. Ὅτι δὲ σελήνης αὐξανούσης οὐ χρὴ κοπρίζειν, &c.

4. *Intermenstrua.*] Sive intermestri, ut dictum est lib. 16. sect 75.

5. *Item materies.*] Vide l. 16. sect. 74.

6. *Secundo volumine.*] Libro 2. sect. XI.

busque noctis horis lucebit, crescens erit, & oculis dimidiata judicabitur: cum vero occidente Sole orietur ex adverso, ita ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. [7] Quoties ab ortu Solis orietur, prioribusque noctis horis detrahet lumen, & in diurnas extendet, decrescens erit, iterumque dimidia. In coïtu vero (quod interlunium vocant) cum apparere desierit. Supra terras autem erit, quandiu & Sol, interlunio, & prima tota die: secunda, horæ unius [8] dextante sicilico: ac deinde tertia usque ad quintamdecimam, multiplicatis horarum iisdem portionibus: quintadecima tota supra terras noctu erit, eademque sub terris tota die. Decimasexta ad primæ horæ nocturnæ dextantem sicilicum sub terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies adjiciet usque ad interlunium. Et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantumdem novissimis ex die adjiciet supra terram. Alternis autem mensibus xxx. implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Hæc erit ratio lunaris.

CAPUT XXXIII. LXXVI. Ventorum paulo scrupulosior. Observato Solis ortu quocumque libeat die, stantibus [1] hora diei sexta, sic ut ortum eum a sinistro humero habeant, contra mediam faciem meridies, a vertice septentrio erit. Qui ita limes per agrum currit, [2] cardo appellatur. Circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat: alioqui post hominem erit. Ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei a dextro humero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, cum minima umbra contra medium fiet hominem. Per hujus mediam longitudinem duci sarculo sulcum: vel cinere lineam, verbi gratia, pedum viginti conveniet: mediamque mensuram, hoc est, in decimo pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus. Quæ pars fuerit a vertice umbræ, hæc erit ventus septentrionalis. Illo tibi, putator, arborum plagæ ne spectent, neve arbusta vineæve, nisi in Africa, Cyrenis, Ægypto. Illinc flante ne arato, quæque alia præcipimus. Quæ pars lineæ fuerit a pedibus umbræ, meridiem spectans, hæc ventum Austrum dabit, quem a Græcis Notum diximus vocari.

NOTÆ.

7. *Quoties ab ortu.*] Quoties ab exoriva cæli parte orietur, sed serius, ita ut nocti suum lumen per aliquot horas neget.

8. *Dextante sicilico.*] Secunda die, inquit, Luna supra terras erit per dextantem sicilicum unius horæ vesperi, hoc est, 51. min. $\frac{1}{4}$ seu per quinque sextas partes unius horæ, & aliquanto amplius. Finge horam unam in partes duodenas tribui: dextans ex illis denas complectitur: sicilicus, partis undecimæ quartam partem.

Sect. LXXVI. 1. *Hora diei sexta.*] Quæ nobis meridies est, & duodecima diei hora.

2. *Cardo.*] Limiti, fossæ, viæ, quæ a meridie a septentrionem ducebatur, Cardinis nomen inditum a mundi cardine, ut Hyginus admonet initio libri de limitibus constituendis.

Illinc flatu veniente, materiam vineamque agricola ne tractes. [3] Humidus aut æstuosus Italiæ est. Africæ quidem incendia cum serenitate affert. In hunc Italiæ palmites spectent, sed non plagæ arborum vitiumve. [4] Hunc oliveti metator Vergiliarum quatriduo, hunc caveat institor calamis, gemmisque inoculator. De ipsa regionis ejus hora præmonuisse conveniet. Frondem media die, arborator, ne cædito. Cum meridiem adesse senties, pastor, æstate contrahente se umbra, pecudem a Sole in opaca cogito. [5] Cum æstate pasces, in occidentem specta ante meridiem, post meridiem in orientem : aliter noxium, [6] sicut hieme & vêre, si in rotulentum duceres. Ne contra septentrionem paveris [7] supradictum. [8] Clodunt ita, lippiuntve ab afflatu, & alvo cita pereunt. [9] Qui feminas concipi voles, in hunc ventum spectantes iniri cogito.

CAPUT XXXIV.

LXXVII. 1. [1] Diximus ut in media linea designaretur umbilicus. Per hunc medium transversa currat alia. Hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem : & limes qui ita secabit agrum, [2] decumanus vocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusses obliquæ, ita ut a septentrionis dextra lævaque ad Austri dextram lævamque descendant. Omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. Quæ ratio semel in quoque agro ineunda erit : vel si sæpius libeat uti e ligno facienda, regulis paribus in [3] tympanum exiguum, sed circinatum adactis. Ratione qua doceo, occurrendum ingeniis quoque imperitorum est. Meri-

NOTÆ.

3. *Humidus aut.*] Vide quæ diximus in Notis & Emend. ad librum 2. num. XLV.

4. *Hunc.... quatriduo.*] Quo de quatriduo egimus lib. 17. sect. 2.

5. *Cum æstate.*] Vide quæ in eam rem diximus lib. 8. sect. 75. Adde Palladium, lib. 12. in Novemb. tit. 13. pag. 171.

6. *Sicut hieme.*] Colum. lib. 7. cap. 3. pag. 256. *Hieme & vere, matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat : nam pruinosa iis diebus herba pecudi gravedinem creat, ventremque proluit, &c.* Vide & cap. 5. ejusdem libri, pag. 263. Palladium quoque loc. cit.

7. *Supra dictum.*] Libentius agnoverim, *sit prædictum* : quasi dicat, prædoctus esto, ut sect. seq. Quo enim loco id ante dixerit, non occurrit.

8. *Clodunt ita.*] Oculos nimirum, ut qui nictatione laborant. Inde fortassis Clodia gens apud Romanos nomen traxit.

9. *Qui feminas .... in eum ventum.*] In septentrionem videlicet, qui noxius est, non in Aquilonem, qui salubrior : in quem quæ spectare coguntur oves, mares edunt, ut diximus ex Aristotele, ceterisque, lib. 8. sect. 72. dicemusque iterum sect. seq.

Sect. LXXVII. 1. *Diximus.*] Sup. sect.

2. *Decumanus vocabitur.*] Festus quoque : *Decumanus appellatur limes, qui fit ab ortu Solis ad occasum : Alter ex transverso currens, appellatur Cardo.* Atque eam ob causam, quoniam litteræ X. figuram exhibet, quæ nota denarii est, decumanu limiti factum id nomen. Alia causa appellationis decumani ovi, decumanique fluctus, apud Festum, quem consule. Vide plura apud Voss. in Etymol.

3. *Tympanum*] Hoc est, tabulam solidam, ac planam.

diem excuti placet, quoniam semper est idem: Sol autem quotidie ex alio cæli momento, quam pridie, oritur: ne quis forte ad exortum capiendam putet lineam. Ita cæli exacta parte, quod fuerit lineæ caput septentrioni proximum a parte exortiva, solstitialem habebit exortum, hoc est, [5] longissimi diei, ventumque [4] Aquilonem, Boream Græcis dictum. In hunc ponito arbores vitesque. Sed hoc flante ne arato: frugem ne serito: semen ne jacito. Præstringit enim atque percellit hic radices arborum, quas positurus afferes. Prædoctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. Nec sum oblitus, in hac parte ventum Græcis poni, quem Cæciam vocant. Sed idem Aristoteles, vir immensæ subtilitatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius Aquilo Africo flat. Nec tamen eum toto anno in prædictis timet agricola. [5] Mollitur sidere æstate media, mutatque nomen, & etesias vocatur. Ergo cum frigidum senties, caveto, ac quacumque Aquilo prædicitur, tanto perniciosior septentrio est. [6] In hunc Asiæ, Græciæ, Hispaniæ, maritimæ Italiæ, Campaniæ, Apuliæ arbusta vineæque spectent. [7] Qui mares concipi voles, in hunc pascito, ut sic ineuntem ineat. Ex adverso Aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant. [8] In hunc a coïtu cum se pecus circumegerit, feminas conceptas esse scito.

2. Tertia a septentrione linea, quam per latitudinem umbræ duximus, & decumanam vocavimus, exortum habebit æquinoctialem, ventumque subsolanum, Græcis Apelioten dictum. In hunc salubribus locis villæ vineæque spectent. Ipse leniter pluvius: tamen est siccior Favonius, ex adverso ejus ab æquinoctiali occasu, Zephyrus Græcis nominatus. In hunc spectare oliveta [9] Cato jussit. Hic ver inchoat, aperitque terras tenui frigore saluber. Hic vites putandi, frugesque curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi jus dabit, afflatuque [10] nutritium exercebit.

3. Quarta a septentrione linea, eadem Austro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum, ventumque Vulturnum, Eurum Græcis dictum, sicciorem & ipsum, tepidioremque. In hunc apiaria

NOTÆ.

4. *Aquilonem, Boream.*] De varia appellatione ventorum diximus abunde lib. 2. sect. 46. &c.

5. *Mollitur sidere.*] Aquilo nimirum, qui etesias appellatur: de quo jam antea Plinius lib. 2. sect. 47. *Aquilones,* inquit, *quos etesias appellant. Mollire eos creditur Solis vapor geminatus ardore sideris.*

6. *In hunc Asiæ.*] In Aquilonem, aut Cæciam, non in Septentrionem.

7. *Qui mares .... in hunc.*] In Aquilonem adhuc, aut Cæciam. Vide quæ dicta sunt lib. 8. sect. 72.

8. *In hunc.*] In Africum.

9. *Cato jussit.*] Ut diximus lib. 15. sect. 6.

10. *Nutritium exercebit.*] Tenui frigore nutritium arborum agricolam exercebit. Hic Pinetus, ut sæpe, cespitat.

& vineæ Italiæ, Galliarumque, spectare debent. Ex adverso Vulturni flabit Corus, ab occasu solstitiali & occidentali latere septentrionis, Græcis dictus Argestes, ex frigidissimis & ipse, sicut omnes qui a septentrionis parte spirant. Hic & grandines infert, cavendus & ipse, non secus ac septentrio. Vulturnus si a serena cæli parte cœperit flare, non durabit in noctem: at Subsolanus in majorem partem noctis extenditur. Quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Aquilonem prænunciat terra siccescens repente, Austrum humescens rore occulto.

LXXVIII. Etenim prædicta ventorum ratione, ne sæpius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum præsagia, quoniam & hoc placuisse [1] Virgilio magnopere video. Siquidem in ipsa messe sæpe concurrere prælia ventorum damnosa imperitis refert. Tradunt eundem Democritum metente fratre ejus Damaso ardentissimo æstu orasse, ut reliquæ segeti parceret, raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis sævo imbre vaticinatione approbata. Quin imo & arundinem non nisi impendente pluvia seri jubent, & fruges insecuturo imbre. Quamobrem & hæc breviter attingemus, scrutati maxime pertinentia. CAP. XXXV.

Primumque a Sole capiemus præsagia. [3] Purus oriens, atque non fervens, serenum diem nunciat: at hibernam pallidus grandinem. [4] Si & occidit pridie serenus, & oritur, tanto certior fides serenitatis. [5] Concavus oriens pluvias prædicit: [6] idem ventos, cum ante exorientem eum nubes rubescunt: quod si & nigræ rubentibus intervenerint, & pluvias. [7] Cum orientis atque occidentis radii rubent, coïre pluvias. Si circa occidentem rubescunt nubes, serenitatem futuræ diei spondent. [8] Si in exortu spargentur partim ad Austrum, par-

NOTÆ.

Sect. LXXVIII. 1. *Virgilio.*] Libro 1. Georg. 313.
Sæpe ego ventorum concurrere prælia vidi.

2. *Damaso.*] Refert hoc ipsum Clemens Alexandr. lib. 6. Stromat. pag. 631. ubi & Damasum fratrem Democriti vocat: Laërtius quoque in Democrito, lib. 9. pag. 247.

3. *Purus oriens.*] Theophr. lib. de signis seren. pag. 123.

4. *Si & occidit.*] Theophr. loc. cit.

5. *Concavus oriens.*] Sol abditus in cavo nubis. Theoph. lib. de signis vent. pag. 118. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 441.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Concavus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres, &c.

6. *Idem ventos.*] Festus Rufus Arati interpres, pag. 69.
Ignea si fulgor præcurrit plurimus ora,
Flamina crebra salis quatiunt vada, &c.

7. *Cum orientis.*] Theophr. lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

8. *Si in exortu.*] Festus Avienus, pag. 69. de Sole:
Sed non non ora cavo similis, medioque recedens
Ore quasi, vel si radios discingitur ultro,
Figat ut Australem porrecti sidere partem,

tim ad Aquilonem, pura circa eum ſerenitas ſit licet, pluviam tamen ventoſque ſignificabunt. [9] Si in ortu aut in occaſu contracti cernentur radii, imbrem. Si in occaſu ejus pluet, aut radii in ſe nubem trahent, aſperam in proximum diem tempeſtatem ſignificabunt. Cum oriente radii non illuſtres eminebunt, quamvis circumdati nube non ſint, pluviam portendent. Si ante exortum nubes globabuntur, hiemem aſperam denunciabunt. Si ab ortu repellentur, & ad occaſum abibunt, ſerenitatem. Si nubes Solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempeſtas erit: ſi vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. Quod ſi in exortu fiet, ita ut rubeſcant nubes, maxima oſtendetur tempeſtas. Si non ambibunt, ſed incumbent, a quocumque vento fuerint, eum portendent. Si a meridie, & imbrem. Si oriens cingetur orbe, ex qua parte is ſe aperit, exſpectetur ventus. Si totus defluxerit æqualiter, ſerenitatem dabit: Si in exortu longe radios per nubes porriget, & medius erit inanis, pluviam ſignificabit. Si ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum. Si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem tempeſtatem: Si nebula, vehementiorem: Si candente Sole, ventum: Si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit ſe, ventum magnum.

LXXIX. Proxima ſint jure Lunæ præſagia. [1] Quartam eam maxime obſervat Ægyptus. [2] Si ſplendens exorta puro nitore fulſit, ſerenitatem: [3] ſi rubicunda, ventos: [4] ſi nigra pluvias portendere creditur. In quinta cornua ejus obtuſa, pluviam: erecta & infeſta ventos ſemper ſignificant: quarta tamen maxime. Cornu ejus ſeptentrionale acuminatum atque rigidum, illum præſagit ventum: inferius, Auſtrum: utraque recta, noctem ventoſam. Si quartam orbis rutilus cingit, ventos & imbres præmonebit. Apud Varronem ita eſt: Si quarto die Luna erit directa, magnam tempeſtatem in mari præſagiet,

NOTÆ.

Ac Boream rigidi jaculetur luminis igne,
Et vento & pluviis reparata luce carebit.

9. *Si in ortu aut.*] Rufus Avienus, loc. cit.

Sect. LXXIX. 1. *Quartam eam.*] Vide Feſtum Avienum, pag. 65. & 67.

2. *Si ſplendens.*] Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 432.

Sin ortu in quarto, namque is certiſſimus auctor,
Pura nec obtuſis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt.

3. *Si rubicunda.*] Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 430.

At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.

4. *Si nigra.*] Virgil. verſ. 427.

Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.

nisi si coronam circa se habebit, & eam sinceram: quoniam illo modo non ante plenam Lunam hiematurum ostendit. Si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit: si rutila, ventos: nigrescens, imbres. Si caligo orbis nubem incluserit, ventos, qua se ruperit: si gemini orbes cinxerint, majorem tempestatem. Et magis, si tres erunt, aut nigri, interrupti atque distracti. Nascens Luna, [5] si cornu superiore obatro surget, pluvias decrescens dabit: si inferiore, ante plenilunium: si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendebit, ex ea ventum ostendet. Si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. Si ante quartam non apparuerit, vento Favonio flante, hiemalis toto mense erit. Si decimo sexto vehementius flammea apparuerit, asperas tempestates præsagiet. [6] Sunt & ipsius Lunæ octo articuli, quoties in angulos Solis incidit, plerisque inter eos tantum observantibus præsagia ejus, hoc est, tertia, septima, undecima, decimaquinta, decimanona, vigesimatertia, vigesimaseptima, & interlunium.

LXXX. Tertio loco stellarum observationem esse oportet. [1] Discurrere eæ videntur interdum, ventique protinus sequuntur, in quorum parte ita præsagivere. Cælum cum æqualiter totum erit splendidum, [2] articulis temporum, quos proposuimus, autumnum serenum præsagibunt, & frigidum. [3] Si ver & æstas non sine riguo aliquo transierint, autumnum serenum & densum, minusque ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hiemem facit. Cum repente stellarum fulgor obscuratur, & id neque nubilo, neque caligine, pluvia aut graves denunciantur tempestates. [4] Si volitare plures stellæ videbuntur, quo feruntur albescentes, ventos ex iis partibus nunciabunt. Aut si

NOTÆ.

5. *Si cornu ... obatro.*] MSS. *obatrato.*

6. *Sunt ... octo articuli.*] Octo veluti puncta seu stationes, ac positus Lunæ, unde si una cum Sole a terra conspiciatur, diversos tum octo angulos facere ambo videntur. Aspectum octilem Astronomi seu octogonum vocant.

Sect. LXXX. 1. *Discurrere.*] Vide quæ in eam rem diximus lib. 2. sect. 6. & 36.

2. *Articulis ..... quos proposuimus.*] Sect. 59. his verbis: *Rursus hi cardines singulis temporum articulis dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium & æquinoctium autumni, Fidicula occasus autumnum inchoat,* &c.

3. *Si ver & æstas.*] Vide Theophr. lib. de signis tempest.

4. *Si volitare.*] Virgil. lib. 1. Georg. vers. 365.

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi, noctisque per umbras
Flammarum longos a tergo albescere tractus.

Recte vero admonuit Seneca, lib. 1. Natur. quæst. cap. 1. pag. 835. *Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ: quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter Lunam & terram est.* Vide etiam Avienum, pag. 71.

cursitabunt, certos: si id in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos effundent. Si stellarum errantium aliquam orbes incluserint, imbres. [5] Sunt in signo Cancri duæ stellæ parvæ, Aselli appellatæ, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam Præsepia appellant. Hæc cum cælo sereno apparere desierit, atrox hiems sequitur. Si alteram earum Aquiloniam caligo abstulit, Auster sævit: si Austrinam, Aquilo. [6] Arcus cum sunt duplices, pluvias nunciant: a pluviis, serenitatem non perinde certam: Circuli novi circa sidera aliqua, pluviam.

LXXXI. Cum æstate vehementius tonuit quam fulsit, ventos ex ea parte denunciat: contra si minus tonuit, imbrem. Cum sereno cælo fulgetræ erunt & tonitrua, abhiemabit. [1] Atrocissime autem, cum ex omnibus quatuor partibus cæli fulgurabit. Cum ab Aquilone tantum, in posterum diem aquam portendit. Cum a Septentrione, ventum eum. Cum ab Austro, vel Coro, aut Favonio, nocte serena fulguraverit, ventum & imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit. Tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

LXXXII. Nubes cum sereno cælo feruntur, a quacumque parte id fiet, exspectentur venti: si eodem loco globabuntur, appropinquante Sole discutientur. Et hoc si ab Aquilone fiat, ventos: si ab Austro imbres, portendent. Sole occidente si ex utraque parte ejus cælum petent, tempestatem significabunt. Vehementius atræ ab oriente, in noctem aquam minantur: ab occidente, in posterum diem. [1] Si nubes, ut vellera lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient. [2] Cum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. Si cacumina pura fient, [3] disserenabit. Nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit.

NOTÆ.

5. *Sunt in signo.*] Geminus in Elem. Astron. cap. 2. pag. 12. Ἐν τῷ Καρκίνῳ νεφελοειδεῖ συστροφῇ ἐοικότες καλοῦνται φάτνη· οἱ δὲ πλησίον αὐτοῦ δύο ἀστέρες κείμενοι, ὄνοι προσαγορεύονται. *Quæ stellæ in Cancro nebulosæ, stellarum congregationi similes sunt, vocantur Præsepe: duæ stellæ præsepi vicinæ vocantur Asini.* Vide & Festum Avienum, fol. 79. Plinius Theophrastum hoc loco transcribit, e lib. de sign. pluv. & vent. pag. 113.

6. *Arcus cum sunt.*] Aratus in Prognosticis, interprete Avieno, fol. 71.

Si discolor Iris
Demittat gemino se fornice.....
Plurimus abruptis fundetur nubibus imber.

Sect. LXXXI. 1. *Atrocissime.*] Theophr. lib. de sign. vent. pag. 119.

Sect. LXXXII. 1. *Si nubes, ut vellera.*] Aratus, loc. cit.

Vellera si cælo volitent. &c.

Theophr. quoque, lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

2. *Cum in cacuminibus.*] Theophr. lib. de signis tempest. Ὀρέων κορυφαὶ κατεχόμεναι ὑπὸ νεφελῶν, χειμέριον.

3. *Disserenabit.*] Dies serenus erit. Theophr. lib. de signis seren. Τὰ ὄρη, ὅταν τὰς κορυφὰς καθαρὰς ἔχωσιν, εὐδίαν σημαίνει. *Montes cum habent pura cacumina, serenitatem significant.*

Cælo quamvis sereno nubecula quamvis parva ventum procellosum dabit.

LXXXIII. Nebulæ e montibus descendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus sidentes, serenitatem promittunt.

LXXXIV. Ab his terreni ignes proxime significant: pallidi namque, murmurantesque, tempestatum nuncii sentiuntur: pluviæ etiam [1] in lucernis fungi. Si flexuose volitet flamma, ventum. [2] Et lumina cum ex sese flammas elidunt, aut vix accenduntur. Item cum in eo pendentes coacervantur scintillæ: vel cum tollentibus ollas carbo adhærestit: aut cum contectus ignis e se favillam discutit, scintillamve emittit: vel cum cinis in foco concrescit, & cum carbo vehementer perlucet.

LXXXV. Est & aquarum significatio. Mare si tranquillum in portu a cursu stabit, & murmuraverit intra se, ventum prædicit. Si identidem, & hiemem, & imbrem. [1] Litora ripæque si resonabunt tranquillo, asperam tempestatem: item maris ipsius tranquillo sonitus, spumævæ dispersæ, aut aquæ bullantes. Pulmones marini in pelago, plurium dierum hiemem portendunt. Sæpe & silentio intumescit, [2] flatuque altius solito jam intra se esse ventos fatetur.

LXXXVI. Equidem & montium sonitus, nemorumque mugitus prædicunt: & sine aura, quæ sentiatur, [1] folia ludentia. [2] Lanugo populi, aut spinæ, volitans: aquisque pluma innatans. Atque etiam

NOTÆ.

Sect. LXXXIV. 1. *In lucernis fungi.*] Theophr. lib. de signis pluv. & vent. pag. 111. Καὶ οἱ μύκητες, ἐὰν νότια ᾖ, ὕδωρ σημαίνουσι. *Fungi in lucernis, flantibus Austris, aquas pranunciant.* Virgil. lib. 1. Georg. vers. 390.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puella
Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.

2. *Et lumina.*] Theophr. lib. de signis temp. pag. 114.

Sect. LXXXV. 1. *Litora ripæque.*] Theophr. loc. cit. & lib. de signis vent. pag. 118. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 356.

Continuo ventis surgentibus aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumescere: & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut resonantia longe
Litora misceri: & nemorum increbrescere murmur.

2. *Flatuque.*] Forte, *inflatuque.*

Sect. LXXXVI. 1. *Folia ludentia.*] Virgil. lib. 1. Georg. vers. 368.

Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas, &c.

2. *Lanugo .... aut spinæ.*] Spinæ albæ. Aratus, in Διοσημεῖα, pag. 117.

Ἤδη καὶ πάπποι λευκῆς, γήρειον ἀκάνθης.

Sic enim Plinius legisse intelligitur, & λευκῆς de alba populo accepisse: & quidem recte. Sunt autem albæ spinæ, quam Arati schol. χίμαιρας vocat, pappi, carduorum flores, ut Festus explanat. Avienus Aratum sic reddidit,

Jamque super latices florum volitare senectam, &c.

Mox *suus fragor* idem valet, ac peculiaris, qui in campis solet audiri, fragor.

in campis tempestatem venturam præcedens suus fragor: cæli quidem murmur non dubiam habet significationem.

LXXXVII. Præsagiunt & animalia. [1] Delphini tranquillo mari lascivientes, flatum, ex qua veniunt parte: item spargentes aquam turbato, tranquillitatem. [2] Loligo volitans, conchæ adhærescentes, [3] echini affigentes sese, aut arena saburrantes, tempestatis signa sunt. [4] Ranæ quoque ultra solitum vocales. [5] Et fulicæ matutino clangore. Item mergi, anatesque, pennas rostro purgantes, ventum: Ceteræque aquaticæ aves concursantes: [6] Grues in mediterranea festinantes: [7] Mergi maria aut stagna fugientes. [8] Grues silentio per sublime volantes, serenitatem: [9] sic noctua in imbre garrula: at sereno, tempestatem: [10] Corvique singultu quodam latrantes, seque concutientes, si continuabunt, ventos: si vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. [11] Graeculi sero a pabulis recedentes, hiemem.

NOTÆ.

Sect. LXXXVII. 1. *Delphini.*] Cic. lib. 2. de Divin. pag. 270. *Loligines & Delphini exsultantes tempestatem futuram significant.*

2. *Loligo volitans.*] Plutarchus in quæst. natur. pag. 916. Διὰ τί τευθὶς φαινομένη σημεῖόν ἐστι μεγάλου χειμῶνος: *Cur loligo conspecta signum est magnæ tempestatis?* Causam ejus rei ibi investigar. Adi & Theophr. lib. de signis tempest. pag. 124.

3. *Echini.*] Vide lib. 9. sect. 51.

4. *Ranæ quoque.*] Sic Aratus, interprete Avieno, loc. cit.

Si repetunt veterem ranæ per stagna querelam.

Unde imitatus Aratum Maro intelligitur, lib. 1. Georg. vers. 378.

Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.

5. *Et fulicæ.*] Idem Arati interpres, pag. 71.

Et cum parva fulix trepido petit arva volatu,
Stagna sinens, longasque iterat clangore querelas:
Indicat insanis freta mox canescere ventis:
Latipedemque anatem cernes excedere ponto
Sæpius.

De mergis & anatibus, Theophr. lib. de signis pluv. & vent. pag. 122. & lib. de signis vent. pag. 118.

6. *Grues in.*] Aratus, eodem interprete, fol. 72.

Si Threïcia per aperta
Sponte grues trepidant, nec sese audacibus æthra
Committunt pinnis .....
Mox tempestates & nubila tetra cientur.

Adde & Ælian. lib. 7. histor. animal. cap. 7.

7. *Mergi maria.*] Lucanus eleganter, lib. 5. vers. 552.

Nec placet incertus qui provocat æquora Delphin:
Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
Ardea sublimis pennæ confisa natanti.

Adde Virgil. lib. 1. Georg. vers. 360. & Cassiod. lib. 3. var. ep. 48.

8. *Grues silentio.*] Theophr. lib. de signis seren. pag. 128. & Ælian. locis citatis.

9. *Sic noctua.*] Theophr. & Ælian. locis citatis.

10. *Corvique.*] Aratus, loc. cit.

Agmine cum denso circumvolitare videtur
Graculus, & tenui cum strident gutture corvi,
Convenit instantes prænoscere protinus imbres.

11. *Graculi.*] Theophr. lib. de signis tempest. pag. 125.

[12] Et albæ aves, cum congregabuntur. [13] Et cum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese : sed [14] maxime cornix. Hirundo tam juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat. Quæque in arboribus habitant, fugitantes in nidis suis. [15] Et anseres continuo clangore intempestivi. [16] Ardea in mediis arenis tristis.

LXXXVIII. Nec mirum, aquaticas, aut in totum volucres præsagia aëris sentire. [1] Pecora exsultantia, & indecora lascivia ludentia, eandem significationem habent. [2] Et boves cælum olfactantes, seque lambentes [3] contra pilum. [4] Turpesque porci alienos sibi manipulos feni lacerantes : segniterque & contra industriam suam abscon-

NOTÆ.

12. *Et albæ aves.*] Theophr. loc. cit. & Ælianus.

13. *Et cum terrestres.*] Servius in lib. 1. Georg. vers. 375. *Hic locus*, inquit, *omnis de Varrone est*, Atacino scilicet : *Ille enim sic :*

Tum liceat pelagi volucres, tardasque paludis
Cernere inexpleto studio certare lavandi :
Et velut insolitum pennis infundere rorem :
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo : &c.

De hirundine etiam Theophr. lib. de signis pluv. & vent. pag. 111.

14. *Maxime cornix.*] Geopon. auctor, lib. 1. cap. 3. pag. 7. Καὶ κορώνη ἐπ' αἰγιαλῷ τὴν κεφαλὴν διαβρέχουσα, ἢ πᾶσα νηχομένη ... ὄμβρους σημαίνει. Lucanus lib. 5. vers. 555.

Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
Instabili gressu metitur litora cornix.

15. *Et anseres.*] Theophrast. loc. cit. pag. 124.

16. *Ardea.*] Inter signa tempestatis Lucanus illud affert, lib. 5. vers. 549.

Quodque ausa volare
Ardea sublimis pennæ confisa natanti.

Sect. LXXXVIII. 1. *Pecora.*] Hoc illud est quod Virgilius ait, lib. 1. Georg. vers. 423.

Et lætæ pecudes, &c.

Aratus, interprete Avieno, pag. 74.

Pastor id indicium pluvialis frigoris edet,
Et si persultans aries lascivius herbas
Appetat : aut sese sustollans saltibus hædi :
Vel si juge gregi cupiant hærere, &c.

Vide etiam Ælian. lib. 7. hist. anim. cap. 8.

2. *Et boves,*] Virgilius lib. 1. Georg. vers. 375.

Aut bucula cælum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras.

Id quod ex Varrone Atacino hausisse Virgilium auctor est Servius in eum locum, ubi Varronis carmen laudat ejuscemodi :

Et bos suspiciens cælum, mirabile visu,
Naribus aëreum patulis decerpsit odorem.

Theophr. quoque, lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

3. *Contra pilum.*] Sic pecti capillos dixit Cælius Aurel. lib. 2. cap. 4. nunc pro capillatura, nunc contra capillaturam. M S S. omnes, *contra pluviam.* Diversa paululum sententia Avienus loc. cit.

Bubus arator idem trahit atra signa procellæ,
Lambere si lingua prima bos vestigia forte
Viderit, aut dextrum prosternere corpus in armum.

4. *Turpesque porci.*] Explicat id Politianus, in Rust.

Cum sibi non factos sus dissipat ore maniplos.

ditæ formicæ, vel concursantes, [5] aut ova progerentes. [6] Item vermes terreni erumpentes.

LXXXIX. Trifolium quoque inhorrescere, & folia contra tempestatem subrigere certum est.

XC. Necnon & in conviviis mensisque nostris, vasa quibus esculentum additur, sudorem [1] repositoriis linquentia, diras tempestates prænunciant.

NOTÆ.

5. *Aut ova progerentes.*] Atacinus Varro, loc. cit.

Nec tenuis formica cavis non evehit ova.

Virgil. lib. 1. Georg. vers. 380.

Sæpius & tectis penetralibus extulit ova

Angustum formica terens iter.

6. *Item vermes.*] Theophr. lib. de sign. temp. pag. 124.

Sect. XC. 1. *Repositoriis.*] Quid repositorium olim diceretur, aperiemus opportunius lib. 33. sect. 49.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVIII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. TERTIAM *ex his nominare sub tecto religio est.*] Tutelinam, cujus Augustinus & alii meminere, eam esse Deam, quam nominare sub tecto religio fuit, existimant Turnebus, lib. 20. Advers. cap. 36. & Cælius Rhodig. lib. 21. cap. 29. pag. 1005. quoniam fortassis, ut Macrobius admonet, lib. 1. Saturn. cap. 16. pag. 264. *apud veteres qui nominasset Salutem, Semoniam, Sejam, Segetiam, Tutilinam, ferias observabat.* Verum ex eo ipso Macrobii testimonio plane efficitur, non aliam hac in parte Tutelinæ Deæ, quam Sejæ Segetiæque, conditionem fuisse: cum tamen dispares eas fuisse hac silentii religione sub tecto, Plinius velit. Eccur autem non liceret Tutelam nominare, quam & in navi & in ædibus passim nominari & advocari cernimus apud Petronium in Satyrico? An Meja potius intelligenda dea est, a messibus nominata? Nam Tertull. lib. de spectac. cap. 8. *Singula*, inquit, *ornamenta Circi, singula templa sunt .... Sessias a sementationibus, Messias a Messibus, Tutelinas a tutela fructuum sustinent columnæ. Ante has tres aræ trinis Diis parent, magnis, potentibus. Eosdem Samothracas existimant.* Ut igitur Sessia in Sejam, sic Messia Dea, quæ altero nomine Segesta appellata fuit, forte in Mejam commutata: quam, propterea quod ea vox putidum quid olet ac sonat, sub tecto eo nomine nominare religio fuit. Sed Segestam ipsam verius, ut arbitror, intellexit, quam nominati sub tecto idcirco religio fuit, quod ad aliam vocem molliendam, quæ turpicula foret vel inauspicata, nempe *Egesta*, vel *Egestas*, conficta illa existimaretur. Sic enim & de Siciliæ oppido Festus refert: *Segesta, quæ nunc appellatur, oppidum in Sicilia est, quod videtur Æneas condidisse, præposito ibi Egesto, qui eam Egestam nominavit. Sed præposita est ei S littera, ne obsceno nomine appellaretur, ut factum est in Malevento quod Beneventum dictum est.* Sane si eam, quam nominati sub tecto religio est, non ipse jam appellasset, minime nunc ipse diceret, *Tertiam ex his*: nam quid est aliud, *ex his*, quam ex proxime appellatis Diis? Sect. 2.

II. *Jugum vocabatur.*] Prius legebatur *jugeram*: at *jugum* scribi oportere vel ex eo perspicuum est, quod de jugero postea agitur. Adde Varronem, a quo hæc Plinius mutuatur, lib. de re rust. cap. 10. ita scripsisse: *Modos*, inquit, *quibus metirentur rura, alios alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur jugis: in Campania versibus: apud nos in agro Romano ac Latio, jugeris. Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possunt. Versum dicunt centum pedes quoquoversum quadratum. Jugeram, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes CXX. & longus totidem: is modus Acnua latine appellatur.* Lege, *Agna*, ex Columella, libro 5. cap. 1. ubi & agua quid sit, & porca, definit. Sect. 3.

III. *Et ideo Comitia nandinis.*] Qui *nisi nundinis* reponi volunt, & omnium exemplarium auctoritati refragantur, & Festo in fragmento, pag. 21. *Nundinas* Sect. 6.

feriatum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi, vendendique causa: eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. Qui suam emendationem Varronis, Columellæ, & Dionysii Halicarnassei testimonio corroboratam putant, recentiorem Urbis morem cum prisco majorum instituto commutant.

Sect. 6. IV. *Aquam, viam, & vicinum.*] In MSS. Reg. aliisque, *aquam, vim,* In editis, *aquarum vim*, male. Cato ipse, a quo hæc manarunt, e præf. libri de re rust. pag. 5. *aquam, viam*, scribendum suggerit: *Loco*, inquit, *salubri ager siet, bonumque aquarium*, (alii codd. *boumque aquarium*,) *oppidum validum prope siet, aut mare, aut amnis, qua naves ambulent, aut via bona celebrisque.* Columella quoque, lib. 1. cap. 3. pag. 16. *Post hæc duo principalia subjungebat Cato illa non minus intuenda: viam, & aquam, & vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum, quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si vexationem viæ non reformidet: deinde ad vehenda & exportanda utensilia .... De bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum.... De vicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquam mors, aliaque nobiscum diversa causa mutant*, &c.

Sect. 8 V. *Ne familia male sint.*] Ita libri hactenus vulgati, cum Reg. 1. cod. forte propter illud Catonis, cap. 4. *Vicinis bonus esto: Familiam ne siveris peccare*, nimirum in vicinos. *Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, jumentis, materia juvabunt*: &c. In Reg. 2. cod. haud minus forte sincere, *Ne familia male sit*, propter istud ejusdem scriptoris, cap. 5. *Familia male ne sit, provideat: ne algeat, ne esuriat*, &c.

Sect. 10. VI. *Frumentum vero, & hordeum, viciaque.*] Prius legebatur, *Frumentum & hordeum utrumque*: ubi se torquet mirum in modum Dalecampius, ut quodnam sit hordeum utrumque, explanet. Nos sinceram hanc lectionem, ope codicis Colb. 3. & Paris. repræsentamus.

Sect. 13. VII. *Ex quo panis apud eos præcipuus, & alica. Maxime quidem oryza gaudent, &c.*] Prius legebatur, *panis apud eos præcipuus. Italica maxime quidem* &c. Atque ita sane codices manu exarati omnes præ se ferunt, sed rejecta interpunctionis nota, post vocem *Italica*. Dalecampius scribendum ita conjiciebat: *Oryza quidem maxime ut Itali gaudent.* Alii aliter: Salmasius, nihil. Facilis tamen emendatio, vel litterulæ unius immutatione, ut patet. Auctor emendandi Theophr. lib. 4. hist. cap. 5. unde hæc exscripta sunt, *Est*, inquit, *& hordeum, & triticum, & genus quoddam aliud hordei silvestris, ex quo panis præcipua suavitatis, & alica perbona.* Κριθαὶ δὲ, καὶ πυροὶ, καὶ ἄλλ' ὅτι γένος ἀγρίων κριθῶν, ἐξ ὧν καὶ ἄρτοι ἡδεῖς, καὶ χόνδρος καλός. Peculiaria Indiæ semina ibi Græcus scriptor persequitur. Moxque subjicit, paucis admodum interjectis: Μᾶλλον δὲ σπείρουσι τὸ καλούμενον ὄρυζον, ἐξ οὗ τὸ ἕψημα· τοῦτο δὲ ὅμοιον τῇ ζειᾷ, καὶ πτισθὲν, οἷον χόνδρος. *Maxime quidem oryzam serunt, similem zeæ: tanquam alica pinsitur, &c.* Ex oryza & oleum facere Indos dictum est lib. 15. sect. 7.

Sect. 17. VIII. *Proximum trimestri, quod e minime ponderoso tritico.*] Sic totidem plane litteris apicibusque Reg. cod. ceterique, quibus usi sumus: & Tolet. quoque, quo Pintianus. Est enim sententia, primas tribui amylo, quod fit e trimestri: Dixerat enim proxime antea, *Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri*: Secundas vero a trimestri tribui amylo, quod fiat e tritico minime ponderoso. Hactenus libri editi sic habuere: *Proximum e trimestri quodam minime ponderoso tritico.* Atqui hanc præcipuam esse tritici trimestris dotem ac laudem, paulo ante Plinius insinuarat, sect. 12. ut nulli frumento plus esset ponderis: ex interpolatorum igitur officina prodit trimestre illud ponderosum, non ex Museo Pliniano.

Ibid. IX. *Linteo aut sportis saccatum.*] Non *siccatum*, ut in libris omnibus legitur, qui sunt hactenus editi, Errotis admonuit Dioscorides, qui ex eodem fonte hor-

tos suos rigavit, unde hæc Plinius. Sic enim ille lib. 2. cap. 113. de amylo: Καὶ τὸ λοιπὸν διηθήσαντες ἐμβάλλειν εἰς ὑλιστῆρα, διϋλίσαντες δὲ εὐθέως ψύχειν· ἐπὶ κεραμίδων καινῶν ἐν ἡλίῳ ὀξυτάτῳ· ἐκπίμπει γὰρ, κἂν ἐπ' ὀλίγον μείνῃ, ὀξίζει. *Reliquum vero colo trajiciendum: moxque ut excolatum fuerit, super tegulis novis ardentissimo sub Sole siccari, densarique oportet. Namque si paulisper udum manserit, acescit.* Est autem ea vox *saccatum* Plinio ceteroqui perfamiliaris: qua rursum abutitur, lib. 10. sect. 79. lib. 29. sect. 39. &c.

X. *Semel tempore L. Pauli nata, XVII. pendo panis reddere visa, XVIII. Tertia, XIX. cum triente.*] Exemplarium MSS. vestigia summa fide secuti sumus: sic enim habent Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. *Semel tempore L. pollinatam XVII.* ceteraque, ut edidimus: discrepante ab his longissime librorum editorum scriptura, quæ est hujusmodi: *Similago L. pollin autem XVII. pondo panis reddere visa, tritici XXX. cum triente*, &c. Ambustum nihilominus hunc locum, nec satis adhuc sanum esse, non negaverim: sed jactura, ut reor, facili. Sect. 20.

XI. *Ex zea pulcrius, quam ex tritico, fit granum.*] MSS. Reg. 1. Colb. 1. *granacum*. Reg. 2. & Th. *gracum*. Colb. 2. omnium optime, *granaum*. Cato, cap. 86. *Graneam triticeam sic facito: Selibram tritici puri in mortarium purum indat, lavetque bene, corticemque deterat bene, eluatque. Postea in ollam indat, &c.* Turnebus lib. 2. Adversf. cap. 42. pag. 1017. legendum putabat, *fit tragum*. Sed de trago jam superius pronunciatum a Plinio est, sect. 16. *Simili modo e tritici semine tragum fit*, &c. Sect. 29.

XII. *Ex leguminibus autem Novembri seruntur lens, &c.*] In MSS. Reg. Colb. Th. *Ex leguminibus autumno vere seruntur*, forte pro *autumno & vere*. Nam lentis sationes duas agnoscit Columella, lib. 2. cap. 10. *Sationes ejus duas*, inquit, *servamus: alteram maturam, per mediam sementim: seriorem alteram, mense Februario.* De Februario etiam subscribit Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 4. pag. 51. *Hoc etiam mense lenticulam seres &c.* Sect. 31.

XII. *Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit.*] Hoc loco Plinium supinæ negligentiæ Daleeampius arguit, eumque secutus Salmasius, in eo libro quem sic inscripsit, Præfatio ad Plinium: Ruellius utrique præïvit, lib. 2. de Nat. stirp. pag. 337. Censent enim ii perperam acceptum ab eo hunc Theophrasti locum, e lib. 4. de causis, cap. 14. pag. 316. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ περὶ Φιλίππους συμβαῖνον περὶ τοὺς κυάμους ἐκεῖ γὰρ σφόδρα ψυχρὸν πνεῦμα· καὶ ἀτεράμονες τινες γίνονται. *Testatur & illud quod apud Philippos evenit fabis: ventus enim eo loco vehementer frigidus est: ideoque fabæ incoctiles nonnullæ efficiuntur.* Id quod Plutarchus quoque narrat, lib. 7. Sympos. quæst. 2. 2. pag. 701. Ἐνια χύ δὲ καὶ πνεῦμα λεχθησόμενοις ἐπιγινόμενοι, ἀτεράμονας ποιεῖ, διὰ τὸ ψῦχος· ὥσπερ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας ἱστοροῦσι. *Cum ventus quidam ventilantibus supervenit, frigore suo fruges praduras & incoctiles facit, quod Philippis Macedoniæ oppido aiunt evenisse.* Itaque cum fabas ii dicant alias esse coctiles, alias incoctiles, sive quæ coqui nisi admodum ægre non possent, (τεράμονας & ἀτεράμονας Græci vocant:) ex his duabus vocibus herbarum duo nomina, vel Plinium, vel libertum ejus, qui Græca volumina scriberet, pueriliter somniasse pronunciant. At longe ex alio fonte hæc hausisse Plinium, quam ex Theophrasto, duo apertissime produnt: Primum est, macri pinguisque soli discrimen, cujus apud eum scriptorem vestigium nullum exstat: Alterum, quod teramnon ex indiviso pariter, & ateramnon in vitio dicatur esse: cum fabas coctiles sive τεράμονας ille palam in pretio ponat, nec sane immerito. Sect. 44.

XIII. *Aquari gaudet, ut prapinguis & densa ubertas diluatur.*] Multo id sincerius visum, uti est in editione Parmensi, quam *aqua rigandi*, ut in ceteris. Favet enim admodum tum ipsa per se orationis structura, tum ipse etiam Theophrastus, a quo hæc manarunt: Sic enim ille lib. 8. hist. cap. 7. Ἡ δὲ ἐργασία, τὸ ὡς πλεῖστον χεῖμον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ.... πιειρὰ γὰρ οὖσα καὶ πυκνὴ ἡ γῆ, δεῖ ποιῆσαι μα- Sect. 45.

ris. Cultura omnis in eo est, ut quam diutissime aqua permaneat: cum enim ea terra crassa, spissaque sit, raram atque solutam reddere opus est.

Sect. 46. XIV. *In frigido & aquoso.*] Hæc a superiore sententia, quicum temere connectebantur antea, divelli sejungique, ex Catone liquet, qui nunc a Plinio transcribitur. Sic enim ille, cap. 6. pag. 12. *Ubi ager crassus & latus est sine arboribus, cum agrum frumentarium esse oportet: Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet.* Hæc tantum eo loci affert. Mox cap. 34. pag. 30. *Redeo ad sementim. Ubi quisque locus frigidissimus, aquosissimusque erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet.*

Ibid. XV. *Et cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra &c.*] Perturbata admodum sententia prius legebatur, *Et cicer exceptis leguminibus &c.* Admonuit erroris ipse Varro, a quo Plinius hæc fere ad verbum exscripsit. Sunt enim hæc illius verba, lib. 1. de re rust. cap. 23. *Neque in pingui terra omnia seruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent succo, ut cytisum, & legumina, præter cicer: hoc enim quoque legumen, & cetera quæ velluntur, legumina dicta. In pingui rectius, quæ succi sunt majoris, olus, triticum, siligo, linum.*

Ibid. XVI. *Lenior terra, densiorque tritico.*] Ita recte MSS. Reg. ceterique, non uti prius legebatur in editis, *levior.* Nam pugnant inter se, *levior, densiorque.* Adde Theophr. lib. 8. hist. cap. 9. emendationi huic mire suffragantem: Πυρὸς, inquit, ἀγαθὴν ζητεῖ χώραν, ἡ δὲ κριθὴ δύναται καὶ ἐν ταῖς ψαφαρωτέραις ἐκφέρειν. Multoque expressius Plutarchus, in quæst. natur. pag. 215. Διὰ τί πυροφόρος ἡ πίων καὶ βαθεῖα χώρα, κριθοφόρος δὲ μᾶλλον ἡ λεπτόγεως: *Quare pinguis & profunda terra tritici ferax est: hordei ea potius quæ tenuior est?* Cum præsertim, eodem Plutarcho teste, illud agricolis in ore sit: Σῖτον ἐν πηλῷ φυτεύετε, τὴν δὲ κριθὴν ἐν κόνει. *Triticum in cæno serito, hordeumque in pulvere.* Lenior autem terra, uda est & madida hoc loco, & aqua copiosa diluta solutaque.

Sect. 48. XVII. *Non pridem inventum in Rhetia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant planarati.*] Sic libri fere omnes editi, tantum post Frobenium: Priores *plammorati* habent. MSS. Reg. Colb. aliique, *Plaumorati.* Goropius Becanus, lib. 1. Gallicor. pag. 21. mavult *Plomerat* legi: quod Cimbrorum lingua, seu vetere Gallica, *Plograt* aratri rotam notet, *Plog met rat*, aratrum cum rota. Nos simplicius *Plaustrarati* malumus. Servius ad lib. 1. Georg. vers. 173. Mantuæ, quæ in Gallia Togata, & Cisalpina existit, aratra habuisse rotas, ex eo Virgilii versu colligit:

Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos.

Currus autem dixit, inquit Servius, *propter morem provinciæ suæ, in qua aratra habent rotas, quibus juvantur.* Ut minime mirum sit, gentes eas Latine composita voce, quæ significatum & usum ejus exprimeret, *Plaustrarati* extulisse. Rhæti enim, ac Galli Togati, Latina lingua, vel Plinii certe tempore, utebantur. Verum non uni huic duntaxat voculæ, sed & sententiæ integræ medicinam attulimus, quæ prius ita legebatur: *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas, quod genus vocant planarati.*

Sect. 49. XVIII. *Nec strigare in actu spiritus.*] Scripserat Hermolaus contra omnium codicum fidem, editionumque Parm. aliarumque vetustarum, *Nec striare in actu sæpius.* Antiquam, sinceramque lectionem repræsentamus, ex Reg. 1. 2. Colb. aliisque exemplaribus: eandem V. Cl. Guill. Pellicerii judicio defendimus, cujus hæc verba Turnebus recitat, lib. 24. Adverf. cap. 1. pag. 808. *Est*, inquit, *strigare in actu spiritus, in agendo sulco interquiescere: Nam striga, Hygino auctore, in libello de castrorum metatione, ordo est & series equorum in castris tendentium. Ut autem in striga quiescunt equi, & ut in strigam dum collocantur strigare dicuntur: ita quoque cum in versu, qui uno spiritu agendus est, ad interspirandum requiescunt, strigare dicuntur.* Utitur in eundem pæne sensum de labore strenuo, sed

sed gravi, metaphorice strigandi verbo Seneca Epist. 31. *Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpaverim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor: & clamabo: Tanto melior surge, & respira: & clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera.* Adjicimus & nos ad ea, ne videamur ἀσύμβολοι, lepidam Phædri fabellam, e tertio libro depromptam:

Musca in temone sedit, & mulam increpans:
Quam tarda es, inquit, non vis citius progredi?
Vide ne dolone collum compungam tibi.
Respondit illa: Verbis non moveor tuis:
Sed illum timeo sella qui prima sedens
Jugum flagello temperat lento meum,
Et lora frenis continet spumantibus.
Quapropter aufer frivolam insolentiam:
Namque ubi strigandum est, & ubi currendum, scio.

Hoc illud est quod pariter præcipit Columella, lib. 2. cap. 2. sub finem. *Ne in media parte versura* bubulcus *consistat: detq.se requiem in summa, ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum* CXX. *contrarium pecori est, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellas, & boves inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant, nisi assidue refrigerentur,* &c.

XIX. *Faba runcari non gestit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur tantum.*] Locum hunc sic interpunximus, adducti tum re ipsa, tum scriptorum veterum auctoritate. Columella enim, lib. 2. cap. 12. pag. 66. *Excepto lupino*, inquit, *cujus semini contraria est sarritio: quoniam unam radicem habet, quæ sive ferro succisa est, seu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiamsi non fieret, supervacuus tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat.* Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Lupinus vero, qui unam radicem habet, si sarculetur, exstinguitur: quod nec desiderat: quia herbas præter auxilium cultoris affligit.* Sic locus ille prius legebatur, ut ea verba, *quoniam evincit herbas*, priori affigerentur sententiæ, quæ de faba est. Sect. 50.

XX. *Et a semente nonnisi messibus in aream redeunt.*] In libris hactenus editis, *nonnisi nonis mensibus* At vox ea *nonis* abest a MSS. exemplaribus, Reg. Colb. Chiffl &c. palamque est crevisse eam ex superioris vocabuli, *nonnisi*, perquam importuna repetitione. *Messibus* vero haud cunctanter rescribendum esse, ut fecimus, suadet tum Plinius ipse, tum is a quo Plinius ista mutuatus Columella: Is enim, lib. 2. cap. 12. ubi de sarritione agit, *Sed nec istud ubique*, inquit, *fieri censemus: verum incolarum consuetudine uti. Sunt enim regionum propria munera, sicut Ægypti, & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit: quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea est, ut vix ulla herba exeat, nisi ex semine jacto: sive quia rari sint imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet.* Præterea facit, ut dixi, id quod ipse Plinius superius insinuavit, de Ægypti incolis, sect. 47. *Reliqua pars*, inquit, *nonnisi cum falce arva visit, paulo ante Calendas Apriles: peragitur autem messis Maio.* Quid quod & in MSS. iisdem non *in aream* sed *in area* legimus? ut *in arva* legi probabilius merito cuipiam videatur Ibid.

XXI. *Ita ut ante hiemalem ne cesset. Nimis pinguis alternari potest &c.*] Sic rescripsimus ex codicum MSS fide, ita etiam loci ejus postulante sententia. Legebatur ante in editis, *Aut ante hiemalem ne cesset. Nec non minus pinguis* &c. Sed vocula *necnon* nusquam in MSS. exstat: & de pingui nimium terra nunc agi vel ex eo liquet, quod vel tergeminæ anno uno sationi par esse dicitur: & mox gracilior eidem opponitur, quæ in tertium usque annum e contrario cessare præcipitur. Sect. 52.

XXII. *Si hæc omissa sit stercoratio, sequens est, priusquam sarriat, aviarii pulvere.*] In MSS. Reg. 1. *priusquam seriat.* Reg. 2. *sariat.* In editis, *priusquam se-* Sect. 53.

rat, ante pulverem, nulla penitus sententia. At Columella, lib. 2. cap. 61. quem Plinius tum habuit ante oculos, cum hæc scriberet, *Si tamen aliqua causa*, inquit, *tempestivam stercorationem facere prohibuerit, secunda ratio est ante quam sarrias, more seminantis ex aviariis pulverem stercoris per segetem spargere. Si & is non erit, caprinum manu jacere, atque terra sarculis permiscere: ea res latas segetes reddit.* Quamobrem non jam ullus de nostra emendatione dubitandi locus, cum hæc stercoratio, quæ nunc præcipitur, in subsidium sit prioris, quæ prætermissa fuerit. Nam cum illa prior peracta jam satione fieri opportune potuerit, hæc quæ sequens appellatur, qui fieri tandem possit, priusquam seras?

Sect. 55. XXIII. *In denso, aut cretoso.... tritici aut siliginis modios sex.*] Defendit hanc scripturam librorum omnium mira consensio, contra Pintianum, cui *modios quinque* legi verius videtur: quoniam Columella lib. 2. cap. 9. *Siliginis autem*, inquit, *vel tritici, si mediocriter cretosus, uliginosusve ager est, etiam paulo plus quam, ut prius jam dixi, quinque modiis ad sationem opus est. At si siccus & resolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis est, quatuor*, &c. Sed suo ipsius telo perimitur Pintianus: nam cum paulo plus quinque modiis Columella exposcat: mox vero Plinius inter quatuor & sex pro ratione soli sationis modum definiendum pronunciet, quis non intelligit *modios sex* hoc loco scribi oportuisse?

Sect. 56. XXIV. *Circa brumam serendum non esse.*] Emendat hunc locum Fulvius Ursinus in Notis ad Varron. pag. 46. ac *citra brumam* ex Varrone, lib 1. de re rust. cap. 34. legi præcipit. At quidquid demum aut senserit Varro, aut sentire porro debuerit, defendit egregie librorum omnium constantem scripturam Columellæ locus, quem secutus in primis nunc Plinius videtur, e lib. 2. cap. 8. *Quod sit seminandi tempus*: pag. 50. *Sic enim servant*, inquit, *prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius quam conficiatur bruma, totidemque post eam confectam, neque arent, neque vitem, aut arborem putent*, &c. Idem Varro lib. 1. cap. 35. diebus ante & post brumam quindecim, quidquam seri vetat, præter ulmos.

Sect. 59. XXV. *Deinde superat noctes ad solstitium diebus XCIII. horis duodecim, usque ad æquinoctium autumni.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: sed manifestissimo mendo locus hic tenetur. Desideratur enim intervalli circumscriptio, quod a solstitio æstivo ad autumnale pertinet. Legendum itaque: *diebus XCIII. horis duodecim: & inde minuitur diebus XCII. horis duodecim, usque ad æquinoctium autumni.* Nam tria intervalla quæ in vulgatis libris exprimuntur, dies conficiunt 262. horas 18. Ea detracta de diebus 365. $\frac{1}{4}$ residuos faciunt dies 92. horas 12. Quare ex mente Plinii Julius Cæsar annua hæc intervalla descripsit:

Ab æquinoctio verno ad solstitium, dies 93. horas 12.
A solstitio ad æquinoctium autumnale, dies 92. horas 12.
Ab æquinoctio autumnali ad brumam, dies 89. horas 3.
A bruma ad vernum æquinoctium, dies 90. horas 3.

Quod si æquinoctium vernum statuatur in XXV. Martii, ut Columella, Pliniusque, asseverant, additis diebus 93. calculus desinet in 25. Junii, $\frac{1}{2}$. Ab eo die exclusive, ad æquinoctium autumnale, quod conjicietur in 26. Septembris, 92. dies, horæ 12. A die 26. Septemb. ad brumam, in 24. Decemb. $\frac{1}{8}$ dies 89. horæ tres: ut inde exclusive ad vernum æquinoctium, 25. Martii $\frac{1}{4}$ dies reliqui sint 90. $\frac{1}{8}$ minima aliqua diversitate neglecta. Ita fere Petav. lib. 2. Var. Dissert. cap. 5. pag. 81. & Riccioli, tom 1. Almag. lib. 3. cap. 135.

Sect. 60. XXVI. *Servantque id sidus etiam vestis institores.*] Hunc locum ex fide codicum Reg. & Colb. repræsentamus. Præpostera interpunctione perturbata omnia prius erant mirum in modum: cum sic legeretur: *Vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad III. Idus Novembris, ut diximus, servant: quoniam id sidus etiam vestis institor est*, &c. Ubi sidus vestis institorem appellari Sipontinus existimavit, aliique post eum. Nugæ meræ.

XXVII. *Ipso brumali die pulegium in carnariis florere.*] Placuit nonnullis, *in* **Ibid.** *coronariis* potius legi, quam in *carnariis*. Frustra. In carnariis suspendi carnes mos antiquus fuit: quo more & suspendi pulegium nunc Plinius innuit. Columella, lib. 12. cap. 53. *A duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhareat, & paulum assiccatam in carnario suspendi.* Varro lib. 1. de re rust. cap. 54. de uvis pensilibus: *Alia*, inquit, *qua in piscinam in amphora picata descendat: alia qua in aram, ut in carnarium adscendat.* Corrigo, *qua in horreum, ut in carnariis adscendat.*

XXVIII. *Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*] Ita libri omnes, etiam MSS. ipseque Tullius, a quo carmen illud excerptum, lib. 1. de Divin. num. 15. An vero nihilominus, *ter flores*, sincerius videri possit, considerandum. Nam post eos versiculos subjicit Cicero statim: *Ne hoc quidem quaro, cur hac arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet.* Tamen Geopon. auctor, lib. XI. cap. 13. ἡ δὲ σχῖνος τρεῖς καρποὺς φέρει &c. post Aratum, quem Cicero transtulit: **Sect. 61.**

Τριπλόα δὲ σχῖνος κυέει· τρισσαὶ δὲ αὖξαι
Γίνονται καρποῖο· φέρει δέ τε σήμαθ' ἑκάστη
Ἑξείης ἀρότῳ, &c.

XXIX. *Virgas & sarmenta, qua tibi usioni supererunt.*] Hoc est, quæ supererunt post tuum usum. In libris vulgatis hactenus legebatur, *qua tibi in satione superant.* MSS. Reg. 1. *Qua tibi cisioni.* Reg. 2. *qua tibi osioni.* Verum ex Catone ipso, a quo hæc excerpta *usioni* legi oportere perspicuum est. Sic enim ille, lib. de re rust. cap. 38. pag. 34. *Si ligna & virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito: virgas & sarmenta, qua tibi usioni supererunt, in segete comburito: ubi eas combusseris, ibi papaver serito.* Usionis autem voce usus iterum idem Cato, cap. 145. ubi de lege oleæ faciundæ: *Si viride oleum fiet, facito accedat oleum & sal sua usioni, quod satis siet, & vasa viminea.* Et rursum cap. 149. Scævola quoque apud Gellium, lib. 4. cap. 1. pag. 271, *Qua longa usionis gratia contrahuntur, & reconduntur.* Sic & abusionem pro abusu dicimus. **Ibid.**

XXX. *Torcular lavare.*] Sic libri omnes, tum publici, tum etiam conditivi, ante Dalecampium, quo auctore in libris deinceps editis *levare* legitur. Sed sane perperam. Nam Columella lib. 2. cap. XI. eum hujus ipsius intervalli rusticum opus definit, *Opercula, cola, & cetera sine quibus probe confici mustum non potest, diligenter tota marina & aqua salsa* tum jubet esse: *Torcularia vero & fora diligenter emundata, lotaque.* **Sect. 62.**

XXXI. *XIV. Calendas Martii triduum varie.*] Prius legebatur, *XVII. Calendas.* At sedecim omnino Calendæ sunt Martiæ, etiam cum intercalatur annus: nam tum *bis sexto Calendas* dicitur. **Sect. 65.**

XXXII. *Hordeum nisi siccum ne sarrito.*] Locum hunc ope codicum Reg. & Colb. sanavimus, in quibus *sarite* legitur: adstipulante Columella, a quo id sumptum videtur, lib. 2. cap. 12. *At alia segetes, qua vel humida moveri possunt, melius tamen sicca sarriuntur, quoniam sic tractata non infestantur rubigine: hordeum vero nisi siccissimum tangi non debet.* Palladio quoque, lib 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Hoc mense serenis & siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta .... si siccas segetes sarculaveris, aliquid contra rubiginem prastitisti: maxime si hordeum siccum sarrietur.* Prius legebatur, *ne serito.* At de sarritione & purgatione hibernarum segetum hic sermo est, non de satione. **Ibid.**

XXXIII. *Faba metitur, dein concutitur.*] Ita libri omnes, etiam MSS. quos videre licuit: frustra emendante Pintiano, *dein cuditur*, nec merito in eam sententiam illud Comici trahente, *In me hac cudetur faba.* Nam Palladius hæc ipsa hujus intervalli opera describens, lib. 7. in Junio, tit. 3. pag. 123. *Colligemus viciam*, inquit, *fenum Gracum resecabimus ad pabulum .... Nunc* **Sect. 68.**

& faba Luna minuente velletur. Ante lucem sane, & ante quam Luna procedat, excussa & refrigerata ponatur. Ita gurgulones non patietur infestos.

Ibid. XXXIV. *Herba optima in prato, trifolii .... pessima mimmuli, siliquas etiam diras ferentis.*] Significat non caule modo, sed & siliqua nocere in prato mimmulum. Sunt qui *ranunculi* legi suspicentur commodius posse: vetant MSS. codices: quorum ex fide, cum illi exhibeant diserte, *siliqua etiam dira ferentis*, hunc locum ita expressimus. In libris hactenus editis: *Pessima mimmuli: siliqua etiam dira: fenisecis invisa & equisetis est.*

Sect. 68. XXXV. *Est autem magnopere pertinens.*] De Sirio sive Canicula agitur. Ita porro MSS. omnes, quos quidem vidimus. At scripsit in ora codicis sui Pelicerius, *Ad æstum magnopere pertinens*, ut jamdudum observavit Petavius, lib. 2. Var. Differt. in Uranol. cap. 10. pag. 103. Pertinere ad æstum dicitur, si vera ea lectio est, quod ingentem æstum denunciat, imo & ex parte facit. Hinc Horatius, lib. 3. Ode 29.

Jam Procyon furit,
Et stella vesani Leonis,
Sole dies referente siccos.

Procyonem Horatius, quemadmodum & Plinius, pro Sirio accipit: quoniam prima hæc asterismi Canis stella ante ceteras, adeoque ante totum ipsum canem apparet.

Ibid. XXXVI. *Dein postridie.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Sic & ratio calculi exigit, uti ex Plinio ipso docuimus. Unde Cæsaris Tabulam emendabis, ex qua Hadrian. Junius, & post ipsum Salmasius, in Solin. pag. 430. *post triduum* legi malunt.

Ibid. XXXVII. *XIII. Calend. Augusti .... etesiarumque prodromi flatus.*] In libris omnibus editis, plurimisque MSS. legitur, *XVIII. Calend.* At quis hunc diem XVIII. Calendas Augustas vidit unquam? Nos andacter, dempta denarii nota, XIII. rescribimus: tum quia series dierum ita postulat: nam dixit antea de XVI. Calendas: quare nunc aliquis subsequentium dierum appellari debet: tum quia XIII. Calendas Augusti etesias flare ipse admonuit, lib. 2. sect. 47. his verbis, *Post biduum vero exortus, &c.*

Sect. 69. XXXVIII. *Quod post dies undeviginti ab æquinoctio verno.*] Ita MSS. omnes: at rectius forte, ut Petavius emendavit, lib. 2. Var. Differt. in Uranol. cap. 10. pag. 104. *post dies unum & triginta.* A VII. Calendas Maïas ad quartum, totum hoc quatriduum frugibus decretorium esse Plinius dicit: & ab æquinoctio verno dies numerat undeviginti. At æquinoctium verum ipse contulit in VIII. Calend. April. a quo die secundus & trigesimus dies est VI. Calend. Maïas.

Ibid. XXXIX. *Sidus & per se vehemens, & cui praeoccidere caniculam necesse sit.*] Hac voce *caniculam*, Sirium hoc loco rursum intelligi, seu Procynem, pronunciat Salmasius, in Solin. pag. 435. quam stellam ante Canem oriri ait & occidere. At ejus viri errorem quisquis ad pictam sphæram & globum oculos applicet, quamvis plumbeus sit, intelliget. Etenim quæ ad Boream declinant stellæ, earum quæ ad Austrum vergunt uti ortus antecedunt, sic occasus sequuntur, præsertim si boreales situ posteriores sunt: ut in Procyne & Cane contingit. Canis quippe hoc tempore positus est in gradu circiter uno Canceri, & ad Austrum declinat: Procyon ad Boream situs est in gradu fere 21. Canceri: ergo ille prius oritur, quam Canis: occidit autem post ipsum. Quod autem Plinius ait canis sideri praeoccidere caniculam necesse esse, id rectissime interpretamur de canario sacrificio, in quo ad placandum caniculæ sidus, frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, ut fruges flavescentes ad maturitatem perducerentur: unde & Catularia porta nomen accepit, ut auctor est Paulus ex Festo, verbo *Catularia.* Atque idem Festus in Fragm. pag. 53. *Rutilæ canes, id est, non procul a rubro colore immolantur, ut ait Atteius Capito, canario sacrificio pro frugibus, deprecandæ sævitiæ causa sideris caniculæ.* Ob unam nominis affinitatem, ea sacro illi delecta hostia est. Ovidius lib. 4. Fastot. vers. 939.

Est canis, Icarium dicunt, quo sidere mota
Tota sitis tellus, præripiturque seges.
Pro cane sidereo canis hic imponitur aræ:
Et quare fiat, nil nisi nomen habet.

In Rubigalibus feriis hæc cærimonia peragebatur, ut Plinius significat, quod in id tempus Caniculæ occasus incideret. Itaque Robigo Deo canis mactabatur, ut rubiginem averteret: Columella, lib. 10. de cultu hortor. pag. 557.

Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.

Atque ipse Naso, libro citato:

Flamen in antiqua lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.

Et mox:

Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bidentis,
Turpiaque obscena vidimus exta canis.

XL. *Itaque iidem Floralia .... instituerunt, Urbis anno DXIV.*] Prius DXVI. permutatis annorum numeris legebatur: nos tum ex vestigiis veterum codicum, tum ex indubitata temporum ratione locum eum sanavimus. Auctor est enim Velleïus, lib. 1. *Torquato Sempronioque Coss. Brundisium* colonos missos esse, *& post triennium Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est initium.* Incidit autem prior ille Consulatus in annum Urbis DX. ex Liviana, Plinianaque Chronologia: quo fit, ut triennio interjecto Floralium celebritas ludorum incurrat in annum DXIV. Edidisse hos porro primum aliquem e Servilia gente nummi ejus familiæ suadent, quos vidimus inscriptos his vocibus, FLORA. PRIMVS, hoc est, *Floralia primus* edidit. *Ibid.*

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XIX.

I.
IDERUM quoque tempestatumque ratio, vel imperitis facili, atque indubitato modo monstrata est: vereque intelligentibus [1] non minus conferunt rura deprehendendo cælo, quam sideralis scientia agro colendo. Proximam multi hortorum curam fecere: nobis non protinus transire ad ista tempestivum videtur. Miramurque quosdam scientiæ gratia, eruditionis suæ gloriam ex his petentes tam multa præteriisse, nulla mentione habita tot rerum sponte curave provenientium, præsertim cum plerisque earum, pretio usuque vitæ, major etiam, quam frugibus, perhibeatur auctoritas. Atque ut a confessis ordiamur utilitatibus, quæque non solum terras omnes, verum etiam maria replevere: seritur, ac dici neque inter fruges, neque inter hortensia potest, linum. Sed in qua non occurret vitæ parte, quodve miraculum majus, [2] herbam esse quæ admoveat Ægyptum Italiæ: in tantum, ut Galerius a freto Siciliæ Alexandriam septima die pervenerit, [3] Babilius sexta, ambo præfecti: æstate vero proxima Valerius Marianus ex Prætoriis Senatoribus, a Puteolis nono die lenissimo flatu? herbam esse, quæ Gades ad Hercu-

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Non minus conferunt rura.*] Vide quæ de hoc argumento præclare & ornate dixit auctor, libro sup. sect. 67. num. 1.

2. *Herbam esse.*] Textis ex ea herba velis. Linum Græci, Latini, & Galli pariter vocant, herbam vulgo notam, quæ cannabis modo tunditur in lanæ mollitiem, ad linteorum texturas.

3. *Babilius.*] De eo Seneca, lib. 4. Natur. quæst. cap. 2. pag. 886. *Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse Præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse* &c. Delphinorum pugnam describit cum crocodilis, de qua nos libro 8. diximus, sect. 38. Favore Agrippinæ Ægypto Præfectum a Nerone fuisse auctor est Tacitus lib. 13. Annal. pag. 205. Babilum Astrologum, ut opinor, Suetonius vocat, in Nerone, cap. 36. Prænomen ei Caïo fuit.

lis columnas septimo die Ostiam afferat, [4] & citeriorem Hispaniam quarto, provinciam Narbonensem tertio, Africam altero: quod etiam mollissimo flatu contigit [5] C. Flavio legato Vibii Crispi Proconsulis? [6] Audax vita, scelerum plena: aliquid seri, ut ventos procellasque recipiat: & parum esse fluctibus solis vehi. Jam vero nec vela satis esse majora navigiis. Sed quamvis amplitudini antennarum singulæ arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia vela, præterque alia in proris, & alia in puppibus pandi, ac tot modis provocari mortem. Denique tam parvo semine nasci, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure tolli: neque id viribus suis necti, [7] sed fractum tusumque & in mollitiem lanæ coactum, injuria ac summa audacia, [8] eo pervenire. Nulla exsecratio sufficit contra inventorem [9] dictum suo loco a nobis: cui satis non fuit hominem in terra mori, nisi periret & insepultus. [10] At nos priore libro imbres & flatus cavendos, frugum causa victusque, præmonebamus. Ecce seritur hominis manu, metitur ejusdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. Præterea ut sciamus [11] favisse pœnas, nihil gignitur facilius: ut sentiamus [12] nolente id fieri natura, [13] urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

II. 1. [1] Seritur sabulosis maxime, [2] unoque sulco: nec magis se- CAPUT I.

NOTÆ.

4. *Et citeriorem Hisp.*] Et merces a citeriore Hispania Ostiam afferat die quarto, &c.

5. *C. Flavio.*] Ita M S S. omnes: non *Flacco*. Is est fortassis Alfius Flavius, de quo Plinius lib. 9. sect. 8. & nos uberius in Auctorum Indice.

6. *Audax vita.*] Audax, ut ille cecinit, Iapeti genus? Nam vitam dicere pro hominibus, seu mortalium genere, familiare Plinio est. Quid hic Salmasius movet, dum pro acri ea oratione, illud jacens & languidum obtrudit, in Solin. pag. 260. *Audax id, at sceleris plenum?*

7. *Sed fractum, tusumque.*] Nam maceratur aqua, tunditurque, semper injuria melius, ut dicetur in fine sect. 3. Vide Notas & Emendationes num. I.

8. *Eo pervenire.*] Ut nempe orbem terrarum vel sic ultro citroque portet.

9. *Dictum suo loco.*] Libro 7. sect. 57. *Vela Icarus, malum & antennam Dædalus* invenit, &c. Huc etiam refer quod habet Horatius, lib. 1. Ode 3.

Illi robur & æs triplex &c.

10. *At nos priore libro.*] Superiore libro 18. sect. 76. & alias passim.

11. *Favisse pœnas.*] Hoc est, ea ultro crescere, quæ gignuntur in hominum pœnam.

12. *Nolente id fieri.*] Ita M S S. omnes. Alii, *nolente id seri.*

13. *Urit agrum.*] Vide quæ diximus lib. 17. sect. 7.

Sect. II. 1. *Seritur sabulosis.*] Pinguissimum locum, & modice humidum poscit, nec macrum respuit, inquit Columella, lib. 2. cap. 10.

2. *Unoque sulco.*] Terra vel semel arata.

ſtinat aliud. [3] Vere ſatum æſtate vellitur : [4] & hanc quoque terræ injuriam facit. Ignoſcat tamen aliquis [5] Ægypto ſerenti, ut Arabiæ Indiæque merces importet : itane & Galliæ cenſentur hoc reditu, [6] monteſque mari oppoſitos eſſe non eſt ſatis, & a latere oceani obſtare ipſum quod vocant inane ? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges, ultimique hominum exiſtimati Morini, imo vero Galliæ univerſæ vela texunt. Jam quidem & [7] Tranſrhenani hoſtes : nec pulchriorem aliam veſtem eorum feminæ novere. Qua admonitione ſuccurrit, quod M. Varro tradit, in Seranorum familia gentilitium eſſe, feminas linea veſte non uti. [8] In Germania autem defoſſi atque ſub terra id opus agunt. Similiter & in Italia [9] regione Alliana inter Padum Ticinumque amnes, ubi [10] a Setabi tertia in Europa lino palma : ſecundam enim in vicino Allianis capeſſunt [11] Retovina, & in Æmilia via Faventina. Candore Allianis [12] ſemper crudis Faventina præfe-

Notæ.

3. *Vere ſatum &c.*] Gratius in Cyneget verſ. 57.

Idcirco & primas linorum tangere meſſes
Ante vetant, quam maturu accenderit annus
Ignibus, & claro Pleïas ſe prompſerit ortu.

Vergiliarum exortu æſtatem incipere ſuperiore libro diximus ſect. 69.

4. *Et hanc . . . terræ injuriam.*] Quod nempe velli a radice illud oporteat, non ut frumenta, meti : quod dum ita fit, terræ ſuccus omnis extrahitur, ut Plinius admonuit libro ſuperiore ſect. 72. *Alibi*, inquit, frumenta *ab radice vellunt : quique id faciunt, proſcindi ab ſe obiter agrum interpretantur, cum extrahant ſuccum.*

5. *Ægypto ſerenti.*] Laudat Ægyptia vela Hermippus apud Athenæum, lib. 1. pag. 27.

6. *Monteſque.*] Nec ſatis fuit, ne maria Galli tentarent, oppoſitos a natura montes mediterraneo mari, Alpes ac Pyrenæos : ab Oceani vero parte ipſum inane, ſpatiumque illud æquoris & aëris immenſe fuſum, in quo nullum occurrere creditur litus adverſum, quo poſſit appelli.

7. *Tranſrhenani hoſtes.*] Batavos, opinor, intelligit, qui inſulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populum, dum trans Rhenum degerent, ut Tacitus ait lib. de morib. German. pag. 134. Etiamnunc Hollandicum linum, & candore, & firmitate, & filamentorum exilitate præfertur ceteris omnibus. *Toile de Hollande, toile de Friſe.* Pariſino ſecunda palma.

8. *In Germania.*] Sed & in Gallia quoque : propter frigus, æſtuſque, lino inimica.

9. *Regione Alliana.*] Ex qua linis nomen Allianis : quibus poſt Retovina mox palma defertur. Prius legebatur *ratione alia*. In Reg. 1. 2. *ratione aliena*. In Colb. 2. *regione aliena.*

10. *A Setabi.*] Poſt lina Setaba, de quibus egimus in præfatione ad T. Veſpaſ. De Setabi oppido diximus lib. 3. ſect. 4. In nummis SASTABIS. Silius Ital. lib. 3.

Setabis & telas Arabum ſpreviſſe ſuperba,
Et Peluſiaco filum componere lino.

Gratius quoque in Cyneget verſ. 41.

Hiſpanique alio ſpectantur Setabes uſu.

11. *Retovina.*] Ab oppido Retovio, ſive Ritobio, quod Livio dici Litubium, lib. 32. Cluverius arbitratur, in Ital. antiq pag. 78.

12. *Semper crudis.*] Semper flavis, quæ nulla maceratione aut politione candorem trahunt. Sic Maro, in nono Æneïd. corticem crudum dixit pro viridi.

runtur :

runtur: Retovinis tenuitas summa densitasque, candor æque ut Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. [13] Nervositas filo æqualior pæne quam araneis, tinnitusque, [14] cum dente libeat experiri: ideo [15] duplex, quam ceteris, pretium.

2. Et Hispania citerior habet splendorem lini præcipuum, torrentis in quo politur natura, [16] qui alluit Tarraconem. Et tenuitas mira, ibi primum [17] carbasis repertis. Non dudum ex eadem Hispania [18] Zoëlicum venit in Italiam, plagis utilissimum. Civitas ea Gallæciæ & oceano propinqua. [19] Est sua gloria & Cumano in Campania, ad piscium & alitum capturam. [20] Eadem & plagis materia. Neque enim minores cunctis animalibus insidias, [21] quam nobismetipsis lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ [22] concidunt apros, [23] & hi casses vel ferri aciem vincunt. Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut anulum hominis [24] cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua sal-

NOTÆ.

13. *Nervositas.*] Firmitas ei filo est, æqualitasque, hoc est, lævor, ac perpetua sine ulla offensione politura.

14. *Cum dente.*] Si dentes morsu filum prehendas, idemque digito tendas, ac subinde quatias, dente tum tinnitum sentias, sonitumque.

15. *Duplex quam.*] Hac loquendi forma usus etiam Columella, lib 1. cap. 8.

16. *Qui alluit Tarraconem.*] Flumine Subi allui Tarraconem diximus lib. 3. sect. 4.

17. *Carbasis.*] Velis e lino tenuissimo. De carbasi voce Servius ad illud 3. Æneïd.

Et auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.

Carbasus genus lini est, quod abusive plerumque pro velo ponitur. Quam telam Baptistæ *Toile batiste* Galli vocant, primæ tenuitatis, hanc Latine carbasum merito appellaris.

18. *Zoëlicum.*] A Zoëlis Hispaniæ populis, de quibus lib. 3. sect. 4.

19. *Est ... & Cumano.*] Gratius in Cyneget. vers. 34.

Optima Cinyphia, ne quid cunctere, paludes
Lina dabunt: bonus Æolia de valle Sibylla
Fetus: & aprico Tuscorum stupea campo
Messis, &c.

20. *Eadem & plagis.*] Plagæ, retia sunt ad capiendas feras: quæ retia funibus tenduntur circa imam & summam partem. *Des toiles.* Unde familiares ex venatoribus formulæ, *Mettre les bestes noires dans les toiles: tendre les toiles: tirer les toiles: lever les toiles.*

21. *Quam nobismetipsis.*] Qui post inventa e lino vela mortem provocamus navigatione mari suscepta, ut dictum est sup. sect.

22. *Concidunt apros.*] Erunt fortassis quibus magis arrideat, *concludunt.* Est enim *concludere* in venatione usitata vox. Gratius in Cyneget. vers. 49.

Includas retibus ursos.

Et Seneca, lib. 1. de Clem. *Sic feras lineis & pinna conclusas contine.* Sed concidi plagis apros cum dixit auctor, concludi eo loco intellexit, in quo concidi nullo negotio deinde possint: quod sola ferri acies præstare non valeret: itaque, ut statim subjungit idem, ferri aciem eo nomine hi casses vincunt.

23. *Et hi casses vel ferri aciem vincunt.*] Vide Notas & Emend. num. II.

24. *Cum epidromis.*] Hoc est, cum imis summisque funibus quibus tenduntur retia, ipsa per hominis anulum transibant: Itaque nullo negotio vel

tus cingerentur : (nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare :) sicut paulo ante Julio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc ignorantes in Ægyptii quondam regis, quem Amasim vocant, thorace, in Rhodiorum insula ostendi in templo Minervæ, CCCLXV. filis singula fila constare : quod se expertum nuper Romæ prodidit Mucianus ter Consul, parvasque jam reliquias ejus superesse hac experientium injuria. Italia & Pelignis etiamnum linis honorem habet, [25] sed fullonum tantum in usu : Nullum est candidius, lanæve similius : sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent. [26] Galliarum hoc, & tomenta pariter, inventum. [27] Italiæ quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.

3. Ægyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. Quatuor ibi genera : Taniticum, ac Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus nascuntur. Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures [28] xylon, & ideo lina inde facta xylina. Parvus est, similemque [29] barbatæ nucis defert fructum, cujus [30] ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla sunt eis candore mollitiave præfe-

NOTÆ.

sinus homo cassium multitudini gestandæ par fuit, qua saltus integer cingeretur, ut Julius Lupus fecit.

25. *Sed fullonum.*] Qui nempe ex eo lino culcitas concinnabant, opplebantque deinde stramine seu tomento. Vel potius quod subuculas ex eo lino sibi fullones, indusiaque conficerent.

26. *Galliarum hoc, &c.*] Nimirum tomentum Lingonum, culcita Cadurcorum inventum fuit. Unde alterum *tomentum Lingonicum*, & *Lingonicum stramen* dictum est, uti monuimus, lib. 8. sect. 73. ex Martiali. Culcitam veteres nomine gentis, quæ invenit, cadurcum vocavere. Juvenalis, Satyr. 7. vers. 221.

Institor hibernæ tegetis, niveique Cadurci.

Idemque Satyr. 6. vers. 535.

Magnaque debetur violato pœna cadurco.

Sulpicia Poëtria in vetere epigrammate *Cadurcas fascias*, e lino Cadurcino fascias vocat :

Ne me Cadurcis destitutam fasciis
Molli Caleno concubantem proferat.

27. *Italiæ quidem mos.*] Ita M S S. Salmasius in Solin. pag. 938. *vox* legi, non *mos* jubet. Frustra. Qui mos fuerit antiquus Italiæ, inquit, auctor, vel ex quotidiano sermone palam est : nam torum saltem castrensem vulgo stramentum vocamus, quoniam, ut dictum est, lib. 8. sect. 73. *antiquis torus e stramento erat, qualiter etiamnunc in castris*, ubi hæc potissimum stramenti appellatio perseverat.

28. *Xylon.*] Ξύλον lignum sonat : quare Ulpianus, in leg. *Si cui lana legetur*, Dig. de legat. 3. ἐριόξυλον *ligneam lanam* reddit.

29. *Barbatæ nucis.*] Cujusmodi sunt Ponticæ nuces, quas mollis barba protegit, ut dictum est lib 15. sect. 24. Sic etiam Jul. Pollux lib. 7. cap. 17. Ἤδη δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἀπὸ ξύλου τι ἔριον γίγνεται, ἐξ οὗ τὴν ἐσθῆτα λίνου ἄν τις μᾶλλον φαίη προσεοικέναι, πλὴν τοῦ πάχους· ἔστι γὰρ παχύτερος· τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικώς, &c.

30. *Ex interiore bombyce.*] Hoc est, lanugine, quam Itali *Bombace* appellant, nos *Coton* dicimus : unde *Bombazin* vocamus telas bombacinas, aut lintea ex bombace confecta. Jacobus de Vitriaco,

renda. [31] Vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ. Quartum genus [32] Orchomenium appellant. Fit e palustri velut arundine, duntaxat [33] panicula ejus. [34] Asia e genista facit lina ad retia præcipua, in piscando durantia, frutice madefacto denis diebus. Æthiopes Indique e malis, Arabes cucurbitis, in arboribus, [35] ut diximus, genitis.

III. [1] Apud nos maturitas ejus duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente. Tum evulsum, & in [2] fasciculos manuales colligatum, siccatur in Sole, pendens conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis, in contrarium inter se versis fascium cacuminibus, ut semen in medium cadat. Inter medicamina huic vis, [3] & in quodam rustico ac prædulci Italiæ Transpadanæ cibo, sed jam pridem [4] sacrorum tantum gratia. Deinde post messem triticeam virgæ ipsæ merguntur in aquam Solibus tepefactam, pondere aliquo depressæ: nulli enim levitas major. Maceratas indicio est membrana laxatior. Iterumque inversæ, ut prius, Sole siccantur: mox arefactæ in saxo tunduntur [5] stupario malleo. Quod proximum cortici fuit, stupa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. [6] Et ipsa tamen pectitur ferreis hamis, donec

NOTÆ.

lib. 1. cap. 85. *Sunt ibi in oriente præterea arbusta quædam quæ seminantur, ex quibus colligunt bombacem, quæ Francigenæ Cotonem seu Coton appellant: & est quasi medium inter lanam & linum: ex quo subtilia vestimenta contexuntur.* Nascitur hic frutex jam in Gallia, ex India delatus: Cotonem pariter vocant, *le Coton*. In horto Regio pomum vidimus, quod cum patens dehisceret, inculcatum flocci glomum exhiberet.

31. *Vestes inde.*] Ex gossipio, qui regionis illius peculiaris frutex, lini vices habet. Unde Gratius in Cyneget. vers. 42. linum appellat:

Vix operata suo sacra ad Bubastia lino
Velatur sonipes æstivi turba Canopi.

32. *Orchomenium.*] De arundine Orchomenia diximus lib. 16. sect. 66.

33. *Panicula ejus.*] Lanosam comam in milio, panico, arundine, & qualem in arvis complures herbæ, & in palustribus junci gerunt, Latini paniculam, Græci αἰθίλας dixere. De ea voce diximus lib. 16. sect. 64.

34. *Asia e genista*] Vide quæ dicturi sumus, lib. 24. sect. 40.

35. *Vt diximus.*] Libro 12. sect. 18.

Sect. III. 1. *Apud nos.*] In orbe Romano, qui Arabum Indorumque terris opponitur.

2. *Fasciculos manuales.*] Qui manum impleant. Δεσμίδιον χειροπληθὲς, fasciculum manualem appellat Hippocrates, in Veterin. pag. 879.

3. *Et in quodam ... cibo.*] Galenus lib. 1. de aliment. facult. cap. 32. pag. 331. tom. 6. lini tosto semine, obsonii vice, quosdam vesci tradit ex sale & garo: itidem melle conspersum edi: panibus denique a nonnullis inseri: ἐμπάττειν ἢ ἔπει ἢ τοῖς ἄρτοις αὐτό

4. *Sacrorum ... gratia.*] Forte ad suffimenta, ut quidam volunt: vel potius ad epulas sacras, quas feriatis diebus privatus quisque domi institueret.

5. *Stupario malleo.*] Quo lina stupæque tunduntur.

6. *Et ipsa .... pectitur.*] Linum ita pectere Galli dicunt, *serancer du lin, du chanvre*: Ferreum hamum, *un seran*.

omnis membrana decorticetur. [7] Medullæ numerosior distinctio, candore, mollitia. Linumque nere & viris decorum est. Cortices quoque decussi clibanis & furnis præbent usum. Ars depectendi digerendique: Justum e quinquagenis fascium libris quinas denas carminari. Iterum deinde in filo politur, illisum crebro [8] in silice ex aqua: textumque rursus [9] tunditur clavis, semper [10] injuria melius.

IV. [1] Inventum jam est etiam, quod ignibus non absumeretur. Vivum id vocant, ardentesque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis favillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisque Sole Indiæ, [2] ubi non cadunt imbres, inter diras serpentes: assuescitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem. Rufus de cetero colos, splendescit igni. Cum inventum est, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem a Græcis [3] asbestinum ex argumento naturæ. Anaxilaus auctor est, linteo eo circumdatam arborem, surdis ictibus, & qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe.

Proximus [4] byssino, mulierum maxime deliciis [5] circa Elim in

Notæ.

7. *Medulla.*] Delicatioris substantiæ, quæ ad nendum reservatur.

8. *In silice.*] In alveo siliceo, sive lapideo.

9. *Tunditur clavis.*] Fustibus, qui clavas capite referant.

10. *Injuria melius.*] Sic de salice pronunciavit lib. 16. sect. 69. *Mirumque, contuso ligno alicui majores ad vincula esse vires.*

Sect. IV. 1. *Inventum ... quod ignibus.*] De lino asbestino non vetustatis modo plena monumenta sunt, sed & idonea eruditorum hujus ævi testimonia. *Habeo & ego in Museo*, inquit Kircherus noster, tom. 2. Mundi subterran. lib. 8. pag. 67. *integrum scrinium asbestinis frustis plenum. Chartam ex hisce confectam habeo, qua litteris scribendis servit, quas ubi in ignem injeceris, consumptis mox litteris, charta veluti igne lota, integra & candidior exit, novisque litteris inscribendis servit..., Donavit & mihi Eminentiss. Cadinalis de Lugo redimiculum asbestino lino contortum, quod igni injectum, si sordibus pollutum fuerit, inde nitidissimum exit. Memini quoque me ellychnium hujusmodi asbestinum lucernæ inditum ad biennium conservasse, sine ulla sui consumptione, haud dubie perpetuo duraturum, nisi nescio quo casu id subductum esset*, &c. Vide & Aldrovand. lib. 4. de metall. cap. 26. pag. 664.

2. *Ubi non cadunt.*] Vide quæ diximus lib. 17. sect. 30. nota 23. Columella, lib. 1. cap. 6. *Æstas in transmarinis regionibus pluvia caret.*

3. *Asbestinum.*] Ἄσϐεςον, quæ vox Græca inexstinctum sonat.

4. *Byssino.*] Byssus genus fuit lini tenuissimi, ex quo textæ vestes purpureum colorem non raro imbiberent: unde in sacris paginis toties byssus, & purpura, vel purpura & byssus pro purpurea bysso, per figuram ἓν διὰ δυοῖν. Inde factum ut byssus ab Hesychio & Suida pro purpura accipiatur. Rectius vero Pollux loc. cit. Καὶ μὴν καὶ τὰ βύσσινα· καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς Philostrato, lib. 2. de vita Apoll. cap. 9. pag. 79. ex arbore βύσσος legitur, quæ arbos altitudine populi, folio salicis est.

5. *Circa Elim.*] Pausanias in Eliac. prior. negat uspiam tota Græcia byssum nasci, nisi in Eleo agro, de quo egimus, lib. 4. sect. 6.

Achaïa genito : [6] quaternis denariis [7] scripula ejus [8] permutata quondam, ut auri, reperio. Linteorum lanugo, e velis navium maritimarum maxime, in magno usu medicinæ est : & cinis spodii vim habet. [9] Est & inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt.

V. Tentatum est tingi linum quoque, & vestium insaniam accipere, in Alexandri Magni primum classibus, Indo amne navigantis, cum duces ejus ac præfecti in certamine quodam variassent insignia navium : stupueruntque litora, flatu versicoloria implente. [1] Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne.

VI. [1]. Postea in theatris tantum umbram fecere : [2] quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur [3] Lentulus Spinter Apollinaribus ludis. Mox Cæsar Dictator totum forum Romanum intexit, [4] viamque sacram ab domo sua ad clivum usque Capitolinum, quod [5] munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Deinde & sine ludis Marcellus Octavia sorore Augusti genitus, in Ædilitate sua, avunculo XI. Consule, a. d. Calendas Augusti, velis forum

NOTÆ.

6. *Quaternis denariis.*] Monetæ nostræ asses sunt triceni bini.

7. *Scripula ejus.*] Libra scripula continet 288.

8. *Permutata quondam.*] Priorum scilicet Cæsarum ævo, quo denarius aureus argenteis denariis quinque & viginti æstimabatur, ut dicemus lib. 33. sect. 13. Sic Aureliani ævo libra auri libra serici fuit, & auro fila pensabantur, inquit Vopiscus in Aureliano, pag. 224.

9. *Est & inter papavera.*] De hac re dicemus lib. 20. sect. 79.

Sect. V. 1. *Velo purpureo.*] Huc refer & Agrippæ vexillum cæruleum, de quo Dio, lib. 51. pag. 458.

Sect. VI. 1. *Postea in theatris.*] Hunc morem inducendi vela theatris describit eleganter Lucretius, lib. 4. vers. 73.

Et vulgo faciunt id lutea, rufaque vela,
Et ferrugina, cum magnis intenta theatris
Per malos vulgata trabesque trementia pendent.
Namque ibi consessum caveaï subter, & omnem
Scenalem speciem patrum, matrumque, Deorumque,
Inficiunt, coguntque suo fluitare colore : &c.

2. *Quod primus omnium.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 4 num. 6. *Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium consessum velorum umbraculis texit.* Ab eo Capitolium Sylla mortuo dedicatum diximus lib. 7. sect. 44.

3. *Lentulus Spinter*] Plus hoc etiam præstitit : nam teste eodem Valerio Max. loc. cit. *argentatis choragiis*, hoc est, scenarum instrumentis, *P. Lentulus Spinter adornavit scenam, cum translatitium antea foret Punicis indui tunicis.*

4. *Viamque sacram.*] Fuit ea in quarta Urbis regione, teste P. Victore, in descript. Urbis Romæ. Sericis cortinis inumbratam fuisse auctor est Dio, lib. 43 pag. 226. παραπετάσματα σηρικὰ ὑπεπέτασεν.

5. *Munere ipso glad.*] Quod munus a Suetonio describitur in Julio, cap. 39.

inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis moribus Catonis Censorii, qui sternendum quoque forum [6] muricibus censuerat. [7] Vela nuper colore cæli, stellata, per rudentes iere etiam [8] in amphiteatro principis Neronis. Rubent in cavis ædium, & muscum a Sole defendunt. [9] Cetero mansit candori pertinax gratia. Honor etiam & Trojano bello. Cur enim non & præliis intersit, ut naufragiis? Thoracibus lineis paucos tamen pugnasse, testis est [10] Homerus. Hinc fuisse & navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores: [11] quoniam cum sparta dixit, significaverit sata.

CAPUT II. VII. [1] Sparti quidem usus multa post sæcula cœptus est: nec ante

NOTÆ.

6. *Muricibus.*] Acutis lapidibus, ne fora litigiosa tam crebro litigantes adirent. Muricem veteres dicebant saxi acumen Virgilius, lib. 5. Æneïd.

Concussæ cautes, & acuto murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.

Ubi id Servius adnotat: & ejusdem loci auctoritate Nonius Marcellus: *Murices*, inquit, *vetustas etiam saxorum asperitates dici voluit.*

7. *Vela nuper.*] Vela nuper, inquit, coloris cærulei visa, ac distincta stellis, per rudentes extenta cucurrere, in amphitheatro Neronis. Sunt & rubra in cavis ædium, quæ muscum virentem a Solis ardore defendant.

8. *In amphitheatro.*] Hoc amphitheatrum esse censuerim, quod Tranquillus in Nerone, cap. 12. ligneum fuisse dicit, in regione Martii Campi intra anni spatium fabricatum. De quo & Tacitus lib. 13. Annal. pag. 208. *Nerone secundum, L. Pisone Coss. pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis & trabibus, queis molem amphitheatri apud Campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere.* De velis ibi extentis Dio, lib. 63. pag. 718 dum res gestas iis diebus enumerat, quibus a Nerone Armeniæ regnum Tiridati concessum est. *Τά γε μὴν παραπετάσματα τὰ διὰ τοῦ ἀέρος διαταθέντα, ὅπως τὸν ἥλιον ἀπερύκοι, ἁλουργὰ ἦν· καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἅρμα ἐλαύνων ὁ Νέρων ἐνέστικτο· πέριξ δ' ἀστέρες χρυσοῖ ἐπέλαμπον. Vela per aërem extensa, Solis arcendi causa, purpurea erant: quorum in medio Nero acu pictus currum agitabat: circa hunc undique sidera lucebant aurea, &c.*

9. *Cetero.*] Diuturnior fuit gratia candoris in lino: sive candor in lino ceteris coloribus potior visus est.

10. *Homerus.*] Iliad. β. ubi λινοθώρηκας ejusmodi bellatores vocat. Et linteam loricam induisse Galbam Tranquillus scribit, cap 19. quanquam non dissimulantem parum adversus mucrones profuturam.

11. *Quoniam cum sparta.*] Hic versus ille Homericus est, quem respicit, ex Iliad β. 135

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν, καὶ σπάρτα λέλυνται.

Error hic fuit eruditorum illorum, quos Plinius nunc appellat, qui τὰ σπάρτα in eo versu sata interpretati sunt, aut funes rudentesque nauticos ex rebus sativis factos, uti ex lino, stupa, cannabe: quia σπείρειν serere significat. Σπάρτα νεῶν Homerus vocat, funiculos e lino vel cannabe, quibus suebantur naves, non quia e sativis rebus nectebantur: sed quia ad nectendum idonei. Nam σπείρειν Græcis, ut *serere* Latinis, non solum terræ semen committere, sed & nectere significat, & conjungere invicem: Τὸ σπαρτὸν est sativum, quod seri potest: at σπάρτον est funis qui seritur, id est, nectitur.

Sect. VII. 1. *Sparti quidem.*] Hoc spartum Latinorum est, diversum a sparto Græcorum, de quo dicemus alias

[2] Pœnorum arma, quæ primum Hiſpaniæ intulerunt. Herba & hæc ſponte naſcens, [3] & quæ non queat ſeri, [4] juncuſque proprie [5] aridi ſoli, uni terræ dato vitio. Namque id malum telluris eſt: nec aliud ibi ſeri aut naſci poteſt. In Africa exiguum & inutile gignitur. [6] Carthaginienſis Hiſpaniæ citerioris portio, nec hæc tota, ſed quatenus parit, montes quoque ſparto operit. [7] Hinc ſtrata ruſticis eorum, hinc ignes faceſque, hinc calceamina, & paſtorum veſtis, animalibus noxium, præterquam cacuminum teneritate. Ad reliquos uſus laborioſe evellitur, ocreatis cruribus, manu, textiſque manicis, convolutum oſſeis [8] iligneiſve conamentis. [9] Nunc jam in hiemem juxta. Facillime tamen ab Idibus Maiis in Junias: hoc maturitatis tempus.

VIII. [1] Vulſum faſcibus in acervo animatum biduo, tertio

Notæ.

Deſcribitur, pingiturque a Cluſio, lib. 6. rarior. plant. cap. 40. pag. 220. Hiſpanis, apud quos id provenit, etiamnum *Sparto* vocatur.

2. *Pœnorum arma.*] Bello Punico ſecundo, quo totam intra flumen Iberum Hiſpaniam ſibi ſubjecit Hannibal.

3. *Et quæ non queat ſeri.*] Contra ſeri Varro jubet, lib. 1. de re ruſt. cap. 23. *Sic ubi cannabim*, inquit, *ſeras*, *linum*, *juncum*, *ſpartum*, *unde lineas*, *funes facias*, &c. Sed ægre admodum ſcimus ex ſemine pullulare.

4. *Juncuſque.*] Ob folia juncea, & aſpera.

5. *Aridi ſoli*] Siticuloſi, aquarum penuria laborantis. Strabo. lib. 3. pag. 60. de campo ſpartario: Τοῦτο δ' ἐστι μέγα καὶ ἄνυδρον, τὴν σχοινοπλοκικὴν φύον σπάρτον, ἐξαγωγὴν ἔχουσαν εἰς πάντα τόπον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

6. *Carthaginienſis.*] Gignit nunc quoque hæc regio ab limitibus Granatenſis regni, ſeu Bæticæ fine, uſque ad eam urbem quæ nunc Murcia dicitur. Fuit eo tractu, campus Spartarius, Carthagoque nova, *Cartagena*, & ipſa inde a Plinio lib. 31. ſect. 43. & ab Iſidoro lib. 15. cap. 1. Spartaria appellata: Καρχηδὼν Σπαρταγενὴς Appiano, in Iber. pag. 261. Creſcit & in Valentino Hiſpaniæ regno ſpartum.

7. *Hinc ſtrata.*] Eodem eſt hodie apud Hiſpanos uſu: nam ex crudo exſiccatoque ſparto tapetes ſive aulæa, ſtoreas, corbes, rudenteſque conficiunt. Corbes ii certe, in quibus ficus & uvæ paſſæ advehuntur, e ſparto contexti ſunt. Ex eo denique in lini morem aqua macerato, deinde ſiccato, tuſoque, calceamenti genus paratur, quod ipſi *Alpergates* vocant. Hæc omnia ex Cluſio, qui vidit, loc. cit.

8. *Iligneiſve conamentis.*] Conamenta oſſea ligneave interpretor, oſſa, ligneoſque fuſtes teretes, quibus ſpartum convolvitur, ut vellentium conatus juvetur, & minuatur labor. Ita ſane libri omnes, etiam M S S. Nugantur, qui *nucamentis*, vel *cum amentis* malunt.

9. *Nunc jam in hiemem juxta.*] Subintellige vellitur pariter hieme, ut æſtate: ſed multo facilius ab Idibus Maiis &c. Ita porro M S S. omnes: non, ut editi, *in hiemem vix*.

Sect. VIII. 1. *Vulſum faſcibus in acervo animatum.*] Ita libri omnes: hoc eſt, nondum exanime, ſed viride adhuc & integrum: cum eo ſpiritu quem exhalat, cum recens eſt: atque uti de palmæ fructu Plinius ait, lib. 13. ſect. 9. *cum ſui ardoris anima.* Reſolvi deinde porro neceſſe eſt, vertique ad Solem, uti de feno dictum eſt, lib. 18. ſect. 67. num. 5. alioqui, ut fenum, ſic & ſpartum incenſa illa anima nebulam exhalaret, accenderetur que, & conflagraret. Dalecampius, & poſt eum Salmaſius, legunt *manuatum*, interpretanturque, ut Plinius ipſe loquitur initio ſect. 3. *in faſciculos manuales colligatum*: quod vereor ut cuiquam probent.

resolutum, spargitur in Sole siccaturque, & rursus in fascibus redit sub tecta. Postea maceratur aqua marina optime, sed & dulci, si marina desit: siccatumque Sole, iterum rigatur. [a] Si repente urgeat desiderium, perfusum calida [2] in solio, ac siccatum stans, compendium operæ fatetur. Hoc autem tunditur, [3] ut fiat utile, præcipue in aquis marique invictum. In sicco præferunt e cannabi funes. At spartum alitur etiam demersum, veluti [4] natalium sitim pensans. [5] Est quidem ejus natura interpolis: rursusque quam libeat vetustum novo miscetur. Verumtamen complectatur animo, qui volet miraculum æstimare, quanto sit in usu, omnibus terris, navium armamentis, machinis ædificationum, aliisque desideriis vitæ. Ad hos omnes usus quæ sufficiant, minus triginta millia passuum in latitudinem a litore Carthaginis novæ, [6] minusque c. in longitudinem esse reperientur. [7] Longius vehi impendia prohibent.

IX. Junco Græcos ad funes usos [1] nomini credamus, quo herbam eam appellant: postea palmarum foliis, [2] philuraque, manifestum est: & inde translatum a Pœnis sparti usum, perquam simile veri est.

X. [1] Theophrastus auctor est, esse bulbi genus circa ripas amnium nascens, cujus inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur, esse laneam naturam, [2] ex qua impilia vestesque quædam con-

INTERPRETATIO.

[a] *Si repente.*] Si statim uti sparto desideras.

NOTÆ.

2. *In solio.*] Solium pro vase iligneo aut abiegno ponitur. Sic vasa ea, in quibus cum lixivio calido & cinere pannos emaculamus, solia dicimus.

3. *Ut fiat utile.*] Funibus texendis, ceterisque usibus.

4. *Natalium sitim.*] Quoniam in arido solo, ut dictum est, nascitur.

5. *Est .... natura interpolis.*] Ea sparti natura, ut interpolandis, resarciendis, renovandis operibus, quæ ex eo fiunt, aptissime adhibeatur, & vetustum secure misceatur novo. Interpolis mulier a Plauto appellatur ea, quæ se pigmentis interpolat, atque reconcinnat, ut ex vetusta anu nova quasi puella fiat, in Mostell. act. 1. sc. 3. vers. 117.

6. *Minusque C. in longitudinem.*] Sic Apuleïus in Herbario suo: quod etiam Salmasius vidit, in Solin. pag. 261. *Ad quos omnes usus minus XXX. M. passuum in latitudinem e litore Carthaginis Nova .... Centum in longitudinem nascitur.*

7. *Longius vehi.*] Ex interiore Hispaniæ tractu advehi, impendia terrestris itineris vetant. Falluntur, qui *longius seri* hic legunt: herbam enim esse Plinius ante monuit, quæ non queat seri.

Sect. IX. 1. *Nomini credamus.*] Habent enim Græci commune nomen, quo junceum funemque nominent, perinde ac si ex junco funes olim contextos significarent: Σχοῖνος. Vide Rob. Constant. in Lexico.

2. *Philuraque.*] Hoc est, ex tenuissimis arboris tiliæ membranis, seu tunicis: hæc enim φιλύρα Græcis dicitur.

Sect. X. 1. *Theophrastus.*] Libro 7. hist. cap. 13. & ex eo Athenæus, lib. 2. pag. 64.

2. *Ex qua impilia.*] Ita MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. non, ut editi perperam, *mapalia*. Sunt autem *impilia* soccu- ficiant.

ficiant. Sed neque regionem, in qua fiat, neque quidquam diligentius, præterquam [3] eriophoron id appellari, in exemplaribus, quæ quidem invenerim, tradit: [4] neque omnino ullam mentionem habet cuncta cura magna persecutus [5] CCCXC. annis ante nos, ut jam & alio loco diximus, quo apparet, post id temporis spatium in usum venisse spartum.

XI. Et quoniam a miraculis rerum cœpimus, sequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum est, aliquid nasci aut vivere sine ulla radice. [1] Tubera hæc vocantur, undique terra circumdata, nullisque fibris nixa, aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur, aut rimas agente: neque ipsa terræ cohærent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere, nec aliud quam terræ callum. Siccis hæc fere & sabulosis locis, fruteċtosisque nascuntur. Excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, arenosa dentibus inimica, & altera sincera. Distinguuntur & colore, rufo, nigroque, & intus candido: laudatissima Africæ. Crescant, anne vitium id terræ (neque enim aliud intelligi potest) ea protinus globetur magnitudine, qua futurum est: & vivantne, an non, haud facile arbitror intelligi posse. Putrescendi enim ratio communis est iis cum ligno. [2] Lartio Licinio Prætorio viro jura reddenti in Hispania Carthagine, paucis his annis scimus accidisse, mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret: quo manifestum erit, [3] terræ naturam in se globari. Quod certum est, [4] ex iis erunt quæ nascantur, & seri non possint.

NOTÆ.

li. Theophrasto πόδεια. Ὑφαίνεται δὲ ἐξ αὐτοῦ, inquit, καὶ πόδεια, καὶ ἄλλα ἱμάτια. Πόδεια sunt pedum tegumenta ex coacta lana. Impilia igitur coactilia erunt, pedibus involvendis calceandisque utilia. *Des chaussons de feutre.* Pollux, lib. 2. cap. 4. pag. 116. Ποδεῖα δὲ τοὺς περὶ τοῖς ποσὶ πίλους. Hesychius: Νάκται, τοὺς πίλους, καὶ τὰ ἱμάτια. Usus hac voce *impilia* Ulpianus. Vide Turnebum, lib. XI. Adversf. cap. 14. pag. 334.

3. *Eriophoron.*] Ἐριοφόρον, ob tomenti copiam, quam gerit, quæ lanæ modo in stamina deduci potest. Bulbi eriophori geminam iconem exhibet Dodonæus, pag. 681. Ex his alterum in Regio horto vidimus, qualem & Clusius pinxit. Peruanum præterea alterum, & tertium Orientalem appellatum.

4. *Neque .... mentionem .... sparti.*] Ejus nimirum quod nunc describitur.

5. *CCCXC. annis.*] Vide Notas & Emend. num. III.

Sect. XI. 1. *Tubera.*] Vulgo, *des Trufles.*

2. *Lartio Licinio.*] Vetus inscriptio, sed suspecta illa quidem nobis, apud Gruterum, pag. 180.

LARTIUS. LICINIUS.
CUM. GUBERNASSET. HISPAN.
HUNC. AQUÆDUCTUM.
JUSSIT. ÆDIFICARE.

Apud Plinium juniorem lib. 2. Epist. 14. Largius Licinius, pro Lartio, mendose appellatur.

3. *Terræ naturam.*] Substantiam tenuiorem, ex qua tuber gignitur, sic in se convolvi, ut incidentia quoque includat.

4. *Ex iis erunt*] Ex eorum genere tubera erunt, quæ seri non possint.

CAPUT III.

XII. [1] Simile est & quod in Cyrenaïca provincia vocant misy, præcipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius : [2] & quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.

XIII. [1] De tuberibus hæc traduntur peculiariter : Cum fuerint imbres autumnales, [2] ac tonitrua crebra, tunc nasci, & maxime e tonitribus : nec ultra annum durare : tenerrima autem verno esse. [3] Quibusdam locis accepta riguis feruntur : sicut Mitylenis negant nasci, nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. Est autem is locus, in quo plurima nascuntur. Asiæ nobilissima circa Lampsacum, & Alopeconnesum : Græciæ vero, circa Elin.

XIV. Sunt & in fungorum genere a Græcis dicti [1] pezicæ, qui sine radice aut pediculo nascuntur.

XV. Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpitium, quod [1] Græci silphion vocant, [2] in Cyrenaïca provincia repertum : cujus [3] succum vocant laser : magnificum in usu medicamentisque, & ad pondus argenti denarii pensum. [4] Multis jam annis in ea terra

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *Simile est . . . misy.*] Tuberis genus, & iton, & geranion.

2. *Et quod in Thracia.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

Sect. XIII. 1. *De tuberibus.*] Hæc totidem verbis Athenæus lib. 2. pag. 62. ex Theophrasto.

2. *Ac tonitrua.*] Sic etiam sensit, Juvenalis, Satyr. 5. vers. 116.

Post hunc tradentur tubera, si ver
Tunc erit, & facient optata tonitrua
cœnas Majores.

Vide & Plutarch. lib. 4. Sympos. quæst. 2. pag. 664.

3. *Quibusdam locis.*] Quibusdam in locis tuberum origo debetur aquis, & exundationibus fluminum, semina secum devehentium. Theophrastus apud Athen. loc. cit. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιοί γε ὡς σπερματικῆς οὔσης τῆς ἀρχῆς ὑπολαμβάνουσιν, ἐν γοῦν τῷ αἰγιαλῷ τῶν Μιτυληναίων οὔ φασι γίνεσθαι πρὶν ἢ γενομένης ἐπομβρίας τὸ σπέρμα κατενεχθῇ ἀπὸ Τιαρῶν, τοῦτο δ' ἐστὶ χωρίον ἐν ᾧ πολλὰ γίνεται.... φύεται δὲ καὶ περὶ Λάμψακον, καὶ ἐν Ἀλωπεκοννήσῳ, κἀν τῇ Ἠλείᾳ. Quæ totidem verbis summa fide Plinius reddidit. Tiaræ porro collis nomen fuit, imminentis litori Mitylenæorum. In nummis antiquis, ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΩΝ scribitur.

Sect. XIV. 1. *Pezica.*] Πέζιας appellat Theophr. apud Athen. lib. 2. pag. 61. quasi fungos sessiles dixeris : sunt ii globosæ formæ & instar rotundi orbis terræ adhærent, nullo pede aut cauliculo fulti : qui dum resiccati rumpuntur, tenuissimum pulverem instar fumi evomunt : vulgo Lupi crepitus vocant : nec sunt ii fungi edules.

Sect. XV. 1. *Græci silphion.*] Columella, lib. 6. cap. 17. *Et radix quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat.* Aliquando & ea caulis ejus plantæ appellatio fuit. Diosc. lib. 3. cap. 94. ἔνιοι δὲ τὸν μὲν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν. Pro tota planta Galenus, lib. 4. de morbis acutis, Comment. 95. Τὴν ῥίζαν τοῦ σιλφίου καλεῖν ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ὁμωνύμως ὅλῃ τῇ βοτάνῃ.

2. *In Cyrenaica.*] Inde Cyrenas laserpiciferas vocat Catullus.

3. *Succum vocant laser.*] Philoxenus in Glossis, λασέριον

4. *Multis jam annis.*] Sic lib. 22. sect. 48. *Exstincto omni Cyrenaïco silphio, ut diximus.* Scribonius Largus, qui Tiberii ætate vixit, cap. 16. Ad anginam : Compos. 67. *Medicamenta autem simplicia quidam hæc faciunt : Laser Cyrenaïcum, si poterit inveniri : sin minus, Syriacum aqua dilutum, &c.*

non invenitur, [5] quoniam publicani, qui paſcua conducunt, majus ita lucrum ſentientes, depopulantur pecorum pabulo. Unus omnino caulis noſtra repertus memoria, Neroni principi miſſus eſt. Si quando incidit pecus in ſpem naſcentis, hoc deprehenditur ſigno: ove, cum comederit, dormiente protinus, capra ſternuente. Diuque jam non aliud ad nos invehitur laſer, quam [6] quod in Perſide, aut Media, & Armenia naſcitur large, ſed multo infra Cyrenaïcum: id quoque adulteratum gummi, [7] ſagapeno, aut faba fracta. Quo minus omittendum videtur, [8] C. Valerio, M. Herennio Coſſ. Cyrenis advecta Romam publice laſerpitii pondo XXX. Cæſarem vero Dictatorem initio belli civilis, inter aurum argentumque protuliſſe ex ærario laſerpitii [9] pondo M. D. [10] Id apud auctores Græciæ evidentiſſimos invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure, circa [11] Heſperidum hortos Syrtimque majorem, ſeptem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum eſt Urbis noſtræ [12] anno CXLIII. Vim autem illam per [13] quatuor millia ſtadiûm Africæ valuiſſe. In ea laſerpitium gigni ſolitum, [14] rem feram ac contumacem, & ſi coleretur,

NOTÆ.

5. *Quoniam publicani.*] Mancupum avaritia non patitur laſerpitium in caulem aſſurgere, quia illud depopulantur pecorum pabulo: adeo ut unus caulis qui pecoris aviditatem fefellerat, pro miraculo Neroni ſit miſſus. Statim in herba tenerove caule depaſcuntur pecudes, neque ſinunt in ferulam aſſurgere. Arcebant prius ipſi incolæ greges ab ea planta, ne florem depaſcerentur, radicemque ſuffoderent, teſte Arriano, lib. 3. de exped Alex.

6. *Quod in Perſide.*] De laſere Mediæ, Euſtathius in Dionyſ. verſ. 1017. pag. 127. De Syria, Media, Armeniaque, Dioſc. lib. 3. cap. 94. Apicius, lib. 1. cap. 30. *Laſer Parthicum* vocat.

7. *Aut ſagapeno &c.*] Sic Dioſc. lib. 3. cap. 94. Δολοῦται δὲ τοῖς ὀποῖς ὁ ἐπιπασθεὶς σαγαπηνοῦ μεμιγμένου, ἢ ἀλεύρου ὀροβίνου, &c.

8. *C. Valerio*] In annum Urbis DCLXI. incidit Conſulatus C. Valerii Flacci, & M. Herennii. Vide Caſſiod. Jul. Obſeq. & Fragm. Capitol.

9. *Pondo M. D.*] Hoc eſt, pondo mille quingenta. Ita MSS. Reg. 2. & Colb. non, ut editi, *pondo CXI.*

10. *Id apud auctores.*] Nempe apud Theophr. lib. 6. hiſt. cap 3. unde hæc deinceps ad verbum expreſſa.

11. *Heſperidum hortos.*] Vide lib. 5. ſect. 5. Theophr. loc. cit. ut quidem in libris editis vulgo habetur, περὶ τὴν Σύρτιν ἀπὸ τῆς Εὐεσπερίδων, circa Heſperiam ſeu Berenicen oppidum Syrti vicinum.

12. *Anno CXLIII.*] Olympiadis XLII. annus hic tertius fuit. Theophr. loc. cit. conditam Cyrenen aït, annis fere trecentis ante quam Archon Athenis Simonides foret: fuit autem is Archon Olymp. CXVII. anno ſecundo, Urbis Romæ CCCCXLII. Quare cum Theophraſto Plinius facit: cum a trecentorum annorum numero unicus deſideretur. Solinus, Urbis Cyrenes ortum adſcribit Olympiadi V. & XL. poſt Trojam captam anno DLXXXVI. Euſebius in Chron. vicennio fere ante, Olymp. XXXVII. anno IV. *Battus*, inquit, *Cyrenen condidit.*

13. *Quatuor millia ſtad.*] Theophr. πλείω ἢ τετρακισχίλια στάδια. Sunt ea paſſuum L. millia.

14. *Rem feram.*] Quæ cultum aſpernetur omnem, & loca culta fugiat: vel, uti de cupreſſo dictum eſt, quæ ſit natu moroſa.

in deserta fugientem : radice multa crassaque, caule ferulaceo, [15] aut simili crassitudine. [16] Hujus folia maspetum vocabant, apio maxime similia. [17] Semen erat foliaceum, [18] folium ipsum vero deciduum. [19] Vesci pecora solita, primoque purgari, mox pinguescere, carne mirabilem in modum jucunda. [20] Post folia amissa, caule ipso & homines vescebantur decocto, [21] asso, elixoque : eorum quoque corpora XL. primis diebus purgante a vitiis omnibus. [22] Succus duobus modis capiebatur : e radice, atque caule. Et hæc duo erant nomina : rhizias, atque caulias [23] vilior illo ac putrescens. [24] Radici cortex niger. [25] Ad mercis adulteria, succum ipsum in vasa conjectum, [26] admixto furfure, subinde concutiendo [27] ad maturitatem perducebant, ni ita fecissent, putrescentem. Argumentum erat maturitatis, color, siccitasque [28] sudore finito. Alii tradunt laserpitii radicem fuisse majorem cubitali, [29] tuberque in ea supra terram. [30] Hoc inciso, profluere soli-

NOTÆ.

15. *Aut simili crassitudine.*] Vide Notas & Emend. num. V.

16. *Hujus folia.*] Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ φύλλον ὃ καλοῦσι μάσπετον, ὅμοιον τῷ σελίνῳ, &c. Pullucis lib. 6. cap. 10. pag. 287. eadem sententia est. ἡ δὲ ῥίζα σίλφιον .... τὸ δὲ φύλλον μάσπετον. Diosc. vero lib. 3. cap. 94. caulem maspetum vocat : ὧν ὁ καυλὸς μάσπετον καλεῖται, ἐμφερὴς νάρθηκι. Idem nihilominus aliorum sententiam recitat : ἔνιοι δὲ τὸν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν, τὴν δὲ ῥίζαν μαγύδαριν, τὰ δὲ φύλλα μάσπετα.

17. *Semen .... foliaceum.*] Theophr. Σπέρμα δ' ἔχει πλατὺ, φυλλῶδες, οἷον τὸ λεγόμενον φύλλον. Et ipsum quoque semen a planitie foliacea, folium est appellatum, ut ex Galeno dicemus statim.

18. *Folium .... vero deciduum.*] Vide Notas & Emend. num. VI.

19. *Vesci pecora.*] Theophr. loc. cit.

20. *Post folia amissa.*] Decidere enim ea a Canis ortu, Austro flante, quidam tradidere.

21. *Asso, elixoque.*] Theophr. ἑφθὸν, ὀπτόν.

22. *Succus duobus.*] Theophr. loc. cit. & Diosc. totidem verbis. Καυλίαν vocabant succum qui e caule, ῥιζίαν qui ex radice exprimeretur.

23. *Vilior illo.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

24. *Radici.*] Theophr. loc. cit.

25. *Ad mercis adulteria.*] Ad mercem eam sive succum adulterandum. Legit Salmasius in Solin. pag. 1024. *ad merces ad ultera*, & ad ultera esse ait, quod Græci εἰς τὰ πέρα dicant. At id quis unus, amabo, dixit idoneus satis Latinitatis auctor ?

26. *Admixto furfure.*] Theophr. admixta farina, ἄλευρα μίξαντες.

27. *Ad maturitatem.*] Ad perfectionem integritatemque eam, quam hominum industria, & opera obtineret, ut a putredine defenderetur.

28. *Sudore finito.*] Omni humore succi excocto, siccato.

29. *Tuberque in ea.*] In eaque radice extuberare capitulum quoddam, quod sublime penitus exstet, ut fere in summa tellure esse appareat : Οἱ δὲ τὸ σίλφιον τὴν ῥίζαν φασὶ γίνεσθαι πηχυαίαν ἢ μικρῷ μείζονα. Ταύτην δὲ ἔχειν ἐπὶ τὸ μέσον κεφάλιον· ὃ καὶ μετεωρότατόν ἐστι, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ γῆς. Theophr. loc. cit.

30. *Hoc inciso.*] Theophr. loc. cit. Sed quem ex Plinio, aliisque sic legas : Μετὰ ταῦτα δὲ τὸν καυλόν· καλεῖσθαι δὲ μαγύδαριν· ἐκ δὲ τούτου τὸ καλούμενον φύλλον. Quanquam alii, ut diximus, radicem magydarin vocant, non caulem : semen ipsum, fructumque Galenus, tomo 2. in explic vocum Hippocr. pag. 93. Ὀποῦ χλωροῦ, σιλφίου σπέρμα, ὅπερ φύλλον ἰσχῦος καὶ μαγύδαρις ὑπό τινων καλεῖται. *Succi fructus, silphii semen dicitur, quod &*

tum succum, ceu lactis, superenato caule, quem magydarin vocarunt. [31] Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu, Austro flante. Ex his laserpitium nasci solitum, [32] annuo spatio & radice & caule consummantibus sese. [33] Hoc & circumfodi solitum prodidere. Nec purgari pecora, [34] sed ægra sanari, aut protinus mori, quod in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

XVI. [1] Alterum genus ejus est, quod magydaris vocatur, tenerius & minus vehemens, sine succo: quod [2] circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaïca regione. [3] Gignitur & in Parnasso monte copiosius, quibusdam laserpitium vocantibus: [4] per quæ omnia adulteratur rei saluberrimæ utilissimæque auctoritas. [5] Probatio sinceri prima, in colore modice rufo, & cum frangitur, candido intus, mox translucente: gutta, aqua salivaque liquescit. [6] Usus in multis medicaminibus.

XVII. [1] Sunt etiamnum duo genera, non nisi sordido nota vulgo, cum [2] quæstu multum polleant. [3] In primis rubia tingendis la-

NOTÆ.

folium simpliciter, & magydaris a quibusdam vocatur. Et Julius Pollux lib. 6. cap. 10. pag. 287. Σιλφίου τὸ σπέρμα καλεῖται μαγύδαρις, &c.

31. *Folia aurei.*] Foliacea, ut diximus, semina ei sunt: hæc post Canis ortum Austro flante decussa novellas silphii seu laserpitii plantas gignunt. Semen silphii folium simpliciter appellatum esse, ex vetustis scriptoribus antea demonstratum est. Theophrasti hæc verba sunt loc. cit. Τὸ καλούμενον φύλλον ἐστὶ σπέρμα, ὃ καὶ ὅταν πνεύσῃ λαμπρὸς νότος μετὰ Κύνα, διαρρίπτεται· ἐξ οὗ φύεται τὸ σίλφιον.

32. *Annuo spatio.*] Eodem anno radix consummatur, perficiturque, & caulis: τῷ αὐτῷ δ' ἔτει τήν τε ῥίζαν κινεῖσθαι, καὶ τὸν καυλόν.

33. *Hoc & circumfodi.*] Theophr. Δεῖν ὀρύττειν ἑκάστου, *pastinari annis singulis oportere.*

34. *Sed ægra sanari.*] Aut sanari protinus, aut protinus mori: mori autem protinus, rarum.

Sect. XVI. 1. *Alterum genus.*] Ex Theophr. loc. cit. Adde Hesychium, pag. 614. Μαγύδαρις, ἐπὶ σιλφίου· οἱ δὲ ὅπερ τὸ σιλφίου ἐστὶν εἶδος μακρότερον.

2. *Circa Syriam.*] Περὶ Συρίαν Theophrast. At Diosc. lib. 3. cap. 94. ἐν Λιβύῃ.

3. *Gignitur.*] Theophr. loc. cit.

4. *Per quæ omnia.*] Per Syriacum, Parnassiumque silphium, verum ac sincerum adulteratur.

5. *Probatio sinceri.*] Diosc. quoque, loc. cit. Διαφέρει δὲ αὐτοῦ ὁ ὑπέρυθρος, καὶ διαυγής, σμυρνίζων . . . μὴ δὲ ἀγριώτερος τὴν γεῦσιν· εὐχερῶς τε διειμένος ἐπὶ τὸ λευκὸν χρῶμα, &c. *Præfertur modice ruber, atque transflucens, myrrhæ æmulus . . . . neque saporis immitis: qui denique & facile liquescit ac diluitur, & albescit.*

6. *Usus in multis.*] Quæ referentur inferius, lib. 22. sect. 48. & 49.

Sect. XVII. 1. *Sunt . . . . duo genera.*] Earum scilicet plantarum, quarum confessæ sunt utilitates, ut dictum est, sect. 1.

2. *Quæstu multum.*] Diosc. de rubia: ὠφέλιμος σπείρεται, διὰ τὸ κέρδος ἐκ τούτου πλεῖστον περιέρχεσθαι.

3. *In primis rubia.*] Græci ἐρυθρόδανον vocant: Galli, *Garance:* officinæ, *Rubiam tinctorum.* Radicis liquore apud nos singulis annis in Paschali festo mulieres ova tingunt. A Dodonæo pingitur, pag.

nis & coriis necessaria. Laudatissima [4] Italica, & maxime suburbana: & omnes pæne provinciæ scatent ea. [5] Sponte provenit, seriturque [6] similitudine erviliæ. [7] Verum spinosus ei caulis: geniculatus hic est, quinis circa articulos in orbe foliis. [8] Semen ejus rubrum est. Quos in medicina usus habeat, [9] suo dicemus loco.

XVIII. [1] At quæ vocatur radicula, lavandis demum lanis succum habet: mirum quantum conferens candori mollitiæque. Nascitur sativa ubique, [2] sed sponte præcipua in Asia Syriaque, saxosis & asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, [3] & unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur: folio oleæ. Struthion Græci vocant: floret æstate, grata aspectu: verum sine odore, spinosa, & caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quæ conditur [4] ad quem dictum est usum.

CAP. IV. XIX. 1. Ab his superest reverti ad hortorum curam, & suapte natura memorandam, & quoniam antiquitas nihil prius mirata est,

NOTÆ.

349. qualem in horto Regio vidimus. A vocabulo Gallico deductus garaneus color, cujus Ugutio meminit: qui nempe accedit ad rubiam: cujusmodi est color cervorum: *Couleur de cerf, garancé.*

4. *Italica.*] Ravennatem rubiam laudat in primis Dioscor. lib. 3. cap 160.

5. *Sponte .... seriturque.*] Hoc est, una silvestris est, sativa altera, quod & Diosc. loc. citato ait: addens & inter oleas & in arvis seri.

6. *Similitudine erviliæ.*] Semen, inquit, seritur, similitudine erviliæ, seu pisi minoris. De ervilia diximus lib. 18. sect. 10. nota 37.

7. *Verum spinosus.*] Τραχὺς asper, Diosc. Εἰσὶ δὲ αὐτοῦ οἱ καυλοὶ τετράγωνοι, μακροὶ, τραχεῖς .... ἔχοντες ἐκ διαστημάτων τὰ φύλλα καθ' ἕκαστον γόνυ, ὥσπερ ἀστέρας εἰς κύκλον περικείμενα. *Foliis in orbem per intervalla, nempe circa singula genicula, stellæ modo decussatim radiatis.*

8. *Semen .... rubrum.*] Semen rotundum, inter initia viride, mox rubrum, postremo cum ematuruit, nigrum, inquit Diosc. Καρπὸν στρογγύλον, τὰ πρῶτα χλωρὸν, εἶτα ἐρυθρὸν, εἶτα πεπαινόμενον μέλανα.

9. *Suo dicemus.*] Libro 24. sect. 56.

Sect. XVIII. 1. *At quæ ... radicula.*] Dioscoridi, lib. 2. cap. 193. Στρούθιον .... ᾧ οἱ ἐριοπλῦται χρῶνται πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐρίων. *Struthium sive radicula, qua fullones purgandis lanis utuntur.* Ea est quæ communi officinarum consensu saponaria dicitur, quoniam eluendis vestimentorum maculis, sordibusque lanarum expurgandis, saponis vicem exhibet. Quidam herbam fullonum etiam nominant, *l'herbe au foulon*, quod ea interpolandis vestibus & mangonio poliendis fullones utuntur. Eadem apud Diosc. in Nothis: Στρούθιον, Ῥωμαῖοι, ἕρβα λαναρία, ἢ ῥάδιξ λαναρία. Et Columella, lib. XI, cap. 2. in Aprili: *Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur.* Pingitur a Dodonæo, pag. 179.

2. *Sed sponte.*] Hoc est, quæ silvestris est, & alterius fere naturæ, caule nempe ferulaceo & eduli, qualem saponaria non habet: etsi radicem eam Syriacam ῥίζιον quoque & στρούθιον vocant.

3. *Et unguentis.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

4. *Ad quem dictum est.*] Ad lavandas scilicet lanas.

quam Hesperidum hortos, ac regum [1] Adonis & [2] Alcinoi: [3] itemque pensiles, [4] sive illos Semiramis, [5] sive Assyriæ rex Cyrus fecit, de quorum opere [6] alio volumine dicemus. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam Superbus [7] Tarquinius nuncium illum sævum atque sanguinarium filio remisit ex horto. In XII. tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper [8] in significatione ea hortus: in horti vero [9] heredium. Quam rem comitata est & religio quædam: [10] hortoque & foco tantum [11] contra invidentium

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Adonis.*] Adonidis hortos antiqui vocant, in quibus alsiosæ plantæ educantur, intra ὀστρακίνας testas, seu dolia. Uno verbo, hortos pensiles. Ἀδώνιοι κῆποι, inquit Suidas, pag. 83. λέγονται οἱ μετέωροι κῆποι. Meminit & Plato, in Phædro, pag. 276. Fuit Adonis Cinyræ filius Cypriorum regis.

2. *Alcinoi.*] Phæacum regis in insula Corcyra ditissimi: cujus silvas laudat Virgilius lib. 2. Georg. *Pomaria* Statius, lib. 1. Silvar. 3. Pomerum Tertullianus, lib. de Pallio. Secuti omnes Homerum, in Odyssea.

3. *Itemque pensiles.*] De pensilibus Babylonis hortis, multa poëtæ, multa historici narrant. Describit eos luculenter Diodorus, lib. 2. Bibl. pag. 99. Item Philo Byzantius, lib. de septem orbis spectaculis, pag. 3. Berosus lib. 3. rerum Chald. apud Josephum, lib. 10. Antiq. cap. XI. ait saxeas moles fuisse, quæ montium speciem referrent, superne consitas variis arborum generibus, &c. Pendentes recte dixeris in aëre silvas.

4. *Sive illos Semiramis.*] Supersunt ex Berosi annalibus monumenta, proxime apud Josephum laudata, in quibus scriptum est, non Semiramidem, Cyrumve, sed Nabuchodonosorem ex spoliis quæ ex Judæa devastata reportarat, templum Belo exstruxisse, urbemque Babylonem pro majestate imperii auctam coctilibus cinxisse muris: Ad hæc hortos aërios, & nemora pensilia fecisse, in gratiam uxoris, quæ in montanis Mediæ educata, silvas spectare, in edito quæ essent, amabat. Berosum sequitur Cedrenus in synopsi historica. Curtius lib. 5. num. 5. pag. 185. *Syriæ* (hoc est, Assyriæ) *regem Babylone regnantem*, quisquis demum is fuerit, *hoc opus esse molitum* scribit.

5. *Sive Assyriæ.*] Cujus olim metropolis Babylon fuit. Strabo, lib. 16. pag. 743.

6. *Alio volumine dicemus.*] Morte præventus non præstitit fidem: neque est illud in Indice voluminum ab eo exaratorum, quem Plinius junior concinnavit.

7. *Tarquinius.*] Rem narrat admodum eleganter Valerius Maximus, lib. 7. cap. 4. num. 2. pag. 350. Vide quæ dicturi sumus, sect. 53.

8. *In significatione ea.*] Festus: *Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi qui arma capere possent, orirentur.*

9. *Heredium.*] In Tabula VIII. Legis quartæ, hæc tantum hodie verba supersunt: HORTUS...... HEREDIUM..... TUGURIUM. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 10. *Antiquus noster ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim: quæ quod heredem sequebantur, heredium appellarunt.* Festus: *Heredium, prædium parvulum.* Vide plura apud Voss. in Etymol. verbo *Heres.*

10. *Hortoque & foco.*] Vide Notas & Emendationes num. IX.

11. *Contra invidentium.*] Invidiæ magnam vim ad nocendum antiqui putabant, cum eam sola voluntate, & ipso afflatu, & contagione, maleficam & venenatam esse, & hominibus quibus male vellet, obesse graviter censerent. Superstitiose.

effascinationes, dicari videmus in remedio [12] satyrica signa; quanquam hortos tutelæ Veneris [13] assignante Plauto. Jam quidem hortorum nomine in ipsa urbe delicias, agros, villasque possident. Primus hoc instituit Athenis Epicurus [14] otii magister. Usque ad eum, moris non fuerat in oppidis habitari rura. Romæ quidem per se hortus ager pauperis erat.

2. [15] Ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu! Mergi enim, credo, in profunda satius est, & ostrearum genera naufragio exquiri, aves [16] ultra Phasidem amnem peti, [17] & fabuloso quidem terrore tutas, imo sic pretiosiores, alias in Numidiam [18] atque Æthiopiæ sepulcra: aut pugnare cum feris, [19] mandique capientem quod mandat alius. At hercule quam vilia hæc, quam parata voluptati satietatique, nisi eadem, quæ ubique, indignatio occurreret! Ferendum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia magni-

NOTÆ.

12. *Satyrica signa.*] Perinde est, sive Satyrorum intelligat ipsa signa, hoc est, simulacra, Priapive, qualis in eo lapide pingitur, qui a Grutero memoratur, pag. 95. cum hac epigraphe, quæ & effigiem Dei illius & munera luculenter expedit: ΙΘΥΦΑΛΛΩι. ΚΟΡΥΝΗΦΟΡΩι. ΚΗΠΟΦΥΛΑΚΙ. ΚΛΕΠΤΟΜΑΣΤΙΓΙ. &c. Sive τὰ αἰδοῖα tantum virilia, figuramque illam, ut Martialis ait, lib. 3. Epigr. 68.

Custodem merito statuit quam villicus horto,
Opposita spectat quam proba virgo manu.

13. *Assignante Plauto.*] Quo loco Plautus id prodat, nobis hactenus incompertum. At Varro, tum lib. 5. de ling. Latin. pag. 48. *Horti*, inquit, *Veneris tutelæ assignantur.* tum lib. 1. de re rust. cap. 1. Sic etiam Festus, verbo *Rustica vinalia. Veneri templa sunt consecrata, quia in ipsius Deæ tutela sunt horti.* Et in hortis Sallustianis Romæ fuisse templum Veneris accepimus, cui hæc apposita epigraphe fuerit, quam Gruterus affert, pag. 59. AEDITVI. VENERIS. HORTORVM. SALLVSTIANORVM.

14. *Otii magister.*] In MSS. *hortorum magister.* Emit quidem certe hortum minis octoginta, in eoque philosophiæ ludum aperuit, Laërtio teste in ejus vita, lib. 10. pag. 271. Meminit Pausanias in Atticis regiunculæ Athenarum, quam *Hortos κήπους* fuisse appellatam scribit: eam verisimili conjectura, propter hæc Plinii verba, de hortis Epicuri Gassendus accepit, lib. 1. de vita Epicuri cap. 6. Si codicum MSS. lectio arriserit, *hortorum Magister* Epicurus sane dicatur, quod in hortis doctrinæ magisterium exercuit.

15. *Ex horto plebei macellum.*] Non aliud plebi macellum quam hortus fuit: non aliunde fercula. Eodem sensu Tullius in Catone, num. 56. *Jam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant.*

16. *Ultra Phasidem.*] Phasianas intelligit, e Colchis olim peti solitas, ut dictum est lib. 10. sect. 67.

17. *Et fabuloso.*] Quanquam deterriti ab earum avium aucupio homines poterant jure videri, vel solo terrore quem de iisdem avibus, totoque cæli tractu quem incolerent, fabulæ injecissent.

18. *Atque Æthiopiæ.*] Memnonidas aves signat, de quibus lib. 10. sect. 37. Cum *in Numidiam* dicit, Meleagridas, de quibus eodem libro, sect. 38.

19. *Mandique capientem.*] Dum apros venatur.

tudine,

tudine, [20] alia monſtro, pauperibus interdicta : inveterari vina, [21] ſacciſque caſtrari : nec cuiquam adeo longam eſſe vitam, [a] ut non ante ſe genita potet : [22] e frugibus quoque quoddam alimentum ſibi excogitaſſe luxuriam, ac medullam tantum earum : [23] ſuperque piſtrinarum operibus & cælaturis vivere, alio pane procerum, alio vulgi, tot generibus uſque ad infimam plebem deſcendente annona. Etiamne in herbis diſcrimen inventum eſt, [24] opeſque differentiam fecere in cibo, etiam uno aſſe venali ? In his quoque aliqua ſibi naſci [25] tribus negant, caule in tantum ſaginato, ut pauperis menſa non capiat. Silveſtres fecerat natura corrudas, ut quiſque demeteret paſſim : [26] Ecce altiles ſpectantur aſparagi : [27] Et Ravenna ternos libris rependit. Heu prodigia ventris ! Mirum eſſet non licere pecori carduis veſci : non licet plebi. Aquæ quoque ſeparantur, & ipſa naturæ elementa vi pecuniæ diſcreta ſunt. [28] Hi nives, illi glaciem potant,

Interpretatio.

[a] *Vt non.*] Ut non & vetuſtiora multo vina potet.

Notæ.

20. *Alia monſtro.*] Quorum natura a ceterorum pomorum conditione diſpar : ut ſunt ſpadonia : item meloſolia, ceteraque, de quibus lib. 15. ſect. 15. vel intempeſtive orta. Plinius, lib. 17. ſect. 1. *Ob hoc inſita, & arborum quoque adulteria excogitata ſunt, ut nec poma pauperibus naſcerentur.*

21. *Sacciſque caſtrari.*] Sacco frangi vini vires, ut dictum eſt lib. 14. ſect. 28.

22. *E frugibus quoque quoddam alimentum.*] Alicam intelligit, de qua prolixe Plinius, lib. ſup. ſect. 29. num. 1. *Sed inter prima dicatur & alicæ ratio, præſtantiſſima ſaluberrimaque : quæ palma frugum indubitata Italiam contingit.* Et num. 2. *Alica fit e zea ... Nudata conciditur medulla*, &c.

23. *Superque piſtrinarum.*] Piſtrinarum opera ac cælaturas interpretor, varias rerum imagines quas panificiis ſuis, cruſtuliſque, quod etiamnum hodie fit, piſtores effingunt. Cave enim intelligas, quod viſum eſt nonnullis, piſtrinulas ædificari etiam ac cælari ſolitas, quibus procerum panis moleretur, ſeorſim a pane vulgi.

24. *Opeſque .... in cibo.*] In herbis, quæ vix aſſe veneunt.

25. *Tribus negant.*] Tribuum nomine plebem infimam monet intelligi oportere, cujus menſa ſaginatos caules, altileſque aſparagos minime capiat.

26. *Ecce altiles.*] Ponderoſi, quaſi ex ſagina pingues.

27. *Et Ravenna ternos libris.*] Ravennates aſparagi, inquit, ita ſunt ſaginati, ut terni libram pendant.

28. *Hi nives.*] Hujus moris indicia ſignat Martialis paſſim, ut lib. 9. Epigramm. 23.

Nec labris niſi magna meis cryſtalla terantur,
Et faciant nigras noſtra Falerna nives.

Et lib. 12. Epigr. 17.

Nec niſi poſt niveam Cæcuba potat aquam.

Sed & nivem meram bibebant. A. Gellius, lib. 19. cap. 5. *Is nos aquam multam ex diluta nive bibentes coercebat, ſeveriuſque increpabat.* Vel ibi forſan *ex nive*, cum nive admixta ſonat : quæ loquendi forma Plinio quoque ipſi familiaris eſt.

[29] pœnasque montium in voluptatem gulæ vertunt. [30] Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. [31] Decoquunt alii aquas : mox & illas hiemant. Nihil utique homini sic, quomodo rerum naturæ placet. Etiamne herba aliqua [b] divitiis tantum nascitur ? ? [32] Nemo Sacros Aventinosque montes, & iratæ plebis secessus circumspexerit : [33] mox enim certe æquabit, quos pecunia separaverit. Itaque hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incusantis apud omnes Principes, donec remissum est portorium mercis hujus : [34] compertumque non aliter quæstuosius censum haberi aut tutius, ac minore fortunæ jure, cum credatur [35] pensio ea pauperum. [36] Is in solo sponsor est, & sub dio reditus, superficiesque cælo quocumque gaudens.

3. Hortorum [37] Cato prædicat caules. Hinc primum agricolæ æstimabantur prisci, & sic statim faciebant judicium, [38] nequam esse in domo matrem familias (etenim hæc cura feminæ [39] dicebatur) ubi

Interpretatio.

b *Divitiis,*] Divitibus. | c *Principes.*] Imperatores.

Notæ.

29. *Pœnasque montium.*] Glaciei moles, ac nivium globos, quibus montium juga premuntur.

30. *Servatur algor.*] Nix in fossis eam ob rem cavatis asservatur in æstatem usque. Athenæum vide, l. 3. p. 124.

31. *Decoquunt.*] Vide quæ dicenda sunt lib. 31. sect. 23.

32. *Nemo sacros.*] De secessione plebis in Sacrum montem, ob injurias potentium ac divitum contemptus, vide Livium lib. 2. pag. 32. in Aventinum, lib. 3. pag. 59.

33. *Mox enim certe.*] Nemo, inquit, in tanto divitum fastidio, qui ipsis quoque herbis pauperibus interdicunt, plebis iram secessumque, ut quondam, desideret : mox enim certe intelliget abunde iratam, & cum utrosque componet, divites, pauperesque, æquabit eos inter se, quos pecunia separavit. Nam cum macelli vectigal aliud majus Romæ nullum esset, tanta insecuta est plebis indignatio, tantus clamor, tanta apud omnes Principes conquestio, ut portorium mercis hujus remitti oportuerit : compertumque æquas esse fere pauperum ac locupletum opes : pauperumque divitias non in nummo quidem, sed in solo : nec in arca reditum, sed sub dio esse. In libris hactenus editis, *mors enim certe*, satis pie quidem : at non sincere : cum in M S S. Reg. Th. Colb. aliisque, quos Pintianus vidit, *mox* planissime legatur. Aliis *mos* legi placet, nimium subtiliter, nec satis congruenter orationi reliquæ.

34. *Compertumque non aliter.*] Subintellige, non aliter quam si res herbaria immunis ab omni vectigali foret.

35. *Pensio ea pauperum.*] Quoniam ex eo reditu pauperes extunderent, unde capitis tributum penderent. Vide quæ diximus lib. 16. sect. 32.

36. *Is in solo sponsor.*] Hortus, inquit, pro sponsore est, soli bonitate. Satis lauta res familiaris est hominis illius, cui hortus est solo feraci : nec alio is sponsore eget.

37. *Cato.*] Libro de re rust. cap. 156. & 157. ubi de brassica.

38. *Nequam esse.*] Hoc est, parum frugi, nec ad rem augendam satis acrem, ut recte Budæus lib. 3. fol. 68.

39. *Dicebatur.*] Sic etiam M S S. non *dicabatur.*

indiligens esset hortus : [40] quippe e carnario, aut macello vivendum esse. Sed nec caules, ut nunc, maxime probabant, damnantes pulmentaria, quæ egerent alio pulmentario : id erat oleo parcere : [41] nam gari desideria etiam in exprobratione erant. Horti maxime placebant, quia non egerent igni, parcerentque ligno, expedita res & parata semper : [42] unde & acetaria appellantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo, & quæ minime accenderent desiderium panis. [43] Pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam : atque non Indicum piper quæsitum, quæque trans maria petimus. Jam in fenestris suis plebs urbana in imagine hortorum quotidiana oculis rura præbebant, antequam [c] [44] præfigi prospectus omnes coëgit multitudinis innumeræ sæva latrocinatio. Quamobrem sit aliquis & his honos, neve auctoritatem rebus vilitas adimat, cum

INTERPRETATIO.

c *Præfigi.*] Præcludi *pergulas vel fenestras, quibus* prospectus *pateret in vicum.*

NOTÆ.

40. *Quippe e carnario, aut macello.*] Carnarium dicebatur is locus, ubi carnes : macellum vero nunc, ubi olera distrahebantur. Varro lib. 4. de ling. Lat. pag. 35. *Forum olitorium : hoc erat antiquum macellum, ubi olerum copia : Ea loca etiamnunc Lacedæmonii vocant μακέλλωτας, sed Iones ostia hortorum & castelli, μακέλλους. Secundum Tiberim ad Junium, Forum piscarium ..... Hæc omnia postquam contracta in unum locum quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus, appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus,* &c.

41. *Nam gari.*] De garo dicemus, lib. 31. sect. 43.

42. *Unde & acetaria.*] Olera sunt, quæ cruda sumuntur ex aceto.

43. *Pars eorum.*] Hortorum scilicet. Ut piper Indicum & condimenta trans mare nascentia sibi gulæ proceres compararent, cogebantur plerumque versuram foris facere, hoc est, pecuniam aliunde mutuari. At homines frugi & sobrios, qui condimentis in horto suo nascentibus erant contenti, domi versuram facere dixit eleganter Plinius, quasi qui domo sumerent, non ex aliena arca, quo cibos suos condirent. Hæc Salmasii interpretatio est, in Confut. Cercoëtii, pag. 119. Multo simplicior veriorque Petavii, in Mastigoph. 2. pag. 10. Eleganter ille, inquit, versuram domi facere, hoc est, ab horto fœnerari scribit eum, qui ut gulæ, tanquam δανειστῇ satisfaciat, non ab alio quam ab horto suo mutuum accipit. Ita versura proprie est creditoris mutatio.

44. *Præfigi prospectus.*] Præfigere interdum præcludere est. Caïus, in Digest. lib. 8. tit. 3. de servitutibus urbanorum prædiorum, lege 6. *Hæc autem jura. Veluti si ædes tuæ*, inquit, *ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur : & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas habuero, vel obstruxero, ita demum jus meum amitto*, &c. Virg. lib 3. Georg.

Multi jam excretos prohibent a matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.

Prospectus vero pergula est, seu fenestra, seu quilibet situs altus, unde prospicere in vicum licet. Infra lib 21. sect. 7. *Populus, qua præferebatur funus, flores e prospectu omni sparsit.*

præsertim etiam cognomina procerum inde nata videamus : Lactucinosque [45] in Valeria familia non puduisse appellari : & contingat aliqua gratia operæ curæque nostræ, [46] Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

XX. Hortos villæ jungendos non est dubium, riguosque maxime habendos, si contingat, præfluo amne : si minus, [1] e puteo rota, organisve [2] pneumaticis, vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio : in autumnum præparandum est post XIV. dies, iterandumque ante brumam. [a] Octo jugerum operis [3] palari justum est, fimum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui, easque resupinis [4] pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini, scatebrisque decursus.

XXI. In hortis nascentium [1] alia bulbo commendantur, [2] alia ca-

INTERPRETATIO.

[a] *Octo.*] Operas octo jugerum unum pastinare æquum est.

NOTÆ.

45. *In Valeria familia.*] Vel gente potius : qua in gente plures familiæ fuerunt agnominibus distinctæ : Volusiorum, qui & Publicolæ postea appellati : Maximorum, in quibus Lactucæ seu Lactucini. Apud Diodor. lib 12. pag. 74. Consul legitur M. Valerius Lactuca : Μάρκον Οὐαλέριον Λακτοῦκαν vocat. Eidem & Maximi cognomen fuit : gessit Consulatum anno Urbis CCXCVIII.

46. *Virgilio quoque.*] Libro 4. Georg. vers. 6.

In tenui labor.

Sect. XX. 1. *E puteo rota.*] Sic recte Turnebus, ex MSS. vestigiis, lib. XI. Advers. cap. 10. cum prius *pertica* insulse legeretur. Rota ea machina est ad hauriendam aquam, quæ a Vitruvio describitur cum tympano, lib. 10. cap. 9.

2. *Pneumaticis.*] Inter machinarum genera, πνευματικὸν fuit, seu spiritale, quod vi flatus ac spiritus aquam hauriret & attraheret : cujusmodi fistulæ nostræ sunt, vulgo *Pompes.* Aliud κηλώνειον appellatum, juxta puteos positum, ad hauriendam facilius aquam, alteram partem prægravante pondere : tollenonem pariter vocant Festus, & Vegetius : Galli, *une Bascule.* Vide Vegetium lib. 4. cap. 21.

3. *Palari.*] Hoc est, ut Plinius ait libro sup. sect. 8. num. 3. verti pala, seu pastinari. Est enim pala rusticum instrumentum ad fodiendam terram.

4. *Pulvinorum toris.*] Sic libro 17. sect. 35. num. 7. *Pulvinatis a devexitate labris.* Pulvinus dicitur areolæ terra elata inter duos sulcos in hortis, a similitudine pulvinorum in quibus sedemus : idcirco & torus dicitur. *Couche de jardin : de melons, de concombres*, &c.

Sect. XXI. 1. *Alia bulbo.*] Rotundæ radices suis membranis tunicatæ, bulbi nominantur : sive pluribus capitulis coagmententur, uno folliculo omnes ambiente : sive quadantenus distinctæ separentur : quales sunt croci, liliorum, narcissi, scillæ, arundinum. Hæ bulbosæ radices sic sub terra crescunt, ut ad novam quotannis sobolem decerpi aliqua portio possit.

2. *Alia capite.*] Id quod sursum deorsumve in globum extuberat, aut in orbem glomeratur, caput dici consuevit : ut in papavere : si magnitudine cesserit, capitulum : a quo multa herbarum capitulata visuntur fastigia. Radices nonnullæ, ut porri & ceparum, extuberant in capita : unde & capitatum porrum sibi nomen arrogavit.

pite, [3] alia caule, alia folio, alia utroque, alia femine, [4] alia cortice, alia cute, aut cartilagine, [5] alia carne, [6] alia tunicis carnosis.

XXII. Aliorum fructus in terra est, aliorum & extra, aliorum non nisi extra. Quædam jacent crescuntque, ut cucurbitæ & cucumis. Eadem pendent, quanquam graviora multo etiam iis quæ in arboribus gignuntur: sed cucumis cartilagine. Cortex huic uni maturitate transit in lignum. Terra conduntur raphani, napique, & rapa: atque alio modo inulæ, siser, pastinacæ. Quædam vocabimus ferulacea, ut anethum, malvas. [1] Namque tradunt auctores, in Arabia malvas septimo mense arborescere, baculorumque usum præbere extemplo. Sed & arbor est malva in Mauretania Lixi oppidi æstuario, ubi Hesperidum horti fuisse produntur CC. pass. ab Oceano, juxta delubrum Herculis, antiquius Gaditano, ut ferunt. Ipsa altitudinis pedum XX. crassitudinis quam circumplecti nemo possit. In simili genere habebitur [2] & cannabis. Necnon & carnosa aliqua appellabimus, [3] ut spongias in humore pratorum enascentes. Fungorum enim callum, in ligni arborumque natura [4] diximus, & alio genere tuberum [5] paulo ante.

XXIII. Cartilaginei generis, extraque terram est [1] cucumis, CAP. V.
mira voluptate [2] Tiberio principi expetitus. Nullo quippe non die

NOTÆ.

3. *Alia caule.*] Quem & scapum Latini vocant.

4. *Alia cortice.*] Cortice, ut cucurbitæ: cortice & cartilagine, raphani: ut dicetur inferius, sect. 26.

5. *Alia carne.*] Ut poma, pira, pepones.

6. *Alia tunicis.*] Ut cepæ.

Sect. XXII. 1. *Namque tradunt.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 5.

2. *Et cannabis.*] Et beta quoque, si Theophrasto fides, loc. cit.

3. *Ut spongias.*] Conservam intelligit, de qua lib. 27. sect. 45.

4. *Diximus.*] Libro 16. sect. XI.

5. *Paulo ante.*] Sect. XI. 12. 13. & 14. hujus libri.

Sect. XXIII. 1. *Cucumis.*] Ut apud Græcos σίκυος, sic apud Latinos cucumis late patentis significatus est: Nam & quos proprie cucumeres appellamus, *Concombres:* & pepones, *Pompons:* & melones denique complectitur, *Melons.* Cum magnitudine excesserunt, aut in longitudinem processere, quales multis locis nascuntur, pepones quondam vocari cœperunt, ut inter omnes constat, a maturitate ducto nomine: ita ut veri cucumeres, qui quanto maturescunt magis, tanto solidiore cartilagine constant, lignosaque crusta durantur, in pristinæ nomenclationis ambage remanserint. Sed qui jam mites ac teneri maturitate flaccescunt, pristino nomine defuncti, pepones dici voluerunt: quasi mites & maturitate teneri cucumeres. Sed cum formam & effigiem mali referunt, & humi rotundantur, melopepones Græci vocant, facto ex pepone & malo nomine: quasi inter eos nihil nisi figuræ varietas intersit. Ita fere Ruellius, lib. 1. pag. 87.

2. *Tiberio.*] Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 402. *Possunt etiam cucumeres, si sit opera pretium, vasis majoribus rotula subjici, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur, Sed nihilominus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus, serenis diebus, tuto producantur ad Solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Cæsari cucumis parabatur. Nos autem leviore opera*, &c. Gustus illa insignis voluptas Tiberio expetita, meloni nostro, quam cucumeri, aptius competit.

contigit ei, [3] pensiles eorum hortos promoventibus in Solem rotis olitoribus : rursusque hibernis diebus [4] intra specularium munimenta revocantibus. [5] Quin lacte mulso semine eorum biduo macerato, [6] apud antiquos Græciæ auctores scriptum est seri oportere, ut dulciores fiant. [7] Crescunt qua coguntur forma. In Italia virides, & quam minimi : in provinciis quam maximi : [8] & cerini, aut nigri. Placent copiosissimi Africæ, grandissimi Mœsiæ : cum magnitudine excessere, pepones vocantur. [9] Vivunt hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum. Natura oleum odere mire : nec minus aquas diligunt. Desecti quoque ad eas modice distantes adrepunt : aut si quid obstet, versi pandantur, curvanturque : id vel una nocte deprehenditur, [10] si vas cum aqua subjiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendentibus ante posterum diem : [11] at si oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. [12] Iidem in fistula flore demisso, mira longitudine crescunt. Ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie,

NOTÆ.

3. *Pensiles .... hortos.*] Sic vasa majora vocat, Gallis *des Caisses*, cujusmodi fere sunt, quibus aureæ mali continentur.

4. *Intra specularium.*] De specularibus dicemus lib. 36. sect. 45. Horum vicem ac similitudinem referunt vasa vitrea, quibus melones integimus : *des Cloches*. Lepide conqueritur Martialis, lib. 8. Epigr. 14. se pejus ab amico exceptum, quam soleat esse hortus pensilis, in quo tenera arborum semina sunt : ut qui non haberet in cella specularia, quibus vim ventorum, & injurias temporum propulsaret.

5. *Quin & lacte mulso.*] Hoc est, lacte in quo mel additum. Colum. loc. cit. pag. 401. *Cucumis tener & jucundissimus sit, si ante quam seras, semen ejus lacte maceres: nonnulli etiam quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt.* Palladius lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 88 *Nunc melones serendi rarius .... semina mulso & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc jam siccata ponenda: hinc suaves efficiuntur. Odorati autem fiunt*, &c.

6. *Apud antiquos Græciæ.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 1. & lib. 3. de causis, cap. 12. pag. 277. Hodieque id fit in satu nostrorum melonum : quorum genus illud, quod dulcedinem gustui repræsentat, vulgus inde *Sucrinos*, quasi saccharinos appellat : *Melons sucrés.* Hæc præmaceratio seminis in cucumerum nostrarium satu non adhibetur.

7. *Crescunt.*] Pallad. loc. cit. de cucumere : *Si ejus florem sicut in sua vite est, in forma fictili clauseris, ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram præstabit.*

8. *Et cerini.*] Sic recte Thuanæus codex : minus recte prius, *citrini* legebatur. De ea voce egimus lib. 15. sect. 12.

9. *Vivunt hausti*] Vide Athenæum lib. 3. pag. 74. ubi eadem de cucumere Diphilus Siphnius Medicus fere commemorat, quæ Plinius.

10. *Si vas cum aqua.*] Palladius loc. cit. pag. 89. de cucumeribus : *Longi*, inquit, *& teneri cucumeres fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam festinando tales efficiuntur.*

11. *At si oleum.*] Palladius, loc. cit. de cucumere : *Oleum sic metuit, ut si juxta posueris, velut hamus plicetur.*

12. *Iidem in fistula.*] Palladius loc. cit. *Aliqui florem cucumeris cum viticula sua capite cannæ inserunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinem tensus.*

Forte primo natum ita audio unum : mox semine ex illo genus factum : [13] melopeponas vocant. Non pendent hi, sed humi rotundantur. [14] Mirum in his, præter figuram coloremque, & odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pendentes, statim a pediculo recedunt. [15] Columella suum tradit [a] commentum, ut toto anno contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, & recidere, duûm digitorum relicta stirpe, circa vernum æquinoctium : ita in medulla rubi semine cucumeris insito, terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices. [16] Cucumerum Græci tria genera fecere : Laconicum, Scytalicum, Bœoticum. [17] Ex his tantum Laconicum aqua gaudere. [18] Sunt qui herba, quæ vocatur culix nomine, trita, semen eorum maceratum seri jubeant, ut sine semine nascantur.

XXIV. [1] Similis & cucurbitis natura, duntaxat in nascendo. Æque hiemem odere. [2] Amant rigua ac fimum. [3] Seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura, inter æquinoctium vernum, & solstitium : [4] Parilibus tamen aptissime. Aliqui malunt ex Calendis

INTERPRETATIO.

[a] *Commentum.*] Excogitatam a se rationem, ut melopeponas toto anno habere liceat.

NOTÆ,

13. *Melopeponas.*] Alii melones, ut diximus, quasi μήλωνας, id est, pomosos : quod fere nomen in omnem Italiam & Galliam abiit. Melones Hostienses laudat Julius Capitol. in Albino, pag. 83. A Theophr. σίκυοι, a Julio Polluce quandoque σπερματίαι, quasi seminarii nominantur. Et Hesychius : Σικυὸς σπερματίας, ὃν ἡμᾶς μηλοπέπονα.

14. *Mirum in his.*] In melonibus.

15. *Columella.*] Libro XI. de re rust. cap. 3. pag. 402. & ex Columella Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 89.

16. *Cucumerum Græci.*] Hæc a Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. ubi hæc cucumerum genera tria, Λακωνικὸς, Σκυταλίας, Βοιώτιος.

17. *Ex his tantum Lacon.*] Ex his Laconicum melius rigatum provenire : reliqua non rigata præstantiora esse : τούτων δ' ὁ μὲν Λακωνικὸς ὑδρευόμενος βελτίων· οἱ δ' ἕτεροι ἀνύδρευτοι. Theophr. loc. cit.

18. *Sunt qui herba.*] Pallad. loc. cit. de cucumeribus. *Sine semine nascentur, si prius eorum semina oleo sabino perunguantur, & herba ea qua culex dicitur, trita confricentur.* Ubi pro *oleo sabino*, legimus, *oleo sesamino*, ex auctore Geopon. eadem referente, lib. 12. cap. 19. pag. 341. Culex porro forsan eadem est quæ ψύλλιον & pulicaris dicitur, *l'herbe aux puces.* Hosce cucumeres ex eventu rei εὐτυχίας appellat Plato Comicus apud Athen. lib. 2. pag. 68.

Sect. XXIV. 1. *Similis & cucurbitis.*] Vulgo, *Courges, ou Calbasses.*

2. *Amant &c.*] Pallad. loc. cit. pag. 91.

3. *Seruntur ambo.*] Cucumeres, cucurbitæque. Pallad. loc. cit.

4. *Parilibus.*] Ita libri omnes, etiam MSS. Sic libro superiore sect. 66. *Parilicium* scribi monuimus oportere, non *Palilicium.* Auctor Marius Victorinus, lib. 1. artis Gramm. pag. 2470. *Parilia dicuntur, non Palilia : non a Pale dea, sed quod eo tempore omnia sata, arborisque, & herba parturiant, pariantque.*

Martii cucurbitas, & Nonis cucumeres, & [5] per Quinquatrus serere, simili modo reptantibus flagellis scandentes parietum aspera in tectum usque, ii tura sublimitatis avida. Vires sine adminiculo standi non sunt, velocitas pernix, levi umbra cameras ac pergulas operiens. Inde hæc duo prima genera : [6] Camerarium : & plebeium, quod humi repit. [7] In priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile auræ. Cucurbita quoque omni modo fastigatur, [8] vaginis maxime vitilibus, conjecta in eas postquam defloruit : crescitque qua cogitur forma, plerumque & draconis intorti figura. Libertate vero pensili concessa, jam visa est novem pedum longitudinis. [9] Particulatim cucumis floret, sibi ipse superflorescens, & ficciores locos patitur, candida lanugine obductus, magisque cum crescit.

Cucurbitarum numerosior usus. [a] [10] Et primus caulis in cibo. [11] Atque ex eo in totum natura diversa. Nuper in balinearum usum venêre urceorum vice, jampridem vero etiam cadorum ad vina condenda. Cortex viridi tener : deraditur nihilominus in cibis. [12] Cibos salubres ac lenes pluribus modis existimant, qui perfici humano ventre non queant, sed non intumescant. [13] Semina quæ proxima collo fuerint, proceras pariunt : item ab imis, sed non comparandas supra dictis : quæ in medio rotundas : quæ in lateribus, crassas brevioresque. Siccantur

INTERPRETATIO.

[a] *Et primus.*] Et primus quidem caulis in cibos admittitur. At ex eo tempore, *postquam increvit & induruit*, omnino diversæ naturæ ille est, *nec in cibis ultra recipitur.*

NOTÆ.

5. *Per Quinquatrus.*] Columella, lib. x 1. cap. 3. pag. 402. de cucumere : *satio secunda ejus seminis Quinquatribus observatur.* De Quinquatribus dixi lib. 18. sect. 56.

6. *Camerarium.*] Quod in cameras, testudinesve, & pergulas scandit. Pergulæ, *des treilles, & des cabinets de jardin.*

7. *In priore.*] In camerario genere.

8. *Vaginis vitilibus.*] Forte rectius, *fictilibus.* Nam forma fictili includi cucumeres Palladius jubet, paulo ante laudatus a nobis, ut crescant qua coguntur forma. Vase testaceo, auctor Geopon. lib. 12. cap. 19. pag. 342.

9. *Particulatim.*] Non tota simul planta flores emittit, sed partes aliæ deinceps ex aliis flore induuntur.

10. *Et primus caulis.*] Ut in brassicis cymæ, qui delicatiores sunt ipsorum caulium, tenerioresque cauliculi, ut dicetur sect. 41. Forte haud perperam legas, *Et primus, caulis in cibo.* Primus usus scilicet.

11. *Atque ex eo in totum.*] Sic M S S. omnes : non, ut vulgati libri, *ex eo totum diversa natura*, quæ ne Oedipus quidem explanarit. Familiaris hæc Plinio loquendi formula, *in totum.*

12. *Cibos salubres.*] Vide Ruellium, lib. 2. pag. 378.

13. *Semina quæ.*] Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 91. *Hoc in cucurbitis insigne est, quod longas faciunt & exiles semina quæ in earum cervice nascuntur : quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores : quæ in fundo, latas, si inversis cacuminibus obruantur.* Qua ratione ex eodem seminio hæc varietas fieri possit, suo carmine Columella demonstrat, lib. 10. in hortulo.

in

in umbra, & cum libeat serere, in aqua macerantur. Cibis, quo longiores tenuioresque, eo gratiores. Et ob id salubriores, quæ pendendo crevere : minimumque seminis tales habent, [b] duritia ejus in cibis gratiam terminante. [14] Eas quæ semini serventur, ante hiemem præcidi non est mos. Postea fumo siccantur, condendis [15] hortensiorum seminibus rusticæ supellectili. [16] Inventa est ratio, qua cibis quoque servarentur : eodemque modo cucumis, usque ad alios pæne proventus : & id quidem [17] in muria fit. [18] Sed & scrobe, opaco in loco arena substrato, fenoque sicco opertos, ac deinde terra, virides servari tradunt. Sunt & silvestres in utroque genere, & omnibus fere hortensiis. [19] Sed & his medica tantum natura est. Quam ob rem differentur in sua volumina.

XXV. Reliqua cartilaginum naturæ terra occultantur omnia. In quibus [1] de rapis abunde dixisse poteramus videri, [2] nisi medici masculini sexus facerent in his rotunda : latiora vero & concava & feminini, præstantiora suavitate, [3] & ad condiendum faciliora : [4] quæ sæpius sata transeunt in marem. [5] Iidem naporum quinque genera fe-

Interpretatio.

b *Duritia.*] Duritia seminis gratiam in cibis cucurbitis auferente.

Notæ.

14. *Eas quæ semini.*] Pallad. loc cit. *Quæ servantur ad semina, usque ad hiemem in sua vite dependeant : deinde sublata in Sole ponantur, aut fumo : aliter semina putrefacta depereunt.*

15. *Hortensiorum.*] Ita M S S. omnes. Hortensia sunt quæ in hortis seruntur.

16. *Inventa est ratio.*] Describit hanc fuse Nicander in secundo Georgicorum, apud Athen. lib. 9. pag. 372.

17. *In muria fit.*] Modum edocet auctor Geopon. loc. cit. pag. 344.

18 *Sed & scrobe.*] Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. pag. 343.

19. *Sed & his medica.*] Nullus horum in cibis usus : omnis in medicina.

Sect. XXV. 1. *De rapis abunde.*] Libro 18. sect. 34.

2. *Nisi medici.*] Medicis præïvit Theophrastus, lib 7. hist. cap. 4. Medicos fuisse Græcos ipse Plinius admonuit loco proxime appellato.

3. *Et ad condiendum.*] De condiendis rapis, vide Palladium in Decembri, tit. 5.

4. *Quæ sæpius sata.*] Ita M S S. quoque. Theophr. loc. cit. monet, si densius spissiusve serantur, in marem transire. Γογγυλίδος δ' οἱ μὲν φασὶν εἶναι γένη, οἱ δ' οὐ φασὶν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἄρρενι καὶ τῷ θήλει διαφέρειν· γίνεσθαι δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω· σπαρεὶς δὲ τὸ ἀποθηλύνεσθαι, πηγνῦται δεῖ μανάς· ἐὰν γὰρ πυκναί, πάσας ἀπαρρενοῦσθαι.

5. *Iidem naporum.*] Igitur ii medici, quorum nunc placita referuntur, napos appellavere, quos raphanos sive radiculas verius appellassent : nam Theophrastus lib 7. hist. cap. 4. quinque hæc ipsa τῶν ῥαφανίδων genera agnoscit, ita prodente Athenæo, lib. 2. pag. 56. ex quo Theophrasti locus, qui nunc in mendo cubat, refingi debet : Θεόφραστος δ' ἐν τοῖς περὶ φυτῶν, inquit, γένη ῥαφανίδων φησὶν εἶναι πέντε· Κορινθίαν, Λειοθασίαν, Κλεωναίαν, Ἀμμωρέαν, Βοιωτίαν· καλεῖσθαι δ' ὑπό τινων τὴν Λειοθασίαν Θρακίαν, &c. *Des raiforts.*

cere : Corinthium, Cleonæum, [6] Liothasium, Bœoticum, [7] & quod per se viride dixerunt. [8] Ex iis in amplitudinem adolescit Corinthium, nuda fere radice. Solum enim hoc genus superne tendit, non ut cetera in terram. [9] Liothasium quidam Thracium appellant, frigorum patientissimum. [10] Ab eo Bœoticum dulce est, rotunditate etiam brevi notabile, neque ut Cleonæum prælongum. [11] In totum quidem, quorum tenuia folia, ipsi quoque dulciores : quorum scabra, & angulosa, & horrida, amariores. [12] Est præterea genus silvestre, cujus folia sunt erucæ similia. Palma Romæ [13] Amiterninis datur, inde Nursinis : [14] tertia nostratibus. Cetera de satu eorum [15] in rapis dicta sunt.

XXVI. 1. [1] Cortice & cartilagine constant raphani : multisque eorum cortex crassior etiam, quam quibusdam arborum. [2] Amaritudo plurima illis est, & pro crassitudine corticis. Cetera quoque aliquando lignosa. [3] Et vis mira colligendi spiritum, laxandique ructum : ob id cibus illiberalis, utique si proxime olus mandatur : si vero cum olivis drupis, rarior ructus fit, minusque fœtidus. [4] Ægypto mire celebratur propter olei fertilitatem, quod e semine ejus faciunt. Hoc maxime cupiunt serere, si liceat : quoniam & quæstus plus quam a frumento, & minus tributi est, nullumque copiosius oleum.

2. [5] Genera raphani Græci fecêre tria, foliorum differentia, crispi,

NOTÆ.

6. *Liothasium.*] Sic Athenæus, mox citatus. Theophr. loc. cit. Λειοθαλάσιον, cui favere Hesychius videtur, in Ἀπλύζαι ῥαφανίδες. Has ipsas tamen, quæ illorum ἄπλυζαι vocitantur, Θασίας Athenæus vocat.

7. *Et quod per se viride.*] Id videtur esse, quod Ἀμόρφεον Athenæus appellat.

8. *Ex iis.*] Theophr. loc. cit. de raphanis. Εὐαυξεστάτην δέ φασι τὴν Κορινθίαν. ἣ καὶ τὴν ῥίζαν ἔχει γυμνήν· ὠθεῖται γὰρ εἰς τὸ ἄνω, καὶ οὐχ ὡς αἱ ἄλλαι κάτω.

9. *Liothasium.*] Theophr. ex Athenæo, loco proxime allato.

10. *Ab eo Bœoticum.*] Theophr. loc. cit. iisdem verbis.

11. *In totum quidem.*] Theophr. loc. cit. Ὅλως δ' αἱ τὰ λεῖα τὰ φύλλα, &c.

12. *Est præterea.*] Theophr. Γένος δέ τι ἄγριον ταύτης ἐστὶν, ὃ ἔχει τὸ φύλλον εὐζώμῳ ὅμοιον. De eruca, lib. 20. sect. 49.

13. *Amiterninis.*] Vide quæ diximus libro superiore, sect. 35. Rapi vero hi proprie sunt, non raphani, ut priores.

14. *Tertia nostratibus.*] Romani agri.

15. *In rapis dicta sunt.*] Libro sup. sect. 34.

Sect. XXVI. 1. *Cortice .... raphani.*] Quas Græci ῥαφανίδας vocant : Galli, *des raiforts.* Radices quæ sunt edendo, multa carne sunt munitæ, velut raphani, napi, rapa : imo nonnullæ quandam cartilaginis speciem præ se ferre conspiciuntur : quapropter & cartilagineæ nominantur : ut raphani.

2. *Amaritudo.*] Δριμύτης, acrimonia dicitur a Theophr. loc. cit. Sed amaritudinem appellare saporem eum acutum, qualis in raphano sentitur, familiare Plinio est.

3. *Et vis mira.*] Inflationem habere hunc cibum ait, ac vim ciendi ructus. Quod & Diosc. edocet, lib. 2. cap. 137. Ῥαφανὶς καὶ αὐτὴ πνευματώδης γευστική, ... ἐρευκτική ἐστι, &c.

4. *Ægypto.*] Plinius ipse lib. 15. sect. 7. *Plurimum autem in Ægypto fit oleum e raphani semine.*

5. *Genera raphani.*] Genera ejus quod Græci ῥάφανον appellarunt, fecere illi tria. Verum, ne quempiam nomenclatio remoretur, attendendum est apud Atticos appellatione raphani brassicam venire : sic Aristophanem, sic etiam Theophrastum, & alios plerosque pro brassica constat usurpasse. Atque ut in Theophrasto potissimum morer, cujus ora-

atque lævis, & tertium silvestre. [6] Atque huic lævia quidem, sed breviora ac rotunda, copiosaque: [7] atque fruticosa: sapor autem asper, & medicamenti instar [8] ad eliciendas alvos. [9] Et in prioribus tamen differentia a semine est: quoniam aliqua pejus, aliqua admodum exiguum ferunt. [10] Hæc vitia non cadunt, nisi in crispa folia.

3. Nostri alia fecere genera: [11] Algidense a loco, longum atque translucidum. Alterum rapi figura, quod vocant Syriacum, suavissimum fere ac tenerrimum, hiemisque patiens. Præcipuum tamen est, quod e Syria non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores non reperitur: id autem tota hieme durat. [12] Etiamnum unum silvestre Græci agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore. In omnibus autem probandis maxime spectantur caules: immitium enim rotundiores crassioresque, ac longis canalibus. Folia ipsa tristiora, & angulis horrida.

4. Seri vult raphanus terra soluta, humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem æquet. Seritur post Idus Febr. ut vernus sit: ite-

NOTÆ.

tionem verti nunc a Plinio perspicuum est, sic ille habet, lib. 7. hist. cap. 4. Τῆς δὲ ῥαφάνου τριχῇ διῃρημένης, ἥ λειοφύλλου τε, καὶ λειοφύλλου, καὶ τρίτης τῆς ἀγρίας, &c. Ea brassicæ, non raphano proprie dicto referuntur: siquidem Marcus Cato ultima voluminis parte, quam brassicæ dicavit, tria fecit eadem illius vestigia: tres pariter notas attulit. Prima est lævis, altera crispa, tertia quæ proprie crambe nominatur: singula deinde genera suis notis describit, quas omnes Theophrasti verbis suffragari constat. Hesychius: Ῥαφανὶς, καὶ ῥάφανος διαφέρει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς· ῥάφανος μὲν γὰρ ἡ κράμβη· ῥαφανὶς δὲ τὸ παρ' ἡμῶν ῥάφανος. Habet eadem Apollodorus Carystius apud Athen. lib. 1 pag. 34. Vide plura in eam rem apud Galenum, lib. 2. de alim. facult cap. 44. pag. 361.

6. *Atque huic lævia.*] Theophr. iisdem verbis, de brassica.

7. *Atque fruticosa.*] Ramosa πολύκλαδος, Theophr.

8. *Ad eliciendas alvos.*] Ad dejiciendam, ad ciendam alvum, atque purgandam. De brassica, Theophr. loc. cit. ἔτι δὲ χυλὸν ἔχουσι δριμὺν καὶ φαρμακώδη· διὸ καὶ πρὸς τὰς κοιλίας αὐτῇ χρῶνται οἱ ἰατροί.

9. *Et in prioribus.*] In crispa, lævique brassica. Theophr. loc. cit. de brassica: Ὁμοίως δὲ .... εἶναι δοκοῦσι διαφοραὶ καὶ ἕτεραι· ἐπεὶ ἄσπερμόν τι γένος αὐτῶν ἐστιν, ἢ κακόσπερμον, &c.

10. *Hæc vitia.*] Seminis parvitas, aut imbecillitas.

11. *Algidense.*] Ab Algido monte Romæ vicino, de quo nos alibi. Sed nunc de Italis vernaculisque raphanis, atque adeo veris ac proprie dictis agit, non de brassica.

12. *Etiamnum unum.*] Raphani nimirum, non brassicæ, silvestre genus. Philoxenus in glossis: Ῥαφανίδες, *armoracia.* Isidorus, lib. 17. cap. 10. armoraciam esse lapsanam falso putat. Utramque distinguit Columella, lib. 9. cap. 4. *Jam vero*, inquit, *nota vilioris innumerabiles nascuntur herba .... ut vulgares lapsana, nec his pretiosior armoracia.* Italia rerum antiquarum parens, adhuc *Aramoraci*, & *Remolaci* nominat, teste Anguillara, par. 7. pag. 112. Nostri, *Rave sauvage.* Diosc. l. 2. c. 138. Ῥαφανὶς ἀγρία, ἣν Ῥωμαῖοι ἀρμορακίαν καλοῦσι, &c.

rumque [13] circa Vulcanalia, quæ fatio melior. Multi & Martio, & Aprili ſerunt, & Septembri. Incipiente incremento, confert alterna folia circumobruere, [14] ipſos vero accumulare. [15] Nam qui extra terram emerſit, durus fit atque fungoſus. [16] Ariſtomachus detrahi folia per hiemem jubet, &, ne lacunæ ſtagnent, accumulare : ita in æſtatem grandeſcere. Quidam prodidere, ſi palo adacto caverna palea inſternatur ſex digitorum altitudine, deinde in ſemen ſimumque & terra congeratur, ad magnitudinem ſcrobis creſcere. Præcipue tamen ſalſis aluntur. Itaque etiam talibus aquis irrigantur, [17] & in Ægypto nitro ſparguntur, ubi ſunt ſuavitate præcipui. In totum quoque ſalſugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque coctis ſimiles. Namque & cocti dulceſcunt, & in naporum vicem tranſeunt. Crudos medici ſuadent, ad colligenda acria viſcerum, [18] dandos cum ſale jejunis eſſe, atque ita vomitionibus præparant meatum. Tradunt & præcordiis neceſſarium hunc ſuccum : quando [19] phthiſin cordi intus inhærentem non alio potuiſſe depelli compertum ſit in Ægypto, regibus corpora mortuorum ad ſcrutandos morbos inſecantibus. Atque, ut eſt Græca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis prælatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta ex argento, rapum e plumbo. Scires non ibi genitum [20] Manium Curium Imperatorem, quem Samnitium legatis aurum repudiaturo afferentibus, rapum torrentem in foco inventum Annales noſtri prodidere. Scripſit & Moſchion Græcus unum de raphano volumen. Utiliſſimi in cibis hiberno tempore exiſtimantur : iidemque dentibus ſemper inimici, quoniam atterant. Ebora certe po-

NOTÆ.

13. *Circa Vulcanalia.*] Columella lib. XI. cap. 3. *Ceterum Auguſto circa Vulcanalia, tertia ſatio eſt : eaque optima radicis,* (hoc eſt, raphani,) *& rapæ, itemque napi, & ſiſeris, &c.* Ac multo poſt : *Raphani radix bis anno ſeritur : Februario menſe, cum vernum fructum exſpectamus : & Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur.*

14. *Ipſos vero accumulare.*] Aggerare terram, circumfundere. Colum. loc. cit.

15. *Nam qui extra.*] Columella iiſdem verbis, loc. cit.

16. *Ariſtomachus.*] Theophr. quoque. lib. 5. de cauſis, cap. 5. pag. 330. Ὁμοίως δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς λαχάνοις· ἐφ' ὧν παχύνει τὰς ῥίζας, τὴν μὲν ἀφαιροῦντες τὰ φύλλα, καθάπερ τῆς ῥαφανίδος, ὅταν μάλιστα ἐνδύξωσι τοῦ χειμῶνος, καὶ καταπατοῦντες τὴν γῆν, ὥστε καὶ τὸ ὕδωρ ἀποσείειν· ἐν γὰρ τῷ θέρει γίνονται θαυμασταὶ τῷ πάχει.

17. *Et in Ægypto.*] Plinius, lib. 31. ſect. 46. num. 4. *Salis vice utuntur ad raphanos nitro Ægyptio: teneriores eos facit : olera viridiora :* ubi raphanos ab oleribus, hoc eſt, a braſſica ſecernit.

18. *Dandos cum ſale &c.*] Eadem de raphano Dioſc. lib. 2. cap. 137. Ἁρμόζει δὲ καὶ τοῖς ἐμεῖν μέλλουσι προεσθιομένη. De radicula Celſus, ut dicemus lib. ſeq. ſect. 13.

19. *Phthiſin.*] Lentam ea vox tabem ſonat. De hoc cordis vitio egimus lib. XI. ſect 69. Vide Notas & Emend. num. X.

20. *Manium Curium.*] Rem narrat eleganter, ut ſolet, Valerius Max. l. 4. c. 3. pag. 208. Cicero in Catone : Megacles quoque, libro de viris illuſtribus, apud Athen. lib 10. pag. 419. Plutarchus, in Apophth.

liunt. [21] Odium his cum vite maximum, refugitque juxta satos

XXVII. Lignosiora sunt reliqua, in cartilaginum genere a nobis posita. Mirumque, omnibus vehementiam saporis inesse. Ex iis pastinacæ unum genus agreste sponte provenit: [1] staphylinos Græce dicitur. [2] Alterum seritur radice vel semine, primo vêre vel autumno: ut Hygino placet, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime refosso. Annicula utilis esse incipit, bima utilior, gratior autumno, patinisque maxime, & sic quoque [a] virus illi intractabile est. [3] Hibiscum a pastinaca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinæ utile. [4] Est & quartum genus in eadem similitudine pastinacæ, quam nostri Gallicam vocant, Græci vero daucon: [5] cujus genera etiam quatuor fecere: [b] inter medica dicendum.

XXVIII. [1] Siser & ipsum Tiberius princeps nobilitavit, flagitans omnibus annis e Germania. [2] Gelduba appellatur castellum Rheno impositum, ubi generositas præcipua. Ex quo apparet frigidis lo-

INTERPRETATIO.

[a] *Virus.*] Sapor.

[b] *Inter medica.*] In libris de medicina.

NOTÆ.

21. *Odium his.*] Raphanis scilicet: nec minus brassicæ, uti ex Theophrasto vidimus, lib. 17. sect. 37. & ex Plinio ipso visuri sumus, lib. 24. sect. 1. *Pernicialia & brassica cum vite odia.* Palladius, lib. 9. in Augusto, tit. 5. *Raphanum tamen, sive brassicam, constat esse vitibus inimicum: nam si circa se serantur, natura discordante refugiunt.* Ῥάφανον de brassica recte accepit. Sed & raphano proprie dicto, hoc est, ῥαφανίδι, vis eadem est.

Sect. XXVII. 1. *Staphylinos.*] Σταφυλῖνος Athenæo, lib. 9. pag. 371. Hæc pastinaca tenuifolia silvestris, quæ pingitur a Dodonæo, pag. 668. visa a nobis in horto Regio.

2. *Alterum seritur.*] Pastinaca sativa, quæ in Gallia vulgo *Panais* nominatur. Dodonæo, pag. 669. Pastinaca sativa latifolia est.

3. *Hibiscum.*] Pastinaca latifolia silvestris Dodonæi hæc est, pag. 669. *Panais sauvage.*

4. *Est & quartum.*] In eo genere est illud haud postremum quod vulgo notum *Carota* nomine, & Dauci officinarum, ut recte Anguillara, par. 7. pag. 129. prædulci radice, odorata, lutea, rufa, vel interdum purpurea, quam cum farina & oleo frigunt ad mensarum usus: aut coctam in aceto & oleo mandunt. Tenuifolia sativa pastinaca dicitur Dodonæo, pag. 667.

5. *Cujus genera etiam quatuor.*] De his dicemus opportunius lib. 25. sect. 64. inter medica, ut Plinius ait.

Sect. XXVIII. 1. *Siser &.*] Dioscoridi, lib. 2. cap. 139. Σίσαρον. Nostris, *Chervi.* Iconem Dodonæus exhibet, pag. 670. Quanquam an siser Græciæ, cum silere Geldubæ sive Germanorum sit idem, subdubitat Anguillara, par. 7. pag. 112.

2. *Gelduba.*] Ex Tacito Geldubæ situm agnoscimus haud procul fuisse Novesio, *Nuys*: in citeriore Rheni ripa, ubi nunc pagus est cum prisci nominis vestigio *Gelb.* Vide Tacitum, lib. 4. hist. pag. 95. & 96. Castra Rheno imposita scito plurima fuisse, in quibus Romanæ cohortes præsidii causa excubarent. In Conc. Agrippinensi, anno CCCXLVI. *Epistola plebis Agrippinensium, sed & omnium castrorum Germaniæ secunda.*

cis convenire. Ineſt longitudine nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta: quæ mulſo in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Nervus idem & paſtinacæ majori, duntaxat anniculæ. Siſeris ſatus menſibus Februario, Martio, Aprili, Auguſto, Septembri, Octobri.

XXIX. Brevior his eſt, ſed [a] toroſior, [1] amariorque, inula, per ſe ſtomacho inimiciſſima: eadem dulcibus mixtis ſaluberrima. [2] Pluribus modis auſteritate victa gratiam invenit. Namque & in pollinem tunditur arida, [3] liquidoque dulci temperatur: & [4] decocta poſca, aut aſſervata, vel [5] macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut ſubacta melle, uvíſve paſſis, aut pinguibus caryotis. Alio rurſus modo cotoneis malis, vel ſorbis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipue ſtomachi excitat, illuſtrata maxime [6] Juliæ Auguſtæ quotidiano cibo. [b] Supervacuum ejus ſemen: [7] quoniam oculis ex radice exciſis, ut arundo ſeritur. Et hæc autem, & ſiſer, & paſtinaca, utroque tempore, vêre & autumno, magnis ſeminum intervallis: [8] inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam ſpatioſe fruticat. Siſer autem transferre melius.

INTERPRETATIO.

[a] *Toroſior.*] Carnoſior. | [b] *Supervacuum.*] Sationi inutile.

NOTÆ.

Sect. XXIX. 1. *Amariorque inſula.*] Hoc eſt, acrioris ſucci. Sic Horatius, lib. 2. Satyra 2. verſ. 44. *acidas inulas* appellat, de quibus idem poſtea Satyra 8. verſ. 51.

Inulas ego primus amaras
Monſtravi incoquere.

Græcis ἑλένιον dicitur: Noſtris, *de l'Aunée.* Officinis, *Enula Campana.* Iconem vide apud Dodon. pag. 342.

2. *Pluribus modis.*] Tres quatuorve inulæ condituras, quibus amaritudinem dimittat omnem, affert Columella lib. 12. cap. 46.

3. *Liquidoque dulci.*] Liquore aliquo dulci.

4.] *Decocta poſca.*] Decoqui inulam jubet ex poſca. Poſcam Latini vocant id quod Græci ὀξύκρατον, quod potionis genus ex aquæ & aceti mixtura fit. Decoqui ex aceto Columella præcipit, loc. cit. quod idem eſt: nam aceti ſolius nomine ſæpe poſca exprimitur. Plautus in Rudente:

Sed hic rex cum aceto pranſurus eſt,
& ſale.

Spartianus in Peſcennino: *Juſſit vinum in expeditione neminem habere, ſed aceto univerſos eſſe contentos.* Vulcatius in Avidio: *Præter laridum, & buccellatum, & acetum.*

5. *Macerata pluribus.*] Præſertim muria, ex Columella. Cum ſucco rutæ, ſchola Salernitana:

Enula Campana reddit præcordia ſana,
Cum ſucco rutæ ſuccus ſi ſumitur ejus,
Affirmant ruptis quod proſit potio talis.

6. *Julia Auguſta.*] Sive Liviæ, quæ in familiam & nomen Juliæ gentis adſcita adoptione eſt.

7. *Quoniam oculis.*] Sive bulbis, ut diximus lib. 16. ſect. 67. Palladius in Febr. tit. 24. *Hoc menſe inula ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis, ſicut calami* &c.

8. *Inula ne minus.*] Colum. lib. XI. cap. 3. *Paſtinaca, ſiſer, atque inula con-*

XXX. [1] Proxima his eſt bulborum natura, quos Cato in primis ſerendos præcepit, celebrans [2] Megaricos. Verum nobiliſſima eſt [3] ſcilla, quanquam medicamini nata, [4] acetoque exacuendo. Nec ulli amplitudo major, ſicut nec vis aſperior. Duo genera medica: maſculus albis foliis, femina nigris. [5] Et tertium genus eſt cibis gratum: epimenidium vocatur anguſtius folio, ac minus aſpero. Seminis plurimum omnibus. Celerius tamen proveniunt ſatæ bulbis circa latera natis. [6] Et ut creſcant, folia quæ ſunt his ampla, deflexa circa obruuntur: Ita ſuccum omnem in ſe trahunt capita. Sponte naſcuntur copioſiſſime in Balearibus Ebuſoque inſulis, ac per Hiſpanias. Unum de iis volumen condidit Pythagoras philoſophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. [7] Reliqua bulborum genera differunt colore, magnitudine, ſuavitate. [8] Quippe cum quidam crudi mandantur, ut in Cherroneſo Taurica. [9] Poſt hos in Africa nati maxime laudantur, mox Apuli. [10] Genera Græci hæc ſtcere: Bulbinen,

NOTÆ.

valeſcunt alte paſtinato, & loco ſtercorato: ſed quam rariſſime ponenda ſunt, ut majora capiant incrementa. Inulam vero intervallo trium pedum ſeri convenit, quoniam vaſtos facit frutices. Sic etiam Pallad. loc. cit. *Seritur inula oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leviter debemus obruere, terra foſſa & ſubacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus ejus oculos oportet infodere: trium pedum inter ſe ſpatio ſeparantur.*

Sect. XXX. 1. *Proxima .... bulborum.*] Dioſcor. lib. 2. cap. 200. Βολβὸς γνώριμος πᾶσιν, ὃς ἐσθίεται. Bulborum facies notior eſt viſa Dioſcoridi, Plinioque, quam quæ deberet repræſentari: nunc incognita omnibus fere cum Medicis tum officinis habetur: quoniam bulbi omnes ii edi jam deſiere. Inveniuntur tamen hodieque cæpæ modo tunicati bulbi, quibus ruta ſibi vorandi facultatem moliuntur: mitam enim excitant aviditatem: quare *Appetitus* appellationem in agris ſibi vendicarunt.

2 *Megaricos.*] Μεγαρικὰς βολβὸς laudat etiam Nicander, apud Athen. lib. 2. pag. 64. Damnat Ovidius, lib. 2. de Remed. amor. circa finem, ob Venerem ſcilicet, quam mirum in modum ſtimulat: his numeris:

Daunius, an Libycis bulbus tibi miſſus ab oris,
An veniat Megaris: noxius omnis erit.

3. *Scilla.*] Squillam exemplo Varronis omnes nunc vocant officinæ. Græci Σκίλλαν, & Σκύλλαν. Noſtri, *Oignon marin, ou ſquille.* Scilla Hiſpanica Cluſii eſt, lib. 2. rarior. plant. pag. 171. radice alba. Vidimus in horto Regio.

4. *Acetoque.*] Fit enim ex ea ſcillinum acetum, uti dicemus lib. 20. ſect. 39.

5. *Et tertium.*] Neque omnem ſcillæ radicem in cibis approbat Theophraſtus, lib. 7. hiſt. cap. XI. Sed illius tantum, quæ Epimenidia appellatur, ἀλλὰ τὴν Ἐπιμενίδειον καλουμένην, quæ anguſtiore folio ac læviore eſt, προσφυλλοτέρας καὶ λειοτέρας.

6. *Et ut creſcant.*] Theophr. loco citato.

7. *Reliqua bulborum.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 13.

8. *Quippe cum.*] Theophr. loc. cit. & ex eo Athenæus, lib. 2. pag. 64.

9 *Poſt hos in Africa.*] Λιβυκοὺς laudat pariter Athenæus, loc. cit. Libycos, Dauniosque, ſive Apulos, Ovidius paulo ante a appellatus.

10. *Genera Græci.*] Theophr. in primis, loc. cit. ubi hæc genera recenſentur: Τὸ λευκόϊον, καὶ βολβίνη, καὶ ὁ πύθιον, καὶ χύξ, καὶ τρόπον τινὰ τὸ σισυρίγχιον. Rectius

ſcanion, pythion, [11] acrocorion, ægilopa, ſiſyrinchion. [12] In hoc mirum imas ejus radices creſcere hieme: verno autem, cum apparuerit viola, minui & contrahi, tum deinde bulbum pingueſcere.

[13] Eſt inter genera & quod in Ægypto aron vocant, ſcillæ proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duûm cubitorum, baculi craſſitudine, radice mollioris naturæ, [14] quæ edatur & cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt. Signum maturitatis, folia inareſcentia ab imo. Vetuſtiores improbant: item parvos & longos. Contra rubicundis rotundioribuſque laus, & grandiſſimis. Amaritudo pleriſque in vertice eſt. Media eorum dulcia. Bulbos non naſci, niſi e ſemine, priores tradiderunt. Sed & in Prænestinis campis ſponte naſcuntur, ac ſine modo etiam in Remorum arvis.

XXXI. [1] Hortenſiis omnibus fere ſingulæ radices, ut raphano, betæ, apio, malvæ. [2] Ampliſſima autem lapatho, ut quæ deſcendat ad tria cubita. [3] Silveſtri minor & humida: effoſſa quoque diu vivit. Quibuſdam tamen [4] capillatæ, ut apio, malvæ: quibuſdam [5] ſurculoſæ, ut ocimo. Aliis carnoſæ, [6] ut betæ, aut magis etiamnum

Notæ.

forſan, συνειξχον, a roſtri ſuilli ſimilitudine. Hujus iconem apud Dodon. vide, pag. 210. Eſt & in Eyſtettenſi horto.

11. *Acrocorion.*] An *acroſcorodon?* Ut ut eſt, bulborum ejuſcemodi ignota facies, uti & pythionis.

12. *In hoc mirum.*] Nempe in ſiſyrinchio. Hæc Plinius ex Theophr. accepit, loc. cit.

13. *Eſt inter genera.*] Nempe bulborum. De aro autem Ægyptiaca loquitur, quæ diverſa a Dioſcoridis aro vulgari. Ægypriaca colocaſiæ genus eſt alterum, quod cum faba Ægyptia plerique confuderunt: Plinius apte diſtinguit. Pingitur a Dodonæo, pag. 318. Vidimus in horto Regio.

13. *Quæ edatur.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. x 1.

Sect. XXXI. 1. *Hortenſiis .... ut raphano.*] Theophr. lib. 1. hiſt. plant. cap. 9. Σχεδὸν δὲ καὶ τῶν λαχανωδῶν τὰ πλεῖστα μονόῤῥιζα· οἷον ῥάφανος, τεῦτλον, &c. Ῥάφανος, ut monuimus, braſſica Theophraſto eſt, non raphanus, quem ille ῥαφανίδα vocat. Verum aut ῥαφανὶς hoc loco ſcripſit, aut raphanum nunc ipſe intellexit: nam braſſicam μονόῤῥιζον eſſe, falſum eſt. Et ſane idem lib. 7. hiſtor. cap. 2. ubi ea recenſet, quæ ſingulari radice conſtant, appellat σέλινον apium, τεῦτλον betam, ῥαφανίδα raphanum, γογγυλίδα rapam: ῥάφανον non appellat.

2. *Ampliſſima.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 2. Μονοῤῥιζότατον δὲ τούτων πάντων τὸ λάπαθον.... ἔχει γὰρ μείζω τριῶν ἡμιποδίων, *majores habet radices terno ſemipede*, hoc eſt, ſeſquipede.

3. *Silveſtri minor.*] Nempe ſilveſtri lapatho. Vide Notas & Emendationes num. XI.

4. *Capillatæ.*] Quæ fibras habent, hoc eſt, minores radiculas, oblongas, in capilli modum extenuatas, in quas velut extremas, craſſiores effuſæ ſparguntur.

5. *Surculoſæ.*] Hoc eſt, lignoſæ. Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 3. Τῶν δὲ ῥιζῶν ξυλωδέσταται ποιοῦσι αἱ τοῦ ὠκίμου, καθάπερ ὁ καυλός. Addde idem, cap. 2. blitum, atriplicem, erucam, anethum, braſſicam, coriandrum: & lib. 1. hiſtor. cap. 10. magnam ſilveſtrium partem.

6. *Ut betæ.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 2.

7 croco:

[7] croco : [8] aliquibus ex cortice & carne constant, ut raphano, rapis : quorundam [9] geniculatæ sunt, ut graminis. [10] Quæ rectam non habent radicem, statim plurimis nascuntur capillamentis, ut atriplex, & blitum. Scilla autem, & bulbi, & cæpe, & allium, non nisi [11] in rectum radicantur. [12] Sponte nascentium quædam numerosiora sunt radice, quam folio, ut aspalax, perdicium, crocum.

[13] Florent confertim serpyllum, abrotonum, napi, raphani, menta, ruta : & cetera quidem cum cœpere, deflorescunt : [14] Ocimum autem particulatim & ab imo incipit : qua de causa diutissime floret. [15] Hoc & in heliotropio herba evenit. [16] Flos aliis candidus, aliis luteus, aliis purpureus. [17] Folia cadunt a cacuminibus, origano, inulæ, & aliquando rutæ injuria læsæ. [18] Maxime concava sunt cæpæ, gethyo.

XXXII. [1] Allium cæpasque inter Deos in jurejurando habet Ægyptus. [2] Cæpæ genera apud Græcos, Sardia, Samothracia, Alsidena, Setania, Schista, Ascalonia, ab oppido Judææ nominata. Om-

NOTÆ,

7. *Croco.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 9. Εἰσὶ μὲν τῶν μὲν σαρκώδεις, καθάπερ ῥαφανίδος, γογγυλίδος, ἄρου, κρόκου. Idem repetit lib. 7. hist. cap. 3.

8. *Aliquibus.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 10.

9. *Geniculata.*] Geniculatæ radices vocantur, quæ nodis quibusdam interstinctæ protuberant, rotundæ, & leviter capitulatæ. Γονατώδεις, Theophr. lib. 1. hist. cap. 10.

10. *Quæ rectam.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 9.

11. *In rectum radicantur.*] Radicum natura est a lateribus radiculas alias fundere, quas ἐπιφυάδας appellamus, inquit Theophr. lib. 1. hist. cap. 10. at ejusmodi nullam bulbi habent. Omnes enim radices bulborum in rectum tendunt : nec a latere funduntur, sed a capite.

12. *Sponte nascentium.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 11. iisdem fere verbis. Sed quæ sit aspalax, incompertum.

13 *Florent confertim.*] Hoc est, simul universum florem emittunt, non particulatim. Vide Notas & Emend. num. XII.

14. *Ocimum autem.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 9.

15. *Hoc & in heliotropio.*] Theophr. lib. 7. histor. cap. 3.

16. *Flos aliis.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 9.

17. *Folia cadunt.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. quem locum fidelius multo Plinius, quam Gaza, reddidit.

18. *Maxime concava.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 16. Ἴδιον δὲ ἐπὶ τῶν λαχανωδῶν, ὅσον κρομμύου, γηθύου, τὸ κοιλόφυλλον.

Sect. XXXII. 1. *Allium cæpasque.*] Juvenalis Satyra 15. vers. 1.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? ...
Porrum & cæpe nefas violare, & frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

Horatius quoque jocose, *Si porrum & cæpe trucidas.* De his Prudentius quoque eleganter, περὶ στεφάνων, hymno x. in S. Romanum, vers. 255. & lib. 2. in Symmach. vers. 866. quem consule.

2. *Cæpæ genera.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. a quo hæc enumerantur : Σαρδία, Κνίδια, Σαμοθρᾴκια, καὶ πάλιν Σητανία, καὶ Σχιστά, καὶ Ἀσκαλώνια. *Des oignons.* Alsidenorum mentio alibi nulla.

nibus etiam [3] odor lacrymosus, & præcipue [4] Cypriis, minime Gnidiis. [5] Omnibus corpus totum pinguitudinis earum cartilagine. [6] E cunctis setania minima, excepta Tusculana, sed dulcis. Schista autem & Ascalonia condiuntur. Schistam hieme cum coma sua relinquunt, vêre folia detrahunt, & alia subnascuntur iisdem divisuris: [7] unde & nomen. [8] Hoc exemplo reliquis quoque generibus detrahi jubent, ut in capita crescant potius, quam in semina. [9] Ascaloniarum propria natura. [10] Etenim velut steriles sunt ab radice', & ob id semine seri illas, non deponi, jussere Græci. Præterea serius circa ver, cum germinant, transferri: ita crassescere, & tunc properare præteriti temporis pensitatione. [11] Festinandum autem in his est, quoniam maturæ celeriter putrescunt. [12] Si deponantur, caulem mittunt & semen, ipsæque evanescunt. Est & colorum differentia. [13] In Isso enim & Sardibus candidissimæ proveniunt. Sunt in honore & Creticæ, de quibus dubitant, an eædem sint, quæ Ascaloniæ, [14] quoniam satis capita crassescunt: depositis, caules & semina. Distant sapore tantum dulci.

Apud nos duo prima genera. Unum condimentariæ, quam illi [15] gethyon, nostri pallacanam vocant. Seritur mensibus, Martio, Aprili, Maïo. [16] Alterum capitatæ, quæ ab æquinoctio autumni, vel

NOTÆ.

3. *Odor lacrymosus.*] Lacrymas ciens. Lucilius lib. 5. Satyr.

Flebile cæpe simul, lacrymosaque ordine talla.

Tallas Festus appellat interiores cæparum tunicas. Vaporem lentum ac tenuem exspirat cæpa, qui ad oculos irreptans lentitia cohæret, & sui tenuitate lancinans dolorem excitat, & sic lacrymas exigit. Vide Ruell. lib. 2. pag. 399.

4. *Cypriis.*] Cyprias cæpas laudat Marcellus Empiricus, cap. 15. ad anginam, pag. 105.

5. *Omnibus .... cartilagine.*] Subintellige, constat: vel *e cartilagine* legito.

6. *E cunctis.*] Theophr. loc. cit.

7. *Unde & nomen.*] Ut nempe σχιστὰ, hoc est, cæpæ fissiles appellentur. Sic Theophr. loc. cit.

8. *Hoc exemplo.*] Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 24. pag. 68. *Si capita voluerimus hu esse majora, folia omnia debemus auferre, & sic succus ad inferiora cogetur.*

9. *Ascaloniarum.*] Has adhuc hodie Galli nominant *Eschalotes*, quasi Ascalotas, relictis pristini vocabuli rudimentis. Vide Glossarium Du-Cangii, verbo *Aloigna.*

10. *Etenim velut.*] Apud nos tamen & radice melius, seu bulbo, feruntur.

11. *Festinandum.*] Cito evellendæ: alioqui putrescunt: πολὺ δ᾽ χεῖρον ἐαθέντα ἐν τῇ γῇ σήπεται. Theophr. loc. cit.

12. *Si deponantur.*] Si plantentur, φυτευθέντα. Theophr.

13. *In Isso enim.*] Vide Notas & Emendationes num. XIII.

14. *Quoniam satis.*] Hoc est, quoniam cum seruntur semine, capita eis crassescunt: σπειρόμενα μὲν, inquit Theophrastus: cui φυτευόμενον opponitur, depositum sive plantatum.

15. *Gethyon.*] Γήθυον, quod fere sine capite est, cervicis tantum longæ: ideoque totum in frondem luxuriat. Vulgus nostrum sua consuetudine *cebulam*, quasi cæpulam vocat: alii *siboulam*, *Ciboule*: nonnulli *civas*, vel *civones*; quasi cæpinas vernaculo sermone proferunt.

16. *Alterum capitata.*] Quod fere citra cervicem in caput extuberat. Hanc

a Favonio. Genera ejus austeritatis ordine, Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina.] Optima autem, quæ rotundissima. Item rufa acrior, quam candida: sicca, quam viridis: & cruda, quam cocta: sicca, quam condita. Seritur Amiternina frigidis & humidis locis, & sola allii modo capite, reliquæ semine. Proxima quæ æstate nullum semen emittunt, sed caput tantum, quod inarescit. Sequenti autem anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrumpitur. Ergo omnibus annis separatim semen cæpæ causa seritur, separatim cæpæ seminis. Servantur autem optime in paleis. [17] Gethyum pæne sine capite est cervicis tantum longæ, & ideo totum in fronde: sæpiusque resecatur, ut porrum. Ideo & illud serunt, non deponunt. [18] Cetero cæpas ter fosso solo seri jubent, exstirpatis radicibus herbarum, [19] in jugera denas libras. [20] Intermisceri satureïam, quoniam melius proveniat. [21] Runcari præterea, & sarriri, si non sæpius, quater. [22] Ascaloniam mense Februario serunt nostri. [23] Semen cæparum nigrescere incipiens, antequam marcescat, metunt.

XXXIII. [1] Et de porro in hac cognatione dici conveniat, præsertim cum sectivo nuper auctoritatem dederit princeps Nero, [2] vocis gratia, ex oleo statis mensium omnium diebus, nihilque aliud, ac ne pane quidem vescendo. Seritur semine ab æquinoctio autumno: [3] si sectivum facere libuit, densius. In eadem area secatur, donec deficiat, stercoraturque semper. [4] Si nutritur in capita, antequam sece-

NOTÆ.

vocant unionem veteres rustici, ut testatur Columella lib. 12. cap. 10. quod nomen apud Gallos velut triviale, hactenus usurpatum est: siquidem quod singulari constat capite, nec pluribus coagmentatur bulbis, unionem Gallica lingua nominat. *Oignon.*

17. *Gethyum pæne.*] Ex Theophr. lib. 7. histor. cap. 4.

18. *Cetero cæpas.*] Columella, lib. XI. cap. 3.

19. *In jugera.*] Denas seminis cæparum libras in singula jugera seri jubet.

20. *Intermisceri.*] Colum. loc. cit. & Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 24. pag. 68.

21. *Runcari &c.*] Colum. loc. cit.

22. *Ascaloniam.*] Sic Columella, loc. cit.

23. *Semen … antequam marcescat.*] Columella: *Sed nec patiendum est, ut perarescat*, &c.

Sect. XXXIII. 1. *Et de porro.*] Gallis, *Poireau.*

2. *Vocis gratia.*] Cui splendorem affert, ut dicetur lib. 20. sect. 21.

3. *Si sectivum facere.*] Colum. lib. XI. cap. 3. *Porrum si sectivum facere velis, densius satum præceperunt priores relinqui, & ita, cum increverit, secari. Sed nos docuit usus* &c. Porrum sectivum est, quod sæpius secatur, demeriturque in usum culinæ. *Sectile porrum* Juvenalis appellat: Martialis, *tonsile: sectum*, auctor Moreti. Rursum de hoc Martialis, lib. 13. Epigr. 18. cujus lemma, *Porri sectivi*:

Fila Tarentini graviter redolentia porri
Edisti quoties, oscula clausa dato.

4. *Si nutritur in capita.*] Si vis porrum esse capitatum. Vide Notas & Emend. num. XIV. Capitatum porrum a radice quæ in caput extuberat, sibi nomen usurpavit.

tur, cum increvit, in aliam aream transfertur, summis foliis leviter recisis ante medullam : & capitibus retractis, tunicisve extremis. [5] Antiqui silice vel tegula subjecta capita dilatabant : Hoc item in bulbis. Nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatæ alant, neque distrahant. Insigne, quod cum fimo lætoque solo gaudeat, rigua odit, & tamen proprietate quadam soli constant. Laudatissimus in Ægypto, mox Ostiæ, [6] atque Ariciæ. Sectivi duo genera : Herbaceum folio incisuris ejus evidentibus, quo utuntur medicamentarii. [7] Alterum genus pallidioris folii, rotundiorisque, incisuris levioribus. [8] Fama est, Melam equestris ordinis reum ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione succo porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto, confestim exspirasse sine cruciatu. Ampliorem modum negant noxium esse.

XXXIV. [1] Allium ad multa ruris præcipue medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, & quæ separantur, in universum velatur membranis : mox pluribus coagmentatur [2] nucleis, & his separatim vestitis. Asperi saporis : quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu, ut cæpis : nullum tamen coctis. [3] Generum differentia in tempore : præcox maturescit sexaginta diebus : [4] tum in

NOTÆ.

5. *Antiqui silice.*] Ita Sotion, in Geopon. lib. 12. cap. 29. pag. 351. Ὁμοίως τὰ πράσα ἔσται μεγάλα, εἰ μεταφυτεύων αὐτὰ, ὄστρακον ἢ λίθον πλατὺν ὑποθήσεις, καὶ μὴ ποτίσεις. *Similiter porri magni fient, si dum ipsos transfers, testam, latumve lapidem supposueris, nec rigabis.* Columella quoque lib. XI. cap. 3. *In eo autem quod magni capitis efficere voles, servandum sit, ut antequam translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testula vel concha, quasi sedes in singulis subjecta seminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi.*

6. *Atque Aricia.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 19. cui titulus, *Porri capitati.*

Mittit præcipuos nemoralis Aricia porros,
In niveo virides stipite cerne comas.

7. *Alterum . . . pallidioris folii.*] Hoc est, dilutioris viriditatis. In MSS. *suavioris.* Forsan, *flavidioris*, qua de voce diximus, lib. 18. sect. 34 ut viridiori herbaceo opponatur.

8. *Fama est Melam.*] Si Mela is est, cujus Geographici nunc manibus omnium teruntur libri, ut simile quidem veri videtur, vana eorum conjectura intelligitur, vel ex hoc Plinii loco, qui Claudii principatu Melam vixisse asseverant.

Sect. XXXIV. 1. *Allium.*] *De l'Ail.* Simeon Sethi, lib. de alim. tit. Σκόροδα, ex Galeno, allium vocat θηριακὴν τῶν ἀγροίκων, *theriacam rusticorum.*

2. *Nucleis.*] Cohærentes bulbi, in quos allii caput extumuit, qui seorsum consiti novam creant sobolem, & nuclei, & spicæ, Latinis auctoribus appellantur : sicut Græcis γέλγεις & ἄγλιθες grana dicuntur, quibus allii caput compactum est. Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. & Diosc. lib. 2. cap. 182.

3. *Generum differentia.*] Quoniam aliud præcox, aliud serotinum, πρώϊα, καὶ ὄψιμα. Theophr. loc. cit.

4. *Tum in magnitudine.*] Differunt etiam magnitudine, & parvitate. Magnitudine siquidem præstat ceteris generis illud quod Cyprium vocant : Καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι. Καὶ γὰρ τῷ μεγέθει γένος τι διαφέρον ἐστὶ, μάλιστα δὲ τὸ Κύπριον καλούμενον [illegible]. Theophr. loc. cit.

magnitudine. [5] Ulpicum quoque in hoc genere Græci appellavere allium Cyprium, alii antiscorodon, præcipue Africæ celebratum [6] inter pulmentaria ruris, grandius allio. Tritum in oleo & aceto, mirum quantum [7] increscat spuma. Quidam ulpicum & allium in plano seri vetant, [8] castellatimque grumulis imponi, distantibus inter se pedes ternos. Inter grana digiti interesse debent: [9] simul atque tria folia eruperunt, sarriri. Grandescunt, quo sæpius sarriuntur. [10] Maturescentium caules depressi in terram obruuntur: ita cavetur ne in frondem luxurient. [11] In frigidis utilius vêre seri, quam autumno. [12] Cetero ut odore careant, omnia hæc jubentur seri, cum Luna sub terra sit: colligi, cum in coïtu. [13] Sine his Menander e Græcis auctor est, allium edentibus, si radicem betæ in pruna tostam superederint, odo-

NOTÆ.

5. *Vlpicum.*] In eo est illud genere, quod ceteris mole capitis antecellit. Columella, in Hortulo, pag. 349.

Alliaque infractis spicis & olentia late Vlpica.

Et lib. XI. cap. 3. pag. 394. *Vlpicum, quod quidam allium Punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe majoris est incrementi quam allium . . . habet velut allium plures cohærentes spicas, &c.*

7. *Inter pulmentaria.*] In moretis utuntur, inquit Gaza illud Theophrasti vertens, πρὸς τὰς μυττωτὰς χρῶνται. Recte: est enim id pulmentarium ruris moretum, cui allium immixtum, intritumque est: inde ei *alliato* nomen. Meminit Plautus in Mostell. act. 1. sc. 1. vers. 44.

Tu tibi istos habeas, turtures, pisces, aves:
Sine me alliate fungi fortunas meas.

7. *Increscat spuma.*] Hinc ἀφροσκόροδον, ut arbitror, alii apud Columellam vocant.

8. *Castellatimque grumulis.*] Castellatim idem fere quod acervatim, σωρηδὸν. Grumulos, sive cumulos spicarum allii seri jubet ita, ut cumuli multis in orbem constent granis: inter grana singula digiti unius intervallum sit: ternûm pedum, inter cumulos singulos: qui cumuli sic dispositi castellorum speciem quandam referunt. Namque in limitibus Imperii ad finium custodiam adversus incursiones hostium castella statuebantur, aliquot inter se discreta passibus. Anonymus auctor, de rebus bellicis: *Est præterea inter commoda Reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latus imperii. Quorum tutela assidua melius castella prospicient: ita ut millenis interjecta passibus stabili muro & firmissimis turribus erigantur: &c.* Usus ea voce Livius, lib. 27. ubi *castellatim dispositos circa collem* milites ait. Aliter seri præcipit Columella, loc. cit.

9. *Simul atque tria folia.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quo sæpius id factum, majus semina capiunt incrementum.* Sic Palladius in Novembri, tit. 6.

10. *Maturescentium.*] Colum. loc. cit. *Ante quam caulem faciant, omnem viridem superficiem interquere, & terram prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant.*

11. *In frigidis.*] Vide Colum. loc. cit.

12. *Cetero, ut odore.*] Columella, loc. cit. *Sed quandocumque conseremus . . . . . servabimus . . . . ut Luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare.* Idem habet auctor Geopon. lib. 12. cap. 30. Ἀνθμα δ᾽ ἔστω &c. Palladius in Novembri, tit. 6.

13. *Sine his.*] Hoc est, citra hanc operam, sive hac præceptione neglecta, quam proxime attulimus, ut sint allia odoris expertia.

rem exstingui. Sunt qui & allium ulpicum inter [14] Compitalia ac Saturnalia seri aptissime putent. [15] Allium & semine provenit, sed tarde. [16] Primo enim anno porri crassitudinem capite efficit: [17] sequenti dividitur, tertio consummatur: [18] pulcriusque tale existimant quidam. In semen exire non debet, sed intorqueri caulis [19] satûs gratia, uti caput validius fiat. Quod si diutius allium cæpamque inveterare libeat, aqua salsa tepida ungenda sunt. Ita diuturniora fient, melioraque usui, sed in satu sterilia. Alii contenti sunt primo super prunas suspendisse, abundeque ita profici arbitrantur ne germinent: quod facere allium cæpamque extra terram quoque certum est, & cauliculo acto evanescere. Aliqui & allium palea optime servari putant. [20] Allium est & in arvis sponte nascens, alum hoc vocant: quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne renasci possit, abjicitur: statimque quæ devoravere aves, stupentes manu capiuntur: [21] & si paulum commovere, sopitæ. [22] Est & silvestre, quod ursinum vocant, odore molli, capite prætenui, foliis grandibus.

CAP. VII. XXXV. [1] In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, blitum, napus, eruca: tertio enim die erumpunt: anethum quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis & cucurbitæ septimo, prior cucumis: nasturtium ac sinapi quinto, beta æstate sexto, hieme decimo: atriplex octavo, cæpe XIX. aut vigesimo, gethyum decimo, aut duodecimo. [2] Contumacius coriandrum. [3] Cunila quidem, & origanum post XXX. diem. Omnium autem difficillime apium: quadra-

NOTÆ.

14. *Compitalia.*] In Calendario rustico apud Gruter. pag. 133. Compitalia, sexto Nonas Maii: Saturnalia, decimo sexto Calendas Januarii assignantur.

15. *Allium & semine.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4.

16. *Primo enim.*] Theophr. loc. cit.

17. *Sequenti dividitur.*] Hoc est, discernitur in nucleos, γελγῖθαι.

18. *Pulcriusque.*] Cum nihil sit eo deterius, quidam tamen præstantius putant, quam si deponatur, sive plantetur: ἢ οὐδὲν χεῖρον· ἀλλ' ἐνιοί γε καὶ κάλλιόν φασι τοῦ φυτοῦ.

19. *Satûs gratia.*] Nucleis enim serere satius est, quam semine.

20. *Allium est & in arvis.*] Illud esse arbitrantur, quod agreste allium, & ὀφιοσκόροδον Galenus, lib. 8. de fac. simp. med. pag. 280. Diosc. lib. 2. cap. 182. aliique vocant. Nos suspicamur esse silvestre tenui folium Dodonæi, pag. 672: quale visum a nobis in Horto regio.

21. *Etsi paulum commovere.*] Si ita satum aves eæ vel paululum commoverint. Ita M S S. etsi fortasse rectius, *commorentur.*

22. *Est & silvestre.*] Allium silvestre latioris folii, sive Allium Ursinum Dodonæi, loc. cit. in prædicto etiam horto observatum a nobis.

Sect. 1. XXXV. 1. *In horto satorum.*] Quæ hac sectione continentur, totidem fere verbis expressa e Theophrasti libro 7. hist. cap. 1. Τάχιστα μὲν οὖν ὤκιμον &c. Causas singulorum idem investigat, lib. 4. de causis, cap. 3. pag. 299.

2. *Contumacius.*] Difficilius, morosius. Causam cur ægre proveniat, aperit Theophr. lib. 4. de causis, cap. 3.

3. *Cunila quidem.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 1. Θύμβρα δὲ καὶ ὀρίγανος.

gesimo enim die cum celerrime, quinquagesimo majore ex parte emergit.

[4] Aliquid & seminum ætas confert, quoniam recentiora maturius gignuntur, in porro, gethyo, cucumi, cucurbita : ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. Mirum in betæ semine : non enim totum eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice nascitur. Quædam anno tantum suo pariunt, quædam sæpius, sicut apium, porrum, gethyum. Hæc enim semel sata pluribus annis [5] restibili fertilitate proveniunt.

XXXVI. [1] Semina plurimis rotunda, aliquibus oblonga, paucis foliacea & lata, ut atriplici. Quibusdam angusta & canaliculata, ut cumino. Differunt & colore, nigro candidoque : [2] item duritie surculacea. [3] In folliculo sunt, raphano, sinapi, rapo. [4] Nudum semen apii, coriandri, anethi, feniculi, cumini. [5] Cortice obducta bliti, betæ, atriplicis, ocimi. [6] At lactucis in lanugine. [7] Nihil ocimo fecundius : [8] cum maledictis ac probris serendum præcipiunt : [9] ut lætius proveniat, sato pavitur terra. [10] Et cuminum qui serunt, precantur ne exeat. [11] Quæ in cortice sunt, difficillime inarescunt, maximeque

NOTÆ.

4. *Aliquid & seminum.*] Theophr. loc. cit. Apii vetus semen celerius nasci, novellum serius, scribit etiam Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag 130.

5. *Restibili fertilitate.*] Assidua plurium annorum fertilitate. *Διαμένει χρόνον πλείω, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπέτεια.* Theophr.

Sect. XXXVI. 1. *Semina plurimis.*] Hæc deinceps ex Theophr. lib. 7. hist. cap. 2.

2. *Item duritie surculacea.*] Hoc est, lignosa, ut alibi monuimus Theophr. lib. 7. hist. cap. 3. Τὰ μὲν μέλανα, τὰ δὲ λευκότερα· καὶ τὰ μὲν ξυλώδη. Sic enim legisse Plinium constat : etsi in libris vulgatis trajectione laborat hic locus.

3. *In folliculo.*] Quadruplex seminum genus distinguit : 1. quod in folliculis. 2. quod nudum. 3. quod obductum cortice. 4. quod lanugine continetur. Theophrasto, loc. cit. ἐλλοβοσπέρματα, ἢ γυμνοσπέρματα, ἢ ἐμφλοιοσπέρματα, ἢ πυσοσπέρματα· Ῥαφανὶς μὲν γὰρ, καὶ νάπυ, καὶ γογγυλὶς, ἐλλοβοσπέρματα, &c.

4. *Nudum.*] Theophr. loc. cit. Γυμνοσπέρματα, quæ nec folliculo, nec vasculo continentur.

5. *Cortice.*] Theophr. loc. cit.

6. *At lactucis.*] Θριδακίνη δὲ, πυσοσπέρματον. Theophr.

7. *Nihil ocimo.*] Vide Notas & Emend. num. XV.

8. *Cum maledictis.*] Et hoc de cumino Theophr. lib. 7. hist. cap. 3. de ruta Palladius, lib 4. in Martio, tit. 9.

9. *Ut lætius.*] Columella, lib. x i. cap. 3. *Fere etiam his diebus ocima seruntur, quorum cum semen obrutum est diligenter, inculcatur pavicula vel cylindro : nam si terram suspensam relinquas, plerumque corrumpitur.* Idem & in Horto repetit.

10. *Et cuminum.*] Theophr. lib. 9. cap. 9.

11. *Quæ in cortice.*] Δυσξηρανθέστερα δὲ τὰ ἐμφλοιοσπέρματα, καὶ τούτων μάλιστα ὤκιμον. Theophr. lib. 7. hist. cap. 3.

ocimum & gith : [12] ficcantur omnia, ac funt fecunda. [13] Utique meliora nafcuntur acervatim fato femine, quam fparfo. Ita certe porrum & allium ferunt [14] in laciniis colligatum. [15] Apium etiam paxillo caverna facta, ac fimo ingefto.

[16] Nafcuntur autem omnia aut femine, aut [17] avulfione. [18] Quædam femine, & furculo : ut ruta, origanum, ocimum : præcidunt enim & hoc, cum pervênit ad palmum altitudinis. [19] Quædam & radice & femine, ut cæpa, allium, bulbi, [20] & fi quorum radicem anniferorum relinquunt. [21] Eorum vero quæ a radice nafcuntur, radix diuturna & fruticofa eft, ut bulbi, gethyi, fcillæ. [22] Fruticant alia [23] & non capite, ut apium & beta. Caule recifo fere quidem omnia regerminant, [24] exceptis quæ non fcabrum caulem habent :

NOTÆ.

12. *Siccantur .... ac funt fecunda.*] Hoc eft, atque ita fiunt fecunda. Theophr. Πάντα δὲ ξηρανθέντα πολυκαρπότερα γίγνονται· διὸ καὶ περικαθαίροντες αὐτὰ ξηραίνουσι.

13. *Utique meliora.*] Theophr. Εἰς τὸ ἀθρόον τιθέμενα .... ὥσπερ γὰρ τὸ τοῦ πράσου, καὶ τὸ τοῦ σελίνου τιθέασιν, ἀποδήσαντες εἰς ὀθόνιον.

14. *In laciniis.*] In linteolo. De apio. Columella, lib. XI. cap. 3. *Quod fi quis velit apium lati folii facere, quantum feminis poffunt tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas difpofitum releget.*

15. *Apium etiam.*] Cum apium transfertur, adigi paxillum tam alte præcipiunt, quam apium fieri magnum placet. Quin etiam & apii femen panniculo exceptum, ftercore terraque pleno, in cavernam paxillo jam antea reclufam dimitti. Sic Theophr. lib. 7. hift. cap. 3. Plinius fupra, lib. 17. fect. 27. *Palis laxato prius meatu :* & Columella, lib. 4. cap. 16. *prius paxillo perforato folo.*

16. *Nafcuntur autem.*] Ex Theophr. ifta deinceps, lib. 7. hift cap. 2.

17. *Avulfione.*] Avulfionem fieri nunc intellige, cum vel ramus e matre avulfus cum parte radicis aliqua, in terram depangitur, quod in braffica fieri Theophraftus admonet, loc. cit. Φύεται δὲ πάντα ἐκ σπέρματος· ἔνια δὲ καὶ ἀπὸ παραφυάδος, καὶ κλωνὸς, καὶ ῥίζης· ἀπὸ μὲν παραφυάδος, ἡ ῥάφανος· αἰεὶ γάρ τι καὶ ῥιζῶδες συλλαβεῖν.

18. *Quædam femine &c.*] Theophr. loc. cit. Ἀπὸ δὲ τῶν βλαστῶν, πήγανον, ὀρίγανος, ὤκιμον· Ἀποφυτεύουσι γὰρ καὶ τοῦτο, ὅταν σπιθαμιαῖον ἢ μεῖζον γένηται, τεμόντες εἰς τὸ ἥμισυ. *Ramo feruntur, ruta, origanum, ocimum : transferunt enim & hoc, cum pervenit ad palmum, aut plus altitudinis, mediumque præcidunt.* Apud nos recufat ita provenire ocimum : novo quotannis femine nafcitur : plantaque annua eft : in Græcia, ubi Theophraftus hæc fcripfit, diuturnior. Columella, lib. XI. cap. 3. *Menfe autem Februario, vel planta, vel femine ruta, &c.*

19. *Quædam & radice.*] Theophr. loc. cit.

20. *Et fi quorum.*] Hoc eft, & quorum radices longiori temporis fpatio durant, quanquam annuo tantum caule conftant. Sic enim Theophr. loc. cit. Φύεται δὲ καὶ ὧν τινων αἱ ῥίζαι διαμένουσιν ἐπὶ πλείονα χρόνον, ἐπετειοκαύλων ὄντων.

21. *Eorum vero.*] Theophr. loc. cit. Fruticofa porro radix vocatur, quæ fub terra crefcit ita, ut ad novam fobolem decerpi quotannis ex ea portio aliqua poffit, ut allii nuclei five fpicæ.

22. *Fruticant alia.*] Theophr. Παραβλαστάνει δ' ἔνια καὶ τῶν μὴ κεφαλορρίζων, χερσικωτέρων δὲ, οἷον σέλινον καὶ τεῦτλον.

23. *Et non capite.*] Non radice fruticant, quam capitatam non habent : fed coma, quæ fecta regerminat.

24. *Exceptis quæ.*] Πλὴν τῶν λειοκαύλων. Scilla tamen, apium, lapathumque, quæ funt lævi caule, decifo caule fæpe regerminant.

[25] & in

[25] & in usum vero ocimum, raphanus, lactuca. [26] Hanc etiam suaviorem putant a regerminatione. [27] Raphanus utique jucundior detractis foliis [28] antequam decaulescat. Hoc & in rapis. Nam & eadem direptis foliis cooperta terra crescunt, durantque in æstate.

XXXVII. [1] Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio, erucæ, atriplici, coriandro, anetho. Hæc enim ubique eadem sunt, neque aliud alio melius usquam. [2] Rutam furtivam tantum provenire fertilius putant, [3] sicut apes furtivas pessime. Nascuntur etiam non sata, mentastrum, nepeta, intubum, pulegium. Contra plura genera sunt eorum quæ diximus, dicemusque: & in primis apio. * Id enim quod sponte in humidis nascitur [4] helioselinum vocatur, uno folio, nec hirsutum. Rursus in siccis [5] hipposelinum, pluribus foliis, simile helioselino. Tertium est [6] oreoselinum, cicutæ foliis, radice tenui, semine anethi, minutiore tantum. [7] Et sativi au-

* CAPUT VIII.

NOTÆ.

25. *Et in usum.*] Manifestum vero hæc maxime regerminate caule reciso, quæ in usum quotidianum veniunt: cujusmodi sunt ocimum, raphanus, lactuca. In brassica Theophrastus, non in raphano, exemplum posuit: Ἐμφανέστατα δ' αὐτῶν καὶ εἰς χρείαν, ὤκιμον, θρίδαξ, ῥάφανος.

26. *Hanc etiam.*] Theophr. loc. cit. Καὶ τὴν μὲν θριδακίνην ἡδίους φασὶ τοὺς παραβλάστους εἶναι καυλούς. *Et lactuca quidem regerminatos caules suaviores esse affirmant.*

27. *Raphanus utique.*] Ut Plinium critici reprehendant, de raphano accepisse ea fingunt, quæ de brassica Theophrastus prodidit, loc. cit. atque omnia fœde miscuisse. Verum tam sunt affinia quæ Theophrastus, & quæ Plinius refert, quam ovis est ovo similis. Quæ de raphano rapisque nunc adstruuntur, sunt verissima, & ex alio fonte, quam ex Theophrasto, hausta.

28. *Antequam decaulescat.*] Sive caulescat. Nam idem est. Sic ἐκκαυλέω apud Græcos, & erumpere in caulem sonat: & simul est contrariæ significationis: quoniam ἐκκαυλεῖν etiam dicuntur ea, quorum caules marcescunt.

Sect. XXXVII. 1. *Singula genera.*] Hæc a Theophr. lib. 7. hist. cap. 4.

2. *Rutam.*] Pallad. in Martio, tit. 9. pag. 90. *Hoc mense ruta seritur . . . sed, ut asserunt, melius furtiva proveniet. Sub fici arboris umbra libentius aquiescit.*

3. *Sicut apes.*] Plinius, lib. XI. sect. 25. de apibus: *Et furem odere.*

4. *Helioselinum.*] Ἐλειοσέλινον, hoc est, Apium palustre, & Apium idem officinarum: Gallis, *Ache.* A Dodonæo pingitur, pag. 683. A paludibus nomen habet: Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. Τὸ μὲν γὰρ ἐλειοσέλινον, τὸ παρὰ τοὺς ὀχετοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἕλεσι φυόμενον, μανόφυλλόν τε καὶ οὐ δασὺ γίνεται. *Paludapium enim, quod apud aquaductus, & in paludibus provenit, folio raro, nec hirsuto constat.* Ubi μονόφυλλον legisse perperam Plinius videtur. Rectius multo Palladius, in Aprili, tit. 3. Theophrastum accurate interpretatus *heleoselinon molli folio, & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & hipposelinon durius austeriusque* dixit.

5. *Hipposelinum*] Theophr loc. cit. Τὸ δ' ἱπποσέλινον, φύλλοις μὲν ἐμφερὲς τῷ ἐλειοσελίνῳ, δασὺ δὲ καὶ μεγαλόκαυλον. Officinæ petroselinum Macedonicum vocant. Galli, *l'Alexandre.* Depingitur a Dodonæo, p. 686. & a Lobelio in Observ. p. 406.

6. *Oreoselinum.*] Ὀρεοσέλινον, a locis montuosis, in quibus nascitur, nomen adeptum, Apium montanum: quod delineatur a Dodonæo, pag. 684. a Clusio, pag. cxcv. lib. 6. ratior. plant. Pliniana hæc oreoselini descriptio tota e Theophrasto est, loc. cit Anguillara, par. 7. pag. 123. existimat esse vulgare *Cerfoglio.*

7. *Et sativi autem.*] Apii videlicet hortensis, quod vulgo *Persil* dicimus, seu petroselinum. Iconem apud Dodonæum vide, pag. 682. Aliud crispum, latifolium aliud in horto Regio vidimus.

tem differentiæ in folio denso, crispo, aut rariore [8] & leviore: Item caule tenuiore aut crassiore. [9] Et caulis aliorum candidus est, aliorum purpureus, aliorum varius.

XXXVIII. [1] Lactucæ Græci tria fecere genera: unum lati caulis, [2] adeo ut ostiola olitoria ex his factitari prodiderint. [3] Folium his paulo majus herbaceo, & angustissimum, ut alibi consumpto incremento. Alterum rotundi caulis: [4] tertium sessile, quod Laconicon vocant. [5] Aliis colore, & tempore satûs, genera discrevere. Esse enim nigras, quarum semen mense Januario seratur: albas, quarum Martio: rubentes, quarum Aprili. Et omnium earum plantas post binos menses deferri. Diligentiores plura genera faciunt: purpureas, crispas, [6] Cappadocas, Græcas. Longioris has folii, caulisque lati: præterea longi & angusti, intubi similis. Pessimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere [7] picrida. Est etiamnum alia distinctio atræ, [8] quæ meconis vocatur, a copia lactis soporiferi,

NOTÆ.

8. *Et leviore.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

9. *Et caulis aliorum.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. de generibus apii: *Γένη δὲ πάλιν τὰ μὲν λευκόκαυλα, τὰ δὲ πορφυρόκαυλα, ἢ ποικιλόκαυλα.*

Sect. XXXVIII. 1. *Lactuca Græci.*] Theophr. loc. cit. Candidæ lactucæ, quæ dulcior teneriorque est, tria hæc esse genera admonet. *Γένη δὲ λευκῆς ἐστιν ἄλλα τρία· τό, τε πλατύκαυλον, καὶ στρογγυλόκαυλον, καὶ τρίτον Λακωνικόν. Des Laitues.*

2. *Adeo ut ostiola.*] Theophr. loc. cit. *Τῶν δὲ πλατειῶν οὕτω τινὲς πλατύκαυλοι γίνονται, ὥστ' ἐνίους φασὶ καὶ θύραις χρῆσθαι κηπωροῖς. Inter latas lactucas quadam adeo laticaules fiunt, ut pro valvis hortorum his nonnulli utantur.*

3. *Folium his.*] His, inquit, candidis lati caulis lactucis folium oblongius est, quam herbaceis, seu viridioribus: idemque angustum, consumpto alibi, nempe in caulem, nutrimento. Et hic multi falso Plinium coarguunt, quos refellere nec otium fert, nec ingenium.

4. *Tertium sessile.*] Sessilis lactuca dicitur, quæ in altum non assurgit, nec in caulem crescit: sed in latitudinem potius, & in plano se spargit. Græci *χαμαίζηλον* vocant. Sunt qui sessilem vocent, quam alii capitatam appellant, *Laitue pommée*: sed errore illi ducti haud sane levi. *Sessiles lactucas* Martialis quoque commendat, inter beati copias ruris lib. 3. Epigr. 47.

5. *Alii colore.*] Columellam notat, apud quem hæc multo uberius tractata, lib. XI. cap. 3. atque etiam in Hortulo, lib. 10. numeris elegantibus, pag. 351.

> *Altera crebra viret, fusco nitet altera crine, &c.*

6. *Cappadocas.*] Viles Cappadocæ, Martiali lib. 5. Epigr. 79. Columella, in Hortulo, pag. 351.

> *Tertia, quæ spisso, sed puro vertice pallet,*
> *Hæc sua Cappadocæ servat cognomina gentis.*

Et lib. XI. cap. 3. pag. 396. *Cappadocia, quæ pallido, & pexo, densoque folio viret, &c.*

7. *Picrida.*] Est enim *πικρίζειν* Græcis *amarescere*. Exodi, cap. 12. *Φάγονται τὰ κρέα τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὀπτὰ πυρί, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται.* Interpres: *Edent carnes hac nocte assas igni, & azymos panes, cum lactucis agrestibus.* Vide quæ diximus lib. 8. sect. 41.

8. *Quæ meconis.*] Dicemus de ea lib. 20. sect. 26.

quanquam omnes [9] somnum parere creduntur. Apud antiquos Italiæ hoc solum genus earum fuit, [10] & ideo lactucæ nomen adeptæ. Purpuream maximæ radicis, [11] Cæcilianam vocant. Rotundam vero ac minima radice, latis foliis, [12] astytida: quidamque eunuchion, quoniam hæc maxime refragetur [13] Veneri. [14] Est quidem natura omnibus refrigeratrix, & ideo æstate gratæ stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus [15] in ægritudine fertur prudentia [16] Musæ medici, [17] cum prioris Camelii religio nimia eam negaret: in tantum recepta commendatione, [18] ut servari etiam in alienos menses eas oxymelite repertum sit. Sanguinem quoque augere creduntur. Est etiamnum, quæ vocatur caprina lactuca, [19] de qua dicemus inter medicas. Et ecce cum maxime cœpit irrepere sativis admodum probata, quæ Cilicia vocatur, folio Cappadocæ, nisi crispum latiusque esset.

XXXIX. Neque ex eodem genere possunt dici, neque ex alio [1] intubi, hiemis patientiores, virusque præferentes, sed caule non

NOTÆ.

9. *Somnum parere.*] Diosc. lib. 2. cap. 165. & 166 sativam, silvestremque lactucam ὑπνωτικὴν esse pariter admonet. Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 40. pag. 359. tomo 6. lactucam vespere commanducatam fuisse sibi adversus vigilias remedio singulari prodit.

10. *Et ideo lactuca.*] Quod abundantia lactis exuberent, inquit Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 44.

11. *Cæcilianam.*] *Cæcilii de nomine dicta Metelli*, ut canit in Hortulo Columella, pag 351. ejus nimirum qui primo Punico bello Romæ Consulatum gessit, anno Urbis DIII.

12. *Astytida.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

13. *Veneri.*] Geniture profluvium cohibere, auctor est Galenus, loco mox citando Vide & Marcellum, cap. 33. pag. 228.

14. *Est quidem natura.*] Diosc. lib. 2. cap. 165. Galenus lib. 6 de facult. simp. medic. pag. 178. & alii.

15. *In ægritudine.*] Ideirco lactuca Columellæ dicitur ea esse,

Tristia quæ relevet longi fastidia morbi,

In Hortulo, pag. 351. Incidit in morbum eum Augustus, anno V. C. DCCXXXI. ipso undecimum, Calpurnio Pisone Coss. Vide Dion. lib. 53. pag. 517. & Sueton. in Aug. cap. 81.

16. *Musæ Medici.*] Fuit is Antonius Musa, cui idcirco statuam ære collato, juxta signum Æsculapii plebs statuit, ut auctor est Tranquillus in Augusto, cap. 59. Exstat hujus libellus, de herba Vettonica, cum notis Humelbergii. De eo rursum dicemus lib. 29. sect. 5.

17. *Cum prioris Camelii.*] Prioris Medici, quo usus ante Musam Augustus, fuisse id nomen videtur. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

18. *Ut servari etiam.*] Muria condiri solitas auctor est Diosc. loc. cit. De usu lactucæ in mensis veterum Martialis, lib. 1. Epigr.

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi cur nostras incohoët illa dapes?

19. *De qua dicemus.*] Libro 20. sect. 24.

Sect. XXXIX. 1. *Intubi.*] Intybus sativa, sive Endivia vulgaris, a Dodonæo pingitur, pag. 623. Cichorium hortense vulgus appellat. De hoc Columella, lib. XI. cap. 3. *Eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hiemem magis sustinet: ideoque vel frigidis regionibus autumno seri potest.*

minus grati. Seruntur verno plantæ eorum : ultimo vere transferuntur. [2] Est & erraticum intubum, quod in Ægypto cichorium vocant, [3] de quo plura alias. Inventum [4] omnes thyrsos, vel folia lactucarum, prorogare urceis conditos, ac recentes in patinis coquere. [5] Seruntur lactucæ anno toto lætis & riguis, stercoratisque, binis mensibus inter semen, plantamque, & maturitatem. Legitimum tamen, a bruma semen jacere, plantam Favonio transferre : aut semen Favonio, plantam æquinoctio verno. Albæ maxime hiemem tolerant. Humore omnia hortensia gaudent, & stercore præcipue lactucæ, & magis intubi. [6] Seri etiam radices illitas fimo interest, [7] & repleri ablaqueata humo. Quidam & aliter amplitudinem augent : recisis, cum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti illitis. [8] Candorem vero putant contingere iis duntaxat quæ sint seminis albi, si arena de litore a primo incremento congeratur in medias, atque increscentia folia contra ipsas religentur.

XL. Beta hortensiorum levissima est. [1] Ejus quoque a colore duo genera Græci faciunt, nigrum, & candidius, quod præferunt, parcissimi seminis : appellantque Siculum, candoris sane discrimine præferentes & lactucam. Nostri betæ genera faciunt, vernum & autumnale, a temporibus satûs, quanquam & Junio seritur. Transferuntur autem in planta hæ quoque, & oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant. Usus iis & cum lente ac faba, idemque

NOTÆ.

2. *Est & erraticum.*] Erratica dicuntur, quæ sua sponte nata, omni humano cultu carent, nullaque olitoris lege coërcita, libere vagantur & errant.

3. *De quo plura alias.*] Libro 20. sect. 29. & lib. 21. sect. 52.

4. *Omnes thyrsos.*] Caules, qui in virgulæ modum, seu teli rectitudinem consurgunt, thyrsi nomen sibi vendicant. Hos itaque urceis conditos in alienos quoque menses prorogabant, viridesque servabant : extractosque urceis quasi recentes percoquebant. Vide quæ de brassica dicenda sunt, sect. 41. num. 3. ac de ferulæ semine, sect. 56.

5. *Seruntur lactucæ.*] Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 43. *Mense Januario lactuca serenda est, vel Decembri, ut planta ejus Februario transferatur : itemque Februario seritur, ut possit Aprili mense transferri. Sed certum est eam toto anno bene seri, si locus sit latus, stercoratus, irriguus.*

6. *Seri etiam.*] Pallad. loc. cit. *Antequam pangantur, radices ejus resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus : vel quæ jam pacta sunt, nudata lætamen accipiant.*

7. *Et repleri.*] Fimo videlicet, sivè lætamine, ut Palladius vocat.

8. *Candorem vero.*] Pallad. loc. cit. *Candida fieri putantur, si fluminis arena, vel litoris, frequenter spargatur in medias, & collectis ipsa foliis alligentur.*

Sect. XL. 1. *Ejus quoque.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. *Inter betas*, inquit, *candida sapore præstat nigra, & paucioris est seminis : hanc Siculam quidam appellarunt. Pari modo in genere lactucarum candida dulcior atque tenerior est.* Εὐχυλότερον δὲ καὶ τῶν τεύτλων τὸ λευκὸν τοῦ μέλανος, καὶ ὀλιγοσπερμότερον, ὃ καλοῦσί τινες Σικελικόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν θριδακίνων· ἡ γὰρ λευκὴ γλυκυτέρα καὶ ἁπαλωτέρα. Gallis, *de la Poirée, ou Bete :* Carnosæ foliorum partes in cibis familiares, *des Cardes de poirée.* In officinis vetere retento nomine, Beta alba Siela nominatur.

qui oleris : & præcipuus , ut lenitas excitetur acrimonia sinapis. [2] Medici nocentiorem [3] quam olus, esse judicavere. Quamobrem appositas non memini : degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint. Gemina iis natura , & oleris, [4] & capite ipso exsilientis bulbi : [5] species summa in latitudine. [6] Ea contingit, ut in lactucis, cum cœperint colorem trahere, imposito levi pondere. Neque alii hortensiorum latitudo major. In binos pedes aliquando se pandunt, multum & soli natura conferente. Hæ quidem in Circeïensi agro amplissimæ proveniunt. [7] Sunt qui betas Punica malo florente optime seri existiment : transferri autem , cum quinque foliorum esse cœperint. [8] Mira differentia, si vera est, candidis solvi alvos modice, nigris inhiberi. Et cum brassica corrumpatur in dolio vini sapor, odore betæ foliis demersis restitui.

XLI. 1. Olus caulesque, quibus nunc principatus hortorum, apud Græcos in honore fuisse non reperio. [1] Sed Cato brassicæ miras canit laud s, quas in medendi loco reddemus. [2] Genera ejus facit tria : unam extentis foliis , caule magno : alteram crispo folio , quam

NOTÆ.

2. *Mediti nocentiorem.*] Galenus quidem, lib. 2. de alim. facult. cap. 43. tomo 6. pag. 360. stomacho noxiam ait esse, si largius sumatur.

3. *Quam olus.*] Hoc est, brassicam. Tamen melioris succi esse betam, quam brassicam, ac magis alere, auctor est Diphilus Siphnius Medicus apud Athen. lib. 9 pag. 371. *Δίφιλος δ' ὁ Σίφνιος τὸ σεύτλιόν φησιν εὐχυλότερον εἶναι τῆς κράμβης, καὶ θρεπτικώτερον.* Et sane Pliniani codices M S S. hoc loco *innocentiorem* exhibent : sed *nocentiorem* legi sententia poscere videtur.

4. *Et capite ipso.*] Radicis capite in quo est aliqua similitudo bulbi.

5. *Species summa.*] In Priapeiis :
Nec hortus educat latas meus betas.

6. *Ea centingit.*] Imposito lapillo latiore, aut testa fictili : quo pondusculo cohibitam betam in latum se distendere, candoremque contrahere Sotion asseverat, in Geopon. lib. 12. cap. 15.

7. *Sunt qui betas.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Beta florenti Punico malo semine obruitur, & simul atque quinque foliorum est, ut brassica differtur æstate, si riguus est hortus : at si siccaneus, autumno, cum jam pluviæ incesserint, disponi debebit.*

8. *Mira differentia.*] Habet quiddam simile Diphilus Siphnius, loc. cit. cum ait, alvos candida beta magis solvi : nigra vehementius urinas cieri : *εὐκοιλιώτερον μὲν τὸ λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν οὐρητικώτερον.* Sed aperte Diocles Carystius apud eundem Athen. lib. 3. pag. 120. hoc discrimen agnoscit : betam candidam egestionem irritare : nigram , cohibere : *τεῦτλον τὸ λευκὸν ἐκκρίσεις ποιεῖ· τὸ δὲ μέλαν χαλεπτικὸν ἐστὶ ἐκκρίσεως.* Ita & Dioscorides, lib. 2. cap. 249.

Sect. XLI. 1. *Sed Cato.*] Libro de re rust. cap. 156. & 157.

2. *Genera ejus facit.*] Cap. 156. pag. 83 *Nunc uti cognoscas naturam earum : prima est lævis , quæ nominatur λεία , grandibus & latis foliis , caule magno : validam hæc habet naturam, & vim magnam habet. Altera est crispa , apiaton vocatur : hæc est natura & aspectu bona : ad curationem validior est quam quæ supra scripta est. Item est tertia , quæ lenis vocatur* , (vet. cod. Meursii , & editio Aldi, *quæ κράμβη* ,) *minutis caulibus, tenera* , (vet. cod. & Ald. *tenuioribus foliis*) *& acerrima omnium est istarum, tenui succo vehementissima.*

GGgg iij

[3] apianam vocat : tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat. Brassica toto anno seritur, quoniam & toto secatur. Utilissime tamen ab æquinoctio autumni : [4] transferturque, cum quinque foliorum est. [5] Cymas a prima sectione præstat proximo vere. Hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus, [6] Apicii luxuriæ, & per eum Druso Cæsari fastiditus, non sine castigatione Tiberii patris. Post cymam ex eadem brassica contingunt æstivi autumnalesque cauliculi, mox hiberni, iterumque cymæ, nullo æque genere multifero, donec sua fertilitate consumatur. [7] Tertia circa solstitium, ex qua si humidior locus est, æstate : si siccior, autumno plantatur. Humor fimusque si defuere, major saporis gratia est : si abundavere, lætior fertilitas. Fimum asininum maxime convenit.

2. Est hæc quoque res inter opera ganeæ : quapropter non pigebit verbosius persequi. Præcipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato feras : dein si terram fugientes cauliculos secces, a terraque attollentes se proceritate luxuriosa [8] exaggerando aliam accumules, ita ne plus quam cacumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio, tardioque.

3. Cetera genera complura sunt. [9] Cumanum sessili folio, capite

NOTÆ.

3. *Apianam.*] Ita Reg. cod. At Colb. Th. & Chiffl. *Apiacam.* Σελινοειδὴς a Catone vocatur, cap. 157. ob similitudinem apii. Foliorum densitate & crispitudine hæc brassicæ cum apio similitudo constat. Est Dodonæi brassica selinoïdes, pag. 611. *Choux frisez.*

4. *Transfertur cum quinque.*] Colum. lib. XI. cap. 3. pag. 395. *Brassica cum VI. foliorum erit, transferri debet*, &c.

5. *Cymas.*] Cymæ quidam sunt scaporum delicatiores, ut Plinius ait, teneriorésque cauliculi. Namque ubi vernum tempus appetit, primo quoque foliorum pullulatu, præclusis adhuc florum calycibus, quosdam quasi turiones olus subministrat, in quibus floris primum, mox seminis fetus concluditur. Græci κύημα quasi partum dicunt, teste Galeno, lib. 2. de alim. fac. cap. 58. pag. 365. & contracte κῦμα, ducta felici translatione a ventrem ferentibus feminis ad brassicam, quæ ineunte vere turgens succo, & plurimum cymosa sobole gravida, cauliculos enititur. Cyma porro licet muliebri sexu frequentius soleat usurpari, nonnunquam genere neutro Græcorum imitatione legitur, ut apud Columellam, carmine quod hortorum cultui nuncupavit, lib. 10. pag. 350.

Frigoribus caules, & veri cymata mittit.

Tamen idem & cymam vocat, lib. XI. cap. 3. pag. 395. & lib. 12. cap. 7. pag. 416.

6. *Apicii.*] De eo diximus lib. 8. sect. 77. Est & alter Apicius, cujus libri exstant, de obsoniis & condimentis, sive de arte coquinaria : cymas & coliculos condiendi modum is edocet, lib. 3 cap. 9. De his Martialis quoque, lib. 5. Epigr. 79. inter cœnæ fercula :

Ponetur digitis tenendus unctis
Nigra cauliculus virens patella,
Algentem modo qui reliquit hortum.

7. *Tertia circa.*] Nempe tertia cyma.

8. *Exaggerando aliam.*] Terram aggerando, ac circumfundendo.

9. *Cumanum.*] Brassicarum hæc genera, aliaque commemorat Columella, lib. 10. qui de cultu hortorum agit, pag 350.

patulum. [10] Aricinum altitudine non excelſius, folio numeroſius, quam tenuius. Hoc utiliſſimum exiſtimatur, quia ſub omnibus pæne foliis fruticat cauliculis peculiaribus. [11] Pompeïanum procerius, caule ab radice tenui, intra folia craſſeſcit. Rariora hæc anguſtioraque: ſed teneritas in dote, ſi frigora non tolerat: quibus etiam aluntur [12] Brutiani, prægrandes foliis, caule tenues, ſapore acuti. [13] Sabellico uſque in admirationem criſpa ſunt folia, quorum craſſitudo caulem ipſum extenuat: ſed dulciſſimi perhibentur ex omnibus. Nuper ſubiere [14] Lacuturres ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turriſque quæ remanet: capite prægrandes, folio innumeri: alii in orbem porrecti, alii in latitudinem toroſi. Nec plus ullis capitis poſt Tritianum, cui pedale aliquando conſpicitur, & cyma nullis ſerior. Cuicumque autem generi [15] pruinæ plurimum ſuavitatis conferunt: & niſi [16] obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum nocent. Semini deſtinati non ſecantur. Eſt etiam ſua gratia nunquam plantæ habitum excellentibus: [17] halmyridia vocant, quoniam niſi in maritimis non proveniunt, navigatione quoque longinqua viridibus aſſervatis. Statim deſecti ita ne humum attingant, in cados olei quam proxime

NOTÆ.

Quæ pariunt veteres ceſpoſo litore Cumæ,
Quæ dulcis Pompeïa palus vicina ſalinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni:
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turrilacus, & pomoſi Tiberis arva,
Brutia quæ tellus, & mater Aricia porri.

Et noſtra ætas non pauciora quoque obſervat, forma vel colore diſpari. In horto Regio amplius vicena notata a nobis. Cumanam braſſicam, ſive rubram, a Dodonæo delineatam, pag. 610. Galli vocant *Chou rouge*.

10. *Aricinum.*] Ab Aricino agro, de quo lib. 3. ſect. 9.

11. *Pompeianum.*] A Pompeïis, Campaniæ oppido, de quo lib. 3. ſect. 9. uti ex Columella mox vidimus. Videtur hæc Dodonæo, pag. 613. braſſica cauliflora, *Choux fleurs*. Sed peregrina hæc Italiæ eſt: ſemenque optimum cauliflore Alepo Syriæ oppido aſportatur, diligenterque coli vult, aut a propria laude degenerat.

12. *Brutiani.*] Frigoribus, inquit, Brutii agri caules aluntur.

13. *Sabellico.*] Huic generi a Sabellis nomen, qua de gente egimus lib 3. ſect. 17. Criſpa Dodonæi braſſica, pag. 611. Lobelio in Obſerv. pag. 124. fimbriata: *Chou creſpu*.

14. *Lacuturres.*] Et hoc genus Columellæ ſuperius memoratum vidimus. Ruellius, lib. 2. pag. 360. hos eſſe putat, quos vulgaris ſermo noſter *Choux cabus*, quaſi capitulatos appellat, quoniam in capitis formam extuberant.

15. *Pruina.*] *La gelée, gelée blanche.*

16. *Obliquo vulnere.*] Cum ſecantur.

17. *Halmyridia.*] Meminit Eudemus Athenienſis, in libro de oleribus, laudatus ab Athen lib. 9. pag. 369. braſſicæ illius quam ἁλμυρίδα vocant. Braſſica marina ea eſt, quam Lobelius delineat, deſcribitque, in Adverſariis, pag. 92. Locis Angliæ maritimis naſcitur: vidimus & in horto Regio. Italis *Soldanella.*, reſte Anguillara, par. 7. pag. 113.

ficcatos obturatosque conduntur, omni spiritu excluso. [18] Sunt qui plantam in transferendo alga subdita pediculo, nitrove trito, quod tribus digitis capiatur, celeriorem ad maturitatem fieri putent. [19] Sunt qui semen trifolii nitrumque simul tritum aspergant foliis. [20] Nitrum in coquendo etiam viriditatem custodit: aut Apiciana coctura, oleo ac sale, priusquam coquantur, maceratis. Est inter herbas genus inserendi, præcisis germinibus caulis, & in medullam semine ex aliis addito. Hoc & in cucumere silvestri. Nec non olus quoque silvestre est trium foliorum, Divi Julii carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe versibus exprobravere [21] lapsana se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parcimoniam cavillantes: est autem id cyma silvestris.

XLII. Omnium hortensiorum lautissima cura [1] asparagis. De origine eorum in silvestribus curis [2] abunde dictum, & quomodo eos

NOTÆ.

18. *Sunt qui plantam.*] Colum. lib. XI. cap. 3 pag. 395. *Brassica, cum sex foliorum erit, transferri debet, ita ut radix ejus liquido fimo prius illita, & involuta tribus algæ taniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat, & viridem colorem sine nitro conservet.* Refert id quoque Palladius ex Colum. lib. 3. in Febr. tit. 24.

19. *Sunt qui semen.*] Ad celeriorem scilicet maturitatem promovendam.

20. *Nitrum incoquendo.*] Apicius, lib. 3. cap. 1. *Omne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.* Pallad. loc. cit. *Celerius coquitur virore servato, si dum est trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciem pruinæ candentis imitetur.* Sic totidem fere verbis auctor Geopon. lib. 12. cap. 17. Et Martialis, lib. 13. Epigr. 17. cui lemma, *Coliculi.*

Ne tibi pallentes moveant fastidia caules,
Nitrata viridis brassica fiat aqua.

21. *Lapsana.*] Diosc. lib. 2. cap 142. Λαμψάνη dicitur olus silvestre, cujus folia caulesque in cibo coquuntur: λάχανόν ἐστιν ἄγριον... οὗ τὰ φύλλα καὶ ὁ καυλὸς ἐσθίεται ἑφθά. Porro præter id olus, quod trium foliorum fuisse Plinius ait, & cymam silvestrem, aliud in cibis Cæsariani milites adhibuerunt: radicem nimirum edulcm, pani conficiendo idoneam, cujusmodi lapsanæ radix non est, tenuis & lignosa. Hanc radicem Cæsar ipse lib. 3. de bello Civili, *charam* vocat. *Est etiam genus radicis*, inquit, *inventum ab iis qui fuerant cum Valerio, quod appellatur chara, quod admixtum lacte multum inopiam levabat: Id ad similitudinem panis efficiebant: ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeiani famem nostram objectarent*, &c. Suetonius in Julio, cap. 68. *Dyrrhachina munitione Pompeius, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixit.* Diceret fortean *ex radice* commodius: quanquam & eo verbo utitur Appian. lib. 2. bell. Civil. pag. 465. idipsum narrans, τὴν πόαν ἀρτοποιῶν. Ea nobis videtur esse pastinaca Gallica, quam Diosc. in Nothis, pag. 454. ab aliis κέρας, a Romanis καρώτα vocitari tradit: quo nomine etiamnum vulgo nota. Insigniter errant, qui hoc trium foliorum olus, de quo nunc agitur, aut cum armoracia confundunt, de qua sect. 26. quæque fronde copiosa est, aut cum eo genere pastinacæ, quod pariter πολύφυλλοι.

Sect. XLII. 1. *Asparagis.*] Græci ἀσπάραγον & ἀσφάραγον dicunt. Nostri, *Asperge.* Apud Dodonæum iconem vide, pag. 691. asparagi hortensis.

2. *Abunde dictum.*] Libro 16. sect. 67.

jubcret

juberet Cato in arundinetis ſeri. Eſt & aliud genus incultius aſparago, mitius corruda, paſſim etiam montibus naſcens, refertis ſuperioris Germaniæ campis, non inficeto Tiberii Cæſaris dicto, herbam ibi quandam naſci ſimillimam aſparago. Nam quod [3] in Neſide Campaniæ inſula ſponte naſcitur, longe optimum exiſtimatur. [4] Hortenſium ſeritur [5] ſpongiis : eſt enim plurimæ radicis, altiſſimeque germinat. Viret thyrſo primum emicante : qui caulem educens, tempore ipſo faſtigatus [6] in toros ſtriatur. Poteſt & ſemine ſeri.

Nihil diligentius comprehendit [7] Cato, noviſſimumque libri eſt, ut appareat repentinam ac novitiam viro curam fuiſſe. Locum ſubigi jubet humidum & craſſum : [8] ſemipedali undique intervallo ſeri, ne calcetur. [9] Præterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti : videlicet ſemine tum tantum ſerebantur : id fieri ſecundum æquinoctium vernum. Stercore ſatiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur aſparagus. Primo anno ſtramento ab hieme protegi : vêre aperiri, ſarriri, runcari : [10] tertio incendi verno. Quo maturius incenſus eſt, hoc melius provenit. Itaque arundinetis maxime convenit, [11] quæ feſtinant incendi. Sarriri jubet idem, non antequam aſparagus natus fuerit, ne in ſarriendo radices vexentur. Ex eo velli aſparagum ab radice : nam ſi defringatur, ſtirpeſcere, & intermori. Velli, donec in ſemen eat. [12] Id autem matureſcere ad ver, incendique :

NOTÆ.

3. *In Neſide.*] Meminit hujus inſulæ Seneca, epiſt. 53. pag. 268. Cicero quoque lib. 16. Epiſt. ad Attic. 1. ſtatim initio. Hodie *Niſita*, haud procul Puteolis. Vide Cluver. Ital. antiq. pag. 1167.

4. *Hortenſium.*] Genus ſubintellige, quod alii hortenſe vocant.

5. *Spongiis.*] Radicibus. Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 89. *Hoc menſe aſparagos ſeremus, circa Apriles Cal. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorum ſpongias ponas, quæ cito fructum miniſtrent. Hæc ſic fient : Semina aſparagi quanta tribus digitis comprehendere poſſis, poſt Idus Febr. pingui & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis ponis, & leviter obruis. His coëuntibus, radix connexa naſcetur, quæ appellatur Spongia:* &c. Implicatas radices, quæ quaſi unitatem faciunt, ſic illigatas, atque connexas, olitores ſpongias vocant, inquit Colum. lib. XI. cap. 3.

6. *In toros.*] Toros appellat, ut quidem videtur, ſpicam aſparagi maxime cibis expetitam : hæc caro, hæc pulpa aſparagi eſt.

7. *Cato.*] De re ruſt. cap. 161. pag. 90. ubi ea exſtant, quæ Plinius hoc loco refert, ad ea uſque verba, *Nec quidquam poſtea tentatum* &c.

8. *Semipedali.*] Cato : *Cum areas deformabis*, hoc eſt, delineabis, *intervallum facito inter eas ſemipedem latum in omnes partes : deinde ſerito.*

9. *Præterea ad lineam.*] Cato, loc. cit. *Ad lineam palo grana bina aut terna demittito.* Sic etiam Pallad. loc. cit. & Didymus in Geopon. lib. 12. cap. 18. pag. 340.

10. *Tertio.*] Cato : *Poſt annum tertium quam ſeveris, incendito vere primo.*

11. *Quæ feſtinant incendi.*] Plinius, lib. 17. ſect. 47. *Nec non ignis aliquid prodeſt, ut arundini : ambuſta namque denſior mitiorque ſurgit.*

12. *Id autem .... ad ver.*] At Cato maturum id fieri ad autumnum dixit, ut quidem videtur, rectius, ita rerum natura exigente.

ac rursus, cum apparuerit asparagus, sarriri ac stercorari. Ac post annos novem, cum jam vetus sit, digeri subacto solo stercoratoque. [13] Tum spongiis seri, singulorum pedum intervallo. Quin & ovillo fimo nominatim uti, quoniam aliud herbas crect. Nec quidquam postea tentatum utilius apparuit, [14] nisi quod circa Idus Februarii defosso semine acervatim parvulis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. Dein nexis inter se radicibus spongias factas post æquinoctium autumni disponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante. Nullum gratius his solum quam [15] Ravennatium hortorum.

[16] Indicavimus & corrudam. Hunc enim intelligo silvestrem asparagum, quem [17] Græci hormenum, aut [18] myacanthon vocant, aliisve nominibus. [19] Invenio nasci & arietis cornibus tusis atque defossis.

XLIII. Poterant videri dicta omnia quæ in pretio sunt, nisi restaret res maximi quæstus, non sine pudore dicenda. Certum est quippe carduos apud Carthaginem magnam, Cordubamque præcipue, [1] sestertiûm sena millia e parvis reddere areis: quoniam portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupedes consciæ. [2] Carduos ergo duobus modis serunt: autumno planta,

NOTÆ.

13. *Tum spongiis.*] Hoc est, radicibus, ut ante monuimus. Cato: *Deinde fossulas facito, qua radices asparagi demittas: intervallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi.*

14. *Nisi quod circa Idus.*] Columella, & Pallad. locis citatis.

15. *Ravennatium.*] Vel silvestribus tamen asparagis cedere hos innuit Martialis in Xeniis, lib. 13. Epigr. 21. cui titulus, *Asparagi:*

Mollis in æquorea quæ crevit spina Ravenna,
Non erit incultis gratior asparagis.

Sativus, inquit, asparagus, non erit silvestri gratior. *In totum spina est asparagus*, inquit Plinius, lib. 21. sect. 54.

16. *Indicavimus.*] Tum lib. 16. sect. 67. tum etiam libri hujus sect. 19. Corruda porro silvestris asparagus est, foliis acutis, qualis a Clusio depingitur, lib. 5. rarior. plant. cap. 60. pag. clxxvii. Hanc toto Castellæ Granatensique regno nasci prodit: nos hic in horto Regio vidimus. Sed & sativum asparagum a rusticis corrudam appellari, Columella est auctor, lib. xi. cap. 3.

17. *Græci hormenum.*] Apud Hesych. Ὄρμενος legitur. Ὄρμενος, inquit, ἐπιμακαύχειον, καὶ πόλις Θετταλίας.... οἱ δὲ τὸν ἄγριον ἀσπάραγον. Julius Pollux, lib. 6. cap. 9. non silvestrem, sed sativum asparagum ὄρμενον vocari scribit: nimirum ut corrudæ apud Latinos, sic apud Græcos ὀρμένυ communis utrique generi appellatio fuit.

18. *Myacanthon.*] Quasi muris spinam. Diosc. lib. 2. cap. 152 Ἀσπάραγος πετραῖος, ὃν μυάκανθον καλοῦσι. Galenus lib. 6. de facult. simp. med. pag. 160. Ἀσπάραγος πετραῖος ἢ μυακάνθινος.

19. *Invenio.*] Nempe apud auctores haud sane satis idoneos, quorum fidem hac in parte Dioscorides elevat, loc. cit. quamvis suffragari iis videatur Didymus in Geopon. lib. 12. cap. 18. pag. 340.

Sect. XLIII. 1. *Sestertiûm sena millia.*] Quæ monetæ nostræ Gallicæ efficiunt libras sexcentas.

2. *Carduos ergo.*] Eos intelligit, quorum e genere scolymus est, uti ex oratione Plinii liquet, lib. 20. sect. 99. ubi de carduorum medicinis agit, quo-

& semine ante Nonas Martias :' plantæque ex eo disponuntur ante Idus Novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. [3] Stercorantur etiam, si diis placet, lætiusque proveniunt: condiunturque aceto melle diluto, addita laseris radice, & cumini, ne quis dies sine carduo sit.

XLIV. Cetera in transcursu dici possunt. [1] Ocimum Parilibus optime seri ferunt: [2] quidam & autumno: jubentque, cum hieme seratur, aceto semen perfundi. [3] Eruca quoque & nasturtium, vel æstate vel hieme facillime nascuntur. Eruca præcipue frigorum [4] contemptrix, diversæ est, quam lactuca, naturæ, concitatrix Veneris: idcirco [5] jungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par fervor immixtus temperamentum æquet. [6] Nasturtium nomen accepit a narium tormento. Et inde vigoris significatio [7] proverbio id vocabulum usur-

NOTÆ.

rum nunc tempora satûs explanat, in primisque scolymi, *l'Artichaut*, quam Latini cinaram quoque appellarunt. Nam quæ de carduorum satu nunc afferuntur a Plinio, eadem ferme retulit Columella de cinara, lib. XI. cap. 3. *Cinaræ sobolem*, inquit, *melius per autumni æquinoctium disponemus: semen commodius circa Calendas Martii seremus, ejusque plantam circa Calendas Novembris deprimemus, & multo cinere stercorabimus: id enim genus stercoris huic oleri videtur aptissimum.* Est & cinara spinosa, qui Matthiolo in lib 3. Diosc. pag. 667. carduus aculeatus dicitur, *Cardon d'Espagne.*

3. *Stercorantur.*] Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 87. *Terram stercoratam & solutam diligit carduus, quamvis in pingui possit melius provenire.*

Sect. XLIV. 1. *Ocimum.*] Basilicum Lobelio dictum, in Adverss. pag. 215. & Gallis quoque *Basilic.* A Matthiolo, in lib. 2. Diosc. pag. 533. pingitur accurate, & ocimum medium nuncupatur. In horto Regio vidimus Parilia Romæ celebrata XI Calend. Maïas, diximus sup. libro, sect. 66. num. 1. Columella, lib. XI. cap. 3. seri ocimum circa Idus jubet.

2. *Quidam & autumno.*] Columella, lib. XI. cap. 3. Etiam Aprili cum seritur, ut cito nascatur, aqua calida perfundi Palladius jubet, in Aprili, tit. 3.

3. *Eruca quoque &c.*] Ita Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 44. Nostris, *Roquette.* A Matthiolo pingitur, in lib. 2. Diosc. pag. 530.

4. *Concitatrix.*] Sic Diosc. lib. 2. cap. 170. Galenus, lib. 2. de alim. facult. cap. 53. pag. 364. Columella in Hortulo:

Et quæ frugifero seritur vicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.

Marcellus Empir. cap. 33. pag. 228. *Ad abundantiam seminis præparandam, erucam decoctam bibat, quoties quisque inopia seminis se laborare perspexerit: vel potius assidue incoctam manducet.* Idcirco *salaces erucas* Naso vocat, lib. 2. de remed. Amor. prope finem.

5. *Jungitur illi.*] Lactucæ scilicet. Hoc ipsum fieri Galenus præcipit loc. cit.

6. *Nasturtium.*] *Nasturtium nonne vides*, inquit apud Nonium Varro, *ab eo dici quod nasum torqueat?* Et Auctor Moreti,

Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu.

Porro nasturtii iconem apud Lobel. vide, in Observ. pag 107. Nostris *Cresson Alenois*: Narbonensibus, *Nasitort.*

7. *Proverbio.*] Adagium id est, *ἔσθιε κάρδαμον*, dictum olim in socordem, ignavum, hebetem. Vossium vide in Etymol. verbo Nasturtium. Auctor Geopon. lib. 12. cap. 27. *Φασὶ δὲ τοὺς ἐσθίοντας κάρδαμον, ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν γίνεσθαι. Aiunt vescentes nasturtio mentis acumine subtiliores evadere.*

pavit, veluti torporem excitantis. In Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni.

XLV. [1] Ruta quoque seritur Favonio, & ab æquinoctio autumno: [2] odit hiemem, & humorem, ac fimum. [3] Apricis gaudet & siccis, terra quam maxime lateraria. [4] Cinere vult nutriri: hic & semini miscetur, ut careat erucis. Auctoritas etiam peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, [5] in Consulatu collega Quintii Flaminini, comitiis peractis. [6] Amicitia est ei & cum fico, in tantum, ut nusquam lætior proveniat, quam sub hac arbore. Seritur & surculo, [7] melius in perforatam fabam indito, quæ succo nutrit comprehendendo surculum. [8] Seritur & a seipsa. Namque incurvato cacumine alicujus rami, cum attigerit terram, statim radicatur. [9] Eadem & ocimo natura, nisi quod difficilius crescit. Sed durata runcatur non sine difficultate, [10] pruritivis hulceribus, ni munitis manibus id fiat, oleove defensis. Conduntur autem & ejus folia, servanturque fasciculis.

XLVI. [1] Ab æquinoctio verno seritur apium, semine paululum [2] in pila pulsato. Crispius sic putant fieri, aut si satum calcetur cy-

NOTÆ.

Sect. XLV. 1. *Ruta quoque.*] Pingitur a Lobelio ruta hortensis, in observ. pag. 506. Gallis, *de la Ruë.* Et hanc autumno seri, differri mense Martio præcipit Columella, lib. XI. cap. ult.

2. *Odit hiemem &c.*] Theophr. lib. 7. histor. cap. 5. *Aquas & fimum*, inquit, *olera omnia diligunt, præter rutam:* Φιλύδρα δ' πάντα τὰ ἄλλα λάχανα, ϗ φιλόκοπρα, πλὴν πηγάνου.

3. *Apricis &c.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 90. *Prosequuntur etiam maledictis, & maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est.* Columella, lib. XI. cap. 3.

4. *Cinere vult.*] Pallad. loc. cit *Hoc mense ruta seritur, locis apricis, solius cineris inspersione contenta.*

5. *In Consulatu.*] Anno Urbis CCCCXXI. Sed vitio facti Consules abdicarunt: ut in Fastis recte est adnotatum.

6. *Amicitia.*] Pallad. loc. cit. *Sub fici arboris umbra libentius acquiescit.* Adde & Arist. sect. 20. problem. 18. pag. 773. quærentem, *Quam ob causam ruta insita in ficum, pulcherrima, plurimaque proveniat.*

7. *Melius in perforatam.*] Pallad. loc. cit. *Nonnulli ramulos rutæ pertusæ fabæ inserunt, vel bulbo, atque ita obruunt, alieno vigore servandos.*

8. *Seritur & a se ipsa.*] Nempe propagine, uti fere de rubis dictum est lib. 17. sect. 21. Sic etiam Pallad. loc. cit.

9. *Eadem & ocimo.*] Ut propagine nimirum, æque atque ruta, seratur.

10. *Pruritivis hulceribus.*] Natis hulceribus ex prurigine. Vide Notas & Emend. num. XIX.

Sect. XLVI. 1. *Ab æquinoctio.*] Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110. & Colum. lib. XI. cap. 3.

2. *In pila pulsato.*] Hoc est, in vase concavo, sive mortario, pinsi prius necesse est. De pilæ vocis usu, eo intellectu, alibi egimus. Expressum hoc a Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 397. *Si crispæ frondis apium fieri maluerit, semen ejus inditum pila, & saligneo palo pinsitum, exspoliatumque, in linteolis ligatum obruet. Potest etiam citra hanc operam fieri crispum qualitercumque satum, si cum est natum, incrementum ejus supervoluto cylindro coërceat.* Sic etiam Pallad. loc cit. & Theophr. his prior, lib. 2. histor. cap 5. & lib. 5. de causis, cap. 6. pag. 331.

lindro pedibusve. Proprium ei, quod colorem mutat. [1] Honos ipsi in Achaïa, coronare victores sacri certaminis Nemeæ.

XLVII. [1] Eodem tempore seritur menta planta: vel si nondum germinat, spongia. [2] Minus hæc humido gaudet. Æstate viret, hieme flavescit. Genus ejus silvestre [3] mentastrum est. Et hoc propagatur, ut vitis, [4] vel si inversi rami serantur. [5] Mentæ nomen suavitas odoris apud Græcos mutavit, cum alioqui mintha vocaretur, unde nostri nomen declaraverunt. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Semel sata, diutina ætate durat. [6] Congruit pulegio, cujus natura in carnariis reflorescens sæpius dicta est. Hæc quoque servantur simili genere, mentam dico, pulegiumque, [7] & nepetam.

Condimentorum tamen omnium fastidiis [8] cuminum amicissimum. Nascitur in summa tellure vix hærens, & in sublime tendens. In putridis & calidis maxime locis, medio serendum vere. Alterum ejus genus silvestre quod rusticum vocant, alii Thebaïcum: si tritum ex aqua potetur, [9] in dolore stomachi prodest. [10] In Carpetania nostri

NOTÆ.

5. *Honos ipsi.*] Juvenalis, Satyr. 8 vers. 226.

Graiaque apium meruisse corona.

Idcirco Nemeæum apium Nicandro dicitur in Theriac. pag. 47. Suidas, tom. 2. pag. 215. *Νεμέας σέλινα.* Vide Plutarch. lib. 5. Sympos. quæst. 3. pag. 676. quibus adde quæ diximus lib. 15. sect. 5.

Sect. XLVII. 1. *Eodem ... planta.*] Transferri mentam in planta ait æquinoctio verno: ac si nondum germinaverit, radice seu spongia, ut diximus. Pingitur a Dodonæo menta prima, pag. 95. *De la Mente, du Baume.*

2. *Minus hæc.*] Vide Notas & Emendationum. XX.

3. *Mentastrum.*] Dioscoridi lib. 3. cap. 42. *ἡδύοσμον ἄγριον*, menta silvestris: officinis, alba menta. Iconem exhibet idem Dodonæus, pag. 96. Græci *καλαμίνθην* vocant, inquit Apuleïus, cap 91. Gallis, *Mente sauvage.* In Nothis Diosc. pag. 454. *τὸ δὲ ἡδύοσμον ἄγριον, οἱ Ῥωμαῖοι μένταστρυμ καλοῦσι.*

4. *Vel si inversi rami.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Menta si forte semina defecerunt, licet de novalibus silvestre mentastrum colligere, atque ita inversis cacuminibus disponere: quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit.*

5 *Menta nomen.*] Diosc. lib. 3. cap. 41. *Ἡδύοσμος, οἱ δὲ μίνθην.* Et Galenus, lib. 6. de simp. medic. facult. pag. 176. *Ἡδύοσμον, ὅτι δὲ μίνθην αὐτὴν σεσπασμένον.*

6. *Congruit pulegio.*] Nostri *Pouliot* vocant. Regium vulgatum *pouliot royal*, delineatur a Lobelio, in observat. pag. 266. De pulegio porro in carnariis reflorescente diximus lib. 18. sect. 60.

7. *Et nepetam.*] Quæ silvestre pulegium etiam appellatur, *Pouliot sauvage.* Vide Dodonæum, pag. 98. Alia est nepeta vulgaris officinarum, quæ menta cataria, *l'herbe au chat.* Alii nepitam scribunt.

8. *Cuminum.*] Cuminum Latini juxta & Galli vocant: Hebræi ipsi כמן *cammon*: rura nostra, *comin.* Utrumque genus, sativum & silvestre, quale nos vidimus, a Dodonæo pingitur pag. 298.

9. *In dolore stomachi.*] Adversus tormina & inflationes, bibi tritum ex aqua: ex vino ad imbecillitatem stomachi, jubet Diosc. lib. 5. cap. 69.

10. *In Carpetania.*] Diosc. loc. cit. in Carthagine Hispaniæ oppido. Telecum in Hispania est Carpetanorum caput.

orbis maxime laudatur: alioqui [11] Æthiopico Africoque palma est. Quidam huic Ægyptium præferunt.

XLVIII. [1] Sed præcipue olusatrum miræ naturæ est. Hipposelinum Græci vocant, alii smyrnium. E lacryma caulis sui nascitur. Seritur & radice. [2] Succum ejus colligunt, myrrhæ saporem habere dicunt. [3] Auctorque est Theophrastus, myrrha sata natum. [4] Hipposelinum veteres præceperant in locis incultis, lapidosis, juxta maceriam seri: nunc & repastinato seritur, & a Favonio post æquinoctium autumni. [5] Quippe cum cappari quoque seratur siccis maxime, area in defossu cavata, ripisque undique circumstructis lapide: alias evagatur per agros, & cogit solum sterilescere. [6] Floret æstate:

NOTÆ.

11. *Æthiopico.*] Quod Hippocrates regium vocat, quoniam illud palmare putat, inquit Diosc. lib. 3. cap. 68. secundas defert Ægyptio.

Sect. XLVIII. 1. *Sed .... olusatrum.*] Sive atrum olus, sic dictum a semine & radice atra. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 398. *Atrum olus, quod Græcorum quidam vocant ἱπποσέλινον*, nonnulli *σμύρνιον*, &c. Adde Apuleïum, lib. de virtutibus herb. cap. 107. In Græcis vero Hesychius: Σμύρνιον, τὸ ἱπποσέλινον ὁ χλωρὸς, ἢ αὐτὴ ἡ βοτάνη. Schol. Nicandri, in Theriac. pag. 39. Τὸ Σμύρνιον ὅμοιόν ἐστι τῷ μεγάλῳ σελίνῳ· ὃ καὶ ἱπποσέλινον καλεῖται· σμύρνιον δὲ, ἐπειδὴ ἐμφερές ἐστι τῇ σμύρνῃ κατὰ τὴν ὀσμήν. Et Galenus, lib. 8. de fac. simp. med. pag. 230. Σμύρνιον, οἱ δὲ ἱπποσέλινον ὀνομάζουσιν ἄγριον. Cave porro agi nunc existimes de hipposelino, de quo instituta oratio est sect. 37. quanquam & illud smyrnium nuncupatum sit, teste Diosc. lib. 3. cap. 78. De smyrnio vere ac proprie dicto nunc sermo est, cui etiam in Cilicia hipposelini tributa appellatio est, ut prodidit idem Diosc. cap. seq. Hipposelinum illud Theophrasti est, idemque smyrnion Dioscoridis, a Matthiolo delineatum, pag. 773. quale in Horto Regio visum a nobis. De eo rursum lib. 27. sect. 109.

2. *Succum ejus.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. Γίνεται δὲ καὶ τὸ δάκρυον ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῇ μύῤῥᾳ· οἱ δέ φασιν ὅλως μύῤῥαν. *Lacryma ex eo fluit myrrha assimilis: quidam omnino myrrham id esse asseverant.* E radice potius quam e caule succum manare scimus.

3. *Auctorque.*] Verba hæc sunt Græci scriptoris, lib. 9. hist. cap. 1. Καί τινες ἀκούσαντες ὡς ἐντεῦθεν ἡ σμύρνη, ᾤοντο βλαστάνειν ἐξ αὐτῆς ἱπποσέλινον· φυτεύεται γὰρ καὶ ἀπὸ δακρύου τὸ ἱπποσέλινον. *Cum ex hipposelino myrrham nasci quidam audivissent, hipposelinum ex myrrha provenire etiam putarunt, quæ lacryma hipposelini est. Seritur & hipposelinum sua lacryma.*

4. *Hipposelinum veteres.*] Columella loc. cit. de hipposelino, quod & olusatrum, & smyrnium pariter appellat: *Pastinato*, inquit, *loco semine debet conseri, maxime juxta maceriem: quoniam & umbra gaudet, & qualicumque convalescit loco.*

5. *Quippe cum cappari.*] *Cappari* neutro genere dicitur, & *capparis* feminino. Columella, lib. XI. cap. 3. *Capparis .... si serenda fuerit, siccum locum desiderabit: isque debebit ante circumdari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, vel Punico luto, ut sit quasi quadam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices: qui fere per totum agrum vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint .... Et noxium virus habent, succoque suo sterile solum reddunt.* Cappatis in Gallia, *un Caprier*, vel ut aliis visum est efferre, *un Capier*. Capparis retuso folio apud Lobel. in Observ. pag. 359. Monspelii in hortis pulere & copiose fruticat.

6. *Floret .... viret &c.*] Hæc a Theophr. lib. 6. hist. cap. 5.

viret usque ad Vergiliarum occasum, [7] sabulosis familiarissimum. [8] Vitia ejus, quod trans maria nascitur, diximus inter peregrinos frutices.

XLIX. Peregrinum & [1] Careum, gentis sui nomine appellatum, culinis principale. In quacumque terra seri vult, ratione eadem, qua olusatrum. Laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

L. [1] Ligusticum silvestre est in Liguriæ suæ montibus : seritur ubique : suavius sativum, sed sine viribus. [2] Panacem aliqui vocant. [3] Cratevas apud Græcos cunilam bubulam eo nomine appellat : Ceteri fere conyzam, id est, cunilaginem : thymbram vero, quæ sit cunila. Hæc apud nos habet vocabulum & aliud, [4] satureïa dicta in condimentario genere. Seritur mense Februario, origano æmula. Nusquam utrumque additur, quippe similis effectus. Sed cunilæ Ægyptium origanum tantum præfertur.

LI. Peregrinum fuit & [1] lepidium. Seritur a Favonio : dein cum fruticavit, [2] juxta terram præciditur : tunc runcatur, stercoraturque : per biennium hoc. Postea iisdem fruticibus utuntur, si non sævitia hiemis ingravat, quando impatientissimum est frigorum. Exit & in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, sed mollibus : ususque ejus non sine lacte.

NOTÆ.

7. *Sabulosis.*] Theophr. loc. cit. Χαίρει δὲ ὑφάμμοις καὶ λεπτογείοις χωρίοις.

8. *Vitia ejus.*] Dicta hæc l. 13. sect. 44.

Sect. XLIX. 1. *Careum.*] Apicio quoque lib. 7. cap. 2. *Careum.* Dioscoridi, lib. 3. cap. 66. Κάρος. Pingitur a Dodonæo, pag. 297. In Officinis *Carvi* nominari : apud Germanos Bohemosque, non in Caria modo, unde origo nominis, frequens nasci prodit.

Sect. L. 1. *Ligusticum.*] Diosc. lib. 3. cap. 58. Λιγυστικὸν φύεται μὲν πλεῖστον ἐν Λιγυρίᾳ, ὅθεν καὶ τῆς προσωνυμίας ἔτυχεν. Πάνακες δὲ αὐτὸ καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι, &c. Eadem habet Oribas. lib. xi. fol. 204. Siler montanum Dodonæi est, a quo accurate delineatur, quale in Horto regio vidimus, pag. 308. Gallis, *Sermontaine.* Officinis nonnullis, *Seseli*, sed falso.

2. *Panacem.*] Quoniam panaci Heracleotico & viribus simile est, & radice atque caule, inquit Diosc. loc. cit.

3. *Cratevas.*] Græcorum inconstantiam in assignandis plantarum nominibus obiter indicat, non usquequaque approbat. Et falso quidem cunilæ bubulæ nomen esse Ligustico inditum, disertè admonet, lib. 20. sect. 60.

4. *Satureïa dicta*] Thymbra igitur gemina : & utraque affinis alteri : altera Græcorum, Latinorum altera, quæ & satureïa, thymbræ quidem æmula, & cunila appellata : sed discrepans tamen a thymbra. Columella, lib. 9. cap. 4. pag. 320. *Thymbra, vel nostratis cunila, quam satureïam rustici vocant.* Et in Hortulo :

Et satureia thymi referens, thymbræque saporem.

Scribonius Largus, Compos. 114. *Cunila, quam satureiam quidam vocant.* Satureïam seu cunilam Galli nunc *Sarriette* nominant. Pingitur a Dodonæo, pag. 288. Thymbra, pag. 287. Utramque Regio in horto vidimus. Thymbra in Græcia frequens, maximeque in Chio, teste Anguillara, par. 12. pag. 203.

Sect. LI. 1. *Lepidium.*] Gallis, *Passerage.* Iconem vide apud Dodonæum, pag. 704. nos plantam ipsam in horto Regio vidimus.

2. *Juxta terram.*] Columella, lib. xi. cap. 3. *Lepidium velut porrum sectivum demetere poteris, rarius tamen,* &c.

LII. [1] Gith pistrinis, anisum & anethum culinis & medicis nascuntur. [2] Sacopenium & ipsum in hortis quidem, sed medicinæ tantum.

LIII. Sunt quædam comitantia aliorum satus, ut papaver. Namque cum brassica seritur, ac portulaca: & eruca cum lactuca. Papaveris sativi tria genera. [1] Candidum, cujus semen tostum [2] in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur. [3] Hoc & panis rustici crustæ inspergitur, affuso ovo inhærens, ubi inferiorem crustam apium githque cereali sapore condiunt. [4] Alterum genus est papaveris nigrum, cujus scapo inciso lacteus succus excipitur. [5] Tertium genus [6] rhœam vocant Græci, id nostri erraticum. Sponte quidem, [7] sed in arvis cum hordeo maxime nascitur, erucæ simile, cubitali altitudine, flore rufo & protinus deciduo: [8] unde & nomen a Græcis accepit. [9] De reliquis generibus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinæ loco. Fuisse autem in honore apud Romanos semper, indicio est [10] Tarquinius Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo pa-

NOTÆ.

Sect. LII. 1. *Gith pistrinis.*] Gith Dioscoridi, lib. 3. cap. 93. *μελάνθιον* dicitur, cujus semen inspergi gratissime panibus condiendis monet: idcirco pistrinis nascitur. De eo rursum, lib. 20. sect. 71. Sativum melanthium depictum vide apud Dodon. pag. 301. Gallis, *de la Nielle*: etsi dubitat Anguillara, par. 12. pag. 216.

2. *Sacopenium.*] De eo dicemus, lib. 20. sect. 75.

Sect. LIII. 1. *Candidum.*] *Pavot blanc.* Vide apud Dodon. pag. 442.

2. *In secunda mensa.*] *Cocetum*, inquit Festus, *edulii genus ex melle & papavere factum.*

3. *Hoc & panis.*] Annon idcirco dictum est a Marone, *Cereale papaver?*

4. *Alterum genus.*] *Pavot noir*, apud eundem Dodon. loc. cit.

5. *Tertium genus.*] Quod libro sequente, sect. 77. inter silvestria, sativaque, medium genus facit. Est illud erraticum Dodonæi, pag. 444. Lobelii quoque, in Observ. pag. 143 Apud Gallos *Coquelicot, ou pavot sauvage.*

6. *Rhœam vocant.*] Galenus, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 207. *Ῥοιὰς ὀνομάζεται.* Et paulo post, *ὀνομάζουσι ῥοιάδα.* Rhœada sane rectius diceret: sed Latino ritu ac sono efferre maluit, quod & alias ei familiare est. Sic Q. Serenus, caput 38. pag. 150 *de ischia* inscripsit, cum *de ischiade* dici ars Græcorum postulet.

7. *Sed in arvis.*] In segetibus, *ἐν ἀρούραις φύεται*, inquit Diosc. lib. 4. cap. 64. a quo iisdem fere verbis describitur, uti & a Theophr. prius, lib. 9. hist. cap. 13.

8. *Unde & nomen.*] Ἀπὸ τοῦ ῥέειν, quod fluere, ac decidere sonat. Diosc. *Μήκων ῥοιάς· ὠνόμασται δὲ διὰ τὸ ταχέως τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν.*

9. *De reliquis.*] Libro 20. sect. 76.

10. *Tarquinius.*] Simile Thrasybuli factum inaudierat, de quo Herod. lib. 5. Terpsich. pag. 324. Vide Livium, lib. 1. pag. 19. Florum, lib. 1. cap. 7. pag. 18. Frontinum, lib. Strateg. cap. 1. & Valerium denique Max. lib. 7. cap. 4. num. 2. Dissidet a ceteris scriptoribus Naso, qui in liliis id factum ait, quod in papaveribus alii: libro 2. Fastor. vers. 703.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Sectus humum rivo lene sonantis aquæ.
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit, & virga lilia summa metit.
Nuncius ut rediit, decussaque lilia dixit:
Filius, Agnosco jussa parentis, ait.
Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina:
Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

pavera

pavera in horto altissima, sanguinarium illud responsum hac facti ambage reddidit.

LIV. Rursus alio comitatu æquinoctio autumni seruntur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lapathum, cærefolium, [1] quod pæderota Græci vocant: [2] & acerrimum sapore, [3] ignei effectus, ac saluberrimum corpori, [4] sinapi, nulla cultura, [5] melius tamen planta tralata. Quin e diverso vix est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus ejus etiam pro pulmentario in patellis decocto, [a] citra intellectum acrimoniæ. [6] Coquuntur & folia, sicut reliquorum olerum. [7] Sunt autem trium generum: Unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. [8] Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion.

LV. [1] Serpyllo & sisymbrio montes plerique scatent, sicut in Thracia: utique deferunt ex his avulsos ramos, [2] seruntque. [3] Item Sicyone

INTERPRETATIO.

[a] *Citra.*] Sine ullo sensu acrimoniæ.

NOTÆ.

Sect. LIV. 1. *Quod pæderota.*] Sic Apuleïus, cap. 104. *Græci pæderota vocant .... Latini cærefolium.* Columella in Hortulo: *Jam breve chærephylum.* Et lib. XI. cap. 3. *Chærephyllum, itemque olus atriplicis, circa Calend. Octobr. obrui oportet non frigidissimo loco .... Papaver & anethum eadem habet conditionem sationis, quam chærephyllum, & atriplex.* Gallis, *Cerfeüil.* A Dodonæo delineatum, pag. 688. Aliud porro ab isto olere acanthi genus est, de quo dicturi sumus lib. 22. sect. 34. quanquam & istud aliqui, ut Plinius admonet, pæderota similiter vocant.

2. *Et acerrimum sapore.*] Ad sinapi hæc pertinent, de quo statim fit mentio: quanquam ad cærefolium Plinius alter retulit, lib. 4. de re med. cap. 37. *Cerifolio,* inquit, *ignea vis, & acerrima est.* Falso.

3. *Ignei effectus.*] Impositum certe corpori pusulas, instar ignis, excitat: quod in quibusdam morbis expetitur: atque hæc curatio σιναπισμὸς dicitur, de qua Cælius Aurelianus, Celsusque ipse passim.

4. *Sinapi.*] *Moutarde.* Vide iconem apud Lobel. in Observ. pag. 100. *Sinapi sativum erucæ aut rapi folio.*

5. *Melius tamen planta.*] Pallad. lib. XI. in Octob. tit. XI. pag. 150. *De qua semen legere disponis, suo loco esse patieris; quod ad escam parabis, robustius facies transferendo.*

6. *Coquuntur & folia.*] Et cymæ de quibus Colum. lib. XI. cap. 3.

7. *Sunt autem trium.*] Hoc tergeminum sinapis genus, nec Dioscoridi, nec Theophrasto notum.

8. *Athenienses.*] Νάπυ, Attici, pro σίναπι dixere, teste Athenæo, lib. 9. De reliquis nominibus, vide Notas & Emendationes num. XXI.

Sect. LV. 1. *Serpyllo.*] Nostri *Serpolet* vocant. Pingitur a Matthiolo, in lib. 3. Diosc. pag. 714. Vide Notas & Emend. num. XXII.

2. *Seruntque.*] Planta serunt. Pallad. in Martio: tit. 9. *Nunc etiam serpyllum seritur plantis & semine.* Colum. lib. XI. cap 3. *Thymum, & transmarina cunila, & serpyllum .... hæ tres & semine & plantis circa æquinoctium vernum seruntur.*

3. *Item Sicyone.*] Theophr. lib. 6. hist. cap. 7.

ex suis montibus, & Athenis ex Hymetto. [4] Simili modo & sisymbrium ferunt. [5] Lætissimum nascitur in puteorum parietibus, & circa piscinas ac stagna.

CAPUT IX. LVI. Reliqua sunt ferulacei generis, ceu [1] feniculum, anguibus ([2] ut diximus) gratissimum, ad condienda plurima, cum inaruit. Eique perquam similis thapsia, [3] de qua diximus inter externos frutices. Deinde utilissima funibus [4] cannabis seritur [5] a Favonio. [6] Quo densior est, eo tenuior. Semen ejus cum est maturum, ab æquinoctio autumni distringitur, & Sole, [7] aut vento, aut fumo siccatur. Ipsa cannabis vellitur post vindemiam, [8] ac lucubrationibus decorticata purgatur. Optima [9] Alabandica, plagarum præcipue usibus. Tria ejus ibi genera. [10] Improbatur cortici proximum, aut medullæ: laudatissima est e medio, [11] quæ mesa vocatur: Secunda [12] Mylasea. Quod ad proceritatem quidem attinet, [13] Rosea agri Sabini arborum altitudinem æquat. [14] Ferulæ duo genera in peregrinis fruticibus diximus. [15] Semen ejus in Italia cibus est. Conditur quippe, duratque in urceis

NOTÆ.

4. *Simili modo.*] Hoc est, etiam planta. Auctor Geopon. lib. 12. cap. 35. Σισύμβριον Theophr. lib. 1. cap. 1. Dicemus de eo, lib. 20. sect. 91.

5. *Lætissimum.*] Theophr. lib. 6. hist. cap. 7. Εὐαυξέστατος δ' ἐκ φρεάρ.

Sect. LVI. 1. *Feniculum.*] Græcis μάραθρον, *Fenouil*, vulgo notum. Pingitur a Dodon. pag. 295.

2. *Ut diximus.*] Libro 8. sect. 41.

3. *De qua diximus.*] Libro 15. sect. 43.

4. *Cannabis.*] *Chanvre.* Iconem vide apud Dalecamp. lib. 4. hist. plant. cap 64 pag. 467.

5. *A Favonio*] Ultimo mense Februario seri Palladius præcipit, lib. 3. in Febr. tit. 5.

6. *Quo densior est, eo tenuior.*] Vide Notas & Emend. num. XXIII.

7. *Aut vento, aut fumo.*] Gratius, in Cyneget.

Illa vel ad flatus Helices appande serena,
Vel caligineo laxanda reponito fumo.

8. *Ac lucubrationibus.*] Lucubratione vespertina, vel antelucana, ut dictum est, lib. 18. sect. 63. Est enim illud e nocturnis operibus, quæ vigilia constant, cum sint noctes tum tanto ampliores. *Malus est autem paterfamilias*, ut dictum est lib. sup. 8. *quisquis interdiu faceret, quod nocte posset, nisi in tempestate cæli.*

9. *Alabandica.*] Gratius, in Cyneget. vers. 46.

At pauper rigui custos Alabandicus horti
Cannabias nutrit silvas, quam commoda nostro
Armamenta operi! gravis est tutela sed ipsis,
Tu licet Æmonios includas retibus ursos.

Valide, inquit, prædam sibi concreditam tuebuntur plagæ ex cannabi Alabandica, ne qua perrumpat: ne Æmonii quidem ursi.

10. *Improbatur.*] Stupa vocatur id quod lini cannabisve cortici vel medullæ est proximum.

11. *Quæ mesa.*] Μέση Græcis media est.

12. *Mylasea.*] A Mylasis oppido Cariæ, de quo lib. 5. sect. 29.

13. *Rosea.*] Id ei cannabi nomen a Roseæ campis, de quibus in agro Sabino dictum est lib. 3. sect. 17. & lib. 17. sect. 5.

14. *Ferulæ . . . diximus.*] Libro 13. sect. 42.

15. *Semen ejus*] Sic umbellam vocat, quæ semen complectitur, cum cauliculis.

vel anni spatio. [16] Duo ejus genera : caules, & racemi. Corymbiam hanc vocant, [17] corymbosque quos condiunt.

LVII. Morbos hortensia quoque sentiunt, sicut reliqua terræ sata. **Caput X.** [1] Namque & ocimum senecta degenerat in serpyllum, & sisymbrium [2] in calamintham. [3] Et ex semine brassicæ veteris rapa fiunt, atque invicem. Et necatur cuminum [4] ab limodoro, nisi repurgetur. Est autem unicaule, radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. [5] Alias privatim cumini morbus scabies. [6] Et ocimum sub Canis ortu pallescit. [7] Omnia vero accessu mulieris menstrualis [8] flavescunt. Bestiolarum quoque genera innascuntur. [9] Napis culices, raphano erucæ, & vermiculi : item lactucis & oleri : utrisque hoc amplius, limaces & cochleæ. [10] Porro vero privatim animalia, quæ facillime stercore injecto capiuntur, condentia in id se. Ferroque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum, auctor est Sabinus Tiro in libro Cepuricôn, quem Mæcenati dicavit.

LVIII. Idem contra formicas, non minimum hortorum exitium, si non sint rigui, remedium monstravit, limum marinum, [1] aut cinerem, obturandis earum foraminibus. Sed efficacissime heliotropio herba

NOTÆ.

16. *Duo ejus genera.*] Ejus nempe seminis, seu fructus, qui edulis est, duo sunt genera : alterum e caulibus peritum, alterum e racemis quos condiunt. De ferulæ conditura, Columellam vide, lib. 12. cap. 7.

17. *Corymbosque.*] Corymbi proprie dicuntur ederarum uvæ, dependentibus acinis coactæ : transferuntur tamen ad multos herbarum fructus, quarum fastigia acini jucunda vetustate comant.

Sect. LVII. 1. *Namque & ocimum.*] Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110. *Rem miram de ocimo Gargilius Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat : & si ex eo semine frequenter seratur, modo in serpyllum, modo in sisymbrium mutetur.* Hoc vero Plinius a Theophr. hausit, lib. 5. de causis, cap. 8. pag. 333.

2. *In calamintham.*] Quam superius mentastrum, & silvestre mentæ genus vocavit, sect. 47. In mentam mutari, εἰς μίνθαν, dixit Theophr. lib. 2 hist. cap. 5. & lib. 6. hist. cap. 7. & lib. 2. de causis, cap. 8. Uterque recte.

3. *Et ex semine*] Hæc totidem verbis Varro, lib. 1. de re rust. cap. 40. pag. 65. & Palladius, lib. 3. in Februar. tit. 24. pag. 68.

4. *Ab limodoro.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIV. Limodorum statim ab radice cumino adnasci, nec caule esse absimili, prodit Theophr. lib. 8. hist. cap. 8. οὐκ ἀπεμφερὲς τῷ καυλῷ &c.

5. *Alias privatim.*] Theophr. lib. 8. cap. 10. Ἔνια δὲ καὶ ψώραις καὶ ἅλμαις, καθάπερ τὸ κύμινον. *Nonnulla etiam scabie atque salsugine pereunt ut cuminum.*

6. *Et ocimum.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 5. Τὸ δὲ τὸ ἄστρον ὤκιμον λευκαίνεται.

7. *Omnia vero.*] Vide quæ diximus, lib. 7. sect. 13.

8. *Flavescunt.*] Ita MSS. recte, ut diximus lib. 15. sect. 36.

9. *Napis culices.*] Auctor Geopon. lib. 12. cap. 7. & Theophr. lib. 7. hist. cap. 5.

10. *Porro vero privatim.*] Quæ in porro animalia nascuntur, ἐν τῷ πράσῳ, inde πρασοκουρίδες appellantur : hæc stercus avide appetunt, in illudque subeunt, & ibi quiescunt. Tunc venari ea facile est : alias capiendi nulla facultas datur. Theophr. lib. 7. hist. cap. 5.

Sect. LVIII. 1. *Aut cinerem.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 28.

necantur. Quidam & aquam diluto latere crudo inimicam eis putant. Naporum medicina est, [2] siliquas una seri : [3] sicut olerum cicer : [4] arcet enim erucas. Quo si omisso jam natæ sint, remedium est absinthii succus decocti inspersus : [5] & sedi, quam aïzoum vocant : genus hoc herbæ diximus. Semen olerum si succo ejus madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt. [6] In totum vero nec erucas, si palo imponantur in hortis ossa capitis ex equino genere, feminæ duntaxat. [7] Adversus erucas & cancrum fluviatilem in medio horto suspensum auxiliari narrant. [8] Sunt qui sanguineis virgis tangant ea, quæ nolunt his obnoxia esse. Infestant culices hortos riguos præcipue, si sint arbusculæ aliquæ. [9] Hi galbano accenso fugantur.

CAP. XI. [10] Nam quod ad permutationem seminum attinet, quibusdam ex iis firmitas major est, ut coriandro, betæ, porro, nasturtio, sinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora autem sunt atriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi : & æstiva omnia hibernis magis durant : minime autem gethyum. Sed ex his quæ sunt fortissima, nullum ultra quadrimatum utile est, duntaxat serendo. [11] Culinis & ultra tempestiva sunt.

LIX. [1] Peculiaris medicina raphano, betæ, rutæ, cunilæ, in sal-

NOTÆ.

2. *Siliquas una seri.*] Præcipue ervinas. Theophr. loc. cit. Pallad. loc. cit. *Ut olera animalia infesta non generent .... præstare fertur ervum aliquantulum satum, præcipue ubi radices & rapa nascuntur.* Eadem habet Anatolius in Geopon. lib. 12. cap. 7. pag. 319.

3. *Sicut olerum cicer.*] Pallad. loc. cit. *Cicer inter olera, propter multa portenta, serendum est.*

4. *Arcet enim.*] Arcet erucas ab olere cicer. Has tamen ciceri ipsi innasci auctor est Ælianus, lib. 9. hist. anim. cap. 39.

5. *Et sedi, quam*] Subintellige, quam herbam. Id vero jam superius attigit, lib. 18. sect. 45. Vide quæ ibi diximus. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 405. *Ubi apricis regionibus post pluvias noxias incesserunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti .... Id tamen supervacuum est facere, si ante sationem semina, uti jam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt : nihil enim sic medicatis nocent erucæ.*

6. *In totum vero.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 31. *Omnia semina horti vel agri feruntur ab omnibus malis & monstris tuta servari, si : . . . equæ calvaria, sed non virginis, intra hortum ponatur, vel etiam asinæ : creduntur enim sua præsentia fecundare quæ spectant.*

7. *Adversus erucas.*] Pallad. loc. cit. pag. 28. *Aliqui fluviales cancros pluribus locis intra hortum clavis figunt.*

8. *Sunt qui sanguineis.*] E sanguineo frutice, de quo lib. 16. sect. 30.

9. *Hi galbano.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 29.

10. *Nam quod ad permutationem.*] Adversus permutationem, ne mutentur, ne vetustate deteriora fiant. E Theophrasto petitum illud, lib. 7. hist. cap. 6. Τῶν δὲ σπερμάτων τὰ μὲν ἐστιν ἰσχυρότερα, τὰ δὲ ἀσθενέστερα πρὸς διαμονήν, &c. Nam quæ reliqua hac sectione continentur, ea totidem verbis Græce habet.

11. *Culinis.*] Ad usum culinarum. Vide Notas & Emend. num. XXV.

Sect. LIX. 1. *Peculiaris.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 7. pag. 240. *In olerum genere*, inquit, *humoribus salsis*

fis aquis, quæ & alioqui plurimum suavitati & fertilitati conferunt. [2] Ceteris dulcium aquarum rigua prosunt. Utilissimæ ex iis, quæ frigidissimæ, & quæ potu suavissimæ. [3] Minus utiles e stagno, [4] & quas elices inducunt, quoniam herbarum semina invehunt. Præcipue tamen imbres alunt. [5] Nam & bestiolæ innascentes necantur.

LX. [1] His horæ rigandi, matutina atque vespera, ne infervescat aqua Sole. [2] Ocimo tantum & meridiana: etiam satum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aspersum. [3] Omnia autem translata meliora grandioraque fiunt, maxime porri, napique. [4] In translatione & medicina est, desinuntque sentire injurias, ut gethyum, porrum, raphani, apium, lactucæ, rapæ, cucumis. [5] Omnia autem silvestria fere sunt & foliis minora, & caulibus, succo acriora: sicut cunila, origanum, ruta. [6] Solum vero ex omnibus lapathum silvestre melius: [7] hoc in sativis rumex vocatur, nasciturque fortissimum: traditur certe semel satum durare, nec vinci unquam a terra, maxime juxta aquam. Usus ejus cum ptisana tantum in cibis leviorem gratioremque saporem præstat. [8] Silvestre ad multa medicamina utile est. Adeoque nihil omisit cura, ut carmine quoque comprehensum reperiam, [9] in fabis caprini fimi singulis cavatis, si porri, erucæ, lactucæ, apii, intubi, nasturtii semina inclusa serantur, mire provenire. [10] Quæ sunt silvestria, eadem in sativis ficciora intelliguntur, & acriora. CAP. XII.

NOTÆ.

juvantur ῥάφανος, τεῦτλον, πήγανον, εὔζωμος, *brassica, beta, ruta, eruca: hæc enim cum aquis salsis rigantur, longe meliora evadunt.*

2. *Ceteris dulcium.*] Reliqua deinceps e Theophr. accepta, lib. 7. hist. cap. 5.

3. *Minus utiles e stagno.*] Verba hæc sunt Græci scriptoris, loc. cit. Χείριστα δὲ τὰ ἁλυκὰ, καὶ δυσώδη. Ubi legisse Plinius videtur, καὶ τὰ λίμνης, vel aliunde accepisse.

4. *Et quas elices.*] Elices sunt sulci aquarii, teste Columella, lib. 2. cap. 8. Theophrastus, loc. cit. Διὸ καὶ ἐκ τῶν ὀχετῶν ἧττον εὔχρηστα. συμπαραφέρει γὰρ σπέρματα τῶν ποιῶν.

5. *Nam & bestiola.*] Theophr. Ἀγαθὰ δὲ τὰ ἐκ Διός. ταῦτα γὰρ δοκεῖ καὶ φθείρειν τὰ θηρία γινόμενα, τὰ γόνιμα κατεσθίοντα.

Sect. LX. 1. *His horæ.*] Et hæc a Theophr. lib. 7. hist. cap. 5.

2. *Ocimo tantum.*] Theophr. loc. cit. & Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110.

3. *Omnia autem.*] Theophr. loc. cit. qui pro napis, ῥαφανίδας habet, *raphanos.*

4. *In translatione.*] Theophr. loc. cit. ubi pro raphano, ῥάφανον in exemplum affert, hoc est, brassicam: quam Plinius vocabulo Græco expressit.

5. *Omnia autem silvestria.*] Hæc deinceps e Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. ubi pro cunila θύμβραν adducit, de qua diximus sect. 50.

6. *Solum vero.*] Lapathum silvestre, inquit Theophr. loc. cit. sativo suavius est ad gustum: succo tamen acidiore est: τῷ δὲ χυλῷ ὅμως ὀξύτερον ἔχει.

7. *Hoc in sativis rumex.*] Cum in hortis seritur. Vide lib. 20. sect. 85.

8. *Silvestre.*] Dicemus de eo, libro seq. sect. 85.

9. *In fabis caprini.*] In globulis fimi, fabæ magnitudine, si cujusque generis semina condantur.

10. *Quæ sunt & silvestria.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. Πάντα δὲ καὶ ξηρότερα τῶν ἡμέρων· καὶ ἴσως αὐτὰ τῷτο πολλὰ καὶ δριμύτερα καὶ ἰσχυρότερα.

LXI. Namque & succorum saporumque dicenda differentia est, vel major in his [1] quam pomis. [2] Sunt autem acres cunilæ, origani, nasturtii, sinapis. Amari, absinthii, centaurei. [3] Aquatiles, cucumeris, cucurbitæ, lactucæ. [4] Acuti, thymi, cunilæ. [5] Acuti & odorati, apii, anethi, feniculi. Salsus tantum e saporibus non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, [6] ut cicerculis tantum.

LXII. Atque ut intelligatur vana, ceu plerumque, vitæ persuasio: panax piperis saporem reddit, & magis etiam siliquastrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, [1] smyrnium myrrhæ. [2] De panace abunde dictum est. [3] Libanotis locis putribus & macris ac roscidis seritur semine. [4] Radicem habet olusatri, nihil a thure differentem. Usus ejus post annum stomacho saluberrimus. Quidam eam nomine alio rosmarinum appellant. [5] Et smyrnium olus seritur iisdem locis, myrrhamque radice resipit. Eadem & siliquastro satio. Reliqua a ceteris & odore & sapore differunt, ut anethum. Tantaque est diversitas atque vis, ut non solum [6] aliud alio mutetur, sed etiam in totum auferatur. [a] Apio eximunt coqui obsoniis acetum;

INTERPRETATIO.

[a] *Apio.*] Apio *admixto* in obsoniis coqui mitigant aceti vim.

NOTÆ.

Sect. LXI. 1. *Quam pomis.*] Quot in pomis saporum sint genera, dictum est antea, lib. 15. sect. 32.

2. *Sunt autem acres.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 19. Οἱ δὲ δριμεῖς, οἷον ὀριγάνου, θύμβρας, καρδάμου, νάπυος. οἱ δὲ πικροὶ, ἀψινθίου, κενταυρίου.

3. *Aquatiles, &c.*] Theophr. loc. cit. Ἄλλοι δὲ ὑδαρεῖς ... οἷον σικύου, κολοκύνθης, θριδακίνης.

4. *Acuti, thymi, &c.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

5. *Acuti & odorati.*] Theophr. loc. cit. Αἱ δὲ καὶ εὐώδεις, ὥσπερ αἱ τοῦ σελίνου, ἀνήθου, μαράθου, καὶ τῶν τοιούτων.

6. *Ut cicerculis tantum.*] Vide Notas & Emendationes num. XXVII. Theophrasti ἐρεβίνθους, Plinius cicerculas ubique reddit.

Sect. LXII. 1. *Smyrnium myrrhæ.*] Vide Notas & Emendationes num. XXVIII.

2. *De panace.*] Libro 12. sect. 58.

3. *Libanotis.*] Oribasii interpres, lib. XI. fol. 204. *Libanotis vero, quam rosmarinum Romani vocant, qua utuntur ii qui coronas nectunt.* Est seseli Æthiopicum herba Dodonæi, pag. 310. non Rosmarinum hortense nostrum, quod vulgo *Romarin* appellamus. Libanotidem in horto Regio vidimus.

4. *Radicem habet.*] Foris nigricantem, intus candidam. Diosc. lib. 3. cap. 87. Ῥίζα δὲ λευκὴ, εὐμεγέθης, ὄζουσα λιβάνου. *Radix alba & prægrandis, thuris odorem habet.* Et paulo ante, genus libanotidis alterum agnoscit, quod radicem habeat, ῥίζαν ἐκ μὲν τοῦ ἐκτὸς μέλαιναν· θλασθεῖσαν δὲ λευκήν.

5. *Et smyrnium.*] Illud nimirum, de quo superius dictum est, sect. 48. De eo rursum Plinius lib. 27. sect. 109. Radicis *Odor, myrrhæ habet qualitatem: unde & nomen.* Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 52. pag. 363. tom. 6. τὸ σμύρνιον ait Romæ maxima copia distrahi, & habere quiddam aromaticum, καί τι ἀρωματῶδες ἔχει.

6. *Aliud alio.*] Alius sapor alio vincitur.

eodem cellarii in saccis odorem vino gravem.

Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia duntaxat. Maximum quidem opus in iisdem naturæ restat,[16] quoniam proventus tantum adhuc, summasque quasdam tractavimus. Vera autem cujusque natura non nisi medico effectu pernosci potest, opus ingens occultumque divinitatis, & quo nullum reperiri possit majus. Ne singulis id rebus contexeremus, justa fecit ratio, cum ad alios medendi desideria pertinerent, longis utriusque dilationibus futuris, si miscuissemus. Nunc suis quæque partibus constabunt, poteruntque a volentibus jungi.

NOTÆ.

16. *Quoniam.*] Quoniam uti quæque proveniant, explicuimus: ac de singulorum natura summatim atque generatim tractavimus.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIX.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. SED *fractum tusumque.*] Ita rescripsimus ex cod. Reg. 2. cum prius legeretur, *sed passum tusumque.* Adstipulatur ei lectioni Apuleïus in libro de Remediis salutaribus, quem Salmasius quoque vidit, in Solin. pag. 261. Sic enim is Plinianum locum hunc totum compilavit: *Parvo ergo semine nascitur, quod orbem terrarum ultro citro portat, tam gracili avena, tam non alte a tellure sublata: nec viribus suis nexum, sed fractum tusumque, & in mollitiem lana coactum.*

Sect. 2. II. *Et hi casses vel ferri aciem vincunt.*] Prius legebatur, *& hæ cassesve ferri* &c. MSS. *& etasceve.* Nos ex conjectura ita rescripsimus. In MSS. *ve* pro *vel* nobis haud semel occurrit, ut alibi rursum monituri sumus.

Sect. 10. III. *CCCXC. annis ante nos.*] Nempe anno Urbis conditæ CCCCXL. ut dictum est lib. 13. sect. 30. & lib. 15. sect. 1. Hæc vero Plinius commentabatur anno DCCCXXX. ut ipsemet fatetur lib. 14. sect. 5. Quare a Theophrasto ad Plinium intervallum fuit CCCXC. annorum, non ut libri hactenus editi exhibent, CCCCXC. addita perperam centenarii nota, quæ superfluit.

Sect. 12. IV. *Et quod in Thracia iton, & quod in Gracia geranion.*] Mutilus hic locus in libris hactenus editis fuit, hoc modo: *& quod in Thracia ceraunium.* Nos refinximus feliciter, ut remur, ex libri hujus Indice, in quo diserte legitur, ex MSS. omnium fide, *Misy, iton, geranion:* Nec paulo sane certius ex ipso Theophrasto, hæc tria tuberum genera iisdem fere verbis laudante, apud Athen. lib. 2. pag. 62. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν Θεόφραστος· Τὸ ὕδνον ὃ καλοῦσί τινες γεράνιον, καὶ εἴ τι ἄλλο ὑπόγειον. Καὶ πάλιν· Ἡ τῶν ἐγγενομένων τούτων γένεσις ἅμα καὶ φύσις, οἷον τοῦ ὕδνου, καὶ τοῦ φυομένου περὶ Κυρήνην, ὃ καλοῦσι μίσυ. Δοκεῖ δ' ἡδὺ σφόδρα τοῦτ' εἶναι, καὶ τὴν ὀσμὴν ἔχειν κρεώδη. Καὶ τὸ ἐν τῇ Θρᾴκῃ δὲ γινόμενον ἴτον, &c. *De tuberibus hac Theophrastus. Tuber quod geranion quidam nuncupant, & si quid aliud sub terra generatur. Ac rursum: Eorum qua sub terra pariuntur, ejusmodi natura est atque generatio, quemadmodum tuberis, & misy: sic enim vocant quod circa Cyrenen gignitur, & suavissimi gustus esse credunt, & odore carnu. Est & ejusmodi iton, quod in Thracia effodiunt,* &c. Adde & Apuleïum, qui cum librum suum de salutaribus herbarum remediis ex Plinio concinnarit, hunc locum integrum fere sic repræsentat: ut Salmasius etiam vidit, in Solin. pag. 708. *Simile est quod in Cyrenaïca provincia vocant misy, pracipuum suavitate odoris ac saporis: & quod in Thracia iton, & quod in Gracia geranion.* Eustathius in Iliad. λ. tuber geranium pariter vocari auctor est: ἔστι γὰρ καὶ τὸ μώνατα καὶ τὸ ὕδνον τὸ καὶ γεράνιον κατά τινας.

Sect. 15. V. *Caule ferulaceo, aut simili crassitudine.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. non uti hactenus editi, *haud simili.* Favet Theophr. lib. 6. histor. cap. 3. Τὸν δὲ καυλὸν ἡλίκον ναρθήξ, χεδὸν τι καὶ τῷ πάχει παραπλήσιον.

Ibid. VI. *Folium ipsum vero deciduum.*] Hactenus *vere* legebatur: unde arrepta statim a Criticis, quos Salmasius secutus est in libello, cui titulum fecit Præfatio-

pis

nis ad Plinium, pag. 104. occasio calumniandi, perverse omnino reddita esse a Plinio hæc Theophrasti verba, e lib. 6. hist. cap. 3. ἅμα μὲν ἐν τῷ ἕξει τὸ μάσχετον ἀφίησι, quibus ille non amitti vere, sed emitti tum potius folia significat: At suspicionem omnem erroris abstulit sincera lectio codicum M S S. Reg. 1. Colb. Chiffl. &c. in quibus *vero* non *vere* legitur. Quo porro tempore ea decidant, Plinius ipse post paulo declarat: *Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu Austro flante.* Cui sententiæ Theophrastus ipse prævit, ut in prioribus Notis monuimus.

V I I. *Rhizias, atque caulias, vilior illo ac putrescens.*] Constans hæc est exemplarium omnium scriptura, Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. qua succum cauliam appellatum viliorem esse, præstantiorem rhizian, haud obscure declaratur. Favet Theophrastus lib. 9. hist. cap. 1. a quo hæc manarunt: Καλοῦσι δέ τινες ἐκ τοῦ τόπου, τὴν μὲν καυλίαν, τὴν δὲ ῥιζίαν· καὶ ἔστι βελτίων ὁ ῥιζίας· καθαρὸς γὰρ καὶ διαφανὴς, καὶ ξηρότερος· ὁ δὲ καυλίας ὑγρότερος. Nequicquam refragante Apuleïo, qui dum hunc locum transcriberet ex vitioso codice, in lib. de remediis herbarum, *vilior ille*, legisse in eo videtur. Ibid.

V I I I. *Caule ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, & unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur.* Libri hactenus editi, *& tingenti.* M S S. omnes, Reg. Colb. Th. etiam quos Pintianus vidit, *unguenti*: quod ille approbat, ac veteri more dictum pro *ungenti* putat. Nos ex conjectura, & cibis caulem eum, & unguentis expetitum interpretamur, quidquid sit demum id cum quo decoquatur, seu rosa, seu lilium, aliudve simile quidpiam: unde unguenta constant: quæ planissima hujus loci sententia est. Sect. 18.

I X. *Hortoque & foco tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus in remedio Satyrica signa.*] Sic totidem plane apicibus ac litteris, teste Dalecampio, Chiffletianus codex: sic & alii probatissimi, quos habemus. Prius legebatur: *Hortosque & fores tantum contra invidentum effascinationes dicari videmus. In remedio Satyrica signa.* Salmasius, Exercit. in Solin. pag. 310. *Hortoque & foro* mavult: cetero a nobis facit. Hortos certe dicari vel fores, nulla veterum monumenta indicant: dicati signa, tralatitium est: uti vel ex una hac inscriptione palam est, quam Gruterus affert, pag. 66. L I B E R O. A V G. S I G N V M. S I L E N I. E T. S A T Y R I. Ut vero *horto & foco*, cum M S S. exemplaribus, quam *horto & foro*, ex Salmasii conjectura, quam nullis ille argumentis constabilit, libentius amplectamur, hæc faciunt. Primum, conditivorum exemplarium auctoritas, a quibus discedere religio est. Deinde quod fabri quoque ante camina ipsi sua suspendere soliti erant signa ejuscemodi, resque turpiculas, arcendæ invidiæ causa: Græci προβασκάνια, *mutonia* Latini dixere, in vetere Glossario. Testis Julius Pollux, lib. 7. cap. 24. pag. 351. Περὶ δὲ τὰς καμίνους τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾶν, ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ· ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια &c. Ut ab interiorum ædium focis ad fabrorum officinas hæc consuetudo transisse videri possit. Denique quod fluxisse hic mos a nobis credatur, ab illo foci exemplo, quod a Plinio recitatur libro x x x v i. extremo, his verbis: *Non prætereibo & unum foci exemplum, Romanis litteris clarum. Tarquinio Prisco regnante tradunt repente in foco ejus comparuisse genitale e cinere masculini sexus: eamque quæ insederat ibi, Tanaquilis reginæ ancillam Ocrisiam captivam, consurrexisse gravidam. Ita Servium Tullium natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Laris familiaris filium. Ob id compitalia & ludos Laribus primum instituisse.* Hoc & alii scriptores referunt, quos ibi appellaturi sumus. Quid porro similius veri, quam ob id quoque foco deinceps dicata signa Satyrica fuisse, quæ ipsa esse τὰ αἰδοῖα in Notis prioribus animadvertimus? Sect. 19.

X. *Quando phthisin cordi intus inhærentem &c.*] Phthisin certe, ut libri omnes editi habent, hoc est, tabem, congruere huic loco aptius, quam phthiriasin, hoc est, morbum pedicularem, nemo, opinor, inficias ierit. Tamen, ne quid dissimulem, in M S S. Reg. 1. *tiriasin*, in Reg. 2. *phthiriasin* diserte legimus. Sect. 26.

Quin Plinius alter Valerianus appellatus, lib. 4. de re Medica, cap. 1. hunc Plinii nostri locum exscribens, legisse sic omnino videtur. Nam de raphani virtutibus disputans, *Contra phthiriasin*, inquit, *succus ejus adhibetur, qui solus potest tenuitate subtili ad imi corporis lineamenta cor penetrare. Ægyptii enim reges, quibus erat studium scrutari corpora mortuorum, & causas valetudinum, occulta fide recognoscere, in corde ipso nasci ejusmodi vitium prodiderunt*. Quid si φθειριάσεως seu pedicularis morbi causas, quod Medicis omnibus adhuc latet, ex pravo cordis habitu, repeti jubeat?

Sect. 31. X I. *Silvestri minor & humida.*] Perperam in libris editis, *silvestris minores tumidæ*, cum sequatur proxime, *effossa quoque diu vivit.* In M S S. Reg. &c. *minore tumida.* Firmat emendationem Theophrastus, a quo hæc profecta, lib. 7. hist. cap. 2. Τὸ δὲ ἄγριον βραχύτερον· Πολυχρονιώτερόν τι τὸ ἄγριον.... ἔχει δὲ σαρκώδη τὴν σάρκα, καὶ ὑγρὸν· διὸ καὶ ἐξαιρεθέντα ζῇ πολὺν χρόνον.

Ibid. X I I. *Florent confertim serpyllum, abrotonum.*] Prius legebatur, *florent cum fraxino.* Atqui florere fraxinum mature, & quidem prius quam serpentes prodeant, ipsemet admonuit lib. 16. sect. 24. sero abrotonum, serpyllumque: abrotonum certe æstate, ut ait ipse lib. 21. sect. 34. Ex Theophrasto, auctore certissimo, a quo hæc desumpta constat, medicinam huic loco fecimus. Sic enim ille lib. 7. hist. cap. 3. Ἀνθεῖ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἀθρόως· τὸ δὲ κατὰ μέρος κάτωθεν· ἐπειδὰν τοῦτο ἀπανθήσῃ, τὰ ἄνω· διὸ καὶ πολυχρόνιον ἐν τῷ ἀνθεῖν, καθάπερ κύαμος, καὶ τῶν πόας τὸ ἡλιοτρόπιον, &c. Ubi perspicuum est, tum a Græco scriptore, tum a Plinio, qui locum eum summa fide expressit, opponi ea inter se quæ confertim, & quæ particulatim, seu primum ab imo florescunt. Id enim Latinus auctor imitatus statim subjicit, *Ocimum autem particulatim, & ab imo incipit.*

Sect. 32. X I I I. *Est & colorum differentia. In Isso enim & Sardibus, &c.*] Prius legebatur, *Samo enim & Sardibus.* In M S S. Reg. Colb. Chiffl. *differentia amisse enim & Sardibus.* Nostram egregie constabilit conjecturam Theophrastus, lib. 7. hist. cap. 4. unde hæc accepta esse perspicuum est: Ἐν Ἴσσῳ γὰρ μὲν ἄλλα ὅμοια τοῖς λευκοῖς· λευκὰ δὲ σφόδρα τῇ χροιᾷ· φέρειν δέ φασιν ὅμοια τοῖς Σαρδιανοῖς.

Sect. 33. X I V. *Si nutritur in capita.*] Voculam *si*, quam libri hactenus editi omisere, magno totius sententiæ detrimento, ex Reg. cod. & Colb. supplevimus: & quod certius aliquanto est, ex Columella, quem Plinius nunc auctorem sequitur. Sic enim ille lib. x i. cap. 3. *In eo autem porro, quod magni capitis efficere voles, servandum est, ut ante quam translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testula, vel concha* &c. Fibras pro foliis eo capite haud raro usurpat.

Sect. 36. X V. *Nihil ocimo fecundius.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: reponere frustra conante Pintiano, *Nihil cumino fecundius.* Facit enim pro recepta lectione Theophrastus, lib. 7. histor. cap. 3. Πολυκαρπότατον δὲ τὸ ὤκιμον.

Sect. 37. X V I. *Aut rariore, & leviore.*] Sic pertinaciter libri omnes habent. Verum, an *laviore* rectius? nam læve, nec hirsutum, heleoselini folium paulo ante commendat. An *latiore* sincerius? Nam Theophrastus, a quo hæc sumpta plane constat, lib. 7. histor. cap. 4. *Apii*, inquit, *tum in foliis, tum in caulibus discrimen constat: Aliud enim folio spisso, crispo, densoque: aliud rariore ac latiore, cauleque majore.* Τῶν δὲ σελίνων καὶ ἐν τοῖς φύλλοις, καὶ ἐν τοῖς καυλοῖς αἱ διαφοραί· τὸ μὲν γὰρ πυκνὸν, καὶ οὖλον, καὶ δασὺ τὸ φύλλον ἔχει· τὸ δὲ μανότερον καὶ πλατύτερον· καυλὸν δὲ μείζω.

Sect. 38. X V I I. *Astytida, quidamque eunuchion, quoniam hac maxime refragetur Veneri.*] Astytida legi oportere, non uti prius, *Astylida*, evincit planissime hic Eustathii locus, unde & quæ vis subsit ei voci, intelligas. Sic igitur ille in Iliad. χ. pag. 1283. Δεδήλωται ἀλλαχοῦ (nempe pag. 849.) ὅτι ἐκ τοῦ στύειν γίνεται καὶ ὁ ἄστυβος· οἷον παρὰ Ξενάρχῳ, Πελοπιδῶν ἄστυβος οἶκος· ἤγουν ἄκαρπος· ἄγονος.... Φασὶ δὲ κατὰ τὴν παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ἱστορίαν, καὶ θρίδακα τὴν ἐκ γενέσεως πλατύφυλλον, καὶ πυκνὴν, καὶ ἄκαυλον, ἀστύτιδα καλεῖσθαι ὑπὸ γυναικῶν· εὐνοῦχον δέ γε ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων· ἐπειδὴ, φησιν, ἀσθενεῖς εἰσὶ πρὸς τὰ κατὰ τὴν Ἀφροδίτην οἱ συνεχῶς χρώμενοι θρίδαξι, &c. Athenæi

locus quem spectat, e libro secundo est, pag. 69. Eadem habet Florentinus in Geopon. lib. 12. cap. 13. pag 333. Plura apud Eustathium vide, tum loc. cit. tum pag 849. & 862 quæ aut Græce transcribere, aut Latine reddere, pudor vetat. Porro ἀϛυλὶς apud Hesychium longe est aliud, nempe planta unde viscum legitur. Eubuli vero Poëtæ Comici, apud Athen. lib. 2. pag. 69. tragœdiam scimus Ἀϛύτοις appellatam, in qua de lactucæ viribus disputatur.

XVIII. *Cum prioris Camelii religio nimia eam negaret.*] Visa nobis potior ea lectio est, quam quæ recepta hactenus, excogitata ab Hermolao est, *cum priores caverent, religione nunc omni caret.* In codice Reg. 1. *cum priores cameli religio minime omne caret.* Apuleïus, libro de remediis salutaribus, qui nondum editus in lucem, exstat in Bibliotheca Regia, totus ex Plinii verbis concinnatus, hunc locum ita expressit: *Divus certe hac lactuca conservatus in ægritudine fertur, prudentia Musa Medici, cum prioris Cameli religio nimia ei abnegaret*, vel ipso teste Salmasio, qui pariter vidit, in Solin. pag. 1270. In Chiffl. cod. *Cameli religio nimia omni caret.* Camelii nomen ei medico fuisse videtur: & in Gruteri sane inscriptionibus Camelium haud semel legimus. Cur in diversam plane conjecturam Hermolaus abiret, causa hæc fuit, quod ab esu lactucæ abstinuisse veteres existimaret, religione ductos, quoniam sub ea sepultum Adonin ferunt, ab apro interfectum: quam ob rem & mortuorum edulium νεκύων βρῶμα ab Eubulo in Astytis, lactuca nominatur, apud Athen. lib. 2. pag. 69. Unde & Pellicerius in Notis MSS. num restitui locus hic ita posset, ambigebat: *Cum prior ætas eam religione Adonis nimia devitaret.* Sed hæc abesse nobis visa sunt longius a vestigiis veterum codicum, quibus institisse propius videmur. Quanquam & vox illa *prioris* haud facit animo sane delicato satis: visumque aliquando satius legi, *Cum Artorii Camelii religio* &c. Artorium enim Augusti Medicum in castris Philippensi prælio fuisse tradunt Eusebius in Chron. Lactantius lib. 2. cap. 8. Cælius Aurelian. lib 3. cap. 11. & 14. Velleïus Paterc. lib. 2. Valer. Max. lib. 7. cap. 1. Utrum igitur ita legi præstabilius fuerit, permittimus legentium arbitrio. Ut in lactuca porro, sic in beta ægris danda, priscorum religio fuit, de qua Plinius ipse hujus libri sect. 40. *Medici nocentiorem betam, quam olus, esse judicavere. Quamobrem appositas non memini: degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint.*

XIX. *Sed durata runcatur, non sine difficultate, pruritivis hulceribus, ni munitis manibus id fiat.*] In libris hactenus editis, *provenientibus hulceribus.* In MSS. Reg. & Colb. *proritivis.* Unde nos *pruritivis* effecimus. Adjuvat Columella lib. 11. cap. 3. *Sed velata manu debet runcari, quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur hulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris, & prurigo atque tumor incesserit, oleo subinde perunguito.* *Sect. 45.*

XX. *Minus hac humido gaudet, æstate viret.*] Ita sane libri omnes. At ego libentius multo agnoverim, *Non minus hac humido gaudet*, ut ad apium, de quo proxime sermo, respiciat: illud enim perinde ac mentam humido lætari Columella scribit lib. 11. cap. 3. *Apium, inquit, præcipue aqua lætatur, & ideo secundum fontem commodissime ponitur.* Et paulo post: *Menta dulcem desiderat uliginem: quam ob causam juxta fontem mense Martio recte ponitur.* Nisi forte, id quod simile veri arbitramur, de cælo, non de solo humido, intellexit auctor, quoniam proxime sequitur, *æstate viret.* *Sect. 47.*

XXI *Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion.*] De prima appellatione νάπυος suo loco egimus: Θάψι, ob similitudinem cum ferulæ thapsiæ semine, qua de egimus lib 13. sect. 43. dici suspicabamur: Σαύρειν, quod acrimonia sua, ceu lacerta, mordeat: est enim Græcis lacerta σαῦρα. Quam ob causam & σαυρίδιον dixere nasturtium, quod nares torquet. Verum pro *thapsi*, num legi *thlaspi* sit satius, considerandum: Nam lib. 27. sect. 113. thlaspi quidam napy vocant: & Hesychius, Θλασπὶς, inquit, νᾶπυ, ὃ ἔνιοι σαύρειν. Dictum autem thlaspi tum sinapi fuerit, a θλάω, quod molitur frangiturque. *Sect. 54.*

Sect. 55. XXII. *Serpyllo & sisymbrio montes plerique scatent.*] Ita libri omnes : quanquam sunt qui malint, *montes planaque scatent.* Sed non admodum favet ei conjecturæ Theophrastus, a quo hæc desumpta sunt, e libro nempe hist. plant. sexto, cap. 4. Παρ' ἄλλοις δὲ ὄρη πλήρη καὶ τόποι, καθάπερ ἐν τῇ Θρᾴκῃ. Quod porro proxime sequitur apud Plinium, *Sicut in Thracia : Utique deferunt ex iis avulsos ramos, seruntque:* sic restitutum a nobis intelligito, cum prius legeretur, *ubi aqua deferunt. . . . seruntque*, quod insulsum per se apparet. In MSS. *ut eaque deferunt.* At Theophrastus, loc. cit. qui Plinio præit, & nostram fulcit emendationem, & quæ sit loci sententia, aperit. Καὶ γὰρ ἑρπυλλός ἐστιν ἄγριος, ὃν κομίζοντες ἐκ τῶν ὀρῶν φυτεύουσι· καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ. *Et serpyllum silvestre est, quod deferunt e montibus, seruntque: item Sicyone ex suis montibus, & Athenis ex Hymetto.*

Sect. 56. XXIII. *Quo densior est, eo tenuior.*] Ita scribi oportere, non *tenerior*, rei fides historiaque comprobat, non modo in cannabi, sed in omni plantarum genere, ut quo densius spissiusque sata sunt, eo graciliora surgant : alioqui quid cannabis teneritate opus, quando in usum cibi planta non veniat ?

Sect. 57. XXIV. *Et cuminum necatur ab limodoro, nisi repurgetur.*] Hactenus editum, *ab imo dorso*, quod plane insulsum est. Auctor emendandi Theophrastus exstitit, a quo hæc accepta haud dubie, lib. 8. hist. cap. 8. Τὸ δὲ ὑποφυόμενον εὐθὺς ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ κυμίνου . . . τὸ λιμόδωρον, μονόκαυλον, . . . ῥίζαν δὲ ἔχει ὑποστρόγγυλον. *Quod autem statim ab radice cumino subnascitur, & limodorum vocatur, unicaule est . . . . & radice subrotunda innititur.* Sic enim in edit. Ald. & Basil. legitur. Alii αἱμόδωρον. ἱμόδωρον alii legi malunt, ut Dalecampius in hist. plant. pag. 485. Sed λιμόδωρον omnino scribendum cum Pellicerio sentimus, in Notis marginalibus MSS. ad Theophrasti locum citatum.

Sect. 58. XXV. *Culinis & ultra tempestiva sunt.*] Libri antehac editi, *Cunilis*, inepte. Errorem Theophrastus retegit, lib. 7. hist. cap. 6. ubi in eodem argumento habitat : Περὶ δὲ τὴν μαγειρικὴν χρείαν ἐπὶ πλεῖον διαμένει. *Ad usum culinarium*, sive cibarium, *diutius perdurant.* Vidit hoc ante nos Pintianus.

Sect. 61. XXVI. *Acuti, thymi, cunila.*] Prius legebatur, *acuti tantum cunila.* At in MSS. Reg. 1. Colb. &c. *acuti tami* &c. In Reg. 2. *Acuti tumi.* Nos *thymi* auctore Theophrasto rescripsimus : Sic enim ille lib. 1. hist. cap. 19. unde hæc accepta esse constat : αἱ δὲ ἤδη δριμύτητά τινα ἔχουσι: καθάπερ ἡ τοῦ θύμου, καὶ θύμβρας. *Nonnulli acrimoniam quandam sortiuntur, ut thymus & satureia.*

Ibid. XXVII. *Ut cicerculis tantum. Atque ut.*] Insigniter corruptus ad hunc diem locus hic exstitit, cum ita legeretur, *& circulis tantum aqua.* Auctor emendandi fuit Theophrastus, a quo hæc Plinius, ut alia pleraque, mutuo accipit : Sic enim ille, lib. 6. de causis plant. cap. 14. pag. 366. Οὐδὲν τῶν φυομένων ἁλυκόν· ὥστε καὶ ἐν ἑαυτῷ τινὰ ἔχειν τὸν χυλόν· ἀλλ' ἐν τοῖς τὰ ἔξω γίνεταί τις ἁλμυρίς, οἷον καὶ τοῖς ἐρεβίνθοις. *Nihil in genere plantarum salsum percipitur : scilicet ita ut in se talem habeat saporem. Sunt enim quorum summam partem duntaxat salsugo quadam obducit, ut cicer.* Hujus loci vitium subodoratus est ante nos Pintianus, qui ex eodem Theophrasti loco legi censuit oportere, *ut ciceris tantum cuti.*

Sect. 62. XXVIII. *Smyrnium myrrha.*] Subintellige, saporem reddit. Prius legebatur, *myrrha myrrha*, insulse. Ipsa loci sententia prodit, tergeminam modo plantam laudari, libanotidem, siliquastrum, smyrnium : quarum naturæ deinceps explanantur.

INDEX EMENDATIONUM

TOMI TERTII.

Partim ex MSS. codicum fide, quos priore tomo appellavimus: partim ex veterum Auctorum collatione, qui sunt in eodem argumento versati, partim ex certissimis conjecturis, ut suis ostendimus locis.

LIBRO DUODECIMO.

 Inc primum alimentum.	 Inc primum alimenta, *ex Mss.*	*Sect.* 1. *Sect.* 2.
Elico ex Helvetiis.	Helico ex Helvetiis. *Mss.*	*Sect.* 3.
Platanus hæc est, per mare Ioninm &c.	Platanus hæc est, mare Ionium, &c. *Mss.*	
Ad tributarium etiam pertinens solum.	Ac tributarium etiam detinens solum, *ex Mss.*	
Cubitorum XXXVI. unius radice.	Cubirorum XXXIII. a radice, *ex Mss.*	*Sect.* 5.
Nemoroso vertice .... agros longis obtinens umbris .... saxea intus crepidinis corona.	Nemorosa vertice .... agros longis obtinet umbris .... saxeæ intus crepidinis corona, *ex Mss.*	
Laxisque ramorum trabibus.	Laxeque ramorum trabibus *Mss.*	
Ceu vero non alia ejus generis.	Ceu vero non alia ejusdem generis. *Mss.*	
Primus Cn. Matius.	Primus C. Matius. *Mss.*	*Sect.* 6.
Narravimus. CAP. IV. Item Indiæ &c.	Narravimus: item Indiæ &c.	*Sect.* 8.
Raram arborem ebenum Meroën usque.	Raram arborem Meroën usque, *ex Mss.*	
In triburorum anctoritate.	In tributi anctoritare, *ex Mss.*	
Accendi eam Fabianus negat.	Accendi Fabianus negat, *ex Mss.*	*Sect.* 9.
Ibi & spina.	Est ibi & spina, *ex Mss.*	*Sect.* 10.
Superiores ejus rami.	Superiores ejusdem rami, *ex Mss.*	*Sect.* 11.
L x. pass. pleræque orbe colligant.	L x. pass. plerique orbe colligant.	
Ea causa.	Hac causa. *Mss.*	
Fructum cortice emittit.	Fructum cortice mittit, *ex Mss.*	*Sect.* 12.
Nec est gratior ullarum prospectus.	Nec est gratior villarum prospectus.	*Sect.* 13.
Oleastri fructu CAP. VII. Passim vero &c.	Oleastri fructu: Passim vero &c.	*Sect.* 14.
Vocant brechmasin, sic.	Vocant brecma, sic.	
Levinsque utroque.	Lenius utroque, *ex Mss.*	
Fert & in spina.	Fert & in spinis, *ex Mss.*	*Sect.* 15.
Hæc in aqua.	Hac in aqua, *ex Mss.*	
Vel thus.	Vel rhus.	
Alii malachram.	Alii malacham, *ex Mss.*	*Sect.* 19.

Sect. 20.	Bactriano nidor ſiccus.	Bactriano nitor ſiccus.
	Species ſimilis unedonis.	Species ſimilis unedoni, *ex Mſſ.*
Sect. 21.	Linteo faciunt CAP. XI. Arbores vocant &c.	Linteo faciunt : Arbores vocant &c.
	Goſſampinos.	Goſſympinos.
Sect. 25.	Pretium in libras XVI.	Pretium in libras X. VI.
Sect. 26.	Aut ſtiblo, cyperive cortice.	Aut ſtibio, ac cypiro, cyperive cortice.
	Folia diviſere annonam.	Folii diviſere annonam.
	Foliis X. XXX.	Foliis X. L.
	Pretium XIII.	Pretium X. III.
Sect. 28.	Friato veio amomo, X. LVIII.	Friato vero amomo X. XLVIII. *ex Mſſ.*
Sect. 29.	In libras duodecim.	In libras X duodecim.
Sect. 30.	Et cum Troglodytis communis. CAP. XIV. Thura &c.	Et cum Troglodytis communis : thura &c.
	Maris ſcopulis macceſſa.	Mari ſcopulis inacceſſo, *ex Mſſ.*
Sect. 31.	Aiborum etiam tradita eſt facies.	Arborum earum tradita eſt facies, *ex Mſſ.*
	Matrem quoque teretem enodi fruticare trunco.	Matrem quoque terere & enodi fruticare trunco, *ex Mſſ.*
Sect. 32.	Ubi loci natura poſcat tegere, palmea excipiente.	Ubi loci natura poſcat, tegete palmea excipiente, *ex Mſſ.*
	Autumno legitur ex æſtivo partu.	Autumno legitur ab æſtivo partu.
	Hoc eſt, XXXIX. denariorum.	Hoc eſt, XXVIII. denariorum.
	Sabotam.	Sabota
	In Judæa oppido LXXX. XXVII.	In Judæa oppido $\overline{\text{XLIV}}$. XXXVI.
	Manſioues camelorum LXII.	Manſiones camelorum LXV. *ex Mſſ.*
	Optimi thuris libra XVI.	Optimi thuris libra X. VI. *ex Mſſ.*
	Secunda XV.	Secunda X. V. *ex Mſſ.*
	Terria XIV.	Tertia X. III. *ex Mſſ.*
Sect. 35.	Ipſique unguentarii.	Noſtrique unguentarii, *ex Mſſ.*
	Stactæ vero a VI. ad L.	Stactæ vero a XIVI. ad XL.
	Sativæ ſummum ad XXII.	Sativæ ſummum X. $\overline{\text{XI}}$.
	Troglodyticæ nucleo ad XIII.	Troglodyticæ nucleo XVI. *ex Mſſ.*
	Adorariam vocant, ad XIIII.	Odorariam vocant, XIIII.
Sect. 37.	Sunt qui .... appellent.	Sunt qui .... appellant, *ex Mſſ.*
Sect. 38.	Et alienarum aviditas.	Alienarumque aviditas, *ex Mſſ.*
Sect. 39.	Helimæos.	Elymæos.
	Arborem brutam.	Arborem bratum.
Sect. 40.	Quæ non aſſiduitate ſui faſtidium pariat.	Quæ non aſſiduitate faſtidium pariat, *ex Mſſ.*
	Eundem ad ſerpentes.	Eundem & ad ſerpentes, *ex Mſſ.*
Sect. 42.	Fabuloſa narravit antiquitas.	Fabuloſe narravit antiquitas.
	Commutata vero fabula eſt.	Comitata vero fabula eſt.
	Fibulaſque cum armillis.	Fibulas cum armillis, *ex Mſſ.*
	In uaſſas condit.	In maſſas condit, *ex Mſſ.*
	Sorte cremia diſcerni.	Sorte gemina diſcerni.
	Cui albet cortex.	Cui labat cortex.
	Denatiûm mille.	Denariûm millia, *ex Mſſ.*
	Id acciderítne ob.	Id acciderit ob, *ex Mſſ.*
Sect. 43.	Amplitudo fruticis.	Amplitudo frutici. *Mſſ.*
	Deinde rubeſcit.	Dein rubeſcit, *ex Mſſ.*
	Longitudine binûm cubitorum.	Longitudine binûm digitorum.
	Guſtuve quam maxime.	Guſtuque quam maxime, *ex Mſſ.*
	Colore purpureo.	Colore purpuræ, *ex Mſſ.*

Pretiumque ejus faciunt.	Pretiumque ei faciunt, *ex Mss.*	
Nigram ac pinguem.	Nigram, nec pinguem.	*Sect.* 46.
Montosa.	Montuosa, *ubique Mss.*	
Et crassior, lentusque in frangendo.	Crassiorque, & lentus in frangendo, *ex Mss.*	*Sect.* 48.
Inde & nomine etiam ab Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor, quam metopion vocant.	(Inde nomine etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor :) quam metopion vocant.	*Sect.* 49.
Atque non suus odor sit.	Atque non suus odor est, *ex Mss.*	*Sect.* 50.
Cyprus.	Cypros, *Mss.*	*Sect.* 51.
Semine coriandri, flore candido.	Semine coriandri, candido.	
Pretium ei in libras, quinque.	Pretium ei in libras, x. v.	
Quæ sit aspalatho .... sed in aspalatho.	Quæ sit aspalathi .... sed si in aspalatho, *ex Mss.*	*Sect.* 52.
Permutatur in libras x v.	Permutatur in libras x. v.	
Sæviere in eandem Judæi.	Sæviere in eam Judæi, *ex Mss.*	*Sect.* 54.
Seritque nunc eam fiscus.	Seritque nunc eum fiscus.	
Semen ejus vino .... Ex iis.	Semen est vino .... Ex his, *ex Mss.*	
Cum duplo rependebatur argento.	Cum duplo rependebatur argentum, *ex Mss.*	
D c c c. amputatio ipsa.	D c c. I I I. amputatio ipsa.	
Venit intra quintum demum annum.	Veniit intra quintum devictæ annum.	
Et alias adulteratur semine suo.	Et alias adulteratur seminis succo, *ex Mss.*	
Vitiatur & oleo rosæ, cyperi.	Vitiatur & oleo osæ, cypri.	
Quæ probatio ejus gemina est.	Quæ probatio gemina est.	
Sed hoc & gummi addita fragili crusta evenit.	Sed hoc e gummi arescere, addita fragili crusta evenit, *ex Mss.*	
Statim contrahit muscas.	Statim in manu contrahit muscas, *ex Mss.*	
Ad ima vasis.	Ad ima vasa, *ex Mss.*	
Quippe millibus denariûm sextarii empti vendente fisco, trecentis denariis væneunt.	Quippe millibus denariûm, sextarii empti vendente fisco trecentis denariis, veneunt.	
Xylobalsamo .... v I.	Xylobalsamo .... x. v.	
Circa Canis ortum.	Circa Canis ortus, *Mss.*	*Sect.* 55.
Pretinm optimo x v I I I I.	Pretium optimo, x. v I I I.	
Sed aridior.	Sed aerior.	
Permutatur in libras, v.	Permutatur in libras, x. v.	*Sect.* 56.
Pretium optimo in libras bini asses.	Pretium optimo in libras, x. bini.	*Sect.* 57.
A singulis ad c c c. pervenire libras.	A x. singulis ad c c c. pervenire libras, *ex Mss.*	*Sect.* 59.
In libras L x.	In libras x. L x, *ex Mss.*	
In libras, v I.	In libras, x. v I. *ex Mss.*	*Sect.* 60.
Omnis autem.	Omnibus autem.	*Sect.* 61.
Quod caryopon appellant.	Quod camacum appellant.	*Sect.* 63.
A surculo veri cinnami.	A succo vero cinnami.	

LIBRO DECIMO TERTIO.

Juvitque luxuriam ea omnia miscere.	Juvitque luxuria omnia ea miscere, *ex Mss.*	*Sect.* 1.
Nidorem verius quam odorem noverant.	Nidorem noverant, *ex Mss.*	
Persarum esse debet gentis unguentum.	Unguentum Persarum genti se debet.	

	Honosque is & ad defunctos.	Honosque & ad defunctos, *ex Mss.*
Sect. 2.	Varie alibi atque alibi ad quælibet.	Varie alibi ad quælibet, *ex Mss.*
	Oeoanthioum in Cypro, deinde in Ægypto præpositum, postea Adramyrtio.	Oenanthinum in Cypro, postea Adramytteo.
	Ex flore narcissi.	Ex flore narcisso, *ex Mss.*
	Cinnabari & anchusa.	Cinnabaris & anchusa, *ex Mss.*
	Si non sint hæc addita.	Si noo sunt hæc addita, *ex Mss.*
	E bryo & balanino, de quibus diximus. Increvir &c.	E bryo & balanino. Increvit &c. *ex Mss.*
	Et e vilissimis quidem hodie est, ob id creditum & id in &c.	E vilissimis quidem hodieque est, ob id creditum in &c. *ex Mss.*
	Coostar ex liliis, balano &c.	Coostar ex liliis, balanino, &c. *ex Mss.*
	Croco, myrrha, aspalatho. Et idem.	Croco, myrrha. Et idem, *ex Mss.*
	Melle, melino, maro.	Melle, maro, *ex Mss.*
	Herbarii in otraque panca, sed alia alii misceot.	Herbarum utraque. Panca his, & alia alii miscent.
	Externa omnia & prodigiosa. Cinnamomino adjicitur balaninum oleum.	Externa omnia. Prodigiosa cinoamomino pretia. Adjicitur cinnamo balaninum oleum, *ex Mss.*
	Pretia ei a x x x v.	Pretia ei a x. x x v. *ex Mss.*
	Ceteris decoctis, impendio parcentes: sed non eadem est vis, nisi una decoctis. Myrrha &c.	Ceteris decoctis. Myrrha &c.
	Cinnamomo, comaro.	Cinnamo comaco.
	Juncoque Syrio, œoanthe.	Junco, œoaothe, *ex Mss.*
	Cypero, aspalarho.	Cypro, aspalarbo, *ex Mss.*
	Cypro, amaraco, colato melle.	Cypiro, amaraco, loto melle.
Sect. 4.	Quadringenos denarios.	Quadragenos denarios, *ex Mss.*
	Et custodiis horrida.	Et custodibus horrida.
Sect. 6.	Ceterum terraium omnium.	Cetero terrarum omnium, *ex Mss.*
Sect. 7.	Utilem sibi arborique ioduviis circulum.	Virilem sibi arborique indutis circulum.
	Non inter folia, ut in ceteris.	Non inter folia hoc, ut in ceteris, *ex Mss.*
	Bellas primum demonstravere gemmas.	Bella primum demonstravere gemina.
	Spinæ modo.	Spicæ modo,
	Fructusque reliquis rotundior.	Fructus quam reliquis rotundior, *ex Mss.*
	Quam vocant dabulam.	Quam vocant Dablan, *ex Mss.*
Sect. 8.	Cetera non sine maribus gignere.	Cetero sine maribus non gignere, *ex Mss.*
	A cerebro ipso arboris viridi, fissuris diviso.	A cerebro ipso arboris, fissuris diviso, *ex Mss*
	In Creta & ternos, quædam & in quioos.	In Creta & in ternos, quædamque & in quinos, *ex Mss.*
	Quadrimæ aliæ, aliæ quinquennes.	Quadrimæ: aliquæ quinquenoes, *ex Mss.*
Sect. 9.	Chameropes.	Chamærepes.
	Quoniam .... servabantur.	Quoniam .... servarentur, *ex Mss.*
	Emori ac renasci.	Iterum mori ac renasci, *ex Mss.*
	Tertium ex his genus pareton.	Tertium ex his genus pateræ, *ex Mss.*
	Suum genus e sicciore turba dactylis.	Suum genus e sicciore turba junceis.
	Cycas vocant.	Coïcas vocant.
	Nam io aliqua parte Phœnices.	Nam in alia parte Phœnices, *ex Mss.*

Nec

Nec pauciores ficu.	Nec pauciores fico.	
Decidiſſe candidam.	Cecidiſſe candidam, *ex Mſſ.*	
Alteri pallidus. Cum vite matureſcit,	Alteri pallidus, cum vite matureſcit.	*Sect.* 12.
Tactu reſinoſiis circa Idam Troadis. Sed in Macedonia.	Tactu reſinoſus. Circa Idam Troadis, & in Macedonia.	
Ad vetuſtatem, eximii ac nigri ſplendoris.	Ad vetuſtatem, nigri ſplendoris, *ex Mſſ.*	
Et in Ægypto.	Et Ægypto, *ex Mſſ.*	*Sect.* 14.
Radicis ſimilia. Caudex arboris ſimilis populo.	Radice ſimilis populo, *ex Mſſ.*	*Sect.* 15.
Similis his ſiliqua, quam Iones cerauniam vocant.	Similis & quam Iones ceroniam vocant, *ex Mſſ.*	*Sect.* 16.
Sed ubi nux illi, huic pomum.	Sed ubi nux illi, huic prunum, *ex Mſſ. & Theophr.*	*Sect*, 17.
Simulacra ex ea factitavere, non eadem gratia, quam fideli materie, ut ex arbore quam balanum appellavimus.	Simulacra ex ea factitavere. Non eadem gratia, quanquam fideli materie, ex arbore quam balanum appellavimus, *ex Mſſ.*	
Novalis itaque tantum eſt.	Navalis itaque tantum eſt.	
Silveſtris fuit & circa.	Silveſtris & circa, *ex Mſſ.*	*Sect.* 19.
Ut terni nequirent vel circumplecti.	Ut terni non quirent circumflecti.	
Gummi utiliſſimum pictoribus ac medicis, ſimile pollini thuris, & ideo candidum, quam rufum, melius.	Commis utiliſſima pictoribus ac medicis, ſimilis pollini thuris: & ideo candida, quam rufa, melior.	*Sect.* 20.
Ne terram quidem ipſam totam fuiſſe, quæ nunc Ægyptus.	Ne terra quidem ipſa, quæ nunc Ægyptus, *ex Mſſ.*	*Sect.* 21.
Omnis charta naſcatur.	Nonniſi charta naſcatur.	
Faſtigiatum.	Faſtigatum, *ex Mſſ.*	*Sect.* 22.
Quæ ab adulatione.	Quæ ablutione.	*Sect.* 23.
Tæniotica.	Leneotica.	
Texuntur omnes tabulæ madentes Nili aqua.	Texuntur omnes madente tabula Nili aqua.	
Turbidus liquor vim glutini præbet cum primo ſupina tabula.	Turbidus liquor glutini præbet vicem. Primo ſupina tabula.	
Lituræ metum afferebat adverſis.	Lituræ metum afferebat ex averſis.	*Sect.* 24.
Igitur & ſecundo corio ſtatumina facta ſunt e primo ſubtegmine.	Igitur e ſecundo corio ſtatumina facta ſunt: e primo, ſubtegmina.	
Macrocolis.	Macrocollis.	
Ob hoc.	Ob hæc, *ex Mſſ.*	
Cui nihil e prima erat, ſed omnia e ſecunda.	Cui nihil primæ erat, ſed omnia ſecundæ, *ex Mſſ.*	
Incurioſe datus, primoque malleo deprehenditur.	Incurioſe datus primo, malleoque deprehenditur, *ex Mſſ.*	*Sect.* 25.
Molli panis.	Mollia panis, *ex Mſſ.*	*Sect.* 26.
Nili lenitas ſuperatur.	Lini lenitas ſuperatur.	
Ingentia quidem exempla.	Ingentia exempla, *ex Mſſ.*	*Sect.* 27.
Et libros cedratos.	Et libros citratos.	
C. Piſo.	L. Piſo.	
Numæ decretorum fuiſſe. Libros duodecim fuiſſe, ipſe Varro Humanarum antiquitatum, quinque.	Numæ decretorum fuiſſe: ipſe Varro humanarum antiquitatum ſexto, *ex Mſſ.*	
Arbitri diſpenſandi.	Arbitri diſpenſandæ, *ex Mſſ.*	
Plurima arbor cedri.	Plurima arbor citri.	*Sect.* 29.
Et duæ Juba rege vendente.	Et duæ a Juba rege pendentes.	

	Pretium fuit H S. xv.	Pretium foit H S. xii.
	Quam potuiſſet eſſe oatora ſolidæ. Item a Nomio Tiberii Cæſaris liberto.	Quam potuiſſet eſſe naturæ. Solidæ autem a Nomio Cæſaris liberto.
	Nomio liberto ejus eſſet, cujos materia erat tuber. Hoc eſt radicis vitium, maximeque io eo laudatum.	Nomio liberto ejus eſſet. Tuber hoc eſt radicis, maximeque laudatum.
	Laudatiſſimam dedit cedrum.	Laodatiſſimam dedit citrum, *ex Mſſ.*
Sect. 30.	In vena criſpis, vel in verrice variis.	In venam criſpis, vel in vortices parvos.
	Tigrinæ appellantur.	Tigrioum appellatur, *ex Mſſ.*
	Poſt hæc amplitudo eſt jam totius caudicis. Juvant plura quoque in una menſa vitia.	Poſt hæc amplitudo eſt : jam toti caudices juvant, pluteſque in una. Menſæ vitia, &c.
	Corticum punctis.	Cornicum puoctis..
	Quaotum ita detrahant.	Quantum ita dettahatur, *ex Mſſ.*
	Hanc igitur.	Hanc itaque, *ex Mſſ.*
	Ex quo novitiæ appatent.	Quæ oovitia appatet, *ex Mſſ.*
Sect. 32.	Alioquin ilicis viderentur.	Quæ ilicis videntur.
	Non ſentire motbos.	Non ſentite morbum, *ex Mſſ.*
	Baccaſque contuſas.	Baccaſque conciſas.
	Et ſcapum ipſom.	Et capot ipſum, *ex Mſſ.*
	Etiamnum exſurgere.	Etiamuum inſurgere, *ex Mſſ.*
Sect. 33.	Non ſimul manditur.	Noo ſimul maodatur, *ex Mſſ.*
Sect. 34.	Alia ſtructura eorum.	Alia ſtructuta eorum quædam, *ex Mſſ.*
Sect. 35.	Epicactis, quem alii embolineo.	Epipactis, quem alii elleborinen.
Sect. 36.	Moltum prælatam.	Multum prælata, *ex Mſſ.*
	In libras xiii.	In libtas x. iii.
Sect. 37.	Tragion & Aſia.	Tragon & Aſia.
Sect. 38.	Letale aoimantibus.	Letale animalibus, *ex Mſſ.*
Sect. 39.	Nec igne poſſet corrumpi.	Nec igne poſſit corrumpi, *ex Mſſ.*
Sect. 40.	Priorem fructum.... peragit.	Priorem fructom.... peraguot, *ex Mſſ.*
Sect. 42.	Dixiſſe conveniet.	Dixiſſe conveniat, *ex Mſſ.*
	Sicut diſtinguemus.	Sicut diſtioguimus.
Sect. 43.	Ut ſcelera contractent.	Ur ſcelera oon tractent, *ex Mſſ.*
Sect. 44.	Siqoidem Arabicum.	Siquidem Atabium, *ex Mſſ.*
	Et alvum ſolvit.	Et alvum movet, *ex Mſſ.*
Sect. 46.	Condiunt eo vina.	Coodiunt eo vinom, *ex Mſſ.*
Sect. 47.	Annua H S. MM. vel &c.	Anoua H S. vel &c.
	Pecorum medicina.	Pecudum medicioa, *ex Mſſ.*
Sect. 48.	Aut cum ſpongiis.	Aut ſpongiis.
Sect. 49.	Quercu etiam tingi.	Quercu & tingi, *ex Mſſ.*
Sect. 50.	Ternorum eſt cubitorum.	Ternûm cubitorum eſt, *ex Mſſ.*
Sect. 52.	Iſidos plocamon.	Iſidis crinem, *ex Mſſ.*

LIBRO DECIMO QUARTO.

Sect. 1.	Maxima in natuta portio eſt.	Maxime in natuta portio eſt, *ex Mſſ.*
	Præcepta agricolæ.	Præcepta agricolis, *ex Mſſ.*
	Eodem tamen habendi, qoo eat ſpes omnium tendeote voto.	Eodem tamen, habendiqoe ad ſpes, omnium tendente voto.
	E tantiſque.	Et e tantis, *ex Mſſ.*
Sect. 2.	Quanquam odorifera.	Quam odorifera.
	Vite una Cypria.	Uoa e vite Cypria, *ex Mſſ.*
	Verum iſta ex ſilveſtribus facta crediderim : quando hæ vites, &c.	Verum iſta ex ſilveſtribus facta crediderim. *Sect.* 3. Hæ vites &c.

Ex his pluribus modis.	Exite finitur pluribus modis, *ex Mss.*	*Sect.* 3.
Vindemiator.	Vindemitor, *ex Mss.*	
Sequacibus loris quoque, memoria.	Sequacibus loris, memoria, *ex Mss.*	
Jam inventa vitis per se.	Jam inventa per se, *ex Mss.*	
Vini ejus ubique vitam.	Vini ejus utique vitam, *ex Mss.*	*Sect.* 4.
Ex minus fertiles vino, acinis & fæce nimiæ.	Hæ minus fertiles, vinaceis & fæce nimia, *ex Mss.*	
Et rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet.	Etruria nulla magis vite gaudet.	
Vix ulla magis ram denso.	Visula magis quam denso.	
Nisi matura protinus rapiatur.	Nisi matura protinus rapitur, *ex Mss.*	
Tuncque Albano vino æmulantur.	Tunc Albanum vinum æmulantur.	
Quam arcam appellant.	Quam emarcum appellant.	
Evenit hoc etiam quibusdam aliis.	Evenit hoc & quibusdam aliis, *ex Mss.*	
Novere Sabini.	Noverunt Sabini, *ex Mss.*	
Mirum, ubique cum Sole.	Mirum, ubi cum Sole	
Columbinæ acinosissimæ.	Columbinæ e racemosissimis.	
Ederæ acinis.	E duracinis.	
Item pucina.	Item picina.	
Septem his annis.	Septimo hinc anno.	
Apicium, Lucanum.	Apicium Lucanum.	*Sect.* 5.
Rure Linternino.	Rure Liternino.	
Cucurritque non nemo.	Cucurritque nemo non.	
Octonis aquæ.	Octogenis aquæ.	*Sect.* 6.
In reliquis claritas generi non fuit alicui. Anno fuit &c.	In reliquis claritas generi non fuit. Alicui anno fuit &c.	
Natali Urbis DCXXXIV.	Natali Urbis DCXXXIII.	
Quo fit ut ejus temporis &c.	Quod, ut ejus temporis &c. *ex Mss.*	
Annis CLX.	Anno CLX.	
Vinum potaturus.	Vinum poturus, *ex Mss.*	*Sect.* 7.
Sicut cicuta homini venenum est, sic cicutæ vinum.	Cicuta hominum venenum est, cicutæ vinum, *ex Mss.*	
Pucino retulit acceptos.	Pucino vino retulit acceptos, *ex Mss.*	*Sect.* 8.
Pyctanon appellaverunt.	Prætianum appellaverunt.	
Ex monte Gaurano.	Ex monte Gauro, *ex Mss.*	
Ex alia vicinia.	Alia ex vicinia, *ex Mss.*	
Palmesia appellantur.	Palmensia appellavere, *ex Mss.*	
Circiter DC. annum.	Circiter CCCCL. annum.	*Sect.* 9.
Præparentium.	Peparethium.	
Post sex annos non placeret.	Ante sex annos non placeret.	
Cui marinam aquam.	Coï marinam aquam.	*Sect.* 10.
Leucochron.	Leucocoum.	
Aut sex annis.	Vel in sex annis, *ex Mss.*	
Cisibilites.	Scybilites.	*Sect.* 11.
Halyntium in Sicilia.	Aluntium in Sicilia.	
Provinciisque finitimis.	Finitimisque provinciis, *ex Mss.*	
Fervente oleo.	Ferventi oleo, *ex Mss.*	
Aïgleuces.	Aïgleucos.	
Longe prætetea.	Longe propterea, *ex Mss.*	*Sect.* 13.
Hanc gratiam fuisse. CAP. XII. Auctoritatem &c.	Hanc gratiam fuisse : auctoritatem &c.	
Interfectam fuste.	Interfectam fusti, *ex Mss.*	*Sect.* 14.
Aromatice.	Aromatite	*Sect.* 15.
Fabius Dorsenus.	Fabius Dossennus.	
Quod si opus est, ut dulce promat	Quod si opus fiet, ut dulce promat in-	

	Indidem, ecquidhaber? CHAR. Rogas?	didem, ecquid habet? CHAR. Rogas?
Sect. 16.	Ex illo Comico versu.	Ex illo Comici versu, *ex Mss.*
	Quinque Thasii vini inde depromam, Falerni bina.	Quinque Thasi vini depromam, bina Falerni.
	Anno urbis conditæ DCLXXV.	Anno urbis conditæ DCLXV.
Sect. 17.	Millia cadûm congiariorum.	Millia cadûm in congiarium, *ex Mss.*
Sect. 18.	Et si prius quam tota maturescat, una incocta detur.	Et si prius quam tota marcescat uva, incocta detur, *ex Mss.*
Sect. 19.	Manipulos binos tundunt.	Manipulos binos condunt, *ex Mss.*
	Et sæpe sextarium.	Et sapæ sextarium.
	E napis fit, XI. denariorum.	E napis fit, duûm denariorum.
	In mustum colatis.	In mustum collatis.
	In mustum aut dulce vinum defectis.	In mustum aut dulce vinum dejectis.
	Terebinthi, calami, lentisci.	Terebinthi, in Gallia lentisci.
Sect. 21.	Thasios.	Thasos, *ex Mss.*
Sect. 23.	Pedibus calcata.	Pedibus conculcata.
Sect. 25.	Judaïca callosior.	Judæa callosior, *ex Mss.*
	Circumpadanisque mustis utilitas.	Circumpadanisque mustis crapulæ utilitas, *ex Mss.*
	Nec non alia æque multiplici natura.	Nec non alia, quæ est musti, pice & natura.
	Cum degeneraverit animus.	Cum degeneravit animus, *ex Mss.*
	Parte quadragesima, pulegii vel salis sesquilibra.	Parte quadragesima, in culeum: vel salis sesquilibra.
	Et adjici mustis tingendi gratia coloris.	Et adjicimus tingendi gratia colores.
	Mutatus in ea colos.	Mutatus in eo colos.
Sect. 27.	Ventrosa.	Ventruosa, *ex Mss. ut* montuosa.
	Nucibus juglandibus.	Nucibusque juglandibus, *ex Mss.*
	Exposita sub dio cadis.	Exposita sub dio in cadis, *ex Mss.*
Sect. 28.	Huc pertinent.	Ad hoc pertinent, *ex Mss.*
	Præmio invitatur ebrietas: & si diis placet, emitur alius, ut quantum biberit, tantum edat: & pretium vinolentiæ lege accipit.	Præmio invitatur ebrietas, & si diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit, tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit.
	Nec levatum vomitione.	Non levatum vomitione, *ex Mss.*
	Ciceronem M. filium.	Ciceroni M. F.

LIBRO DECIMO QUINTO.

Sect. 1.	Ab annis populi Rom. CLXXXXIII.	Ab annis populi Rom. CLXXIII.
	Cn. Pompeii IIII. Consulatu.	Cn. Pompeii III. Consulatu.
Sect. 2.	Aut falcem.	Aut falces, *ex Mss.*
	Oleum quam musta temperandi.	Olei musta temperandi.
Sect. 3.	Ab Arcturi exortu XVI. Calendas.	Ad Arcturi exortum, a. d. XVI. Calendas
	Quod ubi cura multa sive imbribus accidit.	Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, *ex Mss.*
Sect. 4.	Ad VI. Idus.	A. d. VI. Idus.
	Sale illæ primum condiuntur.	Sale illæ privatim condiuntur, *ex Mss.*
	Sine accersita commendatione puræ innatant colymbades.	Sine accersita commendatione. Muriæ innatant colymbades.
Sect. 6.	Exposito Solibus censet. CAP. VI. Nec alio ullo modo laudat condi olivas.... & pausias, quam vel virides.	Exposito Solibus censet: nec alio ullo modo laudat. Condi olivas... & pausias, vel virides.

Sæpius die decapulandum.	Sæpius die eapulandum, *ex Mss.*	
Vasa mundanda.	Vasa mutanda.	
Premerentur : iterum premi plus.	Premerentur iterum. Premi plus.	
Factus tergeminos fere.	Factus tres gemino foro.	
Factitium oleum.	Fictitium oleum, *ex mss.*	*Sect.* 7.
Arbittor nihil.	Arbitror de eo nihil, *ex mss.*	
Alii acaron.	Aliqui acoron.	
Quod cedrelæon.	Quod pisselæon.	
Et in gymnasiis.	Nam in gymnasiis, *ex mss.*	
Cinnami radice.	Cinnamomi radice, *ex mss.*	
Quod eneeinum.	Quod cnedinum.	
In Italica e gummi.	In Italia Iguvini.	
Super omnia autem.	Super omnia vero, *ex mss.*	*Sect.* 8.
Tarentinæ.	Terentinæ.	*Sect.* 9.
Tertium sapineæ.	Tertium sappiniæ, *ex mss.*	
Nigra, candicans. Hordearia appellata.	Nigra : candida, hordearia appellata, *ex mss.*	*Sect.* 12.
Ut uvæ, autumno cadis condita.	Ut uvæ, cadis condita, *ex mss.*	
Cœpere Romæ.	Cœperunt Romæ, *ex mss.*	
In castrorum aggeribus sata.	In castris sata, *ex mss.*	*Sect.* 14.
A colore sericum dictum.	A colore syricum dictum.	
Item Claudio.	Item Scandio.	*Sect.* 15.
Quæ Claudianis.	Quæ Scandianis.	
Camerina.	Amerina.	
Coloris, serica..... melappia.	Coloris, syriea.... melapia.	
Orthomastica.	Orthomastia, *ex mss.*	
Sunt quibus sanguineus est color.	Est quibusdam sanguineus color, *ex mss.*	
Daeis ferme vilissimis nomen.	Dat & farina vilissimis nomen.	
Crustomina.	Crustumia.	*Sect.* 16.
Lactea hæc vocantur.	Lacte hoc vocatur.	
Pompeïana.	Pomponiana.	
Severiana.	Seviana.	
Tyranniana.	Turraniana.	
Hordearia : collo ampullacea, & Coriolana. Brutæ gentilitatis cucurbitina.	Hordearia : a eollo ampullacea : a corio laneo, bruta Gentilitatis, eucurbitina.	
Sementina.	Sementiva, *ex mss.*	
Pervenit ad culmen.	Pervenit ad columen.	*Sect.* 17.
Scantiana.	Scandiana, *ex mss.*	
Ante XV. Lunam.	Ante XVI. Lunam, *ex mss.*	*Sect.* 18.
Cotoneis interclusis.	Cotoneis in concluso.	
Cum libeat uti.	Et cum libeat uti, *ex mss.*	
Quam possunt in arbore.	Quam possint in arbore, *ex mss.*	
Inter scobes.	Inter scrobes.	
Sorba vero & in scrobibus.	Sorba quoque & scrobibus.	
Columella auctor.	Columella auctor est, *ex mss.*	
Quas vocant omas.	Quas vocant onas.	*Sect.* 19.
Tellianas, atras.	Telanas atras.	
Supra omnia quiddam est.	Supra omnia est, *ex mss.*	*Sect.* 20.
Saera fulguribus.	Saero fulguribus.	
Adacto navigio illico arescit.	Atto Navio augure. Illic arescit.	
Foribus apertis.	Foribus adapertis, *ex mss.*	*Sect.* 21.
Distillant gummi modo lacrymam, siccanturque. Honos laudatas servat.	Distillant gummium lacrymâ. Siccas honos laudatas servat, *ex mss.*	

Sect. 22.	Tametsi anthedoni similius est.	Anthedoni tamen similius est, *ex mss.*
Sect. 23.	Arbore dissimili, foliis plane platani.	Arbore dissimile, foliis pæne platani, *ex mss.*
	Sapa condi jubet.	Condi sapa tradit, *ex mss.*
Sect. 24.	Tripudium sonumve.	Tripudium sonivium.
	Nucleorumque illis quadripartita distinctio.	Nucleorumque alia quadripartita distinctio, *ex mss.*
	Patrio nomine vocabant.	Patrio nomine appellabant, *ex mss.*
Sect. 25.	Nam Divus Tiberius postea balanum nomen imposuit.	Nam Dios balanum postea imposuere.
	Nec operoso sunt cibo.	Nec operosæ cibo, *ex mss.*
	Meterana.	Etereïana.
Sect. 26.	Digitorum hominis longitudo illis.	Digitorum omnis longitudo illis, *ex mss.*
Sect. 27.	Ea baccis.	Eaque baccis, *ex mss.*
Sect. 28.	Simile fructui terræ gignitur.	Simile frutici, terræque gignitur.
	Totidem esse genera & apud nos. Alio nomine.	Totidem esse genera. Et apud nos alio nomine.
Sect. 30.	Nigerrima sunt ut Actia.	Nigerrima sunt Lutatia, *ex mss.*
	Julianis.	Junianis, *ex mss.*
Sect. 33.	Vinosus... pinguis... dulcis.	Vinosi... pingues... dulces, *ex mss.*
	Ad nasum.	Ad usum, *ex mss.*
Sect. 36.	Prævaluit, flaccescente plebeïa, exuberans.	Prævaluit exuberans, *ex mss.*
	Flaccescente patritia.	Flavescente patricia.
Sect. 37.	Exoticam.	Hexasticham.
	Atque ita mulso.	Atque ita musto.
Sect. 39.	Quæ sola & domos.	Sola & domos, *ex mss.*
	Differt colore.	Differt color, *ex mss.*
	A Divo Augusto cœperit.	A Divo Augusto cœpit, *ex mss.*
	Missa e cælo, minima est altitudine.	Missa e cælo est, minima altitudine, *ex mss.*
	Alii daphnitin.	Alii danaën.
	Dodrantales, topiarii ac coronarii operis.	Dodrantales coronarii operis, *ex mss.*
	Molliore & candidiore, majore semine inter folia rubro.	Molliore & candidiore, & majore: semine inter folia rubro.
	Nec nisi montosis.	Nec nisi in montuosis, *ex mss.*
	Nullum genus lauri in Corsica.	Nullum genus laurûs in Corsica, *ex mss.*
Sect. 40.	Jovis Optimi Maximi.	Jovis Optimi Maximique, *ex mss.*

LIBRO DECIMO SEXTO.

Sect. 1.	Delicias immiscere.	Delicias miscere, *ex mss.*
	Quæ primo victum.	Quæ primæ victum, *ex mss.*
	Dubiumque, terræ sit.	Dubiamque, terræ sit, *ex mss.*
	Potus iis nonnisi.	Potus nonnisi, *ex mss.*
Sect. 2.	Ut turmas equitum transmittant. CAP. IV. Glandiferi maxime generis.	Ut turmas equitum transmittant: glandiferi maxime generis.
Sect. 5.	Utque servatus.	Ut servatus, *ex mss.*
	Clara professione, servari quidem hominem nefas esse.	Clare professi, ne servari quidem hominem fas esse, *ex mss.*
Sect. 6.	In montosis.	In montuosis, *ex mss.*
Sect. 7.	Ac levissimum.	Atque e levissimis, *ex mss.*

Continentur hispido calyce.	Continetur hispido calyce, *ex mss.*	*Sect.* 8.
Nec dum cadunt.	Nec cum cadunt, *ex mss.*	
Smilaces .. Græcis dictæ, in provinciis aquifoliæ.	Smilaces... Græcis dictæ. In provinciis sunt aquifoliæ.	
Maris spissior.	Mari spissior, *ex mss.*	
Distant autem inter se.	Distant inter se, *ex mss.*	
Atque carbone dotata, viriis obnoxia est.	Atque carboni: dolata, vitiis obnoxia est.	
Item e novellis.	Idem e novellis.	
Ac ne ex quidem.	Ac ne hæ quidem, *ex mss.*	
Diffusam & gravissimam, & ipsa glandium æque dulcissima.	Diffusam: gravissima & ipsa glandium, atque dulcissima, *ex mss.*	
Sordidiorem carnem.	Solidiorem carnem.	
Sed leviorem.	Sed læviorem.	*Sect.* 9.
Cum folia cœperint.	Cum folia cœpere, *ex mss.*	*Sect.* XI.
Seu scapus fruticis.	Ceu scabies fruticis.	*Sect.* 12.
Panos arentes.	Pannos arentes.	*Sect.* 13.
Pene resina.	Pæne sine resina, *ex mss.*	*Sect.* 17.
Emori contumax.	Mori contumax, *ex mss.*	*Sect.* 19.
Parcior liquidiorque quam picea.	Parcior liquidiorque, quam in picea, *ex mss.*	
Minus virens.	Minime virens, *ex mss.*	*Sect.* 20.
Et quod pinguior est. E teda omnia illa fiunt E picea resina.	Et quod pinguior est reliqua. Omnia illa fiunt e picea resina.	*Sect.* 22.
In id fere.	Ad id fere, *ex mss*	
In montosis.	In montuosis, *ex mss.*	*Sect.* 23.
Feritate paulum mitigata.	Feritatis paulum mitigatæ, *ex mss.*	
Citro similis.	Cedro similis.	*Sect.* 24.
Si fronde ea gyro .... in ignem.	Si fronde ea gyroque .... in ignes, *ex mss.*	
Materies maris dura.	Materies mari dura, *ex mss.*	*Sect.* 25.
Tenues tunicas.	Tenues tunicæ, *ex mss.*	
Antiquorumque honore.	Antiquorum honore, *ex mss.*	
Cedro secundum.	Citro secundum.	*Sect.* 26.
Montosam.	Montuosam, *ex mss.*	*Sect.* 29.
Ad lineamenta.	Ad linamenta.	*Sect.* 30.
Corbium sportis.	Corbium costis.	
In Gallia vero etiam purpurea, tingendi causa.	In Gallia vero purpuræ tingendæ causa.	*Sect.* 31.
Ergo mites.	Hæ mites, *ex mss.*	*Sect.* 32.
Quodam veneno.	Et quodam veneno, *ex mss.*	*Sect.* 34.
Nec interest.	Neque interest, *ex mss.*	
Quod evenit circa solstitium. Maxime foliorum unitas.	Quod evenit circa solstitia. *Sect.* XXXV. Foliorum unitas, *ex mss.*	
Alba, nigra.	Alba, ac nigra, *ex mss.*	*Sect.* 35.
Huic, nigræ, ut crotoni.	Huic, nigræque, & crotoni, *ex mss.*	
Lanugo. Evolat candidæ tradita folio numerosiore candida, ut iulus.	Lanugo evolat: candidæ, traditæ folio numerosiore, candida, & ut villi.	
Circiter fere sexto Idus.. . Hoc enim maritantur .... quo etiam equæ.	Circiter fere sextum Idus... Hoc maritantur... quippe cum etiam equæ, *ex mss.*	*Sect.* 39.
Hoc & germinatio. Arborum flos est pleni veris indicium.	Hoc, & germinatio, laborum. *Sect.* XL. Flos est pleni veris indicium.	
Primo Favonio germinat cornus.	Primo Favonio cornus, *ex mss.*	*Sect.* 41

	Ideo & inter squamas.	Ideo & ter squamas
	Sic fit ut quima.	Sit fit ut prima, *ex mss.*
Sect. 44.	Zamiæ vocantur.	Azauiæ vocantur.
Sect. 46.	Secutaque ætas.	Secuta ætas, *ex mss.*
Sect. 47.	Fiunt vero.... & loci vitio.	Fiunt vero... loci vitio, *ex mss.*
Sect. 49.	Eidemque.	Ei demum, *ex mss.*
Sect. 50.	Smyrnæ apud mare.	Smyrnæ apud Matroum.
	Fertilior est arbutus, quercus.	Fertiliores, arbutus, quercus, *ex mss.*
	Fici, mariscæ.	Fici mariscæ.
	Non maturescunt.	Nec maturescunt, *ex mss.*
Sect. 51.	Fructibus minime laborans.	Fructu minime laborans, *ex mss.*
Sect. 52.	Carthegon.	Cratægum.
Sect. 53.	Arborum quædam.	Arbores quædam, *ex mss.*
Sect. 54.	Per totum.	Per totam, *ex mss.*
Sect. 56.	Minimis in latera.	Minutis in latera, *ex mss.*
	Malis & cupressis.	Malisque, & cupressis, *ex mss.*
Sect. 57.	Reviviscere.	Vivescere.
	Populo Rom. Quiritibus.	Populi Rom. Quiritibus.
Sect. 58.	Hocque alias.... tranferuntur.	Hoc alias.... transferantur, *ex mss.*
Sect. 59.	Ex India nave.	Ex India, & nave, *ex mss.*
	Vixit & in Lydia.	Vixit in Lydia, *ex mss.*
	In iisdem locis, atque.	In iisdem, atque, *ex mss.*
	At in Lyciis.	Et in Lyciis, *ex mss.*
Sect. 60.	Opere historiali.	Operis topiarii.
	Supervestiens.	Semper vestiens, *ex mss.*
	Quanquam Cato.	Cum Cato, *ex mss.*
	Quocumque loco.	Quocumque in loco, *ex mss.*
	Nisi feratur alia.	Vi naturali.
Sect. 61.	Temporaria vis: imbres aliquæ plerumque.	Temporatia vis imbrium. Aquæ plerumque.
Sect. 62.	Sepuleraque ac muros.	Sepulcra, muros, *ex mss.*
Sect. 63.	Fruticosa ramis.	Frutectosa ramis, *ex mss.*
	Levem sonum.	Lenem sonum, *ex mss.*
	Ex ligno ejus.... si quæ.	E ligno ejus,.... si qua, *ex mss.*
Sect. 64.	Lævi fastigio.	Leni fastigio, *ex mss.*
Sect. 65.	Æqua fere.	Æqua ferme, *ex mss.*
	Contra flatus.	Et contra flatus, *ex mss.*
	In rotunditatem.	In rotunditate, *ex mss.*
Sect. 66.	Verum robore & colore.	Verum & colore.
	Valida Laconicis, & ab una parte.	Varia Laconicis, & ab ima parte.
	Et cortice.	Ex cortice, *ex mss.*
	Infausto Atheniensium prælio, & apud Lebadiam sæpe notatur influente Cephisso.	Infausto Atheniensium, & sæpe: Lebaïda vocatur influente Cephisso.
	Cædi solebant tempestive.	Cædi solebant tempestivæ, *ex mss.*
	Antigenem.	Antigenidem.
Sect. 68.	Levique tractatu.	Lenique tractatu, *ex mss.*
Sect. 69.	Candidiorque Amerina.	Candidior Amerina, *ex mss.*
	Eandem purpuream.	Eandemque purpuream, *ex mss.*
Sect. 71.	Sed fruticosi.	Sed frutectosi, *ex mss.*
Sect. 72.	Mirum, hic.... fere.	Mirum: is.... vere.
	Neutrum habet.	Neutrum habent, *ex mss.*
Sect. 73.	Quibusdam sunt tubera, sicut sunt in carne glandia.	Quibus sunt tubera, sic sunt in carne glandia, *ex mss.*

Cedro

Cedro & acere.	Citto & acere.	
Larix feminam habet.	Larix femina habet, *ex mſ.*	
Græci vocavere. Cedrus quoque.	Græei vocant. Cedri quoque, *ex mſſ.*	*Sect.* 74.
Reddeutur ſuo loco... Ne quæ dedolandæ arbores ſternantur.	Reddetnr ſuo loco.... Ne qua dedolanda arbos ſternatur, *ex mſſ.*	
Alii iuterluninm.	Alii interlunii, *ex mſſ.*	
Caveto.... intermeſtri Luna, atque dimidiata... diebus quatuot.	Cavetoque... intermeſtri, Lunaque dimidiata... diebus ſeptem,	*Sect.* 75.
Propter lævitatem.	Propter levitatem.	*Sect.* 76.
Deteriores.	Deterior, *ex mſſ.*	
Maximæque baccæ ejus.	Maximeque Vaccæis.	
Octoginta nummorum.	Octoginta nummûm, *ex mſſ.*	
Facillime conceptum.	Facillimo coneeptu, *ex mſſ.*	*Sect.* 77.
Omues autem etiam ad ciſtas.	Omnes autem ad ciſtas, *ex mſ.*	
Aſſamentiſqne.	Craſſamentiſque.	
Palma eſt mollis, & ſuber.	Palmæ eſt mollis & ſuberis materies, *ex mſ.*	
Nec uon acer, ſed fragilis.	Nec non acer, ſed fragile, *ex mſſ.*	
Olea. Buxum maxime æternam putant, ebenum & cupreſſum.	Olea, buxus. *Sect.* LXXIX. Maxime æterna putant ebenum, & cupreſſum.	*Sect.* 78.
Elegiſſe eandem, Canetiam nomeu.	Elegiſſe Pandemion : etiam uomen.	*Sect.* 79.
A coudita Urbe DLS.	A condita Urbe DCLXI.	
Annis mille centum octoginta octo.	Annis MCLXXVIII.	
Quorum quidem alii.	Et eorum alii, *ex mſ.*	*Sect.* 80.
Aliis duritia.	Iu aliis duritia, *ex mſ.*	
Et palmæ arbor invalida : in diverſum enim curvatur. At populus contra omnia inferiora pandatur : palma e contrario fornicatur.	Et palmæ arbor valida : iu diverſum enim curvatur, & populus. Cetera omuia inferiora pandantur : palma e couttario fornicatim.	*Sect.* 81.
Frangique ſe.	Frangi ſe, *ex mſ.*	
Firmiſſima ad tectum abies.	Firmiſſima in rectum abies.	*Sect.* 82.
Et vocant fertilem.	Et vocant feruleam.	*Sect.* 83.
Lacrymoſe criſpa. In omni genere & glutinum abdicant quædam.	Laciniosſe criſpa in omni genere. Et glutinum abdicant quædam.	
Durabilia.	Serrabilia.	
Arida enim lætius, quam viridia, ferris cedunt : præter robur & buxum, quæ pertinacius reſiſtnnt.	Arida enim lentius ferræ cedunt : viridia, præter robur & buxum, pertinacius reſiſtunt.	
Gallica vero.... flexibilis. Vitem æmularetur ulmus.	Gallica vero,.... flexibilis, vitem æmularetur ulmus.	
Majores quoque e piuu.	Majoreſque e pinu, *ex mſ.*	*Sect.* 84.
Mediaque pars.	Media pars, *ex mſ.*	
Cortiee fieri, ut uua arbor ſæpius veniret. Exeogitatæ ſunt &c.	Cortice fieri. Ut uua arbor ſæpius veniret, excogitatæ ſunt &c.	
Jam lignum emi teſtudinem facit.	Jam lignum enim e teſtudine facit.	
Anno... CCCLXIX.	Auno CCCLXXIX.	*Sect.* 85.
Jam tunc.	Jam tum, *ex mſ.*	*Sect.* 87.
Omnibus ephebiis ejus.	Omnibus ævis.	*Sect.* 88.
Argis olea nunc etiam.	Argis olea etiamnum, *ex mſ.*	*Sect.* 89.
Ibique quercus.	Ibi quercus, *ex mſſ.*	
Portus eſt Amyco Bebrycum rege.	Portus Amyci eſt Bebryce rege, *ex mſ.*	
Pependit Marſyas.	Pependerit Marſyas, *ex mſ.*	
Calyculis inanibus.	Capitulis iuanibus, *ex mſſ.*	*Sect.* 92.
In utroque viſco amarum & lentum.	Utrobique viſci amaro & lento, *ex mſſ.*	*Sect.* 93.

	Ullo modo.	Nullo modo, *ex mſ.*
	Fruticoſi.	Fruteſtoſi, *ex mſ.*
Sect. 94.	Juglandis oleo ſubactum.	Oleo ſubactum, *ex mſ.*
	In qua gignantur.	In qua gignatur, *ex mſ.*
	Cuicumque animali .... contraque venena.	Cuicumque animalium ... contra venena, *ex mſ.*

LIBRO DECIMO SEPTIMO.

Sect. 1.	Quæ abſtulimus penuria.	Qua retulimus penuria, *ex mſſ.*
	Poſt Conſulatum.	Poſt Conſulatus, *ex mſſ.*
	Ita enim appellatur.	Ita appellatur, *ex mſſ.*
	Unde & pampinatio.	Inde & pampinatio, *ex mſſ.*
	Futuraſne.	Venturaſne, *ex mſſ.*
Sect. 2.	Sequentur imbres.	Sequuntur imbres, *ex mſſ.*
	Etiam ipſæ moriuntur.	Etiam ipſæ moriantur, *ex mſſ.*
	Quoniam veſtire.	Quando veſtire, *ex mſſ.*
	Iiſdem imbribus quædam lædi videas, alia juvari.	Eiſdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, *ex mſſ.*
	Montoſa.	Montuoſa, *ex mſſ.*
	Ad cæli cujuſque minores.	Ad cæli cujuſque mores.
	Et ſi viti inutile, colono ſalubre.	Viti inutile, colono inſalubre.
	Miſcebit ſolum cælo, cum Virgilius occaſus improbet. Nec de Septentrione, &c.	Miſcebit ſolum cælo. Cum Virgilius occaſus improbet, nec de Septentrione, &c.
	Ceteri vero fere.	Ceteri fere, *ex mſſ.*
	Diximus in ſecundo.	Diximus ſecundo, *ex mſſ.*
	Admovere ſatis.	Admoveri ſatis, *ex mſſ.*
	Et æſtuantia.	Aut æſtuantia, *ex mſſ.*
Sect. 3.	Non hercule magis.	Non hercules magis, *ex mſſ.*
	Punica vina.	Pucina vina.
	Et ſoli varietas.	Ac ſoli varietas, *ex mſſ.*
	Demonſtrant eam.	Demonſtrant eas.
	Redeamus ad ligni &c.	Redigamus ad ligni &c.
	Erit igitur hæc optima & operi ſatior.	Erit igitur hæc optima & operi, & ſatis.
	Quid enim poteſt ſperare.	Quid poteſt ſperare, *ex mſſ.*
Sect. 4.	Illas ... locupletantes.	Illam locupletantem, *ex mſſ.*
	Capnumargos.	Acaunumarga.
	Durat annis.	Durant annis.
	Gliſchromargon.	Glyſſomargam.
	Cymini modo.	Signini modo.
	Temperata.	Temperato, *ex mſſ.*
Sect. 6.	Stercutio.	Stercuto.
	Plus jam ibi male.	Plus jam ibi mali.
	Frondemque putridam.	Frondemque putidam.
	Vinea ſi macruerit.	Vinea ſi macra erit.
Sect. 7.	Et quia falſum eſt hordeum.	Et quia falſum eſt: hordeum.
Sect. 8.	Fieri jubet.	Fieri jubent, *ex mſſ.*
Sect. 9.	De his arboribus dicemus.	De his arboribus dicimus, *ex mſſ.*
Sect. 10.	Viviſceret.	Viveſceret, *ex mſſ.*
Sect. 11.	Reſtem circumlini.	Reſte circumlini, *ex mſſ.*
Sect. 14.	Ne ſe inter ſe contingant. Præter alia vitia, etiam verminoſa fiunt.	Nam ſi inter ſe contingant, præter alia vitia, etiam verminoſa fiunt, *ex mſ.*

Retorqueturque.	Torqueturque, *ex mß.*	
Pareitur vestigiis.	Pavitur vestigiis.	
Aquasque postea odere.	Aquasque odere, *ex mss.*	
Folio vestiantur.	Foliis vestiantur, *ex mss.*	*Sect.* 15.
Differendæ.	Deferendæ, *ex mss.*	
In unamquamque partem.	In quamque partem, *ex mss.*	
Aridiores serendas.	Rariores serendas.	
Quocumque modo.	Quoquo modo, *ex mss.*	
In prunis.	In pronis.	*Sect.* 16.
Destringi securius se teste, innoxium abradi partes, quæ se nudaverint terra. Aliqui lapides rotundos.	Destringi secures jussit. Est innoxium abradi partes, quæ se nudaverint. Testas, aliqui lapides rotundos.	
Et hoc proderit.	Et ad hæc proderit, *ex Mss.*	
Transferri jubeat. Procul dubio utilissime quidam.	Transferri jubeat, procul dubio utilissime. Idem, *ex Mss.*	
Quo vitio non carent.	Quo vitio carent, *ex Mss.*	
Necat germina.	Necat gramina.	*Sect.* 18.
Quoniam & protecta.	Qua jam & protecta.	
Ulmorum levis.	Ulmorum lenis, *ex Mss.*	
In quæstione.	Inquisitione, *ex Mss.*	*Sect.* 19.
Etiam in macro.	Aut in macro, *ex Mss.*	
Inscitiam.	Inscientiam, *ex Mss.*	
Multo ut.	Multo jam ut, *ex Mss.*	
Cyprius & pseudocypirus.	Cyprus & pseudocyprus, *ex Mss.*	*Sect.* 20.
Terraque circumpactis.	Terraque circumfartis.	*Sect.* 21.
In summa enim.	In summa etenim, *ex Mss.*	
Serunt & ramo.	Seritur & ramo, *ex Mss.*	
Mox inforare ausi.	Mox imperare ausi.	*Sect.* 24.
Oleis circa medias.	Oleis circa media, *ex Mss.*	
Gemmatione turgentes.	Germinatione turgantes.	
Bimi utrique, nec tenuiores digito medio.	Bimi utique, nec tenuiores digito minimo, *ex Mss.*	
Paleato luto libros sarcire.	Paleato luto sarcire libro.	
Utrinque terra obstructos. CAP. XV. Virium vero.	Utrinque terra obstructos : vitium vero.	
Non humorem, non afflatum.	Nec humorem, nec afflatum, *ex Mss.*	*Sect.* 26.
Dicitur platanus .... corrumpunt.	Ducitur platanus..... corrumpit, *ex Mss.*	
Postea hæres ejusdem.	Postea Etereïus.	
Iterum inseruit.	Iterum insevit, *ex Mss.*	
Hæc Corelliana melior.	Hæc Etereïana melior.	
Quoniam ramo eam seri.	Quoniam in ulmo eam inseri.	*Sect.* 28.
In olearum cultura.	In olearum cura, *ex Mss.*	*Sect.* 29.
Cum taleam demittis.	Cum taleam demittes, *ex Mss.*	
Ne librum scindas. Cum adigis, palo prius locum feceris ... ita melius vivet talea. Et ubi trimæ sunt &c.	Ne librum scindas, cum adiges. Palo prius locum si feceris ..... ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ sunt, &c. *ex Mss.*	
Aut in sulcis seras ..... Eas divaricato.	Aut in sulcis seres .... Easque divaricato, *ex Mss.*	
Emineant, vel oculos serito.	Emineant, gemma vel oculo servato.	
Ea omnia eximito.	Inde ea omnia eximito, *ex Mss.*	*Sect.* 30.
Autumno.	Autumnitate.	
XIII. soli dies sunt.	Quatuor soli dies sunt.	

	Adoptione virga emissa.	Adoptioni virga emissa, *ex Mss.*
	Aut Septentrionem.	Aut Septentriones, *ex Mss.*
	Cos insula & vites : tunc seri apud Græcos.	Cos insula & vites tunc serit : ceteri apud Græcos, *ex Mss.*
	Sed arborem.	Sed arbores, *ex Mss.*
	Et avellanæ, Græcæ.	Et avellanæ, & Græcæ, *ex Mss.*
	Est etiam nova.	Est etiam nunc nova, *ex Mss.*
	Mihi certe.	Aut mihi certe, *ex Mss.*
Sect. 32.	Sarciunt locum.	Resarciunt locum, *ex Ms.*
Sect. 33.	Oculum appellant.	Oculum vocant, *ex Ms.*
	Tempus inserendi.	Tempus conserendi, *ex Mss.*
	Hoc signum, quod tempestivam.	Hoc signum tempestivam, *ex Mss.*
Sect. 34.	Necnon arenosum.	Nec tamen arenosum.
	Recusat eadem Gallicam rubricam.	Recusat eadem glaream, rubricam.
	Tunc ex cacumine super terram.	Tum ex cacumine supra terram, *ex Mss.*
	Cæsura triennio serior, nimis morosa nasci.	Cæsura triennio senior, minus morosa nasci, *ex Mss.*
	Læsumque maxime fruticat.	Cæsumque maxime fruticat, *ex Ms.*
Sect. 35.	Vitium surculi... geniculatis scaporum nodis.	Vitium surculis... geniculati scaporum nodi, *ex Ms.*
	Nodis pervia patet fistula.	Nodi pervia patet fistula, *ex mss.*
	Paxillo solo patefacto feruntur.	Paxilli solo patefacto feruntur.
	Quaternûm pedum ferramento.	Quaternûm pedum fermento.
	Et eodem paxillo.	Eodem paxillo.
	Vel per coacta fictilia.	Vel per colla fictilia, *ex Mss.*
	Uvamque fert, & omnium corporum suorum acinos.	Vuaque fert omnium corporum suorum acinos, *ex Mss.*
	Et medulla adempta nasci. Surculis etiam quibusnam sit.	Medulla adempta. Nasci surculos etiam quibus non sit &c.
	Brundisioque.	Brundisiique, *ex Mss.*
	In media scrobe.	In medio scrobe, *ex Ms.*
	Ut viviradix.	Ut & viviradix, *ex Ms.*
	Ac emuncida.	Atque ejuncida.
	Sambuco.	Sabuco, *ex mss.*
	Noxia injuria longius evocent.	Longius evocent, noxia injuria, *ex Ms.*
	Palmites salutentur.	Palmites salventur, *ex Mss.*
	Etiamsi vites habebit.	Etiamsi vires habebit, *ex Ms.*
	Fructuarium relinquitur sub jugo, & qui vocatur custos.	Fructuarium. Relinquitur sub jugo & qui vocatur custos.
	Evanescit.	Ejunescit.
	Caveas circumdant.	Cannas circumdant.
	Et Canis ortu.	Et Canis ortum, *ex mss.*
	Convenit putare.	Conveniat putare, *ex mss.*
	Plagaque convelata.	Plagaque conlævata.
	Si opus fuerit.	Si opus erit, *ex mss.*
	Quæ ubi recte steterint.	Ubi recte steterint, *ex mss.*
	Duntaxat brachium crassum primum deputato.	Dumtaxat brachium crassum licebit. Primum deputato, *ex mss.*
	Vineam statuminato.... laxatoque.	Vineam statuito.... flexatoque.
	Sarsennæ.	Sasernæ.
	Nisi uni Italiæ.	Nisi Italiæ.
	Et arbores eliguntur.	Et arbores teligantur.

Seriora fere anno ad fructum arbusta, quam vitis jugata.	Seriore fere anno ad fructum arbusta vite, quam jugata, *ex mss.*	
Inferantur.	Ingerantur, *ex mss.*	
Quæ proxime tulerint.	Quæ proxime tulerunt, *ex mss.*	
Æmiliæ viæ in ridicas.	Æmiliæ viæ in radices.	
Sub ramo vinculo.	Sub ramo vitem vinculo, *ex mss.*	
Quando contineri debet.	Contineri debet, *ex mss.*	
Ut putatæ rursus.	Putatæ rursus, *ex mss.*	
Si pes quadrageno.	Si pars quadrageno, *ex mss.*	
Incipientes inarescere.	Incipientesque inarescere, *ex mss.*	
Quam detorquere.	Et detorquere, *ex mss.*	
Nonne & vites.	Non & vites, *ex mss.*	*Sect.* 37.
Ab ortu Canis.	Sub ortu canis, *ex mss.*	
Nimia & fertilitas.	Et nimia fertilitas, *ex mss.*	
Erumpit vis morbi.	Irrumpit vis morbi, *ex mss.*	
Tabes morbusque.	Tabes morsque, *ex mss.*	
Ceterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo &c.	Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo &c.	
Certoque temperamento fiunt. Et culpa vinitorum colentium.	Certoque temperamento. Fiunt & culpa vites colentium, *ex mss.*	
Quando subeunt nati.	Quando sub cute nati.	
Dicuntur morbi.	Dicantur morbi, *ex mss.*	
Quod cum evenerit.	Quod cum venit, *ex mss.*	
Reviviscendi .... reviviscunt.	Revivescendi .... revivescunt.	
Quod si angusta.	Quæ si angusta, *ex mss.*	
Et cytisus, nec auro, quod halimon vocant Græci.	Et cytisus necatur eo quod halimon vocant Græci.	
Olfactatrix.	Olfactrix, *ex mss.*	
Raphanum mandi.	Raphanus ut mandatur, *ex mss.*	
Non semper prodigiosæ: & maxime.	Non semper prodigiose: ex maxime, *ex mss.*	*Sect.* 38. *Sect.* 41.
Et arva rigantur.	Et arva rigant', *ex mss.*	*Sect.* 43.
Nam caprificatione maturata, in ea culices nasci.	Nam caprificatio maturat. *Sect.* XLIV. In ea culices nasci.	
Fucis apum.	Fucis apium, *ex mss.*	*Sect.* 44.
Italicam lentiscum.	Taleam lentisci.	
Ac ne raduntur quidem nisi vere putatione. Plagæ.	Ac ne raduntur quidem, nisi vere. Putatione plagæ.	*Sect.* 45.
Ac lupinum circa radices.	Aut lupinum circum radices, *ex mss.*	*Sect.* 47.
Et hæc ante omnia poma.	Et hoc autem, & omnia poma, *ex mss.*	
Ut quæ relicta sunt.	Ut quæ relicta sint, *ex mss.*	
Et cinis .... habet.	Et cineres .... habent, *ex mss.*	
Ideo ficis asperguntur ruta.	Ideo fici asperguntur, rutaque, *ex mss.*	
Veterem terram.	Vere terram.	
Congios duos decoctos.	Congios duos decoqui, *ex mss.*	
Alii volvocem.	Alii volucre.	
Multi & has & talpas.	Multi & talpas, *ex mss.*	
Rationem quoque.	Rationem, precationemque, *ex mss.*	

LIBRO DECIMO OCTAVO.

Sed quis invenit.	Ecquis invenit, *ex mss.*	*Sect.* 1.
Etenim compluta.	Etiam quando plura, *ex mss.*	
Nutrice sua, spicea corona.	Nutrice sua genitos, spicea corona, *ex mss.*	*Sect.* 2.

	Tertiam ex iis.	Tertiam ex his, *ex mſſ.*
Sect. 3.	Jugerum vncabatur .... cum aratur.	Jugum vocabatur .... cum aratro.
	Cnnfarrationis.	Confarreatinnis.
	Noxamve duplionemve decerni.	Nnxiamque duplione decerni, *ex mſſ.*
	Ignominiæ eſſet.	Ignominia eſſet, *ex mſſ.*
	Lquidem etiam.	Equidem ipſa etiam, *ex mſſ.*
Sect. 4.	Minutius.	L Minueius, *ex mſſ.*
	Majorem ea æſtate, quam.	Majnrem ea æſtate meſſem, quam.
	Inſcripti vultus.	Inſcriptique vultus, *ex mſſ.*
	Et indigne ferente.	Et iudignata, *ex mſſ.*
Sect. 6.	Quibuſvis oramtribus potius.	Quibuſvis potius, *ex mſſ.*
	Aquarum vim.	Aquam, viam.
	In bona eſt .... nitere.	In bona enim .... beue nitent, *ex mſſ.*
Sect. 7.	Sabulum etiam, niſi id pertenue.	Sabulumque, niſi id etiam pertenue, *ex mſſ.*
	Quamproximum domino cordi.	Quam proximum domino corde, *mſſ. omnes.*
	Penitus exiſtimetur.	Penitus æſtimetur, *ex mſſ.*
	Colendoque in glnriam. Internecionem ergo &c.	Cnlendoque. In glnria interneeionem ergo &c.
	Snbole ſua, colonove paſcendis.	Sobole, ſuo colono, aut paſcendis, *ex mſſ.*
Sect. 8.	Alioqui domino.	Alioqui colente domino, *ex mſſ.*
	Qualiter defendi.	Qualiterque defendi, *ex mſſ.*
	Abſolutus Itaque eſt profecto &c.	Abſolutus itaque eſt. Prnfecto.
Sect. 10.	Quas exiſtimamus.	Nos exiſtimamus, *ex mſſ.*
	Faſtigiantur.	Faſtigautur, *ex mſſ.*
	Milium, ae panicum .... expoſita ſunt.	Milium, & panieum .... expoſitum eſt, *ex mſſ.*
	Mammnſo .... racemato .... diſtinguuntur .... l x. enim pondo.	Mammoſa .... racemata .... diſtingnitur .... l x. pnndo, *ex mſſ.*
	In tertio geniculo.	In terrio genu, *ex mſſ.*
	Frumentum, & hordeum, utrunque.	Frumentum vero & hordeum, viciaque.
	Qualiter molinntur.	Qualiter moluntur, *ex mſſ.*
Sect. 11	Brance vocant .... ſandalum.	Bracem vocant .... ſandalam.
	Verrius tradidit.	Verrius tradit, *ex mſſ.*
Sect. 12.	Deinde Ægyptin.	Deiude & Ægyptio, *ex mſſ.*
	Lex certa naturæ.	Lex certe naturæ, *ex mſſ.*
	Modo tritici .... pondo x x x.	Modin tritiei .... pnndo xxxv. *ex mſſ.*
	Quibuſdam in binis.	Quibuſdain binis, *ex mſſ.*
	Trimeſtria invenit.	Trimeſtre invenit, *ex mſſ.*
	Circa Thracium ſinum.	Circa Thraciæ Ænum, *ex mſſ.*
	Græci trimenon.	Græci ſetanion.
Sect. 13.	Dies ſerendi.	Dies ſerendn, *ex mſſ.*
	Panis apud eos præcipuus. Italica maxime quidam oryza gaudent.	Panis apud eos præcipuus, & alica. Maxime quidem oryza gaudent.
	Oryzæ quidem folia.	Oryzæ folia, *ex mſſ.*
Sect. 14.	Siccentque prins.	Et ſiccent prius, *ex mſſ.*
	Coriandri ſelibras.	Coriandri ſelibram, *ex mſſ.*
	In ſubtilem formam.	In ſubtilem farinam, *ex mſſ.*
	Quadrupedumque tradidit refectibus.	Quadrupedumque fere eibus eſt, *ex mſſ.*
Sect. 15.	In Ægypro vero ea eſt.	In Ægyptn vern eſt, *ex mſſ.*
Sect. 17.	Proximum e trimeſtri quodam minime ponderoſo.	Proximum trimeſtri, quod e minime ponderoſo, *ex mſſ.*

Ita ut misceatur pariter emollitum,priusquam acescat. Linteo aut sportis siccatum.	Ita ut misceatur pariter. Emollitum prius quam acescat, linteo aut sportis siccatum.	
Levitate ac lævore.	Lævore & levitate, *ex mss.*	
Jam & Catoni dictum. Apud nos hordei farina.	Jam & Catoni dictum apud nos. *Sect.* XVII. Hordei farina.	
Quia tollitur ante quam.	Quia ante tollitur quam. *ex mss.*	*Sect.* 18.
Neque ubi.	Nec ubi, *ex mss.*	*Sect.* 19.
Pulte fitilla.	Pulte fritilla.	
Ponderosior vero cretacea.	Ponderosiorque cretacea, *ex mss.*	*Sect.* 20.
Similago L. pollin autem XVII... tritici XXX.	Semel tempore L. Pauli nata, XVII... XVIII. tertia XIX.	
Et atinca.	Ex arinca, *ex mss.*	
Siligo excepticia.	Siligo excepta.	
Ejusdem generis.	Ejusdem est generis, *ex mss.*	
Alat hominem.	Alebat hominem, *ex mss.*	*Sect.* 21.
CCCXL. stipulas.	CCCLX. stipulas, *ex mss.*	
Centigranum.	Centigranium, *ex mss.*	
Quippe & Hetruria.	Quippe Etruria, *ex mss.*	*Sect.* 23.
Fertoque frangantur.	Ferrumque frangatur, *ex mss.*	
Frigidæ immergi.	Frigida mergi, *ex mss.*	
Panico Galliæ quædam.	Panico & Galliæ quidem, *ex mss.*	*Sect.* 25.
Erviliæ aut cicerculæ farina ei præfermentabatur.	Ervi aut cicerculæ farina ipse fermentabatur, *ex mss.*	*Sect.* 26.
Palamque natura est.	Palamque naturam est.	
E Parthis invecto.	E Parthis invectus, *ex mss.*	*Sect.* 27.
Quidam & ovis.	Quidam ex ovis, *ex mss.*	
Romæ non fuerunt.	Romæ non fuere, *ex mss.*	*Sect.* 28.
Tostum panem.	Coquos tum panem.	
Indubitanter.	Indubitata, *ex mss.*	*Sect.* 29.
Fistulans.	Fistulosa, *ex mss.*	
Nam lapidis duritia conteritur.	Ne lapidis duritia conterat, *ex mss.*	
Ex omni legumine.	Et omni legumine, *ex mss.*	*Sect.* 30.
Refrina .... eam adhiberi.	Referiva .... adhibere eam.	
Trimestrem fructum ejus. Nam siliquæ.	Trimestrem fructum. Ejus namque siliquæ.	
Florere incepit.	Florere cœpit, *ex mss.*	
Ita appellatur.	Ita appellant, *ex mss.*	*Sect.* 32.
Cylindraceæ.	Cylindratæ, *ex mss.*	*Sect.* 33.
Cum .... ecœperint.	Cum .... cœperunt, *ex mss.*	
Flaccidorum.	Flavidorum.	*Sect.* 34.
Atque farrago.	Ac farrago, *ex mss.*	*Sect.* 39.
Ad arcendam famem utile.	Ad arcendam famem, *ex mss.*	
Sura Manlius.	Sura Mamilius.	*Sect.* 42.
Quod ὠκύς.	Quod ἀχέας, *ex mss.*	
Cum uno satu.	Cum ex uno satu, *ex mss.*	*Sect.* 43.
Volumen .... confusim.	Volumen .... confusum, *ex mss.*	
Cavendum ne.	Movendum ne.	
De vitiis quoque.	De morbis quoque, *ex mss.*	
Cum diutius.	Si diutius, *ex mss.*	*Sect.* 44.
Incluserit.	Inclusit, *ex mss.*	
Aut vermem.	Aut vermes, *ex mss.*	*Sect.* 45.
Transit in earum folia.	Transit in ea folia, *ex mss.*	
Cum centesimo quinquagesimo.	Cum centesimo, *ex mss.*	

	Quam diutissime aqua rigandi.	Quam diutissime. Aquari gaudet.
Sect. 46.	Et eicer, exceptis leguminibus.	Et, eicere excepto, legumina.
	Levior terra.	Lenior terra.
Sect. 47.	Aut nova Luna.	Et nova Luna, *ex mss.*
	Babyloniæ Seleuciæ.	Babyloniæ Seleuciæ.
Sect. 48.	Sed exacutior .... fastigiata.	Et acutior .... fastigata, *ex mss.*
	Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas.	Non pridem inventum in Rætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas.
	Porcellis binis.	Protelis binis.
Sect. 49.	Melius caloribus.	Mediis caloribus, *ex mss.*
	Priusquam ares.	Priusquam aras, *ex mss.*
	Atque requieto necessarium est.	Æque necessarium est, *ex mss.*
	Striare in actu sæpius.	Strigare in actu spiritus.
	Cuspidatus rulla.	Cuspidatus rallo, *ex mss.*
	Aquam deducant.	Aquam educant, *ex mss.*
	Operientes semina.	Operiente semina, *ex mss.*
	Messes duplicatæ.	Messes multiplicatæ, *ex mss.*
Sect. 50.	Eadem.	Eademque, *ex mss.*
Sect. 51.	Magna riguis est. In Narb.	Magna riguis. Et in Narb.
Sect. 52.	Eo condito raphanus.	Eo condito, rapa, *ex mss.*
	Aut ante hiemalem .... Nec non minus pinguis.	Ita ut ante hiemalem .... Nimis pinguis.
Sect. 53.	Hoc tantum unum.	Hoc tantum enim.
	Aut jactato semine.	Aut jacto semine.
	Priusquam serat, ante pulverem.	Priusquam sarriat, aviarii pulvere.
Sect. 55.	Macies enim soli major, nisi.	Macies enim soli, nisi, *ex mss.*
	Ex una seminis radice.	Ex uno semine, *ex mss.*
Sect. 56.	Ante brumam nata.	Ante brumam sata, *ex mss.*
	Quam male in autumno.	Quam malo autumno, *ex mss.*
	Quod deinde.	Quo deinde, *ex mss.*
Sect. 57.	Unde vulgo.	Vulgo *tantum ex mss.*
	Mundi convexitate.	Mundi convexitas, *ex mss.*
	Diligentior esset ceteris.	Diligentior ceteris, *ex mss.*
	Ut legentes tantum.	Legentes tantum, *ex mss.*
Sect. 59.	Ad VIII. Calendas.	A. d. VIII. Calendas.
	Hiemem die XLIII.	Hiemem die XLIV.
	Exortus matutinus.	Exortu matutino, *ex mss.*
Sect. 60.	Fieri putant. Aliqui ad III .... servant, quoniam id sidus etiam vestis institoris est.	Fieri putant aliqui, a. d. III. Servantque id sidus etiam vestis institores.
Sect. 61.	Quæ tibi in satione superant.	Quæ tibi usioni supererunt.
Sect. 62.	Torcular levare.	Torcular lavare.
Sect. 65.	XVII. Calendas.	XIV. Calendas.
	Vindemiatoris .... Milvium.	Vindemitoris .... Milvum, *ex mss.*
	Hordeum nisi sicco ne serito.	Hordeum nisi siccum ne sarrito.
	Oleas, prata.	Oleas seri : prata, *ex mss.*
	Postea utique.	Postea uti quæque, *ex mss.*
Sect. 66.	Ad VIII. Calend.	A. d. VIII. Calend.
	Palilicium.	Parilicium.
	Ad VIII. Calend.	A. d. VIII. Calend.
	Atque etiam in eodem arvo. Estque signum.	Atque etiam in eodem arvo est signum.
Sect. 67.	Arcturi occasus matutini.	Arcturi occasus matutinus, *ex mss.*
	Siliqua etiam dira : fenisecis invisa &	Siliquas etiam diras ferentis. Invisa & equisetis.

equiſelis eſt.	equiſetis eſt.	
Limæ vicem.	Limæ vice, *ex mſſ.*	
Conſilium dabit optimum, maxime quadrigarum quæſtu.	Conſilium dabit, optimo maxime quadrigarum quæſtu, *ex mſſ.*	
Sexto Calendas Junii.	Sexto Calendas Julii, *ex mſſ.*	*Sect.* 68.
Minorem canem, ſane ut in aſtris.	Minorem canem, ut in aſtris, *ex mſſ.*	
XVIII. Calend. Auguſti.	XIII. Calend. Auguſti.	
Gelidas facit noctes.	Frigidas facit noctes, *ex mſſ.*	
Ad XIII. Calend.	A. d. XIII. Calend.	*Sect.* 69.
Ad ſeptimum Calend.	A. d. ſeptimum Calend.	
Urbis anno DXVI.	Urbis anno DXIV.	
Et in hoc mirabilem admirari.	Et in hoc admirari, *ex mſſ.*	
Singillatim.	Singulatim, *ex mſſ.*	*Sect.* 72.
Caritas operarum.	Caritas operariorum, *ex mſſ.*	
Operoſa.	Operoſe, *ex mſſ.*	*Sect.* 73.
Significatur.... Vindemiator.	Significant.... Vindemitor, *ex mſſ.*	*Sect.* 74.
Eudoxus.... Ion. IV. Calend.	Euxdoxus, IV. Calend. *ex mſſ.*	
Acino plurimum refert.	Acinos plurimos ferr, *ex mſſ.*	
Item ventos.	Idem ventos, *ex mſſ.*	*Sect.* 78.
Aut nigri, aut interrupti.	Aut nigri, interrupti, *ex mſſ.*	*Sect.* 79.
In quarum parte.	In quorum parte, *ex mſſ.*	*Sect.* 80.
Fulget, pluviæ erunt, & tonitrua, & hiemabit.	Fulgetræ erunt & tonitrua, & abhiemabit, *ex mſſ.*	*Sect.* 81.
In vallibus ſedentes.	In vallibus ſidentes, *ex mſſ.*	*Sect.* 82.

LIBRO DECIMO NONO.

Contigit C. Flacco.	Contigit C. Flavio.	*Sect.* 1.
A terra tolli.	A tellure tolli, *ex mſſ.*	
Sed paſſum ruſumque.	Sed fractum ruſumque.	
Injuria naturæ, ac ſumma audacia, & quo pervenire nulla execratio ſufficit.	Injuria, ac ſumma audacia, eo pervenire. Nulla exſecratio ſufficit.	
Ratione alia.	Regione Alliana.	*Sect.* 2.
Et hæ caſſeſve ferri aciem vincunt.	Et hi caſſes vel ferri aciem vincunt.	
Calend. Auguſti.	A. d. Calendas Auguſti, *ex mſſ.*	*Sect.* 6.
Per rudentes, terra etiam in amphitheatro .... rubente: in cavis &c.	Per rudentes iere etiam in amphitheatro.... Rubent in cavis &c. *ex mſſ.*	
Manibuſque tectis manicis.	Manu textiſque manicis, *ex mſſ.*	*Sect.* 7.
In hiemem vix.	In hiemem juxta.	
Ex qua mapalia.... conficiantur.	Ex qua impilia.... conficiant.	*Sect.* 10.
CCCCXC. annis.	CCCXC. annis.	
Quod certum eſt ex iis quæ naſcantur.	Quod certum eſt, ex iis erunt quæ naſcantur, *ex mſſ.*	*Sect.* 11.
Et quod in Thracia ceraunium.	Et quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.	*Sect.* 12.
Laſerpitii pondo CXI.	Laſerpitii pondo MD.	*Sect.* 15.
Haud ſimili craſſitudine.	Aut ſimili craſſitudine.	
Folium ipſum vere deciduum.	Folium ipſum vero deciduum.	
Atque caulias: vilior ille.	Atque caulias vilior illo.	
Super terram.	Supra terram, *ex mſſ.*	
Alterum genus eſt.	Alterum genus ejus eſt, *ex mſſ.*	*Sect.* 16.
Et tingenti.	Et unguentis.	*Sect.* 18.
Hortoſque & focos.... dicari videmus. In remedio &c.	Hortoque & foco.... dicari videmus in remedio &c.	*Sect.* 19.

	Nihil itaque.	Nihil utique, *ex mss.*
	Mors enim certe.	Mox enim certe.
	Nec caules.	Sed nec caules, *ex mss.*
	Prospectus omnis.... innumeratæ.	Prospectus omnes.... innumeræ, *ex mss.*
Sect. 20.	Profluo amne .... e puteo pertica.	Præfluo amne.... e puteo rota.
Sect. 22.	Baculorum usum.	Baculorumque usum, *ex mss.*
Sect. 23.	Et citrini.	Et cerini
	Adrepunt: contra oleum refugiunt: aut si quid obstet, vel si pendeant, curvantur: idque vel una nocte.	Adrepunt: aut si quid obstet, versi pandantur, curvanturque: id vel una nocte.
	Crescit qua cogitur.	Crescitque qua cogitur, *ex mss.*
	Cibus saluber ac lenis..... existimatur.	Cibos salubres ac lenes.... existimant, *ex mss.*
Sect. 25.	Quorum tenuiora.	Quorum tenuia, *ex mss.*
Sect. 26.	Differentia feminis.	Differentia a semine, *ex mss.*
Sect. 27	Cujus genera etiam quatuor fecere. Inter medica dicendum siser: & ipsum Tiberius &c.	Cujus genera etiam quatuor fecere, inter medica dicendum. *Sect.* XXVIII. Siser & ipsum Tiberius &c.
Sect. 28.	Flagitans.... a Germania.	Flagitans.... e Germania, *ex mss.*
Sect. 29.	Et hæc autem seritur, & siser.	Et hæc autem, & siser, *ex mss.*
	Nullave minus.	Inula ne minus
Sect. 30.	Nisi ex semine.... sed & Prænestinis.	Nisi e semine.... sed & in Prænestinis, *ex mss.*
Sect. 31.	Silvestri minores tumidæ.	Silvestri minor & humida.
	Florent cum fraxino serpyllum.	Florent confertim serpyllum.
Sect. 32.	Samo enim.	In Isso enim.
	Tusculana, Amiternina.	Tusculana, Ascalonia, Amiternina, *ex ms.*
Sect. 33.	Stercotaturque semper: nutritur in capita, antequam secetur. Cum increvit &c.	Stercoraturque semper. Si nutritur in capita, antequam secetur, cum increvit, &c.
	Mox Orchiæ.	Mox Ostiæ, *ex mss.*
	Suavioris folii.	Pallidioris folii, *ex mss.*
Sect. 34.	Crassitudine caput efficitur.	Crassitudinem capite efficit, *ex mss.*
	Sationis gratia.... intingenda.	Satus gratia.... ungenda, *ex mss.*
	Et si paulum commoravere.	Et si paulum commovere.
Sect. 35.	Cucumere.	Cucumi, *ex mss.*
Sect. 36.	Item duritiæ. Surculacea in folliculo.	Item duritie surculacea.. In folliculo.
Sect. 38.	Astylida.	Astyrida.
	Cum priores caverent, religione nunc omni caret.	Cum prioris Camelii religio nimia eam negaret.
	Ecce cum maxime.	Et ecce cum maxime, *ex mss.*
Sect. 39.	Nec ex eodem.	Neque ex eodem, *ex mss.*
	Hiemis impatientiores.	Hiemis patientiores, *ex mss.*
Sect. 41.	Proceritate luxuriosa attollentes se.	Attollentes se proceritate luxuriosa, *ex mss.*
Sect. 42.	Aliud herbasceret.	Aliud herbas creet, *ex mss.*
	Græci orminum.	Græci hormenum
Sect. 43.	Sestertia sena millia, & parcius, reddere.	Sestertium sena millia e parvis reddere areis, *ex mss.*
Sect. 45.	Æquinoctio autumni.	Æquinoctio autumno, *ex mss.*
	Provenientibus hulceribus.	Pruritivis hulceribus.
Sect. 48.	Quippe cum cappatis.	Quippe cum cappari, *ex mss.*
Sect. 49.	Conyzoïdes.	Conyzam, id est, *ex mss.*

Ubi aquæ deferunt ex iis.	Utique deferunt ex his.	*Sect.* 55.
Eo tenerior.	Eo tenuior.	*Sect.* 56.
Landatiſſimum.	Laudatiſſima, *ex mſſ.*	
Ab imo dorſa.	Ab limodoro.	*Sect.* 57.
Cunilis & nltra.	Culinis & ultra.	*Sect.* 58.
Acuti, rantum cunilæ.	Acuri, rhymi, cunilæ.	*Sect.* 61.
Er circulis rantum aquæ : ut intelligatur.	Ur cicerculis tantum. *Sect.* LXII Atque ut inrelligatur.	
Murrha myrrhæ.	Smyrnium myrrhæ.	*Sect.* 62.

ERRATA TOMI TERTII,

ET CURÆ ALIQUOT SECUNDÆ.

PAg. 5. *nota ultima*, qnam Grotius : *lege*, quod Grotius : *quanquam & Anthologiam totam Latine reddidit, qua in Bibliotheca Pariſienſi noſtra ſervatur.*

Pag. 8 *nota* 8. *Adde:* Plinius ipſe lib. 9. ſect. 54. *genitalis anni horam* pro verna tempeſtate dixit.

Pag. 15. *ſect.* 17. *nota* 2. *Adde:* Ac nihil eſt quidem unde plus jam voluptatis & deliciarum gulæ accedat. Solvitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinſitur in placentas, tornatur in cruſtula, fingitur in caſtella, in aviculas, & in omnium rerum ſimulacra, coquitnr, aſpergitur, duratur, incruſtatur.

Pag. 36. *nota* 31. Quinqneranus. *Lege*, Quiqueranus.

Pag. 38. *nota* 17. *Adde:* Quin & in ipſa Iralia Arabicam ſive aromaticam illam caſiam viſam eſſe jam ævo ſuo Columella eſt auctor, lib. 3. de re ruſt. cap. 8. *Judæam aiunt*, inquit, *& Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi : ſed nec noſtram civitatem prædictis egere ſtirpibus : quippe cum pluribus locis Vrbis jam caſiam frondentem conſpicimus, jam thuream plantam, florenteſque hortos myrrha & croco.*

Pag 63. *nota* 8. *Adde :* Et Martialis, lib. 1. Epigr. 83. de Regulo fere obruto ruina veteris porticus.

Hac qua pulvere diſſipata multo
Longas porticus explicat ruinas,
En quanto jacet abſoluta caſu.
Teſtis nam modo Regulus ſub illis
Geſtatus fuerat, receſſeratque :
Victa eſt pondere cum ſuo repente :
Et poſtquam domino nihil timebat,
Secura ruit incruenta damno.
Tanta, Regule, poſt metum querela,
Quis curam neget eſſe te Deorum,
Propter quem fuit innocens ruina?

Pag. 64. *nota* 13. *Adde:* Plinius lib. 16. ſect. 38 *Palma* eſſe *folia duplicia* animadvertit, quorum nunc *latera biſidata* appellat.

Pag. 82. *nota* 7. *Adde :* & apud Martialem, lib. 1. Epigr. 45. *major charta, minorque :* quod fugit omnes adhuc interpretes.

Pag. 84. *nota* 9. ut arceat. *Lege*, ut arceant.

Pag. 88. *nota* 4. *Adde:* ipſeque Martialis, lib. 3. Epigr. 58. *Numidicas guttatas.*

Pag. 105. *nota* XI. *verſu* 22. gracilius. *Adde :* Sic enim & libro XVII. ſect. XXXV. num. 9. *gracilis atque ejuncida vitis* dicitur, eademque num. 14. *ejuneſcere ac mori.*

Ibid. verſ. 28. nomen habuere. *Adde :* Sic libro 25. ſect. 74. *Cantabrica dicitur*

caule junceo pedali nasci. Et sect. 54. aristolochiæ genus est, *junci plenioris crassitudine.*

Pag. 107. *nota* XX. *Adde:* Sed alio significatu *vindemia pendens* a Plinio dicitur, lib. 14. sect. 5. nempe pro ea quæ in ipsa adhuc vite pendet. Quo pacto Cato, lib de re rust. cap. 146. *Oleam pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit*, &c. Et cap. 147. *Lex vini pendentis. Hac lege vinum pendens venire oportet. Vinateos illutos, & facem relinquito:* &c. Plinius ipse, lib. 17. sect. 1. *fructus pendentes*, circa quos depugnat homo cum alitibus.

Ibid. *nota* XXIII. *Adde:* At vice versa *tigrium macula* in frutice Rubri maris, factisque ex eo baculis commendantur, lib. XVII. sect. LXXX. uti nunc in mensis *cornicum puncta* damnantur.

Pag. 108. *nota* 2. Latæ. *Lege*, lætæ.

Pag. 111. *nota* 7. *Adde:* Habuisse se vitem Ammineam, in pergulis, quæ denas amphoras peræquaret, Columella testatur, lib. 3. cap. 9.

Pag. 118. *nota* 31. *Adde:* Celso, lib 2. cap. 24. *uva ex olla.*

Pag. 127. *nota* 28. Columella lib. 5. cap. *Lege*, lib. 3. cap. 3.

Pag. 137. *nota* 20. *Adde:* Plinius, lib. 17. sect. 35. num. 16. *Mixtura generum etiam in vino, non modo in musto discors.*

Pag. 145. *sect.* 18. *nota* 3. Idem. *Lege*, Iidem.

Pag. 148. *nota* 34. *Adde:* Hæc certe est, quæ apud Festum Murrata potio nuncupatur.

Pag. 151. *sect.* 23. *nota* 1. *Adde:* Festus: *Imputatum, nondum purgatum. Putum enim est purum: unde putare vites dicimus, hoc est, detrahere qua sunt impedimento ad fructum.* Quæ porro vina nefas libare Diis, paulo aliter Labeo Antistius apud eundem Festum: *Spurcum*, inquit, *vinum est, quod sacris adhiberi non licet, ut ait Labeo Antistius, libro decimo Commentarii juris Pontificis: cui aqua admixta est, defrutumve: aut igne tactum est, mustumve ante quam deferveſcat.*

Pag. 155. *nota* 38. *Adde:* Festus: *Concinnare, est apte componere.*

Pag. 156. *sect.* 27. *nota* 4. *Adde:* De sterquilinio, ceterisque, Columella, lib. 1. cap. 6. *Eadem ratio est in plano sita vinaria tella: quæ summota procul esse debet a balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditiis tetrum odorem spirantibus: nec minus a cisternis, aquisve salientibus: ex quibus qui extrahitur humor, vinum corrumpit.*

Pag. 157. *sect.* 27. *Adde:* 18. *Verberari.*) Sic scrobem in terra fossum *tempestatibus verberari* Columella dixit, lib. de arboribus, cap. 16. quod alibi, libro nempe 5. cap. 6. *pluviis & gelicidiis macerari* interpretatur.

Pag. 157. *sect.* 28. *nota* 1. *Adde:* Et Columella, lib. 2. cap. 3. de bobus: *Merum faucibus, si æstuaverint, infundat. Satis autem est singulis binos sextarios prabere.*

Pag. 158. *nota* 6. *Adde:* Scribit Vitruvius Laconicum sudationesque conjungendas esse tepidario: Qui saturitate epularum immodica crudi erant, hi ad balneas confugiebant, & in sudatoriis Laconicisque sudorem evocabant: ita stomachi cruditatem digerentes, quam epulæ copiosiores afferebant. Hæc poëtarum satyricorum conquestio: Horatii primum:

Crudi tumidique lavemur.

Juvenalis:

Crudum pavonem in balnea portas.

Pag. 159. *nota* 13. *Adde:* Zenobius, in parœmiis, Cent. 4. num 5. Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παροιμία παρόσον ὁ οἶνος τοὺς ἐμπιπλαμένους αὐτοῦ, ὁποῖοί εἰσι παραδείκνυσι. *In vino veritas. Proverbium docet vinum prodere quales sint ii qui se eo proluunt.* Et Diogenianus, Centur. 4. num. 81. Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παρόσον οἱ οἴνῳ χρώμενοι τὰ ἀπὸ καρδίας λαλοῦσι. Et in Append. e Vatic. Cent. 3. num. 34. Οἶνος καὶ ἀλή-

εἶναι. Τινὲς δὲ, ὥσπερ φασὶ, ἀλλ' Οἶνος καὶ ἔθη. Κατὰ τὸ σύστημα Πέρσαι, φασὶ, οὐ βασιλεῦσιν ἀντιπίζουσιν, ἀλλὰ μεθυσκομένοις.

Ibid. *nota* 18. *Adde :* Vide quæ dicturi sumus lib 23. sect. 23. Notasque & Emend in eum librum, num. X.

Pag 164. *nota* XIV. *Adde :* Sic voce pariter composita *Hippocoum* veteres appellavere, *vinum* scilicet, auctore Festo, *ex insula Coo, dictum ab agro generoso, cui nomen est Hippo*

Pag. 165. *nota* XX. lentiscus copiosa nascitur. *Adde :* Quanquam Galliæ nomine Italiam Transpadanam intelligi Galliamque Togatam a Plinio similius veri videtur, quod id ei admodum familiare est : ut lib. 17. sect. 35. num. 25. & 26. Columellæ quoque, lib 5. cap. 3. aliisque passim scriptoribus. Hinc acer Gallicum in Transpadana Italia nuncupatum, lib. 16. sect. 26.

Pag. 166. *nota* XXV. *Adde :* Unde vetus parœmia apud Zenobium, Cent. 5. adag. 96. *Σχῖνον διατρώγειν. Εἰώθασι τὸν σχῖνον τρώγειν οἱ καλλωπιζόμενοι, ἕνεκα τοῦ λευκοὺς τοὺς ὀδόντας*, &c.

Pag. 167. *nota* 2. *Adde : Sed in quibusdam locis recte valet.*

Pag. 168. *sect.* 2 *nota* 1. *Adde :* Maro, Plinius, aliique, ab oliva, cujus propria orchitis, & radii, pausiæque propria appellatio est, ad eorundem generum stirpem singula hæc nomina transtulere : nec oleam tamen illi, ut visum est novitio scriptori, pro oliva dixere. Nam quis oleam non desiderare rastros cum audiat, de oliva id dici, nisi bardus, existimet ?

Ibid. *sect.* 2. *nota* 4. *Adde :* Sic proxime antea simili tralatione utitur, cum vindemiam olearum dixit. Nam proprie olivationem diceret. Festus : *Olivetam antiqui dicebant, cum olea colligebatur : ut messem, cum frumenta : vindemiam, cum uva : quod vocabulum potius frequentari debebat, quam nullum : cum ejus significationis causam haberemus. Quamvis quidam olivitatem eam dicant.* At Columellæ, lib. 12. cap. 50. olivitas est tempestivitas ad oleam decerpendam. Sed lib. 1. cap. 1 *olivitas largissima* cum vindemia copulatur.

Pag. 174. *sect.* 5. *nota* 5. *Adde :* Sed & *oleagineis coronis*, inquit Festus, *ministri triumphantium utebantur, quod Minerva Dea belli esse putabatur.* Quare Virgilius, qui se triumphorum Augusti Cæsaris ministrum deligi & haberi studuit, ita cecinit lib 3. Georg. v. 21.

Ipse caput tonsa foliis ornatus olivæ
Dona feram.

Pag. 179. *nota* 35. *Adde :* Hoc Scribonius Largus, *picis florem* vocat, Compos. 40. *Picis flos*, inquit, *quod πισσάνθην appellant :* Et mox : *Florem picis autem appello, quod excipitur dum ea coquitur, lana superposita ejus vapori.*

Ibid. *sect.* 8. *nota* 5. *Adde :* Columella, lib. 1. cap. 6. *Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admixta sunt arida oleastri, vel si ea non sunt, olea folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & similium animalium, videtur conditas fruges defendere*, &c.

Pag. 187. *sect.* 16. *nota* 2. Celsus fragilia appellat : *Adde*, lib. 2. cap. 24.

Pag. 188. *nota* 17. *Adde :* Celsus, lib. 2. cap. 24. *Pira quæ reponuntur, Tarentina, atque Signina.* Pomorum genera quælibet quæ reponuntur, Galli vocant, *Fruits de garde.*

Pag. 189. *nota* 12. *Adde :* Celso, lib. 2. cap. 33. *Contrita pira, vel mala, præcipueque cydonia.*

Pag 197. *nota* 10. *Adde :* Cave porro vel Scaligero credas, hunc locum ita corrumpenti : *Colitur ficus arbor in foro Romina, jam supra fulguribus ibi conditis : magisque ob memoriam ejus....... quam tanquam in comitium sponte transivisset, ab Accio Navio. Illico arescit*, &c. Aut alteri scriptori novitio, sic refingenti : *Colitur ficus arbor in foro ipso Romina, tam sacra quam fulguribus ibi conditis.* Neuter enim ut eum locum integritati suæ restitueret, mentemque

ſcriptoris aſſequeretur, codices conditivos conſuluit: ſed ingenii conjecturæ emendandique libidini plus æquo indulſit.

Ibid. *nota* 12. *Adde*: Niſi tamen M S S. exemplaria, quæ proxime laudavimus, & alia quæ Salmaſius vidit, ipſo prodeonte in Solin. pag. 1136. *ſacro* exhiberent, *ſacra* legi hoc loco, vel ex ipſa orationis ſtructura ac ſerie, præſtabilius videretur: cum & ipſa ficus, juxta quam & fulgura condita fuere, & ara impoſita, perinde ſacra ideirco, ac forum ipſum exiſtimari merito poſſit.

Pag. 198. *nota* 16. *Adde*: Fuerit hæc ſane vulgi opinio: quam Plinius, veritatis ſedulus inveſtigator, oſorque fabularum, haud obſcure ſugillat, cum ait, juxta ficum Naviam miraculum lupæ pueros lactantis ex ære dicatum, tanquam in comitium, ubi Navia ficus fuit, Ruminalis a Cermalo ſponte tranſiſſet.

Ibid. *nota* 17. Vide Feſtum, verbo *Ficus*: *Lege*, Vide Feſtum, verbo *Navia*: *Ficus quoque in Comitio appellatur Navia ab Attio Navio augure. Nam cum Tarquinius Priſcus inſtitutas tribus a Romulo mutare vellet, deterreretur que ab Attio per augurium: ut eluderet ejus prudentiam, interrogavit eum, an fieri poſſet id quod animo propoſuiſſet ſuo: cui ille permittente augurio cum reſpondiſſet effici poſſe, juſſit rex cotem ac novaculam* &c. Et Tullium &c.

Ibid. *nota* 20. *Adde*: Vel denique quod in ſimulacrum ipſum incumberet.

Ibid. *nota* 21. *Adde*: Feſtus: *Curtius lacus appellatur a Curtio, qui ex eo loco in profundiſſimum ſe ob ſalutem populi Romani projecit hiatum.*

Pag. 202. CAP. XXIII. *Lege*, CAP. XXII.

Pag. 204. *nota* 25. *Adde*: De Prænestinis nucibus, egregius eſt hic Feſti ac Pauli locus: *Nuculas Pranestinos appellabant: quod incluſi a Pœnis Caſilini famem nucibus ſuſtentarunt: vel quod in eorum regione plurima nux minuta naſcitur.* De Prænestinis, qui cum paucis Romanorum obſeſſi ab Hannibale in Campania Caſilini fuere, famemque ſuſtentavere nucibus, vide Livium lib. XXIII.

Pag. 215. *ſect.* 38. *nota* 7. *Adde*: Unde vero Feſtus, Paulusve, id hauſerit, quod refert, *Myrtea corona Papirius uſus eſt, quod Sardos in campis myrteis ſuperaſſet*, quive illi campi ſint myrtei, non liquet.

Ibid. *ſect.* 39. *nota* 1. *Adde*: Et Græcos ſolitos eſſe pro foribus laurum ſtatuere, auctor eſt Heſychius, in voce Κάμωθα. Κάμωθα, δάφνην, ἣν ἱστῶσι πρὸ τῶν πυλῶν.

Pag. 238. *ſect.* 14. *nota* 1. *Adde*: Vide quæ dicturi ſumus in Notis & Emend. ad librum 17. num. XVIII.

Pag. 271. *ſect.* 57. *nota* 4. *Adde*: At lib. 17. ſect. 39. *Arboribus putatione levatis onere.*

Pag. 337. *nota* 61. *Adde*: Cum lib. 18. ſect. 21. *e modio*, ut ait ipſe, *in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur.*

Pag. 320. verſ. 18. alto claroque concentu. *Lege*, graviore concentu: qui apertis deinde tibiis acutior fuit.

Pag. 321. *nota* XXVIII. *Adde*: Sic libro ſeq ſect. 10. ambigere merito quis poſſit, annon conjunctim legi oporteat, *caſtaneæ juglandes?*

Pag. 414. *nota* 12. *Adde*: Simile miraculum iſtud eſt in quod egregie luſit Philippus epigrammate haud inficeto, lib. 1. Anthol. tit. 20.

Φοίβῳ ἀγρευθεῖσα ποτὲ Δάφνη, νῦν ἀνέτειλε
 Καίσαρος ἐκ βωμοῦ, κλῶνα μελαμπέταλον.
Ἐκ δὲ θεοῦ θεὸν εὗρεν ἀμείνονα. Ἀντίδον γὰρ
 Ἐχθήρασα, φιλεῖ Ζῆνα τὸν Αἰνεάδην.
Ῥίζας δ' ἐκ ἀπὸ γῆς μητρὸς βάλεν, ἀλλ' ἀπὸ πέτρης.
 Καίσαρι μὴ πίστευε οὐδὲ λίθος δύναται.

Hoc eſt, interprete Grotio:

Cæſaris ex ara fundit ſua germina Daphne,
 Quam fruſtra Phœbi ſolicitarat amor:
Mutatus meliore Deo Deus: oderat olim

Latoïden: Latium nunc amat ecce Jovem.
Radicem non fundit humus, sed saxea moles:
Cæsaribus partum non negat ipse lapis.

Pag. 495. *nota* 31. Quare a lira. *lege*, Quasi a lira.

SVMMA PRIVILEGII
Christianissimi Regis.

CAutum est auctoritate Regis, ne quis in regno suo, aliisve locis suæ ditioni subjectis, intra viginti quinque annos proximos, CAII PLINII SECUNDI *Libros Naturalis Historiæ*, cum Interpretatione, Notis, & Emendationibus JOANNIS HARDUINI, Societatis JESU Presbyteri, absque FRANCISCI MUGUET, Regis & Illustrissimi Archiepiscopi Parisiensis Typographi permissu, imprimat aut divendat, a die publicationis horum exemplarium. Qui secus fecerit, multa indicta, prout amplius in diplomate Regio continetur, multabitur. Datum San-Germani, die decima Augusti, 1679. Sic signatum. De mandato Regis, JUNQUIERES.

Publicari liber cœptus est, die secunda Maii, 1685.

EGO JACOBUS PALLU, Societatis JESU in Provincia Franciæ Præpositus Provincialis, facultatem concedo, ut Commentarii P. JOANNIS HARDUINI in Caïj Plinii Naturalem Historiam typis mandentur. In cujus rei fidem has litteras manu mea subscriptas, & officii mei sigillo munitas dedi. Parisiis, die undecima Novembris, 1684.

JACOBUS PALLU.

